

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

КІРОВОГРАДСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія:
Філологічні науки
(мовознавство)

Випуск 129

Кіровоград – 2014

ББК 81.2(3)

Н 34

Наукові записки. – Випуск 129. – Серія: Філологічні науки (мовознавство) –
Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – 536 с.

До Наукових записок увійшли статті, присвячені дослідженню актуальних питань вивчення лексичної семантики, питань фразеології, сленгу, ономастики та термінотворення.

Збірник розрахований на наукових працівників, викладачів, студентів філологічних факультетів, а також учителів-словесників.

Друкується за ухвалою вченої ради Кіровоградського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
(*протокол №7 від 27.01.2014 року*).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

1. Олег Семенюк	– доктор філологічних наук, професор
(відповідальний редактор).
2. Григорій Клочек	– доктор філологічних наук, професор.
3. Болеслав Кучинський	– кандидат філологічних наук, професор.
4. Василь Лучик	– доктор філологічних наук, професор.
5. Володимир Манакін	– доктор філологічних наук, професор.
6. Василь Марко	– доктор філологічних наук, професор.
7. Володимир Панченко	– доктор філологічних наук, професор.
8. Валентина Паращук	– кандидат філологічних наук, професор.
9. Василь Ожоган	– доктор філологічних наук, професор.
10. Олег Поляруш	– кандидат філологічних наук, професор.
11. Олена Семенець	– доктор філологічних наук, професор.
12. Олександр Білоус	– кандидат філологічних наук, професор
(відповідальний за випуск).

Статті подано в авторській редакції.

**© Кіровоградський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка, 2014**

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛЕКСИЧНОЇ СЕМАНТИКИ

ПИТАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ СЕМАНТИКИ

ЗНАЧЕННЯ НЕОЛОГІЗМУ: СЕМІОТИЧНИЙ АСПЕКТ

Василь БЯЛИК (Чернівці, Україна)

У статті розглядається проблема значення лексичної інновації в аспекті теорій мовного знака. Лексична інновація (неологізм) тлумачиться як мовний знак, який характеризується наявністю смислу і значення. Визначальним чинником функціонування мовного знака та реалізації його значення є контекст. Значення є невід'ємною характеристикою мовного знака і тому може слугувати атрибутом знакових функцій природної мови, які визначають її знакову систему.

Ключові слова: лексична інновація, неологізм, мовний знак, смисл, значення, контекст, знакова система.

The article considers the problem of a lexical innovation meaning in terms of linguistic sign theories. A lexical innovation (neologism) is treated as a linguistic sign possessing both sense and meaning. The context is viewed as the basic factor of a linguistic sign functioning. Meaning is an integral attribute of sign functions of a natural language determining its sign system.

Key words: lexical innovation, neologism, linguistic sign, sense, meaning, context, sign system.

Постановка проблеми. Значення неоднозначно трактується в різних галузях людського знання: логіці, філософії, психології, соціології тощо. Воно є особливим об'єктом лінгвістичної семантики, що знайшло своє відображення у його розгляді лінгвістами, представниками різних мовознавчих напрямів (Е. Бенвеніст, М. Бреаль, У. Вайнрайх, Дж. Ейтчисон, В. А. Звегінцев, Т. Р. Кияк, А. Е. Левицький, В. М. Манакін, М. В. Нікітін, О. Д. Огуй, А. М. Приходько, Е. Ф. Скороходько, Ф. де Соссюр, Й. А. Стернін та ін.).

Як стверджує О.О. Селіванова, різні аспекти тлумачення значення можна звести принаймні до семи типів, а саме: онтологічний (проекування значення на предмети реального світу), гносеологічний (зв'язок значення зі сферою ідей, думок, понять як результатів інтеріоризації світу носіями певної мови), логічний (ототожнення значення і поняття за умови встановлення істинності шляхом логічних обчислень), семіотичний (зв'язок значення з акустичним образом мовного знака згідно концепції Ф. де Соссюра), психологічний (значення як складне психічне явище, яке характеризується індивідуальним змістом і колективним досвідом), інформаційний (ототожнення значення з інформаційною функцією мовних одиниць), енциклопедичний (розмежування чи ототожнення значення з енциклопедичними знаннями) [14 : 169; 15].

Значення зазвичай пов'язується зі змістом, який виражений у знаку. Традиційно семантична структура знака охоплює сам знак (позначення), поняття про предмет, який він позначає (смисл, позначуване), та референт, тобто сам предмет (денотат). Відношення між поняттям, переданим даним словесним знаком, і предметом, який позначається ним, таке, що поняття лежить в основі змістової характеристики найменування предметів, а ім'я, відповідно, називає це поняття. А. А. Уфимцева зазначає, що здатність мовного знака поєднувати у собі як диференціальні, так й інтегральні семіологічні функції (так звані повні знаки), властивість знаків вступати один з одним у значеннєві зв'язки в лінійному ряду створює можливість породження нескінченного числа нових знаків і нових семантичних значимостей – властивість, виняткова притаманна природній мові або для побудованих на її основі символічних мовних наук. Ця властивість мовних знаків забезпечує синтагматичну діяльність мови [18] та є основою породження нових мовних знаків, в тому числі неологізмів.

Останнім часом пишуть про дві площини значення мовного знака – "сміслові значення" та "значення позначення". Позначення має справу зі зв'язками між лінгвістичними елементами (словами, реченнями тощо) і немовною реальністю. Сміслові значення має на увазі систему зв'язків між власне лінгвістичними елементами (головним чином словами); воно стосується тільки внутрішньо системних відношень [8; 22; 28 : 30]. Враховуючи цей факт, А. Б. Соломоник цілком справедливо зауважує, що до розуміння значення необхідно підійти з двох боків: знань про світ і знань про мову [16: 134]. Набуття значення відбувається не тільки за рахунок окремого ізольованого зв'язку "знак – позначуване" (як це традиційно подавалося лінгвістами), але і в результаті впливу всього корпусу знань, які накопичило людство. Ця думка надзвичайно важлива, на наш погляд, для розкриття епістемічних та когнітивних характеристик лексичних інновацій, оскільки на позначення (а отже й на появу нової лексичної одиниці) впливає вся сфера енциклопедичних знань. Окрім цього, на значення слова впливає і лінгвістичний багаж, що регулює зовнішню оболонку слова, правила його трансформацій і включення в синтагматичні одиниці різної довжини [16: 133].

Метою статті є спроба теоретично обґрунтувати засадничі принципи формування значення лексичних інновацій з огляду їх семіотичної природи, тобто приналежності до класу мовних знаків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Значення є невід'ємною характеристикою мовного знака і тому може слугувати атрибутом знакових функцій природної мови, які визначають її знакову систему [3; 7; 22 та ін].

Особлива роль належить аналізу знакових характеристик слова й, зокрема, розглядові таких понять, як "значення" й "знакова функція". У процесі вивчення природної мови як семіотичної системи особливого типу і як предмета лінгвосеміотики враховуються всі функції мови, її внутрішні й зовнішні зв'язки й відношення. Г. П. Щедровицький зазначав, що визначити знакову систему – значить задати всю ту сукупність відношень і зв'язків усередині людської соціальної діяльності, які перетворюють її, з одного боку, в особливу "організованість" усередині діяльності, а з іншого боку – в органічну цілісність та особливий організм усередині соціального цілого. Саме на цьому шляху ми вперше отримуємо можливість поєднати розвинені в лінгвістиці уявлення про мовну діяльність, мовлення й мову із семіотичними поняттями знака й знакової системи" [23: 540-544]. Взаємодія неологізму як мовного знака із мовою як системою знаків видається надзвичайно важливою для встановлення його семіотичних і когнітивних характеристик. Значення мовного знака має характер довільності. У свою чергу, "закон мовного поля" пояснює розбіжності змістовної сторони знаків, що реалізуються в сфері полів як фрагментів мовної системи. Однією із сторін знака є його позиційна цінність ("Stellenwert"), детермінована семантичними цінностями інших елементів даного поля [22: 11-15; 29: 172–173]. Саме цей факт може слугувати підґрунтям розгляду мовного знака як трилатеральної сутності [13: 22-26] або розмежуванню на мовні та мовленнєві знаки [1: 90-97].

Ці теоретичні положення передбачають, що знаки є розумовим аналогом реальних зв'язків сутностей об'єктивного світу. В остаточному підсумку – це відображення зв'язків між речами, подіями, між частиною й цілим, між річчю й ознаками. Один концепт припускає, викликає думку про інший, одне поняття імплікує інше в силу залежності, взаємодії, зв'язку відображуваних ними сутностей. Найбільш яскравим прикладом імплікаційних зв'язків є відображення у свідомості причинно-наслідкових зв'язків, але сюди ж відносяться зв'язки просторові, часові, холо-партитивні та інші, тобто всякі лінійні зв'язки, зіставності, спільності, спряженості.

Імплікація може бути відображенням найрізноманітніших випадків спільної зустрічальності сутностей: одночасних і різночасних, статичних і динамічних, взаємоспрямованих й односпрямованих тощо. Тут треба відзначити важливий момент: зв'язки відображуваних сутностей можуть бути односпрямовані й взаємні, але концептуальні зв'язки завжди взаємні, зворотні [11: 5–6].

Найважливіша роль реалізації властивостей знака належить контексту (ситуації) вживання словоформи, тобто сукупності морфосинтаксичних і лексико-фразеологічних

факторів її функціонування в реальній мовній дійсності [6: 261-263]. Лише ця сукупність чинників сприяє реалізації значення мовного знака, вказує на його семантичний потенціал із врахуванням його можливостей і обмежень.

Значення – це **МОЖЛИВІСТЬ**: можливість як ідентифікувати вихідну ситуацію, так і осмислити нові ситуації. З іншого боку, значення –це **ОБМЕЖЕННЯ**: значення не розраховане на що завгодно, оскільки обмеженим є коло вихідних об'єктів і ситуацій, які значення "обслуговує", і можливості його модифікації та поширення на нові об'єкти й ситуації.

Таким чином, слово має певний **СЕМАНТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ**. Це ті можливості, які надають мовцям вихідне значення, і пов'язана з ним ситуація для осмислення, концептуалізації інших ситуацій і, з іншого боку, саме коло ситуацій різних типів та різної природи, на які дане слово можна "поширити", які ним можна "охопити" [9: 30].

Семантичний потенціал мовного знака характеризується низкою особливостей, які необхідно враховувати при аналізі його значеннєвої структури. По-перше, семантичний потенціал слова практично ніколи не реалізується повністю, а реалізується у вигляді окремих значень, лише окрема його частина. По-друге, цей потенціал реалізується нерівномірно – одна можливість (тип значення) може реалізуватися багатократно, а інша – ні разу (наприклад, у слова може бути декілька метафоричних значень і жодного метонімічного). Те ж саме стосується слів одного семантичного класу, у яких, загалом кажучи, повинен бути однаковий потенціал. Проте у різних слів одного класу буває різна кількість значень [9: 30].

Значення мовного знака часто пов'язують зі смислом, то ототожнюючи ці два поняття, то розмежовуючи їх. Цій проблемі присвячена низка праць, серед яких основоположною можна вважати працю відомого німецького філософа Г. Фреге [20: 181–210; див. також: 25: 25–50]). Як зазначає Г. П. Щедровицький, "розмежування смислу (Sinn) і значення (Bedeutung), що йде ще від стоїків, було проведене Г. Фреге стосовно так званих "власних назв" (на противагу знакам – функціональним і понятійним назвам)" [23]. Значенням імені, за Г. Фреге, є тим предметом, котрий названий цим ім'ям, а смисл власного імені – це та інформація, що міститься в ньому. За допомогою даного знака виражається його смисл і позначається його значення. (Згадаймо відомий приклад *ранішня зоря і вечірня зоря* стосовно *Венери* – Б.В.) [20; 25].

Іншою особливістю форми неологізму як словесного знака, певним чином прямо протилежною до першої, є те, що вона повністю зливається зі значенням знака (так звана "прозорість для значення"), тому людина, що сприймає словесний знак, не звертає жодної уваги на його матеріальний бік (Пор.: праці Бялика 1986, Кияка 1988, Скороходька 1983 щодо ступеня умотивованості мовного знака).

Важливим чинником детермінації значення мовного знака є також розмежування понять "символ" і "знак". Співвідношення понять "символ" й "знак" висвітлюється в лінгвістичній літературі з погляду безперервності процесу розвитку мови й обов'язкової смислової рухливості. Так, О. Ф. Лосєв відзначає, що безперервність і плинність усередині семантики тієї або іншої категоріальної форми, а також різних категоріальних форм зумовлюють необхідність позначення даного явища певним терміном, і пропонує термін "символ". На основі даного положення виникає й наступна аксіома про те, що будь-який знак може мати нескінченну кількість значень, тобто бути символом [10: 64].

М. В. Нікітін, аналізуючи характер взаємовідношення між значенням і знаком, підкреслює, що існування знака обов'язково припускає наявність значення, у той час як значення не залежить від наявності знака. Є познакові значимі ситуації, де відсутнє вираження за допомогою знака, оскільки обсяг значення набагато ширший, ніж обсяг знака [11: 5]. Значення, на думку вченого, повинно розглядатися як явище духовного плану і як інформаційна залежність концептів двох речей у свідомості [3]. Такий підхід до розуміння значення, на нашу думку, зближує його з поняттям лінгвоконцепту. Значення виникає щораз, коли одне інформує про інше і налаштовує свідомість на це друге як інформаційно важливе. Значення існує в концептуальних зв'язках певного виду. Концепти як дискретні змістовні сутності свідомості об'єднані концептуальними зв'язками [11], які можуть бути

представлені трьома основними видами: імплікаційні, порівняльно-класифікаційні, семіотичні (знакові) [11].

Варто особливо підкреслити й тезу про те, що слова (як і мова взагалі) існують тільки у мовленні, оскільки поза мовленням немає мови. У мові є тільки ті слова, які є в мовленні, а тих, яких у мовленні немає, немає й у мові [2: 92].

Стосовно лексичних інновацій стверджуємо, що значення можна також розглядати як одиницю збереження інформації про світ [3]. Однак це не вся інформація про відповідний фрагмент реальності, якою володіє людина. Для правильної інтерпретації мовних виражень людина повинна використовувати велику кількість додаткової інформації [19: 52–92; 24: 76–138], яку нікому не спаде на думку відображати у словнику (особливо, коли цей словник призначений для людини, а не для машини) [4; 5: 123–170].

Так, Ч. Філмор у працях із фреймової семантики припускає, що значення слова полягає не в сумі компонентів, на яке його можна розбити, і не в задоволенні встановлених умов істинності, але є концептуальною структурою, що, з одного боку, є сукупністю знань, якими володіють мовець і слухач, а з іншого – схемою інтерпретації досвіду [24: 111]. У цьому з ним не можна не погодитися. Величезної важливості наш сенсорно-моторний досвід, образне мислення, результати пізнання й збагнення реальності набувають ще й тому, що саме суб'єкт, котрий пізнає, як носій когніції, є активним началом, що генерує значення мовних виражень. Разом з тим це не означає, що мовне значення цілком об'єктивне (див. [26; 27; 30]).

Експериментальним шляхом було переконливо доведено, що при аналізі семантики мовних одиниць необхідно брати до уваги й враховувати весь спектр знань про позначувану реалію – лінгвістичні й екстралінгвістичні (тобто енциклопедичні й фонові, зумовлені культурою) знання [11].

Важко заперечувати вагомий вклад у розробку теорії значення слова, який внесла прототипова семантика. Під прототипом у лінгвістиці в цьому сенсі стали розуміти типове знання про позначувану реалію на відміну від концепту, що вбирає всю сукупність знань про цю сутність із реального світу [17: 95]. Ці положення видаються важливими для вивчення такого лінгвoseміотичного феномена, яким є неологізм. Як справедливо вказує З. А. Харитончик, найважливішим висновком прототипової семантики видається теза про єдину природу значення, його моделі й джерела для всіх мов світу [21: 109]. Словотвір, семіозис, розгляд словотвірних моделей в рамках когнітивної категоризації підтверджують положення Дж. Лакоффа про значущість експеренціального, образного й екологічного аспектів мислення людини [27].

Особливої уваги у цьому плані заслуговує вивчення проблеми розмежування полісемії й омонімії [4; 12 та ін.]. Полісемію можна розглядати як принцип економії і як принцип оптимізації. Але головна причина полісемії – когнітивна: людина розуміє нове, незасвоєне через дане, засвоєне й відоме, моделює нові об'єкти і ситуації за допомогою вже наявних у неї семантичних структур, "підводячи" під засвоєні моделі нові елементи досвіду. З певною часткою умовності можна стверджувати, що людина не видумує (чи майже не видумує) нових слів: нові слова появляються в результаті запозичення або в результаті роботи словотвірних моделей, які ніби "активізують" раніше не використовувані, але потенційно існуючі слова. Таким чином, потреба в позначенні нових об'єктів і ситуацій забезпечується головним чином (хоч і не абсолютно) використанням уже існуючих мовних одиниць у нових значеннях, тобто за рахунок полісемії [9: 27–30]. Водночас необхідно мати на увазі, що семантична система мови не може розглядатися як якась самостійна, незалежна сутність, відірвана від реальної дійсності. Варто пам'ятати, що ніякі мовні значення не могли б виникнути (так само як не могли б виникнути й самі думки), якби не існувало основного визначального моменту, що є джерелом відображення у свідомості, – якби не було дійсності. Мова, надаючи в розпорядження користувача ті або інші можливості диференціації думки, нічого не додає до даної дійсності, ніяк її не організовує й не модифікує, лише націлює увагу на те, що міститься у ній [2: 110].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Семантична структура слова-неологізму як мовного знака характеризується неоднозначністю трактування її основних

елементів у семіотиці, логіці й лінгвістиці. Очевидно, що проблема значення мовного знака належить до "вічних" проблем, і її вирішення залежить від того, які завдання ставлять дослідники для розв'язування конкретних питань, що складають предмет дослідження. Вважаємо доцільним враховувати розбіжності між смислом і значенням мовного знака, а саме значення розглядати як лексичне значення слова (мовне вживання), тоді як смисл вважати суб'єктивним образом, котрий виникає у процесі розуміння тексту, комунікації (мовленнєве вживання). У будь-якому випадку аналіз цих понять неможливий без їх орієнтації на передання, обробку та отримання знання із врахуванням людського чинника, що є надзвичайно важливим для розкриття семіологічних і семіотичних проблем сучасної неології.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алефиренко Н.Ф. "Живое" слово: Проблемы функциональной лексикологии: монография / Н.Ф. Алефиренко. – М.: Флинта: Наука, 2009. – 344 с.
2. Ахманова О. С. Очерки по общей и русской лексикологии / О. С. Ахманова. – М. : Учпедгиз РСФСР, 1957. – 295 с.
3. Бялик В.Д. Епістемологія лексичного квантора: монографія / В.Д. Бялик. –Чернівці: Золоті литаври, 2012. – 420 с.
4. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков / А. Вежбицкая ; [пер. с англ. А. Д. Шмелева ; под ред. Т. В. Булыгиной]. – М. : Языки русской культуры, 1999. – Т. I–XXII. – 780 с.
5. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая; [перевод с английского ; отв. ред. М. А. Кронгауз, вступ. статья Е. В. Падучевой]. – М. : Русские словари, 1996. – 416 с.
6. Гак В. Г. Лексическое значение / В. Г. Гак // Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – 2–е изд. – М. : Большая российская энциклопедия, 1998. – С. 261–263.
7. Демьянков В. З. Конвенции, правила и стратегии общения (интерпретирующий подход к аргументации) / В. З. Демьянков // Изв. АН СССР. – 1982. – Т. 41. – № 4. – С. 305–313. – (Серия литературы и языка).
8. Денисова С. П. Категории лексической семантики в аспекте контрастивной лингвистики и контенсивной типологии / С. П. Денисова // *Rossica Olomucensia XXXVIII*. – 1999. – Olomouc, 2000. – S. 241–248.
9. Кустова Г. И. Типы производных значений и механизмы языкового расширения / Г. И. Кустова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 472 с.
10. Лосев А. Ф. Знак. Символ. Миф / А. Ф. Лосев. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 480 с.
11. Никитин М. В. Основы лингвистической теории значения : [учебное пособие] / М. В. Никитин. – [изд. 2-е]. – М. : ЛИБРОКОМ, 2009. – 168 с.
12. Огуй О. Д. Полісемія в синхронії, діахронії та панхронії : Системно-квантитативні аспекти полісемії в німецькій мові та мовах Європи / О. Д. Огуй. – Чернівці : Золоті литаври, 1998. – 370 с.
13. Огуй О.Д. Лінгвістична теорія знака в епістемологічному ракурсі // Вісник Житомирського держ. ун-ту ім. І. Франка: Наук. журнал. – Вип. 62. – Житомир: Житомир. ДУ, 2012. – С. 22–26.
14. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля – К., 2006. – 716 с.
15. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
16. Соломоник А. Б. Язык как знаковая система / А. Б. Соломоник. – [2–е изд.]. – М. : ЛИБРОКОМ, 2010. – 224 с.
17. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В. Н. Телия. – М. : Наука, 1986. – 141 с.
18. Уфимцева А. А. Лексическое значение : Принципы семиологического описания лексики / А. А. Уфимцева ; под ред. Ю. С. Степанова. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 240 с.
19. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания / Ч. Филлмор // НЗЛ. – М. : Прогресс, 1988. – Вып. 23. – С. 52–92.
20. Фреге Г. Смысл и денотат / Г. Фреге // Семиотика и информатика. – М. : ВИНТИ, 1977. – Вып. 8. – С. 181–210.
21. Харитончик З. А. Способы концептуальной организации знаний в лексике языка / З. А. Харитончик // Язык и структуры представления знаний. – М. : ИНИОН, 1992. – С. 98–123
22. Хидекель С. С. Природа и характер языковых оценок / Г. Г. Кошель, С. С. Хидекель // Лексические и грамматические компоненты языкового знака. – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1983. – С. 11–15.
23. Щедровицкий Г. П. Избранные труды / Г. П. Щедровицкий. – М. : Школа Культурной Политики, 1995. – 800 с.
24. Fillmore Ch. J. Topics in Lexical Semantics / Ch. J. Fillmore // *Current Issues in Linguistic Theory* ; ed. by R. W. Cole. Bloomington : London, 1977. – P. 76–138.
25. Frege G. Über Sinn und Bedeutung / G. Frege // *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik*, NF 100. – 1892. – S. 25–50.
26. Johnson-Laird Phillip N. How Is Meaning Mentally Represented? /Phillip N. Johnson-Laird // *Meaning and Mental Reptresentations* / Ed. by Umberto Eco, Marco Santambrogio, Patrizia Violi. –Bloomington : Indiana University Press, 1988. – P. 99–118.(237 p.).

27. Lakoff G. Cognitive Semantics. / G. Lakoff // Meaning and Mental Representations./ ed. by Umberto Eco, Marco Santambrogio, Patrizia Violi – Bloomington : Indiana University Press, 1988. – P. 119–154.
28. Pinker S. Words and Rules. The Ingredients of Language / Steven Pinker. – London : Weidenfeld & Nicolson, 2000. – 348 p.
29. Schwarz M. Einführung in die kognitive Linguistik / M. Schwarz. – Tübingen : Francke, 1992. – 173 s.
30. Ullmann S. Semantics. An Introduction to the Science of Meaning / S. Ullmann. – Oxford : Blackwell, 1962. – 278 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Василь Бялик – доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри теорії і практики перекладу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Наукові інтереси: проблеми неології, лексична семантика, когнітивна лінгвістика, проблеми перекладацької еквівалентності та адекватності.

ВПЛИВ КАТЕГОРИЗАЦІЇ ВІДНОШЕНЬ МІЖ ЧАСТИНОЮ ТА ЦІЛИМ НА СЕМАНТИКУ МЕРОНІМІВ У НІМЕЦЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

Олена МАТЕРИНСЬКА (Донецьк, Україна)

Статтю присвячено дослідженню впливу особливостей сприйняття та категоризації відношень між частиною та цілим носіями німецької та англійської мов, відбиттю цих уявлень у структурно-семантичній організації найменувань частин (меронімів). Увагу сконцентровано на виявленні національно-культурної специфіки у семантиці меронімів у цих двох споріднених мовах, що фіксується на тлі визначених спільних рис. Результати дослідження спираються на здійснений детальний аналіз семантичних та структурних типів меронімів у німецькій та англійській мовах.

Ключові слова: меронімія, меронім, семантичний тип, полісемія, антропоморфна метафора, метонімія, полісемія.

This paper focuses on the research of the Part-Whole-Relation categorization and its perception by the native speakers of German and English. The paper deals with the realisation of this categorization in the structural and semantic organization of nouns denoting parts (meronyms). The culturally specific and universal features in the semantics of meronyms are being traced in the related languages under analysis. The results obtained are based upon the thorough research of the semantic and structural types of the meronyms in the German and English languages.

Key words: meronymy, meronym, semantic type, polysemy, anthropomorphic metaphor, metonymy, polysemy.

1. Відношення між частиною та цілим у логіці, філософії впорядковує зв'язки між різними категоріями, поняттями та їхніми складовими, описує взаємозалежність світу матеріального та абстрактного в уявленні людини, відбиває багатосхідчасту ієрархічність структурування відношень між цілим та його елементами у її свідомості [10; 16; 18]. Меронімія (відношення між частиною та цілим у мові) є базовим лінгвокогнітивним механізмом, що забезпечує динаміку лексичної системи мови, тобто оновлення і поповнення її лексичного складу, систематизує знання людини про навколишній світ. Меронімічний тип відношень між одиницями лексичної системи можна задати формулою: «Поняття *X* є частиною поняття *Y*».

У пропонованій розвідці увагу сконцентровано на особливостях формування семантики меронімів у німецькій та англійській мовах в залежності від національно-культурної специфіки, категоризації відношень між частиною та цілим у цих германських мовах. До уваги взято також результати типологічного дослідження найменувань частин тіла у одинадцяти різноструктурних мовах, що допомагає зрозуміти принципи побудови уявлень людини про залежність частини від її цілого та навпаки [2; 13; 15]. Об'єктом дослідження є система меронімів, зокрема лексеми на позначення частин цілого (мероніми) в німецькій та англійській мовах та їхні лексико-семантичні варіанти (ЛСВ): нім. *Ast*, англ. *branch* 'гілка (дерева)'; нім. *Ohr*, англ. *ear* 'вухо'; нім. *Teil* 'частина', *Stück* 'шматок', *Element* 'елемент', англ. *part* 'частина', *piece* 'шматок' і под.

1.1. Огляд теоретичних джерел продемонстрував такі варіанти використання лінгвістичної термінології на позначення відношень між частиною та цілим у досліджуваних мовах: вживання словосполучення *part-whole relation* / *parts and wholes* в англійській мові [6; 7; 11; 18; 21], *Teil-Ganzes Beziehungen* / *Relationen* – у німецькій мові [9; 12]. У цьому дослідженні на позначення частини вжито термін меронім (*mero-* + *-onym*, від грец. *μέρος* (*meros* 'частина') + *ὄνομα* (*onoma* 'назва, ім'я'), на позначення відношень «частина – ціле» –

термін меронімія [9: 51-52]. Термін меронімія (*meronymy*), який дуже активно використовувався у роботах 80-90-х років, присвячених меронімічним відношенням, наприклад, розвідках Е. Рош, Б. Тверські [17; 20], також превалує у сучасних студіях [5; 8; 19]. Меронімія як система є важливим об'єктом вивчення лексичної семантики, оскільки вона може бути моделлю для розробки принципів упорядкування знання про семантичні процеси в мові, виведення закономірностей розвитку полісемії лексичних одиниць. Висвітлення меронімічних відношень у лексичній системі мови є важливим для подальшого розвитку теорії лексичної семантики та має спиратися на багатоаспектний аналіз, синергетичні принципи опису мовних явищ.

1.2. Детальне вивчення меронімії у досліджуваних мовах ніколи не ставало об'єктом системного та послідовного вивчення із залученням значного обсягу емпіричного матеріалу. Вивчення теоретичного доробку щодо ступеня дослідженості меронімії у мові свідчить про недостатній рівень системності навіть загальновідомих фактів про цей різновид семантичних відношень, що формують лексичну систему. Із цього погляду актуальним та необхідним постає встановлення параметрів вивчення меронімії як окремої лексичної підсистеми у німецькій та англійській мовах, з-поміж яких мають бути: встановлення структурних моделей та семантичних типів, за якими вони формуються; зіставне вивчення їхнього словотворчого та семантичного потенціалу, вирізнення меронімії з-поміж інших видів семантичних відношень у мові, відмежування її від гіпо-гіперонімії, позесивних відношень та виявлення зон їхнього перетину, пошук перетинів між семантичними та структурними типами функціонування меронімії; виявлення закономірностей їхнього семантичного розвитку [4; 14].

Важливим аспектом розгляду меронімічних відношень має бути виявлення особливостей категоризації та концептуалізації відношень між частиною та цілим носіями досліджуваних мов. Урахування антропологічного фактору, особливостей національної специфіки, мовної картини світу кожного народу у лінгвістичних дослідженнях є важливим з погляду домінуючої антропоцентричності людського світогляду. Якщо виходити саме з цих позицій, то встановлення будь-яких семантичних закономірностей неможливе без паралельного соціокогнітивного аналізу того лінгвістичного та культурного ареалу, в якому здійснюється дослідження соціокультурних особливостей аналізованої мови. Вплив соціокультурних чинників відбивається передусім на виникненні відмінностей під час номінації та на семантичному розвитку лексичних одиниць, універсальні ж риси у лексиці зумовлені спільністю асоціативного мислення людей, схожістю їхніх уявлень та процесів мислення.

1.3. Система уявлень людини про відношення між частиною та цілим спирається на її «наївний» світогляд. Мовна або «наївна» картина світу, з одного боку, є відбиттям дійсності, яка реально існує, за допомогою мовних засобів та вираження національно-культурної специфіки певної мовної спільноти, з іншого боку, вона є відображенням повсякденних, побутових уявлень людини про світ та протиставляється науковій картині світу як еталону науково доведеного та правильного знання про світ [1: 38]. Реалізація відношень між частиною та цілим мовними засобами залежить також від менталітету носіїв досліджуваної мови та їхнього способу сприйняття та сегментації дійсності, що відбивається на асоціативному сприйнятті частин цілого та на виникненні, наприклад, численних антропоморфних метафор, розвитку системи «наївної анатомії», коли йдеться про найменування частин тіла [2; 3; 15]. Матеріальні органи набувають особливих функцій, які мають відношення до психіки людини: наприклад, серце – орган кровообігу людини – набуває функції органу почуттів (нім. *Herz*, англ. *heart* (букв. ‘серце’) має переносне значення ‘вмістилище почуттів, душа’). Підтвердженням важливості меронімічних відношень як інтегративного, стрижневого типу семантичних відношень у лексичній системі мови є їхня здатність у переносному вживанні позначати ціле (наприклад, найменування частини тіла: нім. *Herz*, англ. *heart* букв. ‘серце’, що має вихідне значення несамостійної частини цілого, у переносному вживанні може позначати окреме ціле: ‘предмет, зображення у формі серця’), а також, навпаки: задля позначення меронімії може бути використане позначення цілого, моделюється замкнений семантичний цикл (наприклад,

нім. *Schnecke* 'равлик', 'закруток музичного інструмента', англ. *cap* букв. 'шапка; кепка; картуз, ковпак, чепець', 'ковпачок, головка, наконечник').

1.4. Емпіричний матеріал дослідження складають лексичні одиниці, отримані шляхом суцільної вибірки з репрезентативних тлумачних [23; 24; 26; 28; 29] та перекладних словників німецької та англійської мов. Для відбору та аналізу мовного матеріалу було використано також тематичні, ідеографічні [22; 25; 27], етимологічні словники, електронні бази даних, енциклопедичні джерела тощо. Загальний обсяг дослідженого емпіричного матеріалу становить 4730 лексичних одиниць (6098 ЛСВ) у німецькій мові та 1888 лексичних одиниць (6091 ЛСВ) у англійській мові. Отже, у двох досліджуваних мовах проаналізовано 6618 лексичних одиниць, загальна кількість їхніх значень складає 12 189 ЛСВ. До досліджуваного корпусу меронімів було включено лексичні одиниці, які наявні у словниках стандартної / літературної мови та не є вузькотермінологічними чи стилістично маркованими одиницями. Розмовна лексика не перебувала у фокусі дослідження, втім враховувалися випадки, коли відбувався перенос за моделлю метафори чи метонімії до одиниць розмовного стилю з меронімів, які за своїм основним значенням належать до загальноживаної літературної лексики. Дібрано лексичні одиниці, які містять базові семантичні ознаки меронімів поза визначеним контекстом, оскільки за допомогою контексту до меронімів можна віднести численні немеронімічні лексеми. Розбіжності у кількості досліджуваних меронімів у німецькій та англійській мовах пояснюється тим фактом, що значна кількість композитів, зафіксованих у німецькій мові, в англійській мові передається описовими словосполученнями з прийменником *of* або ж поєднанням іменника з прикметником у функції атрибута: нім. *Lungenspitze*, англ. *apex of the lung* 'верхівка легень', нім. *Hauptteil*, англ. *main, principal part* 'головна, основна частина'. Такі словосполучення належать до так званих *ad hoc* утворень, їх не було включено до матеріалу дослідження, оскільки їхня кількість є майже необмеженою.

1.5. Тематична класифікація меронімів у пропонованій роботі спирається на загальноприйнятні синоптичні схеми лексичного складу мови (Ф. Дорнзайф [22] та ін.), тезаурусні словники лексики німецької та англійської мов. До тематичного складу меронімічної лексики належать такі тематичні групи: 1) соматизми (найменування частин тіла людини та тварини): нім. *Ohr*, англ. *ear* 'вухо', нім. *Pfote*, англ. *paw* 'лапа'; 2) найменування частин живої природи (рослин): нім. *Ast*, англ. *branch* 'гілка'; 3) найменування частин неживої природи: нім. *Ufer* 'берег', англ. *riverside* 'берег річки'; 4) найменування частин артефактів (частин споруд): нім. *Hauswand*, англ. *wall* 'стіна будинку'; частин предметів побуту, а саме частин посуду: нім. *Henkel* 'руків'я (посудини) і под., англ. *bottleneck* 'шийка пляшки'; меблів: нім. *Tischbein* 'ніжка стола', англ. *tabletop* 'поверхня столу'; інструментів, зброї: нім. *Klinge*, англ. *blade* 'клинець'; одягу, взуття: нім. *Ärmel*, англ. *sleeve* 'рукав'; різних предметів: нім. *Rahmen*, англ. *frame* 'рамка'; транспорту (частини літака, корабля, потяга, авто): нім. *Radkappe*, англ. *Hubcap* 'ковпак колеса' та ін.; 5) найменування частин сукупностей: нім. *Gemeindeglied* 'член громади', англ. *delegate* 'делегат'; 6) позначення поняття «частина»: нім. *Stück* 'шматок', англ. *part* 'частина', *piece* 'шматок'; 7) квантитативні мероніми: нім. *Drittel* 'третина', англ. *quater* 'чверть'; 8) локативні мероніми: нім. *Zipfel* 'гострий або ж звужений кінчик', англ. *tip* 'кінець, кінчик (пальця, язика, сигари)'; 9) темпоральні мероніми: нім. *Vormittag* 'час до полудня', англ. *midday* 'полудень'; 10) найменування частин процесів: нім. *Schlussphase* 'заклучна стадія', англ. *Closure* 'завершення (як фаза).

2. Критерій опису національно-культурної специфіки досліджуваних лексичних одиниць був одним з визначальних у моделі їхнього опису. Кожна з розглянутих тематичних груп меронімів засвідчує певні універсальні ознаки, притаманні меронімам в обох досліджуваних мовах та відображає розбіжності, що зумовлені їхньою національно-культурною специфікою. Важливим етапом дослідження меронімічної лексики є систематизація цих спільних уявлень та розбіжностей у сегментації цілого носіями обох мов, оскільки вони значною мірою впливають на формування їхньої семантичної структури.

Досліджений у цій роботі обсяг емпіричного матеріалу дозволяє зробити такі узагальнення щодо сприйняття та категоризації відношень меронімії носіями німецької та англійської мов:

1) тематичні групи меронімів, до складу яких належать позначення частин конкретного матеріального об'єкта (соматизми, найменування частин рослин, частин неживої природи, частин артефактів та частин сукупностей), засвідчують більше спільних рис, аніж відмінних, оскільки належать до давнього, а отже, і спільного за походженням, шару лексичної системи досліджуваних мов;

2) основні відмінності, що спостерігаються у семантичній структурі лексичних одиниць, які входять до їхнього складу, стосуються продуктивності окремих моделей їхнього полісемічного розвитку та є відбиттям відмінностей у соціальному та побутовому устрої двох германських етносів, які знаходяться у фокусі цього дослідження.

Ці твердження можна проілюструвати низкою конкретних узагальнень щодо категоризації відношень між частиною та цілим носіями досліджуваних мов, спираючись на здійснений детальний аналіз виокремлених тематичних груп меронімів [1: 280-284].

2.1. Спільним для обох досліджуваних мов є формування в межах уявлень людини про своє тіло системи «наївної», ненаукової анатомії, унаслідок чого соматизми стають потужним джерелом поповнення меронімічної лексики шляхом семантичної деривації, тобто за рахунок розвитку полісемії на підставі метафоричних переносів (антропоморфної метафори), наприклад, нім. *Flußarm* (букв. 'рука ріки') 'протока, рукав ріки', *Gletscherzunge* 'язик льодовика', англ. *River head* (букв. 'голова ріки') 'витока ріки' та метонімії (нім. *Finger*, англ. *Finger* (букв. 'палець руки') 'частина рукавички, що обтягує палець').

Особливістю німецької мови є значна деталізація найменувань сегментів людського тіла за рахунок використання великої кількості композитів на позначення тієї чи іншої частини тіла, специфікація яких досягається поєднанням декількох соматизмів, наприклад, нім. *Lendenwirbel* 'поперековий хребець', нім. *Gehirnhaut* 'мозкова оболонка', нім. *Hüftknochen*; порів. англ. *thighbone* 'здухвинна кістка', англ. *backbone* 'хребет'.

У обох досліджуваних мовах частотним є проведення паралелей між органами тіла людини та її здібностями, відчуттями, психічними характеристиками, що відбивається у формуванні абстрактних переносних значень соматизмів, наприклад, нім. *Busen*, англ. *Bosom* (букв. 'грудь') 'вмістилище почуттів, душа', нім. *Hirn* (букв. 'мозок') 'розум', англ. *lip* (букв. 'губа') 'нахабство, зухвалість', англ. *cheek* (букв. 'щока') 'нахабство, зухвальство'. Для німецької мови особливо характерним є створення топонімії власного тіла, адже на позначення частин тіла людини та тварини у складі композитних утворень дуже часто використовуються локативні поняття, наприклад, *Körperstelle* 'ділянка тіла'. Для обох досліджуваних мов є також важливою асоціація з позитивним сприйняттям верхньої локативної зони людського тіла та більш негативним сприйняттям нижньої локативної зони. Верхня локативна зона відзначається також найважливішим, центральним для людини значенням, що відбивається на регулярних моделях метафоричних переносів з найменувань частин тіла, розташованих у верхній локативній зоні тіла людини, на позначення, центральних, кардинальних, понять, важливості чогось: нім. *Herz* (букв. 'серце') 'центр, ядро'.

Більшість семантичних збігів у тематичній групі НЧТ виникають внаслідок спільності уявлень людини про своє тіло та навколишній світ [2: 156-157], наприклад, можна порівняти такі позначення частин скелі: нім. *Berggrücken* (букв. 'спина скелі') 'гірський кряж, верхня лінія, край гірського хребта', нім. *Bergnase* (букв. 'ніс скелі') 'виступ скелі', нім. *Bergfuß* (букв. 'нога скелі') 'підніжжя скелі'; порів. також із позначеннями частин рослин у німецькій та англійській мовах: нім. *Blattader* (букв. 'артерія, вена листа') 'прожилок листа', нім. *Salatkopf*, англ. *cabbagehead* (букв. 'голова капусти') 'головка капусти' тощо. Значення соматизмів, що є спільними для обох досліджуваних мов, відображають просторові відношення між певною частиною тіла та предметом навколишньої дійсності, втілюють асоціації, що виникають у людини з приводу зовнішньої схожості певної частини тіла та предметів навколо. Отже, виявлені семантичні збіги демонструють універсальність таких уявлень людини:

1) частини тіла людини та тварини є схожими, наприклад, нім. *Haar* (букв. 'волосся') 'хутро тварини', англ. *abdomen* (букв. 'живіт') 'черевко комахи', нім. *Bart* (букв. 'борода') 'борідка у птахів', нім. *Mund*, англ. *mouth* (букв. 'рот') 'паща'; порів. також переноси з найменувань частин тіла тварини на найменування частин тіла людини (переважно у розмовному реєстрі): нім. *Klaue* (букв. 'кіготь') 'рука', *Pfote, Tatze* (букв. 'лапа') 'рука', *Maul* (букв. 'паща'), *Schnabel* (букв. 'дзьоб') 'рот';

2) частини тіла та предмети навколишнього світу є схожими за своєю формою та функцією, наприклад, нім. *Kopf (des Nagels)* (букв. 'голова цвяха') 'головка цвяха', нім. *Hals der Flasche* (букв. 'шия пляшки') 'горлянка пляшки';

3) частини тіла людини та предмети навколишньої дійсності належать до однієї системи просторових координат, внаслідок чого частина тіла, розташована зверху / знизу, збоку, попереду, позаду, всередині, може позначати розташовану подібним чином частину предмета: англ. *Head* (букв. 'голова') 'верх, початок', 'верхній брус віконної або ж дверної коробки'.

До виявлених семантичних регулярностей належать моделі формування значень соматизмів на підставі метафоричних переносів, що відображають зв'язок передньої частини предмета та його центра й частини тіла зі схожою локалізацією. Це можна пояснити тим, що передня частина предмета у носіїв різних мов пов'язана з найважливішою частиною людського тіла *головою* (*голова* → *передня частина, початок*: нім. *Kopf der Zeitung* 'заголовок газети', в англ. *The head of a line* 'попереду всіх, всього') та її частинами *обличчям, носом* (*обличчя* → *передня сторона, фасад*, наприклад, англ. *face* 'передня, лицьова частина', *nose* → *передня частина предмета*: нім. *Nase*, англ. *nose*, 'передня частина предмета (літака, човна, чайника, взуття тощо)'); центральне ж положення відповідно є схожим до того, що займає в тілі людини *серце*, як найважливіший орган життєдіяльності людини (*серце* → *середина, центр*, наприклад, нім. *Herz* (букв. 'серце') 'центр, ядро', англ. *heart* 'середина, центр, суть, сутність') та *тім'я* як найвища точка тіла людини (*тім'я* → *маківка, центр*, наприклад, нім. *Scheitel*, англ. *vertex* (букв. 'тім'я') 'верхівка, маківка, вершина кута');

4) частина тіла людини, згідно уявлень «наївної анатомії», може містити віртуальні, уявні сутності, наприклад, *серце* та *груди* можуть вміщувати почуття, душу, *живіт* – життя, *голова* – розум, наприклад, нім. *Kopf* (букв. 'голова') 'розум'; вони також корелюють із здібностями людини, наприклад, поняття *роту* часто пов'язане з мовою, мовленням, позначення *вуха* з можливістю чути, *ока* з зором, пильністю тощо;

5) частини тіла є частинами цілого – самої людини, коли певна частина тіла стає важливішою за іншу в описі людини у певній ситуації, вона може за суміжністю позначати саму людину (метонімічний перенос), наприклад, нім. *Hand* (букв. 'рука') 'робітник', англ. *farm hand* 'робітник на фермі', нім. *Mund*, англ. *Mouth* (букв. 'рот') 'ідець', нім. *Kopf*, англ. *head* (букв. 'голова', 'керівник').

Соматизми належать до базової лексики, так само, як і позначення частин рослин, частин неживої природи та багатьох частин артефактів, наприклад, інструментів, посуду і под. На первинному етапі свого розвитку значна кількість соматизмів виникла на підставі метафоричних переносів з предметів побуту на позначення частин тіла, наприклад, у давньоверхньонімецький період лексема *Kopf* 'голова' мала значення 'келик'. На сьогодні зворотна тенденція є продуктивною [2: 76]. Соматизми використовуються для позначення частин різних артефактів (нім. *Bein* (букв. 'нога') 'ніжка меблів', англ. *leg* 'ніжка, підпірка, опорна стійка').

2.2. Сприйняття світу природи через призму її корисності для людини відбивається на тому, що частини тіла тварини розглядаються людиною як умовно відчужувані, оскільки вони можуть слугувати їй їжею: наприклад, нім. *Ochsenszunge* 'язик бугая (приготовлений як страва)', англ. *Ox tail* 'хвіст бугая (використовується для приготування супів та соусів)'.

2.3. З-поміж незначних відмінностей у тематичному складі найменувань частин неживої природи в англійській мові можна назвати більшу кількість найменувань частин водних об'єктів, ніж у німецькій мові, що також співвідноситься з великою кількістю виокремлених позначень частин корабля у англійській мові (англ. *Quaterdeck* 'шканці, ют'). Великобританія

завжди володіла численними колоніями, подорож до яких здійснювалася морем, тож флот був важливою частиною економічного та політичного розвитку Британії, що пояснює зафіксовані факти.

2.4. Важливим стереотипом для носіїв англійської мови є асоціація, пов'язана із найменуваннями частин будівель, що втілює ідею «Мій дім – моя фортеця»; згідно із таким стереотипом усі позначення несучих елементів конструкцій, підґрунтя, фундаменту розвивають переносні значення пов'язані із відчуттям стабільності, захищеності: англ. *tower* букв. 'вежа, башта', *pillar* 'стовп' – 'опора суспільства, надійна людина', *keystone* букв. 'замковий (ключовий) камінь (склепіння, арки)', 'наріжний камінь; основний принцип'. Такий стереотип також демонструє перехід уявлень, пов'язаних з матеріальними частинами об'єкта до царини емоціональної оцінки явищ, уявлення про міцний фундамент, опору пов'язуються з позитивним відчуттям стабільності. Згадані частини споруд є найважливішими для функціонування будівлі, гарантією того, що вона не зруйнується. В уявленні людини саме така опора їй потрібна для того, аби її життя не зазнало руйнівних змін.

2.5. Обом досліджуваним мовам властиве диференційоване позначення частин цілого згідно з їхніми функціями, формами. Значна кількість лексичних одиниць на позначення поняття «частини» позначає уламки деформованого цілого, у семантичній структурі яких може міститись інформація щодо причин руйнації. Такі лексеми мають великий семантичний потенціал. Значення деформованості у свідомості мовця часто пов'язується зі значенням неважливості, малої цінності: нім. *Fetzen* 'клапоть', англ. *rag* 'лахміття, клопоть' мають переносне значення 'дешева сукня, яка погано сидить, лахміття'. Поясненням цьому слугує семантична ознака невідчужуваності, притаманна більшості меронімів у прямому значенні. Видалення певного фрагменту з цілого спричиняє його руйнацію, а отже порушує цілісність. Поняття цілісності є первинним та глибоко закоріненим, підсвідомим, отже будь-яка спроба його порушити сприймається як негативне явище. З іншого боку, людина функціонує постійно реалізуючи принцип сегментації цілого у своїй свідомості, вона вирізняє менші сегменти, частини як конкретних, так і абстрактних понять. Негативна конотація, пов'язана із виділенням частини з цілого, є характерною саме для позначень конкретних матеріальних об'єктів, які у разі розділення зазнають видимої деформації: нім. *Schnippel*, *Schnipsel*, англ. *snipping* 'маленький шматок чого-небудь', нім. *Span* 'тріска, скіпка', англ. *chip*, *splinter* 'відколотий шматок, скіпка, остружок' та ін. Це не стосується понять та об'єктів, які підлягають сегментації лише у ментальному світі людини та позначають частини абстрактних понять: нім. *Auszug*, англ. *excerpt*, *extract* 'витяг (з документа)'.

2.6. Квантитативні мероніми тісно пов'язані з матеріальним побутом людини, оскільки на початку формування метричної системи людина використовувала параметри власного тіла (наприклад, нім. *Fuß*, англ. *foot* (букв. 'ступня') 'міра довжини, фут', *Elle*, *ell* (букв. 'лікоть') 'старовинна міра довжини, лікоть (45 дюймів)', різні предмети та ємності, контейнери для вимірювання та відмірювання предметів побуту: нім. *Sack*, англ. *sack* 'мішок як міра чогось', нім. *Barrel*, англ. *barrel* (букв. 'бочка') 'барель, англійська міра ємності'. Така система була не універсальною, визначалася особливостями побуту конкретного етносу. Соматизми використовуються також під час утворення квантитативних меронімів-комполітів на позначення ширини, розміру, а також переваги у спортивних змаганнях, наприклад, нім. *Halslänge* (букв. 'довжина шиї') 'відстань на шию коня у кінних перегонях', *Brustbreite* (букв. 'ширина грудної клітини') 'незначна перевага у спортивних змаганнях', англ. *fingerbreadth* 'ширина у палець'.

2.7. Локативні мероніми в англійській мові демонструють важливість та глибоку закоріненість у мові значення землі для людини. Зафіксовано велику кількість локативних меронімів на позначення частини простору за правом володіння, наслідування, за власником: англ. *husbandland* 'ділянка, яку обробляє та на якій безпосередньо мешкає її власник на відміну від загальної території у володінні (лексема *husband* раніше мала значення не 'чоловік', а 'власник, господар дому)', англ. *fosterland* (від дангл. *fōstorland*= *fōstor* 'їжа, прожиття'+ *land* 'земля') 'ділянка, що надавалася у розпорядження монахів', *bookland* (від дангл. *bōcland*= *bōc* 'книга, закон'+ *land* 'земля') 'ділянка, що знаходилася у володінні згідно

хартії, грамоти в англо-саксонській Англії», *oldland* (букв. *oldland* = *old* 'старий, давній' + *land* 'земля') 'земля, що надавалася у володіння як дарунок, привілея', *pennyland* (букв. *pennyland* = *penny* 'пенні' + *land* 'земля') 'маленька ділянка землі, що колись надавалася в аренду за пенні на рік у Шотландії'. Відмінність локативних позначень певної території у німецькій та англійській мовах полягає у тому, що у німецькій мові територія, простір часто позначається за її функціональним використанням, діяльністю, для якої вона призначена (нім. *Landeplatz* 'місце приземлення', *Operationsfeld* 'місце проведення бойових дій', *Sammelpunkt* 'місце зборів, зустрічі', *Spielstätte* 'місце для проведення ігор'), на той час як у англійській мові велика частина таких позначень формується за заповненням цієї території певними предметами, природними об'єктами (англ. *chalkland* (букв. *chalk* 'крейда' + *land* 'земля, ділянка') 'місце крейдових депозитів', *minefield* (букв. *mine* 'міна' + *land* 'земля, ділянка') 'замінована територія', *pineland* (букв. *pine* 'сосна' + *land* 'земля, ділянка') 'земля, ділянка, на якій ростуть сосни', *stumpeland* (букв. *stump* 'пеньок' + *land* 'земля, ділянка') 'земля, вкрита пеньками', *wheatland* (букв. *wheat* 'пшениця' + *land* 'земля, ділянка').

Спільним для обох досліджуваних мов є сприйняття простору як призначеного для життєдіяльності людини, а відтак сегментованого нею згідно його використання. Локативні мероніми в межах адміністративно-територіального розподілу світу також засвідчують відмінності, які пояснюються особливостями соціального, політичного, адміністративного укладу Німеччини та Великобританії (наприклад, федеративна структура Німеччини складається з земель (нім. *Land* 'земля (адміністративно-територіальна одиниця у Німеччині)'), а у Великобританії виокремлюються графства тощо: англ. *county* 'графство (адміністративно-територіальна одиниця у Великобританії)').

2.8. Темпоральні мероніми у німецькій мові засвідчують стереотип важливості порядку та чіткості й акуратності у розподілі часу, найдрібніших його сегментів. Це характеризує також темпоральні мероніми в англійській мові, втім ступінь структурованості часового простору в німецькій мові є вищим (нім. *Nachmittagszeit* 'час після обіду', *Fernsehabend* 'вечір перегляду телебачення', *Zahlungstermin* 'термін сплати', *Wartezeit* 'час очікування'). Такий стереотип є базовим для німецької мови, в якій впорядкування простору та часу за чітко визначеним сценарієм, є неодмінною складовою менталітету її носіїв.

3. Отже, можна стверджувати, що за наявності безперечних універсальних рис семантичної організації досліджуваних меронімів та їхнього сприйняття у германських мовах, фіксуються певні відмінності навіть у цих близькоспоріднених мовах, що пояснюються їхніми культурно-специфічними особливостями. Виявлення зазначених стереотипів сприйняття відношень між частиною та цілим в межах виокремлених тематичних груп є важливим також для розуміння їхніх структурно-семантичних особливостей, які виходять не тільки з загальної будови досліджуваних мов, але й з реалізації сегментації цілого мовними засобами.

Існування небіологічної, «наївної» сегментації цілого, яка відрізняється від її наукового аналогу, доведеного та правильного, здійснює значний вплив на розвиток полісемії меронімів, який ґрунтується на асоціативних зв'язках та суміжності, яку людина відновлює у своїй свідомості, впорядковуючи загальновідомі факти про об'єкти довкілля. Процес синтезу та сегментації знання про відношення між частиною та її цілим відбувається при цьому не тільки із залученням об'єктивних факторів, але й на підставі суб'єктивного бачення та типізації людиною системи позначень частин. Істотний вплив на сегментацію цілого у свідомості людини відіграють її міфологічні та космологічні уявлення, що походять з давніх часів.

Найвідоміші аксіоми відношень між частиною та цілим дійшли до теперішнього часу з періоду Античності у майже незмінному вигляді. Вони позначаються на наборі семантичних ознак у прямому значенні меронімів, для яких семантичні ознаки транзитивності: TRANS (якщо $a < b$, а також $b < c$, то $a < c$ (тобто якщо a є частиною b , а b у свою чергу є частиною c , тоді a є також частиною c) та асиметричності (нерефлексивності: ASYM (аксіома асиметрії): коли $a < b$, тоді не може бути $b < a$;) [4: 31] є вагомими. Принципи функціонування відношень між частиною та цілим у екстралінгвістичній дійсності безпосередньо впливають на формування

системи меронімів, у якій вони впорядковуються згідно визначеним стереотипам категоризації дійсності носіями німецької та англійської мов.

Детальний аналіз всіх стереотипів та особливостей вибудови системи меронімів у мовній свідомості носіїв німецької та англійської мов дозволяє повністю відтворити реалізацію відношень між частиною та цілим у них з урахуванням усіх лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів, які впливають на її формування.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Материнська О. В. Меронімічні відношення в лексичній системі німецької та англійської мов: [монографія] / О. В. Материнська. – Донецьк: Всеукраїнське держ. багатопрофільне видавництво Донбас, 2012. – 360 с. (Типологічні, зіставні, діахронічні дослідження. – Т. 8.).
2. Материнська О. В. Типологія найменувань частин тіла: [монографія] / О. В. Материнська. – Донецьк: Донецький національний університет, 2009. – 295 с. (Типологічні, зіставні, діахронічні дослідження. – Т. 5.).
3. Материнська О. В. Антропоморфна метафора у системі меронімів німецької мови / О. В. Материнська // Науковий вісник Чернівецького національного університету. Германська філологія. – Чернівці: ЧНУ, 2012. – Вип. 630–631. – С. 72–78.
4. Материнська О. В. Механізми утворення меронімів у німецькій мові / О. В. Материнська // Мовознавство. Науково-теоретичний журнал інституту мовознавства ім. О. О. Потебні та українського мовно-інформаційного фонду НАН України. – Київ: Видавничий дім «Академперіодика» НАН України, 2012. – № 4 (266). – С. 63–74.
5. Brown C. H. Paradigmatic relations of inclusion and identity II: Meronymy / Cecil Brown // *Lexicology: an international handbook on the nature and structure of words and vocabularies: [in 2 volumes]* / [A. Cruse, F. Hundsnurscher, P. R. Lutzeyer (Edit.)]. – Vol. 1. – Berlin; New York: Walter de Gruyter, 2002. – P. 480–485.
6. Cruse D. A. On the transitivity of the part-whole relation / Alan D. Cruse // *Journal of Linguistics*. – 1979. – Vol. 15/1. – P. 29–38.
7. Iris M. A. Problems of the part-whole relation / Madelyn Ann Iris, Bonnie Litovitz, Martha Evens // *Relational model of the lexicon. Representing knowledge in semantic networks (Studies in natural language processing)*. – Cambridge; New-York; New-Rochelle; Melbourne; Sydney: Cambridge University Press, 1988. – P. 261–287.
8. Gerstl P., Pribbenow S. Midwinters, end games and body parts. A classification of part-whole relations // *Parts and wholes. Integrity and Granularity* / [C. Eschenbach, W. Heydrich (Edit.)]. – Bericht 49. – Hamburg: Graduirtenkolleg Kognitionswissenschaft, Universität Hamburg, 1995. – S. 23–49.
9. Heydrich W. Mereonymie. Zur Semantik der Teil-Ganzes Relationen / Wolfgang Heydrich // *Parts and wholes. Integrity and Granularity* / [C. Eschenbach, W. Heydrich (Hgg.)]. – Bericht 49. – Hamburg: Graduirtenkolleg Kognitionswissenschaft, Universität Hamburg, 1995. – S. 51–68.
10. Husserl E. Zur Lehre von den Ganzen und Teilen / Edmund Husserl // *Logische Untersuchungen*. – Hamburg: Felix Meiner Verlag, 2009. – 813 S. – (Philosophische Bibliothek; Bd. 601).
11. Jakobson R. Parts and wholes in language / Roman Jakobson // *Parts nad Wholes* / [D. Lehrer (Edit.)]. – New York; London: The Free Press of Glencoe, 1963. – P. 157–162.
12. Lutz C. Untersuchungen zu Teil-Ganzes Relationen. Modellierungs-anforderungen und Realisierung in Beschreibungsllogiken / Carstin Lutz. – Hamburg: Universität Hamburg, 1996. – Mitteilung 258. – 79 S.
13. Materynska O. Typologie der Körperteilbenennungen/ Olena Materynska // [Monographie / A. Kaṭny, K. Lukas, C. Schatte (Hgg.)]. – Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New-York, Oxford, Warszawa, Wien: Peter Lang, 2012. – 246 S. (Danziger Beiträge zur Germanistik; Bd. 41.).
14. Materynska O. Meronymie im Deutschen und Englischen// *Semantik und Pragmatik im Spannungsfeld der germanistischen und kontrastiven Linguistik* / [L. Iagupova, V. Kaliuščenko, A. Kaṭny, H. Roll (Hgg.)]. – Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New-York, Oxford, Warszawa, Wien: Peter Lang, 2013. – S. 71– 81. (DonezkStudien zur Germanistik, kontrastiven und diachronen Linguistik; Bd. 1.)
15. Materynska O. Typologische Verallgemeinerungen im Bereich der Meronymie / Olena Materynska // *Vielheit und Einheit der Germanistik weltweit: Akten des XII. internationalen Germanistenkongresses, Warschau 2010*. – Band 13. – Frankfurt am Main u.a.: Peter Lang, 2012. – S. 161–168.
16. Ridder L. Mereologie. Ein Beitrag zur Ontologie und Erkenntnistheorie / Lothar Ridder. – Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 2002. – 513 S.
17. Rosch E. Classification of real world objects: origins and representations in cognition / Eleanor Rosch // *Thinking readings in cognitive science*. – Cambridge; London; New-York; Melbourne: Cambridge University Press, 1977. – P. 212–222.
18. Simons P. *Parts. A study in ontology* / Peter Simons. – Oxford: Clarendon Press, 1987. – 390 p.
19. Tafreschi A. Zur Benennung und Kategorisierung alltäglicher Gegenstände: Onomasiologie, Srmasiologie und kognitive Semantik / Agnes Tafreschi. – Kassel: Kassel university press GmbH, 2006. – 143 S.
20. Tversky B. Where partonomies and taxonomies meet / Barbara Tversky // *Meanings and Prototypes. Studies in linguistic categorisation* / [S. L. Tsohatzidis (Edit.)], 1990. – London; New York: Routledge. – P. 334–344.
21. Winston M. E., Chaffin R., Herrmann D. A taxonomy of part-whole relations / Morton E. Winston, Roger Chaffin, Douglas Herrmann // *Cognitive Science: a multidisciplinary journal*. – 1987. – Vol. 11. – P. 417– 444.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

22. Dornseiff F. Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen / Franz Dornseiff.– Berlin; New-York : Walter de Gruyter, 2004. – 933 S.
23. Duden “Das große Wörterbuch der deutschen Sprache” in 6 Bd. / [hrsg. u. bearb. vom Wissenschaftlichen Rat u. d. Dudenred. unter der Leit. von Günther Drosdowski].– Mannheim ; Wien ; Zürich : Bibliographische Institut, 1970. – 1980. – Bd. 1.– 464 S. ; Bd. 2.– 928 S. ; Bd. 3.– 1408 S. ; Bd. 4.– 1904 S. ; Bd. 5.– 2432 S. ; Bd. 6.– 2992 S.
24. Duden „Deutsches Universal Wörterbuch“ / [hrsg. von der Dudenredaktion]. – Mannheim ; Leipzig ; Wien ; Zürich : Dudenverlag, 2001. – 1892 S.
25. Fischer W. Englischer Wortschatz nach Sachgruppen / Walter Fischer. – Göttingen : Vandenhoeck und Ruprecht, 1972. – 237 S.
26. Longman dictionary of contemporary English / Editorial director Michael Mayor. – Harlow : Pearson Education Limited, 2009. – 2081 p.
27. The Oxford-Duden Pictorial German and English Dictionary, 2.-edition / [ed. by the Dudenredaktion and the German section of the Oxford University Press Dictionary Department]. – Oxford: Clarendon Press, 1994. – 677 p.
28. Wahrig G. Deutsches Wörterbuch / Gerhard Wahrig. – München : Mosaik Verlag, 1989. – 1493 S.
29. Webster’s Third New International Unabridged dictionary on CD ROM 3.0. (476, 000 entries, 140, 000 etymologies). – Windows, Macintosh. – Springfield, Massachusetts Merriam Webster’s Inc., 2003 ISBN 0 – 87779 – 201 – 1.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Материнська – доктор філологічних наук, професор кафедри германської філології факультету іноземних мов Донецького національного університету.

Наукові інтереси: дослідження семантики лексичних одиниць у германських мовах, зіставне та типологічне вивчення лексичної семантики.

DYNAMIC SEMANTICS OF THE “SCHOOL” LEXEME IN INTERCULTURAL SPACE

Валерій МИХАЙЛЕНКО (Чернівці, Україна)

Дана стаття присвячена історичному аналізу лексичної та функціональної семантики лексеми “school” у давньоанглійському періоді та Британському й Американському національних варіантах англійської мови. Головна мета дослідження – сприяти успішній комунікації між мовцями двох варіантів мови. Спільне походження та корінь лексеми надають мовцям базові знання, а подальший етно-культурний розвиток варіантів відображений в семантичній структурі лексеми обох варіантів

Ключові слова: лексема, лексична семантика, функціональна семантика, пересув, дискурс, походження, діахронія, національний варіант.

The present paper is a diachronic study of the lexical and functional semantics of the lexeme “school” from the early times of English to British English and American English. The main goal of the investigation is to make communication understandable between two variants speakers. The common root and origin of the lexeme give the speakers the background knowledge and further developments of the variants are reflected in the semantic structures.

Key words: lexeme, lexical semantics, functional semantics, shift, discourse, origin, diachrony, national variant.

Introduction. This paper is an exploration of the historical dynamics of the semantics of the lexeme ‘school’ representing the concept of education in the world view which helps intercultural communication and the social, historical, and linguistic factors that influence it. “For a number of disciplines such as sociology, psychology, anthropology, philosophy, it is very important to understand how people categorize and conceptualize” their worldview [6, 118-119]. The main objective in cross-cultural linguistics is to understand the human-being, his/her schooling in particular, to become aware of the cultural, historical, social, economic, and religious norms of British and American cultures - which first they developed from one stem and then branched in their own ways - and how these norms both influence and reflect language.

Problems for Discussion. G.Lakoff stresses that at present categorization has moved into the focus of many a discipline due to empirical studies because the classical linguistic paradigm was just “a philosophical concept based on the a priori speculation”. [3, 6-8] And these categories are mainly expressed by words. According to Anna Wierzbicka “words are a society’s cultural artifacts. ...they are important witnesses for cultural realities” [6, 201-203]. While communication may be recognized as a universal phenomenon, distinctions – ranging from word-order to naming – undoubtedly remain as they help to define culture and develop language [1].

Investigation. Etymologically, the English lexeme developed from Old English *scol*, which was borrowed from Latin *schola* “intermission of work, leisure for learning; learned conversation,

debate; lecture; meeting place for teachers and students, place of instruction; disciples of a teacher, body of followers, sect," and from Greek *scholē* "spare time, leisure, rest ease; idleness; that in which leisure is employed; learned discussion;" also "a place for lectures, school;" originally "a holding back, a keeping clear," from *skhein* "to get" (from PIE root **segh-* "to hold, hold in one's power, to have;" see scheme (n.)) + *-ole* by analogy with *bole* "a throw," *stole* "outfit," etc. We can refer to An Anglo-Saxon Dictionary by Bosworth and Toller (1898), these two forms *scolu*, *scól* may give the later *shoal*, *school* as *col*, *cól* give *coal*, *cool*, e; f., e.g.:

1. *a school*:- *Scól scola*, Wrt. Voc. i. 75, 27. *Scól scola*, se ðe on scóle (*sceóle*, MS. U.) *ys scolasticus*, Ælfc. Gr. 5; Zup. 11, 13-15. *Ðý ilcan geáre forborn Ongolcynnnes scolu*, Chr. 816; Erl.62, 7. *Constantinus hiene benæ-acute;mde ðære scole ðe hé on leornode*, Ors. 6, 31; Swt. 284, 24. *His lic líp on Angelcynnnes scole*, Chr. 874; Erl.76, 26. *Of scole ex scole*, Wrt. Voc. ii. 31, 64 : 95, 14. *Hú ne eart ðú se mon ðe on mínre scole wæ-acute;re áféd and gelæ-acute;red*, Bt. 3, 1; Fox 4, 19. *Eubolus underfeng ðone cnapan tó lárlicre scole. On ðære ylcan scole wæs Iulianus*, Homl. Skt. i. 3, 14-16. *Ic becom tó Cristes scole*, 2, 244. *Maria wunode on ealra ðæra apostola gýmene on ðære heofonlican scole embe Godes æ-acute;smeágende*, Homl.Th. i. 440, 8. *Sum leorningman on scole scholasticus quidam*, Bd. 3, 13; S. 538, 18. *Ice (Ethelwulf) on Róme Englisce scole gesette*, Chart. Th. 116, 33. *Se (Marinus) gefreóde Ongelcynnnes scole be Ælfrédes béne West-Seaxna cyninges*, Chr. 885; Erl. 84, 19. *Cildru on scole betæ-acute;can*, Lchdm. iii. 184, 27: 188, 18.

In Old English there was another compound form consisting of two roots: (*larhus* ← *lár-hús*, es; n). meaning a house for, instruction, a school; gymnasium, Hpt. Gl. 405, 11. So the lexeme *lar*, e; f. developed into f.I. *lore*, "teaching, instruction, learning, knowledge, cunning, science, preaching, doctrine, dogma, precept": ← *lár* "disciplina, doctrina", Ælfc. Gl. 80; Som. 72, 100, 101; Wrt. Voc. 46, 57, 58. *Folclíc lár omilia*, 35; Som. 62, 75; Wrt. Voc. 28, 53. *Lár dogma*, Ælfc. Gr. 9; Som. 8, 24. *On ðam wæs áwriten lár and Sóðfæstnys in quo erat Doctrina et Veritas*, Lev. 8, 8. *Seó hálige lár sancta prædicatio*, Bd. 1, 27; S. 495, 40. *Seó rihtgelýfde lár wæs dæghwamlíce weaxende crescente per dies institutione catholica*, 3, 28; S. 560, 39. *Bisceopes dægweorc biþ ... lár oððon leornung* "a bishop's daily work ... is ... teaching or learning", L. I. P. 8; Th. ii. 314, 19.

The other constituent *hus* es; n., "house, a family": *Hic lar þis fyr on ánfealdum getele, and hit getácnap hús on mænigfealdum getele, hi lares ðás hús; ðanon is gecweden lardum spic, forðan hit on húsum hangaþ lange*, Ælfc. Gr. 9; Som. 9, 48. *Baðiendra manna hús ðæ-acute;r hi hi unscrédaþ inne apodyterium, i. e. domus qua vestimenta balneantium ponuntur*, Ælfc. Gl. 55 : Som. 67, 9; Wrt. Voc. 37, 6. *Lytle hús of bredan tabernæ vel gurgustia*, Wrt. Voc. 37, 8. *Byþ gelic ðam wisan were se hys hús ofer stán getimbrode assimilabitur viro sapienti qui ædificavit domum suam supra petram*, Mt. Kmb. 7, 24.

Originally, the notion is "leisure," which passed to "otiose discussion" (in Athens or Rome the favorite or proper use for free time), then "place for such discussion." The Latin word was widely borrowed by other European Languages: Old French *escole*, French *école*, Spanish *escuela*, Italian *scuola*, Old High German *scuola*, German *Schule*, Swedish *skola*, Gaelic *sgiol*, Welsh *ysgol*, Russian *shkola*, Ukrainian *shkola*. The Latin word was translated in Old English as *larhus*, literally "lore house," but this seems to have been a glossary word only. The first known use of the lexeme *scol* in Old English was recorded before the 12th century

The component "students attending a school" in English is attested from c.1300; the component of "school building" is first recorded 1590s. The component of "people united by a general similarity of principles and methods" is from 1610s; hence the component of "school of thought" was registered in 1864. The component of "school bus" is from 1908. The component of "school days" is from 1590s. The component of "school board" comes from 1870. The component of school as that of "rough experience in life" is recorded from 1912.

Thus, the etymology points out the widening of meaning to verbalize the constituents of the "school" concept in English. Now let's investigate the constituents of the definition of the lexeme 'school' registered in Modern English:

1. (An institution for educating children) *Ryder's children did not go to school at all[as modifier]: school books.*
2. (The buildings used by a school) *The cost of building a new school.*
3. (The pupils and staff of a school) *The head addressed the whole school.*

4. (A day's work at school) *School started at 7 a.m.*
5. (Any institution at which instruction is given in a particular discipline): *A dancing school.*
6. (North American informal another term for university): *Harvard is certainly not a loafer's school.*
7. (A department or faculty of a university concerned with a particular subject of study): *The School of Medicine.*
8. (A group of people, particularly writers, artists, or philosophers, sharing similar ideas or methods): *The Frankfurt school of critical theory*
9. [with adjective or noun modifier] a style, approach, or method of a specified character: *film-makers are tired of the skin-deep school of cinema*
10. (part of school, for example, at Oxford University) the hall in which final examinations are held.
11. (Final examinations) *I never took schools. I was ill.*
12. (A group gambling together) *A poker school.*
13. (A group of people drinking together in a bar and taking turns to buy the drinks) *I ordered a pint of bitter for myself—I didn't want to get into a school* (Oxford English Dictionary).

The definitional analysis gives us a possibility to single out the components constituting a semantic structure of the dominant lexeme 'school' representing the concept in the British English Variant worldview: (1) institution for learning and teaching; (2) faculty and students; (3) daily routine; (4) place of learning; (5) institution or its part; (6) a group of (people learning, training, sharing ideas, principles, etc.). You can see, that some of the components (2,3,4,5) can be incorporated into the dominant one (1), the periphery component (6) can be included into components constituting other domains, for example, "a group of people" [cf. Langacker's "specifications": 5, 3-5].

The 'school' is one of the categories (or a subcategory of 'education') by which the speaker can categorize his/her worldview. According to G. Lakoff "categories on the traditional view are characterized solely by the properties shared by their members. The idea of a category is central to such views. The reason is that most symbols (i.e., words and mental representations) do not designate particular things or individuals in the world (e.g., Rickey Henderson or the Golden Gate Bridge). Most of our words and concepts designate categories" [3, xii-xiii]. The conceptual system 'school' in the British English worldview includes the following constituents: (1) nursery (non-compulsory schooling for 3-4 year olds); (2) infant schools (children aged 4 – 7; junior schools - children aged 7 – 11); (3) primary schools (combining infant, junior and often nursery classes within one school); (4) secondary schools (for all pupils aged 11 - 16 years; some provide additional schooling for students from 16 - 18 years); (5) sixth form colleges (non-compulsory, for students 16 - 18 years); (6) special schools (for the education of children with various physical, emotional and behavioural learning needs which cannot be met in the mainstream).

We shall verify the components of the lexeme "school" actualized in the text fragments representing various registers of British English discourse. The British National Corpus (volume – 100 ml. word forms) is considered to be a reliable source of verbal data. Here are some text fragments with the lexeme "school" from the total number of 37146 cases found used in the British National Corpus. Jan Svartvik (1992) stressed the advantages of corpus linguistics, from his nine we select four: first, corpus data are more objective than data based on introspection, second, corpus data provide the frequency of occurrence of linguistic items, third, corpora provide the possibility of total accountability of linguistic features, fourth, computerised corpora give researchers all over the world access to the data.

1. (Educational institution) *In many cases students will also tour in productions mounted by the school, and this gives good audience experience away from the greenhouse of school performances, where the people who sit in the audience are usually either professionally interested, or are fellow students and friends.* (A06 1432)

2. *When we are at school, for example, we all develop very strong relationships with our peers and usually we also have one or two favourite teachers.* (ADE 78)

3. (Schooling types of) *Their mothers, they told me, often complained when they didn't want to take any food to school for their lunch.* (A6V 2151)

4. *As there was no national system of state secondary schools until 1902 there was a constant struggle between those who wanted to raise the level of theological education in the colleges and those who knew that many of the men coming into them had nothing but a primary school education.*(ALE 372)

5. *Murdo Grant, Rector of Kingussie High School, identifies the opportunities and failures open to teachers: as they are expected to play a leading part in community life, so professional and personal shortcomings are less easy to conceal.* (ALE 163)

6. *The results reported by Schneider and Robin indicate that aggression and tantrums decreased by 46 per cent and 54 per cent in two elementary school classrooms for the emotionally disturbed after eight weeks of training using the turtle technique.* (B10 1554)

7. *At my grammar school, over 60% of the students left before the sixth form.* (H46 1156)

8. (University, a part of /specialised) *The US government is barring a former Harvard Medical school investigator in heart disease from obtaining government research funds for ten years.* (B78 276)

9. *Built in 1954, it was donated to IHM by the Aviation High School, Cleveland, Ohio, who restored the rare helicopter to static condition as part of the 75th anniversary celebrations of the parent Company.* (CLU 269)

10. (A trend in science, arts, etc.) *John T. Reid, not only are you a religious groupie, a thwarted poet of the Romantic School, ... you are an artistic snob as well* (B1N 1928)

11. *By the Royal School of Needlework, here are depicted events from the Battle of Hastings to modern times.* (BPC 531)

Here are the components of the “school” lexeme meaning in British English (1) institution, (2) educational establishment of various levels, (3) institution of higher learning; (4) specialized educational establishment; (5) tendency in literature; (6) tendency in arts.

Now, let us compare the constituents of the lexeme ‘school’ definition in American English: (1) an organization that provides instruction: as an institution for the teaching of children; (2) college, university; (3) a group of scholars and teachers pursuing knowledge together that with similar groups constituted a medieval university; (4) one of the four faculties of a medieval university; (5) an institution for specialized higher education often associated with a university: the school of engineering; (6) an establishment offering specialized instruction: a secretarial school, driving school; (7) the process of teaching or learning especially at a school; (8) attendance at a school; (9) a session of a school; a school building; (10) the students attending a school; also: its teachers and students; (11) a source of knowledge <experience was his school; (12) a group of persons who hold a common doctrine or follow the same teacher (as in philosophy, theology, or medicine); the Aristotelian school; also: the doctrine or practice of such a group; a group of artists under a common influence; a group of persons of similar opinions or behavior; also: the shared opinions or behavior of such a group: other schools of thought; (13) the regulations governing military drill of individuals or units; also: the exercises carried out ‘the school of the soldier’ (Webster).

The componential structure of the dominant lexeme ‘school’ representing the concept ‘school’ in the American English Variant worldview includes: (1) an institution that provides instruction; (2) a school building; (3) the process reaching or learning especially at a school; (4) a source of knowledge; (5) a group of persons of similar opinions or behavior (philosophers, linguists, artists, etc); (6) military drill.

G. Lakoff underlines that” the concepts that govern our thought are not just matters of the intellect. They also govern our everyday functioning, down to the most mundane details. Our concepts structure what we perceive, how we get around in the world, and how we relate to other people. Our conceptual system thus plays a central role in defining our everyday realities”[4, 124-125]. The ‘school’ conceptual system in the American English Variant worldview distinguishes the following constituents: Elementary school often begins officially with kindergarten, then proceeds to grade 1. Kindergarten (K) and pre-school (Pre-K) are not mandatory parts of the public school system, so they may not always be offered in every school district. Middle schools are sometimes combined with elementary schools to form K-8 schools. A recent trend in school organization is to combine high schools and middle schools to form 6-12 schools. High schools are the mainstay of secondary school education. Upon successful completion of the last year of high school, students

are awarded a high school diploma. Successful completion of high school is usually required before a student is admitted to college. We can add that the speaker of any variant under analysis is sure that their school is the best [2, 13-14].

The results of the definitional and componential analyses can help us to reveal objectively the dominant component in the semantic structure of the “school” lexeme actualized in the following text fragments from COCA (American Corpus including 450 mln. word forms):

12. (Studies) *He was six and started school*

13. *What would you say if I told you I was losing interest in school?*

14. (School for children, types of: elementary school; middle/junior high school; and high school) *Aunt had announced that her daughters, like their brother, would go to school in the nearby town of Perth.*

15. *Back with all the kids I'd gone to middle school with.*

16. *The day she graduated high school, buying a Greyhound ticket with a wad she lifted from the cash register.*

17. *I'd known him since junior high school in Oakland.*

18. *Not much to tell. I went to public school. Went to university on scholarship.*

19. *I'd known him since junior high school in Oakland.*

20. (Specialised school) *Before I went to language school.*

21. *I'd been exiled to Baptist school for more than half a year by then*

22. (University, part of) *Miss Wilkes is Nursing School Honors Graduate.*

23. *He had gone to school, gone to law school, joined the police force,*

24. *Call it Welcome's Law. You go to school for the degree. Anything you learn while you're there is gravy.*

25. *Matthew Flatt is an associate professor in the school of Computing at the University of Utah*

26. *Jerrett, an associate professor in the Environmental Health Sciences program at the UC Berkeley School of Public Health.*

27. *The present study protocol was approved by the Institutional Review Board of the Harvard School of Public Health.*

28. *He also found time -- in the early 1980's -- to go to law school and earn a J.D. degree from the University of California at Berkeley.*

29. A Trend in: *The wonderful school of modern Montanan writers perhaps exceeds all other states.*

Conclusions. A crucial part of the corpus-based approach is going beyond the quantitative patterns to propose functional interpretations explaining why the patterns exist. As a result, a large amount of effort in corpus-based studies is devoted to explaining and exemplifying quantitative patterns (Douglas Biber, Susan Conrad, and Randi Reppen, 2004). The comparison of the both semantic structures of the lexeme “school” in British and American English discourses helped to reveal the common components: institution, students and faculty, a group of persons of similar opinions or behavior (philosophers, linguists, artists, scholars). Cultures can be studied, compared, and explained to native and non-native English speakers through their key concepts, and that the analytical framework necessary for this purpose is provided by the “natural semantic metalanguage,” based on lexical universals.

REFERENCES

1. Bondi Marina, Maxwell Nick (eds.) Cross-Cultural Encounters: Linguistic Perspectives / Marina Bondi, Nick Maxwell (eds.) – Roma: Officina Edizioni, 2003. – 310p.

2. Holliday Adrian, Hyde Martin, Kullman John. Inter-cultural Communication. An Advanced Resource Book / Adrian Holliday et al. Oxford: OUP, 2004. – 233 p. [213–14]

3. Lakoff George. Women, Fire, Dangerous Things. What categories Reveal about the Mind / George Lakoff. – Chicago, London: The University of Chicago Press. – 1990. – 614 p.

4. Lakoff George and Johnson Mark. Metaphors We Live By/ George Lakoff, Mark Johnson –Chicago, London: The University of Chicago Press, 2003. – 401 p.

5. Langacker Ronald W. Concept, Image, Symbol / W.Ronald Langacker. – Berlin & New York: Mouton de Gruyter, 2002. – 385 p.

6. Wierzbicka Anna. Understanding Cultures through their Key Words /Anna Wierzbicka. - Oxford: OUP, 1997. – 327 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Валерій Михайленко – доктор філологічних наук, професор кафедри сучасних європейських мов Буковинського державного фінансово-економічного університету.

Наукові інтереси: лексична семантика, корпусна лінгвістика, семантична структура слова.

СУБПОЛЕ С ЯДРОМ «УНИЧТОЖИТЬ» В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Александр ПЕТРОВ (Симферополь, Украина)

У статті представлено конфігурацію субполя з ядром «знищити». Субполе є складовою частиною предикатно-актантного поля із семантичним інваріантом позбавити життя кого. Конфігурація модельованого субполя включає предикатний і актантний фрагменти. У свою чергу актантний фрагмент складається із зони суб'єкта, зони об'єкта і зони інструмента.

Ключові слова: предикатно-актантне поле, субполе, зона суб'єкта, зона об'єкта, маргінальна зона, імплікація, евфемізм.

The article shows the configuration of the sub-field with the core «to destroy». The subfield is an integral part of the predicate-actantial field with the semantic invariant to take the life of somebody. The configuration of the simulated sub-field includes a predicate and actantial fragments. In turn the actantial fragment is composed of the area of the subject, the area of the object and the area of the tool.

Key words: predicate-actantial field, sub-field, the area of the subject, the area of the object, marginal area, implication, euphemism.

В лингвистике всё большее распространение получает полевая модель системы языка. Теория поля находит первоначальное развитие в трудах немецких языковедов – Й. Трира, Л. Вайсгербера, Г. Ипсена, Р. Мейера, В. Порцига. В теоретической семантике, отмечает Л. А. Новиков, поле становится «одной из основных категорий и комплексных единиц» [5], поскольку оно аккумулирует глобальное видение системы языка, в поле интегрируются разнородные языковые средства и снимается противопоставление между единицами различных языковых уровней. Этим обстоятельством объясняется возросший интерес лингвистов к теории семантического поля.

Общепризнанным в лингвистике является тот факт, что глагол играет существенную роль в структурировании и систематизации лексического состава языка, семантически притягивает к себе и выстраивает в определенную систему большую часть именной лексики, независимо от её словообразовательных связей (ср. *печь – пирога, духовка; жарить – глазунья, сковорода*), устанавливая с нею определённые функционально-семантические отношения (Ю. Д. Апресян, В. В. Виноградов, Р. М. Гайсина, И. А. Мельчук, Д. Н. Шмелёв).

Существование в языке функциональной зависимости – притяжения слов актантной семантики к соответствующим предикатам – обуславливает расширительный подход к формированию семантических полей, связанный с тем, что в одно поле входят не только глаголы, но и актанты, определяющие участников конкретных ситуаций. Такие поля Р. М. Гайсина называет предикатно-актантными, включающими в свой состав: а) глагольные и субстантивные наименования ситуаций, б) наименования участников (актантов) ситуаций, в) наименования признаков отдельных элементов и участников данной ситуации [2: 34].

По мнению Р. М. Гайсиной, «предикатно-актантное поле представляет собой наиболее крупную структурную единицу лексико-семантической системы языка... а межчастеречные поля являются своего рода связующим звеном между лексико-семантическими и идеографическими системами» [1: 128–129]. Предикатно-актантное поле состоит из двух фрагментов – предикатного и актантного – каждый со своей конфигурацией. Мы сохранили градиацию ядра и периферии семантического поля, предложенную представителями Воронежской школы лингвистов [7], но уточнили конфигурацию поля и выработали свои критерии отнесения лексических единиц к той или иной части поля [6].

Предикатный фрагмент поля состоит из ядра (предиката и / или фраземы), околядерной зоны, периферии – ближней (БП), дальней (ДП) и крайней (КП) – и факультативной маргинальной зоны, в которую входят лексические / фразеологические единицы, реализующие семантический инвариант поля только в условиях определенного контекста.

Актантный фрагмент поля распадается на самостоятельные зоны облигаторных актантов, набор которых определяется семантикой того или иного предиката. Поэтому,

кроме зон суб'єкта і об'єкта, в окремих випадках виділяються зона інструмента і зона засобу. Кожна із зон представлена ядром, периферією, а також факультативними допомогальною і маргінальною зонами. Таким чином, облігаторні актанти так же, як і предикати поля, ієрархічно структуруються по принципу ядро – периферія [6].

Во допомогальну зону входять необлігаторні актанти, які реалізують семантичний інваріант поля, але в меншій ступені. Необлігаторні актанти лише косовно пов'язані з тією або іншою ситуацією, однак несуть релевантну для носія мови інформацію.

Маргінальна зона, перебуваючи на межі семантичного поля, названа так відповідно до етимології цього слова (*маргінальний* від франц. *Marginal* – побічний – на полях, латинське *magis* – край, межа). В неї входять одиниці «второстепенні», не узувальні, які відображають семантичний інваріант поля тільки в умовах визначеного контексту. Маргінальна зона представляє собою прообраз текстового поля, через неї здійснюється вихід в ідіостиль письменника. В контексті відбувається наведення сем інваріанта або зміна їх статусу.

Наведення сем обуславлюється, передусім, здатністю ознакових слів поширюватися нетиповими для них одушевленими іменами іменними, виконуючими функцію об'єктних актантів.

Опираючись на словарні дефініції, ми виділили чотири ідентифікатори, які групуєть навколо себе перспективні дієслівні одиниці з значенням знищення: *убити 1*, *забити*, *знищити* і *довести до смерті*. Кожен із ідентифікаторів представляє собою ядро субполя, що об'єднує лексическі одиниці на основі тих або інших інтегральних ознак в мікрополі.

Ціль статті – смоделировать предикатно-актантное субполе с ядром *знищити*. Матеріалом для дослідження послужила картотека, яка включає контексти використання предикатної і іменної лексики, стійких сполучень, фразових номінантів, синтаксических конструкцій і фразеологіческих оборотів російської мови. Фактичний матеріал вилучався із лексикографіческіх джерел різного типу, часті ілюстративного матеріалу була вибрана із «Національного корпусу російської мови», а також із Інтернет-ресурсів.

Предикат *знищити* («припинити існування когось-л.») є домінуючим синоніміческім рядом, в який входять похідні у вторинних значеннях (*розправитися 1* || «визбавитися від когось-л., знищив, обезвредив», перен. розг. *сожрати 1* || «знищити, погубити», перен. *угомонити 2* «припинити існування когось-л.»), жаргонізми і жаргонні сполучення (*сжевать, урывать, пустить в распыл* «підвергнути знищенню, обречти на гибель», *сделать могилкину начинку из кого-л.*), а також фраземи *превратить в прах кого, прекращать существование кого-л., стереть в порошок 2* «розправитися з кем-л., добитися знищення когось-л.»

Наприклад, дієслово *розправитися 1* не містить інформації про спосіб виконання дії: *Опубликован список политиков и общественных деятелей, с которыми планировал в первую очередь **расправиться** террорист Андерс Брейвик* [<http://nbnews.com.ua>]; *Пираты угрожают **расправиться** с моряками уже завтра. В ближайшее время ситуация на захваченном сомалийскими пиратами судне «Фаина» может стать критической* [<http://k-telegraph.kiev.ua>].

Предикат здатний покривати різну референцію: ● залишення в морі арештованих: *А с арештованными тогда **расправлялись** очень просто: вводили баржу в море и выбрасывали людей за борт – рыбакам на пищу* (А. Новиков-Прибой. В бухте «Отрада»); ● знищення за допомогою холодної зброї: *В Крыму пьяный мужчина, вооружившись ножом и пилкой, угрожал **расправиться** с близкими* [<http://kianews.com.ua>].

Предикатный фрагмент для *знищити*

БП складається із похідного *знищення*. ДП включає префіксальне похідне розг. *поуничтожить*: *Поэтому я думаю, что те, кто на словах готовы **поуничтожить** китайцев, на деле едва ли на это способны* (Б. Вахтин. Из китайского дневника).

Актантный фрагмент. Зона суб'єкта

В БП входят фразовые номинанты (*тот*) *кто уничтожает*, (*тот*) *кто уничтожил*: *Для тех, кто уничтожает миллионы жизней, чтобы захватить в свои руки несколько сотен верст чужой земли, – для них нет ни бога, ни дьявола* (М. Горький. Несвоевременные мысли); *Если прежде героем был тот, кто был проглочен, то теперь героем становится тот, кто уничтожил поглотителя* (В. Пропп. Исторические корни волшебной сказки). ДП формирует субстантив разг. *Уничтожитель* ‘тот, кто разрушает, уничтожает кого-, что-л.’: *–Солдат есть уничтожитель, – продолжал Яковлев сквозь зубы и тоже выругался крепким, матерным словом* (М. Горький. Солдаты).

Зона объекта

БП составляют фразовые номинанты (*тот*) *кого уничтожили*, (*тот*) *которого уничтожили* и устойчивое сочетание *пушечное мясо* ‘название солдатской массы, обречённой на бессмысленное уничтожение’: *В Париже за одну ночь католики вырезали тридцать тысяч протестантов. Понятно, не говоря о тех, кого уничтожили в ходе религиозных войн* [<http://valery-brest-by.livejournal.com>].

Зона инструмента

БП включает производные *уничтожитель* и *ловушка-уничтожитель*. Лексема *уничтожитель* функционирует в составе конструкции «сущ. + сущ. в Р. п.» (уничтожитель насекомых, уничтожитель комаров): *Уничтожитель насекомых – электроприбор для насекомых, который способен уничтожать всех летающих мошек, комаров, мух, ос на улице и в помещениях* [<http://torgoborud.com.ua>]; *Ловушка-уничтожитель эффективна против комаров, москитов, мошкары, мотыльков, ночных бабочек, мух и других летающих насекомых* [<http://outdoor74.ru>].

Маргинальная зона

В маргинальную зону входят предикаты спец. *выбраковать*, спец. *свести 7*, *выкорчевать I*, а также фраземы *свести на нет* и *свести к нулю*. Выделенные единицы являются эвфемизмами.

Так, глагол спец. *Выбраковать* ‘при браковке отбросить что-л. как не соответствующее стандарту, недоброкачественное’ и его дериват *выбраковка* в соответствии со словарной дефиницией связаны с неодушевлёнными актантами (*выбраковать автомобили, детали, стальные канаты...*), однако в определённых контекстах способны распространяться одушевлёнными актантами, называющими, например, сельскохозяйственных животных. Что при этом происходит с одушевлённым объектом (*выбраковать лошадь, выбраковка лошадей*), «в явном виде не указывается, а лишь выводится из характера воздействия, т. е. является импликацией» [3: 12]. Для глагола *выбраковать*, распространяющего действие в сторону одушевлённых актантов (животных), возможны следующие импликации: а) несоответствующих стандарту животных передают на реализацию населению (продают), б) ставят «вне породы», то есть исключают возможность участвовать в выставках и дальнейшее его племенное использование, в) уничтожают (усыпляют, топят) и г) пускают на убой. Ср. импликацию а) и импликацию в): *Выбракованных животных иногда продавали в частный сектор, но если охотников на это добро не находилось, то приговоренного следовало усыпить* (С. Бакатов. Сафрон); импликацию б): *Выбракованных животных из основного стада переводят в откормочную группу* [<http://aic-crimea.narod.ru>]. В то же время в контексте может не проявиться ни одна из выделенных импликаций.

Импликация, связанная с убоем животных и птиц, зачастую сопровождается эвфемизацией. Ср.: *Браковка животных – выделение ненужных для воспроизводства стада животных. Выбраковываемый скот в первую очередь используется для выполнения обязательств перед государством* [<http://apk-portal.ru>]. В данном контексте предикат *выбраковываемый* (выбраковываемый скот) входит в состав эвфемизма *обязательства перед государством* и прочитывается как предназначенный для убоя, на мясо.

О бесчеловечно-жестокой *выбраковке* в стаде оленей, об охоте-убийстве упоминает Э. Радзинский в произведении «Наш Декамерон». Охота заканчивается уничтожением пятерых самых слабых животных. Кровавое действо скрывается за эвфемизмом (*олени отстали от стада* (следовательно, они слабые, ослабленные и поэтому обречены): *Олени бежали по косогору. Эта охота называлась выбраковкой стада... И вот уже отчётливо*

различимы они [олени]. Они уже не все, они уже последние, они – отдельно! **Отстали от стада. Выстрелы. Убивали последних пятерых, убивали самых слабых...** Странно было услышать от него [егеря]: «Отстали от стада...» (Э. Радзинский. Наш Декамерон).

Эвфемизируются также конструкции со значением уничтожения животных: например, конструкции официально-делового стиля *животные выбывают (вследствие чего), выбывшее животное, выбытие животных* обозначают забой, прирезку и падёж животных и птицы. Ср.: *В течение месяца в стаде происходят изменения: животные **выбывают** в случае реализации, забоя, перевода в другую группу и по другим причинам* [<http://rudocs.exdat.com>]; *Акт **навыбытие животных и птицы** (забой, прирезка и падёж) по форме СП-54...* [<http://innkkm.com>].

Параллельно процессу эвфемизации действует и процесс деэвфемизации: *Владелец матери Бима, вообще-то уже решил было **выбраковать** белого из помёта, то есть **утопить**, но нашёлся чудак, котрому стало жаль такого красавца* (Г. Троепольский. Белый Бим черное ухо); *Многие десятилетия заводчики в США безжалостно **выбраковывали (уничтожали)** щенков взрослых собак, проявивших малейшие признаки агрессии к человеку* (Не правы все! // «Боевое искусство планеты», 2003.10.18).

В контекстах наблюдается варьирование семантики предиката, обусловленное изменением лексического наполнения актантов: субъект (человек) → субъект (природа), объект (животное /животные) → объект (лицо/лица). Ср.: *Природа сама **выбраковывала** больных и слабых* [животных], *право сильного было неоспоримо* (Е. Велтистов. Рэсси – неуловимый друг); *Соглашателей и оппортунистов надо **выбраковывать** и **выбраковывать**, чересчур быстро они нарождаются вновь* (В. Шаров. Воскрешение Лазаря); *Предположений о причинах трагедии было два: самоубийство на почве сифилиса – и **выбраковка чекистами отработанного материала*** (А. Лазарчук, М. Успенский. Посмотри в глаза чудовищ). В контексте под *отработанным материалом* подразумеваются люди, подследственные, что свидетельствует о циничном отношении органов к человеку.

Глагол спец. *свести 7* отражает ситуацию, связанную с уничтожением леса (ср. толкование предиката ‘вырубить (лес)’). Объектный актант *лес* включается в семантическую структуру предиката. В некоторых контекстах наблюдается сдвиг в референции, поскольку лексико-семантический вариант (ЛСВ) расширяет свои связи за счёт сочетаемости с одушевлёнными именами, называющими животных (*свести сов, свести лошадей*). В результате предикат употребляется в нетерминологическом значении и реализует семантический инвариант поля *лишить жизни кого*: *Мало только осталось возле Дуды птысов, переловили их охотники капканами, **свели** беззаботно, тепер хватились, да уж делу непомочь* (В. Астафьев. Царь-рыба); ... *Что делалось с умом, Спиридон мог понять. Но нельзя было понять, зачем **свели лошадь*** (А. Солженицын. В круге первом).

Предикат *выкорчевать 1* ‘извлечь из земли с корнями’ связан с неодушевлёнными объектными актантами (*выкорчевать пень, старое дерево, кустарник*), ЛСВ перен. *выкорчевать 2* ‘искоренить, уничтожить без остатка’ сочетается с именами абстрактной семантики: *выкорчевать память о происхождении, выкорчевать противоречия; выкорчевывать из жизни всё отсталое, косное, пошлое; выкорчёвывать обветшалые, вредные традиции* и др. Аналогично и для производного субстантива *выкорчёвывание*. Сдвиг в семантике предиката происходит в результате взаимодействия с одушевлёнными объектными актантами: *Впрочем, жён оставалось всё меньше – в 37-м уже начали не только рубить под корень, но и **выкорчёвывать*** (Н. Мандельштам. Воспоминания); *Но все же опыт державного брата Гитлера по **выкорчёвыванию евреев и цыган** уже был поздний, уже после начала второй мировой войны, а Сталин-батюшка задумался над этой проблемой раньше* (А. Солженицын. Архипелаг ГУЛАГ).

В маргинальную зону поля входят и фраземы *свести на нет* и *исвести к нулю*. В лексикографических источниках единицы представлены как синонимы и толкуются единообразно: «*Сводить / свести на нет*. Лишать всякого смысла, значения; делать безрезультатным. *Сводить / свести к нулю*. С сущ. со знач. лица или отвлеч. предмета: *помощник, друг, работник, поведение, поступок... сводит на нет что? ...*» [<http://dic.academic.ru>].

В Словаре М. И. Михельсона единицы толкуются следующим образом: «к нулю свести, на нет (к нулю) свести (иноск.) – постепенно уменьшать до полного отсутствия (намёк на ступёвывание с тёмного на светлое и на нет)» [4].

Фраземы развивают широкую левую и правую сочетаемость и имеют различную конфигурационную валентность¹: *V (свести) на нет Na (свести на нет безработицу, диету, контракты, коррупцию, праздники, творчество и др.), V(свести) на нет NaNg (свести на нет вероятность войны, политику правительства и др.), V(свести) на нет NaNd (свести на нет торговлю наркотиками), V(свести) на нет Na с Ni (свести на нет примирение с другом, договорённости с партнёрами и др.), V(свести) на нет Na на /в Np (свести на нет безопасность на дорогах, достижения в спорте и др.), V(свести) на нет ANa (свести на нет выгодные проекты, природоохранные инициативы и др.), V(свести) на нет NaANg (свести на нет последствия финансового кризиса, эффективность физических упражнений и др.), V(свести) на нет NaNgNg (свести на нет рост рынка акций и др.); V(свести) к NdNa (свести к нулю смертность, травматизм и др.), V(свести) к NdNaNg (свести к нулю дефицит бюджета, последствия кризиса, рост инфекции и др.), V(свести) к NdNa на Ni (свести к нулю аварийность на дорогах и др.), V(свести) к NdNa к Nd (свести к нулю предрасположенность к болезням), V(свести) к NdANa (свести к нулю дебиторскую задолженность, детскую безнадзорность и др.), V(свести) к NdANaNg (свести к нулю транзитное значение Украины и др.), V(свести) к NdNaNgNg (свести к нулю результаты реставрации памятников), V(свести) к NdNaNgANi (свести к нулю возможность спекуляции земельными участками и др.)*.

Значение уничтожения фраземы реализуют только в окружении отдельных лексических единиц, таких, как спец. *популяция* ‘совокупность особей одного вида животных или растений, находящихся на определённой территории’, *поголовье* ‘общее количество голов скота в каком-л. хозяйстве или на какой-л. определённой территории’, *численность*, уточняемых видовыми названиями животных, в составе следующих конфигурационных валентностей: *V(свести) на нет NaNgi*, реже, *V(свести) к Nd (нулю) NaNg*. В терминологическом существительном *популяция* нейтрализуются семы ‘растения’, ‘находящиеся’, ‘на определённой территории’.

Однако, как показывают Интернет-источники, значение уничтожения живого объекта развивает прежде всего фразема *свести на нет*. Субъектами являются лица, животные, в качестве псевдосубъектов выступают абстрактные номинации, каузирующие процесс уничтожения (*браконьерство, война, вылов, добыча, рыболовный промысел*), реже – конкретные (ср.: *Однако водохранилище Богучанской ГЭС скоро сведёт на нет эти оставшиеся запасы элитной рыбы* [<http://plotina.net>]), природные явления (*колебание уровня воды в реках, паводки*). Ср.: *Чем больше Гарет Паттерсон изучал львов, тем больше он озабочивался браконьерством, процветающим в заповеднике и за его пределами и сводящим на нет популяцию львов* [<http://imhonet.ru>]; *С образованием водохранилищ исчезли привычные для этой рыбы нерестилища и кормовые места, а колебания уровня воды практически свели на нет популяцию сазана* [<http://domily.ru>]; *С тех пор загрязнение рек и озёр и варварское браконьерство свели популяцию стерляди почти на нет* [<http://rubalko.org.ua>]; *Рыболовный промысел свёл на нет запасы средиземноморского голубого тунца и атлантической трески* [<http://ecocollaps.ru>].

Во фраземе с распространителями *популяция* и *поголовье* на блюдается лексическая избирательность субъектного актанта и его грамматическая маркированность:

субъект – лицо во мн. числе (лексемы *люди, браконьеры*, а также наименования людей в сфере охоты и промысла: *охотники, промысловики, рыбаки*): *Популяцию черноногого хорька свели на нет люди, лишив ореол обитания естественной пищи – луговых собачек и начав повсеместное использование земель под пашни* [<http://iloveusa.ru>]; *К примеру, у*

¹ Приняты следующие обозначения грамматических форм и грамматической семантики сочетающихся слов: V– глагол, N– существительное, A– прилагательное; падежная форма существительного обозначается индексом падежа: Ng– родительный, Nd– дательный, Na– винительный, Ni– творительный, Np– предложный.

берегов Намибии **рыбаки** почти полностью **свели на нет популяцию сардин**, в рацион которых входят медузы [http://agroru.com]; Хорьков отлавливали и травили газом, так что практически **свели всё поголовье на нет** [http://zablugdeniyam-net.ru];

субъект – животное (видовые наименования употребляются во мн. числе или в ед. числе со значением собирательности): На Солнечном побережье **дикие свинки свели на нет популяцию восточной щетинкоклювки**, на острове Сауф-Перси дикие козы уничтожили диких пчёл [http://donbass.ua]; Доставленные на парусниках в Новую Зеландию **хорьки свели почти на нет поголовье знаменитой нелетающей султанской курицы и каги** [http://zarchive.narod.ru].

Глагольный компонент фраземы с распространителем **численность** функционирует в текстах также в форме краткого страдательного причастия прошедшего времени, что обусловлено элиминированием субъектного актанта: **В 90-е годы прошлого века численность овец в Татарстане была практически сведена к нулю** [http://agro-forum.info]. Зафиксирована также пассивная форма конструкции **свести к минимуму что**: **Изуродованы многократными рубками кедрово-широколиственные леса, одновременно сведена к минимуму численность копытных, активно преследуются и сами тигры** [http://BigCats.ru].

Таким образом, субполе с ядром **уничтожить** состоит из синонимического ряда с доминантой **уничтожить**, жаргонизмов и жаргонных сочетаний, а также фразем. Доминанта синонимического ряда организует предикатный и актантный фрагменты. Актантный фрагмент включает зону субъекта, зону объекта и зону инструмента. Актанты выражаются фразовыми номинантами и лексемами, имеющими с предикатом общий корень. Предикатный фрагмент представлен одним производным, что свидетельствует о низком деривационном потенциале глагола **уничтожить**. В то же время разветвлённой является предикатная маргинальная зона, которую формируют лексические и фразеологические единицы, выполняющие функцию эвфемизмов.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Гайсина Р. М. Семантические классы глаголов и имена / Р. М. Гайсина // Слово в системных отношениях на разных уровнях языка. – Свердловск, 1987. – С. 123–129.
2. Гайсина Р. М. Межчастеречные семантические поля / Р. М. Гайсина // Исследования по семантике. – Уфа, 1988. – С. 31–38.
3. Кустова Г. И. Типы производных значений и механизмы семантической деривации: автореф. дис. на соискание учёной степени доктора филол. наук: спец. 10.02.19. / Г. И. Кустова. – М., 2001. – 62 с.
4. Михельсон М. И. Русская мысль и речь. Свое и чужое. Опыт словаря фразеологии: в 2 т. / М. И. Михельсон. – М.: Русские словари, 1994. – Т. 1. – 819 с.
5. Новиков Л. А. Эскиз семантического поля / Л. А. Новиков // Избр. труды. Том II. Эстетические аспекты языка. – М.: Изд-во РУДН, 2001. – С. 554–570.
6. Петров А. В. Предикатно-актантные поля в русском языке: [монография] / Александр Владимирович Петров. – Симферополь: ОАО «Симферопольская городская типография» (СГТ), 2012. – 320 с.
7. Полевые структуры в системе языка: [монография] / З. Д. Попова, И. А. Стернин, Е. И. Беляева. – Воронеж: Изд-во Воронежск. ун-та, 1989. – 196 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олександр Петров – доктор філологічних наук, доцент кафедри російського, слов'янського та загального мовознавства Таврійського національного університету імені Володимира Вернадського.

Наукові інтереси: лексична, категорійна та словотвірна семантика, деривація, лексикографія.

ГНЕЗДОВОЕ ОПИСАНИЕ СИНОНИМИИ

Владимир ПРОХОРОВ (Запорожье, Украина)

У статті на матеріалі німецької мови розглядається проблема опису синонімічної структури дієслів.

Ключові слова: синонім, синонімічний ряд, лексикографія.

The article deals with the problems of the synonymical structures' description. The research has been made on the basis of the German verbs.

Key words: synonym, synonymic family, lexicography.

Несмотря на продолжительную историю синонимических исследований проблема лексикографической репрезентации синонимичных структур продолжает оставаться актуальной. Так, известный лингвист Г. Ю. Гримм рассматривает синонимический ряд, с одной стороны, как результат группирования синонимов на уровне языковой системы, с другой – как важное средство практической работы с синонимами: подбор всех синонимов к исходному слову, определение отношений между ними, выбор синонима, адекватного речевой ситуации и т. п. [5: 261].

Й. Филиппек полагает, что “синонимический ряд – это комплексная лексическая частичная система из противоположностей и различий, объединенная значением основного синонима. Эта частичная система, делимая иногда на составные более низкого уровня, синонимические подряды (*Unterreihen*), не единственная и образует вместе с прочими частичными системами более высокие системы, прежде всего так называемые поля” [4: 206].

Г.-Ю. Гримм отстаивает объективность синонимического ряда на системном уровне. Он утверждает, что синонимический ряд представляет собой лингвистическую реальность совершенно независимо от того, обозначается ли он как “ряд” или “пара” [5: 261]. Правда, следует заметить, что термин “пара” не может быть противопоставлен термину “ряд”, поскольку эта категория должна пониматься как двучленный ряд.

Спорным в определении качественной структуры синонимического ряда представляется вопрос о наличии в ряду доминанты. Так, М. Ф. Палевская [1: 94] считает, что доминанта не целесообразна, поскольку не имеется объективных критериев ее выделения. Г.-Ю. Гримм утверждает, что синонимический ряд, как частная система словарного состава языка, должен иметь, как всякая система, центр и периферию. Доминантой является чаще всего центральный синоним ряда (в принципе, его центр), то есть синоним, который обладает наименее дифференцирующими факторами, содержит наибольшие характеристики иных членов ряда [5: 264]. Автор понимает под синонимическим рядом языкового уровня “упорядоченный комплекс всех синонимов с одинаковой облигаторной семемной структурой. Доминантой является синоним с наименее дифференцирующими факторами. К доминанте примыкают прочие синонимы слева направо в соответствии с меньшим или большим числом их дифференцирующих факторов” [5: 265].

Рассмотренные подходы к проблеме синонимического ряда с точки зрения его статуса и структурной организации приводят к мысли о том, что в теории этого явления имеются существенные недоработки далеко не частного, а принципиального характера. Несомненно, что система, структура которой определяется отношениями между синонимичными языковыми единицами, существует. Независимо от воли лингвистов или носителей языка. Подобно тому, как существуют такие явления и категории, как тематические группы, лексико-семантические структуры, грамматические поля и т.п. Другое дело, как они понимаются, выделяются и интерпретируются исследователями, а затем реализуются практически.

В отношении описания синонимии можно с определенной долей уверенности утверждать, что практическая лексикография находится далеко впереди лингвистической теории. В составлении синонимических словарей она оперирует такими единицами, которые с большой долей условности можно подвести под категорию “синонимический ряд”. Это свидетельствует о том, что единица словарной репрезентации синонимии – ряд – выбрана не достаточно обоснованно.

Во-первых, секвентное расположение членов ряда в правую сторону от доминанты в порядке близости их семемного состава не отражает иерархических отношений между ними. Оно заранее обуславливает имплицитное признание семантического сходства лишь между центром и каждым из членов последовательности, но не всех их между собой. В то же время последовательное расположение лексических единиц препятствует экспликации этой обусловленности, хотя ряд фактически распадается на “синонимические пары”, одним из обязательных элементов которых всегда является доминанта. То есть вокруг центра скорее радиально, нежели последовательно, формируется синонимическая структура. Однако следует иметь в виду, что все ее элементы, объединенные общностью значения, вернее было бы говорить – общностью референтной отнесенности, также находятся в определенных

отношения друг с другом. Характер этих отношений в значительной мере определяется происхождением лексической единицы, ее семантической эволюцией, грамматическим развитием и устоявшимся функционально-стилистическим употреблением.

Лексикографическая репрезентация синонимических отношений, как впрочем и теоретическое их осмысление, осложняется тем, что любая из доминант, как правило, многозначна. Это ведет к группированию вокруг одного центра нескольких качественно различных синонимических рядов, в их традиционном понимании. Попытки упорядочить их с помощью специальных помет, отражающих в большей мере коммуникативно-функциональные особенности отдельных значений скорее центрального элемента, нежели всей системы, трудно признать оптимальными, поскольку при этом происходит в большей мере определенное смещение синонимической специфики языкового и речевого уровней, чем их дифференциация.

Представление синонимической системы отдельных значений полисемантической лексической единицы в виде последовательности из нескольких рядов/пар, к тому же одновременно с их функционально-стилистической и стратификационной классификацией не соответствует природе синонимических отношений лексического уровня. Теоретически речь при этом может идти о “синонимическом гнезде” лексической единицы, подобном словообразовательному гнезду А. Н. Тихонова [2]. Описание этого гнезда должно включать весь комплекс синонимических отношений соответствующей единицы словарного состава языка, выбираемой в алфавитном порядке, во всех ее значениях с детальной дифференциацией всех коммуникативно-релевантных признаков. К последним относятся семантическое толкование, грамматические показатели, стилистические характеристики. Наряду с этим важное место в описании синонимического гнезда должна занимать четкая дифференциация центрипетальных и центрифугальных семантических отношений внутри каждой последовательности, поскольку любая из лексических единиц потенциально способна иметь больший или меньший набор дифференцирующих признаков, нежели ее синоним. Помимо указанных характеристик в описании синонимического гнезда целесообразно включать перечень речевых эквивалентов лексической единицы, которые в современной лексикографической практике неправомерно представляются как синонимы.

Следует полагать, что лишь подобное описание всего комплекса связей и отношений одного знака языковой системы с другими ее элементами позволит относительно полнее раскрыть действительный их характер. На этой основе может быть в достаточной мере представлена коммуникативная значимость каждого из элементов синонимической микросистемы (синонимического гнезда) и ее структура. Синонимический словарь, построенный на гнездовом принципе, может быть наиболее эффективным справочным материалом и для носителей родного языка, и, в первую очередь, для владеющих им как иностранцами.

Надо сказать, что практическая лексикография близка к подобным описаниям, хотя отсутствие четкой теоретической разработки синонимического гнезда обуславливает определенную непоследовательность словарных описаний.

Так, статья глагола ‘abnehmen’ в словаре Гернера-Кемпке [6: 26] представлена в следующем виде:

abnehmen: 1. <von der Kopfbedeckung gesagt: vom Kopf nehmen> absetzen • ziehen ♦ umg.: abziehen - 2. ↑¹abhängen (2) - 3. ↑ablegen (4) - 4. ↑abmagern - 5. ↑vermindern (II) - 6. ↑nachlassen (1) - 7. ↑beschlagnahmen - 8. ↑abgewinnen (1) - 9. ↑rauben (1) - 10. ↑abkaufen (1) - 11. ↑pflücken - 12. ↑amputieren - 13. ↑glauben (1) - 14. ↑fotografieren - 15. Bluta.: ↑schröpfen (1) ; Arbeit.: ↑entlasten (1).

Ее структура не полностью адекватна семантической структуре глагольного слова, т.е. не учитывает структуру соотносимого с ним референта, ср.: abnehmen tr. - “снимать <снять>”; wegnehmen “отбирать <отобрать>”; med. “отнимать <отнять>, ампутировать”; kaufen “покупать <купить>”; Eid; Parade~ “принимать <принять>”; itr. sich verringern “уменьшаться <уменьшиться>, убывать <убыть>”; mager werden “худеть, терять в весе”; Mond “убывать <убыть>, быть на ущербе” | einen Eid~ “принимать <принять> присягу”; j-mein Versprechen~

”брать <взять> с кого-л. обещание”; dieTagenehmenab “дни становятся короче, дни убавляются” [3: 7].

В первую очередь в словарной статье Гернера-Кемпке не принимаются во внимание грамматические характеристики слова, не разграничиваются значения переходного и непереходного глагола. Далее, анализ семантики синонимов, проводимый на основе помет в этом же словаре, позволяет представить следующую семантическую структуру глагола:

- 1.”vom Kopf nehmen” (absetzen, ziehen; umg.: abziehen)
- 2.”von der Wand entfernen” (abhängen)
- 3.”vom Körper ziehen” (ablegen)
- 4.”dünner, magerer werden” (abmagern)
- 5.”geringer werden” (vermindern)
- 6.”in der Leistung bzw. Intensität schwächer werden” (nachlassen)
- 7.”sich aneignen” (beschlagnehmen)
- 8.”durch Spielen Geld von jmdm. erlangen” (abgewinnen)
- 9.”gewaltsam in seinen Besitz bringen” (rauben)
- 10.”durch Kauf von jmdm. übernehmen” (abkaufen)
- 11.”ernten” (pflücken)
- 12.”durch Operation entfernen” (med. amputieren)
- 13.”ohne Beweis als wahr ansehen” (glauben) [umg.: abnehmen]
- 14.”knipsen” (fotografieren) [umg.: abnehmen].

Сочетания фразеологического характера ‘Arbeit abnehmen’ и ‘Blut abnehmen’ представляют собой вместе с синонимичными парами речевые эквиваленты.

На основе анализа можно попытаться упорядочить синонимическое гнездо глагола abnehmen. При этом представляется возможным объединить ряд значений по их отнесенности к определенным тематическим группам. Так, наиболее многочисленной является группа входящих в гнездо глаголов “присвоения” (примеры 7,8,9,10). В единую группу могут быть включены синонимы со значением “снять предмет одежды” и “снять висящее” (примеры 1,3 и 2,11). Сходные значения имеет непереходная форма глагола (примеры 4,5,6). Группирование значений в примерах 12, 13, 14 исключается.

Упорядоченное синонимическое гнездо может иметь следующее описание с представлением центрипетальной/центрифугальной семантической направленности составляющих:

abnehmen vt.:I.1.<Vermögen, Besitz wechseln>≈ beschlagnahmen (“sich aneignen”);≈ abkaufen (“durch Kauf übernehmen”); →abgewinnen (“durch Spiel Geld erlangen”); → rauben (“gewaltsam in seinen Besitz bringen”).2.<vom Kopf, Körper wegnehmen>= absetzen, = ziehen , ≈ umg. abziehen, →ablegen (Mütze, Kleid entfernen”). 3. <von der Wand entfernen; vorsichtig abschafen>→abhängen, →pflücken (“das Hängende wegnehmen”). 4. <ohne Beweis wahr ansehen>←glauben (“wahr nehmen”).5. fachspr. <knipsen>←fotografieren (“aufnehmen”).6. fachspr. med. ←amputieren (“durch Operation entfernen”).

~vi.: II. 1. <mager, geringer, in der Leistung schwächer werden>→abmagern (“Gewicht verlieren”); →vermindern (“nachgeben”); →nachlassen (“Intensität verlieren”).

III. Red.: Arbeit ~ - entlasten; Blut~ - schröpfen.

Таким образом, синонимическое гнездо глагола abnehmen во всех его значениях включает два грамматических раздела, соответствующих переходной и непереходной формам, один ряд речевых эквивалентов, две синонимичных пары в специальном значении и четырнадцать в иных. Последняя категория распределяется по четырем значениям. Первое и второе объединяет по четыре пары, третье – две, четвертое – одну. Значение непереходного глагола объединяет три синонимичных пары.

По семантическому объему, обуславливающему преимущество употребления лексемы в определенном контексте, синонимичные опорному элементу единицы лишь в трех случаях (не принимая во внимание один из речевых эквивалентов) обнаруживают центрифугальное отношение. Оно обусловлено близостью синонимов к терминологическому употреблению. В остальных случаях либо наблюдается примерная тождественность значений, либо

центрипетальное отношение, свидетельствующее о функциональном преимуществе опорной единицы в соответствующем значении.

Интересно сопоставить выявленную семантическую структуру глагола *abnehmen* с ее толкованием в словаре Варига [7: 127-8]:

abnehmen 1 <V.t.> 1.<nach oben> *wegnehmen* (Deckel, Hut); (von oben) *wegnehmen* (Vorgang, Bild); *ablösen*, *abtrennen*; *jmdm. etwas~ wegnehmen*, *beschlagnehmen*; *abkaufen* 2. *jmdm. die Arbeit~ für jmdn. Arbeit tun*; *den Bart~ entfernen*, *abschneiden*, *rasieren*; *Bauwerke*, *techn. Einrichtungen*, *Maschinen~ die Herstellung gemäß den Vorschriften überprüfen*; *jmdm. die Beichte~ jmds. Beichte anhören*; *jmdm. einen Eid~ jmdn. schwören lassen*; *ein Glied~ (Chir.) amputieren*; *den Hörer~ den Telephonhörer von der Gabel nehmen*; *Maschen~ Maschen zusammenstricken u. dadurch ihre Zahl verringern*; *jmdm. die Maske~ (fig.) jmdn. in seiner wahren Gestalt enthüllen*; *Obst~ pflücken*; *eine Rechnung~ annehmen*, *anerkennen*; *einen Verband~ entfernen*, *abwickeln*; *jmdm. ein Versprechen~ sich ein V. geben lassen*; *Wäsche~ von der Leine nehmen*.

II <v.i.> 3. *Umfang*, *Gewicht verlieren*, *kleiner*, *schmäler*, *kürzer werden* 4. *das Fieber*, *der Mond*, *der Regen nimmt ab* 5. *er hat viel*, *wenig*, *stark abgenommen* 6. *an Gewicht~*; *an Kräften~ Kräfte verlieren*.

Семантическое структурирование непереходного глагола (3;4;5) полностью отражается расположением составных элементов синонимического гнезда. Правда, Г.Вариг включает в этот раздел и фразеологически связанные значения, носители которых должны были бы включаться в разряд речевых эквивалентов.

В целом предложенная структура синонимического гнезда соответствует и семному составу переходного глагола, в котором выделяются компоненты “менять форму собственности”, “снимать вверх”, “снимать сверху”, “снимать горизонтально” (например, *den Hörer~die Maske~* и др.), “верить, выслушивать” и два специализированных значения.

Это лишь один из частных примеров, раскрывающих возможности гнездового описания синонимии. Эта модель может быть особенно эффективна при введении в нее этимологических характеристик рассматриваемых лексических единиц.

Может создаться впечатление, что при гнездовом описании горизонтальная структура попросту подменяется вертикальной. Однако в действительности синонимическое гнездо следовало бы воспринимать как объемную многомерную модель, адекватное воспроизведение которой возможно лишь с использованием компьютерной графики.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Палевская М.Ф. Проблема синонимического ряда, его границ и возможности выделения доминанты / М.Ф. Палевская // Лексическая синонимия. – М.: Наука, 1967. – С. 94.
2. Тихонов А. Н. Предисловие / Словообразовательный словарь русского языка / А. Н. Тихонов. – М.: Русский язык, 1985. –Т.1 – С.3.
3. Daum E., Schenk W. Wörterbuch deutsch-russisch. - 25., unveränd. Aufl. – Leipzig: Verlag Enzyklopädie, 1968. – 460 S.
4. Filipec J. Ceska synonyma z hlediska stylistiky a lexikologie / J. Filipec. – Praha, 1961. – 300 S.
5. Grimm H.-J. Untersuchungen zu Synonymie und Synonymität durch Wortbildung im neueren Deutsch / H.-J. Grimm // Ein Beitrag zur Theorie der deutschen Synonymik, dargestellt an Beispielen aus dem Bereich des Substantivs: Diss.B – Leipzig, 1970. – 510 S.
6. Synonymwörterbuch: Sinnverwandte Ausdrücke der deutschen Sprache / Herausg. v. H.Görner u. G.Kempcke. – Leipzig: Bibliographisches Institut, 1978. – 650 S.
7. Wahrig G. Deutsches Wörterbuch / G. Wahrig. – München: Mosaik Verlag, 1989. – 1150 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Володимир Прохоров – доктор філологічних наук, професор кафедри німецької філології і перекладу Запорізького національного університету.

Наукові інтереси: мовознавство, переклад, когнітивістика, дискурсологія, етимологія.

КОГНІТИВНІ АСПЕКТИ ПОЛІСЕМАНТИЧНИХ ЛЕКСЕМ

Інна БЕРКЕЩУК (Кам'янець-Подільський, Україна)

У статті розглядаються окремі підходи до вивчення багатозначного слова в рамках когнітивної парадигми наукового знання, у центрі якої є вивчення кореляцій змістової сторони мовних знаків з їх ментальними аналогами. Наголошується на методиці когнітивного аналізу багатозначного слова, заснованого на базі методу QUALIA структур. цей метод сприяє розкриттю когнітивної природи багатозначного слова.

Ключові слова: лінгвокультурологія, когнітивна лінгвістика, багатозначне слово, полісемія, когнітивна парадигма.

This article deals with some approaches to the study of ambiguous word within the cognitive paradigm of scientific knowledge, in the center of which is the study of correlations semantic side of language signs of their mental counterparts. Emphasis is placed on the methods of cognitive analysis ambiguous word based on the basis of the method QUALIA structures. This method helps reveal cognitive nature ambiguous word.

Key words: linguistics, cognitive linguistics, polysemantic word, polysemy, cognitive paradigm.

Антропоцентрична парадигма сучасної лінгвістики активізує та орієнтує лінгвістичні дослідження на вивчення етнокультурної специфіки мовної концептуалізації навколишнього світу людиною, особистих та соціальних сторін людини, мовного пізнання, мовленнєвого спілкування та поведінки людини, а також когнітивних процесів зберігання, передачі та інтерпретації знань і мисленнєвої діяльності. В руслі ідей та проблем антропоцентричної парадигми сформовані та успішно розвиваються такі напрямки лінгвістичних досліджень, як лінгвокультурологія, когнітивна лінгвістика, психолінгвістика. В.Маслова вважає, що «основні напрямки в сучасній лінгвістиці, які формуються у рамках конкретної парадигми – це когнітивна лінгвістика та лінгвокультурологія, яка повинна бути «орієнтована на культурний чинник в родині» (В.Телія). Відповідно, лінгвокультурологія – продукт антропоцентричної парадигми в лінгвістиці, яка розвивається в останні десятиріччя» [12: 8].

Лінгвокультурологія як самостійний напрямок в лінгвістиці виокремилася в 90-ті роки ХХ ст. «Термін «лінгвокультурологія» з'явився в останні десятиріччя у зв'язку з працями фразеологічної школи, яку очолювала В.Телія, працями Ю.Степанова, А.Арутюнової, В.Воробйова, В.Шаклеїна, В.Маслової та інших дослідників. Якщо культурологія досліджує самопізнання людини за відношенням до природи, суспільства, історії, мистецтва та інших сфер його соціального та культурного буття, а мовознавство розглядає світосприйняття, яке відображається та фіксується в мові у вигляді ментальних моделей мовної картини світу, то лінгвокультурологія має своїм предметом і мову, і культуру, які знаходяться в діалозі, взаємодії» [12: 9].

Когнітивний підхід у вивченні мовних фактів та мови загалом «відкриває широкі можливості бачення мови в усіх її різноманітних зв'язках з людиною, її інтелектом, розумом, з усіма мисленнєвими та пізнавальними процесами, та з тими механізмами та структурами, що лежать в основі мови» [9: 3]. Цей підхід дозволяє найбільш повно розкрити глибинні зв'язки мови, пізнання та культури.

З.Теміргазіна вважає: «Автономне дослідження різних сторін «мовного життя» особистості та суспільства поставило питання про створення цілісного, «об'ємного» образу людини, який зафіксований в мовній та концептуальній картинах світу. І, відповідно, на цьому новому етапі розвитку сучасної лінгвістичної парадигми виникло завдання систематизації та синтезу вже отриманих мовних даних, подальшого заглиблення та аналізу культурно-мовних явищ з метою реконструкції моделі людини, яка склалася упродовж певного часу в мовному пізнанні носіїв» [13: 41]. Ціннісні уявлення є важливими характеристиками будь-якої етнічної культури, що формують картину світу. Саме тому ми дотримуємося когнітивного підходу до розширеного розуміння семантики слова, де значення слова пов'язується зі всім комплексом знань, що є ціннісним досвідом пізнавальної та культурної діяльності людини.

Когнітивна лінгвістика на сучасному етапі розвитку займає особливе місце в когнітивній парадигмі наукового знання в цілому. О.Кубрякова пояснює це специфікою ролі когнітивної лінгвістики абсолютно у всіх процесах категоризації та концептуалізації світу, які здійснюються людьми як у буденному житті, так і в науковій діяльності.

«Ніяке узагальнення людського досвіду було б неможливим поза мовою, без мови: від однієї людини до іншої, а, головне, від одного покоління до іншого, була би неможлива передача і знань, і вмінь, і усього набутого досвіду у взаємодії людей зі світом; лише існуючи у вигляді системи знаків мова і здійснює своє головне завдання. Вона об'єктивує всю інформацію, яка надходить людині зовні за допомогою матеріальних знаків, забезпечує усі види діяльності з інформацією, дає позначення її окремим фрагментам, чи слугує їх аналітичним дескрипціям та їх опису» [10: 13].

В основі сучасного когнітивного підходу до мови, як зазначає А. Кібрік, лежить ідея цілеспрямованої реконструкції когнітивних структур за даними зовнішньої мовної форми. Реконструкція опирається на постулат про вихідну когнітивну мотивованість мовної форми: тією мірою, якою мовна форма мотивована, вона «відображає» когнітивну структуру, яка стоїть за нею. Насправді ми спостерігаємо безкінечне різноманіття мовних структур. Але це різноманіття не хаотичне. Навпаки, за ним спостерігається достатньо жорстка семіотична логіка, що обмежує варіювання мовної форми та яка встановлює зв'язки між мовними формами та когнітивними структурами. Виявлення та опис цієї логіки є метою лінгвістичної реконструкції [7: 110].

На сучасному етапі розвитку когнітивної лінгвістики в центрі її уваги знаходяться наступні глобальні проблеми: 1) дослідження принципів мовної концептуалізації та категоризації світу; 2) вивчення типів понятійних структур та їх мовних корелятивів; 3) вивчення змістовної сторони мовних явищ; 4) дослідження просторових відношень; 5) вивчення мовного пізнання та мовної картини світу; 6) дослідження багатозначності слова. Вагомий внесок у розвиток цих когнітивних напрямків внесли праці зарубіжних та вітчизняних мовознавців (Дж. Лакофф, Дж. Пустейовський, Ж. Фоконьє, О. Кубрякова, Ю. Степанов, М. Болдирев, В. Заботкіна, С. Жаботинська, О. Кравченко, Г. Кустова, О. Беляєвська та ін.).

Однією із центральних проблем когнітивної лінгвістики залишається вивчення багатозначного слова. У рамках цього напрямку у центрі уваги науковців залишається дослідження регулярної багатозначності, яка спрямована на виявлення типології напрямків різних семантичних зсувів у значенні слова, виявлення різних когнітивних механізмів, що забезпечують появу нових концептуальних структур та ін.

Поділяємо думку Г. Кустової про те, що причина самого існування полісемії в природній мові – когнітивна: полісемія – це один із основних засобів концептуалізації нового. Людина не може зрозуміти чогось «нового», тому вимушена використовувати «старі» знаки та пристосовувати їх до нових функцій, поширювати їх на інші ситуації. Цей процес називається процесом мовного розширення [11: 11].

На думку В. Виноградова, лексичні форми існують як «співвідносні ланки єдиної смислової структури», які цементуються чи з'єднуються безперервною послідовністю чи спільністю «внутрішніх форм», прямим відношенням до основного номінативного значення [3]. Як зазначає О. Кубрякова, в теорії В. Виноградова окремі лексичні варіанти слова визначаються за їх відношенням до основного номінативного значення слова, якому належить особлива, центральна роль у смисловій структурі слова [10: 6]. У своїй статті про вивчення проблем багатозначності слова О. Кубрякова висновує, що ні в дослідженнях когнітивної семантики, ні в рамках когнітивно-дискурсивної парадигми знання ще не була поставлена проблема про те, як співвідносяться між собою структури знання, структури людського досвіду, його думки та оцінки навколишнього світу, що фіксуються окремими одиницями номінації і, перш за все, словами з різними (окремими) значеннями цих одиниць, тобто з явищем багатозначності. Дослідниця наголошує на тому, що саме цю проблему – проблему того, як репрезентуються зазначені структури знання за рахунок підведення під тіло одного і того ж знака нетотожних значень і як одне значення знака може бути відділене від іншого і / чи протиставлено йому – вона вважає головною проблемою, пов'язаною з розумінням багатозначності, яка розглядається з когнітивної точки зору [10].

На сьогодні спостерігається підвищений інтерес до проблем багатозначності слова, оскільки, на думку вчених, вивчення механізмів виникнення та розпізнавання багатозначності веде не тільки до розуміння сутності семантичних процесів, але і до

розуміння механізмів функціонування когнітивної системи людини в цілому (див. праці В. Заботкіної, О. Боярської, Р. Кімова, Г. Кустової та ін.). Що стосується методології когнітивного дослідження семантики багатозначного слова, то дослідники активно використовують методи та принципи концептуального аналізу, метод концептуальної інтеграції, методи метафоричного моделювання, метод фреймової структури репрезентації знань, що дозволяє «дати відповідь на один з основних питань в теорії багатозначності – питання про природу смислів (чи створюються смисли раптово чи зберігаються у ментальному лексиконі)» [6: 65].

М. Болдирєв виділяє принципи формування полісемії. Перший принцип моделювання полісемії полягає у тому, що за відправну точку процесу моделювання необхідно брати історично перше, вихідне значення. При цьому варто враховувати всі значення багатозначного слова, які коли-небудь фіксувалися у його семантичній структурі: як значення, характерні для слова на сучасному етапі розвитку мовної системи, так і значення, що вийшли з ужитку. Звернення до динаміки розвитку семантичної структури полісеманта в діяхронії дослідник пропонує розглядати як другий принцип моделювання полісемії. Дуже важливим та конструктивним, на думку М. Болдирєва, є третій принцип моделювання полісемії, який полягає у співставленні семантичних структур співвідносних слів споріднених мов, а надалі, можливо, і мов, що відносяться до різних мовних сімей. Науковець виділяє і четвертий принцип моделювання полісемії, який полягає у необхідності врахування мовних засобів (окрім власне лексем), які компенсують відсутність тих чи інших значень в семантичній структурі досліджуваного слова, зокрема, необхідність врахування словотвірної інформації [2].

Дещо детальніше хотілося б зупинитися на процедурі когнітивного аналізу багатозначного слова, який розроблений В. Заботкіною на базі методу **QUALIA** структур, запропонованого Дж. Пустейовським. Ця методика дозволяє виявити ті когнітивні структури, які лежать в основі формування значень слова, моделювати процеси, що відбуваються при розвитку полісемії, а також з відносною точністю передбачати подальший розвиток семантичної структури багатозначного слова. Як зазначає дослідниця, у відповідності з цією методикою концептуальна структура полісеманта може бути репрезентована у вигляді макрофрейма, кожне окреме значення представлено фреймом. У внутрішній структурі фреймів виділяються підфрейми (слоти) п'яти типів: власне конститутивний, конститутивно-інферентний, формальний, цільовий, прагматичний [4].

У прагматичному слоті репрезентуються знання оцінного характеру, частина дейктичних знань, таких, як гендер, етнічна приналежність, соціальний статус. Професійний параметр репрезентується у конститутивному слоті. Знання культурологічного характеру репрезентуються в конститутивно-референтному слоті. Важливим, на нашу думку, є висновок вченого про те, що при утворенні нового значення полісемантичного слова прагматичні знання можуть успадковуватися з будь-якого слота фрейма вихідного значення. У такому випадку можна говорити про певного роду залежність між типом семантичного процесу та типом знання (інформації), успадкованого з певного слота фрейма вихідного значення.

Дж. Пустейовський наголошував на тому, що у витоків породження нового слова стоїть прагматика у тісному переплетенні з когніцією. Потім проходить формування семантики, а далі нашаровуються додаткові прагматичні компоненти знання. Суттєвим є те, що семантика слова в момент оформлення невизначеної думки, пошуку відповідної форми для жмутка семантичних ознак вбирає в себе риси контексту, в якому воно створюється [4].

Окрім того, існує певна кореляція між тематичною співвіднесеністю назви та особливостями формування переносних значень. Основними семантичними домінантами, що є основою для формування переносних (в основному, метафоричних) значень в сучасній українській літературній мові найчастіше є назви частин тіла людини, назви рослинного та тваринного світу, локативні назви та назви окремих артефактів.

Часткове дослідження продуктивності окремих семантичних категорій як джерела метафоричних моделей дало змогу визначити основні типи перенесень, які найчастіше зустрічаються: тварина – людина, тварина – артефакт, рослина – людина, тварина –

абстрактне поняття, частина тіла людини – артефакт, частина тіла людини – природна реалія, природний об'єкт – абстрактне поняття та ін.*

Отже, досліджуючи когнітивні аспекти у багатозначних лексемах, у питаннях вивчення феномена полісемантичності ще належить виявити і деякі «нові реальності мови, дивуючись і радіючи тому, що пізнання мови, як і пізнання людини – являє собою нескінченний процес уточнення і, головне, вдосконалення знань» [10: 12].

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Беляевская Е. Г. К проблеме моделирования полисемии (межъязыковые соответствия как основание изучения принципов формирования семантической структуры слова) / Беляевская Е. Г. // Вестник МГЛУ: Тенденции развития английского лексикона: вариативность и многозначность единиц языка. – М.: Рема, 2008. – № 544. – С. 14-22.
2. Болдырев Н. Н. Прототипический подход: Проблемы метода / Болдырев Н. Н. // Международный конгресс по когнитивной лингвистике: Сб. материалов / Отв. ред. Н. Н. Болдырев. – Тамбов: Издательский дом ТГУ им. Г.Р.Державина, 2006. – С. 34-39.
3. Виноградов В. В. О формах слова / Виноградов В. В. // Избранные труды. Исследования по русской грамматике. – М.: Наука, 1975. – С. 13-52.
4. Заботкина В. И. Основные параметры прагматики нового слова (по материалам современного английского языка) / Заботкина В. И. // Проблемы семантики и прагматики: Сб. науч. трудов – Калининград: Балтийский федеральный университет имени Иммануила Канта, 1996. – С. 4-5.
5. Заботкина В. И. Типы прагматических знаний / Заботкина В. И. // Когнитивные исследования языка. Вып. 3. Типы знаний и проблема их классификации : Сб. научных тр. / Гл. ред. серии Е. С. Кубрякова; отв. ред. выпуска Н. Н. Болдырев. – М.: Ин-т языкознания РАН; Тамбов: Издательский дом ТГУ им. Г. Р. Державина, 2008. – С. 90-94.
6. Заботкина В. И., Боярская Е. Л. Явление полисемии и категоризирующая деятельность сознания / Заботкина В. И., Боярская Е. Л. // Когнитивные исследования языка. Вып. 7. Типы категорий в языке : Сб. научн. тр. / Гл. ред. серии Е. С. Кубрякова; отв. ред. выпуска Н. Н. Болдырев. – М.: Ин-т языкознания РАН; Тамбов: Издательский дом ТГУ им. Г.Р.Державина, 2010. – С. 60-69.
7. Кибрик А. Е. Лингвистическая реконструкция когнитивной структуры / Кибрик А. Е. // Тезисы докладов первой Российской конференции по когнитивной науке. – Казань: КГУ, 2004. – С. 110-111.
8. Кубрякова Е. С. О месте когнитивной лингвистики среди других наук когнитивного цикла и о ее роли в исследовании процессов категоризации и концептуализации мира / Кубрякова Е. С. // Когнитивные исследования языка. Вып. 7. Типы категорий в языке : Сб. научн. тр. / Гл. ред. серии Е. С. Кубрякова; отв. ред. выпуска Н. Н. Болдырев. – М.: Ин-т языкознания РАН; Тамбов: Издательский дом ТГУ им. Г. Р. Державина, 2010. – С. 13-18.
9. Кубрякова Е. С. Парадигмы научного знания в лингвистике и ее современный статус / Кубрякова Е. С. // Известия РАН СЛЯ. – 1994. – Т. 56. – №2. – С. 4-38.
10. Кубрякова Е. С. Проблемы многозначности и пути их решения / Кубрякова Е. С. // Вестник МГЛУ: Тенденции развития английского лексикона: вариативность и многозначность единиц языка. – М.: Рема, 2008. – № 544. – С. 5-13.
11. Кустова Г. И. Типы производных значений и механизмы языкового расширения / Кустова Г.И. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 472 с.
12. Маслова В. А. Лингвокультурология: учебное пособие для студентов высшего учебного заведения / Маслова В. А. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.
13. Темиргазина З. К. Антропологическая лингвистика и культурная антропология в современной системе гуманитарных знаний / Темиргазина З. К. // Мир языка. – Алматы: «Нұр-Принт», 2005. – С. 40-44.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Інна Беркешук – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Наукові інтереси: мовна картина світу, когнітивна лінгвістика, дериватологія.

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ АРХІСЕМИ «ГОРЕ» В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

Олена ГЛАДКА (Кривий Ріг, Україна)

У статті здійснено комплексний аналіз лексичних одиниць, що вербалізують поняття «горе» в англійській мові у функціонально-семантичному польовому вимірі; простежено специфіку структури функціонально-семантичного поля «горя», встановлено його ядерні та периферійні зони; визначено

* Детальніше про основні типи метафоричних перенесень мова йтиме у наших подальших дослідженнях.

частотність вживання всіх елементів лексико-семантичного поля «горя» в англомовному художньому дискурсі.

Ключові слова: функціонально-семантичне поле, архісема, компонентний аналіз, англійська мова.

The article deals with complex analysis of the lexical units verbalizing the notion “grief” in the English language in the functional-semantic field. The peculiarities of the structure of the functional-semantic field of the archisema “grief” are specified; its nuclear and periphery zones are defined. The frequency of occurrence of all the elements of the lexical-semantic field of “grief” in the English fiction discourse is established.

Key words: functional-semantic field, archisema, component analysis, English discourse.

Постановка проблеми. За всю багатовікову історію людства категорії «щастя» і «горе» були об'єктом дослідження для вчених і філософів різних наукових шкіл та напрямів. Незважаючи на зрозумілість даних понять для кожної людини, наукове обґрунтування їхньої сутності та змісту складне.

Не минули дослідження цих понять й ряд лінгвістичних розвідок. Зокрема функціонально-семантичне поле архісеми «щастя» було розглянуто багатьма як вітчизняними, так і зарубіжними вченими. Але цілісного системного аналізу засобів вираження поняття «горе» у сучасному англомовному дискурсі проведено не було.

Аналіз наукових досліджень, у яких започатковано розв'язання проблеми. Питання виділення закономірностей семантичних зв'язків між одиницями мови та типів семантичних полів у вітчизняній і зарубіжній літературі досліджено В. Абрамовим, Л. Васильєвим, В. Виноградовим, Р. Гінзбургом, О. Дородних, М. Покровським, З. Поповою, Т. Потапенко, О. Потебнею, А. Уфімцевою, Ф. Філіном, Г. Іпсеном, Г. Мейером. У. Гухман, О. Ільченко, А. Кузнецов, І. Кобозева М. Трубецької, Р. Якобсон присвятили свої дослідження компонентному аналізу як провідному методу дослідження функціонально-семантичного поля. Багато лінгвістів обрали аналіз функціонально-семантичного поля таких понять як «краса», «щастя», «добро», «чесність», «справедливість», «згода», «душа», «свобода», «любов», «безумство».

Тому метою статті є здійснити комплексний аналіз лексичних одиниць, що вербалізують поняття «горе» в англійській мові у функціонально-семантичному польовому вимірі; простежити специфіку структури функціонально-семантичного поля «горя», встановити його ядерні та периферійні зони, визначити частотність вживання всіх елементів лексико-семантичного поля «горя» в англомовному художньому дискурсі.

Виклад основного матеріалу дослідження. На становлення теорії і методу семантичного поля великий вплив справила гештальтпсихологія, яка дала поштовх до переходу до вивчення лексики як структурно-системного утворення. При описі мовних явищ польовий підхід є досить плідним, оскільки він допомагає виявити системну організацію мови. Він оптимальним чином відповідає на сучасному етапі розвитку лінгвістичної теорії завданням освітлення об'єкта вивчення в його універсальних і конкретно-мовних характеристиках з рівноправним, взаєморівноваженим урахуванням дискретності складових його «одиниць» і континуальності мовної системи – однієї із найважливіших підвалин її цілісності.

Польова модель системи мови має різноманітні інтерпретації. Предметом дослідження у теорії поля у сучасній лінгвістиці є групування мовних одиниць, об'єднаних на основі спільності позначуваного ними (семантичний принцип) та виконуваних ними функцій (функціональний принцип), або на основі двох ознак (функціонально-семантичний принцип).

Виділені за цими ознаками групування являють собою системні утворення з характерними для будь-якої системи зв'язками та відношеннями. Водночас вони мають власні специфічні ознаки. У нашому дослідженні за основу взято саме функціонально-семантичний принцип, який дозволяє найбільш комплексно проаналізувати поняття «горе» в англомовному дискурсі.

За О. Бондарко, функціонально-семантичне поле – це об'єднане певною семантичною категорією угруповання граматичних і лексичних одиниць, а також різних комбінованих (лексико-синтаксичних і т. ін.) засобів даної мови, які взаємодіють на основі спільності їх семантичних функцій [1 : 15].

Центром поля є регулярно функціонуючий певний мовний засіб чи комплекс засобів, у той час як периферія – нерегулярний чи менший за ступенем регулярності, менш вживаний. В основу протиставлень центр-периферія покладено той чинник, що домінантою поля

вважають конститuant: а) найбільш спеціалізований для вираження даного значення; б) який відображає його найбільш однозначно; в) який систематично використовується.

Найефективнішим методом дослідження змістового аспекту значеннєвих мовних одиниць є компонентний аналіз, який розуміють як систему прийомів лінгвістичного вивчення значення слів, суть якої полягає в розщепленні значення слова на складові компоненти, які називають семами, семантичними множниками, і, зрідка, маркерами. За цими ознаками лексичні одиниці різняться між собою або об'єднуються. Виділення у лексичній одиниці складових елементів здійснюється шляхом зіставлення її з іншими одиницями, які мають з нею семантичну спільність [3].

Для компонентного аналізу важливим є встановлення не тільки сем, а й їх структурної організації, тобто місця і ваги кожної семи у компонентній (семній) структурі значення, оскільки простий перелік сем не дає вичерпного уявлення про смисловий зміст значення слова, який також залежить від структурної організації сем, їх способу групування, тобто в місця кожної семи у структурі значення, від векторних відношень між ними тощо. Структурна організація компонентів у значенні слова визначається на основі синтаксичних властивостей слова (сполучуваності), які є синтагматичними експонентами сем, а вага сем у компонентній структурі значення – частотністю слів, які сполучаються з аналізованим словом і є експлікантами певних сем [2: 117].

Наряду з любов'ю, ненавистю, радістю, тугою, а також афектами, пристрастями та емоціями, горе відносять до емоційно-ціннісного рівня людської свідомості. У концептосистемі британської культури цей феномен представлений етноконцептом «grief», що інтегрує зміст універсального концепту із власне британським уявленням про горе. Зміст універсалії «grief» характеризується взаємозв'язком із концептом «humanbeing», який вважається ключовим для будь-якої культури. Такий взаємозв'язок зумовив антропоцентричне тлумачення сутності горя, існування якого пов'язують із особливостями світосприйняття людини.

В англійській мові, як і в будь-якій іншій мові світу, існує ряд синонімічних мовних одиниць для позначення поняття «горе». До лексико-семантичного поля горя відносяться такі лексичні одиниці: *affliction, agony, anguish, bereavement, dejection, desolation, despair, despondency, distress, gloom, heartache, hopelessness, melancholy, misery, misfortune, mournfulness, mourning, pain, remorse, sadness, sorrow, sorrowfulness, suffering, trouble, unhappiness, woe*. Слова вживаються для того, щоб охарактеризувати обставину, подію, що викликає страждання, нещастя. Однак залежно від лексичного значення та мовного оточення вживаються відповідно різні мовні одиниці.

Отож, вважаємо, що ядром лексико-семантичного поля «горе» є поняття «grief».

Grief – 1) something that causes great unhappiness;

2) something that makes you feel extremely sad [5];

3) deep or intense sorrow or distress, esp at the death of someone;

4) something that causes keen distress or suffering [6];

5) deep and poignant distress caused by or as if by bereavement [7].

Очевидно, що основними домінантними компонентами лексичного значення «grief» є *affliction, bereavement, desolation, distress, misfortune, sorrow, unhappiness, woe*; другорядні компоненти складають всі інші поняття, що входять до семантичного поля «горя»: *agony, anguish, dejection, despair, despondency, exasperation, gloom, heartache, hopelessness, melancholy, misery, mournfulness, mourning, pain, remorse, sadness, sorrowfulness, trouble*.

Тепер визначимо його периферію, а також у межах цього поля окреслимо мікрополя з центром та периферією кожного з визначених слів.

Affliction

- something that causes pain or suffering, especially a medical condition [5];

- a condition of pain, suffering, or distress [6].

Agony

- a very sad, difficult, or unpleasant experience [5];

- the suffering of intense physical or mental pain [6].

Anguish

- mental or physical suffering caused by extreme pain or worry [5];
- agonizing physical or mental pain; torment [6].

Bereavement

- when someone loses a close friend or relative because they have died [5];
- the condition having been deprived of something or someone valued, esp through death [6].

Dejection

- unhappiness, sadness [5];
- lowness of spirits, depression, melancholy [6].

Desolation

- loneliness, sadness [5];
- solitary misery, wretchedness [6].

Despair

- a feeling that you have no hope at all [5];
- complete loss of hope [6].

Despondency

- extreme unhappiness, hopelessness [5];
- depression of spirits from loss of hope, confidence, or courage; dejection [6].

Distress

- a feeling of extreme unhappiness [5];
- mental pain; anguish [6].

Gloom

- a feeling of great sadness and lack of hope [5];
- a state of depression or melancholy [6].

Heartache

- a strong feeling of great sadness and anxiety [5];
- emotional anguish, sorrow [6].

Hopelessness

- feeling of no hope [5];
- the despair you feel when you have abandoned hope of comfort or success [6].

Melancholy

- a feeling of sadness for no particular reason [5];
- sadness or depression of the spirits, gloom [6].

Misery

- great unhappiness [5];
- mental or emotional unhappiness or distress [6].

Misfortune

- very bad luck, or something that happens to you as a result of bad luck [5];
- a distressing occurrence [6].

Mournfulness

- sadness [5];
- a state of gloomy sorrow [6].

Mourning

- great sadness because someone has died [5];
- the passionate and demonstrative activity of expressing grief [6].

Pain

- the feeling of unhappiness you have when you are sad, upset, etc [5];
- an unpleasant sensation occurring in varying degrees of severity as a consequence of injury, disease, or emotional disorder [6].

Remorse

- a strong feeling of being sorry that you have done something very bad [5];
- moral anguish arising from repentance for past misdeeds; bitter regret [6].

Sadness

- the state of feeling sad [5];
- emotions experienced when not in a state of well-being [6].

Sorrow

- a feeling of great sadness, usually because someone has died or because something terrible has happened to you [5];

- mental suffering or pain caused by injury, loss, or despair [6].

Sorrowfulness

- sadness [5];

- the state of being sad [6].

Suffering

- serious physical or mental pain [5];

- the condition of one who suffers; the bearing of pain or distress [6].

Trouble

- problems or difficulties [5];

- a state of distress, affliction, difficulty, or need [6].

Unhappiness

- feeling of worry or annoyance because you do not like what is happening in a particular situation [5];

- emotions experienced when not in a state of well-being [6].

Woe

- the problems and troubles affecting someone [5];

- deep distress or misery, as from grief; wretchedness [6].

Розглянувши 26 лексичних одиниць, що складають лексико-семантичне поле «горя», визначаємо поняття «grief» найбільш універсальне, тому воно і складає ядро поля. Першу периферію складають поняття affliction, bereavement, desolation, distress, misfortune, sorrow, unhappiness, woe. Другу периферію відповідно утворюють поняття: agony, anguish, dejection, despair, despondency, exasperation, gloom, heartache, hopelessness, melancholy, misery, mournfulness, mourning, pain, remorse, sadness, sorrowfulness, trouble.

Також слід зазначити, що всі елементи цього лексико-семантичного поля мають спільні та відмінні семантичні ознаки. Саме завдяки їм відбувається так звана семантична диференціація слів, протиставлення їх у межах групи.

Кожне з понять, що входить в рамки лексико-семантичного поля «горя», відрізняється інтенсивністю прояву, якісними характеристиками, емоційністю, інтенсивністю та іншими властивостями. Це викликає необхідність виділення сем, характерних для досліджуваної лексико-семантичної групи. З цією метою нами було охарактеризовано смислову структуру кожного слова і групи в цілому за допомогою виявлення логічних ознак, використовуючи елементи компонентного аналізу, не ставлячи при цьому за мету отримати всі компоненти значень смислової структури.

Розглянувши значення слів на основі їх словникових дефініцій, ми дійшли висновку, що в словникових дефініціях подані семантичні компоненти, які в своїй сукупності становлять значення слів. Так, лексема «grief» характеризується всіма дев'ятьма ознаками. Вона позначає горе, печаль, засмучення, біду, журбу, болісність, скорботу, смуток. Всі іменники лексико-семантичного поля «горя» мають спільну сему – позначення горя, а також декілька інших сем (у кожного іменники власний семний ряд).

Сема «горе» характеризує всі ЛО даного лексико-семантичного поля.

Сема «печаль» є характерною для bereavement, dejection, distress, gloom, mournfulness, mourning, misery, sadness, sorrow, sorrowfulness, woe.

Сема «засмучення» представлена лексемами: distress, misery, misfortune, pain, sorrow, suffering, trouble, woe.

Сема «журба» характерна для affliction, anguish, distress, heartache, misery, misfortune, sadness, sorrow, sorrowfulness, trouble, woe.

Сема «розпач» є у dejection, despair, despondency, gloom, misery, sorrow, unhappiness.

Сема «страждання» характеризує іменники: agony, anguish, distress, heartache, misery, pain, suffering, woe.

Сема «спустошення» представлена лексемами: desolation, gloom, melancholy, misery.

Сема «відчай» характерна для лексем: despair, hopelessness, sorrow.

Сема «жаль» притаманна іменникам: *despair, distress, misery, pain, remorse, sadness, sorrow, suffering, trouble, unhappiness, woe*.

Отже, застосування компонентного аналізу дозволило проникнути всередину семантичної структури слова, розгорнути його значення, проаналізувавши складові елементи кожної лексичної одиниці.

Виходячи із поняття функціонально-семантичного поля, яке представляє собою лінгвістичну модель, що поєднує одиниці різних рівнів їх понятійного складу, а також звертає увагу на комунікативну функцію, яку вони виконують, визначимо частотність вживання всіх елементів лексико-семантичного поля «горя» в англomовному художньому дискурсі, опираючись на дані сайту Британського Національного Корпусу [4].

Зрозуміло, що ядро функціонально-семантичного поля складає поняття «grief» із частотністю вживання в 1360 приклади, які зустрічаються у газетних статтях, драматичних творах, поезії, релігії, текстах із гуманітарних наук, художній прозі.

Сайт Британського національного корпусу подає 111 прикладів вживання поняття «affliction» у художній літературі, газетних публікаціях, текстах гуманітарних наук, релігійних текстах та біографіях. «Agony» представлено 85 прикладами, «anguish» - 527, «bereavement» - 365, «dejection» - 40, «desolation» - 178, «despair» - 1424, «despondency» - 84, «distress» - 1453, «gloom» - 911, «heartache» - 85, «hopelessness» - 170, «melancholy» - 394, «misery» - 1224, «misfortune» - 373, «mournfulness» - 3, «mourning» - 446, «pain» - 7013, «remorse» - 230, «sadness» - 751, «sorrow» - 544, «sorrowfulness» - 1, «suffering» - 4175, «trouble» - 8826, «unhappiness» - 317, «woe» - 180.

Результати дослідження показали, що найбільш частотною є лексема «trouble» (8826 позицій), найменш частотною є лексема «sorrowfulness» що має тільки 1 випадок вживання.

Окрім іменників, що утворюють функціонально-семантичне поле горя, в англійській мові існують сталі мовні конструкції для характеристики цього поняття. Зокрема, серед фразеологічних засобів опису емоційного стану людини особливе місце займають порівняння: *sad as hell, sad as a wail over the dead, as desperate as the waters of the sea, gloomy as a graveyard on a wet Sunday, melancholy as a graveyard on a rainy day, melancholy as a hearse-plume, melancholy as a mourning-coach in a snowstorm, melancholy as Irish melodies, hopeless as a penny with a hole in it, suffering as Christ* та багато інших.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, за допомогою компонентного аналізу та польового методу було проведено дослідження функціонально-семантичного поля архісеми «горе» в англomовному дискурсі. У концептосфері британської культури горе представлено етноконцептом «grief», який утворює ядро лексико-семантичного та функціонально-семантичного полів. Проаналізувавши 26 лексичних одиниць, які утворюють лексико-семантичне поле горя, ми дійшли висновку, що першу периферію складають поняття: *affliction, bereavement, desolation, distress, misfortune, sorrow, unhappiness, woe*. Другу периферію відповідно утворюють поняття: *agony, anguish, dejection, despair, despondency, exasperation, gloom, heartache, hopelessness, melancholy, misery, mournfulness, mourning, pain, remorse, sadness, sorrowfulness, trouble*. У результаті аналізу прикладів художньої літератури, поданих на сайті Британського національного корпусу, ми дійшли висновку, що ядром функціонально-семантичного поля «горя» залишається поняття «grief». У ході роботи було виявлено, що у засобах англійської фразеології активно вживаються прикметники, які є похідними від лексичних одиниць, що утворюють лексико-семантичне поле «горя». Зазвичай такі прикметники вживаються у порівняннях.

Використана методологія є ефективною та перспективною для подальшого вивчення проблеми функціонально-семантичного моделювання. Подальша розробка, удосконалення та глибше дослідження моделі складають перспективу майбутніх досліджень.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бондарко А.В. Поняття „семантическая категория”, „функционально-семантическое поле” и „категориальная ситуация” в аспекте сопоставительных исследований / А.В. Бондарко // Методы сопоставительного изучения языков. – М.: Наука, 1988. – С. 12-19.
2. Карпенко О.Ю. Вступ до мовознавства / Олена Юрійвна Карпенко. – К.: Альма Матер, 1991. – 326 с.
3. Кочерган М. П. Загальне мовознавство / Михайло Петрович Кочерган. – Київ: Академія, 2006. – 464 с.

4. British National Corpus. [Електронний ресурс] – Режим доступу до сл.: <http://www.natcorp.ox.ac.uk>.
5. Longman Dictionary of Contemporary English. [Електронний ресурс] – Режим доступу до сл.: <http://www.longman.com/>
6. The Free Dictionary of Farlex. [Електронний ресурс] – Режим доступу до сл.: <http://www.thefreedictionary.com/>
7. WebsterDefinitionDictionary. [Електронний ресурс] – Режим доступу до сл.: <http://www.merriam-webster.com/>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Гладка – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської мови з методикою викладання Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет».

Наукові інтереси: компонентний аналіз у лінгвістиці, лінгвістичні моделі перекладу, особливості утворення неологізмів.

ПОЛІСЕМІЯ НАЙМЕНУВАНЬ ЖИТЛОВИХ БУДІВЕЛЬ У РІЗНОСТРУКТУРНИХ МОВАХ

Ярослава ГРИГОШКІНА (Донецьк, Україна)

У статті розглянуто лексичну полісемію найменувань житлових будівель в англійській, німецькій, українській, російській і французькій мовах. Автор виявляє ступінь полісемії, шляхи її розвитку в досліджуваних лексемах і визначає коефіцієнт полісемії зазначеної лексико-семантичної групи на основі співвідношення кількості лексико-семантичних варіантів і кількості аналізованих лексем.

Ключові слова: полісемія, коефіцієнт полісемії, ступінь полісемії, лексико-семантична група, метафоричне перенесення, метонімічне перенесення.

The article dwells upon the notion of lexical polysemy on the example of the names of residential buildings in the English, German, Russian, Ukrainian, French languages. The author defines the degree of polysemy and ways of its development. The index of polysemy in the given lexical-semantic group is determined on the basis of correlation between the number of lexical-semantic variants and the number of words under study.

Key words: polysemy, the coefficient of polysemy, polysemy degree, lexical-semantic group, metaphorical transfer, metonymical transfer.

1. Стаття присвячена дослідженню такої лінгвістичної універсалії, як полісемія, на матеріалі найменувань житлових будівель в англійській, німецькій, російській, українській і французькій мовах, наприклад, англ. *skyscraper*, нім. *Wolkenkratzer* (m), укр. *небосяг*, *хмарочос*, рос. *небоскреб*, фр. *gratte-ciel* (m).

Вивченню полісемії НЖБ передував розгляд розвитку деяких лексем цієї лексико-семантичної групи [16]. Простежуючи розвиток англійського лексикону наприкінці ХХ століття, Ю. А. Зацний зауважує, що “наслідком семантичних змін за умов посиленої тенденції внутрішньої мобільності лексики <...> стало все більше розповсюдження явища полісемії, яка охоплює зараз широкі шари лексики” [4: 13]. Актуальною на сьогодні залишається думка про недостатню вивченість механізму виникнення вторинних лексичних значень різних типів у семантично однорідних групах слів [17: 7].

Об’єктом дослідження є іменники англійської, німецької, російської, української і французької мов, що належать до лексико-семантичної групи найменувань житлових будівель (далі НЖБ), тобто іменники типу англ. *hut*, нім. *Hütte*, *Kate*, укр. *халуца*, рос. *лачуга*. Предметом вивчення є похідні значення зазначених іменників. Матеріал дослідження складають 472 лексичні одиниці: 81 – з англійської мови, 108 – із німецької, 92 – з української, 116 – із російської, 75 – із французької. За одиницю дослідження семантики НЖБ прийнятий лексико-семантичний варіант (ЛСВ). У складі НЖБ англійської, німецької, російської, української і французької мов нараховується 536 ЛСВ.

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей семантики НЖБ і передбачає вирішення наступних завдань: 1) виявлення ступеня полісемії НЖБ; 2) встановлення коефіцієнту (КР) полісемії розглянутих лексичних одиниць; 3) визначення типу полісемії у семантичній структурі НЖБ; 4) виявлення шляхів розвитку їх похідних значень.

2. Полісемія притаманна всім мовам, універсальний характер цього явища визнає більшість дослідників [8; 12; 20; 24; 25; 29; 29; 31]. І. Г. Ольшанський вважає, що в цій категорії “відзеркалюються як універсальні властивості мови і мислення, так й ідіотичні, національно-мовні особливості” [12: 85]. Полісемія розкриває міжмовні закономірності, хоча

загалом моделі її поширення є специфічними для кожної культурної сфери або окремої мови [22: 528]. Специфіку таких властивостей продемонстровано на прикладі полісемічних моделей, виявлених О. В. Материнською в одинадцяти мовах на матеріалі найменувань частин тіла [9: 44-45].

Необхідно уточнити зміст поняття ‘полісемія’. Лексичну полісемію розуміють як здатність одиниць лексикону мати кілька семантично зв’язаних значень, що слугують засобом номінації об’єктивно відмінних предметів та явищ і диференціюються в мовленнєво-розумовій діяльності синтагматично (за допомогою контексту) і парадигматично (на основі семасіологічних одиниць) [12: 86]. При цьому поняття виявляється еквівалентом багатозначності. Також полісемія розглядається своєрідною функцією (залежною змінною величиною) від типу і характеру семантики слова – так званою “функцією від компонентного складу лексичного значення”.

Ширше визначення подається в термінологічній енциклопедії за редакцією О. О. Селіванової, яка підкреслює наявність не тільки в лексеми, а й в одиниці будь-якого мовного рівня кількох зв’язаних значень [18: 468-469]. Полісемія дозволяє розв’язати суперечність між безмежністю світу і його пізнанням – з одного боку, й обмеженими можливостями мови, сприйняття і пам’яті – з іншого.

Найчастіше мають на увазі лексичну полісемію, використовуючи поняття багатозначності як її еквівалент. Слушним вважаємо розмежування понять ‘полісемія’ і ‘багатозначність’. С. Льобнер наголошує, що явище, коли слово / вислів може розумітися по-різному, є багатозначністю, і до двох форм багатозначності він відносить омонімію і полісемію, підкреслюючи, що полісемію відрізняє зв’язок між значеннями одного слова [28]. Наявність такого зв’язку між окремими значеннями слова В. В. Левицький називає “семантичною цілісністю” [8: 17]. Однак це не єдиний критерій розмежування. У праці Т. Шиппан подаються ще такі критерії, як сполучуваність та контекстуальні чинники [30: 94].

Залежно від теорії, за якою розглядається значення слова, розроблено кілька підходів до вивчення категорії полісемії, зокрема традиційний, прототипічний і реляційний [29: 7-15]. Проаналізувавши близько сімдесяти тлумачень полісемії та нарахувавши приблизно дев’ять її концепцій, О. Д. Огуй визначає полісемію як “взаємозв’язок значень слова з його формативом без урахування етимологічних критеріїв” [10: 14].

3. Досліджуванам НЖБ притаманна полісемія. Слово полісемічне, якщо воно має кілька лексичних складових, кожне з яких розглядається як “злиття одного смислу (яке може бути визначене) з однією лексичною формою” [21: 77-78]. Особливістю НЖБ є те, що їх одиниці можуть належати іншим ЛСГ і називати різні артефакти. Сфери, в яких вживаються найменування будівель, різноманітні: біологія, фізика, музика, астрологія, морська справа, техніка, юриспруденція, кулінарія, мисливство, мінеральні речовини. Наприклад, англ. *haus* ‘будинок, хата’ також належить до сфери астрології, театральної лексики, навчальних закладів, музичних стилів. Лексема фр. *cellule* ‘келія’ є елементом біологічної лексики на позначення тіла, в фізиці вона входить до лексики фотоелементів, в авіації – позначає частини літаків, у сфері будівельної лексики може використовуватися на позначення приміщень (у лікарняних і в’язничних закладах); вживається також у музичній та інформаційній сферах, фр. *Vouge* ‘хижа’ входить до складу технічної (у значенні ‘опукла частина’) та морської лексики (у значенні ‘палуба’), фр. *demeure* ‘житло, будинок, зазвичай красивий’ – у юридичній лексиці (позначає ‘затримка’).

Особливістю НЖБ є здатність називати кілька будівель у межах однієї ЛСГ, наприклад: фр. *Ermitage* ‘житло пустельника’, ‘самотній сільський будинок’, або двох ЛСГ. Виявлені спільні для обох ЛСГ житлових і сільськогосподарських будівель найменування. Наприклад, рос. *одрина* входить до складу найменувань сільськогосподарських будівель, тому що має інваріантну ознаку ‘господарське приміщення’ й уточнювальну ознаку призначення ‘для зберігання різного майна’. Другий ЛСВ цієї лексеми дозволяє залучити її до НЖБ завдяки семі призначення ‘для спання влітку’ та ознаці розташування ‘в саду’. Російське *зимовье* позначає ‘місце чи приміщення, де живуть узимку і виконують якусь зимову роботу; зимове житло мисливців, риболовів’. Інший ЛСВ відносить *зимовье* до сільськогосподарської

будівлі: ‘холодна хата, що використовується як кладова’. Сільськогосподарське найменування англ. *hovely* функції ‘сарая’ виступає також назвою житлової будівлі ‘убога хата, халупа’. Укр. *тепляк* ‘теплий хлів для худоби’ використовується у значенні ‘тимчасового опалюваного житла робітників на будівельних майданчиках’.

4. Специфіка лексико-семантичної системи все ж “передбачає можливість дослідження полісемії за допомогою статистичних методів” [6: 210-211]. Вивчення багатозначності НЖБ враховує словникові тлумачення. Інформація, подана у словнику, впливає на отримання величини полісемії й розмежування значень багатозначного слова [15: 63]. Ступінь полісемії визначається за середньою кількістю ЛСВ [11: 101]. З цієї причини вивчення НЖБ у п’ятьох мовах є узагальненим дослідженням на основі поєднання даних кількох лексикографічних джерел із кожної мови. Будівельну лексику складають іменники з найменшим ступенем полісемії через конкретність значень, це підтвердилося на матеріалі НЖБ.

4.1. Ступінь полісемії визначається по-різному. Насамперед за кількістю значень НЖБ розподілені на певні зони полісемії. За Ю. А. Тулдавою, до зони нульової полісемії віднесені моносемантичні НЖБ, перший ступінь полісемії мають лексеми з двома-чотирма значеннями, другий – із п’ятьма-дев’ятьма значеннями, третій – десятьма-шістнадцятьма [19: 133]. У таблиці 1 НЖБ поділені за кількістю ЛСВ на моносеманти з одним значенням і полісеманти – з двома та більше значеннями (див. табл. 1):

Таблиця 1

НЖБ за ступенем полісемії

Типи НЖБ / Мови	Англ.	Нім.	Фр.	Укр.	Рос.	Разом	
1. Моносеманти	37	95	16	54	73	275	
2. Полісеманти	I	29	9	39	38	41	156
	II	10	4	18	-	2	32
	III	4	-	2	-	-	6
	IV	1	-	-	-	-	1
Разом	81	108	75	92	116	472	

НЖБ найбільшою мірою представлені монолексемними одиницями. В усіх мовах, за винятком французької, переважають однозначні НЖБ. НЖБ із невеликою кількістю значень (першого ступеня полісемії) також поширені в усіх мовах, окрім німецької. Більше чотирьох ЛСВ має незначна кількість лексем, і вони загалом відсутні в українській мові. Для німецької, української та російської мов не властива полісемія високого ступеня. Кількість ЛСВ у окремій мові є найбільшою в англійських НЖБ: одна лексема *house* з 21 ЛСВ віднесена до четвертого ступеня полісемії.

4.2. Інший підхід до виміру ступеня полісемії визначається на основі співвідношення кількості ЛСВ та кількості лексем [6: 214; 9: 44; 10: 19]. Поняття коефіцієнту полісемії, синонімічного до індексу, було введено в лінгвістичний обіг С. М. Вишняковою [2: 172].

Результати дослідження КР полісемії НЖБ подані в таблиці 2:

Таблиця 2

Коефіцієнт полісемії НЖБ

Мови	Кількість ЛО НЖБ	Кількість ЛСВ НЖБ	КР полісемії НЖБ
Англійська	81	278	3,5
Французька	75	240	3,2
Українська	92	159	1,7
Російська	116	160	1,4
Німецька	108	138	1,3

Отже, найвищого ступеня розвитку полісемія досягла в НЖБ англійської мови, що відповідає загальним відомостям про англійську як мову, в якій переважно функціонують багатозначні слова, що мають одноморфемну структуру. Подібний ступінь полісемії НЖБ

виявлений в українській і російській мовах, однак українська мова відзначається дещо більшою розвиненістю полісемії.

4.3. Визнання існування головного лексико-семантичного варіанта уможливило простеження ієрархії ЛСВ. Залежно від послідовності розвитку значень виділяють ланцюжкову, радіальну і комбіновану (радіально-ланцюжкову) види полісемії [18: 467-468].

Значення слів іноді становлять достатньо складну схему [3: 31]. М. А. Кронгауз пропонує застосовувати до них поняття семантичної сітки, під якою у вузькому значенні розуміється структура значень, пов'язаних між собою різними відношеннями [7: 155]. Семантична сітка дозволяє дослідити як граматичні підсистеми, так і виявити приналежність певного значення до лексичних систем [22: 526]. Її вважають найбільш інформативним і наочним графічним поданням усіх значень лексеми, діаграмою, яка до того ж виявляє всі можливі семантичні зв'язки між значеннями [23: 185].

Семантична сітка була використана для виявлення ієрархії сем у семантичній структурі значення на прикладі англійської лексеми *house* [16], а також для визначення типу розвитку полісемії НЖБ інших мов. Організація ЛСВ у полісемантичних НЖБ характеризується як послідовною залежністю між ЛСВ, так і їх паралельною підпорядкованістю. Для компонентів лексико-семантичної групи НЖБ вихідним ЛСВ, від якого виникають вторинні значення, є 'будівля для житла людини'. Надалі значення НЖБ формуються як від первинного, так і від вторинних ЛСВ. Для англійських і французьких НЖБ із високим КР полісемії (див. табл. 2) характерний радіально-ланцюжковий (комбінований) розвиток полісемії. НЖБ німецької, російської й української мов із невисоким КР полісемії більше притаманне формування нових ЛСВ від первинного за радіальним принципом.

5. Порушуючи проблему зіставлення полісемічних слів, варто зазначити шляхи формування їх похідних значень. В усіх мовах є багатозначні слова, однак "переносні значення (метонімічний і метафоричний потенціал) у кожній мові реалізується по-різному" [5: 17].

Серед шляхів розвитку значень більшість дослідників розглядають лише метафору і метонімію. Найвагомішими вважаються метафоричні й метонімічні перенесення значень: у першому випадку відзначають перенесення найменування одного об'єкта на інші за подібністю, у другому – за суміжністю [7: 156]. Метонімія виокремлює предмет мовлення на основі більш-менш характерної ознаки. Метонімічне перенесення є зсувом фокусу уваги за умов концептуалізації реальної ситуації, "змною співвідношення між фігурою й фоном" [14: 190]. Метафора "індивідуалізує" предмет, розкриває у значенні слова його "класифікаційні ознаки" [14: 191] і відносить його до класу, якому він не належить [1: 348; 13: 103]. Перенесення на основі метафори є категоріальним зсувом, тобто змною таксономічного класу учасника, метафорою-заміщенням. Метафора актуалізує не стільки категорію предмета, скільки пов'язані з ним стандартні асоціації у свідомості мовного колективу [14: 191, 195]. За висловом Н. Д. Арутюнової, метафора настільки образна і не описує подробиці, не дає пояснень, що її можна прирівняти до "виразу без судового розгляду" [1: 355].

Внаслідок аналізу семантики НЖБ були розмежовані метафоричні та метонімічні шляхи розвитку полісемії. Серед метафоричних перенесень виокремлено наступні типи: 1) за формою, напр. англ. *cell* 'келія' – 'основна структурна і функціональна одиниця живого організму'; рос. *шалаш* 'те, що нагадує формою курінь'; 2) за функцією, напр., рос. *общезитие* 'суспільне середовище, норми суспільного життя'; фр. *residence* 'резиденція, будівля для перебування важливих посадових осіб' → 'одночасне перебування / проживання в кількох місцях'; 3) за розташуванням, напр. фр. *foyer* 'гуртожиток' → 'осередок, джерело ідей і розробок'; фр. *maison* 'житловий будинок' → 'внутрішні справи'; 4) за розміром: рос. *небоскреб* 'дуже велика будівля' → 'велика купа проектної документації висотою більше 10 сантиметрів із терміном виконання зазвичай на наступний день'; фр. *grate-ciel* 'небосяг' → 'висока людина'; 5) за іншими характеристиками будівлі: фр. *baraque* 'барак' → 'дім, де не дуже комфортно почуваєшся' (ознака 'комфортність').

Метонімія реалізована в таких перенесеннях: 1) будівля → люди, що в ній знаходяться: нім. *Haus*, англ. *haus*, рос. *дом* 'житлова будівля' → 'мешканці цієї будівлі'; рос. *монастырь* 'богослужбова житлова будівля' → 'члени релігійної громади'; 2) будівля → вміст: нім.

Haus, англ. *house* ‘театр, кінотеатр’ → ‘вистава, показ у театрі, кінотеатрі’; англ. *house* ‘люди, які там проживають’ → ‘лінія нащадків родини, династія, особливо для людей високого рангу або тих, хто має славу’; 3) ціла будівля → частина будівлі: фр. *sénil* ‘палац султана, Туреччина’ → ‘гарна частина палацу, в якій живуть жінки’; укр. *шампо* ‘розбірне, конусоподібне житло з тканини’ → ‘накриття, утворене переплетенням гілля і листя дерев тощо’.

Розвиток переносних значень НЖБ від ЛСВ з інваріантною ознакою ‘житлова будівля’ неінтенсивний. Найбільше ЛСВ, в яких відбулося перенесення значення, виявлено в англійській мові (133 ЛСВ), у меншій кількості – в російській (32 ЛСВ) і німецькій (36 ЛСВ). Малочисельними в порівнянні з англійською є перенесення значень у НЖБ української мови (41 ЛСВ).

6. Проведене дослідження дозволило зробити наступні висновки:

1) у складі лексико-семантичної групи НЖБ чимало лексем із нульовим ступенем розвиненості полісемії, особливо в німецькій, російській, українській мовах (див. табл. 1). Полісемічні НЖБ, що переважають в англійській і французькій мовах, належать до лексем із першим ступенем полісемії;

2) найвищий коефіцієнт полісемії виявлений в англійських і французьких НЖБ. В українській, російській, німецькій мовах він майже однаковий (табл. 2);

3) для більшості лексем типовим є комбінований тип полісемії, окрім німецької мови, для якої характерний радіальний тип (див. п. 4);

4) основним шляхом утворення переносних значень НЖБ досліджуваних мов є метафоричне перенесення. Найчастіше перенесення відбувається за різними характеристиками. Метонімічне перенесення поширене меншою мірою (див. п. 5).

Перспективу дослідження становить виявлення кореляції між коефіцієнтами розвитку полісемії та синонімії НЖБ. Отож, унаслідок семантичного аналізу НЖБ п’яти мов визначено, що полісемія притаманна невеликій кількості лексичних одиниць, здебільшого НЖБ англійської і французької мов. З великим ступенем вірогідності можна вважати, що ступінь полісемії слова залежить від типу його семантичної структури, від конкретності або абстрактності його лексичного значення, і ця залежність також є універсальною, як і категорія полісемії.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
2. Вишнякова С. М. Опыт статистического исследования многозначности слов в английском языке / С. М. Вишнякова // Вычислительная лингвистика. – М.: Наука, 1976. – С. 168–178.
3. Зализняк А. А. Феномен многозначности и способы его описания / А. А. Зализняк // Вопросы языкознания. – 2004. – № 2. – С. 20–45.
4. Зацний Ю. А. Развитие словникового состава английской лексики в 80-ти-90-ти роки XX століття: Автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.02.04. – К., 1999. – 32 с.
5. Кантемір С. Деякі проблеми зіставлення багатозначних слів / С. Кантемір // Науковий вісник Чернівецького університету: збір. наук. праць. – Вип. 441–443: Германська філологія. – Чернівці: ЧНУ, 2009. – С. 16–20.
6. Кійко С., Левицький В. Статистичні дослідження полісемії дієслів сучасної німецької мови / С. Кійко, В. Левицький // Проблеми квантитативної лінгвістики: 36. наук. праць. – Чернівці: Рута, 2005. – С. 210–244.
7. Кронгауз М. А. Семантика / М. А. Кронгауз. – 2-е изд. – М.: ИЦ „Академия”, 2005. – 352 с.
8. Левицький В. В. Лексична полісемія та квантитативні методи її дослідження / В. В. Левицький // Мовознавство. – 2003. – № 4. – С. 17–25.
9. Материнська О. В. Моделі полісемії у різноструктурних мовах / О. В. Материнська // Матеріали наукової конференції професорсько-викладацького складу факультету іноземних мов ДонНУ (18-20 квітня 2007 р.) / Ред. колегія: В. Д. Каліущенко (відп. ред.) та ін. – Донецьк: ДонНУ, 2007. – С. 43–46.
10. Огуй О. Д. Системно-квантитативні аспекти полісемії в німецькій мові (синхронія, діахронія та панхронія): Автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.02.04. – К., 2000. – 37 с.
11. Огуй О. Д. Системно-квантитативні аспекти семантики та полісемії / О. Д. Огуй. – Чернівці: Рута, 1998. – 118 с.
12. Ольшанский И. Г. Когнитивные аспекты лексической многозначности (на материале современного немецкого языка) / И. Г. Ольшанский // Филологические науки. – 1996. – № 5. – С. 85–93.
13. Ольшанский И. Г., Скиба В. П. Лексическая полисемия в системе языка и тексте / И. Г. Ольшанский, В. П. Скиба. – Кишинев: Штиинца, 1987. – 127 с.

14. Падучева Е. В. Метафора и ее родственники / Е. В. Падучева // Сокровенные смыслы. Слово. Текст. Культура. Сборник статей в честь Н. Д. Арутюновой / Ю. Д. Апресян (ред.). – М. : Языки славянской культуры, 2004. – С. 187–203.
15. Поликарпов А. А., Курлов В. Я. Стилистика, семантика, грамматика: опыт анализа системных взаимосвязей (на основе анализа данных толкового словаря) / А. А. Поликарпов, В. Я. Курлов // Вопросы языкознания. – 1994. – № 1. – С. 62 – 75.
16. Просалова Я. В. Розвиток англійської лексеми ‘house’ / Я. В. Просалова // Нова філологія. Збірник наукових праць. – Запоріжжя : ЗНУ, 2009. – № 34. – С. 239–244.
17. Сазонова И. К. Семантический фактор в формировании вторичного лексического значения слова / И. К. Сазонова // Вопросы языкознания. – 1971. – № 6. – С. 99–108.
18. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля – К, 2006. – 716 с.
19. Тулдава Ю. А. Проблемы и методы квантитативно-системного исследования лексики / Ю. А. Тулдава. – Таллин : Валгус, 1987. – 205 с.
20. Boyeldieu P. From semantic change to polysemy: The cases of ‘meat/ animal’ and ‘drink’ / P. Boyeldieu // From Polysemy to Semantic Change. Towards a typology of lexical semantic associations / Edited by M. Vanhove. – Studies in Language Companion Series 106. – 2008. – XIII. – P. 303–315.
21. Cruse A. Lexical Semantics / A. D. Cruse. – Cambridge : Chicago University Press, 1986. – 310 p.
22. Evans N. Semantic typology / N. Evans // The Oxford Handbook of Typology / J. J. Sung (Ed.). – Oxford : Oxford University Press, 2007. – P. 504–533.
23. François A. Semantic maps and the typology of colexification: Intertwining polysemous networks across languages / A. François // From Polysemy to Semantic change: Towards a Typology of Lexical Semantic Associations. Studies in Language Companion Series / M. Vanhove. – № 106. – Amsterdam, Philadelphia : Benjamins, 2008. – P. 163–216.
24. Goddard C. Polysemy : A Problem of Definition / Cliff Goddard // Y. Ravin, C. Leacock. Polysemy : theoretical and computational approaches. – Oxford : Oxford University Press, 2000. – P. 129–151.
25. Gross M. Les ambiguities / Maurice Gross // Ambiguity. Special issue of *Linguisticae Investigationes* (24:1) / Sous la direction de Éric Laporte. – 2001. – IV. – P. 3–41.
26. Lehrer F. Homonymy and polysemy: measuring similarity of meaning / F. Lehrer // *Language sciences*. – 1974. – № 32. – P. 33–39.
27. Leisi E. Praxis der englischen Semantik / E. Leisi. Unter Mitw. von Dorothea Weniger und Walter Naef. – 2., durchges. u. erg. Aufl. – Heidelberg : Winter, 1985. – 288 S.
28. Löbner S. Semantik. Eine Einführung / S. Löbner. – Berlin, New York : Walter de Gruyter, 2003. – 387 S.
29. Ravin Y., Leacock C. Polisemy: An Overview / Y. Ravin, C. Leacock // Y. Ravin, C. Leacock. Polysemy: theoretical and computational approaches. – Oxford : Oxford University Press, 2000. – P. 1–29.
30. Shippan T. Einführung in die Semasiologie / Thea Shippan. – 2., überarb. Auflage. – Leipzig : VEB Bibliographisches Institut, 1975. – 269 S.
31. Ullmann St. Semantics universals / Stephen Ullmann // Greenberg G. H. (ed.) *Universals of language*. – Cambridge : Mass., 1963. – P. 217–262.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ярослава Григошкіна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови для економічних спеціальностей Донецького національного університету.

Наукові інтереси: порівняльне і типологічне мовознавство, лексична семантика, фразеологія.

ОСОБЛИВОСТІ ПРИКМЕТНИКІВ У ДРУКОВАНИХ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТАХ

Алла ГУТНІКОВА (Маріуполь, Україна)

У статті розглядаються загальні особливості лексики у друкованій рекламі на прикладі прикметників сучасної німецької мови. Дослідження направлено на визначення значимості реклами та її тексту в житті сучасної людини, а також вивчення семантики, структури та стилістичних особливостей прикметників у лексичній рекламі сучасної техніки, моди, косметики, спорттоварів, індустрії розваг тощо.

Ключові слова: інтернаціоналізм, інтенсивність, компонент, термін, конотативне значення.

The paper deals with the general lexical peculiarities of the advertisements on the example of German adjectives. The research aims to define the significance of the modern advertising texts and to outline the semantic, structural and stylistic features of the adjectives used in the fashion, cosmetics, and sport goods' vocabularies.

Key words: international words, intensity, component, term, connotation.

Стаття присвячена вивченню особливостей лексики реклами, виявленню значення та ролі слова у рекламному тексті, а також функціонуванню прикметників у цьому виді дискурсу.

Актуальність даного дослідження зумовлена значимістю реклами в сучасному суспільстві, її висуненням до ряду найважливіших видів масової інформації. Матеріалом дослідження стали 540 прикметників, вилучених з 300 рекламних текстів таких німецькомовних журналів, як „Focus”, „Brigitte”, „Family”, „Beauty”, „Der Spiegel”, які були опубліковані у Німеччині за останні десять років.

Як засіб масової комунікації, який впливає на людину, реклама знаходить своє відзеркалення в працях соціологів, психологів, економістів. Великий інтерес реклама викликає і у лінгвістів, оскільки, не дивлячись на велику кількість засобів, які використовуються в рекламі (колір, шрифт, ілюстрація), все ж таки головну роль в рекламному тексті відіграє слово. При чому, „генетично первинна і протягом довгого часу єдина функція реклами — інформаційна — на початку 20 століття стає додатковою, а провідну роль придбала функція впливу. Таким чином, реклама виступає як носій певної інформації, яка доходить до адресата тим або іншим способом.

Текстовики в рекламних бюро, фірмах займаються підбором таких назв для рекламованих виробів, які сприяли би кращому збуту товарів. Для цього назва повинна бути складена з урахуванням мовних смаків покупців, легко запам'ятовуватися, витримувати конкуренцію інших назв аналогічного товару на внутрішньому і зовнішньому ринку.

Як зазначає Є.В.Гулига та Є.В.Розен, проспекти і каталоги торгових фірм, в яких пропонуються самі різні товари — від голки для шиття до автомашини, рекламують разом з речами величезну кількість нових назв, як для абсолютно нових товарів, так і для добре відомих предметів. В останньому випадку словесна творчість технічних і рекламних бюро йде по шляху виділення нових ознак або якостей цих предметів, робить їх атрактивними в очах покупців [1: 132].

І саме той факт, що прикметники займають серед частин мови підклас, який позначає властивості, якості, стани, відносини, відображають не тільки зовнішній вигляд, але і внутрішній зміст, функції товару, послужив підставою для вибору прикметників як об'єкту дослідження.

Прикметники в сучасній німецькій мові знайшли ряд потенційно закладених в їх словотворчих можливостях властивостей, які дозволяють в компактній формі виражати рекламовані переваги відповідного предмету. На підтвердження того, що на долю прикметників (переважно складних) випадає значна роль в лексиці реклами, можна навести наступні приклади: *samtweich* 'м'який як оксамит', *hautsympatisch* 'приємний для шкіри', *hochwertig* 'високоякісний'.

З приведених прикладів видно, що прикметники надзвичайно економні в мовному відношенні — ціле словосполучення поєднується в них в одне слово. Ці слова відображають складні, іноді дуже оригінальні якості предмету і самі складені таким чином, що потребують спеціальної розшифровки: *ein Accessoire, von dem es nicht verzichten kann* — 'аксесуар, від котрого не можна відмовитися' - *unverzichtbar*; *für die Haut angenehm* — 'приємний для шкіри' — *hautsympatisch*; *läßt kein Wasser durch* — 'не пропускає воду' - *wasserdicht*.

Завданням тексту реклами є дія на адресата реклами з метою спонукання його набути або використати предмет реклами. Мова реклами містить у великій мірі елативи. Елативом називають значення максимальної міри ознаки, і експресивно забарвлену лексику, яка гіперболізує переваги якого-небудь предмету [44: 112], наприклад, у рекламі мобільного телефону фігурують два таких прикметника *winzigklein* 'крихітний' і *ultraleicht* 'ультра легкий', які підкреслюють його маленький розмір і легку вагу.

Умовою успішної дії реклами є забезпечення емоційного сприйняття повідомлення, оскільки емоції пронизують життя людини, супроводжують будь-яку її діяльність, є важливою ланкою людського існування. Як відзначає Є.Сарбаш, в людині все підкоряється емоціям, вони являють собою мотиваційну основу всієї його діяльності, у тому числі і мовної [2: 42]. І саме з метою „достукатися” до покупців, вплинути на їх психіку творці реклами використовують емотивну лексику.

У рекламі використовують здатність мовних одиниць нести в собі додаткове конотативне значення, яке виражає психологічний стан рекламодавця, його відношення до

предмету, об'єкту і адресата мови, тобто все те, що складає ціль емотивної функції слова" [3: 35], що досягається за допомогою таких засобів:

1. Вживання прикметників в найвищому ступені:

Dickstes Internet-Verzeichniss 'найщільніший Інтернет-список', *breiteste Schiebetür seiner Klasse* 'найширші розсувні двері свого класу'.

2. За допомогою підсилювальних елементів – *ganz* 'занадто', *ultra* 'ультра', *super* 'супер', *extra* 'надзвичай':

für extrem müde Haut 'для екстремально стомленої шкіри', *er ist klein und superfunktionell* 'маленький і суперфункціональний'.

3. Словоскладання:

mit hochaktuellem Design 'самий останній дизайн', *bis zum allerletztem Rest* 'до самого останнього ковтка'.

Конкретний образ, що міститься в цих прикметниках, робить подібні слова надзвичайно яскравими. Конотативно-оцінні одиниці в рекламних текстах націлені на повідомлення значущості для адресата, що позначається у вислові. Роль таких мовних засобів велика — вони сприяють досягненню дійсного ефекту тексту реклами.

Реклама містить також термінологічну лексику і інтернаціональні слова. Ми живемо в століття грандіозних успіхів і надзвичайно великого соціального престижу техніки. Навіть люди, далекі від неї по своїй професії і інтересам, все більш залучаються до сфери техніки, в першу чергу як споживачі її досягнень: вони користуються новітніми радіоприймачами і телевізорами, холодильниками, пілососами, пральними машинами, управляють власними автомашинами, літають в надзвукових пасажирських літаках. Лексикон сучасної людини постійно поповнюється технічними термінами, пов'язаними з новітніми досягненнями і новинами в області техніки.

Газети і популярні журнали, радіо і ТБ регулярно несуть читачу і глядачу потік спеціальної технічної термінології. І якщо раніше ця лексика була відомою лише у колах фахівців, то завдяки рекламі деякі з цих слів осідають в мовній пам'яті. Використовування термінології застосовується з метою розкрити різні види і функції предметів: *imprägniert* 'не пропускає', *funktionstüchtig* 'нормально функціонуючий'.

Часто не завжди відоме значення цих слів, але навіть таких приблизних даних буває достатньо, щоб в цілому розуміти відповідну інформацію. Зрозуміло, лексика, яка міститься в рекламі, обслуговує споживача і тому в значно більшому ступені відкрита неспеціалістам, ніж лексика, власне виробництва: *wartungsarm* 'не вимагає догляду', *widerstandsfähiger* 'здатний чинити опір', *selbstreinigender* 'здатний до самоочищення', *geschliffener* 'шліфований', *verchromter* 'хромований'.

Актуальними є для широких верств населення нові слова, пов'язані з проблемами захисту навколишнього середовища від забруднення. Це прикметники які мають компонент *umwelt-* 'той, що має відношення до навколишнього середовища': *umwettfreundlich* 'не наносить шкоди навколишньому середовищу', *umweltneutral* 'сумісний, нейтральний до навколишнього середовища'.

У наш час створюється і швидко розвивається цифрова електронна техніка, що у корені змінила життя сучасного людства. Створення могутніх обчислювальних мереж привело до технологічної революції всіх процесів, пов'язаних зі збереженням, збором і обробкою інформації. Сьогодні на сторінках журналів і газет можна знайти море реклами комп'ютерів, Інтернету і послуг, які вони пропонуть. Лексика, що обслуговує цей сектор, має свої особливості. Лексика сучасної техніки налічує 141 прикметник, що складає 21% від загальної кількості проаналізованих одиниць. Особливістю цієї групи є наявність інтернаціональної лексики (майже 43%): *professionele Kommunikation* 'професійна комунікація', *globale Funktion* 'глобальна функція', *mobile, virtuelle Teams* 'мобільні, віртуальні компанії', *optimale Service* 'оптимальний сервіс'. Її доповнює власне німецька лексика: *ganzheitlich* 'цілісний', *zukunftssicher* 'надійний у майбутньому', *schlagkräftig* 'діючий'.

Дуже багатою і різноманітною є лексика, яка пов'язана з модою і косметикою. Ця лексика надзвичайно текуча, вона оновлюється від сезону до сезону, обростає новими, іноді вельми вишуканими словами.

Але лексика моди — це не просто назви предметів, модних виробів; її функція тут значно складніше — рекламувати нову моду, привертати до неї увагу споживачів, „причаровувати“ їх „магією“ свого звучання, своєю „сучасністю“ і „вишуканістю“. Лексика моди повинна діяти на покупця, головним чином на жінку-покупця, і не тільки на її уяву і бажання бути елегантною і красивою, але і грати на інших відчуттях: „бути не гірше за інших“, „не відставати від століття“, „не упустити практичну річ“: *Wahre, unfehlbare Eleganz bleibt nie unbemerkt* ‘Справжня, безпомилкова елегантність ніколи не залишається непоміченою’; *Klassik in ausgesuchter Qualität* ‘Класика у вишуканій якості’; *Feinstes Raffinement* ‘Витончена вишуканість’.

І яка ж жінка не користується сьогодні косметикою? Існує величезна кількість косметичних фірм, які пропонують найрізноманітнішу продукцію. Задача реклами в даному випадку нагадувати не тільки про вишуканість і неповторність, але і про її нешкідливість і високу якість. Користується довірою, наприклад, косметика, яка: *wirkt heilend und antibakteriell* ‘несе здоров’я та є антибактеріальною’, *dermatologisch getestet* ‘дерматологічно протестована’, *frei von syntetischen Konservierungs- und Duftstoffen* ‘без синтетичних консервантів і ароматизаторів’.

Особливістю прикметників, які, описують моду і косметику, є їх емотивність. Із загальної кількості прикметників 30% одиниць належать до реклами моди і косметики. Майже половина цих прикметників є емоційно забарвленими. Таким чином, наведені вище приклади свідчать про те, що лексика одягу, косметики, аксесуарів представлена найбільш широко, яскраво і образно з величезною кількістю емоційно забарвлених прикметників, які характеризують ці товари з усіх боків.

Слід зазначити, що останнім часом з’являється велика кількість реклами про спортивні товари. Говорити про те, що популярність спорту серед наших сучасників, чи-то активний спорт, чи-то пасивна участь у спортивних змаганнях у ролі болільників надзвичайно велика, не має сенсу. Мабуть, не має жодної газети, що не містила б спортивні звіти і коментарі. Реклама ж спортивних товарів також віддає данину спортивним інтересам читачів, при цьому значною мірою сприяє збільшенню популярності спорту. Реклама не просто містить спортивні терміни і слова, але і веде пропаганду, поширює такого роду лексику. Що стосується прикметників, то вони містять докладну інформацію про ознаки і якість даного товару. Так, наприклад, у рекламі спортивних наколінників вони: *atmungsaktiv und hautsympatisch* ‘не заважають подиху і приємні для шкіри’, *waschbar und lange haltbar* ‘легко прати і довго носяться’. Рекламний текст тренажера Кеттлер має інформацію про інтегрований лічильник пульсу руки (*integrierte Handpuls-messung*) і гарантує Вам єдине у своєму роді позбавлене ваги почуття тренування (*einzigartiges, schwereloses Trainingsgefühl*).

Особливу увагу варто приділити рекламі туристичних фірм, що пропонують усілякий відпочинок. Лексика цієї сфери відзначається розмаїтістю й особливою привабливістю. Нікого не залишать байдужими прикметники, за допомогою яких описуються місця відпочинку: *idylische, wildromantische, saffirblaue Felsenbuchten* ‘ідилічні, повні дикої романтики, сапфірно-блакитні затоки зі скелястими берегами’; *erlebnisreichen Urlaube am tiefblauen, glasklaren Meer* ‘багата на переживання відпустка на темно-синьому прозорому морі’; *Atmosphäre dieses faszinierenden Landes* ‘атмосфера цієї чарівної країни’, *Charme dieser traumhaften Insel* ‘шарм цього казкового острова’.

Значимо, що головне емоційне навантаження в перерахованих прикладах виконують прикметники, що передають атмосферу, шарм і колорит того місця, куди вам пропонують поїхати.

Можна зробити висновок про те, що реклама дуже швидко реагує на зміни, що відбуваються в науці, техніці, є мобільною у використанні нових і уже відомих мовних одиниць, термінології і власної лексики, інтернаціоналізмів для позначення нових понять, нових технічних приладів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гульга Е.В., Розен Е.В. Новое и старое в лексике и грамматике немецкого языка / Е.В. Гульга, Е.В. Розен. – Л.: Просвещение, 1977. – 454 с.

2. Сарбаш Е. Эмотивность как семантический компонент значения слова/ Е. Сарбаш. // Материалы II итоговой научно-практической конференции преподавателей. – Мариуполь: МГИ, 2000. – С. 42 – 48.
3. Святчик К.В. Комунікативний статус категорії експресивності / К.В. Святчик. // Семантика мови і тексту: Збірник статей VI міжнародної конференції. – Івано-Франківськ: Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника, 2000. – С. 35 – 42.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Алла Гутнікова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології Маріупольського державного університету.

Наукові інтереси: семантика мовних одиниць, словотвір у германських мовах.

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОРІВНЯННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

Тетяна КАПІТАН (Кіровоград, Україна)

У статті розглянуто фразеологічні аналоги сучасної німецької та української мов, проаналізовано процес фразеологізації порівняльних зворотів та збагачення фразеологічного складу мовлення.

Ключові слова: порівняння, фразеологічні аналоги, засоби порівняння, фразеологізовані порівняльні звороти, порівняльні одиниці.

The article is devoted to the phraseological analogues of the German and the Ukrainian languages. The process of making phraseological units of comparative constructions and enrichment of phraseological compositions of speech has been analyzed.

Key words: comparison, phraseological analogues, means of comparison, phraseological units, units of comparison.

У сучасній лінгвістиці вивчення корелятивних зв'язків концептуальної картини світу з лінгвістичними картинами окремих мов є однією з найважливіших проблем. Як засвідчують мовні факти, друга половина ХХ ст. була для фразеології періодом інтенсивного розвитку, завдяки чому вона виокремилася в самостійну мовознавчу дисципліну, визначальною рисою якої нині також є істотне розширення фразеологічної проблематики. У цей період опрацьовано основні засади фразеології, що дали змогу розглядати її незалежно від лексикології, стилістики та синтаксису. Велика роль у вивченні фразеології і стійких словосполучень загалом належить лексикографічній практиці, що охоплює досить великий часовий проміжок. Стійкі сполучення привернули увагу дослідників досить давно. Вагомий внесок у розв'язанні теоретичних проблем компаративної фразеології зробило багато дослідників, з-поміж яких Л. Авксентьев, В. Ужченко, І. Білодід, Л. Скрипник, О. Юрченко на матеріалі української мови; В. Орлова, Л. Ройзензон, З. Шугурова, Е. Ротт на матеріалі російської мови; І. Чернишова на матеріалі німецької мови; А. Кунін та Н. Сідякова на матеріалі англійської мови. Учені ставили за мету зібрати і зберегти для майбутніх поколінь народні перлини, до яких належать прислів'я, приказки, влучні вирази; чітко визначити й пояснити їхнє значення (із стилістичних міркувань); указати на джерело походження.

Дослідження фразеології в німецькому мовознавстві починаються спостереженнями тих лексикографів, які засвідчили існування в мові стійких сполук слів, що характеризуються своєрідною організацією елементів, а також поняттям, відмінним від самостійних компонентів.

Вивчення специфіки таких мовних одиниць дозволяють виявити не лише прототипи аналізованих фразеологізмів, а також з'ясувати особливості морального та матеріального життя народу, оскільки в їхній формі «сфотографовано» характерні риси етнокультури. В. Ужченко та Л. Авксентьев зазначають, що матеріальне й духовне життя народу становить невичерпне джерело фразеологічних одиниць і разом з тим створює той екстралінгвістичний фон, на якому об'ємніше проступають і мовні вартості [3:76]. У статті «Про народну фразеологію» Б. Ларін зазначає, що фразеологізми завжди якоюсь мірою відбивають світогляд народу, суспільний лад, ідеологію своєї епохи [1:33]. Міфолого-історична ретроспектива під час аналізу фразеологічних явищ дозволяє простежити динамічний характер мовних явищ, їхню продуктивність, залежність від форми мислення і тих складних та різноманітних типів розвитку, які виявляються в мові. Мислення як засіб пізнання світу відбиває й аналізує його закономірності, утримує їх у свідомості людини, яка внаслідок

відображувальної діяльності формує концептуальну картину світу. Це дозволяє людині ефективно орієнтуватися в ньому, використовувати його і перетворювати для задоволення життєвих потреб. У мові немає нічого, чого не було б у природі та суспільстві, тобто будь-яка форма буття віддзеркалюється в мові, оскільки вона, реалізуючи суспільну свідомість, не може керуватися такими законами, які б суперечили вихідному положенню про принципову єдність суб'єктивного та об'єктивного світів. Людина бачить, порівнює і осмислює світ завдяки системі, у якій багато відношень і уявлень сформовано за зразком відношень між її складниками. Відомо, що порівняння є важливим та загально визнаним принципом життєвого досвіду й дослідження, тому метою статті є порівняльний аналіз фразеологічних одиниць, побудованих за принципами порівняння, оскільки фразеологічні одиниці кожної мови виконують важливу функцію в процесі формування картини світу. Методи бачення та сприйняття світу крізь мовні образи, віддзеркалені у фразеологічній системі, є глибоко національними і базуються на загальних для всіх людей універсальних, логіко-психологічних та лінгвістичних засадах. Фразеологічні одиниці так само, як інші стійкі словосполучення, загалом нічим не відрізняються від слова. Фразеологізми, як і слова, узагальнено віддзеркалюють явища, процеси тощо. Слід зазначити, що фразеологічна одиниця – це не сума знаків, які існують розрізнено, а системне утворення, мікросистема, яка належить до лексико-семантичних рядів. Стійкі словосполучення з граматичною структурою речення (прислів'я, приказки, крилаті вирази, афоризми, модельні звороти, різноманітні клішеві вирази) значною мірою забезпечують формування загальної картини світу, що є безперервним процесом, який вимагає постійного контролю за витокami та джерелами фразеологізмів.

Важливими в дослідженні цих мовних одиниць є теоретичні положення монографій та дисертацій, виконаних багатьма науковцями, з-поміж яких В. Михайлов, М. Фабіан, О. Неведомська, О. Арсентьєва, Д. Добро-вольський, Я. Баран.

Зіставне вивчення фразеологічних одиниць у німецькій та українській мовах передбачає виявлення та цілеспрямований аналіз аломорфних та ізоморфних характеристик на фразеологічному рівні; ґрунтовне вивчення повних еквівалентів, аналогів у порівнюваних мовах; аналіз національних фразеологізмів із загальним значенням порівняння. Виявлення основних критеріїв, за якими фразеологічні одиниці класифікують на групи повних еквівалентів чи аналогів, є однією з найважливіших проблем сучасної фразеології. З погляду походження фразеологізми можуть поділятися на фразеологічні еквіваленти (повні чи неповні); фразеологічні аналоги; національні фразеологізми. Повні фразеологічні еквіваленти можуть бути наслідком або запозичення, або спільного походження в споріднених мовах. Фразеологічні аналоги здебільшого передають одну ту саму ідею, однак за допомогою різних образних асоціацій. Повними еквівалентами можна вважати фразеологічні одиниці німецької та української мов, які мають однакове сигніфікативно-денотативне значення, суб'єктивно-оцінювальну, емоційно-експресивну конотацію та компонентний склад. Слід зазначити, що порівняно з повними аналогами повних фразеологічних еквівалентів відносно небагато. Схожі умови життя, подібні історичні долі деяких народів і мов, які входять до однієї повної сім'ї, стали передумовою близькості концептуальної картини світу. Так, завдяки одному ландшафту, схожим спостереженням за навколишнім світом фразеологічні одиниці, пов'язані з образами явищ живої природи, представлені найбільш широко. Фразеологізми, пов'язані з явищами живої природи, є дуже цікавими у плані вираження. На наш погляд, фразеологічні одиниці, пов'язані з образами явищ живої природи, виявляються в обох мовах. Наприклад: *listig wie ein Fuchs/schlau wie ein Fuchs* (хитрий як лис), *wachsen wie Pilze im Regen/aufschließen wie Pilze im Regen* (рости як гриби), *schwätzen wie eine Elster* (торохтати як сорока), *essen wie ein Spatz* (їсти дуже мало), *frei wie ein Vogel* (вільний як птах). Кількість фразеологічних одиниць, пов'язаних з образами явищ неживої природи, практично однакова у німецькій та українській мовах. Так, наприклад: *glatt wie ein Glas* (чистий як скло). Схожість у віддзеркаленні явищ природи пояснюється тим, що в цих народів спостерігаються подібні риси світосприйняття і як результат – образи однаково втілюються у фразеологізмах. До складу фразеологічних еквівалентів також належать фразеологічні одиниці, запозичені з інших мов. Так, фразеологізми: *arm wie eine Kirchenmaus* (бідний як

церковна миша); wie ein Phonix aus der Asche erstehen (відроджуватися як фенікс з попелу) – наявні в обох мовах. Причинами фразеологічних запозичень бувають або культурний вплив іншого народу, або той факт, що реалії, з якими вони пов'язані, відсутні в іншій культурі і, звісно, не представлені на фразеологічному рівні. Це, наприклад, вираз: dichtgedrängt wie die Heringe in der Tonne (набилися як оселедці). Значна кількість фразеологічних одиниць з'явилася на основі Біблії та Євангелія: Gott weiß es (бог знає); Weis wie Solomon (мудрий як Соломон); bei Gott den Menschen schwören (божитися).

До фразеологічних аналогів належать фразеологічні одиниці, що виражають однакове або близьке значення, у яких спостерігається повна розбіжність або близька схожість внутрішньої форми. Фразеологічні аналоги характеризуються збігом сигніфікативно-денотативного значення та суб'єктивно-оцінювальної конотації. Варто зауважити, що кількість фразеологічних аналогів становить досить велику групу. Незважаючи на схожі умови життя, у носіїв порівнюваних мов пізнання та формування загальної картини світу відбувалося дещо по-іншому, що є важливим моментом у формуванні концептуальної картини світу. У межах фразеологічних аналогів важливою також виявляється група одиниць, пов'язаних з образами живої природи, зокрема з тваринним світом. Наприклад: arbeiten wie ein Galeerensklave (працювати як каторжанин); leben wie Hund und Katze (жити як кіт з собакою); essen wie eine neunköpfige Raube (багато їсти); essen wie ein Dachs (їсти мов не в себе); sich wehren wie ein Dachs (відчайдушно оборонятися); aufpassen wie ein Luchs (бути на сторожі); schlafen wie ein Dachs (спати мов убитий). Як бачимо, у фразеології різних мов фразеологізми можуть мати позитивну, або негативну семантику. Таку подвійну асоціацію знаходимо у фразеологізмах і німецької, і української мов. Спостерігається різний ступінь асоціативності щодо того самого об'єкта в порівнюваних мовах. Наприклад: j-d schwitzt wie eine Sau/wie ein begossener Pudel (мокрый як курка, мокрый як хлющ). У німецькій та українській мовах слово «віл», наприклад, служить для позначення «тупості» людини: dumm wie ein Ochse (дурний як пень); Stur wie ein Ochse (упертий як осел); wie der Ochse am Berge stehen (дивитись як баран на нові ворота; стояти як пень). Символом здорової, могутньої людини в німецькій мові виступає «ведмідь» – gesund wie ein Bär (здоровий як ведмідь). В обох мовах розвинуте явище фразеологічної варіантності. Наприклад, schlafen wie ein Beamter/ein Bär/ein Ratz (спати непробудним сном). Важливим моментом під час аналізу фразеологічних одиниць, пов'язаних з образами живої природи, є виокремлення регулярно повторюваного компонента. Так, в українській мові «жайворонок» трапляється у великій кількості виразів. Він є не тільки символом пробудження, а ще й веселості. Наприклад, гарний, як жайворонок; щасливий, веселий, як жайворонок, співати мов жайворонок. Для німецької мови найбільш властивим є вживання таких слів, як «Fuchs», «Hase», «Wolf». Наприклад: hungrig wie ein Wolf (голодний як вовк); listig wie ein Fuchs (хитрий як лис); falscher Hase, ein alter Hase (полохливий заєць). Фразеологічні аналоги, у яких відбито образи неживої природи, становлять другу за чисельністю групу одиниць. Наприклад, schwarz wie eine Nacht (чорний як ніч); weiss wie Schnee (білий як сніг); totenstill wie auf einem Friedhof (тихо, як на кладовищі); verschieden wie Tag und Nacht (різні, як день і ніч). У процесі аналогу було виявлено ще один синонімічний ряд для позначення образу міцності, твердості. Наприклад: j-d schläft wie ein Stein (спати мов убитий); j-d ist wie von Eisen (твердий мов криця); ein Gemüt haben wie ein Eisberg (мати твердий характер). З-поміж фразеологічних аналогів також можна виокремити групу, де порівняння відбувається з атмосферними явищами. Наприклад: wie vom Donner gerührt (як громом побитий); wie ein Donner aus heiterem Himmel (як грім серед ясного неба). Також можна назвати групу фразеологічних аналогів, де порівняння відбувається за родом занять людей. Наприклад, wie ein Heide fluchen (лятись як чоботар); lügen wie ein Landstreicher (брехати як рудий пес). У німецькій мові такі фразеологізми створюють синонімічний ряд: fluchen wie ein Landsknecht; schimpfen wie ein Rohrspatz; wie ein Heide fluchen – безбожно лятися.

У процесі дослідження фразеології компаративних зворотів учені визначили важливі завдання цього напрямку: проаналізувати глибоке семантичне наповнення та функціональні особливості порівнюваних конструкцій; їхню роль у творенні своєрідних мовних одиниць; місце таких одиниць у системі комунікативно-виразових засобів людини та в піднесенні

культури мовлення. Окремі явища нашої дійсності, предмети, ознаки, дії схарактеризовано всебічно, влучно, мудро, художньо, виразно саме завдяки фразеологізованим порівняльним зворотам. Прикладом може слугувати іменник *очі*: очі, як у сови; очі, як у жаби; очі, як цибулі; очі чорні, як терен; очі чорні, як вуглики; очі чорні, як ніч; очі сірі, як у kota; очі сині, як волошки; очі блакитні, як небо; очі сяють, як зірочки; очі світяться, як вогники. Ознака прикметника *червоний* передається такими компаративними одиницями: червоний, як рак; червоний, як жар; червоний, як маків цвіт; червона, як півонія; червона, як калина. Зміст поняття *говорити* розкривається численними порівняльно-фразеологічними зворотами: говорить, як до рідного тата; говорить, як під присягою; говорить, як воду варить; говорить, як кіт муркоче; говорить, як маслом мастить. Так, наприклад, Л.Г.Скрипник у своїй роботі «Фразеологія української мови» відмічає, що серед фразеологічних синонімів, що увиразнюють характеристику осіб, дій, процесів чи певних обставин, особливим багатством відзначаються компаративні звороти народно-розмовного джерела. Поняття *голий* розкривається таким рядом порівняльно-фразеологічних одиниць: голий, як турецький святий; голий як пень; голий як кістка; голий як бубон; голий як пляшка; голий як долоня; голий як мати народила. Зміст поняття *крутить* розкривається численними порівняльно-фразеологічними зворотами: крутить як циган сонцем; крутить як чорт дорогою; крутить як швець шкурою; крутить як пес хвостом; крутить як вихор на дорозі. Так само поняття *дурний* виявляється в різноманітності своїх синонімічних ознак: дурний, як баран; дурний, як пень; дурний, як довбня; дурний, як Омелько [2: 223]. Фразеологічне значення може виявлятися у ширших одиницях порівняльного типу та виступати в ускладнених побудовах, зокрема у двочленних розгорнутих порівняльних конструкціях, причому їх влучність часто зміцнюється римуванням словосполучень: великий, як світ, а дурний, як кіт; вітають, як дорогого, а женуть з хати, як пса; яка вода, такий млин; яка мати, такий син; високий, як тополя, дурний, як фасоля; ставився, як лев, а загинув, як муха. На ґрунті фразеологічних порівняльних конструкцій створено специфічні абстраговані формули, які з особливою виразністю підкреслюють порівняння. З-поміж них вирізняються конструкції, утворені за моделлю який (як) ... такий (так): який Сава, така й слава; який пастух, така й череда; яка приправа, така й потрава; яка прядка, така й нитка; який піп, така його й парафія; який цар, такий і псар; яка хатка, така і паніматка. Л.Г. Скрипник називає такі компаративні звороти одномодельними і вважає, що в них можна засвідчити надзвичайно широке гніздо синонімів та варіантів, що передають ідею «які батьки, такі й діти». Наприклад: який рід, такий плід; який батько, такі й діти; який мельник, такий млин; який батько, такий син; яке дерево, такі його квіти; які батьки, такі діти; які мамка й татко, таке й дитятко; яка няня, така й доня; яка мама, така сама; який дід, такий його плід; яке коріння, таке і насіння; яка яблунька, такі й яблучка; яке зіллячко, таке й сім'ячко; яке дерево, такі й одростки [2: 223-224]. Пізнавальну цінність також мають лаконічні порівняльно-фразеологічні звороти. Вони характеризуються все більшим узагальненням значення, оскільки влучно й яскраво описують окремі дії, ознаки, які можна застосовувати до численних конкретних фактів мовлення: чуткий, як утка; глухий, як тетерук; худий, як дошка; повновидий, як місяць; повний, як огірок; кругленька, як цибулька; росте, як на дріжджах; росте, як з води; товстий, як бочка; білий, як сніг; упертий, як осел; глухий, як пень [3: 130]. Як засвідчують численні наведені вище приклади, процес фразеологізації мовних одиниць відбувається на ґрунті порівняльного значення. Порівняльне значення розвиває й посилює образну властивість висловлювання.

У зв'язку з фразеологізацією одиниць порівняльного типу постає питання про їх функціонування, вагу та місце в мовній практиці визначних майстрів художнього слова. Безперечно, загальнонародні порівняльно-фразеологічні одиниці, виступають досить активно, однак вони можуть змінювати свою форму. Науковий інтерес викликають також авторські утворення, аналогічні до загальнонародних. Це своєрідні оказіональні явища. Іншими словами, виникають сприятливі обставини для взаємодії двох визначених типів порівняльно-фразеологічних одиниць: з одного боку, онароднення літературно-нормативних явищ, з другого – олітературювання загальнонародних. Для художніх стилів мови порівняльні одиниці – одна з життєдайних сил у мові української художньої літератури, оскільки з-поміж порівняльних зворотів дуже багато таких, що більшою чи меншою мірою

зблизилися з фразеологізованими або вже стали такими. Одні з них здобули досить тривку, усталену функціональну основу, інші – залишаються здобутком вужчого вжитку, трапляються лише у творчих доробках певних авторів. У складі індивідуально-авторських утворень є такі порівняльні одиниці, які не набули фразеологізованих ознак, наприклад: Мов ті валькірії, круг неї танцюють, граються дівчата (Т. Шевченко); Ясний місяць, неначе одлип од неба, висів, як блискуча куля (І. Нечуй-Левицький); І посипали мої яскраві погляди, як давній, залежаний цвілий крам (С. Васильченко); Земля була мерзла і тверда, як бетон (Г. Тютюнник); І застигає світ, як море нерухоме (М. Рильський). Деякі звороти, вживані в художніх творах, належать до загальнонародного фонду, зокрема: А я сплю собі тут, як у колісці (І. Франко); Вона зелена та чиста, як сльоза (І. Нечуй-Левицький); Чоловік сидить собі не ворухнеться, наче заляк (О. Стороженко); Вгору здійсмаються, наче живії, Білії гори з води (Леся Українка); І на них глянули очі, наче волошки в житті (А. Головка); Назустріч котились широкі, як море, степи (О. Гончар); Жив собі, як вареник у маслі (Ю. Збанацький). Живе Федір у дворі, як у бога за пазухою (П. Мирний); Живете ви тут, як убога за пазухою, сказав Мартин (П. Панч); Житиме в нього, як у бога за пазухою ... (М. Зарудний) [2: 76].

Більш переконливими треба вважати факти, які вказують на особливе функціонування порівняльних зворотів у текстах художньої літератури. Вони цікаві тим, що виступають досить часто, а також повторюються в різних авторів. Такі звороти широко функціонують, тому усталені у своїх фразеологічних властивостях. Зокрема, з-поміж них є такі, які можна навести навіть за певними тематичними групами, як-от: Зашипіли, мов гадюки, Ченці в Ватікані (Т. Шевченко); Тіні од листя й од квітів манячать під ногами, як холодні гади (С. Васильченко); А очі в нього так блищать, мов жарини (М. Коцюбинський); Як упаде з гори іскра, наче з неба зірка (Леся Українка); Чиста совість, як кришталь, дала Сковороді змогу високо тримати прапор співця (П. Тичина); Радісно скрикнув хлопець, і очі його засяяли, як зірочки (Г. Тютюнник); Коли я буду вибирати собі дівчину, то візьму гарну, як квіточка, червону, як калина в лузі, а тиху, як тихе літо (І. Нечуй-Левицький); Ой ти, дівчино, як з горіха зерня (І. Франко) [3: 130].

Отже, аналіз фразеологізмів, в основі яких лежить порівняння, з погляду походження, дає змогу стверджувати, що кількісно найбільшою групою в українській та в німецькій мовах є фразеологічні аналоги, які ґрунтуються на однакових засадах сприйняття навколишнього світу, однак віддзеркалюють його завдяки іншим образам; найбільш частотними засобами порівняння є образи живої та неживої природи, рідше об'єкти побуту, історичні факти, особи; процес фразеологізації порівняльних зворотів активізується з наближенням до нашої сучасності; збагачення мовлення, його ускладнення пов'язується з розвитком фразеологізмів порівняльного типу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ларін Б. О. Про народну фразеологію//Укр. мова в шк.1959. № 5. С30-36
2. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови. – К.: Наукова думка, 1973. – 280 с.
3. Ужченко В. Д., Авксентьев Л. Г. Українська фразеологія. – Х.: Основа, 1990. – 167 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Капіган – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземної філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: порівняння фразеологічних одиниць у німецькій та українській мовах.

СЕМАНТИКА ГРАМАТИЧНОЇ ФОРМИ НАЗВ ІСТОТ/НЕІСТОТ У ПЕРЕНОСНОМУ ЗНАЧЕННІ

Юлія КОЗІНА (Ялта, Україна)

У статті проаналізовані граматичні форми іменників на позначення істот/неістот, вжитих у переносному значенні. Виявлено тенденції граматичного оформлення аналізованих субстантивів, причини невідповідності набутого значення формальному вираженню лексем у межах категорії істот/неістот.

Ключові слова: категорія істот/неістот, граматична форма, семантика, переносне значення, живі/неживі предмети, стара/нова форма аккузатива.

The article analyzes the grammatical forms of animated/inanimated nouns denoting a figurative sense. The tendencies of grammatical figuration of such words, the reasons of non-compliance of the semantics with the formal expression of analyzed nouns within the animate/inanimate category are found.

Key words: animate/inanimate category, grammatical form, semantics, figurative meaning, animated/inanimated objects, old/new forms of accusative.

В українському мовознавстві останніх десятиліть помітно посилюється інтерес до аналізу граматичних форм мовних одиниць шляхом заглиблення у їхню семантику, адже як лексичний аспект слова, так і граматичний є важливими для встановлення особливостей функціонування лексем. Досить яскраво зв'язок форми і значення простежується в іменниках на позначення істот/неістот, але випадки невідповідності змісту граматичному оформленню таких субстантивів неодноразово ставали предметом досліджень лінгвістів (О. Ільченко, Л. Єльмслев, Є. Кедайтене). На панівній ролі гносеологічного підґрунтя категорії істоти/неістоти наголошував А. Нарушевич, проаналізувавши певні семантичні групи іменників крізь призму суб'єктивного сприйняття мовцями предметів дійсності [4: 21]. Разом з тим в українській та інших мовах спостерігається набуття іменниками значень істоти/неістоти шляхом омонімізації, метафоризації та персоніфікації, при чому граматичне значення істоти/неістоти може або зберігатися, або змінюватися. Тому виникає потреба у детальному аналізі граматичної форми іменників на позначення істот/неістот, вжитих у переносному значенні, у тісному зв'язку із специфікою осмислення дійсності мовцями.

Мета статті – виявити тенденції в граматичному оформленні субстантивів на позначення істот/неістот крізь призму набутого ними переносного значення.

Невідповідність людських уявлень про живе/неживе граматичному вираженню істоти/неістоти простежується на рівні знахідного відмінка в іменниках назвах **художніх творів** за іменами їхніх героїв. Такі субстантиви зберігають семантику назв істот, що містилась в іменнику на позначення особи, наприклад: *Мов учора було: батько з моїми братами молоточками постукують, а той [сусід] вголос „Тараса Бульбу” вичитує* (С. Васильченко). Цей випадок формування асиметрії „ґрунтується на семантико-синтагматичному механізмі метонімізації” [8: 21]. Зміна семантики субстантива не відображається на його формі, можливо, через неактуалізацію мовцем вторинного значення неістоти, оскільки значення істоти, що вміщується в імені головного героя, є сильнішим, вагомішим, актуальнішим для читача. Збереження іменниками на позначення істоти форми знахідного-родового при називанні неістотової реалії (унаслідок метонімії) спостерігається і в таких реченнях: *Любив [Гречкун] після важкого бою при світлі карбідної лампи читати Шевченка або Гоголя* (Ю. Бедзик); *„Коні не винні”... – усміхнувся Максим. – Я знаю, що ти любиш Коцюбинського. Але не приплутуй до наших справ літератури* (Н. Рибак); *чи Ненабокова читав він того разу?* (Ю. Іздрик). Ці приклади яскраво демонструють, як „граматичному значенню неістоти не вдається подолати семантику істоти вихідного іменника та форму її вираження, що змушує його „вбиратися” у запропоновану форму без її зміни” [3: 138]. Зауважимо, що вживання симетричної семантиці форми знахідного-називного у таких конструкціях неможливе, пор.: *читати Жадана/читати Жадан*. Таким чином, формальних змін на рівні граматичної репрезентації згаданих субстантивів українська мова не фіксує.

Назви їжі, страв. Іменники чоловічого роду на позначення страв за назвою тварин, риб, птахів тощо у більшості випадків виступають як лексеми зі значенням істоти, пор.: *Живих раків добре промивають у холодній воді* (УкрКух 310); *Живих або морожених раків промивають і варять до готовності в підсоленій воді з додаванням прянощів або у пиві чи квасі 5–7 хв.* (ЗБРец 118); *Промисловість випускає трепанга сушеного й мороженого* (Там само); *У каструлю кладуть сиру цибулю, перець, лавровий лист, капусту, смаженого кроля, заливають сметаною й тушкують* (173). Функціонування таких субстантивів у формі знахідного-називного однини не характерне для української мови (*їсти рак, кроль*), проте іноді трапляється, пор.: *Вимочений оселедець розбирають на чисте філе і нарізують по 3–4 шматочки на порцію* (УкрКух 405); *На відкритому вогні на решітці над вугіллям, у мангалі або електрогрилях смажать в основному осетрову рибу, свіжого оселедця, судака, лосося, білорибцию* (ЗБРец 100). Щодо форм множини, іменники на позначення назв страв можуть

мати варіативні флексії у функції об'єкта, наприклад: *Підготовлені карасі солять, посипають перцем, обкачують у борошні й смажать* (НацРец 129); *Підготовлених карасів солять, перчать, панірують у борошні і обсмажують* (ЗБРец 122). Проте деякі іменники у формі множини на позначення інших морепродуктів (назви страв, їжі) переважно вживаються в акузативно-номінативних конструкціях: *Заморожені креветки відтаюють на повітрі або у воді й промивають* (ЗБРец 117); *Краби (консерви) вивільняють від пергаменту, разом із соком викладають у сотейник, доводять до кипіння* (УкрКух 309); *Подають креветки з гарніром і соусом* (Там само); *Зварені кальмари охолоджують у відварі, потім нарізують соломкою, заливають соусом і доводять до кипіння* (Там само).

Використання форми знахідного-називного в іменниках на позначення рибних морепродуктів є логічним, адже у контекстах вони репрезентують значення їжі, назв неживих предметів (зварених, нарізаних, очищених). Проте наявність у значенні цих субстантивів семи „їжа” не завжди зумовлює вибір старої форми акузатива: *Дайте-но нам, щоб розвіяти страх, Устриць, шампану, любові* (М. Рильський). Можливо, причина коливання форм відмінка об'єкта у таких назвах моллюсків прихована у семантиці контексту: там, де яскраво виражена сема „приготовлений”, уживається форма знахідного-називного, у контекстах, які вказують на споживання моллюсків у відомому для нас живому вигляді (найчастіше устриць вживають у сирому вигляді, политими лимонним соком), використовується форма знахідного-родового: *В скелях під горою чимало масних устриць і мідій, якими можна прогудуватися під скрутну годину* (З. Тулуб); *Крім того, устриці припускають без раковин у бульйоні з додаванням вершкового масла й лимонного соку* (ЗБРец 119).

Стара форма акузатива властива й іменникам у формі множини на кшталт *шпроти, сардини*: *Група холодних страв і закусок з риби й морепродуктів включає шпроти, сардини, скумбрію в маслі* (ЗБРец 22); *Шпроти, сардини або скумбрію укладають у салатник або на овальне блюдо, поливають олією* (23). У цьому випадку на вибір форми знахідного відмінка, ймовірно, впливає уніфікація у свідомості мовця значень полісемічного слова, адже „Словник української мови” в XI т. подає два значення для цих субстантивів, друге з яких містить сему „їжа” [6 (1: 527)]. Таким чином, вторинне значення „консерви” перешкоджає сприйняттю згаданих риб як окремих предметів, а тільки як їхню сукупність, що передають на синтагматичному рівні граматичну сему „збірність” [15: 41], що і сприяє вибору форми знахідного-називного у будь-якому контексті.

Існує думка, що контекст, у якому іменники позначають конкретні, одиничні предмети (моллюсків) з притаманними їм якостями (первинна форма, панцир тощо), впливає на оформлення таких субстантивів у новій формі акузатива, адже „об'єкти асоціюються (хай навіть у вареному вигляді) з живими морськими істотами” [1: 173]. Наприклад: *Краби в маринаді. Підготовлених крабів укладають у салатник, заливають готовим маринадом з овочів з томатом, зверху посипають рубленою зеленою цибулею і прикрашають маслинами* (ЗБРец 29). З рецепту цієї закуски зрозуміло, що краби мають бути цілими, неушкодженими, зберігати свій зовнішній натуральний вигляд, кожного з них можна побачити окремо. Саме подібність до живих крабів перешкоджає сприйняттю таких лексем як назв страви, відповідно використовується форма акузатива-генітива. Дібраний мовний матеріал у дечому протирічить згаданій думці: *Консервованих крабів використовують у різних рибних й овочевих салатах, як додатковий гарнір для других страв, а також у супі* (ЗБРец 118) – краби для супів та салатів мають бути подрібнені, нарізані, а отже, не є подібними за формою до живих (мала б бути форма знахідного-називного). *Ковтав [Джузеппе] живі креветки, дрібненькі рибки* (М. Коцюбинський); *Де в жовтих глеках подають вино І на тарелях – рибу та креветки, Сиділи ми в компанії французів* (М. Рильський) – залежне слово *живі* вказує безпосередньо на істоту, проте використана стара форма акузатива, до того ж за контекстом *креветки* та *рибки* зберігають свою форму, за якою їх можна впізнати. У деяких реченнях форма знахідного відмінка виконує розрізнявальну функцію, за умови відсутності інших засобів вираження семантики: *люблю рибки (їжа)/люблю рибок (істот)*.

Отже, іменники на позначення страв за назвою тварин, птахів, риб тощо у множині можуть мати форми знахідного відмінка, омонімічні родовому та називному відмінку

(ловити крабів/раків/поросят – їсти крабів/краби, раків/раки, поросята/поросят), вибір яких певною мірою залежить від контексту або ж суб'єктивного ставлення мовця до об'єктів. На рівні однини таке використання форм є обмеженим, проте можливим (*оселедець/оселедця*). Для деяких субстантивів (*креветки, мідії, шпроти*) характерною є форма знахідного-називного, як яскравого показником наявності семи „їжа” у значенні таких іменників, що дозволяє зарахувати подібні найменування до назв неістот.

Опозиція істоти/неістоти яскраво простежується у формах іменників унаслідок механізму персоніфікації, тобто „уособлення” субстантивів на позначення неістот. Зміни у семантиці таких слів завжди відображені на граматичному рівні у формах множини: *Радіоастрономія набагато розсунула кордони Всесвіту. Вона дала змогу спостерігати міжзоряний газ <...>, показала спостерігачам зірки і туманності, заховані за хмарами міжзоряного пилу (XX СУМ VIII 431) / Ця однаковість із тих, що робить фактично нерозрізнюваними всіх на світі поп-зірок, сучок, модельок, старшокласниць, петеуниниць, словом, усіх наших сучасниць (Ю. Андрухович). У формах однини такий процес має морфологічну репрезентацію тільки в іменниках чоловічого роду (зокрема, на позначення назв негативної характеристики людини) на кшталт дуб, мішок, тюфяк, бовдур тощо: *Хто величається і других зневажає, Нехай про Дуба казочку читає, На ум собі кладе: Наука в ліс не заведе (Л. Глібов). Натомість у назвах жіночого та середнього родів розрізнення семантики відбувається тільки синтагматично: *Радянські астрономи пильно вивчали Сонце – найближчу до нас зірку (XX СУМ I 69) / Приблудився під стріхату Хату. Там дівчину стрів я винозірку (Леся Українка).***

Набувають ознак істоти на граматичному рівні й субстантиви на зразок *тип, геній, дух, тінь*, якщо у контексті позначають осіб, наприклад: *Вони нагадали один одному найменшу вину, гріхи проти духа святого (М. Коцюбинський); Якби я вірив у лихого духа, я думав би, що то сам сатана подав мені оту фатальну раду (Леся Українка); – Так, Нерчин, ти воюєси з вітряками і водночас граєси у невизнаного генія... Це просто поза (Н. Рибак). Закінчення -а у формі знахідного відмінка у цих лексемах свідчить про відбиття семантики (осіб-назв істот) морфологічними засобами, які також маркують належність згаданих субстантивів до назв живих предметів і на рівні родового відмінка: *типу (образ) / типа (особа)*, „при цьому формальне розрізнення таких лексем здійснюється саме на підставі врахування граматичних показників” [3: 140].*

У переносному значенні іменники *бовван, ідол, кумир* (у першому значенні назви неістот), що позначають у реченні конкретних осіб, набувають морфологічних ознак живих предметів, наприклад, *ідол (бовван)*, у значенні язичницької статуї, яка зображує бога, має закінчення знахідного відмінка, омонімічне називному: *Пада листя із тополі, устилає темний ідол (О. Гончар); Сиві, чорні хмари збилися в густі клуби <...>. Заздрів то збиточний вітер, пігнав за ними легким посвистом і розбивав на кусні чорні боввани (Н. Кобринська). В іншому значенні так говорять про того, перед ким схиляються, кого обожують, кому служать: *Створили собі ідола [божество] і давай перед ним розбивати лоби... (О. Гончар). Або ж про бездушну, нетямущу, дурну людину: [1-й парубок:] Ух! У мене аж вид горить: ну й битиму ж, ну й битиму ідолів проклятих! (С. Васильченко). Два останні приклади фіксують на граматичному рівні зміну семантики лексем: субстантиви на позначення осіб мають нову форму акузатива.**

Відповідність семантики морфологічному показникові своєрідно відбито у функціонуванні іменника *кумир*: у значенні статуї, якій язичники поклоняються як божеству, цей субстантив у функції об'єкта завжди виступає у формі акузатива-номінатива, наприклад: *[Годвінеон:] Зробить кумир з поганки, ледащиці – се ж гірший гріх! Адже він тим порушив господню заповідь страшну, велику (Леся Українка). Проте на позначення предмета захоплення, поклоніння згаданий іменник може виступати як назва істоти, так і неістоти: – Відаю, – дивиться вона на образ Христа, – і знаю, що іде Христос по Русі, призріває багатого, убогого і мене, княгиню. Але повергнути кумири й хрестити всіх людей моїх не можу (С. Скляренко); [Шалімов:] Я бачу, ти тут не нудьгуєси без мене. Швидко знайшла собі кумира. Поряд, під самим боком (І. Кочерга); Всю любов, жагу молодого серця він віддав синові, створивши живого кумира (Л. Дмитренко).*

Коливання форм знахідного відмінка у вираженні значення лексеми *кумир* зафіксовано ще у мові давньоруськоукраїнського періоду: у значенні статуї, фігури: *Безаконьнии ~тери моужи въ Антиохии, ц(с)рвьскыхъ коумирь разорозувивше, въ великую >рость подвигше ц(с)р# (XI/XIII–XIV СДЯ IV 328); (П)толомъ бо, събравъ хоудожники, >ко да сдѣлають коумирь Артемидиону (Там само); и начаша кумиры творити, ови древяны, ови мѣдяны, а друзии мрамаряны, а иные златы и сребрены (1377 ЛЛ 89). Але: първо~ нача коумиры творити сероухъ (1280 СДЯ IV 328); и пришедъ Добрына Ноугороду, постави кумира над рѣкою Волхомъ, и жряху ему людье Ноугородбстїи аки Богу (1377 ЛЛ 78). У значенні символа язичницького божества, особи: *оуби коумирь Перськы(х) (XI/XIII–XIV СДЯ IV 329); и анфиноу бѣгню скроуши. и капище испрвьрже. и вс# коумиры попра (XIII 329). У перекладній пам'ятці XI ст. лексема *кумир* функціонує у різних формах агузатива в одному реченні: ~го же коумира Иоуль>нъ нечтивыи сн#ти и доловъ на пороугань~ и волочити и повлѣл и свои коумирь в то мѣсто постави (XI/XIII–XIV ХА 360). Можливо, використання двох форм знахідного відмінка зумовлено особливостями контексту. У першому випадку форма знахідного-родового *коумира* є відбиттям емоційної напруги мовлення: спрямовані на предмет дії вміщують у собі дуже негативну конотацію, що призводить до актуалізації об'єкта, виділення його серед інших, як результат – маркування на граматичному рівні. Друга форма знахідного-називного, імовірно, вказує на послаблення інтересу до предмета, спокійніше ставлення до нього, бо смисловий акцент падає на дієслово.**

Можна допустити, що наявність різних флексій знахідного відмінка іменника *кумир* (у значенні особи) у сучасній українській мові зумовлена збереженням архаїчних форм цієї лексеми (відповідно до *пасти коні/коней*), тобто уповільненим процесом оформлення категорії істоти/неістоти (заміни старих форм агузатива новими).

Персоніфікації неживих предметів протистоїть протилежний процес – перехід іменників на позначення істот до назв неістот, що на граматичному рівні проявляється у збереженні або зміні первинної форми знахідного відмінка. Морфологічні ознаки істоти можуть зберігати такі іменники:

1) деякі назви танців, мелодій і дитячих ігор: – *Нум у ведмедика гулять – Сусідній хлопчик став казатъ (XIX СУМ I 315). Така форма агузатива зумовлена похідністю цих субстантивів від назв істот. Ці лексеми можуть мати граматичну форму, симетричну їхній семантиці неістоти: *Отож воно, мале, взяло Другую паличку у Йвася – Івасъ у коники ігрався – Зробило хрестик (Т. Шевченко). Назви ж танців, утворених від іменників на позначення неістот, також можуть мати паралельні закінчення, що ніяк не впливає на їхнє значення: *Густав сів і заграв якогось простенького вальса (І. Нечуй-Левицький); Юля Жукова танцювала з Віктором вальс(О. Донченко). Однак у цьому випадку можна погодитись із Т. Мороз щодо правомірності називати такі форми „паралельними”, адже вони „не формують омонімічних форм, наприклад: *танцювати вальс/вальси – танцювати вальса/вальсів*” [3: 138], уживання таких іменників у формі істоти зумовлене явищем синонімії на рівні граматики [3: 121–124];***

2) назви на позначення предметів, подібних до осіб, тварин, тобто істот, пор.: *На, Маріє, медяника та не плач, – сказав Михалчевський, осміхаючись, <...> витяг з кишені коника і подав Марії (І. Нечуй-Левицький); Котигорошко, як махнув булавою, як ударив змія, – ввігнав його в залізний тік по коліна (XX СУМ I 306). Нова форма агузатива зумовлена наявністю у згаданих субстантивів семи „подібний до живого”. Це призводить до того, що у свідомості мовця згадані субстантиви сприймаються як назви живих предметів, особливо у свідомості дітей (через своєрідне сприйняття світу).*

Така особливість зафіксована і в мові давньоруськоукраїнського періоду: *И нача княжити Володимиръ въ Киевѣ единъ, и постави кумиры на холму внѣ двора теремнаго: Перуна древяна, а главу его сребрену, а усъ златъ, и Хърса, Дажьбога, и Стрибога, и Симарьгла, и Микошь (1377 ЛЛ 77);*

3) назви автомобілів (за назвою мешканців міст). У цьому випадку відбувається перехід загальної назви іменника на позначення істоти у розряд власної назви (неістоти), пор.: *Вже який вечір Павло Опішній обкатував свого „Москвича” (Ю. Збанацький). Використання подібних форм іменниками на позначення неістот характерне для живого мовлення.*

Нормативно згадані субстантиви відмінюються як іменники на позначення неживих предметів, наприклад: *Робітники заводу „Червоний прогрес” подарували комунарівцям триколісний трактор „Запорожець”, чудо-машину, яка може виконувати будь-які роботи* (XX СУМ Х 258). Семантика контекстів, де аналізовані іменники мають нову форму акузатива, вказує на належність автомобілів певному власникові, а відповідно до своєрідного ставлення автолюбителів до своїх авто як до людей і „в міру індивідуалізації” [7: 77] такі назви набувають форм словозміни назв осіб;

4) назви осіб на позначення виду діяльності у значенні неістот: *рятівник, бомбардувальник, двірник, розвідник*, пор.: *побачити відважного рятівника Белецького / купити цілющого „Рятівника” – цілющий „Рятівник” (мазь); привітати відомого бомбардувальника / збити ворожого бомбардувальника – ворожий бомбардувальник*. Для позначення живої особи використовується форма знахідного-родового, неживого предмета – можливе збереження флексії *-а* у згаданих іменниках, проте тільки у „розмовному професійному мовленні, адже за межами її вони є просторіччям” [2: 157].

Отже, зібраний мовний матеріал свідчить про наявність тенденції збереження в переносному значенні граматичної форми найменування істоти в іменниках на позначення неістот. Субстантиви на позначення осіб, тварин при трансформації семантики (позначають неживі предмети) змінюють свою парадигму відмінювання у бік неістоти. Це виявляється в тому, що назви істоти / неістоти позначають не стільки живі / неживі предмети, скільки предмети, що сприймаються, усвідомлюються мовцем як живі або неживі. Таким чином, поділ іменників на істоти / неістоти зумовлений специфікою осмислення зовнішнього

БІБЛОГРАФІЯ

1. Ильченко О. С. Семантика грамматики : оппозиция одушевленности-неодушевленности в синхроническом и диахроническом аспектах: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Ильченко Ольга Сергеевна. – Краснодар. – 2004. – 231 с.
2. Краткая русская грамматика / [под ред. Н. Ю. Шведовой и В. В. Лопатина]. – М. : Рус. яз., 1989. – 639 с.
3. Мороз Т. Ю. Семантико-грамматична асиметрія морфологічних категорій іменника : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Мороз Тетяна Юріївна. – Х., 2008. – 223 с.
4. Нарушевич А. Г. Категория одушевленности-неодушевленности и языковая картина мира / А. Г. Нарушевич // Русский язык в школе. – 2002. – № 3. – С. 75–78.
5. Озерова Н. Г. Лексическая и грамматическая семантика существительного / Озерова Н. Г.; [отв. ред. Г. П. Ёжакевич]; АН УССР, Ин-т языковедения им. А. А. Потебни. – К.: Наукова думка, 1990. – 192 с.
6. Словник української мови. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 1–11.
7. Степанов Ю. С. Имена. Предикаты. Предложения. (Семиологическая грамматика) / Степанов Ю. С. – М.: Наука, 1981. – 360 с.
8. Тараненко А. А. Языковая семантика в ее динамических аспектах / А. А. Тараненко; [отв. ред. Л. С. Паламарчук]. – К.: Наукова думка, 1989. – 256 с.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. **ЗБРец** – Ростовський В. С. Збірник рецептур / В. С. Ростовський, Н. В. Дібрівська, В. Ф. Пасенко. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 324 с.
2. **ЛЛ** – Лнтопись по Лаврентієвському списку. Изданіе Археографической комиссії. – СПб : Синодальская типография. – 1897. – Изд. 3. – 512 с.
3. **НацРец** – Збірник рецептур національних страв та кулінарних виробів: [для підприємств громад. харчування всіх форм власності] / [О. В. Шалимінов, Т. П. Дятченко, Л. О. Кравченко та ін.]. – К. : А.С.К., 2000. – 848 с.
4. **СДЯ** – Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв.): у 10 т. / [гл. ред. Р. И. Аванесов]. – М.: Русский язык, 1988 – 2008. – Т. 1–5.
5. **СУМ** – Словник української мови. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980. – Т. 1– 11.
6. **УкрКух** – Доцяк В. С. Українська кухня : [підручник для учнів професійно-технічних закладів освіти] / В. С. Доцяк. – [2-е вид., перероблене та доповнене]. – Львів : Вид-во „Оріяна-Нова”, 1998. – 558 с.
7. **ХА** – Истрин В. М. Книги „временны” и „вбразны” Георгія Мниха. Хроника Георгія Амартола въ древнемъ славянорусскомъ переводѣ: [текст, изслѣдованіе и словарь] / В. М. Истрин. – Петроградъ: Россійская государственная академическая типография, 1920. – Т. 1 : Текстъ. – 612 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Козіна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології та методики викладання РВНЗ „Кримський гуманітарний університет” (м. Ялта).

Наукові інтереси: історична граматики української мови, історія граматичних категорій іменника, історія лексико-граматичної категорії істоти/неістоти субстантивів.

СЕМАНТИЧНИЙ КОМПОНЕНТ РУХУ В ОБРАЗІ СОНЦЯ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ЗАГАДОК)

Тетяна ЛУЧЕЧКО (Дрогобич, Україна)

У статті здійснено спробу зіставного дослідження особливостей вербальної репрезентації образу СОНЦЯ в англійських та українських народних загадках на основі аналізу специфіки динамічного компоненту його предикативних характеристик мовно об'єктивованих в образній частині загадок зіставляваних мов.

Ключові слова: загадка, образ, космонім, предикативні характеристики, динамічний компонент, вербальна репрезентація, субститутивні номінації.

The article is an attempt to research the peculiarities of the verbalization of the SUN image in English and Ukrainian folk riddles on the basis of the contrastive analysis of the ways the dynamic component of its predicative characteristics is verbally represented in the riddles under comparison.

Key words: riddle, image, cosmonym, predicative characteristics, dynamic component, verbalization, substitutionary nominations.

Народні загадки – один із найпродуктивніших способів вербалізації вторинно концептуалізованої дійсності у свідомості представників різних лінгвокультурних спільнот. Вони відображають особливості світосприймання окремого мовного колективу крізь призму побутово-емпіричного, історичного чи культурного досвіду людства.

На переконання І. Франка, значна кількість загадок походить із тих часів, коли первісний, наївний, анімістичний світогляд замінили вищі духовні погляди. Тоді зрозумілі для всіх звороти набули нового значення і стали більш заплутаними, перетворившись у суперечні, переносні, образні загадки [10: 336]. «Адже суть більшості загадок полягає в тому, щоб перенести предмет у зовсім іншу, не властиву йому, сферу» [11: 45]. Тому мова загадок відрізняється від тієї, якою людство послуговується повсякденно, а девіаційні особливості детермінуються лінгво-культурним ареалом їхнього побутування.

У мовознавстві спроби аналізу семантичного аспекту загадок спостерігаємо у працях З. Волоцької, А. Мамедової, О. Селіванової, О. Тимченко, Т. Гріна, У. Пепічелло, А. Тейлора. Однак опрацювання власне лінгвістичних проблем, пов'язаних із дослідженням загадок як мовно-культурних явищ, перебуває у стадії становлення, що й зумовлює актуальність дослідження.

Мета розвідки – дослідити особливості динамічного компоненту предикативних характеристик образу СОНЦЯ, вербально репрезентованого в англійських та українських народних загадках.

Особливий статус у системі традиційних народних уявлень про світ займає космонім СОНЦЕ, який вербалізований у зіставляваних народних загадках на основі атрибутивних і предикативних характеристик, що в описовій частині актуалізують різні відтінки його значення.

У зіставляваних народних традиціях образна структура загадок про СОНЦЕ включає моделі статичного та динамічного опису об'єкта загадування, пор.: *Сім гур, сім мур сім болот, а за ними стоїть квітка золота (Сонце)* [3: 50]; *За лісом-лісом красна хусточка висить (Сонце)* [3: 48]; *Round the house and round the house, there lies a white glove in the window (Sunshine)* [13: 76]; *Hicky-more, hacky-more hangs over the kitchen door. Nothing so bright and nothing so fair as hicky-more, hacky-more hangs over the kitchen door (Sun)* [13: 272] – *Золотий бубон по воді плаває (Сонце)* [3: 119]; *Під плотом жовта куриця кублиться, кублиться і не прикублиться (Сонце)* [3: 49]; *Two men fighting all day, an' no person can part them but God (Sun an' moon)* [13: 357]; *Two sisters fair and bright always running, never meet (The Sun and the Moon)* [13: 358]. За українськими переказами, небо стоїть на стовпах, на які покладено плотви. Сонце ходить по цих плотвах і світить, дуже рідко воно заходить за сволок і тоді настає п'ятьма. Проте в полудень сонце стоїть і відпочиває кілька хвилин, потім знову іде, на підвечірок ще раз зупиняється, а тоді вже йде на спочинок на землю [9: 134].

Субститутивні номінації з семантичним компонентом руху умовно можна поділити на три підгрупи: а) переміщення у просторі, б) непомітна дія, в) циклічний рух.

Першу підгрупу формують паремії, в яких ключову сему «рух» вербалізують динамічні дієслова на кшталт *йти / go, прийти / come, бігати / run, бродити, кататися, плавати, купатися, сунути* і т. ін.: *Що іде вперед і не вертається?* (Сонце) [3: 49]; *Маленьке, кругленьке весь світ перебігло* (Сонце) [3: 49]; *Постійного місця не має, день і ніч бродить, весь світ обходить* (Сонце) [3: 345]; *Через вікно суне золоте сукно* (Промінь сонця) [3: 52]; *Блакитний платок, рожевий клубок по платку катається, людям усміхається* (Небо і сонце) [3: 50]; *In yonder valley there runs a deer with golden horns and silver hair. It's neither fish, flesh, feather, nor bone; in yonder valley it runs alone* (Sun) [13: 132]; *I came from beyond the ocean, I drink water out of the sea, I lighten many a nation, and give myself to thee* (Sun) [13: 40]; *Is something going all day an' never get tired* (Sun) [13: 54]. Динаміка Сонця в українських загадках, ймовірно, пов'язана з віруваннями, за якими в дні великих свят сонце на сході переливається різними кольорами. Про це явище кажуть: сонце грає, скаче, купається, гуляє, танцює, стрибає, кружляє і т. ін. [1: 564].

До другої групи зараховуємо загадки, семантичний поїнт (термін Ю. Левіна [6: 293]) яких полягає у змалюванні парадоксальної ситуації, коли відображається безслідний рух чи непомітна дія (*По соломі ходить, а не шелестить* (Промінь сонця або місяця) [3: 51]). В українських й англійських загадках СОНЦЕ виступає в образі особи, що *їденепомітно лісом або через воду, заходить в будинок без жодного звуку*: *What can go over the water and through the water without getting wet?* (Sunlight) [13: 77]; *Goes to the door and doesn't knock, goes to the window and doesn't rap, goes to the fire and doesn't warm, goes upstairs and does no harm* (Sun) [13: 77]; *Водою іде – не хлюпне, очеретом – не шелесне* (Промінь сонця або місяця) [3: 51]; *Іде без ліс – не трісне, іде без воду – не плюсне* (Промінь сонця або місяця) [3: 51]; *Іде лісом – не шелестить, іде водов – не плякотить* (Промінь сонця або місяця) [3: 51]; *Іде лісом – не трищить, іде водою – не хлющить, іде до хати – на нього пси не гавкають* (Промінь сонця або місяця) [3: 51]; *Іде лісом – не ковтне, іде водов – не бовтне* (Промінь сонця або місяця) [3: 51]; *Не стукне, не грюкне й у вікно ввійде* (Промінь сонця) [3: 51]. Характерно, що в українських прикладах описані моделі інакомовно окреслюють лише концептуальну складову СОНЦЯ – його проміння, зате в англійських варіантах вони частіше кодують СОНЦЕ як цілісну одиницю. Однак А. Тейлор припускає, що англійські тексти *What goes round the house and in the house and never touches the house?* (Sun) [13: 59] і *In the woods, out of the woods, and never touches the woods* (Sun) [13: 59], можливо, є адаптаціями численних загадок про звук *What goes through the woods and never touches anything?* (Echoes); *There is something that goes through the house and never touches a thing* (Voice) [13: 55–57]. Через словесний образ *moving without making a track*, що вербалізує певний тип руху, часто шифрують човен на воді. Пор.: *Vineyard man walk through vineyard grass-piece and neither make track nor road* (Sun) [13: 261] – *My father had a thing, it walk all night and all day and you can't see where it walk* (Vessel) [13: 80]; *Лізу-лізу по синьому залізу, оглянуса назад, а сліду не знаць* (Човен) [3: 267].

Архаїчна міфологія, поєднуючи природу та людину, описувала життя людського колективу (його історію) в термінах космогонії. Перші уявлення про історію моделювалися природним круговоротом, циклічністю [7: 620]. Дослідник календарних паремій Сергій Єрмоленко вважає, що «міфологізм цілком природно зіставити з кругообертанням пір року, пов'язаною з цим щорічною повторюваністю метеорологічних та фенологічних змін, а також і сезонних подій та процесів суспільного життя. Аналогом цих циклів у живій та неживій природі й цілковито залежному від неї етносоціумі є циклічна модель часу, властива міфологічній моделі світу й відповідній ментальності; у рамках цієї моделі саме факт повторюваності є тим вихідним чинником, який надає тим чи іншим явищам відповідного сенсу й статусу» [4: 175]. Образна структура загадок третьої групи актуалізує сему «циклічний рух»: *Кругом землі ходить, но ще ні один раз кругом не обійшов* (Сонце) [3: 345]; *Весь вік по одній дорозі ходить, а назад не вертається* (Сонце) [3: 345]; *За зелень криюся дібров, щоб завтра показатись знов* (Сонце) [3: 345]; *Куди воно? – Додому. – Відкіль? – З дому. – Чого? – Само не зна, от так!* (Сонце) [3: 49]. Сюжетна лінія таких паремійних текстів, як правило, описує схід і захід СОНЦЯ та архетипну дихотомію «день – ніч» з активними діючими об'єктами-антагоністами СОНЦЕМ та МІСЯЦЕМ. Легенди про

зникнення і повернення сонця належать до групи архаїчних солярних міфів. Приміром, у хуритському солярному міфі герой Срібло своєю рукою стягує з неба сонце та місяць, які поклоняються йому та благають не вбивати [7: 461]. Слов'яни-язичники уявляли річний сонячний круговорот як його народження, зріст та вмирання, тобто збільшення й упадок його благотворної сили [5: 264]. Із добовим і річним циклами сонця пов'язане його вшанування як джерела життя. Щоденний схід сонця сприймався як його народження, а захід – як смерть. Із культом сонця пов'язані також стародавні свята й обряди, які визначалися річним циклом, ритуальним, зазвичай хліборобським, календарем [2: 76]. Захід – це занурення чоловічого Сонця у сприйнятливую жіночу землю. Схід і захід Сонця – це форми сполучення між духовним і матеріальним світами. Це небесне світило втілює ідею сходження святого Духа, котрий спускається з вищих областей у нижчі. В американських індіанців рух сонця по денній та річній траєкторії символізує цикл людського життя. У християнській символіці сонце, котре завжди встає на сході, втілює безсмертя і відродження [12: 822]. «Захід сонця є його відходженням, тому й смерть людини порівнюють із заходом сонця <...> Здавна вважають, що справжня смерть земної істоти можлива тільки із заходом сонця. Покійників ховають до заходу сонця, щоб їхня душа встигла відійти разом із світилом, яке йде на спочинок» [2: 76]. В англійських загадках опозиція «схід – захід» вербалізується здебільшого через лінгвальну амбівалентність: *Why is the sun like good bread? (It isn't light until after it rises)* [14: 102]; *What is the difference between the sun and a loaf of bread? (The sun rises from the East and the bread rises from the yeast)* [14: 80]; *Why are the prairies so flat? (Because the sun sets on them every night)* [14: 91]; *Who settled in the West before anyone else? (The sun)* [14: 86]; *What is the difference between the rising and the setting sun? (A day)* [14: 154]. Образну структуру українських текстів часто доповнюють темпоральні обмежувачі *ранок – вечір, день – ніч, рано – пізно*: *Ісходжу ясно, всіх людей до себе ззиваю (Сонце)* [3: 49]; *Вдень у небі гуляє, а ввечері на землю сідає (Сонце)* [3: 49]; *Вранці очі розплющує, а надвечір заплющує (Сонце)* [3: 49]; *Встає рано, ляга пізно, світить ярко, гріє жарко (Сонце)* [3: 49]; *У мене личко дуже ясне, я маю світло, що не гасне, раненько дуже я встаю і у дорогу йду своєю. І мною радуються люде, мене витають радо всюде; і мною тішиється весь світ, звіря, рстина й кожний цвіт. У вечір я кінчу дорогу й поклін віддавши Творцю-Богу за зелень криюся дібров, щоб завтра показатись знов (Сонце)* [3: 47]; *За горами, за лісом золотий кружок встає (Сонце)* [3: 48]; *Вдень є, а вночі нема (Сонце)* [3: 49].

Отже, схід сонця символізує пробудження нового дня, світло, а захід – панування пітьми, ніч. Місяць – символічний посередник між світлом сонця та темнотою ночі, а тому часто репрезентує площину між свідомим та несвідомим. Циклічну взаємодію або протистояння двох агенсів, СОНЦЯ і МІСЯЦЯ, у загадках актуалізують архетипні дихотомії «день – ніч», «світло – темрява». Українським й англійським еніграм із подібними архетипними протиставленнями властиво репрезентувати дуалізм кодованих образів СОНЦЯ та МІСЯЦЯ через антропоморфні номінативні кодифікатори. Таке кодування космічного простору, землі та побутових сфер В. Топоров пояснює тотожністю мікро- і макрокосмосу, людини та природи в міфопоетичній моделі світу [7: 162]. Спосіб шифрування через кровно родинні стосунки – один із найархаїчніших. Саме цим можна пояснити універсальність загадок, в основі яких лежить ідея зв'язку земної і небесної сфер [8: 104].

Відтак, трьохаспектна мовна об'єктивізація предикативної характеристики образу СОНЦЯ «динамічність» у зіставлюваних народних загадках експліцитно представлена дієсловами на позначення непомітного, циклічного руху (укр.: *іде, приходить, гуляє, сходить, світ обходить, катається, бродить, плаває, купається, суне*; англ.: *always running, goes over the water, walks, comes* і т. под.), що підтверджує образне бачення означеного космоніма не лише у площині статичної, а й динамічної. Перспективним є зіставне дослідження атрибутивних характеристик, які об'єктивують образ СОНЦЯ в народних загадках.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. ЗУЕ – Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник / Віталій Вікторович Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
2. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: нариси / Віталій Вікторович Жайворонок. – К. : Довіра, 2007. – 262 с.

3. БЗ – Загадки / [упорядкув., вступ. ст. та прим. І. П. Березовського]. – К.: Вид-во АН УРСР, 1962. – 511 с.
4. Єрмоленко С. С. Мовне моделювання дійсності і знакова структура мовних одиниць : монографія / Сергій Семенович Єрмоленко. – К.: «Видавничий дім Дмитра Бураго», 2006. – 384 с.
5. Костомаров М. І. Слов'янська міфологія / Микола Іванович Костомаров / [упоряд., приміт. І. П. Бетко, А. М. Полотай; вст. ст. М. Т. Яценка]. – К.: Либідь, 1994. – 384 с.
6. Левин Ю. И. Семантическая структура загадки / Ю. И. Левин // Паремнологический сборник: пословица, загадка (структура, смысл, текст) / сост., ред. и предисл. Г. Л. Пермяков. – М.: Наука, 1978. – С. 283–314. – (Исследования по фольклору и мифологии Востока).
7. МНМ-2 – Мифы народов мира. Энциклопедия : в 2 т. / [гл. ред. С. А. Токарев]. – М.: Советская Энциклопедия, 1980. – Т. 2 : К – Я. – 720 с.
8. Невская Л. Г. Печь в фольклорной модели мира / Л. Г. Невская // Исследования в области балто-славянской культуры: загадка как текст. 2 / ред. Т. М. Николаева. – М.: Индрик, 1999. – С. 101–109.
9. Терещенкова С. Вірування в сонце / С. Терещенкова // Етнографічний вісник / гол. ред. А. Лобода, В. Петров. – К.: УАН, 1928. – Кн. 7. – С. 133–137.
10. Франко І. Останки первісного світогляду в руських і польських загадках народних // Іван Франко. Твори : у 50 т. Т. 26. Літературно-критичні праці (1876–1885) / Іван Франко; ред. В. Л. Микитась, С. В. Щурат. – К.: Наук. думка, 1980. – С. 332–346.
11. Халимоненко Г. І. Специфіка турецьких загадок / Г. І. Халимоненко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2005. – № 10. – С. 45–48.
12. ЭСС – Энциклопедический словарь символов / [авт.-сост. Н. А. Истомина]. – М.: ООО «Издательство «Астрель», 2003. – 1056 с.
13. ER – Taylor A. English Riddles from Oral Tradition / Archer Taylor. – Los Angeles : Berkeley, 1951. – 959 p.
14. ARB – Withers C. The American Riddle Book / Carl Withers, Sula Benet. – X.: An Intext Publisher. Abelard-Schulman Limited, 1954. – 157 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Лучечко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри практики англійської мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: лінгво-когнітивний аспект зіставного дослідження загадок, мовна концептуалізація образів у пареміях.

ЮКСТАПОЗИТИ ЯК ПРОДУКТИВНІ ЛЕКСИЧНІ ІННОВАЦІЇ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Анна ЛЯШУК (Кіровоград, Україна)

У статті розглядається процес активного поповнення словника англійської мови лексичними інноваціями на прикладі дослідження явища юкстапозиції, як продуктивної моделі утворення нових лексичних одиниць.

Ключові слова: юкстапозиція, складені слова, слова з дефісним написанням.

This paper explores new empirical data in a way to prove the process of juxtaposition to be one of the productive lexical innovations of the English language.

Key words: juxtaposition, compounds, hyphenated words.

Процесу історичного розвитку словникового складу англійської мови притаманне значне різноманіття, обумовлене впливом різних внутрішньомовних та позамовних факторів. Зазначається, що зміни у словниковому складі мови відбуваються швидше ніж у граматиці... Слова виникають, змінюють значення, виходять з ужитку з набагато більшою легкістю ніж то звуки чи то граматичні конструкції [12]. Неологізми, новоутворені слова чи існуючі одиниці з набутими новими значеннями, постійно виникають у мовній системі [11] переважно з ціллю номінації нового явища у суспільно вагомих сферах, які швидко розвиваються, наприклад у мові електронного спілкування та Інтернету [14] з ціллю оптимізації мовної комунікації.

Саме нові тенденції активного поповнення словника інноваціями, їх все більша розмовність привертають велику увагу дослідників у сучасній лінгвістиці. Враховуючи, що специфіка словотвору полягає у тому, що він у першу чергу, забезпечує номінативну функцію мови, закріплюючи у словах результати пізнавальної роботи людського мислення, і має стабільний характер [8: 249], вважаємо актуальним розгляд шляхів розвитку та принципів організації словотворчої системи англійської мови на прикладі дослідження явища юкстапозиції, як продуктивної моделі утворення лексичних інновацій.

У працях лінгвістів, які вивчають проблематику складних слів в англійській мові, терміни юкстапозит, юкстапозиція вживаються рідко, натомість використовуються терміни складні слова і композити, як синонімічні [3: 469]. В українському мовознавстві термін юкстапозиція [2; 4; 5] називає явище новоутворення кількоосновного складного слова шляхом об'єднання двох або більше слів-основ у результаті якого формується якісно нова за формою і за семантикою лексична одиниця. Юкстапозити, на відміну від композитів, «цілком тотожні за своїм морфемним складом словосполученням» [14: 9].

У пропонованій розвідці дотримуємося позиції доцільності використання терміну юкстапозит на позначення особливого класу англійських композитів представлений складними словами синтаксичного типу як перехідного явища на межі лексики і синтаксису. Синтаксичний спосіб словотворення, який виник на початку новоанглійського періоду, значно активізується на сучасному етапі розвитку англійської мови і увага багатьох науковців звернена до посилення тенденції до збільшення вживання багатокомпонентних комбінацій синтаксичного типу. Вивчення способів творення складних номінацій дозволяє «виявити характерні тенденції словотвору... мови, з'ясувати синтаксичну та семантичну основу формування різнотипних складних слів» [5: 4].

Юкстапозиції, продуктивному типу лексичних інновацій, характерне поєднання двох чи більше компонентів без сполучних голосних, формальну і семантичну цілісність яких передає дефіс між ними. Дослідники визначають юкстапозицію як „стягнення словосполучення в одне слово, здебільшого без зміни його складників”. Н.С.Дементьєва наголошує, що графічне оформлення дефісом багатокомпонентних лексичних одиниць слугує ознакою часткової або повної лексикалізації відокремленого словосполучення (речення) [4: 17].

А.В.Ребрій визначає багатокомпонентне (фразове) словоскладання як «з'єднання декількох (трьох і більше) базових морфем на основі процесу універбалізації, тобто переходу синтаксичних конструкцій у ранг складних слів» [9: 131]. Синтаксичні складні слова, сформовані з сегментів мовлення, зберігають у своїй структурі ознаки синтагматичних відносин, що є типовими для мовлення і широко представлений в англійській мові (**Barely-There Short Shorts**, **Post-It notes**, **over-the-counter treatment**, **insert-excuse-here**, **celebrity-grade hair color**).

Фактографічним підґрунтям роботи стали 102 юкстапозити, відібраних методом суцільної вибірки з текстів сучасних англійських періодичних інтернет-видань <http://www.fitnessmagazine.com/>, www.livingsocial.com різної тематики рекламного спрямування. За словотвірною будовою у досліджуваному матеріалі виокремлюються юкстапозити, не засвідчені досі словниками, зі структурою від дво- до девятикомпонентів.

Серед складних неологізмів в цілому переважають двокомпонентні одиниці (68%). Не продуктивними виявилися моделі з 5-7 та 8 елементів.

Для творення двокомпонентних юкстапозитів у дослідженому масиві основними виявилися моделі, де обидва слова в складі юкстапозита перебувають у рівноправних відношеннях еквіполентної кореляції: N+N (**Gatsby-esque style**, **mini-date**, **Lemon-mint vinaigrette**, a new **citizen-science** initiative, **Garlic-Rosemary Mushrooms**, **Sesame-Shiitake Bok Choy**, **memory-foam mattress**, **money-back guarantee**). Наприклад: Take your hairstyle to the next level with a lightweight shine mist that will leave your strands glistening and **red-carpet** worthy. A few changes in your diet can help you stay in bikini-ready shape all year long. Модель Num +N виявилася досить продуктивною (**360-degree**, **One-Dish Dinners**, your **two-piece**, **eight-pound dumbbells**, the **four-year follow-up**).

У досліджуваному матеріалі можна виділити структурно-семантичний тип двокомпонентних юкстапозитів, що включають слова з першим компонентом, який виражає засіб або спосіб виконання дії (**statement-making**, **booty-boosting moves**, **thigh-sculpting squats**, **ab-chiseling crawls**).

Дослідження моделей творення двокомпонентних юкстапозитів у нашому матеріалі виявило цікаві малоактивні моделі типу **"to-do"** list, **"me"-time**, my **go-to** workout, які незважаючи на нескладну зовнішню структуру відображають семантично ємні поняття.

Наприклад, **me-time** – the time a person has to himself or herself, in which to do something for his or her own enjoyment.

Однією з поширених двокомпонентних моделей стала модель із компонентом –like-: club-like songs, putty-like. Також поширеною виявилася модель із компонентом –only -: yolks-only, whites-only treatment, Crash-only software, consciousness-only (mind-only). Згідно способів деривації та природи першого компонента у досліджуваному матеріалі двокомпонентних одиниць виокремлено групи складнопохідних прикметників, утворених за структурно-семантичними моделями Adj+Participle, N+Participle: **color-coordinated**, **star-studded** soundtrack, **sun-dried** tomatoes, **Italian-inspired** dish. Дослідниками композитів виділяються інші словотвірні типи похідних складних дієслів, прикметників та іменників, утворених за допомогою конверсії, проте у дібраних юкстапозитах такі моделі не зафіксовані.

Трикомпонентних юкстапозитів у досліджуваному матеріалі виявлено 24%, відповідно їхня питома вага у дослідженому масиві слів досить висока і є підстави вважати їх типовими для сучасної англійської мови. Наприклад: Cooking is a cinch with this **put-it-together** recipe plan from Jennifer Welper, executive chef at Hilton Head Health. Впадає у вічі, що формування нових трикомпонентних лексичних одиниць часто є у результаті саме переходу синтаксичних конструкцій у складні слова. Наприклад: And because of your **insert-excuse-here**, skin care just doesn't make its way on your "to-do" list.

Найпоширенішою групою у складі трикомпонентних складних слів у досліджуваному матеріалі є приєднаникова група, у якій компоненти складного слова з'єднані між собою за допомогою приєдника: **true-to-life** colors, **part-of-speech** tagging, **mother-of-two**, a **fly-by-night** church, **mommy-to-be**, **hard-to-reach** bulge, the **cooler-than-cool** blue, **good-for-you** veggies, **photo-to-canvas**, **head-to-toe** skincare products. Наприклад: One cannot help believing that the person who coined it intended it as **tongue-in-cheek** understatement.

Особливу увагу серед досліджуваних одиниць займають складні слова, структура яких складається з двох рівноправних елементів, поєднаних сполучником **and**. Важливо зауважити, що при утворенні складних слів цього типу можуть поєднуватися різні частини мови: **more-and-more**, **slim-and-sculpt** workout, **give-and-take** culture.

Зауважимо, що більшість складних слів синтаксичного типу не реєструється словниками і є оказіональними утвореннями, що вживаються зі стилістичною метою, але деякі з них зафіксовані словником: **state-of-the-art** – «n. The highest level of development, as of a device, technique, or scientific field, achieved at a particular time: сучасний, такий, що відповідає останнім досягненням», **tongue-in-cheek** - adj. Meant or expressed ironically or facetiously.

Чотири-компонентні юкстапозити не є типовими для сучасної англійської мови. У досліджуваному матеріалі зафіксовано 6 одиниць цієї моделі, що становить 6% досліджуваного корпусу: a **mad-at-the-world** moment, a **state-of-the-art** ophthalmic surgery, a **six-mile-per-hour** gun, a **fresh-from-the-beach** glow.

Необхідно зазначити, що переважна більшість лексикалізованих синтаксичних груп вживається в атрибутивній позиції, що пояснюється прагненням до економії засобів вираження різноманітних лексико-граматичних відношень. Більшість слів синтаксичного типу виникає на базі фразових означень, які узуалізуються як прикметники: Наприклад: From **glow-in-the-dark** ghosts to classic candy corns, these Halloween nails will give you the chills. Зазначені одиниці виконують у реченні синтаксичну функцію означення, що підтверджує думку про те, що лексикалізація синтаксичних одиниць уможливило вживання поширених синтаксичних конструкцій атрибутивного типу у препозиції до слів, які вони визначають. Такі слова набувають оказіональної цілісності і виступають у реченні як означення, часто бувають експресивними багато-компонентними епітетами [1: 45].

У досліджуваному матеріалі зафіксовані чотири-компонентний юкстапозит, що має характеристики іменника (наприклад, **Weird-But-Works-Wednesday**) та іменник утворений моделлю з шести компонентів (наприклад: **Julia-Roberts-in-a-Red-Dress**), які є новими за формою, проте їх поява засвідчує виникнення нових типів складних слів і тенденцій в англійському словоскладанні використовувати нову модифікацію, не як просту суму значень компонентів-складників сполучення, а як єдине і неподільне ціле у ментальності носіїв мови.

О.С.Кубрякова доводить, що поява знака завжди відображає прагнення замінити одну сутність іншою таким чином, щоб полегшити цим ментальні або ж розумові процеси у людській свідомості. Заміщуючи за допомогою мовного знака складні або розгорнуті когнітивні структури, ми отримуємо можливість оперувати ними у нашій свідомості з більшою легкістю, оскільки підставляємо на їх місце один єдиний символ [7: 421]. Лексичні інновації такого типу утворюються з метою заповнення лакун номінативного характеру та для синтаксичної зручності, оскільки економно та емно маніфестують складні поняття в межах одного слова. Цей процес підтверджується думкою, що мовець, по можливості, прагне зменшити складність поверхневої структури мовного виразу і, навпаки, збільшити кількість інформації, яку він хоче передати слухачеві. Звернення до складних слів може при цьому знайти своє пояснення в тому, що в невеликому за розміром знакові може бути сконцентрований значний зміст [6: 66].

Найменш продуктивними у дібраному матеріалі є шести (**weedy-yet-apparently-not-that-weedy**) та дев'ятикомпонентні юкстапозити (наприклад: **And that means we're totally with you if you fall in the I-have-too-much-on-my-plate-to-exfoliate camp**), що включають до своєї структури рівноправні слова і їх зміст зумовлюється самою структурою юкстапозита, що полягає у поєднанні нейтральних компонентів. Подібні юкстапозити утворюються за рахунок компресії цілих речень без зміни їх компонентного складу і вживаються переважно для надання образності і виразності. П.В.Царьов зазначає, що слова-фрази представляють собою утворення, що займають проміжну позицію між словами і реченнями. За своєю структурою – це речення розповідні, питальні, наказові, за своєю ж функцією і значенням – це складні слова, які відповідно відрізняються від речень (наприклад, порядком розташування, частково смислом, графічно, наявністю дефіса між словами – членами такого складного утворення) [10: 8]. Відмічаємо, що поєднувані елементи у складі юкстапозиту не зазнають змін зовнішньої форми – графічна оболонка фіксується дефісним написанням зі збереженням точної позиційної фіксації компонентів без можливості їх переставлення. Нова цільнооформлена одиниця має на меті уточнити зміст найменування і її семантика зумовлена відношеннями між компонентами структури, а не сумою відповідних лексичних значень.

Отже, складені номінації синтаксичного типу утворюються для виконання певного комунікативного завдання, оскільки здатні передавати в одній, стислій, експресивно насиченій формі складеної моделі різні аспекти номінації осіб, явищ та подій. Можливості подібних лексичних інновацій є необмеженими, що робить юкстапозицію одним із продуктивних способів словотворення, зокрема в текстах сучасної англійської інтернет-масмедіа. Англійські юкстапозити є перспективним предметом дослідження в аспекті розгляду їх значення, словотвірних моделей та вивчення смислових відношень між компонентами юкстапозитів у когнітивному аспекті.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арбекова Т. И. Лексикология английского языка: учеб. пособие для II–III курсов ин-тов и фак. иностр. яз./ Т. И. Арбекова. – М.: Высш. шк., 1977. – 240 с.
2. Брітікова К.В. Роль юкстапозиції у творенні експресивно-оцінних номінацій особи // Лінгвістичні студії: Збірник наукових праць. Випуск 14 / Укл.: Анатолій Загнітко (наук. ред) та ін. – Донецьк: ДонНУ, 2006. – С. 197–200.
3. Виноградов В.А. Словосложение // Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – М.: Сов. энцикл., 1990. – С. 469.
4. Дементьева Н. С. Об активных процессах в системе словообразования в современном английском языке (на материале сложных лексических единиц, пишущихся через дефис): автореф. дис. канд. ... филол. наук/ Н.С.Дементьева. – М., 1972. – 18 с.
5. Клименко Н.Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові. – К.: Наукова думка, 1984. – 251 с.
6. Кубрякова Е. С. Проблемы словосложения и исследование структуры слова в современной лингвистике/ Е. С. Кубрякова// Теория грамматики: морфология и словообразование: сб. науч. тр. – М. : РАН. Ин-т на-уч. информации по обществ. наукам, 1992. – С. 56–84.
7. Кубрякова Е. С. Язык и знание. На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения/ Е. С. Кубрякова. – М. : Ин-т языкознания РАН, 2004. – С. 390–438.
8. Мореховский А.Н. Избранные труды: монография / Сост., общ. ред. и вступ. статья О.П.Воробьевой. – К.: Изд. центр КНЛУ, 2011. – 590с.

9. Ребрый А. В. О преимущественно окказиональных способах английского словообразования/ А. В. Ребрый.– Харьков: Константа, 1999. – 160 с.
10. Царев П. В. Сложные слова в английском языке/ П. В. Царев. – М. : Изд-во Москов. ун-та, 1979. – 126 с.
11. Algeo, John. British or American English? A handbook of Word and Grammar Patterns. Cambridge: CUP. – 2006.
12. Algeo, John. “Where Do All the New Words Come From?” American Speech 55.4 – 1980. - P. 264-277.
13. Antrushina G. B. English Lexicology / G. B. Antrushina, O. V. Afanasyeva, N.N.Morozova. – М. : Дрофа, 2001. – 288 p.
14. Knowles, Elizabeth, and Julia Elliott. 1998. The Oxford dictionary of new words. Oxford: OUP.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Анна Ляшук – кандидат філологічних наук, доцент кафедри практики германських мов Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: лексична семантика, зіставні дослідження.

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАЙМЕНУВАНЬ АТМОСФЕРНИХ ОПАДІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ, ІСПАНСЬКІЙ, УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ

Анна МАЛЮГА (Донецьк, Україна)

У статті розглядаються семантичні особливості найменувань атмосферних опадів в англійській, німецькій, іспанській, українській та російській мовах. Встановлюється кількісний та якісний склад досліджуваної групи лексем, наводяться основні типи метафоричних і метонімічних переносів.

Ключові слова: семантика, лексична одиниця, атмосферні опади, лексико-семантична група, лексико-семантичний варіант, метонімічний перенос, метафоричний перенос.

This paper focuses on the semantic peculiarities of the names of atmospheric phenomena in English, German, Spanish, Ukrainian and Russian. The quantitative and qualitative characteristics of the lexemes under consideration have been singled out, main types of metonymic and metaphoric transfers are provided.

Key words: semantics, lexical unit, atmospheric precipitation, lexical and semantic group, lexical and semantic variant, metonymic transfer, metaphoric transfer.

1. Вступні зауваження. Останні роки розвитку семасіологічних досліджень характеризуються підвищеною увагою до системного аналізу лексики різних лексико-семантичних груп (далі – ЛСГ). Таке положення цілком зрозуміле й виправдане, оскільки в ЛСГ, як в основній структурній одиниці лексичної системи мови, відбиваються всі її істотні ознаки. ЛСГ – це структурно організоване об’єднання слів однієї частини мови на базі єдиного, достатньо спільного семантичного компонента, який міститься в значеннях цих слів [5: 68]. До складу ЛСГ можуть входити “моносемантичні слова і окремі лексико-семантичні варіанти полісемантичних слів” [5: 68]. Лексеми в середині різних ЛСГ вступають у відношення гіпонімії, синонімії, антонімії, протиставлення та меронімії, що постають найпоширенішими різновидами семантичних відносин [6 : 170], адже “ми сприймаємо світ у межах подібностей, відмінностей, протиставлень і включень – загальних категорій сприйняття” [6: 170]. ЛСГ найменувань атмосферних опадів (далі – НАО) є частиною тематичного угруповання найменувань явищ природи (далі – НЯП), що належать до базового словникового фонду кожної мовної спільноти. Особливе місце НЯП у сприйнятті світу людиною зумовило значний інтерес до них як до об’єкта дослідження, оскільки явища природи тісно пов’язані з матеріальною та духовною культурою людей і постають невід’ємною частиною їх життєдіяльності. Зіставний аналіз НЯП проводився на матеріалі слов’янських мов [3], англійської та російської [2], слов’янських мов і німецької мови [1]. Проте, системні дослідження найменувань явищ природу в цілому, а також на рівні різних ЛСГ зіставного характеру із залученням декількох мов, а саме англійської, німецької, іспанської, української та російської відсутні.

2. Основна частина. Кількість найменувань атмосферних опадів налічує 169 одиниць. Під атмосферними опадами розуміється ‘вода у рідкому або твердому стані, що випадає з хмар або осідає з повітря на поверхні землі та на предметах’ [5: 318]. Згідно з результатами компонентного аналізу це ‘атмосферні явища природи предметно-процесуального характеру, які є різними станами води, що випадає з хмар’. Ця ЛСГ має таку структуру (схема 1):

Атмосферні опади

Дощ	Сніг	Роса	Град	Іній	Наморозь	Ожеледь	Ожеледиця
-----	------	------	------	------	----------	---------	-----------

Схема 1. Структура лексико-семантичної групи *атмосферні опади*

Лексеми на позначення атмосферних опадів: англ. *precipitation*, нім. *Niederschlag* m_3 ісп. *precipitación* n_4 , укр. *опади*, рос. *осадки* є гіперонімами цієї підгрупи. З огляду на словникове тлумачення до цієї групи входять лексеми згідно з прямим значенням – 144 одиниці (англ. *snow* ‘сніг’, *dew* ‘роса’, нім. *Schauer* m ‘злива’, *Graupel* f ‘крупа’, ісп. *nieve* ‘сніг’, *granizo* ‘град’, укр. *дощ*, рос. *снег*) і похідним значеннями – 25 одиниць (нім. *Guß* n_4 ‘злива’, *Niederschlag* m_2 ‘опади’, укр. *крупа* n_2 , рос. *крупа* n_2) (табл. 1).

Серед лексем з основним значенням можна виділити моносемантичні – 90 одиниць (англ. *serain* ‘дощ, що мжичить, при безхмарному небі’, *drizzle* ‘мряка’, нім. *Graupel* f ‘крупа’, *Neue* f ‘пороша’, ісп. *escarchilla* ‘крупа’, *llovizna* ‘мжичка’, укр. *ливень*, *хлющ*, рос. *пороша*) та полісемантичні іменники – 54 одиниці (англ. *hail* ‘град’, *rain* ‘дощ’, нім. *Hagel* m ‘град’, ісп. *llovía* ‘дощ’, укр. *іній*, *мряка*, рос. *изморозь*).

2.1. Підгрупа *дощ* представляє собою типовий приклад синонімічної групи слів. Значення синоніма-домінанти *rain* і значення інших іменників групи розрізняються диференційними семами. Так, *rain* і *downpour* – семою ‘велика інтенсивність’, *rain* і *shower* – семою ‘тривалість’, *rain* і *drizzle* – семою ‘якість’.

Сема ‘інтенсивність’ є ключовою в розрізненні основних типів дощу. Вона може дорівнювати нулю, тобто позначати його відсутність, може бути низькою та позначати дрібний дощ, або високою при позначенні сильного дощу.

Дощ – ‘рідкі опади, які випадають з хмар (переважно з шарувато-дошових та купчасто-дошових) у вигляді крапель діаметром 0,5 мм і більше’ [5: 145]. На позначення цього явища використовуються лексеми: англ. *rain*, нім. *Regen* m , ісп. *llovía*, укр. *дощ* і рос. *дождь*. Тлумачення цих лексем збігається у німецькій, українській і російській мовах – ‘атмосферні опади, що випадають із хмар у вигляді краплин води’, в англійській мові в тлумаченні лексеми *rain* наводиться також спосіб утворення дощу ‘опади із хмар у вигляді краплин води, які утворюються під час конденсації водяної пари в атмосфері’, а в іспанській мові *llovía* позначає ‘дію за дієсловом текти, литися’, тобто підкреслюється більш процесуальний характер дощу. В усіх мовах окрім іспанської *дощ* позначає ‘велику кількість того, що падає, сиплеться’, у російській мові лексема *дождь* також позначає ‘безперервний потік, велику кількість чого-небудь’, а ісп. *llovía* – ‘велику кількість або скупчення чого-небудь’. В іспанській мові лексема на позначення *дощу* використовується і на позначення *душу*. В іспанській мові дощ позначається лексемою *agua*, перше значення якої ‘вода’, а в українській мові *негода* n_2 з основним значенням ‘погана погода’.

В усіх мовах дослідження функціонують лексеми на позначення сильного, але частіше нетривалого дощу, тобто *зливи*. Характерним для цієї групи слів є велика кількість лексем, що використовуються на позначення цього явища, англ. *downpour*, *pour*, *shower*, *catatact* n_2 , *torrent* n_2 , *rainfall*, *cloudburst*, нім. *Platzregen* m , *Regenschauer* m , *Schauer* m , *Guss* m , *Gussregen* m , *Wolkenbruch* m , *Regenfall* m , *Regenflut* f , *Regenguss* m , *Schauerregen* m , *Sturzregen* m , ісп. *aguacero*, *argavieso*, *chaparrón*, *nubarrada*, *nubada*, *turbión*, укр. *злива*, *ливень*, *хлющ*, *проливень*, тільки у російській мові спостерігається одна лексема – *ливень*. Усі вони мають у складі свого прямого значення сему ‘інтенсивність’, і майже всі мають сему ‘тривалість’, пор.: рос. *ливень* ‘сильний дощ’, укр. *злива*, *ливень*, *хлющ*, *проливень* ‘дуже сильний дощ’, ісп. *aguacero* ‘раптовий, дуже сильний, бурхливий і не дуже тривалий дощ’, ісп. *chaparrón* ‘сильний і нетривалий дощ’, нім. *Schauer* m ‘опади дуже великої інтенсивності, але не довгої тривалості’, англ. *pour*, *downpour* ‘сильний та тривалий дощ’, *cloudburst* ‘сильна злива’. Цікавим є пряме значення англ. *shower*, що позначає не тільки короткочасний дощ, але й *сніг*, *град* і *крупу*.

Лексеми на позначення *зливи* також мають різноманітні похідні значення, деякі з них є характерними для двох або більше досліджуваних мов. Значення ‘велика кількість чогось такого, що падає, сиплеться і т. ін. безперервним потоком’ притаманне укр. *злива*, рос. *ливень*, нім. *Schauer* m , ісп. *aguacero*, англ. *shower*, також значення ‘великої кількості або

скупчення чогось' реалізується ісп. *chaparrón*. Цілу низку значень, які не притаманні іншим мовам, має англ. *shower*: 'кабінка або ванна, в якій людина стоїть під бризками води для миття', а також сам 'процес миття', 'принизливий термін на позначення людини або групи людей, особливо тих, хто вважається недбалими та неохайними' тощо.

Мряка – 'атмосферні опади у вигляді дуже дрібних крапель, діаметром не більше 0,5 мм, які випадають з внутрішньомасових хмар, зазвичай шаруватих, рідше шарувато-купчастих або туману' [5: 280]. Лексеми, що позначають це явище, є полярними антонімами лексем зі значенням *зливи*, це такі лексеми як англ. *drizzle, sprinkle*, нім. *Sprühregen m, Fisselregen m, Nebelregen m, Nieselregen m*, ісп. *cernidillo, mollizna, llovizna, mollina, rocío, marea*, укр. *мряка, мжичка, мгичка, мла*, та рос. *морось, изморось*. Це переважно моносемантичні лексеми, похідні значення мають укр. *мряка*, що через схожість двох явищ також позначає *туман*, і ісп. *cernidillo*, що також позначає 'ходу перевальцем з великими кроками'.

У німецькій мові існує лексема на позначення раптової зливи – *Husch m*, а в англійській мові зафіксовано лексему *serein* 'дрібний дощ при безхмарному небі після заходу сонця'. Німецька мова характеризується цілою низкою лексем (комполітивів), які не мають однослівних еквівалентів в інших мовах: нім. *Dauerregen m* 'тривалий дощ', *Landregen m* 'тривалий не дуже сильний дощ', *Gewitterren m* 'грозовий дощ', *Gewitterschauer m* 'короткий грозовий дощ'. Окрім сем 'інтенсивність' і 'тривалість' у значенні НЯП на позначення *дощу* може бути присутнім додатковий компонент 'явище, що супроводжує дощ': ісп. *aguaviento* 'дощ з сильним вітром', нім. *Schneeregen m* 'дощ із снігом' тощо. У слов'янських мовах зафіксовані найменування *дощу*, які було утворено за допомогою суфіксів від лексем на позначення *дощу*, а саме: укр. *дощ* і *дождь*. Від рос. *дождь* та укр. *дощ* походять такі лексеми на позначення *дощу* невеликої інтенсивності: рос. *дождик, дождичек, дождишко* й укр. *дощик, дощичок*; сильного дощу: рос. *дождище, дождина*. Лексеми російської мови належать до розмовного стилю.

Засуха – 'значний у порівнянні з нормою брак опадів протягом тривалого часу навесні та влітку ...' [5: 159]. В українській і німецькій мовах на позначення *засухи* використовується по дві лексеми, тоді як в іспанській, англійській і російській мовах тільки по одній, пор.: укр. *посуха, засуха*, нім. *Dürre f* – англ. *drought*, ісп. *sequía* та рос. *засуха*. В усіх мовах це явище асоціюється з нестачею чогось, безплідністю, спрагою: англ. *drought* та ісп. *sequía* мають спільне значення 'спрага', тільки для англійської притаманним є значення 'будь-яка нестача', нім. *Dürre f* має лексико-семантичний варіант (далі – ЛСВ): 'сухість, безплідність', 'неродючість', 'холод', 'худоба'. Подібне значення також мають рос. *бездождье* и укр. *бездощів'я*, які позначають 'відсутність дощів', але в тлумаченні російської лексеми підкреслюється *тривалість* – 'тривала відсутність дощів'. Для цієї групи характерне те, що в англійській і німецькій мовах немає окремих лексем для позначення відсутності дощу, пор.: укр. *бездощів'я*, рос. *бездождье* – англ. *dry spell*.

2.2. *Сніг* – 'тверді опади, які випадають із хмар' [5: 426]. Це явище позначається такими лексичними одиницями: англ. *snow*, нім. *Schneem*, ісп. *nieve*, укр. *сніг* і рос. *снег* з основним значенням 'атмосферні опади у вигляді білих зіркоподібних кристалів чи пластивців, що становлять скупчення таких кристалів'. В англійській, іспанській, українській і російській мовах ці ЛО також позначають 'суцільну масу таких опадів, що лежить на поверхні чогось', причому в іспанській мові це значення є частиною основного. Укр. *сніг* позначає також 'місцевість', а саме 'холодний край'. Часто в похідних значеннях реалізується сема 'білого кольору', наприклад, англ. *snow* позначає 'будь-що, що нагадує сніг своєю білизою та м'якістю'. Також перенесення відбувається за кольором і формою: англ. *snow*, нім. *Schneem* мають значення 'кокаїн'. Найбільшу кількість ЛСВ має ісп. *nieve* – 8 ЛСВ.

Випадіння снігу позначається такими лексемами: англ. *snowfall*, нім. *Schneefall m*, ісп. *nevada, nevasca*, укр. *снігопад*, рос. *снегопад*. Українські та російські лексеми позначають випадіння снігу у великій кількості, а в іспанській і німецькій мовах, навпаки, існують окремі лексеми *nevisca* та *Schneeschauer m* на позначення невеликого снігопаду.

Похідні значення мають тільки лексеми англійської та іспанської мов: англ. *Snowfall* позначає 'кількість снігу, який випав у певному місці в певний час', а ісп. *nevada* – 'кількість снігу, який випав за один раз без перерви'. Ісп. *Nevasca* позначає як сніг, який випав, так і

завірюху. Снігові опади можуть також супроводжуватися іншими опадами, насамперед, дощем, тому є окремі лексеми на позначення снігу з дощем – ісп. *aguanieve*. В англійській та іспанській мовах, на відміну від трьох інших досліджуваних мов немає лексеми на позначення *poroshi*, нім. *Neuef*, *Neueschnee m*, укр. *пороша*, рос. *пороша* – англ. *newly-fallensnow* та ісп. *primeras nieves*. Також у німецькій мові існує лексема *Pflanziger m* зі значенням ‘м’який сніг’ і лексема *Pulverschnee m* зі значенням ‘пухкий порошокподібний сніг’. Укр. *безсніжжя*, *безсніжність* позначають ‘відсутність або малу кількість снігу взимку’.

2.3. *Rosa* – ‘найдрібніші краплі води, які виділяються із повітря (осідають) на поверхні землі та предметів, які охолоджуються внаслідок нічного випромінювання’ [5: 403]. Це явище позначається наступними лексемами: англ. *dew*, нім. *Taum*, ісп. *rociada, rocío*, укр. *роса* та рос. *роса*. Всі лексеми окрім нім. *Tau m* мають похідні значення. Спільним для укр. *роса* та рос. *роса* є значення ‘пора доби, коли осідають краплі роси’, для англійської та української мови спільним є значення ‘краплі будь-якої рідини, що осідають на чомусь, покривають щось’. Також *роса* асоціюється зі свіжістю та молодістю, напр.: англ. *Dewofyouth* ‘чистота і свіжість юності’. Лексеми на позначення *rosi* в іспанській мові мають цілу низку специфічних значень: ісп. *rociada* позначає ‘траву з рососою, яка використовується для лікування коней’, ‘плітки, лихослів’я’, а також ‘прочухан’. Тільки в іспанській мові виокремлюється ЛО на позначення *нічної rosi* – *sereno*, похідні значення якої (‘нічний сторож’ і ‘нічна серенада’) базуються на семі ‘нічний’.

2.4. *Grad* – ‘опади, які випадають у теплу пору року з масивних купчасто-дошових хмар у вигляді щільних частинок льоду різних іноді дуже великих розмірів’ [5: 124]. Цей вид атмосферних опадів позначається 5 полісемічними лексемами (англ. *hail*, нім. *Hagelm*, ісп. *granizo*, укр. *град* і рос. *град*) та однією моносемічною (ісп. *pedrea*₂). Пряме значення зазначених лексем майже збігається, тільки в тлумаченні лексем різних мов підкреслюються різні ознаки: рос. *град* ‘... частинки льоду неправильної форми’, укр. *град* ‘... частинки льоду різного розміру’, в англійській мові підкреслюються умови проходження явища – *hail* ‘маленькі кульки льоду, що випадають з купчастих хмар під час сильного вітру’. В усіх мовах лексеми на позначення граду мають значення ‘велика кількість, численність чого-небудь’. В іспанській мові зафіксовано 4 лексеми на позначення ‘сильного граду’: *granizada*, *pedrisquero*, *pedrisco*, *pedra*₄.

Крупа – ‘тверді опади, що випадають з купчасто-дошових хмар у вигляді дрібних частинок щільного льоду, зазвичай білих, але з прозорою оболонкою, діаметром не більше 5 мм’ [5: 241]. На позначення цього явища використовуються такі лексеми: англ. *sleet*, нім. *Graupel f*, ісп. *escarchilla*, укр. *крупа*₂ та рос. *крупа*₂.

2.5. *Іній* – ‘тонкий нерівномірний шар кристалічного льоду, який утворюється шляхом сублімації водяної пари із повітря на поверхні ґрунту, трави, снігового покриву і на верхніх поверхнях предметів ...’ [5: 181]. На позначення *інею* у мовах дослідження функціонують лексеми: англ. *frost*, *hoarfrost*, *hoar*, нім. *Reif m*, *Bereifung f*, ісп. *carama*, *escarcha*, укр. *іній* і рос. *іней*. Лексеми української та російської мов мають по одному похідному значенню – ‘сивина’, а нім. *Reif m* позначає також ‘верхні білі кінцівки пензлів з волосся сарни’.

2.6. *Наморозь* – ‘відкладення льоду на гілках дерев, дротах та інших предметах під час туману в результаті сублімації водяної пари – кристалічна наморозь, або намерзання крапель переохолодженого туману – зерниста наморозь’ [5: 170]. В українській мові налічується декілька лексем на позначення наморозі, пор.: укр. *наморозь*, *приморозь*, *наморозь*, *заморозь* – англ. *hoarfrost*, нім. *Rauhreif m*, ісп. *rosada*, рос. *изморозь*.

2.7. *Ожеледь* – ‘шар щільного льоду (матового або прозорого), який наростає на поверхні землі і предметів переважно з навітряного боку, від намерзання крапель переохолодженого дощу або мряки’ [5: 120], саме таке тлумачення зафіксоване для укр. *ожеледь* і рос. *гололід*, у німецькій мові існують відповідники – *Glatteis n*, *Glätte f*. Але відсутні відповідники до лексем укр. *ожеледиця* та рос. *гололедица* зі значенням ‘лід на земній поверхні, що утворюється після відлиги або дощу внаслідок похолодання, а також внаслідок замерзання мокрої снігу, дощу або мряки при зіткненні з сильно охолодженою поверхнею’ [5: 120]. Похідні значення властиві тільки для російських лексем, які, окрім свого

прямого значення, також мають значення ‘стан погоди при такому явищі’. Німецька мова має в своєму розпорядженні лексему *Schneeglätte* зі значенням ‘ожеледь через дуже щільний або вкочений сніг’.

У табл. 1 представлені види переносів характерні для цієї ЛСГ, загальна кількість переносів серед лексем цієї підгрупи становить 121 випадок.

Таблиця 1

Види переносів у ЛСГ атмосферні опади

Вид переносу	Мови					Разом	
	англ.	нім.	ісп.	укр.	рос.		
1. Метафоричний перенос							
1.1. НАО → об’єкт, що має характеристики НЯП	рос. <i>ливень</i> ‘сильний дощ’ → ‘велика кількість чого-небудь падаючого, такого, що сиплеться тощо’	8	3	11	7	4	33
1.2. НАО → абстрактні і психічні поняття, душевний стан, стан речей, погляди та почуття людей, відносини між ними	укр. <i>паморозь</i> ‘схожі на іней опади, що утворилися у туманну морозну погоду на гілках дерев, дротах’ → ‘наліт холодності, відчуженості’ ісп. <i>aguacero</i> ‘злива’ → ‘розм. чорна смуга’	2	4	4	3	1	14
1.3. НАО → предмет, речовина	англ. <i>sніг</i> ‘сніг’ → ‘кокаїн’	5	4	2	1	–	12
1.4. НАО → фізичні процеси, механічні дії	англ. <i>shower</i> ‘злива’ → ‘фіз. потік (електронів)’	7	–	–	–	–	7
1.5. НАО → людина, частини тіла, зовнішність	англ. <i>shower</i> ‘злива’ → ‘принизливий термін на позначення людини або групи людей, які вважаються неохайними’	3	–	–	2	1	6
1.6. НАО → рослинний і тваринний світ, навколишнє середовище	ісп. <i>nevada</i> ‘снігопад’ → ‘бот. приноготовник (різновид)’	–	–	5	–	–	5
1.7. НАО → соціальні категорії (життя індивіда в суспільстві)	англ. <i>shower</i> ‘злива’ → ‘вечірка, під час якої дарують подарунки майбутній нареченій’	2	–	1	–	–	3
Разом метафоричних переносів		27	11	23	13	6	80
Продовження табл. 1							
2. Метонімічний перенос							
2.1. НАО → результат	англ. <i>rainfall</i> ‘випадіння дощу’ → ‘кількість дощу, що випала’	7	2	6	1	1	17
2.2. НАО → щось, що має НЯП у своєму складі	рос. <i>гололедица</i> ‘шар льоду на поверхні землі’ → ‘стан погоди під час такого явища’	1	–	3	2	4	10

2.3. НАО → процес	ісп. <i>granizo</i> 'град' → 'випадіння граду'	4	–	2	–	–	6
2.4. НАО → предмет	ісп. <i>granizada</i> 'випадіння граду' → 'освіжаючий напій з льодом'	2	–	3	–	–	5
2.5. НАО → час	рос. <i>роса</i> 'краплі води, що осідають на поверхні ґрунту, рослин та інших предметів' → 'пора доби, коли осідають такі краплі'	–	–	1	1	1	3
2.6. НАО → місце	укр. <i>сніг</i> 'атмосферні опади у вигляді білих зіркоподібних кристалів чи пластівців, що становлять скупчення таких кристалів' → 'холодний край'	–	–	–	2	–	2
Разом метонімічних переносів:		14	2	15	6	6	43
Всього:		41	13	38	19	12	123

Ця ЛСГ група характеризується домінуванням переносу на об'єкт, що має характеристики НАО(33 ЛСВ) і предмет, речовину (12ЛСВ), перенос на щось, що має НАО у своєму складі (10 ЛСВ)

3. Висновки

Переважна більшість НАО є моносемантичними одиницями. Найбільша кількість моносемантичних лексем спостерігається в німецькій мові. Значна кількість моносемантів зумовлюється кількома чинниками, а саме: наявністю похідних НАО і НАО-екзотизмів. Основою внутрішньої організації ЛСГ НАО виступають гіпо-гіперонімічні, синонімічні й антонімічні відношення. Серед переносних значень переважають значення, які утворено за допомогою метафоричного переносу, а саме переносу на об'єкт, що має характеристики НАО.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Кондратенко М. М. Лексика народной метеорологии : Опыт сравнительного анализа славянских и немецкий наименований природных явлений / М. М. Кондратенко. – München : Sagner, 2000. – 117 с.
2. Кузнецова О. И. Семантическая относительность тематической группы «атмосферные осадки» в английском и русском языках (сопоставительный аспект) : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 „Теория языка” / О. И. Кузнецова. – Краснодар, 2002. – 23 с.
3. Манакин В. М. Деякі питання контрастивної лексикології слов'янських мов / В. М. Манакин // Мовознавство. – 2003. – № 4. – С. 26–37.
4. Павлова Е. М. Использование компонентного анализа и данных синтагматики при определении структуры лексико-семантических групп / Е. М. Павлова // Уровни лингвистического анализа в синхронии и диахронии. – Л., 1986. – С. 67–74.
5. Хромов С. П. Метеорологический словарь / С. П. Хромов, Л. И. Мамонтова. – Ленинград : Гидрометеоздат, 1974. – 568 с.
6. Meyer Ch. F. *Introducing English Linguistics* / Ch. F. Meyer. – Cambridge University Press, 2009. – 259 p.

ВІДМОСТІ ПРО АВТОРА

Анна Малюга – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії і практики перекладу факультету іноземних мов Донецького національного університету.

Наукові інтереси: лінгвістична типологія, лексична семантика, етимологія, фразеологія, соціолінгвістика.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛЬОВІ ВЛАСТИВОСТІ СКЛАДНОНУЛЬСУФІКСАЛЬНИХ АД'ЕКТИВІВ З ПЕРШИМ ЧИСЛІВНИКОВИМ ТА ДРУГИМ ІМЕННИКОВИМ КОМПОНЕНТОМ ІЗ СЕМОЮ «СОМАТИЧНЕ ПОНЯТТЯ»

Ольга МІЗІНА (Полтава, Україна)

У статті окреслено дериваційні, структурно-семантичні й функціональні можливості узуальних та індивідуально-авторських ад'єктивних композитів з матеріально не вираженим суфіксом з першим числівниковим та другим іменниковим компонент зі значенням певної частини тіла живої істоти (соматичне поняття), з'ясовано їх місце, роль та сфери функціонування в сучасній українській мові.

Ключові слова: нульовий суфікс, формант, нульсуфіксальний спосіб словотвору, узуальний дериват, ІАН (індивідуально-авторський новотвір), ад'єктивний складнонульсуфіксальний композит, соматичне поняття, мотивований, напівмотивований, немотивований дериват.

This article dwells on derivational, structural-semantic and functional capabilities of usual and specifically authorial adjectival composites with non-material suffix, that has first numeral and second substantive component with the meaning of a certain part of the body of a living being (somatic concept). The author of the article has found out their place, role and the sphere of functioning in the modern Ukrainian language.

Key words: zero suffix, formant, method of derivation with zero suffix, usual derivative, SAN (specifically authorial neologism), adjectival composite with zero suffix, somatic concept, motivated, half-motivated, non-motivated derivative.

У сучасній українській дериватології нульсуфіксальний спосіб словотвору розглядають на противагу субстанційним (позитивним, матеріально вираженим) способам. Сутність його полягає в тому, що до твірної основи додається нульовий суфікс та нульове чи субстанційно виражене закінчення, які у сполученні становлять формант, що і є носієм словотвірного значення.

Серед ад'єктивів, утворених за участі форманта з нульовим суфіксом помітне місце займають ад'єктивні композити з першим числівниковим та другим іменниковим компонентом зі значенням певної частини тіла живої істоти – соматичним поняттям. Дотепер ад'єктивні композити з матеріально не вираженим формантом зокрема і деривати досліджуваного словотвірного типу, утворені за структурою «Ч + І + нульовий суфікс + закінчення *-ий*» взагалі, не були предметом спеціального дослідження, чим і зумовлена **актуальність обраної теми**.

Матеріалом для дослідження послужила картотека, укладена шляхом суцільної вибірки зі Словника української мови (СУМ) [20] (узуальні одиниці), словників інновацій [3; 5; 7; 9; 10; 11; 15; 18; 21] (композитні новотвори) та назви тварин, вилучених шляхом суцільної вибірки з праць, присвячених науковій систематизації номенів, даних словників та енциклопедичних довідників [14; 16; 17].

Мета статті – виявити активність вживання складнонульсуфіксальних ад'єктивних дериватів з першим числівниковим та другим іменниковим компонентом з семою «соматичне поняття», специфіку їх функціонування у мові, дериваційні, структурно-семантичні та функціональні можливості.

Ступінь вивченості проблеми. Композитні деривати з першою числівниковою основою вже були предметом вивчення в роботах українських дослідників, зокрема З. Олійник [12] та О. Селіванова [19] вивчали їх у зіставленні з моделями російської мови, С. Бронікова складні слова з першою числівниковою основою розглядала у функціонально-семантичному полі квантитативності [2]. Ці деривати посідають вагомe місце серед досліджуваних складнонульсуфіксальних ад'єктивних дериватів із огляду на їх численність. Аналізуючи такі слова в загальному масиві композитів, більшість мовознавців називає їх дериватами, що утворилися шляхом композиції основ без участі афіксів (Г. Вокальчук, Н. Гаврилюк, О. Жижома, О. Рудь та ін.). Отже, з огляду на формант, до складу якого входить нульовий суфікс, ці композити не вивчалися.

Виклад основного матеріалу. Деривати досліджуваного словотвірного типу утворені на базі синтагми «Ч + І» за структурою «Ч + І + *-о-* + *-ий*». З огляду на морфологію такі утворення мають певну специфіку. В усіх узуальних складнонульсуфіксальних ад'єктивних дериватах цього типу перша основа приєднується до другої за допомогою інтерфіксів *-о-* (з

препозитивними основами *одно-, дво-, сто-, тисячо-, мільйонно-, багато-*) та *-и-* (*три-, чотири-, п'яти-, шести-, восьми-, десяти-, дванадцяти-*). У цьому сенсі важко погодитися з тими вченими, які вважають, що відповідні композити «утворюються не за участі інтерфіксів, а у складному слові відмінювана форма першого слова (числівника) безпосередньо сполучається з основою другого слова (іменника)» [1: 19]. За такого підходу порушується закономірність синтагми «Ч + І», оскільки числівник, вимагаючи певної граматичної форми іменника, стоїть у Н. в. (у початковій формі), а не в жодному іншому: *п'ять ніг* → *п'ятиногий*, а не *п'яти ніг* → *п'ятиногий*.

В індивідуально-авторському словотворі (приміром у поезіях В. Цибулька, Л. Костенко, а також у текстах ЗМІ) трапляються деривати з іншими інтерфіксами (*-у-, -ох-, -е-*), що мають розмовний характер: *двуглава свиня* (В. Цибулько) (числівникова форма *дву-* є стилістично вмотивованою калькою з російської мови); *трюхпалый свист* (Л. Костенко); *трюхглавий Кабмін*. Інколи у ЗМІ та розмовному мовленні зустрічається форма *четвероногий*, де в ролі першої числівникової основи замість необхідної основи *чотири-* вживається збірний числівник *четверо-* як калька з російської мови: *А що ж робити напівголодній одинокій бабусі, останньою радістю для якої є четвероногий друг?* [13]. Індивідуально-авторський словотвір позначений і такими незвичними дериватами: *На дитині це позначилося – двоєликою народилася* (Л. Костенко) [18; 48]. Умовно до утворень на базі «Ч + І» відносимо слова з першим компонентом *мільйонно-* (від порядкового прикметника *мільйонний*), бо вважаємо, що словотвірні значення і в індивідуально-авторських складнонультсуфіксальних ад'єктивних дериватах з препозиційною числівниковою частиною *мільйонно-* (*мільйоннокрилий огонь, мільйоннолиця столиця, мільйоннонога армія* та ін., що утворені від кількісного числівника *мільйон* за допомогою інтерфікса *-о-*), і деривати з прикметниковою основою *мільйонно-* (*мільйоннолиций, мільйонноокий світ, мільйоннонога юрба* та ін.) – подібні, бо ці композити мотивуються перифразою «той, що має мільйон чогось» чи «той, що має мільйонний вияв чогось»: і там, і там актуалізується сема «дуже багато», «дуже великий».

Зазвичай нультсуфіксальні ад'єктивні композити, як узуальні, так і ІАН, компонуються з двох твірних основ, але серед індивідуально-авторських із числівниковою основою трапляються й трикомпонентні оказіоналізми. Як зазначає О. Жижома, для таких утворень у семантичному відношенні характерне збільшення інформації на одну одиницю плану вираження. Складові подібних утворень доповнюють одна одну, виникає своєрідне співіснування назв кількох взаємоуточнювальних якостей. Серед ІАН зафіксовано трикомпонентний дериват з першою та другою числівниковою основами: *І знов живе, лютусе звір Стотисячоголовий* (М. Вороний) (композит *стотисячоголовий* утворений за регулярними мовними моделями). Ці семантично ускладнені композити є оригінальним художнім засобом твору, виконують експресивно-оцінні функції [4; 159]. Порівняно з складнонультсуфіксальними дериватами з препозитивним прикметниковим, іменниковим, дієприкметниковим, дієслівним, прислівниковим і займенниковим компонентами, трикомпонентні деривати трапляються лише серед нультсуфіксальних ад'єктивних композитів із числівниковою основою, оскільки числівник має вузьке лексичне значення кількості, іменники, що входять у структуру таких композитів, мають інформативно насичене значення та виразну оказіональну структуру.

Композити з першим числівниковим та другим іменниковим компонентом, так само як і решту досліджуваних складнонультсуфіксальних одиниць, можна поділити за встановленням відношень між похідним словом і його твірною основою на семантично **мотивовані**, **напівмотивовані** та **немотивовані** деривати [6; 51–52]. До **мотивованих** відносимо композити, що вільно перифразовуються в речення, наприклад, *дворогий козел* – «той, що має два роги», до **напівмотивованих** – ті, для перифразування яких треба додаткові слова, що не фіксуються в основі деривата: *дворогий якір* – «той, що має два виступи, схожі на роги тварини», до **немотивованих** – лексеми, для перифразування яких необхідні додаткові слова, що не фіксуються в основі деривата, наприклад, *столикий світ* – «той, який виявляється в різних формах; різноманітний».

Серед дериватів із першою числівниковою основою, що у другому компоненті містять сему «соматичне поняття», переважають мотивовані композити, утворені від власне кількісних числівників першого десятка, зазвичай вони номінують: 1) звичайний (нормативний) зовнішній вигляд людини, тварини; 2) аномальний (анормативний) зовнішній вигляд людини, тварини; 3) ознаки міфічних та фантастичних істот.

Серед ад'єктивів досліджуваної словотвірної групи, що означають зовнішній вигляд людини, тварини, переважають деривати, які вживаються у прямому значенні, підкреслюючи нормативні анатомічні показники істоти, при цьому кількість констатується безвідносно до оцінки. Наприклад, у природі існують тварини, що мають одне або чотири ока, різну кількість пальців, ніг, горбів, дзьобів тощо, тому відповідні нульсуфіксальні ад'єктивні композити **одноокий, чотириокий; однопалий, двопалий; чотириногий, восьминогий; одnogорбий** та **двогорбий, однорогий і дворогий** та ін. у дистрибуції з іменниками, що номінують істоту, співвідносяться з анатомічною нормою: *Риби, як правило, мають по два ока. Іноді серед них зустрічаються однооки. Нещодавно в прісних водах Середньої і Південної Америки виявлені чотириоки риби* (з журналу) [20 (5: 636; 11: 368)]; *Харчується двопалий ліновець листям, плодами, пташиними яйцями, а трипалий – лише тропічною рослиною цекропією* (з журналу) [20 (10: 266)]; *Восьминогий восьминіг в морі плава краще всіх! Та не може бідолага по землі ходити* (О. Орач); *п'ятипалий пес* (Р. Лихограй), *панголін чотирипалий, десятиногий молюск, рак* тощо.

Сему «незвичайний вигляд істоти» мають **мотивовані** узуальні та індивідуально-авторські нульсуфіксальні композити із другою іменниковою основою **-ногий, -рукий, -палий, -вухий, -окий, -рогий, -лапий, -грудий** та ін., що не співвідносяться з анатомічною нормою, вказуючи на фізичні вади, ознаку за аномаліями кількості частин тіла (переважно кінцівок) та реалізуючи у сполученні з іменниками – назвами істот певну прагматику висловлювання – негативну оцінку з відповідною емотивністю: **одноногий** каліка (М. Бажан) [18: 73], **скалічена тринога** коняка (П. Мирний) [20 (10: 265)]; **шестиногий** пес (П. Загребельний); **однорукий** смерд (А. Хижняк) [20 (5: 638)] **чотирирука** дівчинка, **чотирипала, шестипала** людина, дитина; **шестипали** кицьки (з газети); **десятипала** рука (В. Барка) [18: 183]; **одновухий** начальник тюрми (П. Козланюк) [20 (5: 633)], **одноокий** рибалка (І. Римарук); **семиокаптаха** (І. Лучук) [3: 398]; **однорога** червоно-бура корова (М. Стельмах) [20 (5: 638)]; **однолапий** пес (І. Римарук); **чотиригруд** жінка (Ю. Клен) [3: 479].

Прикметники, в основі семантики яких лежить ознака за невідповідністю нормі, тяжіють до розвитку переносного образного значення з негативною оцінністю: *Висять налицини й забрала в моїй робітні на стіні, і ходить холод шестипалий угору й вниз по крутизні* (П. Мовчан).

Деривати, що номінують ознаки міфічних та фантастичних істот, на нашу думку, теж належать до **мотивованих**, але стоять на периферії мотивованості через ірреальність означуваного. Аналізовані композити, сполучаючись з іменниками-назвами міфічних істот (*бог, демони, гад, людоджер, змії (змія), звір, мара, пес, біси, потвора, гадина* тощо), уживаються як художні засоби, зазвичай епітети, та мають особливу конотацію, породжену асоціаціями, і носять характер алюзій, уособлюючи значення агресії, біди, а тому завжди виражають негативну оцінку: **однооки** циклопи (М. Рильський) [20 (5: 636)]; *...двотілий бог Ерос* (В. Неборак) [3: 179]; *Находив ворог двоголовим звіром...* (М. Рильський) [18: 64]; *Цербер потворний, звір триголовий* (М. Зеров) [20 (10: 256)]; *п'ятиголовий Звий* (В. Рубан), *бісище, восьминогий перукар* (Е. Андієвська) [18: 145]; *Королівні він миліший ніж шестиголовий змії...* (В. Гренджа-Донський) [18: 70]; *... рятуйся, друже мій, бо прийде із полювання дев'ятиголовий змії* (В. Гренджа-Донський) [18: 70]; *Кидається в ноги шаліюча хаща, І жало ковтає триока змія* (Р. Скиба).

Мотивовані ад'єктиви з постпозиційним компонентом **-крилий** можуть уживатися як у прямому значенні для означення міфічних істот (*серафимів, ангелів (янголів), херувимів* та ін. («Роман Бабовал або **Однокрилий Янгол**» (назва монографії П. Сороки); **шестикрилі** ангели (В. Гренджа-Донський) [3: 482]; **шестикрилий** оборонець (В. Барка) [18: 132]), так і входить до складу метафори, репрезентуючи позитивно забарвлений поетичний образ, навіяний красою легу птахів чи біблійним образом серафима: **однокрилі** сосни (В. Стус) [18: 209]

(перифраз «той, що схожий на одне крило птаха»); *Чотири сонця відгорять вгорі, чотирикрилий день відмайоріс* (В. Стус) [18: 44–45]; *шестикрила осінь* (Л. Гавур); *шестикриле небо* (В. Барка) [18: 126]; *шестикрилий лет* (П. Мовчан) [18: 99]; *восьмикрилий погляд* (Е. Андієвська) [18: 154].

Напівмотивовані деривати семантично розгалужені, тому серед них дуже важко виділити лексико-семантичні підгрупи. До напівмотивованих відносимо узуальні нульсуфіксальний композити *однокрилий, однокопитий, шестикрилий*, щовказують не на кількість частин тіла тварини, а на парність, зокрема композитний прикметник *однокрилий* (у 2-ому значенні) подається в СУМ із відповідною галузевою ремаркою «ент.» (ентомологія) – «той, який має одну пару крил» [20 (5: 635)]. На відповідність анатомічній нормі може вказувати також композит із першою числівниковою основою *шестикрилий* (який має три пари крил) у сполученні з іменником-дистрибутом *жук*: *А вітряк – немов жук шестикрилий* (О. Ведміцький). Ад’ектив *однокопитий* має відмінну від формальної семантичну похідність і вказує на форму копита (суцільність, нероздвоєність), вживається лише як термін (*Кінь – велика свійська однокопита тварина*).

Зафіксована значна кількість напівмотивованих дериватів, більшість яких складають композити з числівниковими основами *сто-, тисячо-, мільйонно-*, що майже не вживаються у прямому значенні через те, що не виконують лічильної функції, а набувають семантики неозначеної кількості. Виступаючи показником гіперболізації явища, вони можуть виражати виразну негативну оцінність: *Держить тебе оця страшна тюрма, Немов змія стоглава і сторука* (Б. Лепкий) [3: 431]; *Нудьга мене гризе, мов гадина стоуста* (А. Кримський) [20 (9: 740)]; так і позитивну: *Лунають поклики, промови, Перейняті; одним чуттям, І натовп тисячоголовий Живе об’єднаним життям* (М. Вороний) [18: 124].

Напівмотивованість узуальних складнонульсуфіксальних ад’ективних дериватів *стоокий, стовухий, столиций, тисячоокий і мільйонноокий* та ІАН *многоокий, стомислий* пояснюється асоціативним розвитком значення неозначено великої кількості в напрямку до виникнення нової властивості «пильний, всевидючий, той, який усе бачить, усе знає», що підтверджується контекстом, апеляцією для прецедентних імен: *А був би ти стоокий подібно Кассандрі, А був би ти стоустий, немов Заратустра. Тепер ти стовухий, тож слухи* (Н. Неждана) [5: 147]; *Звідки я сил наберу? Я не стерплю, коли б навіть був я Тисячоокий і міг, ніби Аргус, дивитись позмінно* (М. Зеров) [20 (10: 127)]. При цьому спостерігається явище персоніфікації означуваного предмета: *Перед вікном каштан високий цвів і був він всевидючий і стоокий...* (Ю. Клен) [18: 76]; *По днях і по ночах, в пожарах, в білих росах, Де поля зелен клин і неба течія, Мільйонноока і мільйонноголоса* (А. Малишко) [5: 80]; *На срібнім березі Дніпра Слов’янства золота столице, світанку мови і добра, Вікно у світ стооке і столице...* (М. Вінграновський) [18: 27].

На схожість язиків полум’я з соматичним поняттям, а саме руками людини, крилами птаха, формою язика вказують напівмотивовані ІАН *багаторукий, мільйонокрилий, стоязиковий*, що вступають у дистрибуцію з іменниками *полум’я* та *огонь*: *... але й вона (біла кора) не шкварчить, чорніючи, закручуючись в обіймах багаторукого полум’я* (Ю. Завгородній); *Нема такої сили, Щоб нашу правоту перемогти. Щоб нам огонь згасить мільйонокрилий* (М. Рильський) [3: 278.]; *Над полум’ям червоним стоязиковим Вже лагодить [солдат] похідний казанок* (І. Нехода) [20 (9: 741)]; *Хлюпає полум’ям день, бризка вогнем і вітрами, вогнем червоних дерев, вогнем стоязикової хмари* (І. Калинець) [18: 234].

Отже, напівмотивованість забезпечується не стільки другим компонентом, що вживається в прямому значенні, скільки першим: він номінує неозначено велику або малу кількість чогось, виступаючи в переносному значенні.

До **немотивованих** відносимо лише один нульсуфіксальний ад’ективний композит *однобокий*, який набуває негативної оцінки у значенні «вузький, обмежений (про діяльність, інтереси, виховання та ін.)»: *Ми такі закомплексовані, такі однобокі...* (Люба Клименко); *Виріток кожного робітника збільшиться. Це добре. Та є мінус – це однобока спеціалізація робітника* (П. Автомонов) [20 (5: 633)].

У конфесійному та офіційно-діловому стилях складнонульсуфіксальні ад’ективні деривати не поширені. Уживання композитів досліджуваної лексико-семантичної групи в

науковій термінології розглянуто в окремій статті [8], вони поширені в зоологічній (*горбатка однорога, дрепанозурус дволикий, дятел трипалий, цератофій багаторогий*), медичній (*двоокий (біокулярний), одноокий (монокулярний), однорукий (монобрахіальний), дванадцятипала кишка (дуоденум), двоголовий м'яз (біцепс), триголовий м'яз (трицепс)*), технічній (*одноголовий паяльник, однолапий дюбель, тризубий шип*) метамовах. Мотивовані й напівмотивовані складносуфіксальні ад'єктивні деривати, утворені за структурою «Ч + І + -о- + -ий», активно функціонують у науковому стилі через те, що, з одного боку, відповідають вимогам терміна – стислості номінації певного поняття, з другого, – відображають тенденції до розширення аналітизму в утворенні терміна.

Висновки. В узуальному словотворі більш поширені числівникові компоненти на позначення чисел *один, два, три, чотири*, що пов'язано з прагматичною необхідністю відображення будови певних предметів, явищ. В індивідуально-авторському – найбільш поширеними є складові *сто-, много-, мільйонно-, тисячо-*, це пов'язано не з конкретним означуванням числа, а з їх метафоризацією, переносним вживанням у значенні необмежено великої кількості.

Серед композитів, утворених на базі синтагми «Ч + І», в узуальному словотворі найбільшу кількість становлять мотивовані утворення, що називають чітко окреслену кількість того, що названо другим компонентом, цим і зумовлене їх широке використання в науковій термінології. Семантика напівмотивованих композитів досліджуваної лексико-семантичної групи ґрунтована на перенесенні значення першого компонента з конкретної кількості на неозначену (зазвичай велику), на основі чого можуть виникати стилістичні засоби виразності, широко використовувані в художньому мовленні, зокрема в ідіолектах письменників.

Серед структурно-семантичних типів композитів з матеріально не вираженим суфіксом досить продуктивним як в узусі, так і серед ІАН є утворення з першим числівниковим та другим іменниковим компонентом з семою «несоматичне поняття». Вони означають частини механізмів, інструментів, зброї; частини споруд і будівель, корабля, судна, рослини, ландшафту, міри довжини і площі, частини меблів; міцність, силу, масть тварин, частини інструментів та зброї, вік та різні темпоральні характеристики. Ця лексико-семантична група потребує подальших розвідок.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Азарова Л. Є. Складання як один із способів словотвору : [моногр.] / Л. Є. Азарова, Н. Й. П'яст. – Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2005. – 123 с.
2. Бронікова С. А. Функціонально-семантичне поле квантитативності в сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» [Електронний ресурс] / С. А. Бронікова – Одеса, 2004. – 17 с. – Режим доступу : <http://www.lib.ua-ru.net/inode/6727.html>
3. Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття // Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенко. – Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. – С. 94–491.
4. Жижома Оксана. Роль okazіональних прикметників у формуванні поетичного дискурсу / Оксана Жижома // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / [укл. А. Загнітко (наук. ред.) та ін.] – Донецьк : ДонДУ, 2009. – Вип. 18. – С. 156–161.
5. Колоїз Ж. В. Тлумачно-словотворчий словник okazіоналізмів / Ж. В. Колоїз. – Кривий Ріг: ТОВ «ЯВВА», 2003. – 168с.
6. Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Н. Ф. Клименко – К. : Наук. думка, 1984. – 251 с.
7. Лексико-словотвірні інновації (2007): [словник] / К. Коротич, С. Лук'яненко, А. Нелюба; за ред. А. Нелюби. – Х. : ХІФТ, 2009. – 172 с.
8. Мізіна О. І. Нульсуфіксальні прикметникові деривати в науковому стилі української мови (на матеріалі ботанічної термінології) / О. І. Мізіна // Лінгвістичні дослідження : [зб. наук. праць] / [за заг. ред. проф. Л. А. Лисиченко]. – Х. : Харк. нац. пед. ун-т, 2009. – Вип. 28. – С. 232–238.
9. Нелюба А. Лексико-словотвірні інновації (1983–2003) : [словник] / А. Нелюба. – Х. : Майдан, 2004. – 136 с.
10. Нелюба А. Лексико-словотвірні інновації (2004–2006) : [словник] / А. Нелюба, С. Нелюба. – Х. : Майдан, 2007. – 144 с.
11. Нелюба А. Лексико-словотвірні інновації (2008–2009) : [словник] / А. Нелюба. – Х. : ХІФТ, 2010. – 116 с.
12. Олійник З. П. Складні слова з початковим нумеративним компонентом в сучасних російській та українській мовах / З. П. Олійник // Проблемы словообразования русского и украинского языков : [сборник статей]. – Киев–Донецк : Издательское объединение «Вища школа», 1976 – С. 144–151.

13. Пономарів О. Культура слова: мовностилістичні поради. Привабливість і підступність паронімів / [Електронний ресурс] / О. Пономарів. – Режим доступу: <http://ponomariv-kultura-slova.wikidot.com/paronimy#toc48>
14. Присяжнюк М. С. Російсько-український медичний словник професійної мови фахівців з внутрішніх хвороб (із тлумаченням термінів) : 20 000 слів / М. С. Присяжнюк. – К. : Вид. дім «KM Academia», 1995. – 504 с.
15. «Регіональний» словник поетичних неологем (Рівненщина) / [відп. ред. Г. М. Вокальчук]. – Вид. 2-е, випр. і доп. – Острого: Вид-во НаУ «Острозька академія», 2008. – 192 с. – (Лексикографічна серія «Українська індивідуально-авторська неографія»; вип. 1).
16. Російсько-український словник наукової термінології. Біологія. Хімія. Медицина [С. П. Вассер, І. О. Дудка, В. І. Єрмоленко та ін.]. – К. : Наукова думка, 1996. – 662 с.
17. Російсько-український словник наукової термінології: Математика. Фізика. Техніка. Науки про Землю та Космос [В. В. Гейченко, В. М. Завірюхіна, О. О. Зеленюк та ін.] / [ред. Ю.О. Митропольський] / НАН України. Ком. наук. термінології, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. – К.: Наук. думка, 1998. – 888 с.
18. Рудь О. М. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників / О. М. Рудь – Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. – 270 с.
19. Селіванова О. О. Складне слово: мовні моделі світу (основи зіставної композитології російської та української мов) / О. О. Селіванова. – Черкаси : Вид-во ЦНТЕІ, 1996. – 297 с.
20. Словник української мови : [в 11 т.]. – К.: Наукова думка, 1970–1980.
21. Словотворчість шістдесятників. Ліна Костенко. Микола Вінграновський: Збірник наукових праць / Відп. ред. Г. М. Вокальчук. – Острого: Вид-во НаУ «Острозька академія», 2010. – 178 с. (Лексикографічна серія «українська індивідуально-авторська неографія»; вип. 3).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Мізіна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства, культури та документознавства Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка.

Наукові інтереси: морфеміка і словотвір, семантика і стилістика української мови.

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ТА СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ КВАНТИФІКАТИВНИХ НОМІНАТИВНО-РЕФЕРЕНЦІЙНИХ ОДИНИЦЬ У ГАЗЕТНИХ ТЕКСТАХ

Олена МОСІЄНКО (Житомир, Україна)

Стаття присвячена дослідженню квантифікативних номінативно-референційних одиниць в американських газетних текстах новин. Виокремлено структурно-семантичні моделі зазначених одиниць, які відбивають послідовність сенсомоторної взаємодії людини з навколишнім середовищем.

Ключові слова: газетний текст, квантифікатор, квантифікативна номінативно-референційна одиниця, медіа дискурс, неозначена номінативно-референційна одиниця, референт, структурно-семантична модель.

The article deals with quantifying nominative-referring units in American newspaper articles. These units are built according to structural and semantic patterns capturing the order of human sensori-motor interaction with the environment.

Key words: newspaper article, quantifier, quantifying nominative-referring unit, media discourse, indefinite nominative-referring unit, referent, structural and semantic pattern.

Комунікативно-дискурсивний вектор сучасної лінгвістичної науки зосереджує свій інтерес на вивченні особливостей використання мовних одиниць у різноманітних дискурсах. Внаслідок стрімкого розвитку інформаційних технологій та процесів глобалізації інтенсивного вивчення набув медіа дискурс та його різновиди, які покликані привернути увагу, поінформувати та вплинути на аудиторію [7: 64-65; 9: 13-15; 12: 94-95].

Однією з умов успішності текстів новин, як різновиду медіа-текстів, є використання номінативно-референційних одиниць (далі НРО), які реконструюють референти у різних перспективах: надситуативній, ситуативній і безпосередній [11: 9]. Референти і відношення, характерні для будь-якої ситуації, відображаються безартикульними власними назвами. Внутрішня, або ситуативна, перспектива представлення об'єктів встановлюється означеними НРО, а зв'язки між референтами відображаються реляційними НРО, утвореними сполученням іменників із власними назвами у родовому відмінку або присвійними займенниками. Безпосередня репрезентація референтів стосовно компонентів ситуації забезпечується вказівними НРО. Представлення об'єктів з позиції учасників подій забезпечується неозначеними і квантифікативними НРО. У цьому зв'язку **актуальним** є детальне вивчення функціонування квантифікативних НРО, які відображають кількісні властивості референтів із точки зору стороннього спостерігача – автора або учасника події,

які у газетному дискурсі виступають джерелом інформації. Метою цієї розвідки є вивчення структурно-функціональних особливостей квантифікативних НРО у газетних текстах новин. Об'єкт дослідження становлять структурно-семантичні моделі досліджуваних одиниць.

Квантифікативні номінативно-референційні одиниці утворюються в результаті поєднання іменника або іменної фрази з квантифікаторами, які поділяються на ті, що вживаються з іменником в однині (*one*, всі порядкові числівники, займенники *each, either, neither, little, less, least*), у множині (всі кількісні числівники, крім *one*, а також займенники *both, several, many, much, few, a few, a number of, a pair of*), з іменником в однині, якщо він незлічуваний, або тільки з формою множини, якщо іменник злічуваний (*some, any, more, most, enough, a lot of, plenty of, a great/good deal of*). *Each, every, some, any, (n)either, enough* є одночасно детермінативами і квантифікаторами [1: 60-61]. Порядкові й кількісні числівники, так само як і вказівні займенники, виконують функцію виділення референтів [8: 162-164; 10: 59-63].

Квантифікатори вказують на кількість предметів у межах поля зору [1: 60; 14: 32; 15: 182-183] та є засобами відображення відношень „множина-елемент” [6: 42; 13: 160-164] і „частина-ціле”, яке покладене в основу формування абстрактного поняття кількості [4: 6-7; 5: 5]. За ступенем узагальнення кількісних значень, квантифікатори передають поняття як дискретної так і недискретної кількості, не вказуючи на точне число референтів, а позначають „розмиті” межі кількісного параметру. Основним призначенням квантифікативних НРО у газетних текстах є кількісне уточнення референтів із позиції стороннього спостерігача [8: 162-167].

Квантифікатор *one* може позначати одиничність, відокремленість, неоднаковість, відмінність від усіх інших (*others*), протиставленість усім (*all*), виділеність із класу, але водночас може вказувати на вищий ступінь цілісності і неподільної єдності, соціальну та особистісну вибірковість. Неозначений артикль з порядковим числівником позначає об'єкт, який не виділяється з послідовності за допомогою контексту [2: 80-83]. На протиставленні близької й віддаленої перспективи сприйняття ґрунтується вживання неозначеного артикля і числівника *one*, який на відміну від першого, не тільки співвідносить об'єкт із межами поля зору, а й додатково вказує на його місце в межах однієї концептосфери.

Квантифікативні іменні фрази, поєднуючись із дієсловами, які імплікують сприйняття, представляють референт як такий, що існує або характеризується певною властивістю, напр., *One boy, appearing to be no more than 8, had his jaw blown off* [The Washington Times 26.05.13]. У наведеному прикладі квантифікативна НРО *one boy* виконує дискретизаційну функцію, яка полягає у виокремленні одного референта з поміж йому подібних або з групи, і зображує невідомого хлопчика як одного з дітей, які загинули під час чергової атаки у Сирії.

НРО з квантифікатором *one* використовується як складова адресного імені з метою акцентування одиничності референта, напр., *She (Heather Wilson) still has one opponent, Las Cruces businessman and twice-losing congressional candidate Greg Sowards, but she is expected to win the primary easily* [The Washington Times 24.05.13]. Квантифікативна фраза *one opponent* у складі адресного імені *one opponent, Las Cruces businessman and twice-losing congressional candidate Greg Sowards* репрезентує Грега Совардса як єдиного опонента Хізер Вільсон на попередніх виборах.

Квантифікативні фрази з *one* та *another* у межах одного висловлення диференціюють і протиставляють учасників подій, напр., *On Saturday, one minister said, “Sudan and South Sudan have reached a final agreement on fees to transport South Sudan’s oil through Sudanese territories,” while another member of the Sudanese negotiating team stated that the deal “does not fulfill the ambitions of both sides” and that it would be put into effect only after security arrangements were worked out* [The New York Times 08.05.13]. Квантифікативна НРО *one minister* виділяє одного з міністрів, якому протиставляється інший учасник подій, представлений квантифікативною фразою *another member*. Обидва учасники переговорів виступають джерелами суперечливої інформації. Квантифікативні фрази у наведеному фрагменті акцентують відношення контрасту.

Поєднання іменника з квантифікатором *one* використовується у газетних текстах з метою збереження анонімності особи як джерела інформації, що подається, напр., *According to one*

person with knowledge of the talks, South Sudan had agreed to pay about \$10 per barrel, which would still be a relatively low amount and very favorable to the South [The New York Times 08.05.13]. Квантифікативна НРО *one person* зображає учасника подій, який розповідає про результати переговорів у Судані, залишаючись невідомим читацькій аудиторії.

Квантифікативні одиниці у складі неозначених фраз відображають темпоральні характеристики референтів, зокрема, рік події, напр., *Examples abound of other death sentences set aside. They include William Kreutzer Jr., who killed one soldier and wounded 18 others in a 1995 shooting spree at Fort Bragg, N.C.* [The Washington Times 3.08.2013] або тривалість, напр., *Florida Assistant State's Attorney Greg Schiller of the Palm Beach County Sexual Predator Enforcement Unit, who secured a 25-year prison sentence for a sexual predator and worked to change Florida law to make intentional viewing of child pornography a crime* [The Washington Times 23.05.2012]. У наведених висловленнях неозначена фраза *a 1995 shootingspree* позначає стрілянину, яка відбулася у 1995 році у Форт Бреґг – одній з головних військових баз США, а словосполучення *a 25-year prison sentence* акцентує увагу на тривалості терміну ув'язнення.

До специфічних структурно-семантичних моделей побудови квантифікативних фраз у газетних текстах належать інтегральна, конкретизуюча, градуальна й апроксимаційна.

Інтегральна модель відбиває поєднання іменника з квантифікатором *all*, який репрезентує референт як ціле або зображає предмет як такий, що складається з кількох частин внаслідок віддалення [3: 9], напр., *In an effort to broaden his support, Morsi met with public figures and political groups on Saturday, and tried to present himself as the candidate for all Egyptians* [The Washington Times 26.05.2013]. У наведеному прикладі квантифікативна фраза *all Egyptians* об'єднує усіх громадян Єгипту, репрезентуючи їх як групу потенційних виборців не залежно від політичних уподобань.

Конкретизуюча модель відображає структуру квантифікативних фраз, які позначають конкретну кількість референтів за рахунок числівників, напр., *A Syrian military offensive on Sunday left 33 people dead in and around the restive town of Hama, with seven children among the latest victims, the Syrian Observatory for Human Rights said* [The Washington Times 27.05.2012]. У наведеному реченні квантифікативні НРО *33 people* та *seven children* репрезентують точне число дорослих та дітей, які загинули у сирійському місті Хама.

Градуальна модель відбиває сполучення числівників з іменними фразами, які співвідносять референти з кількісною шкалою. На відміну від означених фраз із числівниками, що здійснюють функцію виокремлення, неозначені словосполучення з числівниками характеризують референти з позиції стороннього спостерігача, співвідносячи їх з різними видами кількісних шкал: темпоральною, напр., *Will 2016 GOP nominee be a fresh upstart or a 2012 redux candidate?* [The Washington Times 7.07.2013]; витрат/прибутків, напр., *The misdemeanor crime is punishable in Virginia by up to a year in jail and a \$2,500 fine* [The Washington Times 30.10.2013]; відсотків, напр., *The government received 912 million GM shares, or a 60.8 percent stake, in exchange for a \$49.5 billion bailout during the financial crisis in 2008 and 2009. It recovered \$39 billion of the money, meaning taxpayers came up more than \$10 billion short* [The Washington Times 9.12.2013]. У наведених прикладах фраза *a 2012 redux candidate* співвідносить учасника подій з темпоральною шкалою, позначаючи кандидата, який може повернутися і знову брати участь у виборах від Республіканської партії; словосполучення *a \$2,500 fine* акцентує увагу на сумі штрафу, який сплачується за незначне правопорушення, а квантифікативна НРО *a 60.8 percent stake* репрезентує частку акцій, яку отримав уряд США від компанії Дженерал Моторс, надавши їй допомогу у розмірі 49,5 мільярдів під час фінансової кризи у 2008 і 2009 роках.

Модель апроксимації відбиває структуру іменних фраз із квантифікаторами *several* і *some*, що виокремлюють учасників подій, точна кількість яких невідома, оскільки увага читача зосереджена на події або ситуації, а не на них самих, напр., *While several lawmakers are calling for deeper U.S. engagement in the conflict, at least one prominent Republican member of the House came out firmly Wednesday against too-eagerly supporting Syria's opposition rebels.* Квантифікативна фраза *several lawmakers* позначає невизначену кількість конгресменів, які наполягають на більш серйозній участі США у вирішенні конфлікту в Сирії. Використання цієї НРО має на меті виокремлення на фоні позначених нею референтів іншого учасника

подій, представленого квантифікативною фразою *one prominent Republican member*, який виступає проти підтримки повстанців [The Washington Times 20.03.2013].

Таким чином, структурно-семантичні моделі квантифікативних фраз у газетних текстах новин включають інтегральну, конкретизуючу, градуальну й апроксимаційну. За інтегральною моделлю квантифікативні фрази репрезентують референти, об'єднані внаслідок певних обставин. Конкретизуюча модель відбиває структуру квантифікативних фраз на позначення точної кількості референтів за рахунок числівників. Градуальна модель відображає структуру іменних фраз із числівниками, що співвідносять референти з темпоральною, ціною й відсотковою шкалами. Апроксимаційна модель відтворює будову словосполучень із квантифікаторами для представлення приблизної кількості референтів. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у вивченні маніпулятивного потенціалу квантифікативних НРО в новинних і аналітичних текстах політичної тематики.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бархударов Л. С. Структура простого предложения современного английского языка / Л. С. Бархударов. – М. : Высшая школа, 1966. – 198 с.
2. Берри Р. Детерминативы и квантификаторы. Справочник по английскому языку / Р. Берри. – М. : АСТ Астрель, 2004. – 221 с.
3. Бульгина Т.В. Механизмы квантификации в русском языке и семантика количественной оценки / Т. В. Бульгина, А. Д. Шмелев // Логический анализ языка. Референция и проблемы текстообразования. – М. : Индрик, 1998. – С. 5–18.
4. Гайломазова Е.С. Квантификация объектов и фактов: когнитивно-семантические и дискурсивно-прагматические характеристики : автореф. дис. на соискание уч. степени доктора. филол. наук : спец. 10.02.19 „Теория языка” / Е. С. Гайломазова. – Волгоград, 2012. – 34 с.
5. Грачова І.Є. Становлення класу слів-квантифікаторів в англійській мові (VII–VII ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / І. Є. Грачова. – К., 2007. – 20 с.
6. Драгилина-Чёрная Е.Г. Логика и онтология обобщенной квантификации / Е. Г. Драгилина-Чёрная // Логический анализ языка. Квантификативный аспект языка / отв. ред. Н. Д. Арутюнова. – М. : Индрик, 2005. – С. 36–43.
7. Елистратов В.С. О «медиевизме» современной рекламы / В.С. Елистратов // Вестник МГУ. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2004. – № 1. – С. 64–71.
8. Каламаж М. А. Числівник : екстралінгвістичні та лінгвістичні характеристики / М. А. Каламаж // Проблеми семантики, прагматики і когнітивної лінгвістики / відп. ред. Н. М. Корбозерова. – К. : Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, 2007. – Вип. 11. – С. 160–168.
9. Кожемякин Е. А. Массовая коммуникация и медиадискурс: к методологии исследования / Е. А. Кожемякин // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия “Гуманитарные науки”. – 2010. – № 2 (73). – Вып. 11. – С. 13–21.
10. Колесник Н. В. К вопросу о категории числа в английском и русском языках / Н. В. Колесник // Язык, сознание, коммуникация. – 2001. – Вып. 16. – С. 59–65.
11. Потапенко С. І. Дискурс англомовної преси: лінгвокогнітивний і мотиваційний підходи / С. І. Потапенко // Сучасна англомовна публіцистика: лінгвістичний вимір монографія / А. Е. Левицький, С. І. Потапенко, А. О. Худолій та ін.; за заг. ред. А. Е. Левицького, С. І. Потапенка. – Ніжин: Видавництво НДУ імені Миколи Гоголя, 2010. – С. 6–20.
12. Потапенко С. И. Сопоставительная медиалингвистика: контрастивное изучение средств ориентирования адресата в СМИ/ С. И. Потапенко // Вестник МГУ. Серия 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2013. – № 1. – С. 94–102.
13. Barwise J. Generalized quantifiers and natural language / J. Barwise, R. Cooper // Linguistics and Philosophy. – 1981. – Vol. 4, № 2. – P. 159–219.
14. Berry R. Determiners a class apart / R. Berry // English Today. – 1993. – Vol. 14, № 1. – P. 27–34.
15. Chierchia G. Questions with quantifiers / G. Chierchia // Natural Language Semantics. – 1992. – Vol. 1, № 2. – P. 181–234.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. TheNewYorkTimes 8.05.2012. Режимдоступу : http://www.nytimes.com/2012/08/05/world/africa/two-sudans-reach-deal-on-fees-for-oil-pipelines.html?_r=1&ref=world
2. The Washington Times 4.05.2013.
3. The Washington Times 26.05.2013.
4. The Washington Times 26.05.2013.
5. The Washington Times 7.07.2013.
6. The Washington Times 9.12.2013.
<http://www.washingtontimes.com/news/2013/dec/9/government-sells-remaining-stake-gm-loses-105b/>
7. The Washington Times 8.05.2012. Режимдоступу : <http://www.washingtontimes.com/news/2013/oct/30/fairfax-police-say-serial-peeper-could-be-tied-300/>
8. The Washington Times 20.03.2013. Режимдоступу :

<http://www.washingtontimes.com/news/2013/mar/20/house-lawmakers-split-over-us-involvement-syria/?page=all>

9. The Washington Times 23.05.2013. Режим доступу :

<http://www.washingtontimes.com/news/2012/may/23/justice-honors-five-for-efforts-to-rescue-missing-/>

10. The Washington Times 3.08.2013. Режим доступу : <http://www.washingtontimes.com/news/2013/aug/3/fort-hood-trial-set-open-after-lengthy-delays/?page=all>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Мосієнко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології та перекладу ім. проф. Д. І. Квеселевича ННІ іноземної філології Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, медіалінгвістика, проблеми перекладу.

ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІ ЕТНОЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО ТИПАЖУ *AUSTRALIAN PERSON*/ АВСТРАЛІЄЦЬ

Валентина ПАРАЩУК (Кіровоград, Україна)

*Стаття присвячена опису семантичних і лінгвокультурних особливостей лексичних засобів вербалізації етнолінгвокультурного типуажу *AUSTRALIAN PERSON*/ АВСТРАЛІЄЦЬ.*

Ключові слова: етнолінгвокультурний типаж, етнонім, семантична структура слова, лексичні засоби вербалізації.

*The paper aims to single out and depict semantic and linguacultural peculiarities of ethnolinguacultural character type *AUSTRALIAN PERSON* lexical verbalization means.*

Key words: ethnolinguacultural character type, ethnonym, word semantic structure, lexical means of verbalization.

There is no longer any single simple answer to the question of what it is to be an Australian.

– ROBERT HUGHES, 1998.

Формування антропоцентричної парадигми переорієнтувало дослідження мови в сторону вивчення мовної особистості та способів моделювання її типів за допомогою різноманітних лінгвістичних засобів. До таких об'єктів моделювання можна віднести і лінгвокультурний типаж, який об'єднує множину конкретно-індивідуальних особистостей [3: 25] і представляє особу/осіб в абстрагованому вигляді як ментальний конструкт, що виокремлюється на основі релевантних ознак, характерних рис вербальної і невербальної поведінки (В. І. Карасик; О. О. Дмитрієва).

Цікавими в плані семантики та лінгвокультурної специфіки є лексичні антропосемізи-австралізми як вербалізатори етнолінгвокультурного типуажу *AUSTRALIAN PERSON*/ АВСТРАЛІЄЦЬ, які дотепер, ще не були об'єктом окремого розгляду, що зумовлює **актуальність** їхнього аналізу й опису.

Мета статті полягає у встановленні мовної специфіки австралійських лексичних назв особи як засобів вербалізації етносоціокультурних стереотипів в австралійській мовній картині світу шляхом аналізу їхніх семантичних і лінгвокультурних характеристик. **Об'єктом** дослідження є моно- та полілексемні одиниці англійської мови, що номінують особу, вміщують семи “особа” й “належність до австралійського ареалу” і хронологічно маркуються, переважно, як новоутворення – неологізми або okazіоналізми, а стилістично – колоквіалізми. **Предмет** дослідження складають семантичні та лінгвокультурні особливості назв особи як вербалізаторів етнолінгвокультурного типуажу *AUSTRALIAN PERSON*/ АВСТРАЛІЄЦЬ.

Матеріалом спостереження слугує корпус лексичних одиниць (ЛО) – номінантів осіб, укладений нами шляхом суцільної вибірки з лексикографічних та Інтернет-джерел [9-11].

Методологічним підґрунтям дослідження слугували положення мовознавства про взаємозв'язок мови й свідомості, мови та культури, про відображення в семантиці слова знань як про мову (лексикографічної інформації), так і про світ (енциклопедичної інформації). Основні дослідницькі процедури, використані для вирішення завдань дослідження, включають дефініційно-компонентний та ономасіологічний види аналізу, прийоми лінгвістичного спостереження, класифікації і систематизації.

Теоретико-лінгвістичним підґрунтям вивчення проблеми, що висвітлюється в цій статті, стали праці вчених, які досліджують поняття “лінгвокультурний типаж” та мовні засоби його вираження [1; 2; 3], етнономіації [4; 5; 8].

Лінгвокультурний типаж (ЛТ) тлумачиться як узагальнене уявлення про певну категорію людей на основі релевантних, об'єктивних, соціально значимих етно- й соціоспецифічних характеристик їхньої вербальної і невербальної поведінки [3], тобто лінгвокультурний типаж є впізнаваним образом представників певної культури/ субкультури, сукупність яких і утворює національно-культурну своєрідність суспільства/ соціальної групи в цілому [1: 8]. Оскільки ЛТ вважається абстрактним ментальним утворенням, то в дослідницькому відношенні він уособлює різновид концепту [2: 25]. Ми підтримуємо міркування, що саме термін “лінгвокультурний типаж” є найбільш вдалим для вивчення й опису концептів такого виду, оскільки в ньому увага акцентується на, по-перше, “культурно-діагностичній значущості особистості, що типізується, для розуміння відповідної культури, і, по-друге, на вивченні цієї особистості з позиції лінгвістики (з урахуванням визначення, вираження й опису відповідного концепту)” [1: 22].

Теоретичні засади моделювання лінгвокультурних типажів розроблені в працях В. І. Карасика [2] та О. А. Дмитрієвої [1]. Так, В. І. Карасик пропонує їхнє моделювання на основі схеми: 1) опис поняттєвого змісту ЛТ, шляхом аналізу його найважливіших імен в системних зв'язках, включаючи родовидові й опозитивні відносини, розкриваючи мотивацію ознак, що входять до складу ЛТ; 2) визначення асоціативних ознак ЛТ в індивідуально-мовній свідомості, визначених в результаті аналізу коротких текстів, складених інформантами, контекстуальних фрагментів і асоціативних реакціях носіїв лінгвокультури, 3) встановлення оцінних характеристик даного типуажу в самопредставленні і представленні інших соціальних груп на основі аналізу оцінних суджень і текстових фрагментів [2: 27]. О. А. Дмитрієва доповнює цю модель необхідністю соціокультурної довідки, в якій наводиться така інформація: 1) соціальний клас (належність по певній соціальній групі у суспільстві), 2) територіальна ознака (місцевість, де проживає типаж), 3) подієва ознака (подія на основі якої виокремлюється типаж), 4) етнокультурна унікальність (ендемичність типуажу, його належність тільки до однієї культури), 5) трансформативність (прив'язаність типуажу тільки до конкретного історичного періоду або його переосмислена модифікація в наступні періоди) [1: 5]. Дослідниця також конкретизує образну складову, відзначаючи, які перцептивно-образні уявлення повинні її наповнювати. Ці ознаки взаємно доповнюють одна одну.

За своєю когнітивною суттю лінгвокультурний типаж вважається різновидом концепту, тому що він локалізується у свідомості як складне багаторівневе ментальне утворення [3]. Згідно з цим, ЛТ має таку структуру: 1) поняттєві характеристики, побудовані на дефініціях, описах, тлумаченнях; 2) перцептивно-образне уявлення про типаж, що охоплює його зовнішність, вік, стать, соціальне походження, середовище існування, мовленнєві маркери, поведінку, види діяльності та дозвілля; 3) ціннісні ознаки: оцінні висловлення, що характеризують як пріоритети цього типуажу, так і його оцінку з боку сучасників-носіїв лінгвокультури. Звідси, як певний типізований образ людини, ЛТ підлягає дефініції (поняттєвий аспект), опису (образно-перцептивний аспект) і поясненню (ціннісний аспект).

Вважаємо, що поняттєва, образна й ціннісна інформація в структурі лінгвокультурного типуажу співвідносна із структурними компонентами значення номінативних одиниць мови, які вербалізують його: поняттєва – з денотатом, що категоризує репрезентований цим концептом (одиницею, яка його вербалізує) феномен, визначаючи царину того, що може бути підведеним під цей концепт (названо його ім'ям); образна і ціннісна – з конотатом, який визначає царину того, що може бути пов'язаним з ЛТ (його ім'ям), тобто весь культурно специфічний інтерпретаційний ряд раціонально-оцінних та образних емотивно-оцінних асоціацій, пов'язаних з уявленням про AUSTRALIAN PERSON/ АВСТРАЛІЄЦЬ в австралійській лінгвокультурі. Звідси впливає, що поняттєва складова ЛТ AUSTRALIAN PERSON/ АВСТРАЛІЄЦЬ вербалізується впорядкованою множиною мовних одиниць, котрі згруповані навколо ядерної семіми *Australian*, номінант якої, у свою чергу, є іменем концепту.

Для аналізу семантичної структури австралізмів-антропосемізмів ми адаптували асертивно-пресупозиційну модель, запропоновану О. В. Саржиною [7: 5], яка охоплює шість змістових шарів: *психологічний, соціальний, ментальний, фізичний, фізіологічний, мовленнєвий*. Згідно з цією моделлю, семантика будь-якого імені особи може бути представлена у вигляді багат шарової структури, кожен із шарів складається з набору компонентів, що характеризують той чи інший змістовий аспект імені особи – об'єкта сприйняття. В семантиці окремо взятого імені особи актуалізується один або декілька компонентів матриці, які складають асертивну частину значення цієї мовної одиниці.

Психологічний шар семантики може охоплювати психологічні ознаки, які позначають психологічні риси характеру людини, наприклад: залежність/пристрасть [до чого-небудь]; дивацтво; неприродність; нервовість/непередбачуваність реакції; слабка воля; боягузтво; впертість тощо. Соціальний шар семантики ґрунтується на таких ознаках: професія; соціальний статус; трудова діяльність – а) [відсутня], б) [неефективно працює]; приватна власність [відсутня]; спосіб життя; соціальна інтеракція з іншими членами соціуму тощо. У ментальному шарі семантики виокремлюють такі ознаки: 1) знання – а) [багато], б) [мало]; рівень інтелекту а) [занадто низький], [високий понад міру] тощо. Фізичний шар семантики вміщує такі компоненти: обличчя [риса, властиві представникам певної раси: колір шкіри, розріз очей]; фігура [повнота] тощо. Фізіологічний шар семантики вміщує: вік – а) [юний], б) [старий]; стать – а) [чоловіча], б) [жіноча]; задоволення потреб у їжі [багато]; гастрономічні уподобання [специфічні]; задоволення сексуальних потреб [багато] тощо. Мовленнєвий шар семантики охоплює: вимову [специфічні ознаки фонетичного оформлення мовлення, властиві певній етнічній групі]; мовлення [багатослівність]; мовлення [нерелевантність] тощо.

До цієї моделі додамо територіально-географічний шар, адже гіперонімом досліджуваного ЛСП є офіційний етнонім *Australian /австралієць*. У межах широкого тлумачення етнономінацій, запропонованого Г. Ф. Ковальовим [4: 20], етнонімом вважається будь-яка неописова (монологічна) одиниця, котра позначає людей за їхньою національною ознакою або за громадянством (країною проживання), тобто в основі етнономінації лежить не тільки етнічна належність, а й територіально-географічний чинник. Як слушно зауважує Д. О. Шен [8: 6], таке визначення ширше традиційного й краще підходить для опису сучасної ситуації, коли представники різних етносів живуть в межах однієї держави (країни). М. Є. Покровська пропонує вважати родовим термін ідентіонім, ключовими для якого є семантичні примітиві-опозиції “свій – чужий”, “ми – вони”, “я – інший” [6: 8].

З позиції семантичного аналізу, корпус австралізмів-антропосемізмів матеріалу спостереження має багаторівневий характер, тому для опису його як специфічної мікросистеми, елементи якої перетинаються з елементами інших мікросистем, розглядаємо досліджені найменування осіб як польову структуру, тобто лексико-семантичне поле (ЛСП). Аналіз цього ЛСП у структурі загального функціонально-семантичного поля ЛЮДИНА базується на наявності певної кількості найменувань, об'єднаних інтегральними для цього поля семами. Такими семами, що визначають загальне для всього поля значення, виступають семи “*особа*” у значенні “окрема людина, індивід” і “*належність до австралійської етнолінгвокультурної спільноти*” за різноманітними параметрами, які є постійними й обов'язковими семантичними компонентами структури лексичного значення досліджених назв. Інтегральні семи конкретизуються диференційними семами, за допомогою яких значення слів цього семантичного поля можуть бути розрізнені.

Офіційна назва країни *Commonwealth of Australia* (Австралійський Союз), або *Australia* (Австралія), має достатньо розгалужений лексико-семантичний ряд (ЛСР): *Aussie, Ausieland, the Land of the Wattle, Kangarooland, Down Under, the Lucky Country, god's own country, godzone, Oz* [11]; перші дві назви утворені скороченням слова *Australia* й додаванням суфікса *-ie* та форманта *-land* (земля); номінація *the Land of the Wattle* (земля австралійської акації) зумовлена рослинним символом цієї країни – жовтої акації, а *Kangarooland* (земля кенгуру) відображає її анімалістичний ендемік – кенгуру; *Down Under* (По той бік) вербалізує південне географічне розташування Австралії порівняно з Європою, власне етимологічно *Australia* походить від лат. *terra australis* (південна земля); назви *the Lucky Country* (щаслива країна), *god's own country* (країна самого Бога), *godzone* (територія Бога) уособлюють любов

австралійців до своєї країни; варіант *Oz* увійшов до узусу під впливом дитячої книги американського письменника Л.Франка Баума *The Wonderful Wizard of Oz* (1900)).

Відповідно, найменування громадян цієї країни охоплюють офіційний етнізм *Australian*, а також низку номінацій, які за стилістичним критерієм можливо віднести до розмовного стилю: *Aussie*, *Aussielander*, *Australian antipodean* (діаметрально протилежний, мається на увазі до європейців), *dinkum Aussie* (справжній австралієць) [11].

Адміністративний поділ Австралії охоплює шість штатів: *New South Wales* (Новий Південний Уельс), *Victoria* (Вікторія), *Queensland* (Квінсленд), *South Australia* (Південна Австралія), *Western Australia* (Західна Австралія), *Tasmania* (Тасманія), і дві території: *Northern Territory* (Північна територія), *Australian Capital Territory* (Австралійська столична територія) [5]. Найавторитетніший словник, який кодифікує австралійський варіант англійської мови, – *The Macquarie Dictionary* [10], фіксує такі номінації жителів австралійських адміністративних одиниць: 1) штат Новий Південний Уельс: *New South Welshman*, *cornstalk*, *Mexican*; 2) штат Вікторія: *Victorian*, *Cabbage-Gardener*, *Cabbage-Lander*, *Cabbage-Patcher*, *gumsucker*, *Mexican*; 3) штат Квінсленд: *Queenslander*, *banana bender*, *sugarlander*; 4) штат Південна Австралія: *South Australian*, *croweater*, *magpie*, *wheatlander*; 5) штат Західна Австралія: *Western Australian*, *Westralian*, *groper*, *groperlander*, *sandgroper*; 6) штат Тасманія: *Tasmanian*, *Apple Islander*, *Derwent duck*, *Tasmaniac*, *Taswegian*, *Derwenter*, *mutton-bird*, *mutton-bird eater*, *Tassie*, *Tassielander*; 7) Північна територія: *Territorian*, *Top-Ender*; 8) Австралійська столична територія: *Eastern Stater*, *mainlander*, *othersider*, *t'othersider*.

Як засвідчив матеріал спостереження, за територіально-географічним чинником найпоширенішим типом парадигматичних відношень серед австралізмів-назв осіб виступає синонімія, при цьому синонімічні ряди вміщують нейтральне слово-домінанту, позбавлене експресивного маркування, і декілька оцінних номінацій образного характеру, які вказують, переважно, на соціокультурні властивості, спосіб життя, типову поведінку, гастрономічні уподобання жителів регіонів країни. Так, тропічна частина штату Квінсленд майже ідеальна за кліматичними умовами для вирощування бананів, ананасів, інших фруктів, звідси серед експресивних найменувань його жителів: *banana bender*, *sugarlander*. Представники найбільшого штату країни Західна Австралія мають експресивну номінацію *sandgroper* (той, хто ристься в піску), за назвою комахи-ендеміка цього регіону країни, що живе під землею, велику частину якої тут складають піски. Жителям Тасманії властиві декілька яскравих прізвиськ: *mutton-bird*, *mutton-bird eater* – за назвою птахи *тонкодзьобий буревісник*, популяції якого численні в цьому регіоні і м'ясо пташенят якого вживають у їжу; прізвиська тасманійців *Derwent duck*, *Derwenter* утворені за назвою річки *the Derwent river*; номінант *Apple Islander* (житель острова яблук) зумовлений тим, що Тасманія славиться вирощуванням яблук і неофіційно називається *The Apple Island* (острів Яблук).

Експресивно-оцінні назви населення штату Південна Австралія – *croweater*, *magpie*, також пов'язані з їхніми гастрономічними уподобаннями: на початкових етапах колонізації Австралії у зв'язку з браком червоного м'яса поселенці цього регіону змушені були вживати в їжу ворон, сорок, папуг, звідси й назви *croweater* (“той, хто їсть ворон”), *magpie* (сорока).

Дослідження психологічного шару семантики австралізмів-назв осіб дозволило виокремити суперечливі риси австралійського національного характеру. Так, лексема *larrikin* (молодий хуліган, шибайголова, відчайдух, бешкетник, пустун) уособлює австралійський дух бунтарства, непокори, непослуху, бешкетництва, відчайдушності, властивий цій лінгвокультурі порівняно з метрополією – Британською імперією. Назва *ocker/Ocker* (Оккер), прізвисько малоосвіченого, некультурного, шовіністично налаштованого австралійця, відображає типові для національного характеру риси: з одного боку, вульгарність, товстошкірість, неохайність, надмірне вживання пива, захоплення футболом, намагання спілкуватися з подібними до себе, а з іншого – добродушність, готовність допомогти іншому, винахідливість; це слово стало популярним в 70-их р.р. минулого століття завдяки серії телепередач, головним героєм яких була одноіменна особа. Більш принизливою є назва *bogan* (неінтелектуальна, неотесана особа, гопник, бидло); американським відповідником виступає *trailer trash* (покидьок, дослівно: сміття з трейлеру), а британський відповідник – *chav* (хуліган, гопник). Типовий австралійський гопник належить до нижчих соціальних

прошарків, не виявляє особливого бажання працювати, є *bludger* (особою, що живе за рахунок інших), або *dole bludger* (той хто живе на соціальну допомогу з безробіття), йому притаманна шкідлива звичка зловживати алкогольними напоями, особливо пивом, дешевим вином (*goon*); приділяє мало уваги своїй зовнішності, зазвичай, одягнений у фланелеву сорочку (*flannelette shirt*), чорні джинси, чорний шерстяний светр, носить шльопанці (*thongs*), має специфічну зачіску *mullet* (камбала): значно довше волосся ззаду і коротке – спереду й по боках. Альтернативні австралійські назви охоплюють: *westie* (Сідней), *bevan* (Квінсленд), *booner* (Канберра) і *chigger* (північні передмістя Хобарта).

Носії австралійської лінгвокультури позитивно оцінюють вміння боротися з життєвими труднощами, працьовитість: так слово *battler* виявляє специфічно австралійську культурну конотацію: *little Aussie battler*, маленька людина, яка вперто бореться за своє існування й викликає повагу; *conch* (скорочено від *conscientious*): сумлінна особа, яка віддає перевагу праці, навчанню, а не розвагам). Рівноправність – *egalitarianism*, як одна з ключових національних цінностей відображена в австралійській культурно-специфічній номінації особи – *mate* (друг, товариш), яка широко вживається в персональному дискурсі навіть у звертаннях до малознайомих людей. Номінант *happy little Vegemite* (особа в хорошому настрої) акцентує позитивний світогляд австралійців. Ця полілексемна одиниця походить від “Веджемайт”, фірмової назви дуже популярного в Австралії пастоподібного продукту харчування темно-коричневого кольору, який складається з екстрактів овочів і дріжджів, та якому приписується велика кількість поживних якостей, а тому він складає невід’ємну частину раціону австралійців.

Назви осіб за соціальними характеристиками охоплюють великий масив експресивних австралізмів, переважна більшість яких утворена за допомогою скорочення слів і додавання суфіксів *-o*, *-ie*, що привносить до таких назв елемент неформальності, позитивної оцінки, однак деякі найменування, навпаки, отримують іронічне й навіть принизливе забарвлення: *acca* (викладач вищого навчального закладу, професор, науковий співробітник), *AJ /Army Jerk* (солдат, злегка принизливе), *ambo* (водій швидкої), *bricky/ brickie* (муляр), *Brown Bomber* (інспектор, що слідкує за правильністю паркування авто в м. Сідней), *chalkie* (вчитель), *check out chick* (касир у супермаркеті), *chippie* (тесля), *dermo* (лікар-дерматолог), *gyno* (лікар-гінеколог), *choco* (солдат-резервіст, зневажливе: походить від *Chocolate Soldier* = “шоколадний” солдат, який швидко “тане” під тиском), *cut lunch commando*, *weekend warrior* (солдат-резервіст), *cockie/cocky* (дрібний фермер), *copper* (поліцейський), *digger* (солдат піхоти, походить від золотокопач), *dole bludger* (особа, що живе на допомогу по безробіттю), *firie* (пожежник), *fisho* (торговець рибою), *garbo /garbologist* (сміттяр), *jackaroo/ jillaroo* (робітник /робітниця на вівцефермі, які набувають досвіду, необхідного для управління фермою), *Joe the Cameraman* (оператор, що знімає якусь подію для медіаустанови), *pollie* (політик), *postie* (поштар), *public servant* (держслужбовець), *sparky* (електрик), *truckie* (водій вантажівки), *wharfie* (робітник на причалі) тощо.

Специфічно австралійськими є номінанти: *tall poppy* (соціально успішна особа, котра досягла в чомусь досконалості), *figjam* (вискочень; скорочено від: “*fuck, I'm good, just ask me*”): хоча суспільство з повагою ставиться до особистих досягнень, однак самохизування засуджується. Вульгаризми *arse kisser*, *arselicker*, *bumkisser*, *bumsniffer*, *brown-noser* позначають осіб, які плазують перед носіями владних повноважень, що є кардинальним порушенням австралійської норми стриманого ставлення до представників влади, що й отримує негативну оцінку.

Велику кількість компонентів охоплює ментальний шар семантики австралізмів-антропосемізмів, при цьому найбільш негативну оцінку отримує брак інтелекту, що ілюструють такі назви: *blobhead* (недоумкувата, зарозуміла особа), *boofhead* (ідіот), *dill* (некомпетентна, дурна особа, ідіот), *dipstick* (ідіот, невдаха, лузер), *der brain* (дурень), *galah* (дурний, ідіот; походить від назви рожевого какаду – яскравого невеличкого австралійського папуги, який в деяких регіонах Австралії вважається шкідником, тому що зграї цих птахів знищують посіви; зазвичай саме таким папугам австралійці віддають перевагу як домашнім пестунчикам), *dickhead* (дурень, той, хто верзе дурниці); *drongo* (тупак, нікчема, непотріб, недоумкуватий; походить від назви пташки, яка водиться тільки в Австралії); *fruit loop*

(божевільний недоумок); *nong/ ning-nong* (недоумкуватий, слабоумний, ідіот); *Mong* (скорочено від "*tungoloid*", однак відноситься не представників монголоїдної раси, а позначає особу з розумовими вадами); *wofam* (нікчема, акронім від "*A Waste Of Fucking Time And Money*").

Полікомпонентність фізіологічного та фізичного шару семантики найменувань особи зумовлена традиційним культурними нормами австралійської лінгвокультури, порушення або брак яких знаходить негативну вербалізацію, наприклад, зловживання алкоголем: *dero/derro* (скорочення від *derelict*, волоцюга, гультай, що зловживає алкоголем); *Cadbury / Cadbury's/ Cadbury Kid* (особа, яка швидко п'яніє) походить від назви відомої торгівельної марки молочного шоколаду, реклама якого стверджувала, що кожна плитка шоколаду вміщує півтори склянки свіжого, щойно надоєного молока; переосмислена назва особи натякає на те, що *Cadbury Kid* не може вмістити навіть півтори склянки пива; *maggot* (особа в стані сильного алкогольного сп'яніння; дослівно: личинка).

Отже, аналіз найменувань особи засвідчив, що ця лексична підсистема є надзвичайно розгалуженою в австралійському варіанті англійської мови й вербалізує різноманітні аспекти відповідної лінгвокультури. Поняттєві характеристики лінгвокультурного типу АUSTRALIAN PERSON/ АВСТРАЛІЄЦЬ можливо представити у вигляді багатшарової структури, кожен із шарів якої складається з набору компонентів, що характеризують той чи інший змістовий аспект імені особи: територіально-географічний психологічний, ментальний, соціальний, фізіологічний, фізичний.

Перспективами дослідження є подальше опрацювання лінгвоаксіологічної семантики австралійських назв осіб з номінаціями людини в інших варіантах англійської мови в контрастивно-культурологічному аспекті.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Дмитриева О. А. Лингвокультурные типы России и Франции XIX века : Автореф. дис ... доктора филол. наук : 10.02.20 / Дмитриева Ольга Александровна; Волгогр. гос. пед. ун-т. – Волгоград, 2007. – 34 с.
2. Карасик В. И. Лингвокультурный типаж "русский интеллигент" / В. И. Карасик // Аксиологическая лингвистика: лингвокультурные типы: Сб. науч. тр. / под ред. В. И. Карасика. – Волгоград: Парадигма, 2005. – С. 25 - 61.
3. Карасик В. И., Ярмахова Е. А. Лингвокультурный типаж "английский чужак" / В. И. Карасик, Е. А. Ярмахова. – Москва: Гнозис, 2006. – 240 с.
4. Ковалёв Г.Ф. Этнонимия славянских языков. Номинация и словообразование. / Г.Ф. Ковалёв. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1991. – 175 с.
5. Країни світу – Австралія. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://svit.ukrinform.ua/Australia/australia.php>
6. Покровская М. Е. Системно-функциональный анализ лексических средств номинации в этнонимике (на материале английского языка) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Военный университет / М. Е. Покровская. – М., 2009. – 20 с.
7. Саржина О.В. Русские инвективные имена лица: комплексный анализ: Автореф. дис ... канд. филол. наук : 10.02.01. / Оксана Владимировна Саржина. – Томск, 2005. – 23 с.
8. Шен Д. А. Этноним в лексико-семантическом пространстве английского языка : Автореф. дис. ... канд. филол. наук / Нижегородский гос. лингв. ун-т / Д. А. Шен. – Н. Новгород, 2009. – 21 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

9. Meanings and origins of Australian words and idioms <http://andc.anu.edu.au/australian-words>
10. The Macquarie Dictionary /Edited by Susan Butler. – Fifth Edition. – Sydney, Australia: Macquarie Dictionary Publishers Pty Ltd, 2009. – 1940 p.
11. The Macquarie Dictionary and Thesaurus Online. – Електронний ресурс. – Режим доступу. – <http://www.macquariedictionary.com.au/features/word/search>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Валентина Паращук – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: актуальні проблеми етноніміки, міжкультурної комунікації.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗОВИХ ДІЄСЛІВ У АНГЛІЙСЬКОМУ МОЛОДІЖНОМУ ДИСКУРСІ

Олена ПАХОМОВА (Кривий Ріг, Україна)

У статті розглядаються лексико-семантичні особливості фразових дієслів у англійському молодіжному дискурсі, аналізуються підходи до класифікації фразових дієслів.

Ключові слова: фразові дієслова, фразеологічні одиниці, ідіоматичність, лексичні особливості, семантичні особливості, дискурс.

The article deals with the lexical and semantic peculiarities of phrasal verbs in English discourse of the youth. Different approaches to classification of phrasal verbs are analyzed.

Key words: phrasal verbs, phrasal units, idiomaticity, lexical peculiarities, semantic peculiarities, discourse.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасному англійському дискурсі безперервно зростає кількість та частотність вживання фразових дієслів, про що свідчать новітні наукові та публіцистичні видання. Це пояснюється тим, що вони виконують важливу лексичну функцію, завдяки більшій стислості та виразності. Фразові дієслова є складними структурними та лексико-семантичними утвореннями, що відбивають зміни у лінгвістичному, комунікативному та когнітивному процесах мовлення та постійно привертають увагу багатьох дослідників. Це пояснюється тим, що велика кількість фразових дієслів з плином часу перейшли з одного стилістичного пласту в інший, набули нові семантичні значення і втратили старі.

Загальний аналіз останніх досліджень та публікацій. Різні аспекти породження та функціонування дискурсу висвітлюються у працях таких відомих лінгвістів, як Ш. Баллі, Е. Бенвеніст, Р. Годель, Т. ван Дейк, Р. Крейд; Н. Арутюнова, М. Бахтін, О. Богданова, В. Борботько, А. Вежбицька, І. Ільїн, С.Крестинський, М. Миронова, О. Падучева, В. Петров та ін. В Україні проблемою дискурсу займалися М. Бартун, Ф. Бацевич, І. Безкровна, О. Боровицька, В. Бурбело, Н. Волкогон, О. Галапчук, С. Коновець, Д.Мамалига, Н.Непийвода, Л. Павлюк, Г. Почепцов, Т. Радзівська, В. Різун, Л.Рябополова, Т. Скуратовська, І. Соболева, М. Феллер, О. Фоменко, В.Шинкарук, І. Штерн, Г. Яворська та ін.

Питання теорії фразеології вивчалися Л. Авксентьєвим, М. Алефіренко, А. Альохіною, Н. Амосовою, В. Архангельським, Л. Булаховським, В. Виноградовим, В. Гаком, М. Демським, В. Жуковим, О. Куніним, О. Мелеровичем, В. Мокієнко, Є. Поливановим, Л. Скрипником, О. Смирницьким. Серед іноземних мовознавців цією проблемою займалися Ш. Баллі, Г.Кенеді, Дж. М. де ла Круз, Л. Сміт, Дж.Р. Хендріксон, Р. Хілтунен та ін. Природою фразових дієслів займалися лінгвісти, які намагалися всебічно висвітлити це питання, серед яких: І. Анічков, Ю. Жлуктенко, Л.Зільберман, М.Івашкін, О.Кубрякова, А.Ненюкова, І. Ногіна, А.Таха, семантику фразових дієслів вивчали С. Берлізон, С. Гурський, Р. Єжкова, І. Кліюнайте, А. Кузнецова, А. Ніколенко, особливості функціонування досліджували А. Бандік, Д. Болінджер, Л.Вікторова-Орлова, Н. Карягіна, К. Кастілло, А. Лайв, С. Поттер. Роль прийменника у функції постпозитива у фразових дієсловах досліджувалась у працях О. Кунина, А. Ніколенко, Р. Сайд, Ф.Пальмера, Т. Макартура, Р. Кірка, С. Грінбаума.

Проте, незважаючи на існуючі доробки, постійні зміни у мовленнєвій картині лінгвокультурного соціумузумовлюють необхідність подальших досліджень проблеми лексико-семантичних особливостей фразових дієслів у сучасному англійському дискурсі. Їх специфічна структура, семантичні особливості та колокація вимагають серйозного аналізу та осмислення.

Отже, метою даної статті є спроба проаналізувати різні підходи до класифікації фразових дієслів та розглянути їх лексико-семантичні особливості в англійському молодіжному дискурсі.

Виклад основного матеріалу. У нашому дослідженні слідом за К.Серажим під дискурсом ми розуміємо складний соціолінгвістичний феномен сучасного комунікативного середовища, який, по-перше, детермінується (прямо чи опосередковано) його соціокультурними, політичними, прагматично-ситуативними, психологічними та іншими

(конститууючими чи фонovими) чинниками, по-друге, має «видиму» – лінгвістичну (зв'язний текст чи його семантично значущий та синтаксично завершений фрагмент) та «невидиму» – екстралінгвістичну (знання про світ, думки, настанови, мету адресанта, необхідні для розуміння цього тексту) структуру і, по-третє, характеризується спільністю світу, який «будується» впродовж розгортання дискурсу його репродуцентом (автором) та інтерпретується його реципієнтом (слухачем, читачем тощо) [7].

Іншими словами, дискурс – це сукупність мовленнєво – мисленнєвих дій комунікантів, пов'язаних із пізнанням, осмисленням і презентацією світу мовцем і осмисленням мовної картини світу адресанта слухачем (адресатом).

Дискурс ототожнюється із предметом дослідження різних наук (соціологічний, політологічний, філологічний). У багатьох текстах дискурс сприймається як вияв культурної комунікації, етнокультурних особливостей спілкування, культурноісторичних особливостей комунікації. Науковці розрізняють типи дискурсів у залежності від соціальних, вікових та статевих характеристик учасників комунікації, серед яких молодіжний дискурс представляє, на нашу думку, найбільший інтерес.

Термін «фразові дієслова» вперше запропонував англійський графік Логан Пірсл Сміт. Дослідник визначає фразове дієслово як поєднання дієслова й прийменника, дієслова і прислівника чи дієслова і прийменника з прислівником [9]. Дж. Поуві визначає фразове дієслово як поєднання «простого» дієслова, що складається з одного слова, і адвербіального постпозитива та представляє єдину семантичну й синтаксичну одиницю [5].

Відповідно до словника лінгвістичних термінів Д. Розенталя під фразовим дієсловом мається на увазі поєднання дієслова з постпозитивом, тобто фразове дієслово є комбінацією дієслова і прийменника, дієслова і прислівника, дієслова з прийменником і прислівником [6]. Наприклад: *to breakdown* – зіпсуватися, перестати працювати, *to take after* – походити на когось, піти в когось з рідних.

І. Корунець визначає фразові дієслова як дієслівні фразеологізми, у яких головне слово, яке несе смислове навантаження виражено дієсловом. Вони виражають дію і функціонують найчастіше у ролі присудка [4: 35 – 36].

Дослідники виділяють наступні характерні ознаки фразового дієслова:

1. Наявність монолексемного еквіваленту фразового дієслова, що характеризує фразове дієслово як семантичну єдність: *call up* – *telephone*, *put off* – *postpone*, *put up with* – *tolerate*. Проте, цей критерій не визнається загальним для всіх фразових дієслів, оскільки еквівалентами багатьох фразових дієслів можуть виступати словосполучення: *breakdown* – *stop functioning*, *makeup* – *apply cosmetics*.

2. Ідіоматичність (поєднання двох або більше слів, значення яких не збігається зі значенням складових елементів та, які функціонують як єдність значення). Наприклад: *bring up* (виховувати), *give up* (перестати робити, полишити). Англійські лінгвісти вважають ідіоматичність другорядним фактором при вирішенні питання про віднесення даного поєднання до групи фразових дієслів, оскільки в англійській мові не існує чіткої різниці між ідіоматичними і не ідіоматичними поєднаннями [10].

3. Здатність фразових дієслів до утворення пасивних конструкцій – «passivization» (Дж. Поуві). Наприклад: *His misbehavior can't be put up with*.

4. Мобільність положення адвербіального постпозитива до чи після іменника. Для об'єкта кінцева позиція несе велике семантичне навантаження. Наприклад: *Call him up or call up him (not his sister)*.

5. Займенниковий (*who (m) / what*), а не адвербіальний (*where / when*) характер питань, поставлених від фразових дієслів.

Незважаючи на наявність виокремлених вище ознак фразових дієслів, більшість науковців погоджуються з відсутністю чіткої різниці між фразовими дієсловами з одного боку, і поєднаннями дієслів з «чистими» прислівниками або прийменниками, з іншого боку.

У науковій літературі залишається відкритим питання лексично-структурного складу фразових дієслів. І. Арнольд розглядає фразові дієслова як дієслова з постпозитивами. У функції постпозитива може виступати прийменник при поєднанні дієслова з

прийменниковою граматичною морфемою (прийменникове дієслово), при поєднанні дієслова з двома граматичними морфемами (фразово-прийменникове дієслово) [1].

А. Смирницькій також відносить фразові дієслова до фразеологічних одиниць. На думку А. Смирницького фразеологічна одиниця з семантичної точки зору може бути одновершинною (мати одне головне слово), двухвершинною (два головних слова) та багатовершинною (більше ніж два головних слова). Фразеологічні одиниці, що складаються з дієслова та прийменника або, наприклад, прислівники, він відносить до одновершинних: catch up, ring up, sit down, hold on [8].

Ю. Жлуктенко пропонує найбільш повну структурно-семантичну класифікація фразових дієслів, згідно якої розрізняються:

1) Дієслова з постпозитивними морфемами, що зберігають своє початкове локальне значення: come in, go out, go down, lay off, sweep away та ін.

2) Дієслова з постпозитивними морфемами, що мають фігуральне значення. Характерною відмінністю фразових дієслів цієї групи є те, що у сполученні з певним прийменником, дієслово набуває зовсім інше семантичне значення, що відрізняється від основного: boil down (скорочувати, зводити до чогось), take off (скидувати ціну), take up (заповнювати час), get along (досягати успіху).

3) Дієслова з постпозитивними морфемами, що інтенсифікують дієслово або надають його значенню сему завершеності, наприклад, eat up, rise up, swallow up, open up та ін.

4) Дієслова, значення яких не можна розглядати як суму значень компонентів: give in (поступатись), give up (кидати), come about (траплятись), bring up (виховувати). [3]

Згідно структурно-семантичної класифікації В. Виноградова [2] фразові дієслова другої групи можна розглядати як фразеологічні зрощення, своєрідні складні синтаксичні слова, значення яких не мають ніякого зв'язку із значенням складових компонентів. Основною ознакою фразеологічних зрощень є їх семантична нерозкладність, неподільність, абсолютна неможливість виведення значення цілого із значень компонентів [2: 22 – 24]. Серед причин появи фразеологічного зрощення дослідник вказує на переосмислення, втрату словами-компонентами прямого значення, появу нового образу, емоційні та експресивні фактори.

Фразові дієслова четвертої групи можна віднести до фразеологічних єдностей за класифікацією В. Виноградова [2: 27 – 29], оскільки будучи стійкими словосполученнями, вони мають семантично неподільне і цілісне значення, яке визначається лексичним значенням дієслова та сприяє мотивації значення фразеологізму в цілому.

Згідно результатів нашого дослідження у англійському молодіжному дискурсі становлять численну групу фразові дієслова, що мають два і більше значень, одні з яких ідіоматичного характеру: to make up (вигадувати, придумувати; робити макіяж), to bring up (виховувати дитину; вводити, представляти), to give away (віддавати безкоштовно, розповсюджувати; видавати секрет), to make out (роздивитися, побачити; закінчити, заповнити бланк), to take off (знімати одяг, взуття; брати відпустку), to put forth (демонструвати, показувати вкладати; пропонувати)

Велика група представлена фразовими дієсловами, які виражають перехід об'єкта з одного стану в інший або його переміщення: to die down (стати тихим, зникнути), to get ahead (робити успіхи; досягати успіху), to get around (подорожувати, пересуватися), to settle down (почати спокійне життя, стати поважним), to show up (прибути; з'явитися).

Висновки та перспективи подальших розвідок. Стан досліджуваної проблеми вимагає подальших наукових пошуків. Подальшого детального розгляду потребують структурні та семантичні особливості фразових дієслів, функції їх вживання.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка / И. В. Арнольд. – М.: Высш. шк., 1973. – 303 с.
2. Виноградов В. В. Лексикология и лексикография / В. В. Виноградов. – М., 1977. – 254 с.
3. Жлуктенко Ю.А. О так называемых "сложных глаголах" типа в современном английском языке / Ю.А. Жлуктенко // Вопр. языкознания. – 1954. – №5. – С. 105-113.
4. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу / І. В. Корунець. – Вінниця: Нова книга, 2003. – 448 с.
5. Поуви Джейн. Англійські фразові глаголи и их употребление: [Учеб. пособие для ин- тов и фак. иностр. яз] / Джейн Поуви. – М., Высш. шк., 1990. – 217 с.

6. Розенталь Д. Е., Теленкова М. А. Словник – довідник лінгвістичних термінів / Д.Е. Розенталь, М.А.Теленкова. – М.: Просвітництво, 1985. – 399 с.
7. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність. [На матеріалах сучасної газетної публіцистики] / К.С. Серажим: Монографія / За ред. В.Різуна. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 392 с.
8. Смирницький А. И. Лексикологія англійського язика / А. И. Смирнитский. – М., 1956. – 236 с.
9. Смит Л. П. Фразеологія англійського язика / Л. П. Смит. – М., 1959. – 387с.
10. Courtney, Rosemary. Longman Dictionary of Phrasal Verbs. – Longman Group UK Limited, 1995. – 734 pp.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Пахомова – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської мови з методикою викладання Криворізького педагогічного інституту Державний вищий навчальний заклад «Криворізький національний університет».

Наукові інтереси: лексична семантика, фразові дієслова.

ПАРАМЕТРИЧНІ ПРИКМЕТНИКИ ГОМЕРІВСЬКОГО ЕПОСУ: ПЕРЦЕПТИВНИЙ І НЕПЕРЦЕПТИВНИЙ ЗМІСТ

Марта ПЕТРИШИН (Івано-Франківськ, Україна)

Стаття присвячена дослідженню семантики і синтагматики параметричних прикметників у давньогрецькій мові. Виявлено, що поняття розміру вже у свідомості стародавніх греків асоціювалося з іншими сторонами буття, використовувалося для вербалізації світу емоцій та почуттів.

Ключові слова: параметричні прикметники, сполучуваність, семантична структура слова, сема, гомерівський епос.

The article is devoted to the analysis of semantic and syntagmatic aspect of parametric adjectives in the Old Greek language. It has been found out that the notion of size was already associated in mentality of Old Greeks with other sides of their living and used for the world of emotions and senses to verbalize it.

Keywords: parametric adjectives, combinability, semantic word structure, semantic field, seme, Homer's epos.

Зорові відчуття постають одним із видів сенсорного механізму сприйняття, основною функцією яких є фіксація навколишнього світу в динамічному прояві. Візуальні предметні образи, тобто перцептивний досвід людини, служать основою формування різноманітних форм ментальних репрезентацій. Думку про важливість перцептивного досвіду для концептуалізації матеріального та ідеального світу неодноразово висловлювали філософи, психологи, лінгвісти. Найменування розміру належать до перцептивної лексики, яка відіграє важливу роль у відображенні об'єктивної дійсності.

Параметричні прикметники, які перебувають у фокусі нашого дослідження, неодноразово становили об'єкт наукових студій лінгвістів (О.М.Бондіна [1], Т. Г. Линник [3], О. В. Бублик [2] Г. К. П. Смоліна [5] etc.). Незважаючи на підвищений інтерес лінгвістів до опису й вивчення прикметників з семантикою розміру, низка питань, що виникають у процесі дослідження специфіки ментальних структур концептуального простору, вербалізованого параметричними прикметниками давньогрецької мови, потребує ґрунтовного висвітлення. Отже, актуальність нашої розвідки полягає у потребі комплексного аналізу прикметників розмірув давньогрецькій мові як складного явища, яке виникає у результаті сприйняття носіями мови та відображення у ній перцептуального простору, у необхідності встановлення структури концепту "розмір" та опису його складових елементів.

Метою нашої розвідки є виявлення способів категоризації розміру в гомерівському епосі. Мета роботи передбачає розв'язання наступних завдань: інвентаризувати прикметники на позначення розміру в поемах Гомера, установити семасіологічні характеристики компонентів лексико-семантичного поля розміру, дослідити синтагматичні зв'язки параметричних прикметників з тематичними групами іменників.

Об'єкт дослідження становлять параметричні прикметники гомерівського епосу. Предметом дослідження є лексико-семантичні особливості ад'єктивів з семантикою розміру в поемах Гомера.

Матеріалом дослідження слугували прикметники на позначення розміру в поемах Гомера, оскільки мовлення письменника, його твір, а ширше – ідіолект, є цінністю з погляду виявлення нестандартних, оригінальних, додаткових мовно-гносеологічних зв'язків.

Словниковий склад є найбільш чутливим до різноманітних зовнішніх факторів впливу, на ньому постійно відображається дія внутрішніх законів функціонування мови. Розвиток лексичного значення параметричної лексеми пов'язаний з появою нових ЛСВ у складі багатозначного слова. Параметрична лексика удавньогрецькій мові характеризуються розвинутою полісемією. Питання про багатозначність слова, про характер зв'язків між окремими ЛСВ у його структурі було предметом уваги лінгвістів у різні часи. Полісемія мовних одиниць, як зазначають дослідники, представляє собою “мовну універсалію, якій проявляється віддзеркалююча і узагальнююча здатність мислення та мови” [4: 5]. Як семантична універсалія, полісемія слова дозволяє у згорнутому вигляді відбивати велику кількість пов'язаних між собою концептів, відображає найважливішу властивість пізнання і мислення узагальнено відтворювати дійсність. Процес розвитку значення реалізується у метафоризації на основі порівняння заспорідненими ознаками та асоціаціями одного значення з іншим. У структурі значення параметричних прикметників виділяємо два рівні: а) перцептивний, який містить інформацію про еталон розміру (під еталоном розуміємо вказівку на нього у лексикографічних джерелах); б) неперцептивний, що має інформацію про переосмислену ознаку – метафоричне і символічне значення.

Мовну основу для номінації вертикального виміру простору у давньогрецькій мові архаїчного періоду становить синонімічний ряд прикметників зі значенням “високий”: *ὕψηλος*, *αἰπύς*, *αἰπεινός*, *βλωθρός* та прикметник *βαθύς* (глибокий). Ад'єктиви *εὐρύς*, *πλατύς* (широкий), *στενός*, *στενωπός* (вузький), *δολιχός*, *μακρός* (довгий) служать для вираження простору по горизонталі. До параметричних прикметників належать також гіпероніми, які знаходяться поза відношенням до осей тривимірного простору (*μέγας*, *πελώριος*, *ὄβριμος* – великий, *μικρός*, *ὀλίγος*, *ἡβαιός*, *ἐλάχιστος* – малий), а також на трьох осях (*παχύς* – товстий). Прикметники з семантикою розміру виявляють у гомерівському епосі широкий діапазон сполучуваності з конкретними іменниками, які позначають предмети, що займають у просторі певне місце, мають протяжність та об'єм.

Аналіз семантичної структури прикметника *μέγας* засвідчив, що для поетичної мови Гомера характерною є реалізація перцептивного значення “великий за фізичним розміром”, актуалізацію якого спостерігаємо при візуальній оцінці зброї – “*σάκος μέγα τε στιβαρόν τε* (II, III, 336) – *ветхий і міцний щит*”; тварин “*μέγας σὺς* (Od IV, 457) – *ветхия свиня*”; предметів – “*δὲ πέπλος μέγιστος* (II, VI, 90) – *найбільше покривало*”.

Проте внаслідок розвитку суспільства й удосконалення мисленнєвої діяльності спостерігаємо розширення кола предметів, які детерміновані лексемою *μέγας*. Це сприяло появі великої кількості номінативно-похідних значень. Зокрема, характеризуючи іменники *τὸ ἔγχος* (спис) та *τὸ φάσγανον*, *τὸ ἄορ* (меч), прикметник *μέγας* підкреслює їх велику довжину: “*πληγείσ' ἔγχεϊ τε μεγάλα* (II, XVII, 296) – *був ударений довгим списом*”, а у сполученнях з іменниками тематичних груп (ТГ) “будівлі та елементи споруд”, “географічні об'єкти”, реалізує потенційну сему “висота”: “*πέτρῃ μεγάλῃ* (II, XV, 618) – *висока скеля*”. Сема “ширина” виступає на перший план у випадку сполучення з ТГ іменників “водойми”: “*ἐς πέλαγος μέγα* (Od, III, 320) – *до широкого моря*”. При вживанні з лексемами, що позначають об'єкти, розташовані нижче рівня землі, спостерігаємо появу номінативно-похідного значення “глибокий”: “*ἐν δίνῃσι μεγάλῃσιν κρύπτων* (II, XXI, 239) – *ховаючись у глибокому вирі*”. Номінативно-похідні значення виникають у результаті семантичного розширення: змінювалася уява про напрям виміру. Результати аналізу свідчать, що у гомерівському епосі прикметник *μέγας* набуває низки неперцептивних значень. Зокрема, значення “багаточисельний” виникає в результаті переносу зі сфери розміру в сферу позначення кількості: “*Λυκίων μέγα ἔθνος* (II, XII, 33) – *багаточисельний натовп лікійців*”.

Прикметник *μέγας* виступає в епосі засобом розкриття поняття величності, впливовості. У таких контекстах у семантиці ад'єктива на перший план виступають семами “абстрактність”, “важливість”, “високий ступінь ознаки”, “позитивна оцінка”: “*μεγάλῳ Διὸς πεπρωμένῳ βουλήν* (II, XII, 242) – *поступаємося поради великого Зевса*”. Під час аналізу семантичної структури прикметника *μέγας* звернено увагу на актуалізацію неперцептивних значень “голосний”, “цінний”, які виникають здебільшого в результаті метафоричного переносу: “*μέγαλῃ δὲ ποθῇ* (II, XVII, 690) – *сильний смуток*”; “*ἔδονισαν μεγάλα ἀλαλήτωρ* (II, XIV, 393) – *сходилися з голосним кряктом*”.

Репрезентантами мікрополя малого загального розміру виступають прикметники *μικρός*, *ελάχιστος*, *ἥβαιός* та *ὀλίγος*. Ядро мікрополя представлено прикметником *ὀλίγος*, який актуалізує перцептивне значення “малий”: “ὀλίγην τε τράπεζαν (*Od. XX, 259*) – *малій стіл*”. Проте у випадку сполучення з іменниками *ὁ χρόνος* (час) та *ἡ ἀναπνεύσις* (відпочинок), що характеризуються темпоральними параметрами, набуває неперцептивного значення “нетривалий, короткий в часі”: “ὀλίγη δε τ’ ἀναπνεύσις πολέμοιο (*Il. XI, 801; XVI, 43; XVIII, 201*) – *короткий відпочинок від війни*”. Завдяки незвичному контекстному оточенню (сполучення з іменником *ἄμνητος* (жнива), який у свою чергу вживає Гомер у переносному значенні), прикметник *ὀλίγος* може набувати значення “бідний, наявний у малій кількості”. У XIX книзі “Іліади” читаємо про те, що багато соломи (воїнів) скосила мідь, а “ἄμνητος δ’ ὀλίγιοςτος (*Il. XIX, 223*) – *жнива дуже бідні*”.

Функціонування параметричного прикметника *ἥβαιός*, основне значення якого “невеликий за фізичним розміром”, у неперцептивному значенні пов’язане з оцінкою інтелектуальних здібностей людини. Метафоризуюча роль прикметника розвивається під впливом сполучуваності з абстрактним іменником *ἡ φρήν* (розум): “φρένες οὐδ’ ἥβαιαί (*Od. XXI, 288*) – *ні краткі розуму*”.

Основною функцією прикметників *δολιχός* та *μακρός* є перцептивне позначення розміру предмета між двома найвіддаленішими точками по шкалі ОХ. Цей критерій використовує Гомер для опису зброї: “δολιχ’ ἔγχεα (*Il. VII, 255*) – *довгі списи*”. Проте аналіз фактичного матеріалу дозволяє сумніватися щодо первинного значення довжини аналізованих прикметників. У гомерівському епосі ад’єктиви *δολιχός* та *μακρός* актуалізують здебільшого значення часу. Реалізуючим контекстом для прояву темпоральної семантики цих прикметників служать слова, що характеризуються часовими параметрами: *ἡ δόδος* (дорога), *ἡ νύξ* (ніч), *τὸ ἦμαρ* (день), *ἡ νόσος* (хвороба), *ὁ πλόος* (плавання). Наприклад, “ἡμέατα μακρά (*Od. X, 470; XXII, 301; XVIII, 367*) – *довгі дні*”; “*νύχτα δολιχὴν (Od. XXIII, 243)* – *довгу ніч*”. В одиничних лексичних

контекстах прикметник *μακρός* набуває значення “старий, давній”: “*νόν δ’ ἦδη τότε μακρόν ἐέλιδαρ ἐκτετέλεσται (Od. XXIII, 54-56)* – *ниві бо справді збулися-таки давні твої (Пенелопі) сподівання*”.

Мікрополе на позначення ширини репрезентують прикметники *εὐρύς* та *πλατύς* основною функцією яких є позначення розміру предмета у лінійній проекції. У перцептивному значенні лексема *εὐρύς* вживається для: 1) характеристики людини: “*εὐρέας ὄμους (Il. III, 227)* – *широкі плечі*”; 2) опису транспортних засобів: “*εὐρέϊαν σχεδίην (Od. V, 163)* – *широкий чіп*”; 3) змалювання споруд, предметів побуту, зброї: “*εὐρὺν ... ἔχει σάκος (Il. XI, 527)* – *має широкий щит*”. У синтагмах з іменниками на позначення найменувань об’єктів рельєфу виникає асоціативне уявлення про велику площу предмета, завдяки чому формується семантичний компонент “великий простір”, що стає базою значення “просторий”: “*Τροίην ἐν εὐρείῃ (Il. XXIV, 494)* – *у просторій Трої*”. У синтагмі “*τεῖχος εὐρὺν (Il. XII, 5)* – прикметник розвиває значення “грубий”, актуалізуючи потенційну сему “у поперечному перерізі”. Ознака “великий простір” у свою чергу викликає уявлення про велику кількість, що спричинює розвиток значення “багаточисельний”: “*κατὰ στρατὸν εὐρὺν Ἀχαιῶν (Il. II, 439)* – *проти багаточисельного війська ахейців*”. У результаті сполучення з абстрактним іменником *τὸ κλέος* (слава) спостерігаємо появу неперцептивного метафоричного значення “той, що широко лине: “*τὸ κλέος εὐρὺν καθ’ Ἑλλάδα καὶ μέσον Ἄργος (Od. IV, 816)* – *широка слава якогось лине по всій Елладі і Аргосі*”.

Прикметники *στενωπός* та *στενός* у сполученнях з іменником *ἡ δόδος* актуалізують перцептивне значення “вузький”: “*στενωπὸν ἐν δόδῳ (Il. XXIII, 416)* – *на вузькій дорозі*”.

Мовну основу для номінації вертикального виміру простору, точкою відліку якого є будь-яка горизонтальна поверхня, становить синонімічний ряд прикметників *ὕψηλός, αἰπύς, αἰκρινός, αἰπηεῖς, αἰπός, βλωθρός* та *ἠλίβητος* (високий). Номінативне значення згаданих прикметників актуалізується у сполученні з іменниками, семантика яких пов'язана з характеристикою рельєфу, будівель, рослин: “*ἐν δόμασιν ὑψηλοῖσι* (Od. XXI, 33) – у високих будинках”. На особливу увагу у епосі заслуговує прикметник *αἰπύς*, оскільки поєднує в собі значення висоти та глибини, а також набуває яскравого естетичного забарвлення. Зокрема, у випадку сполучення з іменником *ὀφόνος* (вбивство) на передній план виступає значення “швидкий”, що вказує на короткочасність дії: “*ἀλεξέμεναι φόνον αἰπόν* (Il. XVII, 365) – захищаючи від швидкого вбивства”. Просторове значення втрачає *αἰπύς* і в синтагмі “*τὸ ρέεθρον αἰπύ* (Il. VIII, 369) – бурхливі потоки”, вживаючись для вираження інтенсивності руху. У результаті метафоричного перенесення значення виміру у просторі у площину ставлення людини до предметів та явищ актуалізується значення “страшний”: “*τῶν μὴ τις ὑπέκφυγοι αἰπὺν ὄλεθρον* (Il. VI, 57) ніхто не уникне страшною загибеллю”. Аналізований ад’єктив у поемах Гомера може розвивати значення “важкий” і “прямовисно висяча петля”.

Параметричні прикметники *δολιχός* та *μακρός* (довгий) виражають горизонтальний вимір простору по шкалі ОХ. Проте аналіз фактичного матеріалу засвідчив, що для параметричних прикметників мікрополя “довжина” характерним є вживання на позначення тривалості у часі. Реалізуючим контекстом для прояву темпоральної семантики ад’єктивів служать слова, що характеризуються часовими параметрами: “*νόκτα ... δολιχὴν* (Od. XXIII, 243) – довгу ніч”; “*ἦματα μακρά* (Od. X, 470) – довгі дні”.

Прикметник *βαθύς* (глибокий) служить засобом вираження відстані вниз від нульового рівня і вживається для характеристики вертикального простору. Локальне, просторове значення актуалізує *βαθύς* зі словами, які містять сему “заглиблення на поверхні”: “*βαθεῖαν τάρφρον* (Il. VII, 341) – глибокий ріє”. Лексема *βαθύς* не відзначається в епосі високою частотністю внаслідок екстралінгвальних причин – кількість денотатів, розташованих нижче від поверхні землі, є обмеженою. Проте досліджуваний матеріал показав, що для аналізованого прикметника характерна велика кількість похідних значень, в основі яких закладені різноманітні семантичні та психологічні асоціації носіїв мови. Так, наприклад, автор використовує прикметник *βαθύς* для опису об’єктів, віддалених від певної поверхні, але не від землі: “*τύχε γὰρ ῥ’ ἀμάθοιο βαθείης* (Il. V, 587) – занурився у глибокий пісок”, може характеризувати предмет за місцем, де він знаходиться: “*βαθείης ἐν τάρφεσιν ὕλης* (Il. XV, 606) – у заростях глибокого піску”. У результаті сполучення з іменником *ἡ λαίλαψ* (буря) спостерігаємо нейтралізацію семи “лінійний розмір”,

що сприяє актуалізації неперцептивного значення “сильний”. Функціонування *βαθύς* у похідних значеннях пов’язане також із оцінкою емоцій людини. Наприклад: “*τὸν δ’ ἄχος δέξυ κατὰ φρένα τύψε βαθεῖαν* (Il. XIX, 125) – і жорстоке горе вразило глибоку душу”. У семантичній структурі прикметника *βαθύς* спостерігаємо зв’язок мікрополів на позначення розміру, сили та емоційної характеристики.

Характеризуючи мікрополе на позначення товщини, відзначимо, що Гомер часто використовує ці прикметники у перцептивному значенні для змалювання частин тіла: “*παχέος παρά μηρῶ* (Od. XI, 231) – біля товстого стегна”. Становлення нової архісеми “стан” спостерігаємо у випадку сполучення з іменником *τὸ αἶμα* (кров): “*αἶμα παχὺ πτόοντα* (Il. XXIII, 697) – стікаючи густою кров’ю”. У результаті метафоричного переносу зі сфери розміру у сферу “сила прояву” актуалізується неперцептивне значення “міцний”: “*χεῖρὶ παχείῃ* (Il. VII, 264) – міцною рукою”.

Прикметник *λεπτός* (тонкий) позначає вимір у поперечному перерізі. Актуалізацію перцептивного значення фіксуємо у синтагмі “*ἴστων ... λεπτόν* (Od. II, 95) – тонку тканину”. Аналіз фактичного матеріалу засвідчив, що лексема *λεπτός* може відображати у своїй структурі зв’язок мікрополів на позначення товщини і ширини: “*λεπτῆ δ’ εἰσίδμη* (Od. VI, 264) – вузький прохід”, актуалізуючи диференційні семи “протяжність” і “між двома найменш віддаленими точками”. У випадку поєднання з іменником *τὸ ἔργον* (робота) прикметник *λεπτός* набуває несподіваного звучання і позначає майстерність, витонченість, надаючи зображуваному образності: “*οἶα θεῶων λεπτά ... ἔργα πέλονται* (Od. X, 223) – яка тонким (майстерним) рюхділлям богинь здається”.

Аналіз параметричних прикметників у гомерівському епосі виявив, що концепт розміру вже у свідомості стародавніх греків асоціювався з іншими сторонами буття, використовувався для вербалізації внутрішнього світу, зокрема, для мовного вираження духовного світу, інтелектуального, психічного та соціального стану людини, для формування мовної моделі часу, числа. Неперцептивні значення параметричних прикметників виникають здебільшого внаслідок метафоричних процесів і пов'язані із заміною семи “протяжність” семами “час”, “значимість”, “впливовість”. Розвиток неперцептивних значень на основі конкретних просторових уявлень є свідченням глибокої архаїчності лексики на позначення розміру.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бондина О.Н. Прилагательные размера в современном немецком языке: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук: 10.02.04 / О.Н. Бондина. – К., 1981. – 21 с.
2. Бублик О.В. Синонимические ряды прилагательных со значением размер и пути их пополнения (на примере английского языка): автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук: 10.02.04 / О.В. Бублик. – Львов, 1991. – 15 с.
3. Линник Т.Г. Параметричні прикметники і їх становлення / Т.Г. Линник. – К.: Наукова думка, 1982. – 196 с.
4. Ольшанский И. Г. Лексическая полисемия в системе языка и тексте (на материале немецкого языка) / И. Г. Ольшанский, В. П. Скиба. – Кишинев: Штиинца, 1987. – 128 с.
5. Смолина К. П. К изучению семантической истории прилагательного великий / К.П. Смолина // Экскурсы в историю русской лексики. – М.: Наука, 1978. – С. 109-128.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Homers. Ilias. Text / Homers. – Leipzig und Berlin: Druck und Verlag von B. G. Teubner, 1911. – 333 s.
2. Homers. Odyssee. Text / Homers. – Leipzig und Berlin: Druck und Verlag von B. G. Teubner, 1909. – 248 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марта Петришин – кандидат філологічних наук, доцент кафедри загального та германського мовознавства Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Наукові інтереси: проблеми семантики класичних мов.

ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕЛІГІЙНОЇ ЛЕКСИКИ В ЗАГОЛОВКАХ ТВОРІВ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Ірина ПОКРОВСЬКА (Київ, Україна)

У статті розглядаються питання функціонування в заголовках творів турецької літератури XX-XXI століть релігійної лексики. Аналізуються семантичні відношення мовних знаків сакральної та світської сфер турецького етносу, характеризуються процеси метафоризації та фразеологізації турецьких заголовків.

Ключові слова: заголовки, художній твір, вторинна номінація, заголовки-фразеологізми, заголовки-прислів'я, трансформація.

This article deals with the functioning of the religious lexemes in the titles of the Turkish literature works of the XX-XXI centuries. There are considered the semantic relations of the language signs in the sacral and secular vectors of the Turkish ethnic group, there are also characterized the processes of the metaphor and phraseological units formation in the Turkish titles.

Keywords: title, artwork, secondary nomination, titles-phraseological units, titles-proverbs, transformation.

Релігія з незапам'ятних часів займає важливе місце в житті соціуму і сягає «витоків людського в мові» [6: 3]. Через тісний зв'язок з суспільством релігія й після її відділення від світського життя продовжує накладати відбиток на інші сфери господарювання, на мовному рівні – на формування лексики різних функціональних стилів.

Актуальність цього дослідження ґрунтується на широкому потенціалі вживання релігійної лексики в заголовках художньої літератури й набуття ними в певних випадках позбавлених культового значення вторинних номінацій, незафіксованих у тлумачних і фразеологічних словниках сучасної турецької мови.

Мета дослідження полягає в здійсненні класифікації турецькомовних художніх творів відповідно до їх релігійно маркованих заголовків. Досягнення зазначеної мети передбачає вирішення таких завдань, як визначення основних функцій й окреслення семантичних особливостей заголовків досліджуваних творів, фіксація та аналіз сталих виразів (у т.ч. трансформ), розповсюджених у заголовках художніх творів.

Об'єктом дослідження є зв'язок мови і релігії у творах турецької літератури ХХ-ХХІ століть, **матеріалом** – назви турецькомовних художніх творів (романів, новел, драматичних та поетичних творів) зазначеного періоду.

Новизна дослідження полягає в тому, що вперше в науковий обіг в українській тюркології вводяться назви художніх творів з релігійним компонентом, аналізується взаємозв'язок між хрематонімами й текстами, які вони номінують.

Заголовки художніх творів останнім часом все більше привертають увагу вітчизняних та зарубіжних дослідників-лінгвістів (Н. Веселова, М.Доценко, С. Кржижановський, Н. Кожина, В. Кухаренко, А. Ламзіна, А. Суртаєва, Г. Ткаченко та ін.).

Заголовок – це “назва (ім'я) будь-якого журналістського, образотворчого чи літературного твору, його частини розділу; періодичного видання” [4: 63]. На основі заголовків пізнається зміст твору, це свого роду тематичний орієнтир. У заголовку “статті есплікується значимий компонент, який актуалізує у свідомості читача елемент ситуації реальної дійсності [1: 37]. Заголовок відображає головну думку автора тексту і є не тільки одиницею, від якого відштовхується акт комунікації з читачем, але і елементом, “з якого починається процес викладення змісту і сприйняття його адресатом” [1: 37].

Заголовок (тур. başlık) – речення, група слів або одна лексема, які визначають суть повідомлення (зазвичай в газеті чи журналі) [10: 134]. Заголовок – слово або слова, якими називають книги або розділ книги з метою визначення загальної теми [7: 129].

Заголовок – це ознайомчий надпис, який носить певна книга чи розділ книги [12: 155]. Заголовки відіграють важливу роль у двох галузях знань: літературі та журналістиці, стаючи своєрідним покажчиком для читача. Спираючись на заголовки, можна визначати суть матеріалу, оскільки важко уявити “книгу без назви, а будь-який журналістський матеріал – без заголовка” [4: 63]. Заголовки художніх творів останнім часом все більше привертають увагу дослідників. У першу чергу – це романи й оповідання релігійного змісту.

Специфіка заголовків полягає в тому, що вони одночасно конкретизують і узагальнюють зміст художнього твору. Конкретизація заголовка забезпечується завдяки віднесеності заголовка до представленої в тексті ситуації, і відрізняється від контекстуальної реалізації значення тим, що відбувається в умовах розриву між самою формою та її осмисленням. Узагальнення значення заголовка пов'язане з тим, що до його тлумачення входять різні елементи художнього твору. Заголовок вважається емним вираженням точки зору автора художнього твору [5: 13]. Двоплановість заголовку зумовлюється ще й тим, що він актуалізує певну інформацію перед ознайомленням читача з текстом, і ця інформація в процесі прочитання тексту збагачується новим змістом, який надає йому семантичної багатозначності [2: 165]. Заголовок проходить у художньому творі подвійну актуалізацію: 1) встановлення одного зі словникових значень слів заголовку; 2) фіксація того змісту, що заголовок набуває в творі. Саме заголовок повідомляє в сконцентрованому вигляді інформацію про зміст всього тексту.

Заголовки традиційно містять лексеми, які вживаються як в своєму первинному, так і вторинному значенні.

Назви релігійних творів. Ці хрематоніми зазвичай відображають зміст релігійних оповідань, історичних творів й есе. В оповіданні Омера Сейфеттіна “Перший намаз” (“İlk namaz”) мова йде про те, як мати привчала свого сина до мусульманських звичаїв: “*Haydi Ömerciğim, kalk, demişti. ‘Kalk, haydi yavrucuğum’... ‘Fakat anneciğim, demiştin, ‘Daha gece...’ Her vakit öptüğü yerden, sol kaşımın ucundan tekrar öperek: ‘Yok yavrucuğum, saat on iki, sonra vakit geçer...’ diye koltuklarımdan tutarak kaldırdı*” – “Давай, Омерчику, вставай, – сказав він”. “Вставай, дитино, давай”.... “Але, мамо, – відповів він. – Ще ж ніч”. – [s. 86-87]

Збірка оповідань Махмута Ачила та Севде Ачил “Султани раю” (“Cennet Sultanları”) наповнена інформацією про спосіб життя та поведінку дружин і доньок пророка Мухаммеда, взаємоповагу між людьми. Книга Ахмета Джошкуну “Наша вічна батьківщина – рай” (“Ebedi Yurdumuz Cennet”) проводить паралелі з географії, через яку вивчають як свою країну, так і інші країни, проте з його точки зору рай вивчати важливіше, ніж безмежні простори Австралії.

Назви релігійно-світських творів. До цієї групи входять хрематоніми, які дають назви оповіданням, романам та віршам і є своєрідними ланцюгами між сакральним та секулярним. Так, історичний роман Муаммера Юкселя “Рай” (“Cennet”) розпочинається з розповіді Адама про шлях до раю, після чого відбувається перехід до середньовічних війн, спасінням від яких для людей може стати можливість потрапити до прекрасної частини потойбічного світу – раю. У цьому творі спостерігається вже частковий зв’язок між життям простої людини на землі та в раю, і рай прирівнюється до спасіння. Підтвердженням цього може виступати і розгорнута назва даного роману “Зло скрізь є, а раю ніде немає” (“Kötülük her yerde cennet hiçbir yerde”).

У романі Зія Гьокальпа “Туркізуватися, ісламізуватися, осучаснюватися” (“Türkleşmek, İslamlaşmak, muasırlaşmak”), надрукованому в 1918 році, мова йде про необхідність панування серед турків створеної ними власної культури. На рівні мови це означає, що відповідники термінів у турецькій мові потрібно запозичувати не з європейських мов, а арабської та перської, які є мовами ісламу. Для певного народу спочатку повинні бути написані релігійні книги, а потім книги з етики, юриспруденції, літератури, філософії та інших галузей наук [9; 8].

Назви світських творів. Ця група представлена символічними хрематонімами. Зокрема, назва роману відомого турецького письменника Пейамі Сафі “Страшний суд” (“Mahşer”) розповідає про перепиті кохання двох молодих людей – Ніхада та Муаззез, які лишилися сам на сам зі своїми побутовими проблемами після небажання дівчини одружуватися з паном Аллаедіном – власником однієї з місцевих газет, з яким її хотіли заручити. Символічним є і назва твору Алі Еркана Кавакли “Долина пекла” (“Cehennem Vadisi”), у якому розповідається про бандитські вбивства на території Туреччини: слідчий Хусейн та інспектор поліції Сафа не можуть знайти вбивцю вчителя з Діярбакиру і в результаті пошуків їх машина потрапляє в аварію, внаслідок чого вони обоє зазнають тілесних пошкоджень. Тим часом був поранений і начальник відділу безпеки Гаффар Оккан.

Символічні значення мають релігійні компоненти в багатьох творах: “Cehennem Çiftliğinden kaçış” (букв. втеча з ферми пекла) – роман Бариша Уйгура про складнощі життя; “Cennetin kaup toprakları” (“Втрачені землі раю”) – роман Явуза Екінджи про столітню історію культури, релігії, географії турецьких земель; “İki cennet arasında anılar” (“Спогади поміж двох раїв”) – спогади Хікмета Сюмера про міста Мерсін та Гьозне.

Ідеї художніх творів дійсно варто осмислювати шляхом проникнення в систему взаємозв’язку заголовків – текст. Зокрема, у деяких творах світського характеру релігійно марковані лексеми мають здатність виступати в якості означень, які виражають тепле ставлення до рідного краю, країни чи рідного міста. Наприклад, у вірші Ерола Коджі “Запах раю” (“Cennet konusu”) зображується аромат квіт та трав Анатолії, у поезії Йизмала Баритли “Країна-рай – моя Туреччина” (“Cennet ülke Türkiyem”) описується могутність та краси Туреччини як в часи султана Фатіха, так і в роки правління Ататюрка. Яхья Кемаль Бейтали звертається до свого улюбленого міста у поезії “Святий Стамбуле” (“Aziz İstanbul”).

До назв світських творів слід віднести і заголовки-фразеологізми та заголовки-прислів’я з релігійними компонентами, які апелюючи до фонових знань суспільства, дають характеристику певному явищу дійсності. Зокрема, добре відомий роман Решата Нурі Гюнтекіна – “Божий гість” (“Tanrı Misafiri”), розповідає про Хафиза Льяса, який одного дня завітав до будинку пана Алі Ефенді, в якому він цілими днями читав Коран, їв три-чотири рази на день і навіть не збирався нікуди звідти іти. Крім того, він весь час ласував хазяйською городиною та фруктами. Проте у словнику фразеологізмів та прислів’їв (“Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü”) О. А. Аксоя зазначений фразеологізм визначається, як “приємний неочікуваний гість” [8; 1065]. Отже, слід констатувати факт, що Р. Н. Гюнтекін використав фразеологізм з іронічним забарвленням, надавши своєму твору особливо емоційно-експресивного відтінку. І. Кошева доречно підкреслює: “Назва містить основну ідею твору, репрезентовану в певному коді, і є не лише смисловим, але й психосоціолінгвістичним ядром цієї ідеї, яка розкривається всім твором” [3; 9].

Поетику назв художніх творів забезпечують і фразеологізми-трансфори. Зокрема, збірка оповідань відомого турецького сатирика має назву *Sora Sora Cennet Bulunur* (букв.

Запитуючи й рай знайдеш), що є похідною від відомого турецького прислів'я *Sora sora Bağdat (Kabe) bulunur* (букв. Язик і до Багдаду (Кааби) доведе) [8; 430].

Роман Ханде Алтайли “У кохання втручається диявол” (“*Aşka şeytan karışır*”) бере свій початок у прислів'ї *Acele işe şeytan karışır* – ‘справа, яка зроблена нашвидкуруч, не може бути виконана якісно’ [8; 107]. У романі розкривається стан молодій дівчини Асли, яка заплющує очі на суспільні норми, мораль, совість, перебуваючи в полоні кохання до одруженого чоловіка на ім'я Омер.

Таким чином, аналіз заголовків різнопланових турецькомовних художніх текстів ХХ-ХХІ століть з релігійним компонентом дає можливість зробити певні висновки щодо співвідношення семантики заголовків і текстів самих творів. Заголовки релігійно спрямованих творів переважно повною мірою відображають зміст текстів, у той час як сакральні марковані найменування романів, оповідань світського характеру мають імпліцитний зв'язок із задумом самого автора, викладеного в тексті. У таких випадках зміст заголовка стає зрозумілим лише після ознайомлення із сюжетною лінією твору й особливими рисами його персонажів. Загалом, у світських творах релігійна лексика набуває переносного значення, залишаючись при цьому маркером турецької культури. Перспективи подальших досліджень полягають у виявленні зв'язку релігійно маркованих заголовків творів турецької художньої літератури з мовною картиною світу турецького етносу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Доценко М.Ю. Заголовок и смысловая структура текста (на материале современных газетных текстов деловой ориентации) // Мир русского слова. – 2007. – № 4. – С.37-39.
2. Изотова Н.П. Роль заголовку як сильної позиції в актуалізації ключового концепту художнього твору (на матеріалі англійських біографічних романів ХХ століття) // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики: Зб. наук. пр. – К.: Логос, 2007. – Вип. 12. – С. 164-168.
3. Кошечкина И. Название как кодированная идея текста // Иностранные языки в школе. – 1982. – № 2. – С. 8-10.
4. Карпенко В. Вдалий заголовок – половина успіху // Редактор і видавець. – 2007. – № 1. – С. 63-76.
5. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту / Віталій Анатолійович Кухаренко. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 272 с.
6. Мечковская Н.Б. Язык и религия. Лекции по филологии и истории / Нина Борисовна Мечковская.– М.: Агенство “Фаир”, 1998. – 352 с.
7. Akalın S. Edebiyat Terimleri Sözlüğü/ Sami Akalın. – İstanbul, Varlık Yayınları, 1984. – 316 s.
8. Aksoy Ö. A. Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü: iki cilt / Ömer Asım Aksoy. – İstanbul: İnkılâpKitabevi, Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş., 1988. – 1205 s.
9. Gökalp Z. Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak / Ziya Gökalp. – Ankara: Kültür Bakanlığı yayını, 1976. – S. 8-9.
10. Doğan M. Büyük Türkçe Sözlük / Mehmet Doğan. – İstanbul: Pinar Yayınları, 2005. – 1424 s.
11. Ömer Seyfettin'den seçme hikayeler. – İstanbul, Erden yayınları, 1988. – 480 s.
12. Türkçe Sözlük [Başkan prof. Dr. Hasan Eren] – Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi: 1988. – 745 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Покровська – кандидат філологічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри тюркології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: лексикологія, лексикографія, фразеологія, пареміологія, когнітивна лінгвістика.

ЕВФЕМІЗМИ ТА ДИСФЕМІЗМИ ЯК ПРОЯВ ЕМОЦІЙНОСТІ ЛЮДИНИ

Ірина РЕШЕТАРОВА (Горлівка, Україна)

У статті обговорюються чинники, що впливають на процеси евфемізації та дисфемізації мови, аналізується роль емоцій у цих процесах.

Ключові слова: евфемізм, дисфемізм, соціальний чинник, емоція, емоційність, експресивність, функціонально-стилістичний варіант.

The article speculates on the causes that influence the processes of euphemistic and dysphemistic substitutions in modern languages and the role that emotions play in these processes.

Key words: euphemism, dysphemism, social factor, emotion, emotionality, expressivity, functional stylistic variant.

У сучасній лінгвістиці вивчення мовної репрезентації внутрішнього світу людини, зокрема її емоційної сфери посідає одне з важливих місць. Людина – істота глибоко

емоційна, що не може не залишити слід у мові, адже емоційні стани, які зумовлюють когнітивні процеси людини, безпосереднім чином втручаються в її номінативно-комунікативну діяльність. Емоційність людини безпосередньо впливає на утворення й закріплення в мові евфемізмів та дисфемізмів. Адже евфемізація – це безперервний процес заміни одних номінацій іншими, який ґрунтується на постійному оцінюванні й переоцінюванні людиною форм висловлювання задля успішної комунікації. Феномен виникнення евфемізмів та дисфемізмів і їх закріплення в мові можна пояснити самою їх природою – вони здатні формувати нові суспільні настанови, що й зумовлює актуальність даного дослідження.

Метою цієї статті ми бачимо дослідження чинників, що впливають на процеси евфемізації/дисфемізації мови та ролі емоцій у цих процесах.

Відомо, що на розвиток словникового складу мови в цілому, і на його складові частини зокрема, вагомий вплив мають різноманітні соціальні чинники. Соціальний чинник – це дуже широке поняття, яке охоплює явища, процеси, які є продуктом розвитку суспільства, діяльності людей [4: 10].

До соціальних чинників, зазвичай, відносять такі, що стосуються матеріальної і духовної культури. На особливу увагу серед соціальних чинників різного типу заслуговують ті, що обумовлюють відображення у мові пізнавального, естетичного, ідеологічного, морально-естетичного [4: 9].

Варто розрізняти соціальні чинники, що мають максимальне суспільне значення і такі, що мають мінімальне суспільне значення. Соціальні чинники максимального суспільного значення мають найбільш сильний, визначальний вплив на мови, їх функціонування, розвиток і взаємодію. До таких чинників відносять ті, що мають максимальне теоретичне, ідеологічне, політичне значення. До соціально обумовлених чинників відносяться: соціально-економічна формація, виробничі відносини, засоби виробництва, наука і техніка, культура, мистецтво, художня література, ідеологія, політична система суспільства, мовна політика, система освіти, система масової комунікації, спосіб життя, естетична система поглядів суспільства. Чинники, що мають максимальне значення обумовлюють внутрішньоструктурний розвиток мови. У ході цього процесу утворюються нові термінологічні системи (тобто відбувається розвиток лексико-семантичної системи мови) [4: 11].

Не завжди, однак, можна визначити до якої групи відноситься той чи інший чинник, і яким саме чинником обумовлено те чи інше явище. Адже, як вважає А.В. Аврорин, якщо виходити не з зовнішньої видимості, а з глибинного змісту мовних процесів, навряд чи можна мовні явища поділяти на соціально обумовлені й соціально не обумовлені. Припустимо говорити лише про те, що одні обумовлені в більшій мірі безпосередньо, а інші – у меншій [1: 9]. До того ж, часто спостерігається інтеграція декількох чинників і мовне явище є обумовленим декількома з них одночасно. Таким чином, у зв'язку з неможливістю чіткого визначення груп соціальних чинників, кожен окремий соціальний чинник потребує виявлення й аналізу його специфічних ознак та його безпосередніх складових.

При розгляді впливу соціальних чинників [5] на формування й функціонування мовних явищ сучасної англійської, чи будь-якої іншої мови, необхідно зупинитися на основних видах впливу соціального на лексико-семантичну систему мови. Зазвичай дослідники виділяють такі види соціальних чинників:

– вплив змін у соціальному і культурному житті суспільства на зміни в кількісному складі словника (поява неологізмів, що супроводжує виникнення нових реалій і понять, і архаїзація слів і лексичних значень, які відносяться до реалій і понять, що витісняються з життя даного суспільства);

– вплив соціальної диференціації суспільства на соціальну та функціонально-стилістичну диференціацію лексики (виділення просторічної, професійно-арготичної, жаргонної й інших груп лексики).

Той чи інший функціонально-стилістичний варіант напряму залежить від її оцінки комунікантом. У лінгвістиці категорія оцінки визначається [2] як одна з основних складових частин стилістичної конотації – позитивна або негативна кваліфікація об'єкта, його

сприйняття мовцем (на кшталт схвалення/несхвалення). Оцінка – це результат процесу оцінювання. В мові відображається взаємодія дійсності та людини у найрізноманітніших аспектах, одним з яких є оцінювальний аспект. Так, у фразі *Я не хочу цю ГОВнетку* доволі легко прочитується негативна конотація. Або так *І яку ж ти отримувеш ЗРЯплату за те, що спиши на роботі?* Використання функціонально-стилістичного варіанту (контекстуального новотвору) *зряплата* підкреслює, що комунікант розцінює ситуацію як негативну. Адже, з його точки зору, опонент, який працює нічним сторожем і має можливість спати на робочому місці, отримує гроші нізащо (зря – ‘даремно’), тобто за те, що інші роблять задарма.

Дослідження поняття «оцінка» знаходить своє відображення в наукових розвідках як вітчизняних, так і закордонних лінгвістів (зокрема Е. Азнаурова, О. Вольф, Е. Меднікова, В. Шаховський, Т. Космеда, Й. Стернін тощо). Її розглядають у логіко-семантичному, семантико-прагматичному та комунікативному, текстотворчому аспектах тощо. Для даного дослідження важливим є розмежування понять «оцінка», «емоційність» та «експресивність».

Емоції людини протікають на тлі її інтелектуальної діяльності, переплітаються з нею. Саме слово «емоція» (від лат. *motus* – збудження, хвилювання, збентеження, пристрасть, занепокоєння) позначає душевні переживання, хвилювання, почуття, наприклад, страх, гнів, радість. Сучасна наука визначає емоції як психічне відображення у формі безпосереднього суб’єктивного переживання явищ і ситуацій в їх відношенні до потреб особистості. Причому, одні й ті ж події в залежності від стану пам’яті можуть викликати як позитивні, так і негативні емоції [3].

Значення емоцій у житті людини важко перебільшити, оскільки емоції є одним з основних регуляторів дій людини. Саме в них відображаються потреби й мотиви особистості. Емоції відбивають навколишній світ, причому специфіка емоційного відображення полягає в тому, що воно (на відміну від пізнавального) відображає не стільки властивості самих речей, скільки їх значення для життя людини. Вони сприяють збереженню соціальної солідарності та спільності на різних культурних рівнях і дають людині імпульс до дії.

Під емоційністю традиційно розуміють комунікативну якість мови, що виражає індивідуальні почуття, переживання, настрої, суб’єктивне ставлення особистості до об’єкту висловлювання, уникнення експресивного дисонансу. Як семантико-стилістична категорія емоційність показує зв’язок з логічною оцінністю та експресивністю. Експресивність (від лат. *expressus* – виразний) – це властивість мовної одиниці підсилувати логічний та емоційний зміст висловлення, виступати засобом суб’єктивного варіювання мови. Розрізняють інгерентну та адгерентну експресивність мовних одиниць. Інгерентна експресивність внутрішньо притаманна мовному знаку, є його постійною й невід’ємною ознакою в будь-яких ситуативно-контекстних умовах. Адгерентна експресивність – це інтенсивна виразність мовного знака, яка сформувалася тільки у певному контексті, ситуації, умовах, а не в основному словниковому значенні.

Дослідники-мовознавці досі не одностайні щодо лексичних засобів мови, які слід віднести до емотивної лексики. Наприклад, Є.М. Галкіна-Федорук відносить до емотивів як слова, які виражають почуття мовця, так і слова-оцінки, які кваліфікують предмет/явище з позитивного або негативного боку всім своїм складом, лексично. І.В. Арнольд виключає зі складу емотивів слова, які називають емоції та почуття. А от Е.А. Вайгль вважає, що до емоційної лексики слід відносити слова, що є носіями інформації про емоційне ставлення мовця до дійсності, тобто слова з об’єктивно притаманним їм емоційним значенням. Такий стан питання вказує напрямки подальших досліджень у даній площині.

Таким чином, мовна поведінка людини, тобто її вибір функціонально-стилістичного варіанту, залежить від багатьох чинників, серед яких можна назвати: рівень загальної освіти, вихованості й культури; соціальну належність; національні ознаки; вікові особливості; місце, де здійснюється промова (середовище), ситуативна зумовленість; статеві ознаки; расові ознаки; власне зміст (тема) промови; рівень обізнаності предметом бесіди.

Усі названі чинники є справедливими як для мовця, так і для аудиторії, тобто, для усіх сторін, що беруть участь у акті комунікації. Зважаючи на ці чинники, мовець обирає не тільки лексичні одиниці, які використовує, але стиль, швидкість, голосність і манеру своєї мовної поведінки.

Отже, для досягнення успіху в акті комунікації, людина, по-перше, аналізує факти, а коли фактологічна база проаналізована, людина обирає мовні засоби, що вважає доречними для даної ситуації – вона обирає стилістичну «обгортку» для презентації своєї думки. Ствердження, що про одне й те саме можна сказати по-різному відноситься до рівню банальних істин. Очевидно, що можна сказати про людину, що вона «з глузду з'їхала», «схиблена», чи «божевільна», а можна натякнути, що вона «неадекватно реагує на прояви навколишнього середовища». До цього стилістичного прийому вдаються часто як у розмовному мовленні, так і на письмі. Люди легко користуються ним на інтуїтивно-логічному рівні. Необхідно також відмітити, що принципи реалізації мовної експресії вимагають інколи зворотного обігу подій – тобто йдеться про заміну емоційно нейтральної чи стилістично пом'якшеної лексичної одиниці більш сильною, густіше, так би мовити, стилістично забарвленою, навіть, грубішою. Така заміна пов'язана з явищами дисфемізації. Дисфемізми, як і евфемізми, блискавично зчитуються носіями мови без додаткових пояснень. Коли про загиблу кішку хтось каже, що вона «склеїла ласти», мало хто не здогадається про відношення цієї людини до конкретної кішки й до тварин взагалі. Використання та вміння зчитувати інформацію, що закладена у мовний код засобами евфемії/дисфемії допомагає людині будувати розмову й уникати тем, що є небажаними чи болісними для будь-якого боку співрозмовників.

Все вище зазначене є справедливим не тільки для розмовної мови, яка за визначенням Д.Е. Розенталя, характеризується особливими умовами функціонування, до яких відносять відсутність попереднього обдумування висловлювання та відбору мовного матеріалу, безпосередність мовленнєвого спілкування між його учасниками та невимушеність мовленнєвого акту [6: 63], але й для підготовленого, усного чи письмового комунікативного процесу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аврорин В. А. О предмете социальной лингвистики / В. А. Аврорин // Всесоюзная научная конференция по теоретическим вопросам языкознания. – М., 1974. – С. 9-10.
2. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Н. Д. Арутюнова. – М.: Наука, 1988. – 341 с.
3. Вайнцвайг Поль. Десять заповедей творческой личности / П. Вайцвайг. – М.: Знание, 1990. – 187 с.
4. Дешериев Ю. Д. Теоретические аспекты изучения социальной обусловленности языка / Ю. Д. Дешериев // Влияние социальных факторов на формирование и развитие языка. – М.: Наука, 1988. – С. 5-41.
5. Решетарова І. В. Соціо- та психолінгвістичні чинники, що впливають на евфемізацію мови / І. В. Решетарова // Матер. першої міжнар. конф. «Соціальні комунікації сучасного світу»: науково-теоретичний збірник. – Запоріжжя-Кривий Ріг, 2009. – С. 250-252.
6. Розенталь Д. Э. Практическая стилистика русского языка: Учеб. для вузов по спец. „Журналистика” / Д. Э. Розенталь. – 5-е изд., испр. и доп. – М.: Высш. шк., 1987. – 399 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Решетарова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри граматики та практики мовлення Горлівського інституту іноземних мов Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет».

Наукові інтереси: типологія, лексикологія, стилістика сучасної англійської та української мов.

РОЛЬ СИНОНІМІВ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Леся СЛУЖИНСЬКА (Тернопіль, Україна)

У статті зроблено спробу проаналізувати та охарактеризувати основні проблеми, які досліджуються в синонімії сучасної німецької мови, а саме: визначення поняття синонім та синонімія, класифікацію синонімів та характеристику синонімічних рядів.

Ключові слова: синоніми, синонімія, синонімічний ряд, синонімічний словник, лексикографія.

The paper presents an attempt to characterize the main problems of the synonymy in the modern German language, specifically, to analyse the definitions of synonyms and synonymy, classification of synonyms and characterization of synonymous variety.

Key words: synonyms, synonymy, synonymous variety, synonymous dictionary, lexicography.

Постановка наукової проблеми та її значення. Лексика мови постійно збагачується. В процесі мовного спілкування одне й те ж саме поняття характеризується по-різному,

виділяються нові його ознаки. Це призводить до утворення нових слів. У лексемах може відбиватися ставлення мовців до предметів реального світу, їхні емоції та волевиявлення. Між словами, що позначають одне розгалужене поняття чи його компоненти або різні відтінки й оцінки, встановлюються близькі зв'язки, їх називають синонімічними, а слова – синонімами.

У мові постійно діє закон економії мовних засобів. Тому створюючи або запозичуючи нові слова й вирази, мова намагається за цим законом диференціювати їх, тобто розрізняти за значенням, відтінками значень, функціями так, щоб не було абсолютно однакових мовних одиниць.

Німецька мова за свою довгу історію розвитку та становлення виробила надзвичайно розвинену синоніміку, здатну задовольнити найрізноманітніші потреби мовного загалу в тому, щоб найменувати, передавати те чи інше поняття з усіма його найтоншими відтінками.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Основним питанням синонімії є визначення поняття синоніма. Погляди лінгвістів на його вирішення відрізняються залежно від того, якому критерію вони надають перевагу. Аналіз критеріїв синонімічності знаходимо в роботах Ю. Апресяна [1], Ю. Вауліної [3], В. Вілюмана [4], Л. Новікова [6], А. Скушідло [10]. Основною проблемою синонімічних словників у німецькій лексикографії вважається, незважаючи на детальний відбір синонімів, відсутність у словниках відмінностей між ними.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Слово синонім грецького походження й дослівно означає «однойменний». «Синоніми – це слова, близькі за значенням і різні за звучанням» [2]. Тобто це слова, що мають спільність значення, але відрізняються відтінками значень чи стилістичними забарвленнями, наприклад: лихо, горе, біда, нещастя; нудьга, сум, жаль, туга. Отже, синоніми мають дві суттєві властивості. З одного боку, вони подібні, близькі, а з другого – значеннєві відтінки та їхнє стилістичне забарвлення не збігаються, не роблять їх однаковими.

Синонімія – це повний або частковий збіг значення двох чи кількох слів або словосполучень, це явище подібності змісту при відмінностях у формі. Декілька синонімів, що мають одне спільне значення, називаються синонімічним рядом. Ряд має одне стрижневе, опорне слово, що виражає найзагальніше значення й не має стилістичних відтінків. Воно ще називається семантичною домінантою і об'єднує навколо себе інші стилістично забарвлені синоніми, наприклад: ходити – крокувати (урочисто), марширувати (в шерензі), поспішати (швидко), плентатися (повільно) [7].

Проблема синонімів – одна з важливих лексикологічних проблем. Ще наприкінці XVIII століття обговорювалося питання про можливість наявності в мові кількох слів для позначення одного й того самого поняття. У першій половині XX століття Г. Винокур стверджував, що у живій мові «не можна знайти жодного положення, в якому було б все одно, як сказати: дитина чи дитя, дорога або шлях» [5]. Таким чином, синоніми характеризувалися як слова з близьким, але не тотожним значенням, при цьому саме наявність відмінностей між синонімами визнавалася запорукою їх вживання в мові. Деякі сучасні лексикологи [1; 3; 4; 6; 10], навпаки, запропонували вважати синонімами тільки слова, тотожні за значенням і розрізняються стилістичними характеристиками.

Значення синонімічних слів або збігаються повністю, або мають велику загальну частину. Змістовний критерій при виявленні синонімів зазвичай доповнюється аналізом сполучуваності слів: у ряді контекстів смислові відмінності між синонімами стираються, стають несуттєвими і в таких контекстах (їх називають «нейтралізуючими»). Слова можуть взаємозамінюватися без зміни загального змісту висловлення: *Хлопчик вириє (викопає) лопаткою яму в пісочниці*. Однак, як правило, заміна можлива не у всіх контекстах: *Крїт вириє (не можна викопає) яму на городі*. Часто це пов'язано з відмінностями між значеннями слів. Так, копати – це «рїти за допомогою інструменту», тому стосовно тварин можна вжити тільки слово «рїти», а не «копати» [9].

Критерій взаємозамінності лише доповнює смислові критерії, але він не може вважатися достатнім при визначенні синонімії: існують слова, які в ряді контекстів можуть взаємозамінюватися, не будучи синонімами. Наприклад, не є синонімами слова, що позначають частину і ціле (під'їзд – будинок, волосся – голова) [9].

Таким чином, при характеристиці синонімів важливо враховувати їх сполучуваність, яка може збігатися повністю (кидати – кидати який-небудь предмет) або частково (довгий погляд, розмова, період, пауза).

Синоніми в німецькій літературній мові з'являються або завдяки запозиченням, наприклад, *stören – inkommodieren* (від франц. *commode* зручний), або внаслідок проникнення діалектних слів в літературну мову, наприклад, *Fleischer – Metzger* (південно – і західнонімецький) або, нарешті, в результаті зміни значень слів. В лінгвістичній літературі немає єдиного загально визнаного визначення синонімів, як немає і єдиного підходу до встановлення синонімічності. Як вже зазначалося раніше, синонімами називають слова з рівним значенням, зі схожим значенням, слова, що позначають одне і те ж поняття або поняття дуже близькі між собою, слова з єдиним або дуже близьким наочно-логічним змістом, слова, однакові по номінативному відношенні, але, як правило, що розрізняються стилістично.

В німецькій мові розрізняють стилістично обмежені та стилістично необмежені синоніми [13]. Розглянемо такі підрозділи стилістично необмежених синонімів як рівнозначні та нерівнозначні синоніми. Рівнозначні синоніми можуть бути повними (якщо співпадають як їх значення, так і їх вживання) і неповними (якщо вони відрізняються тільки за вживанням). Приклади: *halteni stehenbleiben* «стояти» (по відношенню до людини) повні синоніми ; *Meer i See* «море» – неповні, оскільки можна сказати : *das Meer* (але не *die See*) *bedecken einen großen Teil der Erdoberfläche*, *Leutnant zur See* (але не *zum Meer*). Нерівнозначні синоніми розрізняються за відтінками значення і за вживанням. Саме останні є найбільш численні.

Досліджуючи синоніми, можна спостерігати цікавий факт: одні синоніми можуть вживатися з будь-якими частинами мови (якщо вони взагалі з ними поєднуються), а інші ні. Наведемо як приклад : *sogar – selbst*. *Sogar* поєднується з будь-якою знаменною частиною мови, тоді як *selbst* не можна поєднувати з дієсловом.

Всі вище перелічені критерії хоч і не вичерпують всього розмаїття відтінків значення синонімів, проте, все ж таки проливають деяке світло на характер синонімічних відносин між окремими значеннями так званих ідеографічних синонімів, тобто не співпадаючих повністю за значенням.

На перший погляд дещо простіше із стилістично-диференційованими, так званими стилістичними синонімами. Проте і тут немає достатньо надійних даних ні для диференціації стилістично необмежених і стилістично обмежених, ні для подальшого поділу стилістично обмежених синонімів, хоч би на синоніми розмовного і книжно-письмового стилю мови.

Іноді відмінність між стилістично необмеженими (ідеографічними) і стилістично обмеженими синонімами вбачають в їх різному емоційному забарвленні, в різній експресивності і тому називають перші нейтральними, а другі – стилістично забарвленими. Ці терміни, на думку вчених [7; 13], навряд чи вдалі, оскільки стилістична нейтральність в сенсі нульової експресивності властива як стилістично обмеженим, так і стилістично необмеженим синонімам; порівняння: *anfangen – beginnen*, *aufmachen – öffnen*, або ж *Dienstmädchen* та *Haustochter*, де перші члени синонімічних рядів відносяться до стилістично необмежених, а другі – або до лексики книжно-письмової, або розмовної мови; порівняння: *das Geschäft wird geöffnet*, але не *aufgemacht* і т.д. Проте в цих синонімах не можна взагалі виявити експресивних (емоційних) відтінків.

Стилістично обмежені синоніми порівняно легко виявляються за властивими їм додатковим експресивним відтінкам, що виражають іронію, урочистість і т.д., наприклад : *inkommodieren*, *Beamtenkuh*, *Gemach* тощо. «Нейтральні» стилістичні синоніми важче виявити, оскільки вони зазвичай, словниками, не кваліфікуються, відповідним чином. Їх стилістичну обмеженість можна встановити тільки або шляхом лінгвістичного експерименту, для чого потрібне довершене знання мови, або статистично, шляхом вивчення великої кількості текстів (контекстів), як пропонував Л. Щерба [11], що, загалом, не під силу одному дослідникові; можливо, що це у майбутньому буде виконано за допомогою машин. Досить перегорнути будь-який підручник з німецької мови, щоб переконатися в тому, наскільки не виправдано відбувається там вживання синонімів, наприклад, *beginnen* замість *anfangen*, *wünschen* замість *wollen*, *senden* замість *schicken* тощо.

У німецькій лексикографії є досить велика кількість синонімічних словників, але вони майже всі, за винятком видання словника серії Дудена [12], є більш менш вдало підібраними синонімічними рядами, що не містять, як правило, прикладів, що ілюструють їх значення і вживання. Серед опублікованих словників можна виявити два типи: словники, де синонімічні ряди змішані з тематичними. Сюди можна віднести синонімічні словники Гернера і Кемпке [14], де проведений детальний відбір синонімів, але не дані відмінності між ними. Лексикографія – розділ мовознавства, що розробляє теорію укладання словників. Отже, предметом лексикографії є збирання слів тієї чи іншої мови, систематизація їх, опис словникового матеріалу.

Всі ці словники призначені для носіїв мови і розраховані на те, щоб встановити те загальне визначення, що характерне для синонімів даного ряду. Але, як вже йшлося вище, в них не можливо знайти майже ніяких відомостей про те, в чому полягають відмінності між синонімами, що знаходяться в одному ряді.

Єдиним словником, який дає ті чи інші відомості є згаданий вище синонімічний словник серії Дудена [12]. Крім синонімічних рядів він містить і просторове тлумачення відмінностей в значенні і вживанні членів кожного синонімічного ряду, а також приклади, що ілюструють їх.

Спираючись на відмінності в семантиці і стилістичному забарвленні, виділяють три найбільш загальні групи синонімів [8]:

1. Синоніми семантичні.
2. Синоніми стилістичні.
3. Синоніми семантико-стилістичні.

Семантичні синоніми – це стилістично нейтральні слова. Що відрізняються один від одного відтінками основного, загального для кожного з них значення. Основне призначення семантичних синонімів в мові – служити засобом точного виразу думки в кожному окремому випадку мовного вживання [8].

Стилістичні синоніми – це слова, тотожні за своїм значенням і різні за стилістичним забарвленням. Те або інше слово ми визначаємо як стилістичний синонім при зіставленні з відповідним стилістично нейтральним словом, тому в кожній парі стилістичних синонімів або у ряді неодмінного буде слово стилістично нейтральне [8].

На відміну від семантичних синонімів, серед стилістичних синонімів спостерігається велика кількість іменників з конкретним значенням. Це цілком закономірно, оскільки один і той же конкретний предмет в різні епохи життя мови в різних місцях його розповсюдження міг отримувати різні найменування.

Стилістичні синоніми вкрай неоднорідні. Серед них виділяються дві великі групи: застарілі слова (архаїзми) та слова, що вживаються в межах певної території (діалектизми) чи в межах певного мовного стилю.

Семантико-стилістичні синоніми – це слова та їх еквіваленти, що позначають одне і те ж явище об'єктивної дійсності і що розрізняються не тільки стилістичним забарвленням, але і відтінками загального для кожного з них значення [8].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Синоніми – слова, близькі або тотожні за значенням, які по-різному називають те саме поняття. Синонімічні відношення охоплюють більшість елементів лексичного рівня системи загальновоживаної мови. Синонімія є характерною і для спеціальної мови, і для її підсистеми – термінології. Уміле й доречне використання синоніміки – один із найважливіших показників майстерності письменника, публіциста, оратора. Синонімія якнайкраще репрезентує лексичне багатство мови, є невичерпним джерелом стилістики. Семантико-стилістичні особливості синонімів обов'язково враховуються при їх використанні. Слова, що відрізняються відтінком розмовності, вживаються лише у невимушеному розмовному мовленні. У текстах офіційно-ділового та наукового стилю повинні використовуватися ті слова, які забезпечують нейтральність викладу і допомагають найточніше висловити думку. Найявність синонімів допомагає урізноманітнити мовлення, уникнути повторення слів, найточніше висловити думки і почуття.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Апресян Ю. Д. Проблема синонимії. Питання мовознавства. – Донецьк : «БАО», 1986. – 194 с.
2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – 608 с.
3. Ваулина Ю. Е. Семантические особенности и синонимические отношения в группах английских прилагательных со значениями «женский», «мужской» : дис ... канд. фил. наук : 10.02.04 / Ю. Е. Ваулина. – М., 1983. – 199 с.
4. Вилломан В. Г. Английская синонимика : учеб. пособие для вузов / В. Г. Вилломан. – М.: Высш. школа, 1980. – 128 с.
5. Винокур Г. Про проблеми культури мовлення // Російська мова в радянській школі, 1929. – № 5. – С. 85.
6. Новиков Л. А. Семантика русского языка / Л. А. Новиков. М. : Высш. школа, 1982. – 272 с.
7. Касландия В. А. Синонимия в немецкой фразеологии : Справочник. – М. : Высш. шк., 1990. – 190 с.
8. Кодухов В. І. Методи лінгвістичних досліджень. – Москва: «Вища школа» 1978. – 197 с.
9. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства. Підручник. Вид. 2-ге. – Київ : «Академія», 2008. – 368 с.
10. Скшидло А. Я. Синонимия в диалогической речи : дис...докт. філол. наук : 10.02.19 / А. Я. Скшидло. – Череповец, 1987. – 438 с.
11. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность. – Л., 1974. – 295 с.
12. Duden Sinn- und Sachverwandte Wörter. Synonymwörterbuch der deutschen Sprache. Herausgegeben und bearbeitet von Wolfgang Müller / Duden. – Mannheim ; Leipzig ; Wien ; Zürich : Dudenverlag 1997. – 858 S.
13. Fleischer W. Aspekte der sprachlichen Benennung. – Berlin, 1984. – 125 S.
14. Synonymwörterbuch. Sinnverwandte Ausdrücke der deutschen Sprache / Herausgegeben von H. Görner und G. Kempcke. – Leipzig : Bibliographisches Institut, 1974. – 643 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Леся Служинська – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри німецької мови Тернопільського національного економічного університету.

Наукові інтереси: лексикологія німецької мови, методика викладання іноземних мов.

ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ ЛЕКСИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПОЛІТЕМ ПЕРЕДВИБОРЧИХ КАМПАНІЙ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

Яна СІСАРЕНКО (Черкаси, Україна)

У статті проведено зіставний аналіз лексики на позначення політем передвиборчих кампаній на прикладі української та англійської мов. Визначено семантичне наповнення лексичних одиниць, що позначають передвиборчу боротьбу в зазначених мовах.

Ключові слова: політика, політема, вибори, передвиборча боротьба, лексична одиниця, зіставний аналіз, міжмовні контакти.

The article deals with the comparative analysis of the lexis that denotes politems of electoral campaigns on the basis of the Ukrainian and English languages. The semantic content of the lexical units, that denote electoral struggle in the above mentioned languages are determined.

Keywords: politics, politem, election, electoral struggle, lexical unit, comparative analysis, cross-lingual contacts.

Проблеми вивчення лексичного рівня споріднених і неспоріднених мов викликають особливий інтерес, оскільки в лексиці найбільш яскраво відображена специфіка національних мовних систем. Дослідження спільних та відмінних структурно-семантичних рис дає можливість розкрити своєрідність рідної мови й культури на фоні контактування мов.

Питання мовних контактів є актуальними в теоретичному і прикладному мовознавстві, про що свідчить велика кількість праць в українській та зарубіжній лінгвістиці. Проблеми взаємодії мов завжди знаходилися в центрі уваги Е. Ф. Володарської, В. Г. Гака, Г. В. Зимовець, Г. П. Їжакевич, В. Ю. Розенцвейга, Е. Хаугена. Вагомий внесок у сучасну розробку та становлення комплексного дослідження лексики української, російської, німецької, англійської мов зробили мовознавці В. В. Акуленко, Л. В. Бублейник, Р. О. Будагов, Г. Вежбицька, О. Л. Зеленецький, О. Ю. Карпенко, Т. М. Корольова, І. В. Корунець, О. А. Семенюк, К. К. Швачко, С. О. Швачко та ін. Плідними є наукові розвідки міжмовних контактів на прикладі східнослов'янських мов Т. І. Вендіної, М. П. Кочергана, В. І. Кононенка, В. М. Манакіна, В. М. Русанівського, Г. М. Яворської та ін. Саме у працях зазначених

лінгвістів було закладено підґрунтя для подальших досліджень у лінгвістиці з урахуванням когнітивного підходу.

Мета статті полягає у проведенні зіставного аналізу лексичних одиниць на позначення політем передвиборчих кампаній на прикладі української та англійської мов.

Однією з активних сфер мовлення в сучасній комунікації, є політична. Вона характеризується особливими інтенціями, прагматичним ефектом, уживанням специфічних мовних засобів, своєрідною побудовою тексту. Разом з підвищеним інтересом до дослідження політичної комунікації, до аналізу закономірностей комунікативної діяльності зростає увага до вивчення політичної лексики.

В умовах сьогодення політична лексика зазнає значних трансформацій. Розширюється коло її користувачів, формується нова політична мова, яка вже була предметом лінгвістичного аналізу С.Г. Капралової, Т.С. Коготкової, Т.Б. Крючкової, Л.А. Мурадової, М.Н. Епштейна та ін.

Політика – це сфера діяльності, яка визначає сутність існування людини в суспільстві, загальна організаційна основа суспільства і конкретна регулятивно-контролююча сфера, що спрямовує життя і відносини людей. Загальне розуміння політики є в кожній людині, однак відмічається й широкий спектр суб'єктивних уявлень, суджень, оцінок про цей феномен, що зумовлюється особливостями сприймання індивідом соціальних явищ і подій, процесів політичної діяльності й складністю, багатогранністю самого соціального явища політики [1; 10].

У цьому контексті логічно зупинитися на визначенні самого терміна *‘політика’*. У науковій літературі та лексикографічних джерелах подано велику кількість дефініцій цього поняття. Розглянемо деякі з них: *Політика – “це діяльність людей, спрямована на управління людьми, скерування їх на здійснення тих чи інших цілей; діяльність керівних структур з метою гармонізації (узгодження) протилежних інтересів різних людей, соціальних спільнот, організацій посередництвом влади”* [ПС, с. 47 – 48].

Оксфордський словник англійської мови дає таке тлумачення поняття *politics*– “*activities associated with government: the theory and practice of government, especially the activities associated with governing, with obtaining legislative or executive power, or with forming and running organizations connected with government*” [OALD, p. 1166] (“діяльність, пов’язана з урядом: теорія і практика уряду, мова йде про діяльність, пов’язану з управлінням, отриманням законодавчої та виконавчої влади або з формуванням та проведенням організаційних справ, що стосуються уряду”).

Як видно з вищенаведених визначень, тлумачення поняття *‘політика’* різняться один від одного, але не надто принципово. У кожному з них мають місце деякі константи: влада як найвагоміше явище політики, організація та інститути, у яких матеріалізується влада (найважливішим серед них є держава), і, нарешті, діяльність, оскільки політика – це перш за все процес, що передбачає підготовку, прийняття та практичну реалізацію яких-небудь суспільно важливих рішень [11, с. 118].

На нашу думку, усі реалізовані в сучасному політичному просторі компоненти поняття *‘політика’* містяться в дефініції “Нового тлумачного словника української мови”: *політика – “цілі й завдання, що ставлять суспільні класи в боротьбі за свої інтереси; методи і засоби досягнення цих цілей і завдань; загальний напрямок, характер діяльності держави, певного класу або політичної партії; події і питання внутрішньодержавного і міжнародного суспільного життя”* [НТСУМ (II), с. 777].

Істотною ознакою політики є сукупна діяльність її суб'єктів, завдяки якій забезпечується функціонування та розвиток політичної системи, правової (правові норми як регулятори суспільного життя), економічної (власність) та духовної сфер (формування цінностей, відтворення особистості, адекватної цим цінностям). Політичний процес охоплює різні види політичної діяльності (політичну участь і політичне функціонування) у рамках політичної системи.

Найбільш яскраво політична діяльність на лексичному рівні представлена політемами – лексичними одиницями на позначення діяльності у сфері відносин між суб'єктами політики з питань функціонування політичної влади. Для того, щоб зрозуміти детальніше, що таке

політична дія, необхідно проаналізувати семантичне наповнення слова *політичний*, яке у всіх своїх значеннях тлумачиться через слово *політика* [2, с. 16]. “Новий тлумачний словник української мови” дає таке тлумачення слову *політичний*: “1. Пов’язаний з політикою. 2. Державний, суспільно-правовий” [НТСУМ (II), с. 594]. В англійській мові це слово тлумачиться як: “1. *Relating to politics, especially party politics*; 2. *Relating to civil administration or government*; 3. *Arising from somebody’s opposition to a government or support for policies and principles regarded by the authorities as unacceptable, or suffering as a result of expressing such opposition or support*; 4. *Particularly interested or active in politics*; 5. *Relating to the balance of power in relationships, especially in a group or organization*” [OALD, p. 1166] (“1. Той, що стосується політики, особливо політики партій; 2. Той, що стосується цивільного управління чи уряду; 3. Той, що є опозиційним до уряду чи підтримує політику та принципи, які визнаються владними структурами як неприйнятні, або той, що страждає у результаті вияву такої опозиції чи підтримки; 4. Той, що особливо цікавиться або активно бере участь у політиці; 5. Той, що тяжіє до балансу повноважень у взаємовідносинах, особливо в межах групи чи організації”).

Виходячи з вищенаведеного визначення, робимо висновок, що семантика слова *політичний* в англійській мові є більш комплексною, крім сфери державного управління, відображає діяльність суспільних груп та організацій, державний лад, а також стосунки між людьми в суспільстві.

Прикладами лексичних одиниць на позначення політичних дій, що виконують об’єкти та суб’єкти політики в українській мові є такі політеми: *блокувати* – “об’єднувати держави, партії, групи у політичний блок” [НТСУМ (I), с. 116]; *бойкотувати* – “спосіб ведення політичної та економічної боротьби, що полягає у повному припиненні стосунків з якою-небудь державою, організацією, установою або окремою особою” [НТСУМ (I), с. 123]; *делегувати* – “обирати або уповноважувати делегатом” [НТСУМ (I), с. 524]; *диктаторствувати* – “перен., розм. ігнорувати колегіальність, допускати грубе адміністрування” [НТСУМ (I), с. 542]; *інтегрувати* – “згуртовувати, об’єднувати громадські, державні структури в межах країни або у ширшу міждержавну спільність” [НСІС, с. 297]; *інтерпелювати* – “робити інтерпеляцію” [НТСУМ (I), с. 794]; *локаутувати* – “звільняти внаслідок локауту” [НТСУМ (II), с. 102].

В англійській мові прикладом політичних дій є політеми: *to ascend* – “to have power or influence over smb/smith” [OALD, p. 74] (“мати владу або вплив на когось чи щось”); *to colonize* – “to establish a colony in another country or place” [OALD, p. 294] (“засновувати колонію в іншій державі чи іншому місці”); *to enforce* – “to compel obedience to a law, regulation, or command” [OALD, p. 504] (“змушувати дотримуватися закону, інструкції чи підкорятися владі”); *to enslave* – “to make sb/sth completely depend on sth so that they can not manage without it” [OALD, p. 508] (“робити когось залежним від чогось таким чином, що людина не може існувати без цього”). Семантика вищенаведених прикладів експліцитно підтверджує, що політика Великобританії завжди була спрямована на посилення впливу у світі. Такі слова, як *to collaborate* – “to work together with one or more people in order to achieve something” [OALD, p. 290] (“співпрацювати разом з іншими людьми з метою досягнення чогось”) та *to federate* – “to join together in a federation, or cause various bodies to join together in a federation” [OALD, p. 562] (“об’єднуватися разом у федерацію або сти мулювати інші структури до об’єднання у федерацію”), вказують на прагнення країни розширити контакти та співпрацю з іншими країнами світу, а також об’єднати народ у єдине ціле для досягнення спільної мети.

Вибори – один із способів формування народом органів державної влади та місцевого самоврядування або інших інститутів шляхом голосування. Це стосується, у першу чергу, формування представницьких органів законодавчої влади – парламентів, інституту президента, органів місцевого самоврядування. Вибори є важливою характеристикою демократичного суспільства, оскільки дають змогу народу формувати владу та здійснювати контроль за виконанням нею своїх функцій.

Мова фіксує відмінності в основних політичних процедурах, зокрема в процедурі обрання керівників держав. У зв’язку з тим, що глава держави Великобританії не є виборною

особою, неможливо здійснити порівняльний аналіз організації системи управління державами на рівні їхніх керівників, тому доцільно перейти до лексико-семантичного аналізу системи виборів до парламенту України та Великобританії. Британський парламент володіє абсолютно необмеженою законодавчою компетенцією, що пов'язано з принципом верховенства законів, які ухвалюють представники народу. Однак на сучасному етапі вступ Великобританії до Європейського Союзу, практика проведення національних референдумів обмежують “законодавчий суверенітет” британського парламенту.

Парламент України – єдиний орган законодавчої влади, що уповноважений ухвалювати закони. Він має колегіальний характер, до його складу входить 450 народних депутатів України, які обираються на чотири роки на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування.

Говорячи про передвиборчу діяльність, як в українській мові, так і в англійській ключовою є політема *вибори*, яка в українській мові тлумачиться як “*обрання голосуванням депутатів у представницькі органи держави, службових осіб і т. ін.*” [НТСУМ (I), с. 192], тоді як в англійській мові слово *election* має значення “*the process of choosing somebody for some management body or of being chosen by vote*” [OALD, p. 492] (“процес обрання когось у певні органи управління, або бути обраним голосуванням”). В українській мові значення аналізованої лексичної одиниці є більш конкретизованим, уточнюються особи, яких обирають, та позиція, куди обирають. Незначні відмінності виявлено при зіставленні слова *голосування* в українській та англійській мовах. Так, в англійській мові *voting* тлумачиться як “*an act of voting in an election or meeting, or the choice that you make when you vote*” [OALD, p. 1709] (“процес голосування на виборах чи зборах, або вибір, який ви робите під час голосування”). В українській мові слово *голосування* має значення “*голосуванням виділяти ту чи іншу особу для виконання певних обов’язків*” [НТСУМ (I), с. 190]. В українській мові значення зіставляваної політеми є більш конкретизованим за рахунок компонентів ‘*для виконання певних обов’язків*’ порівняно з англійським відповідником.

В англійській мові такі політеми, як *hustings* – “*the rounds of political activities, e.g. speech-making and the organization of public rallies, that take place before an election*” [OALD, p. 764] (“цикл політичних справ, наприклад промови та публічні мітинги, які мають місце перед виборами”); *pair* – “*an arrangement between two members on opposing sides in a legislative body to form a pair*” [OALD, p. 1092] (“угода між двома членами опозиційних сторін законодавчого органу з метою партнерства”); *poll* – “*a political election in its entirety, including the casting, recording, and counting of votes*” [OALD, p. 1166] (“політичні вибори, які включають розподіл, запис та підрахунок голосів”); *referendum* – “*a vote by the whole of an electorate on a specific question or questions put to it by a government or similar body*” [OALD, p. 1270] (“голосування електоратом стосовно конкретного питання чи питання, яке було висунуто урядом”); *suffrage* – “*the right to vote in public elections*” [OALD, p. 1534] (“право брати участь у публічних голосуваннях”), деякою мірою дають змогу зрозуміти процес ведення передвиборчої боротьби у Великобританії, яка полягає у проведенні різних зборів, виступів та референдумів серед виборців.

В українській мові передвиборча кампанія на лексичному рівні представлена складними словесними комплексами, що певним чином виявляють специфіку ведення виборів та передвиборчої боротьби: *блок політичний* – “*об’єднання політичних сил або партій, що створюється в ході політичної боротьби для досягнення спільних цілей (перемога на виборах, захист певних ідей)*” [ПФЕС, с. 45]; *вільне голосування* – “*голосування в парламенті, коли не вдаються до формальної партійної дисципліни, тож депутатам вільно голосувати так, як вони вважають за потрібне*” [КОПС, с. 109]; *діалог політичний* – “*спосіб публічного вираження політичних поглядів, думок, оцінок, стилів політичного мислення суб’єктів. Політичний діалог є визначальною умовою розвитку демократичної політичної системи, тому що відображає багатопартійну систему суспільства*” [НТСУМ (I), с. 546]; *схвальне голосування* – “*виборча система, за якої кожен виборець може подати стільки голосів, скільки є кандидатів, але не більше ніж один голос за кожного кандидата*” [КОПС, с. 677].

Провівши зіставний аналіз лексичних одиниць на позначення політем передвиборчих кампаній на прикладі української та англійської мов, можна сказати, що в українській мові ця підгрупа представлена переважно словосполученнями, що вказує на більш комплексний характер процедури проведення виборів та підготовки до них порівняно з Великобританією. Це можна пояснити потребою в більшій кількості номінацій для вираження особливостей виборчих процесів. Перспективами подальшого дослідження є проведення зіставного аналізу лексики на позначення суб'єктів політики на прикладі української та англійської мов.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Васильєва М. О. Метафорична реалізація концепту ПОЛІТИКА в сучасному англомовному політичному дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / М. О. Васильєва. – Харків, 2008. – 20 с.
2. Ткачева И. О. Политическая лексика в современном русском языке: семантические особенности и проблемы лексикографического представления : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук. : спец. 10.02.01 “Русский язык” / И. О. Ткачева. – С.Пб., 2008. – 25 с.
3. КОПС: Короткий оксфордський політичний словник / [пер. з англ. ; за ред. І. Макліна, А. Макмілана]. – К. : Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2006. – 789 с.
4. НСІС: Новий словник іншомовних слів. 20 000 слів / [укл. і передмова О. М. Сліпушко]. – К. : Аконіт, 2007. – 848 с.
5. НТСУМ: Новий тлумачний словник української мови : в 3 т. / [укл. В. Яременко, О. Сліпушко]. – 2-ге вид. – К. : Аконіт, 2008. – Т. 1 : А – К. – 926 с.
6. НТСУМ: Новий тлумачний словник української мови : в 3 т. / [укл. В. Яременко, О. Сліпушко]. – 2-ге вид. – К. : Аконіт, 2008 – Т. 2 : К – П. – 926 с.
7. ПС: Политологический словарь / [под ред. В. Ф. Халипова]. – М. : “Высшая школа”, 1995. – 191 с.
8. ПФЕС: Сліпушко О. М. Політичний і фінансово-економічний словник / О.М. Сліпушко. – К. : Вид-во “Криниця”, 1999. – 389 с.
9. OALD: Oxford Advanced Learner’s Dictionary. – Oxford : University press, 2008. – 1780 p.
10. Pardo M. L. Linguistic persuasion as an essential political factor in current democracies: critical analysis of the globalization discourse in Argentina at the turn of the end of the century / M. L. Pardo // Discourse and Society. – London : Sage Publications, 2001. – Vol. 12 (1). – P. 91 – 118.
11. Salzmann Z. Language, Culture and Society / Salzmann Z. – Boulder, San Francisco, Oxford : Westview Press, 1993. – 317 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Яна Спісаренко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов та гуманітарних наук Академії пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля.

Наукові інтереси: лексико-семантичні системи англійської та української мов, контрастивна лексикологія.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕНОСНИХ ЗНАЧЕНЬ ОРНИТОНІМІВ У НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Наталія ЧЕРНИШЕНКО (Донецьк, Україна)

У роботі підпорядковано зіставному аналізу методами компонентного аналізу, аналізу словникових дефініцій, кількісного аналізу семантику багатозначних орнітонімів у німецькій і українській мовах. Матеріалом дослідження слугує вибірка з лексикографічних джерел: 164 одиниці в німецькій і 186 одиниць в українській мовах. З'ясовані значні розбіжності в семантичній структурі орнітоморфізмів у двох порівнюваних мовах.

Ключові слова: вторинна номінація, метафора, переносні значення, природжені смисли.

The paper deals with the comparative analysis of the polysemantic ornithonyms' semantics with added meanings in German and Ukrainian. The research is based on samples from the lexicographic sources: 164 units in German and 184 units in Ukrainian. The methods of comparative analysis, componential analysis, dictionary definitions' analyse have been used in the paper. The research results have revealed significant differences in the semantic structure of ornithomorphisms in two languages.

Key words: secondary nomination, ornithonyms with added meanings, metaphor, figurative meanings.

Роботу присвячено зіставному дослідженню семантичних особливостей найменувань птахів, тобто орнітонімів, у переносному значенні в німецькій і українській мовах. Для позначення переносних значень зоонімів у лінгвістичній літературі вживається термін “зооморфізм”. Відповідно, у нашому контексті для позначення орнітонімів у переносному значенні використовується термін “орнітоморфізм”.

Анімалістична лексика (зооніми, фаунізми, анімалізми, зоосемізми тощо) вивчалась на матеріалі різних мов досить плідно в різних аспектах, в тому числі в переносному значенні, у

роботах А.І.Богущької, Л.С.Войтик, Г.С.Григор'євої, М.М.Гінатуліна, Є.А.Гутман, А.А.Кіпріянової, О.А.Рижкіної, М.І.Черемісіної, І.В.Холманських та інших.

Актуальність даного дослідження обумовлена, з одного боку, недостатньою вивченістю смислової структури орнітоморфізмів, з другого – відсутністю зіставних досліджень семантичних особливостей багатозначних орнітонімів у кількох мовах.

Об'єктом дослідження є найменування птахів у переносному значенні (тобто конкретні лексико-семантичні варіанти у складі полісемантичних слів).

Предмет дослідження полягає у зіставному аналізі семантики природжених смислів у орнітонімів у німецькій і українській мовах.

Матеріалом дослідження є відібрані з лексикографічних джерел 164 одиниці в німецькій мові і 186 одиниць в українській мові.

В роботі використані методи зіставного аналізу, компонентного аналізу, кількісного аналізу та метод аналізу словникових дефініцій.

Розглянута нами проблема пов'язана з іншими проблемами вторинної номінації, дослідженню яких присвячено роботи відомих лінгвістів Е.С.Азнаурової, С.А.Акопової, Н.Д.Арутюнової, Л.В.Бабиної, М.М.Болдирева, Т.В.Булигіної, Б.В.Гака та інших, серед яких особливе місце займають роботи В.М.Телія.

Антропоцентричний принцип вивчення мовних одиниць, що ствердився у лінгвістиці [2; 3; 5], спонукав багатьох дослідників виявляти «універсальні та етноспецифічні якості людини, експліковані у мові посередництвом мовних зооморфічних метафор і символів, прислів'їв, приказок і фразеологічних одиниць із зооморфічним компонентом» [41, с. 4]. Тобто, в центрі уваги лінгвістів опиняються переважно культурологічні проблеми, пов'язані з національно-культурним різноманіттям мовної особистості. При цьому у зоонімів активно вивчається «мережа природжених смислів, конституюючих ідеографічний масив “Людина”» [41, с. 9].

У межах проблематики вторинної номінації [3] найбільш значуще місце займають питання про шляхи і засоби виникнення переносних значень у мовних одиниць, тобто про метонімічний і метафоричний перенос значення [5].

Досить чітко охарактеризовано механізм виникнення метафори і метонімії у В.М.Телія [6: 190]. Незважаючи на певні труднощі у з'ясуванні онтології метафори як засобу створення нових значень [7], вивчення метафори постійно здійснюється як мовознавцями, так і літературознавцями, про що свідчать численні роботи дослідників на матеріалі різних мов і літературних творів у С.А.Акопової, Н.А.Арутюнової, Е.Р.Атоян, Н.Д. Бессарабової, К.М.Гюлумянц, В.І.Зими́на, Е.А.Модебадзе, Л.Б.Нікітіної, О.В.Рижкової та ін.

Аналіз семантичних особливостей найменувань птахів у двох зіставлюваних мовах проводиться за наступними напрямками:

- інвентаризація одиниць вибірки, виключення зі складу емпіричного матеріалу нетипових різновидів найменувань птахів;
- встановлення найменувань птахів, які не вживаються в переносному значенні по кожній мові окремо і в порівняльному плані;
- виявлення найменувань птахів, що мають в двох мовах переносні значення;
- виділення найменувань птахів, що зустрічаються в переносному значенні тільки в одній з мов;
- аналіз семантичних особливостей орнітонімів у переносному значенні в складі виділених семантичних груп;

Інвентаризація матеріалу вибірки за лексикографічними джерелами здійснюється з урахуванням фактора поширеності представлених у словниках найменувань птахів в загальнонаціональній мові. Виходячи з даної умови обмеження, ми не включаємо в корпус вибірки найменування такого роду, як:

- нім. *Amsel* f ‘чорний дрізд’;
- нім. *Gänseadler* ‘орлан - білохвіст’;
- укр. *бусел* ‘лелека’;
- укр. *гайворон* ‘грак’.

Сформований у такий спосіб корпус вибірки представлений в роботі тільки такими орнітонімами, за якими можливо проводити зіставне дослідження. Загальний обсяг матеріалу вибірки на рівні лексем-орнітонімів становить 57 одиниць в німецькій мові і 51 одиниця в українській мові.

Однак слід звернути увагу на неможливість дзеркального зіставлення повного переліку лексем-орнітонімів у досліджуваних мовах. Це викликано тим, що в кожній з мов мають місце специфічні особливості семного складу окремих слів, не властиві словам порівнюваних мов.

Так, зокрема лексема *Huhn* *n* (середній рід) у німецькій мові використовується для узагальненого позначення 'курка як різновид домашніх птахів' на відміну від двох лексем, що вказують на біологічну різницю: *Hahn* *m* 'півень' (чоловічий рід) та *Henne* *f* 'квочка, несучка' (жіночий рід).

У німецькій мові мають місце два позначення горобця: *Spatz* *m* 'горобець' і *Sperling* *m* 'горобець'. В українській мові використовуються два орнітоніми *сич* і *пугач* як відповідники до нім. *Uhu* *m* 'пугач'.

Оскільки предметом проведеного дослідження є вивчення особливостей переносних значень орнітонімів, робиться спроба розмежування найменувань птахів, що не мають переносних значень і багатозначних орнітонімів, в смисловій структурі яких виділяються лексико-семантичні варіанти на основі метафоризації значущих ознак або їх метонімізації.

Вважаємо за доцільне зазначити орнітоніми без переносного значення, що співпадають у досліджуваних мовах, їх слід виключити з подальшого аналізу: *альбатрос*, *колібри*, *сойка*, *чиби*, *с іволга*, *куріпка*, *фазан*, *стриж*, *дрізд*.

У німецькій мові таких орнітонімів зафіксовано 19, а саме *Schwann* 'лебідь', *Pelikan* *m* 'пелікан', *Pinguin* *m* 'пінгвін', *Saatkrähe* *f* 'грак', *Sturmvogel* *m* 'буревісник', *Schnepfe* *f* 'бекас', *Strauß* *m* 'страус', *Kormoran* *m* 'баклан', *Reihen* *m* 'чапля', *Meise* *f* 'синиця', *Möwe* *f* 'чайка', *Dohle* *f* 'галка', *Bachstelze* *f* 'трясогузка', *Wachtel* *f* 'перепілка', *Pute/ Puterf/ m* 'індичка/ індик', *Sperber* *m* 'яструб', *Aarm* 'орел', *Gänserich* *m* 'гусак'.

В українській мові слід зазначити 12 орнітонімів, окрім наведених у таблиці 1, що вживаються без переносного значення, а саме: *пелікан*, *пінгвін*, *грак*, *канарок*, *трясогузка*, *бекас*, *синиця*, *чиж*, *перепілка*, *індик/ індичка*, *снігур*, *лелека*.

Подальшому вивченню підлягає тільки та частина вибірки, де зафіксовані одиниці з переносними значеннями, що становить 24 одиниці в німецькій мові і 30 одиниць в українській мові.

Таблиця 1

Орнітоніми, що співпадають і вживаються в двох мовах з переносним значенням

Німецька мова	Коеф. багатозн.	Українська мова	Коеф. багатозн.
<i>Hahn</i> <i>m</i>	3	<i>Півень</i>	5
<i>Küken</i> <i>n</i>	3	<i>Курча</i>	4
<i>Krähe</i> <i>f</i>	1	<i>Ворона</i>	2
<i>Kuckuck</i> <i>m</i>	5	<i>Зозуля</i>	3
<i>Ente</i> <i>f</i>	3	<i>Качка</i>	2
<i>Habicht</i> <i>m</i>	1	<i>Яструб</i>	2
<i>Henne</i> <i>f</i>	1	<i>Курка</i>	4
<i>Gans</i> <i>f</i>	1	<i>Гуска</i>	2
<i>Geier</i> <i>m</i>	2	<i>Коршун</i>	2
<i>Lerche</i>	2	<i>Жайворонок</i>	2
<i>Elster</i> <i>f</i>	2	<i>Сорока</i>	2
<i>Nachtigall</i> <i>f</i>	1	<i>Соловей</i>	3
<i>Eule</i> <i>f</i>	2	<i>Сова</i>	2

<i>Pfau m</i>	2	<i>павич/павя</i>	4
<i>Paragei m</i>	1	<i>Пануга</i>	2
<i>Taube f</i>	1	<i>Голуб</i>	4
<i>Rabe m</i>	5	<i>Ворон</i>	2
<i>Schwalbe f</i>	1	<i>Ластівка</i>	2
<i>Specht m</i>	1	<i>Дятел</i>	1

Зіставлення коефіцієнтів багатозначності дозволяє дійти висновку, що серед орнітоморфізмів двох порівнюваних мов вирізняються як найбільш багатозначні орнітоморфізми *Kuckuckt* 'зозуля' (коефіцієнт 5), *Rabem* 'ворон' (коефіцієнт 5).

Серед українських орнітоморфізмів можна підкреслити показники багатозначності слів *півень*, *курча*, *курка*, *павя/ павич*, *голуб*, але вони значно нижчі за максимальні показники зазначених орнітоморфізмів англійської мови. Лише орнітоморфізм *півень* має коефіцієнт 5, у решти названих орнітонімів з переносними значеннями коефіцієнт багатозначності дорівнює 4.

Слід виділити у кожній з досліджуваних мов орнітоніми, що не співпадають і вживаються з переносними значеннями.

У німецькій мові можна вказати на 5 орнітонімів з переносним значенням, окрім тих 19, які співпадають у досліджуваних мовах, а саме: *Sperlingm* 'горобець', *Spatzm* 'горобець', *Finkm* 'зяблик', *Storchm* 'лелека', *Zeisigm* 'чиж'.

Серед українських багатозначних орнітонімів можна вказати окремо на 5 назв птахів, а саме: *журавель*, *тетеря*, *сич/ пугач*, *чапля*, *шпак*. Окрім цього, слід зазначити також 6 багатозначних орнітонімів: *горобець*, *лебідь*, *чайка*, *галка*, *орел*, *сокіл*, що в цілому складає 11 орнітоморфізмів української мови, які належать до досліджуваної частини об'єкту даної роботи.

Таким чином, розглянуто чотири сукупності назв птахів у трьох порівнюваних мовах, що відображає наступна узагальнююча таблиця (див. табл. 2).

Таблиця 2

Співвідношення орнітонімів в двох досліджуваних мовах за кількісними показниками

Підгрупи орнітонімів	Нім. мова	Укр. мова
1. Орнітоніми, що співпадають і вживаються без переносного значення	14 (24,6 %)	9 (17,4 %)
2. Орнітоніми, що не співпадають і вживаються без переносного значення	19 (33,3%)	12 (23,6%)
3. Орнітоніми, що співпадають вживаються з переносним значенням	19 (33,3%)	19 (37,3%)
4. Орнітоніми, що не співпадають і вживаються з переносним значенням	5 (8,8 %)	11 (21,7%)
Усього	57 (100 %)	51 (100 %)

Спостереження над семантичними особливостями співпадаючих в двох зіставлюваних мовах 19 одиниць орнітоморфізмів (див. табл. 2) виявляють значні розбіжності в їх смисловій структурі. Вбачаючи в якості мети дослідження, як зазначено вище, зіставний аналіз прирощених смислів у орнітонімів, слід звернути увагу на можливі різні мотиви для метафоричного перенесення значення у найменувань однакових птахів у двох мовах. Отже, до нашого завдання входить виявлення об'єктивованих конотативних мотивацій, що збігаються і різняться, і закріпилися в кожній із зіставлюваних мов щодо найменувань птахів.

Для вирішення даного завдання потрібно виявлення асоціативних ознак у конкретних різновидів птахів, атрибуція яких у орнітоморфізмів, що виникли на їх підставі, дозволить провести аналіз прирощених смислів.

Розглянемо на конкретних прикладах багатозначні орнітоніми з прирощеними значеннями.

У смисловій структурі полісемантичного орнітоніма *Ente f* качка в німецькій мові виділяються наступні лексико-семантичні варіанти: це значення ‘качка’, ‘самка качура’, ‘качине м'ясо’. Далі йде ЛСВ в ідіомі *eine lahme Ente*, який позначає, ‘людина, що шкультигає’, також ‘підбитий корабель’ (обидві метафори виникли на основі подібності з пошкодженим водоплавним птахом).

Далі в СС *Ente* виділяється ЛСВ ‘неправдива публікація в газеті’ – ‘вигадана історія’, так вираз *die Ente ist geplatzt* – метафора на основі порівняння з надувною дитячою іграшкою. Наступний ЛСВ зі значенням ‘посудина в медицині’ – метафора на основі асоціації качки з предметом, який часто занурюють у воду. Далі виступає ЛСВ в ідіомі *wie bleierne Ente schwimmen* – ‘плавати, як сокира’, тому що предмет зі свинцю тоне (метафора на основі подібності ознак). Зазначений останнім у СС лексико-семантичний варіант *kalte Ente* (холодний крющон) – ймовірно, випадок «народної етимології», коли замість *Ende* ‘кінець’ стало звучати *Ente* ‘качка’, не має відношення до орнітоморфізмів.

На відміну від німецької мови, орнітонім *качка* не має в українській мові переносних значень, окрім метонімічного ‘качатина’ (‘м'ясо качки’).

Розглянемо наступну вибірку прикладів з багатозначними орнітонімами, що називають у прямому значенні однакового птаха у кожній з двох мов.

У смисловій структурі нім. *Kuckuck* ‘зозуля’, крім прямого значення, виділяються такі переносні значення, властиві розмовній мові:

2) нім. ‘нечиста сила’ (синонім *der Teufel*): *der Kuckuck hat es gesehen* – ‘це чортівня!; *jn zum Kuckuck jagen* – ‘прогнати до дідька’;

3) нім. зневажливе найменування печатки із зображенням орла – метафора на основі асоціації з зовнішнім виглядом птаха: *auf etwas klebt der Kuckuck* ‘опечатано’;

4) нім. ‘похідна кухня’ – метафора на основі асоціації з людиною, що голосно кричить, кличучи на обід солдатів з окопів.

Аналіз смислової структури відповідного орнітоніма *зозуля* в українській мові свідчить про значні відмінності порівняно з німецькою мовою. Так, окрім прямого значення, дане слово реалізує свій семантичний потенціал у порівняннях, де мається на увазі самотня жінка без притулку у житті: ‘*поринула б зозулею до нього*’. Слід наголосити на активному вживанні в українській мові пестливих форм цього слова *зозуленька, зозулечка*, в тому числі в народно-поетичних звертаннях до дівчини, жінки. При цьому заслуговує на увагу наявність позитивного оцінного компоненту в українській мові, що не властиво іншим мовам.

Стосовно орнітонімів української мови, слід зазначити наявність переносних значень у значно меншій кількості поширених назв птахів, що істотно впливає на низький рівень полісемантичності, до того ж переважна більшість їх є орнітонімами з мінімальним числом переносних значень.

Зіставлення наступних орнітоморфізмів у двох мовах однозначно підтверджує позначену тенденцію: нім. *der Karauin, Karphahn* і укр. *когут* – не мають переносного значення; нім. *der Specht* і укр. *дятел* – не мають переносного значення; нім. *die Meise* та укр. *синиця* – не мають переносного значення; нім. *das Rebhuhn* та укр. *перепілка* – не мають переносного значення; нім. *der Adler* ‘орел’ – не має переносного значення, в українській мові слово має значення ‘сміливий, мужній чоловік’; нім. *die Taube* ‘голуб’ – в переносному значенні не позначає людину, в українській мові слово використовується в переносному значенні *голуб сизокрилий* ‘любий, коханий чоловік’.

В німецькій мові виявляються орнітоморфізми, не типові для відповідних прикладів в українській мові, наприклад: *der Gimpel* ‘снігур’ – переносне значення ‘простак’ (фразеологізм *Gimpel fangen* позначає ‘ловити дурнів’); укр. *снігур* – не мають переносного значення; нім. *der Spatz / der Sperling* ‘горобець’ має кілька переносних значень у фразеологізмах: а) *ein frecher Spatz* – ‘зухвале дівчисько’; б) *er hat Spatzen unter dem Hut* –

‘він не ввічлива людина, не привітає інших’, *essen wie ein Spatz* – ‘мало їсти’ (про людину); нім. *der Zeisig* ‘чиж’ у фразеологізмі *ein lockerer Zeisig* позначає ‘легковажна людина’; укр. *чиж* – не мають переносного значення.

На основі проведеного зіставного аналізу смислової структури орнітонімів з переносними значеннями є доцільним виділити 5 семантичних груп орнітоморфізмів.

1. Група “Якості, властивості, ознаки людини” найбільш численна в обох мовах. В німецькій мові 12 одиниць (44%), в українській мові 25 одиниць (50%) наприклад: нім. *Gimpel*, т ‘снігур’ – ‘простак’; нім. *Rabe*, т ‘ворон’ – ‘жадібна людина’.

Серед виділених орнітоморфізмів переважають одиниці із заниженим конотативним значенням, наприклад:

нім. *Geier*, т ‘шуліка – ‘хижак, шахрай’

укр. *півень* – ‘задерикувата, запальна людина’

Але серед українських орнітонімів зустрічаються також одиниці з нейтральним або позитивним конотативним значенням, наприклад: укр. *сокіл* – ‘сміливий і красивий чоловік’.

2. Група “Зневажливі іменування з урахуванням гендера”, у якій представлені орнітоморфізми з негативним конотативним значенням, нараховує 3 одиниці (11 %) у німецькій, 6 одиниць (12,6 %) в українській мові, диференційована з урахуванням гендерних особливостей лексики.

У німецькій мові виділено тільки по 1 прикладу (1 одиниця = 3,5%) для кожної підгрупи:

а) іменування жінки:

нім. *Gänschen*, n ‘гусеня’ – згруб. ‘дурочка’;

б) іменування чоловіка:

нім. *Huhn*, n ‘курка’ – розм. ‘хлопець, малий’;

в) для обох статей:

нім. *Gans*, f ‘гусак’ – згруб. ‘дурень’.

В українській мові зафіксовано по 3 приклади (6,5 %) зневажливого називання жінок:

укр. *тава* – ‘роззява’;

укр. *квочка* – ‘занадто метушлива мати’;

укр. *зозуля* – ‘нерадива мати’;

та три приклади (6,3 %) зневажливого іменування для обох статей:

укр. *ворона* – ‘неуважна людина’;

укр. *папуга* – ‘людина, що повторює чужу думку’;

укр. *тетеря* – ‘нерозумна, вайлувата людина’.

Але не виявлено жодної одиниці на позначення представника тільки чоловічої статі.

3. Група “Види діяльності людини”, куди входять розмовні позначення професій та інших занять представлена 3 одиницями (11 %) у німецькій мові (більшість з негативним конотаційним значенням) і 4 одиницями (8 %) в українській мові, наприклад:

нім. *Elster*, f ‘сорока’ – ‘дрібний злодій’.

Однак в українській мові зустрічається позначення з позитивною конотацією:

укр. *соловей* – ‘співак’

4. Група “Поведінка, дії, вчинки людини” найбільше рівномірно представлена в обох мовах: 4 одиниці (12,5 %) у німецькій мові і 3 одиниці (6,3 %) в українській мові, наприклад:

нім. *Schwalbe*, f ‘ластівка’ – ‘ляпас’;

укр. *журавель* – ‘танок’;

укр. *ворон* – ‘дитяча гра’.

5. Група “Неживі предмети” представлена також рівномірно 3 одиниці (11 %) у німецькій мові і 5 одиниць (11 %) в українській мові, наприклад:

нім. *Kuckuck*, т ‘зозуля’ – військ. ‘похідна кухня’;

укр. *півень* – ‘флюгер’;

укр. *журавель* – ‘жердина біля колодязя’.

Залишкова група представлена такими орнітоморфізмами, як найменування сузір'їв в астрономії, позначення грошових одиниць у розмовній мові й т.д.

Таким чином, зіставний аналіз виділених 5 груп орнітоморфізмів виявив певні відмінності для зіставляваних мов.

Найбільш значні відмінності характерні для семантичних груп “Зневажливе іменування з урахуванням гендера”, “Види діяльності людини”, “Неживі предмети”. Найбільші подібності виявлено в семантичній групі “Поведінка, дії, вчинки”, у даному випадку варто підкреслити суттєву перевагу матеріалу в українській мові: у два рази більше, ніж в німецькій мові.

Таким чином, зіставний аналіз прирощених смислів у порівнюваних найменувань птахів у німецькій і українській мовах демонструє цікаву перспективу дослідження семантики орнітоморфізмів. Видається можливим при подальшому вивченні розглянутих у даній статті проблем одержати цікаві результати на основі дослідження емпіричного матеріалу одномовних, двомовних, а також фразеологічних словників інших мов.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Акопова С.Л. Отпредметные названия человека // Русский язык в школе. – 1986. – №6. – С. 83–86.
2. Апресян Ю.Д. Образ человека по данным языка: попытка системного описания / Ю.Д. Апресян // Вопросы языкознания. – 1995. – №1. – с.37–67.
3. Болдырев Н.Н., Бабина Л.В. Вторичная репрезентация как особый тип представления знаний в языке // Филологические науки. – 2001. – №4. – с.79–80.
4. Киприянова А.А. Функциональные особенности зооморфизмов (на материале фразеологии и перимологии русс., англ., франц. и новогр. языков). – дисс. канд. фил. наук. – Краснодар, 1999. – 208 с.
5. Падучева Е.В. Метафора и ее родственники / Е.В.Падучева // Сокровенные смыслы. Слово. Текст. Культура. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – С. 187–193.
6. Телия В.Н. Вторичная номинация и ее виды. // Языковая номинация. – М.: Наука, 1977. – 221 с.
7. Черникова Н.В. Метафора и метонимия в аспекте современной неологии / Н.В.Черникова // Филологические науки. – 2001. – № 1. – С. 82–90.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Чернишенко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології Донецького національного університету.

Наукові інтереси: порівняльна лексична семантика, порівняльна граматики.

ЛЕКСИЧНІ ПОМИЛКИ В ТЕКСТАХ СУДОВИХ РІШЕНЬ

Оксана ЧОРНОУС (Кіровоград, Україна)

У статті розглянуто найбільш поширені лексичні помилки в текстах судових рішень, наведено класифікацію виявлених аномативів та запропоновано можливі шляхи їхнього усунення.

Ключові слова: лексична помилка, аноматив, судове рішення, інтерферема, росіянізм, семантично модифікована лексема.

The article deals with the most common lexical mistakes in the sentences' texts, the detected mistakes are classified and some possible ways of the redaction are suggested.

Keywords: lexical mistake, non-standard use, sentence, interferent mistake, russianism.

Писемне мовлення є невід'ємною частиною професійної діяльності посадових осіб судової влади, адже саме за його допомогою оформляються найважливіші результати здійснення правосуддя або, інакше кажучи, основні акти реалізації судової влади – судові рішення [5: 8]. Це можуть бути як власне рішення, так і висновок, вирок (у кримінальному процесі), постанова, ухвала, окрема ухвала тощо (у кримінальному, адміністративному, цивільному та господарському процесах) – усі вони повинні відповідати вимогам до ділових паперів та укладатися з урахуванням особливостей писемної форми літературної мови.

Загальновідомим є факт, що писемне мовлення є вторинним як в історичному контексті, так і з погляду конкретної ситуації. Укладачеві найчастіше надається час для підготовки тексту й відшліфовування думки, яка завжди контекстуальна (тобто не залежить від непередбаченої ситуації діалогу), регламентована, переконлива, послідовна. Це означає, що кожного разу будь-яка посадова особа судової влади, складаючи текст судового рішення, має можливість ретельно добирати саме такі лексеми, які будуть сприяти точному розумінню змісту документа насамперед нефакхівцем у галузі юриспруденції, дозволять уникнути двозначності в трактуванні подій, вчинків, результатів показань тощо, полегшать орієнтування в тексті.

Зазвичай писемна форма мовлення передбачає редагування підготовленого тексту з метою виправлення мовних помилок, зокрема лексичних, які не лише знижують цінність судового рішення як документа, а й руйнують авторитет судді [5: 13], створюють негативний

образ автора ділового паперу як особи з обмеженим рівнем грамотності та фахового потенціалу. Саме тому, на нашу думку, важливо проаналізувати тексти судових рішень і виявити типові лексичні помилки в них, що й вважаємо метою пропонованої наукової розвідки.

Джерельною базою дослідження слугував Єдиний державний реєстр судових рішень – автоматизована система збирання, зберігання, захисту, обліку, пошуку та надання електронних копій судових рішень на офіційному веб-порталі судової влади України [4]. Об'єктом дослідження було обрано п'ять вироків Кіровського районного суду м. Кіровограда в кримінальних справах у сфері злочинів проти життя та здоров'я особи (крім справ, що порушуються не інакше, як за скаргою потерпілого), ухвалені в період з 22 травня 2013 р. по 01 жовтня 2013 р. (у дужках зазначаємо реєстраційний номер кожного рішення). Предмет дослідження – лексичні помилки, засвідчені в текстах вироків. Зауважимо, що використані для аналізу матеріали були укладені різними суддями, що дає змогу визначити типові помилки в загальній практиці написання таких документів, а не індивідуальні прогалини мовної підготовки кожного укладача. Під типовими також маємо на увазі такі лексичні порушення, що траплялися в усіх аналізованих матеріалах, тобто мають високий рівень частотності.

Лексичні помилки переважно є наслідком порушення норм слововживання. У дисертаційній роботі Т. Бондаренко виокремила такі різновиди лексичних анормативів: семантично модифіковані лексеми; плеоназми; помилки, спричинені нерозрізненням значень паронімів та сплутуванням семантики міжмовних омонімів; інтерферени; росіянізми [3: 10]. Означені різновиди неоднаковою мірою презентовані в текстах судових рішень: найбільш чисельною є група інтерферен та росіянізмів, рідше трапляються семантично модифіковані лексеми та плеоназми, які часто не можна кваліфікувати як типові. Помилки, спричинені нерозрізненням значень паронімів та сплутуванням семантики міжмовних омонімів, є поодинокими.

Інтерферени та росіянізми є найбільш поширеними помилками в текстах вироків. У сучасних наукових розвідках інтерференами називають лінгвооддиниці, утворені шляхом буквального перекладу з урахуванням фонетико-орфоепічних норм української мови [2]. Росіянізми кваліфікуються як слова чи мовні звороти, утворені за зразком російських мовних форм, що можуть зазнавати часткової адаптації до фонетичного складу чи словотвірних особливостей української мови [3: 13].

До цієї групи зараховуємо дієприкметники на -учий, -ючий, що вживаються в текстах судових рішень найчастіше для характеристики обвинуваченого: «...розглянувши у відкритому судовому засіданні ...справу про обвинувачення **ОСОБА ...працюючого** ПП «БСП Контроль» (№ 31370565), **не працюючої** (№ 33213002), **працюючого** лісорубом (№ 32410373), **працюючого** ПГО «Фірма Ласка» (№ 33861936), **працюючого** охоронником (№ 33347220); **проживаючого** за адресою (всі), **не маючого** судимостей (№ 32410373), **маючого на утриманні неповнолітню дитину** (№ 31370565). Такі форми утворені шляхом перекладу російських мовних одиниць на -ущий, -ющий (рос. работающий, проживающий, имеющий), які не є нормативними для сучасної української літературної мови. На думку авторитетних українських лінгвістів, такі конструкції слід подавати підрядними означальними реченнями [1: 57–58], що значно спрощує сприйняття та розуміння змісту: *особа, яка працює / проживає / не має / утримує*.

Укладачі судових рішень послуговуються дієприкметниками на -учий, -ючий також у тому разі, коли необхідно перекласти субстантивовані прикметники на позначення осіб, наприклад, «... син зайшов в кафе, де сиділи **відпочиваючи**, потім його вдарили ножем...» (№ 33347220). Російська лексема *отдыхающие* була перекладена з частковим дотриманням норм української літературної мови, зокрема було порушено орфографічну норму (закінчення -и замість -і). Зауважимо, що в цьому контексті замість дієприкметника доречно використати близькі за значенням іменники на кшталт *гості, відвідувачі*.

Аналогічні форми маємо також в іншому документі: «Згідно **існуючої** методики експертного дослідження та нормативних документів, як правило всі **проникаючі** у черевну порожнину ножові поранення являються небезпечними для життя ...» (№ 33213002).

Лексеми *існуючий* та *проникаючі* є буквальним перекладом російських слів *существующий* та *проникающие* й потребують обов'язкової заміни українськими відповідниками. Так, замість слова *існуючий* рекомендовано вживати лексеми *наявний*, *відомий*, тобто згідно з *наявною методикою* або згідно з *відомою методикою* [1: 61]. Термін *проникаючі* поранення, на відміну від попереднього, рееструється значно частіше в текстах висновків судово-медичних експертиз. Варіантом може слугувати суфіксальне утворення *проникне* / *непроникне* поранення.

До цієї групи зараховуємо також інше словосполучення – *втратити свідомість*. Означене словосполучення утворене внаслідок перекладу російськомовного словосполучення *терять сознание*: «... він наніс удар ногою хлопцеві, від чого той **втратив свідомість**» (№ 32410373), «... останній впав шиною, вдарившись затильною частиною голови об асфальт, та **втратив свідомість**» (№ 33861936), «Після нанесення вказаних тілесних ушкоджень потерпілий **втратив свідомість**» (№ 31370565). Нормативним у цьому контексті є дієслово *знепритомніти*.

Інтерферою є дієслово *відноситися*, що вживається в конструкціях на кшталт *відноситься до категорії тяжких / легких тілесних ушкоджень*. Ця лінгвоодинаця була утворена шляхом буквального перекладу російського дієслова *относиться* з урахуванням фонетико-вимовних норм української мови (було замінено префікс *от-* на український *від-*, з'явилося характерне закінчення *-иться*). Незважаючи на те, що вона була адаптована до українських орфоепічних норм, уживання її в значенні «належати до певного кола, групи, категорії людей, до якогось класифікаційного розряду, періоду тощо» є ненормативним і вимагає відповідної заміни дієсловом «належати», тобто слід вживати *належить до категорії тяжких / легких тілесних ушкоджень*.

У резулятивній частині вироків подекуди вживається інтерферома *таким чином*, що є запозиченням російського словосполучення *таким образом*: «**Таким чином**, аналізуючи у сукупності всі раніше перелічені досліджені у судовому засіданні докази ...» (№ 32410373), «**Таким чином**, оцінивши всі зібрані і досліджені в ході судового слідства докази ...» (№ 33861936), «**Таким чином**, 12.10.2006 року ОСОБА_5 та ОСОБА_6, як виконавцями за замовленням ОСОБА_3 ...» (№ 31370565). Таке порушення можна усунути шляхом заміни на нормативне *отже*.

Схожим запозиченням є лексичний аноматив *в якості*, наприклад, «Допитаний по справі у **якості** підсудного...» (№ 33861936), «Допитана **в якості** свідка ОСОБА_4...» (№ 33347220), «...підтримує ті показання, які надавав **в якості** підозрюваного» (№ 31370565). Ця прийменниково-іменникова конструкція є перекладом російської *в качестве* і повинна бути замінена лексемою *як*.

Одним із різновидів росіянізмів є такі, що вживаються в писемному мовленні без будь-яких змін. У зібраних матеріалах цю групу презентують кілька мовних одиниць. Так, у всіх аналізованих вироках уживається запозичена з російської мови лексема *область* для позначення частини тіла людини: «... вдарив ногою в **область** підборіддя», «... вдарив металевим предметом продовгуватої форми в ліву **область** його голови...» (№ 32410373), «... закритої черепно-мозкової травми з крововиливом в м'які тканини в лобно-тім'яну та потиличну **області**» (№ 33861936), «тримаючи у правій руці наніс ним удар в ліву **тім'яну область** голови» (№ 33347220), «...принесеним з собою залізним зубилом в **область** голови останнього...» (№ 31370565), «...нанесла ОСОБА_2 один удар ножем в **область** живота...» (№ 33213002). Нормативним у цьому значенні є іменник *ділянка*, тобто *ділянка голови / живота* тощо.

Іншою помилкою цього типу є вживання запозиченої з російської мови прийменниково-іменникової конструкції *в сторону* на позначення напрямку якоїсь дії замість українських *в бік*, *набік*: «...бив **в сторону** потерпілого...» (№ 32410373), «...прямували у **сторону** його клієнтів...» (№ 33861936), «...відізвав мене **в сторону** та пояснив...» (№ 31370565), «...після чого ніж відкинула **в сторону**...» (№ 33213002).

Окрім наведених, аналізовані вироки містять такі російськомовні одиниці, у яких змін зазнають засоби вираження граматичних категорій, зокрема адаптуються до законів української мови флексії ненормативних лексем [2]. Прикладом може слугувати прийменник

в ході, що має нормативне для іменників II відміни закінчення -і. У «Словнику української мови» його значення обмежене лише вказівкою на процес – «під час, у процесі чого-небудь» [7: 69]. Російськомовні тлумачні словники визначають його дещо ширше: 1) вживається для вказівки на процес або дію, які дають можливість щось врахувати, виокремити, усунути; під час чого-небудь, у процесі чого-небудь; 2) розвиток, розгортання яких-небудь подій [9]. В аналізованих виразах цей прийменник трапляється неодноразово, що свідчить про стійку практику його використання суддями: **в ході розмови**, **в ході побиття**, **в ході слідства** (№ 31370565), **в ході сварки**, **в ході бійки**, **в ході операції** (№ 33213002), **у ході сварки** (№ 32410373), **в ході** відтворення обставин, **в ході бійки** (№ 33347220). У більшості наведених прикладів замість нього доречно вживати прийменник **під час** наприклад, **під час розмови**, **під час сварки**, **під час бійки**, **під час операції**, **під час слідства**.

Аналогічним є лексичний анорматив **у виді** (тілесні ушкодження **у виді** закритої черепно-мозкової травми, тяжкі наслідки **у виді** внутрішньої інфекції) замість нормативного **у вигляді**.

Звертаємо увагу на іншу лексичну помилку, що виникла внаслідок запозичення з російської мови, – вживання дієслова **нанести** в значенні «заподіювати, чинити, робити те, на що вказує іменник» [8: 135]: порівняйте рос. *наносить удары*. Типовим контекстом, де фіксуємо цю лексему, є такий: «...а також залізних побутових предметів, якими планувалось **нанести** тілесні ушкодження ОСОБА_1...» (№ 31370565), «ОСОБА_2 умисно **нанесла** йому один удар ножем...», «... вона в ході сварки **нанесла** ОСОБА_2 ножове поранення ...» (№ 33213002), «... ОСОБА_4 **наніс** у ліву бокову ділянку голови ОСОБА_2 один удар металевим прутом...», «правою рукою **наніс** удар в ліву область голови» (№ 32410373), (№ 33347220), «**наніс** удар кулаком правої руки в обличчя» (№ 33861936). Зауважимо, що дієслово у формі минулого часу адаптоване до фонетичних норм української мови. Згідно з контекстом йдеться про дію, результат якої виражено іменником «удар», тобто ударяти, завдавати ударів, наприклад, *ОСОБА_2 умисно завдала йому один удар ножем*, *ОСОБА_4 завдав у ліву бокову ділянку голови ОСОБА_2 один удар металевим прутом* або *правою рукою **вдарив** у ліву ділянку голови*, ***ударив** ним в лівутім'яну ділянку голови*. У тих випадках, де іменником є лексема «ушкодження», окрім означеного вище, можна застосовувати дієслово «заподіювати», наприклад, *планувалося **заподіяти** тілесні ушкодження*.

Семантично модифіковані лексеми виникають унаслідок уживання слова в невластивому йому значенні. Зазвичай такі помилки є результатом використання спільних з російською мовою компонентів синонімічного ряду. Наприклад, у більшості судових рішень дієслово **знаходитися** вжито для позначення місця перебування чогось або когось, розташування в просторі, хоча його основне значення – бути виявленим після пошуків, відшукуватися [6: 647]: «...близько 21 год. 30 хв. із ОСОБА_10 **знаходився** біля свого під'їзду», «...а він з ОСОБА_10 **знаходився** неподалік від них» (№ 32410373); «близько 2 год. він **знаходився** в автомобілі таксі біля входу у клуб «Провокатор», «а вони з ОСОБА_7 зайшли у хол, де **знаходився** ОСОБА_10» (№ 33861936), «який **знаходився** на стоянці біля вказаної будівлі» (№ 31370565), «кухонний ніж, який **знаходився** поряд з нею на столі» (№ 33213002). Згідно з лексичними нормами української мови в означених контекстах слід використовувати дієслово **перебувати**.

Іншим прикладом є ненормативне вживання дієслова **показати** у сполученні з іменником **суду** в значенні «свідчити, повідомляти, розповідати щось про когось»: «Допитаний ... вину визнав повністю та **показав** суду, що у квітні 2013 року проживав разом із своєю співмешканкою» (№ 32410373), «Допитаний по справі ... **показав** суду, що 19.11.2011 року приблизно о 23:30 годин він разом з знайомими» (№ 33861936), «Допитаний ... **показав** суду, що він взагалі не знав, що планується злочин» (№ 31370565). У російській мові в таких конструкціях вживається сполучення *давать показания*, що вірогідно вплинуло на практику застосування українського дієслова **показати** в цьому значенні замість основного, тобто «давати можливість бачити, розглядати».

Плеоназми – введення у мовну тканину висловлювання зайвих, надлишкових слів, які структурно обтяжують фразу, оскільки є семантично порожніми: «**невідомий** йому **раніше** чоловік поруч із дерев'яною лавкою **вдарив** металевим предметом» замість *незнайомий*; «**за**

допомогою телефону повідомив останньому» замість *телефоном* (№ 32410373), «почали виражатися між собою *нецензурною лайкою*» замість *нецензурно*, «19.11.2011 року *о біля* 1 год. пішов на вулицю палити» замість *близько* або *о 1 год.*, «Вони стали *розмовляти, спілкуватися*» (№ 33861936) замість *почали розмовляти*.

Отже, лексичні анормативи розглянутих різновидів є найбільш поширеними помилками в текстах судових рішень і потребують обов'язкового мовного редагування.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Азарова Л. Є. Українська мова. Складні випадки вживання (найновіші рекомендації): навчальний посібник / Л. Є. Азарова, Н. Й. П'яст, Л. А. Радомська. – Вінниця: ВНТУ, 2010. – 90 с.
2. Бондаренко Т. Г. Інтерфедеми і росіянізми як наслідок міжмовних контактів на лексичному рівні [Електронний ресурс] / Т. Г. Бондаренко // Електронна бібліотека Інституту журналістики. – URL: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=1027>
3. Бондаренко Т. Г. Типологія мовних помилок та їх усунення під час редагування журналістських матеріалів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.01.08 / Т. Г. Бондаренко. – К., 2003. – 18 с.
4. Закон України про доступ до судових рішень: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 15. – ст. 128.
5. Куйбіда Р. Посібник із написання судових рішень / Р. Куйбіда, О. Сироїд. – К.: «Дрім Арт», 2013. – 224 с.
6. Словник української мови: в 11 т. / [за ред. Г. М. Гнатюк, Т. К. Черторизької]. – К.: Наукова думка, 1970–1980. – Т. 3: 3. – 1972. – 744 с.
7. Словник української мови: в 11 т. / [за ред. С. І. Головащук, Н. Є. Лозової]. – К.: Наукова думка, 1970–1980. – Т. 11: Х–Я. – 1980. – 662 с.
8. Словник української мови: в 11 т. / [за ред. Л. А. Юрчук, В. О. Винник]. – К.: Наукова думка, 1970–1980. – Т. 5: Н–О. – 1974. – 840 с.
9. Толковый словарь С. И. Ожегова [електронний ресурс]. – <http://slovarozhegova.ru/>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Оксана Черноус – кандидат філологічних наук, доцент кафедри правознавства Кіровоградського інституту державного та муніципального управління Класичного приватного університету.

Наукові інтереси: актуальні питання регіональної ономастики, редагування юридичного тексту.

ПРОБЛЕМА ВЗАЄМОВІДНОШЕННЯ МІЖ ЦІЛІСНИМ ЗНАЧЕННЯМ ФРАЗЕМ І ЗНАЧЕННЯМИ ЇХ КОМПОНЕНТІВ

Яна БЕЧКО (Умань, Україна)

У статті розглядаються підходи до вирішення питання про лексичну вмотивованість ідіоматичного значення, які існують у модерній теорії та методології фразеологічних досліджень. Автор аналізує сучасні концепції і методології вітчизняного й світового мовознавства, що застосовуються у вивченні внутрішньої форми мовних одиниць.

Ключові слова: фразема, фразеотворення, ключове слово, структура, семантика, смисловий розвиток, багатозначність.

The article focuses on the approaches which are used in studying the issue of lexical motivation of idiomatic meaning that exist in modern theory and methodology of phraseological research. The author analyses current concepts and methodology of national and world linguistics applied in studying the idiom's inner form.

Key words: idiom, phraseological unit formation, key lexical component, structure, semanteme, sense development, polysemy.

У сучасних студіях вивчення лексико-фразеологічного рівня мови, його одиниць та їхніх різних угруповань, зокрема у плані їхнього лексичного складу, є **актуальним** і здійснюється в рамках різноманітних теоретичних підходів, із багатьох точок зору, з урахуванням різних аспектів і властивостей об'єкта аналізу і з застосуванням різних методик аналізу. **Метою** нашої статті є розглянути деякі підходи до вирішення питання про лексичну вмотивованість ідіоматичного значення, які існують у модерній теорії та методології фразеологічних досліджень. Ця проблема досліджується у роботах Б. М. Ажнюка, А. І. Альохіної, Ш. Баллі, М. Т. Демського, Дж. Лакоффа, О. І. Молоткова [1; 2; 3; 4; 5; 7]. Відповідно, ми поставили перед собою **завдання** з'ясувати аспекти внутрішньомовної вмотивованості цілісного значення фраземи з боку її компонентів. Ця власне мовна вмотивованість є відповідником позамовної вмотивованості цього значення. За **об'єкт** нашого дослідження ми обрали сучасні

концепції і методології вітчизняного й світового мовознавства, що застосовуються у вивченні внутрішньої форми мовних одиниць. **Предметом** нашої розвідки є аналіз рис та особливостей функціонування лексичної семантики у фразеологічному середовищі.

Як відомо, терміни *мотивувати(ся)*, *вмотивованість* (пор. *прозорість*) уживається в сучасному мовознавстві у двох відмінних і водночас співвідносних сенсах, які мають відповідно внутрішньо- та зовнішньомовну референцію. У дериватології поняття вмотивованості охоплює відношення похідності між мовними одиницями, що мають місце тоді, коли одна мовна одиниця використовується для створення іншої. Поряд із цим, термін *умотивованість* уживається, передусім у (лінгво)семіотиці, для передачі такого співвідношення між позначенням і позначуваним, яке є чимось природним і логічно зумовленим, тобто недовільним; найчастіше тут ідеться про те, як (реальні чи гадані) властивості позначуваного знаходять своє вираження й відображення у позначенні, у формі (зовнішній, а також і внутрішній) останнього. Ф. де Соссюр у цьому ж сенсі писав про відмінність між абсолютною й відносною (не)довільністю мовного знаку, пов'язуючи другу з відношеннями саме внутрішньомовної вмотивованості [8: 100-102]. Однак, досліджуючи конкретний мовний матеріал, особливо пов'язаний з відношеннями похідності, лінгвісти зазвичай розглядають вмотивованість комплексно, беручи до уваги і використання вже існуючих мовних формацій для творення нових, і позамовні чинники, що впливають на таке формування мовних знаків за допомогою інших мовних знаків.

Говорячи про зовнішньомовну вмотивованість у зв'язку з фразеологією, слід підкреслити, що у фразеологічній семантиці, утім, як і в будь-якій іншій, саме унаслідок її вмотивованості є обов'язково присутньою прагматична складова, «людський фактор». Адже, як зазначив О. Ф. Лосєв, «не дійсність безпосередньо визначає смисл мовлення, а інтерпретація, цілеспрямована переробка цієї дійсності в людській свідомості з метою повідомити її іншій свідомості в тому чи іншому світлі – або ж гранично об'єктивно, або ж приблизно, або ж неправдиво, або ж в образному чи поетичному сенсі» [6: 225].

Для нас вихідним є положення про те, що цілісне значення фраземи є в той чи інший спосіб умотивованим з боку значень її компонентів, і, отже, про те, що у слова, використаного в контексті фраземи, є своє значення, що його дане слово виражає в цьому контексті. Ці положення, природно, не є новими; додамо, що вони також не є загальноприйнятими. Як свідчить аналіз спеціальної літератури, поряд із думкою про існування зв'язку між значенням компонентів та виразу в цілому (а саме так думають Б. М. Ажнюк, А. І. Альохіна, В. М. Білоноженко, В. М. Мокієнко, Дж. Лакофф, Г. І. Неруш, Д. М. Шмельов та багато інших), існує і погляд (представлений такими іменами, як Ш. Баллі, М. Т. Демський, О. І. Молотков), згідно з яким компоненти фраземи є цілковито десемантизованими. Як показала А. І. Альохіна, контроверза щодо цього питання часом набуває характеру дискусії щодо мовного статусу словесних складників фразем; конкретніше, мова може йти про те, чи є ці складники справжніми словами, чи ні, становлячи натомість лише потенційні, чи евентуальні, слова [2: 48-50].

Представники першої з названих точок зору стверджують, що компоненти фразем не десемантизуються (не нівелюються), а впливають на формування цілісного фразеологічного значення. Зокрема, Б. М. Ажнюк уважає, що, незважаючи на різний ступінь переосмислення фразеологічних компонентів, кожен із них зберігає потенційно всі свої семантичні параметри, включаючи й країнознавчий фон, унаслідок чого, актуалізуючись у тексті, вони «...помітно виявляють свої «слівні» властивості, не перестаючи при цьому бути компонентами фразеологічної одиниці» [1: 6]. Цікаво відзначити, що такі переконання поділяють вчені, які належать до різних у географічному й історико-лінгвістичному плані шкіл і традицій. Так, провідний представник сучасної когнітивної лінгвістики, американський дослідник Дж. Лакофф фактично висловлюється у цьому ж дусі, коли він пише, як про дуже важливу тезу, про те, що компоненти ідіом можуть мати метафоричні референти, й ілюструє цей висновок у такий спосіб, що не залишає сумнівів щодо його позиції відносно зазначеної контроверзи: на його думку, у виразі англ. *Spill the beans* «розголосити секретні відомості» *the beans* позначає інформацію, яка має зберігатись у таємниці, а *spill* значить «зробити цю інформацію загальновідомою», і додає, що *the beans*

має референт як у «царині-джерелі» (боби як образ), так і в області-мішені метафори КАНАЛ ЗВ'ЯЗКУ (інформація, яку слід тримати в таємниці), і що саме цим, можливо, і пояснюється можливість пасивної трансформації цієї ідіоми [5: 582]. А російський мовознавець Д. М. Шмельов зазначав, що, «...якою б затемненою не була вмотивованість фразеологізму, вона ніколи не нівелюється настільки, щоб останній перетворився у цілковито «позаслівне» утворення [11: 302].

Прихильники протилежного погляду вважають, що цілісне фразеологічне значення не виводиться зі значень складників виразу. В. М. Телія зазначала, що з метою опису словам у складі ідіом можна приписати лише умовні смислові еквіваленти, але якщо розглядати компоненти ідіом в аспекті рівневого моделювання, то кожен із них становить таку одиницю системи мови, якій не можна поставити у відповідність окрему одиницю лексико-семантичної системи мови, оскільки при такій інтерпретації порушується реальна система значень слів, відображена у словниках [9: 502]. З наведених міркувань робиться висновок, що відсутність відповідності між зафіксованим у словнику лексико-семантичним варіантом певного слова, з одного боку, і цим же словом, ужитим у складі фраземи, з іншого, є свідченням того, що такі словесні компоненти фразем є, так би мовити, *sui generis*, тобто вони генетично не є пов'язаними з одиницями лексичної системи, а мають власне іманентно-мовне джерело виникнення; крім того, значення таких одиниць у складі фраземи постає суто умовним дослідницьким конструктом, який не має жодної мовної реальності, адекватного корелята в онтології мови. Аналогічним чином Т. З. Черданцева відзначає, що «фразеологізми передають низку елементарних смислів (сем), що, як правило, не збігаються навіть частково з елементарними смислами лексем, які входять до складу фразеологічної одиниці» [10: 46].

Такі твердження В. М. Телії, Т. З. Черданцевої та ін. є рівнозначними визнанню цілісної семантики фразеологізмів невмотивованою, тобто суто умовною, причому навіть у тих випадках, коли мотивація фраземи є зрозумілою, прозорою. У цьому, у свою чергу, можна вбачати відображення програмної тези сосюріанського структуралізму (а також і доструктуралістичного мовознавства – класичного компаративізму ХІХ ст.) про переважно невмотивований характер мовного знаку взагалі.

Сучасна лінгвістика, не відмовляючись від цієї сосюрівської тези, водночас і не зберігає її в її ригористичному розумінні, а «знімає» її у контексті складнішого розуміння мотиваційно-семіотичної структури мовних утворень. Відмова ідіоматичному значенню у внутрішньомовній та екстралінгвістичній умотивованості суперечить не лише інтуїції пересічного мовця, але й тим психолінгвістичним і психосеміотичним засадам мовленнєвої діяльності, згідно з якими людина, людська психіка в аспекті використання знакової інформації є генетично зорієнтованими, як на оптимальну для них, саме на вмотивованість мовних знаків. Ця засада знаходить численні вияви у процесах функціонування та розвитку мови, зокрема в явищі народної етимології, а ця остання виступає, як відомо, і в царині фразеології. І тут можна відзначити подібність у розумінні цього явища (як і різних інших мотиваційних відношень) і його ролі у фразеології (і лексики в цілому), що спостерігається поміж представниками різних лінгвістичних підходів і течій. Так, про народну етимологію як про істотний для ідіоми зв'язок (типу «конвенційні образи + знання + метафори») між нею і її значенням, говорить уже згаданий Дж. Лакофф, підкреслюючи, що для пересічного мовця важить саме автоматичний і неусвідомлюваний етимологічний аналіз ідіом, а не знання її реального походження, тобто її, як він каже, психологічне, а не історичне витлумачення [5: 583-584]. Про це ж свідчать і варіативність у витлумаченні ідіом як на рівні їхньої внутрішньої форми, так і того чи іншого значення, яке вона мотивує.

Натомість протилежний підхід фактично не дозволяє поставити питання ні про характер тієї образної інтерпретації, яку надають ідіоматичні фраземи своїм денотатам (тобто про властиве їм когнітивно-лінгвістичне профілювання цих останніх), ні про етимологію непрозорих ідіом, нарешті, ні про внутрішньомовний механізм вираження притаманного ідіомам витлумачення дійсності, тобто їхню внутрішню форму, що опосередковує зв'язок між значеннями окремо взятих складників і цілісним значенням фраземи. А тимчасом усі перелічені питання є дуже істотними для сучасної фразеології.

Є також підстави припускати, що зазначена вище різниця у поглядах на мотиваційну роль семантики фразеологічних компонентів у певному сенсі є пов'язаною з різним розумінням обсягу й змісту поняття фразеологізм, із ширшим чи, навпаки, вужчим його тлумаченням. Так, зараз до фразеології зараховують не лише фразеологізми у звичному сенсі цього слова (тобто словосполучки з більш чи менш прозорим ідіоматичним значенням), а також і фразеологічні терміносполучки, прислів'я та приказки, крилаті слова, мовленнєві формули, усталені порівняння, з одного боку, а з іншого – і сталі колокації з дослівним значенням.

На нашу думку, у згаданих вище поглядах знаходить вияв звужене, сказати б, традиційно-словникове (чи «структурне») розуміння словесної семантики, яке зводить її лише до «необхідного і достатнього» мінімуму змісту. Натомість із сучасної, зокрема лінгвоконцептологічної точки зору лексична семантика постає як щось істотно глибше і ширше, відмінне як і від пучка встановлюваних шляхом компонентного аналізу сем, так і від словникових дефініцій звичного кшталту. Як дуже важливий складник цієї концептуальної семантики розглядаються ті її компоненти, що належать до її периферійної, конотативно-асоціативної сфери і мають лінгвокультурний характер, відображаючи, серед іншого, зміст т. зв. мовних стереотипів. Отже, розкрита у працях представників Люблінської та Московської етнолінгвістичних шкіл важливість саме фразеологічної семантики для поглибленої значеннєвої характеристики лексем, що виконують роль фраземних компонентів, теж свідчить на користь позиції, вихідної для нашого дослідження.

Отже, цілісна фразеологічна семантика в іманентно-мовному плані мотивується, породжується значенням її складників, точніше, шляхом певного витлумачення їх значень. Це і дає підставу порушувати питання про функціонування того чи іншого слова на лексико-фразеологічному рівні мовної системи і говорити про ті чи інші особливості цього функціонування.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ажнюк Б. М. Англійська фразеологія у культурно-етнічному висвітленні / Б. М. Ажнюк. – К. : Наук. думка, 1989. – 136 с.
2. Алехина А. И. Фразеологическая единица и слово (к исследованию фразеологической системы) / А. И. Алехина. – Минск : БГУ, 1979. – 152 с.
3. Балли Ш. Французская стилистика / Ш. Балли. – М. : Изд-во иностр. лит., 1961. – 394 с.
4. Демський М. Т. Українські фраземи і особливості їх творення / М. Т. Демський. – Львів : Просвіта, 1994. – 62 с.
5. Лакофф Дж. Женщины, огонь и опасные вещи : что категории языка говорят нам о мышлении / Дж. Лакофф. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 790 с.
6. Лосев А. Ф. О коммуникативном значении грамматических категорий / А. Ф. Лосев // Ученые записки Московского государственного педагогического института им. В. И. Ленина. – 1965. – № 234. – С. 196-231.
7. Молотков А. И. Основы фразеологии русского языка / А. И. Молотков. – Л. : Наука, 1977. – 286 с.
8. Соссюр Ф. Труды по языкознанию / Ф. Соссюр. – М. : Прогресс, 1977. – 696 с.
9. Телия В. Н. Фразеология / В. Н. Телия // Общее языкознание. Внутренняя структура языка / [отв. ред. Б. А. Серебренников]. – М. : Наука, 1972. – С. 456-516.
10. Черданцева Т. З. Язык и его образы / Т. З. Черданцева. – М. : Международные отношения, 1977. – 167 с.
11. Шмелев Д. Н. Современный русский язык. Лексика : [учебное пособие] / Д. Н. Шмелев. – М. : Просвещение, 1977. – 335 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Яна Бечко – кандидат філологічних наук, викладач кафедри української та іноземних мов Уманського національного університету садівництва.

Наукові інтереси: фразеологія англійської, німецької та української мов.

РОЛЬ ШЕСТИ- І СЕМИВАЛЕНТНИХ ІТЕРАТИВНИХ ПРЕДИКАТИВ У ПОБУДОВІ СИНТАКСИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ У НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Микола ВЕРЕЗУБЕНКО (Кіровоград, Україна)

В статті розглянуто питання валентного потенціалу ітеративних предикатних синтаксем у німецькій та українській мовах; виокремлено групи шести- та семивалентних предикатів із семантикою множинного вияву дії; змодельовано синтаксичні конструкції за їхнім якісним та кількісним наповненням.

Ключові слова: ітеративність, предикатна синтаксема, валентність, структура речення.

The problem of valency potential of iterative syntaxemes in German and Ukrainian is handled in the article, the groups of six- or seven-valency predicates with iterative semantics are singled out, syntactic structures based on their qualitative and quantitative components are modeled.

Key words: iterativity, predicative syntaxemes, valency, sentence structure.

В сучасних граматичних студіях, присвячених питанням аспектуальності, особливого значення набуває проблематика кількісного та якісного наповнення валентної рамки. Окремо варто наголосити на зіставному аналізі неблизькоспоріднених мов, таких як німецька та українська.

Вивчення структурного складу речення тієї чи тієї мови не є новим у мовознавчій літературі. Над розв'язанням цього завдання працюють як вітчизняні, так зарубіжні науковці: Б. О. Абрамов, В. Г. Адмоні, Й. Ф. Андерш, Ю. Д. Апресян, В. А. Белошاپкова, Й. Буша, З. Вендлер, І. Р. Вихованець, Г. Гельбіг, А. П. Загнітко, Н. Л. Іваницька, Л. Теньєр, Г. Шумахер, та ін. [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14].

Зіставний аналіз валентних потенцій двох неблизькоспоріднених мов, з одного боку, є дуже цікавим, а з іншого – складним. Якщо говорити про німецьку й українську мови, то різниця їхніх морфологічних потенцій очевидна: перша має чотири відмінки, а друга – сім. Проте, на нашу думку, це не лише не зменшує виражальних морфологічних потенцій німецької мови, а навпаки, сприяє формуванню більшої кількості компонентів, за допомогою яких наявні відмінкові форми передають будь-яку семантику. Це гіпотетичне припущення спробуємо довести на прикладі шести- і семивалентних дієслів у функції ІІІ української мови. У сучасних граматичних студіях та лексикографічних джерелах німецької мови не виділяють шести- та семивалентні дієслова, які у реченні можуть виступати ІІІ. Але, на наше переконання, це не зовсім так, адже ці лексеми прогнозують суб'єкт, об'єкт, локатив вихідного, проміжного та кінцевого пункту, адресата й інструмент, що дозволяє говорити про наявність таких дієслів у складі обох досліджуваних мов.

Так, в українській мові до шестивалентних зараховують вербативи зі значенням перенесення об'єкта: *вносити, виносити, відносити, доносити, заносити, зносити, наносити, надносити, приносити, переносити, підносити, проносити, розносити* тощо. Враховуючи семантику ІІІ, лівобічні субстанційні синтаксеми шестивалентних дієслів передають значення діяча. Семантико-синтаксична функція особи, яка виконує дію, виражається назвами істот (переважно людей). Основним морфологічним варіантом лівобічних субстанційних синтаксем при шести-, семивалентних дієсловах виступає називний відмінок. Об'єктна синтаксема виражається переважно предметними назвами. Семантична структура шестивалентних дієслів вимагає, щоб об'єктна синтаксема стояла у формі знахідного або родового відмінка, напр.: *Абат щоразу приносить із собою книги* (П. Загребельний, с. 226). Адресатна синтаксема позначається іменником, який вказує на того, кому призначений певний предмет і виражена давальним відмінком, напр.: *Приносила йому цілюще степове зілля, здатне рятувати від найгірших римських хвороб та від старості* (О. Гончар, с. 26). Правобічна валентність шестимісних ІІІ представлена також локативною синтаксемою на позначення початку, кінця та шляху руху, яка на морфологічному рівні реалізовується конструкціями *від, з, з-за, до + Р. в.*, та *в, через, на + З. в.* Присутність темпоральних поширювачів для ІІІ цієї ЛСГ не є облігаторною, тому що уже сама форма предиката НДВ вказує на множинний вияв ситуації. Проте їхнє використання цілком можливе, хоча й носить факультативний характер у контексті ітеративізації.

У німецькій мові шестивалентними можна вважати такі вербативи: (*hinaustragen, heraustragen, forttragen*) – виносити: *Робітники все виносять цеглу для покупців зі складу коридором на вулицю* – утворене за схемою: $S_{N1} + Praed_{iterVf} + Obj_{N4} + Ad_{N2pr} + Loc_{N2Pr} + Loc_{N5} + Loc_{N4Pr}$ ‘*Die Arbeiter tragen Ziegel für die Kunden aus dem Lager durch den Gang auf die Strasse heraus*’ – $S_{N1} + Praed_{iterVf} + Obj_{N4} + Ad_{N4pr} + Loc_{N3Pr} + Loc_{N4pr} + Loc_{N4Pr}$; (*hineintragen, hineinbringen, hereintragen, hereinbringen*) – вносити; (*(hin)tragen, wegtragen, fortbringen, (hin)bringen*) – відносити: *У серпні сусіди відносять картоплю у мішках з городу через греблю у позріб* – $S_{N1} + Praed_{iterVf} + Obj_{N4} + Instr_{N3pr} + Loc_{N2Pr} + Loc_{N4pr} + Loc_{N4Pr}$; ‘*Im August tragen die Nachbarn Kartoffeln in den Säcken aus dem Gemüsegarten über den Damm in den Keller hin*’ – $S_{N1} + Praed_{iterVf} + Obj_{N4} + Instr_{N3pr} + Loc_{N3Pr} + Loc_{N4pr} + Loc_{N4Pr}$; (*tragen (bis, bis nach), bringen*) – доносити; (*(herein)bringen*) – заносити; (*hinbringen, hintragen, zusammentragen, hinuntertragen, hinunterbringen, heruntertragen, herunterbringen*) – зносити: *Увечері рибалки зносили рибу у сітях трапом з човна на берег* – $S_{N1} + Praed_{iterVf} + Obj_{N4} + Instr_{N3pr} + Loc_{N5} + Loc_{N2pr} + Loc_{N4Pr}$; ‘*Abends brachten Fischer Fisch im Netz die Treppe unter aus dem Boot ans Ufer herunter*’ – $S_{N1} + Praed_{iterVf} + Obj_{N4} + Instr_{N3pr} + Loc_{N4Pr} + Loc_{N3pr} + Loc_{N4Pr}$; (*heranbringen, zusammenbringen*) – наносити; (*bringen, herbeibringen, holen, überbringen*) – приносити: *Щоранку лелека приносить пташеняткам у дзьобі їжу в гніздо з озера* – $S_{N1} + Praed_{iterVf} + Obj_{N4} + Ad_{N3} + Loc_{N2Pr} + Instr_{N3pr} + Loc_{N4Pr}$ ‘*Morgens holt der Storch den Jungen im Schnabel Essen ins Nest aus dem See*’ – $S_{N1} + Praed_{iterVf} + Obj_{N4} + Instr_{N3pr} + Ad_{N3} + Loc_{N3pr} + Loc_{N4Pr}$; (*verlagern, verlegen, übertragen, hinübertragen*) – переносити. *Після уроків студенту переносять вчителів книги коридором з бібліотеки у кабінет* – $S_{N1} + Praed_{iterVf} + Obj_{N4} + Ad_{N3} + Loc_{N2Pr} + Loc_{N5} + Loc_{N4Pr}$ ‘*Nach dem Unterricht übertragen Studenten für den Lehrer Bücher durch den Gang aus der Bibliothek ins Klassenzimmer*’ – $S_{N1} + Praed_{iterVf} + Obj_{N4} + Ad_{N4} + Loc_{N4Pr} + Loc_{N3pr} + Loc_{N4Pr}$; (*herantragen, heranbringen (zu)*) – підносити; (*tragen (durch)*) – проносити; (*austragen, zustellen*) – розносити. З огляду на семантичні особливості ІІІ перенесення об’єкта, в німецькій мові, як і українській, суб’єктна синтаксема виражена істотою, передусім людиною, репрезентована іменником або його еквівалентом у номінативі. Правобічну позицію займає об’єктна синтаксема, виражена конкретним іменником в акузативі. В правобічній позиції обігаторною є також, як і в українській мові, адресатна синтаксема, представлена іменником чи його еквівалентом на позначення істоти в дативі або прийменниковій конструкції *für, an + Akk.* Семантика перенесення прогнозує також синтаксеми локативного характеру, що вказують на початок, шлях та кінець руху, які у німецькій мові оформлюються прийменниковими конструкціями *auf (Akk.)* ‘на’, *aus (D.)* ‘з, із’, *durch (Akk.)* ‘через’, *entlang (Akk.)* ‘вздовж’, *in (Akk.)* ‘в’, *nach (D.)* ‘до, в’, *über (Akk.)* ‘над, через’, *um (Akk.)* ‘навколо, за’, *von (D.)* ‘від’, *vor (Akk.)* ‘перед’, *zu (D.)* ‘до’ тощо. На відміну від української мови, в німецькій у реченнях з ІІІ обов’язковими є темпоральні поширювачі, які визначають ітеративний характер предиката.

Аналіз виражальних потенцій завершується описом семивалентних дієслів, які А. П. Загнітко зараховує до ієрархічно найвищої ланки дієслівної валентності [7, с. 295]. В українській мові до ІІІ зараховують такі семивалентні дієслова: *ввозити, вивозити, відправляти, доставляти, завозити, звозити, експортувати, імпортувати, навозити, надвозити, назвозити, перевозити, переміщувати, переправляти, повідвозити, повивозити, позавозити, попереозити, привозити, транспортувати* тощо, при яких суб’єктна синтаксема виражена активним виконавцем дії і представлена іменниками-назвами істот. З огляду на семантику ІІІ, дія спрямована на об’єкт, представлений конкретним іменником у знахідному відмінку. ІІІ проєкує також інструмент у правобічній позиції, репрезентований іменником в орудному відмінку. Предикат передбачає також учасника, на користь чи на шкоду якого реалізується дія і оформлюється давальним відмінком або конструкцією для + Р. в. Значення предиката вказує на переміщення, тому обов’язковими учасниками синтаксичних конструкцій виступають локативні синтаксеми, що реалізують семантику початку, кінця та шляху руху. В українській мові локативна синтаксема вихідного пункту передається конструкцією прийменники *з-поза, від, з-над, з-нід, з-поперед, з-поміж, з-проміж, з-межи з-посеред, з-позад* + іменник у Р. в. Шлях руху представлено іменником в орудному відмінку чи утворенням прийменника *через, по, поміж* + іменник у Р. чи З. в.

Кінцева ціль руху презентована конструкцією прийменників *в, на, до, всередину, наперед, назад, у бік, у напрямі, у напрямку* + іменник у Р. чи З. в.: *Я кілька разів відтарабанював його п'яного додому на таксі* (Ю. Андрухович, с. 162); *По дорозі з Москви до Чорного моря вони добру третину століття перевозили на своїх волах книги з Москви до Харківського університету* (О. Довженко, с. 59); *Два роки, ну, може, трохи менше, рік і пів, вони возили старю дорогою людей з чортонільської тюрми* (Ю. Андрухович, с. 185).

У німецькій мові семивалентними ІІІ можна вважати такі лексичні одиниці: (*fahren, führen, bringen, holen, ziehen, schleppen*) – вести; (*bringen, anfahren*) – привести; (*bringen, hinüberfahren, hinüberbringen, übersetzen, befördern, transportieren*) – перевозити: *Щоночі місцеві жителі перевозили підводами зброю для повстанців зі складу через міст у сусідній ліс*, оформлене за схемою – $S_{N1} + Praed_{iterVf} + Instr_{N5} + Obj_{N4} + Ad_{N2pr} + Loc_{N2Pr} + Loc_{N4pr} + Loc_{N2Pr}$ ‘*Nachts brachten die Ortseinwohner mit den Fuhrern die Waffe für die Rebellen aus dem Lager über die Brücke in den benachbarten Wald hinüber*’ – $S_{N1} + Praed_{iterVf} + Instr_{N3pr} + Obj_{N4} + Ad_{N4pr} + Loc_{N3Pr} + Loc_{N4pr} + Loc_{N4Pr}$; (*fortbringen, wegbringen, abtransportieren*) – відвозити; (*hinbringen, bringen, anliefern*) – завозити: *Щочетверга листоноша завозить газети й журнали людям велосипедом забрудненими вулицями з пошти по домівках* – $S_{N1} + Praed_{iterVf} + Obj_{N4} + Ad_{N3} + Instr_{N5} + Loc_{N5} + Loc_{N2Pr} + Loc_{N6Pr}$ ‘*Jeden Donnerstag bringt der Briefträger den Leuten Zeitungen und Zeitschriften mit dem Fahrrad über die dreckigen Strassen von der Post nach Hause*’ – $S_{N1} + Praed_{iterVf} + Obj_{N4} + Ad_{N3} + Instr_{N3} + Loc_{N4Pr} + Loc_{N3Pr} + Loc_{N3Pr}$; (*führen, fahren (bis zu), bringen (bis zu)*) – довозити; (*transportieren, befördern, abtransportieren, ausfahren, fördern*) – транспортувати: *Щороку Росія транспортує нафтопроводом споживачам у Європу 100 мільярдів барелів нафти з Сибіру через Україну* – $S_{N1} + Praed_{iterVf} + Instr_{N5} + Ad_{N3} + Loc_{N4Pr} + Obj_{N4} + Loc_{N2Pr} + Loc_{N4Pr}$ ‘*Russland befördert jährlich den Konsumenten nach Europa 100 Milliarden Barrel Erdöl aus Sibirien über die Ukraine durch die Pipeline*’ – $S_{N1} + Praed_{iterVf} + Ad_{N3} + Loc_{N3Pr} + Obj_{N4} + Loc_{N3Pr} + Loc_{N4Pr} + Instr_{N4Pr}$; (*abliefern, liefern, versenden, zuführen, zustellen, antransportieren, anliefern, befördern, beschaffen, einbringen, zufördern*) – доставляти; (*(hin)übersetzen, hinüberfahren, bringen, zustellen*) – переправляти; (*heranschaffen, anfahren*) – навозити. ІІІ, що вказують на перевезення, прогнозують істоту, виражену іменником чи його еквівалентом у номінативі у функції суб’єктної синтаксеми. Правобічну позицію займає об’єктна синтаксема, виражена конкретним іменником у акузативі. Як у німецькій, так і українській мовах, ІІІ цього типу відкривають облігаторну позицію на позначення інструментальної синтаксеми, яка найчастіше реалізується в німецькій мові прийменниковою конструкцією *mit + D*. Семантика цих ІІІ прогнозує також адресатну синтаксеми, репрезентовану безприйменниковим дативом чи конструкцією *für + Akk*. ІІІ перевезення проєктують також локативну синтаксеми, що вказує на початковий, проміжний та кінцевий шлях руху і представлена в синтаксичних конструкціях німецької мови переважно за допомогою прийменників *aus (D.)* ‘з, із’, *durch (Akk.)* ‘через’, *entlang (Akk.)* ‘вздовж’, *in (Akk.)* ‘в’, *nach (D.)* ‘до, в’, *über (Akk.)* ‘над, через’, *um (Akk.)* ‘навколо, за’, *von (D.)* ‘від’, *vor (Akk.)* ‘перед’, *zu (D.)* ‘до’ тощо. Для граматичного ладу німецької мови у контексті ІІІ перевезення характерним є використання ітеративізаторів лексичного та синтаксичного характеру, оскільки сам предикат не вказує на множинний вияв ситуації.

Отже, семантико-синтаксичні властивості шести- і семивалентних ІІІ засвідчують особливості протікання дії у граматичному ладі української мови за допомогою категорії виду: *привозили/ привезли, доставляли/ доставили, переправляли/ переправили*. Лексичні одиниці представлені НДВ вказують на ітеративну ситуацію. Якщо ці самі конструкції перекладати на площину синтаксичних утворень німецької мови, семантика множинної дії досягається виключно використанням лексико-синтаксичних ітеративізаторів. Тому для синтаксичних утворень з ІІІ характерною є присутність уточнювальних компонентів, які, власне, і надають реченню змісту неозначено-кількісного вияву дії.

На ґрунті проведеного аналізу, вважаємо за доцільне наголосити на тому, що розглянуті шести- і семивалентні ІІІ можуть мати місце в обох досліджуваних мовах, оскільки їхній актантний склад не порушує лексичної та граматичної коректності речення. Учасники цих конструкцій заповнюють валентну рамку, доповнюючи його зміст, а не дублюючи чи повторюючи згадану вже думку.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Абрамов Б. А. Теоретическая грамматика немецкого языка. Сопоставительная типология немецкого и русского языков : [учебник для студ. вузов] / Борис Александрович Абрамов. – М. : ВЛАДОС, 2001. – 288 с.
2. Адмони В. Г. Теоретическая грамматика немецкого языка: Строй современного немецкого языка / В. Г. Адмони. – М. : Просвещение, 1986. – 336 с.
3. Андерш Й. Ф. Типологія простого речення у чеській мові в зіставленні з українською / Й. Ф. Андерш. – К. : Наук. думка, 1987. – 192 с.
4. Белошапкова В. А. О понятии „формула предложения“ на уровне синтаксиса сложного предложения / В. А. Белошапкова // Единицы разных уровней грамматического строя и их взаимодействие. – М. : Наука, 1969. – С. 206–216.
5. Вихованець І. Р. Семантико-синтаксична структура речення / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – К. : Наук. думка. АН УРСР Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, 1983. – 219 с.
6. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська. – К. : “Пульсари”, 2004. – 400 с.
7. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Морфологія / Анатолій Панасович Загнітко. – Донецьк : Дон ДУ, 1996. – 437 с.
8. Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису / Анатолій Панасович Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – 378 с. Іваницька Н. Л. Синтаксис простого речення : складні випадки аналізу / Н. Л. Іваницька. – К. : Вища шк., 1989. – 63 с.
9. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса / Л. Теньер; пер. с франц. И. М. Богуславский. – М. : Прогресс, 1988. – 654 с.
10. Helbig G. Deutsche Grammatik / G. Helbig, J. Buscha. – Leipzig : Enzyklopädie Verlag Leipzig, 1986. – 737 S.
11. Helbig G. Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben / G. Helbig, W. Schenkel. – Leipzig : VEB Bibliographisches Institut, 1969. – 311 S.
12. Helbig G. Zu einigen Spezialproblemen der Valenztheorie / G. Helbig // Deutsch als Fremdsprache. – 1971. – № 5. – S. 269–281.
13. Helbig G. Zur Theorie der Satzmodelle / G. Helbig // Biuletyn fonograficzny.– Poznan : Poznańskie towarzystwo przyjaciół nauk wydział filologiczno-filozoficzny komisja jezykoznawcza. – Poznan, 1971. – № 1. – S. 51–71.
14. Vendler Z. Verbs and times / Z. Vendler // Linguistics in philosophy. – Ithaca : Cornell University Press, 1967. – P. 97–121.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Микола Везубенко – кандидат філологічних наук, викладач кафедри практики германських мов Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.
Наукові інтереси: функціональна граматики.

**СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА ГРАМАТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ
 СУБСТАНТИВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ
 РИС ХАРАКТЕРУ ЛЮДИНИ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ**

Тетяна ТРАНУХА (Кіровоград, Україна)

У статті здійснюється структурно-семантичний та граматичний аналіз іменних фразеологізмів на позначення рис характеру людини у німецькій мові.

Ключові слова: фразеологізм, фразеологічна модель, залежність компонентів, переосмислене значення.

In the article the structurally-semantic and grammar analysis of the nominal phraseological units denoting people character traits in the German language is performed.

Key words: phraseological unit, phrasal verb model, dependence of the components, thinking over the meaning.

Серед різних спроб класифікувати фразеологічний склад мови помітне місце посідає семантико-граматичний розподіл фразем, намагання вписати їх у різні граматичні класи, що співвідносяться з певними частинами мови (Л. Авксент'єв, В. Архангельський, О. Бабкін, В. Білоноженко, М. Демський, В. Жуков, О. Кунін, І. Лепешев, О. Молотков, Ю. Прадід, О. Федоров та ін.). Але якщо слова порівняно легко об'єднуються в граматичні класи за своїми більш-менш чітко вираженими семантико-граматичними ознаками, то фразеологізми класифікувати за граматичним принципом значно важче, що зумовлюється їх генезою і структурно-семантичними ознаками: фразеологізм є результатом переосмислення вільного словосполучення, надслівною структурою, у якій особливим способом поєднуються семантико-граматичні ознаки всіх компонентів [5: 130].

Мета цієї статті – дослідити структурно-граматичні та семантичні особливості субстантивних фразеологізмів на позначення рис характеру людини в німецькій мові.

Субстантивними називаються фрази з узагальнено-предметною семантикою, об'єктивованою в граматичних категоріях роду, числа й відмінка. У реченні субстантивні фрази виконують синтаксичні функції підмета, іменної частини складеного присудка або додатка [1: 46].

Субстантивні фразеологічні одиниці в роботі представлені такими конструкціями: ад'єктивно-субстантивні та субстантивно-субстантивні.

1. Фразеологічна модель “прикметник + іменник”. Між компонентами цієї моделі встановлюються атрибутивні (означальні відношення). Залежний компонент стоїть у препозиції: *ein schlapper Hund* – “мокра курка, тютя” [3 (1: 352)], *ein leibhaftiger Teufel, ein wahrer Teufel, der reine Teufel* – “чорт, а не людина (про жорстоку, підступну людину)” [3 (2: 243)], *gemeiner Ohrwurm* – “обмовник” [3 (2: 92)]. У складі фразеологізмів цієї моделі зустрічаються також власні назви: *ungläubiger (hartgläubiger) Thomas* – “Хома невірний (людина, яка не хоче вірити очевидним фактам, піддає сумніву те, що є беззаперечною істиною)” [3 (2: 247)], *ein sanfter Heinrich* – “скромна людина” [3 (1: 320)].

2. Фразеологічна модель “іменник + іменник у родовому відмінку”. Компоненти фразеологічних одиниць, які входять до цієї групи, виражають належність певній особі, певному предмету, між ними встановлюються атрибутивні та об'єктні відношення: *Kalb Moses* – “дурна людина” [6: 391], *ein Mann der Tat* – “рішучий чоловік” [6: 500], *ein Mann der Form* – “людина, яка додержується правил пристойності, вихована людина” [3 (2: 40)], *eine Tochter Evas* – “пихата дівчина” [6: 773].

3. Фразеологічна модель “іменник + іменник”. У німецькій мові всі фразеологічні одиниці, які мають структуру “іменник + іменник”, містять компонент власної назви та поділяються на такі підгрупи:

1) “іменник-ім'я + іменник-прізвище”: *Hans Quast* – “дурень” [3 (2: 118)], *Hans Dumm* – “дурник” [3 (1: 310)], *Hans Feigling (Hasenfuß)* – “боягуз” [3 (1: 310)], *Hans Liederlich, Hans Unbedacht* – “вітрогон” [3 (1: 310)], *Lieschen Müller* – “жінка з посередніми розумовими здібностями без особливих претензій” [6: 485];

2) “іменник на позначення родинних зв'язків + іменник-антропонім”: *Bruder Hitzig* – “людина, гаряча голова” [3 (1: 126)], *Bruder Leichtfuß* – “легковажна людина” [3 (1: 126)], *Bruder Liederlich* – “розпусник” [3 (1: 126)], *Bruder Lustig* – “веселун” [3 (1: 126)];

3) “іменник на позначення шанобливого звертання до чоловіка + іменник-антропонім”: *Herr Naseweiß* – “вискочка” [3 (1: 325)], *Herr Tunichtgut* – “нероба” [3 (1: 325)];

4) “іменник на позначення одиниць вимірювання + іменник-антропонім”: *Stück Malheur* – “погана, аморальна людина” [6: 744].

4. Фразеологічна модель “іменник + прикметник + іменник”. Для цієї групи фразеологізмів характерними є поєднання іменника з прикметниковими формами іменників. Між компонентами названої моделі встановлюються атрибутивні, об'єктні та обставинні відношення. У німецькій мові ця модель представлена такими фразеологізмами: *ein Mann von Eisen* – “людина залізної волі” [3 (2: 40)], *Bild ohn' Gnad'* – “гарна, але не дуже розумна людина” [3 (2: 326)], *der Hecht im Karpfenteich* – “енергійна людина, що спонукає інших до діяльності, підганяє інертних” [3 (1: 318)], *ein Waschlappen von einem Mann* – “квац, а не людина” [3 (2: 302)], *ein Narr in Folio, ein Narr in Lebensgröße* – “дурний як пень” [3 (2: 70)].

Одним із основних граматичних засобів вираження вторинної номінації на фразеологічному рівні служить категорія роду субстантивних компонентів, смисловими елементами якої виступають взаємопротиставлені граматичні значення чоловічого, жіночого і середнього роду [1: 46]. Унаслідок фразеологізації синтаксичних словосполучень родова парадигма іменника деформується; у складі фрази він фіксується в одній родовій формі [1: 48]. Наприклад, *alter Käse* – “йолоп, дурень” [3 (1: 371)], *ein ausgepichter Kerl* – “пройдисвіт, пройда” [3 (1: 377)], *ein komischer Hering* – “дивак” [3 (1: 324)], *eine dumme (blöde) Ziege* – “дурепа” [3 (2: 342)], *eine diebische Elster* – “сорока-зłodійка (про зłodійкувату жінку)” [3 (1: 177)], *ein fideles Huhn* – “реготуха, сміхунка” [3 (1: 351)], *ein loses Ding* – “вітрогонка; вертихвістка; легковажна дівчина” [3 (1: 148)]. У таких фраземах іменники не мають

співвідносної корелятивної форми роду. Це обмеження накладається семантикою субстантивної лексеми, яка й на морфологічному рівні не має корелятивної родової форми (*der Käse, der Kerl, der Hering, die Ziege, die Elster, das Huhn, das Ding*). Лише в окремих випадках, коли субстантивний компонент на морфологічному рівні має паралельну родову форму, можливі корелятивні форми роду і в фраземах (*ein unsicherer Kantonist* – “ненадійна людина” [3 (1: 367)] – *eine unsichere Kantonistin, ein wahrer Teufel* – “чорт, а не людина (про жорстоку, підступну людину)” [3 (2: 243)] – *eine wahre Teufelin, ein Wolf im Schafspelz* – “вовк в овечій шкурі” [3 (2: 326)] – *eine Wölfin im Schafspelz*). Дуже часто зустрічаються утворення спільного роду: *ein stilles Wasser* – “скритна, потайлива людина” [3 (2: 302)], *ein unschuldiges Blut* – “нерозбещена людина” [3 (1: 111)], *ein trauriger Sack* – “легкодуха людина” [3 (2: 148)], *ein unbeschriebenes Blatt* – “хто-небудь недосвідчений, наївний” [3 (1: 105)], *taube Nuss* – “дурна, нудна людина” [6: 760], *lahme Ente* – “млява, важка на підйом людина” [6: 459]. Вони вживаються на позначення осіб різної статі. У таких випадках граматичний рід не є прямим і безпосереднім відображенням біологічної статі.

На відміну від граматичного роду іменників, категорія роду в субстантивних фраземах має неповне синтаксичне вираження, зокрема у них відсутнє узгодження з різними формами прикметників. Це пояснюється тим, що переважна більшість субстантивних фразем вже включає до своєї структури ад’єктивні компоненти, які, втративши лексичну самостійність, але залишившись формально узгодженими з іменниковим компонентом, не дають змоги фраземі сполучатися у реченні з самостійним прикметником. [1: 49].

Функціонування категорії числа в фраземах зумовлюється значною мірою граматичним числом їх субстантивного компонента. Так, однинні і множинні іменники у складі фразем повністю передають ФО своє числове значення (*ein unschuldiges Blut* – “нерозбещена людина” [3 (1: 111)], *fader Zipf* – “нудний чоловік” [6: 902]). Як і відповідні іменники, розглянуті компоненти фразем не мають корелятивної форми числа. Якщо до складу фразем входять субстантивні компоненти, які на морфологічному рівні мають обидві числові форми, то їх роль у фраземотворенні може бути різною. Такі фраземи можуть повністю сприйняти обидві корелятивні форми граматичного числа [1: 49]. Як правило, співвідносні форми однини і множини мають ті компоненти фразем, у яких вихідною формою служить одинина (*ein schlauer Kunde* – “стріляний горобець, бита голова” [3 (1: 414)] – *schlaue Kunden; ein blinder Hesse* – “телепень, бовдур” [3 (1: 334)] – *blinde Hessen*). У тих випадках, коли вихідною формою субстантивного компонента служить множина, одинина не вживається (*Kleber und Streber* – “кар’єристи” [3 (1: 384)], хоча як окремі лексеми вони можуть вживатися як в однині, так і у множині (*der Kleber, der Streber*)).

На відміну від граматичної категорії роду іменників, відмінок субстантивних компонентів фраземи має змінний характер. Відмінкова форма фраземи зумовлюється граматичною формою змінного субстантивного компонента, а відмінкове значення належить усій фраземі як цілісній одиниці мови [1: 52].

Більшість субстантивних фразеологізмів на позначення рис характеру людини у німецькій мові є фразеологічними одиницями з константною залежністю компонентів, тобто звороти з компонентами, які неможливо замінити. Наприклад: *eine Berliner Pflanze, eine Tochter Evas, Herr Tunichtgut, Stück Malheur, ein Engel in Menschengestalt* та ін. Серед субстантивних фразеологізмів на позначення рис характеру людини є також і фразеологічні одиниці із константно-варіативною залежністю компонентів, тобто звороти, які допускають варіантність компонентів за умов обов’язкового збереження однієї лексеми, яка не має варіанта. Така лексема називається лексичним інваріантом [2: 91]. Замінюватися можуть іменники: *ein Wolf im Schafspelz (in Schafskleidern)* – “вовк в овечій шкурі” [3 (2: 326)], *Bruder Lustig (Leichtfuß/ Liederlich)* – “життєрадісна, легковажна людина” [2: 142], *eine Einfalt (Unschuld) vom Lande* – “наївна сільська дівчина, простушка” [3 (2: 8)], та прикметники: *ein leichter (lockerer) Bruder* – “вітрогон, вертихвіст” [3 (1: 126)], *eine ehrliche (gute) Haut* – “чесний, добрий хлопець, добряк” [3 (1: 316)].

Серед субстантивних фразеологічних одиниць у німецькій мові є звороти з компонентами, які повністю переосмислені, та з частково переосмисленими компонентами. Серед субстантивних фразеологізмів із компонентами, які повністю переосмислені,

виділяються звороти з цілісним значенням. Такі утворення характеризуються структурною монолітністю. Оскільки ідіоми – це фразеологічні одиниці із цілісним значенням [2: 101], то субстантивні фразеологічні одиниці із константною залежністю компонентів належать до класу ідіом. Прикладами субстантивних ідіом у німецькій мові є: *trübe Tasse* – “нудна, дурна людина” [6: 759], *eine dumme Trine* – “дурненька, дурна” [3 (2: 258)], *ein komischer Clown* – “дурень” [3 (1: 134)], *eitler Tropf* – “пихатий дурень” [3 (2: 259)], *alter Käse* – “йолоп, дурень” [3 (1: 371)] та інші.

Фразеологічні одиниці із константно-варіантною залежністю характеризуються роздільно-цілісним значенням. Крім цілісного та роздільно-цілісного значень, для субстантивних фразеологізмів на позначення рис характеру людини в українській та німецькій мовах характерне однолітеральне значення, різновид частково переосмисленого. Це передусім фразеологізми з компонентами, які мають буквальне значення, тобто не втратили своєї називної функції. В однолітеральних субстантивних фразеологізмах наявний один компонент з буквальним значенням, а інший – з переосмисленим. Компонент з буквальним значенням, яке уточнюється компонентом з переосмисленим значенням, є семантичним стрижнем звороту [97, с. 102]. Наприклад: *eine treulose Tomate* – “ненадійна людина” [3 (2: 251)], *ein lockerer (loser) Vogel* – “вітрогон, шалапут, легковажна людина” [3 (2: 289)], *ein dummes (albernes) Huhn* – “дурна; дурень” [3 (1: 351)], *ein gutes Tier* – “добряга, добряк” [3 (2: 247)], *treue Seele* – “віддана людина” [3 (2: 186)], *eine brave (tapfere Haut)* – “хоробра людина, сміливець” [3 (1: 316)], *neugierige Ziege* – “надміру цікава людина” [3 (2: 342)], *ein lustiger Kauz* – “веселун, сміхотун” [3 (1: 374)], *ein schlauer Hecht* – “хитрун, пройда” [3 (1: 318)].

Типами повного переосмислення німецьких субстантивних фразеологізмів на позначення рис характеру людини є метафоричне та метонімічне переосмислення. Метафора – це семантичний процес, при якому форма мовної одиниці або оформлення мовної категорії переноситься з одного референта на інший на основі тієї чи іншої подібності останніх при відображенні у свідомості мовця [4: 108]. Процес метафоризації відбувається наступним чином: перенесення з явищ природи на людину: *ein stilles Wasser* – “тишко, тихоня” [3 (2: 302)], *ein Fels in der Brandung* – “непохитна людина” [6: 215], перенесення з істоти на особу: *eine wilde Hummel* – “жвава дівчина” [6: 868], *ein kalter Fisch* – “неспівчутлива людина” [6: 226], перенесення з особи на предмет: *trübe Tasse* – “нудна, дурна людина” [6: 759], *tote Hose* – “нудна людина” [6: 778], *ein wandelndes (lebendes) Lexikon* – “ходяча енциклопедія” [3 (2: 23)], *ein fauler Sack* – “ледар, валяка, нероба” [3 (2: 148)], перенесення з особи на істоту: *ein dummes (albernes) Huhn* – “дурна; дурень” [3 (1: 351)], *faule Kröte* – “ледарка, нероба” [3 (1: 412)], *ein lockerer Zeisig* – “легковажна людина” [3 (2: 339)], *ein frecher Dachs* – “нахаба” [3 (1: 136)], *gemeiner Ohrwurm* – “підлабузник” [3 (2: 92)], перенесення з надприродних істот на особу: *ein leibhaftiger Teufel* – “чорт, а не людина (про жорстоку, підступну людину)” [3 (2: 243)], *ein kleiner (lustiger) Kobold* – “непосида, вертун” [3 (1: 392)]; перенесення з міфічної особи на особу: *der treue Eckart* – “вірний Еккарт – герой німецької міфології, ім’я якого стало символом вірності, непідкупності” [3 (1: 162)], перенесення з біблійної особи на особу: *ungläubiger Thomas* – “Хома невірний” [3 (2: 247)].

Метонімізми представлені у німецькій мовах соматичними фразеологізмами: *ein flacher (leerer, hohler) Kopf* – “пуста голова” [3 (1: 397)], *ein heller (klarer, offener) Kopf* – “світла голова” [3 (1: 397)], *feuriges (heißes) Blut* – “гаряча кров” [3 (1: 111)], *ein fauler (elender) Knochen* – “ледар, лежебока” [3 (1: 390)]. У цих фразеологізмах частина чогось представляє ціле (частини тіла представляють людину (людей), оскільки в них квантитативні ознаки виступають як домінантні, тому такі фразеологічні одиниці кваліфікуються як фразеологічні синекдохи.

Отже, для субстантивних фразеологічних одиниць на позначення рис характеру людини характерними є широкий спектр фразеологічних моделей та різноманітна семантика.

Перспективою подальших досліджень може бути зіставний аналіз українських та німецьких субстантивних фразеологічних одиниць на позначення рис характеру людини.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алефіренко М.Ф. Теоретичні питання фразеології. – Харків: Вища школа, 1987. – 135 с.
2. Кунин А. В. Фразеология современного английского языка / Александр Владимирович Кунин. – М.: Международные отношения, 1972. – 278 с.
3. Німецько-український фразеологічний словник: в 2 т. / В. І. Гаврись, О. П. Пророченко – К.: Рад. Школа, 1981.
4. Тараненко А. А. Языковая семантика в ее динамических аспектах / Александр Анисимович Тараненко. – К.: Наукова думка, 1989. – 256 с.
5. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К.: Знання, 2007. – 494 с.
6. Duden. Redewendungen. Band 11. Dudenverlag. – Mannheim, 2002. –995 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Тарануха – кандидат філологічних наук, викладач кафедри практики германських мов Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: порівняльна лексикологія, фразеологія.

СЛОВО ЯК ЦЕНТРАЛЬНА ОДИНИЦЯ В СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ

Єлизавета ШАВЕЛАШВІЛІ (Київ, Україна)

В статті розглядається слово сучасної турецької мови як двосидина інваріантно-варіантна сутність. Визначається поняття слова турецької мови, його характерні ознаки. Описуються структурні ієрархічні відношення, в які вступає слово із морфемою та реченням.

Ключові слова: слово, словоформа, лексема, морфема, речення, план значення, план вираження.

The word of the modern Turkish language as invariant-variant unite is viewed in the article. The word of the Turkish language and its characteristics are defined. The structural hierarchical relationship, into which enters the word with morpheme and sentence are described.

Keywords: word, word form, lexeme, morpheme, sentence, plan of the meaning, plan of the expression.

Визначення системи частин мови як класів слів відображає взаємодію лексики і граматики, тому воно тісно пов'язане із визначенням слова як центральної одиниці мови, що характеризується багатьма ознаками і є поліфункціональною одиницею.

"Центральне місце слова в системі мови зумовлюється тим, що інші одиниці мови (фонема, морфема, речення, словосполучення) тією чи іншою мірою сприймаються на фоні слова і пов'язані системними відношеннями з ним. Статус фонема як одиниці мови визначається її роллю в смисловій, формальній диференціації слів, морфема як мінімальної значущої одиниці мови - конструюванням слова, а речення як найвищої в ієрархії значущої одиниці мови - словами в ролі його складників" [3: 5].

Ознаки слова визначаються для кожної мови окремо, або стосовно типологічно споріднених мов. У турецькому мовознавстві слово визначається за різними ознаками. Н. Узун [19: 37] визначає слово, як мовну одиницю, що знаходиться на письмі між двома пробілами. На думку Дж. Льюнса [16: 15], словом називається звукова одиниця, яка має семантичне значення та морфологічну будову. А. Маріне [17: 9] поняття "слово" визначає як семантичну одиницю за функціональними ознаками.

С. Байрав розробила найповніше визначення турецького слова, що характеризує його за вісьмома ознаками:

1) слово має музично-силовий наголос, який, як правило, падає на останній склад та виконує смислорозрізнавальну функцію;

2) слово має сталу морфемну будову, до якої входять коренева морфема, що передає основне лексичне значення слова; афіксальні морфемні, що виражають лексичні відношення, логічні відношення, синтаксичні відношення у складі словосполучень та речень;

3) для фонетичної будови слова характерна гармонія голосних та приголосних: уподібнення голосних та приголосних за ознакою піднебінний / непіднебінний, губний / негубний, дзвінкий / глухий, тобто якість голосного або приголосного звука останнього складу основи зумовлює якісну характеристику голосних або приголосних всіх наступних складів;

4) слово сполучається з іншими словами у мовленні і характеризується у реченні позиційною самостійністю (має фіксовану позицію в реченні) або не є позиційно самостійним (може утворювати функціональні ізафетні словосполучення);

5) у складі ізафетних словосполучень слово вступає в особливі морфологічні зв'язки з іншим словом (морфологічно оформлюється не окреме слово, а словосполучення в цілому);

6) слово може виконувати функцію слова-речення (у цій функції предикативна ознака речення морфологічно оформлюється афіксами присудковості);

7) слова мають різну частоту вживання;

8) слово виражає певну семантику (має лексичне значення) [12: 55]. Таке визначення турецького слова релевантно описує його типологічні ознаки.

Сучасна лінгвістика, ґрунтуючись на концепції мови як системно-структурній організації, розробленої у працях І. О. Бодуена де Куртене [2], Ф. де Сосюра [7], передбачає умовну структуру мовної системи на підсистеми (рівні). Функціонування кожної підсистеми забезпечують мовні одиниці, що мають рівнетвірні властивості: вступають у парадигматичні та синтагматичні відношення лише з одиницями свого рівня і в ієрархічні відношення з одиницями суміжних рівнів. Виокремлення нижчих рівнів системи є результатом поділу одиниць вищих рівнів, одиниці нижчих рівнів конституують одиниці вищих рівнів.

Слово є базовою одиницею лексичного рівня системи турецької мови. Воно вступає у ієрархічні відношення з морфемами (складається з морфем - одиниць нижчого рівня мови) та реченнями (виступає структурним компонентом речення (членом речення) або словом-реченням - одиницею вищого рівня мовної системи).

Відповідно, слово має морфемну (морфологічну) будову: кожне турецьке слово як мінімум має кореневу морфему, а переважна більшість слів містить також афікси, що виражають словотвірні або граматичні значення слова, тому слово є морфологічною одиницею-конструкцією: *güzel-lik-te*: *güzel* - корінь, *lik* - словотвірний афікс, *te* - словозмінний афікс. Морфологічна будова турецького слова характеризується рядом особливостей, які визначають типологічну ознаку турецької мови.

Турецька мова належить до аглютинативного типу мов, які характеризуються "...розвиненими системами словотворення та словозміни, відсутністю фонетично не зумовленого аломорфізму, єдиним типом відмінювання і дієвідмінювання, граматичною однозначністю афіксів, відсутністю значущих чергувань" [10: 511].

З одиницею вищого мовного рівня (реченням) слово пов'язане позиційно і функціонально. Слово як структурний компонент турецького речення характеризується:

1) позиційною фіксованістю, оскільки слова як члени речення не можуть змінювати позицію у реченні;

2) функціонально-синтаксичною самостійністю – слова у реченні виконують функцію члена речення.

Характерною ознакою турецького речення є позиційне закріплення члена речення. Традиційно в турецьких граматиках [15] виділяють такі члени речення: головні (підмет, присудок); другорядні (додаток: власне додаток, непрямий додаток, післяіменниковий додаток; та обставина.

Схема 1 Традиційна структура турецького речення

підмет	обставина	післяімен. додаток	непрямий додаток	присудок
↓	↓	↓	↓	↓
<i>Serpil</i>	<i>dün</i>	<i>hızlı trenle</i>	<i>İstanbul' dan</i>	<i>geldi</i>
↓	↓	↓	↓	↓
Серпіль	вчора	швидким потягом	із Стамбулу	приїхала.

Як демонструє схема, підмет завжди позиційно закріплений на початку речення, присудок – у кінці речення, другорядні члени групи присудка – перед присудком.

Слово - знакова одиниця мови, яка протиставляється іншим знаковим одиницям (морфемі та реченню) за своєю функцією. Слово виконує функцію називання реалій дійсності - номінативну функцію, тому слово має лексичне значення, яке трактується у лінгвістиці як "... відображення реалій дійсності у свідомості, що стає фактом мови внаслідок встановлення постійного та нерозривного зв'язку із певним звучанням. Це відображення дійсності входить в структуру слова як його внутрішня сутність (зміст), відповідно до якої звучання мовної одиниці (план вираження) виступає як матеріальна оболонка, яка необхідна не тільки для вираження значення та повідомлення іншим, але й для самого його виникнення, формування, існування та розвитку" [1: 393].

Як знакова одиниця, слово має двоїстий характер: структурується на план значення та план вираження. Проте слово виражає не тільки співвідношення з предметом або явищем позамовної дійсності, а й релятивні значення, які вказують на відношення між предметами та явищами позамовної дійсності. Два типи мовної референції слова до об'єктивної дійсності визначають у межах цілісної семантики слова два типи значень: лексичне і граматичне, які у плані вираження турецького слова можуть зумовлювати його морфологічну подільність на основу та граматичний формант, або виражатися синкретично основою слова.

Граматичне значення – супровідне основному лексичному значенню. Граматичне значення може мати морфологічне або синтаксичне вираження. Граматичне значення мовної форми протиставляється її реальному значенню.

"Граматичне значення виражає не тільки відношення між предметами і явищами матеріального світу, а й між словами в реченні. Граматичне відображає реальний вияв того, що відображено в лексичному значенні слова" [4: 76].

Лексичне значення слова індивідуальне і стає, граматичне значення слова змінне і абстраговане: характерне для класу граматично типових слів. Зміна граматичного значення слова зумовлює його граматичне варіювання - утворення граматичних форм (словоформ).

Згідно з методологією сучасної лінгвістики, мовні одиниці існують як двоєдина інваріантно-варіантна сутність: слово як одиниця мови є інваріантом, а функціонуючи у реченні (мовленні) слово здатне до варіювання (фонетичного, морфологічного, семантичного). У зв'язку з цим важливою є проблема ототожнення слова і його варіантів (словоформ), а також розмежування слів (омонімів), що є одним із завдань морфології і дискусійним питанням лінгвістики.

О.О. Потебня [6: 15] вважає, що будь-яка граматична форма слова, а також найменша зміна в значенні слова робить його іншим словом. П.Ф. Фортунатов [8: 156] відносить граматичні форми числа іменника до різних слів, зазначаючи, що ці форми позначають відмінності у певній змінній ознаці окремих предметів думки. Л.В. Щерба [9] навпаки об'єднував різні слова в парадигму форм одного слова.

Відповідно, у лінгвістиці оперують двома термінами на позначення слова як інваріантної і варіантної сутності. Слово - інваріантна, нелінійна, знакова одиниця мови, яка у мовленні субстанціально реалізована у конкретній лінійній знаковій одиниці - словоформі. Словоформи у межах слова вступають у парадигматичні (опозиційні) відношення і утворюють парадигму слова, тому слово вважається парадигматичною одиницею. У мовленні словоформи поєднуються одна з одною на основі синтагматичних відношень.

У лексикології та морфології на позначення слова як парадигматичної одиниці мови використовують термін "лексема". Лексема - це абстрактна, нелінійна, знакова одиниця мови, план змісту якої становлять лексико семантичні варіанти слова (ЛСВ), а план вираження - їхні лексико-граматичні варіанти (словоформи). Термін "лексема" був запропонований О.М. Пешковським [5] з метою розрізнення ототожнення мовленнєвих репрезентантів слів і зведення їх в одну одиницю лексему.

Отже, слово - це семантико-структурна одиниця мови, яка виконує номінативну функцію, і має семантичні, фонетичні, граматичні ознаки, які є специфічними для кожної мови або типологічно споріднених мов. Слово турецької мови – знакова одиниця мови, яка виконує номінативну функцію і вступає у структурні ієрархічні відношення із морфемою та реченням, що визначають такі типологічні ознаки слова:

- слово – морфологічний конструкт зі сталою морфемною будовою, до якої входять обов'язкова коренева морфема та необов'язкові однозначні афіксальні морфемні, що поєднуються між собою аглютинативно, без морфонологічних альтернатив. Аломорфія у морфемній структурі слова зумовлена сингармонізмом;

- самостійні слова у структурі турецького речення характеризуються: 1) позиційною синтаксичною самостійністю – мають чітку фіксовану позицію; 2) функціональною синтаксичною самостійністю – виконують функцію члена речення.

Слово турецької мови – одиниця, що існує як двоєдина інваріантно-варіантна сутність: слово як одиниця мови є інваріантом, а функціонуючи у реченні (мовленні) слово здатне до варіювання (фонетичного, морфологічного, семантичного). Об'єктом частиномовної класифікації є слова (лексеми) як цілісні конструкти, що об'єднують граматичні варіанти (словоформи).

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – М.: Советская энциклопедия, 1966. – 606 с.
2. Бодуэн де Куртене И.А. Избранные труды по общему языкознанию / И.А. Бодуэн де Куртене. – М.: Изд-во Академии наук СССР, 1963. – 391 с.
3. Вихованець І.Р. Теоретична морфологія української мови / І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська. – К.: Унів. вид-во "Пulsарі", 2004. – 411 с.
4. Кучеренко І.К. Теоретичні питання граматики української мови: Морфологія / І.К. Кучеренко. – Вінниця: "Поділля-2000", 2003. – 464 с.
5. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении / А.М. Пешковский. – М.: Усевно-педаг. Изд., 1935. – 452 с.
6. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике: в 4 т. / А.А. Потебня. – М.: Учпедгиз, 1958. – Т1/2. – 536 с.; М.: Просвещение, 1968. – Т. 3. – 551 с.; 1985. – Т. 4. – 287 с.
7. Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию / Ф. де Соссюр. – М.: Прогресс, 1977. – 695 с.
8. Фортунатов Ф.Ф. Сравнительное языковедение: общий курс / Ф.Ф. Фортунатов. – М.: Красанд, 2010. – 184 с.
9. Щерба Л.В. Избранные работы по языкознанию и фонетике / Л.В. Щерба. – Т.1. – Л.: Ленингр. ун-та., 1958. – 182 с.
10. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / [состав. В.Н. Ярцева]. – 2-е изд. – М., 1998. – 685 с.
11. Akaslan T. Bir, Bu, Bazı, Kimi, Hangi, Kaç, Ne? Sifat mı! / T. Akaslan. – İstanbul: Boğaziçi Üniv. Yay., 2001. – 37 s.
12. Bayrav S. Yapısal Dilbilimi / S. Bayrav. – İstanbul: Multilingual Yay., 1998. – 235 s.
13. Gencan T.N. Dilbilgisi / T.N. Gencan. – İstanbul: Ahmet Sait Matbaası, 1971. – 200 s.
14. Göksel A. Turkish: A Comprehensive Grammar / A. Göksel. – NY.: Routledge, 2005. – 605 p.
15. Hengirmen M. Türkçe Dilbilgisi / M. Hengirmen. – Ankara: Engin Yayınevi, 1998. – 624 s.
16. Lyons J. Kuramsal Dilbilime Giriş / J. Lyons. – Ankara: TDK Yay., 1983. – 183 s.
17. Martinet A. İşlevsel Genel Dilbilim / A. Martinet. – İstanbul: Multilingual Yay., 1998. – 207 s.
18. Korkmaz Z. Gramer Terimleri Sözlüğü / Z. Korkmaz. – Ankara: TDK Yay., 1992. – 132 s.
19. Uzun N.E. Anaçizgileriyle evrensel dilbilgisi ve Türkçev / N.E. Uzun. – İstanbul: Multilingual, 2000. – 400 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Єлизавета Шавелашвілі – кандидат філологічних наук, асистент кафедри тюркології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: морфологія, морфотактика турецької мови, частиномовні теорії, структурна лінгвістика.

КОЛОРАТИВНИЙ ПРИЗНАК В СТРУКТУРЕ ОРНИТОНИМОВ (НА МАТЕРІАЛЕ РУССКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОВ)

Диана АБЖЕЛИЕВА (Симферополь, Украина)

У статті розглядаються проблеми дефінування російських та англійських орнітонімів у словникових статтях. Визначено доцільним виділення ядерних семантичних ознак, які є структурно релевантними, та індивідуальних особливостей загального порядку колористичної системи.

Ключові слова: колорит, орнітонім, метамовний признак.

This article discusses the problem of defining the Russian and English ornithonyms in the dictionary article. Nuclear semantic features, relevant structural features and individual features in the general order of a colour system have been distinguished.

Key words: colour, ornithonyms, metalinguistic characteristic.

Колорит связан с набором цветов и с трактовкой цвета – локальная она или обогащенная, элементарная или сложная. Колорит – это единая цветовая система. Восприятие колорита или отдельного цвета автором словарной статьи не должно основываться на собственных критериях и нормах. Неточность в формулировке заставляет задуматься над тем, что понимать под системой [1].

Цель предлагаемой статьи – определить цветовые отношения при составлении словарной статьи в русском и английском языках. Исследование проводится на материале орнитонимов.

Актуальность темы исследования определяется увеличением научного интереса к изучению интра- и экстралингвистических факторов взаимодействия языка и культуры. Познание национальной духовной культуры и ее традиций важно при восстановлении истории изучаемого языка.

В последние годы было написано немало работ о дефинировании орнитонимов и их лингвокультурологической интерпретации, а также защищено несколько диссертаций (М. В. Кутьева, М. Ю. Россихина, Н. Ю. Костина, А. Г. Соколова). Интересными являются работы Н. Д. Голева, посвященных определению общих особенностей принципов номинации в диалектной лексике флоры и фауны, и Л.В.Аmeliной, которая сделала попытку охарактеризовать семантический объем лексических значений орнитонимов в русском и немецком языке. Появились содержательные, глубокие исследования, в которых русская орнитонимия сопоставляется с неславянской: французской (О.Б. Симакова), английской (Н.Ю. Костина), русско-англо-французское сопоставление мотивации орнитонимов (А.С. Савенко), исследованы фразеологические единицы с компонентом-орнитонимом в английском и турецком языках (Н.Д. Пименова).

При выборе признаков, характеризующих тот или иной орнитоним, автор опирается на коммуникативную компетенцию носителя языка, на восприятие того или иного предмета. Далее, используя статистическую обработку, выявляются наиболее частотные признаки. К примеру, описывая орнитоним, автор использует такие метаязыковые дифференциальные признаки как размер, внешний вид, колоративный признак, локативный, способность к вокализации, рацион.

При этом набор семантических признаков является непостоянным. Выделяется наиболее яркий из них, однако в некоторых случаях приходится обращаться к экстралингвистической информации, что является проблематичным для некоторых людей, не владеющих нормами языка и активно не использующих данный язык в различной сфере деятельности.

Так как ядерными семантическими признаками остаются внешний вид и колоративная характеристика, то является целесообразным выделение индивидуальных особенностей при дефинировании и использование общего порядка колористической системы, так как колорит, при всем разнообразии колористических систем, оказывает мощное эмоциональное воздействие.

Важным признаком, характеризующим орнитоним, является цвет оперения. Наиболее частотным в названиях птиц оказываются белый, черный, красный и серый цвета, что связано с реальной окраской. Чаще всего фиксируется не только окраска всей особи, но и ее отдельных частей – головы, крыльев, ног (*шахин – **рыжеголовой** сокол, сорока-белобока, белоглазка – с характерным ободком из **белых** перышек вокруг глаза, бекас – с **пестрой** спинкой и **белым** брюшком и грудью, горихвостка – с **рыже-красным** хвостом, желна – с **ярко-красным** теменем, снегирь – с **красной** грудкой, пигалица – с **белым** хвостом и **белой** полосой на крыльях; **white-throated** Robin, dotterel – a small plover with a **brown** streaked back and a **chestnut** or buff belly with **black** below, goldeneye – a migratory northern diving duck, the male of which has a **dark** head with a **white** cheek patch and **yellow** eyes, whitehead – a small New Zealand songbird with a **white** head and underparts, found only on the North Island*).

Многочисленное употребление прилагательных, номинирующих широкий спектр цветовой гаммы, а также прилагательных оттеночного характера говорит о том, что дифференциальный признак окраски оперения птиц, скорее всего, является ситуативно-обусловленным, а представление об окраске птицы – размытым [2; 3].

В описании внешнего вида птицы часто используются неточно определённые цветовые тона и оттенки. Одним из наиболее интересных является использование «бурого» цвета при

описании орнитонимов. Бурый цвет – один из оттенков коричневого цвета. Употребление слова часто относится к неточно определённым цветовым тонам и оттенкам [9]. По Далю: *Бурый – цвет кофейный, коричневый, ореховый, смурый; искрасна черноватый; такая же конская масть, между рыжею и вороною.* В английском языке отдельного определения бурого цвета нет. Используются такие цветоименования как *Auburn – золотисто-каштановый, тёмно-рыжий, красновато-коричневый, Bistre – бистр, Brown – коричневый, Buff – цвет буйволовой кожи, тёмно-жёлтый цвет, Burgundy – красное бургундское (цвет), Burntsienna – жжённая сиена, жжёная охра, Burntumber – жжённая умбра, Copper – медно-красный, Liver – печёночный, Mahogany – коричневато-красный, красное дерево (цвет), Maroon – тёмно-бордовый, Ochre – охра, бледный коричневато-жёлтый цвет, Palebrown – тускло-коричневый, светло-коричневый, Raw Umber, Russet – красновато-коричневый, желтовато-коричневый, Rust – ржавчина (цвет), Sandybrown – рыжевато-коричневый, Sealbrown, Sepia – сепия (цвет), Tan, Wheat – пшеничный, Zinnwaldite, Fallow – коричневатожёлтый, Vole – болос (цвет), Taupe – серо-коричневый, тёмно-серый, Medium Taupe, Pale Taupe, DarkKhaki – тёмный хаки, Khaki – хаки, Light Khaki – светлый хаки, Sandy Taupe, Ecru – цвет небеленого полотна, Beige – бежевый [9].*

К примеру, бурый оттенок встречается у *сыча, славки, неясыти, кедровки*; оттенок серовато-бурый – у *соловья, пищухи, луни, крапивника*; зеленовато-бурый – у *пеночки*.

В английском языке при дефинировании этих же орнитонимов в большинстве случаев колоративный признак отсутствует (*Wren – a small shortwinged songbird found chiefly in the New World, Warbler – any of a number of small insectivorous song birds that typically have a warbling song: an Old World bird of the family Sylviidae, which includes the black cap, white throat, and chiff chaff (also woodwarbler); Robin – a small Old World thrush related to the chats, typically having a brown back with red on the breast or other colourful markings*) либо появляется при номинировании отдельных особей для определения родо-видовой принадлежности (*Dusky Warbler, Thrush Dusky, Buff-bellied Pipit, Tawny Pipit, Tawny Owl, Brown Shrike, Brown Accentor, Yellow-browed Bunting, Hazel Grouse etc.*).

Употребление колоративов, носящих коннотативный и оценочный характер, таких как *яркий (фазан, попугай, варакушка)* и *пестрый (удод, сойка, свиристель, попугай, щегол, щёголь)*, также широко распространено при дефинировании орнитонимов.

При дефинировании орнитонимов в английском языке слова «пестрый» и «яркий» употребляются реже (*piedfly catcher, piedbell-magpie, pied-billedgrebe, piedbutcher bird*).

Интересным является тот факт, что само слово «пестрый» в английском языке имеет более узкое значение, тогда как в русском языке оно имеет несколько характеристик. В русском языке адъектив *пестрый* функционирует со значением «разноцветный, рябый, разнолосый, клетчатый, полосатый, либо чубарый, пятнастый, пегий, разномастый, перепелесый; цветной, узорочный, расписной, не одной масти, краски, цвета, не сплошной (по Словарю В.И. Даля) [7]. В Словаре Т.Ф. Ефремовой находим такое толкование:

ПЁСТРЫЙ, -а я, -ое; пёстр, пестра́, пёстро и пестро́ .

1. Такой, поверхность которого покрыта пятнами, полосами разного цвета, состоящий или составленный из чего-л. окрашенного в разные цвета; не одного цвета, разноцветный.
2. *перен.* Неодинаковый по своему составу, состоящий из разнородных элементов [8].

В Малом академическом словаре дается такое лексикографическое описание: **ПЁСТРЫЙ**, -а я, -ое; пёстр, пестра́, пёстро и пестро́ .

1. Такой, поверхность которого покрыта пятнами, полосами разного цвета, состоящий или составленный из чего-л. окрашенного в разные цвета; не одного цвета, разноцветный.

2. *перен.* Неодинаковый по своему составу, состоящий из разнородных элементов [6].

Таким образом, в структуре прилагательного *пёстрый* в русском языке дифференциальной является сема 'разноцветный'.

В английском языке для передачи признака «пестрый» используются следующие единицы: *pied* – having two or more different colours; *mottle* – mark with spots or smears of colour; *brindle* – a brownish or tawny colour of animal fur, with streaks of other colour; *dappled* – marked with spots or rounded patches; *variegated* – exhibiting different colours, especially as irregular patches or streaks [10].

Метаязыковые дифференциальные признаки колоративов в двух языках отличаются и формируют различные ментальные конструкты, отражающие устойчивые в коллективном и индивидуальном сознании ассоциативные связи реалий и их вербальных реализаций [5: 112]. При описании внешнего вида птиц в английском языке используется прилагательное *pied* в значении «разноцветный», тогда как в русском языке «пестрый» может быть не только разноцветным, но и пятнистым, полосатым, рябым и т.д.

Заметим, что при дефинировании отдельных птиц, выделяя отличительные характеристики цвета оперения, авторы подчеркивают половую принадлежность. Многие самцы птиц имеют яркое оперение. Ср.:

КАНАРЁЙКА, -и, род. мн. -рёек, дат. -рёйкам, ж. *Певчая птица сем. вьюрковых, с ярко-желтым оперением, распространена в качестве комнатной птицы.*

CANARY - *mainly African finch with a melodious song, typically having yellowish-green plumage. One kind is popular as a cage bird and has been bred in a variety of colours, especially bright yellow.*

КОСА́Ч, -а́, м. *Тетерев-самец, имеющий, в отличие от самки, черное оперение и удлиненные перья в хвосте. Глухарь самец имеет на хвосте черные косицы ---, почему и называется косачом.*

GROOSE - *a medium to large game bird with a plump body and feathered legs, the male being larger and more brightly coloured than the female.*

ЛУНЬ, -я́, м. *Хищная птица сем. ястребиных, с серовато-белым оперением у взрослых самцов.*

HARRIER - *a long-winged, slender-bodied bird of prey with low quartering flight.*

СНЕГИ́РЬ, -я́, м. *Небольшая лесная певчая птица сем. вьюрковых, с красной грудью (усамцов).*

TRUMPETER - *a large gregarious ground-dwelling bird of tropical South American forests, with mainly black plumage and loud trumpeting and booming calls.*

Различия в восприятии птиц разными европейскими народами может привести к всевозможным конфузам при переводе орнитонимов на соответственные языки. К примеру, *Oystercatcher* на русский язык дословно переводится как «ловец устриц», хотя в русском языке называется *Кулик-сорока*; *Ruff* дословно означает «жабо» (воротник из перьев), в русском языке – *Турухтан*.

Проблема заключается в том, что в одном языке одну и ту же птицу выделяют по цвету хохолка, в другом – по цвету крыльев, либо используют оттеночные слова при дефинировании, которые отсутствуют, либо имеют несколько другую цветовую характеристику (пестрый, бурый и т.д.)

Выводы. Несмотря на то, что английский и русский языки относятся к разным группам индоевропейской языковой семьи, на наш взгляд, метаязыковые характеристики при переводе имеют большое значение. При дефинировании орнитонима при помощи колоративов не следует забывать и о ментальной сущности дефиниции, которая может получать выражение в разнообразных языковых формах. Мало реконструировать дефиницию на базе всех перечисленных характеристик, следует помнить и о ее когнитивной функции, т.е. о ее стереотипе в этнолингвистическом русле. В перспективе такие стереотипы должны сложиться в некий целостный образ.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Дубкова О.В. Когнитивные основания выделения тематических групп (на материале анализа названий птиц в русском и китайском языках): автореф. дис. на соиск. науч. степени: к.фил.н: спец. 10.02.19 «Теория языка» / О.В. Дубкова. – Новосибирск, 2003. – 20 с.
2. Костина Н.Т. Названия птиц как специфическая группа слов (на материале русского и английского языков): автореф. дис. на соиск. науч. степени к.фил.н: спец. 10.02.19 «Теория языка» / Н.Т. Костина – Пенза, 2004. – 20 с.
3. Кутьева М. В. Национально-культурная специфика переносных значений орнитонимов в русском и испанском языках: диссертация ... кандидата филологических наук : 10.02.20 / М. В. Кутьева; [Место защиты: Рос. ун-т дружбы народов]. – Москва, 2009. – 399 с.
4. Толстая С. М. Стереотип и картина мира / С. М. Толстая // Этнолингвистика. Ономастика. Этимология. Материалы международной научной конференции. – Екатеринбург, 2009. – С. 262-264.

5. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»: Збірник наукових праць. Випуск XVIII. – Херсон: ХДУ, 2013. – 327 с.
6. Словарь русского языка / РАН, Ин-т лингвистич. исследований; [Под ред. А.П. Евгеньевой]. – В 4-х т. – 4-е изд., стер. – М.: Рус. яз.; Полиграфресурсы, 1999.
7. Толковый словарь живого великорусского языка Владимира Даля [Сост. В.И. Даль]. – В 4-х т. – Спб., 1863-1866.
8. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный. [Сост. Т.Ф. Ефремова] – В 2-х т. – М.: Русский язык, 2000.
9. Обсуждение шаблона: Оттенки коричневого цвета [Электронный ресурс] / Материал из Википедии – свободной энциклопедии. – Режим доступа: http://ru.wikipedia.org/wiki/Обсуждение_шаблона:Оттенки_коричневого_цвета
10. OxfordDictionaries[Электронный ресурс]/ Oxforddictionaries.– Режим доступа: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/grebe?q=Grebe>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Діана Абжелієва – викладач кафедри англійської філології Кримського інженерно-педагогічного університету.

Наукові інтереси – психолінгвістика, міжкультурна комунікація, когнітивне дефінування, проблеми перекладу словникових статей.

ДІАХРОНІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ НОМІНАЦІЙ, АКТУАЛІЗОВАНИХ У МОВІ ЗМІ НІМЕЧЧИНИ 2000-2010 РР.

Наталія БОГУШЕВСЬКА (Кіровоград, Україна)

У статті розглянуто проблеми творення та актуалізації номінацій у мові ЗМІ Німеччини у діячності. На матеріалі історичної таблиці проаналізовано основні способи утворення номінацій, визначено причини та умови їх актуалізації у мові ЗМІ.

Ключові слова: номінація, номінативна система мови, способи творення номінацій, діячність, метод дослідження номінацій, метод соціолінгвістичних кореляцій.

The article examines the formation and actualization problems of nomination in the language of MASS-MEDIA of Germany in diachrony. On the material of the historical table the basic methods of nomination formation are analyzed, the reasons and factors of their actualization in the language of MASS-MEDIA are defined.

Key words: nomination, nominative system, ways of formation, diachronical aspect, method of sociolinguistic correlations.

Сучасні дослідження лексики в діячності передбачають звернення до понять соціолінгвістики. Багато видатних вчених кінця XIX і XX ст. (І. А. Бодуен де Куртене, Є. Д. Поліванов, Л. П. Якубинський, В. М. Жирмунський, Б. А. Ларін, А. М. Селищев, Г. О. Винокур, Ф. Брюно, А. Мейє, П. Лафарг, М. Коен, Ш. Баллі і А. Сешее, Ж. Вандріє, Б. Гавранек, В. Матезіус) висловили низку глибоких ідей, які стали підґрунтям сучасної соціолінгвістики. Зокрема, було сформульовано твердження про те, що всі засоби мови розподілено за сферами спілкування, а поділ на сфери спілкування значною мірою має соціальну обумовленість; наголошено на можливості соціальної диференціації єдиної національної мови залежно від соціального статусу її носіїв. Одним з найбільш важливих для нашого дослідження є положення, яке засвідчує, що темпи мовної еволюції залежать від швидкості розвитку суспільства. Ця думка дає нам змогу в цій статті розглянути особливості творення слів, а також їхні семантичні зміни, які відбуваються під впливом екстралінгвістичних факторів.

Діахронічний аспект вивчення лексики вимагає встановлення предметного компонента в структурі слова і його поєднання з формальними характеристиками лексичної одиниці. З огляду на це ми апелюємо до методу соціолінгвістичних кореляцій, який дозволяє виявити системний зв'язок між іменованими об'єктами і мовними формами. Номінативну систему будь-якої мови пов'язано з діяльністю людини, тому діячність дослідження варто починати з історії суспільних подій та сфер уживання номінацій. На «Стрічці часу» продемонстровано виникнення суспільних явищ; названо основні етапи цих явищ; схарактеризовано події, що виникли в цій сфері діяльності. Хронологію подій представлено на основі наукових праць товариства німецької мови у м. Манхайд, у яких досліджено історію виникнення неологізмів та номінацій, актуалізованих у мові ЗМІ. На жаль,

обмеження обсягу статті не дають змоги представити всю таблицю, тому ми наводимо тільки її частину.

СТРІЧКА ЧАСУ

Історія суспільних подій	Хронологія	Номінація
Виявлено «чорні фонди» партії християнських демократів у Німеччині. Скандал пов'язано з іменами Карлхайнца Шрайбера – відомого торговця зброєю; Уолтера Кіпа – тодішнього скарбника ХДС; Гельмута Коля – лідера партії, колишнього канцлера.	1999–2000	Schwarzgeldaffäre
У Німеччині зареєстровано перший випадок коров'ячого сказу «чистокрової» німецької корови. В аббревіатурі BSE (Bovine Spongiforme Encephalopathie) віддзеркалено поняття про генну мутацію, яка отримала назву «коров'яча губчаста енцефалопатія». Генетичні зміни спричиняють виникнення невиліковної і швидкоплинної хвороби Кройцфельда–Якоба	2000	BSE–Krise
У Німеччині введено в дію програму федерального уряду щодо залучення висококваліфікованих спеціалістів, насамперед ІТ–фахівців, з держав, що не входять в ЄС.	2000	Greencard
У США здійснено чотири координовані самогубні терористичні акти.	2001	der 11. September
Після того, як в Америці відбулися події 11 вересня 2001р., Буш відразу оголосив про початок «Війни з тероризмом», основною метою якої були пошук звинуваченого в організації терактів саудівського мільйонера Усами бен Ладена та інших керівників організації «Аль–Каїда» для того, щоб вони постали перед американським правосуддям, а також протидія діяльності інших терористичних організацій.	2001	Anti–Terror–Krieg
Атака листами із сибірською виразкою, яку проведено після подій 11 вересня 2001 р.. Листи, що містили спори сибірської виразки, були надіслано поштою до кількох офісів ЗМІ і двох сенаторів–демократів. Хвороба, поширена таким способом, стала причиною смерті п'яти осіб і уразила ще сімнадцять інших. Ці атаки проведено в два етапи. Перший комплект листів із сибірською виразкою мав поштовий штамп Трентона, Нью–Джерсі, від 18 вересня 2001 р., тобто це трапилось через тиждень після атак 11 вересня. Дослідники вважається, що в цей момент було надіслано п'ять листів : Ей–Бі–Сі Ньюз, Сі–Бі–Ес Ньюз, Ен–Б–Сі Ньюз і Нью–Йорк Пост, які розташовано в місті Нью–Йорку; а також те Нейшнл Енкусерер в Америкен Медіа Інкорпорейтед (Ей–Ем–Ай) у Бока Ратон, штат Флорида.	2001	Milzbrandattache
Після введення в Німеччині єдиної європейської валюти–євро – пересічні громадяни відчували підвищення цін на продукти і послуги, що	2002	Teuro

викликало скептичне ставлення громадян Німеччини до нової європейської валюти.		
На початку грудня 2001 р. було опубліковано перші результати PISA-тесту (Програма міжнародного тестування учнів). Німеччина пережила справжній шок, оскільки почуття власної гідності німців було вражене поганими показниками (21 місце з 32).	2002	PISA-Schock
У серпні 2002 р. в Європі сталася найбільша протягом останніх 100 років повінь, спричинена зливами, що тривали тиждень. Нанесені збитки було оцінено в мільярди євро. Найбільше постраждали Чехія, Австрія, Німеччина, Словаччина, Польща, Угорщина, Румунія і Хорватія.	2002	Jahrtausendflut
22 січня 2003 р. міністр оборони США Дональд Рамсфельд заявив, що Німеччина і Франція є «старою Європою». Вашингтон уважав першорядним завданням реалізацію концепції нової Європи, яка виникла після закінчення холодної війни. Така заява означала, що Вашингтон перестав брати до уваги думку цих двох країн, відправляючи їх на смітник історії, оскільки вони виступили проти американського вторгнення в Ірак.	2003	das alte Europa
У Німеччині затверджено пакет податкових реформ. Бундестаг проголосував за податкові амністії для громадян; загальні податкові послаблення; поєднання соціальної допомоги з допомогою по безробіттю, що мало стати стартом для початку цілої низки реформ у Німеччині.	2003	Agenda 2010
У німецькому політикумі проведено дебати з приводу майбутнього податкової і соціальної системи в Німеччині.	2003	Reformstreit
Урядова комісія на чолі з начальником відділу кадрів концерну «Фольксваген» Петером Харцем розробила реформу соціальної допомоги: пропонувалося перетворити допомогу по безробіттю й соціальну допомогу на оновлену допомогу по безробіттю II.	2004	Hartz IV
У Німеччині спостерігалися бурхливі дискусії щодо процесів імміграції та адаптації мусульман у Німеччині.	2004	Parallelgesellschaften
Німецькі учні показали слабкі результати в освітніх тестах PISA I і PISA II.	2004	Pisa-gebeutelte Nation
Ангелу Меркель обрано на посаду федерального канцлера Німеччини після перемоги очолюваної нею партії ХДС на дострокових виборах у Бундестаг. Вона стала першою жінкою-канцлером в історії Німеччини.	2005	Bundeskanzlerin
Новим главою католицької церкви став 78-річний німецький кардинал Йозеф Ратцингер.	2005	Wir sind Papst

Підводний землетрус в Індійському океані, що стався 26 грудня 2004 р., викликав цунамі, яке було визнано найбільш смертоносним стихійним лихом у сучасній історії.	2005	Tsunami
У Берліні під час підготовки Євро 2006 було відкрито спеціальну зону для шанувальників футболу довжиною майже півтора кілометра. Розраховувалося на те, що на матч німецької збірної сюди зможе прийти 300–400 тисяч осіб.	2006	Fanmeile
Усе більше молодих людей Німеччини після закінчення навчання не можуть знайти місце роботи та змушені проходити низькооплачувані або й зовсім не оплачувані практики.	2006	Generation Praktikum
Між мусульманами арабського світу та сучасною західною культурною традицією, що ґрунтується на свободі слова, спалахнув міжкультурний конфлікт, який охопив практично всі країни Європи і мусульманського Сходу. Причиною конфлікту стали карикатури на ісламського пророка Мухаммеда, надруковані в одній з данських газет.	2006	Karikaturenstreit
На політичних засіданнях одне з провідних місць посідали дискусії про загрозливі наслідки глобальної зміни клімату.	2007	Klimakatastrophe
В уряді Німеччини відбулися гострі дебати про те, яку політику повинна проводити держава щодо підвищення народжуваності та збереження сімейних цінностей.	2007	Herdprämie
У Німеччині відбулося багато суперечок про захист прав жителів країни, які не палять цигарки. У результаті 1 вересня в Німеччині набув чинності «Закон про захист від небезпеки пасивного куріння».	2007	Raucher kneipe
У банківській сфері, на ринку нерухомості та у сфері фінансів відбулася світова криза.	2008	Finanzkrise
У суспільному житті трапились окремі випадки незаконного отримання доступу до персональної інформації для здійснення шахрайства.	2008	Datenklau
Призначення державних виплат за зданий старий транспортний засіб.	2009	Abwrackprämie
Участь німецьких миротворців у війні в Афганістані та її політично коректний опис з–поміж німецької еліти.	2009	kriegsähnliche Zustände
Спалах нового варіанта грипу А(Н1N1), смертність від якого стала набагато вищою, ніж унаслідок сезонного грипу.	2009	Schweinegrippe
Населення обурено тим фактом, що його думку й інтереси не було враховано під час прийняття найважливіших політичних рішень. Найбільш очевидним прикладом нехтування думкою громадян є будівництво сучасного підземного вокзалу в Штутгарті, яке спричинило акції протесту і зіткнення з поліцією.	2010	Wutbürger

Затверджено проект будівництва сучасного підземного вокзалу в Штутгарті	2010	Stuttgart 21
Гострі дискусії розгорнуто навколо резонансної книги колишнього члена правління бундесбанку Тіло Саррацина «Німеччина – самоліквідація» і його різких висловлювань, пов'язаних з проблемами міграції та національних меншин. Зокрема в одному з інтерв'ю Саррацин заявив, що у євреїв, як і в басків, є специфічні гени, які вирізняють їх з-поміж інших людей.	2010	Sarrazin-Gen

У процесі розгляду результатів аналізу даних «Стрічки часу» ми дійшли висновку, що в масовій свідомості відбулося роздвоєння деяких понять, актуалізованих у мові ЗМІ.

У 1827 р. Гете писав: «Америко, тобі припадає краще, ніж нашому давньому» (Zahme Xenien 1820). При цьому «стару Європу» порівняно з «новою Америкою», старий світ з новим. Зовсім в іншому контексті вжив поняття «das alte Europa» міністр оборони США Дональд Рамсфелд, коли у січні 2003 р. гнівно висловився з приводу того, що Німеччина і Франція відмовилися схвалити превентивний удар по Іраку, запланований США. З огляду на це номінація «das alte Europa» репрезентує нову якість трансатлантичних відносин, а саме американську роздратованість європейською самосвідомістю. Зважаючи на цю обставину, правомірно розглядати субстантивну групу «das alte Europa» як десемантизований мовний знак. У масовій свідомості німецького суспільства ці два десемантизовані поняття не сплутуються, а навпаки спостерігається їх досить чітка делімітація.

До актуалізованих номінацій аналізованого періоду належить чимало субстантивних груп, з-поміж яких: *der 11. September, kriegsähnliche Zustände, das alte Europa, Pisa-gebeutelte Nation*. Такі мовленнєві одиниці потребують аналізу розгорнутого поняття слова, згідно з яким словом може вважатися також вираз, що складається з декількох окремих компонентів. У часи дописемності можна було почути тільки злиті слова, підтвердженням цього факту на сучасному етапі виступають стійкі словосполучення (*ein klares Wort sprechen, jemandem sein Wort geben*). Представлені номінації дозволяють усвідомити не тільки нові теми світової політики та суспільного життя, а й старе розуміння слова. На сьогодні з'ясовано, що сучасна мова, як і новий світовий устрій, не може існувати за межами історичного параметра.

У німецькій мові найпродуктивнішим способом словотворення, що фактично не має кордонів, є композитоутворення. Досить часто виникає питання про те, чому і для чого в німецькій мові з'являються субстантивні композити. Найбільш повний список мотивів, які зумовлюють утворення композитів, запропонував П. Поленц [2: 58]. З-поміж них учений називає номінацію, універбацію багаточленних конструкцій, мовну економію, посилення виразу, заміну невмотивованих виразів умотивованими і застарілих новими, утворення за аналогією.

Нові слова в німецькій мові створюються здебільшого завдяки утворенню композитів, тому виявляється утвердження у свідомості мовця установки на композитоутворення за відсутності потрібної назви в лексиконі. У цьому випадку відсутність такого найменування є цілком природним мотивом для словотворення, який, за словами Й. Ербена, є об'єктивно потрібним [3: 19]. Зокрема виникнення та актуалізація номінацій *Schwarzgeldaffäre, Milzbrandattache, Jahrtausendflut, Reformstreit, Parallelgesellschaften, Fanmeile, Karikaturenstreit, Klimakatastrophe, Herdprämie, Raucherkeipe, Datenklau, Abwrackprämie, Schweinegrippe* підтверджують особливу активність цієї словотвірної моделі. До поля її активності залучається новий широкий семантичний клас іменників з абстрактним значенням. Контомінант *Teuro* також поповнює новий семантичний клас абстрактних іменників. Номінація *Wir sind Papst* підтверджує важливість збагачення мови німецької ЗМІ шляхом семантичної еволюції на базі метонімії.

У процесі діяхронічного дослідження було помічено номінативні одиниці антропологічного походження – *Sarrazin-Gen, Hartz IV*. Власні імена пов'язуються з лексичною системою мови та взаємодіють з нею. У різних мовах ті самі прецедентні імена

(біблійні персонажі, християнські святі, літературні герої, історичні особистості) утворюють зовсім не схожі центри асоціативних гнізд, що пояснюється відмінностями в традиціях і культурі народів. Такі імена стають підґрунтям для творення лексичних одиниць, що заповнюють у мові певні лакуни. Часто на основі імен (маємо на увазі також і звичайні імена) здатні виникати яскраві, національно обумовлені когнітивні концепти, що віддзеркалюють особливості етнічної картини світу [1: 299].

У німецькій мові найбільш поширеним способом творення назв професій жіночого роду, що походять від основ чоловічого роду, є мовирування (Movierung); мовація (Motion); фемінінна деривація на –in [4: 101]. Слово Bundeskanzlerin так само можна розглядати з–поміж слів з парними утвореннями, однак з позиції гендерної лінгвістики актуалізацію цієї номінації зумовлено маніфестацією наявності у мові назви особи жіночої статі на посаді Бундесканцлера Німеччини, оскільки в історії Німеччини жінку вперше призначено цю посаду. Аналізуючи проблему творення назв професій жіночого роду з феміністичного погляду, І. Гюнтеродт стверджує, що адекватні назви професій є важливими, особливо назви професій жіночої статі, оскільки так само, як у випадку з власними іменами, найменування професії безпосередньо пов'язане з ідентифікацією, самоповагою та гідністю людини [5: 129].

Отже, слід зазначити, що в акті номінації назви отримують лише ті об'єкти, на які спрямовано діяльність людини. Відчутна роль у виборі ознаки номінації, що організовує її внутрішню форму, належить суб'єктивно– національному фактору. Визначальними для словотворчості не завжди є співвідношення поняття та слова, інколи спрацьовують деякі аналогії. Нові поняття формуються на базі слів, що існують в конкретній мові, оскільки знання про світ зручно фіксувати за допомогою вже відомих образів, закріплених у лексичних значеннях слів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Рылов Ю. А. Имена собственные в европейских языках. Романская и русская антропонимика. Курс лекций по межкультурной коммуникации 120 А. Рылов. – М.: АСТ: Восток–Запад, 2006: –311 [7] с.
2. Polenz P. von Synplermik J: Wortbildung // Lexikon der germanistischen Linguistik. – Tübingen: Max Niemeyer, 1973.
3. Erben J. Einführung in die deutsche Wortbildungslehre // Grundlagen der Germanistik. – Bln.: Erich Schmidt, 1975.
4. Samel I. Einführung in die feministische Sprachwissenschaft / von Ingrid Samel – 2. überarb. und erw. Aufl. – Berlin: Erich Schmidt, 2000.
5. Guentherodt I. Berufsbezeichnungen für Frauen. Problematik der deutschen Sprache im vergleich mit Beispielen aus dem Englischen und Französischen. In: OBST (Osnabrücker Beiträge zur Sprachtheorie), Beiheft 3, 1979. – S. 120 – 132.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Богушевська – асистент кафедри германської філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: дослідження лексичного складу німецької мови.

АСОЦІАТИВНІСТЬ ЯК УНІВЕРСАЛЬНА ВЛАСТИВІСТЬ КОМУНІКАТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СЛОВА

Юлія ГАЙДЕНКО (Київ, Україна)

У статті розглядається асоціативність як універсальна властивість слова та роль асоціативності у визначенні його комунікативного потенціалу. Центральну роль займає визначення експресивного, емотивного, оцінного та образного компонентів слова, котрі утворюються на основі асоціативних зв'язків та відбиваються не лише в конотативному, але й у денотативному значенні слова.

Ключові слова: асоціативність, слово, комунікативний потенціал, експресивний, емоційний, образний, оцінний компонент, денотативне значення, конотативне значення.

The article views associativity as a universal feature of the word and analyses its role in the identification of the word communicative potential. The focus of the paper belongs to the definition of the expressive, emotional, evaluative and figurative components of the word meaning which are formed on the basis of associative relations reflected both in the word connotative and denotative meanings.

Key words: associativity, word, communicative potential, expressive, emotional, figurative, evaluative component, connotative meaning, denotative meaning.

Мова – це соціальне явище, оскільки кожна конкретна мова формується протягом тривалого часу, є історично закріпленою та притаманною не одному індивіду, а групі їх. Тому її слід розглядати історично складеною та закріпленою системою, котра слугує основою для комунікації. Для кожного народу мова виступає не лише засобом передачі, але і формування, уточнення та розвитку інформації.

Однак навіть сьогодні погляди лінгвістів стосовно комунікативності мовних одиниць не збігаються. Так, на думку Г.В. Колшанського, слово та словосполучення – це номінативні одиниці, які позначають ті чи інші предмети і явища; речення встановлює зв'язок між цими явищами завдяки певним формам сполучень номінативних одиниць у синтаксичній структурі [9: 40].

Виділивши речення як основну синтаксичну одиницю, І.Р. Гальперін переміщає увагу із номінативного на комунікативний аспект речення, в якому, як він стверджує, більш різко проявляється сама суть і природа синтаксичних одиниць, оскільки в них втілюється, реалізується сама мова [5: 20].

А.Л. Арцишевська зазначає, що семантичним ядром речення є дієслово [5: 20], підкреслюючи тим самим, що центрального комунікативного потенціалу в реченні набуває конкретне слово.

Саме слово здатне фіксувати, зберігати, а по необхідності – відтворювати і передавати в потоці мовлення певний обсяг інформації (інтелектуальної, емоційної, естетичної), забезпечуючи розуміння і взаємодію всіх учасників комунікації [2]. Цілком очевидно, що слово володіє комунікативним потенціалом, адже в іншому випадку одиниці вищих рівнів, будівельним матеріалом яких воно виступає, не містили б у собі конкретної інформації про предмети та факти об'єктивної дійсності. Тому вивчення слова, його комунікативного потенціалу та елементів, які його формують становить неабиякий інтерес в аспекті сучасних лінгвістичних досліджень.

Актуальність цієї статті полягає у визначенні асоціативної властивості слова, яка надає йому комунікативної значущості та спрямованості для досягнення мети комунікації.

Метою статті є розгляд утворення асоціативної властивості слова та її вплив на формування конотативного та денотативного компонентів значення слова. Основним завданням статті є визначити компоненти, що формують асоціативну складову комунікативного потенціалу слова.

Ряд вчених [1, 3, 14] співвідносять комунікативні властивості слова тільки з його семантикою. З одного боку, «функціональні орієнтири» в семантиці слова обумовлені явищами системної організації лексики [14: 13], з іншого – цілісне вивчення комунікативних потенцій слова має спиратися на тезу про асоціативність мовленнєво-мисленнєвої діяльності [3: 91], адже мова – основне знаряддя мислення і засіб спілкування – спирається на закони асоціації [2: 7]. Таким чином, комунікативний потенціал лексичної одиниці обумовлюється не лише її формальною позицією у висловлюванні, але і здатністю викликати у індивіда певні асоціації, які слугують засобами вираження комунікативних потенцій цієї одиниці.

Асоціація як встановлення зв'язку між двома елементами, має психофізичну основу – умовний рефлекс, що забезпечує при появі одного члена асоціативної пари неодмінну актуалізацію іншого [2: 7]. Пристрій асоціативно-семантичної мережі мовного твору корелює зі структурою внутрішнього лексикону автора, «що стоїть за текстом». Таке відображення комунікативних можливостей слова в його асоціативних зв'язках дозволяє припускати, що саме асоціативність, як потенційна і універсальна здатність одиниць лексичного рівня, здатна викликати у свідомості людини асоціацію з системою мови, світом понять і явищами навколишньої дійсності, визначає всі аспекти функціонування слова [7: 56].

У сучасній лінгвістичній літературі асоціативне значення слова визначається по-різному, однак вчені вказують на те, що воно є складовою частиною конотативного значення слова. Так, В.М. Телія асоціативне значення слова розглядає як елементарний ("образно-асоціативний") комплекс конотативного макрокомпоненту [16:199]. Згідно із А.І. Клімковою, асоціативне значення слова – це конотація та інформація, яку воно передає [8: 45].

Асоціативність варто вважати універсальною за своїм характером властивістю слова, що формує його комунікативну спрямованість та безпосередньо впливає на його здатність співвідноситися із іншими словами. Асоціативні зв'язки є чітким відображенням можливості слів вступати у відношення з іншими словами, котрі обмежують та конкретизують їх значення. З іншого боку, конкретизатором асоціативних зв'язків слова варто вважати план його вираження.

План вираження слова спрямований на відображення його змісту (лексичного значення), що слугує інструментом виконання словом номінативної функції. Такий тісний взаємозв'язок асоціативності із планом вираження та, як наслідок, лексичним значенням слова обумовлює асоціативну природу його номінативної функції.

Так, І.І. Бабенко стверджує, що асоціативну природу також має номінативність слова, дозволяючи йому замінити у свідомості людини певне явище навколишнього світу. Частотність кожного самостійного слова залежить, в кінцевому рахунку, від його розташування в асоціативно-вербальній мережі лексику людини, так як вузлові ланки лексику фіксують найбільш затребувані, ключові в його мові слова. Вмотивованість заснована на здатності слова завдяки внутрішній формі асоціативно співвідноситися із структурними та лексичними мотиваторами. Нарешті, цілюформленість безпосередньо відображена в асоціативних зв'язках слова, так як граматична форма стимулює форму більшості реакцій. Експресивність, емотивність, образність і оцінність слова також засновані на його асоціативних зв'язках [2: 7].

Розглядаючи експресивність, емотивність, образність та оцінність слова, котрі утворюються на основі асоціативних зв'язків, варто зазначити, що у лінгвістичній літературі було запропоновано декілька шляхів відображення

семантичної структури слова. Більшість мовознавців вказує на існування ядерної та периферійної зон у семантиці слова. Відповідно, основою класифікації семантичних компонентів є їх позиція стосовно цих зон.

Ядро – це сема або семи, виявлені у слова в результаті аналізу парадигматичних і синтагматичних зв'язків слів і відбиті в тлумачних словниках. Периферія – це конотативні ознаки, обумовлені сферою вживання слова, різного роду асоціаціями, пов'язаними з самим словом чи позначуваним їм денотатом [2: 8].

Традиційно протиставляються предметно-логічний компонент – денотативне значення (в зарубіжній лінгвістичній літературі його іноді називають термінами *conceptual, cognitive meaning*), понятійна співвіднесеність імені та співзначність означуваного, тобто додатковий до предметно-логічного компонент, відтінки значення (конотативне значення слова). Складність конотативного компоненту обумовлює його неоднозначне визначення. Конотативний компонент містить інформацію мовця про об'єкт, що номінується, і виступає як семантична категорія, з одного боку, а й з іншого, слово набуває конотації у мовленнєвій ситуації і виступає як стилістична категорія з її компонентами: експресивності, емоційності і оцінності, котрі як функціонально-стилістичні маркери тяжіють до поняттєво-категоріального апарату сучасної стилістики [13: 45-47].

Емотивний компонент кожного слова тісно пов'язаний із психічним та емоційним станом мовця або автора тексту чи повідомлення, а використання певного емоційно-забарвленого компонента висловлювання, перш за все, обумовлюється метою досягнення бажаного результату комунікації. Саме тому, кожне слово вважають емотивнозумовленим та спрямованим на досягнення певного комунікативного ефекту, а сама емотивність розглядається як невід'ємний елемент асоціативної структури лексичної одиниці.

Процес використання емотивно-забарвленої лексики починається формуванням емоцій у свідомості мовця, адже емоція – це особлива форма психічного відображення, яка у формі безпосереднього переживання відображає не об'єктивні явища, а суб'єктивне ставлення до них [12: 176]. Тому сема емотивності наявна у слові вважається засобом відображення суб'єктивного ставлення мовця до будь-якого індивіда.

Розглядаючи поняття емотивності та емоційності як складових асоціативної властивості слова необхідно чітко диференціювати їх. Емоційність та емотивність розглядаються як різні поняття мовної системи, розмежування яких тісно пов'язане з неконтрольованістю/

контрольованістю вираження емоцій у процесі мовлення. Емоційність є спонтанною, непередбачуваною ознакою мовлення. Вона відбиває прояв емоційного стану мовців у момент спілкування. Емотивність, навпаки, передбачувана, усвідомлювана ознака мовлення, яка з'являється внаслідок уживання таких мовних засобів, які цілеспрямовано надають мовленню емоційності й експресивності, тобто призводять до навмисно створеного емоційного ефекту комунікації [10: 228]. Експресивність – це властивість мовних одиниць, якої вони набувають в результаті мисленнєво-емоційної діяльності людини. Експресивність перетворює мовні одиниці на стилістично забарвлені, оскільки їх можна чітко визначити серед великої кількості інших, експресивно-нейтральних лексичних одиниць.

Однак утворення вказаних складових асоціативної властивості слова неможливе без оцінки, адже кожна емоція людини є її результатом. У цьому плані можна говорити про оцінні підстави емоцій. З іншого боку, емоція може й сама служити підставою для оцінки. У будь-якому разі емоції та оцінки пов'язані між собою причинно-наслідковими відношеннями [13: 44].

Оцінний компонент виокремлюється у значенні багатьох знаків. Наявність його ідентифікується шляхом трансформації тлумачення значення у словнику в значення, яке мало оцінку «добре» та «погано» [6: 49].

Оцінне значення може формуватися у структурі конотації як мовної категорії (залежно від змістовного наповнення лексичних одиниць), так і мовленнєвої категорії (залежно від комунікативних ситуацій). Оцінний компонент у контексті може актуалізуватися, складаючи смисл знаку або його суттєву частину. Оцінний елемент мовних знаків може входити складовою частиною в денотацію або в конотацію [6: 48].

В.М. Телія стверджує, що конотація як експресивно маркований макрокомпонент семантики є продуктом оцінного сприйняття і відображення дійсності у процесах номінації [15: 21]. Експресивно-оцінне значення головним чином виникає у результаті вторинної номінації за принципом аналогії, порівняння, переносу та суміжності значень, втілених в тропях, і передбачає можливість включення оцінних категорій всемантикупереоисленого слова [4: 52–56].

Тропи часто називають образними словами, адже образність є однією із їх визначальних ознак. Образність – властивість поетичного мовлення передавати не тільки логічну, а й почуттєво сприйняту інформацію за допомогою словесних образів [11: 38].

Таким чином, оцінка лежить в основі емоцій і безпосередньо впливає на емоційно-оцінний компонент асоціативної структури слова і може відбиватися не лише в конотативному, але й у денотативному значенні слова. Конотативне значення слова в свою чергу включає оцінність, функціонально-стилістичну (стильову) маркованість та образність. Остання виражається у мові за допомогою тропів, що передбачає можливість включення оцінних категорій у семантику переосисленого слова. У результаті переосислення слово може набувати додаткових смислових емоційно-оцінних забарвлень, котрі підсилюють його виразність та комунікативний потенціал.

Оскільки мова слугує базою для комунікації, вона налічує ряд комунікативно спрямованих одиниць. Метою комунікації вважають спонукання співрозмовника до певної дії, тому не дивно, що слово як одиниця мовної системи характеризується комунікативною спрямованістю, адже вживання будь-кого слова є комунікативно зумовленим та направленим на досягнення мети комунікації. Кожне слово володіє комунікативним потенціалом, тобто семантичні можливості слова реалізуються в конкретній комунікативній ситуації і різних контекстах.

На комунікативний потенціал слова впливає безліч факторів. Оскільки мова – це система взаємопов'язаних та взаємопов'язаних знаків, це передбачає, що вони утворюють окремі групи на основі певних відношень. Одним із найголовніших серед цих відношень вважають асоціативні: слова утворюють групи із іншими словами на основі певних асоціацій.

У результаті різного роду асоціацій утворюється асоціативне значення, яке з одного боку є загальним для певного народу, а з іншого – персональним для кожного його індивіда, оскільки кожна людина має власні асоціації із певною лексичною одиницею у рамках загального сприйняття. Асоціативність лексичної одиниці тісно пов'язана з її прагматичним

аспектом, тобто слугує засобом вираження суб'єктивного ставлення мовця до об'єктів навколишньої дійсності. Ядро лексичної одиниці формує денотат, а образність, емоційність та емотивність відображаються у її конотативному аспекті.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Апресян Ю.Д. Лексична семантика. Синонімічні засоби мови/ Ю.Д. Апресян.– Вибрані праці. Т.1. – М., 1995. – 472с.
2. Бабенко И.И. Коммуникативный потенциал слова и его отражение в лирике М. И. Цветаевой: диссертация ... кандидата филологических наук: 10.02.01. – Томск, 2001.– 234 с.
3. Болотнова Н.С. О статусе коммуникативной стилистики текста и перспективах ее развития/ Н.С. Болотнова // Изв. Алтайского гос. ун-та. –1998. – № 3 (8). – С. 91 – 95.
4. Вольф Е.М. Метафора и оценка / Вольф Е.М. // Метафора в языке и тексте. – М.: Наука, 1988. – С. 52–64.
5. Гасюк Г.М. Субстантивне словосполучення як комунікативна одиниця. Субстантивно-дієслівні кореляції/ Г.М. Гасюк//Вісник львівського університету. Серія: іноземні мови. – Випуск 14. – 2007. – С.18-23.
6. Іщенко Н.Г. Оцінний компонент лексичного значення слова/ Н.Г. Іщенко// Вісник Сумського державного університету: Філологічні трактати. – Том 2. – №3. – 2010. – С.47-50
7. Караулов Ю.Н. Ассоциативная грамматика русского языка/ Ю.Н. Караулов. – М.: «Русский язык», 1993. – 303 с.
8. Климкова Л.А. Ассоциативное значение слов в художественном тексте // НДВШФН. – №1. –1991. – С. 45-54.
9. Колшанский Г.В. Соотношение субъективных и объективных фактов в языке/ Г.В. Колшанский. – М.: Наука, 1975. – 231с.
10. Ларина Т.В. Категория вежливости в аспекте межкультурной коммуникации (на материале английской и русской коммуникативных культур): дисс. ... доктора филол. наук: 10.02.20/ Ларина Татьяна Викторовна. – К., 2003. – 450 с.
11. Мороховский А.М. Стилистика английского языка / А.М. Мороховский, О.П. Воробьева, Н.И. Лихошерст, З.В. Тимошенко. – К.: Вища школа, 1991. –270с.
12. Новий тлумачний словник української мови / [уклад. В. Яременко, О. Сліпушко]. – 2-ге вид., оновл. – К.: Аконіт, 2007. – 926с.
13. Приходько Г.І. Оцінний компонент у семантичній структурі слова/Г.І. Приходько// Вісник Житомирського державного університету: Філологічні науки. – №45. – 2009. – С.44-47.
14. Степанова М.Д. О внешней и внутренней валентности слова/ М.Д. Степанова. –М.: Высш.шк. – № 6. – М.: 1973. – С.13-19.
15. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц/ В.Н. Телия. – М.: Наука, 1986. – 136с.
16. Телия В.Н. Типы языковых значений: Связанное значение слова в языке. АН СССР. Ин-т языкознания. – М.: Наука, 1981. – 269 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Гайденко – викладач кафедри англійської мови гуманітарного спрямування №3 факультету лінгвістики Національного технічного університету України «Київського політехнічного інституту».

Наукові інтереси: слово та його комунікативний потенціал, комунікативні орієнтири в семантиці слова, семантика, конотація.

ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ПОНЯТТЯ ЗВОРУШЕННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Наталія ГРИГОРЕНКО (Кіровоград, Україна)

У статті розглянуто структурно-семантичні особливості простору назв ЗВОРУШЕННЯ як складових лексико-семантичної групи «Емоційна сфера людини» в англійській та українській мовах: проаналізовано структуру їхніх значень, встановлено семантичні відношення між елементами виявлених мікрополів із з'ясуванням спільних та національно-своєрідних рис їхньої організації.

Ключові слова: семантична структура значення, сема, семантичне мікрополе, семантичні відношення.

The paper deals with the semantic peculiarities of the nouns denoting AFFECTION, SENTIMENTALITY as the elements of the lexical-semantic group "Emotional sphere" in English and Ukrainian: the structure of their meaning and the semantic relations between the constituents of the semantic field are investigated in both languages.

Key words: the structure of meaning, seme, semantic field, semantic relations.

Незважаючи на досить високий рівень вивчення особливостей концептуалізації та вербалізації явищ різних сфер людської діяльності у світовій лінгвістиці, дослідження мовного образу емоційної сфери людинівітчизняним мовознавством активізувалося в

останні десятиріччя (О. О. Борисов, М. В. Гамзюк, С. В. Гладь, А. А. Калита, І. В. Красовська, А. М. Манзій, Т. В. Парасюк, Н. В. Романова, О. С. Сарбаш, П. О. Селігей, Ю. Ю. Шамаєва та ін.).

Метою статті є висвітлення семантичних особливостей іменникових позначень *ЗВОРУШЕННЯ* / *SENTIMENTLITY* в англійській та українській мовах. **Об'єктом дослідження** є назви цього почуття: 8 англійських семем та 12 українських. **Предметом** дослідження є семантична структура обраних одиниць, зв'язки між ними та іншими назвами емоційних станів у зіставлених мовах.

Актуальність пропонованого дослідження пояснюється відсутністю уваги науковців до так званих «не базових, периферійних» емоційних концептів, які, тим не менш, відіграють суттєву роль у палітрі національних мовних картин світу емоцій.

На фоні загальних психічних станів спокою та неспокою, піднесення та пригніченості, задоволення та незадоволення спостерігається виокремлення переживань певної спрямованості або зумовленості – окремих емоційних модальностей позитивного або негативного характеру. Існування якісних, кількісних та темпоральних модифікацій певних емоційних реакцій дає можливість говорити про відносну «дискретність» емоційної сфери, й, відповідно, семантичного простору її мовних позначень [1: 13–14].

В основі позитивних емоцій лежить активізація певних сил організму через приємне нервово збудження, яка може бути різної інтенсивності та характеру. Саме збудження – піднесення – є переважно фізіологічним процесом, але його «злиття» з елементами інших систем психіки – задоволенням (емоційна сфера), бажанням та інтересом (мотиваційна сфера), відключенням розумових функцій (інтелектуальна сфера), почуттям прекрасного або здатністю співпереживати (сфера емоційних рис характеру) – утворює низку форм позитивного емоційного хвилювання, що об'єктивується в мові розмаїттям номінативних одиниць.

Одне з мікрополів назв піднесення (поряд з мікрополями *ВЕСЕЛОСТІ* та *ЗАХВАТУ*, *ЗАВЗЯТТЯ*) формують одиниці на позначення приємного хвилювання через чуттєвість людини до певних зовнішніх чинників, які не стосуються безпосередньо її потреб. Ця *чутливість*⁴ / *чуттєвість*^{1//}_{рідко} / *чуйність*¹ / *чуття*³ базується на схильності легко піддаватися емоціям, здатності співчувати або на естетичних почуттях людини (на емоційних рисах характеру – *емоційність*, *сентиментальність*, *прекраснодушність*). Мова йде про укр. *зворушення* / *зрушення*³_{заст.}, *зворушеність*, *розчулення*, *розчуленість*, *розніження*¹, *співпереживання*, *співчуття*¹, *чуття*^{3//}, *сентиментальність* [2]. Семантика цього мікрополя майже не розкрита лексикографічно: «почуття / стан + приємної + схвилюваності», але носій мови усвідомлює, що переживання має чинник, обов'язковою якістю якого є зворушливість або те, що опонує до почуття прекрасного, що хвилювання такого типу не вирізняється надмірною інтенсивністю, але схильне мати певні симптоми (сльози на очах, тепло на душі). Наприклад, *Таке все яскраве, свіже, повне і сильне, що я тремчу од зворушення* (М. Коцюбинський) [2 (3: 498)]. Від *розчулення* їй навіть сльози навернулися до очей (І. Збанацький) [2 (8: 863)]. При цьому зворушити можуть не тільки приємні речі, а й неприємні (напр., доля героя роману): але оскільки йдеться не про особисті інтереси, відбувається реалізація потреби «емоцій заради емоцій», що має для суб'єкта позитивну цінність (а в мові об'єктивується назвами жалю, співчуття).

Диференційних ознак у семантиці назв також небагато: сема характеру почуття – «глибоке» (*зворушення*), семи причини – «надмірна чутливість» (*сентиментальність*). Одиниці *танення*⁶_{перен., розм.}, *сентименти*_{розм.} належать простору поведінки, позначаючи вияв надмірної чутливості, розчуленості. Наприклад, *Уваги до всього доброго, красивого вділила мені мати... досадно, що таку любов дехто вважає сентиментами* (М. Стельмах) [2 (9: 126)].

Спеціальної уваги вимагають одиниці *співпереживання*, *співчуття*¹ / *sympathy*^{3b}, які семантично є гіпонімами *переживання* (семи «поділяти + чийсь + переживання / sharing + one's + emotions»), тобто належать до родових назв і можуть позначати і **співстраждання*, і **співрадість*. Але розвиток їхнього значення в напрямку до негативного емоційного стану на

фоні позитивного емоційного ставлення, про що свідчать відтінки значення та синоніми, привів одиниці *співчуття*¹ / *sympathy*^{3c} до семантичного простору *ЖАЛОСТІ* / *PITY*.

В англійській мові досліджуване мікрополе вербалізують за допомогою віддієслівних прикметників або дієприкметників – (*tobe*) *touched, moved, affected*, словосполучення *tender feeling / emotion*, а також одиниць *affection*¹, *sympathy*^{3b}, *sentimentality*¹, *sentiment*³, *mawkishness*¹, *maudlinness*, (*the*) *pathetics*_{colloq.}, *melting*⁶ [5]. Як і в українській мові, англійське мікрополе зворушення тісно пов'язане зі сферою емоційних рис характеру – *emotionality, sensibility, sentiment*¹ тощо. Наприклад, *She looked back on those days with affection* ‘Вона згадувала ті дні з теплим почуттям’ [4].

Простір віддієслівних форм (*touched, moved, affected, stirred*) утворений семантичними ознаками, схожими на українські: «state of + being / becoming + emotional // стан / набуття стану + емоційності». Але якщо в українській мові лексикографічно йдеться тільки про позитивну схвильованість, то в англійській – зворушення можна бути і до приємних почуттів (*affection*), і до неприємних (*pity, compassion*). Наприклад, *Stewart was deeply moved to be back in the presence of his big brother after five years* ‘Стюарт був глибоко зворушений знову опинитися у присутності свого старшого брата через п'ять років’. *We were all deeply affected by her death* ‘Ми всі були дуже засмучені (вражені, але (!) не зворушені) її смертю’ [4].

Тобто смисли англійського мікрополя зворушення належать, як і семантика укр. *співпереживання*, центру досліджуваного семантичного простору емоцій – мікрополі родових назв. Оскільки в ситуації зворушення важливу роль відіграє характер чинника, самé переживання почало називатися іменем емоції, для якої такий чинник є типовим: сумна подія «зворушує» жаль, а щось приємне – радість або прихильність.

Серед простих форм на позначення зворушення значення позитивної схвильованості мають англ. *melting*⁶, *sentimentality*¹ (диференційною ознакою останньої семіми є «excessive / надмірне»). Словосполучення *tender feeling* акцентує увагу не на стані суб'єкта, як українські одиниці, а на його позитивному ставленні до того, хто спричинив переживання. Негативно конотовані гіпоніми *sentimentality*¹ – *sentiment*³, *mawkishness*¹, *maudlinness*, (*the*) *pathetics*_{colloq.} – уточнюють характер надмірної розчуленості – «foolishly tearful / по-дурному сльозлива», «false / удавана», а також умови – «when drunk / у стані сп'яніння». Наприклад, *He can combine tenderness and humour without a shade of mawkishness* ‘Він може поєднувати ніжність та гумор без сліду штучної сентиментальності’. *There's no place for sentiment in business!* ‘У бізнесі немає місця почуттям!’ [4].

Одиниця *affection*¹ [5] близька укр. *зворушення*, але випадки вживання цієї лексеми демонструють «зсув» її значення від «the fact of being affected / стану набуття емоційної збудженості» до родової назви (*affection*² ‘емоція’) та прихильного емоційного ставлення (*affection*¹ [3], *affection*⁶ [5], зі збереженням оригінального смислу в пасивній формі дієслова (*to be affected* ‘бути зворушеним’)). Наприклад, *She never seemed to show any affection* ‘Здавалося, вона ніколи не виявляє емоцій’. *He was overwhelmed by affection as he thought of his wife* ‘Його охоплювало тепле почуття (почуття любові), коли він думав про дружину’ [4].

Іншими словами, гіперонімічна від початку назва *affection / зворушення* (як «викликаний чимось рух душі») отримала семантичний розвиток значення: в англійській мові – до різновиду «прихильного емоційного ставлення», в українській – до «стану приємної схвильованості»; у той час, як співчуття схильне вважатися в обох мовах різновидом жалю.

Отже, поняття зворушеності наявне в обох досліджуваних мовах, але різниться як способом вербалізації, так і ставленням мовців до цього емоційного явища. Принципова відмінність полягає в тому, що українці вважають позитивним піддаватися емоціям та демонструвати їх, особливо, якщо вони пов'язані з почуттям прекрасного, співчуттям; англійці ж стримані у вияві переживань, нейтрально констатують факт впливу чогось на емоції людини (*to be moved, to be touched*) – у мові майже відсутні однослівні іменникові кореляти українського мікрополя, а наявні імена сентиментальності мають негативну конотацію, оскільки описують прояв емоцій як такий, що збентежує (*embarrassing*) або є дурним (*silly*). Наприклад, *I was heartbroken when our dog died but I was determined not to show any trace of sentimentality* ‘Я був убитий горем, коли помер наш собака, але я був сповнений рішучості не виявляти сентиментальних почуттів’ [4].

Таким чином, український досліджуваний простір, на який припадає 1,24 % від назв усіх емоційних явищ, є частиною семантичного поля піднесення, а англійський корелят – 0,97 % від назв усіх явищ емоційної сфери – майже відсутній (відносна лакуарність) і вирізняється негативною конотацією. Компенсація відносної лакуарності зіставлених мов на рівні субстантивної лексики відбувається засобами інших частин мови того самого поля. Розглянуті одиниці поєднують семантику мікрополів загального хвилювання, а також співчуття й позитивного емоційного ставлення.

Перспективним є комплексне дослідження фразеологічного аспекту лексико-семантичного поля емоційної діяльності людини у зіставному плані, а також функціонування цих одиниць у дискурсі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Романов Д. А. Языковая репрезентация эмоций: уровни, функционирование и системы исследований (на материале русского языка) : автореф. дисс. на соискание учен. степени докт. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Д. А. Романов. – Тула, 2004. – 41 с.
2. Словник української мови : в 11-ти томах. – К. : Наукова думка, 1970-1980.
3. Collins English Dictionary. 8th Edition published in 2006. – HarperCollins Publishers 2006. – 120,000 entries. // 2006 ABBYY Lingvo 12
4. Longman Dictionary of Contemporary English, Updated Edition
5. The Oxford English Dictionary / [Ch. Ed. James A. N. Murray]. – Oxford University Press, 1970. – Vol. 1-12.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Григоренко – викладач кафедри практики германських мов Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: зіставна лексикологія, структура семантичного простору мови, емотивна лексика.

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ЛЕКСИКИ У ТЕЛЕВІЗІЙНИХ ЗМІ (НА ПРИКЛАДІ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИХ ПЕРЕДАЧ TOP GEAR І MYTHBUSTERS)

Ірина ГРИЦАЙ (Київ, Україна)

У статті розглянуто диференціацію лексики, проаналізовано різні підходи до її класифікації і систематизовано у вигляді узагальненої класифікації. Теоретичний матеріал підкріплюється прикладами вживання функціонально-забарвлених лексичних одиниць у засобах масової інформації, а саме у науково-популярних передачах Top Gear і Mythbusters і їх українськомовних відповідників.

Ключові слова: диференціація лексики, ЗМІ, телепередачі, функціонально забарвлена лексика, емоційно-забарвлена лексика, загальноживана лексика, терміни.

The article deals with the notion of vocabulary stratification, analysis of its classification approaches and adopting general classification based on all mentioned points of view. Theoretical material is supplemented with a first-hand research in mass-media, namely the use of stylistically marked lexical units in popular science TV programs Top Gear, Mythbusters and their Ukrainian equivalents.

Key words: vocabulary stratification, mass media, TV programs, stylistically marked lexical units, emotionally marked lexical units, general vocabulary, terms.

Словниковий склад сучасної мови насамперед характеризується своєю різнобічністю. Відомо, що в процесі свого розвитку й формування національна мова усе більше диференціюється. Ця диференціація, зокрема, знайшла своє вираження й у розмежуванні словника. Кожній групі слів притаманна своя сфера вживання, де вони використовуються у своєму прямому значенні, не набуваючи емоційно-експресивних відтінків. Однак, для створення більш яскравих образів, незвичайних мовленнєвих зворотів, рамки, що обмежують функціонування лексичних одиниць стираються, сприяючи їх проникненню у різні функціональні стилі мовлення. Однією з причин, що впливають на зміни у лексичному складі мови, є засоби масової інформації. Мова ЗМІ характеризується використанням різноманітної нейтральної лексики, яка у поєднанні з іншими словами у нетипових для неї комбінаціях може набувати додаткової конотації, стилістичного і функціонального забарвлення.

Телевізійні тексти відрізняються емоційністю та експресивністю, образністю та виразністю, що створюється завдяки використанню різних стилістичних засобів та експресивно-оцінної лексики, в результаті чого виникають нові образи, змінюється

семантика та дистрибуція слів, поповнюється лексичний запас мови новими словами та запозиченнями. Засоби масової інформації є одним з факторів, що вносять зміни у мовлення, а отже сприяють і розвитку мови. Необхідність дослідження мовних засобів, що використовують ЗМІ і їх впливу на зміни у мові і лексичному складі зумовлює **актуальність** теми дослідження.

Дослідженням специфіки мовлення ЗМІ займається багато українських і закордонних вчених, таких як Г.О. Абакумова, В.Л. Карпова, Т.В. Катиш, Т.К. Молодід, Є.В. Панаєва, О.Д. Пономарів та інші.

Метою дослідження є узагальнення різних думок щодо диференціації словникового складу мови і визначення типів лексики, що найчастіше вживаються у телевізійних ЗМІ.

Матеріалом дослідження стали науково-популярні телевізійні передачі «Руйнівники міфів» і «Top Gear» та їх україномовні відповідники.

Для дослідження шарів лексики, що використовує мова ЗМІ, варто розглянути поняття диференціації і класифікації лексики,

Під диференціацією (стратифікацією) лексики розуміють розшарування, що обумовлене різноманітним спілкуванням мовної спільноти. Кожна мова вказує не тільки на регіональні відмінності, вона не є також однорідною з соціальної і функціональної точки зору і відзначається найрізноманітнішими варіантами і різновидами.

Залежно від умов мовної ситуації обираються відповідні мовні засоби. Це зумовлено функціонально-стильовим розшаруванням лексики національної мови.

Диференціація лексики – поняття різностороннє, яке розглядається у різних аспектах: за формою прояву мови, сферою вживання, емоційним забарвленням, історичною перспективою, походженням тощо. Вчені підходять до питання розшарування лексики по-різному, тому варто розглянути існуючі погляди на диференціацію лексики української й англійської мов.

У найзагальнішому розумінні весь лексичний запас національної мови поділяється на дві групи – стилістично нейтральна і стилістично забарвлена лексика. На думку О.Д. Пономарева, основу словникового складу мови становить стилістично нейтральна лексика. Це слова, позбавлені будь-якого забарвлення й однаковою мірою використовуються у всіх функціональних стилях мови. До цієї групи належать слова різних тематичних груп: назви предметів, ознак, дій і станів тощо. У стилістичному відношенні така лексика є немаркованою, тобто позбавленою конотації. Вони є своєрідним фоном, на якому проявляється стилістична маркованість інших слів, які знаходяться з нейтральними словами у парадигматичних відношеннях. Нейтральна лексика може переходити до складу стилістично забарвленої, коли вживається у переносному значенні або у певній комунікативній ситуації, набуваючи додаткового емоційно-експресивного забарвлення [5: 36]:

There's my throttle [15]. – Ось тут заводиться двигун [10].

If you are over land, a hard wired phone cost to transmit in the belly of a plane that then talks to one of a hundred and 35 land based radio towers [14]. - Якщо ти над землею, вмонтований телефон зв'язується із передавачем у фюзеляжній частині літака, який, у свою чергу, зв'язується з однією з 130 наземних радіостанцій [9].

Найчастіше слова з переносним значенням зустрічаються у художньому й публіцистичному стилях. Широко представлена така група слів у розмовному мовленні для оцінної характеристики людей, опису середовища, обстановки і інтересів [5: 36-37]:

So far as I could see, all the world displayed the same exuberant richness as the Thames valley [16]. - Наскільки я міг спостерегти, скрізь була така сама разюча розкіш, як і в долині Темзи [11].

The fact remained that wherever she went, she displayed the most absorbed and concentrated interest in such robots as happened to be present [16]. - Де б не бувала, скрізь вона виявляла жвавий інтерес до всіх роботів, які тільки їй траплялися [11].

Як окрему групу слів О.Д. Пономарів виділяє вузько спеціалізовану лексику, вживання якої обмежується однією зі сфер життя чи діяльності людей – термінологічна і професійна лексика (*insulator* – діелектрик, *silencer* – глушник, *direct drive* – прямий привід [10; 15]),

жаргонізми (*kitcar* – машина власного виробництва, *tin-opener* – складаний дах [7; 12]), розмовна та просторічна лексика, архаїзми, неологізми (*visorphone* – візі фон, *insosuit* – скафандр [8; 13]), у тому числі й поетичні. До цього розряду лексики проникають і загальноновживані слова, що використовуються у переносному значенні [5: 36-37].

Функціонально-стильова й стилістична диференціація лексики багато в чому обумовлена формою прояву мови – усною або письмовою. На цій основі виділяються 2 групи лексики: книжкова лексика і розмовна лексика [3: 187]. Г.Б. Антрушина, О.В. Афанас'єва, Н.Н. Морозова [1: 12-13] розподіляють лексику на формальну і неформальну, в залежності від функціональних стилів. До формальної лексики вчені відносять книжну лексику (*mechanical intelligence* – високо-розвинена техніка, *force of gravity* – сила тяжіння, *curvature of the earth* – куляста поверхня землі [11; 16]), до неформальної – розмовну лексику, сленг і діалекти (*spec list* – список опцій, *backwards* – задній хід, *gizmos* – навороти [10; 15]). Д.Е. Розенталь, І.Б. Голуб і М.О. Теленкова виділяють третю групу слів – загальноновживану лексику [6]. Схожої думки дотримується А.І. Гальперін, який поділяє всю лексику на літературно-книжну, розмовну і лексику з нейтральним стилістичним забарвленням. Різниця між цими групами слів полягає у стилістичному забарвленні.

Загальноновживана лексика лежить в основі словникового складу будь-якої мови. Саме міжстильові, нейтральні слова є, як правило, головними у синонімічних рядах; вони становлять найважливіший фонд основ, навколо яких формуються різноманітні дериваційні зв'язки родинних слів.

Загальноновживана лексика є також найчастотнішою – вона постійно вживається як в усному, так і письмовому мовленні, у будь-якому стилі, де вона виконує первинну функцію – номінативну, називаючи життєво важливі поняття і явища (*energy storage device* – акумулятор, *piston* – поршень, *air suspension* – герметична підвіска [10; 15]).

За межами літературно-мовної норми перебуває просторіччя, тобто знижена лексика. Серед таких слів можуть бути форми, що містять позитивну оцінку названих понять, але набагато більше форм, що виражають негативне відношення мовця до позначуваних понять [6]. До зниженої лексики відносять жаргон, професіоналізми (*rotten chassis* – ржава колимага, *oily bits* – залізні штучки [11; 16]).

Книжна лексика, за А.І. Гальперіном [2: 51-52], далі може бути розмежована на загальну літературно-книжну і функціональну літературно-книжну лексику, а розмовна, у свою чергу, на загальнолітературну розмовну і не літературну розмовну лексику і фразеологію.

Функціонально забарвлену книжну лексику можна охарактеризувати як неоднорідні групи слів, що виконують різні функції у різних стилях мови. До цієї групи входять терміни, поетичні слова, архаїчна і новітня лексика, а також варваризми. У процесі вживання в різних стилях мови, ці слова набули специфічних стилістичних відтінків і значень.

Найзагальнішими ознаками літературної розмовної лексики є її більша емоційна забарвленість у порівнянні із загальною літературно-книжною лексикою й обмеженість її вживання, в основному, діалогічною формою мови. Слова розмовної мови характеризуються багатозначністю і можливістю переходити у розряд фразеологічних одиниць (*bronze valves* – бронзові двері, *quicksilver dew* – ртутна роса, *throat of the well* – колодязь [8; 13]).

Між загальнолітературною розмовною лексикою і фразеологією й деякими групами нелітературної лексики немає чітких меж. Літературна розмовна лексика майже непомітно переходить у розряд слів, які вже не входять до норми літературного вживання, вони набувають стилістичного забарвлення і стають нормою індивідуального вживання. Така нелітературна розмовна лексика включає сленг, професіоналізми, жаргонізми, вульгаризми, діалектизми (*awful fast revs per minute* – достобіса обертів [9; 14]).

Російські вчені А.А. Полікарпов і В.Я. Курлов [4: 64-65] запропонували свою класифікацію лексичного складу національної мови, яка базується на опозиції стилістично маркованої і стилістично нейтральної лексики. Вони розподілили всю лексику за такими критеріями:

1. з погляду історичної перспективи – застарілі слова і значення, архаїзми;
2. за територіальною обмеженістю – обласні і регіональні слова, діалектизми;

3. за функціональною ознакою (зв'язок з тією чи іншою сферою спілкування) – загальноживана лексика і лексика, властива певним функціональним стилям;

4. за віднесеністю до різних стилістичних шарів літературної мови – “високі” і “низькі” лексичні одиниці, а також проміжний шар – нейтральні одиниці;

5. за наявністю/відсутністю в лексичних одиницях експресивно-емоційного забарвлення – лайливі, зневажливі, жартівливі слова, евфемізми.

Отже, проаналізувавши і узагальнивши різні підходи до класифікації лексичного складу мови, можна зобразити стилістичну диференціацію словникового складу мови у такому вигляді залежно від критеріїв:

I. За стильовим забарвленням:

1. загальноживана, або нейтральна лексика, що вживається у всіх функціональних стилях мови;

2. літературна, або книжна лексика, що охоплює офіційно-діловий, науковий, публіцистичний стилі;

3. розмовна, або просторічна лексика, що охоплює розмовно-побутовий стиль.

II. За функціональним забарвленням:

1. за часовим забарвленням – архаїзми, анахронізми, історизми, неологізми;

2. за територіальним забарвленням – національні варіанти, діалекти, говори;

3. за соціальним забарвленням – соціолект, жаргон, дитяча мова;

4. за професійним забарвленням – терміни, фахова лексика, професіоналізми, професійний жаргон.

Виходячи з результатів дослідження, проведених на матеріалі науково-популярних передач, можна сказати, що основу телевізійних ЗМІ складає загальноживана і розмовна лексика, що не має стилістичного забарвлення. Залежно від мети висловлювання, мовленнєвої ситуації і учасників комунікації загальноживана лексика доповнюється лексикою, що має функціональне забарвлення, частіше термінологічною і професійною лексикою, що можна поділити на загальнотехнічну (*DC voltage – напруга, terminal velocity – максимальна швидкість, air-pressure gauge – манометр* [7; 12]) і спеціальну (*sweep generator – генератор розгортки, gyro stabilized magnetic compass system – гідростабілізована система магнітного компаса* [9; 14]), жаргоном (*packing bits – розміщення даних* [9; 14]), рідше – неологізмами (*rayless obscurity – непроникна темрява* [8; 13], *subrobotic machines – непівавтомати* [7; 12]), соціолектами і діалектами. Архаїзмів і дитячої мови у ході дослідження не було виявлено взагалі.

Таким чином, весь лексичний фонд національної мови поділяється на стилістично нейтральну і марковану лексику, яка у свою чергу, включає функціонально забарвлену лексику. У ЗМІ використовуються різноманітні лексичні одиниці, серед яких основною масою є загальноживані і нейтральні слова, що доповнюються функціонально-маркованою лексикою для більш виразної передачі думки, створення нових образів і впливу на слухача. Однак, мовленнєві засоби масової інформації не є досконало вивченими, оскільки вони динамічні і швидкозмінні, адаптуються до змін у суспільстві, впроваджуючи у мовлення носіїв нові звороти і лексичні одиниці, викликаючи зміни у лексичному складі мови. Функціонування лексичних одиниць у телевізійних ЗМІ, їх вплив на носія та зміни у мовленні і є перспективними напрямками подальших досліджень.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Антрушина Г. Б. Лексикологія англійського мови / Антрушина Г.Б., Афанасьєва О.В., Морозова Н.Н. – М.: Дрофа, 2000. – 288 с.

2. Гальперин А.И. Очерки по стилістике англійського мови / А.И. Гальперин. М.:Издательство літератури на іноземних мовах, 1958. – 459 с.

3. Кузнецова Э. В. Лексикологія російського мови: Учеб. пособие для филол. фак. ун-тов.–2-е изд., испр. и доп.– М.: Высш. шк., 1989. – 216 с.

4. Поликарпов А.Я. Стилїстика. семантика, граматика: опыт анали за системних взаємозв'язках (По данням толкового словаря) / А.Я. Поликарпов, В.Я. Курлов // Вопросы языкознания. – М.: Наука, 1994. – №1. – С. 62-76.

5. Пономарів О.Д. Стилїстика сучасної української мови. Підручник / О.Д. Пономарів. – К.: Либідь, 1993. – 248 с.

6. Розенталь Д. Э. Современный русский язык / Д.Э. Розенталь, И. Б. Голуб, М. А. Теленкова. – М.: Айрис Пресс, 2010. – 446с.
7. Руйнівники міфів / Mythbusters Сезон 1 Епізод 2 “Cellphonedestruction” [uk] [Електронний ресурс]. Режим доступу до файлу: <http://www.ex.ua/view/5040351>
8. Руйнівники міфів / Mythbusters Сезон 1 Епізод 5 “HammerBridgeDrop” [uk] [Електронний ресурс]. Режим доступу до файлу: <http://www.ex.ua/view/5040351>
9. Руйнівники міфів / Mythbusters Сезон 4 Епізод 6 “CellPhonesonPlanes” [uk] [Електронний ресурс]. Режим доступу до файлу: <http://www.ex.ua/view/5040351>
10. Top Gear / TopGear Сезон2 Епізод3 [uk] [Електронний ресурс]. Режим доступу до файлу: <http://www.ex.ua/view/227464>
11. Top Gear / TopGear Сезон2 Епізод4 [uk] [Електронний ресурс]. Режим доступу до файлу: <http://www.ex.ua/view/227464>
12. MythbustersSeason 1 Episode 2 “Cellphonedestruction” [en] [Електронний ресурс]. Режим доступу до файлу: <http://www.ex.ua/view/5128051>
13. MythbustersSeason 1 Episode 5 “Hummerbridgedrop” [en] [Електронний ресурс]. Режим доступу до файлу: <http://www.ex.ua/view/5128051>
14. MythbustersSeason 4 Episode 6 “Cell phone on airplanes” [en] [Електронний ресурс]. Режим доступу до файлу: <http://www.ex.ua/view/5128051>
15. TopGearSeason 2 Episode 3 [en] [Електронний ресурс]. Режим доступу до файлу: <http://www.ex.ua/view/127648>
16. Top Gear Season 2 Episode 4 [en] [Електронний ресурс]. Режим доступу до файлу: <http://www.ex.ua/view/127648>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Грицай – викладач кафедри англійської мови технічного спрямування №1 факультету лінгвістики у Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут».

Наукові інтереси: функціональна та жанрова стилістика, соціальна та функціональна диференціація лексики, соціолінгвістична зумовленість функціонування різних типів лексики у різних жанрах.

СЕМАНТИКА ОЦІННИХ ПРИКМЕТНИКІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Олена МОРОЗЕНКО (Донецьк, Україна)

Стаття присвячена аналізу семантичної структури оцінних прикметників, які вербалізують концепт CHARACTER. З'ясовуються семантичні типи оцінних прикметників, досліджується їх семантичний потенціал.

Ключові слова: концепт, оцінні прикметники, сема, семантичні типи.

The paper deals with the semantic peculiarities of the evaluative adjectives representing the concept CHARACTER in English. The semantic types of the lexical units are distinguished and the description of their semantic structure is provided.

Key words: concept, evaluative adjectives, seme, semantic types.

1. Вступні зауваження. Ад'єктивні слова постають об'єктом багатьох лінгвістичних досліджень, в яких визначається місце цих одиниць у системі частин мови, з'ясовуються їх структурно-семантичні особливості (В.В. Виноградов, О.М. Шрамм, А. Вадер), встановлюються змістові та функціональні властивості прикметників (О.М. Вольф, С.О. Кантемір, О.С. Лех). Нові грані значення прикметників виявляються у межах когнітивного напрямку дослідження, спрямованого на вивчення впливу мислення та здібностей людини на формування мовної семантики (О.П. Воробйова, С.А. Жаботинська, В.А. Маслова, G. Lakoff). У лінгвокогнітології досліджуються мовні засоби вербалізації знань та уявлень про світ і мову, набутих внаслідок взаємодії людини з навколишнім середовищем та взаємовідносин між собою. Мовні одиниці розглядають як засоби репрезентації концепту – оперативної змістової одиниці пам'яті, концептуальної системи й мови мозку, всієї картини світу, відображеної в людській психіці (О.Л. Бессонова, О.С. Кубрякова, З.Д. Попова, Й. А. Стернін). У світлі лінгвокультурологічного підходу, концепт є базовою одиницею культури, специфічною для певного етносу, здатний транслювати інформацію крізь покоління [9]. У цьому дослідженні услід за С.Х. Ляпіним та В.І. Карасиком концепт розуміється як багатомірне когнітивне утворення, що має онтологічні, аксіологічні та образні аспекти, які характеризуються окресленими лінгвістичними параметрами [9].

Сучасні дослідження пропонують багато класифікацій концептів, різноманітні типології концептів, які залежать від основних принципів, що було покладено в основу їх диференціації. Концепти розрізняються за принципом організації – найпростіші (репрезентовані одним словом) та складні (репрезентовані в словосполученнях та реченнях) [11: 76]; за принципом структури – рамочні концепти (мають основну актуальну ознаку) і концепти з щільним ядром (культурно-значущі у своєї цілісності) [15: 19]; за змістовими рівнями – однорівневі концепти (мають один базовий шар), багаторівневі (мають декілька когнітивних шарів), сегментний концепт (базовий шар, що оточується декількома сегментами) [13: 62]. Серед основних характеристик концепту виокремлено вмотивованість і багат шаровість, тобто наявність складної структури, яка представлена поняттєвим, образним та ціннісним шарами. Об'єктом цього дослідження виступає поняттєвий (базовий) шар концепту *CHARACTER*. Отже, з погляду різних класифікацій досліджуваній концепт може бути визначений як лінгвокультурний, оскільки він характеризується ментальною природою, умовністю і розмитістю його меж, мінливістю знака оцінки, образним та поняттєвим складниками. Концепт *CHARACTER* може бути визначений як морально-етичний концепт, пов'язаний безпосередньо зі становленням людини у суспільстві та його можна охарактеризувати, з одного боку, як загальнолюдську, з іншого, як особистісну цінність для кожного індивіда в соціальному та в приватному житті.

Найважливішим засобом вираження цінностей є оцінка. Оцінку розуміють як судження про цінності предмета, про відповідність або невідповідність його якостей певним ціннісним критеріям (добре / погано, добро / зло, важливо / неважливо, істинно / неістинно). Одними з найпродуктивніших лексичних засобів вираження оцінки є прикметники [6]. Прикметники можуть об'єднувати два аспекти: визначати власне ознаку й визначати оцінку. Прикметники виражають оцінку характеристику людини, її діяльності, абстрактних та конкретних понять, ситуацій. Вони постають надзвичайно різноманітними за своєю семантикою й можуть мати ознаки якості, ознаки, пов'язані з дією та модальні ознаки. Отже, категорійним значенням цієї частини мови є ознака в широкому розумінні. У семантичній структурі досліджуваних прикметників це значення конкретизується семами, що визначають особливості перебігу, сприйняття та відображення рис характеру людини.

Метою роботи є опис семантичної структури оцінних прикметників на позначення рис характеру людини в сучасній англійській мові. Корпус мовного матеріалу складає 505 оцінних прикметників, що об'єктивують концепт *CHARACTER* та які було дібрано методом суцільної вибірки з англійських тлумачних словників [26; 27]. Критеріями добору мовного матеріалу слугували маркери, що вказують на наявність негативної та позитивної оцінок, спеціальні примітки у дефініціях (в англ. мові - *offensive, derogatory, vulgar, humorous, slang*), наприклад: *smug* 'самовдоволенний' (*disapproving* 'засуджуючий') – *feeling or looking too pleased about smth you have done or achieved* 'людина, яка почуває себе або має вигляд дуже задоволеної собою або своїми вчинками' [26]; індикатори оцінки у тлумаченні, які окрім власне ознаки, вказують на її позитивну чи негативну оцінку (*deceitful* 'брехливий' – (*of a person*) *deceiving or misleading others, typically on a habitual basis* (про людину) той, що зазвичай обманює та вводить в оману інших') [26]; семи, що вказують на надмірність ознаки (*rapacious* 'ненажерливий' – *excessively or violently greedy or grasping* 'надзвичайно жадібна людина, спроможна до насилля' [26].

2. Семантичний потенціал оцінних прикметників на позначення рис характеру людини.

Прикметники на позначення рис характеру людини вербалізують концепт *CHARACTER*, структура якого представлена поняттєвим, образним та ціннісним рівнями [13]. Значення досліджуваних одиниць, що об'єктивують концепт, утворене комбінацією інтегральних, диференційних та оцінно-маркованих сем (В.Г. Гак, З.Д. Попова). Семи розрізняються, перш за все, своєю роллю у структурі значення слова і місцем в ієрархії даного значення. Услід за В.Г. Гаком ми визнаємо наявність в значенні слова трьох типів семантичних ознак або сем: ядерну, диференційну та потенційну. Ядерна сема (синонімічні терміни: архисема, категорійна, родова, інтегральна) в структурі ЛСВ слова характеризується істотною специфікою, вона є його центром, опорою і відображає в семантиці мовної одиниці ознаки,

властиві цілим класам поза лінгвістичних об'єктів. У структурі досліджуваних одиниць ядерна сема завжди автономна, незалежна, а диференційні семи визначають ядерну, конкретизують її [9]. Ядерні семи не тільки об'єднують два або більше значень але і зумовлюють поділ досліджуваних одиниць на семантичні класи, можуть слугувати показником “–” або “+” оцінки.

Аналіз матеріалу показує, що диференційні семи вказують на ознаки позначуваних об'єктів, за якими вони відрізняються один від одного, створюють індивідуальність за якими об'єкти розмежовуються усередині одного класу. Наприклад, *crafty* ‘хитрий, виверткий’ *clever at achieving one's aims by indirect, deceitful methods* – ‘той, що хитрістю досягає своє мети’ [26]. В даному прикладі ядерна сема - це “риса характеру”, диференційна – “хитрість”.

Досліджуваним у статті прикметникам притаманні і потенційні семи (синонімічний термін – асоціативні, периферійні), що віддзеркалюють другорядні, додаткові ознаки об'єкту і не наявні в ЛСВ. Потенційні семи виникають на основі асоціацій і можуть бути реалізовані в оцінному значенні слова: *cold* ‘холодний’ – *having a temperature lower than the living human body* ‘маючи температуру нижче температури людського тіла’; (fig.) *Void of warmth or intensity of feelings; indifferent, apathetic, unfriendly* (перен.) ‘беземоційна, безчуйна людина’ [26]. Як видно з прикладу, у базовому значенні ядерна ‘cold’ ‘холодний’ і диференційна сема ‘*temperature lower than human body*’ ‘температура нижча за температуру тіла’ не вказують на рису характеру людини, але асоціативно ми можемо назвати холодною ту людину, яка не виявляє своїх емоцій.

Оцінна сема є облігаторною для структури значення оцінних прикметників, вона бере участь у реалізації аксіологічної функції слова, тобто кваліфікації позначуваного предмета або властивостей, ознак, як «гарні» або «погані» стосовно соціальної норми [15, с. 26]. Наприклад, англ. *honest* ‘чесний’ – *of a person marked by uprightness or probity, fundamentally sincere or truthful* ‘людина, для якої притаманні гідність та чесність, глибоко щира та правдива’ [26]. Оцінна сема ‘добре’ міститься в словах *uprightness* ‘гідність’, *sincere* ‘щира’, *truthful* ‘правдива’.

Інваріантне значення слова складається не тільки з категоріальних, диференційних, потенційних і оцінних, але й градаційних сем. Градаційна сема – це елементарний недискретний компонент інваріатного значення, який виконує функцію семантичної градації і характеризує градуальні відношення відповідних ознак. Градаційна сема чітко виявляється в синонімічному ряду прикметників, що об'єктивують концепт *CHARACTER*. Оцінні прикметники-репрезентанти досліджуваного концепту утворюють низку синонімічних рядів. Наприклад, інтенсифікація диференційної семи ‘жадібний’ проявляється у синонімічному ряду прикметників, який складає 5 одиниць: *niggardly* ‘скупий’ – *notgenerous, stingy* ‘нешедрий, скнарий’; *stingy* ‘жадібний’ – *of a person: parsimonious, mean* ‘скупа людина, яка воліє до наживи’; *greedy* ‘жадібний, прожерливий’ – *having or showing an intense desire for something* ‘людина, яка має сильне бажання до чогось’; *avaricious* ‘ненажерливий’ – *having or showing an extreme greed for material gain* ‘людина, яка більш за все прагне матеріальної вигоди’; *rapacious* ‘ненажерливий’ – *excessively or violently greedy or grasping* ‘надзвичайно жадібна людина, спроможна до насилля’ [26]. Всього зафіксовано 6 синонімічних рядів, в яких актуалізуються семи *sly* ‘хитрий’, *cowardly* ‘боязкий’, *deceitful* ‘бrehливий’, *hot-tempered* ‘запальний’, *curious* ‘допитливий’, *conceited* ‘пихатий’.

Отже, якщо ядерна сема відображає ознаки, притаманні усім прикметникам певної семантичної групи, наявність диференційних сем у структурі прикметників дозволяє конкретизувати ядерну, вказуючи на характеристики за якими одиниці розрізняються в межах однієї семантичної групи. Таким чином, підставою для семантичної класифікації отриманого матеріалу слугувала наявність диференційних сем у значенні оцінних прикметників.

3. Оцінний компонент у семантиці оцінних прикметників.

Аналіз матеріалу уможливило виокремлення семантичних типів оцінних прикметників за знаком оцінки: прикметників на позначення позитивних рис характеру та прикметників на позначення негативних рис характеру.

Таблиця 1. Кількісна характеристика прикметників за знаком оцінки.

Знак оцінки	Кількість одиниць	%	Приклади
Негативна	302	60	<i>cruel</i> ‘жорстокий’, <i>sulky</i> ‘похмурий’, <i>insidious</i> , <i>sly</i> ‘хитрий’, <i>crabby</i> ‘дратівливий’, <i>naughty</i> ‘норовливий’.
Позитивна	203	40	<i>sympathetic</i> ‘чуйний’, <i>brave</i> ‘відважний’, <i>affable</i> , <i>amiable</i> ‘привітний, люб’язний’ <i>assertive</i> ‘наполегливий’.
Всього	505	100	

Абсолютна перевага негативної лексики пов’язана зі структурою оцінної шкали, де нормою є позитивна оцінка. Увага мовців концентрується на відхиленнях від норми, звідси кількісна перевага лексики мінус-оцінки. Слід зазначити, що результати аналізу співпадають з висновками О. Л. Бессонової про те, що “більшість концептів розташовані на протилежних полюсах аксіологічної шкали з ухилом вбік негативної оцінки” [5].

Слід зазначити, що оцінка може бути компонентом денотативного, конотативного або обох аспектів лексичного значення слова, що дозволяє говорити про три типи оцінки: раціональний, емоційний, а також раціонально-емоційний відповідно у семантиці оцінних прикметників.

Раціональна оцінка здебільше знаходить своє вираження у словниковій дефініції, орієнтується на референт та визначається на основі притаманних денотату якостей (англ. *fair-minded* ‘відвертий’ – *(of people) looking at and judging things in a fair and open way* ‘(про людей) той, що сприймає і оцінює дійсність чесно і відверто’) [26].

Емоційний тип оцінки зорієнтований на емоційне ставлення мовця до предмету оцінки. У словниках такий тип оцінки, як правило есплікується позначками *offensive*, *derogatory*, *vulgar*, *humorous*, *slang.*, *disapproving* (*cunning* ‘хитрий’ *disapproving* ‘засуджуючий’ – *able to get what you want in a clever way, especially by tricking or deceiving sb.* ‘спроможний одержати бажане за допомогою одурення або шахрайства’) [27].

У випадках, коли оцінка міститься у денотативному та конотативному компонентах, кажуть про раціонально-емоційний тип оцінки. Емоційний характер підкреслюється належністю слова до розмовного стилю, що маркується позначкою *colloq.* або *slang.* ‘розмовний’. Тим самим словник підкреслює негативний прагматичний ефект, який виникає в результаті вживання цих слів (англ. *stuck-up slang. affectedly superior, pretentious, snobbish* ‘підкреслено пихатий, гордовитий, бундючний’) [27].

Кількісна характеристика семантичних типів оцінних прикметників на позначення позитивних та негативних рис характеру наведено у табл. 2.

Таблиця 2. Кількісна характеристика семантичних типів оцінних прикметників із семами «позитивні та негативні риси характеру людини»

Характер оцінки	+		–	
	Кількість	%	Кількість	%
Тип оцінки				
Раціональний	178	88	254	84
Раціонально-емоційний	25	12	41	13
Емоційний	-	-	7	3
Всього	203	100	302	100

Як засвідчують дані таблиці 2, в семантиці негативних оцінних прикметників превалює раціональний тип оцінки. Раціонально-оцінні прикметники складають 254 одиниці (84%). Зазначений тип оцінки визначається на підставі маркерів оцінки, які містяться у дефініції. Взагалі, маркери оцінності поділяються на дві ємні категорії добре / погано. Наприклад, *cruel* 'жестокий' – 1. *Having a desire to cause pain and suffering* – "той, що має бажання завдати біль та страждання". Сема "погано" міститься в словах *pain* 'біль', *suffering* 'страждання' [26].

У 41 лексемах оцінка носить змішаний характер (13 %), який експлікується словами-маркерами в тлумаченні та позначками в словниковій дефініції. Наприклад, в дефініції слова *cussed* (colloq.) 'упертий' міститься експліцитна оцінка '*person who is not willing to be helpful*' – 'людина, яка не бажає допомагати іншим' [27]. Слід зазначити, що емоційно-забарвлені слова, які відносяться до раціонально-емоційного типу, в більшості марковані позначками colloq. або slang.

Невелика кількість одиниць, в яких оцінка носить емоційний характер, наприклад: англ. *dissolute* (disapproving 'засуджуючий') 'розпусний' – *enjoying immoral activities and not caring about behaving in a morally acceptable way* 'людина, якої подобається аморальна поведінка, яка не турбується про моральну допустимість своїх вчинків' [26].

В семантиці позитивних прикметників також превалює раціональний тип оцінки, що складає 178 одиниць (88%). Раціональна оцінка, як правило, виражена в дефініції. Добір слів базувався на принципі наявності семи «добре» в значенні слова. Наприклад: англ. *kind* 'добрий' – *gentle, friendly and generous* 'ніжний, дружелюбний та великодушний' [26]. Сема «добре» міститься в словах *gentle* 'ніжний', *friendly* 'дружелюбний'.

Раціонально-емоційний тип оцінки просліджується у 25 оцінних прикметниках, що складає 12%. Наприклад, англ. *two-handed* colloq. 'щедрий' розм. – *generous, open-handed* 'щедротний', 'великодушний' [27].

Емоційний тип оцінки не було зафіксовано серед прикметників на позначення позитивних рис характеру людини. Цей факт пов'язаний з прагненням словників експлікувати всі відтінки емоцій у словниковій дефініції. Але слід зазначити, що в емоційному завжди наявний компонент оцінки, воно виражає позитивне чи негативне сприйняття когось чи чогось-небудь. Тому поняття "емоційний" і "оцінний" нерідко вживаються як взаємозамінні. Існує також думка, що емоційність не завжди передбачає оцінність, однак вона є її потужним потенційним джерелом [12].

4. Висновки

Концепт CHARACTER належить до концептів ментальної природи та характеризується типовими ознаками лінгвокультурних концептів: комплексністю, наявністю образного та ціннісного складників, мінливістю знака оцінки. Досліджуваний концепт вербалізований 505 оцінними прикметниками на позначення позитивних та негативних рис характеру людини. Аналіз оцінних прикметників на позначення рис характеру людини з'ясував їх семантичний потенціал, який полягає в семантичній структурі лексичної одиниці. Інваріантне значення слова складається з набору сем – категоріальних, диференційних, потенційних, градаційних. За наявністю спільних сем, оцінні прикметники було розподілено на групи за знаком "+" та "-" оцінки. Абсолютна перевага негативної лексики пов'язана зі структурою оцінної шкали, де нормою є позитивна оцінка.

У результаті лексикографічного аналізу досліджуваних прикметників, було виокремлено три типи оцінки: раціональна, раціонально-емоціональна та емоціональна. Найбільша кількість лексем належить до першого типу, що можна пояснити спільністю підходів до лексикографічної презентації даного типу оцінки, прагненням репрезентувати його з максимальною експліцитністю та перевагою раціонального у мові.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. События. Факт. - М.: Наука, 1988. – 337 с.
2. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка / А.П. Бабушкин. – Воронеж. ун-та, 1996. – 269 с.
3. Бессонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивно-гендерні аспекти: монографія / О. Л. Бессонова. – Донецьк: ДонНУ, 2002. – 361 с.

4. Бессонова О. Л. Оцінка як семантичний компонент лексичного значення слова (на матеріалі іменників-найменувань особи в англійській, французькій та українській мовах): дис. ... кандидата філол. наук: 10.02.04 / О. Л. Бессонова. – Донецьк, 1995. – 186 с.
5. Вольф Е. М. Грамматика и семантика прилагательного (на материале иберо – романских языков). – М.: Наука, 1978 – 235 с.
6. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки. – М.: Наука, 1985. – 228 с.
7. Воркачев С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической проблемы в языкознании / С. Г. Воркачев // Филологические науки. – 2001. – С.64 – 72.
8. Гак В. Г. Языковые преобразования / Владимир Григорьевич Гак. – М., Школа Языки русской культуры, 1998. – 768с.
9. Карасик В. И. Лингвокультурный концепт как единица исследования / В. И. Карасик, Г. Г. Слышкин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики – Воронеж: Воронежский государственный университет, 2001. – С. 75 – 80.
10. Краткий словарь когнитивных терминов / Кубрякова Е. С., Демьянков В. З., Панкрац Ю. Г., Лузина Л. Г. – М.: МГУ, 1996. – 245 с.
11. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика: [учеб. пособие] / В. А. Маслова. – 2-е изд. – Минск: ТетраСистемс, 2005. – 256 с.
12. Петровский А. В., Ярошевский М. Г. Психология: Учебник для высш. пед. учеб. Заведений. – М.: Издательский центр Академия, 1998. – 512с.
13. Попова З. Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж: Истоки, 2003. – 192 с.
14. Приходько А. Н. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / Анатолій Миколайович Прходько. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 331 с.
15. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Юрий Сергеевич Степанов. – М.: Школа “Языки русской культуры”.
16. Степанов Ю. С. Концепты. Тонкая пленка цивилизации / Ю. С. Степанов. – М.: Языки славянских культур, 2007 – 602 с.
17. Стернин И. А. Концепты и лакуны / И.А. Стернин, Г. В. Быков // Языкознание: формирование и функционирование. – М., 2000. – С. 55 – 67.
18. Тер-Григорян М. Г. Рівневе вираження оцінки в усному англомовному дискурсі.: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук: 10.02.04 / М.Г. Тер-Григорян. – Одеса, 2009. – 19 с.
19. Шрамм А. Н. Очерки по семантике качественных прилагательных: (на материале современного русского языка). – Л.: Изд-во ЛГУ, 1979. – 134 с.
20. Bishop C. M. Neutral networks for pattern and concept recognition / C.M. Bishop. – Oxford: Oxford University Press, 2007. – 484 p.
21. Croft W. and Cruse D.A. Cognitive Linguistics / William Croft and D. Alan Cruse. – Cambridge University Press, 2004. – 356 p.
22. Chomsky N. Language and Problems of Knowledge. – Cambridge Mass MIT Press, 1988. - 205 p.
23. Wierzbicka A. Lexicography and Conceptual analysis. – Ann Arbor: Karoma, 1985. – 234 p.
24. The Concise Oxford Thesaurus in clear A – Z Form [compiled by B. Kirkpatrick]. – Oxford University Press, 1997. – 1547 p. [COT]
25. Longman Lexicon of Contemporary English. – Ed. By T. McArthur. – Longman Group Limited, 1998. – 913 p.
26. The New Shorter Oxford English Dictionary On Historical Principles / Oxford University Press, 2002., Vol. 1, 2. – 3809 p. [NSOED]
27. Oxford Advanced Learner's Dictionary of current English| / [sixth edition]. – Oxford University Press, 1998 / - 1428 p. [OALD]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Морозенко – викладач Центру іноземних мов факультету іноземних мов Донецького національного університету.

Наукові інтереси: лінгвоконцептологія, концептуальна система та концептуальна картина світу, теоретичні та практичні аспекти когнітивних та концептуальних досліджень.

БУДОВА ТА АНАЛІЗ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ «МІСТО»

Катерина МІКРЮКОВА (Миколаїв, Україна)

У статті моделюється лексико-семантичне поле «місто» на основі словникових статей великого тлумачного словника української мови В. Бусела.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, архісема, ядро, ядерна зона, периферійна зона, лексико-семантична група.

In the article the lexico-semantic field “city” is modeled on the basis of the dictionary entries of the V. Busel’s big Ukrainian explanatory dictionary.

Key words: lexico-semantic field, centre, archeseme, nucleus, nuclear zone, peripheral zone, lexico-semantic group.

У лінгвістиці однією із найбільш важливих та актуальних є категорія лексико-семантичного поля. У сучасній лінгвістичній науці теорія поля розглядається не лише в лексикології, але й у граматиці (функціонально-семантична категорія, описана А. Бондарко), словотворенні (словотвірне гніздо А. Тихонова), лексикографії (ідеографічне поле В. Морковкіна), лінгвокультурології (лінгвокультурологічне поле В. Воробйова). **Актуальність** теми зумовлена відсутністю ґрунтовних досліджень складу та структури лексико-семантичного поля взагалі та лексико-семантичного поля «місто» зокрема.

Мета статті – змодельовати лексико-семантичне поле «місто» на основі словникових статей великого тлумачного словника української мови за редакцією В. Бусела.

Теорія поля у європейській лінгвістиці має тривалу історію, але єдиного та чіткого визначення цього терміна досі не існує [8: 167]. Існують різні визначення цього терміна. Перше визначення терміна «семантичне поле» як сукупності лексем, що мають інтегральне значення, належить Г. Іпсену.

Варта уваги думка Г. Щура, який визначав поле як сукупність мовних, переважно лексичних, одиниць, що об'єднані спільністю змісту (іноді спільністю формальних показників) та відображають понятійну, предметну або функціональну схожість позначуваних явищ [7: 6]. Мовознавець розглядав поле як угруповання лінгвістичних елементів зі спільними властивостями, що належать до різних рівнів мови.

О. Селіванова розглядає лексико-семантичне поле як парадигматичне об'єднання одиниць певної частини мови за спільністю інтегрального компонента значення (архісеми). Вона зазначає, що лексико-семантичне поле має свій центр, котрий уключає найбільш уживані слова з яскравим інтегральним компонентом, та периферію, яка містить слова менш частотні за вживанням, стилістично забарвлені [6: 282].

Оригінальною є думка Л. Лисиченко про те, що лексико-семантичним полем як групи слів є «велике угруповання лексико-семантичних варіантів, що пов'язані одним відрізком дійсності та належать до різних частин мови. Лексико-семантичне поле складається не з лексем у повному складі їх значень, а з лексико-семантичних варіантів, які є одиницями семантичного аналізу» [5: 142].

Як справедливо зазначає М. Кочерган, лексико-семантичне поле – це «найбільше парадигматичне об'єднання, сукупність лексичних одиниць, які об'єднані спільністю змісту (іноді й спільністю формальних показників) і відображають поняттєву, предметну або функціональну подібність позначуваних явищ» [3: 265]. Мовознавець зауважує, що лексико-семантичне поле має ядро та периферію. До ядра науковець відносить найважливіші слова, що пов'язані між собою сильними семантичними відношеннями та утворюють синонімічні, антонімічні і родо-видові групи; до периферії – функціонально менш важливі слова [3: 267].

Відповідно до перерахованих визначень можна виокремити ряд основних ознак лексико-семантичного поля. По-перше, лексико-семантичне поле – це сукупність одиниць, об'єднаних семантичними зв'язками. По-друге, в основі лексико-семантичного поля лежить ядерний компонент, котрий так чи інакше стосується значення усіх його членів. По-третє, лексико-семантичне поле – це польова структура, що має ядро та периферію: чим далі член лексико-семантичного поля розташований від ядра, тим слабший його зв'язок із ядром.

За вихідний мінімум лексико-семантичного поля «місто» відібрані слова, належність яких до цього поля не викликає сумнівів – *місто, город, град, центр*.

Місто – 1) Великий населений пункт; адміністративний, промисловий, торговий і культурний центр. 2) Центральний населений пункт, що відрізняється від малого міста чи села великими розмірами та рівнем релігійної, військово-політичної, економічної, освітньої та культурної діяльності [1: 679].

Город – те саме, що місто [1: 255].

Град – уроч. город [1: 258].

Центр – 2) Частина якої-небудь країни, області, промислово і культурно найрозвиненіша; частина населеного пункту (переважно розташована в середині його), де містяться основні установи [1: 1581].

Ці лексеми є синонімами та становлять ядро лексико-семантичного поля «місто». До ядерної зони входять похідні лексеми: *городок, міський*.

Городок – Зменшено-пестливе до *город* [1: 255].

Міський – Прикметник до *місто* [1: 680].

Для з'ясування периферійної зони лексико-семантичного поля «місто» із великого тлумачного словника сучасної української мови В. Бусела відібрано всі лексичні одиниці, до тлумачення яких входили слова ядра та ядерної зони *місто, град, город, городок, міський*:

1) *Автоград* – *місто*, що виникло на базі великого автомобілебудівного заводу [1: 6].

2) *Урбанізація* – історичний процес швидкого зростання старих і появи нових *міст* та підвищення їхньої ролі в економічному й культурному житті суспільства [1: 1512].

3) *Метрополітен* – *міська* електрична залізниця, що проходить під землею в тунелях, а на поверхні по мостах-естакадах або по спеціально відведених ділянках вулиці [1: 665].

4) *Поріднений* – який встановив відносини побратимства (про *міста*) [1: 1066].

5) *Пригород* – 1. Населений пункт, розташований поблизу території *міста; передмістя*.
2. *іст. Місто*, селище, підпорядковане в адміністративному та економічному відношенні іншому, більшому *місту* [1: 1114].

6) *Провінціалізм* – слово, вираз, вживання яких обмежене якою-небудь областю, якимсь *містом* і т. ін [1: 1145].

7) *Продуктообмін* – форма економічного зв'язку між *містом* і селом, за якої обмін промислової та сільськогосподарської продукції відбувається без товарного обороту, без купівлі-продажу [1: 1151].

У результаті загальної вибірки було виділено 289 одиниць. Усі лексичні одиниці так чи інакше виражають семантику міського середовища, об'єднані у лексико-семантичне поле «місто». На основі визначення Л. Лисиченко про лексико-семантичне поле як угруповання лексико-семантичних варіантів, що поєднані одним відрізком дійсності та належать до різних частин мови [5: 121], у складі лексико-семантичного поля «місто» у великому тлумачному словнику сучасної української мови за граматичною функцією компонентів виділяємо лексико-семантичні групи.

Найбільш численною є лексико-семантична група іменників (225 одиниць), що включає тематичні групи, об'єднані навколо іменника «місто». У межах цієї лексико-семантичної групи широко представлені назви посад, посадових осіб: *штадткомендант, думець, мер, городник, городовик, городничий, ієрарх, басилей, каштелян, кондуктор, ленсман, подеста, поліцмейстер, префект, таутинінки, брандмайор, градобудівник, вїйт, корехідор, бургграф, лорд-мер, лавник, мейстерзингер, поліцейський наглядач, староста, містобудівник, тиран, бургомістр, градоначальник, околодочний* тощо.

Значну кількість одиниць цієї лексико-семантичної групи складають назви жителів, осіб: *абдерити, афінянин, бухарці, городянин, мадридець, мадридка, лосанджелець, луганець, магнітогорець, магніторогорка, лєнінградець, лєнінградка, лондонець, мелітополець, миколаївець, миколаївка, мінчанин, мінчанка, новгородець, перемишлянин, перемишлянка, петербуржець, полтавчани, римляни, сумчани, талліннець, чорнобилець, бюргер, лімітник, дама, Лаокоон, обложенець, патріот, патрон, Аишуур, шарапитка* тощо.

Значний обсяг назв становлять іменники – назви органів влади, управління: *ратман, сеньйорія, санітарна станція, віче, енджомен, магістрат, муніципалітет, пріорат, ратуша, герусія, ревком, курія, міськрада* тощо.

Назви, що вказують на прошарки у суспільстві, союзи, поселення, представлені у словниках групою номінативів: *аназат, германдата, гетерії, дигери, ешевени, козак, община, пан, плебей, популяри, райяти, сурожани, форштадт, агломерація, бюргерство, комуна, суспільство* тощо.

На позначення міських споруд, установ, будівель, їх частин у словнику містяться такі лексеми *автовокзал, автостанція, адресний стіл, беніало, бунгало, гетто, дитинець, ермітаж, караван-сарай, катакомби, кіномісто, клоака, кореспондент, котедж, кремль, майдан, миза, міськбанк, міськвно, міськдовідка, міськком, небосяг, опідіум, падворок, паладій, паладіум, палац-парад, палаццо, поштамп, приміщення, пункт, регістан, собор, стіна, хмарочос, хол, цитадель, сіни, вольна, колисочка, дача* тощо.

Серед субстантивів зазначеного лексико-семантичного поля широко представленими є назви міст: *метрополія, місто-герой, муніципій, надмісто, осередок, Острог, побратим,*

повіт, поліс, порт, пригород, Сарайчик, супермісто, Автоград, академмістечко, Акрополь, гавань, деми, мегаполіс, мегалополіс, Мекка, мікромісто, градоначальництво, столиця тощо.

Значну кількість одиниць лексико-семантичного поля «місто» становить лексика, що включає вулиць, кварталів, районів, місць – *бульвар, квартал, магістраль, пристань, проспект, махалля, слобідка, слобода, мікрорайон, нетрі, околодок, пасео, передмістя, поділ, промисел, рабад, селище, сторона, територія, часть, алямеда, біржа, вишгород, закуток, підгороддя, лугопарк, сквер, форум, лісопарк* тощо.

Широко представленою у межах поля є лексика на позначення процесів, дій, абстрактних понять – *радіофікація, блокада, вилазка, водовідведення, градобудування, дезурбанізм, велогонка, містобудівництво, містобудування, облога, остракізм, підступ, провінціалізм, продуктообмін, субурбанізація, урбанізація* тощо.

У структурі лексико-семантичного поля «місто» спостерігаємо також лексику на позначення транспорту, транспортних складових: *метрополітен, трамвай, транзитний транспорт, траса, тролейбус, трубопровід*; поодинокі назви: *мезоклімат, октруа, плацаниця, радіофон, руїна, самбука, стріт-край, франко, фуерос, калькулограф, герб, вал, брусок, аннона, аліканте*.

Беручи до уваги морфологічний чинник у формуванні лексико-семантичних груп, потрібно зазначити, що прикметники становлять значну частину кількості складників поля. Сучасні дослідники зазначають, що прикметники, відображаючи якості різноманітних предметів чи явищ дійсності, мають універсальну смислову пластику, вони активні стосовно інших слів, мають у структурі емоційно-оцінні елементи [2: 38].

До лексико-семантичної групи прикметників (53 одиниці) належать такі, що репрезентують різноманітні ознаки:

– просторові – *сільський, загородній, заміський, заштатний, іногородній, іпрський, кіровоградський, маломістечковий, міжміський, мікрорайонний, містечковий, містовий, міський, мукденський, передміський, підміський, позаміський, позаштатний, приміський, севрський* тощо;

– якості – *першопрестольний, поріднений, приплюснутий, резервний, селітерний, соборний, старий, штурмовий, магдебурзький, корінфський, кореспондентський, комісіональний, комендантський, ерихонський, жилого-комунальний, загальноміський, містобудівельний, містобудівний, молодеченський, оформлювальний, пергамський, переговорний* тощо%

– належності – *городянський, думський, комунальний, посадський, неміський, столий, центральний, повітовий, староміський* тощо.

Лексико-семантична група дієслів (9 одиниць) у структурі визначеного поля представлена дієсловами, що містять значення «місто». Дієслова цієї лексико-семантичної групи є носіями динамічної ознаки: *покорити, розсікати, розбудуватися, скорити, залюднити, падати, підкорити, підносити, підрости*.

Прислівникова лексико-семантична група представлена одним прислівником способу дії – *по-міському*.

Проведений аналіз дав змогу змоделювати лексико-семантичне поле «місто» на основі словникових статей великого тлумачного словника української мови за редакцією В. Бусела; з'ясувати семантичну та формально-граматичну структуру лексичних одиниць зазначеного поля; визначити лексико-семантичні групи у складі поля. За формально-граматичною функцією одиниці поля «місто» об'єднані у чотири лексико-семантичні групи: іменникову, прикметникову, дієслівну, прислівникову.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
2. Донецких Л. И. Реализация эстетических возможностей имен прилагательных в тексте художественного произведения / Людмила Ивановна Донецких. – Кишинев : Штиинца, 1980. – 160 с.
3. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підручник / Кочерган М. П. – К.: Видавничий центр «Академія», 2003. – 464 с.
4. Лисиченко Л. А. Концептуальная и языковая картины мира и их взаимодействие / Л. А. Лисиченко // Семантика и практика языковых единиц: [сборник научных трудов ХГПИ им. Г.С.Сковороды]. – Харьков: ХГПИ,

1991. – С.4-6.

5. Лисиченко Л. А. Лексико-семантична система української мови / Лідія Андріївна Лисиченко. – Харків : ХДПУ ім. Г. С. Сковороди, 2006. – 150 с.

6. Селіванова Олена Олександрівна. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Селіванова Олена Олександрівна. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.

7. Щур Г.С. Теории поля в лингвистике [Текст] / Г.С. Щур. – М.-Л., 1974.– С. 6

8. Lipka L. English Lexicology: Lexical Structure, Word Semantics & Word-formation. – Tubingen: Gunter Narr Verlag, 2002. – 167 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Катерина Мікрюкова – викладач кафедри мовознавства та логопедії Миколаївського національного університету ім. А.О.Сухомлинського.

Наукові інтереси: прикладна лінгвістика.

МЕТАФОРА ЯК ПРОВІДНИЙ МЕХАНІЗМ АНГЛОМОВНОЇ АКТУАЛІЗАЦІЇ ФЕНОМЕНУ «ЕКОНОМІКА ЗНАНЬ»

Лариса САНДІЙ (Тернопіль, Україна)

У статті здійснено аналіз англійських метафоричних неонімацій, котрі є вербальними маркерами нової економічної парадигми – «економіки знань». Масив неологізмів-метафор класифіковано з урахуванням їхньої приналежності до області-джерела й області-реципієнта. Визначено специфіку загалу метафоричних одиниць, співвіднесених з явищем «економіка знань».

Ключові слова: неонімація, метафора, семантична двоплановість, область-джерело, область-реципієнт, метафорична модель.

In the article are analyzed the English metaphorical neologisms that serve as verbal markers of a new economic paradigm – the knowledge economy. The corpus of neological metaphors is classified in relation to the source domain and the target domain. The peculiarities of metaphorical units relevant to the knowledge economy are revealed.

Key words: neonomination, metaphor, semantic duality, source domain, target domain, metaphoric model.

Поповнення словникового складу англійської мови є наслідком не лише «процесів зростання» (processes of growth), завдяки яким в мові з'являються нові слова, а й «процесів змін» (processes of change), завдяки яким наявні в лексиконі одиниці змінюють своє значення. Причому численні факти утворення семантичних неодериватів доводять, що в перехідні епохи findsiècle, аналогічні нинішній добі зламу століть, мовленнєві конструкції, котрі демонструють семантичний «зсув», парадоксальність асоціативних зв'язків, небувалу широту контексту, особистісний характер оцінок, набувають виняткового значення.

На думку провідних лінгвістів, сьогодні оновлення і поповнення лексичного корпусу передусім стосується фахових мов [5: 8; 7: 5; 10:115-116]. Адже зміни в лексиконі всередині спеціальних галузей знань значно випереджають розвиток загальної лексики, де не відчувається така нагальна потреба у форсованому розвитку словникового складу [12: 81].

Однією з найважливіших спеціальних галузей знань / діяльності, котра останнім часом демонструє ознаки стрімких змін, є економіка. На лінгвальні процеси в економічній сфері, і зокрема на активне формування фахової лексики, впливають різні суспільні потреби, а саме: революційний вплив інформаційно-комп'ютерних технологій, глобалізація, перегляд світоглядних і ціннісних орієнтацій тощо. Втім, у кінцевому підсумку перелічені соціальні чинники безпосередньо пов'язані з новим етапом розвитку світогосподарської системи – «економікою знань» (*knowledge economy*), яка «сьогодні стає базовою й універсальною складовою загальної економіки» [13: 56].

З ономаціологічної точки зору англійська актуалізація феномену «економіка знань» відбувається із залученням двох способів семантичної деривації:

- з перенесенням назви з одного предмета / явища на інший предмет / явище за їхньою схожістю чи суміжністю (метафора, метонімія, метафтонімія);
- без перенесення (евфемізація, дисфемізація).

За нашими спостереженнями, провідна роль у семантичних змінах належить механізму метафори. Власне тому *мета* статті – аналіз англійських метафоричних неонімацій, котрі є вербальними маркерами нової економічної парадигми. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: детермінувати склад і структуру корпусу неологізмів-метафор; класифікувати метафоричні одиниці з урахуванням їхньої приналежності до

області-джерела (*source domain*) й області-реципієнта (*target domain*); визначити специфіку загалу метафоричних одиниць, співвіднесених з явищем «економіка знань».

Об'єктом дослідження стали інноваційні процеси, що відбуваються у словниковому складі англійської мови економічної сфери. Предметом наукової розвідки обрано метафоричну транспозицію як один із провідних механізмів англомовної актуалізації феномену «економіка знань». Матеріалом дослідження слугували 285 неонімацій-метафор, дібраних з робочої картотеки англійських новотворів загальним обсягом близько тисячі одиниць, котру було укладено за матеріалами новітніх англомовних друкованих словників, електронних лексикографічних репозитаріїв та англомовної періодики за 2000-2013 роки.

На перший погляд здається, що використання будь-якого різновиду тропів для репрезентації економічних понять суперечить багатьом параметрам фахової мови, особливо терміносистеми (вимога щодо чіткості номінації, однозначності терміна, відповідності терміна поняттю). Однак той факт, що метафоричні номінації широко представлені в усіх функціональних стилях мови (офіційно-діловому, науковому, публіцистичному, розмовно- побутовому, художньому, конфесійному), має цілком логічне підґрунтя.

Адже, як доводить вивчення метафори в рамках когнітивної лінгвістики, психолінгвістики, культурології, людина не може обходитися без метафор. Американські дослідники Дж. Лакофф і М. Джонсон постулюють, що метафора всюдишча і виявляє себе «не лише в мові, а й в мисленні і в дії. Наша повсякденна понятійна система, в рамках якої ми думаємо і діємо, по суті своїй метафорична» [9: 25]. Таким чином, «локус метафори – в думці, а не в мові» [15: 203], і відповідно, метафорика – не властивість мовної системи, а її *modus vivendi*.

В сучасній лінгвістиці погляд на метафору як на універсальний пізнавальний механізм стає практично загальноновизнаним. Поділяючи точку зору багатьох дослідників про метафору як призму, через яку індивід здійснює акт світобачення і формує новий гносеологічний образ, ми також, услід за Н. Д. Аругюновою, В. Г. Гаком, А. А. Залізник та іншими вченими, сходимося на думці, що семантична двоплановість – це визначальна лексико-семантична характеристика метафори [1: 340; 4: 11; 8: 59].

В основі семантичної двоплановості лежить припущення про подібність двох онтологічно несхожих і логічно неспівставних в реальності сутностей за моделлю $X \in \text{ніби } Y$. Згадане припущення призводить до зіткнення смислів, наслідком якого стає запозичення понять з однієї сфери пізнання в іншу. Спираючись на модус фіктивності (*als ob* – «як ніби»), метафора синтезує нові концепти, порушуючи межі несумісного.

Щодо використання метафори в науці та професійному дискурсі, то напрацювання вчених з цієї проблематики [6; 11; 14] дозволяють вказати основну причину поширення метафори у спеціальних мовах – це евристичний потенціал метафори, тобто здатність висловити у мові, а значить, зробити усвідомленою нову інформацію про світ. З огляду на вищезазначене, стає зрозумілим, чому метафоризація займає чільні позиції у процесах концептуалізації нової економічної реальності.

Перейдемо до аналізу метафоричних номінацій у сучасній мові економіки. З-поміж численних підходів до типології, класифікації метафор та метафоричного моделювання дійсності, запропонованих у багатьох публікаціях, ми обрали спосіб систематизації неологізмів-метафор за двома принципами. Перший передбачає розподіл мовних одиниць з урахуванням їхньої приналежності до області-джерела (*sourcedomain*). Другий – класифікацію метафоричних неонімацій відповідно до того, до якої області-реципієнта (*targetdomain*) вони потрапляють.

Аналіз джерел метафоризації дає змогу з'ясувати, які вихідні ментальні сфери (за іншою термінологією – сфери-донори) є найтиповішими для осмислення нових економічних реалій. А розгляд метафоричних найменувань за їхньою приналежністю до області-реципієнта дозволяє детермінувати напрями метафоричної експансії і виявити основні денотативні зони.

В результаті класифікації неологізмів-метафор за принципом приналежності до області-джерела було виокремлено вісім продуктивних метафоричних моделей:

І. Людина – 27%.

- II. Артефакти – 24%.
- III. Світ природи – 16%.
- IV. Літературно-міфологічні сюжети і релігія – 10%.
- V. Кольори – 9%.
- VI. Військово-морські поняття – 7%.
- VII. Їжа та напої – 4%
- VIII. Спорт та ігри – 3%.

Найбільш численною сферою образного осмислення нових економічних реалій є метафорична модель «**Людина**», репрезентована такими тематичними групами:

- «Людина і медицина»: *affluenza (affluence + influenza), corporateanorexia, teleworkaholicsyndrome, viralmarketing, X-shapedrecovery*;
- «Родинні відносини»: *booth babe, daughter track, friends-and-family shares, granny leave, office spouse*;
- «Тіло людини»: *eye service, face-to-face sales, fat finger trade, pecuniary gland, stomach share*;
- «Фізичні, поведінкові характеристики та дії»: *BigUglies, liarloan, nagfactor, quarterly charm deficiency, silent run*;
- «Сексуальна сфера»: *brand slut, debtporn, eco-porn, financial pornography, investment pornography*;
- «Відомі особистості»: *AngelinaJolieStockIndex, Cramerbounce, IcahnEffect / IcahnLift, J. Lo (JenniferLopez), market-Leninism, Stoozing, Tobintax*;
- «Соціальні відносини і діяльність»: *brandalism (brand + vandalism), cronycapitalism, digitalnomad, orchestramodel, startupartist, tribalmarketing*.

Друга метафорична модель «**Артефакти**» пов'язана з понятійною сферою, котра охоплює результати інтелектуальної та фізичної праці людства і може бути представлена за допомогою таких тематичних груп:

- «Пристрої, механізми і технічні процеси»: *appraisal mill, chainsaw consultant, dotank, drillbitstock, glasselevator, stovepipeorganization*;
- «Предмети побуту»: *couch commerce, cradle-to-cradle, duvet day, falling knife, kitchen-sink, off-the-clock, warm-chair attrition*;
- «Одяг, аксесуари і косметика»: *digital wallet, e-purse, lipstick indicator, open-collar worker, portfolio worker, sneaker millionaire, wallet share*;
- «Будівлі та елементи приміщень»: *concrete ceiling, debt ceiling, glass closet, glass wall, skyscraper ad, Silicon ceiling, stores with doors, walled garden*.

Третю метафоричну модель «**Світ природи**» репрезентують поняття, що стосуються живої та неживої природи, а саме:

- «Тварини»: *alpha pup, dead cat bounce, dog with fleas, herd investment, idea hamster, long tail, lion food, mouse race, rat-race equilibrium, seagull manager*;
- «Рослини»: *dead wood, bamboo ceiling, grass ceiling, green shoots*;
- «Дорогоцінні метали»: *dot-comgoldrush, goldenhandcuffs, goldenhello, platinumhandshake, silverindustry*;
- «Природні явища і об'єкти»: *brandscape (brand + landscape), decimal dust, glass cliff, housing bubble, sunlighting*;
- «Географічні поняття»: *Bangalored; Deadfish, Idaho; LakeWobegoneffect; Riohedge*.

Четверта метафорична модель «**Літературно-міфологічні сюжети і релігія**» об'єднує назви понять, котрі пов'язані зі сферою духовного життя людини, зокрема:

- «Міфічні та архетипічні персонажі й образи»: *ghostwork, monstercountry, Plutonomy, zombieaccount, zombiebank, zombiebrand, zombieeconomics*;
- «Літературні персонажі»: *Goldilocks economy, Gulliver effect, Harry Potter Stock Index, James Bond Stock Index, patent troll, Robin Hood Tax*;
- «Релігія»: *angelinvestor, barefootpilgrim, Eurogeddon (Europe + Armageddon), knowledgeangel, religionstock, superangel (archangel)*.

П'ята метафорична модель «**Кольори**» охоплює кольоропозначення, що використовуються для образної концептуалізації цілої низки нових економічних реалій, а

same: *BlackFriday*, *blackhatmarketing*, *blackswan*, *brownfield*, *darkgreen*, *dirty-whitecollar*, *greenaccounting*, *greenchip*, *greeneconomics*, *greenfield*, *greymatter*, *pink-slipparty*, *red-chip*.

До шостої метафоричної моделі «**Військові та військово-морські поняття**» входить клас предметів і явищ, назви яких беруть участь у створенні мілітарної та морської метафори, зокрема: *anchorstore*, *bozoexplosion*, *dotbomb*, *guerrillamarketing*, *killboard*, *ninjaloan*, *re-anchor*, *samurai*, *torpedostock*, *underwateroptions*.

Назва сьомої метафоричної моделі «**Їжа та напої**» вказує на основні понятійні елементи, що слугують джерелом харчової метафори, зокрема: *bananaproblem*, *burgernomics*, *sappuccinoeconomy*, *cookiejaraccounting*, *doughnutpattern*, *lattenomics*, *lattefactor*, *marzipanlayer*, *peanut-buttering*, *two-pizzateam*.

Зі сферою-джерелом «**Спорт та ігри**», яка репрезентує восьму метафоричну модель, пов'язані такі найменування-метафори, як: *arrowshooter*, *casinoculture*, *jackpotjustice*, *lotterymentality*, *mouserace*, *rat-raceequilibrium*, *scrummeeting*, *suckerrally*, *tenbagger*.

Від систематизації неологізмів-метафор за принципом їхньої приналежності до сфер-джерел метафоричної експансії перейдемо до розгляду денотативних зон, що є об'єктами метафоричних перенесень. Основними центрами концентрації метафоричних найменувань у фаховому лексиконі сфери економіки слід вважати такі предметні області, як «Фондовий ринок та інвестиційна діяльність» (29% від загальної кількості метафор), «Організаційно-корпоративна культура» (26%), «Бізнес-діяльність компаній» (16%), «Маркетинг» (9%). До менш репрезентативних реципієнтних сфер відносяться «Загальна економіка», «Гроші і грошовий обіг», «Роздрібна торгівля», «Електронна комерція», «Економічна глобалізація».

На наш погляд, зростання кількості неонімацій-метафор в окремих денотативних зонах є свідченням соціального напруження й загострення антагонізмів у відповідних підсферах економіки. Висуваючи цю тезу, ми спираємося на позиції тих учених, котрі вважають, що метафоричне мислення – ознака кризового мислення, мислення в складній проблемній ситуації, розв'язання якої вимагає значних зусиль від когнітивної системи людини для засвоєння нових знань і вибору правильної альтернативи з багатьох варіантів [2: 93; 3: 46; 16].

На підставі структурно-семантичного аналізу загалу неонімацій-метафор ми дійшли висновку, що найбільш частотними є полілексемні мовні одиниці, переважно з двох компонентів, в яких метафоричному переосмисленню може підлягати один або обидва складових елементи. Більшість одиниць (понад 80%) утворена за такими моделями: $N + N$ (*anchorstore*, *lattefactor*, *torpedostock*), $Adj + N$ (*blackswan*, *digitalwallet*, *greenaccounting*), $N + N + N$ (*cookiejaraccounting*, *LakeWobegoneffect*, *rat-raceequilibrium*), $Adj + N + N$ (*greyhatmarketing*, *fatfingertrade*, *warm-chairattrition*). Серед метафор трапляються і монолексемні інновації, головним чином субстантиви – *archangel*, *boomerang*, *campus*, *incubator*, *stag*, *torpedo*, *wampum*. Деякі метафоричні одиниці утворені шляхом конверсії – *green* (v), *hot-desk* (v), *put-pocketing* (partI), *re-anchor* (v), *sneakers-up* (adj), *squeeze-and-tease* (n), *showroom*(v).

Проведений аналіз корпусу англійських метафоричних неонімацій, релевантних щодо нової економічної парадигми, дозволив дійти певних висновків. По-перше, незважаючи на розмаїття образно-тропеїчних знаків, в яких використовуються артефактні символи, зоосимволіка, елементи міфологічно-релігійної та літературної спадщини, символіка кольору, гастрономічні символи, мілітарна символіка, символи зі світу спорту та азартних ігор, ключовою залишається антропоморфна метафора, оскільки людина завжди ставить себе у центр власної картини світу.

По-друге, найбільш численними сферами образного осмислення нових реалій економіки є ті предметні області, в яких через загострення соціальних конфліктів виникає потреба у метафоричному моделюванні дійсності й акцентуації на найсуттєвіших ознаках нових реалій. І по-третє, масив англійських неонімацій-метафор економічної сфери репрезентують як монолексемні найменування, так і полілексемні одиниці, утворені за різними моделями ($N + N$, $Adj + N$, $N + N + N$, $Adj + N + N$).

Для подальших наукових розвідок перспективним вважаємо більш деталізований погляд на основні функції економічної неометафори (евристичну, аргументативну, прагматичну, контактостановлювальну, акцентуаційну).

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н. Д. Функциональные типы языковой метафоры / Н. Д. Арутюнова // Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка. – М.: Наука, 1978. – Т. 37. – № 4. – С. 333-343.
2. Баранов А. Н. О типах сочетаемости метафорических моделей / А. Н. Баранов // Вопросы языкознания. – М.: Наука, 2003. – № 2. – С. 73-94.
3. Гаврилова М. В. Методы и методики исследования политической коммуникации / Гаврилова М. В. – Санкт-Петербург: Изд-во Невского института языка и культуры, 2008. – 92 с.
4. Гак В. Г. Метафора: универсальное и специфическое / В. Г. Гак // Метафора в языке и тексте / В. Г. Гак [и др.]; отв. ред. В. Н. Телия. – Москва: Наука, 1988. – С. 11-26.
5. Гринев С. В. Введение в терминоведение / С. В. Гринев. – М.: Московский лицей, 1993. – 309 с.
6. Гусев С. С. Наука и метафора: монография / С. С. Гусев. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1984. – 150 с.
7. Д'яков А. С. Основы терминотворения: Семантические та соціолінгвістичні аспекти / Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. – Київ: Вид. дім «КМ Academia», 2000. – 218 с.
8. Зализняк А. А. Многозначность в языке и способы ее представления / А. А. Зализняк. – М.: Языки славянских культур, 2006. – 672 с.
9. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем: монография / Дж. Лакофф, М. Джонсон; пер. с англ. А. Н. Баранова, А. В. Морозовой; под ред. и с предисл. А. Н. Баранова. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 252 с.
10. Лейчик В. М. Противоположные тенденции как импульс развития языка в современную эпоху (эссе по общему языкознанию) / В. М. Лейчик // Язык и действительность: сб. науч. тр. памяти В. Г. Гака. – М.: ЛЕНАНД, 2007. – С. 114-121.
11. Мишанкина Н. А. Метафора в науке: парадокс или норма? / Н. А. Мишанкина. – Томск: Изд-во Томского ун-та, 2010. – 282 с.
12. Складарская Г. Н. Метафора в системе языка / Г. Н. Складарская; отв. ред. Д. Н. Шмелёв. – СПб.: Наука, 1993. – 152 с.
13. Суперанская А. В. Общая терминология: вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева; отв. ред. Т. Л. Канделаки. – Москва: УРСС, 2003. – 248 с.
14. Федулова Л. І. Концептуальні засади економіки знань / Л. І. Федулова // Економічна теорія. – 2008. – № 2. – С. 37-59.
15. Kuhn T. S. Metaphor in Science / Thomas S. Kuhn // Metaphor and Thought; ed. A. Ortony. – Cambridge: Cambridge University Press, 1993. – P. 533-544.
16. Lakoff G. The Contemporary Theory of Metaphor / G. Lakoff // Metaphor and Thought / Ed. by A. Ortony. – 2nd ed. – Cambridge, N. Y.: Cambridge University Press, 1993. – P. 202-251.
17. Landtsheer C. Function and the language of politics. A linguistic uses and gratification approach / Christ'l de Landtsheer // Communication and cognition. – Ghent (Belgium), 1991. – Vol. 24. – № 3/4. – P. 299-342.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Лариса Сандій – викладач кафедри іноземних мов та професійної комунікації Тернопільського національного економічного університету.

Наукові інтереси: інноваційні процеси у словниковому складі англійської мови, розвиток лексико-семантичної підсистеми англійської мови сфери економіки, сучасні соціолінгвістичні студії, актуальні питання міжкультурної комунікації.

ВІДОБРАЖЕННЯ ТОПОНІМІВ «БЕРДЯНСЬК» І «АЗОВСЬКЕ МОРЕ» В ОНОМАСТИЧНОМУ ПРОСТОРИ БЕРДЯНСЬКИХ ПОЕТІВ

Ірина ХОДИКІНА (Бердянськ, Україна)

У статті відображено специфіку вживання частотних реальних топонімів – ойконіма Бердянськ, гідроніма Азовське море, макротопоніма Приазов'я – в творчості Г. Горбача, О. Будухай, А. Будухай та ін. Проведено аналіз ліричної ономастики на семантичному рівні.

Ключові слова: топонім, ойконім, астіонім, гідронім, пелагонім, макротопонім, номінативна функція.

This article reflects the specifics of the usage of frequently used real place names – oikonim Berdyansk, hydronym Sea of Azov, makrotoponim Pryazovia in the works of G. Gorbach, A. Buduhay, O. Buduhayet etc. The lyrical onomastics on the semantic level has been analyzed.

Key words: place name, oikonim, astyonim, hydronym, pelagonim, makrotoponim, nominative function.

Власні географічні назви будь-якої мови входять у її лексичний склад. «Зв'язки топонімів з іншими словами виявляються і в їх кореневому складі, і в будові, і в граматичних ознаках. Історично всі топонімічні назви утворені від загальних слів – прямо або через

посередництво якихось власних назв, які виникли на базі назв загальних» [3: 150]. Топонімічні назви не становлять «окремого царства» [3: 150]. Топоніми, як і особові імена людей, мають ряд істотних відмінностей від усіх інших лексичних груп. Таке положення «дає змогу говорити про певну автономність назв всередині словникового складу мови» [3: 150]. Топонімічні назви – явище насамперед суспільне. Вони не могли з'явитися самі по собі, відбір ознак їх найменування зумовлений інтересами суспільства.

Актуальність обраної теми полягає у зростаючому інтересі науковців до вивчення власних назв у межах художнього тексту, про це свідчать доробки Ю. О. Карпенка, В. А. Никонова, Е. Б. Магазаника, В. М. Калінкіна, Є. С. Отіна та ін. Тож в сучасній лінгвістиці проблема вивчення власних назв у художніх текстах вийшла за межі розгляду творів окремого письменника, увага зосереджена на більш глибокому аналізі топонімів у ліриці місцевих поетів.

Припускаємо, що топоніми у художньому творі є важливими носіями краєзнавчої інформації, яка вкрай необхідна для вивчення української мови. Бачення знайомих топонімів у художньому тексті викликає у читача заохочення ознайомитися з ним глибше, пояснення ролі топонімів додає довершеності загальному процесу навчання мови в поліетнічному середовищі, яким є Бердянськ.

Об'єкт дослідження: функціонування топонімів у творах Григорія Бідняка, Григорія Горбача, Ольги та Андрія Будагай. Предмет дослідження: використання різних типів топонімів у ліриці бердянських поетів кінця ХХ – початку ХХІ ст.

Метою дослідження є вивчення семантики та функціонування бердянського топонімікону у творах місцевих поетів. Для досягнення позитивних результатів необхідно: з'ясувати значення та особливості використання топонімів у поетичних творах, присвячених рідному краю; проаналізувати виділений топонімічний матеріал. Методологічною базою дослідження послуговували роботи з ономастики й поезики оніма О. В. Суперанської, Ю. О. Карпенка, Є. С. Отіна, В. М. Калінкіна та ін.

Вперше науковому аналізу підпорядковано топонімічні одиниці у сучасних творах поетів бердянської плеяди. Зацікавленість до вивчення матеріалів з місцевої топоніміки виникла не випадково, адже вони мають, насамперед, практичну цінність у педагогічному процесі навчання мови і літератури: дають можливість оживити заняття з історії, географії, літератури, народознавства, пробуджують інтерес до краєзнавства, допомагають формувати патріотичні почуття, прищеплювати любов до рідного краю.

Топоніми у художніх творах відбивають переважно реально існуючі назви. Вигадані (нереальні) у художніх творах географічні назви є здебільшого специфічною ознакою жанру.

Астіонім Бердянськ часто фігурує як у заголовках – «Бердянський вечір», «Герб Бердянська», «Рідному Бердянську», так і у змісті поезій: *В небо над Бердянськом вечоровим / Місяць вируша на колісниці, / І серпанок срібний хвиль шовкових / У промінні місяця іскриться* [4: 43], порівняння з більш відомими астіонімами: *Всім серцем лунуть внуки й діти / До мирних затишних осель. / Так молодій, Бердянськ, і квітни, / Та будь відомим, як Марсель!* [5]. Такі рядки будугайських поезій перегукуються з астіонімою ойкономасікою вже іншого бердянського лірика: *Нехай же не ходять трамваї – / Може не ті мостові. / Та сонця такого немає / В Києві, навіть в Москві* [2: 111].

До речі, світові ойконіми – явище не одиничне у творчості бердянських ліриків. Так топонім *Київ* О. Будагай виносить як присвяту у заголовок – «Києву», а в самому тексті поезії відмічаємо звертання-порівняння: *Києве! Ти вічніший од Рима* [4: 31]; у цій же строфі поетонім-гідронім *Славути* та хоронім *Україна*. Така насиченість твору топоніміконом інших класів підкреслює адресатну спрямованість топоніма-ойконіма винесеного у заголовок: *На просторі голубім Славути вод / Маєш юну силу незбориму – / України-неньки вільної народ* [4: 31].

Якщо будь-яка власна назва має у своєму лексичному арсеналі кілька значень, то вона може сприйматися як символ. В реальному житті урбаністичний ойконім **Бердянськ** звичайно не наділений експресивністю, не має прихованих смислів, залишається ідентифікуючим знаком – назвою міста: *Краєвиди Бердянська / люблю над усе, / коли сонце заходить / і море стихає ...* [2: 54]. Однак контекст художнього твору (на разі розглядаємо

поезію) значною мірою може змінити власну назву, надавши їй символічного значення: *Бердянськ... Бердянськ... / Усе, як і було... / Я слухаю прибій, / як пісню моря* / [2: 91]. Топонім набуває знаковості, виступає символом стабільності, спокою, гармонії, відпочинку тощо.

Специфіка образно-художнього осмислення слова відбивається і на функціях топонімів, включених до літературного твору. Добираючи засоби творення образності автор з двох синонімічних сполучень «бердянська осінь» та «осінь у Бердянську» перевагу надає останньому, тим самим увиразнюючи власну назву: *Осінь у Бердянську – / Така красива, / услід за літом / у степ сплива* [2: 75].

Поетичні рядки можуть розкривати походження назви ойконіма: *А нині квітне юне місто, / З відкритим серцем друзів жде, / З ім'ям від річки Берди чистим / В майбутнє України йде* / [5], вказувати на місце знаходження: *Де Берда-красуня впада в синє море, / Де вітер згина ковила і полин, / На лоні матусі-України просторім / Розквітнув Бердянськ – молодий її син* [5].

Для створення поетичного образу рідного міста автори наділяють його епітетами: *Бердянськ фестивалний, святковий, буденний* [5]; *Радісний і дивовижний Бердянськ!* [5], метафоризують – *Підняв наш Бердянськ над Азовом вітрила, / Новітнє усе він збирає на борт* [5] тощо.

Поєднання в поезії астіоніма + загальної назви, яка вказує на тип топоніма, що має вигляд формули «власна назва *Бердянськ* + загальна назва *місто*», є притаманним явищем лірики усіх бердянських поетів: *Ти, Бердянськ, як батько, обігрів. / Працелюбне місто і веселе* [4: 43].

Функцію підсилення виділення власної назви топоніма в тексті та його характеризуючої загальної назви виконує займенник «моє»: *Бердянськ, моє місто, / Ти, наче намисто, / Купаєш у морі вогні* / [2: 103].

Часто в ліричних текстах бердянських поетів помічаємо прикметники відтопонімічного творення, наприклад «Азов» – «азовські», «Бердянськ» – «бердянські» та ін.: *Азовські зорі / Купаються в морі. / В райдугах мальви весни. / Бердянськ – моє місто. / Квітне барвисто* [2: 111].

Серед ойконімів, що зустрічаються в літературних текстах бердянських митців, помічаємо топонімічне сполучення на позначення адміністративної одиниці *Бердянський район*: *Живи в віках, район Бердянський, / Щасливим будь і розквітай. / Для тебе, рідна Україно, / Живи й квітуй, Бердянський край* [6: 166]. Топоніми можуть бути вжиті як одинично, так і комбінаторно, поглянемо: *район Бердянський, Україно, Бердянський край* тощо.

Бердянські поети не обмежуються лише ойконімом *Бердянськ* та похідними від нього сполуками, в їх творчості фігурують ойконіми так званої тематичної групи «мала батьківщина». Це можуть бути різні за класами топоніми, але найчастіше назви сільських поселень, як відомих (тобто реально існуючих), так і маловідомих (забутих, за якихось причин чи обставин вже неіснуючих сіл): *Малинівка, Андрівка, Новопетрівка, / Виборова і Карла Маркса. / Червоне Поле, село Осипенко, / Сьогодні це свято для нас. / Успенівка, Дмитрівка, Старопетрівка, / квітучий Бердянський наш край. / Іванівка, Хвиля, Трояни, Бердянське, / Це свято для нас пам'ятай* / [6:12].

Для вираження емоційного ставлення ліричного героя до об'єкта найменування в поетичному тексті автором може створюватися контекстуальна антонімія на основі ойконімів: *Періщить дощ / у Луначарську. / Дзвін стиглих / крапель не стиха. / Спекотне сонце / у Бердянську – / здається, / море висиха...* / [2: 48].

Отже, топонімічний простір у поезіях бердянських авторів, представлений ойконімами, широкий і своєрідний, але в цілому підпорядкований ідейно-художньому задумові твору, є його структурним компонентом.

Гідроніміка представлена двома назвами – пелагонімом *Азовське море* та похідними назвами типу *Азов*, і потамонімом *Берда*: *Кочівників страшні навали / Наш край хотіли побороть, / А річку Бердою назвали, / Що означає «Дав Господь»* [4: 44]. Увагу в статті звернемо на пелагонім, що в поетичному мовленні може змінювати семантику, утворювати

поетонімічну конструкцію на позначення урбоніма: *Квітни і слався, Бердянськ-на-Азові* / [2: 101].

Гідронім може вживатися як в авторській розповіді: *А я вдивляюсь / в Азовське море – / в останнє хочу / його збагнуть* [2: 75], так і в лірично забарвлених пейзажних замальовках: *Люблю, люблю / Азовське море – / безмежну гладь, / його прибий* [2: 16]. І вже в іншій ліричній замальовці виділяємо кілька топонімічних назв: *Красуне Бердо, наша доле, / Несеш в Азов ти хвиль блакить, / Там, де падаєш в синє море, / Життя вирує і бринить* / [4: 44]; *Де Меотида котить хвилі, / Де грає парусами бриз, / Агарський берег мріє милий – / Мандрівки довгої сюрприз* [5].

Пелагонім *Азовське море* належить до загальновідомих топонімічних назв і в поетичному мовленні часто має синонімічний відповідник усіченого творення *Азов*: *Зірки вмиваються / в Азові / золотолиці, / молоді* / [2: 60]. Однак, зважаючи на те, що скорочена топонімічна назва *Азов* широко фігурує в текстах народних дум, то її також відносимо до типових топонімів. Підстави для цього надають і дослідження Т. П. Беценко, в яких зазначено, що чітка окресленість найменувань в народних думах (насамперед – топонімів) виявляється в тому, що всі найменування, як правило, реальні й документально зафіксовані. «Окрім того, вони позначають назви об'єктів і осіб історично значущих. Таким чином, їх уживання обумовлене насамперед точністю, достовірністю, правдивістю інформації, що подається. Можна сказати, що в даному випадку власне найменування, виконуючи свою первинну функцію, – інформативно-національну – створюють інформаційне поле» [1: 2].

Ця усічена назва пелагоніма може набувати узагальнення, і переходити з гідронімічного класу у макротопонімічний, сприймаючись як позначення певної території, регіону тощо. Така зміна топонімічної семантики сприяє утворенню синонімічного ряду Приазов'я – Азов – (і більш широко) Таврія – Дике Поле – (вужче) Бердянщина: *Азов – як Азовський край: / степу / запахи медові / бентежать душу / так мою... / Неначе вперше, / на Азові / такий малюнок / пізнаю.../*.

Стилістично нейтральні топоніми виконують основну функцію – називання реальних географічних об'єктів, що характеризуються у тексті, меж простору чи кордони, просторові координати дій або явищ, напрямки руху чи переміщення у просторі, просторові ознаки предмета або особи та ін.

Топоніми можуть виконувати не лише суто номінативну функцію, тобто лише називати географічний об'єкт. Часто вони набувають узагальненого, абстрактного значення, а подекуди номінативна функція помітно згладжується або й зовсім втрачається, набуваючи рис художнього, символічного, а то й міфологічного образу: *Бердянськ! Ти справді «Дар від Бога», / Степів і моря благодать! / Терниста є твоя дорога, / Та в змозі дух твій зло долать!* [4: 44].

Стилістично марковані функції топонімів – це хронотопна, символічна, соціально-історична, естетична, образно-тропеїчна, характеризуюча, фонові, описувально-зображальна тощо. Всі вони у різній мірі представлені у творчості бердянських поетів. На перспективу виносимо виявити і глибше дослідити стилістично марковані функції бердянського топонімікону. У кожного з авторів власний топонімічний простір, але спільними в ньому є географічні реалії, пов'язані з Бердянськом та Азовським морем.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Беценко Т. П. Ономастичний простір українських народних дум / Т. П. Беценко. – Сумський педагогічний університет. – Режим доступу: <http://s2.docme.ru/store/.../000170639.pdf?...>
2. Бідняк Г. Перлина Приазов'я [Вірші та пісні] / Г. П. Бідняк. – Дн-ськ: «Січ», 2007. – 119 с.
3. Бойко Г. Топоніми в оповіданнях І. Франка та на заняттях української мови як іноземної [Текст] / Г. Бойко // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – 2009. – Вип. 4. – С. 149-156.
4. Будугай О. Д. Скарби Приазов'я [Поезії] / О. Д. Будугай, А. О. Будугай. – Бердянськ: Південна зоря, 2001. – 112 с.
5. Вірші про Бердянськ [Текст] / Запорізька обласна універсальна наукова бібліотека – Запоріжжя. – Режим доступу :
6. Горбач Г. Пісні і краса рідного краю [Поетичний збірник] / Г. А. Горбач. – Бердянськ: «Модем-1», 2012. – 280 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Ходикіна – старший викладач кафедри загального мовознавства та слов'янської філології Бердянського державного педагогічного університету.

Наукові інтереси: ономастичний простір Північного Приазов'я в документах, літературі та усному мовленні.

КРИТЕРІЇ ФОРМУВАННЯ КОРПУСУ ДІЄСЛІВ З ГРАДУАЛЬНОЮ СЕМАНТИКОЮ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Ольга БЕРДІНА (Маріуполь, Україна)

В статті розглядаються критерії формування корпусу дієслів з градуальною семантикою в англійській мові. Подається класифікація градуаторів за ступенем прояву градуальної ознаки.

Ключові слова: градація, градуальна семантика, градуатор, градуальна ознака, градуальна сема, квалітативний компонент.

This paper focuses upon the forming criteria for the corpus of the verbs with gradual semantics in English. Classification of gradators according to the power of realization of gradual mark is proposed.

Key words: graduation, gradational semantics, graduator, gradual mark, qualitative component, gradual seme.

1. Вступні зауваження. Наявність в мові спеціальних засобів, які виражають процес градуювання, засвідчує значущість категорії градації в лінгвістиці. Зацікавленість градацією як лінгвістичним феноменом пов'язана, перш за все, з тим, що вона дозволяє мові відображати реальність в її динаміці, постійній зміні та розвитку. В даному дослідженні градація услід за О.І. Шейгал розуміється «як впорядкування за деякою шкалою та універсальні типи семантичних відносин в мові, проявом принципу континуума в структурі мовної системи» [16: 83].

Основні засади вивчення градації як мовної категорії започатковані у статті Е. Сепіра, в якій автор виділив градацію як лінгвістичну категорію, окреслив перспективні напрямки її вивчення та створив понятійний апарат [23]. Своєрідним продовженням головної ідеї Е. Сепіра стала фундаментальна робота Д. Болінджера "Degree words" [18], в якій розглядаються семантичні особливості інтенсифікаторів і поєднаних з ними слів різних частин мови. Питання мовної градації отримало розвиток у роботах таких зарубіжних лінгвістів, як М. Бірвіш, К. Кеннеді, Л. Макнеллі, Ч. Осгуд, Дж. Расмусен, та ін. [17; 20; 21; 22].

Проблему семантичної градації поглиблено в працях російських та українських мовознавців Г.Г. Галич, К.Г. Городенської, С.М. Колесникової, В.І. Кононенко, Л.І. Коржика, Т.А. Космеди, Н.М. Костусяка, Л.М. Марчук, О.І. Нечитайло, І.А. Пасічника, Т.В. Подуфалової, Т.М. Спільник, О.І. Шейгал [1; 2; 4; 5; 6; 8; 10; 12; 13; 14; 15; 16] тощо.

Не виникає сумніву в тому, що в мові існують різні засоби, які виражають градацію. На думку Г.В. Кіреєвої, їх особлива градаційна організація в мовній системі та мисленнево-мовної діяльності визначається обов'язковим відображенням у градації міряльної ознаки, яка є результатом градаційних відносин суб'єкта, що говорить, до оточуючих його об'єктів – предметам, ознакам, діям, подіям з точки зору співвідношення ступеня ознаки з нульовим ступенем виміру [3: 5]. Дослідження присвячене саме градації дії, дієсловам з градаційним значенням, наприклад: *dampen* 'послаблювати, притупляти', *enrage* 'приводити в лють', *glorify* 'звеличувати, lapse 'деградувати'.

Незважаючи на значну кількість праць, присвячених вивченню різних аспектів категорії градації та засобам її вираження, варто підкреслити **актуальність** та назрілу необхідність систематизації та опису критеріїв добору дієслів з градуальною семантикою в англійській мові. Окремі групи мовних одиниць, хоча й були об'єктом низки досліджень, але не створювали загальної і більш-менш вичерпної картини даної важливої ділянки мовної картини світу. Треба наголосити на створенні цілісних уявлень про особливості вираження градації засобами мови, до яких відноситься й дієслово, тому що такий процес є необхідним для наукового осмислення й розробки інших лінгвістичних проблем, як-от: дериваційні процеси; варіювання семантичних ознак, до яких належать і градуальні; роль впливу градації на співрозмовника і т. ін.

Об'єктом роботи постають дієслова з градаційним значенням в англійській мові. Предметом дослідження обрано особливості формування корпусу дієслів з градаційною семантикою. Метою дослідження є описати та систематизувати критерії формування корпусу дієслів з градаційною семою в англійській мові.

2. Характеристика матеріалу. Корпус мовного матеріалу склали 3057 дієслова з градуальною семою, формування якого проводилось методом суцільної вибірки з тлумачного словника англійської мови "The Shorter Oxford English Dictionary on Historical Principles" у двох томах за редакцією Уільяма Трамбла і Ангуса Стівенсона [SOED].

Для визначення дієслів з градуальною семою було застосовано комплекс методів лінгвістичного аналізу: метод компонентного аналізу, за допомогою якого встановлюється значення дієслів з градаційною семою; кількісний аналіз, що дозволяє виявити продуктивність градуаторів.

3. Критерії добору мовного матеріалу. Для виділення дієслів з градуальною семантикою із загального лексичного фонду в англійській мові було встановлено низку критеріїв, що експлікують у словниковій дефініції градуальний компонент.

3.1. Формування корпусу дослідження спиралося на слова-градуатори, тобто слова, які вказують на ступінь прояву ознаки в дефініції слова, а саме *too, such, so, like, as, quickly, sharply* та ін. Тобто, в лексичному значенні одиниці наявний квалітативний компонент, який створює передумови для градуювання. Наприклад, *gollop* 'жадібно ковтати' – *swallow greedily or hastily* 'жадібно ковтати або поспішно'; *weak* 'слабшати' – *make weaker or weaken, enfeeble* 'робити слабким чи слабшим; слабшати; послаблювати'. Цікаво, що до корпусу матеріалу належать також слова, значення яких вийшло з ужитку. Так, слово *weak* в значенні 'слабшати' виникло в пізній середньо англійський період, але градуальне значення цієї ЛО зникло вже в середині 19 ст..

Значно поширеними є адвербіальні слова-градуатори (52 %). Найбільш виражений градаційний характер мають такі ознаки: темп (*quickly, slowly, swiftly, etc.*), манера (*proudly, earnestly, etc.*), тривалість (*severely, repeatedly, continuously, etc.*), оцінка (*inordinate, genteel, etc.*), сила (*forcibly, strongly, heavily, etc.*), завершеність (*completely, etc.*), напруженість, активність (*extremely, violently, vehemently, fiercely, severely, etc.*), раптовість (*suddenly, unexpectedly, etc.*). Так, градаційна характеристика дії може визначатися за її часовим аспектом – тривалості, кратності чи системного повторювання, наприклад: *batter* 'дубасити' – *strike repeatedly so as to bruise, shatter, or break; beat continuously or violently* 'вдаряти неодноразово, щоб пом'яти, розбити чи зруйнувати; бити тривалий час чи люто' [SOED]. Аналіз значення дієслова дозволяє виокремити не тільки слова-градуатори *repeatedly, continuously*, які є градаційною ознакою «тривалість» дії, але й градуатор *violently*, що позначає «напруженість» процесу. Прислівники *suddenly, unexpectedly, etc.* є градуаторами, що виражають градаційну ознаку «раптовість» дії, наприклад: *check* 'зупинити' – *suddenly stop or slow the motion of; physically obstruct (an opposing player) in ice hockey etc.* (S. Brett As his finger moved towards the button, he checked it) 'раптово зупинити чи послабити рух чого-, кого-небудь; фізично блокувати (гравця-опонента) в хокеї, тощо (С.Бретт «Як тільки його палець дібрався до кнопки, він зупинив його»)» [SOED].

До слів-градуаторів відносяться не тільки прислівники, але й якісні прикметники (*great, kind, blind, noisy, etc.*) та їх ступені порівняння (28 %). Так, в результаті аналізу значення дієслова *gentrify* 'облагородити' – *make genteel in character; esp. convert (a working-class or inner-city district) into an area of middle-class residence* (M. Blonsky We can...feel gentrified as we glance through Gourmet magazine) 'зробити благородним за характером; особл. перетворення (робочого класу або міського району) в місце проживання середнього класу (М. Блонски «Ми можемо почувати себе облагороджено, як тільки переглядаємо журнал «Гурман»)» [SOED] визначено, що прикметник *genteel* є показником градаційного характеру, який має оцінне значення. Послаблення градаційної ознаки може відбуватися за допомогою порівняльного слова. Так, в слові *allay* градаційна ознака «сили» послаблюється за допомогою *less + severe*. Наприклад, *allay* 'послабити' – *make less severe (wind, hot weather, etc.); cause (water, a storm, dust, etc.) to subside* 'послаблюватися (про вітер, спекотну погоду); спричиняти (про воду, шторм, пилюку) спад' [SOED].

Менш продуктивними є порівняльні сполучники *like* (12 %), *as* (5 %) та поєднання слів *too*, *much*, *very much* (3 %). Наприклад, в дефініції дієслова *toff* конструкція *like a toff* надає дії градаційний характер, оскільки манера одягатися має певні ступені прояву в повсякденному житті. Порівняння ж *like a toff* 'як джентльмен' є проявом високого ступеня градаційної ознаки «манери»: *toff* 'одягатися добре' – *dress (oneself) up like a toff; dress smartly or expensively* 'одягатися, як джентельмен; одягатися красиво чи дорого' [SOED]. Градуатор *too* забезпечує екстенсивне посилення градаційної ознаки «сили» *glare* 'сліпуче блищати' – *shine (esp. too) brilliantly or dazzlingly* 'сяяти (особл. дуже) блискуче чи сліпуче' [SOED]. Ще рідше зустрічається слово-градуатор *much*. Так, в значенні дієслова *overthink* прислівник *much* у поєднанні з градуатором високого ступеня прояву градації *too* забезпечує посилення ознаки «кількості»: *overthink* 'мудрувати' – *think too much or too seriously (about)*¹² 'думати занадто багато чи дуже серйозно' [SOED].

3.2. Окрім градуаторів, важливим критерієм для виділення дієслів з градуальною семантикою є афікси, які виражають зменшення (*under-*, *dis-*, *in-*, *mis-*, *de-*, *-ate*, *-en*, etc.) чи зростання (*em-*, *in-*, *out-*, *-fy*, *-en*, *-ish*, etc.) градуальної ознаки. Так, в слові *deactivate*, префікс *de-* демонструє зниження градуальної ознаки «активності». А в дієслові *amplify* 'посилувати, робити більшим' суфікс *-fy* фіксує зростання ознаки «розміру», чи в слові *dulcify* 'підслащувати' зростання градаційної ознаки «кількості»; суфікс *-ize* в слові *aromatize* 'зробити більш ароматним' посилює ознаку «кількості». Компонентний аналіз показав, що ті ж самі афікси фіксують як зростання, так і зменшення градаційної ознаки. Наприклад, префікс *in-* в слові *infatuate* 'запаморочити голову' послаблює сему «ясність розуму» і тим самим зменшує градаційну ознаку «сили». В слові *ingurgitate* 'поглинати жадно їжу' навпаки – префікс *in-* посилює сему «активності» процесу. Такий компонент значення може розглядатися спостерігачем в кількісному та якісному відношенні, та при цьому збільшується ступінь прояву градаційної ознаки «кількості».

3.3. Подальший розподіл градуаторів базується на окремих принципах класифікації градуаторів, представлених в роботах Л.М. Марчук, І.В. Назарової, Д. Болінджера [10; 11; 18]. Л.М. Марчук поділяє градаційну лексику на основну та допоміжну, де основна – це градаційні лексеми, які, по-перше, мають в своєму значенні квалітативний компонент, по-друге, мають здатність приєднувати до основи градаційні афікси (префікси і суфікси): дієслово, прикметник, іменник; допоміжна – «це слова, що виконують функцію градуаторів і беруть участь у передаванні градаційного значення в поєднанні з основними засобами»: прислівники міри і ступеня, сполучники [10: 220]. Список градуаторів був доповнений даними аналізу емпіричного матеріалу дослідження.

3.3.1. До основних градуаторів належать іменники, прикметники, дієслова, в значенні яких присутня сема "degree". Наприклад, градуатор, функцію якого виконує прикметник *slight*, в значенні дієслова *bob* підкреслює прояв градаційної ознаки «інтенсивності» дії: *bob* 'переміщувати' – *move (athing) up and down with slight jerk* 'переміщувати річ нагору чи вниз невеликими ривками' [SOED]. Треба зауважити, що не тільки градуатор *slight* має в своїй семантиці міряльну ознаку, але й іменник *jerk* 'ривок' – *a quick suddenly arrested movement* 'швидкий раптовий призупинений ривок' [SOED]. Зустрічаються випадки, коли в дефініції лексичної одиниці до основи градуатора, який виражений дієсловом, додається афікс, що вказує на варіювання градаційної ознаки. Наприклад, в дієслові *†decrew* градаційну функцію виконує слово *decrease*, яке вказує на градаційну ознаку «розміру, кількості» за допомогою префікса *de-*: *†decrew* 'зменшувати' – *decrease, wane* 'зменшення, зниження' [SOED].

3.3.2. До допоміжної градуальної лексики відносяться прислівники міри та ступеня (*stealthily*, *gradually*, *quietly*, *slowly*, *softly*, etc.), порівняльні сполучники (*as if*, *as*), парний прийменник (*from ... to*), які передають градаційне значення самостійно чи при поєднанні з основними градаційними градуаторами. Наприклад, в семантиці дієслова *trickle* прислівники *slowly*, *gradually* вказують на градаційну ознаку «темпу» руху, оскільки в своїй семантиці мають міряльну ознаку: *trickle* 'проникати' – *come or go slowly or gradually* 'приходити чи йти повільно та по-троху' [SOED]. Ще одним прикладом допоміжної градаційної лексики може слугувати дієслово *whiff*, в семантиці якого градаційна ознака «сили» виражена прислівником *lightly* та порівняльним сполучником *as if*: *whiff* 'переміщуватися повільно' –

move lightly as if blown by a puff of air 'рухатися легко так, ніби обдуватися потоком повітря' [SOED]. Сполучник *as if* можна назвати градаційним, оскільки він дозволяє визначити низький ступінь прояву міральної ознаки, оскільки сила руху порівнюється з *a puff of air* 'з незначним потоком повітря'.

3.4. В результаті аналізу фактичного матеріалу градуатори класифіковано за ступенем прояву градаційної ознаки:

1) градуатори, які вказують на високу інтенсивність дії (*completely, voraciously, extremely, luxuriously, heavily, gluttonously, etc.*). Прикладом такого градуатора є прислівник *luxuriously*, який вказує на високий ступінь прояву градаційної ознаки «кількості», тому що позначає щось надзвичайно розкішне, вигідне, доброякісне: *pomp* 'пишно трапезувати' – *feed luxuriously, pamper* 'розкішно годувати, балувати' [SOED]. Англійське дієслово *hoover* в похідному значенні, що подано в словниковій статті за номером один, має градаційну сему, яка презентована градуатором високого ступеня, що вказує на збільшення градаційної ознаки «манери та кількості»: *hoover* 'поглинути' – *consume voraciously; devour completely* 'їсти ненаситно; з'їсти жадібно повністю' [SOED]. В значенні дієслова *devour* наявна сема «жадібність». Цей компонент значення може розглядатися як кількісна ознака. Градуатор *completely* у поєднанні з дієсловом *devour* в значенні ЛО *hoover* посилює градаційну ознаку «кількості» дії.

2) градуатори, що вказують на достатньо-високий ступінь прояву градуальної ознаки (*greedily, immoderately, hastily, strongly, deeply, etc.*). Такі градуатори мають декілька зменшений ступінь прояву ознаки в порівнянні з першим типом. Наприклад, якщо розглянути градуатори *greedily* та *voraciously*, то з дефініцій прислівників зрозуміло, що вони експлікують сему «жадібність», але в різному ступені. Так, в дефініції градуатора *greedily* – *with keen appetite; hungrily, ravenously* [SOED] сема «жадібність» проявляється в меншій мірі, аніж в слові *voraciously* – *characterized by greed in eating, greedy; ravenous, insatiable* [SOED]. Прикладом градуатора достатньо-високого ступеня прояву градаційної ознаки є *deeply*, який в більшості знаходиться в дефініції дієслів, що позначають емоційний стан людини: *grieve* 'побиватися' – *feel grief or distress; sorrow deeply at, for, about, over, to do* 'відчувати горе чи стрес; гірко горювати над чимось, за кимось' [SOED]. В семантиці градуатора має місце сема «інтенсивності» прояву дії *deeply* – *gravely, seriously, heavily* [SOED], а отже прислівник вказує на достатньо-високий ступінь прояву градаційної ознаки «сила» почуттів. Віднесеність градуатора до такого ступеня пояснюється існуванням більш високого ступеня прояву почуттів, наприклад, градуатор *extremely*.

3) градуатори, які вказують на достатній ступінь прояву градуальної ознаки (*hurriedly, noisily, fusty, unsteadily, short, faltering, etc.*). Достатній ступінь можна прирівняти до норми прояву ознаки. Так, градуатор *short* вказує на достатній ступінь прояву градаційної ознаки «розміру» хвилі, який може варіюватися на шкалі: *chop* 'розбиватися' – *of the sea, waves, etc.: have a short jerky motion; break in short abrupt waves* 'про море, хвилі: мати короткий уривчастий рух; розбиватися короткими різкими хвилями' [SOED].

4) градуатори, що вказують на достатньо-низький ступінь прояву ознаки, мають відхилення від норми репрезентації градаційної ознаки об'єкта (*irregular, spasmodically, clumsily, ineffective, shaky manner, insufficiently, etc.*). Наприклад, якщо в дефініції дієслова наявний градуатор *spasmodically*, то він характеризує градаційну ознаку «манери та темпу», яка відхилена від норми, тобто рух здійснюється нечітко та з невеликою швидкістю. Це пояснюється значенням градуатора: *spasmodically* – *marked by jerkiness or suddenness of muscular movement* [SOED]. Наприклад, *falter* 'похитуватися' – *of an animate thing: move spasmodically as if in hesitation*² 'про живу річ: рухатися судомно, ніби в нерішучості' [SOED]. Прикметник *leisurely* акцентує достатньо-низький ступінь градаційної ознаки «темпу» руху в значенні дієслова *pootle* 'блукати' – *move or travel (along, around, etc.) in a leisurely manner* 'рухатися чи подорожувати не поспішаючи' [SOED].

5) градуатори низького ступеня прояву ознаки (*easy, stealthily, furtively, secretly, quietly, gently, slowly, lightly, mild, fastidiously, sparingly, etc.*). Градуатор низького ступеня прислівник *lightly* забезпечує градування ознаки «темпу» дії в семантиці дієслова *alight* 'приземлитися' – *spring lightly down, dismount from a horse* 'пригнути ледь донизу, злізти з коня' [SOED].

Таким чином, мовним реалізатором градаційного ступеня є лексичне значення слова-градуатора. Вираження конкретного ступеня градації повністю залежить від типу градуатора.

4. Висновки.

4.1. В процесі формування корпусу мовних одиниць дослідження доведено, що категорія градації – це мовна категорія, яка, безумовно, існує на лексико-семантичному рівні, що представлений різними типами градуальних ознак. Семантичні ознаки градації, перш за все, характеризуються вимірністю, релятивністю та динамічністю.

4.2. В результаті формування корпусу дієслів з градаційною семою було виділено 3057 лексичних одиниць. Аналіз способів семантичної репрезентації досліджуваних одиниць свідчить, що при укладанні корпусу лексики з градаційним значенням із лексикографічного джерела слід спиратися на слова-градуатори, які мають в своєму значенні квалітативну чи міряльну сему, на словотворення дієслів, а саме на афікси в структурі дієслів, які можуть виражати зменшення чи зростання градаційної ознаки. В результаті формування мовного матеріалу дослідження можна зробити висновок, що найбільш поширеною градаційною лексикою є допоміжна (прислівники міри та ступеня, приємники). Запропонована класифікація градуаторів за ступенем прояву градаційної ознаки дії: висока інтенсивність дії, достатньо-висока, достатня, достатньо-низька та низька, що свідчить про різноплановість когнітивного сприйняття дійсності людиною.

4.3. В результаті дослідження окресленої теми були виявлені і подальші перспективи в роботі. Так, питання структурних особливостей дієслів з градуальною семантикою набувають цінності, оскільки саме афікси є одним із критеріїв добору мовного матеріалу та потребують більш детального розгляду.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Галич Г. Г. Градуальные характеристики квалітативных прилагательных, глаголов и существительных современного немецкого языка : автореф. дис. на присвоение науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Г.Г. Галич. – Ленинград, 1981. – 18 с.
2. Городенська К.Г. Семантичний і морфологічний потенціал предикатів кількості / К.Г. Городенська // Вісник Волинського університету ім. Лесі Українки. – 2002. – №5. – С. – 17 – 23.
3. Киреева Г.В. Междометие как показатель градуальности в современном русском языке : автореф. дис. на присвоение науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык» / Г.В.Киреева ; Моск. гос. обл. ун-т. – Саранск, 2010. – 217 с.
4. Колесникова С.М. Семантика градуальности и способы ее выражения в современном русском языке. – М.: Московский пед. ун-т, 1998. – 180 с.
5. Кононенко В. И. Системно-семантические связи в синтаксисе русского и украинского языков / В. И. Кононенко. – К. : Вища шк., 1976. – 208с. – Бібліогр.: с.196-206.
6. Коржик Л. І. Структурно-семантична типологія відприкметникових словотвірних ланцюжків у сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л. І. Коржик – Івано-Франківськ, 1999. – 23с.
7. Космеда Т. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки / Т. Космеда. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 350с.
8. Костусяк Н.М. Категорія ступенів порівняння прикметників і прислівників / Н. М. Костусяк. – Луцьк : Вежа, 2002. – 179с.
9. Котнюк Л.Г. Выражение градуальности признака в семантике імёнприлагательных со значением размера : автореф. дис. на присвоение науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Л.Г. Котнюк. – К., 1986. – 23 с.
10. Марчук Л.М. Категорія градації в сучасній українській літературній мові : дис. ... доктор. філол. наук : спец. 10.02.01. «Українська мова» / Л.М. Марчук. – К. : 2008. – 368 с.
11. Назарова И.В. Наречия как средства репрезентации категории градуальности в современном английском языке : автореф. дис. на присвоение уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04. «Германские языки» / И.В. Назарова. – Тамбов, 2009. – 182 с.
12. Нечитайло О. І. Синоніми як засіб розкриття значення слова / О. І. Нечитайло // Мовознавство.– 1980. – №6 – С.82-86.
13. Пасічник І.А. Семантико-синтаксична валентність предикативних прикметників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / І. А. Пасічник. – К., 1998. – 17с.
14. Подуфалова Т. В. Когнітивно-семантичні та функціональні особливості градації в російській мові : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / Т. В. Подуфалова. – Харків, 2007. – 20с.
15. Спільник Т.М. Градаційне відношення в структурі складних сполучникових конструкцій сучасної української мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. М. Спільник. – Х., 2004. – 19с.

16. Шейгал Е.Й. Градация в лексической семантике. – Куйбышев : Куйбыш. гос. пед. ин-та, 1990. – 95 с.
17. Bierwisch M. Einige semantische Universalien in deutschen Adjektiven // H. Steger. Vorschläge für eine strukturelle Grammatik des Deutschen. – Damsstadt. – 1970. – S.269 – 318.
18. Bolinger D. Degree words / D. Bolinger. – The Hague – Paris: Mouton, 1972. – 324p.
19. Jacobs J. Syntax und Semantik der Negation im Deutschen / J. Jacobs. – München: Fink, 1982. 1. – 455 S.
20. Kennedy C., McNally L. Scale Structure, Degree Modification, and the Semantics of Gradable Predicates // Language. - Jun 2005. - Vol. 81, Issue 2. - P. 345-381.
21. OsgoodCh., Suci G., & TannenbaumP., The Measurement of Meaning. – USA: University of Illinois Press, 1957. – 347 p.
22. Rasmussen J.E. Further rules of sirenic vowel gradation / J.E. Rasmussen // Acta linguistica hafniensia. – Copenhagen, 1996. – Vol. 28. – P. 119 – 124.
23. Sapir E. Gradience. A study in semantics // Philosophy of science. – 1944, – vol.II, - № 2, - P. 65.
24. The Shorter Oxford English Dictionary / Editor A. Stevenson. – Oxford University Press, 2007. – [SOED]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Бердіна – аспірант кафедри англійської філології Маріупольського державного університету.
Наукові інтереси: лексична семантика.

ПАРАМЕТРИЧНІ ПРИКМЕТНИКИ З СЕМАНТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ «БІЛЬШЕ НОРМИ» В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Крістіна ГРІНЕВСЬКА (Донецьк, Україна)

У статті розглядаються параметричні прикметники з семантичним компонентом «більше норми» в англійській та українській мовах. Наведено класифікацію параметричних прикметників, визначено поняття семантичного компонента «більш норми» та проаналізовано значення оцінної категорії у рамках досліджуваної проблеми.

Ключові слова: параметричні прикметники, категорія оцінки, семантичний компонент «більше норми».

The article concerns the parametrical adjectives containing the semantic component “more than the norm” in English and Ukrainian. The classification of parametrical adjectives is provided, the notion of the semantic component “more than the norm” is identified and the concern of the evaluation category within the problem under study is analyzed.

Key words: parametrical adjectives, the evaluation category, the semantic component “more than the norm”.

1. Вступні зауваження. У статті розглядаються параметричні прикметники з ознакою «більше норми» в англійській та українській мовах. Проблема дослідження семантичного компонента «більше норми» тісно корелює з визначенням компонента оцінки та інтенсивності, теоретико-методологічні основи якого розглянуто у наукових працях таких авторів як Ю.Д. Апресян, Н.Д. Арутюнова, О.М. Вольф, Д.І. Квеселевич, В. Матезиус, І.І. Сушинський, І.І. Туранський, І.І. Убин, В.І. Шаховський, О.І. Шейгал, О.М. Шрамм та інші. Однак недостатньо дослідженою є проблема класифікації параметричних прикметників з семантичним компонентом «більше норми» за увагою категорії оцінки, що зумовлює актуальність цієї статті.

2. Об'єкт дослідження. Об'єктом дослідження є параметричні прикметники, що містять семантичний компонент "більше норми". Об'єднання параметричних прикметників в єдину лексико-семантичну групу здійснюється на основі єдиної семантичної ознаки "розмір", яка у свою чергу реалізується двома різними способами. На думку О.Н. Шрамма, прикметники, що означають розмір підрозділяються на дві групи: прикметники, що означають лінійні розміри предмета, наприклад: *long* 'довгий', *high* 'високий', *deep* 'глибокий', *wide* 'широкий', а також прикметники, що означають сукупний розмір предмета: *large* 'великий', *huge* 'величезний', *enormous* 'здоровенний', *voluminous* 'масивний' або кількісна ознака чого-небудь: *numerous* 'численний', *manifold* 'множинний', *multiple* 'багатократний' [10].

3. Категорія оцінки параметричних прикметників. Як стверджує Д.Н. Шмелев, параметричним прикметникам властиве оцінне значення, яке визначається на основі співвідношення оцінного прикметника з початковим прикметником, оскільки саме за допомогою початкового прикметника ідентифікується певна ознака, наприклад *huge* 'very big', *величезний* 'дуже великий'. Тобто для аналізу оцінного компонента слід враховувати семантику початкового прикметника, який є точкою відліку, що допомагає визначити міру.

Так, наприклад слова *huge* 'величезний', *enormous* 'здоровенний', *giant* 'велетенський' припускають існування початкового прикметника *big* 'великий', причому семантична характеристика перших залежить від початкового прикметника *big* 'великий' і детермінується тими додатковими ознаками, які на нього нашаровуються [2; 5; 9].

На думку А.Ш. Курбановой, об'єктом виміру/оцінки є якісна характеристика якого-небудь об'єкту, але при її базовому характері її однієї недостатньо для формування основи досліджуваної категорії [6].

Під мовною категорією оцінки розуміється позитивна або негативна характеристика предмета, факту, події, пов'язана з визнанням або невизнанням його цінності внаслідок відповідності/невідповідності потребам, інтересам і смакам індивіда, а також соціально встановленим нормам.

Для результату оцінної діяльності релевантним є характер уявлень про прототип або стандарт. Шкала оцінок обмежена полюсами, що відповідають протиставленим оцінним значенням (у загальному вигляді це значення "добре - погано"). У середній частині шкали розташована зона нейтрального, де баланс плюса і мінуса дає нульову оцінку [6; 11].

Окрім квалітативності слід враховувати квантитативність – другу важливу категорію людського мислення і мови. З одного боку, ознака об'єкту може бути квалітативною – якісною, і квантитативною – кількісною. З іншого боку, якість вимірюється, квантифіцирується, а кількість здатна приймати якісну природу. Об'єктом виміру міри або оцінки міри можуть бути тільки ті ознаки, які знаходяться на перетині категорій квалітативності та квантитативності [3].

Кількісна ознака як якісна властивість, втрачаючи дискретність і визначеність, може інтенсифікуватися і вимірюватися, так само як і якісна зміна, лише під впливом кількісної оцінки, може бути охарактеризована як міра прояву ознаки [6].

Доцільним в контексті категорії оцінки є розглянути концепцію О.М. Вольф, згідно якої оцінка має на увазі ціннісний аспект значення мовних виразів і характеризується особливою структурою - модальною рамкою, яка накладається на висловлювання і не співпадає ні з його логико-семантичним, ні з синтаксичною побудовою. Елементами оцінної модальної рамки є суб'єкт і об'єкт, пов'язані оцінним предикатом. Суб'єкт оцінки (експліцитний або імпліцитний) - це особа або соціум, з точки зору якого дається оцінка; об'єкт оцінки - це особа, предмет, подія або стан речей, до яких відноситься оцінка. Крім того, в модальну рамку входять (як правило, імпліцитно) шкала оцінок і стереотипи, на які орієнтована оцінка в соціальних представленнях комунікантів [3; 4].

Найважливішою особливістю оцінки є те, що в ній завжди є присутнім суб'єктивний чинник, що взаємодіє з об'єктивним. Оцінне висловлювання, навіть якщо у ньому прямо не виражений суб'єкт оцінки, має на увазі ціннісне відношення між суб'єктом і об'єктом. Суб'єктивний компонент пов'язаний з можливістю позитивного або негативного відношення суб'єкта оцінки до її об'єкту ("подобається/не подобається", "цінувати/не цінувати", "схвалювати/не схвалювати" і тому подібне), тоді як об'єктивний (дескриптивний, ознаковий) компонент оцінки орієнтується на власні властивості предметів або явищ, на основі яких дається оцінка [3].

4. Дефініція і характеристика категорії "норма". Під нормою розуміється встановлений, загальноприйнятий стандарт/кількість/рівень чого-небудь. А.Ш. Курбанова визначає категорію норми як основу оцінок, той стандарт, стереотип, на який спирається оцінюючий суб'єкт. Категорія норми виступає єдиною між категоріями міри і ступеня і категорією оцінки, оскільки саме через категорію норми здійснюється взаємодія категорії оцінки з категорією міри і ступеня. Суб'єктивне сприйняття відхилення від норми, ускладнене констатацією інтенсивності прояву цього відхилення провокує ситуацію оцінки міри або міри прояву ознаки [6].

5. Семантичний компонент "більше норми". Семантичний компонент "більше норми" ідентифікується як кількісна зміни ознаки (норми) у рамках конкретного заходу, не спричиняючи за собою якісної зміни. Як приклад можуть служити такі прикметники, як *abundant* 'щедрий', *absolute* 'необмежений', *adamantine* 'непохитний', *anfractuous* 'складний'.

Крім того, семантичний компонент "більше норми" визначається як особливий семантичний компонент, що виділяється на основі об'єктивних і суб'єктивно-прагматичних ознак. До об'єктивних ознак відносяться якісність, кількісність, міра ознаки та градуальність. Семантичний компонент "більше норми" характеризується як якісно-кількісний семантичний компонент, оскільки він може охоплювати самостійні, пересічні між собою функціонально-семантичні поля, при цьому, одночасно будучи компонентом категорії якісності і категорії міри ознаки. Суб'єктивно-прагматичні ознаки включають такі категорії як експресивність, емотивність, оцінку і образність: *marvelous* 'дивовижний', *exquisite* 'чарівний', *fabulous* 'нечуваний', *unbelievable* 'неймовірний'.

Виходячи з вищевикладеного, семантичний компонент "більше норми" можна визначити, як кількісну модифікацію якісності, яка має на увазі відхилення якості від встановленої норми.

Особливо важливим є акцентування на взаємозв'язках компонента "більше норми" з компонентами інтенсифікації, емотивності та оцінки, значення яких можуть поєднуватися в певних лексичних одиницях при провідній ролі посилення ознаки.

Перевищення норми характеризується як екстремум, який може бути двох видів: абсолютний і відносний - абсолютна вища міра якості або міра кількості, що демонструє екстремум взагалі або в порівнянні із загальновизнаним абсолютним, неперевершеним в усій картині світу стандартом, безвідносно до контексту, і відносна вища міра якості або міра кількості, що демонструє екстремум у відношенні до стандарту цієї ситуації; відповідно еталон є неперевершеним тільки в цьому фрагменті [6].

6. Прикметники з семантичним компонентом "більше норми". Що стосується прикметників з семантичним компонентом "більше норми", то їх можна класифікувати на три основні лексико-семантичні групи: параметричні прикметники, прикметники зі значенням міри, оцінки і градуальності [1].

На думку Ю.Д. Апресяна, аналізуючи параметричні прикметники слід враховувати поняття обмеженості-необмеженості. Обмеженими називаються прикметники, що означають певну градуйовану властивість, для якої можлива максимальна міра, наприклад: *broad* 'широкий', *tall* 'високий', *drastic* 'глибокий', *lengthy* 'довгий'. Необмежені і параметрично обмежені прикметники, наприклад: *high* 'високий', *long* 'довгий' характеризуються порівняльним ступенем на основі шкали власного параметра, заданого певною семантичною ознакою висоти, довжини і так далі, що відповідає формулі $X[\text{вище/довше}]/Y$, де X виражає якість, а Y - семантичний компонент "норми". Відносно позитивного ступеню параметричних обмежених прикметників слід зазначити, що він задає тільки частину шкали - наліво або направо від її середньої ділянки, яка співвідноситься з поняттям норми висоти, довжини і так далі. З цього виходить, що позитивний ступень граничних параметричних прикметників експлікується за допомогою порівняльного ступеня: 'високий' = 'вище за норму', 'довгий' = 'довше за норму' [1; 7].

7. Висновки. Слід зазначити, що параметричним прикметникам з семантичним компонентом "більше норми" властива семантика оцінки, оскільки за допомогою категорії оцінки визначається ознака норми, і, відповідно, перевищення норми. Для визначення семантичного компонента "більше норми" у складі параметричних прикметників необхідно не лише відштовхуватися від поняття норми, але також розглядати функціонування цього прикметника в контексті, оскільки сема оцінки виражається у конкретній дистрибуції, тобто у поєднанні з іменником, який модифікує конкретний прикметник.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Апресян Ю.Д. Избранные труды. – Том 1. – Лексическая семантика. Синонимические средства языка / Ю.Д. Апресян. – М., 1995. – 366 с.
2. Архелюк В.В. Прилагательные размера в современном английском языке / В.В. Архелюк. – Автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук: 10.02.04 / К., 1999. – 20 с.
3. Вольф Е.М. Оценочное значение и соотношение признаков хорошо/плохо / Е.М. Вольф. – Вопросы языкознания, 1986, №5. – С. 98–106.
4. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки / Е.М. Вольф. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 280 с.
5. Кубрякова Е.С. Семантика производного слова / Е.С. Кубрякова. – Аспекты семантических исследований. – М.: Наука, 1980. – С. 81–155.

6. Курбанова А.Ш. Когнитивно-синтаксический статус категории меры и степени/ А.Ш. Курбанова. – Научный журнал КубГАУ, – №77(03) / А.Ш. Курбанова. – Ставрополь, 2012. – 14 с.
7. Лех О. Особливості семантичної сполучуваності групи прикметників на позначення розміру в німецькій мові/О. Лех. – Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. пр. – Вып.188 – 189: Германская филология. – М.: Руга, 2004. – С. 130–151.
8. Стернин И. А. Проблемы анализа структуры значения слова / И.А.Стернин. – Воронеж, 1979. – 156с.
9. Шмелев Д.Н. Проблемы семантического анализа лексики/Д.Н. Шмелев. – М.: Наука, 1973. – 280 с.
10. Шрам А.Н. Очерки по семантике качественных прилагательных/А.Н. Шрам. – Л.: Из-во Ленинградск. ун-та, 1979. – 134 с.
11. Шрам А.Н. Развитие оценочных значений у некоторых разрядов качественных прилагательных / А.Н. Шрам. – Семантика русского языка в диахронии лексики и грамматики. Калининград, 1992. – С. 130–142.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Крістіна Гринецька – аспірант кафедри германської філології Донецького національного університету.

Наукові інтереси: лексична семантика, проблеми словотвору англійської, німецької української, російської мови.

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ МІКРОПОЛІВ КРИЗА ДОВІРИ / CRISIS OF CONFIDENCE В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ (НА МАТЕРІАЛІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ІНТЕРНЕТ-ДЖЕРЕЛ)

Надія ЗАСАНСЬКА (Україна, Кіровоград)

В статті висвітлено результати зіставного аналізу функціональних особливостей одиниць лексико-семантичного мікрополя криза довіри / crisis of confidence в сучасній українській та англійській мовах на матеріалі інформаційних інтернет-видань. За допомогою лексичної програми WordSmith Tools 6(2013) визначено кількісні та якісні характеристики зіставляваних мікрополів.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, методи корпусної лінгвістики, інформаційний текст, функціональність, високочастотна / середньочастотна / низькочастотна / нефункціональна лексема.

The article presents the functional peculiarities of the lexical-semantic field crisis of confidence in Ukrainian and English. The qualitative and quantitative results have been received with the help of lexical software WordSmith Tools 6 (2013).

Key words: lexical-semantic field, corpus-based method, informative text, functionality, high frequency word / medium frequency / low frequency / non-functional lexeme.

У наш час мовознавчі пошуки характеризуються поєднанням різних методів та методик досліджень, комплексними підходами до вивчення мовних явищ, залученням досягнень різних наук, використанням нових технічних та інформаційних можливостей. Зокрема, стрімкий розвиток інтернет-технологій відкриває потужний потенціал для досліджень корпусної лінгвістики, методи котрої здатні охоплювати всі структурні рівні мови та відображати різносторонні аспекти функціонування мовних засобів в реальних соціальних умовах.

На сьогодні корпусна лінгвістика характеризується значними досягненнями в дослідженні лексичної та граматичної структури мови (М.П.Муравицька, Ю.Н.Караулов, В.В.Левицький, В.І.Перебийніс, Р.М.Фрумкіна, А.Сermakova, S.Gries, M.Halliday, A.McCarthy, A.O’Keeffe, J.Sinclair, A.Stefanowitsch, M.Stubbs, W.Teubert, C.Yallop та ін.). Завдяки методам корпусної лінгвістики відкриваються нові можливості для зіставного та типологічного вивчення мов, забезпечуються широкомасштабні аспекти аналізу та співставлення текстів [7; 9; 11]. Покладання на результати корпусних методів в дослідженнях з лексикології дає змогу отримувати надійні дані про парадигматичні та функціональні властивості лексичних одиниць [2: 168].

Становлення корпусної лексикології здійснювалося під впливом різних мовознавчих тенденцій. По-перше, загальна спрямованість лінгвістичних досліджень ХХ ст. на структурні особливості мови (наприклад, увага науковців до синтагматичних відношень між одиницями мови (“*You shall know a word by the company it keeps*”) [8: 11]. По-друге, націленість мовознавчих пошуків на дослідження прагматики мови – положення про те, що вивчення мови повинно відбуватися в контекстуальних вимірах та як втілення певної дії (“*The main function of language is not to express thought, not to duplicate mental processes, but rather to play*

an active pragmatic part in human behaviour”) [5: 168]. Важливим джерелом для розвитку корпусної лексикології послуговували також лексикографічні традиції (ідея використання великих за обсягом корпусів як емпіричної бази для семантичного опису мовної одиниці).

У наш час корпусний аналіз лексики тісно пов'язаний з інформаційними технологіями. Такі лексичні програми як *Tropes*, *Tenka*, *AntConc*, *WordSmith Tools* та ін. дозволяють одночасно опрацьовувати значну кількість текстів, визначати їх семантичну специфіку, отримувати об'єктивні результати. Зазначені засоби аналізу текстів широко використовуються для виявлення особливостей функціонування мови в умовах сьогодення – мовлення засобів масової інформації [7; 9; 10; 11].

Так, сучасний етап взаємовідносин у суспільстві, світі все частіше характеризується в засобах масової інформації, як час кризи довіри – втрати впевненості громадськості в чесності діяльності керівних структур. Відчуття недовіри та розчарування суспільства стосується найрізноманітніших сфер життя країни – політики, економіки, культури, освіти та ін. Соціальні зміни відображаються у мові, постійно впливаючи на зміни у її лексичному складі. Тому аналіз соціальних явищ в рамках лексичної семантики дає змогу, по-перше, виявити культурні особливості сприйняття певного фрагменту соціальної дійсності різними мовними спільнотами; по-друге, визначити найзначиміші лексичні одиниці на позначення явища криза довіри в інформаційних повідомленнях сучасної української та англійської мов. Відсутність лінгвістичного дослідження явища *криза довіри*, зокрема, з використанням методів корпусної лінгвістики, зумовлює нас проаналізувати функціональні особливості лексичних одиниць, що утворюють мікрополя *криза довіри / crisis of confidence* в українській та англійській мовах. В цьому й полягає актуальність запропонованого дослідження.

Отже, метою статті є зіставне вивчення функціональних особливостей одиниць мікрополів *криза довіри / crisis of confidence*, що належать до лексико-семантичних полів *криза / crisis* в українській та англійській мовах та визначення специфіки розуміння цього явища в сучасному українському та англійському суспільствах. Відповідно до поставленої мети, завдання статті складають:

- визначення кількісних та якісних характеристик зіставлених мікрополів *криза довіри / crisis of confidence*;
- виявлення рівня частотності кожної одиниці мікрополя в інформаційних текстах;
- поділ лексичного матеріалу на групи за ступенем функціональності (одиниці з високим / середнім / низьким ступенем частотності, нефункціональні одиниці);
- зіставлення семантичних особливостей мовних одиниць в українських та англійських інформаційних текстах.

Матеріал дослідження складає суцільна вибірка інформаційних інтернет-текстів, що містять формальну вказівку на явище криза довіри (70 українських та 75 англійських текстів, відібраних за 2009-2013 рр., загальним обсягом по 50 тис. лексичних одиниць в кожному мовному корпусі). Джерелами лексичного матеріалу вибірки послуговували інтернет-сайти періодичних електронних видань (*The Times*, *The Guardian*, *The Guardian Daily*, *BBC*, *Дзеркало тижня*, *Україна молода*, *День* та ін.)

Інформаційні тексти ілюструють соціальну картину дійсності, відображають життя громадян країни в мінливих соціально-політичних обставинах. Засоби масової інформації опосередковують та характеризують відносини людини з навколишньою реальністю, формують картину світу, соціальні стереотипи, моделі поведінки. З одного боку, інформаційний текст – це результат сьогодення, що віддзеркалює факти, події, обставини, а з іншої, медіатекст формує уявлення про події, створює їх образ, виступає спільною базою для когнітивних процесів формування знань про оточуючий світ.

У наш час значна кількість друкованих видань представлена в інтернет-форматі. Загальною тенденцією текстового матеріалу в інтернет-виданнях є прагнення до актуальності, стислості, точності, нейтральності. На нашу думку, саме ці особливості інформаційних повідомлень здатні впливати на об'єктивність відтворення соціально-значимих явищ у країні, а тому можуть розкрити специфіку семантичної репрезентації досліджуваного явища криза довіри в сучасній українській та англійській мовах і виявити функціональні особливості інформаційних медіатекстів.

З метою виявлення функціональних особливостей одиниць мікрополів *криза довіри / crisis of confidence* в роботі використовується комбінаторна методика дослідження: поєднання компонентного та статистичного аналізу мовного матеріалу [2: 297]. Так, наприклад, лексичний склад досліджуваних мікрополів визначався методом компонентного аналізу; для виявлення семантики функціонування одиниць в тексті використовувалась спеціалізована програма обробки лексичного матеріалу *WordSmith Tools 6* (2013) [6].

Програма *WordSmith Tools 6* складається з трьох основних модулів: *WordList*, *KeyWordsta Concord*, кожен з яких містить додаткові програмні функції. Наприклад, використання модуля *WordList* дозволяє розкрити якісні та кількісні особливості всього корпусу (визначити загальну кількість лексем, знаків; впорядкувати одиниці в тексті за частотою їх вживання або алфавітним порядком; виявити відсоток вживання кожної лексеми відносно всієї кількості слів).

Застосування модуля *KeyWords* дає можливість виявити стилістичні особливості тексту. Програма на основі зіставлення найчастотніших одиниць (*WordList*) усього лексичного корпусу та одного тексту, (що потребує додаткового аналізу), виокремлює лексеми, котрі найповніше характеризують та описують семантику тексту.

До функціональних можливостей модуля *Concord* належать визначення особливостей контексту кожної лексеми – аналіз усіх прикладів уживання (в межах корпусу дослідження), виявлення сполучуваності з іншими одиницями, пошук за формальними подібностями лексем та ін.

До додаткових можливостей програми *WordSmith Tools 6* відносяться функції пошуку текстів за заданими параметрами в мережі Інтернет; технічна обробка файлів та текстів (відбір матеріалу, зміна формату, усунення текстових недоліків, друк, копіювання та ін.); великий вибір мов (програма охоплює більше 100 мов та дозволяє одночасно опрацювати корпуси різних мов) [6].

Отже, в нашій роботі методи корпусної лінгвістики дозволяють інвентаризувати та систематизувати лексичний склад зіставляваних мікрополів *криза довіри / crisis of confidence*, дослідити семантику мовних одиниць в динаміці їх функціонування в просторі реальних текстів, виявити загальні тенденції розвитку лексичних систем сучасної української та англійської мов. Використання програми *WordSmith Tools 6* дає змогу створити репрезентативний матеріал дослідження, спростити процедури пошуку та виявлення лексичних одиниць, здійснювати статистичні опрацювання, визначати контекст уживання слів, забезпечувати об'єктивність та достовірність отриманих результатів.

Як свідчать результати компонентного аналізу, зіставлявані мікрополя *криза довіри/crisis of confidence* кількісно еквівалентні (71 лексема в українській мові та 75 одиниць в англійській). В українській мові криза довіри розглядається як складова політичної кризи – криза легітимності – втрата довіри до органів державного управління з боку народу [1: 171]. В англійській мові криза довіри позначає особливий стан взаємовідносин між народом та керівними інститутами – *a situation in which people no longer believe that a government or an economic system is working properly, and will no longer support it or work with it* (ситуація, за якої суспільство більше не вірить в належну діяльність уряду чи економічної системи, перестає їх підтримувати та співпрацювати з ними) [13].

Весь лексичний склад мікрополів за допомогою програми *WordSmith 6* підлягає стратифікації – розподілу одиниць мікрополів на групи високочастотних, середньочастотних та низькочастотних лексем. У нашій роботі до груп найчастотніших одиниць зараховувалися лексеми, що зустрічалися в текстах більше 50 разів, середньочастотних – більше 10 випадків вживання [2: 298].

Відповідно до використаної програми *WordSmithTools 6*, в українській мові найчастотнішими одиницями мікрополя *криза довіри* виявилися лексеми довіра, криза, країна, влада, економічний, держава, політичний, населення, уряд, довіряти. Група англійських мовних одиниць з високим рівнем функціонування кількісно менша та складається з лексем *crisis, confidence, people, government, economic, financial, country*. Проте, незважаючи на кількісні відмінності, фіксуються семантичні еквіваленти, котрі пропонуємо проаналізувати, зіставивши їх функціональні можливості.

Так, як показують результати аналізу, лексеми криза – crisis, довіра – confidence є найчастотнішими в зіставлюваних мікрополях. Це підтверджує розуміння кризи довіри, як однієї з глобальних проблем сучасності та відображає взаємозалежність між кризою та довірою: відсутність довіри поглиблює кризові прояви на всіх рівнях розвитку держави, а наявність кризи посилює відчуття недовіри серед громадян. Напр.: *Ключовою в нас є криза довіри до влади і до держави. Стан недовіри виявляється спільною формою виявлення кризи в керівних структурах держави, законодавчих органах, економіці та суспільстві. Криза довіри стає перепорою до подальшого розвитку країни. Напр.: There is a crisis of confidence in the ability of voters to elect people who can change the public policy settings within the community.*

Як показують результати аналізу матеріалу, в обох мовах до груп одиниць з найвищим рівнем функціонування належать лексеми, що характеризують кризу довіри як складний період у взаємовідносинах влади та суспільства. Наприклад, в українському мікрополі фіксуються мовні елементи на відображення керівних державних органів влада, уряд. Напр.: *Втрата довіри до ЄС у період кризи відбувається на тлі втрати довіри до національних урядів.*

В складі англійського мікрополя значення керуючих структур розкриває функціонально еквівалентна одиниця government. Напр.: *Instead we have a government falling apart in front of our eyes.* В українській мові на позначення апарату політичної влади в суспільстві використовуються також лексеми держава, семантичний відповідник котрої в англійській мові (state) належить до групи одиниць із середнім рівнем продуктивності. В межах зазначеної групи лексем англійського мікрополя *crisis of confidence* фіксуються також одиниці power, authorities, що відбивають значення права керувати народом, впливати на рішення державного рівня. Напр.: *Authorities around the world soon began to crack down.*

Кількісна невідповідність одиниць, що характеризують органи політичного панування, в групах з високим рівнем функціональності в зіставлюваних мікрополях засвідчує, з одного боку, домінуючу роль уряду в суспільному житті британців, як основного державного органу влади, що несе відповідальність перед народом, а з іншого, презентує суспільну оцінку дій влади – незначна кількість лексем на її позначення характеризує політичну діяльність керівної верхівки країни як задовільну, таку, що не привертає значної уваги суспільства та відповідає загальним очікуванням народу. В українському мікрополі *криза довіри* спостерігається протилежна тенденція – найчастотніші лексеми стосуються влади та народу, реалізуючи семантику невпевненості суспільства в силах і можливостях керівних осіб, сумнівів у правильності їх вчинків.

Відповідно до отриманих результатів, особистість, що втратила віру в правоту та чесність влади, знаходиться в центрі політичної інтерпретації поняття *криза довіри*, основою якого виявляється конфлікт особи та керівних структур, що не виконують зобов'язань, обов'язків і сподівань. Лексеми країна / country в обох мовах позначають територіальну, історичну та культурну єдність населення, що проживає на спільній території. Проте аналіз матеріалу розкриває семантичну специфіку функціонування зазначених мовних одиниць в зіставлюваних мовах. В українському мікрополі лексема країна вживається на позначення населення держави. Напр.: *Наскільки наша політична еліта усвідомлює ті локальні й глобальні виклики, перед якими постала країна?* Семантичний потенціал функціонування одиниці country в англійському мікрополі виявляється вищим завдяки семемі *the nation* (нація) в її тлумаченні, що, в свою чергу, вказує на етнічну та національну єдність британців, глибину внутрішніх культурних зв'язків. Напр.: *That we need to work together as a country.*

На позначення особи в зіставлюваних групах функціонують одиниці із високим рівнем частотності населення / people, котрі ілюструють індивідуальні семантичні риси функціонування в мовленні. Наприклад, лексема населення вживається на позначення людей, що проживають на одній території. Напр.: *У нас існує криза довіри населення до держави як такої.* Англійська лексема people має конкретне політичне значення – електорат, сукупність громадян, що розглядаються як потужна сила впливу в демократичній державі. Частотність цієї одиниці в інформаційних повідомленнях підтверджує високий рівень розвитку політичного діалогу між британським народом і вищим керівництвом, засвідчуючи значні

можливості та права суспільства впливати на прийняття рішень державного рівня. Напр.: *People have to realise what is at stake.*

Результатом правильних політичних дій є впевненість суспільства в економічній стабільності країни, соціальній безпеці, особистому добробуті. Дослідження науковців [1; 3; 4] підтверджують той факт, що економічний прогрес країни залежить від рівня взаємної довіри в суспільстві. Стан недовіри характерний для країн з нестабільними соціально-економічними відносинами і зменшується у міру поступового їх зміцнення. Довіра є важливим економічним активом, ресурсом, що визначає потенціал економічного зростання країни та перетворюється в джерело добробуту суспільства і стабільності влади.

Політична діяльність віддзеркалюється у стані економічної системи – криза в політиці виявляє схильність перетворюватися у кризу в економіці. Як показують результати аналізу, явище криза довіри відображає сумнівність громадян в надійності економічних установ і особливо гостро проявляється в період економічної кризи. Взаємозалежність політичної та економічної кризи підтверджують одиниці економічний / economic, financial, котрі в зіставлюваних мікрополях належать до груп лексем із високим рівнем функціональності, а тому є вагомими в розкритті семантики досліджуваного поняття. Довіра виступає джерелом трансформацій політичного життя країни, економічних реформ, соціальних змін. Відновлення довіри виявляється основним та заключним етапом у подоланні економічної кризи. Порівняйте: *Confidence is key to lasting global economic recovery* та *Довіра населення до економічних реформ є ключовим фактором поступального суспільного розвитку*. Високий рівень функціональності зазначених одиниць маніфестує всепроникаючу сутність відчуття недовіри в різних сферах життя суспільства та засвідчує глобальність масштабів впливу економічних процесів кожної країни світу. Напр.: *There's a lot of negativity and there's a crisis of confidence in the global financial system.*

Рівень суспільної довіри характеризує дієвість принципів демократії в державі. На мовному рівні це підтверджується тим, що серед найчастотніших одиниць українського мікрополя *криза довіри* фіксуються лексеми політичний, довіряти, функціональні еквіваленти котрих в англійському мікрополі (political, trust (v), tobelieve) виявляють значно нижчий рівень функціонування. Частота вживання лексичних одиниць політичний, довіряти в інформаційному мовленні вказує на розуміння українцями кризи довіри, насамперед, як політичної кризи – недовіри громадян до влади, котра є монополізованою та неспроможною до політичних компромісів.

В групах одиниць із середнім ступенем функціональності семантика явища кризи довіри розкривається через протиставлення влади та народу. Так, в зіставлюваних мікрополях фіксуються лексеми на позначення спільноти людей – народ, нація, суспільство, громадяни, society, nation та системи влади – політика, державний, politics, state, power, authorities.

В складі зіставлюваних мікрополів української та англійської мов присутні одиниці, які пояснюють те, що відбувається з внутрішнім світом людини, котра перебуває в стані невизначеності соціальної реальності – кризі довіри. В людських взаємовідносинах довіра виступає надійним підґрунтям, тому влада, яка викликає своїми діями довіру – запорука не лише матеріальної, а й моральної стабільності, впевненості в майбутньому, гармонії особистості з навколишнім світом. В групах лексем із середнім рівнем функціональності фіксуються лексеми укр. вірити, недовіра, впевненість, втрата, переконання та англ. trust (n), tosupport, tobelieve.

Відповідно до результатів формалізованої методики, в групі низькочастотних одиниць українського мікрополя *криза довіри* переважають лексеми на позначення особистості політичного лідера – його бажаних рис характеру, необхідних моральних якостей, важливих ознак діяльності.

Проблема послідовного втрачання довіри співвідноситься з поступовим втрачанням моральності особистості. Криза довіри між владою та народом полягає у духовній кризі політичних лідерів. Шлях відновлення довіри розпочинається зі зміцнення сильних, етичних переконань кожного громадянина держави. Серед лексем групи фіксуються одиниці істина, справедливість, чесність, щирість, justice, loyalty, truth та ін., котрі вказують на моральні

орієнтири людства, базові основи розвитку кожної особистості, необхідні умови гармонійного співіснування в глобалізованому світі.

Бажання завоювати довіру, переконувати, керувати іншими, знаходяться в природі самої людини. Як показують результати зіставного аналізу, в центрі проблеми кризи довіри – невиконані обіцянки керівних осіб. В усіх релігіях світу виконання обіцянок є найважливішим доказом духовної досконалості людини. Так, як суспільне життя будується на взаємній довірі громадян, то дотримання обіцянок – моральний обов'язок кожного представника соціальної системи. У значеннях мовних одиниць обіцянка / promise (v) знаходить своє відображення семантика очікувань на добрі результати, впевненості у здійсненні чогось хорошого. Проте спостерігаються певні особливості функціонування цих одиниць. Наприклад, лексема обіцянка позначає добровільно дане зобов'язання (*Що після чергових виборів політики таки виконають свої обіцянки*), а в значеннях англійської простежується семантична вказівка на позитивність, результативність, успішне завершення (*The government promised an Irish language act*).

Обіцянка однієї особи спричиняє появу віри, надії на її здійснення в іншій. Серед досліджуваного матеріалу англійської мови виявляються лексеми to rely / to trust. Ці одиниці кваліфікують спільні дії, що виражають віру, довір'я, впевненість у виконанні обіцяного. Довіряти – означає діяти так, ніби ризик відсутній. Напр.: *But if you can't trust the market at a wholesale level, it becomes a crisis of confidence*.

Отже, в результаті зіставлення функціональних особливостей одиниць мікрополів *криза довіри / crisis of confidence* виявлено певні семантичні особливості, обумовлені, як мовними, так і позамовними факторами впливу. Порівнювані семантичні системи ілюструють значні розбіжності за ступенем функціонування лексичних одиниць в інформаційних текстах (наприклад, в українському мікрополі *криза довіри* лексема політичний належить до групи високочастотних одиниць, а її функціональний еквівалент political – середньочастотних). На нашу думку, це засвідчує, по-перше, істотні відмінності в соціальній системі дійсності зіставлюваних етносів. В розумінні українців криза довіри співвідноситься в більшій мірі з політичною нестабільністю в державі, ніж з економічними проблемами, так, як для британців. По-друге, стиль представлення інформаційного повідомлення суттєво відрізняється в зіставлюваних лексичних корпусах: британські тексти характеризуються стислістю, інформативністю, об'єктивністю, тоді, як українські повідомлення тяжіють до інтенційності, емоційності, суб'єктивності викладу матеріалу. Так, семантичні еквіваленти українських лексем з оцінною конотацією (гідний, достойний, самовідданий, справедливий та ін.) виявилися нефункціональними в текстах британських інтернет-видань.

Отже, проведені дослідження функціональних особливостей лексико-семантичних мікрополів *криза довіри / crisis of confidence* відкриває подальші перспективи системного зіставлення досліджуваних полів на рівнях інших мікрополів та виявлення функціонально значимих одиниць лексико-семантичних полів *криза / crisis* в сучасній англійській та українській мовах.

Наступним етапом дослідження стане порівняльний аналіз функціональних властивостей інших мікрополів лексико-семантичного поля *криза/crisis* в українській та англійській мовах (напр., *криза ідентичності / identity crisis* та ін.).

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Горлач М.І., Кремень В.Г. Політологія: наука про політику: підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / М.І. Грибан, В.Г. Кремень – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 840 с.
2. Левицький В.В. Семасіологія / В.В. Левицький. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2006. – 512 с.
3. Селигмен А. Проблема довіри / Селигмен А. – М.: Идея-прес, 2002. – 256 с.
4. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию: Пер. с англ. / Ф. Фукуяма. – М.: ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2004. – 730 с.
5. Geeraerts D. Theories of Lexical Semantics / Geeraerts Dirk. – Oxford University Press, 2010. – P. 168-173.
6. Scott M. WordSmith Tools Manual / Scott Mike. – Liverpool: Lexical Analysis Software Ltd, 2013. – 452 p.
7. Corpus-based approaches to metaphor and metonymy (Trends in linguistics. Studies and monographs) / edited by Anatol Stefanowitsch, Stefan Th. Gries. – Walter de Gruyter, 2006. – P. 1-16
8. Firth J. A synopsis of linguistic theory 1930–1955. Studies in Linguistic Analysis / Firth John R. – Oxford: Philological Society, 1957. – P. 11.

9. Halliday M. Teubert W, Yallop C, Cermakova A. Lexicology and Corpus Linguistics. An Introduction / M. A. K Halliday, Wolfgang Teubert, Colin Yallop and Anna Cermakova. – Continuum, 2004. – P.113-167.
10. Stubbs M. Text and Corpus Analysis. Oxford: Blackwell / Stubbs M. –Oxford: Blackwell Publishers, 1996. – P.32-33.
11. O’Keeffe A, McCarthy M. The Routledge Handbook of Corpus Linguistics / Anne O’Keeffe, Michael McCarthy. – Routledge, 2010. – 682 p.
12. Longman Dictionary of Contemporary English – Режим доступу: www.ldoceonline.com/dictionary/crisis
13. Ілюстративний матеріал взято з офіційних сайтів новин BBC News (www.bbc.co.uk) та періодичних інтернет-видань: Дзеркало тижня (www.zn.ua), День (www.day.ua), Україна молода (www.um.ua) The Guardian (www.guardian.co.uk), The Times (www.thetimes.co.uk).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Надія Засанська – аспірант кафедри перекладу та загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: зіставне мовознавство, лексична семантика.

ГІПОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК СИСТЕМОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ОДИНИЦЬ ФАХОВОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ ЛЕКСИКИ МЕТАЛУРГІЙНОЇ ГАЛУЗІ)

Майя КІРЛАШ (Кіровоград, Україна)

У статті з’ясовано суть гіперо-гіпонімічних відношень мовних одиниць; охарактеризовано гіперо-гіпонімічні відношення лексичних одиниць на позначення понять галузі металургії; з’ясовано особливості структури гіперонімів та гіпонімів; визначено типи опозицій між словами всередині груп.

Ключові слова: гіперо-гіпонімічні відношення, гіперо-гіпонімічна група, гіперонім, гіпонім, співгіпонім, опозиція.

In the paper hyponymous relations in the system of the Ukrainian lexical units denoting metallurgy notions have been characterized; the peculiarities of hyponyms and hyperonyms’ structure have been clarified; the types of the oppositions between the words within the groups have been identified.

Key words: hyponymous relations, hyponymous group, hyponym, hyperonym, cohyponym, opposition.

Сучасні лінгвістичні розвідки базуються на розумінні лексики як системи, елементи якої перебувають у зв’язках та взаємовідношеннях. Гіперо-гіпонімічні відношення вважаються «найбільш фундаментальними парадигматичними смисловими відношеннями, через які структуровано словниковий склад мови» [3: 478]. Вони уможливають формування системи найменувань певних галузей знань і виступають засобом їх тематичної ієрархічної організації. Тому дослідження таких відношень має практичне й теоретичне значення, що й обумовлює актуальність обраної теми.

Метою статті є з’ясування суті, закономірностей та специфіки гіперо-гіпонімічної організації лексики сучасної української мови на позначення понять галузі металургії. Завдання: 1) визначити роль гіперо-гіпонімії як однієї із системотвірних категорій у лексикології; 2) охарактеризувати реалізацію гіперо-гіпонімії у системі лексики на позначення понять галузі металургії; 3) з’ясувати особливості структури гіперо-гіпонімічних груп лексичних одиниць на позначення понять даної галузі та характер протиставлень між одиницями всередині груп.

Об’єктом дослідження є лексичні одиниці української мови на позначення понять металургійної галузі. Предмет дослідження – гіперо-гіпонімічні відношення у системі лексики на позначення понять галузі металургії.

Матеріал дослідження включає 457 українських лексичних одиниць на позначення понять металургійної галузі, виокремленні методом суцільної вибірки з тлумачного словника української мови в 11-ти томах.

Одиниці мови, що називають поняття певної галузі не існують ізольовано, між ними простежуються різноманітні зв’язки та відношення, а тому вони становлять систему, яка є відображенням понять відповідної галузі. Яскравим свідченням системності одиниць будь-якої фахової мови як складової й невід’ємної частини лексико-семантичної системи мови є гіперо-гіпонімічні або родо-видові відношення. У працях Д.С.Лотте, О.С.Герда, О.О.Реформатського, В.П.Даниленка, Т.Л.Канделакі, Б.М.Головіна, Р.Ю.Кобріна, Т.Р.Кияка, А.В.Крижанівської, Л.О.Симоненко, Т.І.Панько, І.К.Білодіда, І.М.Кочана, Г.П.Мацюк,

А.С.Д'якова, З.Б.Куделько та ін. обґрунтовано основні аспекти дослідження гіперо-гіпонімічних відношень лексичних одиниць, які називають поняття певних галузей знань.

Незважаючи на глибоке вивчення гіперо-гіпонімічних відношень у сучасному мовознавстві немає однаковості у використанні термінів на позначення даного поняття: родо-видові відношення, інтеграційні або інклюзивні відношення, відношення включення або підпорядкування. Часто на позначення такого роду відношень уживається термін «гіпонімія», вперше застосований Джоном Лайонзом. Крім того, серед науковців немає єдиного погляду щодо природи явища гіпонімії. З одного боку, мовознавці під гіперо-гіпонімічними відношеннями розуміють суто родо-видові відношення. Наразі такі відношення відображають різні за ступенем узагальненості назви реалій та їх класів у мові. З іншого боку, до гіперо-гіпонімічних відношень відносять «метонімію» та «партонімію», коли мова йде про ціле та частину.

У нашому дослідженні під явищем гіпонімії ми розглядаємо власне родо-видові відношення як один із видів універсальних парадигматичних відношень у семантичному полі, які є відображенням ієрархії спеціальних понять відповідної галузі знань чи діяльності. Це тип семантичних відношень, який вказує на включення семантично однорідних одиниць у відповідний клас найменувань. Гіперо-гіпонімія є особливим способом категоризації та ієрархічної організації системних відношень в лексиці на основі процесів панування і водночас підпорядкування значень лексичних одиниць.

Сьогодні явище гіпонімії пов'язують з поняттям гіперо-гіпонімічної групи під якою мовознавці розуміють лексико-семантичну парадигму, що складається з «гіпероніма» (слова, що виражає родові поняття) та одного або декількох «гіпонімів» (слів, які відображають видові поняття), які знаходяться на одному ступені узагальнення, логічно підпорядковані цьому гіпероніму та є співгіпонімами відносно один одного. Гіпоніми містять увесь комплекс ознак, які складають значення гіпероніма, доповнений додатковими значеннєвими ознаками, що зумовлює кількісну перевагу семантичних компонентів у значенні слів-гіпонімів порівняно зі словами-гіперонімами, а, отже, робить зміст видового поняття ширшим за родові, а обсяг – вужчим [5: 192;1: 59].

З огляду на те, що у сучасних лінгвістичних студіях існує тенденція співвідносити основні типи лексико-семантичних відношень мовних одиниць з основними видами словесних опозицій [4: 272], у роботі розглядаємо протиставлення гіперонімічного й кожного гіпонімічного значення за відсутністю чи наявністю розрізнявального компонента як привативні опозиції, а протиставлення всіх гіпонімів один одному за змістом розрізнявального компонента значень як еквіполентні опозиції. Окрім цього, як зауважує Е.В.Кузнецова [2: 43], слова можуть протиставлятися не лише за семами, але й за формою, тому для повного аналізу гіперо-гіпонімічних відношень досліджуваних одиниць визначаємо семантичний, формальний чи формально-семантичний тип опозицій.

У ході дослідження фактичного матеріалу з урахуванням вищеописаних теоретичних положень, нами виокремлено гіперо-гіпонімічні групи з наступними гіперонімами: *метал* (має 24 гіпоніми), *сплав* (21), *заготовка* (8), *матеріал* (4), *властивість* (38), *добування* (10), *виготовлення* (12), *обробка* (11), *покриття* (9), *насичення* (7), *зміна* (3), *форма* (5), *піч* (13), *стан* (10), *робітник* (22 одиниці).

За результатами дослідження можемо констатувати, що кожен із співгіпонімів до певного гіпероніма, може бути в свою чергу гіперонімом до ряду мовних одиниць та виступати гіперонімом по відношенню до них. Таким чином, на основі одного гіпероніма утворюється мікрополе лексичних одиниць, що є підтвердженням ієрархічного підпорядкування понять. Наприклад, лексична одиниця *штамп*, яка виступає гіпонімом до гіпероніма *форма*, водночас є гіперонімом по відношенню мовних одиниць *матриця*, *майстер-штамп*, які між собою співвідносяться як співгіпоніми.

Слово, що є гіперонімом по відношенню одних лексем, в той же час може бути одним із співгіпонімів до іншого гіпероніма. Наприклад, лексична одиниця *стан*, що є гіперонімом до слів *блюмінг*, *блюмінг-слябінг*, *заготовочний стан*, *прокатний стан*, *прошивний стан*, *слябінг*, *трубозварювальний стан*, *трубопрокатний стан*, *профілювальний стан*,

плющильний стан, виступає гіпонімом до одиниці *машина* та є співгіпонімом до слів *верстат, прес, ножиці, молот, вальці*.

Оскільки гіпоніми можуть стати гіперонімами, утворюючи гіперо-гіпонімічні групи, у досліджуваному матеріалі спостерігаємо кількарівневу ієрархічну структуру, яка ґрунтується на родо-видових відношеннях. Наприклад, лексична одиниця *обробка* співвідноситься зі словами *механічна обробка, термічна обробка* як гіперонім – гіпоніми (схема 1):

Схема 1

У результаті гіперо-гіпонімічних відношень, одиниці української мови на позначення понять металургійної галузі вступають у привативні та еквіполентні опозиції. Семантично однорідні одиниці, що входять у певну групу найменувань характеризуються парадигматичними зв'язками, вираженими привативними опозиціями. Наприклад, семантична структура лексичної одиниці *піч* (мет. «споруда для теплової обробки матеріалів у якому-небудь технологічному процесі») включає компоненти високого ступеня узагальнення *матеріал*, та *який-небудь*, які роблять значення слова ширшим.

Слово *піч* є гіперонімом відносно одиниці *домна* (мет. «промислова піч для виготовлення чавуну із залізної руди»), внутрішня структура якої включає компоненти *чавун*, *залізний*, *руда*, які конкретизують сферу використання слова та звужують значення лексеми. В свою чергу одиниця *домна* є гіперонімом відносно слова *електродомна* (мет. «домна, яка працює за допомогою електричної енергії»). Характер співвідношення компонентів слова-гіпоніма та слова-гіпероніма вказує, що вони утворюють привативні опозиції. Одиниця *піч* є гіперонімом не лише до слова *домна*, але й до лексем *мартенівська піч, вагранка, конвертор, електроніч, полуменева піч, тигельна піч*, які є співгіпонімами відносно один одного, входять в одну гіперо-гіпонімічну групу слів, проте мають у семантичній структурі компоненти, що їх розрізняють. Наприклад, одиниці *мартенівська піч* і *вагранка* мають спільні компоненти *піч*, *плавлення*, *чавун*, в той же час відрізняються відсутністю компонентів *невеликий*, *шахний*, що містяться у структурі слова *вагранка* та компонентами *залізний*, *брухт*, які має лексема *мартенівська піч*. Протиставлення співгіпонімів *вагранка* та *мартенівська піч* за розрізнявальними компонентами їх семантичної структури вказує, що відношення даних одиниць носять еквіполентний характер.

Проведений аналіз гіперо-гіпонімічних відношень одиниць на позначення понять галузі металургії дає підстави стверджувати, що семантичним гіпонімічним опозиціям властива тільки семантична близькість. Наприклад, між гіперонімом *заготовка* та відповідними йому

гіпонімами *сляб, прокат, вальцівка, штрипс, блюм, поковка* відношення носять імпліцитний характер та виникли в результаті актуалізації парадигматичних значень.

У випадках, коли «співгіпоніми мають стійкий експліцитний характер, ілюструють з'єднання попередньо розчленованих образів сприйняття в певні семантичні сутності, що відтворюють зміст видового поняття, і тим самим формують семантику гіпоніма» [5: 192], гіперо-гіпонімічні відношення виникли внаслідок розвитку синтагмозначень гіперонімів. Наприклад, *метал – чорні метали, чисті метали, лужні метали, благородні метали*. Як наслідок співгіпоніми мають спільність не тільки на рівні значення, але й спільні елементи, такі як слова, корені, основи, словосполучення. Такі відношення є формально-семантичними. У системі лексики на позначення понять галузі металургії співгіпонімами з формально-семантичними відношеннями за структурою можуть бути атрибутивними словосполученнями (*сталь – нержавіюча сталь*) або композитами (*фероалюміній, фероманган, фероплатина, фехраль*).

Таким чином, дослідження констатує наявність гіперо-гіпонімічної парадигми як однієї з найважливіших категорій, що формує систему лексики на позначення понять галузі металургії. Перспективним постає з'ясування інших системних відношень у системі лексики на позначення понять галузі металургії.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Грещук В.В. Типологія відприкметникового слотвору: Автореф. дис... докт. філол. наук / В.В. Грещук. – К., 1994. – 36 с.
2. Кузнецова Э.В. Лексикология русского языка / Э.В.Кузнецова. – М.: Высшая школа, 1982. – 152 с.
3. Лайонз Дж. Введение в теоретическую лингвистику / Дж.Лайонз. – М.: Прогресс, 1978. – 543 с.
4. Новиков Л.А. Семантика русского языка / Л.А. Новиков. – М., 1982. – 272 с.
5. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство: підручник / Т.І. Панько, І.М. Кочан, Г.П.Мацюк. – Львів: Світ, 1994. – 216 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Майя Кірлаш – аспірант кафедри перекладу і загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, старший викладач кафедри іноземних мов Криворізького національного університету.

Наукові інтереси: зіставна семантика.

ДІЄСЛОВА КАУЗАЦІЇ СТАНУ НАТХНЕННЯ В НІМЕЦЬКІЙ, ФРАНЦУЗЬКІЙ, АНГЛІЙСЬКІЙ, РОСІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Катерина КИРИЧОК (Донецьк, Україна)

У статті розглядаються дієслова на позначення каузації емоційного стану натхнення в німецькій, французькій, англійській, російській та українській мовах. Дослідження стосується проблем семантики емотивних дієслів із компонентом «натхнення» та особливостей функціонування таких дієслів у тексті.

Ключові слова: каузація, емотивні дієслова, каузативна ситуація, стан натхнення.

The paper deals with verbs of causation of emotional state of inspiration in German, French, English, Russian and Ukrainian. The research focuses on the problems of semantics of emotive verbs with the component «inspiration» and peculiarities of functioning of these verbs in text.

Key words: causation, emotive verbs, causative situation, state of inspiration.

1. Характеристика натхнення як емоційного стану.

Дослідження емотивної лексики становить одну з найцікавіших проблем сучасного мовознавства. Емотивна лексика виступає важливим засобом пізнання та репрезентації мовної картини світу та слугує для вираження багатоаспектної палітри емоцій та почуттів людини. Особливості вираження емоцій у мові досліджувалися у роботах багатьох мовознавців, серед яких Н. Д. Арутюнова, А. Вежбицька, О. М. Вольф, А. М. Манзій, О. В. Падучева, О. С. Путій, R. Kailuweit, M. Möller, S. Marten-Cleef, Y. Mathieu та інші.

У статті розглядаються дієслова каузації стану натхнення в німецькій, французькій, англійській, російській та українській мовах. Це такі дієслова, як нім. *begeistern*

‘наснажувати’, фр. *inspirer* ‘надихати’, англ. *inspire* ‘надихати’, рос. *вдохновляют*, укр. *надихати*. Мета статті полягає у встановленні семантичних характеристик таких дієслів та особливостей їхнього функціонування у тексті.

Стан натхнення вважається психологами позитивним емоційним станом, тому що він пов'язаний з прагненням людини до творчої діяльності. Встановлено, що людина як особистість розкривається через свою готовність до творчої діяльності. Проявом емоційної готовності до творчості виступає натхнення або захоплення, яке відчуває особистість [9]. Натхнення як психічний стан характеризується такими факторами: емоційним піднесенням людини, бажанням виконувати творчу діяльність, зосередженістю людини на предметі творчості.

Каузація, або приведення до стану натхнення, виражається у мові насамперед за допомогою каузативних дієслів. Каузативні дієслова – це такі дієслова, які позначають спричинення зміни стану або спонукання до дії [5; 7]. Дієслова каузації стану натхнення позначають приведення об'єкта (людини) до такого емоційного стану, при якому вона відчуває емоційне піднесення, бадьорість, підняття духу та/або бажання до діяльності.

Матеріалом цієї статті слугувала вибірка дієслів каузації стану натхнення з тлумачних словників, а також висловів із цими дієсловами у п'яти мовах. Обсяг вибірки дієслів склав: 148 одиниць (34 – у німецькій мові, 28 – у французькій, 37 – в англійській, 25 – у російській та 24 – в українській).

Обсяг текстової вибірки з електронних корпусів складає 1480 речень (10 речень із кожним дієсловом). Текстова вибірка здійснювалася з метою встановлення особливостей функціонування дієслів каузації стану натхнення у різних мовах.

2. Каузативна ситуація стану натхнення.

Поняття ситуації є ключовим у дослідженні багатьох мовних явищ, зокрема в дослідженні дієслівної семантики. Дієслова описують певну денотативну ситуацію, яка включає окреслений набір учасників, і розкривають особливості суб'єктно-об'єктних відносин у конкретному контексті [1: 321].

Каузативна ситуація відображує причинно-наслідкові відношення, у яких одна подія викликає іншу [5]. У даному випадку описується ситуація, у результаті подій якої відбувається спричинення емоційного стану натхнення.

Для аналізу дієслівної семантики в роботі застосовується поняття семантичного актанта. За визначенням Л. Теньєра, семантичний актант – це активний учасник ситуації, який заповнює семантичну та синтаксичну валентність предиката [8]. Обов'язковими семантичними актантами каузативних дієслів є суб'єкт (каузатор) та об'єкт (експірієнсер). Каузатор створює певну ситуацію, впливає на експірієнсера і є причиною зміни емоційного стану останнього, експірієнсер є учасником, який відчуває певний емоційний стан внаслідок дій каузатора.

Опис семантики каузативного вислову здійснюється за допомогою формул тлумачення (ФТ), які розкривають суб'єктно-об'єктні відношення у контексті. Так, у ФТ семантичному актанту каузатора дорівнює X, а експірієнсера – Y, тобто «X каузує Y бути у стані натхнення».

3. Особливості функціонування дієслів каузації стану натхнення у тексті.

Серед інших семантичних груп, які позначають каузацію позитивних емоційних станів, дієслова каузації стану натхнення або захоплення складають досить велику за кількістю групу в п'яти досліджуваних мовах. Такі дієслова характеризуються досить широкою семантикою. Тому ця група включає не тільки дієслова зі значенням натхнення, а й дієслова зі значенням підбадьорення, підняття духу.

Варто зазначити, що більшість дієслів каузації натхнення є багатозначними. Багатозначні слова представляють собою мікросистему, в якій значення взаємопов'язані та взаємозумовлені, тобто одні мотивуються іншими [2: 142]. Наприклад, дієслово *надихати* має два основних значення: 1) *Збуджувати, викликати душевне піднесення, натхнення; надавати душевної сили;* 2) *Спонукати до яких-небудь учинків, дій* [19]. Таким чином, значення дієслова буде залежати від ситуації, у якій воно вживається.

Дослідження текстових прикладів дозволило виявити реалізацію значень дієслів у різноманітних ситуаціях. Далі описані типові ситуації, у яких функціонують дієслова каузації натхнення.

3.1. Ситуація «Х каузує Y бути в емоційному стані піднесення, захоплення».

Ситуація цього типу характеризується такими суб'єктно-об'єктивними відносинами, при яких експірієнсер набуває емоційного стану захоплення. Тобто каузатор впливає на експірієнсера таким чином, що останній відчуває емоційне піднесення. Семантична структура висловів має в собі лише вказівку на характер емоційного стану, без уточнення, чи буде мати місце якась діяльність після набуття експірієнсером певного стану, наприклад: нім. (1) *An einem frühen Lenzmorgen hinausziehen, allein, mit einem Freund oder mit zweien, verbogene, halberwachsene Pfade suchen, von hohen Punkten über Täler und Hügel schauen – wie kann das beseligen!* [40] 'Весняним ранком, вийти самому, з другом або двома, знайти круті напівпорослі травою стежки, та з височини глянути на долини та узгір'я – як це захоплює!' Семантична структура прототипових дієслів, які описують цю ситуацію, включає в себе семи 'дух', 'божественний', 'душа', наприклад нім. *begeistern* містить у своїй структурі компонент *Geist* 'дух', фр. *inspirer* та англ. *inspire* – компонент *spirit* 'дух', рос. *воодушевлять*, *вдохновляют* та укр. *надихати* – також мають компоненти *душа*, *дух*. Ці слова є мотивуючими для вищезазначених дієслів [22; 26; 18; 19]. Наявність таких компонентів у структурі слова свідчить про те, що натхнення має надзвичайну божественну природу, а дієслова каузації стану натхнення передають значення надприродного почуття, яке охоплює людину внаслідок певних подій.

У німецькій мові в цій ситуації можуть функціонувати такі дієслова: нім. *beschwingen* 'in Schwung bringen' 'привести у стан емоційного піднесення', *beseelen* 'mit Seele, [Eigen]leben erfüllen' 'наповнити душею, життям', *begeistern* 'jmdn. in freudige Erregung versetzen, bei jmdm. Begeisterung für etw. wecken' 'привести когось у радісне збудження, викликати захоплення чимось', *beseligen* 'mit großem Glück, mit Seligkeit erfüllen' 'сповнити великим щастям, насолодою' та інші. Такі дієслова як *anregen* та *anreizen* 'збуджувати' у цьому значенні можуть вживатися разом з іменниками, наприклад: (2) *Dieser Roman regt die Fantasie an* 'Цей роман збуджує фантазію' [25]. Тут у експірієнсера Y спостерігається емоційне піднесення, яке пов'язано із його уявленням.

У французькій мові до дієслів каузації емоційного піднесення можна віднести: *enflammer* 'remplir d'ardeur et de passion' 'сповнити палкістю та пристрастю', тотожне значення має *embraser* 'emplir d'une passion ardente', *exalter* 'enflammer l'esprit' 'запалити розум', *exciter* 'augmenter l'activite psychique, intellectuelle de qqn' 'підняти психічну та інтелектуальну діяльність' та інші. Дієслово *inspirer*, яке має пряме значення 'donner de l'inspiration, déterminer le souffle créateur', може вживатися у ситуації цього типу, реалізуючи інше значення 'faire naître un sentiment, une idée' і вживається разом з іменником, який позначає ці відчуття: (3) *...sa beauté lui inspira de l'orgueil et lui donna la conscience de pouvoir toujours régner sur un homme aussi facile à enflammer que M. de Sommervieux* [35] 'Її краса надихала її гордістю та давала їй усвідомити те, що вона завжди зможе керувати таким чоловіком як мсьє Сомерв'є, якого так легко запалити'.

В англійській мові найуживанішими дієсловами натхнення є *inspire* 'to exert a stimulating or beneficial effect upon (a person); animate or invigorate' 'мати стимулюючий сприятливий ефект на людину, надихати, підбадьорювати', *inflame* 'to arouse or become aroused to violent emotion' 'викликати сильні емоції, запалювати'. На відміну від французької мови, англійське дієслово *excite* 'to arouse (a person) to strong feeling, esp. to pleasurable anticipation', реалізується у тексті, щоб позначити приведення в стан захоплення, тоді як у французькій мові *exciter* може позначати і захоплення, і спонування до дії; пор. англ. (4) *What will excite them is not where Lewis is from, but where he's going – and more importantly, the manner in which he is travelling* [37] 'Їх захопить не те, звідки Льюїс, а те, куди – і перш за все, як він подорожуватиме' і фр. (5) *...elle craignait toujours, en prolongeant l'entretien sur le sentiment qui seul l'occupait, d'exciter Oswald à déclarer ses projets avant qu'une plus longue habitude lui rendît la séparation impossible* [41] 'Вона все ще боялася, продовжуючи говорити про почуття, яке одне її захоплювало, спонукати Освальда заявити про свої плани...'

У російській та українській мовах дієслова на позначення каузації стану натхнення також характеризуються багатозначністю. Так, у прикладі (6) *Раз над Києвом стояла чудова весняна ніч, що так надихувала духом поезії Гоголя і Пушкіна* [34], дієслово *надихувати* реалізує своє перше значення ‘збуджувати, викликати душевне піднесення, натхнення; надавати душевної сили’. Інші дієслова, що відображують цю мовну ситуацію, – це *наснажувати* ‘запалювати, викликати душевне піднесення, творчий запал’, *запалювати* ‘викликати яке-небудь сильне почуття’, *розпалювати* ‘збуджувати в кому-небудь чуттєвість, пристрасть’, *обуджати* ‘збуджувати’ в українській та *вдохновлять, окрыляют, воспаляют, возбуждают, возжигают* та інші в російській мові.

3.2. Ситуація «X каузує Y бути в стані емоційної готовності до діяльності».

Ситуації цього типу характеризуються такими суб’єктно-об’єктивними відносинами, при яких каузатор стимулює експірієнсера до виконання певної дії, або призводить його до емоційної готовності, бажання діяти. Наприклад, нім. (8) *Der Lehrer hat uns zu immer größeren Leistungen angefeuert* [25] ‘Вчитель надихав нас на все більш значні успіхи’ або (9) *Der Erfolg ermunterte ihn zu weiteren Taten* [25] ‘Успіх надихав його на подальші дії’. У прикладі (8) каузатор *der Lehrer* ‘вчитель’ діє так, що експірієнсер *uns* ‘ми’ (його учні) досягає кращих успіхів, тобто виконує певну діяльність. Дієслова цієї ситуації розкривають своє значення спонукування до діяльності та мають у своїй структурі компоненти ‘рух’, ‘імпульс’, ‘життя’, ‘енергія’, ‘мотив’, ‘рішучість’. Наприклад, у німецькій мові, дієслова, що розкривають цю ситуацію, це: *beflügeln* ‘*anregen, beleben; jmdm., einer Sache Antrieb zu etw. geben; anspornen*’ ‘окрылять, оживлять, воодушевлять’, *anregen* ‘*jmdn. zu etw. veranlassen, inspirieren*’, *ermutigen* ‘*jemandem zu etw. den Antrieb geben*’, *aneifern, anspornen* ‘*jemandem einen Ansporn geben*’. Наявність таких компонентів у структурі дієслова вказує на невід’ємний зв’язок натхнення з діяльністю як причини з наслідком.

У французькій мові типовими дієсловами спонукування до дії є *animer* ‘*donner l’impulsion à qqn de l’activité*’ ‘надавати комусь імпульс до діяльності’, *stimuler* ‘*augmenter l’énergie, l’activité de qqn*’ ‘посилювати чиясь енергійність, активність’, *motiver* ‘*stimuler faire qqch*’ ‘стимулювати до діяльності’ та інші.

Одне дієслово може мати різні значення, що можна побачити безпосередньо у контексті. Так, дієслово *enthousiasmer* у французькій мові має значення ‘*remplir d’enthousiasme*’ ‘сповнити ентузіазму’. Фраза (10) *La guerre l’enthousiasmait* ‘Війна сповнила його ентузіазму’ без контексту може передавати значення, коли X приводить Y у стан ентузіазму. У ряді випадків емотивне дієслово в повній мірі розкриває своє значення у межах кількох фраз. Так, дієслово *enthousiasmer* розкриває значення спонукування до діяльності, якщо проаналізувати повний контекст, де воно вживається: (11) *La guerre l’enthousiasmait. Il avait peur qu’ elle finit avant qu’ il eût atteint ses dix-huit ans. Lui qui, autrefois, n’ ouvrait jamais un livre, il dévorait les ouvrages spéciaux, étudiait les cartes. Il développait son corps avec méthode. A seize ans, c’ était déjà un homme, -un homme dur* [39]. ‘Війна сповнила його ентузіазму. Він боявся, що вона скінчиться до того, як він досягне вісімнадцятиріччя. Він, який раніше ніколи не відкривав книги, тепер поглинав спеціальну літературу, вивчав мапи. Він розвивав своє тіло за методикою. В шістнадцять років це був вже чоловік – сильний чоловік’.

В англійській мові дієслово *encourage* ‘*to inspire (someone) with the courage or confidence (to do something)*’ ‘надихати когось сміливістю або впевненістю щось зробити’ часто вживається зі значенням спонукування до дії: (12) *Well, I want to encourage you to think of asking other groups you know to help, and individuals too* [37] ‘Добре, я хочу тебе залучити до думок про те, щоб попросити про допомогу інші групи або людей, яких ти знаєш’. Подібне значення передають дієслова *enthuse* ‘*to cause to become enthusiastic*’ ‘каузувати бажання, ентузіазм’, *galvanize* ‘*to stimulate to action*’ ‘стимулювати до дії’, *inspire* ‘*to arouse to a particular action*’ ‘спонукати до певної дії’, *impel* ‘*to push or motivate to action*’ ‘спонукати, призводити до дії’.

В російській мові дієсловами, які позначають каузацію бажання діяти, є одиниці *воодушевлять, вдохновляют, побуждают, мотивируют, подгоняют* та інші, які мають значення ‘*побуждают к деятельности, вдохновляют*’. Наприклад, (13) *Этот, казалось бы, безрассудный поступок генерала воодушевил солдат настолько, что полк тотчас поднялся в*

атаку и опрокинул неприятеля [31]. У цьому прикладі *поступок генерала* – це ситуація антецедент [5], яка спричинила в експірієнсера *солдат* емоційний стан натхнення та бажання діяти. В українській мові дієсловами, які позначають спричинення емоційної готовності до діяльності, є одиниці *надихати, підживляти, підігрівати, поривати* та інші, які мають значення 'викликати бажання зробити що-небудь, спонукати до яких-небудь дій, вчинків; запалювати, надихати на щось'. У прикладі (14) *Франко був за мистецтво глибоко тенденційне, пройняте войовничим духом передової революційної ідеології, яка будить свідомість народу, надихає його на боротьбу за краще життя, пориває вперед до прогресу* [30] дієслово *надихати* реалізує своє друге значення – спонукати до діяльності.

3.3. Кількісна характеристика текстового матеріалу.

Проаналізований текстовий матеріал дозволив провести кількісний аналіз речень, у яких дієслова каузації натхнення реалізують своє перше значення «каузацію стану натхнення» і друге «каузацію бажання діяти».

Таблиця 1

Кількісний аналіз емпіричного матеріалу

№	Ситуації	Нім.	Фр.	Англ.	Рос.	Укр.
1.	Каузація стану натхнення	195 (57,3%)	126 (45%)	134 (36%)	103 (41%)	84 (35%)
2.	Каузація бажання діяти	145 (42,7%)	154 (55%)	236 (64%)	147 (59%)	156 (65%)
3.	Усього	340 (100%)	280	370	250	240

Таблиця демонструє, що кількісні дані дещо різняться у п'яти мовах. Цей факт не дозволяє зробити кінцевих висновків щодо поширеності дієслівних значень, але в матеріалі дослідження значення спонукання до діяльності зустрічається в більшості висловів.

4. Висновки.

1. Взагалі емотивним дієсловам, зокрема каузативним емотивним дієсловам, притаманне явище полісемії. Значення багатозначних слів є взаємообумовленими і розкриваються в контексті. Яке саме значення дієслова мається на увазі у висловлюванні – залежить від конкретної ситуації, яка описується в тексті.

2. Проаналізований текстовий матеріал дозволив встановити, що дієслова каузації емоційного стану натхнення реалізують два основних значення в тексті: 1) каузацію емоційного стану натхнення; 2) каузацію бажання діяти. Ці два значення були структурно представлені формулами тлумачення «X каузує Y бути в стані натхнення» і «X каузує Y відчувати бажання діяти».

3. У всіх досліджуваних мовах простежуються спільні риси в семантиці дієслів першої групи. Це виявлені компоненти семантичної структури дієслів. Так, у п'яти мовах дієслова, що позначають каузацію стану емоційного піднесення, мають у собі компоненти «дух», «душа», «божественний», що свідчить про надприродну силу почуттів, які відчуває експірієнсер (п. 3.1.). Для дієслів другої групи характерні семантичні компоненти «рух», «дія», «життя», «енергія», які вказують на активну дію або реакцію експірієнсера внаслідок впливу каузатора або каузуючої ситуації (п. 3.2.).

4. Важливо відзначити, що ті самі дієслова можуть відображати різні ситуації. Так, дієслова *exciter, encourager, allumer, enflammer* у французькій мові можуть позначати як приведення у стан захоплення, так і спонукання до дії. У німецькій мові дієслова *begeistern, enfeuern, entflammen, enthusiasmierer* також можуть позначати обидві ситуації. Це притаманно також англійським, російським та українським дієсловам.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бондарко А. В. Теория значения в системе функциональной грамматики: на материале русского языка / А. В. Бондарко – М.: Языки славянской культуры, 2002 – С. 320-338.
2. Васильев Л. М. Современная лингвистическая семантика: Учебное пособие. Изд. 2-е, доп. / Л. М. Васильев – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009 – С. 90-150.
3. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание: Пер. с англ. Отв. ред. М. А. Кронгауз. / А. Вежбицкая – М.: Русские словари, 1996 – С. 3 – 28.

4. Манзій А. М. Емоційна лексика у сучасній німецькій мові: структура, семантика: автореф. дис. к. ф. н. / А. М. Манзій – Чернівці, 2008 – 19 с.
5. Неद्याлков В. П. Типология каузативных конструкций. / В. П. Неद्याлков, Г. Г. Сильницкий // Типология каузативных конструкций. Морфологический каузатив – Л.: Наука, 1969 – С. 5-19.
6. Пугій О. С. Репрезентація макроконцепту «Стан людини» в сучасній українській мові: автореф. дис. к. ф. н. / О. С. Пугій – Харків, 2010 – 20 с.
7. Ступак І. В. Структурно-семантичні та функціональні характеристики похідних каузативних дієслів у німецькій та українській мовах (Типологічні та зіставні дослідження. – Т.6) / І. В. Ступак – Донецьк: ДонНУ, 2011. – 470 с.
8. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса. / Л. Теньер – М.: Прогресс, 1988. – 656 с.
9. Трофімов Ю. Л. Психологія / Ю. Л. Трофімов – К.: Либідь, 2008 – 560 с.
10. Чудинов А. П. Типология варьирования глагольной семантики./ А. П. Чудинов. – Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1988 – С. 3-49.
11. Izard, C. E. Human Emotions.) / C. E. Izard. - New York: Plenum Press, 1977 – 495 p.
12. Kailuweit, R. Linking: Syntax und Semantik französischer und italienischer Gefühlsverben / R. Kailuweit // Linguistische Arbeiten. – Tübingen: Niemeyer, 2005.- Bd. 493 – 372 S.
13. Marten-Cleef, S. Gefühle ausdrücken. Die expressiven Sprechakte / S. Marten-Cleef // Göppinger Arbeiten zur Germanistik Nr. 559 – Kümmerle Verlag, Göppingen, 1991. – S. 49 – 79, 123-125.
14. Mathieu Y. Y. Un classement sémantique des verbes psychologiques / Y.Y. Mathieu. – Paris, CNRS, 2000.
15. Möller, M. Psychische Wirkungswerben des Deutschen / M. Möller // Deutsch als Fremdsprache. – Herder-Institut Universität Leipzig 1.Quartal 2007/ Heft 1-44. – S. 6-11.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

16. Абрамов Н. Словарь русских синонимов и сходных по смыслу выражений: Около 5000 синонимических рядов. / Н. Абрамов. – 7-е изд. стереотип. - М.: Русские словари, 1999. – 672 с.
17. Александрова З. Е. Словарь русских синонимов / З. Е. Александрова - 11-е изд., перераб. и доп. – М: Русский язык, 2001. – 568 с.
18. Большой толковый словарь русского языка / [гл. ред. С. А. Кузнецов]. – СПб.: Норинт . 1998 – 1536 с.
19. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
20. Словарь русского языка: В 4-х тт. / [Под ред. А. П. Евгеньевой]. – 4-е изд., стер. – М.: Рус. яз.; Полиграфресурсы, 1999. - (Малый академический словарь, МАС).
21. Словник синонімів української мови у двох томах – Київ: Наукова думка, 2006.
22. Dauzat A., Dubois J., Mitterand H. Nouveau dictionnaire étymologique et historique. – Librairie Larousse, 1971 – 814 p.
23. Dictionnaire de français Littré [e-source] : <http://littrereverso.net/dictionnaire-francais>.
24. Dornseif F. Der Deutsche Wortschatz nach Sachgruppen. – Leipzig: Walter de Gruyter, 1970 – 934 s.
25. Duden. Das Bedeutungswörterbuch. 4.neu bearbeitete und erweiterte Auflage. Band 10. – Dudenverlag. Mannheim, 2010 – 1151s.
26. Duden. Das Herkunftswörterbuch. 4.neu bearbeitete und erweiterte Auflage. Ban4.neu bearbeitete und erweiterte Auflage. Band 7. – Dudenverlag. Mannheim, 2008 - 960 s.
27. Hornby A. S. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. – М.: Русский язык, 1982.
28. Le Petit Robert. Dictionnaire alphabétique & analogique de la langue française. - Société du nouveau littré. 1973.
29. Le Robert Micro. Dictionnaire d'apprentissage de la langue française. Alain Rey , Monreal , 1998 – 1508 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

30. Білецький О. І. Історія української літератури : У 2 т. / О. І. Білецький, Г. С. Сковорода – К., 1954.
31. Григорьев А. А. Демарш демократов / А. А. Григорьев // Вслух о..., Журнал общественного влияния, 2003.
32. Корпус текстів української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mova.info/>.
33. Национальный корпус русского языка [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ruscorgora.ru/>
34. Нечуй-Левицький І. С. Хмари / І. С. Нечуй-Левицький // Зібрання творів у десяти томах. Том II. – Київ: Наукова думка, 1965.
35. Balzac, H. de. La Maison du chat-qui-pelote, 1842, p. 73
36. Base textuelle Frantexte [e-source] : <http://www.frantext.fr/>
37. British National Corpus [e-source]: <http://corpus.byu.edu/bnc/>
38. Das Digitale Wörterbuch der deutschen Sprache [e-source]: <http://www.dwds.de/>
39. Mauriac, F. Le noeud de vipères, 1932, p. 156.
40. Schaffner, M. A. Kinderspiel und Spielzeug. Basel, Zbinden, 1951
41. Staël, G. de, Corinne ou l'Italie, 1807, p. 231.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Катерина Киричок – аспірант кафедри германської філології Донецького національного університету.
Наукові інтереси: зіставна семантика, емотивна лексика.

СЕМАНТИЧЕСКИЕ АКТАНТЫ ГЛАГОЛОВ ОШИБОЧНОГО ДЕЙСТВИЯ В АНГЛИЙСКОМ, РУССКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ

Ольга КИСЕЛЕВА (Донецк, Украина)

У статті розглянуто семантичні актанти дієслів помилкової дії в англійській, російській та українській мовах. Здійснено порівняльний аналіз дієслів помилкової дії, які відображають семантичні актанти ситуації з дієсловами помилкової дії. Виявлено спільні та диференційні риси реалізації семантики дієслів помилкової дії в англійській, українській та російській мовах.

Ключові слова: дієслова помилкової дії, актант, семантична група, агент, пацієнс, ситуація, направленість.

The article deals with the semantic actants of the verbs of wrong action in English, Russian and Ukrainian. Comparative analysis of the verbs of wrong action which reflect the semantic actants of the situation with the verbs of wrong action is conducted. Common and differentiating features of semantic realization of the verbs of wrong action in English, Russian and Ukrainian are pointed out.

Key words: verbs of wrong action, actant, semantic group, agent, patient, situation, focus.

1. Данная работа посвящена глаголам ошибочного действия (далее ГОД). *Ошибка* – это несоответствие между объектом или явлением, принятым за эталон (материальный объект, решение задачи, действие, которое привело бы к желаемому результату), и объектом / явлением, сопоставленным первому.

ГОД выражают действие, напр.: англ. *to do* ‘делать, выполнять, работать’, и одновременно указание на то, что действие было выполнено неправильно, избыточно, или недостаточно, имеет отрицательный результат, ср.: англ. *to overdo* обозначает *to work too hard or to be too active so that you become tired* ‘работать слишком тяжело или быть слишком активным до такой степени, чтобы прийти в состояние усталости’. Как негативный результат условно рассматривается некоторое нежелательное состояние, которое возникло вследствие неверного или ошибочного выполнения субъектом действия, обозначаемого исходным глаголом, напр.: англ. *to work – to underwork*, рус. *лечить – перелечить*, укр. *рахувати – прорахуватися*. Это состояние часто есть последствием чрезмерно или наоборот недостаточно интенсивного, длительного осуществления субъектом действия, обозначенного мотивирующим глаголом. Наиболее типичное негативное последствие этих действий – это усталость, болезнь, травма, ошибка, опоздание и т.д. [1: 156].

Глаголы данного типа рассматривались рядом специалистов, например такими как Авилова Н. С., Басыров Ш. Р., Кильдибекова Т. А., Flier M.

Целью исследования является сравнительный анализ структуры и семантики глаголов ошибочного действия в английском, русском и украинском языках. В центре внимания – семантическая классификация ГОД.

Актуальность данной работы обусловлена необходимостью проведения сравнительного анализа глаголов ошибочного действия, которые отображают семантические актанты ситуации с ГОД в английском, русском и украинском языках и отсутствием специальных сопоставительных исследований ГОД.

2. Материал работы составила выборка ГОД из лексикографических источников: 185 единиц в английском языке, 254 – в русском языке и 250 – в украинском, а также текстовая выборка предложений с ГОД из интернет-корпусов, которая насчитывает 256 предложений в английском, 348 – в русском и 335 – в украинском языках.

Выборка ГОД делает очевидным тот факт, что в английском, русском и украинском языках конструкции (т.е. структурный и семантический минимум предложений) с ГОД, в зависимости от набора семантических актантов, можно разделить на три типа.

Под термином *актант* понимают элемент событийной пропозиции, обязательный участник ситуации, которому соответствует переменная в словарном толковании глагольной лексемы. Первоначальная классификация актантов создана уже в теории членов предложения, где были выработаны понятия субъект, объект, косвенный объект, адресат [4: 653].

На семантическом уровне ГОД могут включать двух и более участников ситуации: Агент и Пациенс. *Агент* (агент, агентив) – семантический актант, обозначающий лицо, активно осуществляющее действие. По определению Е. В. Падучевой, Агент – это такой участник X, которому соответствует компонент ‘X действовал (с целью)’. Пациенс – семантический

актант объектного типа, лицо, на которое распространяется действие, состояние или отношения субъекта. [3: 55 – 70].

Таблица 1

Направленность негативного результата
на участников семантической ситуации с ГОД

№	Направленность результата	Английские примеры Кол-во (%)		Русские примеры Кол-во (%)		Украинские примеры Кол-во (%)	
1.	Негативный результат для Субъекта	to overwork, to overlook	100 (54%)	недосыпать - , проговориться, недослышать	150 (59%)	прослухати, перестаратися	152 (61%)
2.	Негативный результат для Объекта	to underpay, to undernourish	65 (35%)	недокормить, недопоить	76 (30%)	недолікувати, перепоювати	71 (28%)
3.	Негативный результат для Субъекта и Объекта	to oversalt, to overheat, to underestimate	20 (11%)	недопечь, пережарить	28 (11%)	переварити, пересушувати , недосолювати	27 (11%)
	Всего: 689 (100%)		185 (100%)		254 (100 %)		250 (100%)

2.1. Первый тип представляет семантическая конструкция, в которой присутствуют две микроситуации (сит. 1 и сит. 2), напр.:

(1) *Now he acknowledged to himself that his admiration for Sarah had caused **him to overlook young Martha's attractions*** ‘Теперь он признался себе, что его восхищение Сарой стоило ему того, что он не разглядел молодого очарования Марты’.

Агенс (ситуация 1) *he* проглядел (не обратил внимание на) ситуацию 2 *Martha's attractions* и это действие привело к негативному результату для Агенса и для Пациенса.

(2) *Edwin was always a joker but the point was that he seemed to undervalue his own work and to think less of my judgement because I did not* 'Эдвин всегда был шутником, но дело в том, что он, казалось, недооценивает свою собственную работу и мало уделяет внимания моему мнению, потому что я так не делал'.

Актант *his own work* получает заниженную оценку со стороны Агенса.

2.2. Второй тип составили ситуации, в которых семантические актанты Агенс и Пациенс являются одним лицом, т.к. присутствие актанта Пациенс имплицитно выражается возвратным глаголом, и на синтаксическом уровне он не выражен. Данный тип ситуаций характерен исключительно для русского и украинского языков, напр.:

(3) *А мама дивилась за одним – щоб він не перегрівся та не перекупався.*

(4) *И опять оборвала себя, словно она очень хотела и очень боялась проговориться.*

2.3. В третьем типе ситуаций присутствует только семантический актант Агенс, напр.:

(5) *Он привык самолично следить за всем в хозяйстве, недосыпать, недоедасть, никому из семейных не давать покоя.*

(6) *Хіба то безсовісно, що я недосипав ночей, недоїдав шматка хліба та все працював, щоб себе і сім'ю свою зарядувати від злиднів.*

2.4. В четвертом типе ситуаций участие принимают Агенс, Реципиент и Пациенс, напр.:

(7) *Хіба ми не знаємо, як ви недодасте грошей нам, годуєте нас собачим м'ясом або здохлятиною та пацюками?*

3. В зависимости от направленности негативного результата на участников семантической ситуации с ГОД можно выделить три типа:

3.1. негативный результат для Субъекта;

3.2. негативный результат для Объекта;

3.3. негативный результат для Субъекта и для Объекта.

4. Анализ семантических актантов ГОД в английском, русском и украинском языках позволил сделать вывод, что ситуация с ГОД на семантическом уровне может включать различный набор участников. Было выделено четыре типа ситуаций: 1) семантическая конструкция, в которой присутствуют две микроситуации; 2) ситуации, в которых Агенс и Пациенс являются одним лицом, так что Пациенс не выражен на синтаксическом уровне; 3) ситуации, в которых присутствует только семантический актант Агенс; 4) ситуация, в которой участие принимают Агенс, Реципиент и Пациенс. В зависимости от направленности негативного результата на участников семантической ситуации с ГОД можно выделить три группы: 1) негативный результат для Субъекта; 2) негативный результат для Объекта; 3) негативный результат для Субъекта и Объекта. Самыми многочисленными группами в английском, русском и украинском языках являются первая и вторая группа, а самое минимальное количество ГОД составляют третью группу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Авилова Н. С. Вид глагола и семантика глагольного слова. – М: Наука, 1976. – 328с.
2. Басыров Ш. Р. Типология глаголов с рефлексивным комплексом в индоевропейских языках. – Донецк, 2004. – 165-186 с.
3. Кильдибекова Т. А. Лексико-грамматические разряды глаголов // Исследования по семантике. – Уфа, 1980. – С. 182-199.
4. Семенова Т. И. Ошибочные когнитии сквозь призму языка [Текст] / Т. И. Семенова // Вестник ИГЛУ, 2010. – Сер. Филология. – № 3. – С. 136-144.
5. Теньер, Л. Основы структурного синтаксиса. М. : Прогресс, 1988. 653 с.
6. Flier, M. Remarks on Russian Verbal Prefixation / Flier M. // Slavic and East European Journal. –V.2. 1975. – P. 218-229.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

7. ВТССУМ Великий тлумачний словник сучасної української мови / [Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
8. LDCE Longman Dictionary of Contemporary English / [Ed. by D. Summers]. – Harlow: Pearson Education Limited, 2003. – 1950 p.
9. ODSA Oxford Dictionary of Synonyms and Antonyms / [Ed. by Alan Spooner]. – Oxford: Oxford University Press, 2005. – 390 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

10. Корпус української мови [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mova.info/corpus.aspx?l1=209>
11. Национальный корпус русского языка [электронный ресурс] – Режим доступа: <http://ruscorpora.ru/index.html>
12. British National Corpus [e-source]. – Available at : <http://www.natcorp.ox.ac.uk/>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Кисельова – аспірант факультету іноземних мов кафедри німецької філології Донецького національного університету.

Наукові інтереси: дієслівна семантика, зіставна лексикологія.

**ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ГРУПА ПРИКМЕТНИКІВ, ЯКІ ВІДНОСНО
ВКАЗУЮТЬ НА ВІК ЛЮДИНИ В ДІАЛЕКТНОМУ ТЕКСТІ
(НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ СХІДНОСЛОБОЖАНСЬКИХ ГОВІРОК)**

Валентина КОВТУН (Луганськ, Україна)

У статті проаналізовано семантику й функційну активність ЛСГ прикметників, які відносно вказують на вік людини в діалектному тексті східнослобожанського мовного ареалу. Прикметники менший, молодший і старший є домінуючими в ЛСГ. Прикметники виступають маніфестантами сем віку, соціального статусу й родинних зв'язків, залежно від сполучуваності з іменниками, а також у певних контекстах ад'єктиви можуть реалізувати додаткові семі, актуалізовані завдяки їх лексичному оточенню.

Ключові слова: прикметник (ад'єктив), сема, семантика, діалектний текст, східнослобожанські говірки, вік людини.

The article analyzes the semantics and functional activity of the LSG of adjectives which relatively indicate the age of a person in a dialect text of the East-Slobozhan language area. The adjectives junior, younger and senior are dominants of the LSG. The adjectives appear as the manifestations of the semes of age, social status and family relation depending on the collocation with nouns, in certain contexts adjectives may also implement additional semes, actualized due to lexical environment.

Key words: adjective, seme, semantics, dialect text, East-Slobozhan dialects, the age of a person.

Поняттям вік охоплюють присутні характеристики людини. Вік є важливим компонентом культури будь-якого народу. Зміст поняття «вік» містить національну, культурну та історичну специфіку, й існує у нерозривному зв'язку з людиною, «сама людина, у першу чергу, асоціюється з поняттям віку, хоча цією властивістю володіє будь-який об'єкт нашої планети. Вік безпосередньо стосується людини й характеризує її, є однією з найбільш важливих характеристик людини» [1].

Останнім часом науковці різних гуманітарних напрямків (етимологи, етнолінгвісти, фольклористи та ін.) демонструють значний інтерес до вивчення семантики, структури, походження одиниць лексико-семантичної групи «Вік людини» (В. Гнатюк, Ф. Славський, В. Складенко, Ю. Литвиненко, В. Семиряк, О. Барабаш та ін.). Предметом спеціального аналізу стали лексичні одиниці на позначення віку людини в бойківських говірках [2]. Дослідниця виявила особливості номінації віку людини, схарактеризувала семантику окремих назв, визначила джерела формування відповідної лексики північного прикарпатського регіону.

Дослідження семантики й структури окремих лексико-семантичних груп (далі ЛСГ) – одна з актуальних проблем в українській діалектології. Аналіз семантики й функційної активності прикметників віку на матеріалі діалектного тексту, на нашу думку, сприяє виявленню їх національно-культурної специфіки, відбиваючи тим самим діалектну картину світу, у якій віддзеркалено стереотипи й асоціації мовців східнослобожанського ареалу.

Метою розвідки є дослідження семантичного й функційного аспектів ЛСГ прикметників, які відносно вказують на вік людини, на матеріалі українських східнослобожанських говірок. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: визначити референтну сферу прикметників на позначення віку людини у досліджуваних говірках; виконати семний аналіз значень аналізованих ад'єктивів у діалектному тексті; виявити синонімічні й антонімічні зв'язки з іншими прикметниками залежно від сполучуваності прикметника; визначити функційну активність прикметників.

Джерелами для дослідження стали матеріали історичної праці В. Іванова «Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии: очерки по этнографии края» [Иванов], матеріали фольклорно-діалектологічних експедицій з Старобільщини [Старобільщина] та інших східнословобожанських говірок [Сватівщина], [УССГ], [ПСС], а також власні записи діалектного матеріалу.

У діалектних текстах східнословобожанських говірок виявлено розгалужений ряд прикметників на позначення віку людини. Прикметники віку ми умовно поділили на дві підгрупи:

- 1) прикметники, які опосередковано вказують на вік;
- 2) прикметники, які відносно вказують на вік.

У цій статті ми проаналізуємо репертуар прикметників, які відносно вказують на вік людини. Прикметники цієї ЛСГ об'єднує інтегральна сема 'більша / менша кількість років по відношенню до представників свого покоління'.

Прикметники, які відносно вказують на вік людини, складають синонімічну групу, засновану на градуальних відношеннях по висхідній, або дві антонімічні одна одній синонімічні групи, у яких прикметники зв'язані синонімічними відношеннями: самий менший – менший – самий молодший – молодший – середній – послідній / останній – більший – старший – найстарший – самий старший. Прикметники семантичної групи з доміантним словом менший об'єднує інтегральна сема 'менша кількість років по відношенню до представників свого покоління'; прикметники семантичної групи з доміантною лексемою старший – інтегральна сема 'більша кількість років по відношенню до представників свого покоління'; прикметник середній займає проміжне положення між цими двома рядами. Розподіл прикметників у семантичній групі проведено умовно, рівно, як умовно виділено доміантні прикметники (у межах східнословобожанських говірок).

Ці прикметники сполучаються з широким колом іменників.

Це переш за все: 1) іменники, що називають осіб, які мають відношення до родини (дитина, син, брат, зять, сестра, дочка, мати, внучка);

2) іменники, які визначають осіб певних колективів (дружка, дружок, дівчата, дівка, кума, мужики, старожили, партизан, танкіст);

3) іменники, які називають представників «нелюдського» світу (гадюка, Янгол), у замовляннях: *Одь гадыны. [...] Қрыкнувь царь, крькнула царыця, крькнувь и царевыч на всю свою осаульню: пиды ты, Хивря (старша гадюка), по Поляху, по Домаху, по Марыну, по Горпыну, по Тытяну, по Оляну и за всимь злымь, пралютым гадамь; цей зуй буде мині маты, опуху непускаты, жовтой косты не ломыты, червонои кровы не пыты* [Иванов: 440]; у народних розповідях і легендах: *О тимь, видкиль взялыся мыройиды. Якь Бог змитивь, що Ёго самыи старший Янголь задумавь Ёго змистыты, щобь у своей руки вижки взяты, то Винь напершъ всёго очухравь ёму изъ криль пирья, забравь свою всю одежу й зробивь ёго всёго въ шерсты, уквичавь рогамы, ще й ззади й хвисть ёму прычипивь, та такь и турнувь ёго изъ неба въ пекло* [Иванов: 385].

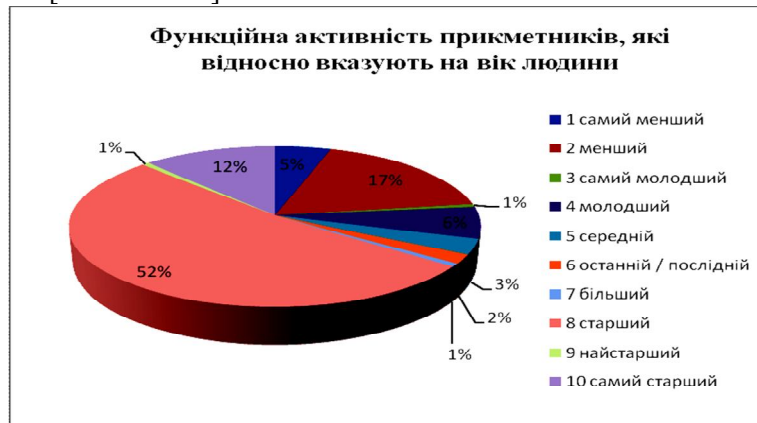

Рис. 1

Проведений аналіз показав, що ад'єктиви, які відносно вказують на вік людини, репрезентують семи віку, соціального становища і родинних зв'язків (або одна з цих сем, або в комплексі). Прикметники старший (52 %), менший (17 %), молодший (6 %) виступають домінуючими.

Ад'єктиви у сполученні з іменниками 2-ї та 3-ї групи виражають диференційні відношення 'головний – неголовний', 'головний з-поміж інших', тобто основною виводимо соціальну, а не вікову характеристику, напр.: |Бат'ко ў |мене с|таршій парт'ї|зан // це ш'ч'е то|д'ї / з|найеіте / ў|граж|дан'с'к'ї |воіни в'ін ш'ч'е воу|йу|ваў [УССГ: 263]; О|це / |Н'іна / у Моск|в'ї ч'ї п'їд Моск|вою |йа|кимс' с|таршием тан|к'їстом [УССГ: 268]; А |поки в'ін гос|тит' там же ж во|на сие|дит' не|са|ма ў с|таршій |дружшкі / во|на назі|валас' с|тарша |дружшка / а сие|д'ат' же |їх же ба|гато / шо ў|ч'ора ж во|ни хо|дил'и і прие|ш|л'и на с|ва|бу [ПСС: 87].

Однак уважаємо, що сема віку є провідною у таких контекстах: А то|д'ї пос|лухаў / пос|лухаў / з|нач'їт |їес'л'ї хто от|ра|батуйут' / ну / мужи|ки с|тарш'ї ме|їне / ўже на |п'ен'с'її от / во|ни с Ворку|ти |т'їки вий|жайут' і дес' ў с|редн'у поло|су [УССГ: 152]; |Бат'ко ро|біў зам'їс|тителем предс'е|дател'а / і с|тарш'ї д'їў|ч'ата ка|зали / ми без |Над'ки не по|їде|им / ну / поси|лайут' же ме|їне / по|їхали ми ў Б'їло|воц'ке / д'їў|ч'ата |ви|шли с'п'ї|вайут' / тан|ц'уйут' / понай|далиес'а / а шо ж понай|далиес'а ?[УССГ: 50].

Прикметники, які відносно вказують на вік людини, реалізують сему віку на фоні генеалогічної характеристики (тобто у колі родинних зв'язків) у сполученні з першою групою іменників. У діалектному тексті-розповіді ад'єктиви вживають:

– у межах тріади старший – середній – менший або старший – середній – молодший: |Ц'о|му с|таршому |синов'ї|бат'ко над'ї|лиў ге|к|тар зе|им|л'ї / |б'їл'ше / ч'їм се|їредн'ому і |мен'шому [УССГ: 277]; Д'їў|ч'ата та х|лопц'ї же|ни|їес'а за с|тарш'їс'т'у / |тобто спо|ч'атку с|тарша се|їс|тра / |пот'їм се|ред'н'а / |пот'їм мо|лодтша // |нав'їт' / |йа|шо с|ваталис'а до мо|лодтшій / а с|тарша та се|ред'н'а ш'ч'е хо|лос'т'ї / ч'е|кали / |доки пос|вата|їуц'а до с|таршїх се|с|тер [Сватівщина: 66];

– у межах діади: О|це С|лав'їк / на|в'ерно |мен'шиє / с|таршиє С'е|ир|г'е|ї [УССГ: 203]; С|тарш'ї два бра|ти ў те ў|рема бу|ли у |арм'її / а |менш'ї|дома ко|пали [Старобільщина: 41]; |Йа то|д'ї не|вє|їлика бу|ла / бо |йа с|тарша / ў |мене брат |мен'шїї / бу|ли|пухл'ї [УССГ: 309];

– поза тріадою і діадою: Бу|в у |мене брат / с|таршїї / заб|рали в |арм'їю / в'ін с'ем к|лас'їў |конч'їїў / в |арм'її на оф'ї|цера |ви|ч'їїўс'а / та так |його ў Се|вас|топол'ї |ранило / |ногу пе|їре|їбіло / в'ін |дома ў Б'їло|воц'ку же|їє|ве [ПСС: 34]; Ну а по|том уже оу|чумалис' |т|рошки / ўже м'її бра|тишка с|таршїї / у хве|їзе|їо |його там уст|ро|їли ро|дич'ї ў Луганске / а |йа |тоже |п'їшки ту|ди / у |п'їдростки ўст|ро|їлас' на го|ро|ництво [ПСС: 119].

У подібних контекстах у значенні прикметників сема віку виходить на перший план: перш за все – завдяки незатемненій внутрішній формі прикметників старший – середній – менший / молодший, а також, в окремих випадках – сам контекст ніби посилює це значення, хоча безумовно, наявна й сема родинних зв'язків.

Зупинимося докладніше на семантиці й функціонуванні прикметників старший, менший / молодший, що звичайно, мають більшу частотність – 52 %, 17 % і 6 % (Рис. 1) відповідно від загальної кількості слововживань прикметників, які дають відносну характеристику віку. В основній масі зафіксованих нами контекстів ад'єктиви переважно актуалізують пряме номінативне значення – констатація віку людини відносно представників свого покоління. На нашу думку, сама структура реалізованих семантичних значень названих прикметників не передає такої різноманітності відтінків, якими володіє семантика прикметників старий і молодий. Додаткові семи прикметники старший, менший / молодший в основному набувають завдяки їх лексичному оточенню: Сест|ра мо|їа ви|ходила |зам'їж / во|на ш с|тарша / ви|ходила / у ч'оло|в'їка |бат'ко буў пр'е|с|дат'ел'ем с'ел'со|в'ета (с. Піски Ново|сковського р-ну, Луганська обл.); В'її|на нач'а' |лас'а / брат |мен'шїї от |мене на два |годи п'ї|шоў на приє|цепу / |йа нач'а'ла у кол|хоз'ї ро|біт' [УССГ: 79].

У діалектних матеріалах має місце система опозицій, яка, у свою чергу, знаходить своє вираження з допомогою мовних засобів. Отже, домінуючі прикметники семантичних груп

старший, менший, молодший, які відносно вказують на вік людини, у текстах протиставлено. При цьому підкреслимо, що, уживаючи тут «протиставлено», ми маємо на увазі і мовне протиставлення, коли члени опозиції – прикметники старший і менший – мають конотацію протилежних знаків; і протиставлення, яке не стосується фактів мови, а лише вказує на те, що старший брат (дочка, син і т. ін.) прожив більшу кількість років, ніж менший.

Отже, лексеми старший і менший / молодший брат (дочка, син і т. д.) набувають у деяких контекстах невластивих для них сем, які характеризують людину за розумовими здібностями, фізичними показниками, моральними якостями тощо, пор.: Їм доста|валос'а од |папи / од |мами / по|тому що во|ни |мен'ш'і / |балуван'ш'і / а |я ж с|таршеин'ка / ўсе на меи|н'і / і хо|з'аїство / і у|ч'оба / і з |ними зан'і|малас'а [УССГ: 178]; Мате|р'і нам приў|йазували г|лечики / г|лечик обў|йазували |ниткойу / і на |шиюу |ниткойу ч|и моа|тузскойу |я|койус' / і це ми хо|дили / |мен'ш'іих|мало-то б|рали / |тошо да|леко бу|ло йти і ми |їх не|и пус|кали / а шч'е то|д'і / |як |я|к'іс' ба|би ста|р'і |йшли / то нас с|зба|бами пус|кали (с. Піски Новопсковського р-ну, Луганська обл.); Це у|се |д'іти мо|го |д'ад'і |Вас'і // ну |я бу|ла с|тарша і ўсе бу|ло на меи|н'і [УССГ: 178]. У подібних контекстах прикметник старший, окрім семи віку, реалізує семи 'мудрість', 'досвідченість', а прикметник менший – 'недосвідченість'.

Загалом актуалізація меліоративних сем зі знаком «плюс» прикметника старший, і конотативних сем зі знаком «мінус» прикметника менший уповноважує до виділення опозицій: досвідчений: недосвідчений, дисциплінований : недисциплінований, працелюбний : непрацелюбний. Ми не зафіксували тип опозиції старший – менший, у якому б прикметник старший виступав би з пейоративним значенням.

Синонімічні прикметники менший / молодший мовці вживають у схожих контекстах, при чому у межах тріади, і поза нею: Жи|ли по мож|ливос'т'і / |разом // |діти с|таршого б|рата назие|вали |ж'інку |меншого б|рата|н'анейу // |як|шо ч'оло|в'ік |п'іс'л'а ш|л'убу жиў з р'ід|нейу сво|йейі |ж'інки / то |ю|го назие|вали при|мак // |як п|равило / мо|лодтший син зали|шаўс'а ў |бат'к'іўс'к'і |хат'і догл'а|дати |мати та |бат'ка / а с|таршому б|рату поку|пали |хату [Сватівщина: 66]; Заб|рали меи|не / ш'е |б|рата |мен'шого / а в'ін та|кї буў х|вориї [УССГ: 319]; Та хара|шо о|це Анто|ноўна / во|на мо|лодтша / та шч'е там од|на |е / ў|ран'ц'і ч|и во|дич'ки приенеи|се ч'і шч'е шо [ПСС: 99]. Однак, більшу частотністю має прикметник менший – 28 прикладів (17 % випадків від загальної кількості слововживань прикметників, які відносно вказують на вік людини), прикметник молодший – 10 прикладів (6 % випадків); сполучуваність прикметника менший значно ширша.

В. Колесов припускає, що «позначення дитячих ступенів варіює: молодий, юний, менший. Спочатку ці позначення були рівноправними, слово менший врешті-решт узяло гору, тому що форма виявилася зручною для вираження відносності, та й ступінь малості достатньо низький» [3: 280].

Прикметник середній, окрім диференціації за віком, не має додаткових сем; частотність уживання складає 3 %.

Щодо інших членів семантичної гупи, які складають периферійну зону ЛСГ «Прикметники, які відносно вказують на вік людини», – прикметників самий менший, самий молодший, послідній / останній, більший, найстарший, самий старший, то прикметники самий молодший, послідній / останній, більший, найстарший зафіксовані нами спорадично (ад'єктив послідній побутує в досліджуваних говірках, імовірно, під впливом суміжних російських говірок), тому наведемо всі приклади, які маємо в картотеці: |П'іс'л'а двох д'н'іў г|улан'а / на т|рет'іі / ко|ли це ўже |жен'ат' пос'л'ід'н'ого / |сина|б'іл'ше неи|має / н'і |сина / н'і доч'ки / шо в'ін пос'л'ід'н'іі / то на т|рет'іі ден' прие|гла|шайут' у|с'іх / цих же / шо гу|л'али на с|вал'б'і / при|ход'те [УССГ: 240]; Ко|ли ў с'ім |їі жеи|нили о|стан'у ди|тину / то жеи|них за|би|ваў |возл'е по|рога ч'оп [УССГ: 405]; Ага / ну ко|му ж |ти ў Гонч'а|р'іўку / да за |дес'ат' к'ілометр'іў в'ід с|тан'ц'іі // ну / а |я са|ма мо|лодтша бу|ла / ка|жу / |я п'і|ду [Сватівщина: 75]; А во|на / ти / |доч'ко / |б'іл'шеин'ка / то|б'і |менше // а / |доч'ко / ти веи|лика! (П-С Слоб, 129); |Янаро|дилас'а у веи|лик'іі ро|дин'і на|с|таршойу / о|то ме|н'і і

пеиреи|пало [УССГ: 64]. Марковані прикметники зафіксовані з семантичним значенням ‘менший’, в останніх двох прикладах – ‘старший’.

Більшою частотністю серед прикметників семантичної групи вирізняються прикметники самий менший і самий старший. На їхню частку припадає 15 % і 10 % уживань відповідно. Крім того, вони функціонують і в межах тріади чи діади, і поза нею, актуалізуючи значення ‘менший’ і ‘старший’ на фоні генеалогічного плану: |Сама |мен’ш’а сиест|ра / це |В’ера |Йа|гороўна п’ї|с’ат с’їед’мого |года на|роўжин’а [УССГ: 330]; |Мама ўз’а|ла мо|йу |мен’ч’у сиест|ру / |а |сама с|тарша ў с’їм|її / а ми з б|ратом ос|талис’а [УССГ: 341]; Ну |а бу|ла |сама с|таршойу ди|тинойу в сво|її с’їм|її (с. Піски Новопсковського р-ну, Луганська обл.); |Мати мо|йа бу|ла |сама с|тарша/ а |а з ш’їс|над’ц’атого |року на|роўжен’а / Анто|нина |Іван’їуна Цей|реў’с’ка / ... [УССГ: 90].

Отже, з тематичної групи прикметників «Вік людини», виходячи з характеру їх денотатів, виокремлено ЛСГ «Прикметники, які відносно вказують на вік людини». Прикметники менший, молодший і старший є доміантними у відповідних семантичних групах. Окрім семи віку, соціального статусу й родинних зв’язків, у певних контекстах ад’єктиви можуть реалізувати додаткові семи, актуалізовані завдяки їх лексичному оточенню. Функційно активними в досліджуваному регіоні виступають маніфестанти менший, молодший і старший. На їхню частку припадає 17 %, 6 % і 52 % уживань відповідно. Подібне співвідношення свідчить, що ад’єктиви менший і старший є найбільш традиційними для вираження значення віку осіб по відношенню до представників свого покоління. Прикметники, які відносно вказують на вік людини в діалектному тексті-розповіді, вживають у межах тріади, діади, поза тріадою і діадою.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Авдеева О. А. Описание фрагмента лексико-семантического поля «возраст» в английском языке / О. А. Авдеева. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/opisanie-fragmenta-leksiko-semanticheskogo-polya-vozrast-v-angliyskom-yazyke>
2. Гурова О. М. Лексико-семантична група «вік людини» у бойківських говірках (на матеріалі «Словника бойківських говірок» М. Й. Онишкевича) / О. М. Гурова // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – Харків : Видавництво ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2009. – № 843. Серія: Філологія. – Вип. 55. – С. 111-114.
3. Колесов В. В. Мир человека в Древней Руси / В. В. Колесов. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1986 – 311 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Иванов – Иванов В. В. Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии : Очерки по этнографии края / под ред. В. Иванова. – Х., 1898. – Т. 1. – 1008 с.
- ПСС – Північно-східна Слобожанщина (Новопсковський, Біловодський, Міловський райони Луганської області) : Матеріали фольклорно-діалектологічних експедицій / упор.: Магрицька І. В., Семистяга В.Ф., Сікорська З.С., Чернопиский М. Г., Шевцова В. О. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. – 256 с.
- Сватівщина – Сватівщина : матеріали фолькл.-діалектол. експедицій / за ред. З. С. Сікорської. – Луганськ : Осіріс, 1998. – 136 с.
- Старобільщина – Старобільщина : матеріали фолькл.-діалектол. експедицій / за ред. З. С. Сікорської. – Луганськ : Шлях. – 2000. – 128 с.
- УССГ – Українські східнослобожанські говірки : сучасні діалектні тексти: навч. посіб. / за ред. К. Д. Глуховцевої. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. – 424с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Валентина Ковтун – аспірантка кафедри української філології та загального мовознавства ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Наукові інтереси: українська діалектологія.

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ГІПЕР- ТА ГІПОНІМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ В АНГЛОМОВНИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ ПРАЦЯХ

Оксана ЛИТВИН (Луцьк, Україна)

У статті розглядається проблема лінгвістичної категоризації, а саме будова категорії, яка заснована на парадигматичних зв'язках типу «гіперонім – гіпонім». Дослідження проведено на матеріалі англomовних монографій та лінгвістичних енциклопедій. Кількісний аналіз ілюстративного матеріалу дозволив окреслити центральну зону розглядуваної категорії, тобто лексеми, що найчастіше використовуються авторами для репрезентації зв'язків між гіперонімами та гіпонімами.

Ключові слова: категорія, категоризація, рівень категоризації, структура категорії, центральна зона, гіперонім, гіпонім.

This article focuses on the problem of linguistic categorization, and in particular on the structure of the category which is based on the «hypernym – hyponym» paradigmatic relationship. The research was conducted using material from monographs and linguistic encyclopedias written in English, and illustrative examples were selected from these sources. Quantitative analysis of illustrative examples enabled us to identify the central zone of the category under research, i.e. the lexemes which were most often used by the authors to represent the relationship between hypernyms and hyponyms.

Key words: category, categorization, level of categorization, structure of the category, central zone, hypernym, hyponym.

Людська свідомість має здатність відносити різні об'єкти дійсності до певних розрядів або рубрик, визначаючи спільні ознаки з іншими об'єктами, а також встановлюючи відмінні риси, які відрізняють один розряд від іншого. Категоризація є одним із результатів пізнавально-мисленнєвої діяльності людини.

Ми розглядаємо категоризацію як когнітивний процес, що полягає передусім у визначенні спільних рис певних об'єктів, а також у виробленні для цієї спільності мисленням якогось узагальнюючого поняття [5: 127]. Значимо, що у більш широкому сенсі категоризацію розуміють не тільки як процес, але і як результат класифікаційної (таксономічної) діяльності [3: 42]. Своєю чергою, категорія – це одна з пізнавальних форм мислення людини, що дозволяє узагальнювати досвід мовця та здійснювати його класифікацію [3: 45].

Розрізняють дві моделі категоризації екстралінгвальних явищ: класичну, обґрунтовану Аристотелем, та натуральну, описану, зокрема, в працях Е. Рош.

Аристотель виокремив десять категорій пізнання: сутність, кількість, якість, відношення, місце, час, розташування, стан, дія та втілення. Кожна з категорій, за словами вченого, визначається набором необхідних та достатніх ознак. Звідси слідує, що риси кожної категорії бінарні; кожна категорія має чітко окреслені границі, а самі категорії не перетинаються між собою; усі члени категорії є рівноцінні і завжди мають фіксований набір властивостей, один об'єкт входить лише до однієї категорії [1].

Однак на практиці було доведено, що елементи того чи іншого класу не завжди наділені необхідними та достатніми ознаками. Щобільше, у результаті проведених досліджень лінгвістам показали неоднорідність природних категорій, наприклад: птахи, меблі, посуд, ігри, музичні інструменти, колір тощо (Л. ф. Вітгенштайн, Дж. Остін, Ф. Лансбері, Дж. Лакофф, Е. Рош, К. Мервіс, Л. Барсалоу, Дж. Тейлор, Р. Фрумкіна, Н. Рябцева, В. Старко, О. Хаджиоглова).

Особливої уваги заслуговують дослідження категоріальної організації, проведені американським психологом Елеонорою Рош. Дослідниця однією з перших піддала критиці розуміння семантичних категорій як об'єднання одиниць на основі дискретних ознак, необхідних і достатніх для ідентифікації понять. Експерименти Е. Рош, спрямовані на з'ясування прототипної градації птахів, продемонстрували, що її члени не є рівноправними: всередині кожної категорії одні об'єкти є психологічно більш значущими (*горобиці, малинівки*), ніж інші (*страуси, пінгвіни*). Людина сприймає більшість семантичних категорій як такі, що мають центр і периферію і, відповідно, більш типових та менш типових представників [8: 27-48].

На сучасному етапі на особливу увагу лінгвістів заслуговують штучні категорії, які формуються у свідомості мовців у результаті їхньої пізнавальної та мисленнєвої діяльності.

Метою нашої статті є аналіз лексичних одиниць, що утворюють парадигматичні зв'язки типу «гіперонім – гіпонім», використаних як приклади в англomовних лінгвістичних працях. **Матеріалом** дослідження було обрано п'ять аутентичних джерел англійською мовою (з них

чотири монографії та одна енциклопедія), в яких подані теоретичні відомості з лексикології, а також дві монографії англійською мовою, одна з яких написана бельгійським, а інша – німецьким лінгвістом.

Терміни *гіпонім* та *гіперонім* були введені в лінгвістику британським вченим Дж. Лайонзом. Будь-яке слово з ряду типу *спанієль – собака – тварина* з більш конкретним значенням вчений запропонував називати гіпонімом, а співвідносне з ним слово з більш загальним значенням – гіперонімом [6: 28]. Гіпер- та гіпонімія – це одне з основних парадигматичних відношень в семантичному полі; ієрархічна організація його елементів, заснована на родо-видових зв'язках, коли семантично однорідні одиниці включені у відповідний клас найменувань. Слова, які відповідають видовим поняттям (напр., *poodle, spaniel*), виступають **гіпонімами** до слова, що співвідноситься з родовим поняттям (*dog*), тобто **гіпероніма**, а також **когіпонімами** по відношенню один до одного. Когіпоніми включають смисловий зміст гіпероніма і протиставляються один одному за відповідними диференційними схемами [4: 104]. Іншими словами, гіпонімія описує відношення між одиницями типу «X – це вид Y».

Серед лінгвістів існує і ширше розуміння відношень «гіперонім – гіпонім». У трактуванні семантичних зв'язків між гіпонімами та гіперонімами умовно виділяють синтаксичну (Є. Гінзбург та Г. Крейдлін) та семантичну (А. Вежбицька) лінії [6: 29]. Є. Гінзбург та Г. Крейдлін виокремили три семантично різні варіанти гіпо-гіперонімії: 1) вид – рід (*чорнозем – ґрунт*); 2) підмножина – множина; 3) елемент – множина (*овочі – необхідний елемент раціону*) [6: 30]. А. Вежбицька у своїх працях аналізує семантичні зв'язки між гіпонімами та гіперонімами за схемою «від смислу до тексту». Дослідниця пропонує типологію, де представлені чотири основні варіанти гіпо-гіперонімії: 1) власне таксономічні зв'язки (*rose, tulip, daffodil – a flower*); 2) чисто функціональні узагальнюючі поняття (*gun, spear – weapons*); 3) назви сукупностей, утворені за суміжністю (*furniture, cutlery, contents, belongings*); 4) гетерогенні множини та псевдозлічувані назви (*vegetables, herbs, cosmetics*) [6: 37].

Британський лінгвіст Д. Круз зазначає, що інколи парадигматичні зв'язки розглядуваної категорії бувають вибірковими та недостатньо загальними. Гіпонім часто виступає когнітивно еквівалентним перифразою, в якому гіперонім синтагматично змінений. Наприклад, «еквівалентність між *kitten* та *young cat* визначає *kitten* як гіпонім до слова *cat*» [10: 91]. Ієрархічну організацію гіпонімів та гіперонімів за зразком «X – це вид / тип Y» Д. Круз називає таксономією (наприклад, *spaniel – dog*). Проте прямий зв'язок «X – це Y» лінгвіст визначає як нетаксономічний (наприклад, *kitten – cat*) [10: 143]. Описуючи явище гіпер- та гіпонімії, деякі автори лінгвістичних праць (Д. Геераертс, Л. Ліпка, Ф. Палмер) подають т. зв. нетаксономічні приклади поряд із тими, що позначають родо-видові зв'язки.

Гіпер- та гіпонімія – це основний тип зв'язку між лексичними одиницями у словнику. Як відомо, найкращий спосіб сформулювати дефініцію певної лексеми, поряд із зазначенням характерних рис, – підібрати відповідний гіперонім. Британський лінгвіст Д. Крістал на прикладі дефініцій із словника «Longman Dictionary of the English Language» показує, що шляхом аналізу градації гіперонімів, поданих у визначеннях лексем, усі слова у кінцевому рахунку можна звести до таких базових понять: «буття» («being»), «сутність» («essence») та «існування» («existence»), наприклад: *emerald – beryl – mineral – substance – quality – character – nature – essence* [11: 166].

Обстеження семі лінгвістичних джерел дозволило виявити 139 пар «гіперонім – гіпонім», вжитих як ілюстративний матеріал. Серед них переважають іменники (90,6%), зрідка трапляються прикметники (5,8%) та дієслова (3,6%). Вибрані пари лексем можна поділити на 9 тематичних груп: 1) живі істоти взагалі: *creature – animal, creature – person*; 2) тварини: *animal – elephant, bird – finch*; 3) рослини: *fruit – apple, flower – rose*; 4) мінерали: *mineral – beryl, beryl – emerald*; 5) артефакти: *vehicle – car, tool – hammer*; 6) люди та їх соціальні ролі: *man – bachelor, monarch – queen*; 7) кольори: *colour – red, red – scarlet*; 8) їжа: *food – cheese, cheese – Gorgonzola*; 9) дії / процеси: *hit – punch, movement – stroke*.

У групі «тварини», що налічує загалом 79 пар, можна також виокремити гіпероніми та гіпоніми за такими параметрами: а) за біологічною таксономією: *animal – cat, animal – dog*,

bird – robin, dog – spaniel; б) за віком: *cat – kitten, dog – puppy, horse – foal, pig – piglet*; в) за статтю: *horse – mare, horse – stallion, dog – bitch, dog₁ – dog₂*. Тут *dog₁* – *a domesticated canine mammal, Canis familiaris, occurring in many breeds that show a great variety in size and form*; *dog₂* – *the male of animals of the dog family* [7]. У групі «артефакти» можна виділити: а) транспортні засоби: *vehicle – car, car – SUV*; б) інструменти: *tool – hammer, tool – saw, saw – hacksaw*.

Найчисельнішою серед прикладів виявилася тематична група «тварини» (56,8%), далі з великим відривом розташовуються групи «рослини» (14,4%), «кольори» (5,8%) та «артефакти» (5,8%), а решта груп представлена поодинокими прикладами. Варто зазначити, що найбільше ілюстративного матеріалу було подано в монографії британського лінгвіста Ф. Р. Палмера «Semantics. A New Outline», де ми виявили 26 пар «гіперонім – гіпонім».

За допомогою кількісних підрахунків було визначено лексичні одиниці, які використовувалися авторами найчастіше як приклади гіпероніма, гіпоніма, а також пари «гіперонім – гіпонім». Для цього було підсумовано загальну кількість згадувань певної лексеми у всіх лінгвістичних працях.

Як приклади гіперонімів найчастіше використовувалися такі лексичні одиниці: *flower* (12,2%), *animal* (10,8%), *dog* (10,1%). Найуживаніші гіпоніми – це лексеми *rose* (3,6%), *dog* (2,9%) та *tulip* (2,9%). Як бачимо, для ілюстрації такого типу парадигматичних зв'язків автори лінгвістичних праць використовують переважно іменники. Серед вибраних пар «гіперонім – гіпонім» ми виявили три найбільш повторювальні. Пара *flower – rose* була використана як приклад у п'яти джерелах з семи. Пари *flower – tulip* та *animal – dog* трапились у чотирьох лінгвістичних працях.

Варто зазначити, що деякі лексичні одиниці були використані одночасно і в якості гіпероніма, і в якості гіпоніма, наприклад: *animal (creature – animal, animal – cat)*; *apple (fruit – apple, apple – Granny Smith)*; *bird (creature – bird, bird – crow)*; *car (vehicle – car, car – SUV)*; *cat (animal – cat, cat – kitten)*; *dog (animal – dog, dog₁ – dog₂)*; *foal (horse – foal, foal – colt)*; *red (colour – red, red – scarlet)*; *saw (tool – saw, saw – hacksaw)* та ін. Це явище пояснюється тим фактом, що в когнітивному просторі людини існують різні рівні категоризації.

Як зазначає Е. Рош, слід розрізняти три рівні категоризації: вищий, або суперординатний (*меблі, транспортний засіб*), основний, або базовий (*стілець, автомобіль*) та нижчий, або субординатний (*кухонний стілець, спортивний автомобіль*). Кожен вищий рівень включає в себе нижчі. Одиниці базового рівня – це зазвичай короткі слова, доволі частотні у мові, структурно прості та семантично інформативні. Мовці послуговуються ними при вирішенні багатьох завдань (не тільки для номінації, а й класифікації) [8: 27-48]. Експерименти доводять, що одиниці базового рівня першими виявляються в завданнях порівняння слів і малюнків. Наприклад, зображення троянди швидше ідентифікується як «квітка» (базове поняття), ніж як «троянда». Крім того, дослідження розвитку мовлення в онтогенезі показали, що діти раніше засвоюють слова, які відповідають одиницям базового рівня, ніж більш абстрактним чи більш конкретним рівням [2: 36].

Дослідники також виявили, що одиниці, які відповідають базовому рівню категоризації, пов'язані у носіїв мови з перцептивними образами та функціональними сценаріями (гештальтами) [9: 491-502].

Для ілюстрації явища гіпер- та гіпонімії автори лінгвістичних праць використовували одиниці різних рівнів категоризації: суперординатного (*animal, creature, fruit* тощо), базового (*apple, bird, cat, dog, flower* та ін.) та субординатного (*foal, Granny Smith, jigsaw, kestrel* тощо).

Висновки. На основі аналізу одиниць, що утворюють парадигматичні зв'язки типу «гіперонім – гіпонім», вжитих як приклади в англомовних лінгвістичних працях, можна виділити деякі типові лексеми, які використовуються авторами найчастіше. Спираючись на підрахунки, можемо сказати, що до центральної зони категорії гіпер- та гіпонімії входять тільки іменники. Це зумовлене тим фактом, що вони є іменами категорій. Найбільш репрезентативними, на думку авторів лінгвістичних праць, є одиниці з тематичної групи «тварини» (більше 55% прикладів, загалом 71 одиниця). Найчастіше в ролі гіперонімів використані лексеми *flower, animal* та *dog* (в загальному значенні біологічного виду), їхня частота коливається в межах 12-10%. В ролі типових гіпонімів опинились лексеми *rose, dog* та

tulip. Лексична одиниця *rose* була вжита 5 разів, а *dog* та *tulip* відповідно по 4 рази. Як бачимо, їх частотність невисока, що пояснюється значною різноманітністю гіпонімів в ілюстративному матеріалі (загалом 110 різних одиниць). Серед усіх пар найчастіше трапляються комбінації *flower – rose*, *flower – tulip* та *animal – dog*. Деякі приклади ілюструють співвідношення між одиницями суперординатного та базового рівнів категоризації (*fruit – apple*), а деякі – співвідношення між одиницями базового та субординатного рівнів (*flower – crocus*).

Таким чином, у центрі категорії, яка заснована на парадигматичних зв'язках типу «гіперонім – гіпонім», опиняються іменники з тематичної групи «тварини» та «рослини», що зумовлене високою релевантністю відповідних одиниць для свідомості носіїв англійської мови.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аристотель. Метафизика / Пер. с греч. А. В. Кубицкого. – М.: Эксмо, 2008. – 608 с.
2. Величковский Б. М. Когнитивная наука: Основы психологии познания: в 2 т. – Т. 2 / Б. М. Величковский. – М.: Смысл: Издательский центр «Академия», 2006. – 432 с.
3. Краткий словарь когнитивных терминов / Под ред. Е. С. Кубряковой. – М.: Филолог. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. – 213 с.
4. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – 2-е изд. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.
5. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2007. – 314 с.
6. Фрумкина Р. М., Михеев А. В., Мостовая А. Д., Рюмина Н. А. Семантика и категоризация / Р. М. Фрумкина, А. В. Михеев, А. Д. Мостовая, Н. А. Рюмина. – М.: Наука, 1991. – 168 с.
7. Collins English Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.collinsdictionary.com>.
8. Rosch E. Principles of Categorization / E. Rosch // Cognition and Categorization. Ed. by E. Roach. – Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates, 1978. – Pp. 27-48.
9. Rosch E. Structural bases of typicality effects / E. Rosch // Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance, Vol. 2, 1976. – Pp. 491-502.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

10. Cruse D. A. Lexical Semantics / D. A. Cruse. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987. – 311 p.
11. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of Language / D. Crystal. – 2nd ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 566 p.
12. Geeraerts D. Theories of Lexical Semantics / D. Geeraerts. – New York: Oxford University Press Inc., 2010. – 341 p.
13. Kreidler Ch. W. Introducing English Semantics / Ch. W. Kreidler. – London, New York: Routledge, 1998. – 332 p.
14. Lipka L. An Outline of English Lexicology / L. Lipka. – 2nd ed. – Tübingen: Niemeyer, 1992. – 212 p.
15. Palmer F. R. Semantics. A New Outline / F. R. Palmer. – Cambridge: Cambridge University Press, 1976. – 164 p.
16. Saeed J. I. Semantics / J. I. Saeed. – 2nd ed. – Oxford: Blackwell Publishing, 2003. – 415 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Оксана Литвин – аспірант кафедри прикладної лінгвістики Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, проблеми перекладу безеквівалентної лексики, художній переклад.

ВИБІР *TERTIUM COMPARATIONIS* ПРИ КОНТРАСТИВНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ АНТИФРАЗИСНИХ ІМПЛІКАТУР

Маріанна МАСЛЮК (Київ, Україна)

У статті з'ясовуються теоретичні засади визначення поняття tertium comparationis та обґрунтовується його вибір при контрастивному дослідженні антифразисних імплікатур. Автор подає визначення імплікатури, антифразису й антифразисної імплікатури, аналізує структурно-компонентні відповідності антифразисних імплікатур у стійких порівняннях англійської та української мов з огляду на їх контрастивно-зіставний аспект.

Ключові слова: антифразис, антифразисна імплікатура, імплікатура, синтаксична модель, стійке порівняння, tertium comparationis.

The present paper explicates the theoretical principles of identification of the notion of tertium comparationis. It proves the choice of tertium comparationis in the contrastive analysis of antiphrasis implicatures in the Ukrainian and English languages. The article provides the definition of the antiphrasis, the

implicature and antiphrasis implicatures. The set-comparisons according to their syntactic structure have been characterized, the lexical meaning of antiphrasis implicatures in the ironic set-comparisons has been analysed.

Key words: antiphrasis, antiphrasis implicatures, implicature, syntactic model, set-comparison, tertium comparationis.

Постановка проблеми в загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із науковими завданнями. Упродовж усієї історії лінгвістики велика увага приділялась зіставному вивченню мов. Розвитку та поступовим успіхам контрастивістики сприяли В. Д. Аракін, І. О. Бодуен де Куртене, Р. О. Будагов, В. Г. Гак, Й. А. Стернін, Л. В. Щерба та ін. Значний внесок у розв'язання проблем зіставного вивчення мов за кордоном зробили Ш. Баллі, К. Джеймс, Дж. Кетфорд, Е. Косеріу, Г. Кьорквуд, Р. Ладо, Г. Ніккель, Ч. Фергюсон та ін. У сучасній лінгвістичній парадигмі помітною є тенденція до активізації контрастивних досліджень (С. П. Денисова, Ю. О. Жлуктенко, М. П. Кочерган, А. В. Корольова, А. Е. Левицький, Б. О. Серебренников, В. М. Ярцева, W. Croft, C. Lehmann, W. Nemser, J. Newman, G. Nickel, A. Wierzbicka). Проблема вибору *tertium comparationis* є актуальною для зіставного мовознавства, бо вона пов'язана з пошуком оптимальної одиниці (категорії, моделі, поля, лексеми, семи тощо) як основи порівняння мов. Безперечно, що правильний вибір *tertium comparationis* забезпечує ефективність контрастивного аналізу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Пропонована стаття є продовженням попередніх публікацій, в яких висвітлено окремі питання зіставного вивчення української та англійської мов. Аналітичний огляд сучасних контрастивних досліджень (Й. Ф. Андерш, І. О. Голубовська, О. В. Бондарко, В. Н. Бублик, А. Вежбицька, К. Годдард, В. Д. Каліущенко, Д. І. Квеселевич, І. В. Корунець, М. П. Кочерган, Т. Кшешовський, В. М. Манакін, В. П. Нерознак, В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, С. Ульман, М. П. Фабіан, С. О. Швачко, Р. Штернеман, У. К. Юсупов, Р. Якобсон та ін.) дає підстави вважати, що основні принципи міжмовного зіставлення є достатньо теоретично розробленими й дістали практичне втілення в останніх наукових розвідках, хоча методологія зіставного аналізу, зокрема вибору *tertium comparationis*, перебуває в процесі відносного становлення її засадничих принципів. Численні зіставні студії охопили нині всі мовні рівні, домінуючи на лексико-семантичному й синтаксичному, де найпростіше можна визначити або змоделювати основу міжмовного зіставлення (певний позамовний конструкт), який традиційно називається *tertium comparationis* (Р. Ладо, В. Матезіус, В. Скалічка, У. Немзер, Р. Штернеманн, К. Джеймс, Т. Кшешовський, Г. Гельбіх та ін.).

Метою пропонованої розвідки є вибір *tertium comparationis* при контрастивному дослідженні антифразисних імплікатур.

Для досягнення мети потрібно виконати такі **завдання**:

- 1) з'ясувати теоретичні засади визначення поняття *tertium comparationis* (основи зіставлення);
- 2) дати визначення понять імплікатури, антифразису, антифразисної імплікатури;
- 3) вибрати *tertium comparationis* при контрастивному дослідженні антифразисних імплікатур;
- 4) простудіювати синтаксичні моделі антифразисних імплікатур, що є ізоморфними для української та англійської мов;
- 5) проаналізувати синтаксичні моделі антифразисних імплікатур, що є аломорфними для української та англійської мов.

Наукові результати. Зіставний аналіз цієї розвідки проводиться на базі двох різноструктурних мов: української та англійської. Українська мова виступає у ролі фонові (вихідної), тобто мови, яка є точкою відліку контрастивного дослідження. Англійська використовується в ролі цільової, або мови зіставлення. Установлення міжмовних відповідностей між антифразисними імплікатами української та англійської мов передбачає з'ясування ряду методологічних питань, найсуттєвішим з-поміж яких є вибір *tertium comparationis* (основи зіставлення).

Дослідники-контрастивісти (Р. Ладо, В. Матезіус, К. Джеймс та ін.) вважають, що для встановлення *tertium comparationis* необхідна особлива метамова, яка має бути універсальною для порівняння системи різних мов.

У лінгвістичних працях декларуються три головні основи міжмовного зіставлення [3: 16; 5: 81–85; 6: 104–110]: 1) еталоном для порівняння може бути певна сукупність властивостей однієї із зіставляваних мов – «односпрямоване порівняння» [4: 70]; 2) еталон, або мова-еталон, може бути сконструйована індуктивно на базі всіх зіставляваних мов (при цьому мова-еталон повинна мати всі значення, які реалізуються хоча б в одній із них); 3) еталоном може бути «метамова», яка являє собою сукупність універсальних або гіпотетичних теоретично встановлюваних ознак, за якими зіставляються порівнювані мовні явища.

Епістемологічна адекватність одностороннього порівняння є сумнівною для міжмовного зіставлення, оскільки лінгвісти дедалі частіше критикують такий підхід до контрастивного аналізу за некоректність (викривлення) результатів дослідження мовних одиниць / явищ однієї мови «в дзеркалі» іншої, адже «зіставлення з рідною мовою, умовно прийнятою за еталон, не має абсолютного характеру й призводить до різних відносних результатів, які не надають надійного наукового підґрунтя для будь-яких висновків» [1: 33].

Щодо другої основи міжмовного зіставлення, а саме мови-еталона, то конструювання останньої вважається надскладним завданням, теоретичне й практичне вирішення якого досі ще мовознавцями не запропоновано. Тим більше, що в царині контрастивної лінгвістики домінують розвідки, присвячені зіставному вивченню не мов у цілому як розгалужених систем, а окремих підсистем, категорій, рівнів тощо. Тут важливо також розмежовувати терміни «мова-еталон» і «*tertium comparationis*» (або «основа зіставлення»), яким ми послуговуємося в цьому дослідженні, оскільки вони не є синонімічними: термін «*tertium comparationis*» є ширшим, бо він охоплює не тільки природну чи штучно сконструйовану мову, а й вужчі, конкретніші об'єкти. Як основу-зіставлення використовують найрізноманітніші засоби: спеціально створену штучну мову, символічну мову, що складається із загальних штучних правил; певну окрему мову з добре розвинутою системою, лінгвістичну, граматичну або семантичну категорію; певні диференційні ознаки; певне граматичне правило; певне семантичне поле; фонетичні, морфологічні, синтаксичні та інші моделі; певний метод; мову-посередник при перекладі; типологічну категорію [5: 65].

Цей підхід узгоджується з розумінням *tertium comparationis* як певного позамовного знання, не належного до жодної із зіставляваних мов явища, дедуктивно сформульованого метамовою з метою виявлення способів його вираження у зіставляваних мовах [5: 84]. Таке тлумачення *tertium comparationis*, запропоноване М. П. Кочерганом, стало підґрунтям для конструювання моделі контрастивно-типологічного зіставлення антифразисних імплікатур.

Перед тим, як вибрати *tertium comparationis* при контрастивному дослідженні антифразисних імплікатур у стійких порівняннях української та англійської мов, дамо визначення імплікатури, антифразису та антифразисній імплікатурі.

Імплікатура – це реальний смисл непрямого (або неконвенційного) висловлення. Теорія імплікатури тісно пов'язана з інтерпретацією низки мовленнєвих актів: доволі часто мовець передає не лише пряме, буквальне значення фрази чи речення, а й надає йому додаткового сенсу. За Г. П. Грайсом, висловлення містить імплікатуру, якщо в процесі мовлення адресант дає можливість адресатові зробити висновок про певний стан речей, хоча й не говорить прямо, що цей стан речей має місце [7: 30].

Звичайно, імплікатура є і в такій стилістичній фігурі, як антифразис. Нагадаємо, що антифразис – це різновид енантіосемії, троп, що полягає в навмисному, спеціально заданому вживанні мовної одиниці з протилежним значенням або конотацією. Антифразис виявляється по-різному: як іронія, астеїзм, як один із засобів творення евфемізмів і дисфемізмів.

На наш погляд, антифразисна імплікатура – це небуквальні аспекти значення і змісту, які не визначаються безпосередньо конвенціональною структурою мовних виразів (мовним кодом), а навпаки сприймаються в протилежному розумінні.

Ілюстративним матеріалом обрано стійкі порівняння (СП) англійської та української мов, з огляду на те, що переважна їх більшість за своєю природою – іронічні. Н. І. Бойко відносить іронічні СП до антифразисних конструкцій і називає їх псевдопорівняннями з компонентом як [2: 477].

З метою виокремлення антифразисної імплікатури в іронічних стійких порівняннях, потрібно поставити знак мінус до одного з членів синтаксичної моделі цього порівняння.

Саме тому як *tertium comparationis* при контрастивному аналізі антифразисних імплікатур на структурно-граматичному рівні було обрано узагальнені синтаксичні моделі. Ми виокремили їх дванадцять структурних груп.

Насамперед, розглянемо синтаксичні моделі, що є ізоморфними, тобто спільними для української й англійської мов.

Перша синтаксична модель має структуру **прикм. + як + ім.** в українській мові та відповідно **adj.+ as + noun** в англійській, наприклад: *прямий як дуга; as subtle as a sledgehammer*. Як в українській, так і в англійській мові антифразисною імплікатурою є антонімічне значення прикметників «прямий» і «subtle». Отже, значення, яке ми одержуємо, розкодувавши цю імплікатуру – «кривий» і «coarse» відповідно.

Друга синтаксична модель складається з **прикм. + як + присв. прикм. + ім.** та **adj.+ as + noun in possessive case + noun**, наприклад: *грамотний як попів індик; fine as frog's hair*. Прикметники «грамотний» і «fine» у цьому мікроконтексті є самоантонімами, оскільки їх семантика є протилежною до висловленої.

Третя група має структурну модель **прикм.¹ + як + прикм.² + ім.** та **adj.¹+ as + adj.²+ noun**, що можна проілюструвати такими прикладами: *білий як циганська лутка; as useful as a chocolate teapot*. З наведених прикладів бачимо, що імплікатурами в цих стійких порівняннях будуть прикметники «чорний» та «useless».

Четверта структурна група, що наявна як в англійській, так і в українській мовах, має формулу **прикм. + як + ім.¹ + прийм.+ ім.²** та **adj. + as + noun¹+ prep +. noun²**, наприклад: *спритна як муха в сметані; as welcome as snow in harvest*. Імплікатурою, що виводимо, є контрадикт до першого члена стійкого порівняння, а саме: «повільна» й «unwelcome».

П'ята синтаксична модель УП складається з прикметника, що порівнюється з реченням (**прикм. + як + речення; adj. + as + a sentence**): *рад як би пси обід з'їли; as true as the sea burns*. Імплікатурою в цьому випадку буде іменник «lie, falsehood, untruth» в англійській мові та дієприкметник «не радий» в українській.

Шоста структурна група представлена синтаксичними моделями **прикм. + як + числ. + ім.¹ + прийм.+ ім.²** та **adj. + as + num.+ noun¹ + prep +. noun²**, наприклад: *потрібний як собаці н'ята нога; as useful as the fifth wheel of a coach*. Імплікатурою буде антонім до слова «потрібний» та «useful».

У сьомій синтаксичній моделі два прості речення, що входять до складнопідрядного, порівнюються між собою (**речення + як + речення; a sentence + as + a sentence**). Причому граматичні основи головних частин складнопідрядних речень мають іронічний підтекст, наприклад: *хочеться робити, як старому псові в завірюху брехати; things are as all right as soot is white*. Імплікатури, які виводимо з цих СП є наступні: «зовсім нема бажання працювати», «things are very bad (absolutely dreadful)».

Восьму синтаксичну модель складають **присл. + ім. + як + речення** та **adv. + noun + as + a sentence**. З прикладів, що ілюструють цю структуру (*затишно як циганові за драбиною; as much need of it as I have of the cough*), можна вивести імплікатуру «незатишно», «непотрібно».

Основу дев'ятої синтаксичної структури складає дієслово, що порівнюється з реченням (**дієсл. + як + речення; verb + as + a sentence**), наприклад: *хочеться як псу орати; to like as the devil loves holy water*. З наведених прикладів зрозуміло, що слова «хочеться», «to like» набувають протилежного значення і з них виводимо імплікатуру: «зовсім не хочеться», «to hate».

Синтаксичні моделі, що є лише в українській мові, а для англійської вони є аломорфними, мають такі синтаксичні структури: **ім. + як + речення¹ + речення²** та **ім.¹ + як + ім.² + прийм. + ім.³**, наприклад: *правда як рак свиснув і море зайнялося; пара як миша з волом*.

Аломорфною для української мови, але наявна в англійській, є синтаксична модель: **присл. + як + прикм.¹ + (як) + прикм.² + ім.**, наприклад: *about as attractive as a month old banana*. У цій антифразисній імплікатурі лексичне значення слова «attractive» набуває іронічного забарвлення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Відтак, найпершим завданням контрастивних розвідок є встановлення набору ознак, за якими відбувається контрастивний аналіз і які формують основу порівняння – *tertium comparationis*. Для об'єктивного наукового зіставлення лексико-семантичних систем жодна національна мова не може бути обрана як *tertium comparationis*, оскільки кожна мова відображає власне національно-специфічне бачення світу. Тому такою мовою-еталоном може бути лише незалежна від жодної мови третя система. У нашому дослідженні узагальнені синтаксичні моделі стійких порівнянь було обрано як *tertium comparationis* при контрастивному дослідженні антифразисних імплікатур української та англійської мов.

Проаналізувавши структурно-компонентні відповідності антифразисних імплікатур у стійких народних порівняннях англійської та української мови, можна зробити висновок, що переважна більшість (дев'ять з дванадцяти) синтаксичних моделей є спільними для обох мов. Це зумовлено певною ізоморфністю української та англійської мов на структурно-граматичному рівні. На перспективу залишається вибір семи як потенційного *tertium comparationis* при контрастивному дослідженні антифразисних імплікатур української та англійської мов на лексико-семантичному рівні.

БІБЛЮГРАФІЯ

1. Аракин В. Д. Сравнительная типология английского и русского языков / Владимир Дмитриевич Аракин. – Л.: Просвещение, 1979. – 259с.
2. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти: [монографія] / Н. І. Бойко. – Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект – Поліграф», 2005. – 578с.
3. Гак В. Г. О контрастивной лингвистике В. Г. Гак // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1989. – Вып. XXV : Контрастивная лингвистика. – С. 5 – 17.
4. Косериу Э. Контрастивная лингвистика и перевод: их соотношение / Эухенио Косериу // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1989. – Вып. XXV: Контрастивная лингвистика. – М., 1989. – С. 63 – 81.
5. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства: підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / Михайло Петрович Кочерган. – К.: Вид. центр «Академія», 2006. – 424с.
6. Манакин В. Н. Сопоставительная лексикология / Владимир Николаевич Манакин. – К.: Знання, 2004. – 326 с.
7. Grice H. P. Logic and Conversation / H. P. Grice // ders. Studies in the Way of Words. – Cambridge (Mass.), L.: Harvard Univ. Press, 1991. – P. 22–40.
8. Wierzbicka, A. Lingua Mentalis. The Semantics of Natural Languages / A. Wierzbicka. – Sidney, New York, Toronto, San Francisco: Acad / Press, 1980. – 367 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Маріанна Маслюк – аспірант кафедри загального і порівняльного мовознавства та новогрецької філології Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: контрастивна лінгвістика, лінгвопрагматика.

ОМОНІМІЯ ЯК РЕЗУЛЬТАТ РОЗПАДУ СЕМАНТИЧНОЇ ЄДНОСТІ ПОЛІСЕМІЧНОГО ІМЕННИКА

Ірина НАВРОЦЬКА (Луцьк, Україна)

У статті описано прийом розмежування явищ полісемії та омонімії на основі аналізу словникових дефініцій і виділення основної ознаки, за якою відбувся метафоричний зсув у семантичній структурі іменника.

Ключові слова: полісемія, омонімія, іменник, метафоричний перенос.

The article describes an approach of drawing a line between polysemy and homonymy based on profound analysis of dictionary definitions and determining the main feature causing the metaphorical shift within the semantic structure of the noun.

Key words: polysemy, homonymy, noun, metaphorical shift.

Проблема розмежування полісемії та омонімії через суперечливість багатьох моментів опинилася на периферії прикладної лінгвістики. Її акцент змістився на аналіз способів взаємодії смислових інтерпретацій слова, тобто на множинність взаємопов'язаних значень та їх реалізацію. Попри величезну теоретико-емпіричну основу, нагромаджену саме в цій галузі протягом не одного десятиліття, деякі вчені (М. П. Кочерган, Г. Пауль, К. Бальдінгер) піддають сумніву факт існування омонімії як самостійного мовного явища. Очевидно, таке

упереджене ставлення до омонімії викликано ще й тим, що не було виявлено вагомих доказів, за допомогою яких можна довести, що полісемічні та омонімічні одиниці функціонують по-різному у фразових контекстах [11]. Тим не менш, ці підтвердження повинні бути інтралінгвістичними, тобто позбавленими суб'єктивності. Під час психолінгвістичних експериментів було визначено різний ступінь або швидкість реакцій, які виникають в людини під час інтерпретації полісемії та омонімії [8; 9: 8].

Сьогодні можна пов'язати теорію неоднозначності з корпусною семантикою. У цьому сенсі, семантика поліфункціональної мовної одиниці, якою є полісемічний іменник, може бути вивчена за допомогою емпіричної методології. Корпус забезпечує дослідника не лише матеріалом дослідження, на основі якого можна спростувати або підтвердити якусь мовну гіпотезу, але й дозволяє сформулювати чітке уявлення про актуальність того чи іншого явища, його дійсну частотність.

У нашому дослідженні ми обрали шлях удосконалення словникових та онтологічних описів деяких іменників англійської мови з метою встановлення суттєвих відмінностей між полісемічними та омонімічними значеннями, які є якісно різнорідними семантичними конструктами. Дискретизацію смислового поля іменника на попередніх етапах дослідження ми проводили з використанням дистрибутивно-компонентного методу Р. І. Болтянської, але в новій інтерпретації: було утворено багатовимірну модель лексичного значення і визначено, які лексико-семантичні варіанти (ЛСВ) повинні вважатися членами іншої лексеми. У цій статті наводимо результати системного дослідження деяких англійських іменників, вибраних шляхом порівняння словникових дефініцій, у семантичній структурі яких наявні метафорично утворені омонімічні ЛСВ, й описуємо спосіб їх розмежування від полісемічних.

Дж. Лакоф називає важливою рисою полісемії «систематичність» між значеннями [12]. Прикладами процесів систематичного утворення нових значень за К. Лерером [15], є метафора й метонімія. Їх, як правило, вважають основними типами семантичної деривації, відповідальними за розпад полісемічної єдності слова. Дж. Лакоф називає концептуальні метафори найважливішими рушійними силами, які призводять до семантичних змін внаслідок утворення односторонніх зв'язків між різними доменами [12].

У процесі нашого дослідження ми зіткнулися з особливими труднощами, визначаючи омонімічний чи полісемічний статус ЛСВ, які утворилися внаслідок метафоричного переносу, адже подекуди було неможливо встановити, яка ознака стала першопричиною цих змін. Такі випадки цікаві та складні водночас і вимагають багатостороннього аналізу.

Між способом організації значення слова у свідомості людини та відповідною словниковою статтею немає повної відповідності, оскільки, як стверджують Р. Андерсон і Е. Ортоні, при кодуванні слів суб'єкти мовлення використовують деталі та ментальні образи, які не обов'язково повинні входити до складу словникових дефініцій [7]. Хоча Р. Лангакер та П. Дін вважають, що принаймні деякі зі значень полісемічного слова повинні зберігатися у свідомості окремо [10; 13].

Внаслідок метафоричної деривації значення по-новому проникає в мову, відбувається його повторна репрезентація у вигляді «базового терміна, позбавленого специфічних ознак» (в рамках «теорії подвійної референції» – *dual reference theory*).

«Назви можуть переноситися з одного предмета на інший, якщо у цих предметів є спільні ознаки. Адже в лексичному значенні слів відображуються не всі диференціальні ознаки названого предмета, а лише ті, на які звернули увагу під час номінації» [6: 12]. Принагідно уточнимо, що ми розрізняємо основну ознаку, яка є абстрактним поняттям (може й не мати лексичного вираження) та її компоненти, які передані в тому чи іншому ЛСВ. Тобто інтегральні та диференціальні ознаки в нашому розумінні не є як такими в чистому вигляді, а лише відповідними компонентами певної ознаки, властивості.

Перейдемо до безпосереднього аналізу. Для іменника *kangaroo* в 4-х проаналізованих нами словниках ми визначили такі основні значення 1) кенгуру; 2) *жарт.* уродженець Австралії; 3) *пл. розм.* акції західно-австралійських рудників; 4) біржовики, які спекулюють на цих акціях; 5) *kangaroo closure* *парл. розм.* процедурний прийом, який дозволяє уникнути неприємних поправок до законопроекту. Перші три значення утворені завдяки метонімії, вони співвідносяться з конкретною територією, тому їх ми називаємо «мешканцями

Австралії». Хоча в значенні 4) можна зафіксувати початок розгалуження змісту, адже зрозуміло, що біржовики не обов'язково повинні бути австралійцями за походженням. Якщо ж акцію назвати певною «дією з капіталом» (тобто іменник тут виражає процесуальність), то ці люди будуть виступати її суб'єктами. Що стосується значення 5), то варто звернути увагу на його розмовний характер. Воно перетворилося з okazіонального на узувальне і в результаті було закріплене в словнику за окремою дефініцією, але не за окремою лексемою.

У *Merriam Webster's Dictionary* (MWD) [17], а також у *Longman Dictionary of Contemporary English* (LDCE) [16] зафіксовано лише перше значення, тобто воно є найчастотнішим. Перевіримо це твердження на основі корпусних даних [14]. Про «кенгуру» йдеться переважно в таких словосполученнях: *kangaroo paw*, *kangaroo meat*, *kangaroo skin*, *kangaroo farming*, *kangaroo populations*, *kangaroo industry*, *golden kangaroo*, *male kangaroo*. Переносних значень в корпусах не знайдено.

Звертаємо увагу на виділення MWD [17] окремою лексемою **kangaroo court** 1) *a mock court in which the principles of law and justice are disregarded or perverted*; 2) *a court characterized by irresponsible, unauthorized, or irregular status or procedures*; 3) *judgment or punishment given outside of legal procedure*. Отже це суд, який отримав негативну конотацію «відходження від норми», «несправедливість», «перекрученість», ймовірно, від індивідуального упередженого ставлення до тварини, яка є всього лише «травоїдним стрибучим ссавцем». Тому ми переконані, що значення *kangaroo closure* так само можна відокремити, як і *kangaroo court*. Подібним чином, іменник *bear* означає «біржове падіння цін» або «спекулянта, який грає на ньому» поряд з номінативним «ведмідь». Коннотація тут теж є випадковою, проте це не заважає більшості словників об'єднувати всі ці значення в одній статті.

В іменника **tiger** є значення: 1) тигр; 2) небезпечний супротивник; 3) хуліган; 4) *амер. розм.* крик схвалення. «Тигр» асоціюється з небезпекою, так само як і «супротивник» чи «хуліган» (у системі *Word Net* характерною ознакою цієї тварини є *a fierce or audacious person*), чого не скажеш про «крик схвалення», який має явно виражену позитивну емоційну маркованість, тому ми вважаємо його омонімом. Семантичні компоненти *fierce* й *audacious* є показниками «симілятивної риси», яка метафорично породжує похідне значення (поняття «симілятивної риси» використовує О. Д. Кошелєв) [3].

Іменник **owl** має значення *орн.* «сова» і «дурень». В українському фольклорі (та й в англійському так само) сова з давніх-давен постає як символ мудрості й пізнання, в грецькій міфології вона асоціюється з різними науками, мистецтвами та ремеслами. Із цих міркувань «дурня» ми не можемо назвати «совою», а отже ЛСВ омонімічні.

Набагато складніше довести суттєву смислову різницю між значеннями, в яких присутній певний психологічний компонент, для якого потрібно знайти суб'єктивну мотивацію. Це стосується ЛСВ іменника **yellow** – «жовтизна» і «боягузтво». Налякана людина дійсно може збліднути й пожовтіти, позеленіти і т. п., але тут йдеться не про стан, а про стійку рису, притаманну людині. Перенесення ознаки кольору не є при цьому основною рушійною силою. В іменника **sensation** ЛСВ «відчуття» і «сенсація», на перший погляд, можуть бути взаємопов'язані причинно-наслідковим зв'язком, оскільки «сенсація» може викликати певні відчуття (піднесення, огиди тощо), але не «відчуття» породжує «сенсацію». «Відчуття», по суті, є певною реакцією на подразник, тоді як «сенсація» набула значення «події», «фурору».

Між значеннями іменника **kidney anat.** «нирка» і «темперамент; склад характеру; типова особливість» ми теж не знайшли регулярної відповідності. Так, у клінічній психології існують різні «гуморальні теорії темпераменту» [5: 395], згідно з якими особливості фізіології людини визначають її характер (різна кількість слизу, жовчі, крові, будова окремих органів). Для порівняння зазначимо, що схожий у цьому відношенні іменник **liver** у MWD та Англо-російському словнику Ю. Д. Апресяна має два омоніми: **liver₁** як *good* ~ «гарна, добродісна людина; гуляка»; *амер. рідк.* «житель»; і **liver₂ anat.** «печінка» [4]. В обох випадках у системі значення присутні специфічні анатомічні терміни, які справедливо можна вважати окремими словами, типовими для своєї наукової галузі.

Зрозуміло, що іменник *shakedown* був утворений від фразового дієслова *to shake somebody/something down*, яке в LDCE має 3 значення, два з яких є американськими розмовними: *to get money from somebody by using threats* і *to search a person or place thoroughly*. Відповідними іменниковими ЛСВ є *амер.* «вимагання грошей» та «ретельний розшук». Значення «імпровізована постіль» (яку зазвичай, дійсно, стелять на підлозі) помітно відрізняється своєю прямою. Тобто *shakedown* в цьому відношенні вже не є настільки переносним, як попередні два ЛСВ, а *shakedown* як «галаслива вечірка» взагалі не піддається якому-небудь поясненню (в MWD, словнику А. П. Загнітка, Ю. Д. Апресяна це значення не відокремлене омонімом) [17; 2; 4].

Метафора в термінологічних ЛСВ також є звичним явищем, але ставлення до неї двояке. Багато термінів необґрунтовано подаються в якості полісемів у словниках [1: 17]. Аналізовані нами тлумачні лексикографічні джерела не виняток, адже в них також було знайдено деякі неточності. План змісту мовних одиниць, і термінологічних також, вже давно досліджують за допомогою компонентного аналізу, розкладання значення на семантично неподільні (термінальні) одиниці – семантичні компоненти або семи [1: 15]. Проте навіть звичайні спостереження за способом подачі словникових дефініцій показують, що незв'язані терміни просто механічно згруповані. Наприклад, *seahorse* *зоол.* 1) морський коник і 2) морж. Вживані в типових контекстах, вони можуть виявитися неоднозначними, тому їх потрібно, на наш погляд, чітко розмежовувати як омоніми, незважаючи на те, що обидва види тварин мешкають у морі. Так само можна було б об'єднати їх, скажімо, з китами чи дельфінами. Таких прикладів ми знайшли чимало: *bat* «безвідкатна гармата» і «кажан»; *boxer* «*спорт.* боксер», «боксер (порода собаки)», «китайський націоналіст»; *bott* «личинка гедзя»; «гельмінтоз (у коней)»; «*сл.* туберкульозний хворий»; *brass* «латунь (сплав міді з цинком)»; «*розм.* безсоромність, наглість»; *breve* «*ісм.* папське брєве (послання)», «значок короткості над голосними»; *broiler* «бройлер», «*амер.* вагон-буфет»; *buck* «самець оленя, антилопи, зайця, кролика», «*амер. розм.* долар»; *clinker* «голландська цегла», «*спорт.* клінкер», «погана оцінка за музичне виконання»; *coach* «репетитор», «*австрал.* домашня тварина, яку використовують для приманки диких»; *cob* «самець лебедя», «коб (порода невисоких кремезних коней)»; *colon* «двокрапка», «товста кишка»; *crib* «шпаргалка», «гірн. зруб», «верша для ловлі вугрів»; *culture* «культура», «відмітки й назви на топографічних картах»; *curb* «вуздечка», «тверда пухлина на нозі коня»; *cutter* «*мор.* катер», «*амер.* двохмісні сани»; *dab* «легкий удар», «*іхт.* камбала-лиманда»; *daisy* «*бот.* маргаритка», «учасниця програми скаутів у дитсадку і першому класі»; *democrat* «демократ», «легкий відкритий екіпаж»; *demy* «формат паперу», «стипендіат коледжу Магдаліни в Оксфорді»; *determination* «*мед.* приплив крові», «*юр.* постанова (суду)» та ін. Ми вважаємо, що усі ці значення між собою є омонімами і повинні бути виділені окремими іменниками в словниках. Для порівняння, в іменника *drum* «барабан» і «*зоол.* шумляча риба, дром, «барабанщик» ознакою, на якій тримається метафора, є «шум» чи «звук барабана», у *dry* «посуха» і «*амер.* прихильник заборони спиртних напоїв» нею є «сухість».

Узагальнюючи результати дослідження, ми вкотре переконалися в тому, що метафора, дійсно, відіграє вирішальну роль у семантичному перетворенні, яке відбувається в середині іменника і наслідком якого є виникнення омонімії. Очевидна необхідність уніфікувати теоретичні підходи для визначення й підтвердження цього факту та удосконалити технічні прийоми їхнього втілення. Перспективи подальших досліджень в цьому напрямі вбачаємо у формуванні пласту омонімічних іменників, в утворенні яких вирішальним є метафоричний перенос за неосновною смисловою ознакою, яка не підтверджує полісемію.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Боярова Л. Г. Терміни-омоніми як об'єкт лексикографії / Л. Г. Боярова // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – 2006. – № 727. Сер. : Філологія. – Вип. 47. – С. 15–20.
2. Загнітко А. П., Данилюк І. Г. Великий сучасний англо-український українсько-англійський словник. – Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2008. – 1008 с.
3. Кошелєв А. Д. Почему полисемия является языковой универсалией / А. Д. Кошелєв // Слово и язык. Сб. статей к восьмидесятилетию акад. Ю. Д. Апресяна. М. : Языки славянских культур, 2011. – 736 с.

4. Новый большой англо-русский словарь под общим руководством акад. Ю. Д. Апресяна (онлайн версия). – Режим доступа: <http://www.classes.ru/dictionary-english-russian-Apresyan-term-19185.html>
5. Сидоров П. И., Парняков А. В. Введение в клиническую психологию / П. И. Сидоров : Т. I. : учеб. для студ. мед. вузов. – М. : Академический Проект, Екатеринбург : Деловая книга, 2000. – 416 с. (Библиотека психологии, психоанализа, психотерапии).
6. Турдаков Д. Ю. Методы разрешения лексической многозначности на основе сетей документов : тезисы дис... канд. физ.-мат. наук : спец 05.13.11 «Математическое и программное обеспечение вычислительных машин, комплексов и компьютерных сетей» / Д. Ю. Турдаков. – М., 2010. – 138 с.
7. Anderson R. C. & Ortony A. On putting apples into bottles : A problem of polysemy. *Cognitive Psychology*, 7, 1975. – P.167–180.
8. Beretta A., R. Fiorentino, and D. Poeppel. “The Effects of Homonymy and Polysemy on Lexical Access: An MEG Study”. *Cognitive Brain Research*, 24, 2005. – P. 57–65.
9. Brown S. W. Polysemy in the Mental Lexicon. *Colorado Research in Linguistics*. June 2008. Vol. 21. Boulder: University of Colorado.
10. Deane P. D. Polysemy and cognition // *Lingua*, 75. P. 325–361.
11. Klein D., and G. Murphy. “The Representation of Polysemous Words”. *Journal of Memory and Language*, 45 : 2001, P. 259–282.
12. Lakoff G. *Women, fire and dangerous things : what categories reveal about the mind* / G. Lakoff. – Chicago, 1987.
13. Langacker R. *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. I : Theoretical Prerequisites*. Stanford University Press, Stanford, CA, 1987.
14. Leeds Collection of Internet Corpora. – Режим доступа : <http://corpus.leeds.ac.uk/internet.html>.
15. Lehrer K. *Theory of Knowledge*, Routledge. London.
16. Longman Dictionary of Contemporary English / director Della Summers. – New ed. p. cm. : Pearson Education. 2003. – ISBN 1-405-80673-7. – 1950 p.
17. Merriam Webster’s Collegiate Dictionary. Eleventh Edition, 2006. – (Encyclopaedia Britannica 2008 Ready Reference). – Електрон. дані і прогр. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). – Систем. вимоги : Pentium-III ; 512 Mb RAM ; Windows 2000 SP4 / XP / Vista.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Навроцька – аспірант кафедри практики англійської мови Інституту іноземної філології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: проблеми лексичної семантики, лексикографія, корпусна лінгвістика.

ЛЕКСИКО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТУ ВЕБ-КОМЕНТАРІВ (НА МАТЕРІАЛАХ САЙТУ YOUTUBE)

Оксана ОВЕРЧУК (Кіровоград, Україна)

У статті розглядаються лексико-прагматичні засоби, які характеризують мову англомовних веб-коментарів до відео сайту YouTube. Досліджено характерні особливості лексичного складу веб-коментарів, проаналізовано їхню синтаксичну структуру.

Ключові слова: веб-коментар, медіа-дискурс, медіа-мова.

This paper focuses on the lexical pragmatic means of the English web-comments to the YouTube videos. The characteristic features of the web-comments lexicon and their syntactic structure have been analyzed.

Key words: web-comment, media-discourse, media-language.

Розвиток сучасних технологій спілкування у мережі Інтернет дозволяють усе більшій кількості людей вільно виражати думки в інтернет-просторі, оскільки інтернет-комунікація вже не обмежується пасивним переглядом змісту вебсайтів і залучає користувачів до взаємодії та обміну поглядів у віртуальному світі, зокрема шляхом розміщення веб-коментарів. Мову веб-коментарів можна віднести до мови інтернет-користувачів, на позначення якої у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві використовуються терміни *інтернет-сленг*, *Internet short-hand*, *netspeak*, *chatspeak* тощо. Основними типологічними рисами системи мови інтернет-користувачів є її електронний, глобальний та інтерактивний характер [9: 20], який є об’єктом лінгвістичних досліджень багатьох закордонних науковців (Н. Барон, Д. Крістал, Л. Скварс, С. Херрінг) та вітчизняних лінгвістів (М. Б. Бергельсон, Т. Ю. Виноградова, Є. М. Галічкіна, Л. Ю. Іванов, О. А. Леонтович, С. Г. Чемеркін). Проте аналіз мови інтернет-користувачів залишається актуальним завдяки швидкому руху креативних мовних процесів у сфері інтернет-комунікації. Саме тому актуальність пропонованого дослідження полягає в необхідності системного лінгвістичного дослідження

тексту веб-коментарів, як жанру медійного дискурсу, зокрема його лексико-прагматичних особливостей.

Мета пропонованої розвідки – дослідити мовні риси інтерактивного мережевого жанру веб-коментарю. Об'єктом дослідження є веб-коментар, як жанр спілкування користувачів мережі Інтернет. Предметом дослідження є лексико-прагматичні особливості веб-коментарів користувачів відеосервісу *YouTube*.

Динамічний розвиток засобів масової комунікації сприяє стрімкому розвитку медіамови [6: 22]. Офіційна літературна мова, яка раніше домінувала як матеріал лінгвістичного аналізу, зараз поступається іншим жанрам, стилям та зниженим регістрам [1: 18]. Медіамова реалізується через мас-медійний дискурс, дослідженням якого в різний період займалися такі закордонні лінгвісти як А. Белл, Д. Матесон, М. Монтгомері, Н. Фейєрклаф та вітчизняні науковці А. Н. Васильєва, В. Г. Костомаров, Б. В. Кривенко, Г. Я. Солганік. Проте в сучасній лінгвістиці ще не існує єдиного підходу до визначення поняття мас-медійного дискурсу [5], який може визначатися як сукупність процесів та продуктів мовленнєвої діяльності у сфері масової комунікації у всій своїй різноманітності та складності їхніх взаємодій [2: 152]. У нашому дослідженні ми притримуємося наступної дефініції: мас-медійний дискурс – це зв'язний вербальний чи невербальний, усний чи письмовий текст разом з соціокультурними, прагматичними, психологічними факторами, що виражений засобами масової комунікації [4].

Вважається, що типи мас-медійного дискурсу безпосередньо пов'язані з жанрово-функціональними особливостями медіа-простору і класифікуються відповідно до виконуваної комунікативної функції (публіцистичний дискурс, рекламний дискурс, PR-дискурс); та каналу реалізації (теле-дискурс, радіо-дискурс, комп'ютерний дискурс).

Девід Крістал називає комп'ютерний дискурс мережевим спілкуванням і розрізняє його відповідно до режиму інтерактивності (*online / offline*), направленості комунікації (*монологічна, діалогічна, полілогічна*), ступеня відкритості й доступності (*відкриті / приватні*) [9]. Розвиток мережевих ЗМІ та віртуальної комунікації збільшує інтерес до вивчення саме он-лайн або електронних жанрів, які трактуються як «специфічний модус існування тексту, що пов'язаний з електронними носіями» [3: 2]. Також особливий інтерес сучасної лінгвістичної науки викликають жанри, які зародилися в рамках інтернет-простору і не можуть існувати без нього – це так звані «неканонічні жанри» [7: 139–140]: електронна пошта, ICQ, чат, форум, соціальна мережа, ігровий портал.

Ряд досліджень у сфері лінгвістики та медіа-комунікації свідчить про зростання інтересу до аналізу змістового матеріалу відкритого, полілогічного, інтерактивного мережевого спілкування та лінгвістичного статусу веб-коментарю [8; 10; 11]. У віртуальному середовищі веб-коментар став невід'ємною частиною блогів, форумів, сайтів, соціальних мереж (*LinkedIn, MySpace, Facebook*), що спричинило трактування веб-коментарю як субжанру окремого гіпержанру (блогу) [12].

У сучасному мовознавстві не існує одностайної думки до визначення поняття веб-коментарю. Словник молодіжного сленгу визначає веб-коментар (*web-comment*) як «репліку, яку інтернет-користувачі залишають біля прочитаного тексту, проглянутого відео чи малюнку» [13]. Мартін Потхаст визначає веб-коментарі в он-лайн виданнях як короткі текстові повідомлення, що залишають он-лайн-користувачі після статті чи блогу, утворюючи таким чином низку публічних відгуків щодо певної проблеми, висвітленою статтею, тим самим спричиняючи дискусію серед інших відвідувачів [10: 725]. Коментар є одним з найдавніших видів інформації, яку користувач надає у веб-просторі, оскільки коментуванню підлягають будь-які предмети – тексти, зображення, пісні, відео, продукція або персональні сторінки тощо [11]. Сукупність таких текстових повідомлень утворюють так звані «дошки для коментарів» (*comment boards, comment boxes*). У молодіжній субкультурі веб-коментар став одним із фундаментальних понять та увійшов у лексичну систему вітчизняних інтернет-користувачів як слово-жаргон *комент* або *камент* [8].

Джерелом досліджуваного матеріалу є англomовні веб-коментарі до музичних кліпів сайту *YouTube*, як одного з найпопулярніших та найчастіше відвідуваних відеохостингів серед користувачів Інтернету. Аналізуючи зміст текстових повідомлень досліджуваного

сайту, звертаємо увагу на загальні характеристики та умови розміщення веб-коментарів на сайті *YouTube*, які є універсальними в інтернет-мережі. Спираючись на класифікацію мережевого спілкування Девіда Крістала відповідно до ступеня відкритості і доступності, прослідковуємо в досліджуваному матеріалі характеристики, які дозволяють віднести аналізовані веб-коментарі до відкритого типу спілкування, адже переглядати відгуки може будь-який користувач. Виключення становлять повідомлення, які автор «закриває» від загального доступу, оскільки коментатор має можливість обрати ступінь відкритості коментарю (для всіх користувачів чи окремих учасників). Вимога реєстрування на сайті *YouTube* також вказує на часткову доступність даного типу спілкування. Виходячи з того, що можливість залучення до коментування, зокрема на сайті *YouTube*, необмежена географічним положенням коментатора, даний відеохостинг доступний у будь-якій країні світу. Коментарі до найбільш популярних відеоробіт залишають мовами залежно від походження відео роботи. Проте найчастіше використовуються англійська, італійська, а також російська мови, тобто мови міжнародного спілкування, які забезпечують більш повноцінну комунікацію.

Впадає у вічі, що залишені веб-коментарі є відкритими до відгуків інших користувачів, що свідчить про діалогічний та полілогічний характер веб-коментування. Наприклад:

– *Why do they have to die in the end...?*

– *Watch his song Chetaing and pay attention at the beginning in newspaper :) :D*

Проте, автор текстового повідомлення має можливість заборонити писати відгук до його коментування. Веб-коментарі на сайті *YouTube* користувач може сортувати за часом його написання, що свідчить про принцип хронологічності в оформленні текстових повідомлень.

Графічне відображення веб-коментарю передбачає його розміщення чітко під відеозаписами та можливість використання різноманітних шрифтів та стилів. Зокрема жирний шрифт та друк великими літерами у текстах коментарів привертає увагу читача до найбільш важливої частини повідомлення. Наприклад: *Time to implement song IRL scared as hell* та *FIFA 14 made me LOVE this song*.

Виходячи з аналізу мови інтернет-спілкування на найпопулярніших англомовних відеосервісах можемо виокремити наступні загальні вимоги до мовного оформлення веб-коментарів: 1) конструктивність та стислість; 2) додержання тематики, що обговорюється; 3) неприйнятність веб-коментарів з агресивним, вульгарним, расистським змістом; 4) неприйнятність веб-коментарів, що містять рекламу та спам.

Проте в ході аналізу веб-коментарів зафіксовані приклади порушення вимоги неприйнятності веб-коментарів з агресивним, вульгарним, расистським змістом, що відбивається у вживанні лексичних одиниць на позначення агресії: *to shut up, to screw smb*. Наприклад: *Shut the fuck up and quit arguing* та *Screw all u motha fuckas how would y'all like if somebody judged u of what life u chose to live*.

Лексичні одиниці досліджуваного матеріалу *nigga, nigger, black, muslim, brown man* характеризуються маніфестацією негативної конотації, наприклад:

Beat Beat mother fucker nigga AMAZING!!!!!! ohh shitt

I like dat black rhythm.

...fuck muslim in mindanao – hey don't be racist

...brown man...proud to be Filipino...

З іншого боку оцінний характер спілкування проявляється в можливості дати сортувати повідомлення за популярністю. Коментар може оцінюватися так званими «лайками»/«дислайками» (від англ. *to like*), які читачі залишають біля відгуку, який сподобався або не сподобався.

У досліджених текстових повідомленнях прослідковуються випадки вживання вульгаризмів виражених інвективною лексикою: *the boobs, hooker, bullshit, hoe, butt, fucked up*. Наприклад: *Came here for the boobs*.

Мовне оформлення веб-коментарю не передбачає посилань на рекламу, проте проаналізованим коментарям характерне включення рекламних оголошень, наприклад: *The HOTTEST beats online, december SALE – buy 1 beat get 1 free ONLY 24.95\$ at <https://www.soundclick.com/FrameBeats> .. Fast delivery and good service! Go purchase your hits today! Real Music*

У досліджуваному матеріалі виявлено приклади граматичних, орфографічних помилок у текстах веб-коментарів, що може пояснюватися молодим віком учасників та багатонаціональністю інтернет-користувачів. Зокрема, було помічено недотримання граматичних правил будови речень у різних часових формах, а саме the Past Simple Tense (*WHY DID YOU LEAVED HIM LOCKED? :(*), the Present Perfect Simple Tense (*Eminem has fell off*), the Present Simple Tense (*Shakira Wear too Much Clothes*). Окрім того, досліджувані коментарі містять орфографічні помилки, наприклад: *Wich is better Eminem or lil wayne?????... im going with Eminem?, sexyest woman alive*.

Також у ході аналізу виявляємо, що для досліджуваного матеріалу характерним є широке використання сленгу в текстових повідомленнях, наприклад, зафіксовано використання сленгових одиниць *weird, stuff, slut, fudge, skank* тощо:

WHAT THE ACTUAL FUDGE

Miley is weird and I agree with that.

...but is just ruined by the weird stuff that she does in the video.

Отже, мова веб-коментарів є важливим елементом інтернет-спілкування, який, незважаючи на невизначений статус у лінгвістичному науковому просторі, привертає все більшу увагу дослідників. У результаті проведеного аналізу англійських веб-коментарів до відео на сайті *YouTube* були виявлені особливі лексико-прагматичні характеристики, які виокремлюють субжанр веб-коментарю серед інших жанрів медіа-дискурсу. Пропоноване дослідження не є вичерпним, тому перспективним вважаємо дослідження емоційно-оцінного компоненту мови веб-коментарів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Белова А. Д. Прикладна лінгвістика на початку XXI століття: діапазон досліджень // Мовні і концептуальні картини світу. Збірник наукових праць. – №7. – К., 2003. – С. 17–22.
2. Добросклонская Т. Г. Медиалингвистика: системный подход к изучению языка СМИ: современная английская медиаречь / Т. Г. Добросклонская. – М.: Наука, 2008. – 264 с
3. Кампаназе Л. А. Структура и тенденции развития электронных жанров // Эл. ресурс : [http://rus.1september.ru/2002/21/7.htm].
4. Кибрик А. А. Модус, жанр и другие параметры классификации дискурсов / А. А. Кибрик // Вопросы языкознания – 2009. – № 2. – С. 3-21.
5. Кожемякин Е. А. Массовая коммуникация и медиадискурс: к методологии исследования / Е. А. Кожемякин // Научные ведомости Белгородского государственного университета. – 2010. – № 2 (73). – Вып. 11. – С. 13-21.
6. Кубрякова Е. С, Цурикова Л. В. Вербальная деятельность СМИ как особый вид дискурсивной деятельности. Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования. Часть 2, МГУ, 2004. – С.57.
7. Селютин А. А. Жанры как форма коммуникативного выражения онлайн-личности // Вестник Челябинского университета. Филология. Искусствоведенье. – Вып. 37. – 2009. – С. 138–141.
8. Тирон І. В. Веб-коментар як жанр сучасного медійного дискурсу // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Іноземна філологія. – Вип. 44. – К., 2011. – С. 42–45.
9. Crystal D. Language and the Internet / D. Crystal. – Cambridge University Press, 2001. – 304 p.
10. Potthast M. Measuring the descriptiveness of Web Comments [Електронний ресурс] / Martin Potthast // In SIGIR '09: Proceedings of the 32nd international ACM SIGIR conference on Reasearch and development in information retrieval. – 2009.724-726. Режим доступу: <http://dl.acm.org/citation.cfm?id=1571941>.
11. Yee W. G. Are web user comments useful for search? [Електронний ресурс] / W. G. Yee, A. Yates. – 2009. – Режим доступу: <http://lidsir09.isti.enr.it.12>.
12. Жанроведение – Scholar.ru [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://iawia.net.ru>
13. Словарь молодежного сленга // Эл.ресурс : [http://teenslang.ru]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Оксана Оверчук – аспірант кафедри перекладу та загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: лексична семантика, сленг, порівняльна типологія.

ЦВЕТОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РЫБ В РУССКИХ И УКРАИНСКИХ ГОВОРАХ ОДЕСЩИНЫ

Алена ПРОСЯНА (Одесса, Украина)

У статті розглядається роль колоративного дослідження в систематизації іхтіонімів. Матеріал діалектичних одиниць беремо зі словника російських та українських говорів Одещини. Дослідження показало, що найчастотнішими в колоративній семантиці є червоні й білі кольори, не так часто зустрічаються темно-зелений, сріблястий та ін.

Ключові слова: іхтіологія, іхтіологічна лексика, діалектизм.

The paper deals with the role of colour description in the systematization of ichthyological vocabulary. The material of research is based on the dialectical units taken from Russian and Ukrainian Odessa's dialects. The research results have revealed that the frequency of red and white colours is higher than that of the others, the use of dark-green and silvery is less frequent.

Key words: ichthyology, ichthyological vocabulary, dialecticism.

Как отмечают исследователи, интерес к рыболовецкой лексике возник в середине XIX в. в связи с развитием лексикографической работы, которая была продолжена в XX – XXI вв. [6: 11].

Рыболовство является наиболее ранним занятием человечества и отражает древний способ жизнеобеспечения наряду со скотоводством, охотой, бортничеством и др.

Исследовательский интерес к диалектной лексике, номинирующей и характеризующей рыболовецкую деятельность, определяется также следующими обстоятельствами. Во-первых, этот пласт лексики тесно связан с практической и духовной жизнью человека, поэтому его изучение приближает исследователя к пониманию особенностей культурно-исторического развития. Во-вторых, описание данной лексики позволяет наиболее полно представить лексическое богатство диалекта.

В последнее время исследователи все чаще обращаются к изучению рыболовецкой лексики в народном языке. Так, Е. П. Куйдина исследовала системную организацию ихтиологической лексики в воронежских говорах, выявила принципы номинации рыб, уточнила ареалы распространения лексем [6: 25]. М. С. Крапивина произвела разработку модели диалектного поля «рыболовство» в донских казачьих говорах, что внесло вклад в методику описания семантико-структурной и системной организации диалектных лексико-семантических полей [5: 22] и др.

Цель предлагаемой статьи – выявить роль цветовой характеристики в номинации рыб в русских и украинских говорах Одесской области.

Ихтиологическая лексика представляет собой открытую систему, которая пополняется по сей день, что «связано с открытостью системы самих объектов живой природы» [6: 18]. На все изменения реагирует язык. В связи с этим изучение данной группы лексики в конкретном регионе имеет немаловажное значение для распознавания особенностей мотивации и номинации предметов и явлений объективной реальности.

Материал исследования извлечен методом сплошной выборки из Словаря русских говоров Одещины и Словаря украинских говоров Одещины, в случае необходимости мы обращались к Малому академическому словарю русского языка под редакцией А. П. Евгеньевой. Рыболовецкий дискурс в русских и украинских диалектах представлен более чем 5000 лексических единиц, из них к номинациям рыб относится 125 лексем.

Указанная лексика, являясь древнейшей в речи диалектоносителей, с одной стороны, характеризуется устойчивостью, с другой, – большой подвижностью, что требует безотлагательной фиксации всех ее составляющих.

На основе присутствия колоративной семы в структуре ихтионима ихтиологическую лексику русских говоров Одещины можно разделить на три группы:

1) ихтионимы, в структуре которых присутствует красный цвет, например:

Бабьшка, -и, ж. Маленькая рыбка с **красными** плавниками, красноперка, чернуха. В речки у нас ишо бабьшка водица. Нов. Некр. Бабьшка больши осинью клюеть. Ст. Некр.

Красноперка, -и, род. мн. – *р о к*, дат. – *р к а м*, ж. Рыба сем. карповых, с **красными** плавниками.

Краснопе́ра, -и, ж. Красноперка, риба сем. карпових с *красными* плавниками. Рыба есть краснопера. Мирн.

Царек, -рька́, м. Карась. В Дунае водица многа царька. Царек – та круглинькая зиркальняная рыпка, чишуйка у ние зиленинькая, *краснинькая* – цвитная. Вас., Вилк., Коса.

Карась, -я, м. Пресноводная рыба сем. карповых, с *красноватыми* плавниками. Мальчик дернул удочкой и вытащил из неподвижной воды небольшого серебристого карася. Тургенев, *Затишье*.

Черну́ха, -и, ж. Рыба *красноперка*. Лучшы фсиво юшка с чирнухи. Троиц.

Бали́к, -а ч. кул. Солона пров'ялена «червона» риба. *Балик робл'ат' с красн'ака / красн'ак сол'ат' і вйал'ат' на сонц'і* (с. Любопіль, Комінтернівський р-н).

Кра́сний: кра́сна ри́ба *іхт.* Червона риба: осетр, білуга, севрюга (м. Вилкове, Кілійський р-н).

Краснопе́р, -а ч. *іхт.* Риба з червоними плавцями, яка має довжину тулуба до 200 мм (м. Вилкове, Кілійський р-н).

Пунц, -а ч. Червоний рак (с. Стара Царичанка, Б. – Дністровський р-н).

Чегу́ча, -і ж. *іхт.* Різновид червоної риби (м. Вилкове, Кілійський р-н).

Такие единицы, как *баббшка, краснопе́ра, черну́ха* в русских говорах Одесщины называют одну и ту же рыбу, обладающую красными плавниками, однако только в номинации *краснопе́ра* актуализируется внутренняя форма.

2) ихтионимы, в структуре которых присутствует белый цвет:

Белі́зня, -и, ж. Рыба жерех. Билизня – анна *белая* и длинная. Коса. // СРНГ: белезна.

Жерех, -а, м. Пресноводная хищная промысловая рыба сем. карповых.

Белу́жина, -и, ж. Белуга. Рыбы многа, билужына... Вил. Рыба *белая* была, называли билужына. Усп.

Белуга, -и, ж. Ценная промысловая рыба, самая крупная из сем. осетровых.

Бе́лый, -ая, -ос. Белая таранка. Вид мелкой рыбы. У берега стаит касяк *белай* таранки. Нов. Некр.

Тарань, -и, ж. Промысловая рыба сем. карповых, разновидность плоти (употребляется в пищу гл. образом в соленом и вяленом виде).

Овам, -а, м. Белорыбица, ценная промысловая рыба сем. лососевых, с серебристым телом и *белым* брюхом. Есть ишо рыба билизна, анна жы овам называица. Нов. Некр.

(См. *Белі́зня, -и, ж.*)

Билі́зня, -і, ж. Хижа промислова прісноводна риба, що має білуватий колір (м. Вилкове, Кілійський р-н).

Веру́за, -и, ж. *іхт.* Веризуб, вид невеликої білої риби, що живе в намулі (м. Овідіополь, Овідіопольський р-н; м. Вилкове, Кілійський р-н).

Луфа́р, -а́, ч. *іхт.* Морська риба, яка має продовгуватий білі смужки на тулубі. *Йа піймав луфарá* (м. Вилкове, Кілійський р-н).

Марі́шка, -и, ж. *іхт.* Маринка, риба, що має продовгуватий тулуб білого кольору (м. Вилкове, Кілійський р-н).

Рі́ба: бі́ла ри́ба Так називають рибу світлого забарвлення – лящ, рибець, білизна (м. Вилкове, Кілійський р-н).

Тьо́тка, -и ж. *іхт.* Велика білуга, що важить понад 100 кг. *Привезли у лобáс гáрну т'отку* (м. Вилкове, Кілійський р-н).

3) ихтионимы, которые представлены другими цветовыми компонентами:

Желтомя́ска, -и, ж. Вид рыбы - язь. Вокунь ловюють, самонак, *жылтамяска*. Троиц. Ловицца риба *жылтамяска*. Нов. Некр. Очинь нежная и фкусная, но реткая риба *жылтамяска*. Ст. Некр. // СРНГ: нет.

Язь – муж. рыба *Idus melanotus*. *Язевый пирог. Язевое мясо или язина, язевина. Язевка* сиб. уда, крючок, для ловли язей.

(см. *Желтомя́ска, -и, ж.*)

Зерка́льник, -а, м. Зеркальный карп. *Зиркальник* – эта как вы карп называити. Коса. // СРНГ: нет.

Карп, -а, м. Пресноводная костистая рыба, покрытая крупной темно-золотистой чешуей: разновидность сазана.

Овам, -а, м. Белорыбица, ценная промысловая рыба сем. лососевых, с серебристым телом и белым брюхом. Есть ишо рыба билизна, анна жы овам называица. Нов. Некр.

Царек, -рькá, м. Карась. В Дунае водица многа царька. Царек – та круглинькая зиркальная рыпка, чишуйка у ние *зиленинькая, краснинькая – цвитная*. Вас., Вилк., Коса.

Австрія'к іхт. Світлого кольору бичок з несмачним м'ясом, що водиться на дні Дністровського лиману (с. Миколаївка, с. Роксоляни, Овідіопольський р-н).

Чорнич'ок, -чкá, ч. Бичок чорного кольору, що водиться на дні водоймища, здебільшого під камінням (Овідіопольський р-н, Б. – Дністровський р-н).

4) номинации рыб, в которых цветовая характеристика неактуальна:

Абр'ец, -á, м. Рыба, вид бычка. Абрица многа в лимани. Ст. Некр. Бычок есть пяскирь, абрец. Нов. Некр. // СРНГ: нет.

Албат'урка, -и, ж. Сорт мелкой дунайской рыбы. Ни хатела, штап албатурка дужа усиливалась. Албатурка малинькая. Ст. Некр., Мур. // СРНГ: нет.

Блун, -á, м. Очищенная рыба. Блун ни нада резать для юхи. Нов. Некр. // СРНГ: нет.

Бур'ок, -ркá, м. Название мелкой рыбы. В нашем озире только бурок и плавают. Рус. Ив. // СРНГ: в этом знач. нет.

Пан, -а, м. Крупный сом. Мелкий сом – эта саматей, кил на дваццать – ермак, а ежыли большы, так то пан. Ст. Некр., Нов. Некр., Мур.

Подлещевка, -и, ж. Подлещик, речная рыба, сходная с лещем, а также лещ небольших размеров. Раньшы тут нас многа и ласкаря, и падлицефки была. Троиц.

Сигал'етка, -и, ж. Маленькая рыба, малек. Скоря время сигалетак, из икры ани идуць. Коса. А ета рыба мечить сигалетак. Троиц.

Атір'інка іхт. Дрібна риба, різновид хамси (м. Вилкове, Кілійський р-н).

Буб'ар ч. іхт. Маленька пузата неістівна рибка (с. Миколаївка, Овідіопольський р-н).

Количественное соотношение проанализированных единиц представлено в таблицах.

Таблица 1

Русские говора

Всего единиц	белый цвет	красный цвет	разная цветовая гамма	цвет неактуален
51	6	6	5	34
100%	11,8%	11,8%	9,8%	66,6%

Таблица 2

Украинские говора

Всего единиц	белый цвет	красный цвет	разная цветовая гамма	цвет неактуален
74	7	5	2	60
100%	9,4%	6,8%	2,8%	81%

В диалектах очень активно представлена дублетная синонимия (полные синонимы), или дублетами чаще всего бывают параллельные научные термины: *орфография – правописание, номинативная – назывная, фрикативный – целевой*, а также однокорневые слова, образованные с помощью синонимических аффиксов: *убогость – убожество, сторожить – стеречь*. Полных синонимов в языке не очень много) [8: 156].

Источником появления дублетных синонимов становится устный характер диалектной речи, внутрдиалектные контакты, а также неодинаковое восприятие объектов реального мира, разное отражение предметов в языковом сознании, что предопределяет выбор разных признаков при номинации одного и того же объекта. Например, лексеме *баб'ишка* соответствуют следующие диалектные синонимы: *красноп'ера, красноперка* (т.к. плавники у рыбы красного цвета).

В русских говорах Одесщины, в отличие от украинских, одна и та же диалектная лексема может соответствовать нескольким реалиям. Например, лексемой *белізня* обозначаются: 1) жереха, 2) язь, 3) любая частичковая рыба. Следует отметить, что самыми многочисленными и употребительными в праславянском языке были названия рыб, образованные от основы прилагательного *belъ* 'белый'. Этими названиями обозначались распространенные виды рыб – плотва, уклейка, жерех. В русских говорах существует множество образований от основы *бел-*: *бель*, *белезень*, *белезна*, *белезняк*, *белесь*, *белеска*. Указанные диалектизмы именуют таких рыб, как жерех, язь, а также любых частичковых и мелких рыб. В основу номинации положен признак «*цвет оперения*», являющийся общим и характерным для всех названных рыб. Семантическое смещение происходит в названиях рыб чаще всего потому, что некоторые виды рыб трудно различимы. Например, и густеру, и леща в русских говорах называют *ласкирем*, т. к. эти рыбы внешне очень похожи [7: 25].

И в русских, и в украинских говорах Одесщины зафиксирована номинация *белізня* – «рыба *жерех*. Билизня – анна белая и длинная. Коса. // СРНГ: белезна», *билізня* «хижа промислова прісноводна риба, що має білуватий колір (м. Вилкове, Кілійський р-н)». Дефиниции указывают на то, что называли рыбу как в русских, так и украинских говорах, опираясь на ее цвет.

В некоторых случаях в семантике ихтионимов присутствуют два цвета: *обам* (с *серебристым* телом и *белым* брюхом), *царек* (*царек* – та круглинькая зиркальная рыбка, чешуйка у ние зеленинькая, краснинькая – цвितная).

Исследование показало, что чаще всего в ихтиологической лексике в русских и украинских говорах Одесщины встречается красный цвет (одиннадцать номинативных единиц) и белый цвет (тринадцать номинативных единиц); лексем, в структуре которых дается указание на другой цвет, – по одной номинативной единице. В говорах Одесщины – как в русских, так и в украинских – корреляцию составляют белый и красный цвета.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Волинская А. В. Лексика рыболовства на севере в XVI-XVII вв. (на материале деловой письменности) / А. В. Волинская. – Архангельск: Кира, 2007. – 13–24 с.
2. Колесов В. В. Русская диалектология / В. В. Колесов. – М.: Дрофа, 2006. – 267 с.
3. Копосов Л. Ф. Русский язык: история, диалекты, современность / Л. Ф. Копосов. – М.: Москва, 2013. – 237 с.
4. Косаткин Л. Л. Материалы и исследования по русской диалектологии / Л. Л. Косаткин. – М.: Наука, 2002. – 318-339 с.
5. Крапивина М. С. Лексико-семантическое поле «Рыболовство» в Донских казачьих говорах: автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01. / М. С. Крапивина – В., 2012. – 36 с.
6. Куйдина Е. П. Ихтиологическая лексика Воронежских говоров: автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01. / Е. П. Куйдина – В., 2012. – 40 с.
7. Палагина В. В. Русские старожильческие говоры Сибири. / Вера Владимировна Палагина. – Т.: Изд-во Томского университета, 1987. – 72 с.
8. Швець А. І. Дієслівна лексика російських говірок Одеської області: автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01. / А. І. Швець – К., 2008, 36 с.
9. Ярцева В. Н. Лингвистический энциклопедический словарь [под ред. В. Н. Ярцевой]. – М.: Советская энциклопедия, 1990.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Альона Просяна – аспірант кафедри російської мови Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова.

Наукові інтереси: сучасні проблеми діалектології, когнітивна лінгвістика.

УСТОЙЧИВЫЕ И СВОБОДНЫЕ СРАВНЕНИЯ КАК ИСТОЧНИКИ ОБРАЗНОСТИ (НА МАТЕРИАЛЕ МОТИВАЦИОННОГО ПОЛЯ «МИФОЛОГИЧЕСКИЕ ПЕРСОНАЖИ»)

Валентина СЕМБИРЦЕВА (Симферополь, Украина)

У статті розглядаються стійкі та вільні порівняння як джерело образності. На прикладі субполів ведьма, кикимора та русалка була виявлена роль порівняльних конструкцій у формуванні мотиваційного поля «міфологічні персонажі». Стійкі та вільні порівняння здатні компенсувати частину семантичних ознак, що не актуалізувалися при семантичній та морфологічній деривації.

Ключові слова: стійкі та вільні порівняння, мотиваційне поле, субполе, семантична та морфологічна деривація, образність, сема, референційна направленість.

The article deals with set and free comparisons as a source of figurativeness. The role of comparative structures in the formation of motivational field «mythological characters» has been defined on the basis of the subfields ведьма, кикимора and русалка. Set and free comparisons are able to compensate for the part of the semes that haven't been actualized in the semantic and morphological derivation.

Keywords: set and free comparisons, motivational field, subfield, semantic and morphological derivation, figurativeness, seme, reference orientation.

Образная лексика наиболее активно начинает изучаться с конца XX – начала XXI веков. Большой вклад в разработку особенностей образного строя русского языка внесли монографические работы Н. А. Илюхиной, С. М. Мезенина, Н. А. Лукьяновой, М. Э. Рут, О. И. Блиновой, Е. В. Огольцевой, Г. Н. Складневской, В. Н. Телия, Е. А. Юриной и др.

Как отмечают многие исследователи, образность формируется на уровне а) семантической деривации, при этом сохраняется «яркость» образа, и в результате б) морфологической деривации, в данном случае можно говорить о «погасшей» образности.

В результате психолингвистического эксперимента Е. Н. Колодкина установила, что наибольшей «образностью» обладают слова, обозначающие: 1) предметы, относящиеся к природе (*наименования растений, природных объектов* и т. п.); 2) предметы, обозначающие артефакты (*книга, ножницы*) и 3) наименования животных (*осёл, собака*) и др. [2: 75–79].

Среди источников образности исследователи выделяют сравнительные конструкции – устойчивые и свободные сравнения (далее УС и СС). Для нашего исследования сравнительные обороты имеют особое значение, поскольку они способны компенсировать часть сем, которые не актуализировались в производных, образованных семантической и морфологической деривацией.

Цель исследования – определить роль устойчивых и свободных сравнений при формировании мотивационных полей на примере мотивационного поля *мифологические персонажи*.

Для достижения поставленной цели необходимо сопоставить УС и СС с образными значениями производных слов. Наши наблюдения свидетельствуют о том, что при сопоставлении образных значений в производных и сравнительных оборотах обнаруживается или повторение сем, или актуализация новых компонентов исходного субстантива.

Источником для сбора фактического материала исследования послужили толковые словари, словари сравнений, а также «Национальный корпус русского языка» (далее НКРЯ).

В предисловии к «Словарю устойчивых сравнений» В. М. Огольцев отмечает, что УС представляют собой «...особую систему языковых единиц, характеризующихся многообразными и сложными взаимосвязями, определяющими их структурные и семантические особенности» [4: 5]. Свободные (индивидуальные) сравнения порождаются в художественной и повседневной устной речи, но фиксируются лишь в словарях поэтов и писателей. СС способны переходить в УС, приобретая устойчивость, увеличивая частоту употребления, закрепляясь в языке. Для анализа СС были использованы сравнительные союзы *как, словно, точно, будто, как будто, подобно* и др. Наиболее употребительными являются первые три союза.

Детальное сопоставление понятий УС и СС производится в монографии В. М. Огольцева, в которой автор пишет: «...свободные и устойчивые компаративные

структуры являются, во-первых, элементами разных уровней (синтаксического и фразеологического), во-вторых, элементами разных проявлений речевой деятельности...» [5: 52].

УС и СС являются частью мотивационных полей (далее МП). Главным условием формирования МП является наличие образных значений у конstituентов поля. МП образуется посредством объединения субполей, являющихся гипонимами по отношению к ядру МП, которое представлено гиперонимом. Субполя МП формируются однокоренными производными единицами. Критериями включения лексической единицы в определённое субполе являются следующие: 1) слово является производным от исходного субстантива; 2) представляет с ним словообразовательную пару; 3) передаёт образное значение. Субполя *ведьма*, *кикимора* и *русалка* образуют МП *мифологические персонажи*.

Субполе *ведьма*

Субполе состоит из 5 конstituентов. Прямое значение субстантива имеет отрицательную коннотацию. Ср: 'в народных поверьях женщина, знающая с нечистой силой, колдунья'. Образные лексико-семантические варианты (далее ЛСВ) опираются на признаки 'злая' и 'сварливая'.

Морфологическая деривация частично повторяет семантическую, общей является сема 'злая', однако образ дополняется признаком 'устрашающий', например, *ведьмовский смех*, *ведьминские глаза*, *ведьмин хохот*.

Первое значение УС как (словно, точно) *ведьма* передаёт актуализирующуюся в производных сему 'злая'. Второе значение УС в словаре В. М. Огольцева толкуется как «страшная (некрасивая), с растрёпанными волосами». Таким образом, посредством УС сложившийся образ дополняется новыми семами, описывающими внешний облик. Отметим важность конкретной референции «о женщине» [4: 26–27].

Референциальная направленность СС конкретизируется за счёт сем 'о девушке', 'женщине', 'пожилой женщине'. Часть СС переходит в разряд устойчивых, поскольку частота их употребления превышает 5 контекстов: 1) 'быстро войти (проехать, промчаться, вскочить, влететь)' (7 контекстов): *Промчалась, как ведьма на помеле...* (И. Грошек. Легкий завтрак в тени некрополя); 2) 'хохотать (свистеть, выть) громко, злобно' (6 контекстов): *Тома хохотала, как ведьма...* (Э. Володарский. Дневник самоубийцы).

Единичные употребления СС дополняют образ женщины, сравниваемой с ведьмой: а) 'упрямая' (1): *Но что поделаешь со старухой, скупой к деньгам и упрямой, как ведьма?* (Л. С. Соболев. Капитальный ремонт); б) 'красивая' (1): *Николке она показалась страшно красивой, как ведьма, и липкой* (М. А. Булгаков. Белая гвардия); в) 'дикая' (1): *Она отбивалась, кусала руки, выверчивалась, дикая, как ведьма* (А. Н. Толстой. Мишука Налымов). Список единичных сем можно продолжить, опираясь на НКРЯ.

Таким образом, языковые единицы субполя *ведьма* реализуют семы, характеризующие внешность и характер лиц женского пола. В ЛСВ актуализируются семы 'злая' и 'сварливая'; при морфологической деривации – семы 'злая', 'устрашающая'; УС реализуют семы 'злая', 'страшная (некрасивая)', 'с растрёпанными волосами'. СС способны передавать новые семы 'быстрота при глаголе движения' и 'интенсивность при глаголе звучания'. Единичные случаи употребления СС мы не включаем в характеристику образа, поскольку они являются индивидуальными. Образ женщины-ведьмы, сложившийся в результате анализа субполя *ведьма*, выглядит следующим образом: «внешне некрасивая, с растрёпанными волосами, злая женщина, которая быстро движется и громко издает злобные звуки».

Субполе *кикимора*

Субстантив имеет следующее значение: 'по суеверным представлениям нечистая сила в женском образе'. С опорой на ЛСВ сформировалось второе значение, характеризующее внешность с негативной коннотацией ('уродливая' и 'некрасиво одетая'). Производное имеет ограниченную референцию «о женщине».

Согласно Словарю сравнений В. М. Мокиенко, конструкция «как кикимора» имеет два значения. Одно из них передаёт аналогичные признаки, что и ЛСВ₂ («об уродливом или некрасиво одетом человеке» [3: 165]). Второе значение описывает качества человека

‘неприятный’, ‘угрюмый’, ‘нелюдимый’ с референцией «чаще о женщине». Таким образом, референция предполагает отнесённость значения не только к лицу женского пола.

СС реализуют другие значения: 1) ‘сидеть одиноко, одному’ (3): *Я пошла к нему, но он три дня заперт как кикимора...* (Н. С. Лесков. На ножах); 2) ‘мохнатый’ (1): *...лесник, тёмный и мохнатый, словно кикимора, озирает нас маленькими острыми глазками* (М. Горький. Лето); 3) ‘смеяться, дико, без причины’ (1): *...ишь, строит из себя полоумного! смеется, как кикимора!* (А. В. Амфитеатров. Княжна) и др.

Субполе *кикимора* формируется производными, которые описывают: а) внешность (‘уродливый’, ‘некрасиво одетый’) – данные семы актуализировались в лексических единицах при семантической и морфологической деривации и в УС 1; б) характер человека (‘неприятный’, ‘угрюмый’, ‘нелюдимый’) – эти признаки реализовались в УС 2.

Субполе *русалка*

Субстантив *русалка* имеет следующее значение: ‘в народных поверьях живущее в воде существо в образе обнажённой женщины с длинными распущенными волосами и рыбьим хвостом’. Адъективные производные передают семы, называющие качества человека (‘загадочный’, ‘манящий’): *русалочий хохот, русалочий взгляд, русалочий смех*.

УС, зафиксированное в словаре В. М. Огольцева, характеризует внешность человека (‘с длинными распущенными волосами’), при этом указана референция – «о девушке, молодой женщине». Сравнительные обороты в Словаре сравнений В. М. Мокиенко передают семы ‘с голубыми или зелеными глазами’, а также интенсивность звука ‘о безудержном, безумном хохоте какой-л. девушки или женщины’ [3: 372].

В НКРЯ зафиксировано 28 контекстов со сравнительным оборотом *как (словно, точно) русалка*. Ср.: *Душка, еще, еще!.. – закричала она, хохоча, как русалка* (М. П. Арцыбашев. Миллионы).

Часть значений СС являются единичными в употреблении: 1) ‘бродить, искать кого-л.’ (1): *Я как эта... как русалка утопленная, брожу здесь и всё кого-то зову...* (В. Распутин. Изба); 2) ‘страшная’ (1): *Особенно очаровательна девушка... неуловимая, как ундина, страшная, как русалка...* (А. Найман. Рассказы об Анне Ахматовой); 3) ‘ласковая’ (1): *Только бы не потерять её, эту ласковую, как русалка, беляночку* (Д. Н. Мамин-Сибиряк. Братья Гордеевы) и др.

Таким образом, образные значения субполя *русалка* раскрывают внешние признаки человека: ‘с распущенными волосами’, ‘зелёными или голубыми глазами’ (см. УС₁) и характер человека: ‘загадочная’, ‘манящая’, ‘безудержно смеющаяся’ (см. производные и УС₂). При этом референция относится только к женскому полу (молодая женщина, девушка).

Итак, МП *мифологические персонажи* состоит из 3 субполей с базовыми лексемами *ведьма, кикимора и русалка*. Образные значения внутри субполей реализуются через производные, а также через УС и СС. При анализе субполей учитывается прямое значение субстантивов, при этом негативная коннотация, наблюдаемая в прямых значениях, нейтрализуется в некоторых других конституентах субполей.

Образные семы анализируемых субполей передают внешность и внутренние качества человека. При сопоставлении образных значений в субполях наблюдаются следующие закономерности: 1) в сравнительных оборотах образ раскрывается шире, бóльшим количеством сем, чем в производных; 2) УС и СС повторяют семы, актуализирующиеся при деривации (10 %); 3) УС и СС реализуют новые семы, которые не были отражены в производных (90 %).

Для описания образных значений единиц важна референциальная направленность. Референция описывает круг предметов, способных выступать в роли элемента, подвергаемого сравнению. Несмотря на то, что мифологический персонаж, с которым сравнивают человека, является женским полом, в некоторых случаях референция распространяется и на лица мужского пола. При этом человек, сопоставляемый с определёнными мифологическими персонажами, приобретает его характерные черты, его наиболее яркие качества.

Объединив образные значения производных и сравнительных конструкций в субполя, мы получаем возможность описать довольно подробно и чётко образ человека, сравниваемого с определённым мифологическим персонажем.

БІБЛЮГРАФІЯ

1. Илюхина Н. А. Метафорический образ в семасиологической интерпретации : монография / Надежда Алексеевна Илюхина. – М. : Флинта : Наука, 2010. – 320 с.
2. Колодкина Е. Н. О специфике психолингвистической трактовки параметров конкретности, образности и эмоциональности значения существительных / Е. Н. Колодкина // Психолингвистические проблемы семантики и понимания текста. – Калинин. – 1986. – С. 70–81.
3. Мокиенко В. М. Словарь сравнений русского языка / В. М. Мокиенко. – СПб. : «Норинт», 2003. – 608 с.
4. Огольцев В. М. Словарь устойчивых сравнений русского языка (синонимно-антонимический) / В. М. Огольцев. – М. : ООО «Русские словари», ООО «Издательство Астрель», ООО «Издательство АСТ», 2001. – 800 с.
5. Огольцев В. М. Устойчивые сравнения в системе русской фразеологии : монография / Василий Михайлович Огольцев. – Л. : : Изд-во Ленинград.ун-та, 1978. – 160 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Валентина Сембірцева – аспірант, асистент кафедри російського, слов'янського та загального мовознавства Таврійського національного університету імені Володимира Вернадського.

Наукові інтереси: семантика, дериватологія, лексикографія.

АСОЦІАТИВНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ У ДОСЛІДЖЕННІ ПОЕТОНІМІВ

Валерія СЕРЕБРЯКОВА (Одеса, Україна)

У статті робиться спроба застосування асоціативного експерименту в дослідженні поетонімосфери циклу романів С. Мейер «Сутінки». Матеріалом дослідження послуговували результати опиту англомовних інформантів щодо асоціативного наповнення особового імені антагоніста.

Ключові слова: власна назва, поетонім, асоціативний експеримент, асоціація, семантичний геістальт.

The paper is an attempt to apply an associative experiment to the study of the poetonymic sphere of S. Meyer's saga "Twilight". The present investigation is based on the results of native English speakers' survey as to the associative evaluation of the antagonist's personal name.

Key words: proper name, poetonym, associative experiment, association, semantic gestalt.

В останні десятиріччя літературна ономастика бурхливо розвивається, що призводить до розширення не тільки матеріалу дослідження, а й арсеналу методів, які використовуються науковцями. О. О. Леонтьєв пропонує застосування асоціативного експеримента для встановлення «психологічних еквівалентів семантичних полів» [5: 9]. Методику проведення асоціативного експерименту розробляли та вдосконалювали багато вчених, зокрема В. І. Супрун [8], З. Д. Попова та Й. А. Стернін [7], Т. Ю. Ковалевська [4] та багато інших. Завдяки вільному асоціативному експерименту можливо «пізнати індивідуальні, ідіолектні фрейми, у тім числі й оніміні» [3: 236]. Тож, **метою** нашого дослідження є інтродукція методу психолінгвістики та когнітивної ономастики вільного асоціативного експеримента до літературної ономастики.

Об'єктом дослідження послуговувала поетонімосфера циклу творів С. Мейер «Сутінки», **предметом** – асоціативне поле антропоетонімів. **Матеріалом** дослідження було обрано асоціативне поле особового імені антагоніста твору Едварда, яке було сформовано за результатами вільного асоціативного експерименту. Інформантами в нашому експерименті були 52 носія англійської мови, мешканці Лондона, переважно викладачі університету.

Таким чином, на стимул *Edward* було отримано 52 реакції, а саме: *Cullen* (27), *Snowden* (7), *Scissorhands* (5), *King Edward* (4), *Twilight* (4), *vampire* (3), *craft* (1), *old-fashioned, strong masculine name* (1). Якщо застосувати методику аналізу асоціативів онімічного поля, яку запропонувала О. Ю. Карпенко, де виокремлюються вісім різних типів реакцій (гіпероніми, синоніми, суміжність, ціле, ознаки, помилки, частина, причинно-наслідкові асоціації) [3: 352], то в нашому дослідженні до **гіперонімічних** реакцій відносяться лише *vampire* та *old-fashioned, strong masculine name*, загальною кількістю 4 одиниці. Такий тип асоціацій породжується спробою класифікувати стимул: «Ментальний лексикон реципієнта задовольняється віднесенням оніма до певної групи, не претендуючи на індивідуальну

характеристику саме цього денотата» [3: 308]. За класифікацією О. Ю. Карпенко цей тип асоціацій є найпоширенішим, але в експерименті він посідає лише 2 місце. Слід додати, що асоціація з вампірами пов'язана з сагою «Сутінки», одним з головних героїв якої є саме вампір.

Значно більш поширеним типом є **синонімічні**, або **гетеронімікативні** [1: 97–98] асоціації, які теж є певною мірою спробою класифікувати стимул, але робиться це через синонімічні власні назви: *Cullen*, *Snowden*, *Scissorhands*, *King Edward*, загальна кількість яких складає 43 реакції. Таким чином, саме гетеронімікативні реакції посідають в експерименті перше місце. Цікавим виявляється той факт, що реальними особами з зазначених є тільки дві: *King Edward* та *Snowden*, перший з яких є історичною, а останній – сучасною.

Інформантами у проведенню експерименті були мешканці Лондона, переважно викладачі університету, для яких англійська мова є рідною. Тому можемо припустити, що реакція *King Edward* стосується саме англійського монарха. Серед них існувало одинадцять осіб з таким особовим ім'ям: Edward the Elder (с. 871–924), Edward the Martyr (с. 962–978), Edward the Confessor (с. 1004–1066), Edward I of England (1239–1307), Edward II of England (1284–1327), Edward III of England (1312–1377), Edward IV of England (1442–1483), Edward V of England (1470–1483), Edward VI of England (1537–1553), Edward VII of the United Kingdom (1841–1910), Edward VIII of the United Kingdom (1894–1972). Який саме з них мається на увазі у кожному конкретному випадку, точно встановити неможливо. Останній з Едвардів постійно викликав до себе увагу через його відмову від трону задля шлюбу з американкою, що неодноразово відбито в кінематографі та ЗМІ, тому в більшості випадків припускаємо асоціацію саме з ним.

Друга гетеронімікативна асоціація, яка пов'язана з реальною особою, – це *Snowden*. У 2013 році американський програміст та колишній працівник ЦРУ та АНБ США Едвард Сноуден передав інформацію про секретну шпигунську програму, що призвело до політичного скандалу в усьому світі.

Ще дві асоціації цього типу – *Cullen* та *Scissorhands* – базуються на віртуальних власних назвах. Перша асоціація є прізвиськом антагоніста саги «Сутінки», яка здобула велику популярність через екранізацію на цей момент трьох перших романів. Другий асоціат – це власне ім'я та прізвисько головного героя фантастичного кінофільму Т. Бертон «Едвард Руки-ножиці».

Також чотири рази у відповідях є реакція, яка характеризує **частину через ціле** (п'ятий тип за класифікацією О. Ю. Карпенко [3: 314–315]): *Twilight*. Едвард, антагоніст, є частиною всього циклу творів під загальною назвою «Сутінки».

Лише одна реакція є помилковою, чи краще її термінувати **загадковою**, бо вона є дуже індивідуальною, через що неможливо зрозуміти, які саме когнітивні структури викликали цю реакцію у ментальному лексиконі реципієнта. Потенційно *craft* – це ремесло, майстерність, спритність, що можна віднести до Едварда Руки-ножиці, який виявився талановитим перукарем, але це припущення неможливо довести без додаткового опитування інформанта.

Загальне співвідношення абсолютних та відносних показників щодо результатів нашого експерименту можемо унаочнити в наступній таблиці.

Таблиця 1

Типи асоціацій до стимулу *Edward*

Тип асоціації	Кількість абсолютна	Кількість відносна
Гетеронімікативні	43	82,7 %
Гіперонімічні	4	7,7 %
Ціле	4	7,7 %
Загадкові	1	1,9 %
Всього	52	100 %

Як бачимо, дані нашого експерименту демонструють поширеність гетеронімікативних асоціацій, друге місце поділяють гіперонімічні й асоціації частини через ціле, на останньому місці – загадкові асоціації. Такий розподіл значно відрізняється від класифікації О. Ю. Карпенко, що викликано значною сугестивною потужністю запропонованого стимулу.

Вбачається великий вплив засобів масової інформації на свідомість інформантів, бо вони реагували на стимул у 50 з 52 випадків асоціатом, який пов'язаний з масовою літературою, кінематографом, політичною інформацією. Наслідком такого реагування реципієнтів є можливість встановити асоціативне поле аналізованого стимулу з виокремленням семантичних гештальтів асоціативного поля.

Методику виокремлення **семантичних гештальтів** у структурі асоціативного поля запропонував Ю. М. Караулов [2], на думку якого саме вони частково відновлюють фрагменти мовної картини світу. Вперше до ономастичних студій методику СГАП залучила В. Ю. Неклесова для вивчення хрононімів [6], пізніше розвиток та уточнення методики відбулося у працях Г. В. Ткаченко, яка запропонувала встановлення СГАОП – **семантичного гештальта асоціативного онімного поля** [9: 110], що уможливило вивчення етнічних концептуальних картин світу. У процесі аналізу результатів нашого експерименту було встановлено чотири гештальти асоціативного поля оніма *Edward*, які розподіляються таким чином:

1) Едвард Каллен, антагоніст творів С.Мейер та кінофільмів за її творами: *Cullen* (27), *Twilight* (4), *vampire* (3);

2) Едвард Сноуден, американський екс-шпигун: *Snowden* (7);

3) Едвард Руки-ножиці, герой кінофільму: *Scissorhands* (5);

4) Король Едвард, англійський монарх: *King Edward* (4).

Домінуючий гештальт асоціативного поля до нашого стимула – це антагоніст творів С.Мейер та відповідних кінофільмів, що доводить його буття невід'ємною частиною етнічної картини світу сучасного носія англійської мови. Процентне співвідношення встановлених гештальтів – 68 %, 14 %, 10 %, 8 % – дозволяє зробити висновок про велику впливову силу художньої літератури, навіть і масової, яка створює нових героїв нашого часу. З іншого боку, не може не відчуватися вплив інших семантичних гештальтів на сприйняття оніма *Edward*. Скажімо, політичний скандал зі Сноуденом – це зовсім свіжі події, які не були релевантними під час написання та видання аналізованих творів, а ось інші два – закоханий монстр та закоханий король – підсилюють романтичну складову образу Едварда та створюють особливий асоціативний шлейф аналізованого поетоніма.

У подальших розвідках планується проведення асоціативного експерименту на матеріалі всіх антропоетонімів аналізованого твору з подальшою класифікацією реакцій та складанням асоціативного словника з метою кращого розуміння особливостей функціонування поетонімосфери саги С. Мейер «Сутінки».

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аругюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Аругюнова. – 2-е изд. – М.: Языки рус.культуры, 1999. – 896 с.
2. Караулов Ю. М. Показатели национального менталитета и ассоциативно-вербальной сети / Ю. Н. Караулов // Языковое сознание и образ мира. – М., 2000. – 191-206.
3. Карпенко О. Ю. Когнітивна ономастика як напрямок пізнання власних назв : дис. ...доктора філол.наук : спеціальність 10.02.15 – загальне мовознавство. – Київ, 2006.- 416 с.
4. Ковалевська Т. Ю. Класифікаційні ознаки онімних асоціатів / Т. Ю. Ковалевська // Записки з ономастики. – Одеса: Астропринт, 2002. – Вип. 6. – С. 37-43.
5. Леонтьев А. А. Общие сведения об ассоциациях и ассоциативных нормах / А. А. Леонтьев // Словарь ассоциативных норм русского языка. – М.: Изд-во МГУ, 1977. – С. 5-16.
6. Неклесова В. Ю. Когнітивна природа власних назв на позначення часу: дис. ...к. філол.наук : спеціальність 10.02.15 – загальне мовознавство. – Одеса, 2010. – 230 с.
7. Попова З. Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Очерки по когнитивной лингвистике. – 3-е изд. – Воронеж: Истоки, 2003. – 191 с.
8. Супрун В. И. Ономастическое поле русского языка и его художественно-эстетический потенциал / В. И. Супрун. – Волгоград: Перемена, 2000. – 172 с.
9. Ткаченко Г. В. Англомовні хремотоніми як лінгвокогнітивні феномени картини світу : дис. ...к. філол.наук : спеціальність 10.02.04 – германські мови. – Одеса, 2012. – 236 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Валерія Серебрякова – аспірант кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету імені Іллі Мечникова.

Наукові інтереси: літературна ономастика, психолінгвістика.

ПРО ДЖЕРЕЛА ЛЕКСЕМ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ «(КРОВНА) ПОМСТА» У ГЕРМАНСЬКИХ, СЛОВ'ЯНСЬКИХ ТА ІРАНСЬКИХ МОВАХ (ІСТОРИКО-СЕМАСІОЛОГІЧНИЙ ЕТЮД) II*

Анастасія ФЕДОРОВА (Кіровоград, Україна)

У статті описані семантичні моделі, які показують джерела й логіку еволюції значення «(кровна) помста» у германських, слов'янських та іранських мовах. Зібрана лексика демонструє архаїчні уявлення індоєвропейців про характер довготривалої кровної ворожнечі, кровної помсти, її атрибути й способи здійснення.

Ключові слова: етимологія, семантика, семантична модель, кровна помста, архаїчне право.

Semantic models, which reveal the origins and logic of the evolution of the meaning «(blood) feud» in Germanic, Slavonic and Iranian languages, are described in this scientific paper. The gathered lexis show archaic views of the Indo-Europeans about the character of blood feud, vengeance, its attributes and means of realization.

Key words: etymology, semantics, semantic model, blood feud, archaic law.

Практиці архаїчного права відомий звичай кровної помсти, про що свідчить ряд юридичних, історичних та етнографічних студій, пор., напр., праці Г. І. Діасамідзе [4], А. М. Зюкова [5], С. М. Мухаммеда [9], Л. Г. Шнайдер [17], М. О. Шолько [18] та ін. Ці праці містять спостереження за еволюцією та локальною специфікою відповідного правового феномена як об'єкта історії, права, історичної культурології. Завданням розвідки є розкриття природи досліджуваного поняття на власне лінгвістичному рівні. Для цього необхідно виокремити еволюційні моделі семантики ЛСГ «(Кровна) помста». Нижче представлено історико-семасіологічний етюд, де описується кілька семантичних моделей, за якими здійснювався розвиток відповідної давньої термінологічної (правової) семантики.

Для більш повного розуміння сутності 120

, що стало предметом лінгвістичного аналізу в нашій праці, наведемо визначення В. І. Даля, за яким 'помста (відомщення) є дією, що означає відплату злом за зло, образою за образу, а відомщати (рос. *отмещать, отмстить, отомщатъ, отомстить, отмщатъ*) означає помститися комусь за щось, відповідати злом за зло (рос. *воздавать, верстаться злом за зло, помнить злом, посчитаться, отплатить обидой за обиду*)' [2 (2: 327, 764)].

'Знати' → 'мститися'

Лексика германських мов засвідчує семантичну трансформацію 'знати' → 'мститися', яка співвідноситься з уявленнями та звичаями давніх індоєвропейців щодо інституту кровної помсти (так, родичі та весь рід вбитого, повинні знати, хто вчинив злочин; відповідно, меснику необхідно дізнатися, де знаходиться вбивця, відстежити його та відплатити за скоєне).

Отже: гот. *fra-weit* 'помста', 'відомщення', гот. *fra-weitan* 'мститися' (інші герм. лексеми відображають детермінологізацію 'мститися' → 'безчестити', 'ганьбити', пор.: гот. *id-weit* 'докір', 'ганьба, безчестя, приниження, образа', десубстантивне гот. дієслово *id-weitjan* 'зневажати', д.-в.-н. *far-wīzan* 'докоряти', 'карати') поряд зі спорідненими д.-ісл. *vita* 'знати', 'бачити', 'намагатися' (англійський переклад одного зі значень цієї лексеми свідчить і про використання її в судовій термінології, пор. 'проводити розслідування, з'ясовувати обставини справи', 'представляти справу на розгляд суду', 'випробовувати щось на собі, піддаватися чомусь'), д.-в.-н. *wizzan* (н. *wissen*) 'знати', норв. *vite* 'т. с.'. Це генетичне гніздо сформоване п.-герм. **īd(a)-wīt-a-* < **wītan* 'знати' ~ і.-е. **ueid-*, **uoid-* 'знати' [25: 712; 27: 127, 203; 30: 1125; 6: 230, 406–407; 11: 77; 14: 275].

Уважаємо за потрібне звернути увагу на таку особливість: у перелічених лексемах правова семантика репрезентована лише готськими формами, решта слів зберігає етимологічне значення. Це, на нашу думку, пояснюється двоюко:

1) давніми діалектними явищами у галузі семантики групи спільнокореневих слів у германських мовах, і тоді готські лексеми являють сепаратні семантичні архаїзми, успадковані з прагерманського періоду. Тобто перед нами свідчення того, що правове

* Пропонована стаття є частиною більшого за обсягом дослідження, присвяченого визначенню джерел семантики лексем на позначення (кровної) помсти у германських, слов'янських та іранських мовах.

значення розвинулося ще у п.-герм. діалектах, що стали основою гот. мови, але для констатації цього поки що нема реальних підстав, оскільки відповідна термінологічна семантика у гот. словах могла виникнути вже в історичний період, тому остаточний висновок може бути зроблений лише після аналізу свідчень пам'яток;

2) як локальна інновація лексики готської мови, що, загалом, варто припускати з огляду на те, що германська правова термінологія здебільшого формувалася не у прагерманську добу, а в добу існування самостійних германських мов і при чому незалежно в кожній з них. Правові терміни дійсно сягають відповідних і.-є. коренів, але власне правового значення вони дістають у період, коли прагерманська мова вже не існувала [див., напр.: 8: 5; 28].

Наведений германський матеріал, хоч і вичерпно зібраний, етимологічно задовільно витлумачений, досі не розглядався у запропонованому ракурсі, тож ця особливість його семантики не була відзначена у фахових етимологічних дослідженнях.

Сюди ж лат. *vidēre* 'бачити, дивитися' і 'мати на увазі', 'прагнути, ставити за мету' [33 (2: 784); 3: 1077–1078], семантика якого, можливо, дає приблизне уявлення про імовірну проміжну ланку в еволюції 'знати' → 'мститися' у готських формах. Тобто, як нам видається, існують підстави для гіпотези, за якою гот. *fra-weit* 'помста', 'відомщення', гот. *fra-weitan* 'мститися' розвинули своє значення у ланцюжку значеннєвих перетворень, який можна відтворити як 'знати' → 'прагнути (помсти), ставити / мати на меті (помсту)' → 'карати', 'мститися'.

Слов'янські похідні з цим самим коренем, які входять до судової фразеології, демонструють дещо інший розвиток значення: 'знати' → 'вершити правосуддя' (→ 'судитися'), пор.: ст.-сл. вѣдати судъ 'судити, вирішувати справи, вѣдадѣн' 'вирішувати справи, судитися', де вѣдати 'знати' [12: 131; 13 (1: 478–479)].

По-іншому трактує походження заявлених у цьому семантичному переході лексем В. В. Левицький, який зазначає, що ці слова походять від герм. **wīta*- 'карати' (< і.-є. **wejd-* 'переслідувати'; проте у його словнику врахована й альтернативна версія – походження від і.-є. **wejd-* 'бачити', див у нього про семантичний розвиток 'побачити' → 'покарати': рос. *показать* – *наказати*) [7 (1: 606)].

'Стримувати, заважати, примушувати' → 'мститися', '(кривава) помста'

Відома сьогодні лексика германських мов демонструє зазначену семантичну трансформацію такими прикладами: (як носій імовірної архаїчної, первісної семантики) д.-ісл. *hafna* 'відмовитися від чогось (будучи стиснутим, обмеженим, зв'язаним, пригніченим через перепони)' і (семантично вторинні) д.-ісл. (д.-сканд.) *hefna* 'мститися' **поряд із** *hafna* 'давати (доручення, завдання), здаватися, визнавати себе переможеним', 'відпускати (гріхи)', норв. *hevn* 'помста', *blodig hevn* 'кровна помста', *øve hevn* 'мститися комусь', *hevnakt* 'помста, акт відомщення', *hevnbegjær* 'жага помсти', *hevne* 'мститися', *hevnen fornærmelse* 'помститися за образу', *hevner* 'месник', *hevnfylt* 'сповнений почуття помсти', *hevnjerrig* 'той, хто жадає помсти, мстивий' [32: 201, 215; 25: 246; 22: 402; 1 (1: 351); 30: 555]. Пор. ще приклад із «Саги про Ньяла»: «Skarphedinn málti: Því launar þú mér, sem þú ert maðr til, er ek hefnda fōðug þíns, ok virðig þat meira, er þér er óskyldara» – «Скарпхедін, разом із іншим сином Гуннара, здійснив у свій час криваву помсту убивцям Гуннара» [14: 202: виноска].

Наведені північногерманські форми у спеціальному дослідженні Й. Фріса подані під архетипом п.-герм. **hafniþō*, проте їхні подальші індоєвропейські зв'язки він не встановлює [32: 201, 215]. В. В. Левицький аналізує цю лексику в межах словотвірно-етимологічного гнізда з п.-герм. коренем *ham*¹- 'стримувати', 'примушувати' (і далі – до і.-є. **kem-/kom-* 'стискати, тиснути', 'примушувати', 'перешкоджати, заважати, ставити перепони' або ж до розширеного і.-є. **sekə-/skem-* 'різати'), зараховуючи до його утворень також д.-півн. (д.-сканд.) *hemja* (*hamda*) 'загнуздувати, приборкувати, стримувати', шв. діал. *hamna* 'слабнути, зменшуватися, замовкати, переставати', 'стримувати, затримувати, заважати', англ. *hem* 'облямовувати', 'обмежувати (щось певним кордоном), оточувати', нім. *hemmen* 'стримувати, затримувати, перегороджувати, заважати, перешкоджати, гальмувати', д.-фриз. *hemma* 'заважати, ставити перепони' [7 (1: 243); див. ще 30: 555].

Спираючись на думку етимологів-германістів про генетичну тотожність двох серій герм. форм, ми спробуємо обґрунтувати правомірність формулювання моделі семантичного розвитку 'стримувати, заважати, примушувати' → 'мститися', '(кривава) помста': називання традиції помсти (ймовірно, кровної) в цьому випадку могло ґрунтуватися на відомій історичному правознавству практиці стримання родової ворожнечі, запобігання знищенню цілих кланів шляхом здійснення кровної помсти, що відновить родовий (кровний) баланс [див., напр., 10 (1: 134–135)]. І саме семантика цього «ритуалу» в скомпактифікованому вигляді відбита у відповідних дієсловах на позначення помсти.

Оскільки правова (вторинна) семантика відзначена лише у частині північногерманських похідних від зазначеного етимона, тоді як інші споріднені форми зберігають семантику, близьку до первісної (наскільки вона загалом може бути відновлена), вважаємо, існують підстави для висновку про діалектну семантичну інновацію 'мститися', '(кровна) помста', що розвинулась у давніх германських мовах скандинавської гілки.

'Бути у стані ворожнечі', 'здавати шкоди' → 'мститися'

Якщо у давньому суспільстві розпочиналася родова ворожнеча, то члени, як мінімум, двох родів підпадали під приціли месників з обох сторін. Здійснення акту помсти вимагало завдання шкоди одній людині, сім'ї чи всьому роду. Семантична модель, яка відбиває цю ситуацію, також реєструється у деяких **германських** мовах, і ця обставина також може свідчити про інновацію періоду існування самостійних германських мов. Пор., зокрема, тут рефлексі п.-герм. **faih*¹-/**faiḡ*- 'ворожий', 'підступний' < і.-є. **peiḡ*-/**peiḡ* 'налаштований вороже, недобррозичливо, неприязно' (проформи подані за: [7 (1: 162): з і.-є. **pei*-/**pī*- 'здавати шкоди']): д.-англ. *fæhð* 'ворожнеча, ворожість, неприязнь' 'ворожий акт', 'жорстокість, насилля' і 'помста, відомщення, вендетта', *fæhþe* 'смертельна ворожнеча' і *fæhþ-bōt* 'feud amends', тобто компенсація за те, що хтось був втягнений у кровну ворожнечу або сварку*, пор. «*Fæhþe ic wille on weras stælan*» 'я помщуся цим людям' (суч. «*I will place vengeance on men*»), *fāh* 'ворожий, неприязний', англ. *feud* 'довготривала, часто спадкова, ворожнеча', *blood feud* 'родова ворожнеча, кровна помста' (с.-англ. *fede, feide*), д.-фриз. *feithe, faithe, feythe, faythe* 'помста, ворожнеча' (< д.-фр. *fede*). Пор. ще споріднені форми з первісним значенням: англ. *foe* 'ворог', д.-в.-н. *fēhida* 'суперечка, розбрат, розбіжність, сварка', нім. *Fehde* 'суперечка, ворожнеча, міжусобиця' [7 (1: 162); 21: 109; 26 (1: 587); 19: 264–265; 30: 795].

Цікаво, що у д.-півн. (д.-сканд.) відсутні рефлексі п.-герм. *faihiþa* 'довготривала, часто спадкова ворожнеча', а в лексиконі давніх ісландців не було питомого терміна на позначення поняття «feud». Спеціально відзначимо, що зарубіжні дослідники уникають називати кровну помсту 'feud', замість цього вони визначають цей соціально-правовий інститут як 'vengeance' – концепт, який був визнаний у питомому герман. вокабулярі (*hefnd*: див. вище модель, у якій віддзеркалений семантичний розвиток цієї лексики) [29: 181–182].

'Дихати' → 'змушувати «видихнути себе, душу»' → 'карати, мститися'

Ця модель репрезентує цікаву семантичною інновацією, зокрема, семема 'мститися', гадаємо, може тлумачитися як метафора: месник змушує свою жертву ніби 'видихнути себе, душу'. Цей феномен також представлений у **германських** мовах: н. *ahnden* (заст.) 'карати, мститися, відплачувати', д.-в.-н. *antōn* 'засуджувати, карати' **поряд із** д.-ісл. *anda* 'дихати', *andask* 'померти' (< 'видихнути себе, душу') < герм. **an*-/*and*- 'дихати', 'дух'. Матеріал наведено за: [7 (1: 70)].

'Жадати' → 'мститися'

Ця модель засвідчена в латинській мові й продовжила своє існування в **англійській** мові ранньоновоанглійського періоду, де вживалося лат. запозичення *ultion* 'помста'. Хоч такий розвиток семантики не властивий зібраній сьогодні лексиці германських мов, і в цьому випадку вона лише зберігає відлуння семантичних процесів латинського вокабуляра, що

* На нашу думку, існують підстави вважати, що еквівалентом цього поняття в слов'янському праві є *віра*, а в германському – *Wergeld*.

інфільтрувався в англійський, вважаємо, що не буде зайвим згадати цю модель принагідно до інших.

Отже, пор. лат. *ultio* ‘помста’, ‘покарання’, ‘покара’, *ultionis cupiditas* ‘жага помсти’, ‘мстивість’, *ultionem petere ab aliquā re* ‘мститися’, ‘відплачувати чимось’, *praecisa ultione* ‘через те, що помста виявилася неможливою’, *ultor* ‘месник’, *ultōrius* ‘мстивий, який карає’, *ulcīscor, ultus sum, ulcīscī* ‘мститися’, ‘карати’, *ultionis cupiditas* ‘жага помсти, мстивість’ при збереженні більш архаїчної семантики у споріднених лексемах інших і.-е. мов на зразок д.-рус. лакати, лачу, лакнути ‘жадати’, лакнуть ‘жадати’, лит. *álkti* ‘голодувати’ (< і.-е. *el-, *elə, з k-розширенням *elk-, *elək- ‘голодний’, ‘поганий’) [33 (2: 810–811); 3: 795 (II ULT–UMB), 791; 15 (2: 452); 23 (1: 8); 30: 307]. Значення латинських лексем свого часу могли сформуватися в межах усталених словосполучень, близьких за змістом до рос. *жаждать мщениа*, укр. *жадати помсти*, тобто із часом **дієслово** (і похідні від нього) просто акумулювало в собі семантику цілого словосполучення, розвинувши семантику ‘мститися’.

Лат. *ultio, ulcisci, ultus* ‘карати; накладати стягнення, помститися комусь’ було запозичене в **англійську** мову ранньоновоанглійського періоду, пор. *ultion* ‘помста’ і приклади вживання цього слова: Річард Томлінсон у власному перекладі (1657 р.) «Медичного довідника» («Medicinal Dispensatory (Dispensatorium medicum)») Жана де Рено зауважує, що «a medicament ... should leave in the mouth the ultion of the fault therein committed» ‘ліки ... мають залишати у роті відчуття помсти за вчинену провину’, а сер Томас Браун у його «*Christian Morals*» «Християнські настанови» (1682 р.) нагадує, що «to do good for evil is a soft and melting ultion, a method taught from Heaven to keep all smooth on earth» ‘вчинення чогось хорошого у відповідь на заподіяне зло як м’яка помста, що тане, це метод, якого вчить нас Всевишній, щоб все на землі перебувало в гармонії» [31: 693].

‘Бути у стані готовності, у змозі (здійснювати помсту, карати)’ → ‘помста’

Заявлена семантична трансформація засвідчена в **іранських** мовах, пор.: курд. *sazā* ‘компенсація’, ‘помста’, ‘покара’ (запозичене з перс.), перс. *sazā* ‘кара, покарання’, ‘віддяка’, ‘помста’ **поряд із** перс. *sāxten* ‘робити, виконувати, здійснювати’, *sačēt* ‘личити, належати’, ‘заслужувати’, авест. *sak-, sača-, saxta-*, авест. *√sač-* (у сполученні з *aiwi*) ‘приносити, підносити (у дар, подарунок; жертву)’, ‘вітати когось з чимось’, ‘приводити (докази)’, ‘виконувати’ < іран. **sač*⁻¹ ‘бути відповідним’, ‘бути підходящим, придатним’, ‘бути здатним, компетентним, знаючим’, ‘готувати, приводити у стан готовності’, ‘командувати чимось’ (< і.-е. **kak-/kēk-* ‘бути у змозі, могли’, ‘допомагати’) [16 (2: 244); 20: 324; 24: 152–153; 30: 522]. Як бачимо, інноваційне ‘помста’ розвинулося лише у перській мові, тоді як інші мови зберігають архаїчну семантику, близьку до етимологічної.

Помста мислилася як акт виконання певного діяння; відповідно, сім’я вбитого, весь рід, який мав помститися за скоєне ворожому роду, мав **бути у стані готовності чи бути у змозі помститися** за члена свого роду, тобто першочерговим завданням був саме акт **здійснення кровної помсти** як відплати за вчинене.

Наведені моделі семантичних зрушень дають підстави стверджувати:

1) германська правова термінологія сьогодення, хоч і має праїндоевропейські корені, проте власне як правова лексика викристалізувалася переважно в період існування окремих германських мов;

2) для зібраного на сьогодні матеріалу шляхом творення лексем зі значенням ‘кровна помста’ є **семантичний**, тобто шлях переосмислення етимологічної семантики слів під впливом різноманітних екстралінгвальних (історико-культурних) факторів;

3) первісними лексемами у ланцюжку семантичних перетворень були лексеми з «агресивною» конотацією, пор.: *стримувати, заважати, примушувати, бути у стані ворожнечі, завдавати шкоди, змушувати «видихнути себе, душу», жадати помсти, бути у стані готовності здійснювати помсту*, що зумовлює саме поняття «кровної ворожнечі, кровної помсти».

Цією статтею не закінчується історико-семасіологічна розвідка лексем на позначення досліджуваного поняття. У подальшому вбачаємо за необхідне глибше та ширше дослідити правову семантику ЛСГ “Кровна помста” на індоєвропейському тлі, а також підкріпити зібрані спостереження матеріалом неіндоєвропейських мов.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. БНРС – Большой норвежско-русский словарь: В 2 т. Свыше 200 000 слов и сочетаний / В. Д. Аракин. – М. : Живой язык, 2000. – Т. I–II.
2. Даль В. И. Толковый словарь живаго великорускаго языка / В. И. Даль. – СПб. : Изд. книгопродавца-типографа М. О. Вольфа, 1880–1882. – Т. 1–4.
3. Дворецкий И. Х. Латинско-русский словарь / И. Х. Дворецкий. – М. : Рус. язык, 1976. – 1096 с.
4. Диасамидзе Г. И. Убийство на почве кровной мести по Советскому уголовному праву (по материалам Аджарской АССР) [Текст] : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Г. И. Диасамидзе; Свердловский юридический институт. – Свердловск, 1974. – 167 с.
5. Зюков А. М. Кровная месть: внеправовой обычай и государственно-правовая политика / А. М. Зюков. – Владимир : ИП Журавлева, 2009. – 160 с.
6. Каменева О. В. Гот. *ip* и др.-англ. *ed-* в свете реконструкции праиндоевропейского текста // ИНДОЕВРОПЕЙСКОЕ ЯЗЫКОЗНАНИЕ И КЛАССИЧЕСКАЯ ФИЛОЛОГИЯ-ХIII (чтения памяти И. М. Тронского). Материалы международной конференции, проходившей 22–24 июня 2009 г. / Отв. редакторы Н. А. Бондарко, Н. Н. Казанский. СПб.: Наука, 2009. – С. 229–245.
7. Левицкий В. В. Этимологический словарь германских языков / В. В. Левицкий. – Винница : Нова Книга, 2010. – Т. I. – 616 с.
8. Макаев Э. А. Структура и стратиграфия общегерманской лексики / Э. А. Макаев // Вопросы языкознания. – 1965. – №5. – С. 3–12.
9. Мухаммед М. С. Ответственность за убийство на почве кровной мести по уголовному праву Республики Йемен [Текст] : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / М. С. Мухаммед; Российский университет Дружбы Народов. – М., 1998. – 196 с.
10. Орел В. Е. Об одном институте индоевропейского права. Опыт лингвистического комментария // Вестник древней истории. – 1986. – №. 1. – С. 130–144.
11. Сараджева Л. А. Древнейшие религиозные представления праармян и праславян в свете данных сравнительно-исторического языкознания / Л. А. Сараджева // Историко-филологический журнал (Ереван). – 1985. – №2 (73). – С. 73–84.
12. СДСЯ – Словарь древнего славянского языка. Составленный по Остромирову Евангелию / [Ф. Миклошич, А. Х. Востоков, Я. И. Бередников, И. С. Кочетов]. – СПб. : Типография А. С. Суворина, 1899. – 946 с.
13. Срезневский И. И. Материалы для словаря древне-русского языка по письменным памятникам / И. И. Срезневский. – СПб. : Типография императорской академии наук, 1893. – Т. 1.
14. Стеблин-Каменский М. И. Древнеисландский язык. Изд. 2-е, испр. / М. И. Стеблин-Каменский. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 288 с.
15. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / [пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева]. – М. : Прогресс, 1986–1987. – Т. 1–4.
16. Цаболов Р. Л. Этимологический словарь курдского языка / Р. Л. Цаболов. – М. : Вост. литература, 2001–2010. – Т. I–II.
17. Шнайдер Л. Г. Преступления по мотиву национальной, расовой, религиозной ненависти или вражды либо кровной мести в уголовном праве Российской Федерации [Текст] : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Л. Г. Шнайдер; Институт научной информации по общественным наукам Российской Академии Наук. – М., 2006. – 199 с.
18. Шолько М. А. Особенности предварительного расследования убийств, совершенных по мотиву кровной мести и кровной вражды [Текст] : дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / М. А. Шолько; Удмуртский государственный университет. – Ижевск, 2007. – 241 с.
19. Bosworth J. An Anglo-Saxon Dictionary based on the manuscript collections of the late / J. Bosworth // [supplement by T. Northcote Toller]. – London, Oxford : at the Clarendon Press, Oxford University Press, 1955. – 1302 p.
20. Cheung G. Etymological Dictionary of the Iranian Verb / G. Cheung. – Boston : Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series, 2007. – 600 p.
21. Hall Clark J. R. A Concise Anglo-Saxon Dictionary / [with a supplement by Herbert D. Meritt]. – Toronto, Buffalo, London : Published by University of Toronto Press, 1960. – 432 p.
22. Falk H. S., Torp A. Norwegisch-Dänisches Etymologisches Wörterbuch / H. S. Falk, A. Torp. – Heidelberg : Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1910. – Bd I. – 808 S.
23. Fraenkel E. Litauisches Etymologisches Wörterbuch / E. Fraenkel. – Heidelberg : Carl Winter Universitätsverlag, 1962. – Bd. 1–2.
24. Horn P. Grundriss der Neupersischen Etymologie / P. Horn. – Strassburg : Verlag von Karl J. Trübner, 1893. – 386 S.
25. IED – An Icelandic-English Dictionary based on the MS. collections of the Late Richard Cleasby / [by Gudbrand Vigfusson, M. A.]. – London, Oxford : at the Clarendon Press, 1874. – 780 p.
26. Klein E. A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language. Dealing with the origin of words and their sense development thus illustrating the history of civilization and culture / E. Klein. – Amsterdam : Elsevier, 1966–1967. – Vol. I–II.
27. Lehman P. Winfred. A Gothic Etymological Dictionary / Winfred P. Lehman. – Leiden : B. J. Brill, 1986. – 712 p.
28. Miglio V. Old Norse and Old English Language Contact: Scandinavian Legal Terminology in Anglo-Saxon Laws / V. Miglio // Nordicum-Mediterraneum. Icelandic E-Journal of Nordic and Mediterranean Studies. – Vol. 5, no. 1. –

2010 : Електронний ресурс [Режим доступу – <http://nome.unak.is/nm-marzo-2012/5-1x/11-articles51/57-old-norse-and-old-english-language-contact-scandinavian-legal-terminology-in-anglo-saxon-laws17>].

29. Miller W. I. Bloodtaking and Peacemaking. Feud, Law, and Society in Saga Iceland / W. I. Miller. – Chicago : The University of Chicago Press, 1990. – 407 p.

30. Pokorny J. Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch / J. Pokorny. – Bern ; München : Francke Verlag, 1959. – Bd. I. – 1183 S.

31. Shipley J. T. Dictionary of Early English / J. T. Shipley. – NY. : Philosophical Library, 1955. – 753 p.

32. Vries de J. Altnordisches Etymologisches Wörterbuch / J. de Vries. – Leiden : E. J. Brill, 1977. – 689 S.

33. Walde A. Lateinisches Etymologisches Wörterbuch / [bearbeitet von J. B. Hofmann]. – Heidelberg : Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1938–1954. – Bd. I–II. – 872 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Анастасія Федорова – аспірант кафедри перекладу та загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: історична семасіологія, етимологія.

ПОЕТОНИМИ ХУДОЖНЬОГО СВІТУ ДНІПРОВОЇ ЧАЙКИ

Оксана ХРИСТЯ (Дніпропетровськ, Україна)

У статті розглядається склад та особливості стилістичного навантаження пропріальної лексики у прозових творах Дніпрової Чайки.

Ключові слова: літературна ономастика, антропонім, поетонім, ідіостиль, мовна картина світу.

In the article the composition and peculiarities of stylistic functions of anthroponyms in the prosaic works by Chaika Dniprova are analyzed.

Key words: literary onomastics, anthroponyms, poetonim, individual style, linguistic image of the world.

Ономастичні лексеми є надзвичайно цікавим елементом лексичної системи мови. Складові національного антропонімікону, неоднорідні за структурою, походженням, часом виникнення, є своєрідними відбитками різних етапів розвитку мови етносу, його культурних зв'язків. Словотвірний і фонетичний рівень оформлення антропонімів вважають вираженням генетичного мовного коду, виявом специфічності певної мови [4: 140].

Функціонуючи у художньому творі, оніми зберігають ці властивості. При переході одиниці реальної антропонімної номенклатури до групи літературно-художніх антропонімів (ЛХА) актуалізуються інформаційно-оцінні можливості особових назв. Способи використання виразового потенціалу антропонімів належить до характерних рис індивідуального стилю письменника, тому мовознавчі дослідження у цій царині тривають. Художні можливості антропонімів досліджували І. Сухомлин, П. Чучка, С. Бевзенко, І. Ковалик, Л. Масенко, Ю. В. Чабаненко, Ю. Карпенко, Л. Белей, Л. Скрипник, Н. Дзятківська, Т. Немировська, О. Немировська, В. Галич та інші.

Видатна українська письменниця і громадська діячка Чайка Дніпрова (Василевська Людмила Олексіївна) народилася у жовтні 1861 року в селі Карлівка, тепер Зелений Яр Миколаївської області в сім'ї священика. Закінчила Одеську гімназію 1879 року. Вчителювала, брала активну участь у громадському й літературному русі, зокрема, була членом київської «Просвіти». 1905 року її заарештовано за пропаганду антиурядової літератури та допомогу політичним в'язням. Писати почала російською мовою 1883 року. Українською мовою публікувалася з 1885 р. (одеський альманах «Нива»). Друкувалася в журналах «Зоря», «Киевская старина», «Літературно-науковий вісник», для дітей – «Дзвінок», альманах «Степ», «Перший вінок», «Хвиля за хвилею». Особливе місце у творчості Дніпрової Чайки посідає цикл поезій під назвою «морські малюнки» («Дівчина-чайка», «Суперечка», «Скеля», «Мати» та ін.). Це здебільшого ритмізовані мініатюри, наповнені теплом, любов'ю, радістю та смутком. У доробку письменниці також інтимна і громадянська лірика. Помітне місце посідають і прозові твори: повісті й оповідання, казки для дітей, статті та рецензії, чудові переклади з російської та шведської мов, фольклор.

Спеціальне комплексне дослідження ЛХА творів письменниці не проводилося, хоча, зважаючи на жанрове розмаїття її творчої спадщини, вони можуть стати предметом окремого дослідження, яке неможливо здійснити у межах цієї статті. Фрагментарно дослідження антропонімікону творів Дніпрової Чайки здійснювалося в межах вивчення мови окремих жанрів української літератури [6: 8]. У системі власних імен художнього світу Дніпрової

Чайки можна виділити підсистеми антропонімів прозових, поетичних творів та антропонімікон творів для дітей. У межах кожної підсистеми наявні певні принципи добору й використання онімів. Метою цієї статті є аналіз антропонімікону прозових творів Дніпрові Чайки. Прозова спадщина письменниці, її літературні казки також дають багатий матеріал для дослідження створення й функціонування поетонімів у структурі художнього твору. Ці підгрупи пропріальної лексики художнього світу Дніпрові Чайки являють собою окремі своєрідні структури, дослідженню яких буде присвячене подальше дослідження.

Для групи ЛХА реалістичних прозових творів характерним є використання реальних імен тогочасного українського антропонімікону. Так для найменування представників селянської верстви автор використовує імена *Степан, Тарас, Оксана, Олена, Петро, Сидір*, що були поширені в цій соціальній групі. Частіше зустрічаємо однокомпонентні оніми – ім'я або прізвище, модель «ім'я + прізвище» зустрічається рідко, як правило, у контексті, що відображає ситуацію офіційного спілкування (наприклад, оповідання «У школі»). Форма «ім'я + по батькові + прізвище» як найменування селянина взагалі не представлена.

Виразний народнорозмовний колорит мають традиційні українські андроніми зі словотворчим формантом –их(а): «*Ото я така! А Мотрю Зубатиху й забула!*» [3: 31]; «*Все до ладу буде, тільки б ти до мене добра була, як будеш Степанихою Хоменчихою*» [3: 31]; «*А бабу Терещиху так у вічі і звав «брехливою бабою»...*» [3: 30]; «*Оселю баби Векли Гнібідихи легко знати...*» [3: 123]; «*...та Олена Віхриха – може пам'ятаєте...*» [3: 81]; тощо.

Зустрічаються також андроніми із суфіксом –ов(а): «*Вам кого? – Феодосію Турченкову*» [3: 85]. Оніми з цими формантами утворюють органічну варіативну пару: «*Ой, не чіпайте мені Крамаренкову, не чіпайте!*» [3: 89]; та «*...краще ... зникнути під тягарем любої праці, як Крамаренчиха*» [3: 61]. Обидва варіанти зустрічаємо у мовленні представників інтелігенції. У такий спосіб додатково увиразнюється громадянська позиція мовців: використання народнорозмовної форми антропоніма підкреслює їх духовну єдність з народом.

Використовує Дніпрова Чайка і регіональні фонетичні варіанти грецьких імен: *Кость, Хівря, Векла, Хведір, Тодоська, Мотря*. Ці одиниці доповнюють реалістичне «просте» мовлення персонажів-селян, а також демонструють процес формування нормативного українського антропонімікону (наприклад, форма *Хведір* зустрічається у документах ВУАН 1920 року, що трактують як спробу кодифікації адаптованої до української фонетичної системи форми іншомовного оніма) [3: 140].

Із нечисленних для аналізованих творів прізвищ найбільшу групу утворюють оніми із суфіксом –енк(о): *Нестеренко* [3: 96]; *Кіндратенко* [3: 96], *Дударенко* [3: 96]; *Яковенко* [3: 63]; *Пилипенко* [3: 26]; *Хоменко* [3: 30]; *Коваленко* [3: 23]. Цей суфікс стає найхарактернішим українським антропонімним формантом ще у XVII ст., у реальному східноукраїнському антропоніміконі прізвища на –енк(о) преважають в кількісному відношенні та територіальному поширенні. У козацьких реєстрах, складених XVII ст. прізвищеві назви на –енк(о) мають абсолютну перевагу над іншими [5: 99]. Вельми символічним є використання таких прізвищ в оповіданні «У школі». – більшість учнів сільської школи також мають прізвища із цим формантом. Під час перевірки ідеологічної відповідності знань учнів загальноімперському «стандарту», міністерський чиновник виявляє, що малі нащадки козаків прекрасно орієнтуються у реаліях буденного сільського життя, знають і розуміють рідну культуру, але ніяк не можуть засвоїти високу премудрість імперської геральдики і теорії «благоденствія».

Склад антропонімів, що називають представників інтелігенції має свої особливості. Тут переважають найменування за моделлю «ім'я + по батькові»: *Михайло Михайлович* [3: 49]; *Антоніна Павлівна, Марія Дмитрівна* [3: 48], *Олена Петрівна* [3: 98]. Прихильне ставлення авторки до освіченої молоді проявляється у зменшених формах імен: *панна Соня, панна Юля* – героїні оповідання «Тень несозданных созданий», чисті і натхненні дівчата, що прагнуть жити «не для себе», юний революціонер Володя (оповідання «Революціонер»).

Форми *Соня, Юля, Зіна, Костя* [3: 99] – результат впливу російської традиції «домашнього найменування», що, в свою чергу, додає промовистий штрих до образів української молоді інтелігенції, а саме демонструє певні часто неусвідомлені культурні

зрушення, що відбуваються у середовищі патріотично налаштованої молоді внаслідок навчання й особистісного розвою в російськомовному середовищі. В іншому випадку російські форми демінутивів *Стьопка*, *Люнька* (імена паненят) [3: 89] підкреслюють ідеологічну і соціальну відстань між представниками різних соціальних верств.

Особові назви представників панівної верхівки представлені моделлю «пан/пані + ім'я/прізвище»: *пан Бучинський* [3: 94], *пан Ястшембовський* [3: 63], *пані Леговська* [3: 34]. У наведених прикладах суфікс *-ськ-* виконує ідентифікаційну функцію і вказує на національність денотата. Проте у поєднанні з українською антропоосною цей антропонімний формант творить «креольські» ЛХА, що не тільки вказують на приналежність денотатів до певного етносу, соціальної верхівки суспільства, але й виявляє національне ренегатство їх носіїв [1: 16]: «... або Руденко та Суцанський, які тепер у дуки пошилися і забули, що були колись людьми» [3: 59]; «А Вітальський тепер благополучний росіянин та й годі!» [3: 59].

У прозових текстах Дніпрові Чайки зустрічаються також поодинокі випадки вторинної номінації на базі антропонімів. Метонімічне використання найменування частини для називання цілого: «...усі ці Гінпіуси, Бальмонти...» [3: 49] у мовленні запального студента-народника демонструє зневагу мовця до представників ідеологічно й естетично чужого, неприйняттного для нього світогляду.

Цікавим й експресивним є прийом «безіменності» персонажа. Він дає авторові змогу піднятися до високого рівня узагальнення, типовості описуваного. Наприклад, свавільна й холодна пані (оповідання «Вольтер'янець»), яка виховує своїх дітей у «кращих традиціях» бездуховності, шовінізму, жодного разу не називається на ім'я. Вона тільки *пані*, *стара пані*. Безіменним довгий час є і герой оповідання «Вовче лихо». Демобілізований чоловік повертається до рідного села, його путь далека й тривожна. Людина без імені, як уособлення багатьох нещасних, повертається з війни на розорену батьківщину і набуває імені, тобто стає собою, цілісною особистістю, лише ступивши на рідну землю.

Письменниця використовує антропоніми також з метою локалізації оповіді у часі і просторі. Такими маркерами можуть бути, наприклад, імена політичних і культурних діячів певної епохи. У Дніпрові Чайки зустрічаємо прізвища *Шевченка*, *Лисенка* [3: 55], герої її творів у розмові згадують *пана Зігмунда (Фрейда)*, *Гейне* [3: 93]. Просторова локалізація й відповідний культурний контекст створюється із введенням до тканини твору імен *Марія Магдалина*, *Аллах* [3: 49].

Як бачимо, навіть короткий огляд антропонімних одиниць дозволяє зробити висновок про поліфункціональність онімів у прозових творах Дніпрові Чайки. Вони виконують характерологічну, ідентифікаційну, локалізаційну функції, є джерелом експресії. Склад і структура ЛХА реалістичної прози Дніпрові Чайки співвідноситься з українськими національними традиціями найменування.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Белей Л. Є. Цукраїнська літературно-художня антропонімія кінця XVII – XX ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л. О. Белей. – Ужгород, 1997. – 48 с.
2. Дніпрова Чайка : Життя і творчість української письменниці (1861 – 1927) / В. Пінчук. – К., 1984.
3. Дніпрова Чайка. Твори / Дніпрова Чайка. – К., 1960.
4. Демченко В. Від Візантії до України: антропонім як оберіг нації / В. Демченко // Південний архів: Філологічні науки: зб. наук. праць. – Вип. XXII (22). – Херсон: Вид-во ХДУ, 2003. – С. 139 – 141.
5. Зубко А. Українська ономастика: здобутки та проблеми / А. Зубко. // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. – 2007. – Вип. 15. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/32478>.
6. Ільченко І. І. Словотвірні типи прізвищ Надвеликолузького регіону / І. І. Ільченко // Ономастика і апелятиви: зб. наук. праць / За ред. В. О. Горпинича. – Вип. 21. – Д.: Пороги, 170 с.
7. Калинин В. М. От литературной ономастики к поэтонимологии / В. М. Калинин. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/39186/12-Kalinkin.pdf?sequence=1>.
8. Крашеніннікова Т. В. Мова української літературної казки XIX століття.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. В. Крашеніннікова. – Д., 2013. – 20 с.
9. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилістика української мови: Підручник / За ред. Л. І. Мацько. – К.: Вища шк., 2003. – 462 с.
10. Немченко, І. В. Поезія Дніпрові Чайки : монографія / Іван Немченко. – Херсон, 2002. – 130 с.
11. Редько Ю. К. Довідник українських прізвищ / Ю. К. Редько. – К.: Рад. школа, 1968. – 255 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Оксана Христя – асистент кафедри українознавства ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва і архітектури».

Наукові інтереси: лінгвостилістика, історія української літературної мови.

ДЕТЕРМІНОВАНІ ТА НЕДЕТЕРМІНОВАНІ НОМІНАТИВНО-РЕФЕРЕНЦІЙНІ ОДИНИЦІ У НІМЕЦЬКОМОВНИХ ІНТЕРНЕТ-НОВИНАХ

Олена ЩЕРБАК (Ніжин, Україна)

У статті доведено, що розгортання німецьких Інтернет-новин забезпечується номінативно-референційними одиницями (НРО), що складаються з номінативного та референційного компонентів. У німецькомовних текстах Інтернет-новин виявлено детерміновані та недетерміновані НРО. До детермінованих НРО зараховуємо одиниці з артиклем, займенниками, квантифікаторами. Недетерміновані НРО не мають у своєму складі детермінативів.

Ключові слова: Інтернет-новини, номінативно-референційна одиниця, детермінатив, антропонім, топонім, темпоральні одиниці, референт.

The article proves that the patterning of German Internet news stories rests on nominative referential units (NRU) which consist of nominative and referential components, with the latter represented by determiners. German online news stories are made up of determined and non-determined NRU. The determined NRU include nouns or nominal phrases with articles, demonstrative pronoun and quantifiers, non-determined units have no determiners.

Key words: Internet news stories, nominative referential unit, determiner, anthroponym, place name, temporal units, referent.

Номінативні одиниці поділяють на називні [13: 25], котрі характеризують предмети і явища, та неназивні, що обслуговують конкретні акти мовлення [1: 123–125; 9: 57–63]. До називних мовних одиниць зараховують загальні іменники, власні назви, кількісні числівники, а до неназивних – дейктичні одиниці, замісні та слова-зв'язки, знаки-актуалізатори [12: 42; 14: 12–14].

Називні й неназивні номінативні одиниці можуть поєднуватися, утворюючи номінативно-референційні одиниці (НРО). Називні одиниці позначають складники подій, а включення називних одиниць у текст здійснюється знаками-актуалізаторами [14], до яких у німецькій мові належать артикли (*der, ein*), вказівні (*dieser, jener*) й присвійні (*dein*) займенники, заперечний (*kein*) та питальний (*welcher*) займенники, іменники в присвійному (родовому) відмінку (*Deutschlands Landschaften*) [14: 47; 15: 102; 16: 174; 17: 113–116]. В іменних фразах знаки-актуалізатори займають позицію артикля (*Israels Regierung, sein Sohn*), переходячи у детермінативи, і вказують на включення іменників до тексту, що сприяє конструюванню реальності та орієнтації реципієнта у новинному Інтернеті.

Стаття спирається на класифікацію номінативних одиниць з детермінативами [7] та безартикульних номінативних одиниць [10] в англійській мові. В англійськомовному медіа-дискурсі номінативні одиниці досліджувалися з урахуванням перспективи, у якій вони подають референти [11]: означені одиниці вказують на ситуативну перспективу, тобто локалізують референти в описуваній ситуації, а безартикульні одиниці уживаються у надситуативній перспективі, тобто подають референти незалежно від ситуації внаслідок синтезу даних із безлічі ситуацій [11: 97–118].

Актуальність статті зумовлена спрямованістю комунікативної лінгвістичної парадигми на виявлення ролі номінативних одиниць у структурі текстів Інтернет-новин. Дослідження структури і функцій номінативних одиниць німецькомовного Інтернет-дискурсу дозволяє класифікувати НРО та встановити їх функції.

Метою статті є класифікація НРО, поширених у німецькомовному Інтернет-дискурсі новин. Реалізація поставленої мети передбачила розв'язання таких завдань: встановити структуру НРО в німецькомовних Інтернет-новинах; дати класифікацію НРО в німецькомовних Інтернет-новинах в аспекті їхньої структури й функцій.

Об'єктом дослідження є НРО, поширені в німецькомовному Інтернет-дискурсі, а предметом – особливості їхньої будови.

Матеріалом дослідження слугували Інтернет-версії сучасних німецькомовних мас-

медіа: ZDF (<http://www.zdf.de/>), Focus (<http://www.focus.de/>), Spiegel (<http://www.spiegel.de/>), Heute (<http://www.heute.de/>), Tagesschau (<http://www.tagesschau.de/>), die Welt (<http://www.welt.de/>) та інші.

Наукова новизна розвідки полягає в поділі НРО на детерміновані й недетерміновані, що дозволяє диференціювати їхню роль у текстах новин.

Подібно до англомовного медіа-дискурсу в німецькомовних текстах Інтернет-новин події подаються в ситуативній і надситуативній перспективах. У німецькомовному Інтернет-дискурсі ситуативну перспективу представляють детерміновані НРО, до складу яких уходять означені артикли (*der Sommer*), вказівні займенники (*dieser Mann*), іменники у присвійному відмінку (*Deutschlands Volk*), присвійні займенники (*ihr Auto*), неозначений артикль (*eine Frau*), квантифікативні одиниці (*zwei Jahre*). Для надситуативної перспективи характерні безартиклеві власні назви (*Italien, Hanna*) та адресні імена [11].

В англомовному Інтернет-дискурсі за структурно-семантичною моделлю детерміновані НРО поділяються на ідентифікаційні, реляційні та характеристичні [6: 108–110; 7: 4–7].

Подібно до англійської мови в німецькомовних Інтернет-новинах у склад **ідентифікаційних НРО** уходять означені артикли та вказівні займенники. НРО з означеним артиклем локалізують референти у просторі (*am Alexanderplatz*) або послідовностях (*im nächsten Jahr*). У наведеному нижче прикладі означена НРО *am Alexa* вказує на місцезнаходження Лупінг-каруселі у мікропросторі Александерплатцу, котра вказана у статті як *Alexa* в реченні *Wegen eines technischen Defekts blieb ein Looping-Karussell auf dem Weihnachtsmarkt am Alexa plötzlich stehen* (tagesspiegel.de, 09.12.2009) та співвідноситься з місцем, де розташована Лупінг-карусель.

У наступному прикладі НРО *den nächsten Präsidentschaftswahlen* локалізує референт у темпоральній послідовності, вказуючи на наступні президентські вибори у Росії: *Zudem möchte er bei den nächsten Präsidentschaftswahlen wieder gegen Putin kandidieren* (welt.de, 20.09.2013).

На вибір вказівних займенників (*dieser, jener*) впливає сприйняття фактів об'єктивної реальності адресантом [18]. Адресант, котрий характеризує просторово-часові явища, виступає суб'єктом сприйняття з його власним простором, заснованому на координатах «близкий – далекий», «відомий – невідомий». Вказівний займенник *dieser* «цей» вказує на об'єкт, розташований у полі зору адресанта або відомий йому через раніше згадану інформацію, тобто виконують анафоричну функцію [1: 115; 8: 54]. Наприклад, вказівна НРО *diese persönliche Krise* відсилає до об'єктів *sein Leben mit dem Krebs, physische und psychische Schwache, Fortschritte und Rückschritte, Enttäuschung und Hoffnung*, що були згадані в попередньому реченні, тобто виконує анафоричну функцію: «*Genau beschrieb er im 'Spiegel' und in seinem Buch 'Das Leben ist der Ernstfall', das 2009 erschien, sein Leben mit dem Krebs, physische und psychische Schwache, Fortschritte und Rückschritte, Enttäuschung und Hoffnung – er beobachtete und analysierte sich selbst genau so, wie er zuvor andere porträtiert hatte. Er habe diese persönliche Krise [...] erlebt, sagte er später*» (tagesschau.de, 07.11.2013).

Для вказівки на об'єкт поза сферою адресанта вживається вказівний займенник *jener* «той», який відсилає до подальшої інформації, виконуючи катафоричну функцію [8]. Вказівна НРО *jene Menschen* сигналізує про віддаленість адресанта від референта, ідентифікуючи «тих людей» у наступному означальному реченні: *die besser qualifiziert sind* в повідомленні *Die Arbeitnehmerfreizügigkeit steigert die Wanderungsanreize für jene Menschen, die besser qualifiziert sind* (badische-zeitung.de, 12.12.2013).

Реляційні НРО відображають зв'язок між об'єктами навколишньої дійсності не тільки як володіння, але й як відношення, взаємодію з об'єктом через зв'язок [18]. Реляційність представлена генетивними одиницями, напр., *Deutschlands Volk*, та присвійними займенниками, напр., *seine Tätigkeit*.

За їхнім місцем стосовно номінативної одиниці генетивні НРО німецької мови поділяємо на препозиційні (*Berlins Sehenswürdigkeiten*) та постпозиційні (*die Sehenswürdigkeiten der Stadt*). Препозиційні генетивні НРО складаються з власних назв у присвійному відмінку, а постпозиційні – із загальних іменників у присвійному відмінку. У німецькомовному Інтернет-дискурсі новин домінують препозиційні генетивні НРО, що пояснюємо великою

кількістю власних назв у новинних повідомленнях. Препозиційні генетивні НРО підкреслюють семантичне домінування компонента, позначеного власною назвою, що стоїть першим у родовому відмінку [7: 3–6]. Так, фрази *Putins halboffizielle Cheerleader* та *im Fahrwasser Wladimir Putins* підкреслюють зростаючу важливість Путіна на світовій політичній арені, привертаючи до нього увагу реципієнта: *Putins halboffizielle Cheerleader schwellen vor Stolz. «Die USA bewegen sich weiter im Fahrwasser Wladimir Putins», versichert der kremltreue Jungparlamentarier Robert Schlegel der Internetzeitung gazeta.ru* (swp.de, 02.11.2013).

Постпозиційні генетивні НРО з власними назвами зустрічаємо в німецькомовному Інтернет-дискурсі новин, якщо важлива не стільки власна назва, скільки номінативна одиниця, котра їй передує. Постпозитивна генетивна НРО з власною назвою *zwei Vertraute Changs* акцентує увагу на застрілених товаришах Чанга, а не на власне політикові у реченні: *Zuvor waren zwei Vertraute Changs erschossen worden* (spiegel.de, 12.12.2013).

Постпозиційні генетивні НРО вживаються в німецькомовному Інтернет-дискурсі новин рідше, тому що замінюються на складні іменники (*Stadtzentrum*), що зумовлено тенденцією до деграматикалізації присвійного відмінка в німецькій мові, тобто втрати регулярності вживання граматичних форм [4: 13] у генитиві. У німецькомовному Інтернет-дискурсі новин складні іменники є більш поширеними, ніж генитивні іменні групи, виражені загальними іменниками. Так, в одному абзаці повідомлення зустрічаємо значну кількість складних іменників, які можна було замінити генитивними іменними групами: *Doch die Flugtickets für Mondraketen sind teuer. Daher ist es längst noch nicht klar, ob überhaupt eines der Teams tatsächlich sein Wägelchen fristgerecht im Mondstaub rollen lassen wird. In China genießt das Raumfahrtprogramm dagegen die Unterstützung der Staats- und Parteispitze* (spiegel.de, 13.12.2013).

До основних реляційних сполучень із присвійними займенниками, виявленими в ході проведеного дослідження, можна зарахувати сполучення на позначення: емоційного або фізичного стану, напр., *ihr Mitleid, seine Gesundheit*; соціальних відносин: родинних, дружніх, напр., *ihr Sohn, seine Vertrauten*; володіння окремими об'єктами, напр., *ihre Firma*; авторства, напр., *seine Worte*.

У наведеному нижче прикладі займенникова НРО *ihr Beileid* акцентує увагу реципієнта на почуттях Ангели Меркель та вказує на її емоційний стан, характеризує її як людину, небайдужу до чужого горя: *Bundeskanzlerin Angela Merkel sprach Präsident Aquino ihr Beileid aus* (tagesschau.de, 10.11.2013).

Подібно до англomовного медіа-дискурсу **характеристичні НРО** в німецькомовному Інтернет-дискурсі новин представлені одиницями з неозначеним артиклем і квантифікаторами, котрі відображають кількісні та якісні властивості референтів [5: 8–12].

Неозначений артикль вказує на ставлення учасників акту комунікації до предметів та явищ матеріальної дійсності [2], тобто адресант характеризує предмет як невідомий реципієнту [15: 99]. Неозначеність фрази імплікує неможливість його ідентифікації [5: 15–18] або небажання ідентифікувати. Неозначена НРО *ein junger Bundeswehrsoldat* вказує на небажання адресанта ідентифікувати солдата, над яким знущалися інші службовці, з причин, котрі підсилюються словами *quälen* (мучати) та *demütigen* (принижувати): *Erneut wurde ein junger Bundeswehrsoldat von Kameraden gequält und gedemütigt – dieses Mal in einer Thüringer Kaserne* (otz.de, 12.12.2013).

Неозначені НРО у складі предикативних конструкцій іменують окремі риси людини [5: 12]. Наприклад, у реченні *Er sei stolz darauf, ein ehrlicher Mensch zu sein und auf seine Familie, die nie Probleme mit der Justiz gehabt habe, sagte Sollecito in seinem emotionalen Statement, an dessen Ende er mit den Tränen kämpfte* (tagesschau.de, 06.11.2013) неозначена НРО *ein ehrlicher Mensch* вказує на те, що вбивця хоче зобразити себе як чесну людину, котра ніколи не мала проблем із законом.

Квантифікативні НРО складаються з числівників, котрі уточнюють кількість референтів або вказують на дати. Так, НРО *zwischen dem 10. Dezember 2012 i dem 8. Januar 2013* уточнюють дати, коли відбувалися події, а НРО *60 Millionen Telefonate* вказує на кількість учасників події у реченні *Die National Security Agency (NSA) hat zwischen dem 10. Dezember*

2012 und dem 8. Januar 2013 in Spanien rund 60 Millionen Telefonate abgehört (sueddeutsche.de, 10.10.2013).

Неозначений артикль у німецькій мові може виступати у значенні числівника для позначення темпоральних значень [17: 137]. Наприклад, НРО з неозначеним артиклем *in einem Monat* вказує на місячний період, протягом якого національне охоронне агентство прослуховувало телефонні розмови в Іспанії: *NSA überwachte in einem Monat 60 Millionen Telefonate in Spanien* (sueddeutsche.de, 10.10.2013). Вживання неозначеного артикля у складі НРО *in einem Monat* протиставляється НРО з числівником *60 Millionen* для підкреслення строку, протягом якого була прослухана велика кількість абонентів.

Поряд із детермінованими НРО в німецькомовних Інтернет-новинах вживаються **недетерміновані НРО**, які позначають базові концепти, незмінні для всіх ситуацій і носіїв мови, тобто зображають їх у надситуативній перспективі, а тому є безартиклевіми, а значить недетермінованими, напр., *Schröder, Putin, Deutschland, Bern, Sachsen*.

За основу класифікації недетермінованих НРО в німецькому Інтернет-дискурсі новин ми взяли таксономію безартиклевих номінативних одиниць, запропоновану для англійської мови до недетермінованих іменників зараховують **імена-орієнтатори**: адресні, соціальні, просторово-географічні та темпоральні, які охоплюють власні назви й загальні іменники, що позначають орієнтири діяльності людини в різних сферах життя [10: 56–57].

Подібно до англійської мови в німецькій мові до недетермінованих НРО зараховуємо **адресні імена** – одиниці, що позначають адресу людини, яку зазвичай пишуть на конверті [10: 55], що можна прослідкувати в німецькій мові на прикладі адреси:

Ingrid Bauer
Dr.-Karl-Dorrek-Straße 30/ 315
3500 Krems
Deutschland
(donau-uni.ac.at.de)

Наведений приклад включає адресні імена, що, як правило, не мають артикль: антропоніми (*Ingrid Bauer*), назви вулиць із номером помешкання (*Dr.-Karl-Dorrek-Straße 30/ 315*), місць проживання (*Krems*) та країн (*Deutschland*). Адресні імена складаються з безартиклевих компонентів, що зумовлено незалежністю їхнього значення від конкретних контекстів [10: 106]. Проте в німецькомовному Інтернет-дискурсі новин назви вулиць є артиклевіми, якщо вони не вживаються з номером помешкання, що свідчить про менший ступінь граматикалізації цих одиниць порівняно з англійською мовою: *Für den Umbau der Konrad-Adenauer-Straße und weitere Projekte in der Nordstadt erhält die Stadt Solingen Landesmittel in Höhe von rund 2,2 Millionen Euro* (prima-aktuell.de, 23.12.2012). У наведеному прикладі НРО *der Konrad-Adenauer-Straße* вживається з означеним артиклем, оскільки вказує на приблизну адресу, тобто не виконує орієнтуючої функції.

На відміну від англійської мови в німецькомовних Інтернет-новинах до недетермінованих належать лише **просторово-географічні** та **темпоральні імена-орієнтатори**.

Просторово-географічні імена-орієнтатори як орієнтатори, що слугують точками відліку для діяльності людей на поверхні Землі [10: 56–57], включають одиниці на позначення федеральних земель (*Sachsen*), що пояснюємо тим, що в аспекті семантики безартиклеві, а тому недетерміновані, топоніми вважають засобами позначення обмежених територій [10: 56–57].

Топоніми *die Ukraine, der Irak, der Iran* вживаються в німецькомовних Інтернет-новинах як з означеним артиклем, так і без нього. Артикль не вживається з цими топонімами в назвах текстів, напр., *Irak ist zweitgrößter Handelspartner nach Deutschland* (deutsch-tuerkische-nachrichten, 06.11.2012). Проте у тексті статей означений артикль зустрічаємо з топонімами в непрямих відмінках або в прийменникових групах, тобто збереження артикля з назвами країн пояснюється ситуативною граматикалізацією, коли сполучення іменника з артиклем перетворюється на іменник з граматичним показником [4: 12]. Так, артикль у складі НРО *die Türkei* та *den Irak* вказує, що одиниці вживаються у знахідному відмінку: «*Die wirtschaftlichen*

Aspekte machen die Türkei für den Irak zu einem wichtigen Partner mit großem Zukunftspotential». У реченні *Irak ist der zweitgrößte Handelspartner der Türkei nach Deutschland* НРО *Irak* вживається без артикля, оскільки виступає у реченні у функції суб'єкта (*deutsch-tuerkische-nachrichten*, 06.11.2012).

Значні відмінності вбачаємо в будові **соціальних імен-орієнтаторів** в англійській та німецькій мовах. В англійській мові вони поділяються на локальні й національні. Локальні імена-орієнтатори пов'язані з діяльністю особи в окремому місці, а національні – орієнтують читача в межах окремої держави [10: 99]. До локальних в англійській мові належать орієнтатори у сферах освіти, спорту, релігії та медицини; до національних – орієнтатори у сфері бізнесу, управління, політики та ЗМІ [11: 99–102]. Локальні імена-орієнтатори в англійській мові є безартиклевіми, а національні – безартиклевіми, якщо позначені референти перебувають у центрі уваги аудиторії, та артиклевіми при іменуванні периферійних сутностей [10: 99–101].

До національних імен-орієнтаторів у німецькій мові зараховуємо орієнтатори, що позначають назви фірм (*Siemens*) та німецьких ЗМІ (*BILD-Zeitung*, *FOCUS*), котрі вживаються без артикля. Проте назва газети *Die Welt* є винятком і вживається з означеним артиклем, оскільки *Die Welt* є найбільш впливовим друкованим медіа-виданням у Німеччині, тому вона може бути зарахована до концептів, що мають національне значення.

До локальних імен-орієнтаторів, котрі вживаються з артиклем, у німецькій мові зараховуємо назви навчальних (*die Humboldt-Universität*), медичних закладів (*die Charite*), спортивних команд (*der FC Bayern*), державних установ (*der Bundestag*). Наприклад, НРО *die Humboldt-Universität* та *die University of Maryland* вживаються з означеним артиклем, що пояснюємо недостатньою граматицізацією [4: 12–14] в аспекті позначення надситуативного статусу: *Forscher der Humboldt-Universität und der University of Maryland haben untersucht, welche Risiken das Überschreiten der maximalen Forderrate für Erdöl («Peak-Oil») für die Wirtschaft birgt* (*welt.de*, 01.11.2013). У наведеному прикладі у складі НРО *der Humboldt-Universität* та *der University of Maryland* означений артикль стає граматичним показником лексичної одиниці, вказуючи на означеність іменника *Universität*.

Темпоральні імена-орієнтатори вказують на часові орієнтири діяльності людини [10: 56]. До темпоральних імен-орієнтирів в німецькій мові, так само як і в англійській, належать назви днів тижня, котрі є безартиклевіми, (*Montag*), місяців (*Juni*), пір року (*Winter*), свят (*Ostern*). Проте, на відміну від англійської мови, в німецькій мові лише назви релігійних свят вживаються без артикля (*Weihnachten*), що пояснюємо тим, що орієнтаційний статус релігійних свят зумовлений тим, що їх святкують у всьому світі. Наприклад, безартиклеві НРО *Halloween* та *Weihnachten*, що позначають назви релігійних свят, є концептами незмінними для всіх носіїв германських мов: *Zu Halloween dekorierte der Architekt aus Seattle sein Haus mit Spinnenweben, zu Weihnachten wurde es wilder* (*spiegel.de*, 02.12.2013). Державні свята вживаються у німецькій мові з означеним артиклем, що зумовлено тим, що це національне свято: *das Neujahr, der Reformationstag*. Наприклад, у реченні про святкування Нового року у В'єтнамі НРО *das Neujahr* вживається з означеним артиклем: *Nur noch wenige Tage exakt am 23. Januar 2012 fängt das Neujahr 2012, das Jahr des Drachen (TET) in Vietnam an* (*aktuell.de*, 20.12.2012).

Відносні темпоральні імена-орієнтатори, до яких подібно до англійської мови належать назви часу доби, пори року, виявляють свої орієнтувальні функції лише в іменній частині присудка без означення: *Es ist Winter!* (*stadtmobil.de*, 21.12.2013).

Отже, для конструювання реальності в німецькомовному Інтернет-дискурсі новин використовуються НРО, котрі поділяються на детерміновані та недетерміновані. Ситуативну перспективу створюють детерміновані НРО, котрі в аспекті відібраних детермінативів поділяємо на ідентифікаційні, реляційні й характеристичні. Ідентифікаційні НРО містять означений артикль або вказівний займенник; реляційні – іменник у генитивній формі або присвійний займенник, котрі пов'язують об'єкти з навколишньою дійсністю; характеристичні – неозначений артикль або квантифікатор, що розривають кількісні або якісні властивості референтів. У надситуативній перспективі, що відображена адресними іменами, реальність конструюється недетермінованими НРО. Недетерміновані НРО

характеризуються відсутністю детермінативів перед власними назвами, котрі разом із класифікаторами утворюють імена-орієнтатори: адресні імена, просторово-географічні та темпоральні імена-орієнтатори.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у встановленні дискурсивних функцій виокремлених одиниць.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Адмони В. Г. Строй современного немецкого языка. 3-е изд. / В. Г. Адмони – Л.: Просвещение, 1988. – 312 с.
2. Булыгина Т. В. Референциальные, коммуникативные и прагматические аспекты неопределенности и обобщенности. / Т. В. Булыгина, А. Д. Шмелев // Теория функциональной грамматики. Персональность. Залоговость. СПб., 1991. – С.41–72.
3. Виноградов В. С. Лексические вопросы перевода художественной прозы. / В. С. Виноградов – М., 1978. – 172 с.
4. Григорьян Е. Л. Грамматические значения и категории. Пособие по общему языкознанию. / Е. Л. Григорьян. – Ростов-на-Дону: Изд-во РГУ, 2001. – 24 с.
5. Гуренко Л. И. Неопределенный артикль – маркер единичной расчлененности значения имени существительного (на материале современного немецкого языка). / Л. И. Гуренко: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Одесса, 1978. – 22 с.
6. Мосієнко О. В. Ідентифікаційні моделі номінативно-референційних одиниць в англійському газетному дискурсі / О. В. Мосієнко // Третій міжнародний науковий форум «Сучасна англійська мова в контексті культур». – Тези доповідей. – 2009. – С. 108-110.
7. Мосієнко О. В. Номінативна організація американського газетного дискурсу: лінгвокогнітивний і комунікативний аспекти / О. В. Мосієнко : Автореф. дис. ... канд. филол. н. – Донецьк, 2011. – 21 с.
8. Москальская О. И. Грамматика текста. / О. И. Москальская – М.: Высшая школа, 1981. – 183 с.
9. Москальская О. Н. Теоретическая грамматика немецкого языка. / О. И. Москальская – М.: Высшая школа, 1983. – 344 с.
10. Потапенко С. И. Безартиклевое употребление существительных в английском языке. / С. И. Потапенко // Иностранные языки в школе. – 1996. – №5. – С. 55-59.
11. Потапенко С. І. Сучасний англійський медіа-дискурс : лінгвокогнітивний і мотиваційний аспекти. / С. І. Потапенко : Монографія. – Ніжин : Видавництво НДУ імені Миколи Гоголя, 2009. – 391 с.
12. Уфимцева А. А. Лексическая номинация (первичная нейтральная). / А. А. Уфимцева // Языковая номинация. Виды наименований. – М.: Наука, 1977. – С. 5-85.
13. Шендельс Е. И. Практическая грамматика немецкого языка. / Е. И. Шендельс – М.: Высшая школа, 1988. – 415 с.
14. Яковенко О. В. Когнитивно-семантические свойства детерминативов в английском языке. / О. В. Яковенко: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Пенза, 2005. – 22 с.
15. Bisle-Muller H. Artikelwörter im Deutschen. Semantische und pragmatische Aspekte ihrer Verwendung. / H. Bisle-Muller. – Tübingen, 1991. – 178 S.
16. Duden. Die Grammatik. – Mannheim-Leipzig-Wien-Zürich, 1996. – Auflage. – Bd. 4. – 794 S.
17. Eisenberg P. Grundriss der deutschen Grammatik / Peter Eisenberg. – 2., überarb. U. erw. Aufl. – Stuttgart: Metzler, 1989. – 576 S.
18. Engel U. Deutsche Grammatik. / U. Engel – Heidelberg: Groos, 1996. – 888 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Щербак – аспірант кафедри германської філології Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Наукові інтереси: прикладна лінгвістика.

СЕМАНТИЧНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ВІДДІЄСЛІВНИХ СИНОНІМІВ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ ПРЕСИ)

Ірина ЯБЛОНСЬКА-ЮСИК (Львів, Україна)

У статті зроблено спробу диференціації лексичного значення різнокореневих віддієслівних синонімів за їх семантичними компонентами на матеріалі сучасної французької преси (2011-2013 рр.). Визначено різновиди синонімів та їх основні функції у контексті.

Ключові слова: ідеографічні синоніми, семантично ідентичні синоніми, семантична диференціація, тотожність значення, подібність значення, заміщення, уточнення, сема інтенсивності.

This paper attempts to differentiate lexical meaning of verbal synonyms with different roots according to their semantic components on the basis of modern French press (2011-2013). Variations of synonyms and their basic functions in context are defined.

Key words: ideographic synonyms, semantically identical synonyms, semantic differentiation, identity value, similarity value, replacement, refinement, seme of intensity.

Синонімія повною мірою відтворює у мові реалії навколишнього світу, емоційний стан мовця та його особисте ставлення до оточуючих явищ та предметів. Синонімічні відношення, які існують між різними частинами мови, відіграють важливу роль в організації лексико-семантичної системи мови. Питання семантики та функціонування синонімічних одиниць у французькій сучасній пресі все частіше привертає увагу лінгвістів з огляду на нестабільність значення відповідно до контексту та труднощів у виборі правильного значення з низки запропонованих у словнику.

Мета статті – визначити основні функції та ознаки семантичних відмінностей девербальних іменників у синонімічному ряді.

Явище синонімії можливе в мові тому, що лексичні значення окремих слів нерідко нашаровуються одне на одне: немає чіткої межі між такими спорідненими словами як *espoir* і *espérance*, *vue* і *vision*, близькі за значенням у повсякденному вживанні слова *mariage* і *alliance*, *changement* і *modification*, *lutte* і *combat*, *accueil*, *rencontre* і *rendez-vous*, те саме явище називають слова *comportement* і *conduite*.

Водночас синоніми обов'язково чимось різняться між собою, зокрема: відтінками значень, емоційним забарвленням, експресивністю, стилістичною віднесеністю, різною частотою вживання в мові, здатністю сполучатися з іншими словами [1]:

1. promenade _f	прогулянка, гуляння
2. balade _f	розм. прогулянка
3. tour _m	прогулянка, поїздка (кругосвітня)
4. flânerie _f	прогулянка без визначеної мети (вештання, тиняння)
5. randonnée _f	довга прогулянка, велика подорож (пішки чи на коні)
6. tournée _f	прогулянка за визначеним маршрутом (турне; гастрольна, службова поїздка)
7. trotte _f	розм. довгий перехід, виснажлива подорож пішки
8. vadrouille _f	розм. прогулянка без визначеної мети
9. virée _f	короткотривала прогулянка, поїздка, подорожування

Наведений вище синонімічний ряд охоплює іменники, які мають спільне основне лексичне значення – **подорож**, виражене денотатом **promenade** – нейтральним, загальноновживаним словом, інші подібні за значенням іменники виражають одне поняття, однак різняться емоційно-стилістичним забарвленням та наявністю додаткового лексичного значення (рядки 3, 4, 5, 6, 9) або приналежністю до різних мовних реєстрів (рядки 2, 7, 8). В газетному стилі часто вживаються синонімічні іменники *promenade*, *tournée*, *randonnée*:

Au pas de l'âne ou en dévalant les pentes de Chartreuse, les *randonnées* organisées par Sherpane sont ouvertes à tous [10: 14].

Pendant deux ans, il ne les quitte plus, en particulier pendant leur légendaire *tournée* américaine [6: 46].

Відтінками значень і сферою вживання різняться між собою синоніми з основним лексичним значенням – **розмова** [1]:

entretien _m	бесіда
causerie _f	невимушена розмова, бесіда; співбесіда
bavardage _m	базікання (розм.)
balbutiement _m	бурмотіння
bégaiement _m	булькотіння
gazouillement _m	лепет

Різну сполучуваність мають синоніми *чищення*, *очищення*, *чистка* *розчищення*, яких об'єднує спільне лексичне значення **чищення**:

nettoyage (від бруду)

brossage (щіткою)

épluchage (обчищення шкірки, лушпайки)

écaillage (видалення луски)

récurage (кухонного посуду)

pelage (видалення шерсті зі шкур)
épuration (установи, організації) [1].

Лінгвістична природа синонімії визначається різним ступенем семантичної близькості мовних одиниць і пояснюється асиметрією знака і значення. З цієї точки зору існує декілька підходів до її вивчення:

- 1) тотожність або подібність значень;
- 2) повне або часткове заміщення синонімів у тексті;
- 3) експресивно-оціночні (стилістичні) властивості синонімів.

Семантична сутність синонімії полягає в еквівалентності всього об'єму значень лексичних одиниць (*naissance – apparition – mise au monde – mise bas*), окремих їх значень або споріднених сем (*mise en branle – mise en jeu – mise en marche (en action)*). Це служить підставою для розрізнення повної (абсолютної) та часткової (відносної) синонімії.

Наявність абсолютних синонімів у французькій мові пояснюється приналежністю слів до різних мовних реєстрів (*travail – boulot*), приналежністю одного з них до застарілої лексики чи діалекту (*bâtiment – building*), вживання запозичення (головним чином англіцизмів) поряд з існуючим у мові еквівалентом (*bâtiment – building, perdant – loser, entraîneur – coach*) тощо.

Поширеним явищем в сучасній мові є часткова (неповна або відносна) синонімія, суть якої полягає у відтворенні різних відтінків значення одного поняття:

Pour compenser la *baisse* des ventes de tabac de Virginie, les producteurs se convertiraient de plus en plus à la culture des pois chiches [8: 112].

[...] on le traite (un glaucome) par instillation de colyres qui ont pour effet la *diminution* intraoculaire [8: 112].

Синонімічні одиниці виникають у зв'язку з багатозначністю слова за своїм походженням (*exposition, freinage, accrochage*) та набутим значенням у контексті. Так, іменник **réalisation** у словнику означає *споруда, об'єкт* [1], тоді як в контексті набуває яскравішого відтінку зі значенням *великий житловий або відпочинковий комплекс* (зазвичай супроводжується назвою):

A dix minutes de Paris <...> découvrez «Terre & Sens», une *réalisation* à l'architecture soignée. Au caractère intimiste, elle accueille quelques appartements, du studio au 4 pièces, ouverts sur des balcons, de belles terrasses ou des jardins privatifs avec vues sur le jardin intérieur pour la plupart [8: 127].

Au coeur de Saint-Tropez découvrez « Exclusive Resort », une *réalisation* unique à deux pas du Byblos... [8: 127].

Найважливішими семантичними функціями синонімів є заміщення й уточнення. Функція заміщення полягає у взаємній заміні семантично ідентичних (повних) синонімів, які функціонують як різні, але рівноцінні назви одного й того ж самого предмета або явища. Ця функція дозволяє уникнути одноманітного повторення слів у контексті :

Devant des milliers de manifestants à Kiev, *les chefs de l'opposition* ukrainienne ont exigé la démission du président [...]. «Il crucial de rassembler assez de monde lundi pour bloquer les bâtiments des autorités actuelles», a expliqué *le leader du parti nationaliste* Svoboda, Oleg Tyagnybok. [...] *Les dirigeants* de d'opposition étaient de retour de Vilnius, où ils s'étaient rendus vendredi pour faire valoir leur point de vue [...] [12].

Функцію взаємного синонімічного заміщення можна спостерігати між словом і відповідним йому фразеологізмом (*arrestation_f – prise_f de corps ; connaissance_f – prise_f de contact ; crucifiement_m – mise_f en croix*), у скороченнях і їхніх розгорнутих найменуваннях (*bâtiment_m – BBC (bâtiment basse consommation), habitation_f – H.L.M. (habitation à loyer modéré)*), між словом і еквівалентним йому словосполученням чи сталим виразом (*réglage_m – mise_f au point*) [1].

Функція уточнення полягає в розкритті характерних ознак позначуваних предметів і явищ. Ця найважливіша семантична функція синонімів реалізується найчастіше в межах певного фрагмента тексту (або речення) при близькому, контактному розташуванні взаємоуточнюючих слів. Предмети та явища дійсності є надзвичайно багатограними, а тому часто виникає потреба в одночасному використанні одразу декількох синонімів :

Leur premier *rendez-vous*, c'était au café ce matin. Leur *rencontre*, c'était sur PARSHIP [6:15] (з реклами сайту знайомств).

Смислорозрізнявальна (ідеографічна) й уточнювальна функції є не менш важливі для диференціації значень. За допомогою ідеографічних синонімів може уточнюватися інтенсивність, ступінь прояву якостей, властивостей, дій тощо: *récitation*_m виступ артиста (сольний), *prise_f de parole* виступ (оратора), *début*_m перший виступ. Такий різновид синонімів характеризується відсутністю (як у наведеному вище прикладі) або наявністю семи інтенсивності: *fatigue*_f (втома) > *épuisement*_m (виснаження, знесилення), *éreintement*_m (зморення), *abattement*_m (знемога, пригніченість), *accablement*_m (пригнічений стан), *surmenage*_m (перевтома), *harasement*_m (сильна втома, виснаженість), *coup_m de pompe* (раптова стомленість) [1].

Розглянемо на прикладах синонімічний ряд слів зі значенням *будівля, споруда, житло – вибір – робота – боротьба*, які найчастіше фігурують на сторінках французької преси.

Для семантичної диференціації синонімів важливо розкрити поняття відтінку або додаткового уточнюючого значення, тобто розрізнити їх не за тотожністю лексичного значення, а шукати радше ті ознаки, які не співпадають у вираженні змісту близьких за значенням слів.

Отже, у мовній практиці диференціація значення синонімічних іменників є допустимою за наступними лексико-семантичними групами:

1) **ступінь насиченості значення** (*fatigue* – *épuisement*):

Ivre de *fatigue*. Par rapport à la première opération, ce qui domine, c'est l'*épuisement* [9: 77];

2) **за розміром об'єкта та зайнятої ним площі**: (*gratte-ciel* – *résidence* – *demeure* – *réalisation*):

Poumon économique du pays, elle voit les *gratte-ciel* et des grands hôtels pousser toujours plus haut [7: 104] (*gratte-ciel* = висотна будівля, хмарочос).

Une *Résidence* sécurisée avec piscine, magnifique appartement de trois pièces pour une surface de 70 m² avec une terrasse de 22 m² [5: 167] (*résidence* = резиденція, житловий квартал).

Demeure de caractère de 600 m² habitable en parfait état sur 4,8 hectares. Dépendances : 3 maisons, ancienne écurie et cuverie. Beau parc arboré avec piscine [5: 167] (*demeure* = гарний великий будинок).

A 100 m de la plage, superbe *réalisation* contemporaine de 280 m². 4 chambres, belles réceptions, terrasse, piscine, garages. Luminosité et quiétude. Vue mer à 180° piscine [5: 167] (*réalisation* = споруда, *тут*: великий житловий комплекс).

3) **спеціалізація значення слова** (узагальнення чи деталізація) – *établissement*, *bâtiment* :

En fait, ces *établissements* contrôlés par l'Etat paient aujourd'hui des crédits massifs [...] [4:100] (*établissements* = державні установи).

Les *bâtiments* qui valent le coup d'oeil sont plus récents, comme la superbe poste, perle d'architecture coloniale signée Gustave Eiffel [7: 104] (*bâtiments* = будівлі, споруди);

4) **приналежність до різних мовних реєстрів** (*boulot* (розм.) - *travail*):

Au *boulot*, la patronne n'est pas aussi évaporée qu'elle en a l'air [9: 81];

Le marché du travail, le ministre du travail (у сталих словосполученнях або для найменування діяльності людини з нейтральним значенням).

5) **активна чи пасивна участь суб'єкта у процесі виконання дії** (*choix* – *sélection* – *casting*):

Les clients du x à la carte (un vélo à bois) peuvent choisir le modèle de série standard argenté ou noir X₂, une gamme de cuir et une gravure de leur choix [Le point p136].

Résidences services : un *choix* de rendement [3: 122].

La *sélection* de l'immobilier neuf avec Explorimoneuf [4:123].

Sur l'île de Palma, près de la superbe cathédrale de Majorque, c'est Karine Valentin, experte en vins à « Cuisine et Vins de France », qui propose une *sélection* de grands champagne. [3: 168].

[...] le *casting* de la saison 2 de « Masterchef » [...] [2: 30];

6) **тривалість дії** (*lutte* – *combat*):

Après des années de *lutte* en faveur de l'Algérie française [4: 50] (довготривала).

Le *combat* d'un artisan contre un couple de magistrats secoue le petit monde judiciaire local [4: 90] (короткотривала).

Un *combat* qu'on peut donc encore encourager sur internet, au lieu de s'en la ver les mains Explorimoneuf [6: 108];

7) **незначна зміна значеннєвого обсягу та словосполучної комбінаторики** : bâtiment – BBC (bâtiment à basse consommation), habitation – HLM (habitation au loyer modéré) :

Les loyers d'*habitation* du parc privé ont augmenté en moyenne de 2,7 % en 2012 dans l'agglomération parisienne [8: 110] (житло).

"Appartement *HLM* à louer à Joué-les-Tours", "Maison T4, loyer 604 euros, location soumise à la réglementation *HLM*" [11] (муніципальний дім (житло) з невисокою квартплатою).

8) **різне емоційне забарвлення** (з метою виділення певної ознаки чи якості методом гіперболізації чи перифрази):

Dans le quartier moderne de Pudong, *les tours de Babel et les gratte-ciel de verre et d'acier* ont surgit il y a vingt ans comme des champignons après la pluie et semblent prêts à décoller vers le futur [6: 24] (гіперболізація розміру будівлі).

Passé *les tours des résidences privées* de la sortie d'Hanoï, on se retrouve les pieds dans les rivières [7: 106].

Підводячи підсумки нашого дослідження, можна безпомилково стверджувати, що чіткої межі між синонімічними одиницями немає, оскільки вони об'єднуються у синонімічний ряд за більшістю спільних ознак. Саме тому при диференціації лексичного значення синонімів у мовній практиці варто брати до уваги не споріднені, а розрізнявальні ознаки, шукати те, чим вони різняться між собою. Семантичний контраст між синонімічними іменниками яскраво проявляється у контексті за їх віднескністю до одного з мовних реєстрів, сполучуваністю з іншими словами та розширенням лексичного значення відповідно до ситуації, про яку йде мова.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Dictionnaire Hachette. – Paris, 2006. – 1858p.
2. Le Figaro Magazine, février 2011. – № 20699.
3. Le Point, mai 2013. – № 2123.
4. Le Point, mai 2013. – № 2124.
5. Le Point, mai 2013. – № 2125.
6. Madame Figaro, juin 2013. – № 21424.
7. Marianne, 27 octobre -2 novembre 2012. – № 810.
8. Paris Match, mai 2013. – № 3339.
9. Paris Match, juin 2013. – № 3343.
10. Rhône-Alpes, 2013. – № 29.
11. Le Monde, 3 septembre 2013. – Режим доступу: http://www.lemonde.fr/societe/article/2013/09/03/sur-leboncoin-fr-la-grande-foire-aux-hlm_3470195_3224.html
12. Le Monde, 29 novembre 2013. – Режим доступу: http://www.lemonde.fr/europe/article/2013/11/29/l-opposition-ukrainienne-exige-le-depart-de-ianoukovitch-pour-son-refus-de-l-ue_3523096_3214.html

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Яблонська-Юсик – аспірант Львівського національного університету імені Івана Франка.
Наукові інтереси: синоніміка французької мови, синонімічні еквіваленти та їх диференціація.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ СЛЕНГУ

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО СКЛАДУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ)

Михайло ГАВРИШ (Київ, Україна)

В статті вивчаються структурні особливості та семантичні характеристики фразеологізмів німецькомовного молодіжного сленгу. На основі цього аналізу висловлюються міркування щодо подальших тенденцій розвитку фразеологічного складу німецької мови.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, фразотворення, фразеологічна номінація, фразеологічна форма, фразеологічна семантика, функції фразеологізмів, молодіжний сленг.

The article analyzes structural and semantic characteristics of phraseologisms in the German youth language. Based on this the ideas on further development of the German phraseological stock are formulated.

Key words: phraseologism, formation of phraseologisms, phraseological nomination, form of phraseologisms, semantics of phraseologisms, functions of phraseologisms, youth language.

Мовний динамізм, що уможливується здатністю мовних знаків до змін (інтралінгвальний чинник) та спричиняється впливом людського фактору (екстралінгвальний чинник), привертає все інтенсивнішу увагу мовознавців, адже студії у цьому руслі сприяють глибшому проникненню в сутність та прояви комунікативної функції мови, полегшують розуміння мовленнєвих продуктів (текстів, висловлювань), особливо на міжкультурному рівні, та створюють підґрунтя для прогнозів щодо подальшого розвитку мовних підсистем.

Фразеологізми, як і лексичні одиниці, на відміну від граматичних чи фонетичних норм – це найбільш відкрита до еволюційних змін і перетворень складова мови, тому питання фразеологічної номінації та фразотворення вже протягом десятиліть займають вагоме місце в лінгвістичних дослідженнях.

З іншого боку, особлива мінливість притаманна молодіжному сленгу, який, не дивлячись на свою «прив'язаність» лише до обмеженої кількості носіїв мови, займає в мовному просторі свою помітну нішу, є його повноцінним елементом [1], і тому вивчення його специфічних рис та особливостей функціонування також не залишається поза увагою мовознавців.

Саме цим актуальним станом лінгвістичних пошуків й обумовлена мета пропонованої статті – узагальнити структурно-семантичні характеристики фразеологізмів німецькомовного молодіжного сленгу, визначити їхню комунікативну цілеспрямованість (потенційні причини виникнення) та висловити на цих засадах міркування щодо можливостей збагачення фразеологічного фонду німецької мови новими одиницями. Матеріал дослідження склала суцільна вибірка автора з двох новітніх словників мови молоді Німеччини, Австрії та Швейцарії [3; 5].

Аналіз *плану вираження (форми)* фразеологічних одиниць (ФО) молодіжного походження дозволяє говорити про активну дію у цій мовленнєвій сфері закону мовної економії, адже близько 70 % з усіх встановлених фразеологізмів складаються лише з *двох компонентів*.

Домінантною є модель «іменник (в знахідному відмінку) + дієслово». ФО, утворені за цим зразком, відображають найрізноманітніші аспекти життя молоді: *Banane machen* (поспішати) [5: 16], *Film schieben* (знаходитись під впливом наркотичних засобів) [5: 41], *Schnecken checken* (шукати (очима) привабливих дівчат) [3: 133], *Politiker spielen* (йти спати) [5: 95]. Продуктивний елемент цієї структури утворює дієслово *haben*: *Kugelgrippe haben* (бути вагітною) [3: 85], *Nachtschicht haben* (влаштовувати вечірку) [3: 104] чи *Straßenabitur haben* (вміти добре битися) [5: 143].

В двочленних ФО з молодіжного сленгу вагому фразотворчу роль відіграє і дієслово *sein*: *Brockhaus sein* (все знати) [5: 24], *Flachzange sein* (бути дурним) [5: 42] або *drauf sein*

(сидіти на наркотиках) [3: 40] чи *originalverpackt sein* (бути ще дівчиною) [3: 113]. «Sein» як фразеологічний компонент утворює сполучення як з іменниками, так і з іншими частинами мови; значення цих ФО у переважній більшості випадків спрямоване на характеристику здібностей індивідууму чи його дій.

Поширеною у цій групі фразеологізмів є і фразотворча модель «прикметник + іменник»: *geistiger Kleingärtner* (повний ідіот) [5: 48], *rundes Leder* (товста людина) [5: 103] чи *wuschiger Wahnsinn* (дуже кучерява людина) [5: 130]. Важливо відзначити, що ФО цього типу слугують не тільки для передачі зовнішніх чи внутрішніх людських якостей, вони можуть співвідноситись і з будь-якими предметами чи явищами дійсності: *vollgekotzte Wolldecke* (піца) [5: 126], *kommunikatives Gleitmittel* (пиво) [3: 82], *polnischer Abgang* (зникнути з вечірки, не прощаючись) [3: 118] або *Alter Finne!* (висловлення здивування: *Ogo! Чу бач!* тощо) [3: 11].

В комунікації німецькомовної молоді нерідко зустрічається і фразеологічна конструкція «прикметник / прислівник / дієприкметник + дієслово»: *fit machen* (щось дістати, добути) [5: 41], *französisch duschen* (забивати запах власного тіла дезодорантом) [3: 55], *gefickt bekommen* (справитися з чимось; добитися чогось) [3: 60] або *steil gehen* (бурхливо / буйно святкувати) [3: 142]. Семантика таких фразеологізмів, як свідчать приклади, відбиває багатогранність людського / молодіжного буття.

Помірна частотність притаманна моделі «прикметник + прикметник / дієприкметник», фразотворчі результати якої найчастіше матеріалізують певні характеристики людини: *beiderseitig befahrbar* (бісексуальний) [5: 18] чи *geistig unbewaffnet* (дурний) [5: 48].

Структурну різноманітність демонструють і *трьохкомпонентні* ФО, серед яких найчисленнішу групу утворюють фразеологізми, в основі яких лежить фразотворча модель «прикметник + іменник (в знахідному відмінку) + дієслово *haben*»: *runde Füße haben* (бути не в змозі триматися на ногах від сп'яніння) [5: 103], *orale Verstopfung haben* (бути сором'язливим, боятися сказати хоч слово) [3: 112] або *dicke Eier haben* (бути мужнім, відважним) [5: 31]. За своєю семантичною спрямованістю дієслово *haben* вказує на приналежність того, що відображається прикметниково-іменниковим сполученням, певному індивіду, а тому ФО цієї групи відображають особливі риси характеру чи стану людей.

Типовим зразком утворення трьохчленних фразеологізмів, які виникають в сфері молодіжної комунікації, є і конструкція, яку абстрактно можна описати як «щось мати в чомусь» (*etwas in etwas haben*), тобто «іменник (в знахідному відмінку) + прийменник *in* чи *auf* з іменником (в давальному відмінку) + дієслово *haben*»: *Luft im Sack haben* (верзти нісенітниці) [5: 77], *Kasper in der Schublade haben* (бути вагітною) [5: 66] або *Ilitis auf der Zunge haben* (мати неприємний запах у роті) [3: 75]. Необмежені лексичні можливості наповнення цієї моделі обумовлюють різноаспектну денотативну співвіднесеність відповідних ФО.

Отже, серед трьохкомпонентних фразеологізмів найбільша фразотворча активність властива дієслову *haben*, за яким слідує *gehen* в конструкції «іменник / артикль (в знахідному відмінку) + дієслово + *gehen*»: *eine saugen gehen* (йти покурити) [5: 35] чи *Erdbeeren pflücken gehen* (відпочивати) [5: 37]. Зрозуміло, що такі ФО не мають семантики, зорієнтованої на якусь пріоритетну сферу.

Чотирьохкомпонентні фразеологізми представлені лише мінімальною кількістю прикладів, тобто такі утворення не є типовими для німецькомовного молодіжного сленгу.

Для усіх – дво-, трьох- та чотирьохкомпонентних ФО – характерною є модель порівняння із сполучувальним словом *wie* (як): *geht ab wie Schnitzel* (дуже швидко) [5: 48], *schmecken wie Oma unterm Arm* (неапетитно, страшенно несмачно) [3: 133], *hell wie zwei Dunkle sein* (бути дурним) [5: 58] або *dumm wie hundert Meter Feldweg sein* (бути повним ідіотом) [5: 33]. Семантичну спрямованість таких фразеологізмів, що підтверджують приклади, може визначати як дієслово, так і інший лексичний компонент.

Таким чином, аналіз структури та кількісного наповнення ФО, джерелом виникнення та сферою функціонування яких є молодіжний сленг, свідчить про те, що лаконічність є головною ознакою їх плану вираження. Лише нечисленні моделі їхнього структурного оформлення співвідносяться з певними семантичними полями, тобто матеріалізують

однорідне, «закріплене» за ними значення; більшість же моделей, за якими утворюються фразеологізми молодіжного походження, не зорієнтовані на якісь конкретні семантичні сфери і відображають усю палітру життя та інтересів молодого покоління.

З огляду на *лексичне наповнення* цих ФО можна констатувати той факт, що переважна більшість їх компонентів – це стилістично нейтральні слова з літературної мови щоденного вжитку, які часто позначають частини тіла, страви, рослини, побутові предмети тощо і комбінації яких – нерідко незвичайного характеру – утворюють особливо яскраві фразеологічні образи: *Papier ermorden* (робити домашні завдання) [5: 62] чи *einen IQ auf Zimmertemperatur haben* (бути дурним) [5: 35]. Помітно менше лексем, які стали складовими фразеологічної форми, мають розмовне (сленгове) походження, приміром, *steil* [4: 795], *geil* [4: 279–280], *Knorpel* [4: 438], *labern* [4: 476] у фразеологізмах *steil gehen* [3: 142], *alles Geile!* [3: 11], *(sich) Knorpel fluten* [5: 69] чи *Flatrate labern* [5: 42].

Структура аналізованих ФО є неоднорідною і в морфолого-синтаксичному аспекті, що обумовлює їхні різні *функції* в комунікативних актах. Більш численну групу, і це доводять усі, за винятком двох, наведених вище прикладів, утворюють фразеологізми, які позначають осіб, предмети, явища, дії, якості тощо. Іншими словами, це ФО, які називають певні денотати і не містять висловлення закінченої думки, тобто виконують номінативну функцію і тому класифікуються як *номінативні фразеолексеми* [2: 129]. На противагу їм *комунікативні фразеологізми чи формули* мають структуру речення і за своїми функціями також відповідають реченням: *Check die Wurst!* (До скорого побачення!) [5: 27], *Stirb langsam!* (замість: *Gesundheit!* (Будь здоровий!) при чиханні) [5: 115] або *Man riecht sich!* (Побачимось!) [3: 95]. Це стали формули, як правило, вигуки чи запитання, які відіграють скоріше прагматичну, ніж семантичну роль [2: 131], є оригінальними, відмінними від традиційно вживаних, лаконічними сигналами у певних ситуаціях і тому користуються в молодіжному середовищі особливою популярністю.

Аналіз *плану змісту (значення)* молодіжних фразеологізмів дозволяє констатувати характерну ознаку одиниць фразеологічного фонду, а саме перевагу конотативного компонента над предметно-логічною (денотативно-сигніфікативною) складовою. Однак, *конотація* сленгових ФО яскравіша й інтенсивніша, адже надання висловлюванню особливого експресивно-емоційного забарвлення є зазвичай пріоритетною причиною фразотворення у молодіжному середовищі. Бажання молоді продемонструвати власну своєрідність, заявити про себе, в тому числі й у власному мікросоціумі, і тим самим протиставити себе іншим соціальним групам, її максималізм спричиняють постійний пошук нових мовленнєвих засобів, які часто вирізняються відходом від усталеного, не зовсім доречними комбінаціями слів, іронією, гротеском тощо.

Мовленнєва креативність молодих людей фактично не знає меж, наслідком чого стають яскраві й неповторні, дотепні й вражаючі фразеологічні образи, які ґрунтуються на переосмисленні (метафоризації) незвичних і в літературній мові неможливих чи й традиційних поєднань лексичних одиниць. Нелогічні словесні комплекси, які в прямому розумінні суперечать здоровому глузду і тим самим отримують в комунікативних актах посиленій *експресивно-емоційний* заряд, представлені, зокрема, фразеологізмами *rückwärts essen* (когось рве, у когось блювота) [5: 102], *Schuh aufblasen* (Du kannst mir den Schuh aufblasen!) (грубе висловлення зневаги та відмежування: *Ta niuov tu ...!*) [5: 109], *Papier ermorden* або *Einen IQ auf Zimmertemperatur haben*. Аналогічна експресія досягається і незвичними, неочікуваними асоціаціями при переосмисленні образів, чие мовленнєве оформлення не суперечить закономірностям вживання тих чи інших слів: *mobiles Esszimmer* (зуби) [5: 81], *Krebs füttern* (курити) [5: 72], *originalverpackt sein* чи *beiderseitig befahrbar*.

У нерозривному взаємозв'язку з експресивно-емоційним аспектом конотації фразеологічної семантики знаходиться її *оцінний* компонент, адже, інтенсивно демонструючи емоції, мовець одночасно – свідомо чи й напівсвідомо, прямо чи опосередковано – висловлює своє ставлення до предмету мовленнєвого акту, тобто дає йому власну оцінку. Помітна більшість усталених виразів молодіжного німецькомовного сленгу має негативну оцінку конотацію, що зумовлено, як уявляється, прагненням частини молодих людей показати свою оригінальність, зверхність та перевагу над іншими: *optischer Sanierungsfall*

(страшно некрасива, огидна людина) [5: 89], *Geh mal spielen!* (Зникни! Щоб я тебе не бачив!) [5: 113] або *geistig unbewaffnet*. З іншого боку, молодіжне спілкування породжує і фразеологізми з позитивною оцінною забарвленістю: *besten Mann* (схвальне висловлення про когось, хто зробив добру справу) [3: 23] або *geht ab wie Schnitzel* (Mein Moped geht ab wie Schnitzel!) [5: 48]. Цікаво, що нерідко переосмислення словокомплексів, первинна семантика лексем яких є позитивною чи нейтральною, призводить до формування фразеологічного значення з негативною оцінкою, і навпаки: пор., *tolle Wurst* (щось вийшло по-дурному) [5: 120] та *Fick die Katz!* (Mach's gut! – *Хай щастить!*) [3: 50].

Оскільки вживання й поширення аналізованих ФО обмежується, як правило, рамками невимушеного, жвавого молодіжного спілкування, то їхньому стилістичному аспекту властиве розмовне забарвлення в діапазоні від нейтрального через гумористично-доброзичливе до грубо-фамільярного, що в аналогічній послідовності висвітлюють і такі приклади: *reden gehen* (випалити цигарку) [5: 100], *Super Haario* (людина з надмірним волоссяним покривом) [5: 116] та *gelitten haben* (Du musst doch gelitten haben!? – *В тебе клепки немає в голові!?*) [3: 61]. Перевага ФО з негативним емоційно-оцінним конотаційним компонентом дозволяє говорити про те, що молодіжний німецькомовний сленг продукує в більшості випадків просторічні, стилістично знижені фразеологічні засоби.

На особливу увагу заслуговує морально-етичний компонент конотації фразеологізмів, що походять із молодіжної сфери. З великою долею ймовірності можна припустити, що спілкування німецькомовної молоді не обходиться без вживання лайливої, ненормативної лексики, яка входить і до складу відповідних фразеологічних висловів, але зазначені вище словники, які стали джерелами аналізованого матеріалу, не фіксують жодної ФО такого типу. З іншого боку, помітна частина молодіжних фразеологізмів як раз і слугує завуальованому, нерідко гумористичному позначенню статевих органів та інших явищ інтимної сфери людини: *purpurbehelmteter Soldat* [5: 97], *das eigene Süppchen kochen* [5: 30], *anal ausatmen* [3: 12] чи *Lachs reinhängen* [5: 73]. Отже, можна констатувати, що фразеологічна складова німецькомовного молодіжного сленгу виконує свого роду виховну, морально-етичну функцію, адже переосмислення певних сполучень з нормативною лексикою, тобто звернення до фразеологізмів-евфемізмів, сприяє формулюванню більш коректних, м'якших висловлювань та запобігає забрудненню мовленнєвих актів грубими, нецензурними словами, в тому числі і матами.

Конотації незначної частини ФО притаманний і культурологічний компонент, який привносять фразеологічні компоненти, що позначають власні імена чи інші реалії в німецькомовному світі. В залежності від прямого / первинного значення таких лексем, які однозначно вказують на німецькомовне походження відповідних ФО та відбивають певні уподобання, погляди, цінності носіїв німецької мови, сам фразеологізм отримує додаткове емоційно-оцінне забарвлення. Приміром, в німецькомовному просторі з кінця XVIII-го століття відомим, улюбленим і комічним героєм лялькових вистав є Каспер, тому й фразеологізм *Kasper in der Schublade haben* (бути вагітною) [5: 66], що містить посилання на багатотомову культурну традицію німецького народу та засвідчує популярність цієї лялькової фігури і серед сучасної молоді, матеріалізує позитивну з легким відтінком гумору конотативну семантику. Схвальне ставлення до однолітків чи й представників інших поколінь, які мають широкий кругозір і володіють енциклопедичними знаннями, німецькомовна молодь висловлює фразеологізмами-синонімами *Brockhaus sein* [5: 24] чи *PONS sein* [5: 95], змістовно визначальні компоненти яких Brockhaus та PONS є назвами відомої багатотомної енциклопедії німецькою мовою, створення і видання якої було започатковано однойменним видавництвом, та видавництва, що вже більше 30 років розробляє дво- та багатотомні словники та навчальні матеріали з іноземних мов. Аналогічну німецькомовну культурологічну «прив'язку» мають сталі вирази *Helga Hüftspeck* (товста жінка) [5: 58], *gut durch den TÜV kommen* (чудово, привабливо виглядати) [3: 152] та деякі інші ФО.

Зазначені вище позамовні чинники молодіжного сленгу, серед яких домінуючим є прагнення молодих мовців чимось виділитися та показати свою індивідуальність, особливу винахідливість, обумовлюють формування синонімічних фразеологічних рядів, тобто

утворення все нових, експресивно-емоційно забарвлених ФО для позначення характеристик/якостей та явищ, які є частотним предметом актів молодіжного спілкування. В проаналізованому матеріалі три кількісно найбільші групи складають фразеологізми-синоніми, які: а) служать висловленню зневажливої думки про те, що в когось не варить голова, що він є повним дурнем: *geistiger Kleingärtner* [5: 48], *Flachzange sein* [5: 42] чи *dumm wie hundert Meter Feldweg sein* [5: 33] (всього 9); б) позначають стан блювання: *rückwärts essen* [5: 102], *Würfelhusten haben* [3: 164] або *Brocken lachen* [5: 24] (всього 8); в) відображають стан сильного сп'яніння: *runde Füße haben* [5: 103], *Kurvenschuhe anhaben* [3: 86] чи *Sternenhimmel angucken* [5: 114] (всього 6).

Отже, семантична структура фразеологізмів, що вживаються в рамках молодіжного німецькомовного сленгу, свідчить про те, що їхнє виникнення спричинюється не номінативними потребами, а насамперед прагненням мовців молодого віку надати своїм висловлюванням особливого експресивно-емоційно-оцінного забарвлення, що досягається створенням незвичайних, неочікуваних фразеологічних образів з елементами нелогічності побудови, гумору, гротеску тощо. Креативне поводження з мовними ресурсами сприяє і уникненню використання ненормативних одиниць та завуальованому позначенню відповідних предметів і дій та веде до формування синонімічних фразеологічних рядів, які відображають найбільш частотні сфери та аспекти людського буття в молодіжному спілкуванні. Найрозвиненішими семантичними полями у цьому контексті є «розумові здібності людини», «зовнішність людини» та «різні можливості дозвілля молодих людей» з перевагою фразеологізмів з негативною конотацією при фразеологічній матеріалізації відповідного змісту.

Зрозуміло, що з точки зору мовної норми фразеологізми молодіжного сленгу є *оказіоналізмами*, які нерідко мають лише обмежений період активного функціонування та які вживають і розуміють лише особи певного віку (а іноді й лише певного регіону). З іншого боку, молодь відіграє все помітнішу роль у розвитку сучасного суспільства, тому можна припустити, що стиль її мовлення все більшою мірою впливатиме на мовний динамізм, а отже і перехід певної частини молодіжних (оказіональних) лексичних та фразеологічних одиниць до нормативного фонду мови. Виходячи з цього припущення, можна висловити гіпотетичне міркування про те, що фразеологічний склад німецької мови збагачуватимуть і урізноманітнюватимуть ФО молодіжного походження з дво- чи трьохчленною компонентною структурою та експресивною семантикою з негативною оцінністю.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Василенко Ю. Молодіжний сленг / Ю. Василенко. – Львів. – Режим доступу: http://www.franko.lviv.ua/faculty/jur/Internet/PART-6_11.htm.
2. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache / Wolfgang Fleischer. – Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1982. – 250 S.
3. Jugendsprache unplugged 2013: Deutsch – Englisch – Spanisch – Französisch. – Berlin und München: Langenscheidt KG, 2013. – 168 S.
4. Küpper H. Pons-Wörterbuch der deutschen Umgangssprache / Heinz Küpper. – 1. Aufl. – Stuttgart, Dresden: Klett, Verlag für Wissen und Bildung, 1993. – 959 S.
5. Wörterbuch der Jugendsprache. – Stuttgart: PONS GmbH, 2011. – 138 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Михайло Гавриш – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри німецької мови Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана.

Наукові інтереси: фразеологія німецької мови, проблеми розвитку німецької мови, методичні аспекти іноземномовної підготовки сучасних фахівців (зокрема, економістів), міжкультурна комунікація та формування міжкультурної компетенції.

БРИТАНСЬКИЙ СЛЕНГ ЯК ЧАСТИНА МОВИ МІСТА: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ

Тетяна ГАРЛИЦЬКА (Кривий ріг, Україна)

Статтю присвячено дослідженню різновидів британського міського сленгу; подано класифікацію соціолектів за тематичними групами; зроблено порівняльний аналіз соціокультурних особливостей сленгових лексем Лондона, Единбурга та Кардіфа. У статті також представлено деякі лінгвістичні особливості міського сленгу, які є виразниками культурних рис окремих націй.

Ключові слова: мова міста, соціолект, жаргон, сленг, кокні, шотландизми, валійський діалект, соціокультурний аспект.

The article deals with different variants of British city slang; the classification of thematic groups of sociolects, the comparative analysis of slang sociocultural peculiarities of London, Edinburg and Cardiff are also given here. Some linguistic peculiarities of city slang, which reflect cultural features of different nations, are also presented in the research.

Key words: city language, sociolect, jargon, slang, cockney, scottish slang, Wenglish, sociocultural aspect.

У зв'язку з інтенсивною урбанізацією суспільства, а також складністю та багатоваріантністю міського мовлення проблема мови міста почала привертати увагу дослідників ще з початку ХХ ст. Однак, незважаючи на значну кількість лінгвістичних студій, присвячених дослідженню загальних закономірностей, періодизації, функціонуванню й стратифікації мовного матеріалу міста, низка проблем залишається відкритою для наукових розвідок.

Так, питанням соціальної класифікації мови присвячено ряд праць у сучасному мовознавстві (Б. Ларін, Н. Богданова, Л. Ставицька, М. Маковський, Т. Беляєва, В. Хомяков, Н. Третяк, Е. Партридж, Г. Менкен, А. Мейе тощо), серед яких вагоме місце належить дослідженню мови міста, зокрема її розмовному варіанту (Д. Лихачов, Ю. Петровська, Є. Степанов, Т. Миколенко, О. Мордвинов, М. Фрідман, М. Петерсон, В. Лабов, Дж. Фішман). Однак, як стверджує Т. Миколенко, якщо раніше вчені переважно звертали увагу на теоретичні аспекти й розглядали розмовне мовлення як опозицію літературній мові, то на теперішньому етапі приділяють увагу практичним описам мови конкретних міст [4: 79].

Особливо **актуальним**, на наш погляд, є питання британського міського мовного побуту, зокрема жаргонного як одного із найяскравіших складових урбанолексики, оскільки консервативний погляд на життя та відносно замкнутий характер Великобританії, порівняно з іншими країнами, змушує деяких дослідників (Дж. МакДевід, М. Деррок) помилково вважати, що британська мова не зазнала помітних змін за останні десятиліття. І, зважаючи на те, що останнім часом мова міста розглядається переважно як соціо- або лінгвокультурологічна проблема (А. Юнаковська, О. Сиротиніна, М. Грачов, В. Ощепкова, Н. Толстой, М. Китайгородська), **мета** нашої статті полягає у визначенні соціокультурних особливостей деяких міст Великої Британії на матеріалі сленгової лексики.

Слід зазначити, що в лінгвістиці були спроби вивчення нестандартної англійської лексики (А. Белаш, І. Лукашко, Л. Клепуц, О. Пахолук, Н. Львова, Ю. Мочернюк тощо), однак поняття «англійська лексика» розуміється вченими не як британська, а як англломовна; деякі праці присвячені окремим видам жаргону, а саме комп'ютерному та молодіжному (Є. Коржова, Л. Ярошук, І. Соколова, Р. Помірко тощо). Однак дослідження британських міських діалектів, зокрема соціолектів, сьогодні залишається несистематичним та неструктурованим.

У вітчизняній лінгвістичній науці термін «соціолект» уведений в обіг задля уникнення багатозначності термінів «жаргон», «сленг», «арго», «інтердіалект», оскільки їх демаркаційні межі є досить нечіткими. Так, до сьогодні точаться дискусії з приводу ототожнення чи розрізнення особливо близьких термінів «сленг» та «жаргон». У зарубіжному мовознавстві прийнято користуватися терміном «сленг», дефініції якого поєднують ознаки сленгової та жаргонної лексики. У своїй роботі ми розуміємо сленг як різновид соціолекту, який представляє паралельну експресивно-оцінну, найчастіше стилістично знижену синонімію позначень загальновідомих понять і належить певній соціальній субкультурі [7: 331]. Крім того, слід зауважити, що сленг є одним із найбільш суперечливих мовних явищ, адже він, з одного боку, часто розглядається як порушення норм стандартної мови, а з іншого, – є її органічною, необхідною частиною. В англійській мові, за словами А. Белаш, сленг є

активною складовою живої розмовної мови, тому що різноманіття інтересів суспільства, оцінка окремих явищ носіями мови, які належать до різних соціальних і професійних груп, знаходять яскраве відображення в сленгу [1: 15].

Поява нових сленгових одиниць у Великобританії пов'язана з міграцією в межах країни (урбанізацією). Так, Е. Партридж був одним із перших дослідників, хто зауважив, що жаргон та сленг характерний в основному для міського населення. Крім того, до причин виникнення британського сленгу слід також віднести позитивне сприймання людьми нових форм мови, прагнення мовців розмовляти тим варіантом мови, який суттєво відрізняє їх від інших, бажання надавати лексиці більш експресивного забарвлення, зручне користування скороченими варіантами слів, а також криміналізація суспільства.

Слід зауважити, що переважна більшість британського сленгу співвідноситься з лексемами територіальних діалектів. За словами М. Маковського, це пояснюється тим, що початковими носіями сленгізмів були селяни з різних областей Великобританії, що йшли в міста на заробітки, та різного роду декласовані елементи [3: 16]. Тому доцільним видається дослідження міського сленгу з урахуванням територіальних діалектів, досить чітку класифікацію яких подає В. Субич. Так, науковець виділяє наступні територіально зумовлені різновиди сленгу: 1) кокні – зустрічається в окремих районах Лондона; 2) браммі – характерний для Бірмінгема; 3) джорді – є з'єднувальною ланкою між Англією та Шотландією; 4) манкуніанський діалект – використовується жителями Манчестера та північно-західної Англії; 5) шотландський та валійський діалекти – зустрічається в Шотландії та Уельсі [7: 141]. Однак слід також взяти до уваги іншу, більш популярну класифікацію, згідно з якою сленгові одиниці поділяються на такі різновиди: 1) «зворотний сленг»: наприклад, *job* замість *boy*; 2) «центральный сленг»: *utchker* замість *catch*; 3) «римований сленг» (кокні): *flea and louse* замість *house*; 4) так званий «medical Greek»: *a stint of pount* замість *a pint of stout*.

Для порівняння різних видів сленгу в нашій роботі пропонуємо розглянути сленгізми територіально віддалених міст Великобританії, розташованих у різних країнах, а саме: Лондона (Англія), Единбурга (Шотландія) та Кардіфа (Уельс).

Найбільш цікавим з точки зору соціолінгвістики та лінгвокультурології є римований сленг кокні, яким спілкуються жителі Лондона. Уважається, що він утворився з мови лондонських вуличних торговців у кінці 18 – на початку 19 ст. і, можливо, уживався задля приховання від поліції дрібних махінацій. Однак, якщо раніше сленгом кокні послуговувалися лише люди нижчих верств суспільства (з низьким рівнем культури, малоосвічені) задля конспірації, то сьогодні ним користуються люди різного віку, різних професій та різних прошарків суспільства. Про це свідчить дослідження британського науковця Д. Уеррета, який зазначає, що деякі фрази кокні використовуються в елітних колах задля передачі ввічливості [9: 3]. Крім того, дослідивши «Словник римованого сленгу кокні» Д. Уеррета, ми дійшли висновків, що значення фраз цього соціолекту не мають жодного зв'язку із позначуваними словами, основна їхня особливість – наявність рими, наприклад: *babie's cries – eyes, bow and arrow – sparrow, cuddle and kiss – miss*.

Переважна більшість слів кокні походять від повсякденних слів, серед яких можна виділити наступні тематичні групи: 1) назви тварин, птахів, комах (*alligator – later, bull and cow – row, cat and mouse – house, cockroach – coach, cow and calf – laugh, goose and duck – truck*); 2) назви їжі (*apples and pears – stairs, bacon and eggs – legs, beef and ham – pram, coffee and cocoa – say so, sugar and honey – money*); 3) назви місцевостей (*Barnet Fair –hair, Hamstead Heath – teeth, Peckham Rye – tie, Camden Town – brown, Westminster Abbey – shabby*); 4) назви грошей (*penny and pound – ground, eighteen pence – sense*); 5) видатні дати (*fourth of July – tie, first of May – say*). Однак приблизно 25–30 % сленгізмів усього словника становлять слова на позначення відомих особистостей, наприклад: *Billy Prescot – waistcoat, Gregory Peck – neck, Max Miller – pillow, Charlie Dilke – milk, Charlie Howard – coward, Conan Doyle – boil, Jenny Linder – window, Oscar Ashe – cash, Rosy Lea – tea, Richard the third – bird, Walter Joyce – voice*. І, як зазначає сам автор словника, лише деякі фрази використовуються у повсякденному житті людьми різного віку без усвідомлення їхнього походження [9: 3]. А, значить, основна маса сленгової лексики залучається в комунікативний обіг із чітким знанням мовцями тих прізвищ,

про які йдеться. Це свідчить про достатній рівень освіченості лондонців, адже кожне покоління передає наступному усе більший ряд відомих прізвищ, усвідомлене використання яких не лише вдосконалює пам'ять, розширює словниковий запас, але й формує культурні цінності кожної нової генерації, адже велика частина лексем кокні – це прізвища відомих акторів, співаків, політичних діячів, спортсменів, письменників, а не кримінальних елементів, наявність яких була характерна для початкового варіанту цього соціолекту.

Більш того, словник кокні постійно поповнюється новими фразами, зокрема прізвищами, що свідчить про актуальність цього сленгу, його постійне вдосконалення, осучаснення і так зване «окультурення», наприклад: *Britney Spears* (американська поп-співачка) – *beers, ears, Denis Law* (відомий футболіст «Манчестер Юнайтед») – *policeman, Lilian Gish* (американська акторка) – *fish, Pat Malone* (відомий британський спортсмен) – *alone, Tony Blair* (прем'єр-міністр Великобританії з 1997 р. до 2007 р.) – *flare*.

Ще одне британське місто, мова якого, на наш погляд, заслуговує особливої уваги, є Единбург (столиця Шотландії). Мовний побут цього міста має тісний зв'язок з історичними умовами. Так, відомо, що з X ст. до XIV ст. Единбург залишався спірною територією між Шотландією та Англією, лише в XV ст. місто завоювало звання столиці Шотландії. А в XIX ст. у зв'язку з інтенсивною індустріалізацією Единбург став не лише адміністративним, але й культурним осередком країни. Ці історичні обставини, а також сповідування всесвітньо відомим філософом Адамом Смітом необхідності розвитку концепції «британства» змусили усіх шотландців боротися за національне самоусвідомлення та відокремлення власної історії й культури від спільних з Англією.

Такі специфічні риси усіх шотландців, як старомодність, патріотизм та прагнення бути несхожими на англійців знайшли своє відображення в мові, зокрема на фонетичному, граматичному та лексичному рівнях. У цілому, единбурзька англійська знаходиться у проміжку між діалектом зі специфічними запозиченнями зі староанглійської та унікальними граматичними конструкціями і більш-менш звичайною англійською мовою, яка має специфічний шотландський акцент. Так, деякі единбурзькі слова значно відрізняються від власне англійських варіантів на рівні орфографії, наприклад: *Embura – Edinburg, fae – from, fitbaw – football, hoose – house, lang – long, rin – run, weel – well*; для розмовного мовлення характерне також злиття слів: *canna – can not, dinna – do not, isnae – is not, mebbe – may be, couldna – could not, winna – will not* тощо. Однак найбільш цікавим лінгвістичним явищем цього міста є так звані шотландизми, які В. Субич, як зазначалося вище, відносить до територіальних діалектів. На наш погляд, їх цілком можна вважати сленгом, оскільки шотландизми були створені штучно, свідомо та умисно для використання їх у розмовному мовленні зі стилістичною метою: для створення ефекту новизни, незвичності, відмінності від звичних зразків (зокрема англійських), для передачі певного настрою мовця, надання висловлюванню конкретності, живості, лаконічності, образності та для уникнення штамів і кліше. Саме таке визначення сленгу подає Е. Партридж [8].

Найяскравіше шотландизми проявляються в Единбурзі, який є історичним та культурним центром не лише Шотландії, але й усієї Великобританії. Схожими рисами сленгу кокні та шотландизмів є відсутність їхньої вікової та соціальної стратифікації, адже вони використовуються людьми різного віку, різних соціальних груп; як і кокні, шотландизми походять від простих повсякденних слів на позначення зовнішності, одягу, їжі, побутових предметів та явищ тощо, наприклад: *lassie – дівчина, laddie – хлопець, lug – вухо, billy – товариш, bothie – однокімнатний будинок, snell – холодний, wee – маленький, bonny – красивий, quaich – чашка, kebbuch – суп, tatties – картопля, fizzog – обличчя*. Визначальною ознакою шотландизмів є переважання прикметників та дієслів (на відміну від кокні, де переважають іменники): *hackit – потворний, honkin – брудний, minger – жахливий* (про особу), *plastered – п'яний, scalp – вдарити когось, scramble – йти геть, tap – позичати гроші*; наявність полісемії: *cannie – обережний, ніжний, хитрий, gleg – розумний, швидкий, живий, jitr – стрункий, тонкий, мізерний* [6].

Не менш цікавим з точки зору мовного побуту є британське місто Кардіф (столиця Уельсу). Як і Шотландія, Уельс теж має своє довговікову історію. Так, до XIII–XIV ст. валійці жили великими родовими кланами, у X ст. англійці підкорили лише частину Уельсу, а в 1536

році відбулося остаточне завоювання цієї країни Англією. Однак, як зазначає Н. Ємельянова, на відміну від інших регіонів, в Уельсі міри по асиміляції місцевого населення були в основному не насильницькими, тому валійці охочіше вливалися в англійське суспільство, ніж шотландці чи ірландці, які намагалися зберігати свою самобутність і надавали перевагу еміграції за кордон. Валійці ж переїжджали до Англії [2: 34].

Особливо гостро стояло питання мови. Політика англійської держави була спрямована на викорінення валійської мови, однак культурний геноцид у відношенні Уельса так і не відбувся. У процесі історичного розвитку валійська мова то частково витіснялася англійською та її американським варіантом, то знову відроджувалася, то доповнювалася англійськими діалектами, що призвело до виникнення валійської англійської мови, яка в попередні роки була більш характерною для південних регіонів Уельса, проте сьогодні знаходить своє застосування і в інших районах країни, зокрема в її столиці. Особливо яскраво риси валійської англійської мови проявляються на фонетичному та граматичному рівнях. Так, для Кардіфа характерне використання 3-ї особи однини замість 1-ї особи однини і множини, наприклад: *I knows, we knows*; скорочення дієслівних форм: *I in't goin', I doh wannw*; тенденція дифтонгізації та глоталізації, яка набула особливо поширення серед молоді: слово *little* вимовляється *li'l*, а *digital* як *digi'al*. На рівні лексики валійський сленг є досить яскравим у Кардіфі, мова якого піддавалася впливам різних діалектів та мовних варіантів. Тут можна зустріти слова власне валійської мови, які стосуються культури та поведінки, наприклад: *clennig – a gift of money, eisteddfod – a cultural festival, iechyd da – good health*; слова, що походять від англійських діалектів: *lumper – a young person, pilm – dust, sally – willow, steam – a bread-bin*; загальні англійські слова, які набули місцевого значення: *delight – a keen interest, lose – miss (lose the train), tidy – good, attractive, learn – teach, dysgu – learn and teach, boyo – boy* (у негативному значенні).

Крім того, слід також зазначити, що розповсюдження дифтонгізації та глоталізації стали результатом впливу іншої форми англійської мови – Estuary English (естуарної англійської) на розмовні форми англійської в багатьох районах Великобританії. Особливо міцно така форма закріпилася в мовленні молодих жителів Кардіфа, адже цим діалектом розмовляли диктори телебачення, а молодь швидко почала його копіювати.

Отже, розглядаючи міські різновиди сленгу Великобританії в соціальному аспекті, слід зазначити, що у Лондоні та Единбурзі сленгізми позбавлені соціальної та вікової стратифікації, на відміну від Кардіфа, де на мовні новотвори більш позитивно реагує молода генерація. У культурологічному аспекті помітні деякі відмінності між досліджуваними містами: лондонський римований сленг кокні вживається навіть в елітних колах суспільства, він постійно поповнюється новими словами та фразами, особливо прізвищами відомих людей, що свідчить про обізнаність населення та постійний культурний розвиток; Единбурзький сленг є виявом патріотизму шотландців, консервативних поглядів на життя та прагненням відвоювати свою національну самобутність; жителі Уельсу, зокрема молоде покоління, намагається копіювати деякі англійські діалекти, що призводить до постійної асиміляції валійської та англійської мов. Подальшими розвідками нашої роботи є дослідження українських та російських міських різновидів сленгу в порівнянні з британськими.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Белаш А. В. сленг та його роль у сучасній комунікації / А. В. Белаш // Вісник Луган. нац. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. – 2012. – № 9. – С. 12-16.
2. Ємельянова Н. А. История возникновения и развития валлийского варианта английского языка (Wenglish) / Е. Н. Ємельянова // Гуманитарные исследования. – 2012. – № 9. – С. 32-39.
3. Маковский М. М. Английские социальные диалекты (онтология, структура, этимология) : Учеб. пособие. – М. : Высш. школа, 1982. – 135 с.
4. Миколенко Т. М. Мова міста: динаміка та сучасний етап вивчення / Т. М. Миколенко // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. праць Київського нац. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. – Вип. 43, ч.3. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2013. – С. 77-82.
5. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Підручник. – Полтава: «Довкілля-К», 2008. – 711 с.
6. Словник онлайн. Режим доступу: http://en.wiktionary.org/wiki/Appendi:Glossary_of_Scottish_slang_and_jargon

7. Субич В. Г. Диалекты британського варіанта англійського мови / В. Г. Субич // Проблеми типології мов : сб. науч. статей. – Вып. 5. – Казань: Из-во ТГГПУ, 2011. – С. 138-146.
8. Partridge E. Slang Today and Yesterday : A history and a Study. – London, 1979. – 476 p.
9. Wherrett D. A Dictionary of Cockney Rhyming Slang. – London, 2010. – 77 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Гарлицька – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови з методикою викладання Криворізького педагогічного інституту Державного вищого навчального закладу «Криворізький національний університет».

Наукові інтереси: лексикологія та стилістика англійської й української мов, порівняльне мовознавство, соціолінгвістика, лінгвокультурологія, інтерпретація художнього тексту.

ДО ПИТАННЯ ПРО АНГЛІЙСЬКИЙ СЛЕНГ ТА ЙОГО ВХОДЖЕННЯ В НІМЕЦЬКУ МОЛОДІЖНУ СУБКУЛЬТУРУ

Світлана ЧОРНА (Запоріжжя, Україна)

У статті розглядаються погляди різних учених на поняття „сленг” та причини входження сленгових англіцизмів у сучасну німецьку мову, зокрема у молодіжну субкультуру. Зосереджено увагу на особливостях молодіжного німецького сленгу, процесах заміни питомих німецьких слів англіцизмами, які складають конкуренцію німецьким синонімам. Визначено причини лексичних змін у мовленні молодих людей Німеччини – лінгвістичні й екстралінгвістичні. Також розглядається ставлення німецької громадськості до питання проникнення англіцизмів в німецьку мову.

Ключові слова: запозичення, англіцизми, сленг, екстралінгвістичні та інтралінгвістичні причини, німецька молодіжна субкультура.

The article discusses the views of various scholars on the concept of "slang" and reasons for slang anglicizes entering into modern German, in particular youth subculture. Focus on specifics of German youth slang, process of replacing resistivity German words by anglicizes that compete with German synonyms. The reasons of lexical changes in young people in Germany speech - linguistic and extralinguistic. We also consider the attitude of German public to the issue of penetration anglicizes in German.

Keywords: Drawing, anglicizes, slang, extra- and intralinguistic reasons, German subculture.

У будь-якій мові поряд з літературною мовою існують територіальні, регіональні, діалектні варіанти, розмовно - повсякденна лексика, яка включає в себе молодіжну лексику. Світ молоді – особливий світ, в якому існує свій звід неписаних законів і своя мова.

Молодіжним жаргоном прийнято називати не мову всієї молоді, а специфічні форми, що виникли під впливом різних причин, які використовуються деякими групами молоді. Ця мова не має обмежень у часі і просторі [3: 52].

Лінгвісти відзначають, що політичне та соціально-економічне життя країн, як в дзеркалі, відбивається в лінгвістиці, особливо протягом двох останніх десятиліть. Саме соціальні проблеми, що є найбільш гострими для суспільства, знаходять відгук у молодіжній мові з багатим стилістично забарвленим словником.

Є. В. Розен у статті «Підлітково-молодіжний словесний репертуар (на матеріалі сучасної німецької мови)» пише, що насамперед викладачеві в школі і ВНЗ відомо, що мовлення учнів має своєрідність, особливо помітну завдяки багатьом типовим словам і висловам. Це лексика пов'язана з процесом взагалі навчання, в тому числі професійного, з дозвіллям, а також та особлива, суто «молодіжна» лексика, яку часто називають «жаргонною», чи «сленговою» [5].

Сленг (англ. *slang*) – 1). Розмовний варіант професійного мовлення; жаргон. 2). Жаргонні слова або вирази, характерні для мовлення людей певних професій або соціальних прошарків, які, проникаючи в літературну мову, набувають помітного емоційно-експресивного забарвлення [2]. За визначенням Розенталь Д. Е., Теленковой М. А., сленг – це слова і вирази, що вживаються особами певних професій або соціальних прошарків [6]. В англійській мові термін «сленг» має загальне значення «неформальна мова» (*slang – informal speech*) [8].

Найважливішою особливістю молодіжної мовної культури є активне поширення сленгу, який виникає часто як протест проти словесних штампів, одноманітності повсякденної мови, і, врешті – решт, просто прагнення до елітарності в тексті, бажання сказати гостре слівце, відзначитися, бути оригінальним, що так властиво молоді у всі часи.

Використовуючи у своїй мові сленг, молоді люди хочуть висловити своє критичне, іронічне ставлення до цінностей світу старших, проявити свою незалежність, самоствердитися, завоювати популярність у молодіжному середовищі, а також намагаються виділитися з маси особливо у ставленні до груп дорослих носіїв мови особливою мовою, так званою «модною» мовою. Загальновідомо, що молодь прагне до самовираження за допомогою зовнішнього вигляду, формою проведення дозвілля, прихильністю до графіті (graffiti), хіп-хоп (Hip Hop) і т. д. Сленг – це також один із способів самовираження молодих людей, а також спосіб приховати сенс сказаного від оточуючих їх «чужих» людей, тобто це їх прихована, зашифрована, «таємна» мова [1].

З метою самоствердження, бажаючи бути сучасними, «просунутими», молоді люди починають вживати слова підвищеної емоційності, за словами Є. В. Розен, «сильні», «неспокійні» і навіть шокуючі слова і оціночні слова, що відрізняються від загальноприйнятої мовної норми, і які ніяк не можна визнати окрасою розмовної мови. У хід йдуть елементи різнопланової лексики, іншомовні слова, професіоналізми, вульгаризми та англіцизми.

Як показують дослідження, молоді люди активно вдаються до англійських мовних засобів через цілий ряд лінгвістичних та екстралінгвістичних причин. Серед них особливо слід виділити загальні тенденції соціального розвитку і глобалізацію сучасних молодіжних культур. Водночас значущими виявляються і відомі лінгвістичні причини запозичення: необхідність в позначеннях, синонімах і експресивній лексиці, прагнення до економії мовних засобів та ін.

Англійська лексика дозволяє реалізувати прагнення до оригінальності, експресивності, створює ефект новизни і незвичності. У досліджуваній соціальній субкультурі застосування знаходить і конспіративна функція англіцизмів, що дозволяє приховати небажаний зміст і дистанціюватися від інших представників мовного співтовариства. До того ж, володіння «модною», актуальною лексикою підвищує престиж всередині соціального оточення і виступає важливим стимулом до її використання в молодіжному середовищі.

Тема англійських запозичень у німецькій мові стала об'єктом вивчення багатьох як вітчизняних, так і зарубіжних лінгвістів (В. Бету, І. Бодуен де Куртене, У. Вайнрайх, Л. Васильєва, М. Герлах, Є. Гордишевська, Л. Крисін, Б. Карстенсен, Ю. Косенко, Г. Фінк, Е. Хауген, С. Хільгендорф, В. Щерба, В. Янг та ін.), інтерес до цієї проблеми з часом не згасає, що свідчить про її багатоаспектність і невичерпність.

Одним з перших у лінгвістиці англіцизми почав досліджувати Х. Ціндлер, який і запропонував саму дефініцію: англіцизми – це не просто запозичені слова або незвичні комбінації слів, а й будь-які вживання за британським чи американським зразком. Цим терміном переважно користуються сучасні дослідники на позначення запозичень з англійської мови (З. Віхтер, Р. Глан, К. Таутенхан, Х. Фінк, В. Янг, Ч. Янгік та ін.) [4].

Існує чимало так званих «прихильників» і «супротивників» англо-американського впливу на німецьку мову. На думку «прихильників» запозичень з англійської мови, вона має, по-перше, структурну перевагу, тобто компактність англо-американських запозичень порівняно з німецькими замінами; по-друге, це – економічна перевага, пов'язана зі спрощенням комунікації в глобальних сферах глобального світу; по-третє, англійська мова дає можливість брати участь у світовій комунікаційній культурі (молодіжна мова, Інтернет).

Супротивники англіцизмів стверджують, що, по-перше, німецька мова втрачає свою колишню потужність; по-друге, що вона перестає бути престижною; по-третє, що в німців недостатньо самосвідомості й вони не сприймають цінність власної мови як ознаку власної ідентичності [9].

Англіцизми в німецькій мові стали однією з тем Німецького конгресу германістів, що проходив з 22 по 25 вересня (*Deutscher Germanistentag*), в якому беруть участь більше 600 експертів з усього світу, повідомляє інформаційне агентство фра. На думку одного з організаторів заходу – голови товариства, що об'єднує викладачів германістики в ВНЗ (*Gesellschaft für Hochschulgermanistik*), Йорга Киліана (*Jörg Kilian*) – надлишок англійських слів «абсолютно марно доводить до сказу пуристів». У всякому разі, за словами вченого, «у

німецькій мові частка англіцизмів порівняно мала»: вона становить лише близько трьох відсотків від загальної словникового складу.

До того ж, серед цієї «чужорідної лексики» є й такі давно онімечені англіцизми, які вже нікого не дратують, як підкреслив Йорг Кіліан в інтерв'ю *dpa* і нагадав, що німецька мова вже неодноразово піддавалася масованому впливу інших мов, зокрема, латині й пізніше – французької.

Більшою мірою англійські запозичення в сучасній німецькій мові характерні для молодіжного сленгу. Молодь же використовує їх, щоб відмежуватися від старшого покоління, виявляючи при цьому, як зазначив учений, «велику винахідливість». А ось у мові корпоративної реклами, вказав Йорг Кіліан, англійські слова не завжди потрапляють у ціль, бо певних клієнтів «неприродна» англійська швидше відлякує [10].

Однак багато сленгізмів запозичені саме з англійської мови: *Mopping – Menschen am Arbeitsplatz verachten, schlecht behandeln, erniedrigen, schikanieren*; *Cartoon – satirische Geschichte als Comicstrip oder Kurzfilm*; *Karsting – Vorsprechen, vorsingen oder vortanzen*; *City – Altstadt oder Geschäftszentrum*; *Chow – Darstellung*; *Laser Chow – Lichtdarstellung*; *Shopping-Center – modernes Einkaufszentrum*; *Crash – Zusammenstoß (Autounfall)*; *Designer – Entwerfer*; *Clinch (in Clinch sein) – mit jemandem in Streit sein*; *Wooky! – Super ! Klasse ! Sorry! – Sich entschuldigen, dabei höflich bleiben, auch wenn der Chef (der Kunde, der Supervisor) tobt*.

Разом з тим чимало англіцизмів у молодіжній мові піддаються процесу інтеграції відповідно до правил, що діють в німецькій мові у різних частинах мови. Бувають досить цікаві випадки порушення правил утворення множини як англійської, так і німецької мови. Так, у молодіжній мові трапляється випадок додавання закінчення *-s* до англійського іменника *People*.

Особливістю молодіжної мови є паралельне вживання англійської та німецької форми деяких прикметників (*freaky / freakig, funky / funkig, funny / funnig*). Оригінальною рисою молодіжного мови також є можливість вживання у відмінковій формі деяких запозичених прикметників, незмінних в літературній мові (*einige fitte Leute, die sexieste Musik*). Характерно, що в молодіжній мові можлива зміна за ступенями порівняння англійських прикметників, яким в літературній мові не властива диференціація за якістю: *...eins der livesten Albums*.

Молодь також часто використовує велику кількість прикметників і вигуків (*hey! wow ! Yeah!*), для вираження внутрішнього емоційного стану та оцінки навколишньої дійсності.

Особливою популярністю у молоді користуються префікси *hyper-*, *mega-*, *super-*, *ultra-* та ін, що служать для вираження вищого ступеня позитивної оцінки або загальної ознаки посилення. Молоді люди активно використовують багаторазове посилення, вживаючи кілька підсилювальних префіксів підряд (*Ein ultra - ober - cooler - mega - Rap- Hat!*).

Ніхто з молодих людей сьогодні не вживає слова «das Fest», «das Treffen», тому найбільш популярними є слова «Party» - вечірка, «Meeting» - зустріч, вони складають сильну конкуренцію німецьким синонімам. Як приклади частішого вживання можуть служити такі англійські слова: *crazy* = (нім.) *verrückt* (божевільний), *easy* = (нім.) *leicht* (легко, просто), *too much* = (нім.) *zu viel* (занадто багато), *super* = (нім.) *sehr gut* (дуже добре) [7].

Особливо часто вживаються вирази, які є за змістом синонімами слів "дуже добре", "відмінно", "прекрасно", "чудово" - "Super" (*hoch besser als sehr schön, sehr gut*), "Prima", "Klasse", "Toll", "Schau", "Geil" (*sehr gut*), "Megageil" (*sehr sehr gut*), "Cool" (*besonders gut*), "Fett" (*sehr gut*), "Funky" (*sehr gut*), "Krass" (*sehr gut*), "Tierisch", "Teufisch", "Höllisch" (*sehr gut*), "Irre" (*besonders gut*).

Існує думка, що англіцизми часто не потрібні, їх можна легко замінити німецькими словами. Саме вони виявляються не стовідсотковими еквівалентами вже наявної лексики, а синонімами, що вносять новий відтінок, іноді суто експресивний, а іноді й понятійний: *Kicker – Fußballspieler* (футболіст), *Killer – Totschläger* (вбивця), *Boy – Laufjunge* (розсильний), *Bote* (кур'єр), *Diener in Hotels* (слуга в готелі), *Quiz – Denksportaufgabe* (вікторина).

Звичайно, англiцизми вносять певну новизну у мову, визначають мовний портрет молодi людини, але вони досить часто ускладнюють розумiння вислову. Таким чином, вiдбувається ничим не виправдана англiзацiя повсякденної мови.

Подiбнi процеси вiдбуваються i в iнших мовах свiту, вони засвiдчують мовну глобалiзацiю, хоча кожна краiна та її вченi по-рiзному реагують на подiбнi факти: однi вважають, що цi явища тимчасовi, iншi – все-таки вони загрожують небажаним змiнам у системi рiдної мови.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Береговская Э. М. Молодежный сленг: формирование и функционирование / Э. М. Береговская // Вопросы языкознания. – 1996. №3 - С. 32-41.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпiнь: ВТФ „Перун”, 2001. – 440с.
3. Крючкова Т. Б., Нарумов Б. П. Зарубежная социолингвистика: Германия, Испания / Т.Б. Крючкова, Б.П. Нарумов. - М.: Наука, 1991. - 153 с.
4. Мищенко А.Л. Адаптація англiцизмiв до системи сучасної нiмецької мови (на матерiалi англiцизмiв комп'ютерної галузі й технологiй): автореф. дис. ...канд. фiлол. наук: 10.02.04. / Мищенко Алла Леонiдiвна: Донецький національний ун-т./ Донецьк, 2009 – 20с.
5. Розен Е.В. Подростково-молодежный словесный репертуар (на материале современного немецкого языка) // Иностранные языки в школе. - 1975. - N 2. - С. 7-18.
6. Розенталь Д. Э., Теленкова М. А. Словарь-справочник лингвистических терминов / Д.Э. Розенталь, М.А. Теленкова. - М., 1976. - 514с.
7. Романова М.С. Специфика функционирования англицизмов в немецком молодежном языке / Мария Сергеевна Романова. М., 2001. – 180с..
8. Dictionary Russian – Englisch. Англо-русский словарь. – Collins, 2000. - 564с.
9. Zifonun G. Überfremdung des Deutschen: Panikmache oder echte Gefahr? Institut für Deutsche Sprache, 2002.
10. [E-resource] : <http://www.dw.de/германисты-не-боятся-англицизмов/a17107092>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Чорна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов Класичного приватного університету м.Запоріжжя.

Наукові інтереси: лексика й фразеологія нiмецької мови, сучасні процеси нiмецької мови у молодiжній субкультурi, педагогічна культура викладача у ВНЗ.

СТУДЕНТСЬКИЙ СЛЕНГ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

Сергій ЛЕЖНЬОВ, Валентина ЯНСОН (Горлівка, Україна)

Стаття присвячена структурно-семантичному дослідженню сучасного студентського сленгу в англійській мові. Виокремлюються тематичні та структурно-семантичні групи сленгізмів. Встановлюються їхні способи творення. Визначаються екстралінгвальні чинники, що зумовлюють виникнення нової сленгової лексики.

Ключові слова: сленг, студентський сленг, структурні типи, семантична структура слова, екстралінгвальні чинники.

The article is devoted to the structural and semantic study of contemporary student slang in English. Thematic and structural-semantic groups of slang words have been distinguished. The ways of their formation have been established. Some extralinguistic factors that determine their occurrence have been identified.

Key words: slang, student slang, structural types, the semantic structure of the word, extralinguistic factors.

Сленг – набір слів або нових значень вже існуючих слів, що вживаються в різних професійних, громадських, вікових та інших об'єднаннях людей. Незважаючи на наявність значної кількості досліджень у галузі сленгу, цей шар лексики залишається явищем, що постійно привертає увагу науковців у зв'язку з тими динамічними процесами, що відбуваються в цій сфері й зумовлюють актуальність подальших досліджень [1; 2; 3].

Метою статті є вивчення структурно-семантичних особливостей студентського сленгу в англійській мові. Мета роботи зумовлює вирішення таких завдань: 1) виокремлення тематичних груп студентських сленгізмів; 2) встановлення їхніх структурно-семантичних типів; 3) визначення способів творення студентського сленгу; 4) аналіз екстралінгвальних чинників, що впливають на процеси виникнення нової студентської сленгової лексики.

Об'єктом дослідження стають студентські сленгізми англійської мови. Предметом вивчення є структурні та семантичні особливості сучасного студентського сленгу. Матеріалом дослідження слугують сленгізми, які функціонують у студентському середовищі й зафіксовані англословниками [7; 8].

Сленг визначається неоднозначно. Єдиного підходу в лінгвістиці стосовно визначення поняття «сленг» не існує. Погляди лінгвістів щодо питання сленгу можна узагальнити таким чином: «Сленг – це нелітературна (інтердіалектна, напівдіалектна, неформальна, субстандартна, професійна) мова. Сленг – це фамільярний стиль мови у спеціальній галузі. Сленг – це розмовний варіант професійного мовлення; жаргон. Сленг – це групова говірка. Сленг – це лексичний шар / пласт розмовного мовлення. Сленг – це варіант лексичних норм. Сленг – це не літературна / субстандартна емоційно забарвлена лексика» [3: 23].

У пропонованому дослідженні під сленгом слід розуміти ненормативну, стилістично знижену й функціонально обмежену мову студентів, що виконує комунікативну та емоційно-експресивну мовленнєві функції, до складу якої входять сленгові лексичні та фразеологічні одиниці, що вживаються у студентському середовищі.

Слова та словосполучення, що передають поняття, пов'язані зі студентським життям, її особливостями, і які вживаються в мові студентів, належать до лексики, що розподіляється за певними тематичними групами, під якими розуміються лексичні та фразеологічні одиниці, що поєднуються однією ситуацією або однією темою, і для яких зв'язок між значеннями, тобто загальна ідентифікуюча (ядерна) сема [4], не є обов'язковими. Відношення між елементами тематичної групи зумовлені екстралінгвальними чинниками, а вона є сукупністю матеріальних та ідеальних денотатів, що позначаються словесними знаками.

Тематична група характеризується різнотипними відношеннями між її членами або їхньою відсутністю. Форма упорядкування денотатів, що складають тематичну групу, є перерахування. Дані тематичні групи інтенсивно поповнюються новими лексичними та фразеологічними одиницями:

1. Розмовні формули (вітання, прощання, схвалення, згода і т.п.): *Abyssinia!* / *Holler!* / *Holla!* – 'до побачення'; *Apricot!* – 'вигук схвалення';

2. Люди: *bessie* / *bra* – 'кращий друг'; *Asian massive* / *the Asian invasion* – 'група молодих азіатів';

3. Характерні риси, якості людини, зовнішність людини: *all that* – 'особлива людина'; *bungled* – 'потворний, непривабливий'; *all about (it)* – 'бути захопленим, прагнути чогось';

4. Стан людини: *bollocksed* / *bosfotick* / *cabbaged* – 'н'яний';

5. Приміщення, житло: *animal house* – 'студентське житло в коледжі, мешканці якого не відрізняються охайністю';

6. Погодні умови: *baltic* – 'зимно, морозно';

7. Їжа, напої: *beevo(s)* – 'пиво'; *rappu* – 'хліб';

8. Грошові одиниці: *cake* / *coinage* – 'гроші';

9. Навчання: *flag* – 'провалити іспит'.

Морфологічними способами словотвору у сфері студентської сленгової лексики є:

словоскладання (*arm* (n) + *candy* (n) > *arm candy* (N) – 'тимчасовий ескорт, зазвичай однокурсник');

афіксація (*de-* + *frosted* > *de-frosted* – 'схвильований, збуджений'; *alter* + *-ed* > *altered* – 'н'яний'; *floor* + *-ed* > *floored* – 'н'яний'; *leather* + *-ed* > *leathered* – 'н'яний'; *bachelor* + *-ette* > *bachelorette* – 'самотня жінка'): *They do everything to make bachelorette party shopping hilarious, easy and fun* [bachelorette.com]; *Come on, don't get all de-frosted* [8: 121];

скорочення, аббревіація, телескопія (*B.M.O.C.* = *big man on campus* – 'впливовий однокурсник'; *gank* = *grab* + *yank* – 'крати або брати чужі речі без дозволу'; *gongol* = *goon* + *mongol* – 'дурень'): *B.M.O.C. stands for «Big Man of Christmas», referring to Santa Claus; it is a play on the term «Big Man on Campus», meaning a highly respected individual* [wiki.teamfortress.com]; *Stop ganking my clothes* [8: 178].

Поповнення словникового складу здійснюється значною мірою шляхом семантичної деривації, в процесі якої відбуваються зміни семантики вихідних одиниць. Вони можуть бути спрямовані на використання мовного знака в новому значенні або новій функції. Провідну

роль у семантичних змінах відіграє механізм метафорики. Метафора є багатоаспектним явищем. На думку Дж. Лакоффа та М. Джонсона, вона «пронизує все наше щоденне життя і виявляється не тільки в мові, але й в мисленні та дії. Поняттєва система, у межах якої думає і діє людина, є метафоричною за своєю сутністю» [5: 387].

Мотивація студентських сленгізмів, створених на базі загальноновживаної лексики, здійснюється за допомогою образів, на основі яких народжується метафора. Нова лексика виникає внаслідок метафоричного переосмислення вже відомих лексичних одиниць, які переходять до сфери сленгізмів на позначення людини, її зовнішності, рис характеру, поведінки, способу життя:

apple-polisher – ‘підлесник’; *blank* – ‘ігнорувати кого-небудь’; *bunk* – ‘немодний’; *cake* – ‘гроші’; *cherry* – ‘новий, свіжий, привабливий’; *chief* – ‘дурний’; *chilly* – ‘модний’; *cooking* – ‘чудовий, прийнятний’; *crippled* – ‘п'яний’; *delicious* – ‘приваблива людина’; *dingo* – ‘дурна людина’; *drag-arsing* – ‘повільний’; *drossy* – ‘неприємний, такий, що розчаровує’; *minted* – ‘заможний’; *love* – ‘відмінний, чудовий’. *Newlywed Betty Jo encourages husband Steven to become an apple polisher* [sidereel.com/Petticoat_Junction].

Семантичний аналіз досліджуваної лексики свідчить про те, що джерелами метафоризації в субстандартній лексиці стають лексичні одиниці, що належать до таких груп, як назви їжі, тварин, ознак і рис живих істот і т.п.

Структурно-семантичний аналіз сленгової лексики дозволив виявити найбільш частотні моделі слів, які утворюються на основі метафори:

n + n (*apple, polisher*) – *apple-polisher* ‘підлабузник’;

adj + n (*easy, rider*) – *easy-rider* – ‘сидр’ (у таких структурах метафоричному переосмисленню може підлягати один або обидва компоненти).

Метонімічні переосмислення загальноновживаної лексики також відбуваються в субстандартному студентському лексиконі: *pants* – ‘вигук несхвалення’; *arm* – ‘сила’; *armpits* – ‘вигук глузування’.

Низка нових сленгізмів утворюються на основі алюзії, натяку на загальновідомий історичний, літературний чи побутовий факт. Правильне сприйняття алюзії неможливе без розуміння відповідних реалій, пов'язаних із ними: *Baldwin* – ‘привабливий чоловік’ (натяк на Аліка Болдвіна, зірки романтичних голлівудських фільмів).

Одним із важливих шляхів поповнення студентської сленгової лексики є евфемія, навмисна заміна знака певного поняття описовим найменуванням або іншим знаком, яка використовується з метою запобігання «комунікативних конфліктів та невдач, уникання відчуття комунікативного дискомфорту у співрозмовників» [6: 391]:

altered – ‘н'яний’. *People are in an altered state when drunk* [uk.answers.].

Для субстандартної лексики характерною ознакою є наявність емоційно забарвлених лінгвальних інновацій, побудованих на каламбурі, в основі якого є смислове поєднання в одному контексті різних значень одного слова, або різних слів (словосполучень), тотожних або подібних за звучанням. Формальні способи творення каламбуру є різними. Це багатозначність слів і словосполучень; омонімія; схожість слів і словосполучень за звучанням:

Kipling – ‘вигук схвалення’. *If training-shoes provoke an excited exclamation of «Hey, man, they're Kipling!» the wearer can rest assured that their street-credibility is intact. Slur ‘ruddy hard’ into Rudyard, and there you have it* (*Guardian*, 26 September 1989).

Продуктивним способом утворення студентських фразеологізмів є повне або часткове переосмислення значень перемінних словосполучень, які мають великий семантичний потенціал. Під переосмисленням розуміють будь-яке значеннєве зрушення, що призводить до втрати власного значення компонентів лексичної одиниці і до появи в них нового значення, реалізованого лише в цій одиниці.

Утворення образних фразеологічних одиниць пов'язано з порушенням законів логіки, коли поєднуються логічно несумісні поняття, а в понятті є ознака, що суперечить йому. В основі таких фразеологізмів лежить неповторний образ, що створюється нереальною ситуацією й зумовлюється творчим характером переосмислення, яке може бути

метафоричним (тобто заснованим на схожості між двома об'єктами дійсності) або метонімічним (заснованим на переносі значення за суміжністю):

get messy – ‘сп'янілий від напоїв або наркотиків’;

a few fries short of a happy meal – ‘з інтелектуальними порушеннями, ненормальний, ексцентричний’ (посилання на фаст-фуд із ресторану Макдональдс): *...not very intelligent I could tell he was a few fries short of a Happy Meal, but unfortunately you can't arrest someone for being stupid* [idioms.thefreedictionary.com].

Дослідження словотворчих процесів у сфері студентського лексикону дозволяє зробити такі висновки:

утворення нових сленгізмів відбувається, головним чином, шляхом метафоричного переосмислення слів загальноживаної лексики;

типом метафори, характерним для студентських сленгізмів, є образна та експресивно-оцінна метафора;

метонімія є другим за значенням вербокративним засобом збагачення, який являє собою процес перетворення асоціацій об'єктів за суміжністю і понять за їхньою логічною близькістю на зв'язаність категорій значення, що сприяє виконанню номінативних цілей;

евфемічна лексика відбиває тенденцію її нейтралізації та меліорації негативного логіко-інформаційного змісту лексичних одиниць;

каламбур як семантичний феномен, мовний жарт, що вживається у мові студентів, дозволяє уникати цензури культури і висловлювати значення, що вважаються табуйованими, тривіальними, абсурдними, виконуючи функції маскування або створення комічного ефекту.

Подальше вивчення студентського сленгу передбачає дослідження його когнітивно-комунікативних аспектів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арапов М. В. Сленг // Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – 2-е изд. – М.: Большая российская энциклопедия, 1998. – С. 461.
2. Клименко О. Л. Сленг і його взаємовідносини з літературною мовою // Вісник Запорізького державного університету. – Запоріжжя: Запорізьк. нац. ун-т. – 1998. – № 1. – С. 68-70.
3. Балабін В. В. Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу. – К.: Логос, 2002. – 300 с.
4. Weinreich U. On the semantic structure of language // Greenberg J. H. (ed.) Universals of language. – Cambridge (Mass.), 1963. – P. 176-177.
5. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафори, котрими ми живем // Теория метафоры. – М.: Наука, 1990. – С. 387-415.
6. Крысин Л. П. Эвфемизмы в современной русской речи // Русский язык конца XX столетия (1985-1995). – М.: Наука, 1996. – С. 391-402.
7. Dictionary of American Slang / [Richard A. Spears]. – National Textbook Company: Lincolnwood, Illinois, USA, 1991. – 528 p.
8. Dictionary of Contemporary Slang / [Tony Thorne]. – A&C Black London, 2007. – 494 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Сергій Лежньов, Валентина Янсон – старші викладачі кафедри фонетики та практики Горлівського інституту іноземних мов Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет».

Наукові інтереси: лексикологія, семантика, неологія.

МІСЦЕ АНГЛОМОВНИХ АРГОТИЗМІВ У НЕЛІТЕРАТУРНОМУ ШАРІ ЛЕКСИКИ ТА ПРОБЛЕМА ЇХ ВІДТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Анастасія НАРОЛЬСЬКА (Київ, Україна)

Статтю присвячено проблемам місця арготичних мовних одиниць серед лексики зниженого рівня, її відмежування від інших мовних явищ, виділення підсистем арго у складі жаргонної лексики, а також вирішенню перекладацьких завдань у процесі перекладу повідомлень арготичною мовою.

Ключові слова: арготизм, сленг, жаргон, знижена лексика, декласовані елементи, зашифрованість, нелітературність, реалія злочинного світу.

The paper deals with the problems of argot language units, their place in the lexis of the lower level and their dissociation from other language phenomena. The issues of distinguishing argot subsystems in jargon, and providing solutions to translation tasks while translating messages in argot are investigated.

Key words: argot, slang, jargon, understated lexis, declassified elements, encode, not literary, reality of criminal world.

На сьогоднішньому етапі розвитку перекладознавства цікавим об'єктом лінгвістичних досліджень виступають стилістично марковані мовні одиниці зниженої лексики. У зв'язку з демократизацією мови, зокрема свободою слова, постає важлива проблема доцільності та адекватності перекладу нелітературної лексики з національною та соціальною специфікою, а саме мови арго.

Метою статі є комплексний аналіз місця мови арго в лексиці сучасної англійської мови, зазначення її характерних ознак, а також знаходження шляхів вирішення поставлених перекладацьких завдань.

Проблемами арготизмів займалися такі вчені, як І. Р. Гальперін, М. А. Грачов, І. М. Жирмунський, І. М. Кочан, І. Г. Матвіяс, Е. Партрідж, Р. Спірс, В. А. Хом'яков та ін.

За визначенням дослідника М. А. Грачова, **арго** (від франц. *argot* – жаргон) у власному розумінні слова – це професійний жаргон злочинського світу у Франції. Існування цього жаргону прослідковується за десятками писемних пам'яток французької мови вже у XIII ст., а з XV ст. стосовно арго існують достовірні документальні свідчення. З XIX ст. відбувається швидке «розсекречування» арго. Його лексика змішується з просторічними шарами лексики, переважно в просторіччі Парижа, і водночас дедалі глибше входить у мову освіченої частини суспільства, а згодом і в літературну норму, потрапляючи в той її пласт, який утворює власне фамільярну мову «*language familière*». Звідси арго потрапляє в художню літературу [4: 38].

Арготизми зустрічаються в п'єсах В. Шекспіра, Т. Деккера, В. Конгріва, Б. Джонсона, Дж. Флетчера, у творах Дж. Г. Байрона, С. Батлера, Р. Гріна, Д. Грінвуда, Д. Дефо, Ч. Діккенса, Б. Літтона, Г. Філдінга, С. Річардсона, В. Скотта, В. М. Теккеря та багатьох інших.

Як зауважив мовознавець В. М. Жирмунський, «арго» – «свого роду пароль», за яким впізнають один одного декласовані шари, і могутній засіб професійної організації в умовах гострої соціальної боротьби. За словами науковця, «навчання» грає в поширенні арго дуже суттєву роль, так як «арго слугувало засобом впізнання «своїх» і в той же час – важливим професійним знаряддям, йому передусім навчають новачка, якого приймають у ватагу, як й іншим тонкошам ремесла» [6: 35].

Дослідник І. М. Кочан визначає арго так: «Арго – спеціальний умовний жаргон вузької соціальної групи, набір незрозумілих для сторонніх людей слів і висловів, який уживається з метою ізолюватись від інших» [7: 225].

Досить цікавим є ще одне визначення М. А. Грачова: «Арго – термін, який застосовується для позначення сукупності мовних засобів (головним чином, особливих слів та ідіоматичних виразів), вироблений членами певних суспільних груп з метою міжгрупової, часто – таємної комунікації. Той факт, що арго створено для розуміння лише в обмеженому колі людей, вирізняє його, з одного боку, від сленгу, тобто безлічі висловів для широкого вжитку, і, з другого боку, від жаргону, який хоч і є спеціальною мовою певної верстви чи професії, однак не обмеженого умисно рамками тієї чи іншої специфічної групи» [3: 34].

Як бачимо, з цього визначення випливає проблема диференціації арго, сленгу і жаргону. До речі, багато дослідників ототожнюють ці поняття.

За «Словником-довідником лінгвістичних термінів» Д. Е. Розенталя та М. А. Теленкової, поняття арго, сленгу і жаргону ототожнюються: «Сленг – слова і вирази, що використовуються особами певних професій чи соціальних шарів; арго – мова окремих соціальних груп, спілок, штучно створений з метою мовної відокремленості і який відрізняється наявністю слів, незрозумілих людям невластивим; жаргон – те саме, арго, але з відтінком зниженості» [10: 37].

Провести чітку грань між цими пластами лексики дуже важко, оскільки, як указує науковець І. Р. Гальперін, відмінність між професіоналізмами та жаргонізмами, між просторіччям та діалектизмами взагалі важко піддається урахуванню: «З погляду вживання в мові, для жаргонізмів і професійного сленгу характерна значно вужча сфера вживання, ніж

для загального сленгу та діалектизмів. Жаргонізми і професіоналізми, як правило, зрозумілі лише окремим групам населення. Їх можна віднести до маловідомого сленгу, до якого, до речі, часто відносять і арго» [2: 105–106].

Через те, що різні дослідники неоднозначно класифікують жаргони, арго, сленг та інші розряди зниженої лексики, на сьогодні немає чіткого місця арго в лексиці низького стилю.

Як уже зазначалось, на сучасному етапі розвитку арготична лексика є складовою, невід'ємною частиною жаргонної в різних сферах вживання. Отже, розглянемо арготизми у складі жаргонів.

1. Загальне кримінальне арго складає більшу частину всієї арготичної лексики. Саме ним користуються всі прошарки декласованих елементів: злочинці різних категорій, злидарі, безпритульні та ін. Для цього прошарку населення арго грає об'єднуючу роль, є засобом міжзлочинського спілкування, або ж наявне в обігу лише однієї чи кількох кримінальних спільнот. У лексиці, пов'язаній із кримінальною сферою, представлені назви: а) осіб: *cop, bull, bobby, copper, blue boy, Big John* – поліцейський, *cracksman, crook* – злодій, *shakedown artist* – шахрай; б) дій: *croak* – убити, *to nab, to collar, to bust, to run in* – заарештовувати, *to stick up, to pinch* – красти, *to crack a crib* – здійснити крадіжку зі зломом; в) місць: *fuzz* – поліцейська дільниця, *nick* – приміщення для затриманих людей, *lockup, pound, bandhouse, blockhouse, jailhouse, jankers, calaboose, can, choky, clink, college, hock, jug, mill, quod, stone-jug* – в'язниця; *prowl car* – автомобіль патрульної групи поліції, *gong* – сирена поліцейського автомобіля [9: 55].

2. Тюремне арго: *blue bag* – пакетик кави в якості валюти, *cadillac* – приємна робота, *funky* – про ув'язненого, що не миється, *down* – мати строк, *fix up* – давати в'язню в їдальні більше їжі, ніж іншим, *eyeball* – витріщатися з камери, *flick* – фото або картинка, відірвана на пам'ять з журналу, *fishing pole* – скручена газета в якості передавального механізму між камерами, *D-town* – штат Даллас, *chalk* – вино з дріжджів, цукру, рису, фруктів та води, *clique* – угруповання в'язнів, *cellie* – про співкамерника, *cell warrior* – ув'язнений, що кидається погрозами зі своєї камери.

3. Спеціалізоване арго. Арго бродяг та мандрівних робітників: *hog* – локомотив, *con* – кондуктор, *snoozer* – пасажир спального вагону, *cushion* – пасажирський вагон, *moniker* – прізвисько, *lamb, guntzel, purshun* – на позначення найманого хлопчика на побігеньках. Арго циркачів, коміків, естрадних артистів: *white-faces* – клоуни, *trainer* – приборкувач, *bulls* – слони, *convicts* – зебри, *humps* – верблюди.

4. Арго студентів, учнів. Шкільний жаргон можна кваліфікувати як корпоративний молодіжний жаргон. У ньому виділяється лексична група, яка є «ядром» шкільного жаргону – одиниці, які входять до неї, реалізуються в мовленні більшості школярів без яких-небудь (наприклад, територіальних) обмежень. Наприклад, *maths* – математика; *stinks* – хімія, *buzzer* – дзвінок, *hop* – дискотека, танці, *fresher* – першокурсник, *sophomore* – другокурсник, *people* – чуваки, *the old folks at home* – батьки, старі, *schoolma'm* – учителька, *old lady* – мати, *old man* – батько, *kid, teeny-bopper* – підліток; *praks* – практика (в медицині); *homers* – домашнє завдання; *zam* – екзамен [5: 30].

5. Армійське арго: *greenhorn, rookie, whippersnapper* – салага, молодий солдат, *whizz-bang* – снаряд, *equalizer* – пістолет, *non-com* – сержант, *Sam Browne* – офіцер, *push, onrush, onset, drive, thrust, mug, jump* – напад, атака, *big boy* – пушка, *barker, piece, six-shooter* – револьвер [11: 42].

6. Спортивне арго: *shake-up* – тренувальний зал; *kicker, kick* – футболіст, *mauler* – боксер, *mittens, mitts* – боксерські рукавички, *pugilist, pug* – борець, *diamond* – майданчик для гри в бейсбол, *tally* – рахунок, *ump* – суддя на полі, *concede* – програвати, *cycle, push-bicycle, bike* – велосипед, *gong* – медаль, *jumper* – м'яч, закинутий у стрибку, *chutist, para, skyman* – парашутист, *fly boy, birdman, George* – льотчик [1: 57-58].

7. Арго хакерів: *bug* – помилка в програмному коді; *nub* – новачок, початківець; *end user* – комп'ютерний користувач з не дуже високим рівнем знань в галузі комп'ютерних технологій, *lamer* – безнадійно неосвічений користувач комп'ютера, *high-rez* – технічно грамотна людина, яка не цурається нових технологій, але й не довіряє їм повністю, *naive user* – користувач із дуже невеликим досвідом роботи з комп'ютером, *power user* – користувач із

підвищеними вимогами до продуктивності комп'ютера, *superuser* – користувач, що має доступ до всіх ресурсів системи, *default user* – гіпотетичний користувач [8: 37].

Проаналізувавши вище наведену семантичну класифікацію арготичних мовних одиниць та беручи до уваги їхні характерні ознаки, виділяємо наступні особливості мови арго:

- Зашифрованість – основною причиною виникнення арготизмів є уникнення витоку інформації до сторонніх, тобто забезпечення повної секретності та безпеки передачі даних між «своїми». Така специфічна риса мови арго створює певні труднощі під час перекладу, адже перекладач часом не може «вловити» суть повідомлення, навіть враховуючи мовне середовище та комунікантів.

- Полісемантичність – характерною рисою арготизмів є те, що вони двоїсті за своєю природою. Тобто одним словом вони водночас позначають «звичайний» об'єкт реального світу та закодований зі свого, таємного. Зрозуміло, що така двозначність спричиняє деякі труднощі в роботі перекладача: з'являються його так звані «хибні друзі».

- Нелітературність – спочатку арготичною лексикою послуговувались лише представники нижчої версти населення, а саме декласовані елементи (злочинці різних категорій, люди поза законом, аморальні особи та ін.). Поширившись на жаргони, діалекти та сленг, дані мовні одиниці зберегли за собою місце в заниженій лексиці, тобто нелітературній мові, чому також сприяла наявність певної кількості ненормативної лексики.

- Виключність – мову арго було створено окремими групами населення для спілкування виключно між собою, що надавало їй деякої ексклюзивності, порівняно з іншими шарами лексики.

- Паразитуння на інших мовних явищах – оскільки мова арго живе серед певних груп населення, не виключеним є факт повного її зникнення у зв'язку зі зникненням цих прошарків. Проте, проаналізувавши досягнення інших мовознавців, можемо стверджувати, що мова арго активно розвивається за рахунок інших мовних явищ, таких як сленг, жаргон, діалект. Як уже було сказано, нерідко мовознавці ототожнюють ці поняття.

Потрапляючи до сленгу молоді, професійного жаргону та місцевих діалектів, мова арго отримує друге життя й нове дихання: арготизми набувають нових значень, а інші мовні явища відповідно збагачуються ними.

Зважаючи на вище зазначені особливості арготичної мови, розглянемо основні проблеми, з якими стикається перекладач під час вирішення своїх завдань.

Оскільки причиною створення арго було саме втаємничення інформації в повідомленні, її засекречування від сторонніх осіб, неважко здогадатися, що під час перекладу такої лексики виникають особливі труднощі, порівняно з перекладом текстів професійної спрямованості та художніх творів.

По-перше, перекладач виступає дешифратором повідомлення. Він має усвідомлювати, якою мовою передається вихідне повідомлення, а також що саме хотів сповістити адресант, використовуючи ті чи інші «особливі» мовні засоби.

Головною передумовою якісного перекладу реалій зниженої лексики є їх знання. Перекладаючи повідомлення, що несе в собі національно-культурну специфіку людських взаємовідносин, перекладач має застосовувати знання рідної мови, щоб мати уявлення про те, як би був названий той чи інший предмет або явище звичайною, а не секретною мовою. З цього випливає, що контекстуальний чинник та реалії є чи не найпершими помічниками у вирішенні перекладацьких задач.

З описаного робимо висновок, що перекладач, передусім, має бути обізнаний з реаліями та побутом декласованих елементів.

По-друге, при перекладі (особливо усному) слід враховувати комунікативну ситуацію, поведінку, звички та манери комунікантів. Перекладач має враховувати психологію групи населення, що спілкується мовою арго. Тут як ніколи важливу роль відіграє етикет та професійна етика перекладача. Не слід забувати, що в житті декласованих елементів усе засновується на взаємоповазі та шанобливих стосунках одне до одного. А це на пряму відбивається в мові: великого поширення набувають форми звертання (*BOSS – A term used to refer to officers*) та ввічливості (*DAP – A greeting or way of congratulating another, by pounding*

the bottom of one persons fist to the top of the others) [9: 54]. Особливо такі явища помітні в діалогах між старшими та нижчими за «рангом».

Тому ми схильні вважати, що не менш важливими для адекватного перекладу є знання ієрархії злочинного світу.

Підсумовуючи все вище зазначене, можемо з упевненістю сказати, що на сьогоднішній день поняття «арготизм» термінологічної точності не має. Мова арго використовується з метою ідентифікації групової належності співбесідника та приховування змісту сказаного, внаслідок чого арго характеризується певною соціальною обмеженістю. Як було виявлено, сьогодні арго поширене серед криміногенних структур (загальне кримінальне, тюремне, спеціалізоване арго) та у вжитку молоді (арго студентів та учнів, хакерів, спортивне, армійське), що пов'язано з тим, що велика кількість лінгвістів виділяє арго у складі жаргонів, сленгу, а подекуди не розмежовує ці поняття.

Очевидним є той факт, що серед сучасних завдань перекладознавства та лінгвістики взагалі, проблема адекватного перекладу арготичних одиниць є чи не найскладнішою в міжкультурному середовищі з огляду на специфіку використання мови арго, ареал її поширення та призначення. Перед перекладачем ставляться такі завдання: зберегти мовні норми рецептивної сторони та забезпечити їхню гармонію з мовою оригіналу; надати адекватний переклад закодованого повідомлення без втрати найменших імпліцитних смислів оригіналу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Беляева Т. М., Хомяков В. А. Нестандартная лексика английского языка / Т. М. Беляева, В. А. Хомяков. – Л.: ЛГУ, 1995. – 194 с.
2. Гальперин И. Р. О термине сленг / И. Р. Гальперин // Вопросы языкознания. – М.: Наука, 1996. – №6. – С.104 – 107.
3. Грачев М. А. Механизм перехода арготизмов в общенародный язык // Русский язык в школе / М. А. Грачев. – 1996. – № 5. – С. 34 – 37.
4. Грачев М. А. Русское арго / М. А. Грачев. – Новгород: Изд-во НГЛУ им. Н.А.Добролюбова, 1997. – 245 с.
5. Дорда В. О. Аксиологічні аспекти студентського сленгу США // Вісник СумДУ. – Суми: СумДУ, 2006. – №11. – С.39 – 43.
6. Жирмунский В. М. Национальный язык и социальные диалекты / В. М. Жирмунский – Л. : Худож. лит., 1996. – 215 с.
7. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту: Навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. / І. М. Кочан – К. : Знання, 2008. – 423 с.
8. Мокиенко В. М., Никитина Т. Г. Большой словарь русского жаргона / В. М. Мокиенко, Т. Г. Никитина. – Спб. : «Норинт», 2001. – 720 с.
9. Радзиховский Л. А., Мазурова А. И. Сленг как инструмент отстранения/ Л. А. Радзиховский, А. И. Мазурова // Язык и когнитивная деятельность. – М. : Наука, 1990 – 55 с.
10. Розенталь Д. Э., Теленкова М. А. Словарь-справочник лингвистических терминов / Д. Э. Розенталь, М. А. Теленкова.– М. : Просвещение, 1995. – 543 с.
11. Хомяков В. А. Нестандартная лексика в структуре английского языка национального периода: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: 10.02.04. / В. А. Хомяков – Л., 1990. – 75 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Анастасія Нарольська – викладач кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови факультету лінгвістики Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут».

Наукові інтереси: проблеми перекладацької еквівалентності, лінгвокультурологія, переклад стилістичних фігур.

ФУНКЦІЇ МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОГО ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ)

Марія СТОЛЯР (Одеса, Україна)

У статті розглядаються основні функції молодіжного сленгу на матеріалі художніх текстів видатних митців кінця ХХ – початку ХХІ століття. На основі попередніх досліджень з цього питання виділяються й аналізуються вісім функцій: естетична, експресивна, номінативна, комунікативна, когнітивна, соціальна, економії мовних ресурсів та евфемізації.

Ключові слова: (молодіжний) сленг, жаргон, функція, мова, художня література, художнє мовлення.

The paper runs about the basic functions of youth slang which are observed in the literary texts of prominent writers of the 20th–21st centuries: these are the aesthetic, expressive, nominative, communicative, cognitive, social, euphemistic functions and the one of language economy. They are defined and analyzed on the basis of the previous research.

Keywords: (youth) slang, jargon, function, language, fiction, figurative language.

Сленг як різновид мовної субкультури привертає увагу вітчизняних і зарубіжних мовознавців завдяки емоційно-експресивному забарвленню, лаконічності, образності сленгізмів тощо. Зацікавлення цим процесом відобразилося в працях П. М. Грабового, Й. О. Дзензелівського, С. А. Мартос, Л. О. Ставицької, О. О. Тараненка та інших мовознавців.

Починаючи з 90-х років ХХ століття сленг помітно розширює коло свого існування, поступово проникає в мовний побут, виходячи за межі молодіжної аудиторії. Сленг – це різновид розмовної мови, яка оцінюється суспільством як підкреслено неофіційна та характеризується динамічною зміною лексичного складу, що поповнюється за рахунок аргі, жаргонізмів, вульгаризмів, неологізмів [16: 42–44]. У наш час поширеним є вживання сленгових одиниць у мовленні теле- та радіопередач, газет, журналів тощо. Відображається прагнення наблизитися до кола слухачів (читачів), надати відтінку молодіжної розкутості, експресивності, тобто вплинути за допомогою молодіжного сленгу на людей різного віку. Але сленг не зупиняється лише на засобах масової інформації, найцікавішим, на нашу думку, є його поширення в сучасній художній літературі. Молодіжний сленг на матеріалі художньої літератури кінця ХХ–ХХІ століття ще не був предметом спеціального дослідження. Це вказує на актуальність обраної теми. Найвидатніші митці сьогодення не хestують гострим слівцем, демонструючи власну творчу розкутість, сміливість та індивідуальність. Вони прагнуть відображати живе мовлення, писати так, як говорять. Це пояснюється тим, що занадто чиста «фільтрована» мова українських творів радянського періоду набридла багатьом поколінням читачів і письменників. Відбувся своєрідний «вибух» ненормативної лексики в новітній українській літературі – це абсолютно нормальна реакція на роки жорстокої цензури. На нашу думку, справедливо зауважила Л. О. Ставицька: «Певно, ревнителі чистоти мови протиставлять жаргонні стилі комунікації дискурсові красивого слова, солов'їної гармоніки літературного стандарту – проте саме їхній дискурс нерідко приховує банальну брехню, ненависть, лукавство, нахально-витончене маніпулювання людською свідомістю та поведінкою. Така мовна інтенція – чи не найвищий вияв безкультур'я, духовного виродження...» [17: 14].

Матеріалом дослідження у статті обрано твори Юрія Андруховича, Любка Дереша, Сергія Жадана, Ірени Карпи, Світлани Пиркало та інших.

Виникає потреба ретельного дослідження й аналізу так званого «вибуху» сленгової лексики в сучасному художньому дискурсі. Метою цієї розвідки є аналіз функціональних особливостей сучасного молодіжного сленгу, виявлення його специфіки.

Сленг завжди виступав і виступає як певна чітко помітна мовна система: хоча, як і інші ланки мови, він постійно розвивається, поповнюється новими словами і новими значеннями слів, основний кістяк його лексичного, граматичного і фонетичного складу залишається незмінним. Не втрачає сленг і своєї функціональної своєрідності.

Молодіжний сленг як нестандартна лексика, звичайно, містить у собі естетичний компонент. Тому повністю поділяємо думку Л. О. Ставицької, яка говорить про **естетичну функцію**. «Естетику закладено вже в самій основі жаргонного вокабуляру, оприявлено в семантичному переосмисленні, метафоричній номінації, яка потребує і когнітивного першопрохідництва, і певної вербальної свободи, за якою стоять нові семантичні та естетичні цінності» [16: 264]. Процес мовлення взагалі є творчим процесом, тим паче сленгу властива художність, краса, нестандартність, неординарність та яскравість. Наприклад, у художніх текстах можна натрапити на вражаючі синонімічні ряди: *Я моментально зрозумів значення слова плющити. Мене плющило й в'ючило, грицало й пекало, щурило, пазурило, цвиркало, сутанило* наскрізь ковдрами в зірочку, аж підгиналися коліна [4: 224]. Також молодіжний сленг наповнений епітетами: *Мені сподобався цей фільм, і саундтрек кльовий, тільки що викачала з Інтернету* [18: 51]; *А ніфіга – все відбулося суперцивільно* [13: 17].

Естетичність молодіжного сленгу тісно пов'язана з експресивністю. Сленг у художніх творах часто застосовується для надання висловлюваному емоційності та експресивності, увиразнення характеристик, посилення впливу на читача. Щодо **експресивної функції** сленгу Л. О. Ставицька зауважує: «Як експресивний елемент, який утворює «стилістичний злам» (термін Ю. Лотмана), сленг ефективно використовується у прозі й поезії. Таке використання сленгу зі стилістичною метою є одним із дієвих способів перетворити його з надбання корпоративної групи на загальне вживання в царині національної мови» [16: 264]. Саме експресивна функція допомагає визначити емоційний стан мовця, більш того – його ставлення до навколишнього світу. За допомогою сленгової лексики продуцент отримує емоційну розрядку.

Говорячи про експресивну функцію сленгу, на нашу думку, потрібно перш за все сказати про іронію. Цей художній засіб має велике значення у сленгові, тому що молодіжне мовлення наскрізь пронизано іронією. За її допомогою продуцент має можливість, наприклад, показати свою перевагу, уникнути відповіді на некоректне запитання, налагодити контакт.

Ще один із прийомів, що застосовується у молодіжному мовленні, – це заміна слів їхніми семантичними синонімами, тобто такими, що мають не зовсім доречний смисловий відтінок. Наприклад, замість словосполучення: «*іди сюди*» вживається: «*мандруй сюди*», «*мігруй сюди*», «*крокуй сюди*» тощо [14: 200].

Часто смішне приховується під маскою серйозності з переважанням негативного ставлення до зображеного, насмішкою над ним. Тобто протиставляється те, що мусить бути, тому, що є: *Оркестр підхоплює цю химерну тему, всі раптом прохавують, який кльовий чувак цей Малий Чак Бері, як він все зав'язав прикольно, тож кожен намагається нічого не зіпсувати, Какао давно так не вставляло, він просто впав на лаву, сидів убитий і слухав, слухав, а вони все валили і валили, і навіть коли інваліди почали розповзатись, і бізнесмени розбрелись по тачках, і прибиральниці рушили збирати поміж рядами порожні пляшки з-під водяри і жмакані календарики з американським їблом преподобного – вони далі ніяк не могли зупинитись. І як вони грали! Як боги! Себто майже не лажали* [10: 37]. Часто за допомогою сленгової лексики іронічно описується характер героя або навколишнє середовище, події: *...Собака успішно і безтурботно просирає свої молоді роки...* [10: 8]; *Все, гаплик і так прийде. Підписав цей гандон, в сенсі презік, указ про входження у WTO (Редька бачила, що цьому Павлику що WTO, що BMW, але не зупинялася), скоро будемо всі дружно жерти рис зі Штатів і картоплю з Єгипту* [12: 14].

Цілком погоджуємось із Л. О. Ставицькою, яка, досліджуючи ненормативну лексику, говорить, що функціонально-стилістичний параметр жаргонної лексики насамперед пов'язаний із потужною сміховою першоосною, що є складником культури як такої та національної сміхової культури зокрема. Можна з упевненістю стверджувати, що виживання та зміцнення комунікативної потужності української мови великою мірою залежить від присутності в свідомості мовців національного сміхового вербального простору [17: 11–12].

Чільне місце в молодіжному мовленні посідають метафоричні номінації, що виявляють образні можливості внутрішньої форми вихідного уявлення: *кайф* (задоволення) – *кайфовий, кайфоломищик, кайфолом; башилі* (гроші) – *башляти* (платити), *башльовий* (платний), *небашльовий* (недорогий) тощо [14: 200].

Номінативна функція молодіжного сленгу полягає найчастіше в повторній номінації, тобто назви предметів і явищ, які існують у літературній мові, отримують нове значення, нові назви. Також сленг містить номінативні одиниці, які не мають еквівалентів у стандартній мові. Погоджуємось із дослідницею С. А. Мартос, яка зазначає, що однією з цікавих особливостей молодіжного сленгу є зміна значення лексем літературної мови, що додає мовленню іронічного забарвлення. Наприклад, *базар* у літературній мові – торгівля на відкритому місці, у молодіжному мовленні це слово має зовсім інше значення, а саме – мовлення; дієслова: *запльовуватись, грузити, кінчатися, стріляти, висіти, найжджати, доганяти* мають цілком розбіжне значення у літературній та сленговій мовах [14: 200]. Наведемо декілька прикладів з художньої літератури: *На звороті листівки нічого путнього не було* [12: 32]; *І, як завжди, шара допомогла* [12: 32]; *...особливою насолодою було стукати на п'ятикурсників...* [12: 33]; *Навіть коли та сиділа в аудиторії як довбень...* [12: 33]; *...якось смутно віддає*

татовими мутками [12: 35]; *Не схоже, що можна просто так забити...* [12: 35]; *...а були її звичні пофігістичні справи...* [12: 47]; *...всі ці понти з воротами на заздрість і страх ворогів виявилися смішними* [12: 42]; *І як ніколи легко було облажатися* [12: 67].

Завдяки цій функції молодіжний сленг можна розглядати як окрему своєрідну картину світу, що відображає світобачення і світовідчуття молоді. Мовці намагаються утворити назви на основі рідної мови, але поповнення часто відбувається за рахунок інших соціолектів або взагалі інших мов, наприклад англійської: *...преподобний сьорбає з великої пластикової кружки свою безпантову каву, обливає нею свою білосніжну сорочку, шит, говорить, факін шит...* [10: 29]; *Одного разу вона таки потрапила на шопінг* [10: 32]; *Слухай, систер, якщо чесно, то мені цей авантюризм глибоко сама знаєш де. В мене тут на день таких екишенів випадає...* [12: 34–35]; *Третій порадив піти в українську церкву і там підчепити гарного греко-католика, четвертий – піти на українське памі в Сіті...* [3: 152].

Сучасна наука відзначає тісний зв'язок процесів номінації й комунікації. **Комунікативна функція** сленгу інтегрує з номінативною в силу того, що найменування в сленгу, як і в мові в цілому, з'являються внаслідок комунікативних потреб мовців [11: 128]. Комунікативна функція сленгу полягає в передачі людьми одне одному певних думок, суджень, почуттів; у встановленні контактів, тим самим здійснюючи взаємовплив. **Фігово тобі?** – *співчутливо поцікавився він* [12: 220]; *Бо якби спитали мене особисто, я би сказав, що нам ці вибори зовсім мимо каси* [2: 34].

Цілком погоджуємось із дослідником В. Дордою, який виокремлює **когнітивну функцію** сленгу. Когнітивна функція сленгових лексичних одиниць проявляється в тому, що багато найменувань у сленгу несуть у собі додаткову інформацію, відсутню в стандартних позначеннях, і за допомогою цього репрезентують додаткові знання про навколишній світ. Крім того, когнітивність сленгових найменувань визначається дуже високим ступенем їхньої метафоричності, тому що при метафоричному переносі значення мовець виділяє ті ознаки об'єкта, які він вважає найважливішими, і на їхній основі слово одержує нове, переосмислене значення [6: 331]: *Боб відключився ще на станції...* [9: 129]; *...уже в кінці мене раптом перемкнуло...* [9: 131]; *...може, він повне гальмо і навіть не впізнає мене...* [9: 132]; *...я завис на кілька годин, чекаючи наступного потяга...* [9: 166]; *...і тут уже всі менеджери середньої ланки підриваються зі своїх місць...* [9: 175].

Аналізуючи функції жаргонів, Л. О. Ставицька підкреслює, що вони «структурують відповідні мовні картини світу й унаочнюють механізми пізнання цього світу певним соціумом» [17: 11–12]. Молоді люди користуються сленгом у певному середовищі. Найбільше сленгових фраз можна почути під час спілкування у колі друзів, однокурсників, близьких знайомих, оскільки ці фрази емоційно зближують їх та прямо, доступно і коротко виражають ставлення до подій, явищ, які обговорюються: *Це ця тупа жирна жадна сука, що сама нічо не вміла, сиділа дивилась, як ти смажиш всьо, її аж косопиздило кожен раз, як наливав олії на сковорідку, і потім сама ше жерла наші ахуєнні деруни і муж її алканавт блаженний кряхтів, що тепер сам таке навчиться робити – дванадцять євро за пару картофанів і ложку муки хоче?! – розгнівана Редька на решті видихнула. / – Тупу того. – Дордже вивчав інші пункти рахунку* [12: 155].

Отже, сленг забезпечує близькість. Він часто виконує важливу **соціальну функцію**, яка полягає у виключенні або включенні людини у близьке оточення. Сленг – лексична інновація в певному культурному контексті [15: 178]: *Не переживайте, народ! То ж звичайнісінькі сільські бики. Ми ще змусимо їх...гм-м...як то кажуть у народі, забашляти нам і вам бабки* [5: 57]; *Ха, так тобі казали ті старі пердуни із зовні? Вони всі вже впали в маразм* [5: 137]; *Отож ми там просиділи якусь годину, потаємно розглядаючи всіх фріків...* [1: 14]; *...що він абсолютно веселий і класний чувак* [1: 62]; *...цього разу на нього налетіла якась ужгородська шантрапа...* [1: 369].

Молодіжний сленг також виконує **функцію економії мовних засобів**, цьому сприяє, зокрема, такий спосіб словотворення, як усичення (скорочення) основи слова: *...чому вони всі їздять на мерсах?* [8: 57]; *...тіві – ти сам знаєш всю правду про тіві!* [8: 55]; *...там ще за совка відбувались фантастичні за своєю асоціальністю речі...* [8: 154]; *...я не знаю – чи то грузин, чи то азер...* [10: 125]; *Так, вони поговорили на цю тему з великим спецом в*

гуртожитку... [5: 184]; *То було ще за першого деріка, його кликали Псіхом...* [5: 180]; *...і пустив гуртягою ягою інфу про мене як про волею Божою поета* [1: 103].

Також, на нашу думку, потрібно виділити **функцію евфемізації** у молодіжному сленгу. Дуже часто герої сучасних художніх творів вживають замість відвертої інвективи більш м'яку сленгову лексику, наприклад: *У її очах він бачив щось, чого не було в погляді Соні: не прохання виграти її так, щоби потім було важко ходити...* [5: 81]; *Один із них при цьому навіть шпикнув однокласницю, котра починала мені подобатися* [1: 75]; *...і несподівано для себе самого цілком незле віддер якусь нині безіменну повію...* [1: 405]; *...коли залізні тигри роздеруть тіль від Півмісяця – отоді вам усім великі білі тапки* [5: 167]; *В мене така робота. Якщо я тебе не кінчу, кінчать мене* [3: 13].

Функціональна специфіка сленгу, на думку Л. О. Ставицької, полягає у тому, що він виступає «асоціативною основою для метафоричного й метонімічного перенесення, образно-символічного узагальнення, будує семантичну структуру окремих тропеїчних синтагм» [16: 265].

Узагальнюючи все вищесказане, можна відзначити, що молодіжний сленг у художньому мовленні виконує багато різних функцій, які тісно пов'язані між собою. Лінгвісти не мають єдиної точки зору щодо переліку всіх функцій молодіжного сленгу. На наш погляд, доречно виділити такі функції: естетичну, експресивну, номінативну, комунікативну, когнітивну, соціальну, економії мовних ресурсів та евфемізації. Сленг як субстандартна мова має дуже високий рівень впливу на слухача (читача). Основою впливу сленгової лексики в художній літературі служать естетичність і творча позиція автора. Ці два компоненти породжують експресивність, іронію, забезпечують виконання когнітивної функції, сприяють оптимальному програмуванню реакції слухача. Молодіжний сленг у сучасній художній літературі відкриває перед читачем емоційний стан мовця, більш того – його ставлення до навколишнього світу. Отже, основною, на нашу думку, є експресивна функція.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Андрухович Ю. Таємниця / Ю. Андрухович. – Харків: Фоліо, 2007. – 477с.
2. Брати Капранови. Щоденник моєї секретарки / Брати Капранови. – К.: Гамазин, 2011. – 400 с.
3. Декамерон. 10 українських прозаїків останніх десяти років: збірка / С. Андрухович, Л. Дереш, А. Дністровий та ін.; уклад. С. Жадан. – Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2010. – 320с.
4. Дереш Л. Архе: Монолог, який усе ще триває: роман / Л. Дереш. – Харків: Фоліо, 2012. – 319 с.
5. Дереш Л. Культ: роман / Л. Дереш. – Харків: Фоліо, 2010. – 219с.
6. Дорда В. Співвідношення студентського сленгу з загальним та спеціальним сленгом [Електронний ресурс] / В. Дорда – С. 329–333 – Режим доступу до документа : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nz/Fil/2009_81_1/statti/79.pdf
7. Дудолодова О. В. Гендерные аспекты речевого взаимодействия / О. В. Дудолодова // Функциональная лингвистика. Итоги и перспективы: Материалы научной конференции. – Ялта: ТНУ, 2002. – С. 67–69.
8. Жадан С. В. Anarchy in the UKR / С. В. Жадан. – Харків: Фоліо, 2011. – 223с.
9. Жадан С. В. Біг Мак та інші історії: книга вибраних оповідань / С. В. Жадан. – Харків: Фоліо, 2011. – 314 с.
10. Жадан С. В. Дешев мод / С. В. Жадан. – Харків: Фоліо, 2009. – 229с.
11. Иванова Г. Р. Функции сленга в речевой деятельности американских студентов / Г. Р. Иванова // Когнитивные и коммуникативные аспекты английской лексики. – М.: МГЛУ, 1990. – 133 с.
12. Карпа І. Піца «Гімалаї» / І. Карпа. – Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2011. – 400 с.
13. Карпа І. Жовта книга: 50 хвилин трави. Фройд би плакав. Сні Ієрихона / І. Карпа / передм. Ю. Іздріка. – Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2010. – 320 с.
14. Мартос С. А. Молодіжний сленг: комунікативний аспект / С. А. Мартос // Науковий вісник Херсонського державного університету: Серія «Лінгвістика»: зб. наук. праць / гол. ред. О. Мішуков. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2005. – Вип. II. – С. 199–202.
15. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации: Монографическое учебное пособие / Е. А. Селиванова – К.: Фитосоцицентр, 2002. – 336 с.
16. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг. Соціальна диференціація української мови / Л. Ставицька. – К.: Критика, 2005. – 464 с.
17. Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови: містить понад 3200 слів і 650 стійких словосполучень / Л. Ставицька. – К.: Критика, 2005. – 496 с.
18. Старостіна І. Кілька секунд щастя / І. Старостіна. – Харків: Фоліо, 2005. – 254 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марія Столяр – аспірант кафедри української мови Одеського національного університету імені Іллі Мечникова.

Наукові інтереси: дослідження українського молодіжного сленгу у структурі сучасного художнього дискурсу.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО СКЛАДУ МОВИ

ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА МОДИФІКАЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Ольга КЛИМЕНКО (Запоріжжя, Україна)

У статті розглядаються способи утворення фразеологічних варіантів у сучасній англійській мові, що відбуваються за допомогою структурно-семантичних трансформацій та авторських модифікацій фразеологізмів шляхом використання оказіональних стилістичних засобів їхнього оновлення.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, трансформація, модифікація, стилістичні засоби, оновлення.

The article determines the ways of formation of phraseological variants in Modern English by means of structural and semantic transformations and author's modifications of phraseological units with the help of occasional stylistic means of their renovation.

Key words: phraseological variant, transformation, modification, stylistic means, renovation.

У сучасній англійській мові відбуваються потужні зміни на всіх структурно-семантичних рівнях, а також оновлення стилістичних засобів літературної мови, розширення кола носіїв мови та її суспільного використання, активні пошуки нових виражально-зображальних засобів мовлення, зменшення стильової відстані між усно-розмовною та книжно-писемною сферами її функціонування. Такі процеси охопили не тільки лексичний шар мови, але й систему фразеологізмів. Цікавою виявляється тенденція до паралельного співіснування традиційної загальномовної та авторської фраземіки та оказіональних жаргонізованих фразеологізмів (термін охоплює весь масив нелітературних «усталених» зворотів), які найчастіше функціонують в певній тематичній групі фразеологічних одиниць (далі – ФО).

Якщо брати до уваги той факт, що фразеологія сьогодні є найбільш ефективним «лакмусовим папірцем» дійсності, то відповідно варто проаналізувати природу активних фразотворчих процесів, які спостерігаються в сучасній англійській мові, як індикаторів відповідних змін у соціальному й духовному житті суспільства, що й зумовлює *актуальність* даної статті. Ми ставимо за *мету* дослідити особливості варіювання жаргонізованих фразеологізмів в сучасній англійській мові. *Об'єктом* дослідження слугували фразеологічні одиниці нелітературного походження. *Предметом* безпосереднього аналізу стали трансформації та модифікації, які відбуваються в процесі їхнього функціонування в сучасній англійській мові.

Як відомо, на формування структурно-семантичних і стилістичних особливостей фразеологізмів активно впливає природа лексем, на базі яких вони утворені, оскільки слово – це фокус внутрішньої форми, що яскраво виявляється при моделюванні ФО. Характерною особливістю фразеологічного значення є асиметрія між загальним значенням ФО і значеннями її компонентів. Прагнення відновити симетрію фразеологічного значення ФО як мовної одиниці особливого порядку зумовлює динамізм фразеологічної системи. При актуалізації жаргонізована фразеологічна одиниця підпорядковується конкретній мовній ситуації, унаслідок чого відбувається нарощення або усічення фразеологізму, субституція його компонентів. При цьому важливу роль відіграє прагматична настанова адресанта. Стилiстично-знижені фрази як експресивні одиниці, зазнаючи в контексті авторських модифікацій, набувають оказіональності, додаткової експресивності за рахунок зіставлення з узуальними ФО. Стабільність, стійкість фразеологічних ознак, з одного боку, гарантує тотожність ФО, розуміння їхнього образу при всіх формальних відмінностях, а з іншого, – оновлена фразеологічна одиниця служить засобом посилення образності й виразності мови, надає їй яскравості та гостроти, сприяє глибшому увиразненню рис описуваного явища, що дає підстави говорити про стилетворчу роль ФО.

Однак, якщо традиційні загальномовні й індивідуально-авторські фразеологізми, які вже стали нормою, добираються митцями слова з високим рівнем автоматизму, то жаргонізовані ФО, особливо це стосується молодіжних сленгізмів, лише перебувають на шляху до стереотипізації й загальноновживаності. Проте, ми схильні вважати, що відповідний процес ніколи не досягне стадії завершення, оскільки щодня жаргонізований фразеологічний склад сучасної англійської мови поповнюється новими або варіативними значеннями і навіть окремими ФО. Тому, фактично, вплив мовної традиції не відіграє значної ролі. Інколи провідним мотивом вважається не власне індивідуально-авторське бажання виділитися і епатувати шляхом вживання не зовсім звичного для пересічних читачів фразеологічного звороту, а вплив модних тенденцій відкидати все усталене, оновлювати лінгвістичний склад текстового масиву. Характерно, що тип авторського світобачення продовжує впливати на визначення основних мотивів вибору як лексичних, так і фразеологічних елементів.

Прикметною ознакою сучасного періоду в розвитку англійської мови на фразеологічному рівні є демократизація, властива всій мовній системі, а насамперед лексичній і фразеологічній підсистемам. Особливістю фразеологічних трансформацій та модифікацій кінця ХХ – початку ХХІ століть є їх антропоцентризм (зверненість до людини, її діяльності, сфер зацікавлення, характерних рис).

Надчутливе реагування фразеологічної підсистеми мови на зміни соціальних чинників зумовлюється її динамічною, але складною природою, мобільністю і нестійкістю лексичних параметрів ФО. Аналіз фразеологізмів та їхнього контекстуального оточення дає підстави стверджувати, що фразеологічна підсистема сучасної англійської мови підпорядковується загальномовним процесам та тенденціям, що свідчить про системність та всеохопність мовних змін. На фразеологічну підсистему впливають як мовні, так і позамовні чинники. У результаті проведеного дослідження змін фразеологічного складу сучасної англійської мови, можна окреслити такі принципи, що виявляються на фразеологічному рівні внаслідок дії інтралінгвальних чинників:

1. Принцип економії мовних засобів (конденсування й усічення усталених сполук, перетворення бінарних сталих словосполучень у складні слова внаслідок високої частотності їх вживання, та утворення на базі них дериватів).

Наприклад, словосполучення *soap opera* в жаргоні радіожурналістів позначало радіопередачу для домогосподарок. У сучасній англійській мові воно функціонує як еліптичне скорочення *soap* в переносному значенні 'багатосерійна стрічка, мелодрама' [9: 594] і стало основою новоутворень *soapy*, *soap star*, *cybersoap*.

Можна навести численні приклади інтеграції жаргонізованих фразеологізмів в складні слова у зв'язку з високою частотністю вживання й утворення на базі цих слів похідних, наприклад: *back-seat driver* → *back-seat driving*, *bad mouth* → *to bad-mouth*, *bad-mouthing*, *boob tube* → *boob-tuber*, *brat pack* → *brat-packer*, *couch potato* → *couch-potatodom*, *couch-potatoing*, *couch-potatoism*, *deep six* → *to deep-six*, *fast track* → *to fast-track*, *fast-tracker*, *fast-tracknik*, *fast-tracking*, *gloom and doom* → *gloom-and-doomster*, *over the top* → *over-the-toppery*, *spin doctor* → *spin-doctoring*, *think tank* → *think-tanker* [3; 8].

2. Зміни за аналогією або створення фразеологізмів за певними моделями, наприклад: *couch potato* 'людина, яка веде неактивний спосіб життя' (тобто людина, яка проводить багато часу лежачи на канапі) → *mouse potato* 'людина, що проводить багато часу за комп'ютером', *rat pack* 'молодь, що порушує порядок' → *brat pack* 'золота молодь, яка порушує норми поведінки', *rat race* 'напружене життя' → *mouse race* 'спокійне життя без стресів' [2; 3; 8].

Базою для утворення низки фразеологізмів послужило словосполучення *glass ceiling*, що в жаргоні феміністок позначало 'бар'єри, що заважають жінкам займати високі посади': *glass floor* 'бар'єри, що перешкоджають жінкам почати свою службову кар'єру', *silicon ceiling* 'бар'єри, що перешкоджають кар'єрі жінок у галузях науки і техніки', *grass ceiling* 'бар'єри, що перешкоджають жінкам використовувати гру в гольф для ведення бізнесу', *silver ceiling* 'бар'єри, що перешкоджають людям похилого віку займати високі посади' [1]. Як видно з прикладів, похідні ФО поєднані спільним значенням 'бар'єри для когось'.

3. Принцип посиленого трансформування стилістично-знижених фразеологічних одиниць шляхом їхнього «обігрування».

Наприклад, словосполучення *boy toyer – an older woman who has a young male lover* [4: 45] створено шляхом «обігрування» сленгізму *toy-boy – a young man who is the lover of an older woman* [3: 387]. Цікавий приклад являє «обігрування» американського просторічного фразеологізму *couch potato – a person who spends leisure time passively* [8: 71] у британській пресі: *While American cable television wooed its subscription audiences mainly with movies, the programmes that most reliably draw potatoes to the couch feature sports – cricket in Britain, baseball in the United States and soccer, boxing and golf almost everywhere.* (*The Economist*, Dec.9,2005)

Структурні та семантичні зміни (трансформації) стійких словосполучень є одним із проявів творчого використання мовного матеріалу. Однак при цьому авторські видозміни фразеологізмів звичайно розглядаються як стилістичний прийом, як один з аспектів їхнього функціонування в мові. На основі проаналізованого матеріалу були встановлені такі різновиди структурно-семантичних трансформацій жаргонізованих фразеологізмів:

1) Якісні зміни або лексична субституція компонентів ФО, наприклад: *be on the back burner* ‘другорядний, не вартий уваги’ → *be on the front burner* ‘першочерговий, дуже важливий’ → *put on the back burner* ‘відкласти у довгий ящик (вирішення проблеми)’ → *stay on the front burner* ‘залишатися важливим, актуальним’ [6].

Шляхом заміни одного із компонентів базового фразеологізму частіше за все утворюються синонімічні або тематично-споріднені одиниці, наприклад: *bag lady* → *bag person* → *bag people* ‘бездомні, що мешкають на вулицях’ [8: 24], *flavour of the month* → *flavour of the week*, *flavour of the year* ‘те, що вважається модним та популярним на цей час’ [8: 115], *Montezuma revenge* → *Mexican revenge* ‘діарея, що часто спіткає мандрівників у Мексиці’ [5: 140]. У той же час звичайною можна вважати таку заміну, внаслідок якої з’являються одиниці, що співвідносяться із фразеологізмом як елементи антонімічної парадигми: *hard money* → *soft money*, *fat cat* → *thin cat*, *rat race* → *mouse race* [2; 7].

2) Кількісні зміни, пов’язані з розширенням (нарощенням) фразеологізму шляхом уклінювання лексичних елементів (*be on the back burner* → *be on the media back burner*; *to climb / jump on the bandwagon* → *to jump on the eco-bandwagon*, *to make / earn a quick / fast buck* → *to make megabucks / to earn megabucks*), морфологічних елементів (*to make / earn a big buck* → *to make / earn the biggest bucks*, *talk talk and walk walk* → *talk the talk but, walk the walk*) та звуженням традиційних меж ФО шляхом розкладання фразеологізмів та перефразеологізації їхнього значення. Наприклад, відокремлена від більш складної фраземи ФО *back burner* абсорбувала семантику вихідного словосполучення *be on the back burner* й від нього шляхом конверсії було утворене дієслово *to back-burner* ‘вважати неактуальним, другорядним (про проблему)’ [7].

3) Алюзійне цитування, що є атрибутом мовної гри. Наприклад, афроамериканізм *talk talk and walk walk* ‘робити те, що хочеться’ обігрується таким чином: *An unfortunate set of finders is face finders, who talk the talk but can't walk the walk* (*Fortune*, Oct.14,2006).

Отже, всі ці способи оновлення жаргонізованої фразеології в сучасній англійській мові свідчать про її активне життя серед носіїв мови, її осмислення, зрозумілості і подальший розвиток. Авторські модифікації та варіювання стилістично-знижених фразеологічних одиниць у сучасній англійській мові відбуваються шляхом використання таких оказіональних стилістичних засобів оновлення, як: уклінювання лексичних та морфологічних елементів, розкладання фразеологізмів, перефразеологізація їхнього значення та інші засоби «обігрування» для створення певного стилістичного забарвлення та досягнення відповідного прагматичного ефекту. Просторічні, жаргонні, сленгові «усталені» звороти виконують функцію посилення експресії, створюють ілюзію невимушеної бесіди з реципієнтом.

Можна констатувати також факт трансформування англійської фразеології різного походження. Як правило, її постачають молодіжна сфера (загальна і соціалізована, наприклад, школярська, студентська, оточення неформальних молодіжних угруповань), професійне середовище, групи кримінального характеру. У результаті численні узуальні

фразеологізми набувають жаргонного стилістичного маркування у зв'язку з переосмисленням семантики та залежно від контекстуальних умов. Частотність уживання таких ФО та характер їхньої тематики спричинюють явища, які турбують суспільство, зокрема криміналізація, спотворення процесів перебудови економіки, стан загальної культури тощо. Тому перспективним вважаємо дослідження соціофункціональних параметрів фразеологічних одиниць, які виступають своєрідними морально-ціннісними концептами, актуальними соціологічними знаками сучасного суспільства.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Зацний Ю. А. Інновації у словниковому складі англійської мови початку XXI століття: англо-український словник / Ю. А. Зацний, А. В. Янков. – Вінниця: Нова книга, 2008. – 360 с.
2. Зацний Ю. А. Нова розмовна лексика і фразеологія: Англо-український словник / Ю. А. Зацний, А. В. Янков. – Вінниця: Нова книга, 2010. – 224 с.
3. Ayto J. The Longman Register of New Words / J. Ayto. – Volume 1. – Harlow, Essex, 1989. – 425 p.
4. Ayto J. The Longman Register of New Words / J. Ayto. – Volume 2. – Harlow, Essex, 1990. – 360 p.
5. Ayto J., Simpson J. The Oxford Dictionary of Modern Slang / J. Ayto, J. Simpson. – Oxford, New York: Oxford University Press, 1996. – 300 p.
6. The Dictionary of Contemporary Slang / compiled by J. Green. – London: Pan Books, 1992. – 356 p.
7. Green J. New Words. A Dictionary of Neologisms since 1960 / J. Green. – London: Bloomsbury, 1992. – 340 p.
8. The Oxford Dictionary of New Words / compiled by S. Tulloch. – Oxford, New York: Oxford University Press, 1992. – 322 p.
9. Oxford Wordpower Dictionary / edited by S. Wehmeier. – Oxford: Oxford University Press, 1996. – 746 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Клименко – кандидат філологічних наук, доцент, професор кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Запорізького національного університету.

Наукові інтереси: неологія, соціолінгвістика, лінгвокультурологія.

СЕМАНТИКА ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ ҐЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ В АНГЛОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Олена БАЛАБАН (Маріуполь, Україна)

Стаття присвячена дослідженню ґендерних стереотипів в англійській картині світу на матеріалі фразеологічних одиниць. Були розглянуті вікові, соціальні, психологічні стереотипи. Доведено, що психологічні та соціальні стереотипи є найчисельнішими в англійській картині світу. Більшість фразеологічних одиниць відображає елементи патріархальної культури, перевага жінки проявляється в аналізі стереотипу «зовнішність».

Ключові слова: ґендер, ґендерний стереотип, соціальні, психологічні, вікові стереотипи, фразеологічні одиниці, англійська картина світу.

The article discloses the problem of gender stereotypes in the English phraseological world-image. The social, psychological and age stereotypes have been analysed. It has been proved that psychological and social stereotypes are the most numerous ones. The majority of phraseological units reveal the elements of patriarchal culture; the advantage of the woman is manifested in the analysis of the stereotype «appearance».

Keywords: gender, gender stereotype, social, psychological, age stereotypes, phraseological units, English language world picture.

Людська свідомість наділена здатністю відображати навколишню об'єктивну реальність і це відображення виступає суб'єктивним відображенням об'єктивного світу, утворюючи певну модель, а саме картину світу. У процесі об'єктивізації дійсності свідомістю залучаються так звані механізми стереотипізації. Результатом відображення в свідомості людини фрагменту картини світу є стереотип. Так, стереотип – це стійкий елемент картини світу, що зберігається у свідомості. Об'єктивовані в мові стереотипи стають мовними стереотипами. Ґендер – соціальна стать людини, є також елементом картини світу, відтворюється у вигляді ґендерного стереотипу. Відмінною рисою стереотипу є його відносна стабільність. Ґендерні стереотипи проявляються на всіх рівнях мови, але беручи до уваги їх стабільність, при їх дослідженні найчастіше звертаються до фразеологізмів, як до мовних одиниць з усталеною семантикою. В. М. Телія вважає, що фразеологізми впливають не тільки на відтворення культурної традиції носіїв мови, а й на формування колективної

ментальності [3: 305]. Так, фразеологічні одиниці гендерної тематики є не тільки джерелом збереження, а й формування гендерних стереотипів. Звернення до фразеологічного фонду мови є необхідним ще й тому, що фразеологічні одиниці, за звичай, аксіологічно марковані, що в свою чергу є важливим при дослідженні гендерних стереотипів.

Вітчизняна й російська гендерна лінгвістика репрезентована культурологічними розвідками гендерного концептуального змісту на матеріалі лексики (О. Л. Бессонова, О. С. Бондаренко, А. В. Дудолодова, Г. І. Емірсуїнова, М. С. Колеснікова, І. Г. Ольшанський, Г. Ю. Цапро), фонетики (В. В. Потапов, Т. Н. Шевченко), фразеології (І. В. Зикова, Т. А. Клименкова, Д. Ч. Малишевська), паремії (Ю. В. Абрамова, О. Ю. Дубенко, А. В. Кириліна); соціолінгвістичними (В. В. Потапов), психолінгвістичними (Н. В. Абубкірова, О. А. Андріанова, О. І. Горошко) та дискурсивними (О. Л. Антинескул, Г. Ю. Богданович, Е. В. Піщікова, Л. Н. Синельникова, І. І. Халєєва) дослідженнями мовленнєвої поведінки статей; аналізом гендерного аспекту художнього дискурсу (Н. Д. Борисенко, О. Л. Козачишина, І. І. Морозова), рекламного дискурсу (Т. А. Ускова), а також спілкування в мережі Інтернет (М. С. Колеснікова, Л. Ф. Компанцева). Одним із напрямів гендерних досліджень є порівняльний аналіз гендерної комунікативної поведінки різних вікових груп (А. П. Мартинюк, Е. В. Піщікова), професійних груп (О. І. Горошко), аналіз статусів персонажів (Н. Д. Борисенко, В. А. Маслова), а також невербальних засобів комунікації (Л. В. Солощук, Л. І. Коваленко).

Актуальність дослідження обумовлена недостатністю дослідження механізмів мовного конструювання гендера в системі мови, в тому числі у фразеологічному фонді, який є продуктивним засобом вербалізації концептуального змісту установок культури й відображає результати колективного досвіду і саме тому є особливо перспективним для вивчення гендерних стереотипів.

Об'єктом дослідження є гендерно марковані фразеологічні одиниці англійської мови, в яких відбито суспільне стереотипне бачення статі.

Предметом дослідження є гендерні стереотипи в англійській картині світу.

Мета дослідження полягає в дослідженні гендерних стереотипів в англійській картині світу, вербалізованих фразеологічними одиницями. Серед завдань, що сприяли вирішенню поставленої мети були: 1) виявити сфери гендерної стереотипізації в англійській картині світу; 2) дослідити специфіку функціонування фразеологізмів на позначення гендерних стереотипів у сучасній англійській мові.

Матеріалом для аналізу гендерних стереотипів є 265 гендерно маркованих фразеологічних одиниць та паремій. Фразеологізми добиралися методом суцільної вибірки з перекладних («Англо-український фразеологічний словник» за редакцією К. Т. Баранцева, «Англо-російський фразеологічний словник» за редакцією О. В. Куїніна) та англійських (*Proverbs and Maxims* Дж. Рейнера, *Longman Idioms Dictionary*, *Cambridge Dictionary of idioms*, *Oxford Dictionary of Idioms*, *The Wordsworth Dictionary of Proverbs*, *The Concise Oxford Dictionary of proverbs*) фразеологічних словників.

Особисті характеристики людини визначають, в першу чергу, беручи до уваги її зовнішність, риси характеру, вік, соціальний статус тощо. Традиційно в картинах світу зовнішності чоловіка і жінки надавали вагомого значення, хоч і різного по відношенню до кожної статі. Саме тому до ключових гендерних стереотипів ми віднесли психологічні, соціальні, стереотипи зовнішності та віку.

Психологічні стереотипи. Кожен індивід має певні якості, які складають його психологічний портрет. Ці якості для кожного унікальні. Однак, багаточисленні дослідження доводять, що певні психологічні якості залежать від біологічного фактора, а саме від статі людини. Так, доведено, що існують чоловічі та жіночі емоції, чоловічі та жіночі риси характеру [9: 34]. У фразеологізмах переважно зафіксовані жіноча балакучість, брехливість, підступність та інші негативні риси та чоловіча рішучість, надійність тощо.

Зафіксовано 88 фразеологічних одиниць на позначення психологічних гендерних стереотипів, що складає 33 % від загальної кількості прикладів. З точки зору психології, кожна людина – окремий індивід зі своїм унікальним психологічним портретом, але все ж згідно зі стереотипами жінки балакучіші (*A woman's tongue wags like a lamb's tail; One tongue*

is enough for two women), конфліктніші (*Women are saints in church, angels in the streets, and devils at home; There was never a conflict without a woman*) і не такі розумні (*Because is a woman's reason; A woman's mind and winter wind change often*), як чоловіки. Чоловіки ж, згідно зі стереотипами розумні (*A man of straw is worth a woman of gold; Faint heart never won fair lady*), рішучі (*Don't be a yes-man; A man can be deprived of life, but a good name can't be taken from him*), цілеспрямовані (*A man can be led but can't be driven; A man is as strong as his will*), наполегливі. Загалом, фразеологізмів, які висвітлюють негативні якості чоловіків набагато менше.

Соціальні стереотипи. Соціальні гендерні стереотипи виражені у фразеологізмах чи не найповніше. Ця група фразеологізмів найбільша, оскільки тут представлені різні соціальні ролі чоловіка і жінки: сімейні, професійні, матеріальні тощо.

Соціальні ролі чоловіка і жінки представлені також значною кількістю фразеологічних одиниць (85 одиниць – 32 % від загальної кількості прикладів.). Найважливішою роллю для жінки є роль дружини та матері (*In choosing a wife, and buying a sword we ought not trust another; A good wife and health is a man's best wealth; A cheerful wife is the joy of life; What mother sings to the cradle goes all the way down to the grave; An ounce of mother's wit is worth a pound of learnings*), для чоловіка – чоловіка та батька (*You learn your father to get children; No advice to a father's*). Розглядалися також ролі свекрухи, тещі, дочки, сина (*A husband always prefers his wife's mother-in-law to his own; Back of every achievement is a proud wife and a surprised mother-in-law; Consciousness is a mother-in-law whose visit never ends*). Як чоловік, так і дружина мають ряд позитивних і негативних рис, чого не скажеш про оцінку ролі батька чи матері, яка здебільшого є позитивною.

Стереотипи зовнішності. Стереотип зовнішності – один з найважливіших фрагментів відображення картини світу. У кожній культурі наявні еталони чоловічої і жіночої зовнішності, які складають сукупність ознак, пов'язаних із певними фізичними особливостями обох статей і співвіднесених із цими особливостями естетичних ознак. Первинна оцінка за зовнішністю людини є типовою як для українського суспільства, так і для англomовного. Все наполегливіше ЗМІ популяризують думку, що цінність жінки полягає в її красі, що красиве тіло забезпечує її привабливість [10]. Жінки, за результатами досліджень, припускали й цінували такі чоловічі риси, як здатність бути годувальником і захисником.

Зроблені психологами та соціологами висновки корелюють із характеристиками, які знайшли відображення в мові, а саме у фразеологічних одиницях. Так, ознайомившись із результатами соціологічних досліджень про більше значення зовнішності для жінки, ми припустили, що більша увага жінки до своєї зовнішності, окремих частин тіла, зумовить наявність більшої кількості фразеологізмів на позначення стереотипів зовнішності жінки, ніж таких, які характеризують чоловічу зовнішність.

Було виявлено 63 фразеологічні одиниці на позначення стереотипів зовнішності, що відповідно складає 24 % від загальної кількості прикладів. Вони будуються на опозиції *гарний – негарний, привабливий – непривабливий* (*Over the greatest beauty hangs the greatest ruin; An ugly woman is a disease of the stomach, a beautiful woman is a disease of the head*). Отож, згідно зі стереотипами, красивим вважається високий, сильний, міцний чоловік, з гарним волоссям (Порівняйте: *built like a tank – чоловік, як танк; strong as a bull / ox – сильний, як віл; hearty as a buck – міцний, здоровий чоловік; bull of Bashan – «Васанський бик» – великий сильний чоловік із грубим голосом* (ця ідіома має біблійну етимологію: як відомо, *Bashan* – область у Палестині, відома своєю великою рогатою худобою); *cave man – сильний, мужній чоловік*). Що ж до жінки, то красивими вважаються стрункі жінки з довгими ногами, гарним волоссям, доглянутим тілом і приємними рисами обличчя (*Lassie with a snazzy chassis; sassy lassie with a classy chassis – дівчина, яка має гарну фізурку; All that meat and no potatoes; The nearer the bone, the sweeter the meat; like something that should be eaten for dessert; like a mound of nectarines; like a fine healthy apple; like candy; pretty as a peach; like red wine; honey* та ін.).

Вікові стереотипи. Вікові стереотипи представлені меншою кількістю фразеологічних одиниць ніж стереотипи зовнішності. Серед досліджуваних фразеологізмів більша частина

характеризує вік жінок, а не чоловіків, оскільки вважають, що чоловіки не надають великого значення віку. Наприклад: *A man is as old as he feels, a woman as old as she feels like admitting*. Вважають, що жінка рідше приховує свій вік, бо вона завжди хоче виглядати молодшою, кращою, саме тому їй стільки років, скільки вона визнає, а не наскільки себе почуває.

29 фразеологічних одиниць (11 % від загальної кількості прикладів) на позначення вікових стереотипів чоловіка і жінки свідчать про те, що вони, в основному, будувалися на опозиції *молодий – старий* (*sweet seventeen – молода жінка, дівчина; A woman of a certain age – немолода жінка*). Було визначено, що старість має здебільшого негативну конотацію (*Men grow weaker and wiser*). Також було встановлено, що фразеологізмів на позначення віку жінки більше, оскільки жінка більше значення надає своїй мінливій зовнішності, завжди прагне бути привабливою і молодою. Часто жінки приховують свій справжній вік (*A man is as old as he feels, a woman is as old as she looks*), у той час як чоловіки, навпаки, з віком начебто стають розумніші й тому свого віку не соромляться (*There is no fool like an old fool; An old man is a bed of bones*).

Проаналізувавши семантику фразеологічних одиниць на позначення гендерних стереотипів в англійській мові, можна зробити наступні висновки.

Слід відзначити, що наше дослідження ще раз підтвердило те, що жінки і чоловіки мають різні психологічні портрети, їхні соціальні ролі також різні й, не дивлячись на всі фемініні течії, соціальна роль чоловіків все одно вище, ніж жінок; зовнішність і вік завжди більш хвилювали жінок, ніж чоловіків, що й зафіксувала мова у вигляді фразеологізмів, які аналізувались.

Результати дозволяють припустити, що «чоловіча» ціннісна картина сприймається представниками обох статей суперечливо. Чоловіки досить раціонально визначають ієрархію своїх життєвих цінностей, віддаючи належне закладеним у них природою фізичній силі, прагненню до влади, незалежності. Включення понять *престиж, успіх, повага, просування, задоволеність* пов'язане з більш широким спектром соціальної діяльності чоловіків у порівнянні з жінками, з особливостями сприйняття, ставлення й оцінки своєї ролі в житті суспільства. Відмовляючись від заступництва чоловіків і в багатьох питаннях покладаючись на себе, жінки проте вважають, що в житті чоловіка важливе місце повинні займати такі поняття, як гроші, робота, кар'єра.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бессонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивно-гендерні аспекти / О. Л. Бессонова. – Донецьк : ДонНУ, 2002. – 362 с.
2. Борисенко А. С. Гендерные особенности украинско-английских соответствий (на материале пословиц и поговорок) / А. С. Борисенко // Вісн. СумДУ. – 2002. – № 4. – С. 29–32.
3. Берн Ш. М. Гендерная психология / Ш. М. Берн ; пер. с англ. – СПб. : Прайм-Еврознак, 2001. – 320 с.
4. Вілкова О. Ю. Конструктивні та деструктивні вияви гендерних стереотипів / О. Ю. Вілкова // Укр. соціум. – 2004. – № 3 (5). – С. 28–33.
5. Горошко Е. И. Особенности мужских и женских вербальных ассоциаций (опыт качественной интерпретации) / Е. И. Горошко // Гендер: язык, культура, коммуникация : докл. II Междунар. конф. – М. : МГЛУ, 2002. – С. 77–86.
6. Гриценко Е. С. Гендер в английской фразеологии: асимметрии и стереотипы / Е. С. Гриценко // МОСТ (язык и культура). BRIDGE (language and culture). – Набереж. Челны, 2003. – С. 11–15.
7. Кирилина А. В. Гендерные исследования в зарубежной и российской лингвистике (философский и методологический аспекты) / А. В. Кирилина // Обществ. науки и современность. – 2000. – № 4. – С. 138–143.
8. Мартинюк А. П. Регулятивна функція гендерно-маркованих одиниць мови (на матеріалі сучасного англійського публіцистичного дискурсу) : автореф. дис. ... д-ра. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / А. П. Мартинюк. – К., 2006. – 40 с.
9. Пушкарева Н. Л. Гендерная лингвистика и исторические науки / Н. Л. Пушкарева // Этногр. обозрение. – 2001. – С. 31–40.
10. Lakoff G. Women, fire and other dangerous things. What categories reveal about mind / G. Lakoff. – Chicago ; L. : Univ. of Chicago Press, 1990. – 635 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Балабан – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Маріупольського державного університету.

Наукові інтереси: гендерна маркованість фразеологізмів, лексична семантика.

ОСОБЛИВОСТІ ФРАНЦУЗЬКИХ ПАРЕМІЙ ІЗ КОМПОНЕНТОМ «НАЗВА СВЯТА»: ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ

Алла СЕРДЮК (Бердянськ, Україна)

У статті вивчаються семантичні особливості прислів'їв та приказок французької мови із компонентом «назва свята». Виявлено, що у більшості паремій назви церковних свят відіграють роль хрононімів, за якими людина спостерігала за природними процесами, вела облік своїх справ у повсякденному житті.

Ключові слова: паремія, прислів'я, приказка, церковне свято, народний календар, хрононім.

The article investigates the semantic features of proverbs and sayings of the French language with the component 'holiday's name'. It has been found out that in the majority of paroemias the names of church holidays play a role of chrononyms, by which people observed the natural processes and according to which the everyday life affairs were regulated.

Key words: paroemia, proverb, saying, church holiday, folk calendar, chrononym.

Сучасне мовознавство характеризується зростанням ролі когнітивного та антропоцентричного підходів до вивчення мови. У цьому руслі нам видаються актуальними етнолінгвістичні дослідження пареміологічного фонду мови. У пареміях (прислів'ях та приказках) яскраво відображаються ментальність та світогляд етносу, його культурні, релігійні, господарські та інші традиції.

Порівняно до недавнього часу прислів'я та приказки досліджувались, головним чином, фольклористами та літераторами. Мовознавчі дослідження активізувалися у зв'язку із твердженнями окремих лінгвістів про те, що паремії також слід відносити до фразеологічного корпусу мови. Так, зокрема, на це вказано у М. М. Шанського, який відносив прислів'я та приказки до фразеологічних виразів [5]. Його думку поділяють й автори лексикографічних джерел, які пишуть, що «до фразеологічних виразів відносяться приказки та прислів'я, що носять характер образної типізації, різного роду вислови, крилаті слова, а також стійкі словосполучення, що виконують номінативну функцію» [2]. Погоджувався із цією думкою й український вчений Л. А. Булаховський, називаючи, щоправда, крилаті вислови не фразеологічними виразами, як М. М. Шанський, а фразеологічними одиницями [1: 33].

І хоча далеко не всі лінгвісти вважають прислів'я та приказки об'єктом фразеології, все ж, без сумніву, це дало поштовх для вивчення їх у мовознавчому руслі, зокрема, у соціолінгвістичному, культурологічному (Д. О. Добровольський, В. М. Телія та ін.), прагматичному (В. М. Мокієнко, В. Д. Ужченко, Т. М. Ніколаєва та ін.).

Таким чином, актуальність нашої розвідки зумовлена необхідністю етнолінгвістичного вивчення природи паремій французької мови.

Об'єктом нашого дослідження стали прислів'я та приказки із компонентом «назва свята». У роботі ми зосереджуємо свою увагу на назвах церковних свят, тому що вони у давнину мали не лише культурне та ідеологічне значення, але й виконували функцію хрононімів календаря, за яким люди планували не тільки свята, але й своє повсякденне життя.

Досліджуючи прислів'я, А. А. Сирейщикова висловила думку про те, що люди, які створювали прислів'я, не знали грамоти, і не було в народі іншого способу зберігати свій життєвий досвід та свої спостереження [3: 43]. Таким чином, створювався народний календар, який, на погляд С. М. Толстої, являє собою «область традиційної духовної культури, яка в найбільшому ступені демонструє синкретизм християнського та поганського, сакрального та магічного початку» [4: 179].

Отже, метою нашої розвідки є вивчення семантики прислів'їв та приказок із компонентом «назва свята» в етнокультурному аспекті.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення наступних завдань: класифікація паремій відповідно до назв свят; визначення типології семантики прислів'їв та приказок; вивчення змін назв релігійних свят у структурі паремій у контексті впливу язичництва на християнські звичаї.

Як показують наші спостереження, паремії у своєму складі містять назви свят, які можна умовно розділити на три групи: свята, присвячені канонізованим особам; свята, присвячені значним християнським подіям; народні свята.

За кількісним співвідношенням перша група значно переважає другу. У складі досліджених паремій – імена святих (апостолів, пророків, мучеників): *Sainte Agathe, Saint Ambroise, Saint Anatole, Saint Antoine, Sainte Barbe, Saint Barnabé, Saint Benjamin, Saint Bernardin, Sainte Catherine, Saint Denis, Sainte Denise, Saint Dominique, Sainte Eulalie, Saint Gontran, Saint Guillaume, Saint Herbot, Saint Hilaire, Saint Hubert, Saint Jean Baptiste, Sainte Isidore, Saint Joseph, Sainte Julie, Saint Luc, Saint Martin, Sainte Marthe, Saint Médard, Saint Nicolas, Saint Onésime, Saint Paul, Saint Pierre, Saint Roch, Saint Séverin, Saint Urbain, SaintThomas, Saint-Valentin, Saint Vincent* та ін.

Окремо назвемо ще свято *Toussaint* (день Усіх Святих), яке не має у своїй назві антропоніму, але яке ми не можемо віднести до свят, що відносяться до події. Щодо подієвих, то нами виявлені паремії на позначення християнських свят (*Avent, Nativité, Noël, Pâques, Pentecôt, Rameaux, Rogation, Vendredi Saint* та ін.) та народних (*Chandeleur, Carnaval, Mardi Gras*).

За церковними святами побудовано народний календар, що вербалізувалося у прислів'ях та приказках. Цікаво, що християнським святам, що випадали на певні дні, приписувалась чудодійна сила, певні забобони, далекі від релігійних постулатів.

Насамперед це повір'я, пов'язані із забобонами, у більшості випадків абсолютно невмотивованими: *De la Saint-Paul la claire journée nous dénote une bonne année, s'il fait vent nous aurons guerre, s'il neige ou pleut, cherté sur terre, si l'on voit d'épais brouillards, mortalité de toutes parts* «на Святого Павла <29 червня> ясний день нам віщує гарний рік; якщо дує вітер, то матимемо війну; якщо йде сніг чи дощ – подорожчання у країні; якщо видно густі тумани – смертність відусюди». – *Le soleil de Chandeleur annonce hiver et malheur* «сонце на Свчницю < 2 лютого> віщує зиму та нещастя». – *Si le jour de Saint Médard, il pleut sur les vaches, elles n'ont pas de lait de l'année* «якщо в день Святого Медара <8 червня> на корів впаде дощ, то в них не буде молока цілий рік». – *Le jour de la Saint-Roch, pour préserver les bêtes de la peste, on ne lie pas les boeufs et on donne aux pauvres tout le lait des vaches* «в день Святого Роша <16 серпня>, щоб захистити тварин від чуми, не зв'язують биків та роздають біднякам усе молоко від корів». – *Les oeufs pondus et levés le Vendredi Saint, mangés à Pâques et à jeun, préservent de la fièvre toute l'année* «яйця, знесені та вийняті <з гнізда> на Страсну П'ятницю, з'їдені натщесерце на Великдень, збережуть від лихоманки на цілий рік».

У пареміях відображені спостереження за природними процесами, які впливають на сільськогосподарські роботи: – *Les oignons sont les chandelles Saint Antoine* «цибулини – це свічі Святого Антонія <13 червня>»; тобто цибуля виростає у середині червня. – *A la Saint Urbain, le froment a fait son grain* «на Святого Урбана <28 липня> пшениця формує своє зерно». – *S'il neige à la Saint Bernardin adieu le vin* «якщо йде сніг на Святого Бернардина <20 травня> – прощай, вино». – *S'il neige à Saint Onésime la récolte est à l'abîme* «якщо йде сніг на Святого Онисима <16 лютого>, то урожай у небезпеці». – *Chaque chose en son temps, les navets et les choux pour le mois de l'Avent* «кожна справа у свій час, ріпа та капуста <збираються> за місяць до Різдвяного посту».

Існують також паремії, що відображають спостереження за поведінкою та звичаями людей залежно від хрононіма: *Amourettes de janvier, pour Pâques mariage, pour Noël langes* «закохані у січні, на Великдень весілля, на Різдво підгузки». Віруючі люди строго дотримувались посту. Вони могли собі дозволити любовні побачення, весілля лише у ті дні, коли посту не було, тобто у січні (після закінчення Різдвяного посту), на Пасху (після Великого Посту) тощо.

Інша група прислів'їв та приказок являє собою рекомендації, насамперед, у сфері господарчої діяльності людини, а саме у:

- рослинництві: *Mieux vaudrait perdre sa femme que de ne pas semer de raves le jour de la Saint Jean Baptiste* «краще втратити свою жінку, ніж не посадити ріпу на день Святого Іоанна Хрестителя <24 червня>»;

- тваринництві: *Celui qui veut du mal à son voisin, lui fait acheter un cochon de la Saint-Martin* (né en hiver) «той, хто бажає зла своєму сусідові, хай його примусить купити свиню Святого Мартина <30 січня>», тобто народжену взимку;
- харчуванні: *Allons prier Saint Herbot de nous donner du beurre à pleine baratte* «давай молитися Святому Ербо <17 червня>, щоб він нам дав масла повну маслоробку»;
- домашніх справах: *A la Saint-Thomas, cuis ton pain, lave tes draps* «на Святого Хому <3 липня> випікай свій хліб, пери свій одяг».

З іншого боку, у прислів'ях та приказках актуалізується й інша ознака – сакральність. Це реалізується у тому, що на церковні свята суворо заборонялося виконувати певні види робіт, і ці табу вербалізовано в наступних пареміях: *Le jour de la Saint Urbain, il ne faut faire ni lessive ni pain* «у день Святого Урбана <19 грудня> не слід ні прати, ні пекти хліб». У свідомості людей порушення цих заборон вважалося смертним гріхом: *Qui bout la lessive le Vendredi saint fait bouillir le sang de notre Sauveur* «хто починає прання у Страсну П'ятницю, той кип'ятить кров нашого Спасителя».

Ще одна група паремій має семантику, пов'язану із порами року та їх ознаками: *A la Saint-Valentin, le printemps est voisin, à la Saint-Martin l'hiver est en chemin* «на Святого Валентина <14 лютого> весна поруч, на Святого Мартина <11 листопада> зима в дорозі». – *A la Sainte-Denise le froid n'en fait plus à sa guise* «на Святу Денізу <15 травня> холод більше не чинить свавілля». – *A la Saint Benjamin, le mauvais temps prend fin* «на Святого Бенжаміна <31 березня> поганій погоді кінець». – *A la Saint Barnabé, le plus long jour de l'été* «на Святого Варнаву <11 червня> найдовший літній день». – *Toujours sont Pâques en mars ou en avril* «завжди Великдень у березні або у квітні». – *A la Saint Luc la pluie du vallon fait de la neige sur le mont* «на Святого Луку <18 жовтня> дощ у долині робить сніг на горі». – *A la Toussaint le froid revient et met l'hiver en train* «на день Всіх Святих <1 листопада> приходить холод і штовхає зиму в дорогу» та ін.

Загальновідомо, що у церковному календарі свята, як правило, мають сталу назву у формі *la fête de Saint-Jean Baptiste, la fête de Sainte Marthe* і т.п. Але у складі паремій вони вживаються вже у скороченому вигляді, тобто просто за іменем святого. Крім того, цікавим на наш погляд, є той факт, що у цих скороченнях зберігся артикль жіночого роду *la* навіть перед антропонімами чоловічого роду, як-от: *à la Saint-Valentin, le printemps est voisin, à la Saint-Martin l'hiver est en chemin*.

Щодо назв інших свят, наприклад, *Le dimanche des Rameaux*, то у скороченій формі залишається лише артикль у множині *les*: *Le temps qu'il fait pour les Rameaux, dure toute l'année* «погода на Пальмову <Вербну> неділю триває цілий рік».

Спостерігається також вплив назв поганських свят на християнські. Скажімо, свято Стрітіння французькою мовою перекладається як *la Présentation du Christ au Temple* «представлення Христа у Храмі». У католиків це свято випадає на 2 лютого. Євангельська подія зустрічі Ісуса Христа зі старцем Симеоном є загальновідомою. Однак, у дохристиянські часи 2 лютого відмічали свято свічок *la festa candelarum*. Свічки запалювали опівночі як символ очищення землі для її родючості. Простежується вплив поганського звичаю на християнський ритуал освячення свічок на свято Стрітіння. Звідси у католиків народна інтерпретація назви латинською мовою: *Virgo de Candelaria*, або *Candelaria*, під впливом якої й утворилось французьке *Chandeleur* від *chandelle* «свічка»: *A la Chandeleur, quand le soleil fait lanterne quarante jours après il hiverne* «на Свічницю <Стрітіння>, коли сонце світить, сорок днів поспіль буде зимою».

Різдво перекладається французькою як *Noël*, однак зустрічаємо в пареміях і назву, що передає буквально значення – *Nativité* «народження»: *Le temps de la Nativité dure tout un mois sans variété* «погода на Народження <Різдво> триває цілий місяць без змін». За Євангелієм, коли народився Ісус Христос, то його прийшли вшанувати три волхви, яких у католицизмі вважають царями: Гаспар, Мельхіор, Бальтазар. Тому у французькій мові існує ще одна назва Різдва *la fête des Rois* «Свято царів»: *Les jours entre Noël et les Rois, indiquent le temps des douze mois* «дні між Різдром та Царями показують час дванадцять місяців <рік>».

Цікавим є прислів'я з точки зору порівняння православного та католицького календаря *Pluie à la Pentecôte beau temps à la Trinité* «дощ на П'ятидесятницю – гарна погода на

Трійцю». У православ'ї день Святої Трійці називається ще П'ятидесятницею через те, що це свято відзначається через п'ятдесят днів після Великодня. Тому нам смисл французької паремії може здатися незрозумілим, абсурдним. Однак, за католицьким календарем Трійцю святкують наступної неділі після П'ятидесятниці, таким чином, дана паремія позначає часовий проміжок тривалістю тиждень.

Заговини на Великий Піст у католиків починаються за календарем у середу за сорок сім днів до Великодня. Народне свято у французів називається *Mardi gras* «Масний вівторок»: *A Mardi gras, qui n'a pas de viande tue son coq. – Qui n'a pas de coq tue sa femme* «на Масний вівторок хто не має м'яса, той забиває свого півня. Хто не має півня, вбиває свою жінку». Із Масним вівторком також пов'язані народні спостереження за погодою: *Quand Mardi gras est de vert vêtu, Pâques met des habits blancs* «коли Масний вівторок одягнений у зелене, то Великдень одягається в біле», тобто, якщо у цей день вже є листя, то на Пасху дерева зацвітуть. Масний вівторок є народним святом, під час якого влаштовують карнавали, звідси ще й інша його назва Карнавал: *Carnaval au soleil, Pâques au feu* «Карнавал у сонці, Великдень в огні». Ця паремія відображає поганський звичай вогнищами відлякувати нечисту силу.

За нашими спостереженнями відбувається також персоніфікація свят внаслідок перенесення: *Saint Martin boit le bon vin et laisse l'eau pour le moulin* «Святий Мартин <11 листопада> п'є добре вино та ллє воду на млин».

Проведений аналіз прислів'їв та приказок показує, що відповідно до назв свят у них вербалізовані забобони, прикмети та повір'я, спостереження за погодою та поведінкою людей. Паремії являють собою рекомендації щодо певних видів робіт або, навпаки, табу на роботу. Не зважаючи на те, що у структурі паремій за кількістю переважають назви релігійних свят, спостерігається сильний вплив поганських звичаїв на тлумачення християнських догм.

Перспективою наших подальших досліджень ми вважаємо вивчення ритуального змісту народного календаря.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Булаховський Л. А. Нариси з загального мовознавства / Л. А. Булаховський. – Вид. 2-е. – К.: Рад. шк., 1955. – 307 с.
2. Розенталь Д. Э. Словарь-справочник лингвистических терминов / Д. Э. Розенталь, М. А. Теленкова. – Изд. 2-е. – М.: Просвещение, 1976. – Режим доступу: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/lingvistic/1802/>
3. Сырейщикова А. А. Сборник французских идиоматических выражений, фразеологических оборотов и поговорок [Текст]: научное издание / А. А. Сырейщикова. – М.: Учпедгиз, 1952. – 100 с.
4. Толстая С. М. Семантические категории языка культуры: Очерки по славянской этнолингвистике / С. М. Толстая. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2011. – 368 с.
5. Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка / Н. М. Шанский. – М.: Либроком, 2012. – 272 с.
6. Proverbes et dictons. Режим доступу: <http://environnement.ecole.free.fr/proverbes-dictons.htm>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Алла Сердюк – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри загального мовознавства та слов'янської філології Бердянського державного педагогічного університету.

Наукові інтереси: загальне та зіставне мовознавство, етнолінгвістика, когнітивна лінгвістика, фразеологія.

АД'ЕКТИВНІ ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ АНГЛІЙСЬКОЇ Й УКРАЇНСЬКОЇ МОВ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ КОМПОНЕНТОМ-ЗООНІМОМ)

Інна ЖИВИЦЬКА (Кривий Ріг, Україна)

У статті розкрито сутність та представлено приклади моделей ад'єктивних фразеологічних одиниць англійської й української мов; проаналізовано ад'єктивні фразеологічні одиниці з компонентом-зоонімом. Наведено свідчення переваги компаративних фразеологічних одиниць, які в мовленні вживаються як означення.

Ключові слова: ад'єктивна фразеологічна одиниця, зоонім, компаративний зворот, модель, стрижневий компонент.

The article deals with the essence of the adjective phraseological units of the English and Ukrainian languages. The models of such units are presented. The adjective phraseological units with zoonomic component have been analysed. The evidence of prevalence of comparative phraseological units which are used as adjectives has been revealed.

Key words: adjective phraseological unit, zoonym, comparative construction, model, core component.

Усталені одиниці зі стрижневим фауністичним компонентом (зоонімом) становлять велику частку фразеологічного фонду як англійської, так і української мов. У зоолексиці яскравіше, ніж у будь-якій іншій ділянці мови, відображаються особливості осмислення позамовної дійсності, коли образи тварин наділяються (з точки зору опанування реальності людиною й впливу її на навколишній світ), на перший погляд, цілковито немотивованими властивостями й інколи навіть такими, що суперечать логіці речей. Ці образи й фантазії беруть початок з глибин людської свідомості, її вірувань і міфології.

Значення представників фауни у житті людини завжди було надзвичайно важливим, особливо на ранній стадії розвитку людства, коли люди й тварини співіснували у природньому середовищі, тобто тварини входили до соціальної ієрархії. Зарахування знань про тваринний світ до системи образних засобів опису людини, розширення і поглиблення знань про саму людину через порівняння, пошуки схожості з реаліями світу природи – закономірний етап розвитку людського знання про себе як про особливий об'єкт. Прагнучи схарактеризувати свою поведінку, почуття, стан, зовнішність, людина вдавалася до порівняння з тим, що їй було найближчим і схожим на неї – тваринним світом, тому фразеологізми багаті на зооніми.

Зоонімічний компонент у складі фразеологічної одиниці (ФО) є його семантичним центром (тобто є зооморфізмом), саме в ньому міститься основне метафоричне значення. Зоохарактеристики людини найповніше відображають національну самобутність мов через систему оцінних образів – еталонів, властивих даному етносу.

Характерною рисою зоонімів є високий ступінь ідіоматичності зі значним вмістом номінативності, тому схожі за денотативним значенням зооніми обох мов різняться своєю образністю, оскільки асоціативні уявлення про тварин різних народів не співпадають. Хоч випадки збігу все ж трапляються, але не часто. Подібні ФО або походять від спільного для обох мов джерела, або є наслідком єдиного світосприйняття, схожих культурних, національних та історичних традицій.

Як зазначає О. Арсентьева, у семантиці ФО двох неспоріднених мов спостерігається наявність загальних, інтернаціональних елементів, що обумовлюється різноманітними лінгвістичними чинниками [3: 50]. За словами дослідниці, інтернаціональні елементи з'являються у результаті фразеологічного паралелізму, який ґрунтується на тотожному переосмисленні стійких словосполучень шляхом метафоричного чи метонімічного перенесення чи образного порівняння. Серед фразеологізмів-еквівалентів виділяємо такі пари: *dumb as fish – німий як риба; stubborn as a mule – впертий як осел; busy as a bee – працюючий як бджілка; meek as a lamb – покірний як ягня; fat as a pig – товстий як свиня; cunning as a fox – хитрий як лисиця; timid as a hare – полохливий як заєць; strong as an ox / as a horse / as a bull – сильний як віл / кінь / бик.*

У цій статті до аналізу ФО застосовується структурно-морфологічний підхід. На матеріалі такого невеликого шару фразеології, як зоонімічні ФО англійської та української мов виявлені типові й нетипові моделі ад'єктивних ФО. Морфологічний підхід до вивчення фразеологічного складу мови досліджено в працях А. Чепасової [10], В. Жукова [4], О. Куніна [5; 6] та ін. Такий підхід передбачає лексико-фразеологічну тотожність на рівні лексико-граматичного значення, властивого тій чи тій повнозначній частині мови. При цьому загально визнаної класифікації фразеологізмів з точки зору еквівалентності їх тій чи тій частині мови немає. Багато дослідників до ад'єктивних ФО (далі АФО) зараховують такі одиниці, «в яких у ролі означення виступає прикметник... або, рідше, дієприкметник...» [1: 129]. Таке визначення є «класичним». Існують й інші трактування.

Так, М. Алефіренко й Н. Семененко ад'єктивними ФО вважають «фраземи, які мають категоріально-граматичне значення атрибутивності й відображають статичні якісно-оцінні ознаки в специфічних формах роду, числа й відмінка» [1: 130].

У нашому дослідженні, слідом за О. Куніним та О. Арсентьєвою, ми дотримуємося класичного визначення АФО. Дослідники АФО на матеріалі різних мов вирізняють два основних структурних класи: компаративні й некомпаративні АФО. Що стосується ФО з компонентом-зоонімом англійської та української мов, то можна говорити про значну перевагу компаративних ад'єктивних ФО над некомпаративними [7; 8]. Аналіз ФО з компонентом-зоонімом на матеріалі двох мов підтверджує цей висновок.

Найбільшу різноманітність структурних типів виявлено серед ФО з компонентом-зоонімом, які мають у своєму складі порівняльний компонент: в англійській мові – *like* або *as*, а в українській – найчастіше *як*, рідше *мов*, *немов*. Ці порівняльні сполучники виконують функцію зв'язки першого компонента («основи порівняння») і другого компонента («об'єкту порівняння»). В англійській мові компаративні звороти можуть також уводитися сполучником *as*. У лексикографічній і фразеографічній практиці прийнято оформляти початкове *as* в ламані дужки (<*as*>).

Як зазначає О. Кунін, «спостерігається тенденція опускати початковий сполучник в еліптичних реченнях (у відповідях на питання, репліках й театральних ремарках)», «в еліптичних реченнях, які не є відповідями на питання, з пропущеним підметом і дієсловом-зв'язкою», у тому випадку, якщо «компаративна ФО винесена на початок речення», а також «якщо перед ФО стоїть сполучник *but* або *yet*» [5: 144]. Уживання сполучника *like* замість *as* розглядається як відхилення від норми, однак у розмовній англійській мові вже давно спостерігається тенденція вживати *like* як сполучник, а тому цілком можна говорити про становлення нової норми [5: 144]. Як стверджує О. Кунін, «ад'єктивні порівняння тому й виникають у мові, що є необхідність в передачі додаткової інформації порівняно з інформацією, яка передається першими компонентами порівнянь, узятими окремо» [6: 335]. Для ад'єктивних порівнянь, як і для порівнянь інших типів, характерна двоплановість значення: одне порівнюється з іншим. Така структура значення вирізняє його як фразеологічне значення особливого типу, а саме – компаративне.

Найпродуктивнішою моделлю компаративних ад'єктивних ФО англійської й української мов є конструкція «**Adj.+Comp.+N**» («прикметник + порівняльний сполучник + зоонім»). ФО цього структурного типу є здебільшого константно-варіативною. Варіюванню підлягає як стрижневий, так і другорядний компонент: *bald as a coot / bandicoot* (зовсім лисий), *close / dumb as an oyster* (німий як устриця); *вірний як собака, гнучкий як шельюг, простий як свиня*.

Різноманітні за формою, компаративні АФО об'єднані в одну групу спільністю свого значення. Ознака, що позначається ФО з компонентом-зоонімом, переважно стосується особи, рідше предмета. Прикметники, що входять до складу ФО цієї моделі можуть бути простими (*vain as a peacock* (гордовитий, пихатий), *gentle as a lamb* (м'який як ягня), *fast as a hare* (швидкий як заєць); *чепурний як свиня в дощ, лукавий як гадюка*) або похідними (*playful as a kitten* (грайливий як кошеня); *злодійкуватий як сорока*). Крім того, основа порівняння ФО може бути виражена як у позитивному (*plump as a partridge* (пухкенька, товстенька), *crazy like a fox* (на перший погляд дурний, але дуже хитрий насправді); *глухий як тетеря, худий як глиста*), так і у вищому ступені: *busier than a one-eyed cat watching two mouse holes*; *busier than a three legged cat in a dry sand box* (надто метушливий, напружений, на межі нервового зриву), *тихіший теляти, полохливіший зайця*. Використання вищого ступеня прикметників ад'єктивних ФО англійської мови свідчить про наявність елементів синтетизму, поряд з переважаючими елементами аналітизму. Об'єкт порівняння може бути вираженим іменником, як простим (*quick as a rabbit* (дуже швидкий), *bold / brave as a lion* (хоробрий як лев), *fierce as a tiger* (лютий як тигр), *timid as a rabbit* (заяча душа); *спритний як вугор, дурна як овечка, простий як свиня, товстий як слон*), так і складеним (в англійській мові): *red as a turkey-cock* (червоний як помідор).

Найчастотнішими прикметниками, що входять до складу ФО з компонентом-зоонімом даної моделі в англійській мові є: *dead* (мертвий), *happy* (щасливий), *lively* (жвавий), *mad / crazy* (божевільний), *silly / stupid* (дурний), *hungry* (голодний). Наприклад: *dead as a dodo* (вимерлий), *dead as a mutton / as a herring* (без будь-яких ознак життя, бездиханний), *happy as a lark* (щасливий), *lively as a grig* (дуже веселий, життєрадісний, повний життя), *mad as a beetle / hornet* (божевільний), *crazy as a coot* (зовсім скажений), *crazy as a bedbug* (амер.

божевільний як клоп), *silly as a goose / sheep* (дурний як вівця), *stupid as a pig* (дурний аж світиться), *hungry as a bear / hungry as a hawk* (голодний як вовк).

Частотними прикметниками у складі ФО української мови є: *дурний, здоровий, хитрий, впертий, голодний, високий, слабкий* та ін., і, відповідно, поширеними є моделі типу «**Adj.+Comp.+N**»: *дурний як баран / ворона, здоровий як віл / кінь / бик, хитрий як лис, впертий як осел, голодний як собака / пес / вовк, високий як журавель / цапля / чорногуз, слабкий як кошеня*.

В українській мові спостерігаються приклади ФО зі зворотнім порядком компонентів, а саме «**Comp.+N+Adj.**» («порівняльний сполучник + зоонім + прикметник»): *як глист обморочний, як муха сонна, як вугор слизький, як щеня зінське, як муха спасівська, мов порося сите, мов рак печений*.

Конструкція «**P.+Comp.+N**» («дієприкметник + порівняльний сполучник + зоонім»), де стрижневий компонент виражений дієприкметником, представлена прикладами в обох мовах: *tired as a dog* (стомлений як собака), *scared as a rabbit* (переполоханий до смерті), *packed like sardines* (як сардини в бочці), *drunk as an owl / drunk as a drowned mouse* (п'яний як чіп); *нав'ючений як ішак, настобурчений як горобець*.

Низка дослідників не розмежовують ФО зі стрижневим компонентом прикметником та дієприкметником і зараховують їх до однієї моделі (Т. Шепілова, Д. Тишкіна).

Є моделі, які характерні переважно для англійської мови. Так, структура «**Adj.+Comp.+P.+N**» («прикметник + порівняльний сполучник + дієприкметник + зоонім») дозволяє чітко побачити різницю між даними частинами мови: *mad as a cut / struck snake* (не тямлючи себе від люті), *pretty as a speckled pup* (привабливий, гарненький), *red as a boiled lobster* (червоний мов рак).

Модель «**Adj.+Comp.+N**» («прикметник + порівняльний сполучник + зоонім») може розширюватися атрибутивними прикметником чи іменником у присвійному відмінку або у функції непрямого додатку.

В залежності від позиції компонента-зооніма у структурі «**Adj.+Comp.+N+N**» можна вирізнити два типи:

1) «прикметник + порівняльний сполучник + зоонім + іменник»: *fine as a frog hair* (дуже гарний), *slick as a goose / owl / bear grease* (дуже слизький), *sorry as an owl bait* (марний), *freckled as a turkey egg* (вкритий ластовинням);

2) «прикметник + порівняльний сполучник + іменник + зоонім»: *poor as a church mouse* (дуже бідний; бідний як церковна миша), *mad as a March hare* (божевільний).

Модель «**Adj.+Comp.+N's+N**», де загальні іменники й власні назви як атрибутивні іменні компоненти вживаються в присвійному відмінку, у залежності від позиції компонента-зооніма бувають двох типів:

1) «прикметник + порівняльний сполучник + зоонім у присвійному відмінку + іменник»: *steep as a cow's face* (дуже стрімчастий (про місцевість), *cute as a bug's ear* (дуже привабливий), *black as a raven's wing* (чорний як ворона), *useless as monkey's grease* (зовсім непотрібний);

2) «прикметник + порівняльний сполучник + іменник у присвійному відмінку + зоонім»: *crazy as June's bug* (божевільний), *crazy as a betsy's bug* (недоумкуватий; душевнохворий), *poor as Job's turkey* (дуже бідний).

Перший компонент конструкції може бути виражений дієприкметником «**P.+Comp.+N+N**»: *crooked as a dog's hind leg* (безчесний, непорядний), *drunk as David's sow* (п'яний як чіп), *conceited as a barber's cat* (надто пихатий, самозакоханий).

Непрямий додаток, виражений як загальним іменником, так і власною назвою, у моделі «**Adj.+Comp.+N**» приєднується переважно за допомогою прийменників *in, of*. Структура «**Adj.+Comp.+N+Prep.+N**» утворює дві групи:

1) «прикметник + порівняльний сполучник + зоонім + прийменник + іменник»: *busy as a cockroach on a hot stove* (дуже зайнятий роботою), *calm as a toad in the sun* (дуже спокійний, врівноважений), *happy as ducks in Arizona* (дуже невдачливий);

2) «прикметник + порівняльний сполучник + іменник + прийменник + зоонім»: *artful as a cart-load of monkeys* (дуже спритний), *silly as a tin of worms* (дурний як пробка), *plain as the hump on a camel* (зрозумілий, чіткий).

У деяких випадках модель доповнюється числівником: «**Adj.+Comp.+N+Prep.+Num.+N**»: *as wanton as a calf with two dams* (примхливий, норовливий), *as busy / fussy as a hen with one chick / chicken* (дуже метушливий).

Структура «**Adj.+Comp.+Adj.+N**» («прикметник + порівняльний сполучник + прикметник + зоонім») репрезентована прикладами ФО англійської й української мов: *mad as a wet hen* (злий як собака), *lovely as a blithe lark* (веселий як жайворонок), *crazy as a peach-orchard boar* (недоумкуватий); *дурний як сивий мерин*, *боязкий як стріляний заєць*, *дурний як турецький кінь*, *дурний як божий баран*.

Невелика група ФО двох зіставних мов продемонстрована скороченими компаративними зворотами, що складаються з порівняльного сполучника й іменника з різноманітними доповненнями: *like dog's breath* (неприємний, непопулярний), *like a cat on hot bricks* (дуже нервовий), *like a cat on a hot tin roof* (збуджений, неспокійний), *like a drowned mouse* (знаходиться в дуже жалюгідному становищі), *like a bear with a sore head* (злий як чорт), *like a fly in amber* (рідкісний, дивовижний), *like a bull in a china shop* (незграбний, необережний), *like a duck in a thunder* (дуже переляканий), *like a hog on ice* (як свиня на льоду), *like a dog with two tails* (дуже радий); *як курка з курчам*, *як корова на льоду*, *як жаба на купині*, *як муха в окропі*, *як порося на орчику*, *як риба засушена*, *як баран в аптеці*, *як глист у корсеті*, *як білка в колесі*, *як кошеня в попелі*.

Група некомпаративних АФО представлена наступними конструкціями:

1) «**P.+Prep.+N**» («дієприкметник + прийменник + зоонім»): *bitten by the bug* (гаряче захоплений, заповнений будь-якою ідеєю), *loaded for a bear* (той, хто рветься в бійку; *амер.*: розлючений, готовий розірвати; готовий до труднощів), *sleeping with the fishes* (утоплений);

2) «**N+Prep.**» («зоонім + прийменник»): *a whale of a...* (винятковий, надзвичайний), *a beast of a...* (бридкий, огидний, мерзенний).

В англійській мові друга конструкція має тенденцію до спрощення й перетворення на складні слова. Так, замість *with the heart of the lion* вживається *lion-hearted*. Приклади таких ФО численні: *ox-eyed* (з великими круглими очима), *bull-necked* (з короткою й товстою шиєю), *bull-headed* (впертий), *rat-arsed* (п'яний як свиня), *eagle-winged* (високо літає у повітрі), *snake-headed* (розлючений, сердитий), *sparrow-blasted* (очманілий, шалений) та ін.

Таким чином, структурно-граматичний аналіз ФО з компонентом-зоонімом дозволяє зробити висновок про перевагу компаративних ФО, які в мовленні вживаються як означення, що пов'язане зі специфікою компонента-зооніма. Людина порівнює себе й предмети з тим, що знаходиться найближче до неї, тобто з представниками фауни. Універсальними конструкціями ФО двох мов є двокомпонентні компаративні моделі з прикметниками й дієприкметниками як стрижневими елементами («**Adj. або P.+Comp.+N**») й трикомпонентна модель із розширенням іменного компонента дієприкметником («**Adj.+Comp.+P.+N**»). Типовим для англійської мови є розширення даної моделі непрямым додатком («**Adj.+Comp.+N+Prep.+N**»). Для матеріалу дослідження англійської й української мов характерна модель з атрибутивним прикметником чи дієприкметником у препозиції («**Adj.+Comp.+Adj. / P.+N**»). Перший компонент компаративних ФО може бути виражений дієприкметником. У некомпаративних ФО з компонентом-зоонімом вживаються прийменникові конструкції, які є типовішими для англійської мови.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алефиренко Н. Ф. Фразеология и паремология: Учебное пособие для бакалаврского уровня филологического образования / Н. Ф. Алефиренко, Н. Н. Семенов. – М. : Флинта : Наука, 2009. – 344 с.
2. Англо-український фразеологічний словник / Уклад. К. Т. Баранцев. – 2-ге вид., випр. – К : Знання, 2005. – 1056 с.
3. Арсентьева Е. Ф. Сопоставительный анализ фразеологических единиц (на материале фразеологических единиц, семантически ориентированных на человека в английском и русском языках / Елена Фридриховна Арсентьева. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1989. – 124 с.
4. Жуков В. П. Формоизменение фразеологизмов русского языка / В. П. Жуков // Русистика. – 1991. – № 2. – С. 36-40.

5. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка : учебник для ин-тов и фак. иностр. яз. / Александр Владимирович Кунин. – М. : Высшая школа, 1996. – 381 с.
6. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка : учеб. пособие / Александр Владимирович Кунин. – Дубна : Феникс, 2005. – 488 с.
7. Мусаева П. Г. Фразеологические и паремнологические единицы с компонентом-зоонимом лакского и английского языков : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.02, 10.02.20 / Мусаева Патимат Габидуллаховна. – Махачкала, 2008. – 230 с.
8. Тишкина Д. А. Фразеологические единицы с компонентом-зоонимом в английском и русском языках: сопоставительный анализ : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Тишкина Диана Алексеевна. – Казань, 2008. – 219 с.
9. Фразеологічний словник української мови / Уклад. В. М. Білоноженко та ін. – К. : Наукова думка, 1993. – 984 с.
10. Чепасова А. М. Семантические и грамматические свойства фразеологизмов : учеб. пособие / Антонина Михайловна Чепасова. – Челябинск : Челябинский пединститут, 1983. – 95 с.
11. Шепилова Т. А. Французские фразеологические единицы с компонентом-зоонимом : Семантический, функционально-стилистический и когнитивный аспекты : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.05 / Шепилова Татьяна Анатольевна. – Воронеж, 2001. – 157 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Інна Живіцька – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри англійської мови з методикою викладання Криворізького педагогічного інституту Державного вищого навчального закладу «Криворізький національний університет».

Наукові інтереси: лінгвокультурологія, пареміологія, фразеологія.

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ З ТЕМПОРАЛЬНО-ЛОКАТИВНОЮ СЕМАНТИКОЮ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ УЛАСА САМЧУКА ТА БОГДАНА ЛЕПКОГО)

Тетяна ЗДІХОВСЬКА (Луцьк, Україна)

У статті йдеться про функціонально-стилістичні властивості фразеологізмів із темпорально-локативною семантикою в прозових творах Уласа Самчука та Богдана Лепкого. Досліджується семантичне та стилістичне значення фразеологічних одиниць із урахуванням ролі контексту.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, мова творів, семантика, контекст, стійка сполука, стилістичні ознаки, стрижневе слово, авторський стиль.

The article deals with the problems of the functional-stylistic properties of phraseological units of temporal-locative semantics in Ulas Samchuk's and Bogdan Lepky's prose works. Semantic and stylistic meaning of phraseological units under the influence of the context is studied.

Key words: phraseological unit, language of the works, semantics, context, stable compound, stylistic features, the main word, the author's style.

Посилення інтересу науковців до проблем лінгвістики тексту зумовлює необхідність розгляду питань, пов'язаних із функціями фразеологічних одиниць (*надалі – ФО*) у художніх творах. Питанням функціонування фразеологізмів у текстах присвячені роботи Л. Г. Авксентьева, М. Ф. Алефіренка, В. М. Білоноженко, В. М. Вакурова, С. А. Ганжі, І. С. Гнатюк, І. В. Дубинського, В. С. Калашника, В. П. Ковальова, М. П. Коломійця, Ю. Ф. Прадіда, Л. Г. Скрипник, А. П. Супрун, В. Д. Ужченка, О. І. Федорова, Т. В. Цимбалюк, В. А. Чабаненка, М. М. Шанського, Л. Ф. Щербачук та ін. Усе ж у нашій науковій літературі ще мало праць, які спеціально висвітлювали б фразеологію мови окремих письменників.

Досліджуючи мову творів Уласа Самчука та Богдана Лепкого, ми спостерегли, що чільне місце в характеристиках їхніх персонажів займають узуальні фразеологізми. Досить часто автори задля милозвучності, певної структурної організації речення зафіксовані в словнику ФО використовують із загальноприйнятим значенням, але змінюють при цьому структуру, переставляючи їхні слова-компоненти місцями. В цьому випадку не відбувається оказіонального перетворення фразеологізму, оскільки слова-компоненти та значення ФО ті самі. Отже, такі фразеологізми зараховуємо до загальнономовних.

У статті хочемо з'ясувати семантичні та функціонально-стилістичні властивості фразеологізмів у прозових творах цих письменників.

Відтворюючи в прозових творах індивідуальне бачення світу, митці вводять у художню тканину текстів різні семантичні групи стійких сполук, які ми об'єднали в такі тематичні поля: «характеристики людини», «час, простір, кількість», «явища природи та рослинність».

Ми сконцентрували увагу на ФО з темпорально-локативною семантикою, серед яких виділили дві підгрупи.

1. *Фразеологізми з просторовим значенням.* У творах Богдана Лепкого виокремлено групу ФО фольклорного походження, що вказують на надзвичайно далеку відстань. Серед них можна виділити фразеологізми, стрижневим словом яких виступає назва живої істоти: **куди і ворон кісток (кості) не заносить** 'дуже далеко, в найвіддаленіше місце' [10: 124]. Молодий та запальний Петрусь («Сотниківна») запевняє Олесю, що заради кохання в разі необхідності він викраде її і завезе дуже далеко, щоб уже ніхто їх не знайшов. Ужита стійка сполука підкреслює рішучість і безстрашність персонажа: «*Набіжу, наскочу, посаджу на коня і занесу, куди ворон костей не заносить. І нехай мені ніхто не стає у дорозі, бо порубаю, уб'ю, розтроцю*» [2: 271]. В іншому контексті опорне слово ФО – *чорт*: **до чорта в зуби** 'у найнебезпечніше або найвіддаленіше місце' [10: 770]. Цар рекомендує гетьманові Мазепі дуже ретельно перевірити своїх козаків і всіх ненадійних позбутися: «*Хто не цілком надійний, того геть, хай іде до чорта в зуби*» [2: 24]. Козаки із насміхом проводжають москалів від мурів Батурина: «*Йдьте до чорта в зуби!*» [3: 302]. У наведених реченнях фразеологізми теж вказують на невідому та дуже далеку відстань і функціонують для вираження негативного ставлення до того, про кого йдеться, бажання позбутися його.

Близькими до стійких сполук названого типу виступають ФО на позначення дуже далекої відстані, але без певного пункту призначення, разом із тим – невідомої: *Гетьман був рад, що вигляди на новий союз України зі Швецією прибирали конкретні і корисні форми. Останній побут з царем і Меншиковим у Жовклі впевнив його, що з Москвою не заїдеи дальше, ніж до чорта в зуби* [5: 40].

Фразеологізм **на край світа** 'зі словами *піти, іти* і подібними – будь-куди, куди завгодно' [10: 310] пов'язаний своєю семантикою зі словом *світ*, яке означає в певному контексті межу доступного людині простору з усім, що у ньому є. Чуйкевич (пенталогія «Мазепа») так щиро та віддано кохає Мотрю, що здатен будь-куди піти заради неї: *Чуйкевич достроювався до неї. ... Манила його, кликала: «ходи», і він ішов, на край світа пішов би за нею* [2: 147]. Однак не тільки хлопці, дівчата теж у творах Б. Лепкого здатні заради кохання відправитися **на край світа**:

- *А чого ж пішла?*
- *За тобою на край світа піду.*
- *Причарувала?*
- *Полюбила...*[4: 38].

Куди завгодно, навіть у найнебезпечніше місце готовий коннох відправитися за вродливою Олесєю («Сотниківна»): «*Нікуди вони не годяться, оті жінки, хіба до печі і до ігли, та ще, – і хлопчисько зітхнув. – Але що гарна, то гарна, за такою і до пекла пішов би*» [2: 326]. ФО **на край світа** та **до пекла** близькі за значенням, але мають відмінні стилістичні ознаки: перша загальнономовна стійка сполука надає тексту романтичності та позитивно-емоційного забарвлення, друга – вносить відтінок небезпеки.

У творах У. Самчука теж можна виділити ФО з семантикою 'дуже далеко, куди завгодно, у найвіддаленіше місце'. Однак, порівняно з Богданом Лепким, Улас Самчук уживає в цих фразеологізмах опорне слово, що охоплює протилежне до *чорт* поняття *Бог*: **Бог зна (знає) куди** 'куди завгодно, дуже далеко' [11: 38]. Найбільше таких стійких сполук ужито в романі «Гори говорять!»: *Також він твердо порішив, що переможе її, що не відпустить її, що він украде її, завезе Бог зна куди, буде спускати дараби, день і ніч працювати, зробить собі хату й там житиме з нею* [8: 27–28]. Певні приклади фразеологізмів засвідчують явище деривації: *А наш гуцул, бозна куди заліз під небо...* [8: 26]; *Дививися на свої ноги й дивуєшся, що вони в таких дивних чоботах. І видається, що ти дуже довгий, що ноги твої бозна-як далеко від тебе. Хочеш поворухнути ними й не маєш змоги* [8: 73]; *Гнат боявся за Марію, хотів їхати бозна-куди за лікарем, але все обійшлося щасливо, і то без лікаря* [9: 37]; «*Тут*

родилась, тут вмирати хочу! Уже й так виволік нас **бозна-куди** на безлюддя» [6: 134]. Виділені ФО надають творам розмовного характеру.

Характерна для прози У. Самчука стійка сполука **іди геть** [11: 171] зі значенням 'дуже далеко'. Названий фразеологізм передає незадоволення персонажів, небажання когось-небудь бачити, вносить у текст негативне забарвлення, наприклад: *Минає пів, година, півтори. Панночка не приходить. О дев'ятій терпець мій досягнув кінця. Зриваюся й без слова йду геть* [8: 105].

Емоційно-оцінного колориту надають текстові й українські фразеологізми для передачі напрямків дії або руху. За допомогою таких стійких сполук можна назвати різноманітні просторові напрямки від (до) мовця, наприклад: **світ за очі** 'зі словами *піти, побрести, побігти* і т. ін. – не вибираючи шляху, напрямку, без певної мети. Невідомо куди; у безвість' [10: 634]. Відповідні ФО позбавлені конкретності, письменники вживають їх із метою поглиблення виразності, для передачі внутрішнього стану персонажа. Наприклад, напрямок руху зі вказаною семантикою для персонажів Богдана Лепкого – це єдиний можливий варіант урятуватися від смерті: *Маємо гинути в походах або під нагаями царських посіпак, так краще тікаймо в світ за очі!* [5: 62]. В Уласа Самчука загальнономовний фразеологізм **світ за очі** характеризує небажання персонажів рухатися у безвість. Автор ужив цю ФО зі словом *волокти*, що надає мікроконтексту негативно-емоційного забарвлення: *«Чи ж би ми покинули наш край, та й поволікся б кудись, мов цигани, у світ за очі? І церкву, і рідню, і могили. О, ні! Це вже нізащо»* [6: 134]; *Ціле свято не свято. Настя і сюди, і туди, і сльози, і ахи, і всім оповідає, як то «він» хоче «їх» кудись у світ за очі волокти, але на Матвія це не діє* [6: 134].

Фразеологізм **куди очі [бачать (дивляться, спали і т. ін.)]** 'зі словами *іти, бігти, тікати* і т. ін. – не вибираючи шляху, в будь-якому напрямку; будь-куди, навмання' [10: 475] для носія мови виступає вимірюваним лише в межах його уяви. У. Самчук у романі «Гори говорять!» використав наведену ФО для передачі внутрішнього стану Дмитра, який виконав прохання батька й після цього може йти будь-куди: *«Я не маю сьогодні ніякої праці. Сьогодні свято. Я вже перечитав батькові його «Неділю» й можу йти, куди лиш бачать очі»* [8: 35]. Підкреслена стійка сполука позбавлена конкретності.

Для передачі невідомого напрямку дії або руху персонажів Богдан Лепкий ужив загальнономовну ФО **на чотири вітри** 'куди завгодно, куди захочеться' [10: 112–113]: *«Але треба вам знати, мої панове, що вони мені тую пісню не раз співають, спокою мені не дають, щоб я вас на чотири вітри порозганяв, щоб я щонайкращих їм у руки видав»* [2: 33]. Улас Самчук використав фразеологізми зі стрижневим словом *чорт*: **під три чорти** 'геть, куди завгодно' [10: 771], **чорт знає (зна)** 'невідомо, незрозуміло' [10: 768]: *Тоді Одарка і Михайло заявили останнє слово. Або – або. Або Гнат стриножить свою брикливу жінку і вона сидітиме дома та працюватиме, або хай собі під три чорти вибирається з хати* [9: 47]; *«Їхав додому, а попав чорт зна куди. Але нічого не вдіси. Сиди й чекай»* [8: 143]; *Сьогодні субота, й їх може чорт зна куди занести* [8: 201]. Виділені стійкі сполуки вносять у мікроконтекст негативно-емоційне забарвлення.

Невідоме в просторі місце У. Самчук передає фразеологізмом **Бог знає де**: *«Невже ви завтра ідете. От дивно. Є тут, а завтра вже Бог знає де»* [8: 113]; *А Кімі зовсім нема. Вона Бог зна де вештається по ночах* [8: 224].

У творах як Уласа Самчука, так і Богдана Лепкого зрідка вжито стійкі сполуки на позначення недалекої відстані. В У. Самчука ФО зі значенням 'зовсім близько' мають розмовно-побутовий характер: *... всього подати рукою, а дома більше року не був. Мокрий, ранений, вимордований, порішив забігти хоч на годину попоїсти та переодягнутися* [8: 81–82]. У Б. Лепкого стрижневим словом фразеологізму з подібною семантикою виступає географічне поняття, позбавлене конкретності, що надає тексту образності та вселяє надію: *«Як би воно не було, а небезпека відсунулася на якийсь час – може, на все. Залога хоробра, старшини досвідні, Кенітзен знає своє діло, гетьман теж не за горами – чого ж тоді тратити надію?»* [3: 332].

Творча індивідуальність Уласа Самчука виявлена в наданні переваги фразеологізмам із семантикою просторової обмеженості. Ці ФО функціонують у пейзажних описах у мові

автора та персонажів, вони сприяють експресивному забарвленню мовлення й виражають суб'єктивну оцінку відстані, наприклад: *куди не кинь оком* 'кругом, скрізь, усюди, де тільки видно' [10: 294]: «*Попасу для худоби... Куди не кинь оком, ліс, галява, знов ліс...*» [6: 29] або *куди гляне око* 'скрізь, усюди' [10: 463]: *Під кінець жовтня починає примерзати, і Володько може пасти на житах. Пашині гарно рунулись, розходу, як оком глянеш, шкоди ніде* [6: 87]. Відповідну стійку сполуку письменник використав і в описі інтер'єру: *А було це таке велике, безмежне підземелля... Безліч колон підпирало його склепіння. Скрізь, де гляне око, стояли столи, а коло них лави* [7: 130].

У. Самчук звернувся до фразеологізмів зі значенням 'по всій території, на всьому просторі; скрізь' [10: 311] для відтворення картин навколишнього світу в «Марії»: *Хліб ще на полі, у колосках клякає до землі. По полях зграї череватого вороння, від краю до краю лунають матюки. Ночами діти луцять у пелені дорогоцінне зерно і несуть голодним батькам* [9: 119].

2. *ФО з темпоральним значенням*, які відіграють значну роль у складному процесі людського мислення та світовідчуття, не тільки сприяють глибокому та змістовному відтворенню деяких понять, а й допомагають дотепно, влучно та колоритно окреслити певний часовий період [12: 155]. Основним шляхом творення фразеологізмів із темпоральною семою виступає трансформація глобального значення вільного словосполучення, внаслідок чого формується образне «узагальнено-цілісне значення» [1: 14]. Стійкі сполуки з темпоральним компонентом утворені, як і більшість *ФО*, на основі словосполучень, мають обставинне часове значення, становлять своєрідні стійкі комплекси, функціонують у мові як звичайні номінативні лексеми. Здатність багатьох одиниць вказувати не тільки на час, а й на особливості часового періоду, а також здатність слів, у яких відсутня темпоральна сема, описувати час, породжує мовну експресію та дає стилістичний ефект від їхнього вживання [12: 157].

Аналізуючи мову прозових творів, не можна не звернути уваги на те, що деякі *ФО* позначені більшою частотою вживання порівняно з іншими. Отже, постійне використання певних висловів вважаємо ознакою, яка відрізняє стиль одного автора від стилю іншого. Наприклад, у мові творів У. Самчука часто функціонують фразеологізми, що позначають ранкову добу. У романі «Гори говорять!» стійку сполуку *благословляється день* 'світає, розвиднюється' [10: 33] автор використав в описі природи: *Очі ж шлють гляд за глядом до шпилів гір... На них ліг знак сонця, круглий, урваний, а над ними золотом кутий троякий знак сильних, знак вічно бажаних перемог. Перед ним – ген до стій сонячного трону, того місця, де воно благословляє день, хильнувся та й свавільно розлігся навкруги людяний сонцем простір* [8: 260]. *ФО* з подібною семантикою характерні для роману «Волинь»: *[ледве, ще тільки] благословляло / благословило на світ* 'розвиднюється' [10: 33], *[разом] із сонцем* 'рано, удосвіта' [10: 677], *після других півнів* 'перед світанком' [10: 505]. Майже всі персонажі (в міру певних обставин) змушені вставати вдосвіта, адже цього вимагає селянське життя та клопітка робота на землі, наприклад: *Устаєш – ледве на світ благословиться, а вертаєш пізно смерком* [6: 100]; *У понеділок, удосвіта, як тільки благословилося на світ, прийшов з кіньми старший Єлисеїв син, також Василь. Унедовзі за ним не забарились і решта робітників* [6: 65]; *Того самого ранку Матвій вставав, як звичайно, разом зі сонцем* [7: 324]. Добродушно змальовано малого Володька, який уставав перед світанком: *Зате Володькові припала надзвичайно вдячна робота. Він має поганяти одну пару коней у кареті. [...] І він ще затемна, десь від других півнів, схопився, одягнувся. Їсти і не питай. Він зовсім не хоче так зрання, не попрацювавши, натихатися* [6: 65]; *Бувало, лиш на світ благословилося, а він вже вставав і домагався: «Мамо! Ковбаси!»*. *Ковбаса на Різдво те саме, що на Великдень паска* [6: 109]. Стійкі сполуки з відповідною семантикою правдиво передали побут українського села.

Обмаль часу та швидке настання ночі в романі «Волинь» засвідчує загальнономовний фразеологізм зі словом-соматизмом: *«Ніч на носі, а до того, диви, [...] та поки се та те, то й часу не хватить і нічого ми не зробимо»* [6: 79].

Для прози Богдана Лепкого характерні *ФО*, що позначають часовий проміжок 'дуже довго' й надають творам природної уснорозмовної невимушеності: *Деколи ніби громи*

лускали направо й наліво, аж земля здригалася. Це розвалювали старі мури. Бог зна з яких часів [2: 51]; Люди з діда-прадіда працювали, будували хати, управляли поля, плекали худобу. Прийшла війна і змарнувала те все [3: 230].

Уживання фразеологізмів на позначення часу характеризує мову творів Б. Лепкого й У. Самчука, авторські стилі письменників.

Зберігаючи традиційне значення та структуру, узуальні стійкі сполуки з темпорально-локативною семантикою надають авторській мові образності, експресивного чи емоційного забарвлення.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Жуков В. П. Семантика фразеологических оборотов : [учеб. пособие для студ. пед. ин-тов по спец. „Рус. яз. и лит.“] / В. П. Жуков. – М. : Просвещение, 1978. – 160, [2] с.
2. Лепкий Б. Вибрані твори : у 2 т. Т. 1. / Богдан Лепкий. – Тернопіль : Збруч, 2004. – 350 с.
3. Лепкий Б. Мазепа : у 3 кн. Кн. 1 : Не вбивай. Батурин : [іст. повісті] / Богдан Лепкий. – Дрогобич : Відродження, 2004. – 568, [3] с.
4. Лепкий Б. Мазепа : у 3 кн. Кн. 2 : Полтава : [іст. повісті] / Богдан Лепкий. – Дрогобич : Відродження, 2005. – 524, [3] с.
5. Лепкий Б. Не вбивай. Батурин : [іст. повісті] / Богдан Лепкий. – К. : Дніпро, 1992. – 535, [2] с.
6. Самчук У. Волинь : [роман] : у 2 т. Т. 1. / Улас Самчук. – К. : Дніпро, 1993. – 574, [2] с.
7. Самчук У. Волинь : [роман] : у 2 т. Т. 2. / Улас Самчук. – К. : Дніпро, 1993. – 334, [2] с.
8. Самчук У. Гори говорять : [роман] / Улас Самчук. – Ужгород : Карпати, 1996. – 271, [1] с.
9. Самчук У. Марія. Куди тече та річка / Улас Самчук. – К. : Наук. думка, 2001. – 416 с.
10. Словник фразеологізмів української мови / [уклад. В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук та ін.]. – К. : Наукова думка, 2008. – 1104, [8] с.
11. Фразеологічний словник української мови : у 2 кн. / [уклад. В. М. Білоноженко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк та ін.]. – К. : Наукова думка, 1993. – 980 с.
12. Цегельська М. В. Фразеологічні одиниці із темпоральною семантикою та структурно-семантичні трансформації у мові сучасної української прози / М. В. Цегельська // Ономастика і апелятиви : зб. наук. праць. – Д., 2000. – Вип. 9. – С. 155–159.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Здіховська – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри філології та методики початкової освіти Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: фразеологія української прози першої половини ХХ століття.

АМЕРИКАНСЬКА ІДІОМАТИКА КРИЗЬ ПРИЗМУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Юрій КОВАЛЮК (Чернівці, Україна)

У статті запропоновано шляхи дослідження американських ідіом у рамках теорії міжкультурної комунікації. Розкриття національно-культурної специфіки ідіом дає змогу виокремити низку внутрішніх смислів, які становлять основу американської культури.

Ключові слова: ідіома, культура, концепт, цінність, значення, американський національний варіант, диференційна ознака.

The present article attends to ways of studying American idioms in the framework of cross-cultural communication theory. Discovering ethnic-cultural specificity of idioms gives a chance to distinguish certain senses of meaning that underlie the American culture.

Key words: idiom, culture, concept, value, meaning, American English, differential feature.

Для сучасної лінгвістики характерні зміни порівняльно-історичної, системно-структурної і комунікативно-функціональної наукових парадигм, що підсилює інтерес лінгвістів до культурного та комунікативного компонентів мовних одиниць. Міжкультурна комунікація як галузь мовознавства, зорієнтована на аналіз різноманітних форм спілкування між індивідами та групами, що належать до різних культур, нині виступає соціальною необхідністю, оскільки люди дедалі частіше стикаються з проблемами міжкультурного непорозуміння [1: 95]. В міжкультурній комунікації виявляється не лише спільне, універсальне, але й специфічне, національне, самобутнє в мові та культурі комунікантів [3: 320]. Основними завданнями даної галузі лінгвістики є формування культурної, демографічної, економічної, технологічної, мирної і етичної самосвідомості та ідентичності [10: 4-36].

Етнокультурні відмінності в світоглядних системах різних народів проявляються в процесі зіставного та лінгвокультурологічного вивчення мовних одиниць, в тому числі фразеологізмів [6].

Ідіоми (в даному дослідженні терміни *ідіома* та *фразеологізм* вживаються взаємозамінно) передають наївний світ образно-чуттєвого сприйняття у вигляді стійких словосполучень, відображають уявлення про явища, події тощо як цілісні структури дійсності, що обумовлює інтерес у сучасній лінгвістиці до ідіоматики [4].

Незважаючи на окремі праці [1; 3; 4; 5; 6; 8], присвячені ролі фразеологізмів у міжкультурній комунікації, дослідження міжваріантних характеристик англійських фразеологізмів з точки зору теорії міжкультурної комунікації ще не отримало інтегрального опису у вітчизняній і зарубіжній англістиці.

Мета даної розвідки – визначити культурно-специфічний аспект сприйняття певного народу через аналіз ідіом як культурних знаків.

Матеріалом дослідження слугують американські варіантно марковані ідіоми, зареєстровані в ідіоматичному словнику *Oxford Dictionary of Idioms* (ODI).

З точки зору лінгвокультурології, фразеологічний корпус мови розглядається як важливе джерело інформації про культуру етносу. Вважається, що фразеологізм породжується на перетині мови та культури, він від самого початку насичений культурою, що робить його потенційно культуроносним знаком [2: 147]. Як зазначає Л. В. Савченко, закріплюються в мові насамперед ті фразеологізми, що асоціюються з культурно-національними стереотипами й символами, еталонами та міфологемами, які відображають менталітет народу [5: 10]. Засвоєння національно-культурної інформації, закладеної в ідіомах, уможлиблює адекватне розуміння і використання мовних структур у міжкультурній комунікації. Фразеологізм часто визначається як мікротекст, який структурується в ході інтерпретації носієм мови усіх типів семантичної інформації фразеологізму в семантичному просторі культурного знання, який належить суб'єкту мовленнєвого спілкування. Номінативний підхід у фразеології дає змогу описати закономірності лінгвокреативного мислення носія мови, які є першоджерелом виникнення національної специфіки в ідіоматиці.

Національно-культурна специфіка ідіом у варіантах англійської мови зазвичай зумовлена низкою факторів:

- специфічною внутрішньою формою компонента (реалія, онім): *back o' Burke*, австрал. [11]; *on the wallaby*, австрал. [11];
- характером самої одиниці, пов'язаним тим чи іншим способом з національними, часто побутовими, історичними особливостями народу: *get a guernsey*, австрал. [11]; *across the pound*, брит. [11].

Такі фразеологізми можуть бути відомі лише для представників окремої лінгвоспільноти (варіанта англійської мови) і незрозумілими для інших, наприклад, для американців або канадців. Відповідно, специфічні національно-культурні компоненти фразеологізму можуть викликати труднощі сприйняття у носіїв іншого варіанта англійської мови на семантичному рівні, оскільки вони можуть бути неознайомлені з реаліями, образами, специфічними компонентами у складі фразеологізму.

Відповідно, дії суб'єкта, його характеристики, поведінка у певній життєвій ситуації, навколишні об'єкти знаходять своє вираження у фразеології (фразеологізуються), наприклад: *eat someone's dust* 'значно відстати від когось, поступитися комусь' [11] (прим. – пер. автора), *get off the dime* 'рішуче діяти, брати на себе ініціативу' [11], *drop the (or a) dime on* 'інформувати поліцію про когось' [11].

Більше того, дефініційний аналіз обраного корпусу американських ідіом дав змогу встановити їх безпосередній взаємозв'язок із загальноамериканськими цінностями та власне культурними концептами. Концептуальна картина світу відіграє роль фундаменту для національної картини світу, а концепт реалізується в мові як згусток культури, яку сволово фіксує в своєму значенні [6].

Дослідники [7: 25–49] виокремлюють такі цінності / культурні концепти, властиві американській культурі: *individual freedom* (індивідуальна свобода), *self-reliance* (упевненість в собі), *equality of opportunity* (рівні можливості), *competition* (конкуренція), *material wealth*

(матеріальне багатство), *hard work* (важка праця). Окрім лексичного наповнення, дані концепти також можуть фразеологізуватися. Це можна підтвердити шляхом виділення диференційних ознак концепту, тобто структурних одиниць, які наповнюють його зміст і формують відповідну концептосферу. В даному дослідженні диференційні ознаки концепту виокремлені з дефініцій ідіом, які буквально відповідають семам ідіом. Відповідно, культурний концепт **competition** фразеологізується за допомогою таких диференційних ознак:

- *competitive situation* (конкурентна ситуація) і *fall far behind* (значно відстати) в ідіомі *eat someone's dust* 'fall far behind someone in a competitive situation' [11];
- *advantage* (перевага) в ідіомі *get (or have) the jump on* 'get (or have) an advantage over someone as a result of your prompt action' [11];
- *surpass* (перевершувати) в ідіомі *take the rag off the bush (or hedge)* 'surpass everything or everyone' [11];
- *race* (перегони), *contest* (змагання) в ідіомі *send someone to the showers* 'fail early on in a race or contest' [11];
- *more quickly* (швидше) в ідіомі *get the lead out* 'move or work more quickly; hurry up' [11];
- *not quite successful* (недостатньо успішно) в ідіомі *close but no cigar* 'almost but not quite successful' [11];
- *rapid success* (швидкий успіх) в ідіомі *cook on the front burner* 'be on the right lines; be on the way to rapid success' [11];
- *fail* (зазнати невдачі) в ідіомі *crash and burn* 'fail spectacularly' [11];
- *unsuccessful* (невдалий) в ідіомах *come up dry* 'be unsuccessful' [11] і *lay an egg* 'be completely unsuccessful; fail badly' [11];
- *successfully* (успішно) в ідіомі *go gangbusters* 'proceed very vigorously or successfully' [11];
- *successful* (успішний) в ідіомі *home free* 'successful in achieving your objective' [11];
- *surrender* (капітулювати) в ідіомі *cry (or say or yell) uncle* 'surrender or admit defeat' [11].

Культурний концепт **self-reliance** характеризується такими диференційними ознаками:

- *decisive* (рішучий), *initiative* (ініціатива) в ідіомі *get off the dime* 'be decisive and show initiative' [11];
- *pretentious* (претензійний), *ostentatious* (показний) *put on the dog* 'behave in a pretentious or ostentatious way' [11];
- *importance* (важливість) в ідіомі *the big enchilada* 'a person or thing of great importance' [11];
- *boastfully* (хвастиливо) в ідіомах *blow (or toot) your own horn* 'talk boastfully about yourself or your achievements' [11] і *be all hat and no cattle* 'tend to talk boastfully without acting on your words' [11].

Концепт **hard work** фразеологізується за допомогою таких диференційних ознак:

- *work more quickly* (працювати швидше) в ідіомі *get the lead out* 'move or work more quickly; hurry up' [11];
- *work quickly* (працювати швидко) в ідіомі *pour it on* 'progress or work quickly or with all your energy' [11];
- *undertake assignments* (виконувати завдання) в ідіомі *punch your ticket* 'deliberately undertake particular assignments that are likely to lead to a promotion at work' [11].

В даному дослідженні виявлено такі диференційні ознаки для концепту **equality of opportunity**:

- *chance of success* (шанс на успіх) в ідіомах *fix someone's wagon* 'bring about someone's downfall; spoil someone's chances of success' [11] і *no dice* 'used to refuse a request or indicate that there is no chance of success' [11];
- *chance* (можливість) в ідіомах *take a flyer* 'take a chance' [11] і *a kick at the can (or cat)* 'an opportunity to achieve something' [11].

Для концепту **material wealth** властиві такі диференційні ознаки:

- *luxurious lifestyle* (розкішний стиль життя) в ідіомі *live high on (or off) the hog* 'have a luxurious lifestyle' [11];

- *luxurious existence* (розкішне життя) в ідіомі *the life of Riley* 'a luxurious or carefree existence' [11].

Для концепту **individual freedom** диференційні ознаки на базі ODI виявлені не були.

Отже, проведений семантичний і лінгвокультурологічний аналіз американських ідіом дав змогу виділити основні національно-специфічні смисли та світоглядні елементи, характерні для американської культури з погляду міжкультурної комунікації. Ідіоми як своєрідні мікротексти та «згустки культури» фразеологізують основні культурні концепти та смисли в американській культурі. Дефініційний аналіз обраного корпусу ідіом підтвердив фразеологізацію основних американських культурних концептів. Виділені концептуальні смисли (диференційні ознаки концептів) наповнюють концептосферу відповідних концептів. Для концепту **competition** виділено такі диференційні ознаки: *competitive situation, advantage, surpass, race, contest, more quickly, not quite successful, rapid success, fail, unsuccessful, successfully, successful, surrender*; для концепту **self-reliance**: *decisive, pretentious, importance, boastfully*; для концепту **hard work** характерні: *work more quickly, work quickly, undertake assignments*; для концепту **equality of opportunity** визначено такі ознаки: *chance of success, chance*; для концепту **material wealth** властиві ознаки *luxurious lifestyle, luxurious existence*.

Перспективу подальших наукових розробок вбачаємо у виокремленні національно-специфічних концептів для британської культури з точки зору міжкультурної комунікації. Нагальними є пошук та опис фразеологізмів варіантно маркованих фразеологізмів, які вербалізують дані концепти.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Барвіна Н. О. Фразеологія в аспекті міжкультурної комунікації / Н. О. Барвіна // Лінгвістика : зб. наук. праць / редкол. : В. Д. Ужченко [та ін.]. – Луганськ : ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2010. – № 2 (20). – С. 95–98.
2. Ковшова М. Л. Лінгвокультурологічний метод во фразеології : коды культуры / М. Л. Ковшова. – Российская акад. наук, Ин-т языкознания. - Изд. 2-е. Москва : ЛИБРОКОМ, 2013. – 453 с.
3. Колесникова О. В. Фразеологизмы со значением эмоционального состояния и их роль в межкультурной коммуникации / О. В. Колесникова // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского, 2007. – № 1. – Т. 20 (59). – С. 319-324. – (Серия «Филология»).
4. Линник Л. А. Этнокультурно маркированные фразеологические единицы в контексте межкультурной коммуникации / Л. А. Линник [Электронный ресурс]: Режим доступа: http://inlang.linguanet.ru/ScientificWork/Conferences/detail.php?ELEMENT_ID=2297
5. Савченко Л. В. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови: етимологічний та етнолінгвістичний аспекти : монографія / Л. В. Савченко. – Сімферополь : Доля, 2013. – 600 с.
6. Хайруллина Р. Х. Универсальные культурные концепты в контексте межкультурной коммуникации / Р. Х. Хайруллина, М. Айчичек, А. Бозташ // Вестник Адыгейского государственного университета, 2011. – № 3. – С. 188-193. – (Серия 2 : Филология и искусствоведение).
7. Datesmann M. K. American Ways: An Introduction to American Culture : 3rd ed. / M. K. Datesmann, J. Crandall, E. N. Kearny. – London: Pearson Education ESL, 2005. – 296 p.
8. Gellbrecht A. Phraseology in Intercultural Communication / A. Gellbrecht. – Munich : GRIN Verlag, 2013. – 76 p.
9. Kipfer B. A. Phraseology : Thousands of Bizarre Origins, Unexpected Connections, and Fascinating Facts about English's Best Expressions / B. A. Kipfer. – Naperville, IL : Sourcebooks, 2008. – 320 p.
10. Martin J. N. Intercultural Communication in Contexts / J. N. Martin, T. K. Nakayama. – New York: McGraw-Hill Humanities / Social Sciences / Languages, 2012. – 576 p.
11. Oxford Dictionary of Idioms / Ed. by J. Siefring. – Oxford : OUP, 2005. – 340 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юрій Ковалюк – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри сучасних європейських мов Буковинського державного фінансово-економічного університету.

Наукові інтереси: англійська фразеологія, варіантологічний і лінгвокультурологічний аспекти англійської фразеології.

РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ ЭТНОКУЛЬТУРНОЙ ИНФОРМАЦИИ ФРАЗЕОЛОГИЗМАМИ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА

Полина ПРОХОРОВА (Запорожье, Украина)

У статті розглядаються проблеми передачі лінгвокультурної інформації фразеологією німецької мови в історії її розвитку.

Ключові слова: фразеологія, лінгвокультурологія, паремія.

The problems of transferring linguacultural information through the phraseology of the German language in history of its development are considered in the paper.

Key words: phraseology, linguaculture, paroemia.

Цель предлагаемой статьи заключается в попытке изучения на фрагментарном материале немецкой фразеологии особенностей отображения историко-культурных стандартов общества.

Осмысление окружающей действительности на каждом этапе приводит к созданию системы традиционных представлений – аксиом общественной жизни, касающихся любого направления человеческой деятельности: работы, отдыха, развлечений, семьи, отношений с соседями, сбора урожая, охоты и т.д. Значительная часть коллективной картины мира находит отражение во фразеологических единицах, пословицах и поговорках, целью которых является создание представлений о человеке (внешних и физических параметров), его поведении и роли в природной и социальной среде и т. д.

Фразеологические единицы любого национального языка, как отмечает Н. Ф. Алефиренко, «впитали в себя» ценностно-смысловое содержание разных дискурсивных формаций, что при исследовании лингвокультурологического знания «в аспекте отражения в образах современной идиоматики реликтовых артефактов мифопоэтической, языческой и христианской культуры» [1: 16] может служить воссозданию прототипов образования в определенной культуре тех или иных типичных «портретов», к примеру, мужчин и женщин. Следует отметить, что исследование гендерно-ориентированной фразеологии немецкого языка в последнее время представляет все больший интерес для немецких ученых [5; 6; 7].

Особенностью функционирования фразеологизмов и паремий является тот факт, что языковой символ включается в определенный контекст. Семантический анализ значения фразеологической единицы позволяет понять, какая именно символическая функция реализуется конкретно в этой единице. Особенностью пословиц при этом в отличие от фразеологизмов является то, что пословицы имеют форму законченного текста, могут цитироваться как автономное высказывание, фразеологизмы же имеют форму лексических единиц, привязанных к контексту. Еще одной характерной особенностью паремий является, что они выражают в форме предложения «прописные истинны», отображая культурную действительность народа одной лингвокультурной общности. Однако, как и фразеологизмы, паремии построены на основе образного элемента, метафорических структур, предполагают двойное понимание смысла.

Для настоящей статьи интерес представляли такие фразеологические единицы, компоненты которых носят характер семантической автономии, т. е. каждому компоненту которых можно приписать самостоятельное значение. Например, *ein Wolf im Schafspelz* – «волк в овечьей шкуре», где *Wolf* ассоциируется с опасным человеком, а *Schafspelz* – с безобидной внешностью. Надо иметь в виду, что эти образы не ограничиваются лишь употреблением во фразеологизме, а известны и как «самостоятельные» культурные символы.

Роль фразеологизмов в сфере передачи полученного опыта и, как следствие, культурных смыслов обуславливается тропеической природой внутренней формы подобных единиц. Образы, заложенные во фразеологизмах и паремиях, являются проводниками культуры. Как отмечает М. Л. Ковшова, образно-мотивационный компонент фразеологизма в процессе его интерпретации в пространстве культурного знания порождает культурную коннотацию, т. е. культурное со-значение, вторую – культурную – семантику фразеологизма, создавая, таким образом, культурный смысл языкового знака [3: 31]. Культурная коннотация фразеологизма переводит эти единицы в другой ранг: из просто языковой сущности в сущность

семиотического характера – культурного знака. Фразеологизм начинают выполнять функцию символа, эталона, выражая стереотипы.

Разные типы фразеологизмов, на что неоднократно указывала В. Н. Телия, по-разному отражают культуру. Для нас наибольший интерес представляют такие фразеологические единицы, национальная культура в которых отражена через связь с культурно-национальными коннотациями, заложенными в образе единицы и сложившимися из мифологических представлений, обычаев, традиций, наивных наблюдений и т. д. представителей немецкого лингвокультурного общества. Заложенные во внутренней форме таких фразеологических единиц образы стали со временем языковыми символами, отражающими стереотипные представления о мужчинах и женщинах.

Фразеологизмы такого рода можно отнести к образно-эмотивным фразеологическим единицам характеризующего типа, т. е. к таким, в значении которых чрезвычайно важно образное основание, так как образ является в них носителем культурной информации. Оно служит выделению какого-либо признака и выражает закрепленные за этим образом определенные идеи. При этом важным моментом является тот факт, что образное основание таких фразеологических единиц не может быть «полным» и четким, поскольку образ уже редуцирован в метафоре. Например, называя человека *komischer, närrischer, sonderbarer Kauz* «смешной, шутливой, своеобразный сыч» – ‘чудак, чудаковатый малый, странный субъект’, говорящий фокусирует, а слушающий воспринимает не натуральный объект в целом, а «нелюдимость» птицы (из-за ведения ночного образа жизни), бесшумный полет, издаваемые ею специфические звуки. Редукция образа происходит, таким образом, за счет его преобразования в признаки и за счет «усечения» каких-то несущественных для данного значения деталей.

Актуальные признаки «реанимируются» при этом в сознании говорящего через образный гештальт, который напоминает о них в воображении говорящего. Говорящий осуществляет это напоминание в модусе фиктивности *как если бы*, а слушающий, догадываясь о фиктивности, воображает редуцированный образ, воспринимая в нем идейное содержание.

Как справедливо замечает В. Н. Телия, «во избежание «перекоса» при анализе ассоциативно-образного аспекта значения таких фразеологических единиц в сторону метафоры, необходимо отметить, что образная гештальт-структура метафоры – это «картинка». В нашем случае мы рассматриваем такие фразеологические единицы, в тропическое основание которых включены языковые символы, которые, будучи включенными в ситуацию, описываемую буквальным значением, играют как бы две роли – и реальное обозначаемое, и имя, «замещающее» реальность [4: 164].

При этом В. Н. Телия выделяет два пути обретения символической или эталонной функции у слов-компонентов фразеологических единиц. Первый путь – это вхождение символа в метафору. Например, фразеологизм *empfindlich wie eine Mimose* «чувствителен как мимоза» – ‘чувствителен/льна, стыдлив/а как мимоза’, в котором используется метафорический перенос признаков по сходству. Символизм мимозы основан на идее того, что эти цветы подражают разумным существам – их листья сворачиваются от прикосновения, и они постоянно поворачиваются за источником света. Однако, культурный подтекст (цветок является у германцев религиозным символом, основанным на солнечном цвете этого цветка, обозначая уверенность в воскрешении) «превращает» метафорический образ в эталон стыдливости, скромности, покаяния, веры.

Второй путь – это обретение свойства квазисимвола в составе образа, лежащего в основе фразеологической единицы. Например, *eine böse Sieben* «злая семёрка» – ‘сварливая женщина’. В XV веке в Германии была популярна карточная игра «Kartöffel». В игре принимали участие 38 карт. Каждая карта наряду с присущим только ей номером была снабжена определенной картинкой. Число «7» соотносилось с картинкой дьявола. А в XVI веке вместо него на карте стали изображать сварливую, орущую, бранящуюся, вечно недовольную женщину, сходную с образом дьявола. С этого времени жадную до ссор, ругани, скандалов женщину стали называть *eine böse Sieben* «злая семёрка» – ‘злая баба’, ‘мегера’.

Так, в контексте фразеологических и паремиологических единиц образы, выражающие определенные идеи, представляют собой модели свертывания культурного информативного содержания предикативного характера в образе и по отношению к сравниваемым объектам обладают ярко выраженным характеризующим значением.

Предикативное употребление коннотата в составе фразеологических единиц ориентировано на количественное значение, то есть на выражение высшей степени проявления признака, имплицитно связанного с коннотативным образом. Соответственно, в системе признаков способностью соотноситься с коннотатом обладают только те признаки, интенсивность которых может варьироваться. На существование в системе языка ассоциативной связи признака с коннотативным образом указывает возможность сочетания признакового значения лексемы с наречием степени «очень»: очень глупый – *dumm wie ein Esel* - ‘глупый, как осел’; очень сильный – *stark wie eine Eiche* - ‘сильный как дуб’; очень скромный – *bescheiden wie ein Veilchen* – ‘скромный как фиалка’; очень болтливый – *geschwätzig wie eine Elster* - ‘болтливый как сорока’ и т. д.

В каждом образе подчеркивается при этом характерный признак, вычленимый в процессе его символического прочтения. Процесс культурной интерпретации фразеологизмов имеет многопластовый характер: восприятие фразеологизма осуществляется сквозь призму базового культурного знания человека, которое содержит архетипические формы осознания и моделирования мира; древнейшие мифологические и мифопоэтические представления, а также социокультурные прескрипции, или установки культуры, в частности, ритуал, этикет и др. Слова-компоненты фразеологизмов воспринимаются не как языковые сущности с их лексическим значением, а как имена реалий, приобретших в процессе жизнедеятельности человека культурный смысл.

В последнее время все больше лингвистов указывают на необходимость исследования образных основ номинаций и фразеологических единиц не в синхроническом, а диахроническом аспекте. Большинство словарей ориентировано на современный язык в его синхронном срезе. Историко-этимологические словари немногочисленны. Словарей, в которых бы делалась попытка описать внутреннюю форму характеризующих номинаций или фразеологических единиц, в настоящий момент не существует. Описание культурной семантики слов, культурного комментария, акцентирующего внимание на внутренней форме языковой единицы, на мотивационной основе его образной составляющей, на том, какое символическое содержание охватывает языковая единица, какие представления носитель языка интуитивно связывает с конкретным образом слова должно стать основной задачей современной лексикографии. Этимологический анализ образов, заложенных во внутренних формах языковых единиц, может продемонстрировать, как складывалось их символическое основание и как оно превращалось в эталонное представление, отражая выработанные долгим опытом и передаваемые из поколения в поколение представления о «портретах» представителей разных полов.

Язык хранит информацию о жизни ментального мира: о том, как человек постигал окружающую действительность, воспринимал мир. Существование в языке и мышлении развернутой системы коннотативных образов, с одной стороны, отражает систему национальных ориентиров, а с другой – предопределяет существование и развитие стереотипов национального мышления: «хотя языки в значительной степени и представляют создание наций, но они ими руководят, удерживают их в известных пределах, и именно они первостепенным образом формируют или определяют национальный характер» [2: 363]. Система ценностных ориентиров нации складывается под влиянием коннотативных образов. Положительная или отрицательная коннотация используемых для характеристики представителей лингвокультурной общности образов складывается под воздействием существующих в данной этнической общности представлений, взглядов, стереотипов восприятия окружающей действительности.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алефиренко Н. Ф. Поэтическая энергия слова. Синергетика языка, сознания и культуры / Н. Ф. Алефиренко – М.: Academia, 2002. – 392 с.
2. Гумбольдт В. фон. Язык и философия культуры / В. фон Гумбольдт. – М.: Прогресс, 1985. – 451 с.

3. Ковшова М. Л. «Культурный код» как элемент культурной интерпретации фразеологизмов в лингвокультурологической парадигме исследования / М. Л. Ковшова // Славянские языки и культура / Материалы Международной научной конференции. (Тула, 17 – 19 мая 2007 г.) – Том I. Знания. Язык. Культура. – Тула: ТГПУ, 2007. – С. 31–34.

4. Телия В. Н. Русская фразеология: семантико-прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М.: Шк. «Языки русской культуры», 1996. – 284 с.

5. Daniels K. Geschlechtsspezifische Stereotypen im Sprichwort. Ein interdisziplinärer Problemaufriß / K. Daniels // Sprache und Literatur in Wissenschaft und Unterricht. – Paderborn, München: Ferdinand Schöningh, Wilhelm Fink Verlag, 1985. – S. 18–25.

6. Hufeisen B. „Frauen und Pelze wollen oft geklopft sein“. Zur Darstellung der Frau in Sprichwörtern, Redewendungen und sonstigen feststehenden Ausdrücken. „Das Weib soll schweigen“ / B. Hufeisen // Beiträge zur linguistischen Frauenforschung. / Hrsg. B. Hufeisen. – Frankfurt am Main, Berlin, Bern, New York, Paris, Wien: Peter Lang, 1993. – S. 153–171.

7. Piirainen E. Geschlechtsspezifisch markierte Idiome: Hochdeutsch und Niederdeutsch im Vergleich / E. Piirainen // Akten des X. Internationalen Germanistenkongresses in Wien, 2000 / Hrsg. P. Wiesinger. – Bern, Berlin, Bruxelles, Frankfurt am Main, New York: Peter Lang, 2002. – S. 373–378.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Поліна Прохорова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов професійного спілкування Запорізького національного технічного університету.

Наукові інтереси: лінгвокультурологія, етнолінгвістика, концептуалізація, проблеми мовних картин світу.

СЕМАНТИЧНІ ВИДИ КАУЗАТИВІВ У ПАРЕМІОЛОГІЧНИХ ТЕКСТАХ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Марія БАРАНЯК (Житомир, Україна)

Стаття присвячена дослідженню диференціації каузативів, які представлені у пареміологічних текстах німецької мови, за семантичною ознакою. У статті проаналізовано різноманітні підходи до визначення семантичних видів каузативів з огляду на те, що універсальні параметри для їхнього розмежування відсутні. Розглянуто особливості функціонування каузативів та каузативних конструкцій у прислів'ях німецької мови, а також мовні засоби для реалізації каузативності в пареміологічному тексті.

Ключові слова: каузативність, каузатив, каузативна конструкція, каузативний ланцюг, пареміологічний текст, каузуючий стан, каузований стан.

The article presents research into the differentiation of causatives in German paremiological texts according to their semantic characteristics. This research investigates various approaches to the determination of semantic kinds of causatives taking into consideration the lack of universal parameters for their distinction. The article outlines the specific functional roles of causatives and causative constructions in German proverbs as well as the means of lingual expression of causation in a paremiological text.

Keywords: causation, causative, causative construction, causative chain, paremiological text, causative state, caused state.

Постановка наукової проблеми. Питання семантичної класифікації каузативів як «мисленневого аналогу причини дії» [5: 225] становить особливі труднощі у лінгвістиці внаслідок відсутності універсальних параметрів для їх розмежування. Класифікація видів каузативів у зв'язку з різноманітністю підходів до трактування головних семантичних ознак каузативів відрізняється залежно від якісних ознак, взятих за основу такого розмежування.

Аналіз досліджень з цієї проблеми. Проблемою семантичної класифікації каузативів займалися Ю. Д. Апресян, Л. І. Куліков, В. П. Недялков, Г. Г. Сильницький, М. Сібатані, П. Пардеші, Г. І. Глушук-Олея, А. П. Чудінов, виділяючи класи каузативів за ознакою пермисивності / прохібитивності, фактитивності, а також беручи до уваги безпосередній або опосередкований вплив на каузат. У працях А. Мустайокі, І. В. Ступак, С. В. Шустової за основу розмежування каузативів як головні взято інші семантичні ознаки, що призводить до їх відмінної диференціації.

Дослідження функціонування семантичних видів каузативів, які виступають ядром каузативної ситуації, репрезентованої у прислів'ї, набуває особливої **актуальності**, оскільки цей тип фразеологічних одиниць окрім цілісного та завершеного лексичного змісту, вміщує психологічну та соціокультурну інформацію, властиву певному народу як носієві мови.

Формулювання мети та завдань статті. Мета дослідження полягає у визначенні універсальних та найбільш узагальнюючих параметрів для диференціації каузативів за семантичною ознакою. Реалізація цієї мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

1) з'ясувати можливі параметри для розмежування семантики каузативів; 2) визначити універсальні якісні ознаки для класифікації; 3) описати функціональну роль семантичних класів каузативів у пареміологічних текстах.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження.

Каузативність як самостійна граматична категорія не існує у німецькій та багатьох інших мовах. Окрім того, відсутність спеціальної системи граматичних форм для реалізації саме цієї функціонально-семантичної категорії, а також нездатність виражати каузативні відношення у мові лише морфологічними засобами приводить до неоднорідності та розгалуженості у системі мовної реалізації цієї категорії. За таких умов виникають певні труднощі для створення чіткої та універсальної класифікації елементів мови для вираження каузативності. «Істинними» каузативами називають лексико-граматичну групу лексем, до яких належать міжперсональні дієслова, котрі попри певний набір інтегральних та диференційних семантичних компонентів містять категоріальну сему каузації, а їх загальне значення полягає в актуалізації видозміни способу існування [7: 14]. Дієслово, яке у більшості випадків виступає носієм ознаки каузативності, володіє деяким об'ємом семантичного потенціалу, основу якого складає співвідношення денотативних та конотативних елементів, та може реалізуватись в якості валентних можливостей. Складність визначення семантичного потенціалу та динаміки каузативності прислів'я полягає у різноманітті тих значень, котрі приписуються кожній лексичній одиниці як елементові пареміологічного тексту та конотативного значення прислів'я як одиниці неподільної.

Залежно від параметрів, взятих за основу диференціації каузативів, виділяють кілька типів їх класифікації:

морфологічна (морфологічні каузативи, які у німецькій мові можуть бути виражені протиставленням перехідного та неперехідного значення одного й того ж дієслова (*trocknen* – *сохнути* / *сушити*; *sitzen* – *setzen*); лексичні, або суплетивні, каузативи (*kennen* – *mitteilen*); аналітичні каузативи (*kennen* – *jemanden in Kenntnis setzen*));

семантична (фактивна / пермісивна каузація (*zwingen* – *erlauben*); дистантна / контактна каузація (*liegen lassen* – *legen*));

синтаксична (каузативи, утворені від неперехідних дієслів; каузативи від перехідних дієслів) [1: 46–47; 2: 473].

Вивчаючи динаміко-функціональний потенціал каузативів, С. В. Шустова на основі семантичних ознак виділяє чотири групи [7: 14–15]:

- каузативи доказу (*beweisen, begründen, belegen, argumentieren, nachweisen, überzeugen, beurkunden*);

- каузативи демонстрації (*demonstrieren, erklären, hinweisen, hindeuten, informieren*);

- каузативи підтвердження (*bekräftigen, bescheinigen, behaupten, bezeugen, bestätigen, erhärten*);

- каузативи заперечення (*widersprechen, widerlegen, entkräften, bestreiten, leugnen*).

І. В. Ступак, досліджуючи структурно-семантичні та функціональні характеристики похідних каузативних дієслів, виділяє серед них такі семантичні групи: посесивні каузативні дієслова (з головним значенням «каузувати (не) мати, заповнити певну площину»), атрибутивні (зі значенням «спричинити набуття певної ознаки»), каузативні дієслова стану (зі значенням «каузувати виникнення певного фізичного чи психічного стану»), локативні (об'єднують групу дієслів зі значенням «спричинити певне місце розташування об'єкта»), а також акціональні каузативи (зі значенням «каузувати виконання дії, руху або процесу») [6: 82–270].

За А. Мустайокі, у всіх варіантах каузації присутнє каузативне метадієслово, у якого є агенс, котрий не співпадає з агенсом ядра семантичної структури, а різновиди каузації можуть зустрічатись за однакового стану справ. Тобто, визначальним для розмежування видів виступає саме семантика каузативного дієслова [3: 277–278].

Чиста каузація як найбільш безпосередній та нейтральний вид впливу позначається метадієсловом «викликати» та може модифікувати ядра різних семантичних структур. Каузатором переважно виступає увесь стан справ, представлений на поверхневому рівні лише іменником, що зумовлює відсутність безпосереднього агенса каузації, однак у

каузуючому стані справ він присутній: *Blinder Eifer schadet nur. Der Schein trägt. Die Zeit heilt alle Wunden* [8: 122].

Фактивна каузація відрізняється від чистої тим, що за її умов дія, яку здійснює агенс дії приносить певну користь для автора каузації. Метадієсловом у даному випадку буде «зобов'язувати». Тобто таке трактування фактивної каузації перегукуються з відповідним типом у працях В. П. Недялкова і Г. Г. Сильницького, М. Сібатані та П. Пардеші, Л. І. Кулікова, Г. І. Глушук-Олеї та ін. Яскравий приклад такого виду каузації у німецькій мові – конструкції з дієсловом *lassen*, особливо тоді, коли автор каузації отримує певний вид послуг: *Sie lässt sich einen neuen Rock nähen*.

Деонтична каузація, представлена метадієсловом «примусити», носить чіткий модальний відтінок, а суб'єкт каузації у більшості випадків виражений експліцитно або стає зрозумілим через контекст. Деонтичний тип семантично подібний до фактивної каузації. Напр., *Er zwang sie schwere Koffer tragen*. За відсутності агенса каузації або неможливості його виявлення з контексту, модифікатором слід розглядати лексему «необхідно»: *Ich brauche es so schnell wie nur möglich zu machen*. Каузуючим фактором може виступати також стан справ, якщо з певної ситуації можливий лише один вихід: *Die Umstände zwangen uns die Pläne zu ändern. In solch einer Situation konnten wir nur nach Hause gehen*. У такому випадку, у семантичній структурі може бути присутнім метасполучник (*denn / weil / da*).

Мовленнева каузація, представлена метадієсловом «вмовити», відрізняється своїм результативним характером: як стан справ, так і автор каузації можуть бути суб'єктом каузації у даному випадку: *Seine Worte haben Helga überzeugt, diese Entscheidung zu treffen. Er hat sie überredet, das Sofa nicht zu kaufen*. Особливість цього виду каузації також полягає в тому, що результативність завжди спрямована не для агенса стану справ.

Превентивна каузація виражається метадієсловом «перешкоджати». На поверхневому рівні ядро семантичної структури може бути репрезентовано лише іменником, на семантичному рівні перешкоджання завжди спрямоване на весь стан справ: *Dieser Mann verhinderte den Unfall*. Агенс дії, якому перешкоджає автор каузації, у більшості випадків виконує функцію додатка, а позицію суб'єкта, який реалізовує процес перешкоджання – стан справ (*Durch seine Handlungen hat er den Unfall verhindert*), який не завжди доцільно вживати на поверхневому рівні каузативної конструкції, який, однак, можна визначити за допомогою певних трансформацій.

Пермісивна каузація реалізується за допомогою метадієслова «забороняти»: *Er verbietet uns das Zimmer zu verlassen*.

Асистивна каузація з семантичним ядром, вираженим метадієсловом «допомагати», вказує на ситуацію, у якій агенс каузації допомагає іншому агенсу здійснити певну дію. Агентами каузації може бути стан справ, котрий слід розглядати як вид допомоги: *Dorota hat ihm geholfen, die Wohnung aufzuräumen*.

Каузація уміння реалізується, коли автор каузації навчає інший агенс виконувати певну дію. Таким чином, метадієслово «навчати» означає «викликати те, що агенс уміє виконувати певну дію» [3; 278–283]: *Not lehrt beten. Not macht erfinderisch. Schaden macht zwar klug, aber nicht reich* [8:72].

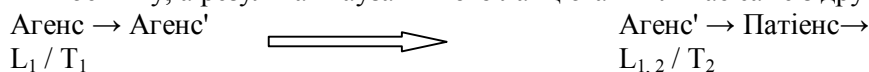
За Ю. Д. Апресяном, майже усі тривалентні дієслова належать до каузативних, які володіють вищим на одиницю числом валентних зв'язків, ніж дієслова, від яких вони були утворені. Каузативні дієслова у більшості випадків перехідні і відрізняються від некаузативних перехідних тим, що на глибинному семантичному рівні їх актантами виступають суб'єкт каузації каузованого стану / дії, а не суб'єкт та об'єкт [1: 47].

За іншою класифікацією, яку розробляли у своїх працях В. П. Недялков і Г. Г. Сильницький [4: 20–60], М. Сібатані та П. Пардеші [10: 85–126] і Л. І. Куліков [9: 886–898] виділяють такі різновиди каузації.

Фактивна: каузант (суб'єкт каузації) змушує каузат (об'єкт каузації) виконати певну дію чи набути певного стану: напр., *Alter macht zwar weiß, aber nicht immer weise*. У цьому випадку, трансформували прислів'я та визначивши каузативну ситуацію, спостерігаємо, що лексема *Alter* виконує функцію засобу каузації, агенс та пацієнс представлені імпліцитно (*Alter [DES MENSCHEN] – агенс, пацієнс – [DEN MENSCHEN]*), відношення каузації, тобто

таким чином, що безпосередньо залучає та покриває його. Напр., *Mit Speck fängt man Mäuse*, де агенс *man* через свою дію (Агенс → Патієнс) переходить до результату (Патієнс →), покриваючи патієнс *Mäuse*. Тобто, розглядаючи часово-просторові ознаки такого транзитивного ланцюга, спостерігаємо певне нашарування (збіг) при прямій каузації між сегментами каузуючої та каузованої дії.

За умов дистантної, або непрямой, каузації можна спостерігати деякі розбіжності якщо не у просторових, то хоча б в часових ознаках між каузуючим та каузованим елементами. Це пояснюється тим, що до складу такого каузативного ланцюга входять дві субподії, коли одна спричинює іншу, а результат каузативного ланцюга впливає саме з другої субподії:

Однак, елементи каузативної ситуації, не виражені експліцитно, можна часто виявити з контексту, тобто у глибинній структурі висловлювання. Аналіз поверхневої структури пареміологічних одиниць не відображає повної парадигми значень глибинної структури прислів'я, так як за лексемами, вжитими у пареміологічному тексті криються інші узагальнюючі поняття. Тому трансформації для реконструкції каузативної ситуації, вираженої у прислів'ї доцільно виконувати не тільки на рівні пареміологічної одиниці як самостійного мікротексту, але й на дискурсивному рівні, враховуючи контекст вживання прислів'я. Окрім агенса в поверхневій структурі слід розглядати можливі агенси в глибинній трансформованій структурі прислів'я, існування яких спричинене переносним значенням пареміологічного тексту.

Як бачимо, дані генеративної граматики, зокрема про глибинну та поверхневу структуру висловлювання необхідні для більшої ефективності аналізу каузативної ситуації.

Висновки. Неоднорідність підходів до класифікації каузативів ускладнює чітке розмежування між їхніми групами та веде до термінологічного надлишку в системі понять. На нашу думку, найбільш узагальнюючими та універсальними параметрами для диференціації каузативів за семантичною ознакою виступають ті метадієслова, спираючись на які виділяють, з одного боку, контактну та дистантну, а з іншого, – пермісивну / прохібітивну та фактитивну каузацію.

Перспективи подальшого дослідження. Подальші дослідження будуть спрямовані на один із перспективних напрямків у вивченні каузативності, котрий полягає в дослідженні динаміки цієї категорії з урахуванням семантичних та функціональних особливостей каузативів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Апресян Ю. Д. Избранные труды, том I. Лексическая семантика: 2-е изд., испр. и доп. / Ю. Д. Апресян - М.: Школа «Языки русской культуры», Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1995. - VIII с., 472 с.
2. Любченко Т. В. Каузативи у новогрецькій мові / Т. В. Любченко // Мовні і концептуальні картини світу: [зб. наук. пр.]. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2012. – Вип. 38. – С. 473–478.
3. Мустайоки А. Теория функционального синтаксиса: от семантических структур к языковым средствам / А. Мустайоки. – М.: Языки славянской культуры, 2006. – 512 с.
4. Неद्याлков В. П. Типология каузативных конструкций / В. П. Неद्याлков, Г. Г. Сильницкий // Типология каузативных конструкций: Морфологический каузатив. – Л.: Наука, 1969. – С. 5–19.
5. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля – К., 2010. – С. 225.
6. Ступак І. В. Структурно-семантичні та функціональні характеристики похідних каузативних дієслів у німецькій та українській мовах (Типологічні, зіставні, діахронічні дослідження. – Т.6) / Інна Валер'янівна Ступак. – Донецьк: ДонНУ, 2011. – 470 с.
7. Шустова С. В. Потенциал каузативных глаголов в динамико-функциональном аспекте: автореф. дисс. на соискание ученой степени доктора филол. наук: спец. 10.02.19 – «Теория языка» / С. В. Шустова. – Пермь, 2011. – 41 с.
8. Bunting K-D. Lexikon der Zitate und Redensarten / Karl-Dieter Bunting. – Königswinter: Tandem Verl. GmbH, 2005. – 320 S.
9. Kulikov L. Causatives / L. Kulikov // Language Typology and Language Universals. An International Handbook / M. Haspelmath, E. König, W. Oesterreicher, W. Raible. – Vol. 2. – Berlin, New York: Walter de Gruyter, 2001. – P. 886–898.
10. Shibatani M. The causative continuum / M. Shibatani, P. Pardeshi // The Grammar of Causation and Interpersonal Manipulation [edit. by M. Shibatani]. – Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2002. – P. 85–126.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марія Бараняк – аспірант кафедри англійської філології та перекладу імені Дмитра Квеселевича Житомирського державного університету імені Івана Франка, Навчально-науковий інститут іноземної філології.

Наукові інтереси: особливості функцій прислів'їв у політичному дискурсі, структурно-функціональні характеристики пареміологічних одиниць німецької мови.

ВЕРБАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ МЕТАФОРИЧНОГО ТА МЕТОНІМІЧНОГО ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ СОМАТИЗМУ З БАЗОВИМ КОМПОНЕНТОМ «DER KOPF»

Юлія БІЛОУС (Тернопіль, Україна)

У статті розглянуто вербальні механізми метафоричного та метонімічного переосмислення соматизму з базовим компонентом «der Kopf», визначено та проаналізовано моделі метонімічного та метафоричного перенесення значення фразеологічних одиниць, встановлено частотність вживання лексеми «голова» у складі фразеологічних одиниць.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, ідіома, семантична група, соматизм, метафора, метонімія.

The article deals with the verbal mechanisms of metaphorical and metonymical reinterpretation of somatisms with the basic component «der Kopf». The metaphorical and metonymical models of meaning of phraseological units are analysed. The frequency of usage of the lexeme «der Kopf» in the structure of phraseological units is defined.

Key words: phraseological unit, idiom, semantic group, somatism, metaphor, metonymy.

Сучасний етап розвитку мовознавства характеризується посиленням інтересом учених до фразеології як до науки, в якій найбільш яскраво відображається національний спосіб сприйняття та розуміння світу. Саме в семантичних особливостях фразеологізмів відображено національно-культурну специфічність того чи іншого етносу.

Тема людського фактора в мові останнім часом набуває все більшої актуальності. З кінця ХХ ст. особливо стає популярним дослідження соматичних фразеологічних одиниць (СФО) (Т. Васильєва, Л. Чурсіна, В. Шубіна, Т. Федуленкова, Ю. Долгополов), адже саме вони віддзеркалюють національні уявлення та судження про весь світ крізь призму власного тіла.

У статті охарактеризовано компонент-соматизм «der Kopf», метафоричне та метонімічне значення фразеологізмів з цим соматичним компонентом, враховуючи, що значення фразеологізму як цілісної номінації створюється загальним метафоричним або метонімічним переосмисленням складових частин слів-компонентів.

Об'єктом дослідження є німецькі СФО, що містять у своєму складі метонімічно та метафорично переосмислений компонент. **Предметом** наукового пошуку є комунікативні та семантичні особливості фразеологічних одиниць (ФО), що позначають «голова».

Мета статті – визначити метонімічні та метафоричні механізми творення фразем у німецькій мові. Мета дослідження мотивує його безпосередні **завдання**: дослідити типи метонімічного та метафоричного переосмислення соматизму «голова» в німецькій мові; визначити та проаналізувати моделі метонімічного та метафоричного перенесення значення фразеологічних одиниць.

Використовуючи назви частин тіла в переносному значенні як порівняння, метафори, в ідіомах, прислів'ях, приказках, люди ототожнюють свої думки та емоції з певними процесами в організмі. «Популярності» соматичних ФО також сприяють прозорість змісту, яскрава образність, чітке граматичне оформлення та стилістичне розмаїття. Характерною ознакою соматичної фразеології є те, що багато аналогів можна знайти у різних мовах, оскільки «соматичні лексеми, які входять до їх складу, мають велику здатність метафоризуватися» [11: 106]. Збіг образності соматичних фразеологізмів у різних мовах пояснюється не тільки запозиченням, але й загальними закономірностями, які призводять до виникнення фразеологічних одиниць, що мають універсальний характер та подібну функціонально-семантичну динаміку у складі фразеологічних одиниць [6: 53].

Матеріал дослідження – ФО з соматичним компонентом «Kopf». За даними німецьких тлумачних, фразеологічних, німецько-російських та німецько-українських словників визначено частотність вживання даного соматизму у складі ФО. Оскільки соматизм «Kopf»

утворює від 231 до 62 фразеологічних одиниць можна стверджувати, що дана лексема є продуктивною у мовленні носіїв німецької мови.

Б. Данілов і Н. Куницька вказують на те, що найбільш продуктивним фактором формування СФО є їх творення на основі метафоричного та метонімічного переносу [3: 83]. В основі процесу фразеологічної номінації лежить фразеологічне переосмислення – один із способів пізнання дійсності у свідомості людини, що пов'язане з відтворенням реальних та уявних особливостей об'єктів, що відображаються на основі встановлення зв'язків між ними. Процес переосмислення полягає в тому, що стара форма використовується для вторинного або третинного найменування шляхом переносу назв і семантичної інформації з денотатів прототипів ФО або фразеологічних варіантів відповідно на денотати ФО [4: 95].

Розглянемо, яким чином СФО набувають «метафоричного» чи «метонімічного» значення. За визначенням О. Куніна, метафоричне переосмислення є «переносом найменування з одного денотата на інший, який асоціюється з ним на основі реальної чи уявної подібності [5: 124]. На думку Н. Арутюнової, «останнім часом у метафорі почали бачити ключ до розуміння основ мислення і процесів створення не тільки національно-специфічного бачення світу, але й його універсального образу» [1: 5]. Метафору легко розпізнати, оскільки її не потрібно сприймати буквально. За допомогою метафори можна створювати нове мовне значення. Наприклад, *einen großen Mund haben* – вести себе нагло. Таким чином, слово або словосполучення втрачає своє попереднє значення і набуває нової референції. Для продуктивності метафор як засобу створення нових найменувань важливу роль відіграє характерний для метафор параметр – її антропометричність. Тобто сам вибір тієї чи іншої підстави для метафори пов'язаний зі здатністю людини вимірювати все нове для себе за своєю подобою або за допомогою просторових об'єктів, з якими людина щоденно має справу.

У когнітивній лінгвістиці метафору характеризують як головний спосіб формування мовної картини світу, яка виникає в результаті когнітивного маніпулювання значеннями, які вже є в мові для розвитку нових концептів [9: 73]. У внутрішній формі фразеологізму відображаються фрагменти певної ситуації, яка закріплена у мовній свідомості носіїв даної мови і яка виникає у вигляді образу під час виголошення звукової оболонки [10: 113]. У зв'язку з цим фразеологізм сприймається як своєрідний стереотип. Наприклад, *sich auf den Mund schlagen* – досл. 'бити себе по роті', значення ФО – 'схаменутися, замовкнути, прикусити язик'. Отже, можна стверджувати, що для фразеології характерна образна метафора, й образ не завжди можна вивести із значення кожного компонента.

Крім метафоричного переосмислення, в основі ФО лежить метонімічне переосмислення. Як відомо, механізм метонімічних переосмислень являє собою перенесення найменувань явищ, предметів та їхніх ознак за суміжністю або за їхнім зв'язком у просторі та часі [2: 21]. Метонімія звертає увагу на індивідуальну рису, даючи змогу адресату ідентифікувати об'єкт, виділити його з-поміж інших, відрізнити від інших предметів, в той час як метафора зазвичай дає сутнісну характеристику об'єкта. Отож, метафора ґрунтується на подібності, метонімія – на суміжності. Якщо розглядати соматичний компонент «голова», стає зрозумілим, що він уподібнюється до вмістилища. У багатьох мовах «голова» ототожнюється з «посудом», тобто тут розглядається вмістилище за функціональною схожістю.

З позиції метонімічного вживання компонента «голова», то у мовленні він заміщає саму людину, оскільки голова відповідає за всі важливі процеси, що відбуваються в людському організмі. Голова ідентифікується з людиною загалом, оскільки саме вона характеризує людину та її здібності.

У німецькій мові лексема «голова (*der Kopf*)» є однією з найбільш вживаних компонентів у складі СФО. Розглянемо метонімічні моделі, що лежать в основі мотивації фразеологізмів із цим компонентом. Оскільки голова – найважливіша частина тіла, у якій зосереджуються більшість здібностей та функцій, то часто це слово позначає саму людину – *viele Köpfe gehen schwer unter einen Hut* [8: 356]; *Kopf an Kopf* [12: 434] або позначає людину як носія певних якостей, наприклад: *den Kopf auf dem richtigen Fleck haben; j-d hat Köpfchen* [8: 356]. Ще одне значення – «уміння зосередитися, сила волі» – *den Kopf oben behalten* [12: 436]. Значення «втрати спокою та ігнорування неприємних моментів» відображається у таких фразеологізмах – *den Kopf in den Sack (Sand) stecken* [12: 435].

Очевидно, що голова – це така частина тіла, без якої людина не зможе жити. Звідси, «голова» часто зіставляється з «життям» – *den Kopf für j-n (etw.) lassen müssen; seinen Kopf zum Pfand setzen; etw. mit seinem Kopf bezahlen; Kopf und Kragen aufs Spiel setzen* [7: 439]. «Голова» відповідає за психоемоційні стани, поведінку людини, її розумові здібності та пам'ять. Звідси, метонімічне перенесення функцій з цілого на частини. Оскільки символічно голова у людському тілі є носієм розуму, це визначає і напрям метонімічного переносу під час характеристики розумових властивостей людини: «голова → розум». «Голова» характеризує розум як такий, «голова» є синонімом розуму: *zwei Köpfe sind besser als einer* [8: 356]; *einen klaren (offenen) Kopf haben* [7: 433]; *sich (D) etw. durch den Kopf gehen lassen* [7: 437]. Розумна людина характеризується такими фразеологізмами: *ein heller (або klarer, offener) Kopf* [7: 433]; *ein Mann von Kopf; j-d ist ein Köpfchen*; дурна – *ein flacher (або leerer, hohler) Kopf* [8: 351]. У наведених фраземах розум метонімічно представлений через своє вмістилище. З іншого боку, як свідчить аналіз фактичного матеріалу, значення фразеологізмів може визначатися метафоричним знаком другого компонента, наприклад: *золота (голова); капустана / куряча (голова); flacher («пласка; поверхова») / leerer («порожня») / hohler («порожня») (Kopf)*.

Фразеологізми з компонентом «голова» можуть позначати певні стани за допомогою їхніх зовнішніх проявів. Загальновідомо, що високо піднята голова означає впевненість у собі та своїх силах, самосвідомість, а іноді і зверхність, чванство і, навпаки, опущена голова свідчить про зневіру, невпевненість у своїх силах, покору: *den Kopf hochhalten/hoch tragen* [12: 435]; *den Kopf hängen lassen* [12: 434]; *den Kopf in den Nacken legen* [8: 353]. Тут простежується метонімічний перенос, що відображається у вираженні певного стану за допомогою зовнішніх його проявів.

Метафоричне переосмислення є досить поширеним явищем. Голова розглядається як вмістилище, зокрема, ідей, інформації, пам'яті, досвіду, тощо: *sich D. etw. aus dem Kopf schlagen; das will mir nicht aus dem Kopf; im Kopfe (he)rumgehen; in den Kopf kommen; j-m etw. in den Kopf setzen* [7: 436–437].

Варто зазначити також, що голова часто ототожнюється з обличчям. Про це свідчать такі фразеологізми, як *j-m etw. an den Kopf werfen; j-m etw. auf dem Kopf zusagen; wie vor den Kopf geschlagen* [7: 435–436]. Є також незначна кількість фразеологізмів, які позначають верховенство, лідерство за допомогою даного соматизму. Звідси, голова – Бог, тобто щось надважливе: *j-m über den Kopf wachsen; es wächst mir über den Kopf* [7: 438].

Зауважимо, що даний соматизм характеризує також предмети зовнішнього світу: *das ganze Haus auf den Kopf stellen; alles auf den Kopf stellen; eine Tatsache auf den Kopf stellen; alles steht auf dem Kopf* [7: 436].

Таким чином, голова є центральною і життєво важливою частиною людського тіла, вона всебічно характеризує людину, зокрема її розумові здібності, мисленнєві операції, процеси пам'яті тощо. Можна зробити висновок, що «голова» як компонент-соматизм німецької мови в певній мірі зберігає своє первинне значення. А інтерпретація самого соматизму з ядровим компонентом «*der Kopf*» залежить від смислового наповнення оточуючих компонентів, зокрема може вживатися і на позначення «обличчя», «розуму», «людини загалом», «пам'яті» тощо.

Проаналізувавши СФО з компонентом «голова» можна стверджувати, що вони є прозорими та чітко структурованими. Виявлено низку таких семантичних груп: міжособистісні стосунки, емоції, почуття, характеристика людини та її здібностей. Крім того, «*Kopf*» позначає ще «людину загалом», «життя», «розум», є «вмістилищем», характеризує предмети зовнішнього світу, виражає стан за допомогою зовнішніх проявів. Варто зазначити, що досліджений соматизм у складі фразеологізмів німецької мови характеризується максимальною продуктивністю та фразеологічною активністю, багатозначністю, великим функціональним значенням. Це пояснюється тим, що ця частина тіла виконує життєво важливі функції, а також із цим соматизмом пов'язані фізична та ментальна активність людини, розумові здібності, її емоційний стан та почуття. За допомогою даного компонента здійснюється категоризація та концептуалізація фрагментів об'єктивного зовнішнього та внутрішнього світу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Метонімічні та метафоричні значення ФО з соматичним компонентом «der Kopf» формують фрагмент мовної картини світу носіїв німецької мови. Цей компонент-соматизм входить до складу ФО, які використовуються для оцінки людини, її внутрішніх та зовнішніх якостей, ставлення до об'єктів зовнішнього світу. Вживається також для позначення психо-емоційного стану та почуттів, людини загалом, життя тощо.

У подальших розвідках плануємо охарактеризувати значення інших соматизмів та ФО з їхніми компонентами.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс : вступительная статья / Н. Д. Арутюнова // Теория метафоры : сборник : пер. с англ., фр., нем., исп., пол. яз. – М. : Прогресс, 1990. – С. 5–32.
2. Булыгина Т. В. Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики) / Т. В. Булыгина, А. Д. Шмелев. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1997. – 574 с. – (Язык. Семиотика. Культура).
3. Данилов В. С. Образование соматических фразеологизмов на основе семантических сдвигов составляющих компонентов / С. В. Данилов, Н. В. Куницкая // Современные проблемы романистики: функциональная семантика. – Калинин, 1986. – Т. 1. – С. 83–85.
4. Кунин А. В. Английская фразеология. Теоретический курс / А. В. Кунин. – М. : Высшая школа, 1970. – 344 с. – (Библиотека филолога).
5. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка / А. В. Кунин. – М. : Высшая школа, 1986. – 336 с.
6. Куницкая Н. В. Функционально-семантическая динамика соматических лексем в составе фразеологических единиц / Н. В. Куницкая, В. Ф. Мельник, Б. С. Данилов // Дериватология и динамика в романских и германских языках : романо-германская филология : межвуз. сб. / отв. ред. Г. С. Чинчлей. – Кишинев, 1989. – С. 48–55.
7. Немецко-русский фразеологический словарь : 12 000 фразеолог. единиц / сост. Л. Э. Бинович ; [отв. ред. Н. С. Чемоданов]. – М. : Гос. издат. иностр. и нац. словарей, 1956. – 904 с.
8. Осовецька Л. С. Фразеологічний словник німецької мови / Л. С. Осовецька, К. М. Сільвестрова. – К. : Рад. школа, 1964. – 716 с.
9. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) : монографія / О. О. Селіванова. – К. : Черкаси : Брама, 2004. – 276 с.
10. Телия В. Н. Русская фразеология : семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – 288 с.
11. Чайко Т. Н. Названия частей тела как источник метафоры в апеллятивной и ономастической лексике / Т. Н. Чайко // Вопросы ономастики. – Свердловск, 1974. – № 8/9. – С. 98–106.
12. Duden. Band 11. Redewendungen und sprichwortliche Redensarten : Wörterbuch der deutschen Idiomatik. – Mannheim ; Wien ; Zurich : Dudenverlag, 1992. – 864 s.
13. Duden. Deutsches Universalwörterbuch. – 3., neu bearbeitete und erweiterte Auflage. – Mannheim : Dudenverlag, 1996. – 1816 s.
14. Schemann H. Pons. Deutsche Idiomatik : Die deutschen Redewendungen im Kontext / H. Schemann. – Stuttgart ; Dresden : Ernst Klett Verlag für Wissen und Bildung, 1993. – 1038 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Білоус – асистент кафедри філологічних дисциплін початкової освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, аспірант Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Наукові інтереси: дослідження соматичної фразеології німецької мови, проблеми підготовки вчителя початкової школи до вивчення іноземних мов.

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПОЛЕ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ЕКСПРЕСІВІВ І КОМУНІКАТИВІВ

Оксана ГОРДІЙ (Івано-Франківськ, Україна)

В статті здійснюється аналіз комунікативно-експресивної фразеології сучасної німецької мови. Фразеологічні одиниці цього типу розглядаються як функціональне поле фразеологічних експресивів і комунікативів. Відповідно до положень теорії міжособистісної комунікації фразеологічні комунікативи як одиниці з визначеним ілокутивним потенціалом поділяються на функціональні групи продуктивного і непродуктивного комунікативного стилі.

Ключові слова: фразеологічні експресиви і комунікативи, ілокутивна сила, категорія, прототиповий, міжособистісна комунікація, емоції, продуктивний і непродуктивний комунікативний стилі.

The article deals with expressive and communicative idioms and argues their description as a functional field of phraseological expressives and communicatives. According to the theory of interpersonal communication phraseological communicatives as the units with defined speech intentions / illocutions are divided into functional groups of productive and unproductive communication styles.

Key words: phraseological expressives and communicatives, illocutions / speech intentions, category, prototype, interpersonal communication, emotions, productive and unproductive communication styles.

В останні роки на протывагу розробці безапеляційних «застиглих» класифікацій фразеологічних одиниць (ФО) різних національних мов другої половини 20-ого століття, які часто не проходили емпіричної перевірки, має місце тенденція до більш описових та прикладних досліджень. Дійсно, спроби здійснити розмежування за допомогою традиційних критеріїв нарізнооформленості, (відносної) стійкості та ідіоматичності виявляють передусім відмінності, що носять градуальний характер; визначення в ролі домінантної якоїсь однієї ознаки призводить до появи класифікацій, які суттєво відрізняються одна від іншої [1: 35–53]. За вдалим зауваженням А. Н. Баранова та Д. О. Добровольського, «ідіоми були і залишаються «поштучним товаром» [1: 472].

Новизною нашого дослідження комунікативно-експресивної фразеології німецької мови – стійких фразеологізованих речень на зразок (*Ach*), *du kriegst die Tür nicht zu! Abwarten und Tee trinken! Du kannst mich am Abend besuchen! Das fängt ja gut an! So schnell schießen die Preußen nicht! Ab nach Kassel!* – є представлення цих одиниць як єдиного функціонального поля **фразеологічних експресивів і комунікативів (ФЕіК)**, що являє собою індуктивний синтез існуючих підходів (детальніше див. О. М. Гордій [5]).

Очевидно, що намічений нами в ролі основного щодо визначення ФЕіК критерій функціональної прив'язки також не виявить якогось єдино можливого алгоритму їхньої класифікації. Визначені групи та їхній перетин чи перехідні феномени носитимуть скоріше характер певної «наочності», аніж аксіоми. Проте, як показав аналіз вітчизняних та зарубіжних наукових праць із фразеології [5], ця її область недостатньо описана, зокрема з врахуванням власне функціонального критерію; таким чином жодна з розглянутих класифікаційних схем не була взята нами в якості апріорної, поділ на окремі функціональні групи проводився паралельно з лексикографічною вибіркою індуктивним шляхом.

Визначивши ФЕіК як окремі висловлювання, синтаксично оформлені у вигляді речень (еліптичних речень), закріплені узуально в мовній спільноті для вираження інтенцій, оцінок і емоцій мовця, які характеризуються вживаністю, відтворюваністю, відносною стійкістю, комплексним значенням і виконують комунікативну і часто експресивну функцію, ми задались питанням, яку ж сферу спілкування покривають ці одиниці. Очевидно, що узуалізація великої кількості як ідіоматичних фраз цього типу, так і просто «мовленнєвих кліше» спричинена передусім їхньою особливою затребуваністю в контекстах мовної комунікації, яка, в свою чергу, обумовлюється їхньою функціонально-прагматичною релевантністю. Тобто статус ФЕіК отримують вирази з очевидним домінуванням функціонально-прагматичної установки, чіткою функціональною визначеністю щодо реалізації певних мовленнєвих дій; такі фрази, що виражають емоційно-оцінну реакцію комуніканта на ситуацію чи слова співрозмовника або виконують певну мовленнєву дію, найчастіше зустрічаються в емоційно-насиченому дискурсі. Вони вживаються у повторюваних контекстах міжособистісної комунікації і таким чином конвенціалізуються. А. Н. Баранов та Д. О. Добровольський об'єднують аналогічні фразеологізми російської мови (напр.: *Не гони лошадей; Пиши пропало; Федот да не тот; Не было печали, так черти накачали; Где это видано! Держите меня! Интересное кино!*) в один клас «мовленнєвих формул», які характеризуються обумовленістю факторами ситуації спілкування [1: 78–95]. Вчені вказують на дискурсивну залежність таких ідіом і розглядають їх як дійсні вирази на протывагу ідіомам інших типів. Дійсно, виділення класів ідіом за семантичними критеріями не враховує зв'язок аналізованих одиниць із прагматичними параметрами ситуації. З чисто семантичної точки зору ідіоми *Дурак, или родом так? й отвергать с порога (кого-л. / что-л.)* потрапляють в один клас – ідіоми «незгоди», «заперечення», проте такий підхід не відображає прагматичні властивості цих одиниць: перша з них є мовленнєвим актом, а друга – описом мовленнєвого акту. Автори розглядають мовленнєві формули як «ідіоми різних структурних типів (переважно завершені висловлювання) із фіксованою ілокутивною силою або такі, що визначають ілокутивні характеристики мовленнєвого

висловлювання» [1: 81]. Те, що тут же ідіомі *лечь как из ведра* протиставляється в ролі мовленнєвої формули ідіома *разверзлись хляби небесные*, вказує, на нашу думку, що науковці при виокремленні цього класу використовують не лише зазначений в дефініції критерій «ілокутивної сили» одиниць, а й власне критерії стійкості, аграматизму (в плані функціонування одиниці в одній граматичній формі чи їх обмеженому наборі) та наявності в складі ФО архаїчних чи унікальних елементів. Тут, мабуть, варто звернутися до проблеми різних підходів щодо формування категорій (пор. розгляд цього питання Н. Н. Болдиревим [2: 66–94]). Традиційному, або класичному, підходу, що бере початок ще від поглядів Платона та Аристотеля, згідно з яким зміст тієї чи іншої категорії вичерпується набором обов'язкових ознак, якими повинні володіти всі члени даної категорії, протиставляються ідеї «сімейної схожості» Л. Вітгенштейна, представлені в його роботі «Філософські дослідження» [4: 75–319], та прототипний підхід, основні ідеї якого були сформульовані американським психологом Е. Рош на початку 70-их років минулого століття [12]. Ці сучасні підходи виявляють той факт, що категорії позбавлені жорсткої детермінованості ознак, а тому характеризуються розмитістю окресленістю і вельми умовним характером. Очевидно, таке розуміння формування категорій пояснює певні труднощі із поділом фразеологічних одиниць на окремі класи. Визначення прототипових представників предмету нашого дослідження – ФЕіК сучасної німецької мови, передбачає максимальне поєднання основних характеристик і, вочевидь, може бути підтверджене також емпірично їхньою певною мірою «особливою» роллю в дискурсі.

Конвенціоналізації великої кількості ФЕіК, як ми вже зазначали, сприяють їхні затребуваність та часте вживання у міжособистісній комунікації. Міжособистісна комунікація (МК) визначається як процес обміну повідомленнями та їхня інтерпретація двома або декількома індивідами, що вступили в контакт один з одним [6: 395]. Ефективність МК, досягнення поставленої мети залежить безпосередньо від компетентності комунікантів, від використовуваних ними комунікативних стилів – в теорії комунікації прийнято розрізняти продуктивний і непродуктивний комунікативні стилі. За основу такого поділу беруться передусім ціннісні та морально-етичні категорії: перший передбачає «ставлення до іншого як до цінності», другий – «ставлення до іншого як до засобу» [6: 366].

На шкалі зміцнення / руйнування міжособистісних відносин насамперед можна розподілити жанри фатичного мовлення. Так прямі звинувачення, образи, сварки, глузування, деякі види іронії погіршують міжособистісні відносини, а (ширі) компліменти, дружня підтримка, підбадьорювання, доброзичливі «розмови по душам» сприяють їхньому покращенню.

Відповідно до цих положень теорії МК ми пропонуємо представити **фразеологічні комунікативи (ФК)** – конвенціалізовані фрази, що виражають різноманітні мовленнєві інтенції, на шкалі одиниць непродуктивної (деструктивної) – продуктивної (конструктивної) міжособистісної комунікації.

Розглядаючи раніше питання зображення ФЕіК як єдиного функціонального поля, ми наголошували на їхній поліфункціональності, адже, вживаючи ці одиниці, мовець виступає в комунікативному процесі «неподільним суб'єктом, що пізнає, відчуває, оцінює і діє» (*«ein unteilbares erkennendes, fühlendes, wertendes und handelndes Subjekt»*) [10: 130]. Дійсно, згідно з однією зі сформульованих американським психологом П. Вацлавиком аксіом людської комунікації, будь-яка комунікація має рівень змісту й рівень ставлення [3]. Ставлення може виражатися як вербальними, так і невербальними (за допомогою посмішки, крику, жести і ін.) засобами. Таким чином маніфестується, який характер носять взаємовідносини комунікантів: доброзичливі чи ворожі, соціально рівні чи залежні; емоційно спокійні чи насичені позитивними / негативними емоціями. Експресивне забарвлення повідомлення в міжособистісній комунікації часто виявляється важливішим, ніж його зміст [6: 342]. В МК присутній зворотний оцінний зв'язок – проголошення своєї думки, свого ставлення до того, про що йде мова. Позитивна оцінка виконує функцію підтримки «я-концепції» партнера по комунікації і міжособистісних відносин, що склалися з ним, а негативний зворотний оцінний зв'язок може виконувати як коригувальну функцію, спрямовану на усунення небажаної

поведінки, так і руйнувати відносини ефективної взаємодії і продуктивного спілкування. Зворотний оцінний зв'язок часто носить яскраво виражене емоційне забарвлення.

Таким чином, на значення багатьох ФК накладається також вираження емоцій. Емоції традиційно розглядаються як складний міждисциплінарний феномен, який все ще є недостатньо вивченим у сучасній науці, хоча й існує важко осяжна наукова література, що описує онтологію і специфіку емоцій. Емоції і почуття є специфічними способами реагування людей на зміни, що відбуваються у внутрішньому і зовнішньому середовищі. Під **емоцією** розуміється «психічне відображення у формі безпосереднього упередженого переживання життєвого смислу явищ і ситуацій, обумовленого відношенням їх об'єктивних властивостей до потреб суб'єкта» [7: 461]. Вчені-психологи вказують на розмитість сегментів, що формують емоційну сферу людини, на складність провести їхню чітку ідентифікацію [8: 152–155]. Лінгвісти, які займаються дослідженням мовного вираження емоцій, теж вказують на нечіткість вербалізації фрагментів сфери емоцій і почуттів [9].

Комплексність емоцій, нечіткість їхньої вербалізації, дифузність семантики емоційних висловлювань не завжди дозволяють дати їм чітке визначення на докомунікативному рівні. Щодо вираження емоційного стану ФК можна говорити також лише про деяку тенденцію передачі тією чи іншою групою цих одиниць певних емоцій. У живому мовленні ці значення можуть зазнавати різних модифікацій; важливу роль відіграють при цьому екстралінгвістичні фактори. Також варто зауважити, що окремі групи фраз виявлятимуть конвенціоналізацію експресивних, емоційних відтінків більшою або меншою мірою.

До одиниць непродуктивного комунікативного стилю або деструктивної комунікації ми зараховуємо ФК **неприйняття (Abweisung)**. Ці одиниці стосуються як особи співрозмовника загалом, так і окремих його (неприйнятних) дій чи слів. Вони володіють інтенцією (прямої) образи / критики співрозмовника і мають негативне емоційне забарвлення – передають роздратування / гнів мовця. Найбільшою інтенсивністю описаних ознак характеризуються грубі та вульгарні вирази – переважно різні варіанти поширеної фрази *Leck mich am Arsch!*, як семантично прозорі, так і евфемістичні, напр.: *Kratz mir den Buckel! Am Arsch die Brühe! Leck mich in der Tasche! Leck mich fett! Du kannst / der kann mir (mal) im Mondschein begegnen!* Словник Г. Кюппера [WddU] подає велику кількість оказіональних утворень, що свідчить про високу продуктивність фраз цієї підгрупи. Сюди ж ми зараховуємо і прокльони на зразок *Dass dich die Pest hole / schlage! Pfui über dich! Der Teufel soll dich holen! Fahr / geh / scher dich zur Hölle!*

Серед інших ФК групи **неприйняття** можна виділити одиниці, які передають емоційні вказівки замовкнути (*Halt die Klappe!* та варіанти *Halt die Pfeife! Halt den Sabbel! Halt die Mühle an! Halt dein dreckiges Maul! Mach den Mund zu, es zieht!*) чи забиратися геть / покинути приміщення (*Mach dich vom Acker! Schieß in den Wind! Mach (gefälligst) die Tür von außen zu! Sieh zu, dass du Land gewinnst! Geh mir aus der Sonne! Schwing die Krücken!*) або триматися подалі (тримати руки) від кого-н., чого-н. (*Finger von die Dinger! Hand von der Butter! Hand vom Sack!*). Також серед цих фраз можна виділити структурно-семантичний інваріант *Lass dich + Infinitiv* (дієслово з семами «зберігання» / «консервації»: *Lass dich einmotten / einbalsamieren / einpökeln / einmachen!* і ін.).

До напруження, а інколи й руйнування взаємовідносин можуть призвести і вирази, що виражають **погрозу** або **погрозливе попередження**, які також забарвлені емоціями роздратування різної інтенсивності, напр.: *Ein Schlag, und du stehst im Hemd! Wir sprechen uns noch! (Sonst) kannst / wirst du (et)was erleben!* Однак деякі з погрозливих фраз вживаються переважно жартома, тобто призначені для дружнього коригування дій / ставлення співрозмовника, напр.: *Komm du nur nach Hause! (meist scherzhaft): [scherzhaft] drohende Ankündigung von Strafe, Schelte o.Ä.* [Du11: 336].

Як засоби непродуктивного комунікативного стилю ми розглядаємо також фрази, інтенцією яких є **(образливе / критичне) зауваження** співрозмовнику з відповідно негативною оцінкою його дій і часто емоційно негативно забарвлене (роздратування, гнів). Серед одиниць даної досить чисельної групи ФК німецької мови можна виділити фрази, основною інтенцією яких є образа співрозмовника: *Du bist wohl des Wahnsinns knusprige Beute? Dir hat man wohl ins Gehirn geschissen (und vergessen umzurühren).* «Нерозумність»

поведінки співрозмовника найчастіше концептуалізована як наслідок впливу на людину чогось гарячого (*Du bist wohl (als Kind) zu heiß gebadet (worden)! Du hast wohl die Pfanne heiß; Greif dir aufs Hirn und schrei Feuer! Du hast wohl zu lange in der Sonne gelegen?*), хвороби загалом (*Bist du noch zu retten? (Aber) sonst bist du gesund? Da helfen keine Pillen*) чи укусу (скаженої) тварини або комахи (*Du bist wohl vom wilden Affen gebissen!*). Інша підгрупа фраз-зауважень передає інтенцію осуду та критики в менш образливій формі: *Das ist (doch) keine Art (und Weise)! Du machst mir Laune! Das könnte dir /ihm so passen; Du hast wohl Tomaten auf den Augen; Sei kein Frosch! Wie kommst du mir (eigentlich) vor?*

До ФК **зауваження** належать також ідіоматичні фрази, переважно у формі питання, які є реакцією на попередні запитання / міркування співрозмовника, які мовець бажає залишити без відповіді і вказує на їхню недоречність: *Warum ist die Banane krumm? Wie kommt Kuhscheiße / Spinat aufs Dach? Jedenfalls ist der Kopf dicker als der Hals; Wenn meine Tante (Großmutter) Räder hätte, wäre sie ein Omnibus*, та фрази, що передають сумнів у правдивості слів співрозмовника: *Hast du's nicht ein bisschen kleiner? Das kannst du deiner Großmutter erzählen; Die Botschaft hör' ich wohl; Über die Brücke möchte ich nicht gehen; Da(rüber) lachen (ja) die Hühner / Pferde!* Останні характеризуються особливо складною смисловою структурою, адже передають як зауваження співрозмовнику – докір, що він говорить неправду, так і загалом неприйняття його слів чи пропозиції, сумнів у правдивості почутого як вид оцінки інформації (епістемна оцінка) та емоцію здивування / несподіванки.

Крім того, до сценарію **сварки / суперечки** входить ще декілька одиниць, за допомогою яких власне розвивається або описується суперечка (*Wir sind geschiedene Leute; Gib mir meine Puppenlappen wieder! Das hat gegessen; Ein Wort gibt das andere*), фрази, що виражають непоступку (*Und wenn du dich auf den Kopf stellst; Und wenn du platz!*) чи звинувачення / пошук винних (*Keiner will es gewesen sein; Das Karnickel hat angefangen / Wer war das Karnickel?*). Незважаючи на певну амбівалентність окремих фраз, загалом ці групи також можна розглядати як конвенціалізовані одиниці непродуктивної комунікації.

Протилежні їм за змістом вирази (також нечисельні), що вживаються як ФК **примирення** (*Vergeben und vergessen! Strich d(a)runter! Schwamm drüber! Nur keinen Streit vermeiden!*), **поступки** (*Wenn dein Seelenheil daran hängt; Ehe ich mich schlagen lasse; Dann will ich nichts gesagt haben*; деякі вирази означають не власне поступку, а визнання права іншого діяти на власний розсуд – *Das kannst du halten wie ein Dachdecker; Tu, was du nicht lassen kannst! Lass dem Kind die Bulette!*) та **виправдання** (*Ich bin auch nur ein Mensch! Wer kann für Unglück?*) належать до вербальних засобів продуктивного комунікативного стилю. Сюди ж ми зараховуємо невеликі групи фраз, що виражають **похвалу / визнання** (*Nicht schlecht, Herr Specht! Alle Achtung! Hut ab (vor der Leistung)! Das muss man ihm / ihr (schon) lassen*), **згоду / схвалення / домовленість** (*Da sage ich nicht nein; Das ist ein Wort / soll ein Wort sein; An mir soll es nicht liegen; (Die Sache) ist geritzt*) та фрази щодо **конкретизації проблеми / ситуації**. Серед останніх можна виділити власне питання чи спонукання розповісти про суть проблеми (*Wo drückt (denn) (dich) der Schuh? Wo brennt's (denn)? (He)raus mit der Sprache!*) та фрази, які є типовими при роз'ясненні ситуації (*Es muss von der Leber (he)runter; Die Sache ist die (und der Umstand ist der)*). Особливо чисельними в німецькій мові є функціональні групи ФК **підтвердження (сказаного) / запевнення / клятви** (*Das kannst du singen! (Na), und ob! Das will schon was sagen; Stimmt's, oder hab'(e) ich recht? Hand drauf! So wahr ich hier stehe; Beim Barte des Propheten! Hol mich der Geier!*), **підбадьорення / заспокоєння / перестороги / утихомирення** (*Kopf hoch! (Nur Mut) (es) wird schon schiefgehen! Das ist (doch) / (noch) kein Beinbruch! Davon gibt's (noch) mehr auf der Welt; Das / es kommt in den besten Familien vor; Nicht / niemals ärgern, nur wundern! Holzauge, sei wachsam!*) та **спонукання до дії**, серед яких можна виділити заклики рушати в дорогу / вставати (*Ab nach Kassel! Erhebe dich, du schwacher Geist! Ab durch die Mitte! Ab die Post!*) та заохочення приступати до роботи (*Rin ins Vergnügen! Da hilft kein Maulspitzen (es muss gepfiffen sein); Weiter im Text!*) чи боротися зі (спільним) ворогом (*Auf ihn mit Gebrüll! Haut den Lukas!*). Цікаво, що і деякі заклики приступати до роботи концептуалізовані в німецькій лінгвокультурі як воєнні дії (*Ran an den Feind! Ran an die Gewehre! Immer feste druff!*). В плані продуктивної / непродуктивної комунікації дещо амбівалентними виступають також фрази

самохвальства (Eigenlob), напр.: *Köpfchen, Köpfchen! Wie stehe ich nun da? Wo steht das Klavier? Uns kann keiner*. Проте, оскільки вираження впевненості в собі, прояв лідерських якостей вітається в даному культурному середовищі, ми зараховуємо їх все ж до вербальних засобів продуктивного комунікативного стилю.

Як бачимо, емоційне забарвлення ФК цього стилю не настільки яскраво виражене, як щодо описаних вище фраз непродуктивної комунікації. Основне спрямування цих одиниць, передусім функціональних груп **похвали, підбадьорення / заспокоєння та спонукань до дії**, – викликати у співрозмовника емоції задоволення / радості. Також на смислову структуру багатьох фраз накладається вираження оцінки, зокрема фрази похвали передають позитивну оцінку дій співрозмовника чи іншої особи.

Наступним кроком нашого дослідження бачимо розподіл за функціональними групами **фразеологічних експресивів (ФЕ)** – конвенціалізованих фраз, що передають різноманітні емоції, почуття, емоційно виражають психологічний та фізичний стан мовця. А. Н. Баранов та Д. О. Добровольський називають основною функцією ідіом цього типу «спробу людини мовним способом послабити емоцію», визначають їх як «фактор стабілізації емоційного стану» [1: 91]. На жаль, надати ґрунтовний опис виділених груп у межах однієї публікації не видається можливим. Зазначимо лише, що ці одиниці вживаються також переважно в міжособистісній комунікації (хоча інколи можуть і не передбачати присутності співрозмовника), проте ми вважаємо за доцільне не розміщувати їх на шкалі вербальних засобів продуктивного і непродуктивного комунікативного стилів. (За винятком частини ФЕ **незадоволення / роздратування**, а саме прокльонів та інших грубих виразів, що характеризуються найбільшою інтенсивністю емоційної розрядки, які можна зарахувати до одиниць непродуктивного комунікативного стилю. Вони, як і ФК **неприйняття**, потенційно володіють інтенцією образи співрозмовника, «зараження» негативними емоціями, напр.: *Scheiß die Wand an! Da soll doch der Teufel dreinschlagen! Himmel, Arsch und Wolkenbruch! Verdammt noch mal!*). Адже найчастіше однією з найважливіших причин конфліктів в міжособистісних відносинах є не власне вираження емоцій, а недостатня чи, навпаки, надмірна емоційна експресивність, її неадекватність ситуації мовлення. Крім того, значну частину ФЕІК складно однозначно розмістити як на шкалі комунікативних одиниць (продуктивного чи непродуктивного стилю) з визначеною комунікативною інтенцією, так і розглядати їх як власне фразеологічні експресиви – стійкі одиниці, основною функцією яких є стабілізація емоційного стану мовця. Такі ФО ми визначаємо як **амбівалентно-перехідну ідіоматику експресивно-комунікативного фразеологічного фонду** і розміщуємо на тезаурусній схемі посередині між описаними вище функціональними групами фразеологічних комунікативів і фразеологічних експресивів (серед іншого сюди належать ФО **відмови (Ablehnung) / заперечення, епістемної оцінки, чисельні оцінно-ситуативні фрази**).

Здійснений таким чином аналіз функціональних груп фразеологічних експресивів і комунікативів може бути використаний для майбутніх лексикографічних проєктів, зокрема при укладенні словника комунікативно-експресивної фразеології тезаурусного типу.

Крім того, в перспективі аналіз конвенціалізації безпосереднього вираження різних видів емоцій споріднених і неспоріднених мов може зробити внесок до розгляду питання про універсальність чи неуніверсальність емоцій, а порівняння утворення та функціонування ФО продуктивного чи непродуктивного комунікативного стилів – пролити світло у вивченні питань ментальності певної нації тощо.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Баранов А. Н. Аспекты теории фразеологии / А. Н. Баранов, О. Д. Добровольский. – М. : Знак, 2008. – 656 с.
2. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика / Н. Н. Болдырев. – Тамбов : Из-во Тамбовского ун-та, 2001. – 123 с.
3. Вацлавик П. Психология межличностных коммуникаций / Пол Вацлавик, Дженет Бивин, Дон Джексон. – СПб. : Речь, 2000. – 298 с.
4. Витгенштейн Л. Философские работы. Часть I / Людвиг Витгенштейн. – М. : Издательство «Гнозис», 1994. – 612 с.

5. Гордій О. М. Фразеологічні експресиви і комунікативи як лінгвістичний феномен / О. М. Гордій // *Studia methodologica*. – Випуск 30. – Тернопіль : Редакційно-видавничий відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2010. – С. 260-266.
6. Основы теории коммуникации / [М. А. Василик и др.]. – М. : Гардарики, 2007. – 615 с.
7. Психология : Словарь / [В. В. Абраменкова и др.]; [под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского]. – М. : Политиздат, 1990. – 464 с.
8. Рубинштейн С. Л. Эмоции / С. Л. Рубинштейн // Психология эмоций. Тексты [под ред. В. К. Виллюнаса, Ю. Б. Гиппенрейтер]. – М. : изд-во МГУ, 1984. – С. 152-161.
9. Телия В. Н. О специфике отображения мира психики и знания в языке / В. Н. Телия // *Сущность, развитие и функции языка* [под ред. Г. В. Степанова]. – М. : Наука, 1987. – С. 65-74.
10. Gläser R. *Phraseologie der englischen Sprache* / Rosemarie Gläser. – Leipzig : Verlag Enzyklopädie, 1986. – 201 S.
11. Lüger H.-H. *Satzwertige Phraseologismen. Eine pragmlinguistische Untersuchung* / Heinz-Helmut Lüger. – Wien : Edition Praesens, 1999. – 313 S.
12. Rosch E. *Cognition and Categorization* / E. Rosch, B. L. Lloyd. – University of Michigan : L. Erlbaum Associates, 1978. – 328 p.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

- НУФС* Німецько-український фразеологічний словник : у 2 т. / [уклад. В. І. Гавриць, О. П. Пророченко]. – К. : Рад. школа, 1981.
- DU 11* Duden – Redewendungen : Wörterbuch der deutschen Idiomatik (Duden 11) / [B. Alsleben (Hrsg.)]. – Mannheim u. a. : Dudenverlag, 2002. – 955 S.
- WddU* Küpper H. *Wörterbuch der deutschen Umgangssprache* / Heinz Küpper. – Stuttgart, München, Düsseldorf, Leipzig : Klett, 1997. – 959 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Оксана Гордій – аспірант кафедри німецької філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Наукові інтереси: експресивно-комунікативна фразеологія німецької мови, корпусна лінгвістика, дослідження Інтернет-комунікації.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКИХ ПРИСЛІВ'ІВ ПРО КОХАННЯ

Ксенія ДВОРОВА (Черкаси, Україна)

У статті проаналізовано механізми створення образності та виразності у структурі прислів'їв про кохання у німецькій народній культурі. Було розглянуто моделі прислів'їв та їхні основні структурно-семантичні елементи.

Ключові слова: паремії, німецькі прислів'я, структура прислів'їв, семантика прислів'їв, моделі прислів'їв.

The article deals with the mechanisms of figurativeness and expressiveness in the structure of proverbs about love in the German folk culture. The models of proverbs and their main structural-semantic elements have been considered.

Key words: paroemias, german proverbs, structure of proverbs, semantics of proverbs, models of proverbs.

У центрі уваги сучасної лінгвістики знаходяться проблеми, пов'язані з відображенням національної культури та історії в мовах. Роль мови в накопиченні культурних здобутків є очевидною і значною. При цьому вона, як одна з основних ознак нації, виражає культуру народу, який говорить цією мовою, тобто створює національну культуру.

Кохання як складний та багатовимірний феномен психічного, емоційного життя людини має високий аксіологічний статус у багатьох гуманітарних та негуманітарних дисциплінах. Зацікавленість лінгвістів феноменом кохання можна пояснити тим, що етнічно-культурне відображення емоцій у мові, співвідношення універсального та етно-специфічного в уявленнях про почуття належать до популярних, але не повністю висвітлених питань у лінгвістиці. У сучасній концептології та лінгвокультурології велика увага приділяється концептам емоційного та етичного характеру (Н. Д. Арутюнова, А. Вежицька, С. Г. Воркачов, В. З. Дем'янков, Н. В. Дорофєєва, О. П. Єрмакова, В. І. Карасик, О. А. Корнілов, Н. А. Красавський, В. С. Морозова, Л. Г. Панова та ін.), оскільки особливості вербальної репрезентації емоційного досвіду мають безпосереднє відношення до менталітету етносу.

Паремії являють собою скарбницю народної мудрості, до якої входять найбільш влучні, сміливі, художньо виразні вислови-спостереження, що торкаються всіх найсуттєвіших сфер

життя та діяльності людини. Цей фонд є відкритою системою, оскільки він постійно поповнюється за рахунок відомих афоризмів громадських діячів, митців, літераторів, науковців, які настільки часто використовуються в засобах масової інформації та побутовому мовленні, що з часом втрачають авторство і стають народним надбанням. Кожне прислів'я є, по суті, мініатюрним художнім твором, зміст та афористична сила якого породжуються його конденсованою образністю та особливостями ритмомелодійної структури.

Прислів'я та приказки справедливо називають перлинами усної народної творчості. У яскравій образній формі народ передає в них від покоління до покоління свій багатотисячолітній трудовий та життєвий досвід, свою мудрість, високоморальні ідеали. Це – найдавніші жанри усної народної творчості. Прислів'я – це жанр фольклору, афористично стиснуте, образне, граматично і логічно закінчене висловлювання з повчальним змістом у ритмічно організованій формі. Приказка – це коротке образне висловлювання, оборот мови, вдало визначальне яке-небудь явище життя, позбавлене узагальнюючого повчального змісту, на відміну від прислів'я [9].

Прислів'я варто відрізнити від приказок. Головною особливістю прислів'я є його закінченість і дидактичний зміст.

На сьогодні лінгвістикою доведено наявність значного комунікативно-прагматичного потенціалу паремій, який і обумовлює їхнє частотне вживання в мовленнєвій діяльності людини.

Метою статті є визначення способів перекладу паремій з німецької на українську мову шляхом встановлення їхніх мовних та структурно-семантичних особливостей. **Завдання роботи:** визначити загальну характеристику пареміологічних одиниць та особливостей їхньої композиційної побудови; систематизувати загальні структурні, фонетичні, лексико-граматичні та стилістичні особливості прислів'їв.

Актуальність статті зумовлена дослідженням структурно-семантичних особливостей німецьких прислів'їв як одних із найуживаніших одиниць повсякденного мовлення з погляду встановлення закономірностей їхньої мовної організації та систематизації способів перекладу на українську мову.

У прислів'ях відображено багатий історичний досвід народу, уявлення, пов'язані з трудовою діяльністю, побутом та культурою людей. Їх правильне та доречне використання надає мові неповторну своєрідність та особливу виразність.

Саме образно-емоційне відображення навколишнього середовища знайшло свою реалізацію у структурних та семантичних особливостях прислів'їв. В основі багатьох із них виразно використовується той чи інший образ [4: 53].

Отже, ефективність впливу на слухача прислів'я, як і будь-якого іншого риторичного висловлення, досягається за рахунок специфічного використання відповідних мовних засобів, здатних певною мірою порушити звичайний слововжиток. Подібне перетворення, як зазначається у праці, може стосуватися лексичної та граматичної семантики (метафора, метонімія та інші види образного вживання слів та форм), синтаксичної структури висловлення (фігури експресивного синтаксису) та фонаційно-просодичних явищ (алітерація, асонанс, ритм, тощо) [6: 225].

З огляду на це, більш детального розгляду потребує специфіка взаємодії лексичних, граматичних та фонетичних засобів оформлення прислів'їв, яка сприяє досягненню необхідного стилістичного ефекту, а, отже, і реалізації емоційно-вольового та естетичного впливу на адресата, а також слугує основою для дослідження особливостей перекладу прислів'їв.

Прислів'я – це художні твори малої форми, що походять з усної народної творчості. В їхній структурі знаходять реалізацію різноманітні мовні засоби, зокрема фонетичні. До фонетичних засобів відносяться римовані співзвуччя, алітерація і асонанс, які є важливими виразними засобами, оскільки сприяють стійкості та запам'ятовуванню прислів'їв і тісно взаємодіють з їхнім значенням.

Рима, або співзвучність закінчень, являє собою надзвичайно важливу рису в складі прислів'їв; у ній відбивається музичне чуття народу, його підсвідоме прагнення до повноти й

краси звуку. Рима надає закінченій форми прислів'ю, вершить будову, робить прислів'я (звичайно, відносно) нерухомими і разом з тим таким, що легко запам'ятовується [3: 32].

Римоване співзвуччя широко поширене у пареміях. У прислів'ях зустрічаються рими різних типів, таких як: повна чоловіча, точна або ідентична чоловіча рима, повна жіноча рима. Наприклад:

Junge Frau und alter Mann ist ein traurigs Gespann. (Молода дружина і старий чоловік жалюгідна пара).

Kalte Hände, warme Liebe. (Холодні руки – гаряче кохання).

Kein Mädchen ohne Liebe, kein Jahrmarkt ohne Diebe. (Немає дівчини без кохання, немає ярмарку без крадія).

Поширеним явищем, характерним для структури паремій, є **алітерація**. Алітерація у широкому розумінні – це повторення голосних та приголосних звуків на початку близько розташованих наголошених складів. За своєю природою алітерація буває різних типів, але найбільш розповсюдженим є алітерація з повторенням одного звуку. Наприклад:

Der Mann ist ein Fluss, die Frau ist ein See. (Чоловік – річка, жінка – море).

Der Mann weiß, die Frau weiß besser. (Чоловік знає, жінка знає краще).

Die ist ein Hühnerhaus; der eine will hinein, der andere will hinaus. (Шлюб як курник; один хоче всередину, другий назовні).

Щодо структурних особливостей, то можна виділити такі підтипи цього виду алітерації:

1) повторення приголосного в першому і останньому словах:

Liebe mich wenig, aber liebe mich lang. (Люби мене небагато, але люби мене довго).

Liebe vertreibt die Zeit, und die Zeit vertreibt die Liebe. (Любов продає час, а час продає любов).

Wo die Liebe treibt ist kein Weg zu weit. (Де любов панує немає відстані занадто далеко).

2) повторення приголосного в другому і останньому словах:

Auf Lieb' folgt Leid. (За любов'ю слідує печаль).

Gezwungene Liebe und gemalte Wange dauern nicht Lange. (Примусове кохання та розмальовані щоки – не надовго)

Was sich liebt, das neckt sich. (Кохані сваряться – тільки тішаються).

3) повторення двох або трьох приголосних у різних лексемах:

Gleich zu gleich gesellt sich gern. (Два чоботи – пара).

Glas in Gold gefaßt bleibt Glas. (Скло і в золотій оправі – все скло).

Lieb' ohne Gesicht, gar leicht zerbricht. (З очей геть, із серця геть).

Повторення декількох звуків зустрічається в прислів'ях рідко. Наприклад: *Not am Mann, Mann voran* (на безриб'ї і рак риба).

Іншим фонетичним засобом створення образності прислів'їв є поєднання алітерації з римою. Наприклад:

Liebes geht über Schönes. (Не по-доброму милий, а по-милу добрий).

Jedes Darumhat sein Warum. (Немає диму без вогню).

Іншим фонетичним засобом, характерним для структури прислів'їв, є **асонанс**, тобто повторення наголошених голосних у рядку або фразі, або на її кінці у вигляді неповної рими [1: 216]. Наприклад:

Besser ein Vogel in der Hand als zehn über Land. (Краще пташка в руці, ніж десять в небі).

Geduld bringt Huld. (Стерпиться – злюбиться).

Отже, для прислів'їв характерною є взаємодія різних фонетичних засобів, проте найбільш акцентними в реалізації стилістичних функцій паремій вважаються рима, асонанс та алітерація, які слугують ритмічній організації та римуванню прислів'ї, що, у свою чергу, сприяє їх кращому запам'ятовуванню в процесі комунікації.

Лінгвісти в пошуках об'єктивних методів дослідження часто звертаються до моделювання. Проблема моделювання тих чи інших одиниць мови є такою, що постійно розроблюється в сучасній лінгвістиці. У фонді кожної мови існують чіткі моделі прислів'їв. Структура та семантика прислів'їв зумовлює появу та функціонування структурно-семантичних моделей цих одиниць. Правомірність появи моделей прислів'їв об'єктивується

їх поверхневою структурою, конструйованою за певними традиційними фреймами, що корелюють з глибинною підтекстовою інформацією та прагматичними настановами.

За словами О. В. Корень, прислів'я належать до нетипових текстів, які відрізняються відсутністю сильних позицій, фабули, структурно-композиційних параметрів звичайних текстів, зафіксованого авторства та дійових осіб, утворюючи особливу групу комунікативних одиниць у парадигмі текстів малих форм [2: 5–7].

У межах обсягу прислів'я *Vā (7+2)àmin* паремії репрезентовані трьома синтактико-структурними типами:

(1) розповідним: *Der Mann lernt man kennen im Spiel, auf der Jagd und in der Liebe.* (Чоловіка можна навчати у грі, на полюванні і в коханні).

(2) спонукальним: *Besser Sperling in der Hand als die Taube auf dem Dach.* (Краще синиця в руках, ніж журавель в небі).

(3) питальним: *Was schadet Versuchen?* (Спроба – не тортури).

У масиві паремій виділяються чотири загальні типи прислів'їв: питальні, розповідні двоскладові, односкладові непередикативні та односкладові передикативні (головним чином імперативні), кожен з яких характеризується конкретними конституційними, змістовними та прагматичними властивостями. Багате різноманіття моделей властиве для розповідних прислів'їв.

Синтаксична структура прислів'їв зазвичай будується за моделями простого або складного (складносурядного та складнопідрядного) речення.

Однією з диференційних ознак прислів'їв вважається стійкість їхньої структурно-змістової основи, оскільки вони відносяться до текстів жорстокого типу, для яких характерні високий ступінь структурної цілісності, простота синтаксичної побудови та відсутність ускладнених лексико-граматичних засобів. Типовою ознакою прислів'їв є й те, що їхня синтаксична структура побудована за моделями простого або складного речення.

Образотворчими засобами мови називають усі види образного вживання слів, словосполучень та фонем, об'єднуючи їх загальним терміном «тропи». Прикладом образотворчо-виразних засобів є **метафора**, а її репрезентацію у структурі паремій можна розглянути в такому прислів'ї:

Ein alter Fuchs geht nicht zum zweiten Mal ins Garn. (Стару лисицю другий раз в капкан не заманиш). У цьому прислів'ї слово *Fuchs* вживається метафорично, і воно означає людину, яка дуже досвідчена.

Метафора – не єдиний троп, який є найчастотнішим у структурі прислів'їв. Привертає увагу велика кількість **метонімій**. Приклад вживання метонімії можна розглянути у таких прислів'ях:

Der Bär schnappt stets nach Honig. (Вовк линяє, але норову свого не міняє).

Іншою фігурою мовлення, яка часто зустрічається у прислів'ях, є **повтор** звуків, слів, морфем, синонімів. Повтори виконують функцію посилення, а лексеми, які повторюються, в більшості випадків стоять поряд. Наприклад:

Wer alle liebt, liebt niemanden. (Хто любить всіх, не любить нікого).

Аналізуючи пареміологічний фонд німецької мови, доходимо висновку, що образотворчі стилістичні засоби (метафора, метонімія) зустрічаються у структурі майже кожної паремії. Але крім образотворчих засобів ми стикаємося також із виразними засобами (рима, алітерація, асонанс), які, на відміну від перших, не створюють образів. Вони підвищують прагматичний ефект висловлювання та посилюють його емоційність за допомогою звукового оформлення.

Отже, вивчення структурно-семантичних особливостей перекладу прислів'їв доцільно проводити у співвіднесенні з такими мовними засобами реалізації паремій: фонетичними (рима, алітерація, асонанс), лексико-граматичними (синоніми, порівняння, розповідне двоскладове речення, пасивний стан, модальні дієслова), стилістичними (повтори, метафори, метонімії, перифрази).

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. М.: Издательство Советская энциклопедия, 1966. – 576 с.

2. Корень О. В. Семантико-синтаксичні моделі англійських прислів'їв // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка (3), 2005. – С. 5–15.
3. Кунин А. В. Курс фразеології сучасного англійського мови – М., 1986. – 422 с.
4. Медведєв Ф. П. Українська фразеологія. Чому ми так говоримо. – Х.: Основа, 1982. – С. 53.
5. Пронина З. Ф. Німецькі прислів'я – мудрість народу // Іноземні мови в школі. – 2002. – № 1. – С. 76–77.
6. Тараненко Л. І. Просодичні засоби реалізації зв'язності тексту англійської прозової байки (експериментально-фонетичне дослідження): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київський національний лінгвістичний ун-т. – К., 2003. – 234 с.
7. Шалагіна В. К. Німецькі прислів'я і поговорки. – М., 1962. – 89 с.
8. Rausch, S. Sprichwörter [Електронний ресурс] / S. Rausch. – Режим доступу: <http://www.Sascha-Rausch.de>
9. <http://wikipedia.org>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ксенія Дворова – викладач кафедри німецької філології Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Наукові інтереси: структурні особливості фразеологізмів, семантика лексичних та фразеологічних одиниць.

КІЛЬКІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВЖИВАННЯ БАГАТОЗНАЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ГАЗЕТ І ЖУРНАЛІВ)

Андрій ЄВЧУК (Чернівці, Україна)

Статтю присвячено особливостям кількісного вживання багатозначних фразеологічних одиниць у німецьких газетах і журналах останніх п'яти років.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, багатозначна фразеологічна одиниця, публіцистичний текст, частота вживання, німецькомовна преса, суцільна вибірка, слововживання.

The article is devoted to the peculiarities of quantitative usage of polysemantic phraseological units in German newspapers and magazines of the last five years.

Key words: phraseological unit, polysemantic phraseological unit, publicistic text, frequency of usage, German press, solid selection, word use.

Дослідження особливостей прагматичного впливу фразеологічних одиниць (далі ФО) на читача в публіцистичному тексті привертає особливу увагу сучасних мовознавців [1; 7; 8; 12; 13]. Вибір текстів саме з газет і журналів зумовлений тим, що преса є найдинамічнішою сферою людської діяльності, бере активну участь у формуванні громадської думки і залишається потужним джерелом поширення інформації в сучасному суспільстві. З цієї точки зору вивчення фразеології періодичної преси на сучасному етапі дослідження мови видається **актуальним**, адже очевидно, що саме в засобах масової комунікації формуються основні тенденції розвитку сучасної мови, основу якої складає специфічна лексика і фразеологія, відома широкому загалу.

Таким чином, **мета** статті – виявити, які багатозначні фразеологічні одиниці (далі БФО) вживалися найчастіше у німецькомовній пресі в період з 01.01.2008 до 01.01.2013.

Об'єктом дослідження є німецькомовні БФО, а **предметом** – їхня кількість і частота вживання у німецьких газетах і журналах в зазначений вище період.

Матеріалом дослідження слугувала суцільна вибірка БФО (загальна кількість 1047 БФО) з «Німецько-українського фразеологічного словника» Гаврися В. І., Пророченко О. П. (30 тис. ФО) та «Німецько-російського фразеологічного словника» Біновича Л. Е., Гришина М. М. (14 тис. ФО), а також статті з журналів *Der Spiegel* [16], *Focus* [15] та газет *Die Zeit* [19], *Süddeutsche Zeitung* [17], *Die Welt* [18] останніх п'яти років.

Наукова новизна дослідження полягає у спробі визначити частоту вживання БФО у сучасних публіцистичних текстах, виявити, які з зафіксованих у словниках БФО є вживаними на сучасному етапі, і яка БФО є лідером за частотою використання у пресі, а також в яких періодичних виданнях найрізноманітніше і найчастіше вживаються БФО.

Дослідженням функціонально-стилістичних ознак ФО та особливостям їхнього вживання в текстах різних стилів приділяється велика увага у працях багатьох мовознавців [2; 6; 10; 11; 12; 13; 14]. Проте вважається, що фразеологізми частіше вживаються у пресі, публіцистиці та засобах масової інформації (ЗМІ), ніж у побутовому мовленні з метою досягнення певного прагматичного ефекту та привернення уваги [12]. Незаперечною є також роль фразеологізмів для створення емоційного забарвлення будь-якого тексту, оскільки добре відомо, що емоційність та експресивність є, поряд з раціоналізмом та логічністю, однією з невід'ємних ознак публіцистики. Емоційно забарвлена інформація краще запам'ятовується і сприймається як зрозумілий і знайомий варіант. І саме фразеологізми чи не найбільшою мірою допомагають здійснити «переклад тексту з мови раціональної на мову емоційну» [9].

Щоб визначити, які і скільки з 1047 багатозначних ФО, відібраних нами зі словників [3; 4], вживались у пресі з 01.01.2008 року до 01.01.2013 року, ми проаналізували всі статті в журналах *Der Spiegel*, *Focus* та газетах *Die Zeit*, *Süddeutsche Zeitung*, *Die Welt* за цей період і встановили, що загальна кількість вживаних багатозначних фразеологізмів складає 620 багатозначних ФО, з яких найбільше – 567 полісемантичних ФО (91 % з усіх зафіксованих у пресі БФО) вживалися у статтях німецької щотижневої газети *Die Zeit*, а найменше – 276 (45 %) – у щоденній газеті *Süddeutsche Zeitung* (більш детально див. таб. 1).

У результаті проведеного дослідження ми також встановили загальну кількість БФО вживань у досліджуваних періодичних виданнях і з'ясували, що найчастіше полісемантичні ФО зустрічаються в публіцистичних текстах щотижневого інформаційно-політичного журналу *Der Spiegel* – 68602 випадків (45 %). На другому місці за загальною частотою вживання полісемантичних ФО – німецька щотижнева газета *Die Zeit* – 61194 випадки (40 %). На третій позиції за кількістю випадків вживання багатозначних ФО – щотижнева газета *Süddeutsche Zeitung* – 9182 (6 %). На четвертому місці за частотою вживання полісемантичних ФО – щотижневий інформаційно-політичний журнал *Focus* – 7761 (5 %). Найменше випадків вживання багатозначних ФО ми нарахували у статтях інформаційної німецької щоденної газети *Die Welt* – 6392 (4 %).

Таблиця 1

Кількість вживання БФО у німецькомовному публіцистичному тексті
у період з 01.01.2008 до 01.01.2013

№ п/п	Назва публіцистичного джерела	К-ть БФО	К-ть у %	К-ть вжив. БФО	К-ть у %	Приклад
1.	Німецька щотижнева газета «Die Zeit»	567	91	61194	40	... Es ist eine revolutionäre Inszenierung, doch leider fehlt das Proletariat, das den Sommergästen endgültig den Stuhl vor die Tür setzte (Theaterstück "Sommergäste" Unser monumentales Nichts, <u>DIE ZEIT</u> , 19.12.2012, Nr. 52)
2.	Щотижневий інформаційно-політичний журнал «Der Spiegel»	461	74,8	68602	45	... Immer auf dem Laufenden sein - und das überall? Obwohl viele Geräte diese Möglichkeit bieten, werden Tablets und Smartphones. ... (Studie: Mobilgeräte? Am liebsten zu Hause, SPIEGEL ONLINE – Netzwelt, 01.10.2012)
3.	Інформаційна німецька щоденна газета «Die Welt»	315	51	6392	4	... Dass Architekturausstellungen historische Entdeckungen zutage fördern können, hat Winfried Nerdinger mit seinem Architekturmuseum in der

						Münchner ... (Der Terror des Rasters, WELT ONLINE, 28.07.2012)
4.	Щотижневий інформаційно-політичний журнал Німеччини «Focus»	279	45	7761	5	... Die beiden Spielmacher Christoph Schindler (Ellenbogenverletzung) und Kentin Mahé (Knöchelbruch) fallen ebenfalls aus. „Die Mannschaft geht auf dem Zahnfleisch (Handball – Bundesliga Gummersbach: Zrnic und Lützelberger fallen aus, 25.11.2012: www.focus.de/...-zrnic-und-luetzelberger-fallen-aus-aid-868119.html)
5.	Щоденна газета «Süddeutsche Zeitung»	276	45	9182	6	Die Kreditkrise ist paradigmatisch für die Ära Bush: Die Menschen haben das Gefühl, dass mit ihrem amerikanischen Traum gespielt wurde - und dass man sie nach Strich und Faden über den Tisch gezogen hat. (Vereinigte Staaten Die Selbstkorrektur Amerikas – Geld, Süddeutsche Zeitung, 21.05.2010)
6.	Всього багатозначних ФО за період	620	100	153131	100	

Отже, як свідчать дані таблиці 1, щотижневик *Der Spiegel* та щотижнева газета *Die Zeit* виділяються серед інших періодичних видань Німеччини частотою та різноманітністю вживання багатозначних фразеологізмів для підсилення емоційного впливу на читачів з метою привернути їхню увагу до актуальних проблем суспільства, його розвитку та подальшого існування. На противагу вище вказаним виданням щотижневий інформаційно-політичний журнал *Focus*, щоденна газета *Süddeutsche Zeitung* та щоденна газета *Die Welt* описують явища й події сьогодення без додаткового експресивного забарвлення.

Окрім того, ми дослідили, які багатозначні ФО найчастіше вживаються в публіцистичних текстах і з'ясували, що найбільш уживаною в текстах є багатозначна ФО **am Ende** – 1. наприкінці; 2. кінець кінцем; 3. *розм.* можливо, мабуть – 35145 випадків (23 % від загальної кількості 153131 випадків). На другому місці за частотою вживання багатозначна ФО **am Rande** – 1. *рос.* на самому краю; 2. мимоходом, вскользь, проходя – 8997 випадків (6 %). Третьою з найуживаніших багатозначних ФО є **es geht um etw.** (A), *um j-n* – 1. йдеться про *що-н., кого-н.*; 2. на карту поставлено долю *чого-н., кого-н.* – 7998 випадків (5 %). Порівняно частотними є БФО **so gut wie** – *рос.* 1. все равно, что ..., считай, что ...; почти; 2. все равно, что ..., равняется – 5586 випадків (3,6 % від загальної кількості випадків вживання багатозначних ФО); **auf den ersten Blick** – 1. на первый взгляд, с первого взгляда, при первом взгляде; 2. с первого взгляда (*влюбиться*) – 4219 випадків (1,5 %); **auf dem Wege** – 1. *zu etw.* на шляху до *чого-н. (до якої-н. мети)*; 2. (*der Verhandlungen usw.*) шляхом, за допомогою (переговорів *тощо*) – 4162 випадків (2,7 %); **auf einmal** – 1. раптом, відразу; 2. разом, водночас – 3788 випадків (2,5 %); *etw. in Anspruch nehmen* – 1. претендувати на *що-н., вимагати чого-н.*; 2. привернути (чию-н. увагу); скористатися (з чий-н. послуг, з *чєї-н.* допомоги); забрати (чий-н. час); 3. звертатися, апелювати до *чого-н.* – 2955 випадки (1,7 %); **im Inner(e)n** (або *Innersten*) – 1. усередині; 2. у душі, у глибині душі – 2574 (1,5 %); **es schaffen** – *разг.* 1. успевают; 2. добиваются своего, достигают своей

цели – 2559 випадків (1,6 %); *über Nacht* – 1. за ніч; 2. на ніч; 3. раптом, враз – 2479 випадки (1,4 %); *hin und her* – 1. туди й назад; 2. з боку на бік – 1489 (1,1 %); *auf die Straße gehen* – 1. вийти на демонстрацію; 2. піти на панель – 1211 ФО (1 %).

У результаті проведеного дослідження цілком очікувано виявилось, що найбільшу групу багатозначних ФО, які вживаються в публіцистичному стилі складають двозначні БФО – 532 полісемантичних ФО (85,7 %). До другої за величиною групи входять трьохзначні ФО – 68 (11 %). Третю за кількістю значень групу складають ФО, які мають чотири значення – 15 (2,4 %) і найменшу групу утворюють ФО з п'ятьма значеннями – 5 (0,8 %), що пов'язано з тим, що більшість багатозначних ФО мають саме по 2 значення (відповідно до наших попередніх підрахунків [5: 39–40] кількість двозначних ФО у словнику [4] складає 88 % серед усіх багатозначних ФО). Але слід зауважити, що найчастіше вживається трьохзначна ФО *am Ende* – 35145 випадків (23 % від загальної кількості 153131 випадків),

Отже, результати проведеного дослідження дають змогу зробити такі висновки: вживання ФО привертає увагу читачів, слугує більш точній передачі інформації. Окрім того:

1. Кількість зафіксованих нами багатозначних ФО складає 620 одиниць (59 %) від загальної кількості відібраних нами з фразеологічних словників БФО, тобто майже половина БФО, не вживаються на сучасному етапі.

2. Найбільшу кількість окремих БФО зафіксовано в статтях німецької щотижневої газети *Die Zeit* – 567 полісемантичних ФО (91 %) від усіх зафіксованих у пресі.

3. Найбільшу кількість вживань зафіксованих нами 620 БФО ми виявили у текстах щотижневого інформаційно-політичного журналу *Der Spiegel* – 68602 випадків (45 %) та німецької щотижневої газети *Die Zeit* – 61194 випадки (40 %) випадків.

4. Найбільшу за чисельністю групу серед багатозначних ФО складають двохзначні фразеологізми, хоча найчастіше вживається трьохзначна ФО *am Ende* – 35145 випадків (23 % від загальної кількості 153131 випадків).

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у складанні частотного словника БФО на матеріалі німецькомовної преси.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Байцар І. М. Фразеологічна деривація як процес семантичного переосмислення релігійних зворотів газетно-публіцистичного дискурсу французької мови / І. М. Байцар // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – К. : КНЛУ, 2005. – Вип.13. – С. 36–43.
2. Баран Я. А. Основні питання загальної та німецької фразеології / Я. А. Баран. – Львів : Вища школа, 1980. – 156 с.
3. Немецко-русский фразеологический словарь [состав. Бинович Л. Э., Гришин Н. Н.]. – М.: Русский язык, 1975. – 656 с.
4. Німецько-український фразеологічний словник в 2 т. / [уклад. В. І. Гаврись, О. П. Пророченко]. – К. : Рад. школа, 1981. – 798 с.
5. Євчук А. М. Деякі кількісні характеристики полісемантичних фразеологізмів у німецькій мові / А. М. Євчук // Науковий вісник Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки у 2 ч. – Серія: Філологічні науки: мовознавство. – Луцьк, 2011. – Ч. 1. – № 6. – С. 39–42.
6. Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія : на матеріалі перекладів творів української літератури англійською мовою / Р. П. Зорівчак. – Львів : Вища школа, вид-во Львівськ. ун-ту, 1983. – 172 с.
7. Коновець С. П. Експресивні засоби використання фразеологічних одиниць в іспанській періодичній пресі (на матеріалах газети “El Rans”) // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Іноземна філологія. – К., 2000. – Вип.28. – С. 43–49.
8. Мосейчук О. М. Системні та функціональні особливості англомовних однослівних ідіом (на матеріалі сучасного публіцистичного дискурсу): автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд.філол.наук; спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. М. Мосейчук. – Харків, 2009. – 20 с.
9. Почепцов Г. Г. Коммуникативные технологии XX века / Г. Г. Почепцов. – М.: Рефл-бук; К. : Ваклер, 2000. – 352 с.
10. Пташник С. Б. Структурно-семантичні особливості фразеологічних модифікацій та їх функції у німецькому газетному тексті : автореф. дис. канд. філ. наук / С. Б. Пташник. – Львів, 2003. – 18 с.
11. Тимошук Н. П. Функціонування фразеологізмів у романах Йозефа Рота [Текст] : дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Тимошук Надія Петрівна ; Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2005. – 213 с.
12. Чаглей А. І. Роль фразеологізмів у політичному дискурсі (на матеріалі німецької преси) / А. І. Чаглей // Наук. вісн. Чернів. ун-ту: зб. наук. пр. – Вип. 408. – 409 : Германська філологія. – Чернівці : Рута, 2008. – С. 32–39.

13. Чаглей А. І. Реалізація фразеологічної картини світу в німецькій пресі (на матеріалах газети „Die Zeit“) / А. І. Чаглей // Наук. вісн. Чернів. ун-ту : зб. наук. пр. – Вип. 441-443 : Германська філологія. – Чернівці : Пуга, 2009. – С. 273–276.
14. Чернышова И. И. Фразеология современного немецкого языка / И. И. Чернышова. – М. : Высшая школа, 1970. – 200 с.
15. Focus [Електронний ресурс] / Focus. – Режим доступу: <http://www.focus.de/magazin/archiv/>
16. Der Spiegel [Електронний ресурс] / Der Spiegel. – Режим доступу: <http://suche.spiegel.de/suche/>
17. Süddeutsche Zeitung [Електронний ресурс] / Süddeutsche Zeitung. – Режим доступу : <http://archiv.sueddeutsche.de/sueddz/>
18. Die Welt [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.welt.de/nachrichtenarchiv/>
19. Die Zeit [Електронний ресурс] / Die Zeit. – Режим доступу : <http://www.zeit.de/2009/index>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Андрій Євчук – аспірант кафедри германського, загального та порівняльного мовознавства факультету іноземних мов Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Наукові інтереси: полісемія фразеологічних одиниць, стилістичні особливості багатозначних фразеологічних одиниць.

ОЦІННИЙ ТА ЕМОТИВНИЙ КОМПОНЕНТИ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

Ірина ЗАПУХЛЯК (Вінниця, Україна)

У статті розглядаються оцінний та емотивний компоненти значень фразеологізмів. Описуються їхні характерні риси, сфери вживання та зв'язок з іншими компонентами конотативного значення.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, конотація, оцінний компонент, емотивність, культурний компонент, мейоративне значення, пейоративне значення.

The article deals with the evaluative and emotive components of meaning in idioms. Their characteristic features, spheres of usage and connection with other components of meaning are described.

Key words: idiom, connotation, evaluative component of meaning, emotive component of meaning, cultural component, meliorative meaning, pejorative meaning.

У повсякденному житті людина постійно стикається з явищами, подіями та іншими людьми. Її навколишній світ відображається в мові не лише як звичайний опис середовища, а й аналізується відповідно до його якостей – позитивних чи негативних. Мовець співвідносить все, що бачить і чує навколо себе відповідно до попередньо сформованих оцінних уявлень, які визначаються мовною спільнотою.

Кожен вчинок можна віднести до позитивної чи негативної категорії, залежно від ставлення до нього суспільства. Крім того, кожна людина має ще й власні переконання, щодо припустимості її вчинків. Проте норми поведінки все ж таки регулює суспільство, наділене правом змінювати або доповнювати прийняті закони. Не можна забувати про загальнолюдські уявлення про добро і зло: вбивати людину – це погано, допомагати другу в біді і скруті – добре.

Мета статті – виявити та описати емотивний та оцінний компоненти у фразеологізмах сучасної англійської мови, їхні характерні особливості та співвідношення з іншими компонентами конотації.

Оцінний компонент у значенні слова вже неодноразово досліджувався такими науками як філософія, психологія, культурологія та філологія. Зокрема цій темі присвятили праці З. К. Темиргазина [11], А. М. Яхніна [13] та ін. Так, наприклад, В. М. Телія зазначає, що оцінка – це невід'ємний компонент конотації, притаманний лексичним та фразеологічним одиницям [6: 23]. Зазначимо, що такі складники конотації, як оцінний, емотивний та культурний, тісно пов'язані. Проте досі немає ґрунтовних досліджень, присвячених емотивному та оцінному компонентам сучасної англійської мови.

Оскільки фразеологічні одиниці формуються в мові протягом тривалого часу та відображають істотні для лінгвоспільноти погляди, практично всі фразеологізми мають оцінний компонент значення. Адже вони мають на меті не тільки висловити щось, а й відобразити ставлення мовця до предмета розмови. В іншому випадку достатньо лише вільного словосполучення, що має приблизно однакове чи близьке до фразеологічного денотативне значення. Ідіоми – це одиниці вторинної номінації, тобто такі, що переосмислені за змістом, додаючи до їхніх компонентів додатковий істотний елемент. Ми поділяємо думку В. М. Телії в тому, що «сам процес набуття фразеологічного змісту, як

правило, супроводжується кваліфікацією позначуваного, а точніше – його денотативного аспекту. Будь-яка кваліфікація – це вже оцінювання» [9: 181] Тому оцінне значення фразеологізму безпосередньо залежить від його змісту.

Винятками є ті ідіоми, що лише описують об'єкти навколишнього середовища, не кваліфікуючи їх [9: 181]. Прикладами таких фразеологізмів у англійській мові є вислови типу *forget-me-not*, *foxglove*, *side by side* та ін., що лише ідентифікують позначуване.

Ми оцінюємо навколишній світ, явища, події та інших людей відповідно до їхньої поведінки зі знаком «+» або «-», тобто, позитивно або негативно. В. М. Телія вказує, що «оцінка – це судження про цінність» [9: 181]. Тобто, все, що нас оточує, має певну цінність, яка може змінюватися відповідно до учасників, часу та місця та ролі мовця в ситуації. Однак усі порівняння потребують якоїсь відправної точки, що, як у системі координат, визначає розташування позначуваного на шкалі «добре – погано». Ця норма встановлюється суспільством, уявлення якого про належний чи неналежний стан речей в ньому впливає на кожного його члена. Оскільки людина – істота соціальна, вона має підпорядковуватися загальноприйнятим у суспільстві нормам поведінки.

Саме суспільство виробляє певні еталони, які й визначають позитивне чи негативне сприйняття позначуваного. Звернемо увагу на вислови типу *a heart of oak* та *jackdaw in peacock's feathers*. Перший вислів використовується для позитивної оцінки чиєїсь сміливої поведінки, відваги. Англійська лінгвостільнота схвалює сміливість та хоробрість, оскільки без сміливих людей країна не здійснила б стільки завоювань та не посіла б гідне місце у світовій політиці. Натомість *jackdaw in peacock's feathers* сприймається як щось недоречне, неприродне, а значить – погане.

Негативна конотація фразеологізму простежується і в метафоричному переосмисленні за подібністю. Його джерело походить з однієї з байок Езопа, де висміювалися вади людини.

Особливості оцінки, характерні для однієї мовної спільноти можуть відрізнитися від іншої. Саме в таких випадках можна говорити про культурну зумовленість оцінних суджень суспільства. Розглянемо вислів *Jack of all trades*, що приблизно відповідає українському «майстер на всі руки». Однак ці фразеологізми не тотожні за значенням. Англійці використовують його переважно в іронічній конотації, висловлюючи при цьому несхвальне ставлення мовця до когось. Зазвичай у мовленні опускається суттєва друга частина вислову – *and master of none*, що добре відома носіям мови. Логічно, що людина, яка не завершує жодну справу, за яку береється, не оцінюється суспільством позитивно. Саме суспільство визначає взірці поведінки, що є еталоном для його членів. Відхилення від цих еталонів сприймаються негативно, незалежно від того, чим це зумовлено. Працьовиті люди завжди сприймалися позитивно у будь-якому суспільстві. Проте занадто зайняті люди не є позитивним прикладом. Вислів *to have too much on one's plate* демонструє саме такий випадок. Негативно сприймається ситуація в цілому, а не людина, що опинилась у такому становищі.

Отже, ми спостерігаємо, що оцінка не є однаковою в різних випадках. Н. Д. Аругіонова виділяє персональну оцінку (рос. «частнооценочную») та раціональну оцінку. До першої категорії належать естетичні та етичні оціночні судження, до другої – утилітарні, нормативні та теологічні [13: 8]. Вони можуть одночасно проявлятися в одній фразеологічній одиниці, наприклад вислів *to catch at shadows* має значення «ганятися за примарами, мріяти про нездійсненне» [2: 202; 3: 857] містить як раціональну – несхвалення марних учинків, так і персональну оцінку мовця, що не схвалює дії адресата, вважаючи їх безглуздими. Персональна оцінка тісно пов'язана з емотивною, оскільки висвітлює власне ставлення мовця до ситуації, людини чи предмета.

В. М. Телія поділяє оцінку на раціональну та емоційну. Відповідно до гіпотези вченої раціональна оцінка пов'язана з контекстом міркування, знання, а не переживання [9: 182]. Звідки випливає, що судження людей про навколишні об'єкти та події ґрунтується на раціональних уявленнях про норму. Детальніше про емоційне оцінювання ситуацій, предметів та актантів мова піде у розділі, присвяченому емотивному компоненту фразеологізмів.

Викладене вище дає підставу для твердження про те, що **оцінний компонент фразеологізмів** – це конотативне значення, яке визначає позначене як позитивне чи негативне з точки зору суспільства.

Чітко простежується мейоративна та пейоративна оцінка в значенні фразеологізмів. До фразеологізмів із позитивною оцінкою належать ті, що схвально характеризують об'єкт уцілому – *a past master* (справжній майстер), *the golden mean* (золота середина), *a square thing* (чесна угода) або ті, що позитивно оцінюють якусь якість чи вчинок: *to put one's back into smth.* (прикласти всі зусилля), *to take things as they are* (бути задоволеним власною долею).

Однак значно чисельнішу групу фразеологічних одиниць складають ті, що мають пейоративну оцінку. На нашу думку, це цілком логічно, адже суспільство засуджує відхилення від норми та засуджує неправильну з його точки зору поведінку чи ситуацію. Розглянемо такі фразеологізми, як *to get into deep waters* і *to get into hot water*. На перший погляд ці вислови синонімічні та обидва мають негативну оцінку. Проте це не так. Перший вираз має значення «потрапити у скрутне та небезпечне становище»[3: 1030], що не тільки оцінюється негативно, а й викликає співпереживання та співчуття. Другий вислів означає «потрапити в біду з власної вини, втягнути когось у неприємності»[3: 1030]. У цьому випадку не лише ситуація, а й актант оцінюються негативно. Залежно від контексту цей фразеологізм може мати емотивний компонент осуду чи зневаги.

Багато фразеологічних одиниць, що описують діяльність людини, мають компонент із негативним оцінним значенням. До них належать такі вислови, як *to be in a stew* (бути неспокійним, хвилюватися), *to make a sight of oneself* (зробити з себе посміховисько), *to get on the wrong side of smb.* (налаштувати когось негативно проти себе), *to rub salt into smb.'s wound* (сипати сіль на рану, погіршувати чиєсь становище), *to be in the red* (бути у боргах, працювати зі збитками) та ін. На нашу думку, це зумовлено тим, що англійське суспільство має жорсткі правила та стандарти поведінки, порушення яких різко засуджується. Тому фразеологізми, як сталі елементи мови, відображають ставлення лінгвоспільноти до певних дій та вчинків її членів. Звідси стає очевидним той факт, що англійській культурі притаманно жорстко регламентувати поведінку її представників, звертаючи більшу увагу на те, що не відповідає нормі, ніж на схвальне ставлення.

Виділяється також група фразеологізмів, що можуть мати як негативну, так і позитивну оцінку залежно від точки зору мовця. В. М. Телія називає цей феномен флуктацією оцінки [9: 185]. Розглянемо вираз *to beat smb's quarters* – «відвідувати когось без запрошення»: він може оцінюватися позитивно, якщо мовець добре ставиться до людини, про яку йде мова і радий її бачити за кожної нагоди. Коли ж мовець використовує цей фразеологізм, говорячи про себе, він, швидше за все, хоче продемонструвати свою вагомість, оскільки він може завітати до будь-якої особи. У цьому випадку оцінка ситуації також буде позитивною. Можливі також й інші варіанти. Мовець може говорити про себе з іронією, виявляючи недоречність такої поведінки. У випадку, коли гість зовсім небажаний у домі, така поведінка не може схвалюватися. Тому безпардонність та невихованість людини сприймається різко негативно.

Подібне можна спостерігати і у вживанні виразу *to buy a pig in a poke*. Він має приблизно таке ж значення, що й український «купити kota у мішку», тобто робити щось, не знаючи, до яких наслідків це може призвести – це погано. Така поведінка засуджується. Коли ж мовець співчуває людині, що так зробила, він говорить поблажливо про цей учинок. Проте коли мовець скористався чияюсь довірливістю чи неухажністю, він оцінює цю ситуацію як позитивну для себе.

Наведені приклади засвідчують, що більшість фразеологічних одиниць мають оцінний компонент конотації, оскільки вони не тільки називають, а й кваліфікують навколишній світ та його об'єкти. Фразеологізми англійської мови можуть мати позитивну чи негативну оцінку, або змінювати її залежно від ставлення мовця. Більшість висловів, що позначають поведінку людини мають негативний оцінний компонент.

Використання фразеологізмів зумовлюється певною метою, яку мовець намагається досягнути. Вони допомагають висловити переживання, емоції та ставлення адресанта до ситуації чи певного об'єкта. Фразеологізми наявні в мові в готовому вигляді, їхнє значення

(включаючи конотативні компоненти) відоме лінгвостільноті, тому мовцю легше донести необхідну інформацію до адресата. На нашу думку, емотивний компонент надзвичайно вагомий у виборі фразем, оскільки практично всі вони певною мірою емотивно забарвлені.

Видається також доцільним дати визначення терміну *емотивність*, покладеним в основу дослідження. Емотивність – це лінгвістична характеристика мовлення або тексту, що розглядається як сукупність мовних засобів, здатних викликати певний емоційний ефект у адресата [5: 185]. Реальність складна, вона неможлива без прояву емоцій. Емотивні мовні одиниці є результатом взаємодії мови та реальності [12: 51].

Емотивний компонент тісно пов'язаний з іншими конотативними компонентами значення. Ставлення людини до певних подій, їхніх учасників та наслідків зумовлено культурними особливостями та стандартами суспільства. Те, що дозволено і схвалюється в одній спільноті, може засуджуватися іншою.

Оцінне судження, як уже зазначалося, може бути раціональним та емоційним. Нерідко в лінгвістичних дослідженнях зустрічається термін «емотивно-оцінний». Це пояснюється неподільністю аспектів значення та недостатнім висвітленням цього питання. Однак, на нашу думку, відмінності все ж очевидні. Оцінне значення функціонує в межах «добре – погано», а емотивність діє в діапазоні «схвалення» – «несхвалення» [9: 114].

Як зазначає О. О. Леонт'єв, емоції відображають ставлення суб'єкта до ситуації, своєї діяльності та його проявів у ній. [4]. Тому, емотивність завжди має певну долю оцінності, що впливає на судження мовця. Якщо суспільство та традиції впливають на оціночні судження особи, то емотивність – це переважно суб'єктивне ставлення. Емоції виникають спонтанно та не підпорядковуються сталим правилам. Ціннісні орієнтири особистість набуває в процесі виховання та соціалізації, що забезпечує їй комфортні умови для проживання в колективі. Емотивність, крім того, є носієм власне особистісного ставлення до подій чи осіб. До того ж, та сама ситуація може викликати в різних людей різні емоції. Однак у більшості випадків ми схвалюємо те, що вважаємо добрим, корисним, придатним та не схвалюємо те, що визнається суспільством шкідливим.

Проте іноді суспільна оцінка подій та певне суб'єктивне емоційне ставлення можуть незбігатися. Наприклад, суспільні правила вказують на те, що ображати іншу людину – погано. Проте, якщо якась людина ображала раніше іншу, і хтось за це помстився, то скривджена особа відчуває задоволення, полегшення свого душевного стану і схвалює відплату.

Емоції людини різноманітні та іноді неоднозначні. Діапазон емотивних значень ширший від оцінних, адже є багато відтінків почуттів, які відчуває людина та намагається відобразити в мовленні. Розрізняють такі прояви схвалення, як повага, захоплення, радість. Спектр несхвалення значно багатший – горе, невдоволення, сум, нудьга, розпач, тривога, страх, розчарування, образа, гнів, презирство, обурення, заздрість, ненависть, злість, ревності, сумнів, розгубленість, зняковілість, сором, відраза, презирство, зневага, осуд, іронія, насмішка та інші. Простежуються різні підходи до віднесення певних емоцій до позитивних, чи негативних, зокрема це стосується злорадства та співчуття.

Проведений нами аналіз текстового матеріалу англійської художньої літератури засвідчує, що відображення негативних емоцій за допомогою фразеологічних одиниць більше представлено в мовленні, а, отже, й у фразеологізмах, що відображають емоції людей у мовленні. У багатьох персонажів часто простежується потреби висловити свій біль, розчарування чи розпач іншим, що може посипівчувати і якимось розрадити та підтримати мовця, покращуючи його емоційний стан, аніж поділитися радістю з іншими. Так, персонаж, ображений протиправними діями представника правопорядку висловлює своє ставлення до нього та обіцяє помститися: *The whole world will know about FBI's bad apple.* [16: 470] Герой роману впевнений, що оскільки керівник групи так поводить, то і його підлеглі можуть сприймати його дії як взірці. В іншому випадку дівчина мусульманка була жорстоко покарана за неприпустиму, на його думку, поведінку. Її подруга так описує ситуацію: *He had beaten her black and blue.* [17: 59] Оточуючі (представники американської спільноти) помітили це та звернулись до поліції. Проте це не покращило ситуацію. *The father was so enraged by the department's interference, the beating got worse and Fatima was kept under lock and key.* [17: 64].

Зазначимо випадки, коли автор використовує фразеологічні звороти аби описати переживання та ставлення персонажів до певних подій та їхніх актантів. *Thomas was unsure if she was joking or was in fact somewhat simple in the head*. [14: 69].

В. І. Шаховський стверджує, що емотивна лексика вживається тільки в збудженому емоційному стані та в певній ситуації. В умовах емоційного спокою емотиви ніколи не використовуються [12: 49]. Фразеологізми доречні саме для емоційного спілкування, адже вони мають яскраві образи у своєму значенні, що можуть використовуватися далеко не в кожній ситуації.

На думку В. М. Телії, емотивна оцінка має ілокутивну силу. Вона привертає увагу до певного відчуття-ставлення та реалізації певного іллокутивного наміру, що, в разі комунікативної успішності, викликає перлокутивний ефект. [9: 114].

В. І. Шаховський уважає, що у випадках так званого «нульового діалогу», мовець демонструє свій емоційний стан, не розраховуючи вплинути на адресата. Він просто «випускає емоційний пару» [12: 59]. Коли мовець виражає свою емоцію, він передусім висловлює своє ставлення до предмета розмови, а не намагається викликати якусь емоцію у слухача. Це не завжди є інтенцією мовця, проте емотиви мають функцію впливу на адресата [12: 52].

На нашу думку, обидва твердження слушні. Вони відображають різні функції, притаманні емотивно забарвленій лексиці. Мовець може висловити своє ставлення до ситуації, щоб покращити свій емоційний стан або спробувати переконати адресата у своїй правоті та запропонувати йому власне бачення реалії або предмет розмови. До того ж, інформація, що має емоційне значення, краще сприймається адресатом.

Розглянемо, як проявляється емотивний компонент значення фразеологізмів. На нашу думку, емотивність повною мірою виявляється в мовленні. Самі фразеологічні одиниці, позбавленні контексту, можуть дати тільки певне загальне враження про те, чи схвалює мовець певну ситуацію або особу, чи, навпаки, засуджує. Проте саме ситуація мовлення розкриває відтінки значень, які може відобразити фразеологічний зворот. Завдяки своїй внутрішній формі фраземи здатні передати додаткову інформацію про емоції, що відчуває мовець.

На думку В. І. Шаховського, емоції проникають у семантику слова та закріплюються в ньому. Мовні засоби, що висловлюють типові емоції, є кодованими. Емотивність є семантикою мовних одиниць, що закріплена у свідомості мовної спільноти, й адекватно мислиться комунікантами: відображається в емоційному аспекті їхньої свідомості та утримується у їхній емоційній пам'яті. [12: 49–50]. Тобто, деякі вислови сприймаються лінгвоспільнотою як такі, що відображають певні емоції. Наприклад, вислів *cross questions and crooked answers* сприймається лінгвоспільнотою як щось недоречне, відповідно не схвалюється та може в певному контексті виражати презирство, обурення, насмішку.

В. М. Телія відзначала, що «емотивне значення ... «накладається» на раціональну оцінку, співвідносячись власне не з позначувальним, а з мотиваційною основою виразу, що відіграє роль стимулу для переживання» [9: 119]. Тобто основою емотивного компонента є той метафоричний образ, та вторинна номінація, що є найважливішим складником значення фразеологізму. Саме цей образ і відрізняє його від вільного словосполучення та дає змогу висловити значну та багатогранну інформацію. Розглянемо вислів *a dog's life*. У свідомості англійської спільноти таке життя відразу ж сприймається як важке, сповнене труднощів та турбот. Оцінка такої ситуації сприймається зі знаком «-», тобто, це погано, якщо у когось «собаче життя». Емотивне значення вказаного виразу – несхвалення, може мати такі відтінки, як співчуття, докір чи насмішка.

Проте навіть фразеологізм, що зазвичай використовується для несхвалення у певному контексті, може навпаки використовуватися для позитивної характеристики. Такі вислови, як *all is fish that comes to his net* та *to spread one's net wide* можуть відображати як схвалення, так і докір або зневагу. Це залежить від контексту, і адресат з попередньої розмови розуміє ставлення мовця. Так, автор може використовувати фразеологізм у незвичному для нього значенні для посилення його емоційного настрою. Звернемо увагу на такий приклад: *A perfectionist father who never spared the rod* [16: 478]. Мовець так характеризує власного

батька, не називаючи його тираном, проте імплікація значення зневаги та ненависті простежується зі всієї розмови.

Використання фразеологізмів дає змогу яскравіше висловити певну думку. Вони краще впливають на адресата, адже апелюють не тільки до розуму, а й до емоцій та до певних творчих дій. Адресат сприймає інформацію не прямо, а як образ із багатьма відтінками. Наприклад: *In a lot of ways Ernie should be on cloud nine with the rest of us* [18: 392]. *She spent no time beating about the bush.* [14: 166].

Попередні спостереження дають підставу для твердження про те, що фразеологізми значно експресивніші від вільних словосполучень. Вони роблять повідомлення яскравішими, образними та краще запам'ятовуються адресатом.

Отже, **емотивний компонент фразеологізмів** – це конотативне значення, що відображає схвальне чи несхвальне ставлення мовця до ситуації, особи чи предмета, зрозуміле представникам лінгвоспільноти завдяки метафоричному образу, характерному для цього фразеологізму.

Оцінний та емотивний компоненти є важливою складовою конотативного значення фразеологізмів, що відображають ставлення мовця та його емоційний стан.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений. Оценка. Событие. Факт. / Н. Д. Арутюнова. – М., 1988. – 341 с.
2. Баранцев К. Т. Англо-український фразеологічний словник / К. Т. Баранцев. – К.: Знання, 2006. – 1056 с.
3. Кунин А. В. Большой англо-русский фразеологический словарь / А. В. Кунин. – издание 5-е переработанное. – М.: Русский язык медиа, 2006. – 1210 с.
4. Леонтьев А. Н. Потребности, мотивы и эмоции / А. Н. Леонтьев. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1971. – 40 с.
5. Маслова В. А. Параметры экспрессивности текста // Человеческий фактор в языке. Языковые механизмы экспрессивности. – М., 1991. – С. 179-205.
6. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики коммуникативных единиц / В. Н. Телия. – М.: Наука, 1986. – 143 с.
7. Телия В. Н. Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция // Метафора в языке и тексте. – М., 1988. – С. 26-52.
8. Телия В. Н. Семантика идиом в функционально-параметрическом отображении // Фразеология в Машинном фонде русского языка. – М., 1990.
9. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантика, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 284 с.
10. Телия В. Н. Человеческий фактор в языке. Языковые механизмы экспрессивности / В. Н. Телия. – М.: Наука, 1991. – 214 с.
11. Темиргазина З. К. Оценочные высказывания в русском языке / З. К. Темиргазина. – Павлодар: Б. и., 1999. – 270 с.
12. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В. И. Шаховский. – Москва: URSS: Изд-во ЛКИ, 2008. – 204 с.
13. Яхнина А. М. Оценочность как компонент значения фразеологических единиц в русском, английском и татарском языках (на материале глагольных ФЕ, обозначающих поведение человека): автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук: специальность 10.02.20 «Сравнит.-ист., типол. и сопоставит. языкознание» / Яхнина А. М.; [Казан. гос. ун-т им. В. И. Ульянова-Ленина]. – Казань, 2008. – 23 с.
14. Binchy M. Nights of Rain and Stars / M. Binchy. – London: Orion. – 392 p.
15. Concise Oxford English Dictionary. – Eleventh edition. – Oxford University Press. 2004. – 1707 с.
16. Connolly M. The poet. / M. Connolly. – London: Orion. – 481 p.
17. Fox K. Malicious Intent. / K. Fox. – London: Hodder and Stoughton. – 468 p.
18. Patterson J., Rougham H. Sail / J. Patterson, H. Rougham. – London: Arrow books. – 458 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина ЗАПУХЛЯК – аспірант Львівського національного університету імені Івана Франка, викладач Вінницького кооперативного інституту.

Наукові інтереси: лінгвістична прагматика, фразеологія.

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ІНТЕНСИВНОГО ВИКОНАННЯ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ГЕРМАНСЬКИХ ТА СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ

Дарина ІГНАТЕНКО (Донецьк, Україна)

Стаття присвячена дослідженню фразеологізмів на позначення інтенсивного виконання трудової діяльності в англійській, німецькій, російській та українській мовах. Аналізуються основні способи та засоби вираження інтенсивності у цих фразеологізмах. У роботі зроблено спробу вияву та опису основних семантичних підгруп порівнюваних фразеологізмів за допомогою формул тлумачення, враховуючи специфіку категорії інтенсивності.

Ключові слова: фразеологізм, внутрішня форма, інтенсивність, імпліцитна інтенсивність, експліцитна інтенсивність, семантична підгрупа, формула тлумачення.

The article deals with the analysis of phraseological units that mark the intensity of work activities in English, German, Russian and Ukrainian. The ways and means of intensity expression are defined and described. The basic subgroups of phraseological units are pointed out in the paper by means of formula of interpretation in consideration of the specificity of the category of intensity and idiomatic means of its expression.

Key words: phraseological unit, underlying form, intensity, implicit intensity, explicit intensity, semantic subgroup, formula of interpretation.

1. Вступні зауваження. Антропоцентрична спрямованість сучасного мовознавства характеризується розглядом мовних явищ різних рівнів у взаємозв'язку та взаємозалежності з людиною, особливостями її мислення, духовного життя. Фразеологічні одиниці (далі – ФО) як знаки вторинної номінації фіксують у своєму значенні культурні особливості кожного народу, його світобачення та специфіку способів найменування різних предметів та явищ навколишнього світу [12].

У статті розглядаються ФО на позначення інтенсивного виконання трудової діяльності в різноструктурних мовах: германських (англійська та німецька) та слов'янських (російська та українська), пор.: англ. *break your back* <work extremely hard> 'працювати надзвичайно важко' [17: 12], нім. *Bücher wälzen* <intensiv mit Büchern arbeiten, viel in Büchern nachschlagen> 'інтенсивно працювати з книгами, багато у книгах відшукувати', [19: 71], рос. *вытягивать жилы* <работать усиленно, не жалея себя> [15: 123], укр. *гнути горба (горб)* <працювати тяжко, з великим напруженням> [16: 151].

У структурі наведених ФО вжито відповідно дієслова (*break / wälzen / вытягивать / гнути*), що позначають поза межами цих фразеологізмів фізичні дії суб'єкта, спрямовані на певний об'єкт, і пов'язані з посиленням напруження. Інтенсивність фізичних дій визначає ступінь докладання суб'єктом фізичних зусиль, напруження, тобто є кількісним показником фізичної дії. Фактично ФО на позначення інтенсивного виконання трудової діяльності опосередковано передають смисл лексичної функції *Magn* (у термінології Ю. Д. Апресяна) [3].

У пропонованій роботі підтримується вузьке розуміння обсягу фразеології [1], тому до аналізу не залучаються приказки, прислів'я, крилаті вирази, афоризми та ін. ФО розглядається як стійке сполучення двох і більше нарізно оформлених компонентів із повністю або частково переосмисленим значенням [2: 6].

Дослідженню фразеологічних систем та окремих груп фразеологізмів, зокрема в зіставному аспекті, присвячено багато робіт (див. праці А. М. Баранова, М. В. Гамзюка, Д. О. Добровольського, К. І. Мізіна, В. О. Маслова, В. М. Телії, I. Barz, H. Burger, W. Fleischer, A. P. Cowie, R. Gläser, E. Piirainen та ін.). Однак, фразеологізми на позначення інтенсивної дії, у тому числі й ФО на позначення інтенсивного виконання трудової діяльності (далі – ФО ІВТД) не були предметом спеціального розгляду в порівняльному аспекті, що зумовлює **актуальність** пропонованого дослідження.

Метою статті є встановлення семантичних особливостей ФО ІВТД у германських та слов'янських мовах. Досягнення цієї мети потребує вирішення таких завдань: 1) визначити корпус ФО ІВТД в англійській, німецькій, російській та українській мовах; 2) встановити засоби вираження інтенсивності у ФО ІВТД; 3) виявити та описати семантичні підгрупи ФО ІВТД у порівнюваних мовах.

2. Матеріал дослідження. Суцільна вибірка ФО ІВТД із фразеологічних словників англійської, німецької, російської та української мов здійснювалася з опорою на лексикографічне тлумачення цих мовних одиниць та наявність у їхній структурі лексичної функції *Magn*. Загальний обсяг вилучених і проаналізованих ФО ІВТД склав 156 одиниць (англ. – 37 од., нім. – 27 од., рос. – 55 од., укр. – 37 од.).

3. Засоби вираження категорії інтенсивності у ФО ІВТД. У досліджуваних ФО інтенсивність може виражатися експліцитно й імпліцитно. Експліцитні засоби вираження інтенсивності, услід за І. І. Туранським, називаються інтенсифікаторами, а імпліцитні засоби (слова, які містять у своєму значенні сему інтенсивності) – інтенсифікатами [13].

3.1. Сфера експліцитної інтенсивності охоплює формальну (поверхневу) структуру ФО і може виражатися різними мовними засобами (див. табл. 1).

Таблиця 1

**Засоби вираження експліцитної інтенсивності у ФО ІВТД
у германських і слов'янських мовах**

№	Мовні засоби	Англійська мова	Німецька мова	Російська мова	Українська мова
1	Дієслова деструкції	<i>break your back</i> букв. 'ламати спину'	<i>arbeiten dass es [nur so] kracht</i> букв. 'працювати так, що лише тріщить'	<i>рвать кишки (пуп)</i> , 'выполняют тяжёлую работу, надрываются'	<i>рвати жили</i> 'дуже важко працювати'
2	Прийменники	<i>to work oneself to death</i> букв. 'працювати до смерті'	–	<i>работать до кровавого пота</i> 'работать до полного изнурения, изнеможения':	<i>працювати до десятого поту</i> 'до крайньої, граничної втоми'
3	Словотворчі елементи	<i>to run off one's leg</i> букв. 'збігати ноги'	<i>sich die Finger abarbeiten</i> букв. 'зношувати (виснажувати) пальці'	<i>выбиться из сил</i> 'прилагать чрезмерные усилия, чтобы добиться чего-либо'	<i>вытягнуться у нитку</i> 'докласти усіх зусиль, щоб виконати щось майже неможливе'
4	Порівняльні конструкції	<i>to work like a slave</i> букв. 'працювати як раб'	<i>arbeiten wie ein Kuli</i> букв. 'працювати як чорнороб'	<i>работать как проклятый</i> 'с крайним напряжением сил (делать что-либо)'	<i>працювати як чорний віл у ярмі</i> 'дуже важко, надмірно'
5	Рефлексивні дієслова	<i>to work oneself to death</i> , букв. "'спрацювати" себе до смерті'	<i>sich (Dat.) die Finger abschreiben</i> букв. 'списувати собі пальці'	<i>вытягиваться из последних сил</i> , тобто працювати до знесилення	<i>вертисся (крути-тисся) на ногах</i> , тобто невтомно працювати, весь час перебувати в русі

6	Займенники (означальні)	<i>have many (or other) irons in the fire</i> , тобто мати багато зобов'язань або бути залученим до багатьох заходів чи обов'язків у той самий час	<i>alle / beide Hände voll zu tun haben</i> , тобто бути дуже зайнятим, мати дуже багато роботи	<i>пустить в ход <все> пружини</i> , тобто докласти усіх зусиль, енергійно діяти для здійснення чогось	<i>давити на всі гальма</i> , тобто діяти надзвичайно рішуче
---	-------------------------	--	---	--	--

Як видно з таблиці 1, мовні засоби експліцитного вираження інтенсивності певних фізичних дій присутні безпосередньо у формальній структурі ФО, а їхньому виокремленню часто допомагає дослівний переклад ФО. Так, дієслова деструкції (*break / krachen / рвати / рвати*), що позначають руйнування нормальної, цілісної структури чого-небудь, містять у собі сему інтенсивності, оскільки руйнування суб'єктом чого-небудь потребує витрати великої енергії, сил, що метафорично переноситься на саму людину або частину її тіла (*back / кишки, туп / жили*). Прийменники у структурі ФО (*to / into, do*) містять вказівку на граничність докладання суб'єктом зусиль для виконання певної діяльності або на результат таких надмірних зусиль (*виснаження, смерть*). Словотворчі афікси (німецькі префікси *ab-, aus-, voll-*; російські – *до-, вы-, над-*; українські – *ви-, з(зі)-*) вказують, зокрема, на граничність, максимальний ступінь напруженості суб'єкта при виконанні ним певних фізичних дій [7; 10; 11; 14]. Значна частина ФО ІВТД утворюється за компаративною моделлю, і часто будуються на «граничних» порівняннях праці людини із тваринами, іншими людьми, що знаходяться на найнижчому соціальному шаблі (раб, чорнороб). Інтенсивність аналізованих ФО може виражатися також рефлексивними дієсловами, у німецькій мові – за допомогою сполучення дієслова з займенником *sich* (у формах давального або знахідного відмінків), який маркує повне або часткове охоплення суб'єкта дієслівною дією, в англійській – за допомогою займенника *oneself*, а в українській та російській мовах – за допомогою частки *-ся (-сь)* в аналогічних функціях. В актуалізації інтенсивності ФО ІВТД беруть участь займенники, зокрема, означальні / неозначальні (англ. – *all, the whole of, many; every, different; other, each, every, very; right, other, another*; нім. – *alle, beide, jeder, niemand, nichts, kein*; рос. – *весь, всякий, любой, каждый, сам, самый, другой*; укр. – *весь (увесь), усякий (усяк), кожний* та ін.).

Слід додати, що часто зазначені мовні засоби експліцитного вираження інтенсивності певних фізичних дій виражаються комбіновано у формальній структурі ФО, пор.: англ. *work your fingers (oneself) to the bone* ‘дуже тяжко працювати’; нім. *sich (Dat.) die Hacken ablaufen (abrennen)* ‘багато ходити, щоб щось виконати, чогось досягти’; рос. *до конца выкладываться*, тобто ‘віддавати усі сили роботі, працювати до знесилення’; укр. *крутитися як білка в колесі*, тобто ‘бути постійно заклопотаним’.

3.2. Для виявлення імпліцитної інтенсивності недостатньо дослівного перекладу ФО, оскільки вона охоплює сферу словникових тлумачень загалом та додатково окремих її елементів. Імпліцитна інтенсивність може виражатися різними мовними засобами (див. табл. 2).

Таблиця 2

Засоби вираження імпліцитної інтенсивності у ФО ІВТД у германських і слов'янських мовах

№	Мовні засоби	Англійська мова	Німецька мова	Російська мова	Українська мова
1	Прислівники з інтенсифікованим	<i>work like stink <work extremely hard or intensely></i>	<i>etw. tun, dass die Fetzen fliegen <äußerst intensiv, sehr heftig</i>	<i>в поте лица своего трудиться <напряженно,</i>	<i>як Божа бджола трудиться, працювати</i>

	значенням	‘працювати надзвичайно важко або інтенсивно’	(<i>etw.tun</i>) ‘надзвичайно інтенсивно, дуже сильно (щось робити)’	с більшим усердием.	«дуже напружено, посилено»
2	Слова з прихованою семантикою інтенсивності	<i>keep your nose to the grindstone</i> «work <u>hard</u> and continuously» ‘працювати важко та безперервно’	<i>Blut und Wasser schwitzen</i> «bis zum Umfallen <u>schuften</u> » ‘надриватися (працювати) так, що падаєш з ніг’	<i>рвать кишки</i> «выполнять тяжёлую работу, <u>надрывать-ся</u> »	<i>вигнати сім потів</i> «змушувати кого-небудь з останніх сил працювати або <u>виснажувати</u> непосильною роботою»

Найчастотнішим способом вираження імпліцитної інтенсивності є поява у словникових тлумаченнях прислівників із підсилювальним значенням: в англ. – *very, extremely, greatly*; в нім. – *sehr, heftig, äußerst*; в рос. – *очень, сильно*; в укр. – *дуже, надзвичайно*. Такі прислівники (англ. *very*; нім. *sehr*; рос. *очень*; укр. *дуже*) у природній семантичній метамові А. Вежбицької є семантичними примітивами [8], оскільки їхні значення не діляться далі на складові частини. Однак у цій функції можуть виступати й інші прислівники типу: англ. *fiercely*; нім. *tief, unbändig*; рос. *усиленно, напряженно*; укр. *страшенно, тяжко*, а також приєднано-іменникові сполуки або описові конструкції (таке лексикографічне тлумачення аналізованих ФО переважає в російській мові), пор.: англ. *work oneself into the ground* «to work so hard that you become very tired or ill» ‘працювати настільки важко, що ставати дуже втомленим або хворим’; нім. *sich die Finger abarbeiten* «überaus schwer, bis zur Erschöpfung arbeiten» ‘надзвичайно важко, до знесилення працювати’; рос. *до конца выкладываться*, «отдавать все силы работе, делу, трудиться до утомления», *на износ* «с полной отдачей сил, до изнеможения (работать)»; укр. *віддавати всього себе* «максимально напружувати сили в чомусь», *працювати до десятого (сьомого) поту* «до крайньої, граничної втоми».

До другого способу імпліцитного вираження інтенсивності виконання трудової діяльності у ФО ІВТД є компоненти словникових тлумачень ФО, що мають приховану експліцитну семантику, яку можна виділити шляхом додаткової лексикографічної дефініції. Так, у наведених прикладах (див. п. 2. табл. 2), підкреслено такі компоненти як: англ. *hard*, нім. *schuften*, рос. *надрываться*, укр. *виснажувати*, які у своїх словникових тлумаченнях виявляють сему інтенсивності, пор.: англ. *hard* «done with a great deal of force or strength / requiring a great deal of endurance or effort» ‘виконаний з величезним докладанням сили або інтенсивністю / який вимагає дуже багато витривалості або зусиль’, нім. *schuften* «schwer, hart arbeiten» ‘важко працювати’, рос. *надрываться* «делать что-л. с чрезмерным напряжением сил; стараться изо всех сил», укр. *виснажувати* «дуже ослаблювати, знесилювати кого-, що-небудь (роботою)».

3.3. Звичайно, експліцитні та імпліцитні засоби не можуть розглядатися ізольовано один від одного, вони тісно взаємодіють та взаємодоповнюють один одного. Однак значення інтенсивності виконання фізичних дій, не може бути виявлене без урахування її внутрішньої форми (образної складової). В основі ФО, як правило, лежить певний образ: «Образ діє як когнітивна схема – структура знань, яка у згорнутому вигляді містить досвід взаємодії людини з оточуючим світом» [5: 25], а також «...образність ідіом не має якісних відмінностей від образності слів у метафоричному вживанні, йдеться скоріше про кількісні відмінності – для більшості ідіом образність є конститутивною ознакою» [4: 123]. Так, виявляючи інтенсивність певних фізичних зусиль у ФО англійської мови *lick (knock / whip) someone or something into shape* необхідно враховувати і її словникове тлумачення «act forcefully to bring someone or something into a fitter, more efficient, or better-organized state» ‘діяти сильно, потужно, щоб привести когось / щось у порядок, більш ефективний або краще

організований стан', і формальну структуру ФО (у якій наявні дієслова деструкції), яка буквально перекладається як 'лизати (бити (ганяти), сікти (різкою)) когось / щось до надання чіткої форми, порядку', а головне – внутрішню форму, пов'язану з віруваннями давніх англійців (часів Середньовіччя) про те, що ведмежата народжувались як безформні грудки (шматки) і були буквально вилизані у певну форму матір'ю.

4. Для опису семантики ФО ІВТД використовується формула тлумачення (ФТ), тобто переклад значення ФО особливою семантичною мовою [3: 69] (див. також праці Ю. Д. Апресяна, Ш. Р. Басирова, В. Д. Каліущенка [3; 6; 9]). ФТ спирається на лексикографічне тлумачення ФО, але не збігається з ним, оскільки вона в узагальненому, а не в індивідуально-конкретному вигляді відображає певну типову позамовну ситуацію, якій в мові можуть відповідати численні конкретні ФО ІВТД. До ФТ включаються такі компоненти: 1) аргументи дієслова (ядро ФО), які відповідають учасникам описуваної певною ФО ситуації; 2) дієслово з узагальненою семантикою; 3) слово-інтенсифікатор, яке виражає семантику інтенсивності дії (лексичний параметр *Magn* («дуже», «високий ступінь») у термінології Ю. Д. Апресяна).

Опертя на схожість, типовість позамовних ситуацій, які позначають ФО ІВТД дало змогу виокремити 4 семантичні підгрупи.

4.1. ФО ІВТД із ФТ «*X (людина) дуже багато (важко, інтенсивно) виконує фізичну працю, що призводить до виснаження*». Ця підгрупа є найбільш численною в усіх порівнюваних мовах (англ. – 26 ФО, нім. – 20 ФО, рос. – 33 ФО, укр. – 23 ФО). Ці ФО характеризують надмірну силу, напругу, яку докладає суб'єкт при виконанні певної трудової діяльності. Однак, ці ФО можуть позначати також посилену фізичну дію, яка не пов'язується із працею, напр.: укр. *давати лиха закаблукам* «запально, темпераментно танцювати». Слід додати, що такі ФО виявлені лише в українській мові (усього 3 од.).

Спільними для усіх порівнюваних мов цієї підгрупи є компаративні ФО, що базуються на метафоричному перенесенні: «*людина, яка багато працює – тварина (віл, кінь)*», пор.: англ. *to work like a horse*, нім. *arbeiten wie ein Pferd*, рос. *работать как (ломовая) лошадь*, укр. *гарує як віл у ярмі*. Ці ФО допускають варіантність компонентів (об'єктів порівняння), або їх синонімічність, що пояснюється культурно-історичними чинниками та важливістю для певної мовної спільноти певних реалій, суттєві ознаки яких і стали основою для входження певних слів до складу ФО. Так, в англійській мові *horse* може замінюватися іншими компонентами – *Trojan* 'троянець', що пов'язується з витривалістю, безстрашністю, наполегливістю троянців, які за свідченнями «Іліади» Гомера відстоювали Трою у жорстокій боротьбі майже 10 років, що потребувало надзвичайних зусиль, а також *nawu* 'чорнороб', *nigger* 'негр', *slave* 'раб', що вказує на асоціацію в англійців тяжкої праці з підневільними людьми, людьми, які належать до найнижчої суспільної верстви; у німецькій мові також можливий варіант *arbeiten wie ein Kuli* (*Kuli* – слово, що походить від англійського запозиченого слова у значенні 'дешевий працівник, особливо у південній та східній Азії'), а от для української мови характерним є саме компонент 'віл' (кастрований бик, якого здавна використовували як тяглову силу), який символізує важку працю, покору, терпіння; часто цей компонент доповнюється прикметником 'чорний' (пор. *працювати як чорний віл у ярмі*), що підсилює характеристику надзвичайно важкої праці.

Також у всіх зіставлюваних мовах виявлені ФО, що характеризують результат напружених фізичних дій як деструкцію (руйнування) людського організму, зокрема певних його частин (спини, шиї, рук, пальців, кишок, заду (груб.)), що формуються на метафоричному перенесенні «*надмірне фізичне навантаження – анатомічна деструкція*», пор. англ. *break your back* букв. 'ламати свою спину', *work your butt/ass/arse off* (вульг.) букв. 'працювати так, що «розривається» зад', нім. *sich die Finger abarbeiten* букв. 'зношувати (виснажувати) пальці', рос. *вытягивать жилы*, укр. *гнути спину (шию, хребет)*.

Часто у складі ФО ІВТД присутні такі елементи як *nit*, *кров*, які також є (ніби) результатом напруженої праці індивіда, пор.: англ. *sweat blood* букв. 'потіти кров'ю', нім. *Blut (und Wasser) schwitzen* букв. 'потіти кров'ю', рос. *обливаться потом и кровью*, укр. *працювати до десятого (сьомого) поту*.

4.2. ФО ІВТД із ФТ «*X (людина) дуже багато / зовсім нічого не робить для досягнення / здійснення чого-небудь*». За ступенем продуктивності це друга підгрупа для англійської (11 ФО), російської (20 ФО) та української (10 ФО) мов, однак в німецькій мові виявлено лише 3 таких ФО. Ці одиниці близькі за своєю семантикою до ФО попередньої групи, однак вони не просто фіксують інтенсивні фізичні зусилля, а часто вказують на мету такої фізичної напруги, пор.: англ. *sweat your guts out* «to work extremely hard to achieve something» «працювати надзвичайно важко, щоб досягти чогось», нім. *Berge versetzen [können]* «nahezu Unmögliches vollbringen» «зробити майже неможливе», рос. *разбиваться в лепешку (доску)* «приложить все усилия, сделать почти невозможное для достижения, осуществления чего-либо», укр. *випрягнутися у нитку* «докласти усіх зусиль, щоб виконати щось незвичайне, майже неможливе».

У німецькій, російській та українській мовах ці ФО можуть утворювати антонімічні пари, тобто вказувати на відсутність інтенсивності певної дії, пор.: нім. *keinen Finger krumm machen* «[von sich aus] nicht tun, nicht arbeiten» «[для когось] нічого не робити, не працювати», рос. *палец о палец не ударить* «совершенно, совсем ничего не сделать, обычно для достижения какой-либо цели», укр. *і навіть пальцем не ворухнути* «зовсім нічого не зробити для здійснення чого-небудь». Слід зазначити, що в усіх досліджуваних мовах фразеологічним образом мінімальних зусиль є порух саме пальця як такої частини людського тіла, за допомогою лише якої не можна зробити чогось вагомого.

4.3. ФО ІВТД із ФТ «*X (людина) починає дуже багато (важко, інтенсивно / без жодних зусиль) виконувати фізичну працю*». Ця семантична підгрупа не є значною в кількісному відношенні (по 2 ФО в англійській та німецькій та по 1 ФО в російській та українській мовах), ФО описують початкову фазу інтенсивного виконання суб'єктом трудової діяльності, пор.: англ. *put your shoulder to the wheel* «set to work vigorously» «енергійно, рішуче починати працювати», рос. *засучить рукава* «энергично браться за дело», укр. *впрягтися як віл у ярмо* «взятися до важкої праці», нім. *rangehen wie Blücher* «etw. energisch anpacken, intensiv tun» «енергійно братися за щось, інтенсивно робити». Додамо, що наведена ФО німецької мови є ФО з національно-культурним значенням, оскільки до її складу входить прізвище реальної історичної особи (пруський фельдмаршал Блюхер, відомий своєю енергійністю та завзятістю).

4.4. ФО ІВТД із ФТ «*X (людина) каузує Y (одну / декілька осіб) дуже багато (важко, інтенсивно) працювати, що може призводити до виснаження*» є найменш продуктивною підгрупою (у німецькій та російській мовах – по 1 ФО, в українській – 3 ФО, в англійській – не виявлено). До цієї підгрупи входять ФО, що описують спонукання суб'єктом іншої людини (людей) виконувати тяжку фізичну працю, пор.: нім. *jmdm die Hammelbeine lang ziehen* «jmdn [im Dienst, bei der Arbeit] hart herannehmen, schinden» «[на службі, роботі] сильно мучати, терзати, експлуатувати когось», рос. *вгонять в пот* «заставляют много, напряженно работать», укр. *вганяти в піт (в мило)* «примувувати кого-небудь багато і напружено працювати».

5. Висновки. Зіставний аналіз ФО зі значенням інтенсивного виконання трудової діяльності в германських та слов'янських мовах показав, що:

1) інтенсивність може виражатися у структурі аналізованих ФО імпліцитним та експліцитним способами, які взаємодіють та взаємодоповнюють один одного;

2) за допомогою ФТ виокремлено 4 семантичних підгрупи, серед яких найбільш чисельними в усіх порівнюваних мовах виявилися дві підгрупи: а) ФО, що безпосередньо характеризують фізичне напруження суб'єкта; б) ФО, які вказують на мету надмірних зусиль (за винятком німецької мови – лише 3 од.);

3) досліджувані ФО можуть утворюватися на основі метафоричних моделей, найбільш поширеними серед яких є: «людина, яка багато працює – тварина (віл, кінь)», «надмірне фізичне навантаження – анатомічна деструкція».

Перспективою подальших досліджень є порівняльний аналіз ФО зі значенням інтенсивного виконання інтелектуальної діяльності.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии / Н. Н. Амосова. – Л., 1963. – 205 с.
2. Арсентьева Е. Ф. Сопоставительный анализ фразеологических единиц / Е. Ф. Арсентьева. – Казань, 1989. – 127 с.
3. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика : синонимические средства языка / Ю. Д. Апресян. – М. : Наука, 1974. – 367 с.
4. Баранов А. Н., Добровольский Д. О. Аспекты теории фразеологии / А. Н. Баранов, Д. О. Добровольский. – М. : Знак, 2008. – 656 с.
5. Баранов А. Н., Добровольский Д. О. Принципы семантического описания фразеологии / А. Н. Баранов, Д. О. Добровольский // Вопросы языкознания. – № 6. – 2009. – С. 21–35.
6. Басыров Ш. Р. Типология глаголов с рефлексивным комплексом в индоевропейских языках / Ш. Р. Басыров. – Донецк : ДонНУ, 2004. – 333 с.
7. Вараксин Л. А. Семантический аспект русской глагольной префиксации / Л. А. Вараксин. – Екатеринбург : Изд-во Уральск. ун-та, 1996. – 179 с.
8. Вежбицкая А. Семантические универсалии и базисные концепты / А. Вежбицкая. – М. : Языки славянской культуры, 2011. – 568 с.
9. Калиушенко В. Д. Типология отыменных глаголов / В. Д. Калиушенко. – Донецк : Донеччина, 1994. – 422 с.
10. Кузнецова А. И. Словарь морфем русского языка : Ок. 52000 слов / Кузнецова А. И., Ефремова Т. Ф. – М. : Рус. яз., 1986. – 1132 с.
11. Соколова С. О. Префіксальний словотвір дієслів у сучасній українській мові / С. О. Соколова ; [Відп. ред. І. Р. Вихованець] ; Нац. акад. наук України ; Ін-т укр. мови. Проект «Наук. кн.». – К. : Наук. думка, 2003. – 283 с.
12. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический, и лингвокультурологический аспект / В. Н. Телия. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – 288 с.
13. Туранский И. И. Семантическая категория интенсивности в английском языке / И. И. Туранский. – М. : Высш. шк., 1990. – 173 с.
14. Fleischer W., Barz I. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache / W. Fleischer, I. Barz. – Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 1995. – 381 S.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

15. Федоров А. И. Фразеологический словарь русского литературного языка [Текст] : около 13000 фразеологических единиц / А. И. Федоров. – 3-е изд. – Москва : АСТ : Астрель, 2008. – 879 с.
16. Фразеологічний словник української мови : В 2 кн. Кн. 1 : [А-Налити] / Уклад. В. М. Білоноженко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк та ін.; Редкол. : Л. С. Паламарчук (голова) та ін.; НАН України ; Ін-т укр. мови. – 2-ге вид. – К. : Наук. думка, 1999. – Кн. 1 – 528 с. Кн. 2 – С. 528 – 980.
17. Collins Cobuild Idioms Dictionary. – Glasgow : Harper Collins Publishers, 2002. – 498 p.
18. Duden. Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik. Band 11. – Dudenverlag : Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich. – 959 S.
19. Friederich W. Moderne Deutsche Idiomatik. Alphabetisches Wörterbuch mit Definitionen und Beispielen / W. Friederich. – München, 1993. – 565 S.
20. Oxford Dictionary of Idioms / Edited by Judith Siefring. – Oxford University Press, 2004. – 352 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Дарина Ігнатенко – аспірант кафедри германської філології факультету іноземних мов Донецького національного університету.

Наукові інтереси: фразеологізми зі значенням інтенсивності в різноструктурних мовах, семантичне моделювання фразеологічних явищ.

СПЕЦИФІКА АКТУАЛІЗАЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ БІБЛІЙНОГО ПОХОДЖЕННЯ У МАС-МЕДІА (НА МАТЕРІАЛІ ГАЗЕТНИХ ЗАГОЛОВКІВ)

Інна ЛАКОМСЬКА (Одеса, Україна)

Статтю присвячено дослідженню біблійних фразеологізмів, ужитих у заголовках українських газет. З'ясовано реалізації цих одиниць та проаналізовано їхні впливові властивості.

Ключові слова: медійний заголовок, біблійні фразеологізми, трансформація фразеологічних одиниць, сугестія.

The article is devoted to the biblical phraseological units which are used in the titles of Ukrainian newspapers. The ways of functioning and the influence properties of these units are analyzed.

Key words: media headline, Bible phraseological units, transformation of idioms, suggestion.

Дослідження мови сучасних українських ЗМІ, насамперед мови газет, набуло сьогодні особливого значення (праці В. Бадрака, В. Германова, В. Різуна). Оскільки преса є одним із

найвагоміших важелів управління, джерелом ідей, уявлень, вона мобілізує всі мовні ресурси для впливу на розум і почуття людей. Отже, вибір мовних засобів, якими користується преса, здебільшого має усвідомлений, цілеспрямований, соціально-оцінний характер, що визначає необхідність досліджень, скерованих на з'ясування різнорівневих засобів мовного впливу в медіажанрах. Тому **актуальність** статті полягає у зверненні до проблем ефективного використання мовних засобів у газетних текстах та у виявленні дієвих прийомів мовленнєвого впливу.

З метою звернути увагу читача сучасні журналісти шукають такі мовні засоби, які б надавали експресивності та потужності заголовку як стрижневому конструкту медійного повідомлення (див. праці В. Іванова, В. Ільченка, Н. Кутузи), максимально конденсуючи основну думку та спонукаючи читача до ознайомлення із запропонованою інформацією. Тому в газетних заголовках все частіше використовують фразеологічні одиниці (ФО), експресивність яких зумовлюється їхнім функційним призначенням – передавати ставлення до фактів навколишньої дійсності, підсилювати логічний та емоційний зміст висловленого, виступати засобом суб'єктивного у вираженні мови [11: 23]. Як зазначають дослідники, саме «виразові якості фразеологізмів, афористичність, образність, експресія зумовлюють їхнє використання в заголовній функції» [11: 259]. Крім того, фразеологізми відображають уявлення народу про світ та його специфічні ментальні особливості, що визначає інтенсивність наукових пошуків у сфері фразеології. Так, О. Селіванова вказує, що «фразеологізми як лінгвoseміотичні феномени, зафіксовані у стійкій формі, є репрезентантами колективного рефлексивного досвіду етносу, стереотипами етносвідомості й архетипами колективного несвідомого як продукти їх синергетичної взаємодії. Водночас вони символізують специфіку нелокального соціокультурного поля етнічної спільноти» [9: 171].

У зв'язку з цим, зазначимо, що великий вплив на духовний та культурний розвиток народів, а також на формування їхньої ментальності здійснила Біблія. Впродовж багатьох століть відбувався процес внутрішнього спілкування людини з текстом цієї книги, становлення світогляду та засвоєння моральних настанов, що відбилося як на специфіці національної мовної системи взагалі, так і на її фразеологічному сегменті, одним із вагомих джерел якого (поряд із народною мовою, античними виразами з міфів Давньої Греції, крилатими висловами українських та світових письменників) є фразеологічні одиниці біблійного походження або біблеїзми.

Згідно з визначенням Н. Черкас, біблійний фразеологізм – це стала мовна одиниця, узуальна форма якої зафіксована у словнику. Біблійні фразеологізми мають смислову цілісність, структурну сталість, експресивно-емоційну образність. Вони є прямо або опосередковано запозиченими з Біблії – книги Святого Письма Старого й Нового Завітів [14: 9]. Р. Зорівчак пропонує таке визначення біблеїзмів: «Біблеїзми – це окремі слова та фразеологізми (в широкому розумінні цього терміна, включно з прислів'ями та приказками), які, відірвавшись від біблійного тексту, широко вживаються в мовленні, побутовому та літературному» [3: 103]. Характерною рисою біблеїзмів є їхня постійна відтворюваність, здатність залишатись у культурній пам'яті народу, а також пізнавальна, емоційна та духовна цінність для окремих особистостей та для національних спільнот.

Як слушно зауважила Р. Зорівчак, вивчення фразеологізмів біблійного походження в українській мові становить особливий інтерес завдяки їхній специфіці: з одного боку, біблійні фразеологічні одиниці мають усі властивості фразеологічних одиниць, а з іншого, являють собою фразеологічну мікросистему, підставою для об'єднання в яку є загальне генетичне джерело – Біблія [3: 103].

На сьогодні інтерес до Біблії та біблійної фразеології стрімко зростає, зокрема, в україномовному середовищі. Це пояснюється потужним морально-дидактичним потенціалом, а також необмеженими стилістичними можливостями біблійної фразеології. Наприкінці ХХ століття фразеологізми біблійного походження активно досліджували В. Гак, М. Котова, О. Сафронова, І. Харазінська, І. Хостай. Філологічні розробки теорії фразеологізмів біблійного походження у працях багатьох дослідників пов'язані з етимологією окремих біблійних виразів (С. Волков, В. Смирнов, С. Шулєжкова),

діахронічним вивченням біблійних фразеологізмів та їхньою класифікацією (Е Солодухо), лінгвістичними питаннями перекладу (Т. Малютіна), функціонуванням цих одиниць у творах художньої літератури (Є. Верещагін, В. Мокієнко, О. Трофімкіна). Так, аналізуючи вживання біблеїзмів у художньому тексті, дослідниця Н. Черкас зауважує, що вивчення особливостей їхнього функціонування є актуальним питанням сучасної лінгвістики, адже ці мовні одиниці формують образну християнську картину світу [14: 5]. Структурно-граматичний аспект фразеологізмів біблійного походження вивчали такі мовознавці, як Л. Авксентьев, Н. Грозьян, А. Коваль, Ф. Луцька та інші. Таким чином, питанню існування та реалізації фразеологічних одиниць біблійного походження приділяється значна увага. Проте, віддаючи належне дослідницькій праці науковців, слід зауважити, що впливовий аспект функціонування фразеологізмів біблійного походження на сьогодні зовсім не висвітлено в лінгвістиці, що визначає актуальність звернення до цієї проблематики й увиразнює **наукову новизну** запропонованого напряму в мовознавчих студіях.

У зв'язку зі стрімким підвищенням інтересу дослідників до вживання фразеологічних одиниць у засобах масової інформації (Ж. Колоїз, О. Кунін), особливої ваги набуває вивчення функціонування біблеїзмів у медійному тексті, зокрема на прикладі газетних заголовків.

Отже, **об'єктом** нашої роботи є біблійні ФО в заголовках української преси, **предметом** – способи актуалізації таких фразеологізмів та їхня впливова потужність.

Фактичним матеріалом є заголовки суспільно-політичних газет «Голос України», «Демократична Україна», «День», «Україна молода», «Урядовий кур'єр» (за 2009 – 2013 роки). Вибір відповідних джерел зумовлений їхньою загальнонаціональною спрямованістю, що охоплює більший масштаб подій та явищ політичного, культурного й економічного життя країни порівняно з регіональною пресою. Важливим чинником стала також загальна доступність та поширеність газет, доведена їхніми великими накладками.

Мета статті – визначити способи актуалізації фразеологізмів біблійного походження у газетних заголовках. Для реалізації поставленої мети необхідно виконати такі завдання: виокремити масив заголовків із біблійними ФО; розмежувати ФО, що вживаються у незміненому вигляді та їхні модифіковані варіанти; визначити найуживаніші різновиди трансформацій ФО та пояснити впливовий ефект таких фразеологізмів у медійних заголовках.

Для досягнення поставленої мети у роботі використано такі **методи**, як описовий, елементи компонентного аналізу (за допомогою якого встановлювалася семантична структура значення фразеологізмів) та кількісний, який дає змогу порівняти й узагальнити отримані результати. Також застосовано метод Мілтон-модельної ідентифікації нейролінгвістичного програмування, що уможливив з'ясування певних впливових потенцій заголовків із біблійними ФО.

Оскільки «одним із найпотужніших засобів впливу преси на масову свідомість є образна, метафорична мова, то в умовах обмеженості журналістики просторово-часовими рамками такий прийом дозволяє стисло і доступно висловити складні ідеї» [7: 184]. Реалізуючи цю мету, біблійні фразеологічні одиниці надзвичайно широко використовуються в газетних заголовках і вживаються у первинній (вихідній) формі та досить часто – у трансформованому вигляді. Трансформація фразеологізмів (від лат. *transformatio* – зміна, перетворення виду, форми, істотних властивостей чого-небудь [8,769]) визначається вченими як видозміна стійкого словосполучення, що уможливило досягнення комунікативно-інформаційної мети (Л. Майборода, О. Саввіна), або як один із видів синхронічного оказіонального варіювання і стилістичного прийому (Т. Свердан), що в цілому увиразнює оптимізацію природної виражальної енергії таких ФО.

Вчені виокремлюють такі різновиди трансформацій ФО, як субституція (заміна), редукція (усічення), розширення (додавання) компонентів та комбіновані зміни (О. Саввіна, Д. Ужченко). В статті ми спиратимемося саме на цю класифікацію, оскільки проаналізований фактичний матеріал (117 ФО) засвідчує її максимальну релевантність для нашого дослідження, що дає підстави виокремити:

- 1) ФО, вжиті без змін і представлені двома підгрупами:

- а) незмінні ФО як самостійні заголовкові конструкти;
- б) незмінні ФО як складники заголовкових поширених комплексів;
- 2) трансформовані ФО, представлені:
 - а) ФО із заміною компонентів;
 - б) з комбінованими замінами;
 - в) з розширенням структури;
 - г) з усіченням компонентного складу.

За спостереженнями О. Земської, особливою рисою сучасного дискурсу є широке використання різноманітних цитат та кліше [2: 23]. Це пояснює той факт, що доволі часто для вираження своїх думок або ставлення до певних явищ та подій мовці звертаються саме до Біблії, у якій сконцентровано багато мудрих сентенцій та моральних настанов.

1. З огляду на це, сьогодні Біблія стала одним із популярних джерел цитування, що підтверджують наші приклади з газетних заголовків:

а) «*Не хлібом єдиним...*» (День, 15.04.11) – ФО *не хлібом єдиним* «крім матеріальних, мати і духовні інтереси» [10: 210], «*Манна* небесна!» (Україна молода, 01.08.09) – ФО *манна небесна* «те, що легко дістається; щось бажане, приємне» [12: 367], «*Друге пришестя*» (Голос України, 15.05.12) – ФО *друге пришестя* «дуже довго або ніколи, взагалі, зовсім» [12: 569], «*Притча во язицех*» (Голос України, 09.02.11) – ФО *притча во язицех* «те, про що всі говорять, предмет розмов» [12: 568], «*Голос волаючого в пустелі*» (Голос України, 30.09.09) – ФО *голос волаючого в пустелі* «даремні думки, поклики, що залишаються без відповіді, без уваги» [12: 159]. У наведених заголовках біблійні фразеологізми вжито у первісному вигляді, без будь-яких семантичних чи структурних зрушень, зі збереженням вихідної цілісності форми і змісту. Масив таких ФО становить 15 % від усіх проаналізованих заголовків із біблійними фразеологізмами. Впливова сила таких ФО насамперед пояснюється різнорівневою природною сугестивністю мови як такої, що підтверджується словами В. Поршнева: «Початкова властивість людського мовлення – це функція навіювання (сугестії), яку виконує слово. Цим уточнюється поняття прямого, безпосереднього впливу» [6: 11]. Дослідження І. Черепанової також доводять, що «всі компоненти мови є потенційно сугестивними» [13: 29]. Крім того, ця іманентна впливовість мовної системи увиразнюється природою самих ФО як концентрів образності й лінгвоментальної активності;

б) більш інформативними та емоційно насиченими є заголовки, де біблійні фразеологізми є складниками заголовкових поширених комплексів (29 % від загальної кількості ФО), при цьому не зазнаючи структурних видозмін. Так, частотним серед досліджених заголовків із ФО виявився біблеїзм *камінь спотикання* «велика перепона, перешкода» [10: 69], наприклад: «*Камінь спотикання* – порядок денний» (Голос України, 23.10.12), «Євро 2012: *камінь спотикання* – спосіб фінансування» (Голос України, 05.08.09), «*Камінь спотикання* для орендарів і рибалок» (Урядовий кур'єр, 09.08.13), «Інформресурс як *камінь спотикання*» (Урядовий кур'єр, 03.04.13), «*Каменем спотикання* в новому парламенті стає персональне голосування» (Голос України, 23.11.12). В основному наведені заголовки мають соціально-політичне спрямування, і тому наповнюють заголовок динамізмом та пожвавлюють сприйняття, розгортаючи і скеровуючи смисл повідомлення.

Продуктивними є й такі біблійні фразеологізми, як *альфа і омега* «початок і кінець» [10: 7], наприклад, «Олег Павленко: «Схема планування Сумщини – це *альфа і омега* життя місцевих громад» (Урядовий кур'єр, 28.08.13), «Володимир Шахов: «Проект землеустрою – *альфа і омега* будь-якої роботи на землі» (Урядовий кур'єр, 13.12.12); та *Носєв ковчег*, що ілюструють такі заголовки: «Підняти швартові на *Носєвому ковчезі!*» (Україна молода, 14.11.13), «Хранитель таллінського *Носєвого ковчеза*» (Україна молода, 15.02.13).

Вжиті в газетних заголовках фразеологізми біблійного походження втілюють не лише переживання автора, його сподівання, а й допомагають читачеві відчутти напруженість заголовка, зосереджують увагу на інформації. Наприклад, заголовки: «Замість *манни небесної* «чорнобильська інвестиція» (Урядовий кур'єр, 26.04.12), «*Вавилонське стовпотворіння*» у... Вінницькому міськвиконкомі» (Голос України, 26.05.12) – ФО *Вавилонське стовпотворіння* «повне безладдя, гармидер» [12: 694], «Роковини «Судного дня» (Україна молода, 08.10.13), «Справа Кучми» та «*Авгієві конюшні*» (День, 22.04.11),

«Баннер – яблуко розбрату» (Голос України, 09.10.12) – ФО *яблуко розбрату* «причина ворожнечі, суперечок, незгод між ким-небудь» [12: 784].

2. Численні вибірки заголовків сучасної української преси з біблійними ФО свідчать, що найчастотнішими є трансформовані біблійні фразеологізми (56 %). Серед проаналізованих заголовків широко представлені різні типи трансформацій, а саме: а) ФО із заміною компонентів (23 %); б) з комбінованими змінами (14 %); в) з розширенням структури (11 %); та г) з усіченням компонентного складу (7 %).

Впливову силу структурних трансформацій ФО в заголовках пояснюємо насамперед технікою переривання патерну, «що позначає віднайдення єдиного елемента повторюваної поведінки, який потім неочікувано переривається, що спричиняє стан розгубленості та шокваності» [4: 199]. На думку Т. Ковалевської, серед розвинених індукцій, які є максимально сугестогенними і активно задіяні в сучасній практиці створення впливових контекстів, значна увага зосереджується саме на техніці переривання патерну. Дослідниця зазначає, що в такому разі спрацьовує психологічний механізм шокувальної поведінки, незбіг прогнозованої реакції співрозмовника з програмним «пакетом», укладеним комунікатором. У лінгвістичному плані ефективним зокрема вважається використання стилістично маркованої лексики, семантичне навантаження якої не збігається із загальною комунікативною настановою мовця [4: 199], а також (як свідчить наше дослідження) переструктурування усталених моделей ФО.

Аналізуючи трансформовані варіанти ФО, наводитимемо відсоткові характеристики зафіксованої частотності у межах відповідної групи:

I. Найпродуктивнішим різновидом трансформації є субституція (23 %), яка передбачає цілеспрямовану заміну одного, кількох чи всіх компонентів фразеологічної одиниці (О. Логвиненко, Н. Хороз). Наші спостереження доводять, що досить часто заміні компонентів підлягає біблійний фразеологізм *Не хлібом єдиним*, наприклад: «*Не мільярдами єдиними*» (Україна молода, 15.03.11), «*Не біцепсами єдиними...*» (УМ, 18.08.10), «*Не вокалом єдиним*» (Україна молода, 16.05.09), «*Не Кучмою єдиним...*» (Україна молода, 30.03.11), «*Не Довгим єдиним*» (Україна молода, 15.04.11), «*Не Шакірою єдиноюю*» (Україна молода, 07.10.11). Останні з наведених прикладів ілюструють використання антропонімів, що підсилює впливовий ефект повідомлення, зрідка створюючи й комічний ефект. Сугестивна сила таких повідомлень пояснюється тим, що «під час сміху, плачу або якої-небудь емоції, що в певний момент яскраво виявляється, свідомість адресата звужується й він без аналізу «пропускає» інформацію безпосередньо у підсвідомість, не помічаючи цього» [15: 332]. Сатиричного відтінку набувають й такі заголовки, як «*Блудний «Немо»*» (Україна молода, 12.04.12) пор. ФО *блудний син* «той, хто повертається з каяттям після довгих років відсутності» [10: 187], «*Блудна наречена*» (УМ, 07.06.12), «*Блудний мер*» (Україна молода, 09.12.10); «*Вілкул в овечій шкурі*» (Дзеркало тижня, 01.03.13), «*Копайте – і вам відкриється!*» (Україна молода, 14.11.13) пор. ФО *Стукайте – і вам відкриється*, «*Із ребра Євгенового*» (Україна молода, 14.04.09) пор. ФО *Із ребра Адамового*.

I. Черепанова зазначає, що «ядром впливу, найкоротшим і правильним шляхом до підсвідомого є мовна (комунікативна) сугестія», яка характеризується використанням у практиці мовної (текстової, дискурсивної) взаємодії спеціальних мовних маркерів – сугестем, які потужно впливають на вибір тих чи інших уподобань у діяльності людини, на світ її особистісних смислів, непідвладних свідомості [13: 21]. У наведених прикладах сугестемами є нові, введені автором несподівані елементи ФО, які у певному контексті замінюють узвичасні компоненти фразеологізмів, порушуючи автоматизм сприйняття і в такий спосіб здійснюючи вплив на читача.

II. Частотним і ефективним прийомом трансформації фразеологізмів є розширення їхнього компонентного складу (11 %). Додавання часто мають іронічний характер, оживляють внутрішню форму фразеологізму, вносячи нові відтінки в його розуміння. Розширення може реалізовуватися за рахунок компонентів, які належать до різних частин мови. Найчастіше розширення відбувається за допомогою прикметникових компонентів, що завдяки мовній природі цього частиномовного класу, одночасно візуалізуючи створюваний автором образ й скеровуючи його на актуальний сегмент дійсності, сприяє підсиленню

експресії біблійних фразеологізмів, наприклад: «*Справа Божя – і кримінальна*» (Україна молода, 20.10.10), «*Вигнання з «регіонального» раю*» (Україна молода, 14.11.13).

Розширювати склад фразеологізму може й іменник, що сприяє певному уточненню, конкретизації значення фразеологізму, як, наприклад, у заголовку: «*Кім Каїн і Кім Авель*» (Україна молода, 17.06.09) пор. відомі біблійні імена *Каїн та Авель*.

III. Усічення компонентів біблійного фразеологізму вживається з меншою динамікою (7 %). Редукції компонентів здебільшого зазнають відомі широкому загалу фразеологічні вислови, тому читач одразу відновлює у свідомості первісну форму стійкої сполуки, поданої у скороченому варіанті. Наприклад, заголовки: «*Око за око?*» (День, 23.03.12) пор. ФО *око за око, зуб за зуб* – «вживається для вираження прагнення помститися за вчинене зло, несправедливість, образу [12: 462]», «*Хто рано встає*» (Україна молода, 26.05.11) пор. відоме прислів'я *Хто рано встає, тому Бог подає*. Така недовомленість змушує читача самому продовжити речення (з огляду на активність процесів сприйняття) й сформулювати результат.

IV. Серед прийомів трансформації біблійних ФО також наявна контамінація та комбіновані зміни (14 %). Так, заголовки «*Тернистий шлях із глухого кута*» (Україна молода, 12.11.09) та «*Вавилонське стовпотворіння – друге прииєстя*» (Україна молода, 30.08.12) ілюструють явище контамінації – поєднання двох ФО, що створює несподіваний ефект, порушує стандартність повідомлення, зацікавлюючи читача й заохочуючи до подальшого прочитання повідомлення. Заголовок «*Не гречкою єдиною. Рисом теж можна*» (Україна молода, 22.05.12) є комбінованою видозміною біблійної ФО *не хлібом єдиним*: заміна компонента та одночасне приєднання конструкції, що не тільки уточнює й розгортає попередню інформацію, а й емоційно насичує заголовок. Такі одночасні варіації ФО здебільшого активізують сприйняття заголовка та здійснюють потужний вплив.

Отже, фразеологічні одиниці біблійного походження є актуальними й продуктивними в заголовках українських газет. Активне використання цих мовних одиниць виправдане їхньою високою емоційною насиченістю та образністю, що надає динамічності повідомленням й активізує сприйняття медійних заголовків.

Серед способів актуалізації біблеїзмів у заголовках сучасної української преси виявлено: вживання ФО у вихідній та трансформованій формі. Останній вияв функціонування біблеїзмів є найчастотнішим, оскільки використання видозмінених біблеїзмів порушує стандарт, деавтоматизує сприйняття заголовка та потужніше впливає на адресата.

Впливову насиченість заголовків пояснюємо не лише природною сугестивністю мови в цілому, а й відповідним потенціалом ФО та застосуванням характерних технік комунікативного впливу, насамперед технікою переривання патерну, яка реалізує непрогнозовану читачем зміну емоційного стану, що забезпечує максимальний вплив повідомлення. Більш детальний аналіз механізмів реалізації цієї техніки вбачаємо у перспективах подальших досліджень.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бадрак В. В. Фактори ефективності і впливу друкованих ЗМІ (преси) на електорат: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец.: 10.01.08. «Журналістика» / В. В. Бадрак. – К., 2000. – 21 с.
2. Земская Е. А. Цитация и виды ее трансформации в заголовках современных газет / Е. А. Земская // Поэтика. Стилистика. Язык и культура. – М., 1996. – С. 157 – 168.
3. Зорівчак Р. П. Біблеїзми в нашому мовленні / Р. П. Зорівчак // Кримська Світлиця, 2006. – № 38 – 103 с.
4. Ковалевська Т. Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування: моногр. / Т. Ю. Ковалевська. – О.: Астропринт, 2008. – 324 с.
5. Новий словник іншомовних слів. [укладання і передмова О. М. Сліпушко. 20 000 слів]. – К.: Аконтіт, 2007. – 848 с.
6. Поршнева Б. Ф. Контрсуггестия и история // История и психология / Под ред. Б. Ф. Поршнева, Л. И. Анцыферовой. – М.: Мысль, 1971. – С. 7 – 35.
7. Потятинник Б., Лозинський М. Патогенний текст / Б. Потятинник, М. Лозинський. – Львів: Месіонер, 1996. – 296 с.
8. Саввина О. О. О трансформациях клишированных выражениях в речи. / О. О. Саввина // Паремнологические исследования. Ред. Т. Пермякова. – Москва: Наука, 1984. – 200-222 с.
9. Селиванова Е. Новые подходы к изучению фразеологии в парадигмальном пространстве современной лингвистики / О. Селиванова // Світ свідомості в мові. Мир свідомості в мові. Мир свідомості в мові. Монографічне видання. – Черкаси: Ю. Чабаненко, 2012. – С. 169 – 184.

10. Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови/ В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К.: Освіта, 1998. – 224 с.
11. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови: [навч. посіб.] / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К.: Знання, 2007. – 494 с.
12. Фразеологічний словник української мови: у 2-х книгах. Кн.2. / уклад. [В. М. Білоноженко та ін.]. – К.: Наук. думка, 1999. – 876 с.
13. Черепанова И. Ю. Заговор народа. Как создать сильный политический текст. / И. Ю. Черепанова – М.: КСП+, 2002. – 464 с.
14. Черкас Н. В. Мовно-стилістичні засоби відображення біблійних мотивів у повосенному американському романі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. В. Черкас. – Львів, 2004. – 20 с.
15. Шейнов В. П. Психотехнологии влияния / В. П. Шейнов – М.: АСТ; Мн.: Харвест, 2005. – 448 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Інна Лакомська – викладач кафедри українознавства та лінгводидактики Одеської національної академії харчових технологій; аспірант кафедри української мови Одеського національного університету імені Іллі Мечникова.

Наукові інтереси: дослідження впливового аспекту фразеологічних одиниць; вивчення базових методик нейролінгвістичного програмування у засобах масової інформації.

ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИКИ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ З ГАСТРОНОМІЧНИМ КОМПОНЕНТОМ

Оксана ЛАПИНІНА (Київ, Україна)

У статті розглянуто особливості семантики фразеологічних одиниць німецької мови з гастрономічним компонентом, встановлено їхню тенденцію до антропоцентризму та з'ясовано роль гастрономічного компонента у значенні фразеологічних одиниць.

Ключові слова: фразеологічні одиниці, семантика, гастрономічний компонент, антропоцентризм, вторинна номінація, конотація, картина світу.

The article deals with the peculiarities of the semantics of phraseological units with a gastronomic component in the modern German language. Their tendency to anthropocentrism is defined and the role of gastronomic component in the meaning of phraseological units is indicated.

Key words: phraseological units, semantics, gastronomic component, anthropocentrism, secondary nomination, connotation, picture of the world.

Фразеологія є невід'ємною частиною мовної системи, фрагментом мовної картини світу. Фразеологічні одиниці (ФО) завжди звернені до суб'єкта, тобто вони виникають не стільки для того, щоб описувати світ, а для того, щоб його інтерпретувати, оцінювати та виражати до нього суб'єктивне ставлення. Німецька фразеологія відображає багатотисялітню історію німецького народу, особливості його культури, побуту, звичаїв та традицій. У фразеологічній системі німецької мови широко представлені ФО з гастрономічним компонентом, в семантиці яких відображається своєрідне культурне середовище та досвід суспільства.

Актуальність дослідження зумовлена антропоцентричним спрямуванням сучасної лінгвістики на вивчення та розв'язання питань щодо отримання, збереження та передачі інформації фразеологічними засобами і визначається потребою дослідження семантики ФО з гастрономічним компонентом у сучасній німецькій мові, як одного з найбільш яскравих вербальних засобів вираження фразеологічної картини світу.

Семантика ФО є предметом дослідження багатьох науковців: М. Ф. Алефіренко, В. П. Жукова, А. Г. Назаряна, В. М. Телії, О. Л. Толстової, І. І. Чернишової [1; 2; 10; 13; 14; 18; 19; 20]. Вивченню гастрономії у різних аспектах присвячено низку праць сучасних дослідників на матеріалі французької мови: Я. В. Браницька – гастрономія в когнітивно-ономасіологічному аспекті [6], Д. Ю. Гулінов – специфіка лінгвокультурної сфери «Гастрономія» [8], О. О. Дормідонтова – гастрономічна метафора [9]; англійської мови: Е. А. Гашимов – лексико-фразеологічне поле «Продукти харчування»: структурно-семантична та прагматична характеристики [5], А. Ю. Земскова – гастрономічний дискурс: лінгвосеміотична характеристика [11], І. В. Пахомова – метафоричне представлення концепта «Їжа» [16]; німецької мови: П. П. Буркова – кулінарний рецепт як особливий вид тексту [4], Н. П. Головніцька – гастрономічний дискурс: лінгвокультурний аспект [7].

Об'єктом нашого дослідження є ФО німецької мови з гастрономічним компонентом. **Предметом** дослідження є особливості семантичної організації ФО німецької мови з гастрономічним компонентом.

Метою дослідження є з'ясування особливостей семантики ФО з гастрономічним компонентом у німецькій мові.

Фразеологічна семантика – продукт лінгвокреативної діяльності, яка ґрунтується на синергетичній взаємодії мислення, свідомості, мови та мовлення. Вона формується в процесі утворення фразеознака і являє собою єдність його значення та змісту [1: 82]. Специфіка фразеологічного значення полягає в особливому способі відображення ним навколишньої дійсності та визначається взаємодією його компонентів: денотативного, сигніфікативного та конотативного. При чому останній, показниками якого є образність, стилістична забарвленість та експресивність, – на думку багатьох дослідників, провідний у значенні ФО [14; 16; 18; 20]. Як відзначає В. М. Мокієнко, для фразеологічної системи характерна ідеографічна вибірковість, врахування якої забезпечує її більш сконцентрований опис, створює основу для виявлення ізосемантичних рядів, характерних для ФО [12: 4].

ФО з гастрономічним компонентом, з одного боку, є носіями певним чином інтерпретованих довербальних смислів, на основі яких сформувалися їх значення, а з іншого, – використання ФО у процесі комунікації формує новий смисл, вербалізований знаками вторинної номінації [1: 27]. Так, наприклад, фразема *rin in die Kartoffeln, raus aus den Kartoffeln* (дослівно: *в картоплю, з картоплі*) на сьогодні означає: *'то туди, то сюди'*. Словник Дуден дає таке пояснення виникненню цього значення: раніше, під час військових маневрів, не було чітко зрозуміло, чи дозволено солдатам перебувати на полях картоплі чи ні. Дуже часто наказ, відданий одним військовим начальником, про включення картопляних полів до поля бою, відмінювався іншим командуючим, тому солдати, то проводили маневри на полях картоплі, то змушені були їх відразу залишити. Згодом цей зворот почали застосовувати стосовно будь-яких розпоряджень, які спочатку вимагали однієї дії, а потім зовсім іншої, протилежної (вторинна номінація) [21].

ФО у порівнянні зі словом володіє набагато складнішою семантичною структурою та відповідно об'ємнішим та багатшим смисловим змістом [14: 153], що підтверджується лексикографічними та фразеографічними джерелами. У більшості випадків у тлумачних словниках кількість слів, необхідних для передачі значення будь-якої ФО, майже завжди перевищує кількість її компонентів. Наприклад, для німецького фразеологізму: *überall sein Brot finden* в словнику Дудена подано дефініцію: *so anständig, fleißig, geschickt sein, dass man überall Arbeit findet* [21]. Таким чином, для передачі значення ФО, яка складається з 4 лексичних компонентів, потрібно було 10 слів. При цьому слід зазначити, що навіть така дефініція не в змозі передати всю повноту змісту ФО, зокрема найважливіший компонент її значення – конотацію.

На думку багатьох дослідників, загальною закономірністю фразеології в мовах світу загалом є перевага (в кількісному відношенні) полів з негативною конотацією над полями з позитивною конотацією [12; 17]. О. Д. Райхштейн пояснює цю закономірність більш гострішою та диференційованою емоційною та мовленнєво-мисленнєвою реакцією людей саме на негативні явища, а також характерною для стресових, тобто різко негативних емоційних станів, тенденцією до використання готових мовленнєвих форм, серед яких – стійкі словесні комплекси [17: 61].

Ми дослідили 207 ФО німецької мови з гастрономічними компонентами «Brot», «Butter», «Kartoffel», «Bier», «Wurst», «Wein» і виявили:

по-перше, найчисленнішу групу (73) складають ФО з компонентом «Brot» (це пояснюється не лише тим, що хліб – продукт життєвої необхідності: в поняття «Brot» (хліб) німці вкладають ширший сенс, ніж ми; під цією назвою в Німеччині мають на увазі різноманітну випічку, тістечка та печиво);

по-друге, більше половини досліджених ФО (141) антропоцентричні, тобто пов'язані з людиною, її рисами характеру, поведінкою тощо.

Серед антропоцентричних ФО було виділено кілька груп:

1. Міжособистісні відносини (35):

J-m reinen Wein einschenken – сказати кому-небудь всю правду; *j-m Wein in den Wasser gießen* – охолодити чийсь запал; *Wasser predigen und Wein trinken* – лицемірити; *dickes Bier mit j-m machen* – приятелювати, водитися, мати справу з ким-н.; *wie saures Bier ausbieten* – намагатися позбутися, здихатися кого-н.; *j-m etwas aufs Brot schmieren* – улещувати кого-н.; *j-m die Butter vom Brote nehmen* – поживитися за чий-н. рахунок; *j-d will immer eine besondere Wurst gebraten haben* – хто-н. претендує на особливу увагу до себе.

2. Сфера діяльності, робота (34):

Etwas mit einem wahren Biereifer tun – робити що-н. з надмірною ретельністю; *das ist ein hartes Brot* – хліб, здобутий у поті чола; *sein gutes Brot haben* – добре заробляти; *sein hartes Brot haben* – мати невеликий заробіток; *das liebe Brot kaum haben* – ледве зводить кінці з кінцями; *sein eigen Brot essen* – жити своєю власною працею; *ans Brot kommen* – знайти засоби до існування; *in Arbeit und Brot kommen* – влаштовуватися на роботу; *brotlos werden* – втратити заробіток.

3. Життєвий шлях (24):

Bei Wasser und Brot sitzen – сидіти на хлібі та воді; *kleine Brötchen backen müssen* – відступатися; *an der Bierbank sitzen* – жити по-обивательському, по-міщанському; *die Butterseite des Lebens* – приємна сторона життя; *es geht um die Wurst* – настав вирішальний момент; *das ist mein Bier* – це моя справа.

4. Характеристика людини, її позитивні та негативні риси (20):

Fluchen wie ein Bierkutscher – лаятися як візник; *wissen auf welcher Seite das Brot gebuttert ist* – бути бувалою людиною; *Butter auf dem Kopf haben* – мати підмочену репутацію; *j-d lässt sich die Butter vom Brot nicht nehmen* – хто-н. не дасть себе скривдити; *j-d muss noch ein paar Butterbrote essen* – ще не дуже досвідчений, ще не доріс; *ein armes Würstchen* – бідолаха; нікчемна людина.

5. Емоційний стан та почуття (12):

Das Bier wurde j-m sauer – у кого-н. зіпсувався настрій; *er sieht aus, als hätten ihm die Hühner das Brot genommen* – він зовсім занепап духом; *wie Butter an der Sonne dastehen* – зовсім розгубитися; *da ist mit die Butter vom Brot gefallen* – у мене серце у грудях обірвалося; *es ist j-m alles Wurst* – кому-н. байдуже.

6. Попередження, фізична розправа, смерть (11):

Dem ist sein Brot gebacken – йому не уникнути покарання; *j-n vom Brote tun* – позбавити кого-н. життя; *j-m ist sein letztes Brot gebacken* – кому-н. лишилося недовго жити; *die Kartoffeln von unten wachsen sehen* – лежати в могилі; *aus jemandem Wurst machen* – жорстоко побити когось.

7. Зовнішній вигляд, фізичний стан (5):

Wie saures Bier aussehen – мати кислий вигляд; *eine Kartoffel im Strumpf haben* – ходити в драних панчохах.

Як бачимо, розподіл досліджуваного матеріалу по тематичним групах і семантичних полях свідчить про тенденцію до антропоцентризму. ФО німецької мови з гастрономічними компонентами «Brot», «Butter», «Kartoffel», «Bier», «Wurst», «Wein» найбільш широко представлені фразеосемантичними групами на позначення міжособистісних відносин та діяльності людини і в більшості випадків мають негативну конотацію – небезпека, покарання, смерть, важка праця, негативні емоції та поведінка по відношенню до інших; на другому місці – нейтральна конотація, і лише незначна частина ФО має позитивне значення (в основному це стосується позитивних сторін життя та рис характеру людини). Гастрономічний компонент є одним із стрижневих компонентів у значенні ФО. Крім того, слід зазначити, що присутність того чи іншого гастрономічного компонента обумовлює певне загальне значення ФО, до складу якої він належить. Так, ФО з компонентом *Brot* вказують здебільшого на фінансову сторону життя людини, ФО з компонентами *Bier*, *Wein* характеризують людину та її поведінку по відношенню до інших, ФО з компонентами *Butter*, *Kartoffel*, *Wurst* дають оцінку емоційному стану людини, описують її зовнішній вигляд та життєву позицію.

Перспективним вважаємо дослідження функціонування ФО з гастрономічним компонентом у сучасній німецькій мові.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алефиренко Н. Ф. Фразеология в свете современных лингвистических парадигм: Монография / Алефиренко Н. Ф. – М.: ООО Изд-во «Элпис», 2008. – 271 с.
2. Алефиренко Н. Ф. Фразеология и паремология: Учебное пособие для бакалаврского уровня филологического образования / Н. Ф. Алефиренко, Н. Н. Семенов. – М.: Флинта: Наука, 2009. – 344 с.
3. Бинович Л. Э. Немецко-русский фразеологический словарь / Л. Э. Бинович. – Москва : Аквариум, 1995. – 768 с.
4. Буркова П. П. Кулинарный рецепт как особый тип текста (на материале русского и немецкого языков): автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / П. П. Буркова. – Ставрополь, 2004. – 29 с.
5. Гашимов Э. А. Структурно-семантические и прагматические характеристики английского лингвокультурного кода: на материале лексико-фразеологического поля «Продукты питания»: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Э. А. Гашимов. – Самара, 2005. – 28 с.
6. Браницька Я. В. Гастрономі в сучасній французькій мові: когнітивно-ономасіологічний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.05 «Романські мови» / Я. В. Браницька. – К., 2009. – 20 с.
7. Головницкая Н. П. Лингвокультурные характеристики немецкого гастрономического дискурса : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н. П. Головницкая. – Волгоград, 2007. – 26 с.
8. Гулинов Д. Ю. Национальная специфика французской лингвокультурной сферы «Гастрономия» : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.05 «Романские языки» / Д. Ю. Гулинов. – Волгоград, 2007. – 25 с.
9. Дормидонтова О. А. Гастрономическая метафора как средство концептуализации мира : на материале русского и французского языков : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.05 «Романские языки» / О. А. Дормидонтова. – Тамбов, 2011. – 25 с.
10. Жуков В. П. Русская фразеология / В. П. Жуков, А. В. Жуков. – М.: Высшая школа, 1989. – 408 с.
11. Земскова А. Ю. Лингвосомиотические характеристики англоязычного гастрономического дискурса : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / А. Ю. Земскова. – Волгоград, 2009. – 33 с.
12. Мокиенко В. М. Идеография и историко-этимологический анализ фразеологии / В. М. Мокиенко // Вопросы языкознания. – М.: Наука, 1995. – № 4. – С. 3–14.
13. Мокиенко В. М. Фразеология и языковая игра : динамика формы и смысла / В. М. Мокиенко // Учені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. – 2012. – Т. 25. – № 2. – С. 100–109.
14. Назарян А. Г. Фразеология современного французского языка: учеб. 2-е изд. перераб. и доп. / Назарян А. Г. – М.: Высшая школа, 1987. – 288 с.
15. Німецько-український фразеологічний словник [уклад. В. І. Гаврись, О. П. Пророченко]. – К.: Радянська школа, 1981. – Том 1. – 416 с.; Том 2. – 382 с.
16. Пахомова И. В. Метафорическое представление концепта «еда/пища» в английской языковой картине мира новоанглийского периода: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / И. В. Пахомова. – М., 2003. – 23 с.
17. Райхштейн А. Д. Сопоставительный анализ немецкой и русской фразеологии / Райхштейн А. Д. – М.: Высшая школа, 1980. – 143 с.
18. Телия В. Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / Телия В. Н. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1996. – 288 с.
19. Толстова О. Л. Семантичні особливості компаративних фразеологізмів сучасної іспанської мови з ономастичним компонентом / О. Л. Толстова // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – К.: КНЛУ, 2013. – Вип. 30. – С. 300–306.
20. Чернышева И. И. Фразеология современного немецкого языка / Чернышева И. И. – М.: Высшая школа, 1970. – 200 с.
21. Duden. Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten. Wörterbuch der deutschen Idiomatik [Hrsg. und bearb. von G. Drosdowski und W. Scholze-Stubenrecht]. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich : Duden Verlag, 1992. – Bd. 11. – 846 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Оксана Лапиніна – аспірант кафедри німецької філології Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: фразеологія німецької мови, лінгвокультурологія.

СОМАТИЧНІ ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

Олена РЕШЕТОВА (Запоріжжя, Україна)

У статті розглядаються проблеми взаємозв'язку української та англійської мов, мислення та культур, також проблеми впливу мов на світогляд та відображення культури в мовах. Соматичні фразеологічні одиниці (ФО, один із компонентів котрих – назва частини тіла людини або тварини) становлять значну частину фразеологічного рівня мови.

Ключові слова: соматизм, фразеологізм, вербалізація, образність, народність, культура, галузь, термін.

The article dwells upon the analysis of phraseological units and increasing interest to the problem of correlation of the Ukrainian and English languages, thinking and culture, to the problem of language influence on the world outlook and the reflection of culture on it. Somatic phraseological units (one of the components of which denotes a part of human or animal body) form a great part of phraseological level of the language.

Key words: somatism, phraseological unit, verbalization, vividness, nationality, culture, branch, term.

Останнім часом зростає інтерес до проблем взаємозв'язку мови, мислення та культури, проблемам впливу мови на світогляд та відображення культури в мові. Соматичні фразеологічні одиниці (ФО, один із компонентів котрих – назва частини тіла людини або тварини) складають значну частину фразеологічного рівня мови.

Назви частин тіла найчастіше беруть участь в утворенні фразеологізмів. Значущість соматизмів є загальною рисою багатьох, якщо не усіх систем фразеологізмів. Відповідно до даних Оксфордського словника ідіом (*The Oxford Dictionary of Idioms*) в англійській мові на першому місці для утворення фразеологізмів є такі слова як рука, очі й голова [7].

Важливим літературним джерелом фразеологічних одиниць є Біблія. Століттями Біблія була книгою, що найбільше читалася й цитувалася. З її сторінок в англійську мову увійшла велика кількість ідіом давньоєврейського і грецького походження. Друге місце займають твори В. Шекспіра, їх більше 100, ще багато інших геніальних письменників збагатили англійську фразеологію. Також ФО тісно пов'язані з античною історією і культурою. У сучасній англійській мові є багато фразеологічних зворотів французького, німецького, іспанського походження. В англійську мову вони прийшли шляхом калькування.

Дослідження фразеології у вітчизняній науці починається ще з праць О. О. Шахматова, Ф. П. Фортунатова, О. О. Потебні, В. В. Виноградова, С. І. Ожегова, О. М. Бабкіна, М. М. Шанського, В. Л. Архангельського, В. П. Жукова, О. І. Молоткова, Л. І. Ройзензона та інших науковців ХХ–ХІХ ст.

Розвиток фразеологічних студій на Україні пов'язаний з іменами Л. А. Булаховського, П. Й. Горещького, І. К. Білодіда, І. Г. Чередниченка, П. П. Плюща та інших сучасних мовознавців. Творчий доробок цих науковців важко переоцінити.

Отже, **метою** статті є дослідити тематичне поле соматизмів в англійській мові. **Завданням** є визначення тематичного поля англійських фразеологізмів із соматичним компонентом.

Матеріалом дослідження є слова–назви частин тіла в англійській мові, а також тематичне поле соматизмів.

Предметом дослідження є специфіка мовної свідомості англійців, яка виявляється при описі людського тіла та аналіз тематичного поля соматизмів. **Об'єктом** дослідження слугують соматизми – фразеологічні одиниці англійської мови, закріплені в системі мови переносні значення, які об'єктивують типізовані знання та уявлення про частини тіла в проекції на людину.

Соматичні фразеологізми, тобто одиниці, до складу яких входять компоненти, що є назвами частин тіла людини (соматизми) [1: 29] привертають значну увагу. Термін *соматичний* бере свій початок з біології та протиставляється терміну *психічний*. Цей термін (від грец. *sōma* – тіло) використовують для позначення різноманітних явищ в організмі, пов'язаних з тілом, а не з психікою. Позначення «соматизм», «соматичний» мають різні тлумачення. Згідно широкому тлумаченню, це засоби вказання на явища, що відносяться до сфери тілесності. У вузькому сенсі, соматизм – це будь-яка значуща ознака, положення або рух особи і всього тіла людини, тобто термін, що охоплює всі форми однієї з невербальних

мов – соматичної мови, яка включає жести, міміку, пози, вирази осіб і різноманітні симптоми душевних рухів і станів [6:103].

Опрацювання фразеологічного матеріалу різних мов відкриває нові можливості для вивчення проблеми відображення у фразеології елементів матеріальної і духовної культури народу, з'ясування її різнобічних зв'язків із мисленнєвими та пізнавальними процесами.

Аналіз сучасної лінгвістичної наукової літератури свідчить про підвищений інтерес до проблем фразеології (Н. Алефіренко, В. Телія, А. Архангельська, Я. Баран, І. Голубовська, О. Селіванова, Ю. Солодуб, Р. Хайруліна, Я. Бакай, О. Забуранна, О. Андрейченко, О. Нагорна, Е. Солодухо, М. Лемський, О. Левченко та ін.).

На думку В. М. Телії, мовна картина світу – це неминучий для розумово-мовної діяльності продукт свідомості, який виник у результаті взаємодії мислення, дійсності та мови як засобу вираження думок про світ в актах комунікації [5: 178]. Мовна свідомість тісно переплітається з поняттям мовної картини світу – світогляду, відображеного в мові.

Соматизми – це своєрідні «мікротексти», які вбирають в себе різноманітну інформацію про об'єкти реальної дійсності. Вони не лише називають предмети реальності, а й передають інформацію про психологічний та емоційний стан людини, говорять про її відношення до певного предмета чи ситуації. Соматична лексика – одна з найбільш стародавніх універсальних лексичних груп й один із самих актуальних об'єктів дослідження в порівняно-історичних, структурно-порівняльних і лінгвокультурологічних працях вітчизняних і закордонних лінгвістів, що виділяють цей пласт лексики зазвичай першим в лексико-тематичній системі будь-якої мови. Соматичні одиниці стали об'єктом дослідження мовознавців М. В. Ломоносова, Ф. І. Буслаєва, О. О. Потебні, І. І. Срезневського, П. Ф. Фортунатова, О. О. Шахматова та ін. Вони ґрунтовно дослідили синтаксичну природу словосполучень, а також висвітлили стилістично-семантичні особливості стійких компонентів слів [3: 169]. Соматичні фразеологізми привертають до себе увагу мовознавців, через те що вони містять у собі велику силу експресії та емоцій. Саме з цих крилатих висловів до нас дійшли знання, радість, страждання, сміх і сльози, любов і гнів, віра і безвір'я, правда і кривда, чесність і обман, праця і лень, істина й омана, отримані з величезного досвіду людства. Соматичні фразеологізми національної мови збагачуються та вдосконалюються, вбираючи в себе безцінні скарби із приказок та прислів'їв, афоризмів і анекдотів, дотепів і каламбурів, сентенцій і парадоксів.

Ядро соматичної лексики включає три розряди назв:

1) загальні позначення тіла / частин людського тіла і назви, пов'язані із специфікою чоловічого і жіночого тіла;

2) позначення внутрішніх органів, які забезпечують життєздатність і життєдіяльність людського організму;

3) позначення матерії (субстанції) тіла людини і його органів [6: 104].

За допомогою фразеологічних засобів із такими соматичними компонентами, як *волосся, вухо, голова, нога, око, плече, рука, спина, шия*, вербалізується концепт «позитивна соціальна взаємодія». Носії англійської мови найчастіше використовують для позначення сфери позитивної соціальної взаємодії ідіоми з компонентами *back, elbow, eye, face, foot, hand, head, knee, leg, mouth, shoulder* [2: 7]. Наприклад, *more power to smb.'s elbow* вживається для вираження підтримки або заохочення; *to save smb.'s face* – допомогти комусь не втратити гідності; *a helping hand* – допомога; *to lend a hand* – протягнути руку допомоги; *to hold sb's hand* – допомагати комусь у важкій ситуації; *to give smb. a leg up* – допомогти комусь покращити своє становище; *to put one's money where one's mouth is* – підтримати когось матеріально; *be / to give smb. a shoulder to cry on* – підтримувати когось, співчувати комусь; *to take smb. in hand* – слідкувати за чиеюсь поведінкою, виховувати когось; *the apple of smb.'s eye* – людина, яку більше люблять і якій виявляють прихильність; *to know smb. like the back of one's hand* – бути знайомим з кимось; *to start off the right foot* – розпочинати дружні стосунки; *the bee's knees* – приятель, друг, чудова людина.

Величезна частина соматизмів описує зовнішні характеристики частин тіла, фізичні особливості та емоціонально-естетичну сторону. Органи людського тіла можна по-різному класифікувати і виділяти їх у групи за різними ознаками: наприклад, є органи, що приймають

інформацію ззовні – це очі, вуха, ніс. У цьому не беруть участі, навпаки, живіт, плечі й ноги.

Опорними компонентами в англійській фразеології є соматизми *ear, eye, neck, tooth: four eyes are more than two* – одна голова добре, а дві – краще; *to have (a good) head on one's shoulders*; *to have one's head screwed on right / the right way*; *have a good head for smth.*; *have / put an old head on young shoulders* – дурна голова; без голови; в голові кебета догори дригом стала; одна голова добре, а дві краще.

Соматизм часто використовується для опису характеру людей: *to have heart of gold // big / soft / kind heart* – мати золоте / добре / велике серце. Найчастіше вживання слова «серце» говорить про позитивні якості людини. Досить часто серце зв'язане з поняттям любові: *to open one's heart to* – відкрити серце/ віддати комусь своє серце; *to break one's heart* – розбити серце. Слід відзначити сильну фразеологічну еквівалентність українського слова «душа»: в українців воно асоціюється з серцем. Наприклад, аналог українського вираження *душа пішла в н'яму* – *one's heart sank into one's boots*; *вилити душу* – *to bare one's heart*.

Соматизм із компонентом *hand / рука* грає практично універсальну роль: це слово вживається з різними значеннями, найбільш часті з яких 'спілкування', 'майстерність', 'діяльність', 'обмін', тобто практичне застосування думки. Особливо багато фразеологічних одиниць, що містять даний соматизм, зі значенням «перебування чого-небудь у кого-небудь та отримання», наприклад: *to take something in hand / lay hands on* – накласти руку на що-небудь / придбати що-небудь до рук / взяти в свої руки; *to hold well in hand* – тримати в своїх руках; *to take oneself in hand* – взяти себе в руки; *hands off!* – Руки геть!; *to fall / get into somebody's hands* – потрапити в чийсь лапи.

Для соматизмів характерна складна система переносних значень і підвищена продуктивність у сфері словотвору. Цьому процесу найчастіше піддаються соматизми, що представляють собою назви зовнішніх частин тіла, тобто найбільш активних і функціонально очевидних для людини. Вони розпадаються на два класи в свою чергу: це голова, обличчя (і його складові частини – очі, ніс, рот, вуха) – з одного боку, і кінцівки – руки, ноги – з іншого боку. Використовуючи назви частин тіла в переносному значенні як порівняння і метафори в ідіомах, прислів'ях, люди намагаються повніше передати свої думки або створити більше враження від сказаного. Тіло людини порівнюють, коли говорять про щось максимально знайоме. Вираз *to have something at one's fingertips* 'знати, як свої п'ять пальців' говорить сам за себе. Характерно, що одним із хрестоматійних прикладів різниці в баченні світу носіями української та англійської мов є той факт, що одній назві деяких частин тіла в українській мові відповідають два слова в англійській (рука → *arm, hand*; нога → *leg, foot*). Людське тіло – галузь дійсності, яка присутня в житті носія будь-якої мови, але сприймають та оцінюють частини тіла носії різних мов по-різному, тому вона є цінним матеріалом для вивчення мовних картин світу. Відомо, що кращім методом пізнання чого-небудь є зіставлення з йому подібним. Виявити особливості мовної свідомості носіїв однієї мови можливо шляхом зіставлення його з мовною свідомістю носіїв іншої мови. Мовна свідомість відображає світосприйняття, культуру, історію нації. Це поняття об'ємне, тому вивчення мовної свідомості складається з дослідження її мовних проявлень в окремих галузях. «Те, що дійсність представлена в різних мовах по-різному, проявляється навіть в такій, здавалося б, об'єктивній, універсальній сфері, як тіло людини» [4: 397].

Соматична фразеологія – одна з великих і продуктивних груп у фразеології. Широке вживання соматизмів у складі фразеологічних одиниць у значній мірі обумовлено тим, що соматизми являють собою один із найдавніших шарів у лексиці різних мов і входять в ядро основного складу словникового фонду мови. Популярності СФО сприяють також актуальність змісту, яскрава образність, народність, нескладність граматичного оформлення і стилістичне розмаїття. Характерною рисою соматичної фразеології є наявність у мовах численних аналогів, дуже близьких за образною спрямованістю словосполучень. Ця особливість різко відрізняє соматичні фразеологізми від інших тематичних груп фразеологічних одиниць.

Висновки. Особливо перспективним для дослідження ми вважаємо вивчення того, яким чином соматичні фразеологізми відтворюють мовну картину світу. Потенційна кількість порівнянь фразеологізмів є необмеженою. В українських та англійських соматизмах є ознаки,

за якими характеризується людина в досліджуваних мовах. Переклад соматичних фразеологізмів – це окрема проблема. Треба вміти впізнавати їх у тексті і підбирати адекватний варіант перекладу. При цьому далеко не всі англійські фразеологізми мають точну відповідність в українській мові. Питання виявлення й вивчення різномовних фразеологічних соматизмів вимагає подальших досліджень.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Вакк Ф. О. О соматической фразеологии в современном эстонском литературном языке/ Ф. О. Вакк – Таллин, 1964. – 29 с.
2. Гарасюк Д. М. Роль соматизмів у вербалізації концептуальної сфери «позитивна соціальна взаємодія» / Д. М. Гарасюк. – Філологічні науки. – 2007. – № 4.
3. Гак В. Г. Фразеология, образность и культура / В. Г. Гак. – Советская лексикография. Сборник статей, – М., 1988. – 169 с.
4. Иорданская Л. Н. Лингвистика частей тела /Л. Н. Иорданская. – Семиотика. Лингвистика. – М., 1989.
5. Телия В. Н. Метафоризация и её роль в создании языковой картины мира / В. Н. Телия. – М.: Наука, 1988. – С. 173–203.
6. Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка / Н. М. Шанский. – М.: Высшая школа, 1985. – С. 103–110.
7. Oxford Dictionary of Idioms / Oxford University Press, 2004. – 352 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Решетова – викладач економіко-правничого коледжу Запорізького національного університету.
Наукові інтереси: дослідження соматичних одиниць англійської мови.

СЕМАНТИКО-ГРАМАТИЧНІ, СТРУКТУРНІ, ЕТИМОЛОГІЧНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОМАТИЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Тетяна ТОНЕНЧУК (Чернівці, Україна)

У статті розглядаються семантико-граматичні, структурні, етимологічні та функціонально-стилістичні особливості соматичних фразеологічних одиниць англійської мови. Автор описує підходи до класифікації ФО, які існують у лінгвістиці на сьогодні. Досліджувані фразеологізми класифіковано за їхньою співвіднесеністю із частинами мови та розподілено за структурою, описано їхні типи за джерелами походження і стилістичним забарвленням.

Ключові слова: фразеологія, соматична фразеологічна одиниця, семантико-граматичні розряди, комунікативні фразеологізми, генетична класифікація, етимологія, функціонально-стилістичні особливості, ареальні фразеологізми.

The article deals with the semantic-grammatical, structural, etymological and functional-stylistic features of somatic idioms of the English language. The author describes the approaches to the classification of phraseological units that exist in linguistics nowadays. Phraseological units under study are classified according to their correlation with the parts of speech and their structure, their types by source of origin and stylistic coloring are described.

Key words: phraseology, somatic phraseological unit, semantic-grammatical categories, communicative phraseological units, genetic classification, etymology, functional-stylistic features, areal phraseological units.

Сучасна лінгвістична наука та, зокрема, фразеологія оперує цілою низкою підходів до класифікації фразеологічних одиниць (далі – ФО), жоден з яких нарізно не охоплює усю різноманітність фразеологізмів часто через відсутність об'єктивних критеріїв, у той час як застосування кількох підходів дозволяє створити загальне цілісне уявлення про типи досліджуваних ФО та сприяє комплексному вивченню фразеологічного фонду будь-якої мови.

Питаннями класифікації ФО займалися Ш. Баллі [5], В. Виноградов [9], М. Шанський [19], О. Кунін [11], І. Чернишова [18], Н. Амосова [3], М. Тагієв [16], В. Архангельський [4], Л. Скрипник [15], Л. Булаховський [7] та ін.

Соматична фразеологія, яка є **об'єктом** нашого дослідження, характеризується значним обсягом у мові (Р. М. Вайнтрауб) [8], що визначає **актуальність** та необхідність її всебічного вивчення, класифікації та аналізу типів фразеологічних одиниць із лексичним компонентом-соматизмом (СФО). Не дивлячись на значну кількість досліджень таких фразеологізмів у різних мовах, не можна вважати СФО достатньо вивченими, оскільки раніше у сучасній англійській мові розглядалися тільки певні категорії СФО. Так, наприклад, І. Скрипник [14]

дослідила структурні та семантичні характеристики узуальних й оказіональних соматичних фразеологізмів із значенням інтерперсональних відносин (1200 прикладів досліджуваних одиниць).

Метою ж нашого дослідження є аналіз підходів до класифікації ФО, які існують у лінгвістиці на сьогодні, виявлення семантико-граматичних, структурних, етимологічних та стилістичних особливостей 3675 СФО, відібраних шляхом суцільної вибірки з чотирьох лексикографічних джерел: трьох двомовних словників (*Англо-Український Фразеологічний Словник* К. Т. Баранцева [21], *Англо-Русский Фразеологический Словарь* О. В. Куніна [22] та *Chambers Dictionary of Idioms* [23]) та вебресурсу *The Idiom Connection* [27]. Також ми послуговувались фразеологічним словником англійської мови *Longman Pocket Idioms Dictionary* [25] і вебресурсами *English Idioms & Idiomatic Expressions* [24], *The Free Dictionary by Farlex. Idioms* [26] та *The Phrase Finder* [28].

Нашим **завданням** є класифікувати досліджувані фразеологізми за їхньою співвіднесеністю із частинами мови (граматична / морфологічна класифікація), розподілити СФО за структурою (зі структурою речення та зі структурою словосполучення), а також дослідити їх за джерелами походження і стилістичним забарвленням.

Представниками семантичної класифікації фразеологізмів є Ш. Баллі [5] (виділяє фразеологічні групи і фразеологічні єдності, в основі його класифікації лежить принцип зв'язку між компонентами ФО), В. Виноградов [9] (визначає три типи ФО: фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності та фразеологічні сполучення), М. Шанський [19] (до трьох типів ФО, виділених В. Виноградовим, додає ще четвертий тип – фразеологічні вирази).

Класифікація на основі структурно-семантичних особливостей ФО була розроблена О. Куніним [11], який виділяє класи ФО на основі їхніх функцій у процесі спілкування: номінативні ФО, номінативно-комунікативні, ФО ні номінативного, ні комунікативного характеру, комунікативні ФО. І. Чернишова [18] пропонує інший тип структурно-семантичної класифікації ФО німецької мови і розрізняє три групи сталих словосполучень: фразеологічні єдності, фразеологічні вислови, фразеологічні сполучення. Користуючись контекстологічним методом, Н. Амосова [3] виділяє два класи ФО англійської мови: клас ідіом і клас фразем, а в основі класифікації знаходиться специфіка внутрішніх контекстуальних зв'язків в межах ФО. Класифікацію ФО на основі методу оточення (структурні зв'язки ФО з іншими одиницями в системі мови) запропонував М. Тагієв [16], розрізняючи ФО з одномісним, двомісним та трьохмісним оточенням (класифікація має чисельне структурне розгалуження на підгрупи та види).

Класифікацію ФО, що ґрунтується на граматичних, семантичних та структурних ознаках ФО здійснили В. Архангельський [4] і Л. Скрипник [15] (фраземи і стійкі фрази; ФО із структурою словосполучень та ФО зі структурою речень). М. Шанський [19] також поділив ФО за їхньою структурою на дві групи: зі структурою речення та зі структурою словосполучення. Д. Шмельов [20] розробив класифікацію ФО, що базується на парадигматичних, синтагматичних та дериваційних зв'язках компонентів сталих словосполучень.

Грамматично-функціональну класифікацію ФО, тобто розподіл на семантико-граматичні розряди (дієслівні, номінативні, ад'єктивні, адвербіальні, вигуківі та модальні ФО) підтримують у тому чи іншому вигляді, зокрема, О. Кунін, М. Алефіренко, А. Назарян, М. Шанський, В. Ужченко, Л. Авксентьев [11; 2; 12; 19; 17; 1] та ін. Багато вчених зараховують прислів'я та приказки до фразеології (О. Кунін, В. Ужченко, Л. Авксентьев, Я. Баран та ін.). На думку деяких дослідників граматичні розряди і граматична належність ФО не завжди збігаються, тому вони беруть за основу класифікації принцип співвіднесення семантики ФО зі значенням слова (В. Ужченко, Л. Авксентьев) або поділ ФО за синтаксичними функціями, які вони виконують у реченні на субстантивні, предикативні, атрибутивні, обставинні (Я. Баран, Л. Скрипник).

Слідом за вище згаданими науковцями ми поділяємо СФО на наступні граматичні (морфологічні) розряди на основі співвіднесення семантики ФО зі значенням слова як частини мови: дієслівні (виражають дію і функціонують найчастіше в ролі присудка), субстантивні (включають як назви предметів і явищ, так і назви осіб, частіше виконують у

реченні роль підмета або додатка), ад'єктивні (виражають ознаку предмета, явища й виконують у реченні роль означення), адвербіальні (функціонують у реченні в ролі обставини), вигуківі, модальні та комунікативні (за О. Куніним – ФО зі структурою речення). До останніх відносимо власне номінативні СФО зі структурою речення, прислів'я і приказки. Результати аналізу СФО за граматичною структурою проілюстровано в таблиці 1.

Таблиця 1

Семантико-граматичні та структурні типи СФО

Структурні типи	Граматичні розряди	Кількість СФО	Частка від загальної вибірки, %	Приклади
СФО-словосполучення (3354 СФО, 91,3 %)	дієслівні	2227	60,6%	<ul style="list-style-type: none"> • <i>be wax in one's hands</i> – цілком підкоритися волі іншого, бути сліпим знаряддям в чіхось руках • <i>get under one's skin</i> – дратувати когось; дошкулити комусь, дійняти до живого • <i>have one's eyes glued on</i> – не відривати, не відводити погляду, не зводити очей; милуватися • <i>place a price on one's head</i> – оцінити чинось голову, встановити винагороду тому, хто доставить певну особу живою або мертвою • <i>turn a deaf ear to</i> – не слухати, не звертати уваги, пускати щось повз вуха, бути глухим до чогось, ігнорувати
	субстантивні	531	14,5%	<ul style="list-style-type: none"> • <i>apple of one's eye (the)</i> – зіниця ока • <i>butter fingers</i> – роззява; людина, в якій все з рук падає • <i>chin music</i> – базікання, балаканина • <i>loose liver</i> – людина, що веде розпусне життя • <i>skeleton in the closet (cupboard)</i> – сімейна таємниця; неприємність, яку замовчують або приховують від чужих
	адвербіальні	402	10,9%	<ul style="list-style-type: none"> • <i>behind one's back</i> – таємно, нишком, поза очі, за спиною • <i>from the lips outwards</i> – несерйозно, нещиро • <i>in a twink of an eye</i> – миттю, швидко, негайно, не встигнеш і рота розкрити • <i>to the very bone</i> – до рубця; до самих кісток • <i>with open mouth</i> – голосно, гучно, вголос
	ад'єктивні	118	3,2%	<ul style="list-style-type: none"> • <i>chilled to the bone(s)</i> – що змерз, промерз до кісток • <i>out of heart</i> – засмучений, в пригніченому настрої; неродюча (про земельну ділянку) • <i>stripped to the skin</i> – обдертий, як липка • <i>with one's back to the wall</i> – припертий до стіни, у безнадійному, важкому, скрутному становищі • <i>young at heart</i> – молодий душею

	вигуків	65	1,8%	<ul style="list-style-type: none"> • <i>break a leg!</i> – ні пуху ні пера! • <i>God bless my heart!</i> – Боже мій!, ось тобі і маєш!, оце так! • <i>me foot!</i> – так я і повірив!, бреши далі! • <i>my eye(s)!</i> – слово честі!, тільки подумати!, чорт забирай!, оце так!, ось тобі й маєш! • <i>right about face!</i> – кругом!
	модальні	11	0,3%	<ul style="list-style-type: none"> • <i>at no hand</i> – ні в якому разі, аж ніяк • <i>on the foot of</i> – на підставі чогось, через щось • <i>on the other hand</i> – з другого боку, проте
	СФО-речення / комунікативні СФО (321 СФО, 8,7 %)	Власне номінативні зі структурою речення	154	4,2%
	Прислів'я, приказки	167	4,5%	<ul style="list-style-type: none"> • <i>belly is not filled with fair words (the)</i> – соловей піснями не ситий • <i>bird in the hand is worth two in the bush (wood)</i> – краще синиця в жмені, ніж журавель у небі • <i>close is the shirt but closer is the skin</i> – своя сорочка до тіла ближче • <i>grass shall not grow under one's feet</i> – під лежачий камінь вода не тече • <i>scratch my back and I'll scratch yours</i> – послуга за послугу; рука руку мие

Як і очікувалось, дієслівні СФО складають переважну частину від усієї вибірки – 60,6 % (2227 СФО). Тут найбільш типовими є наступні три групи словосполучень: (1) *Verb + (Article / Pronoun's) + (Adjective) + Somatism + Preposition + (Article / Pronoun's + (Adjective) + Noun) / (one / smth)* – налічує 22,3 % від усіх дієслівних СФО (напр.: *bite one's head off* – гостро, різко говорити з кимось, обірвати когось; *keep a jealous eye on (one / smth)* – ставитися з підозрінням, ревно оберігати свої інтереси; *wash one's hands with invisible soap* – терти руки (від задоволення, хвилювання, зніяковілості тощо)); (2) *Verb + (smth / one) + Preposition + (Pronoun's / Article) + (Adjective) + Somatism* (19,8 %) (напр.: *abate in one's flesh* – марніти, меншати у вазі; *bring (smth) about one's ears* – накликати на себе чийсь гнів, викликати багато нарікань, створити значні труднощі) та (3) *Verb+Article / Pronoun's + (Noun's)+Somatism* (16,3 % дієслівних СФО) (напр.: *bat an eyelash* – мигати, моргати очима; *meet one's eye* – потрапити комусь на очі; дивитися комусь просто в очі).

91,3 %, що складає 3354 досліджуваних фразеологізмів мають структуру словосполучень і лише 8,7 % мають структуру речень (321 комунікативна СФО). Сюди належать прислів'я і приказки (167 СФО), які складають 4,5 % від загальної вибірки та 154 власне номінативних СФО зі структурою речення (4,2 %).

Окремо розглянемо СФО-порівняння і ті СФО, що містять порівняння (52 СФО всього – 1,4 % від загальної вибірки), які можуть за своєю семантикою співвідноситися зі словами, що належать до різних частин мови. Нами зафіксовано СФО-порівняння із дієслівною структурою (11 СФО – 21,2 % від усіх СФО-порівнянь) (напр.: *better cut the shoe than pinch*

the foot – краще розрізати черевик, ніж пошкодити ногу; з двох лих вибирай менше; *know one like the palm of one's hand (smth)* – знати, як свої п'ять пальців, дуже добре знати когось), субстантивні (4 СФО – 7,7 %) (*eyes like saucers* – великі круглі очі; *face as long as a fiddle* – похмуре обличчя), ад'єктивні (13 СФО – 25 %) (*thin as a bone (as)* – худий, як тріска або скіпка; худий, аж ребра світяться; *flat as your hand (as)* – зовсім плоский; плоский, як дошка), адвербіальні (6 СФО – 11,5 %) (*as fast as one's legs (feet) can carry one* – щодуху, стрімголов; *like getting (trying to get) blood out of a stone* – майже неможливо), модальні (1 СФО – 1,9 %) (*neither hide nor hair* – нічого; жодного разу; ні слуху ні духу) та комунікативні (17 СФО, що складає 32,7 % від усіх СФО-порівнянь) (*one's eye is bigger than one's belly* – живіт ситий, та очі голодні; очі заздрісні; *two heads are better than one* – одна голова добре, а дві ще краще; розум добре, а два ще краще). Таким чином переважають СФО-порівняння із структурою речення та ад'єктивні СФО.

Генетична класифікація, детально опрацьована в дослідженнях Л. Булаховського, передбачає групування фразеологічного матеріалу за джерелами походження і включає вісім груп (прислів'я та приказки; професіоналізми; усталені вислови з анекдотів, жартів тощо; цитати й образи зі Старого й Нового Завітів; ремінісценції античної старовини; переклади поширених іншомовних висловів (французьких, німецьких, італійських, англійських); крилаті слова письменників; влучні фрази видатних людей [7: 102–103]. Ця класифікація була розроблена насамперед на матеріалі російської мови. Не зважаючи на те, що генетична класифікація не може охопити усі фразеологічні одиниці, бо далеко не завжди можна навіть при спеціальних дослідженнях точно встановити джерело виникнення того чи того вислову, вона все ж дає нам загальну картину етимологічного складу соматичної фразеології.

Отже, за походженням соматичних фразеологізмів виділяємо:

- Сталі вислови з народної мови (побутового народного мовлення). Сюди ж відносимо прислів'я і приказки, наприклад: *broad hat does not always cover a venerable head* – широкий капелюх не завжди прикриває поважну голову; зовнішність обманлива; *faint heart never won fair lady* – чия відвага, того й перемога; сміливість города бере; сміливий наскок – половина порятунку; *ill cook cannot lick his own fingers* – поганий кухар свої пальці не облизує; діло майстра боїться

- СФО-професіоналізми, що набули метафоричного вжитку: *carry a bone in her (the) mouth (мор.)* – спінити воду (про судно); *pit of the stomach (анат.)* – ложечка; *baptism of blood* – (рел.) мучеництво; (військ.) перше поранення

- Вислови з античної культури: *Achilles' heel (міф.)* – ахіллесова п'ята, уразливе, слабке місце; *bone of contention (discord) (the) (міф.)* – яблуко розбрату, чвар; *break Priscian's head* – порушувати правила граматики

- Біблійні та євангельські вислови: *bone of the bone and flesh of the flesh (бібл.)* – кість від кості і плоть від плоті; *bow the knee to Baal (бібл.)* – створити собі кумира, поклонитися ідолу; *turn the other cheek* – підставити другу щоку (під удар) (бібл.: Євангелія від св.. Матвія 5.39)

- Переклади або запозичення СФО з інших мов: *bite off one's nose to spite one's face* – діяти на шкоду собі, завдавати самому собі шкоди під впливом гніву або бажаючи дошкулити іншому (етим. фр. *se couper le nez pour faire dépit à son visage*); *blue blood* – 'блакитна кров', аристократичне походження; аристократ (етим. ісп. *sangre azul* – блакитна кров); *a healthy mind in a healthy body* – у здоровому тілі здоровий дух (етим. лат. *mens sana in corpore sano* – Juvenal, 55 AD – 127 AD)

- Вислови відомих людей (афоризми, цитати): *uneasy lies the head that wears a crown* – важко носити корону; важко керувати державою; нелегка ти, шапка Мономаха (W. Shakespeare, Henry IV. Part II, 1597); *sight for sore eyes* – приємне видовище (особл. бажаний гість) (Jonathan Swift, 1738); *King Charles's head* – ідея фікс, нав'язлива ідея (Ch. Dickens, David Copperfield).

Тематична класифікація (М. Алефіренко [2], Ю. Прадід [13], В. Ужченко [17]) розмежовує ФО на позначення певних понять у життєдіяльності певної спільноти. З нею пов'язують стилістичну класифікацію (М. Шанський [19], Г. Їжакевич [10] та ін.), як деталізацію основного типологічного поділу фразеологізмів.

Так, М. Шанський [19] виділяє такі експресивно-стилістичні типи фразеологізмів: міжстильові, розмовно-побутові, книжні фразеологізми (фразеологічні архаїзми і фразеологічні історизми). Класифікуючи фразеологізми в такий спосіб, мовознавець зазначає, що стилістична диференціація фразеологізмів, як і належність конкретного фразеологізму до певного розряду є явищем історичним: все більша кількість фразеологізмів у процесі розвитку мови стає міжстильовою, інтенсивно виникають нові групи та моделі серед фразеології розмовно-побутової та книжної, постійно відбувається експресивно-стилістична переоцінка окремих фразеологізмів тощо. У той же час Г. Іжакевич [10] розрізняє розмовно-побутові фразеологізми, народно-поетичні та книжні фразеологізми. В окрему групу часто виділяють книжні фразеологізми, які функціонують переважно в писемній формі наукового, офіційно-ділового, публіцистичного та художнього стилів.

Розмовно-побутові СФО переважають в усному мовленні та художній літературі, наприклад: *shoot off one's mouth* (розм.) – базікати, ляпати язиком; *get off one's back* (розм.) – давати спокій комусь, чомусь; відчіплюватися; *bend one's ear* (розм.) – змушувати вислуховувати довгі розповіді; *be sick in one's guts* (розм.) – розгубитися, втратити мужність.

Одним з найпоширеніших є розподіл на фразеологізми літературної мови і фразеологізми, які перебувають за межами літературної норми – ареальні (діалектні), фразеологізми професійних жаргонів та ін. Так, знаходимо наступні групи ареальних фразеологізмів: американізми (*brain trust* – «мозковий трест» (амер. – спершу про групу радників президента США Ф. Д. Рузвельта); *crazy bone* – (амер.) ліктьова кістка; *hate (one's) guts* – (амер. сл.) дуже, всією душею ненавидіти (когось); *belly burglar* – (амер. сл.) «грабіжник шлунку» (тюремник або шериф, який з метою збагачення морить голодом заарештованих за бродяжництво); британський сленг (*all mouth and trousers* – язик, як помело; хвалько, базікало; *bad mouth* – який злословить, обмовляє когось; *banana skin* – «слизка», незручна, проблемна ситуація; *green fingers* – бути умілим садоводом; (той, хто має) талант до садівництва); австралійські СФО (*talk the legs off an iron pot* – базікати, заговорити до смерті, тріщати без упину; *blood is worth bottling* – хтось особливий, хтось вартий уваги (похвала)).

Особливо помітно активізувалися в кінці ХХ ст. різні групи субстандартної фразеології, що володіють яскравим стилістичним забарвленням. Сюди відносимо жаргонні СФО (*Nelson's blood* – ром (мор. жарг.); *pi jaw* – мораль, нотація (шк. жарг.), вульгаризми (*get one's leg over* – зваблювати жінку (вульг.), сленг (*have one by the short hairs* – у цупких руках тримати когось (сленг); *hate (one's) guts* – (амер. сл.) дуже, всією душею ненавидіти (когось)).

Отже, здійснивши кількісний розподіл СФО на семантико-граматичні та структурні типи, ми виявили, що найчисленнішим семантико-граматичним розрядом є дієслівні соматичні фразеологізми (60,6%), а СФО-словосполучення значно кількісно переважають над СФО зі структурою речення і складають 91,3% від усієї вибірки. Соматичні фразеологізми характеризуються великою різноманітністю джерел походження та виразним експресивно-стилістичним забарвленням.

Перспективним залишається вивчення семантико-тематичних характеристик фразеологічних одиниць із соматичним компонентом та їх відповідна класифікація.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Авксентьев Л. Г. Сучасна українська мова. Фразеологія / Л. Г. Авксентьев. – Харків, 1983. – 137 с.
2. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології / М. Ф. Алефіренко. – Харків, 1987. – 210 с.
3. Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии / Н. Н. Амосова. – М. : Высш. шк., 1989. – 263 с.
4. Архангельский В. Л. Устойчивые фразы в современном русском языке / В. Л. Архангельский. – Ростов-на-Дону, 1964. – 193 с.
5. Балли Ш. Французская стилистика / Ш. Балли. – М. : Изд-во иностр. лит., 1961. – С. 394.
6. Баран Я. А. Фразеологія у системі мови : автореф. дис... д-ра філол. наук : 10.02.15 / Я. А. Баран ; Ін-т укр. мови НАН України. – К., 1998. – 32 с.
7. Булаховский Л. А. Курс русского литературного языка / Л. А. Булаховский. – К. : Рад. шк., 1952. – С. 102–103.
8. Вайнтрауб Р. М. Опыт сопоставления соматической фразеологии в славянских языках / Р. М. Вайнтрауб // Труды Самаркандского ун-та. Вопросы фразеологии. – 1975. – Вып. 288. – №9.
9. Виноградов В. В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке / В. В. Виноградов. – М., 1986. – 342 с.

10. Їжакевич Г. П. Стилистична класифікація фразеологізмів / Г. П. Їжакевич // Українська мова і література в школі. – 1971. – №10. – С. 13–22.
11. Кунин А. В. Английская фразеология / А. В. Кунин. – М., 1990. – 276 с.
12. Назарян А. Г. Фразеология современного французского языка / А. Г. Назарян. – М. : Высш. шк., 1987. – 288 с.
13. Прадід Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень) / Ю. Ф. Прадід. – К.; Сімферополь, 1997. – С. 252.
14. Скрипник І. Ю. Соматичні фразеологічні одиниці із значенням інтерперсональних відносин : структурно-семантичні та функціональні характеристики [Текст] : автореферат дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / І. Ю. Скрипник ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2009. – 20 с.
15. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови / Л. Г. Скрипник. – К., 1973. – 759 с.
16. Тагиев М. Т. Глагольная фразеология современного русского языка / М. Т. Тагиев. – Баку: Маариф, 1966. – 251с.
17. Ужченко В. Д., Авксентьев Л. Г. Українська фразеологія / В. Д. Ужченко, Л. Г. Авксентьев. – Харків, 1990. – 167 с.
18. Чернышова И. И. Фразеология современного немецкого языка / И. И. Чернышова. – М. : Высшая школа, 1970. – 200 с.
19. Шанский М. М. Фразеология современного русского языка / М. М. Шанский. – М. : Высш. шк. – 1985. – 160 с.
20. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики (на материале русского языка) / Д. Н. Шмелев. – М. : Наука, 1973. – 280 с.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

21. Баранцев К. Т. Англо-український фразеологічний словник. – 2-ге вид., випр. / К. Т. Баранцев. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2005. – 1056 с.
22. Кунин А. В. Англо-русский фразеологический словарь / А. В. Кунин. – М., 1956. – 1455 с.
23. Chambers Dictionary of Idioms: English-Ukrainian semibilingual. – К. : Всеуито, 2002. – 475 с.
24. English Idioms & Idiomatic Expressions [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.usingenglish.com/reference/idioms/>
25. Longman Pocket Idioms Dictionary. – Harlow: Pearson Education Ltd., 2001. – 310 p.
26. The Free Dictionary by Farlex. Idioms [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://idioms.thefreedictionary.com/>
27. The Idiom Connection [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.idiomconnection.com/>
28. The Phrase Finder [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.phrases.org.uk/index.html>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Тоненчук – аспірант кафедри англійської мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Наукові інтереси: фразеологія, семантика, когнітивістика, лінгвокультурологія.

ЭТНОКУЛЬТУРНЫЕ ИСТОЧНИКИ ПРОИСХОЖДЕНИЯ АНГЛИЙСКОЙ И УКРАИНСКОЙ ТОПОНИМИЧЕСКОЙ ФРАЗЕОЛОГИИ

Виктория ХОХЛОВА (Донецк, Украина)

У статті розглядаються національно-культурні джерела походження топонімічної фразеології англійської та української мов з метою більш глибокого аналізу значення досліджуваних одиниць. Розуміння природи географічної назви як лінгвістичного та культурно-історичного явища дозволяє розкрити особливості топоніма як комплексу екстралінгвістичних фонових асоціацій, уявлень про географічний об'єкт, а також лінгвістичну інформацію, що міститься у даному виді оніма, що зрештою призводить до повного осмислення значення фразеологічної одиниці з топонімічним компонентом у досліджуваних мовах.

Ключові слова: фразеологія, топонімічна фразеологія, власне ім'я, топонімічний компонент, етимологія, національно-культурна конотація.

The present paper deals with the national-cultural sources of origin of the English and Ukrainian toponymic phraseology with the purpose of a profound analysis of the overall phraseological meaning of the units in question. Understanding the nature of a place-name as the linguistic and cultural-historical phenomenon allows to expose the peculiar features of a toponym as a complex of extralinguistic background associations, ideas about a geographical object, and also the linguistic information compressed in this type of a proper name, that in the end results in the complete comprehension of the meaning of the phraseological unit with a toponymic component in the languages under study.

Key words: phraseology, toponymic phraseology, proper name, toponymic component, etymology, national-cultural connotation.

1. Вводные замечания

Общеизвестно, что фразеология любого языка является ярким отражением национального менталитета, мировидения, культуры и традиций народа, говорящего на

данном языке. Примером такой органической связи языка и культуры народа являются фразеологические единицы (далее ФЕ), в состав которых входят различные имена собственные (далее ИС), включая топонимы. Во многих фразеологических оборотах этого типа мотивация ономастического компонента, и как следствие всей ФЕ, давно стерлась и может быть установлена только путем этимологического анализа. Так, например, когда англичане употребляют ФЕ *in Bristol fashion* ‘в полном порядке’, они зачастую не задумываются, что значение этой единицы обусловлено таким историческим фактом, что в прошлом г. Бристоль имел славу портового города, в котором наблюдался идеальный порядок и все происходило в назначенный срок. Когда украинцы употребляют ФЕ *іхати в Алмазну клітку коробочки* ‘сходить с ума, терять рассудок’, они также не вдаются в подробности, что название улицы Алмазная является реально существующей улицей в г. Запорожье, где находится психиатрическая больница.

Между тем, по мнению Н. И. Толстого, топоним является “ономастическим кодом культуры”, определяющим историко-культурные и пространственные вехи истории этноса и его языка [3: 55]. В этой связи, фразеологические единицы с топонимическим компонентом (далее ФЕТК) представляют собой интересный объект лингвокультурологического исследования, поскольку позволяют вскрыть обширный пласт историко-культурных и социально-экономических ассоциаций, связанных, в частности, с выявлением источников происхождения топонимов в составе фразеологических единиц, что является ключом к пониманию их “внутренней формы”, и правильному осмыслению на современном этапе развития языка [2: 7].

Данные фразеологических, этимологических, толковых словарей и сборников пословиц, поговорок и крылатых выражений свидетельствуют о том, что английские и украинские ФЕТК имеют ярко-выраженную национально-культурную специфику, где национальное – это географические названия, которые обозначают характерные для того или иного народа реалии, а культурное – это языковые образы в их отношении к уникальным для данного этноса ситуациям, историческим фактам, событиям и т.п. [2: 13]. Все вышесказанное обуславливает актуальность данного исследования.

Объектом исследования являются национально-культурные ФЕТК в современном английском и украинском языках. **Предметом** является выявление источников происхождения ФЕТК в свете национальной культуры, истории, литературы, фольклора английского и украинского народов.

Целью данной статьи является комплексный сопоставительный анализ этимологии ФЕТК в английском и украинском языках через призму взаимодействия внеязыковых и языковых культурологических факторов.

Материалом исследования послужили 735 ФЕТК английского языка и 711 ФЕТК украинского языка, отобранные способом сплошной выборки из одно- и двуязычных фразеологических словарей [5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13].

2. Источники происхождения ФЕТК.

Фразеология английского и украинского языков формировалась на протяжении многовекового исторического развития языкового творчества английского и украинского народов, их контактов с другими народами и их культурами.

Распределение материала по источниками происхождения ФЕТК является важным в нашем исследовании для установления взаимосвязи между мотивацией, исходной материальной формой ФЕТК и ситуативной сферой образования данных единиц.

Использование в нашей работе генетической классификации ФЕ с ИС, предложенной лингвистами О. А. Мороз и Е. Ф. Кудриной, позволяет не только показать различия в образовании английской и украинской оттопонимической фразеологии, но и дает возможность правильно осмыслить ФЕТК на современном этапе развития данных языков, и предоставляет ключ к пониманию механизма их семантического развития, так как способ переосмысления ФЕ во многом обусловлен характером их генезиса [1; 2].

Так, с точки зрения отображения социокультурных факторов в образной основе английских и украинских ФЕТК, можно выделить две группы этих единиц: 1) национально-культурные, коренные ФЕТК, являющиеся исконно английскими и украинскими единицами;

2) межкультурные ФЕТК, заимствованные из других языков и адаптированные в английском и украинском языках.

Анализ языкового материала показывает, что подавляющее большинство ФЕТК в обоих языках представляют именно коренные ФЕТК, которые выступают объектом исследования в данной статье. Именно эти единицы отображают своеобразный национально-английский и национально-украинский характер фразеологической системы в языках сопоставления.

Изучение национально-культурной семантики английских и украинских ФЕТК позволяет определить следующие факторы, повлиявшие на образование исследуемых единиц:

1) Социально-исторические факторы, обусловившие происхождение ФЕТК.

В английской топонимической фразеологии существует целый ряд ФЕТК, обусловленных социально-историческими факторами, донесшие до нас старые названия ныне существующих географических объектов, которые напоминают о событиях прошлых лет (403 ед. – 50 %): источником происхождения ФЕТК *to fight like Kilkenny cats* ‘бороться до взаимного истребления; бороться не на живот, а на смерть’ является сравнение ожесточенной борьбы между двумя английскими городами *Kilkenny* и *Irishtown*, продолжавшейся до конца XVII века, и приведшей к их взаимному разорению с легендой о драке двух кошек, возникшей в результате жестокой забавы двух солдат из стоявшего в XVIII веке в г. Килкенни полка, которые связали двух кошек хвостами и перекинули их через бельевую веревку. Происхождение ФЕТК *Tyburn tippet* ‘петля’, обусловлено таким историческим фактом, что до 1783 г. Тайберн был местом публичных казней; ФЕТК *to grin like a Cheshire cat* ‘улыбаться как Чеширский кот’, авторство которой часто приписывается Льюису Кэрроллу, на самом деле возникла значительно раньше и связана с тем фактом, что клеймом фирмы, изготовлявшей один из сортов сыра в графстве Чешир, была улыбающаяся кошачья мордочка.

Многие украинские ФЕТК также возникли по ассоциации с определенными историческими событиями, которые относятся к различным периодам украинской истории (197 ед. – 27 %): так например, происхождение ФЕТК *добувсь як під Очаковим* связано с эпизодом одной из русско-турецких войн 1789 г., когда князь Г. А. Потемкин, под командованием которого продолжалась длительная осада турецкой крепости под Очаковым, не заботился должным образом о поставке провианта, что привело к голоду и распространению эпидемии среди солдат. ФЕТК *Мазепа в Полтаві подавивсь галушкою* является насмешливым иносказанием поражения козацких полков в Полтаве в 1709 г.

Например, ФЕТК периода Второй Мировой войны: *Поїхав фашист до Курська по сало, там смерть ханугу і спіткала; Думає Гітлер у Москві побувати, та костей не зібрав; Думає фашист наїстись на Україні сала, а ми як нагодували, то й шкура відстала; Фашист з України пішов без підшов* подчеркивают силу российских и украинских войск, их победу над фашистскими захватчиками.

Так, в ФЕТК, относящихся к послевоенному периоду: *В Америці хмарочоси, а трудящі голодні і босі; Велике місто Вашингтон, але земля круг нього не крутиться; Для усього тепер світу віє чадом з Уолл-стріту* прослеживается разочарование украинского народа в том, что такая великая держава как США является лишь эфемерным представлением о благополучии ее граждан.

Существуют ФЕТК, относящиеся к периоду Сталинских репрессий, которые свидетельствуют о такой странице трагедии украинского народа, как ссылки невинных жертв во время голодомора 1932-1933 гг.: *Ой за ті колоски відбула я Соловки; Не збирайте колоски, бо підете в Соловки.*

ФЕТК, связанные с периодом эмиграции украинцев в Канаду: *Канада добрий край, як не маєш грошей, то здихай; У Вінніпегу не сиди, бо дочекаєшся біди* коннотатируют негативно окрашенное значение места несчастливой жизни.

2) Литературные источники, явившиеся основой образования ФЕТК.

ФЕТК этой группы возникли на основе литературных цитат, авторских афоризмов, которые зажили своей отдельной жизнью, стали аккумулятивным, кратким выражением важной идеи, мысли, т.е. превратились в “крылатые выражения”:

В английском языке примерами подобных ФЕТК (41 ед. – 10 %) являются: *the eye of Greece* ‘Афины’ (так называл их в своей поэме “Возвращенный рай” Дж. Мильтон); *thou shalt see me at Philippi* ‘мы еще встретимся – угроза’ (шекспировское выражение из трагедии “Юлий Цезарь”); Филиппы – город в Македонии возле Фракии, неподалеку от побережья Эгейского моря, где в 42 г. до н.э. в двух битвах были разбиты Кассий и Брут).

Украинские ФЕТК этой группы (52 ед. – 12,4 %) также связаны с именами известных украинских писателей и поэтов, которые воспевают Украину и отражают динамику ее развития: *Нема на світі України, немає другого Дняпра; Село на нашій Україні; Гомоніла Україна, довго гомоніла* (Т. Г. Шевченко); *Не той тепер Миргород, Хорол – річка не та* ‘все меняется’ (песня трактористки – П. Г. Тичина); *Викинути ідола в Дніпро* (П. Г. Тичина) – выражение связано с летописной записью от 6496 (988) г., где рассказывается о том, что после принятия в Киевской Руси христианства статуя языческого бога Перуна, которая стояла в г. Киев, была сброшена в Днепр, несмотря на сопротивление еще некрещеных киевлян. Употребляется в значении: решительный разрыв с прошлым.

3) Английский и украинский фольклор, послуживший источником происхождения ФЕТК.

Еще одним источником пополнения топонимической фразеологии в сопоставляемых языках является живая народная речь, пословицы, поговорки, остроты, шутки. Такие высказывания связаны с обрядами, обычаями, народными поверьями, легендами, играми, бытом и характером народа.

Так, например, в английском языке к таким единицам относятся 19 ед. – 4,7 % : происхождение ФЕТК *to kiss the Blarney Stone* ‘иметь возможность или намерение льстить, убеждать в чем либо, обманывать того, с кем говоришь’ связано с древней легендой, согласно которой, если поцеловать камень в стене замка Бларней, то он наделяет человека даром убеждения.

Происхождение таких украинских ФЕТК (105 ед. – 27%) связано с войнами 17-18 вв. и основной акцент в которых делается на славных победах украинских козаков, при этом топонимы метонимизируются и выступают не просто как названия географических объектов, а как названия битв: *Під Корсунем родилася, на Пиляві христилася; Були ляхам Жовті Води, буде ще й Пилява; Довбуша вбив Дзвінка в Космачі* – известно, что Олекса Довбуш боролся с угнетателями в Карпатах, Прикарпатье и Галичине, однако народ хотел придать его движению более широкий размах, всеукраинский. Из разных фольклорных источников известно, что Довбуш обладал незаурядной силой, якобы он убил черта, за что Бог и наделил его необыкновенной физической силой и бессмертием. Однако, по приданию, его убил *Дзвінка* в селе *Космачі*, потому что тот был влюблен в его жену.

3. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Анализ английской и украинской топонимической фразеологии позволяет вскрыть важные факты социально-исторического и культурного развития английского и украинского языковых сообществ, составляющие суть их национально-культурной семантики. Источниками возникновения изучаемых ФЕТК являются конкретные исторические события и факты, культурные, военные и деловые контакты носителей английского и украинского языков с другими народами. В основе ФЕТК также лежат литературные цитаты, авторские афоризмы, народный фольклор. Общественная практика, а также в настоящее время забытые традиции и обычаи вернули к жизни многие национально-самобытные обороты.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Кудрина Е. Ф. Фразеологические единицы с компонентом “имя собственное” в современном немецком и украинском языках: автореф. дис. на соискание уч. степени д-ра филол. наук : спец. 10.02.17 «Сравнительно-историческое и типологическое языкознание» / Е. Ф. Кудрина. – К. – 1982. – 22с.
2. Мороз О. А. Фразеологічні одиниці з компонентом “власне ім'я” в сучасній українській мові: структурно-семантичний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01. «Українська мова» / О. А. Мороз. – Донецьк. – 2002. – 19 с.
3. Скрипник Л. Г. Власні імена в українській народній фразеології / Л. Г. Скрипник // Мовознавство. – 1970. – № 2. – С. 54–65.
4. Суперанская А. В. Что такое топонимика? / А. В. Суперанская. – М. : Наука, 1984. – 182 с.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

5. Білоноженко В. М. Фразеологічний словник української мови / В. М. Білоноженко – К. : Наукова думка, 2003. – 1104 с.
6. Кунин А. В. Большой англо-русский фразеологический словарь / А. В. Кунин. – М. : Живой язык, 1998. – 944 с.
7. Олійник І. С. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний тлумачний словник /
8. І. С. Олійник, М. М. Сидоренко. – К. : Рад. шк., 1991. – 400 с.
9. Удовиченко Г. М. Фразеологічний словник української мови: в 2 ч. / Г. М. Удовиченко. – К. : Вища школа, 1984. – Ч. 1 : А – М. – 1984. – 304 с. ; Ч. 2 : Н – Я. – 1984. – 384 с.
10. Ammer С. The American Heritage Dictionary of Idioms / С. Ammer – Boston, Massachusetts : Houghton Mifflin Harcourt, 1997. – 729 p.
11. Cambridge Idioms Dictionary. – Cambridge : Cambridge University Press, 2006. – 505 p.
12. Cowie A. P. Oxford Dictionary of English Idioms / A.P. Cowie, R. Mackin, I.R. McCaig. – Oxford : Oxford University Press, 1993. – 685 p.
13. Longman dictionary of English idioms / London : Longman Group Ltd. The Pitman Press, 1979. – 677 p.
14. Siefring, J. Oxford Dictionary of Idioms / J. Siefring. – Oxford : Oxford University Press, 2004. – 340 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Хохлова Вікторія – викладач кафедри англійської філології Донецького національного університету.
Наукові інтереси: фразеологія, ономастика, лінгвокультурологія.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОНОМАСТИКИ ТА ТЕРМІНОТВОРЕННЯ

ТАРАСУ РОМАНОВИЧУ КИЯКУ – 70

Тетяна НІКОЛАЄВА (Чернівці, Україна)

Важко повірити, що вельмишановному Тарасу Романовичу уже 70! Такому енергійному, молодечому запалу, невичерпним творчим задумам і вмінню їх реалізовувати може позаздрити будь-яка молода людина, а мудрості, ерудиції, професіоналізму, винятковій толерантності та вмінню радіти сьогоденню, не жалюючи про пройдені роки і з користю для суспільства проживати кожен день – зрілий чоловік. За свою багаторічну, послідовну, плідну наукову, політичну і громадську працю Ви зробили неоціненний внесок у розвиток науки та політики нашої Вітчизни, ставши автором близько півтори сотні наукових статей і монографій. Любов до України, патріотизм, працелюбність та віра у високі моральні та національні цінності допомогли торувати власну стежину у Ваше професійне і творче майбутнє.

Я глибоко вдячна долі, яка свого часу обдарувала мене зустріччю з Вами та надала змогу бути Вашою ученицею та аспіранткою і далі крокувати по науковій стежині поруч із Вами, користуючись Вашим величезним досвідом, глибокими знаннями та справжньою мудрістю. Ви мудрий наставник, професіонал з Великої літери, творча особистість, першокласний політик та науковець. Бути Вашою ученицею – для мене велика честь і удача. Ваша самовіддана праця, глибина мислення, широта кругозору, невгамовний патріотизм заслужили глибоку шану від студентів, аспірантів, колег та усієї української громади. Ваші досягнення в царині науки, повага до ближнього, талант наукового керівника стали успіхом багатьох Ваших колег, аспірантів та студентів.

Я не перестаю дивуватися Вашій людяності, гуманному та демократичному ставленню до оточуючих, добросердечності та глибокої віддачі своєї широкої душі в ім'я науки та політики. За роки спільної співпраці з Вами, я пізнала Вас як надзвичайно інтелігентну, висококультурну, духовно багату, щирю і тактовну особистість, компетентного керівника, якому притаманні твердість характеру, принциповість, скрупульозність, особлива поміркованість та відмінне почуття гумору. Ви людина, яка вчить бути порядним і чесним, цілеспрямованим та наполегливим, допомагає виявити та повною мірою розкрити творчий та науковий потенціал та виробити власні професійні якості. Ви - цікавий співрозмовник, завзятий диспутант, патріот, вірець для викладачів і студентів, мудрий наставник, справедливий керівник, доброзичливий колега та щирий друг. Пройдений Вами шлях гідний глибокої пошани, Ви є людиною честі.

Ми, Ваші учні, намагасьмося наслідувати Вас в усьому, взявши за зразок Ваше ставлення до справи і до людей. Роки не владні над Вами – як і раніше, Ви щедро ділитесь з оточуючими невичерпною творчою енергією, ідеями, душевним теплом. Щиро вдячні Вам, Тарасе Романовичу, за Вашу безмежну, людяність, толерантність та готовність пожертвувати.

Хотілося б від щирого серця побажати Вам, дорогий ювіляре, міцного козацького здоров'я, творчих успіхів, благополуччя, нових професійних перемог і висот та многая літа на благо процвітання нашої Вітчизни.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Ніколаєва – кандидат філологічних наук, асистент кафедри теорії і практики перекладу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Наукові інтереси: перекладознавство.

БІНОМІАЛЬНІ ТА ТРИНОМІНАЛЬНІ НАЗВИ БОТАНІЧНОЇ Й ЗООЛОГІЧНОЇ НОМЕНКЛАТУР

Ірина ВАКУЛИК (Київ, Україна)

Стаття присвячена розглядові полікомпонентних термінів як презентантів ботанічної та зоологічної номенклатур.

Ключові слова: сучасний науковий обіг, Міжнародний кодекс ботанічної номенклатури, структурно-комбінаційні особливості термінів, полікомпонентні терміни, біноміальні та триніоміальні назви.

The article is devoted to multicomponent terms as the presenters of botanical and zoological nomenclature.

Key words: modern scientific usage, International code of botanical nomenclature, structural and combinatorial terms features, multicomponent terms, binomial and trinomial names.

Глобалізація суспільства, потреба особистості в швидкій адаптації до умов полікультурного світу, який весь час змінюється, посилює інтерес до мовної освіти як важливого інструменту життєдіяльності людини в полікультурній і мультилінгвальній спільноті людей. Мовна освіта є важливим засобом, котрий формує свідомість особистості та її здатність бути соціально мобільною в суспільстві, сприяє веденню діалогу культур у світі, що глобалізується навколо розв'язання різноманітних проблем [5].

Розвиток новітніх високих технологій ініціює досліджувати терміносистеми багатогранно, у певному комплексі логічної архітектури. Відповідно, і проблеми термінології як складової частини проблематики загального мовознавства знаходяться у призмі сучасної лінгвістики, оскільки термінологічні системи змінюються і поповнюються новими поняттями відповідно до змін рівня наукових знань [4]. Активність досліджень складових елементів мікросистем посилюється потребою вивчення номінацій нових понять.

Актуальність заявленої у назві проблематики полягає у членуванні полікомпонентних термінів ботанічної та зоологічної номенклатур, виявленні типових термінологічних структур й порушенні автором уперше.

Мета розробки полягає у презентації структури термінів біології, що увійшли до сучасного наукового обігу. Завдання автора – описати специфіку їх термінологічної номінації. Для досягнення поставленої в роботі мети використано описовий метод.

Об'єктом дослідження стали терміни, які виступають семантичними еквівалентами латинських слів та зберігають своє первісне лексичне значення. Терміни, які еволюціонували щодо своєї семантики, отримавши нові значення у терміносистемах окремих сучасних мов, не аналізувалися.

Основною таксономічною категорією біологічної систематики є вид. Вид поєднує популяції екземплярів, які характеризуються рядом спільних морфофізіологічних ознак і сукупно займають суцільний або частково розірваний ареал. Латинські назви видів рослин і тварин є біноміальними. Назва роду рослин і тварин, як правило, є іменником у називному відмінку однини: *Hordeum* – рід Ячмінь, *Lepus* – рід Зайці (назви таксонів пишуться з великої букви).

У біологічній номенклатурі існує три основних способи вираження видових епітетів. Найбільш поширеними в номенклатурі видів є епітети, виражені прикметником, узгодженим із родовою назвою: *Hordeum sativum* – Ячмінь посівний, *Lepus europaeus* – Заєць європейський, *Daucus sativus* – Морква посівна, *Brassica oleracea* – Капуста городня, *Triticum durum* – Пшениця тверда, *Delia coarctata* – Озима муха. Інколи латинські видові епітети, виражені іменником у родовому відмінку, можуть перекладатися як українським іменником у формі родового відмінка, так і відповідним прикметником: *Alternaria brassicae* – Альтернарія капусти (капустяна), *Ramularia betae* – Рамулярія бурякова (досл.: буряку), *Stellaria nemorum* – Зірочник гайовий (досл.: гай), *Sclerotinia baccarum* – Склеротинія ягідна (досл.: ягід). Найчастіше неузгоджене означення зустрічається в термінах із фітопатології, ентомології та зоології.

Окрему групу становлять видові епітети, утворені від власних назв – епоніми. Такі епітети можуть бути виражені як іменниками у формі родового відмінка, так і прикметниками, узгодженими з іменниками. У латинських номенклатурних найменуваннях

прийнято писати епоніми з малої букви, а в українських – із великої: *Triticum timopheevii* – Пшениця Тимофєєва, *Festuca beckeri* – Костриця Беккера.

У ботанічній номенклатурі інколи видовий епітет може бути виражений двома словами, які пишуться через дефіс (складений видовий епітет): *Capsella bursa-pastoris* – Грицики звичайні (*capsella, ae f* – коробочка; *bursa, ae f* – сумка; *pastor, oris m* – пастух). І хоча формально такі назви складаються з трьох слів, їх відносять до біноміальних, оскільки вони є назвою виду. Перекладаються складені видові епітети описово.

Українські назви видів рослин і тварин не завжди калькують латинські, наприклад: *Triticum aestivum* – Пшениця м'яка (досл.: літня), *Pinus silvestris* – Сосна звичайна (досл.: лісова).

У зоологічній номенклатурі досить поширеним явищем є тавтономія, коли видовий епітет повністю повторює родову назву: *Vulpes vulpes* – Лисиця звичайна. Міжнародний кодекс ботанічної номенклатури не дозволяє використання тавтономів у біноміальних назвах рослин. Якщо у тексті наводиться декілька видів одного роду, то рід указується повністю лише один раз, а потім позначається ініціалом (початковою літерою з крапкою): *Hordeum distichum* – Ячмінь дворядний, *H. sativum* – Я. посівний, *H. vulgare* – Я. звичайний. Якщо назва роду починається з диграфа (буквосполучення, що графічно позначає один звук), то як ініціал подається цей диграф: *Thlaspi alliaceum* – Талабан часниковий, *Th. arvense* – Т. польовий, *Th. praecox* – Т. ранній.

У повній науковій назві виду рослини або тварини після видового епітета вказується прізвище автора (скорочено або повністю), що оприлюднив цю назву: *Equisetum arvense* L. – Хвощ польовий (L. – Linnaeus – Лінней), *Calvatia gigantea* Lloyd – Порхавка велетенська (Lloyd – Ллойд). У випадку, коли таксономічний статус рослини, описаної одним автором, був переглянутий або змінений іншим автором, то прізвище першого наводиться в дужках: *Alnus glutinosa* (L.) Gaerth. – Вільха клейка, *Archangelica officinalis* (Moench.) Hoffm. – Дягель лікарський.

Правила ботанічної номенклатури не визнають використання синонімічних назв для таксонів, рангом нижче за родину. Пріоритетними визнаються перші з оприлюднених назв, які відповідають вимогам Міжнародного кодексу ботанічної номенклатури, після них у дужках або курсивом подають синоніми (інколи із скороченням *syn.* – *synonym* – синонім): *Tilia cordata* L. (*T. parviflora* Ehrh.) – Лина серцелиста, *Frangula alnus* Mill. (*Rhamnus frangula* L.) – Крушина ламка, *Primula veris* L. (*syn. P. officinalis* Hill.) – Первоцвіт весняний.

Виникнення синонімічних або паралельних назв видів рослин і тварин зумовлене різними факторами: історичними (співіснування нової й старої назви), територіальними (співіснування назв, які пропонуються для даного виду науковими школами різних країн) та ін.. Однак, згідно з правилами Міжнародної ботанічної номенклатури, валідною може бути визнана лише перша з оприлюднених назв.

Підвид є найнижчою таксономічною категорією, визнаною Міжнародним кодексом зоологічної номенклатури. Для позначення підрозділів усередині виду в зоологічній систематиці інколи використовують терміни варіетет і форма. Міжнародний кодекс ботанічної номенклатури визнає й інфрапідвидові категорії: різновид і форму.

У зоологічній номенклатурі латинські назви підвидів тварин є тріноміальними і утворюються шляхом додавання до назви виду підвидового епітета: *Locusta migratoria rossica* – Сарана руська (один із підвидів *Locusta migratoria* – Сарани мандрівної, або перелітної). Решта назв таксонів рангом нижче за вид (у тому числі назви підвидів рослин), є складеними. Латинські складені назви утворюються шляхом додавання до назви виду внутрішньовидового епітета, при цьому обов'язково скорочено позначається ранг таксона: *Beta vulgaris* var. *esculenta* – Буряк звичайний різновид їстівний, *Oryza sativa* ssp. *brevis* – Рис посівний підвид короткозерновий.

В українській номенклатурі ранг таксонів, як правило, не позначається. Досить часто в українських назвах підвидів та інфрапідвидових таксонів після назви роду вказується лише внутрішньовидовий епітет: *Ulmus campestris* var. *suberosa* – В'яз корковий. Зрідка в складених латинських назвах рослин перекладається лише внутрішньовидовий епітет: *Cucurbita pepo* var. *patisson* – Патисон.

Латинські складені назви рослин можуть мати декілька внутрішньовидових епітетів: *Brassica oleracea* var. *capitata* f. *alba* – *Капуста білокачанна*, *Brassica oleracea* var. *botrytys* subvar. *cauliflora* – *Капуста цвітна*. Хоча такі українські назви рослин формально складаються з двох слів, не слід плутати їх із біноміальними. Міжнародний кодекс ботанічної номенклатури дозволяє використання тавтономів у складених назвах рослин, якщо внутрішньовидовий таксон містить номенклатурний тип вищого таксона: *Brassica rapa* ssp. *rapa* – *Ріпа культурна*. У латинських назвах внутрішньовидовий епітет, виражений прикметником, узгоджується з назвою роду; в українських – цього правила дотримуються не завжди: *Raphanus sativus* ssp. *niger* – *Редька посівна підвид чорний*, або *Редька звичайна*.

Отже, субстантивно-атрибутивні словосполучення чітко відображають родо-видову ієрархію одиниць біологічної та зоологічної номенклатури [1; 2; 3]. Видові епітети, презентовані ботанічними термінами латинської мови, можуть суттєво відрізнитися від аналогічних термінів в українській мові.

Наукова парадигма вираження видових та внутрішньовидових епітетів демонструє три види синтаксичного зв'язку (узгоджене означення, неузгоджене означення, прикладка), які кодують інформацію біноміальних і триніоміальних назв у біології та зоології. Презентантами «граматичного фонду» поліноміальних одиниць, за влучним висловом Г.В. Хасаншиної [6], виступають іменник у Genetivus Singularis або Genetivus Pluralis, прикметник у Nominativus Singularis, іменник у Nominativus Singularis.

Таким чином, полікомпонентні терміни біологічної та зоологічної номенклатури у латинській мові утворюються за певними моделями, елементами яких є ядро як основний компонент терміна (виражений іменником у формі називного відмінка), узгоджене означення (виражене прикметником, дісприкметником або порядковим числівником), неузгоджене означення (презентоване іменником у формі родового відмінка) та прикладка.

Подальше дослідження даної проблематики можливе за рахунок розширення фактологічного матеріалу: проведення мотиваційного аналізу існуючих терміносистем, суміжних із ботанічною; залучення термінів із інших неспоріднених мов, що об'єктивно відображають сучасну наукову дійсність.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Вакулик І.І. Біноміальні терміни біологічної номенклатури / Ірина Іванівна Вакулик // Мова і культура. – К.: Видавничий дім Бураго, 2013. – Вип. 142. – С. 76-88.
2. Вакулик І.І. Сучасні ветеринарно-медичні терміни як презентанти анатомічної номенклатури / Ірина Іванівна Вакулик // Українське мовознавство. – Вип.43/1. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2013. – С. 35-44.
3. Вакулик І.І. Уніноміальні назви рослин як презентанти сучасної ботанічної номенклатури / Ірина Іванівна Вакулик // «Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького національного університету». – Вип. 8. – Кривий Ріг: ТОВ «ЦЕНТР-ПРИНТ», 2013. – С. 147-159.
4. Вакулик І.І. Формирование научной картины мира в современном языковом пространстве / Ірина Іванівна Вакулик // Мовні і концептуальні картини світу. – Вип.43. – Ч.1. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2013. – С. 203-209.
5. Коротков О. М. Психологічні особливості навчання старшокласників як одна з вимог конструювання змісту підручника з іноземної мови / О. М. Коротков. – Київ. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/psp/2012_12/2_29.pdf
6. Хасаншина Г.В. Латинизированный семантический метаязык в русском агрономическом подязыке: дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20, 10.02.01 «Русский язык» / Г. В. Хасаншина. – Екатеринбург. – Режим доступу: <http://www.dissertcat.com/content/latinizirovannyi-semanticheskii-metayazyk-v-russkom-agronomicheskom-podyazyke#ixzz2h2hAWMEM>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Вакулик – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української, англійської та латинської мов ім. М. О. Драй-Хмари Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Наукові інтереси: сучасна філологічна освіта і проблеми лінгводидактики, професійно-орієнтоване навчання та викладання латини у нефілологічних вузах, теорія формування сучасної наукової картини світу.

РОЗВИТОК АНГЛОМОВНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ПІД ВПЛИВОМ НОВІТНІХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Дмитро ВАСИЛЕНКО (Горлівка, Україна)

Стаття присвячена дослідженню динамічних процесів у сфері англomовної військової термінології. Виокремлюються структурно-семантичні типи військових термінів, складниками яких є комп'ютерні лексеми. Визначається семантика нових термінів військової підмови та екстралінгвальні чинники, що зумовлюють їх виникнення.

Ключові слова: військова підмова, військова термінологія, комп'ютерна лексика, структурні типи, семантична структура слова, екстралінгвальні чинники.

The article is devoted to the analysis of the dynamic processes in the sphere of English military terminology. Some structural-semantic types of military terms with computer components have been distinguished. The semantics of new military terms and extralinguistic factors that contribute to their occurrence have been determined.

Key words: military lexicon, military terminology, computer vocabulary, structural types, the semantic structure of the word, extralinguistic factors.

Комп'ютеризація практично всіх галузей сучасної науки і техніки спричинює стрімке проникнення комп'ютерного лексикону у різні професійні підмови, зокрема, військову, та зумовлює динамічні процеси, які відбуваються у даній терміносистемі. Вплив глобальної комп'ютерної мережі та новітніх технологій, так звана "інформаційна революція" знайшли відбиття у певних видах військової діяльності.

Кінець ХХ століття позначився входженням збройних сил США та Великої Британії у поетапний процес суттєвих перетворень, що отримав назву "*Revolution in Military Affairs*" (RMA – "*революції у військовій справі*") (РВС), яка стала одним із чинників, що зумовив семантичні та словотворчі процеси у сфері англomовної військової лексики у 1990-і роки ХХ століття та продовжує впливати на них на початку ХХІ століття. У соціально-лінгвістичному аспекті нова термінологічна лексика корелює з поняттями, пов'язаними з інформаційними технологіями та новими військовими концепціями.

Метою даної статті є дослідження структурно-семантичних особливостей англomовної військової термінології, складовими елементами якої є комп'ютерні лексеми. Мета роботи зумовлює розв'язання таких завдань: 1) виокремлення комп'ютерних лексичних одиниць, на основі яких утворюються нові військові терміни; 2) встановлення словотворчих зв'язків, у які вступають комп'ютерні лексеми у військовій підмові; 3) визначення структурно-семантичних типів військових термінів із комп'ютерними складниками; 4) аналіз екстралінгвальних чинників, що впливають на процеси виникнення нової військової термінології.

Об'єктом дослідження стали англomовні військові терміни, що утворилися на основі лексем комп'ютерної сфери. Предметом вивчення є структурні та семантичні особливості військових лінгвальних інновацій, побудованих на базі комп'ютерної лексики. Матеріалом дослідження слугують військові терміни, зафіксовані англomовними термінологічними словниками [3; 4].

Для кожного історичного періоду характерні певні види зброї і техніки, які суттєво відрізняються технічними показниками та функціональними можливостями від таких, що існували раніше. Військова зброя і техніка ХХ – початку ХХІ століття представлені, зокрема, впровадженням новітніх інформаційних технологій [2: 76]. З ними співвідноситься велика кількість лексичних інновацій і семантичних зрушень у військовій підмові.

На лінгвальному рівні створення нових видів зброї і техніки, впровадження нової військової стратегії викликають появу нових термінів і сприяють подальшому розвитку військової підмови. Лексичні інновації, які тематично співвідносяться з військовою галуззю, концентруються навколо слів: *computer, cyber, digital, electronic, information, net*.

Структурно-семантичний аналіз нових англomовних військових термінів свідчить про те, що більшість з них побудовані шляхом словоскладання. Значною мірою цей факт зумовлюється дією принципу мовної економії при створенні військових номінацій, які характеризуються точністю значення лексичних елементів. Найбільш продуктивною моделлю словоскладання у військовій підмові виступає сполучення основ іменників – модель $n + n > N$. Клас іменників є основним у поповненні словникового складу військової підмови.

Структурно-складні іменники, побудовані за схемою $n + n \rightarrow N$, можуть бути ускладнені сполученням трьох або більше основ: **computer intrusion** – *an incident of unauthorized access to data or an automated information system* – “випадок несанкціонованого доступу до даних або автоматизованої інформаційної системи”: “Today, these computer intrusion cases – counterterrorism, counterintelligence, and criminal – are the paramount priorities of our cyber program because of their potential relationship to national security” [fbi.gov/about-us/investigate/cyber]; **computer security** – *the protection resulting from all measures to deny unauthorized access and exploitation of friendly computer systems, also called Compusec*: “комп’ютерна безпека”.

Серед нових військових складних двокомпонентних термінів поширеними є лексичні одиниці, утворені за моделлю $adj + n \rightarrow N$. Цей тип словоскладання посідає друге місце за кількістю лінгвальних інновацій: **electronic warfare** – *military action involving the use of electromagnetic and directed energy to control the electromagnetic spectrum or to attack the enemy, also called EW* – “радіоелектронна війна”: “Electronic Warfare Europe provides you with unparalleled opportunities to learn from operational feedback, network with key decision makers and understand the shape of future requirements in the EW arena” [eweurope.com]; **electronic attack** – *division of electronic warfare involving the use of electromagnetic energy, directed energy, or antiradiation weapons to attack personnel, facilities, or equipment with the intent of degrading, neutralizing, or destroying enemy combat capability and is considered a form of fires, also called EA*: “електронна атака”; **electronic protection** – *division of electronic warfare involving actions taken to protect personnel, facilities, and equipment from any effects of friendly or enemy use of the electromagnetic spectrum that degrade, neutralize or destroy friendly combat capability, also called EP*: “електронний захист”.

Структурно-семантичний аналіз військової лексики виявив можливість утворення багатокомпонентних комбінацій у військовій підмові, таких як: **computer intrusion detection** – *the process of identifying that a computer intrusion has been attempted, is occurring, or has occurred* – “процес ідентифікації спроби вторгнення до комп’ютерної системи”; **computer network attack** – *actions taken through the use of computer networks to disrupt, deny, degrade, or destroy information resident in computers and computer networks, or the computers and networks themselves, also called CNA*: “дії, з використанням комп’ютерних мереж, спрямовані на те, щоб зірвати, погіршити або знищити інформацію в комп’ютерах і комп’ютерних мережах або самі комп’ютери та мережі”; **computer network defense** – *actions taken to protect, monitor, analyze, detect, and respond to unauthorized activity within the Department of Defense information systems and computer networks, also called CND*: “заходи, прийняті для захисту, моніторингу, аналізу, виявлення і відповіді на несанкціоновану діяльність в рамках інформаційних систем і комп’ютерних мереж Міністерства оборони”; **computer network operations** – *comprised of computer network attack, computer network defense, and related computer network exploitation enabling operations, also called CNO*: “комп’ютерні мережеві атаки, захист комп’ютерних мереж і пов’язаної з ним експлуатації комп’ютерної мережі”; **Global Network Operations Center** – *United States Strategic Command operational element*: “Центр Глобальної Інформаційної Мережі”.

Афікси та афіксоїди (*cyber-, info-, e-, etc*) також продукують нові військові терміни: **cybercounterintelligence** – *measures to identify, penetrate, or neutralize foreign operations that use cyber means as the primary tradecraft methodology, as well foreign intelligence service collection efforts that use traditional methods to gauge cyber capabilities and intentions*: “кіберконтрозвідка”; **cyberspace** – *a global domain within the information environment consisting of the interdependent network of information, technology infrastructures, including the Internet, telecommunications networks, computer systems, and embedded processors and controllers* – кіберпростір: “Military and governmental cyberspace espionage represents an extension of the traditional espionage that has been conducted since the development of nation-states” [Armed Forces Journal, June 2010].

Згідно з планами американських військових технологічна перевага повинна бути досягнена за рахунок “стрибка” у розвитку інформаційно-комунікаційної складової систем озброєнь. Розроблені “мережецентрична концепція ведення бойових дій” – *network-centric*,

“нова інформаційна система бойового керування” – *FBCB2 (Force XXI Battle Command or Below)*, “кишенькові комп’ютери” – *rocket computers*, концепція “комп’ютеризованого поля бою” – *Digital Battlefield*, що визначає основні напрямки удосконалення технологій для досягнення більш високого рівня ефективності в спільних бойових діях [1].

В офіційних документах США, що регламентують ведення інформаційної боротьби в сучасних умовах і на перспективу, виокремлюють такі можливі форми інформаційної війни: “радіоелектронна боротьба та радіоелектронна війна” – *radioelectronic war*, “кібервійна” – *cyberwar*. Збройні сили США планують отримати у своє розпорядження інтегруючу архітектуру прийняття рішень, що базується на штучному інтелекті, ефективному синтезі інформації, багатофункціональних процесорах із здатністю підтримувати прийняття рішення в реальному часі, технологіях стиснення даних для підвищення швидкості обробки інформації.

Значна кількість новоутворень концентрується навколо понять *information warfare* – інформаційна війна, *netwar* – війна у мережах: *infowar*, *information superiority*, *netwarriors*, *digital battlefield*, наприклад, “*Yugoslav hackers are waging infowar against NATO’s computer network, but the fighters appear to be poorly armed*” [Washington Post, April 1, 1999].

Під інформаційною війною розуміють військові дії із застосуванням сучасної техніки, особливо з метою виведення з ладу комп’ютерної, телекомунікаційної системи супротивника. Інноваційна лексика відбиває характер соціальних війн у мережах, у яких значна роль належить точному проектуванню та використанню форм комунікацій та інформаційних технологій: “*Netwar is the lower-intensity, societal-level counterpart to the editors’ earlier, mostly military concept of cyberwar. The most potent netwarriors will not only be highly networked and have the capacity for mounting “swarming” attacks, they will also be held together by strong social ties, have secure communications technologies, and project a common story about why they are together and what they need to do*” [RAND 2001]; *network operations* – activities conducted to operate and defend the Global Information Grid, also called *NETOPS* – “мережеві операції”: “*The decision to employ computer network operations and INEW capabilities rests with the senior political and military leadership and would be part of a larger issue of employing force during a crisis*” [publicintelligence.net/chinese]; *information operations* – the integrated employment of the core capabilities of electronic warfare, computer network operations, psychological operations, military deception, and operations security, in concert with specified supporting and related capabilities, to influence, disrupt, corrupt, or usurp adversarial human and automated decision making while protecting our own, also called *IO* – “інформаційні операції”: “*According to a 2003 manual from the Joint Chiefs of Staff, “Information operations (IO) are described as the integrated employment of electronic warfare (EW), computer network operations (CNO), psychological operations (PSYOP), military deception (MILDEC), and operations security (OPSEC), in concert with specified supporting and related capabilities, to influence, disrupt, corrupt, or usurp adversarial human and automated decision making while protecting our own*” [publicintelligence.net/information].

Таким чином, під впливом новітніх інформаційних технологій у військовій підмові виникають нові терміни на позначення військової стратегії майбутнього, видів зброї і техніки, різновидів війни, таких як війни машин, роботів, інформаційної війни. Центрами, навколо яких утворюються численні елементи словотвірних і лексико-семантичних парадигм стають слова та словотвірні елементи: *computer*, *digital*, *electronic*, *information*, *net*, *cyber*, *e*, *info*.

Словоскладання є головним способом утворення нових військових лексичних одиниць. За своїми структурно-морфологічними характеристиками словоскладання у сфері військової термінологічної лексики будується, головним чином, на основі норм літературного стандарту. Основними моделями нових військових термінів-комполітів, є моделі складання двох субстантивних основ – **n + n** → **N** і ад’єктивної та субстантивної основ – **adj + n** → **N**. Для військової термінологічної лексики характерна наявність значної кількості багатокомпонентних термінологічних лексичних одиниць, на основі яких побудовані скорочення, ініціальні аббревіатури, що стисло передають значення багатокомпонентних лексичних одиниць, характерних для спеціальної лексики. Перспективним є подальше

дослідження структурно-семантичного та функціонального аспектів військової термінологічної лексики, її розвиток під впливом науково-технічного прогресу та інформаційної революції.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Василенко Д. В. Війни за участю США та Великої Британії і розвиток словникового складу військової сфери XX – початку XXI століття / Д. В. Василенко // Мандрівець. – 2008. – № 5. – С. 44-57.
2. Лавренов С. Война XXI века: Стратегия и вооружение США / С. Лавренов. – М.: ООО Издательство АСТ; ООО Издательство Астрель, ООО Транзиткнига, 2005. – 316 с.
3. Dictionary of Military Terms [Bowyer R.]. – Bloomsbury, 2004. – 262 p.
4. The Dictionary of Military Terms. The US Department of Defense. – Skyhorse Publishing, 2009. – 597 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Дмитро Василенко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри фонетики та практики Горлівського інституту іноземних мов державного вищого навчального закладу “Донбаський державний педагогічний університет”.

Наукові інтереси: лексикологія, семантика, соціолінгвістика.

ТЕРМИН В НЕМЕЦКОЙ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ТРАДИЦИИ

Татьяна ВОЛОДИНА (Киев, Украина)

У статті розглянуто спільні та відмінні риси загальної мови та спеціальної мови лінгвістики. Авторка висвітлила історію виникнення спеціальних мов в німецькій лінгвістичній традиції, виявила особливості функціонування спеціальної мови лінгвістики та детально освітла розбіжності між термінологією та фаховою мовою, запропонувала структурну характеристику фахової мови лінгвістики та окреслила методи дослідження лінгвістичної термінології.

Ключові слова: фахова мова, загальна мова, лінгвістична термінологія, горизонтальний та вертикальний розподіл фахової мови, спостереження, опитування, експеримент.

The article reviews common and distinctive features of the general and specific language of Linguistics. The author clarified the history of appearing of the specific languages in Linguistics, revealed the peculiarities of the functioning of the specific languages of Linguistics and highlighted the differences between terminology and professional language in details, offered a structural characteristic of the professional language of Linguistics and described the methods for the research of linguistic terminology.

Key words: professional language, general language, linguistic terminology, horizontal and vertical distinction of the professional language, observation, survey, experiment.

Слово – основная единица коммуникации. Целью коммуникации является добиться понимания. Даже в самом простом обиходном смысле понимание предполагает прежде всего выразить понятие «своими словами». Это означает, что смысл входного сообщения требуется передать средствами уже имеющегося в голове пользователя, доступного ему «языка» из каких-то исходных смысловых категорий и связей между ними. Получатель сообщения, получив команду на повторение сообщения «своими словами», воспроизводит это сообщение в терминах языка, которым он владеет, и который в свою очередь также понятен и отправителю сообщения. Сообщение как бы дублируется обратной связью с целью сделать эту связь надежной, как основу для предполагаемого действия. В основе такого коммуникативного дублирования лежит перевод с одного языка, входного, на выходной, родной язык для получателя сообщения.

Культурная среда, в которой живет современный человек, складывалась в течение тысячелетий. Одним из элементов этой культурной среды, являющейся одновременно и результатом развития цивилизации, средством фиксации ее истории и одним из средств ее формирования является язык, и, прежде всего специальная лексика – совокупность лексических единиц (в первую очередь терминов), специальных областей знания, образующая особый пласт лексики.

Именно в специальной лексике наиболее наглядно обнаруживается связь развития языка с историей материальной и духовной культуры [4].

По словам академика В. В. Виноградова, «история терминологии – это повесть о закономерностях развития знаний о природе и обществе». Рост научно-технических знаний в наши дни отражается в том, что свыше 90% новых слов, появляющихся в современных словарях, составляет специальная лексика. Рост числа терминов различных наук обгоняет

рост числа общеупотребительных слов языка, и поэтому изучение специальной лексики становится все более актуальным для развития языка [1].

Терминология науки нового времени – это искусственно формируемый лексический пласт, каждая единица которого имеет определенные ограничения для своего употребления и оптимальные условия для своего существования и развития. Искусственность термина как особой лексической единицы поддерживается его непереносимой связью с понятием определенной отрасли знания и вхождением его в терминологическое поле, в котором все термины данной отрасли предметного знания связаны между собой в строгую терминологическую систему. **Актуальность** статьи заключается в выявлении особенностей организации терминосистем в немецкой лингвистической традиции в целом. **Объектом** служат лингвистические терминологические единицы немецкого языка. **Предметом** статьи являются особенности метаязыка лингвистики в интерпретации немецких представителей лингвистических школ.

Имея специфическую сферу применения и специальный объект обозначения, термины входят в *состав* определенной терминологии. Словом *терминология* до недавнего времени обозначали не только совокупность *терминов* какой-либо *специальной области*, но и саму науку о терминах. Сейчас научная дисциплина, занимающаяся исследованием терминов, чаще называется *терминоведением*. В широком смысле слова под *терминологией* понимается часть словарного состава языка, охватывающая специальную лексику, применяемую в сфере профессиональной деятельности людей.

Трактовка понятия *терминология* в немецкой лингвистической традиции Основываясь на изучении специальной литературы [10: 15–37; 8; 9] можно сделать вывод о том, что в немецком языкознании существуют два основных подхода к рассмотрению проблемы, связанной с определением места *терминологии* в системе языка. Традиционно анализ терминологической лексики проводился немецкими лингвистами [10] в рамках исследования так называемых специальных языков (*Sondersprachen*), которые из-за ограниченной сферы употребления представляли собой особый лексический пласт (*sonderssprachlicher Wortschatz*) и потому противопоставлялись общенародному языку (*Gemeinsprache*).

Кроме узко профессиональной лексики, сюда относились прежде всего разного рода языковые аргы (ср.: *Studentensprache*, *Soldatensprache*, *Rotwelsch* и др. При этом собственно терминология попадала в рубрику "профессиональные языки" (*Berufssprachen* или *Fachsprachen*). Еще в 1854 году в предисловии к первому тому фундаментального исторического толкового словаря немецкого языка ("Deutsches Wörterbuch") один из его создателей Якоб Гримм говорил о значении профессиональных языков (*Berufssprachen*) как о неотъемлемой части словарного состава немецкого языка в целом. В силу разных причин профессионально-терминологическая лексика не получила в словаре должного отражения, однако несколько отдельных дополнений к нему были посвящены исключительно рассмотрению "*специальных языков*" (*Sondersprachen*). Спустя сорок лет, в 1894 году, в докладе на заседании Баварской Академии, Герман Пауль сформулировал четыре основные задачи, стоящие перед исследователями словарного состава немецкого языка [8]: 1.) Возможно более четко разграничивать сферу и характер употребления каждого слова; 2.) Определять, в каких сферах общения данное слово употребляется; 3.) Устанавливать область регионального употребления слов; 4.) определять сферу применения технических выражений (*die technischen Ausdrücke*). В ответ на это, в конце 19 – начале 20 века появляются многочисленные работы, посвященные исследованию «*специальных языков*». Именно тогда было опубликовано большое число "узко профессиональных" словарей. Например, Н. Klenz "Die deutsche Druckersprache" (1900) Е. Göpfert "Die Bergmannssprache" (1902), F. Kluge "Seemannssprache" (1911) и др.

Особый интерес представляет работа известного немецкого лингвиста Хирта "Etymologie der neuhochdeutschen Sprache" (1909). Ее второе издание, вышедшее в 1921 году, содержит большую главу, посвященную *специальным языкам* (*Sondersprachen*), которая включает следующие разделы: "Die Sprache der Religion", "Die Rechtssprache", "Die Sprache des Ackerbauers", "Die Jägersprache", "Die Bergmannssprache", "Die Buchdruckersprache", "Die sonstigen Handwerkersprachen", "Die Kaufmannssprache", "Die Sprache der Wissenschaft", "Die

Sprache der Mathematik". Из перечисленных названий следует, что "язык науки" (в частности, "язык математики"), так же, как и "язык религии" и "язык земледельца" или "язык торговца", согласно Хирту, относятся к "специальным языкам". Однако приблизительно в тот же период появляются два издания, посвященные математической терминологии, названия которых кажутся весьма показательными в связи с рассматриваемой нами темой: F. Müller "Zur Terminologie der ältesten mathematischen Schriften in deutscher Sprache. Abhandlungen zur Geschichte der Mathematik" (1899) и A. Götze "Anfänge einer mathematischen Fachsprache in Keplers Deutsch (1919). Таким образом, наряду с терминами *Sondersprachen*, которым обозначалось более широкое родовое понятие, и термином *Berufssprachen*, обозначающим более узкое видовое понятие, в качестве синонима к последнему выступили также – *Terminologie* и *Fachsprachen*. В соответствии с этим необходимо подчеркнуть, что Альфред Ширмер в работе „*Die Erforschung der deutschen Sondersprachen*“ (1913), которая до сих пор считается одним из лучших немецких исследований в области изучения "специальных языков", дает определение понятия *Fachsprachen*, употребляя в качестве синонима к нему слово *Terminologien*: "*Fachsprachen*" nenne ich die Terminologien für die verschiedenen Gebiete der geistigen, sittlichen und künstlerischen Betätigung der Menschen, also etwa Recht und Politik, Kunst und Wissenschaft und anderes mehr, soweit dabei eine von der Gemeinsprache abweichende Ausdrucksweise in Frage kommt. Der Wortschatz, der zu diesen Gebieten gehört, aus sachlichen Gründen weiteren Kreisen zumeist unbekannt, setzt zumeist höhere sachliche und sprachliche Bildung voraus, ist arm an Konkreten, dagegen reich an Abstrakten und an Verben, verdankt zumeist sein Entstehen nicht volkstümlicher Prägung, sondern bewusster, oft in geschichtlichem Lichte vor sich gehender Wort- Schöpfung und zeigt Neigung zur Internationalität, sei es auch durch Fremdwortübernahme, Lehnübersetzungen oder Bedeutungsentlehnung“ [10].

Данное определение, сформулированное около века тому назад, представляется сейчас не во всем верным. Трудно, например, согласиться с тем, что любая терминология включает больше абстрактных, чем конкретных образований или содержит больше глагольных единиц, чем имен существительных.

Однако его основные положения (по поводу сферы употребления, структурных особенностей и интернациональности терминологической лексики, а также мысль об осознанном характере терминотворчества) во многом соответствуют современному представлению о сущности и специфике терминологии как неотъемлемой части словарного состава конкретного языка.

Неслучайно именно эта работа А. Ширмера была полностью опубликована в сборнике "Fachsprachen", изданном в ФРГ в 1981 году, наряду со статьями таких термиологов, как Э. Вюстер, Л. Дрозд, В. Зайбике, Д. Мён, (редактор сборника) В. фон Хаан и др.

В известном смысле проблема определения понятия *Fachsprachen* и *Terminologie* в немецкой лингвистике остается до сих пор открытой, хотя знак равенства между ними уже не ставится. Так, в 1964 году в статье "*Grundfragen der Terminologie in der Landwirtschaft*", опубликованной в журнале "Muttersprache", Л. Дрозд, разграничивая понятия *язык* и *терминология*; допускает возможность из синонимичного употребления только в определенном контексте: "Die Gleichsetzung von *Sprache* und *Terminologie* könnte allerdings irreführen. Unter *Sprache* versteht man im allgemeinen nicht nur den Wortschatz, sondern auch den Satzbau und Stil. ... In meiner Arbeit, die vor allem Fragen des terminologischen Wortschatzes behandelt, benutze ich neben dem – Worte *Terminologie* auch das Wort *Sprache* (zum Beispiel Sprache der Wissenschaft, der Landwirtschaft, der Wirtschaft, der *Technik* usw.) als gewissermaßen gleichbedeutend, indem ich aus dem Begriffsinhalte des Wortes *Sprache* vor allem denjenigen Teil heraushebe, der im Mittelpunkt unseres Interesses steht. In diesem Sinne können im folgenden, soweit keine anderen Hinweise vorliegen, die Wörter *Terminologie* und *Fachsprache* als Synonyme betrachtet werden" [6: 296-297].

Л. Хоффман в одной из своих работ [9: 59] цитирует 16 авторов, которые дают собственную характеристику понятия *Fachsprache*. Не останавливаясь на рассмотрении всех точек зрения, подчеркнем принципиальные моменты, которые могут восприниматься как общий поход к определению специфики этого понятия в современной немецкой

лингвистике. В этой связи приведем сначала два определения понятия *Fachsprache*, которые как нам кажется наиболее точно выражают его сущность и по-своему близки друг другу, хотя их разделяет почти тридцатилетняя временная дистанция.

Первое определение, сформулированное в 1968 году, принадлежит хорошо известному у нас лингвисту В. Г. Шмидту: *Fachsprache ist das Mittel einer optimalen Verständigung über alle Fachgebiete unter Fachleuten; sie ist gekennzeichnet durch einen spezifischen Fachwortschatz und spezielle Normen für die Auswahl, Verwendung und Frequenz gemeinsprachlicher lexikalischer und grammatischer Mittel; sie existiert nicht als selbständige Erscheinungsform der Sprache, sondern wird in Fachtexten aktualisiert, die außer der fachsprachlichen Schicht immer gemeinsprachliche Elemente enthalten* [11: 73].

Согласно данному определению *Fachsprache* – это "особый язык", служащий целям оптимального взаимопонимания между специалистами одной отрасли, отличающийся специфической лексикой и специальными нормами выбора и частотности употребления общеязыковых лексических и грамматических средств; он существует не как самостоятельная форма языка, а актуализируется в специальных текстах, которые, кроме» специального языкового слоя, всегда *содержат в себе общеязыковые* элементы.

Второе, более кратко определение принадлежит упоминавшемуся выше Л. Хофману. Это определение дается в его работе, вышедшей в серии "Forum für Fachsprachen-Forschung" [9].

С точки зрения Хофмана: "Eine Fachsprache ist die Gesamtheit aller sprachlichen Mittel, die in *eurem* fachlich begrenzbaren Kommunikationsbereich verwendet werden, um die Verständigung zwischen den in diesem Bereich tätigen Menschen zu gewährleisten".

Согласно данному определению, понятие *Fachsprache* рассматривается как "совокупность всех языковых средств, которые употребляются в специально ограниченной коммуникативной сфере деятельности для достижения взаимопонимания между людьми, занятыми в этой сфере".

В энциклопедии "Lexikon der Germanistischen Linguistik" (1983), посвященной лингвистическим проблемам в области германистики, понятие *Fachsprachen* определяется следующим образом: это специальные языки различных отраслей науки, техники, производства и управления, которые в первую очередь служат средством коммуникации в данных научно или технически ориентированных (в широком смысле слова) рабочих системах.

Большинство исследователей (Hahn; Hoffmann; Möhn) рассматривают специальные языки (*Fachsprachen*) с позиции горизонтального и вертикального членения (*horizontale und vertikale Gliederung*). В рамках *горизонтального членения* должно осуществляться разграничение и выделение этих языков из среды других "субъязыков" на основе определения их специальной коммуникативной сферы и специфики конкретных языковых средств выражения. Такое членение представляет собой как качественную, так и количественную характеристику анализируемого понятия.

Некоторые авторы называют около 300 различных специальных языков, хотя данное число кажется весьма спорным. Прежде всего потому, что это открытый ряд, который может пополняться и постоянно пополняется новыми "членами" в процессе развития новых отраслей научно-технического знания. Кроме того, существуют разные принципы определения сферы специального языка той или иной отрасли науки, техники, производства или управления.

Г. Флук [7: 29], в частности, указывает на следующее обстоятельство: под *специальной сферой (Fachbereich)* многие исследователи понимают такие "комплексы", как экономика или медицина, но та же медицина, согласно мнению австрийского терминоведа Э. Вюстера [12], в свою очередь подразделяется на анатомию, патологию и фармацию.

Следовательно, едва ли можно говорить о единой и объективной классификации такого рода. *Вертикальное членение* предполагает иную классификацию, связанную с определением функциональных стилей внутри всей системы специальных языков науки, техники, производства и управления. Эта классификация еще в большей степени, чем первая, обусловлена влиянием идей Пражской лингвистической школы. Наряду с традиционным бинарным членением – теоретический научный стиль и практический стиль деловой прозы -

в ФРГ с 60-х годов получила распространение трехчленная модель исследования научно-технических текстов в зависимости от целей коммуникации. Различают *три* следующие "слоя" [2]: язык науки (Wissenschaftssprache); рабочий язык (Werkstattssprache); "распределяющий" язык (Verkäufer- oder Verteilersprache).

Необходимо подчеркнуть, что настоящее время такая модель (особенно существование т. н. распределяющего языка) считается далеко не бесспорной.

Сама же идея стратификации (Schichtung) специальных языков науки, техники, производства и управления получает в лингвистике ФРГ дальнейшее развитие прежде всего в работах Т. Бунгартена и его школы [5: 14-53]. При этом исследования языковой стратификации проводятся на уровне системы языка в целом.

Таким образом, раскрывая специфику понятия *Fachsprache*, все определения 60-х годов; приводимые в данной работе, на наш взгляд, по-своему переключаются с трактовкой, которая существует в отечественной лингвистике относительно понятия *метаязык специального общения* [3].

В своей последней работе Л. Хофман дает также определение понятия *терминология*, некоторые положения которого представляются весьма спорными. По определению Хофмана [9]: "Die Terminologie ist die Gesamtheit aller Termini als klar umrissenes Subsystem innerhalb des lexikalischen Gesamtsystems einer Sprache sie unterliegt sich ihrerseits in (Sub-)Subsysteme: die Terminologien der einzelnen wissenschaftlichen und technischen Fachgebiete. Gelegentlich ist auch von einer besonderen Schicht des Wortschatzes die Rede, die sich vom übrigen Wortschatz durch die Gütermerkmale (... wie Fachbezogenheit, Begrifflichkeit, Exaktheit, Eindeutigkeit, Selbstdeutigkeit, Knappheit, ästhetische, expressive und modale Neutralität, Systemhaftigkeit Kontextunabhängigkeit, Definiertheit u. a.) unterscheidet. Der Systemcharakter der Terminologie ist aus der Sicht der Gesamtlexik nur schwer zu erkennen. Deshalb dominiert in den Arbeiten zur Terminologie die Untersuchung einzelner Fachbereiche (z.B. Elektrotechnik; Militärwesen, Psychologie), bei der Aufbau und Funktion der Terminologie als System von Fachbegriffen sichtbar werden". С одной стороны Хофман определяет терминологию как "*совокупность* всех терминов, составляющих четко очерченную подсистему в общей лексической системе конкретного языка, которая в свою очередь распадается на отдельные (суб-)подсистемы". Он перечисляет также характерные признаки, отличающие данную подсистему "прочей лексики" (специальная направленность, понятийная соотнесенность, точность, однозначность, краткость, независимость от контекста, системность, дефинитивность и т.д.).

С другой стороны, Л. Хофман утверждает, что *системный характер* терминологии с точки зрения языковой лексики в целом трудно распознаваем".

Если некоторые из перечисленных признаков термина могут вызывать сомнения, то с последним положением определения Л. Хофман нельзя согласиться, поскольку именно системно-понятийная организация терминологии является, на наш взгляд, ее главной отличительной чертой.

Необходимо отметить, что большая заслуга в разработке проблемы понятий и понятийной системы в области терминологии принадлежат австрийскому терминому Э. Вюстеру, который долгое время работал в Германии. В соответствии с основным положением учения Вюстера [12: 183-204], любая деятельность в сфере терминологии должна исходить из понятий и их четкого разграничения, а *самым важным* для терминологии в языке является система понятий, лежащая в его основе.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Виноградов В. В. Избранные труды. Лексикология и лексикография. – М. : Наука, 1977. – 312 с.
2. Володина М. Н. Теория терминологической номинации. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1997. – 180 с.
3. Гвишиани Н. Б. Метаязык // Лингвистический энциклопедический словарь, 1990 – Режим доступа к словарю : <http://tapemark.narod.ru/les/297a.html>
4. Гринев С. В. Введение в терминоведение. – М. : Моск. лицей, 1993. – 309 с.
5. Bungarten T. Wissenschaft, Sprache und Gesellschaft // Wissenschaftssprache. – München, 1981. S. 14–53.
6. Drozd L. Grundfragen der Terminologie in der Landwirtschaft // "Muttersprache". – Wiesbaden, 1964. – S. 296–312.
7. Fluck H. R. Fachsprachen, Auflage, / Hans-R. Fluck. – Tübingen und Basel : A. Francke Verlag, 1996. – 306 S.

8. Hirt H. Etymologie der neuhochdeutschen Sprache. Darstellung des deutschen Wortschatzes in seiner geschichtlichen Entwicklung. – 2 Aufl., München: C. H. Beck Verlag, 1921. – S. 145.
9. Hoffmann L. Fachtextlinguistik // Fachsprache. Intern. Zeitschrift für Fachsprachenforschung, -didaktik und Terminologie. 5. Jahrgang, 1983. № 3. – S. 57–68.
10. Schirmer A. Die Erforschung der deutschen Sondersprachen // Fachsprachen. (Wege der Forschung). Darmstadt, 1981. – S. 15–37.
11. Schmidt W.H. Charakter und gesellschaftliche Bedeutung der Fachsprachen // Sprachpflege. 1968, H. 17. – S. 65–74.
12. Wüster E. Das Worten der Welt, schaubildlich und terminologisch dargestellt II Sprachforum 3. 1956/60, – N. 3/4. S. 183–204.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Володіна – кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри німецької філології і перекладу та прикладної лінгвістики Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: лексикологія, семантика, когнітивна семантика, словотвір, словоскладання, проблемні питання лінгвостилістичної інтерпретації художнього тексту, перекладознавство, термінознавство.

МОВНІ ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ СУЧАСНОЇ АНГЛОМОВНОЇ ВОЄННОЇ МАРКОВАНОЇ ЛЕКСИКИ ТА ТЕРМІНОЛОГІЇ: ШЛЯХИ УТВОРЕННЯ

Ірина ВОЛОЩУК, Галина УСИК (Київ, Україна)

У статті розглядаються екстралінгвістичні та лінгвістичні чинники утворення та шляхи збагачення сучасної англomовної воєнної маркованої лексики та термінології. Наведено класифікації шляхів утворення за структурними та семантичними ознаками.

Ключові слова: воєнна маркована лексика, термінологізація, евфемізація, метафоризація, воєнні неологізми, воєнний сленг, запозичення.

The article deals with the extra linguistic and linguistic factors of forming and enriching of modern English military lexes and terminology. The article represents the ways of forming the military lexes and terminology according to structural and semantic principles.

Key words: military lexes, the process of term building, euphimization, metaphorization, military neologisms, military slang, borrowings.

Англomовна військова лексика ХХ – початку ХХІ століття характеризується високими темпами розвитку та швидким реагуванням на динаміку зовнішніх політичних змін, зумовлених історичними періодами війн і військовими конфліктами за участю Великої Британії та США.

Активність еволюційного процесу військової лексики визначається суспільно-економічними, культурно-історичними, науково-технічними та військово-політичними явищами. Д.В. Василенко зазначає, що до основних екстралінгвальних чинників, які стимулюють розвиток англomовної військової лексики, належать [1, с.29]:

- 1) війни ХХ – початку ХХІ століття;
- 2) покоління військової зброї і техніки;
- 3) нові тенденції розвитку військової стратегії та озброєння кінця ХХ – початку ХХІ століття, що сприяють появі лінгвальних інновацій.

Водночас лексико-фразеологічні та семантичні інновації, що належать до теми “Війни ХХ – початку ХХІ століття за участю англо-американських військ”, відбивають характер війн, їх рушійні сили, цілі та завдання, що переслідують учасники боротьби, способи розв’язання конфліктів, успішні або невдалі військові операції, ставлення військових до війни, в якій вони беруть участь, умови перебування військовослужбовців, їх контакти з ворогом і цивільним населенням країн, де розгортаються бойові дії, а також характер висвітлення військових подій у засобах масової інформації та їх сприйняття у суспільстві.

Метою статті є проаналізувати і систематизувати основні шляхи збагачення та поповнення сучасної воєнної маркованої лексики

Нові події та явища, пов’язані зі збройною боротьбою, знаходять мовне відбиття в офіційних та неофіційних назвах війн і військових конфліктів, центром яких є лексема *war*, яка, як зазначає Д.В. Василенко, бере активну участь у словотворчих процесах протягом ХХ – початку ХХІ століття і характеризується активною валентністю, саме це зумовлює

актуальність напряму даного дослідження. Мовний матеріал базується на автентичних документах, які охоплюють наступні історичні події [2, с.32]:

1) World War I (1914-18) The Great War; The War of the Nations; the total war; the war of attrition; trench warfare

2) World War II (1939-45) The European War; The World War; The War of the Ages; The War of the People; The People's War; Hitler's War; The Nutsy War (sl); The Nervy Nutsy War (sl); The Teutonic War (sl); The Teutonic Plague War (sl); The Tyrant's War (sl); The War of Democracy; The War of Freedom; The War of Individual Liberty; The War of Liberation; The War of Liberty; The War for Survival

3) The Korean War (1950-53) World War 2 ½ (sl); police action; Mr Truman's War; Truman's folly (sl); accordion war (sl); ping-pong war (sl); seesaw war (sl); yo-yo war (sl); flap (sl); wrong war (sl); war we cannot win (sl); forgotten war (sl)

4) The Vietnam War (1963-75) McNamara's War; guerrilla conflict; the war of attrition; television war

5) The War with Iraq (1990-91) The Persian Gulf War; The Gulf War; The Gulf Conflict; a short war (sl)

6) The War with Afghanistan (2001) America's New War

7) The War with Iraq (2003 -) A long war (sl); a war of attrition; George Bush's Vietnam (sl); an unnecessary war (sl)

8) The War with Syria (2012)

Очевидним є також той факт, що розвиток і впровадження нових засобів збройної боротьби та методів їх використання сприяють виникненню лексичних та фразеологічних одиниць у військовій підмові. На лінгвальному рівні еволюція зброї і військової техніки простежується на прикладах лексичних, семантичних і фразеологічних інновацій, що утворюються з метою відображення у мові нових технократичних реалій. Військові терміни передають нові поняття. Інші одиниці воєнно-маркованої лексики створюють експресивні та більш виразні назви предметів, виконуючи функції вторинної номінації.

Покоління війн XX – початку XXI століття представлені видами озброєнь, що відбивають такі ключові лексеми:

1) удосконалена ствольна артилерія: *quick-firing guns, railway artillery, Stokes mortars*;

2) автоматична зброя, танки, літаки, субмарини, хімічна зброя: *sub-machine guns, tanks, zeppelins, aircraft, submarines, chemical weapons*;

3) бактеріологічна зброя, керовані ракети, ядерна зброя: *bacteriological / biological weapons, guided missiles, atomic bomb, hydrogen bomb / H-bomb, nuclear weapons*;

4) зброя і техніка, побудовані на основі інформаційних технологій: *high-tech weapons, smart weapons, brilliant weapons, precision-guided weaponry, stealth, computers, nanotechnology*.

Звідси витікає, що до провідних напрямків формування складу сучасної англомовної воєнно-маркованої лексики належать зміни, на які впливають нові тенденції розвитку військової стратегії та озброєння, революція у військовій справі, що розпочалася наприкінці XX століття, під якою розуміють процеси, що відбуваються у військовій теорії і практиці США, і які супроводжуються не тільки розробкою інноваційних технологій, але й спробою прориву у використанні військової сили в усіх сферах збройної боротьби. Нові лексичні та фразеологічні одиниці виникають у військовій підмові на позначення військової стратегії майбутнього, новітніх видів космічної, авіаційної, ядерної, нетрадиційної зброї і техніки, різновидів війни, таких як війни машин, роботів, інформаційні війни. Ядрами, навколо яких утворюються численні елементи словотвірних, фразеологічних і лексико-семантичних парадигм стають слова *stealth, unmanned vehicle (UV), laser, space, satellite, missile, computer, global*.

Все це показує, що військова професійна підмова постійно розвивається та виявляє схильність до мікро- та макроеволюційних змін під впливом зовнішніх, соціальних чинників. Водночас, формування військової підмови протягом XX – початку XXI століття відбувається на певному соціально-політичному і науковому тлі, притаманному англомовному суспільству, а саме, відбитку розвитку військової науки і техніки в мовному соціумі,

активними діями США та Великої Британії на міжнародній арені, спробам закріпити за Сполученими Штатами Америки домінуючу позицію.

Внаслідок інноваційних процесів, що відбуваються у сфері військової лексики, військова підмова збагачується наступними шляхами:

1) *морфологічними неологізмами*:

а) (нова форма, нове значення) спосіб творення – морфологічна деривація: афіксація (*de + alert > dealert*), осново- / словоскладання (*battle + rattle > battle rattle* (n) (sl));

б) (нова форма, значення існуючих у мові слів) спосіб творення – морфологічна деривація: скорочення (фрагментація) (*bilateral > bilat* (sl)), аббревіація (*Joint Direct Attack Munition > JDAM*), акронімізація (*forward operating base > FOB*), телескопія (*biological war > biowar*);

2) *семантичними неологізмами* (існуюча форма, нове значення), що формуються шляхом метонімізації (*kevlar – “кевлар (material)” > kevlar* (sl) – “кевлар (кевларовий шолом)”), метафоризації (*splash* (sl) – “удар по ворожому літаку”), каламбуру (*Scandinavia > Scudinavia* (sl) – “територія західного Іраку, з якої відбувався запуск ракет “Скад” (багато установок для запуску ракет Scud були адаптованими версіями шведських вантажівок *Swedish Saab trucks*));

3) *фразеологічними неологізмами*, лексикалізованими словосполученнями, що виражають єдине поняття, і які утворюються:

а) шляхом поєднання лексем за відсутністю ідіоматичної виразності – фразеоматичні звороти (*to launch a missile – “здійснювати запуск снаряду”*),

б) шляхом переосмислення вільних словосполучень та їх метафоризації – фразеологічні одиниці (*kissing the earth – “катастрофа літака”*);

4) *запозиченнями*, словами чи сполуками, уведеними до англійської мови військової сфери з іншої мови (*camouflage* (French) – “камуфляж”, *jihad* (Arabic) – “священна війна”).

Звідси витікає, що серед військових новотворень є власне неологізми, які мають нову форму та новий зміст; трансномінації, що передають вже існуюче значення новою формою; семантичні інновації, або переосмислення, в яких нове значення передається формою, що існувала раніше. Сучасні лінгвістичні дослідження таких вчених, як Д.В.Василенко [1, с.60], В.І.Заботкіної [2, с.17] та Шевчук В.Н. [7, с.160] підтверджують те, що в англійській мові превалюють власне неологізми. Цей факт пов’язують зі все зростаючою необхідністю дати назви новим реаліям, які виникають в суспільстві.

Нові військові терміни утворюються з використанням звичайних способів словотвору, характерних для сучасної англійської мови. Варто розглянути їх детальніше. Ми спробували згрупувати шляхи утворення сучасної англомовної військово-маркованої лексики за її структурними та семантичними ознаками.

До структурних ознак ми відносимо наступні:

Афіксальні неологізми – терміни створюються шляхом приєднання словотвірних афіксів (префіксів та суфіксів) до основ різних частин мови.

До найбільш продуктивних суфіксів, за допомогою яких утворюються військові терміни, належать наступні: *-age* (*camouflage*), *-al*: (*survival*), *-ance* (*surveillance*), *-ant* (*commandant*), *-ence* (*deterrence*), *-ment* (*bombardment*), *-ry* (*weaponry*), *-able* (*droppable*), *-al* (*operational*), *-ous* (*amphibious*), *-ate* (*activate*), *-ize* (*mobilize*) та інші.

До найбільш вживаних префіксів, за допомогою яких утворюються терміни, можна вказати наступні: *anti-* (*antimissile*), *dis-* (*disengagement*), *over-* (*overkill*), *counter-* (*counterattack*), *de-* (*deconflict*), *out-* (*outgun*), *re-* (*restrike*), *inter-* (*interallied*), *post-* (*poststrike*), *pre-* (*prewar*).

Складання слів – спосіб словотвору, при якому нове слово утворюється шляхом з’єднання основ двох або трьох слів: *back-stop*, *blamestorming*, *buttload*, *cheetah-flips*, *Gucci move* та багато інших. На сьогоднішній день таких способів творення неологізмів є одним з найбільш продуктивних.

Конверсія – функціональних перехід слова з однієї частини мови в іншу, тобто використання одного і того самого слова в якості різних частин мови. Наприклад, дієслова *to mortar*; *to shell*; *to rocket*; іменники *drive-by*, *fan-out*, *kick-out*.

Скорочення – найбільш продуктивний в останні десятиліття спосіб творення нових слів, що відображає тенденцію до раціоналізації мови, до економії мовних зусиль. Безперечний вплив на інтенсивність і поширеність цього явища мають особливості стилю військових документів, для яких вимога до стислості є домінуючою.

Розрізняють такі основні види скорочення слів:

- а) усічення: *rec(onnaissance)*, *(heli)copter*, *prop(eller)*;
- б) абревіатури: *ECM (electronic counter-measures)*, *EW (electronic warfare)*;
- в) акроніми: *AWACS (Airborne Warning and Control System)*, *RAM (radar-absorbent materials)*[7, 128].

До семантичний ознак шляхів утворення сучасної військово-маркованої англійської лексики ми відносимо наступні:

Лексико-семантичний спосіб словотвору – перенесення слова як назви на основі подібності певних ознак предметів, явищ, дій, якостей. Наприклад: юридичний термін *to brief* «вказувати клієнту на певні особливості ведення його справи адвокатом» вживається спочатку в військово-політичному словнику в значенні «давати інструктаж перед бойовим вильотом», а згодом в збройних силах взагалі в значенні «ставити задачу, інструктувати».

Взаємодія із загальноживаною лексикою для утворення військових термінів. Військова термінологія, що належить до однієї з найстаріших галузей людського знання, тісно пов'язана із загальноживаною лексикою. Окремі військові терміни виникають на основі слів загальнолітературної мови. Відбувається процес термінологізації. Слова загальноживаної лексики, переважно, утворюють назви дивізій та інших військових підрозділів (*Blackhawk*), а також назви класів зброї (*Predator*) [4, с.51].

Крім того, загальноживана лексика є важливим джерелом поповнення складу військових сленгізмів, в семантиці яких значну роль відіграє конотативний компонент. Загальноживані слова внаслідок перенесення значення переходять до сфери військової субстандартної лексики, створюючи військові семантичні сленгізми. Перенос значення відбувається, головним чином, шляхом метафоризації (*chatterbox* – “кулемет”). Метонімія (*the brass* – “генералітет”) та синекдоха (*brains* – “офіцер розвідки”) обмежено застосовуються при утворенні нових військових лексичних одиниць. Емоційне забарвлення багатьох сленгізмів має різні відтінки - жартівливе, іронічне, насмішкувате, зневажливе, презирливе ставлення.[8, с.175]

Зауважимо, що відношення між військовою та загальноживаною лексикою мають взаємозалежний характер. Військова лексика не тільки поповнюється за рахунок загальноживаної. Вона здатна переходити до сфери загальноживаної лексики завдяки детермінологізації, в процесі якої має місце спрощення поняття, що передається терміном, наприклад, слово *bombshell* – “бомба” передає нове значення – “що-небудь або хтось, що/хто створює неочікуваний сенсаційний ефект”. Військова лексика проникає до різних сфер людської діяльності, таких як економіка, політика, техніка, медицина та інших.

Метафоризація та метонімічний перенос - поповнення словникового складу військової підмови здійснюється значною мірою шляхом семантичної деривації, у процесі якої відбуваються зміни семантики вихідних одиниць. Нова військова лексика виникає внаслідок метафоричного переосмислення вже відомих лексичних одиниць, які переходять до сфери військової термінології та сленгізмів на позначення:

1) військовослужбовців: *pathfinder* – “пілот літака наведення”, *Casper* – “солдат, який зникає під час виконання роботи, уникає роботи”;

2) військових дій: *extract* – “евакуувати”, *hammer time* – “час атаки”;

3) зброї, боєприпасів: *soft bomb* – “бомба, що виводить з ладу лінії електронпередач”, *stick* – М16 або будь-яка інша зброя;

4) військової техніки: *battle star* – “військовий супутник”, *whale* – “манкер”;

5) приладів, обладнання: *hunter-killer satellite* – “супутник-винищувач”, *battle rattle* – “обмундирування та зброя”;

6) споруд, укриття, загородження: *atomic cemetery* – “могильник ядерних відходів”, *jersey barrier* – “низьке бетонове загородження”.

У військовій підмові можна виокремити метафори, пов'язані з поняттям війна, під якими розуміють “перенесення інформації про предмет, явище з однієї концептуальної сфери знань на позначення предмета чи явища в іншу сферу знань”:

1) війна – суперечка, змагання: *pull rank* – “зловживати службовим становищем”;

2) війна – ризикована справа, авантюра: *adventure* – “війна”;

3) війна – бій: *dogfight* – “повітряний бій”;

4) війна – кровопролиття: *bloodbath* – “різанина”;

5) війна – полювання: *hunter-killer* – “субмарина, що вистежує та знищує ворожі підводні човни”.

Евфемія - навмисна заміна знака певного поняття описовим найменуванням або іншим знаком, яка використовується з метою запобігання комунікативних конфліктів [6, с.4]. Основна функція евфемії у сфері військової термінології є маскування. Евфемізми вживаються з метою:

1) прикриття агресивних військових дій, відволікання уваги від військових операцій: *purge = attack violently* – “агресивно атакувати”;

2) завуалювання наслідків війни, кількості жертв: *civilian impacting = non-military casualties* – “втрати серед цивільного населення”;

3) пом'якшення військових помилок: *friendly fire = fratricide* – “завдавати вогню по своїм позиціям”;

4) маскування сили зброї: *surgical strike = bombing raid* – “точний удар”.

Евфемізми також притаманні військовій субстандартній лексиці – сленгу. Військові сленгізми-евфемізми можуть виконувати декілька функцій:

1) підміняти назви предметів і явищ, що здатні викликати страх у людини, такі як: смерть, поранення: *wasted* – “мертвий”; загрозна зброя, засоби масового ураження: *baseball* – “граната”; небезпечні військові дії: *kick butt* – “атакувати”;

2) створювати епатажну виразність: *hit the bricks* – “дезертирувати” [5, с. 9].

Утворення фразеологічних одиниць - особливий шар лексичного складу військової підмови, який включає мовні одиниці, що позначають поняття, безпосередньо пов'язані з військовою справою, збройними силами, і які розподіляються на стійкі сполучення лексем з повністю або частковим переосмисленням значенням, а також на стійкі сполучення слів, які не містять переосмислених компонентів, включення яких до об'єкта дослідження ґрунтується на широкому розумінні фразеології, що вивчає не тільки фразеологічні ідіоми та фразеологічні сполучення, а й стійкі фрази різних структурних типів [7, с.140].

Слід зазначити, що найбільш продуктивним способом утворення військових фразеологізмів є повне (*dog tag on file* – “мертвий та похований”, *axis of evil* – “вісь зла”) або часткове переосмислення значень вільних словосполучень (*curtain of fire* – “загороджувальний вогонь”), які мають великий семантичний потенціал.

Формування окремих фразеологічних одиниць може відбуватися шляхом переосмислення стійких словосполучень нефразеологічного характеру, що відображають різні сторони людської діяльності, компоненти яких не втрачають своїх буквальных значень. Внаслідок образно-метафоричного вживання такі лексичні сполучення можуть переходити із закріпленої за ними сфери функціонування до військової сфери, набуваючи емоційно-експресивного забарвлення, наприклад, “*rock and roll*” – “відкрити автоматний вогонь”.

Як зазначив Шевчук В.Н., утворення образних фразеологічних одиниць пов'язано з порушенням законів логіки, коли поєднуються логічно несумісні поняття, а в понятті є ознака, що суперечить йому. В основі таких фразеологізмів лежить неповторний образ, що створюється нереальною ситуацією і зумовлюється творчим характером переосмислення, яке може бути метафоричним (тобто заснованим на схожості між двома об'єктами дійсності) або метонімічним (заснованим на переносі значення за суміжністю), що веде до створення метафоричних (*cast the last anchor* – “бути вбитим, загинути”) та метонімічних фразеологізмів (*hit the silk* – “здійснити стрибок з парашутом” (перші парашути робили із шовку) [7, с.32].

Запозичення іншомовних лексичних одиниць у військовій сфері зумовлений внутрішньомовними чинниками (необхідністю позначення нових понять і реалій), а також

екстралінгвальними чинниками (етапами розвитку військових галузей і мовними контактами, що відбуваються під час війн та військових конфліктів). Більшість французьких і німецьких запозичень, що поповнюють англomовну військову термінологію, позначають нові реалії, головним чином, у сфері авіації, ракетобудування та бронетанкової техніки (*camouflage, panzer*).

Субстандартна військова лексика збагачується запозиченнями з європейських мов, а з середини ХХ століття – запозиченнями із східних мов (корейської, японської, в'єтнамської і арабської) внаслідок ведення бойових дій за участю британських та американських військ в Азії (*ji had, mujahedin*).

Отже, воєнна маркована лексика, зберігаючи існуючий у певний історичний період стан, одночасно підпорядковується законам еволюційного розвитку. Її ядро, тобто, термінологія, та периферія, до якої належить субстандартна лексика, інтенсивно розвиваються і удосконалюються протягом ХХ – початку ХХІ століття, поповнюючись “неологізмами”, тобто словами, словосполученнями, фразеологізмами, що з'явилися на певному етапі розвитку військової підмови для передачі нових військових реалій і понять.

Подальших досліджень набувають прагматичні та перекладацькі аспекти вивчення сучасної англomовної воєнної маркованої лексики.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Василенко Д. В. Військова лексика англійської мови ХХ – початку ХХІ століття / Дмитро Володимирович Василенко. – Горлівка: Вид-во ГДПШМ, 2009. – 220 с., 1999. – 32 с.
2. Зацний Ю. А. Розвиток словникового складу сучасної англійської мови в 80-ті-90-ті роки ХХ століття: автореф. дис. На здобуття ступеня д-ра філол. наук: 10.02.04 "Германські мови" / Ю. А. Зацний. – К., 1999. – 32 с.
3. Зацний Ю.А. Розвиток словникового складу сучасної англійської мови / Ю.А.Зацний. – Запоріжжя: Вид-во Запорізького держ. Ун-ту, 1998. – 327 с.
4. Ларин Б. А. Об эвфемизмах / Б. А. Ларин // Уч. зап. ЛГУ, серія «Филологические науки». – 1961. – № 301, в.60. – С. 12.
5. Порохницкая Л. В. Культурологические и когнитивные принципы эвфемии в современном английском языке: автореф. дис. на получение степени канд.филол.наук:спец. 10.02.04 "Германские языки" / Л. В. Порохницкая. – М., 2004. – 21 с.
6. Шевчук В.Н. Производные военные термины в английском языке. – М.: Воениздат, 2003. – 231 с.
7. Galperin I. R. Stylistics / I. R. Galperin. – М.: Nauka, 1977. – 334 p.
8. Dictionary of Military Terms [Bowyer R].– Bloomsbury, 2004.– 262 p

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Ірина Волощук – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови факультету лінгвістики Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут».

Наукові інтереси: проблеми перекладу лінгвістичних явищ, функціональна та когнітивна лінгвістика.

Галина Усик – старший викладач кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови факультету лінгвістики Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут».

Наукові інтереси: проблеми перекладу лінгвістичних явищ, проблеми художнього перекладу.

МІКРОТОПОНІМІЯ СЕЛА МИРОНІВКИ

Ганна ВОЛЧАНСЬКА (Кіровоград, Україна)

У статті досліджено топонімікон села Миронівки, схарактеризовано історію його формування, визначено структурно-семантичні та структурно-граматичні особливості власних назв поселення.

Ключові слова: топонім, топонімікон, урбанонім, гідронім, дрімонім, годонім, агоронім.

The paper surveys the place names system of the village Myronivka, explores the history of its toponymicon development, singles out structural-semantic and structural-grammatical peculiarities of the abovementioned onyms.

Key words: toponym, toponymicon, urbanonym, hydronym, dymonym, hodonym, agoronym.

Необхідною умовою освоєння людиною навколишнього світу є його категоризація та номіналізація. Процес поіменовування, тобто закріплення індивідуальних назв за дискретними, релевантними для соціуму на певному етапі розвитку об'єктами зовнішнього світу, відображає соціально-політичні, матеріально-господарські та духовно-культурні особливості розвитку цього суспільства.

Одним із найдавніших видів онімів вважаються топоніми – власні назви населених пунктів (ойконіми), назви річок, озер, водойм (гідроніми), назви лісів (дрімоніми), назви форм рельєфу (ороніми), назви внутрішньоміських об'єктів (урбаноніми), назви вулиць (годоніми), назви площ (агороніми), назви шляхів сполучення (дромоніми).

Індивідуалізуючи об'єкти зовнішнього світу за допомогою власних назв, люди кодують у топонімах важливі характеристики цих об'єктів: природні особливості місцевості, її поверхню, рельєф, рослинний і тваринний світ, корисні копалини. Утім, не можна однозначно стверджувати, що лише географічне середовище визначає характер місцевих назв: їх форму і мовне значення завжди зумовлюють суспільні та історичні чинники. За словами М. Янка, для того, щоб зрозуміти значення топоніма, необхідно досліджувати сукупність усіх факторів, сформовану під впливом характерних географічних або історичних умов [8, с. 8].

У сучасному мовознавстві українську та регіональну топонімію розглянуто в дослідженнях Д. Бучка, К. Цілуйка, Ю. Карпенка, В. Лободи, І. Железняка, Л. Масенко, В. Німчука, Л. Гумецької, І. Железняка, О. Карпенко, Ю. Редька, О. Стрижака, М. Янка тощо. У працях В. Горпинича, В. Лучика, Т. Поляруш, О. Крижанівської, Т. Громко, Р. Ляшенка, О. Заїнчовської досліджено топонімотворення Кіровоградщини. На наш погляд, вивчення саме регіональних онімів допомагає виокремити індивідуальні риси населеного пункту, ті характеристики топонімікону, які не знайшли відображення в узагальнювальних дослідженнях. Так, географічні назви села Миронівки Світловодського району ще не були предметом окремого дослідження. Це і визначає **актуальність** студії.

Мета статті – дослідити мікротопонімію с. Миронівки, схарактеризувати такі власні назви за походженням і способом творення. **Об'єктом** дослідження виступають мікротопоніми села Миронівки, а **предметом** – структурно-семантичні та структурно-граматичні особливості й закономірності топонімотворення. **Матеріал** дослідження складає 32 власні назви.

Перш за все, розглянемо походження назви населеного пункту. За переказами, поселення було засноване в двадцятих роках XVIII століття кріпаками з Київської та Полтавської губернії і мало назву *Переводчикове*.

З часом воно змінило назву на сучасну – Миронівка – за іменем селянина, котрий проживав на цій території. Відзначимо, що обидва топоніми утворено суфіксальним способом. Це підтверджує висновок М.П. Янко про те, що основою топонімії України є назви слов'янського походження, утворені суфіксальним способом. Найбільш поширеними топонімічними суфіксами дослідник вважає такі: -ка, івка, -иця, -ов, -ів, -ин, -ськ, -н. [8, с. 12].

Становлення, розвиток і функціонування топонімікону визначається як власне мовними факторами, так і позамовними, які тісно взаємодіють між собою. До позамовних факторів відносимо особливості рельєфу місцевості (лісостеп, низовина, три водойми), превалюючі типи господарської діяльності (землеробство), особливості суспільного життя (відносно замкнена громада), історико-політичний розвиток краю.

Відтак, топоніми можна поділити на три групи: етнімічні, антропонімічні та назви, що походять від географічного середовища або вказують на характер господарства та різні види людської діяльності [8, с. 9].

У топоніміконі села Миронівки налічуємо 17 годонімів, 3 гідроніми, 8 дрімонімів, 4 ороніми. Серед годонімів поселення виокремлюємо 2 оніми – назви частин села, 9 – назви вулиць, 3 – назви провулків і 3 агороніми. Проаналізуємо найважливіші мовні та історичні аспекти утворення назв вулиць.

Вершина – південна частина вулиці Леніна, де розбудовувались у XVII столітті панські угіддя. Назву отримала від розташування на підвищенні, завжди була головною, адже там будували адміністративні споруди. У праці Ю.О.Карпенка таку назву потрактовано як «примітне підвищення, вершину взагалі». Т.В. Громко, досліджуючи топоніміку Кіровоградської області, теж вказує на існування такої народної назви, яка означає «горішня частина горба, підвищення». Але також додає ще одне тлумачення – «витік річки» [3, с. 37]. О.С.Стрижак зазначав, що існує частина топонімів, що утворились для позначення типу рельєфу. Так як "*Вершина* утворилась від прикметника «*верхній*», віднесемо її до цього виду. [7, с. 41].

Вулиця Гагаріна – сучасна офіційно закріплена назва вулиці, що розташована у південно-східній частині села. Топонім утворений від прізвища Гагарін і має меморіальний характер. Декілька десятиліть тому для цих територій використовувалися назви Куряча, Новоселівка та Лагерне.

Куряча – східна частина вулиці Гагаріна. У період кріпацтва на ній знаходилися три курники, від чого і пішла сама назва вулиці, тобто в онімі відбито найяскравішу особливість топооб'єкта; географічна назва утворилась від прикметника «*курячий*». Топонім віднесемо до групи на позначення об'єктів промислово-господарського характеру

Новоселівка – південна частина вулиці Гагаріна. Назва виникла в період масових переселень з хуторів Попівка, Бугроватка тощо внаслідок утисків поміщиків у XVII столітті. Міграційні процеси стали найважливішою історичною передумовою створення топоніма. За структурою це складний онім, утворений основоскладанням із суфіксацією. А.П. Корепанова визначила такий тип творення назв, за якого прикметник-означення додається до основи слова [6, с. 172].

Лагерне – північна частина вулиці Гагаріна, куди переселялися здебільшого росіяни, саме це стало причиною появи оніма-росіянізма «*лагерь*». За дослідженням Л.М. Воробйової, при перекладі українською мовою географічні назви пристосовуються до правил орфографії, зазвичай втрачаючи свою інформативну функцію. Але, як бачимо з прикладу, назва *Лагерне* змогла пристосовуватися до української граматики, зберігши історичну інформацію про одиничний об'єкт [1, с. 80].

Гончарівка – південна частина вулиці Шевченка. На сьогодні відомо, що в селі починаючи із XVIII століття розвивалася торгівля та гончарство. Осередком виробництва стала гончарня, біля якої проживали ремісники; саме її розташування зумовило появу народної назви – Гончарівка.

Кузня – північна частина вулиці Шевченка, де раніше була розташована кузня. Топонім належить до відапелятивних, назва була створена на позначення господарських об'єктів.

Вулиця Леніна – сучасна офіційно закріплена назва вулиці, на якій знаходяться основні адміністративні споруди. Топонім утворений безпосередньо від прізвища і має меморіальний характер. Для цих територій також використовувалась назва *Вершина*.

Вулиця Шевченка – сучасна назва вулиці, що знаходиться в західній частині села. Вона охоплює території, які називалися Гончарівка та Кутя. Топонім утворився від прізвища Шевченко, має меморіальний характер.

Три оніми є назвами провулків. *Бевзівський провулок*, розташований у східній частині вулиці Леніна, названо на честь сім'ї Бевзів, що проживала, за народними переказами, приблизно сто років тому, тому топонім вважаємо відантропонімним, утвореним за допомогою суфікса -ськ-.

Тишківський провулок – названо на честь сім'ї Тишків, знаходиться в центральній частині вулиці Гагаріна. Топонім відноситься до відантропонімних. Формант -ськ- уживається, на думку А.П. Корепанової, для творення прикметників зі значенням родової належності або співвіднесеності й становить основну його особливість, яка є не менш суттєвою, ніж уживання його для творення незліченних прикметників від топонімів та етронімів, що йде також із глибокої давнини [6, с. 211].

Шкільний провулок – назва походить від навчального закладу, що розташований біля провулку, виникла після будівництва школи на вулиці Шевченка в 1960-х рр. Топонім утворився від прикметника шкільний та загальної назви. Дослідивши походження даної назви, віднесемо її до групи топонімів, які, за визначенням О.С. Стрижака, відбивають різні соціальні явища.

Серед мікротопонімів є лише одна мовна одиниця на позначення площі – *Шовковички*. Місце знаходиться поряд з Обеліском слави на вулиці Леніна. Назва пов'язана із великою кількістю шовковиць на цій ділянці, отже, вона належить до групи топонімів, що пов'язані із рослинним світом. Суфікс -ичк- надає зменшено-пестливого значення, крім того, назва уживається у множині, що несе інформацію про великий розмір об'єкту.

У досліджуваному матеріалі є два оніми, що позначають частини села: *Ворошилова і Леніна*. *Ворошилова* – частина села, що входила до колгоспу імені Ворошилова, походить від назви партизанського з'єднання на чолі із К. Ворошиловим. Назва поширилася в період колективізації, що і стало основною історичною умовою утворення топоніму. У сучасному говорі топонім практично не уживається, про його існування знає лише невелика кількість населення.

Особливістю географічної назви є те, що вона не містить загальної назви, що визначала б певний вид топооб'єкту (вулиця, провулок, площа тощо).

Леніна – частина села, що входила до колгоспу імені Леніна. У 1928 році було організовано тимчасовий колгосп, який називався «Радянський». Нову назву закріплено в 1929 році. Спочатку ця назва була створена на позначення значної території, але згодом вона закріпилася за однією вулицею і зараз цей топонім – офіційна назва вулиці.

3-поміж топонімів села виокремлюємо 3 гідроніми, серед яких 2 власні назви позначають природні водойми, а 1 – штучно створену.

Великий ставок – природний став, який зник наприкінці ХХ століття внаслідок будівництва на території села каналу «Дніпро-Інгулець». Назва утворена за допомогою якісного прикметника великий та загальної назви, що позначає даний вид географічного об'єкту. Т. Громко окреслювала таку групу топонімів як ті, що позначають розмір топооб'єкта [2, с. 41].

Малий ставок – природний став, що існував до кінця ХХ століття і, як і Великий, поступово зник. Назва розкриває характерну ознаку водойми – невеликий розмір, тому віднесемо її також до категорії на позначення розміру. За дослідженнями лінгвістів, ставок у народній термінології тлумачиться як «штучна водойма з непротічною водою в заглибленні», «загачене місце в річці», а також «сажалка, штучна водойма, в якій розводять рибу» [3, с. 185]. Проаналізувавши значення топоніма, можемо стверджувати, що тут найдоцільнішим є перше визначення.

Митрострой – штучний став, який було побудовано у 80-х рр., назва пов'язана з назвою будівельної компанії «Митрострой». Топонім точно копіює власну назву, без будь-яких змін та доповнень. Варто також зазначити, що назва змогла при перекладі українською мовою пристосовуватись до української граматики.

До дрімонімів належать вісім географічних назв, що існували і постійно змінювалися протягом двохсот років. Проаналізуємо походження та особливості творення цих лексем.

На околицях села розташовано декілька лісів, у яких впродовж двох століть змінювалися назви. Це зумовлено впливом як історичного, так і соціального факторів. Було досліджено хронологічний порядок існування топонімів і складено відповідні ряди для кожного топооб'єкта:

- 1) *ліс Дубинка* (відапелятивний мікротопонім);
- 2) *Гупалів ліс* (відантропонімічний) – *Парне* (відантропонімічний);
- 3) *Круглий ліс* (відапелятивний) – *Попове* (відапелятивний) ;
- 4) *Хмелюватий* (відапелятивний) – *Розсоха* (відантропонімічний);
- 5) *Шолохове* (відантропонімічний).

Тобто, існування двох і більше назв можна пояснити лише відсутністю певної визначальної характеристики об'єкта або впливом історичного фактору, який зумовив перейменування чи виникнення іншої назви.

Гупалів ліс названо на честь лісника Гупала. Топонім відносимо до відантропонімічних об'єктів. Назву утворено від основи прізвища Гупало за допомогою суфікса -ів-, що свідчить про час виникнення назви, адже, на думку І. Железняка, ці моделі найактивніше використовувались у ХУІІ-ХУІІІ столітті [6, с. 10].

Парне - названо на честь поміщика Парного. Топонім належить до категорії присвійності, адже використовується для позначення належності топооб'єкта певній особі. Назву утворено від основи прізвища Парний. Топонім вживається паралельно із назвами Дубинка і Гупалів ліс.

Розсоха – онім належить до відантропонімічних, адже пов'язаний із прізвищем власника, поміщика Розсохи. Топонім вживається в мовленні жителів разом із топонімом *Хмелюватий*, який, за переказами односельчан, виник набагато раніше. Назва утворена від прізвища Розсоха, але це трактування не є повністю достовірним, адже офіційних даних щодо цієї людини не залишилося. Крім того, у топонімі існують безліч прикладів, які засвідчують інше походження географічної назви. Наприклад, О. Стрижак зазначає, що розсоха – це «розвила, розгалуження» і вводить для підтвердження декілька аналогічних назв. Хоча в його праці також згадується топонім Розсохове, який, на думку автора, має відантропонімічне походження [7, с. 33]. На думку Ю. Карпенка, розсоха – це «місце, де зливаються річки чи джерела». Автор також наголошує, що походження даного слова бере початок від слов'янських метафор [4, с. 89].

Шолохове – ліс, названий на честь лісника Шолохова. Географічну назву відносимо до відантропонімічних об'єктів. На сьогодні це єдина назва цього географічного об'єкта.

Чотири дрімоніми утворилися від апелятивних назв:

Ліс Дубинка – онім походить від слова «дуб», розкриває основну характерну особливість – наявність великої кількості дубових насаджень, тобто має інформативне значення і називає визначальну характеристику певного об'єкта. Власна назва утворена суфіксальним способом. Як зазначалося вище, це не єдина назва цього лісу.

Круглий ліс – назва походить від апелятива і вказує на особливості форми топооб'єкта. Сьогодні існує ще одна назва, яка використовується переважною кількістю населення, – *Попове*. Попри наявність більш поширеного топоніма, ця назва не вважається застарілою і жителі старшого покоління (понад 55 років) використовують її у своєму мовленні.

Попове – географічна назва була утворена від присвійного прикметника попів. Топонім відображає соціальну характеристику особи, тобто несе в собі соціальну та особисту інформацію. У праці Ю. Карпенка було знайдено таку ж назву, але вона позначає інший топооб'єкт – озеро. Автор зазначає, що згадка про попа для трактування топоніму виявилась неістотною [5, с. 70]. Схоже дослідження було проведено О. Стрижаком. У трактуванні він схиляється до двох варіантів: назви, що відображає колективну належність попам та антропоніму, що з'явився від прізвища магната, який мав великі володіння [7, с. 69]. Ми, на жаль, теж не можемо достовірно стверджувати, адже про походження народної назви відомо із народних переказів.

Хмелюватий – ліс, назва якого пов'язана з великою кількістю хмелю на цій місцевості. Лексема належить до групи топонімів, пов'язаних із рослинним світом. Вона відбиває характерну рису географічного об'єкта, утворена від прикметника «хмелюватий». Топонім вживається паралельно із назвою *Розсоха*, хоча і виник набагато раніше.

Ороніми – топоніми, які стосуються основних форм рельєфу території. Нами було досліджено чотири топоніми, основною функцією яких є інформаційна та номінативна. Проаналізуємо походження цих географічних назв.

Кацанська балка – балка, розташована на північ від населеного пункту, ближче до села Золотарівки, у якому проживають переселенці з Росії. Топонім пов'язаний з проживанням на тій території російськомовного населення, яких селяни називали *кацанами*. Географічна назва утворилася безпосередньо від присвійного прикметника «кацанський» та загальної назви.

Основою для наступних оронімів ставали прізвища чи прізвищеві назви власників. Із народних переказів відомо, що топоніми були утворені від прізвищ представників польської шляхти, які володіли цими землями в першій половині XVII ст., тобто належать до відантропонімних: степ *Байбакова*, степ *Цилиха*.

Оронім *Тітченкове* походить від прізвища власника території Тітченка, належить до відантропонімних. Географічна назва, на відміну від інших омонімів, не містить в своєму складі загальної назви, форма ж середнього роду може вказувати на об'єкт, якому властива така назва, наприклад, поле.

Таким чином, для мікротопонімів села Миронівки характерне паралельне функціонування двох типів найменування поселень: відантропонімного та відапелятивного. За характером денотату, назви, що позначають особливості рельєфу, мають не досить поширений характер на цій території, адже внаслідок досліджень було знайдено лише один онім. Проте є назви, що характеризують об'єкти за розміром. Це насамперед гідроніми та дрімоніми. Головною причиною найменувань деяких об'єктів була наявність на цих територіях господарсько-промислових центрів. Вагомим чинником також є рід занять особи або населення, пов'язаного із топооб'єктом. Деякі географічні назви несуть в собі як особистий, так і соціальний характер, адже відображають соціальний статус людини, пов'язаної із топооб'єктом. На території с. Миронівка існує невелика кількість топонімів, які походять від назв рослинного світу. Такі топоніми належать насамперед до назв лісів і площ. Більшість топонімів утворено суфіксальним способом за допомогою суфіксів -ов-, -ів-к(а), -ин, -ськ-, -к(а).

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Воробйова Л. М. До питання про норми передачі топонімів іншомовного походження у контексті розвитку української мови // Л. М. Воробйова // Вісник СумДУ. – Серія : філологія. – 2007. – № 1. – С. 78–80.
2. Громко Т.В. Семантичні особливості народної географічної термінології центральної України (на матеріалі Кіровоградщини). – Кіровоград, 2000. – 170 с.

3. Громко Т. В. Словник народних географічних термінів Кіровоградщини / Т. В. Громко, В. В. Лучик, Т. І. Поляруш. – Т. 1. – Кіровоград : РВЦ КДПУ, 1999. – 224 с.
4. Карпенко О. П. Назви річок Нижньої Правобережної Наддніпрянщини / Олена Петрівна Карпенко. – К. : Наукова думка, 1989. – 192 с.
5. Карпенко Ю. О. Гідроніми Нижнього Подністров'я / Юрій Олександрович Карпенко. – К. : Наукова думка, 1989. – 192 с.
6. Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі / І. М. Желєзняк, А. П. Корепанова, Л. Т. Масенко, О. С. Стрижак. – К. : «Наукова думка», 1985. – 256 с.
7. Стрижак О. С. Назви річок Запоріжжя і Херсонщини (Нижньо-Наддніпрянське Лівобережжя) / Олексій Сильвестрович Стрижак. – К. : Наукова думка, 1967 р. – 127 с.
8. Янко М. П. Топонімічний словник України : словник-довідник / Микола Тимофійович Янко. – К. : Знання, 1998. – 432 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ганна Волчанська – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: ономастика, лінгвістика тексту, методика навчання української мови.

ЮРИДИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ ПРИ ВИВЧЕННІ КУРСУ «УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ»

Тетяна ГРОМКО (Кіровоград, Україна)

У статті йдеться про правила юридико-лінгвістичного тлумачення термінології української мови, які ґрунтуються на правилах лінгвістичної науки і є результатом узагальнення юридичної практики. Вони є необхідними рекомендаціями, дотримання яких сприяє однозначному розумінню, тлумаченню, застосуванню норм права. Висвітлено сучасні техніки термінотворення в галузі юридичної термінології та активні процеси в названій терміносистемі.

Ключові слова: українська юридична терміносистема, юрислінгвістика, термінотворення, структура терміна, функціонування юридичної термінології.

The article deals with the law and linguistic interpretation of Ukrainian legal terminology. The former is based on linguistic rules and is the result of the generalized legal practice. These rules are necessary for unambiguous understanding, interpretation, and implementation of legislative acts. The ways of contemporary legal terms formation are highlighted.

Key words: Ukrainian legal term system, jurislinguistics, term-forming, structure of term, legal terminology functioning.

Одним із актуальних завдань оновленого вузівського курсу «Українська мова за професійним спрямуванням» є вивчення фахових термінів в контексті змістового модуля «Наукова комунікація фахової діяльності». Так, у словниковому складі мови чільне місце належить термінологічній лексиці, кількість якої весь час помітно зростає. Так, у зв'язку з постійним розвитком сучасної української мови з'являється все більше і більше термінів, не тільки технічних і наукових, а й економічних і юридичних.

Існує багато дослідницьких робіт стосовно перекладу технічної та наукової термінології [2,5,7,10,12,19].

Термін – емоційне нейтральне слово чи словосполучення, яке вживається для точного вираження понять та назв предметів. Якщо слово вживається як термін у системі іншої спеціальної галузі знань, то в ній воно теж однозначне, семантично чітко відмежоване від тих його значень, що виявляються в позатермінологічному функціонуванні, а також і в термінологічному, але в іншій галузі знань. Отже, юридичний термін буває і багатозначним, хоча одним з вимог до терміна є саме його однозначність, адже законодавець повинен дати юридичному термінові єдине визначення, включаючи в нього всі істотні з його погляду ознаки, тобто такі, котрі носять регулюючий характер, мають правове значення. Наявність у терміна декількох різних законодавчих дефініцій веде до нечіткості, розпливчастості правового регулювання, породжує непорозуміння і помилки, як правило, з боку тих, на кого поширюється дія законодавчого акта. Однак визначення правового поняття в законі дуже важливо і з нормативної сторони. Орган або особа, що застосовують або виконують правове розпорядження, не можуть трактувати дане законодавцем поняття інакше, чим це сформульовано в нормативному акті. Нормативні дефініції – норми особливого роду, що

включаються органічно в механізм правового регулювання, що визначають його загальні основи, організаційні передумови [13: 13].

Для розвитку наукової думки наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. характерними є не тільки процеси диференціації, але й інтеграції наук, унаслідок чого на стику окремих галузей виникають нові науки, як, наприклад, математична логіка, хімічна фізика, економічна геологія, військова географія, технічна естетика й ін. Сказане повною мірою стосується і юридичної науки. Так, наприклад, на стику юридичної і психологічної галузей виникла юридична психологія, юридична і філософська – філософія права, юридична і соціологічна – юридична соціологія, юридична і філологічна – юридична лінгвістика [14: 42].

Спробуємо простежити етапи становлення юридичної лінгвістики як окремої науки в Україні. Перші роботи, що умовно можна об'єднати під рубриками "Правові проблеми мови" і "Мовні проблеми права", почали регулярно з'являтися на сторінках авторитетних юридичних видань тільки шість-сім років тому [18: 7].

Трохи пізніше в Україні з'являються і дисертаційні роботи з юридичної лінгвістики: кандидатські дисертації З.А. Тростюк "Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України" [21], С.П. Кравченко "Мова як фактор правотворчості і законотворчості" за фахом 12.00.01 – "теорія й історія держави і права; історія політичних і правових навчань" [8], В.Я. Радецької "Мова науки криміналістики" (спеціальність 12.00.08 – "карний процес і криміналістика; судова експертиза") [15].

На початку 2003 р. побачила світ перша в Україні монографія з юридичної лінгвістики "Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України" З.А. Тростюк [16]. У передмові до цієї роботи доктор юридичних наук професор В.А. Навроцький пише: «Проблеми, зв'язані з термінологією законодавства, відносяться до тих, актуальність яких безсумнівна. Адже від їхнього правильного рішення залежить не тільки дозвіл теоретичних дилем, але і рішення питань правозастосування – долі конкретних людей. Визначальною є роль дослідження термінологічних проблем для теорії і практики карного права. Саме в цій галузі ціна слова, іноді навіть букви або розділового знака надзвичайно висока» [9: 3-4].

У цьому ж році з'являється й оригінальна робота В.Н. Демченко "Органічна і неорганічна українська мова", де в діахронному і синхронному плані аналізуються природні і штучні риси юридичного субстилю української мови [5].

Продовженням роботи з узагальнення творчих досягнень учених в галузі юридичної лінгвістики є складений Ю.Ф. Прадідом тематичний бібліографічний довідник, у якому нараховується понад 500 позицій. Відзначимо, що цей перелік є далеко не повним, адже через об'єктивні і суб'єктивні обставини в нього не ввійшов ряд робіт, опублікованих за межами України [18].

Дехто з наших опонентів дорікає в "вторгненні" учених-мовознавців "у сферу впливу" вчених-юристів і навпаки, хоча в цьому ми не вбачаємо нічого надприродного. Подібні процеси, як відзначалося вище, є типовими для розвитку науки наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. у цілому. Підтвердженням цього стали роботи українських учених, юристів і лінгвістів, Н.В. Артикуци, С.П. Кравченко, А.С. Токарської, В.Я. Радецької, О.Ф. Юрчук та ін.

Можна констатувати той факт, що потреба і підстави, що не менш важливо, у виділенні юридичної лінгвістики як самостійної спеціальності є.

Отже, в недалекому майбутньому юридична лінгвістика посяде своє гідне місце й у переліку спеціальностей, по яких проводиться захист докторських і кандидатських дисертацій, і серед навчальних дисциплін, що вивчаються у вищих юридичних навчальних закладах як в Україні, так і за її межами [1, 12, 20].

Енциклопедичний юридичний словник у словниковій статті "Юридична техніка" зупиняється і на понятті юридичного терміна як елемента юридичної техніки і визначає юридичні терміни в такий спосіб "словесні позначення державно-правових понять, за допомогою яких виражається і закріплюється зміст нормативно-правових розпоряджень держави". Навряд чи можна погодитися з тим, що це визначення саме по собі точно, тому що немає сумніву, що поняття споживач або доброволець є правовими, але навряд чи їхній можна назвати державними. Чи варто вважати, що "нормативно-правові розпорядження

держави" – це просто правові акти (закони, постанови, розпорядження, укази тощо), класифікаційні в залежності від їхнього державного органа, що видав?

Відповідно до положень Енциклопедичного юридичного словника юридичні терміни поділяються на три різновиди по ознаці "зрозумілості" тієї або іншої частини населення:

1. загальнозначущі терміни характеризуються тим, що вони вживаються в повсякденному змісті і зрозумілі усім, до цієї групи термінів відносяться, наприклад: *біженець, свідок, працівник*.

2. спеціальні юридичні терміни володіють особливим правовим змістом, (і, видимо, зрозумілі далеко не всім, а лише фахівцям в області права), наприклад: *необхідна оборона, задоволення позову*.

3. спеціально-технічні терміни відбивають область спеціальних знань – техніки, економіки, медицини і т.д. (видимо, ці терміни повинні бути зрозумілі юристові, що є ще і фахівцем в іншій області) наприклад: *недоброякісна продукція, правила техніки безпеки*.

Галузеві терміни – це терміни, які вживаються лише в одній галузі знань. Наприклад: *правові норми, прийнятий закон*.

Вузкоспеціальні терміни – це терміни, які характерні для спеціальності даної галузі. Наприклад: *позов, нунціатура*.

У зв'язку з появою нових галузей права, відкриття нових явищ виникають значні труднощі визначення загальнонаукової, загальнотехнічної галузевої і вузькоспеціальної термінології.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Артикуца Н. Нові підходи до мовної підготовки майбутніх юристів і викладачів права / Н.Артикуца // Право України. – 1997. – № 12. – С. 58-60.
2. Кравченко С.П. Мова як фактор правоутворення та законотворення : автореф. дис. канд. ... юрид. наук. – Одеса, 2000. – 20 с.
3. Вербенець М.Б. Юридична термінологія української мови: історія становлення і функціонування : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 /М.Б.Вербенець. – К., 2004. – 21 с.
4. Назимко Є. С. Поняття санкцій статей (санкцій частин статей) Особливої частини Кримінального кодексу України / Є. С. Назимко, Ю. С. Коллер // Форум права. – 2009. – № 3. – С. 461–464 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-3/09neckku.pdf>.
5. Право і лінгвістика: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.: У 2-х ч. – Сімферополь: Доля, 2003.
6. Прадід Ю.Ф. Вступ до юридичної лінгвістики: Навчальний посібник / за ред. чл.-кор. АПРН О.Н.Ярмиша – Сімферополь: Доля, 2002. – 104 с.
7. Прадід Ю.Ф. Юридична лінгвістика: Тематичний бібліографічний довідник / Ю.Ф.Прадід. – Сімферополь: Доля, 2003. – 48 с.
8. Радецька В.Я. Мова науки криміналістики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Київ, 2002. – 18 с.
9. Тростюк З.А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України : монографія. – Київ: Атіка, 2003. – 144 с.
10. Сімонок В.П. Мовна підготовка – невід'ємна складова частина фахової підготовки юриста // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2003. – Вип. 21. – Ч. 2. – С. 219-221.
11. Становлення юридичної лінгвістики як окремої науки в Україні (короткий огляд) // Юридична лінгвістика: Тематичний бібліографічний довідник. – Сімферополь: Доля, 2003. – С. 3-10.
12. Токарська А.С. Юридична лінгвістика – новий напрямок у науці // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС ім. 10-річчя незалежності України. – 2003. – Вип. 1. – С. 225-229.
13. Тростюк З.А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Київ, 2000. – 16 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Громко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблеми викладання української мови за професійним спрямуванням; юридична термінологія.

ОЙКОНІМІЯ ПОЛІССЯ В АКЦЕНТУАЦІЙНОМУ ВИСВІТЛЕННІ

Лариса ГУЦУЛ (Кіровоград, Україна)

У статті досліджується наголос поліських назв населених пунктів. Аналізується акцентно-фонетичні, акцентно-інтонаційні та акцентно-морфемні особливості, виявляється система

акцентуаційних моделей ойконімів Полісся. Встановлюється специфіка системи наголошення цих онімів.

Ключові слова: ойконіми, акцентна структура, наголос, акцентуаційна модель, акцентологічна система, акцентно-фонетичний аналіз, акцентно-морфемний аналіз, акцентно-інтонаційна структура, подвійний наголос.

This article deals with the study of Polissya settlements names' accentual patterns. Accentual-phonetic, accentual-intonation and accentual-morpheme features are analysed, the system of accentual models of Polissya oikonyms is established. Specifics of the accentuation system of these onyms is highlighted.

Key words: oikonyms, accentual structure, accent, accentual model, accentual system, accentual-phonetic analysis, accentual-morpheme analysis, accentual-intonation structure, double accent.

На сучасному етапі розвитку мовознавчих досліджень важливе значення мають ономастичні студії (праці як вітчизняних мовознавців: Д.Г.Бучка, В.А.Бушакова, К.Й.Галаса, В.О.Горпинича, І.М.Желєзняк, Ю.О.Карпенка, О.О.Карпенко, В.В.Лучика, В.В.Німчука, Є.С.Отіна, З.Т.Франко, М.Л.Худаша, П.П.Чучки та ін., так і зарубіжних, переважно – російських: В.Д.Бондалетова, В.А.Никонова, Н.В.Подольської, О.В.Суперанської, В.М.Топорова, О.М.Трубачова та ін.).

Проте проблема наголошення ойконімів, які є важливим джерелом вивчення історії українського народу, його мови і культури [10: 432] залишається актуальною. Особливо це стосується студій над акцентуацією онімів окремих регіонів. Тому що, по-перше, наголошення різних класів ономастичної лексики на сьогодні є майже не дослідженим; по-друге, вивчення акцентуації онімів окремих регіонів дасть необхідні відомості для аналізу акцентуаційної системи як ономастичної лексики, так і акцентуаційної системи сучасної української літературної мови; по-третє, дослідження ономастики Полісся в різнопланових аспектах є невичерпним, тому що, крім автентичних рис, у цих онімах проявляється ще й вплив запозичень, оскільки Полісся знаходиться на порубіжжі великих мовних зон і має вплив білоруської, польської мов та інших діалектів української мови.

Постійним об'єктом вивчення наголосу українських та російських мовознавців були лише апелятиви, тому, досліджуючи акцентуацію назв населених пунктів, ми спиралися на наукові праці українських учених: О. О. Потебні, І. І. Огієнка, Л. А. Булаховського, В. Г. Скляренка, В. М. Винницького, З. М. Веселовської, В. Б. Задорожного, А. П. Білоштана, М.М.Пилинського, М.І.Погрібного, А.Ю.Кримського, Л.Л.Гумецької, О. В. Романченка, а також російських учених А. А. Залізняка, В. А. Дібо, В. В. Лопатіна, В. А. Редькіна, В. В. Колесова, О. В. Суперанської та ін.

У сучасній ономастиці недостатньо вивченими є поліські назви населених пунктів, зокрема ті, що локалізуються на території сучасних Чернігівської, Сумської та Житомирської областей.

Тому метою даної розвідки є акцентуаційне дослідження структури ойконімів Полісся – її акцентно-фонетичних та акцентно-морфемних особливостей. Реалізація цієї мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) з'ясувати акцентно-фонетичні ознаки поліських ойконімів та встановити акцентно-інтонаційну структуру; 2) виявити систему акцентуаційних моделей даних ойконімів; 3) проаналізувати їхні акцентно-морфемні особливості; 4) прослідкувати за наголошенням онімів у місцевому лінгвальному контексті; 5) встановити найтипніше наголошення ойконімів Полісся.

Матеріалом дослідження послуговував Словник відтопонімних прикметників і назв жителів В.О.Горпинича [5], а також дані, зібрані автором особисто способом анкетування та під час ономастичних експедицій.

Безпосередньо основане на аналізі фактичного матеріалу, виявлення акцентно-фонетичних ознак, акцентно-інтонаційної структури, акцентуаційних моделей, акцентно-морфемних особливостей ойконімів Полісся забезпечить поглиблене осмислення проблеми наголошення назв населених пунктів, що на сьогодні є ще недостатньо дослідженим, – тому існує багато хитань в наголосі, варіантних форм, а це породжує проблему акцентного нормування.

Розглядаючи акцентуацію ойконімів з погляду акцентно-фонетичного, виділяється основне протиставлення: склад наголошений – склад ненаголошений. Словесний наголос служить для фонетичного об'єднання слова [10: 386]. За визначенням В. Г. Чурганової, наголос – це виділення тими чи іншими фонетичними засобами – зміною довготи чи напруженості – якогось складу із складів, розташованих поряд з ними, які утворюють одну

тактову чи динамічну групу [11: 22].

Наголос є важливим структурним компонентом кожного ойконіма, він забезпечує правильне його розуміння. Це ознака цілого ойконіма, надбудова над його фонемним складом, а, значить, ознака просодична. Кожний ойконім, як і кожне слово загальної лексики мови, є мінімальною одиницею просодичного квантування, а наголос служить засобом для оформлення такого “кванту” [7: 42].

В українських ойконімах наголос може падати на будь-який склад, чим проявляється така характеристика наголосу, як різномісність. У залежності від цього, з метою аналізу акцентологічної системи ойконімів та її змін при творенні похідних, ойконіми групуються щодо місця наголосу і на основі цього виявляються загальні акцентно-фонетичні закономірності наголосу в них. Можна виділити такі закономірності:

1. Наголос в ойконімах може падати: на перший, другий, третій, четвертий, п'ятий, рідко – на шостий та сьомий склади. Зафіксовано ойконімів з наголосом на першому складі (*Тіхоновичі Чрг, Луциків См*) – 25 %, другому складі (*Криве Жт, Любар Жт*) – 42,5 %, третьому складі (*Куліші Жт*) – 27 %, четвертому складі (*Новософіївка Чрг*) – 4 %, п'ятому складі (*Червоновеселе См*) – 1,5 %. Випадків наголошення шостого, сьомого складів в ойконімах Полісся не виявлено (пор.: в інших областях України – на шостому складі *Кам'янокостувате – Миколаївська обл., Новослизавівка – Одеська обл.*) – 5 (0,09 %), сьомому складі (*Кучерявоволодімирівка – Херсонська обл.*) – 1 (0,01 %). Наголошення восьмого, дев'ятого та десятого складів не зафіксовано, хоча довжина ойконімів можлива до десяти складів. Найчастіше наголос в ойконімах Полісся падає на другий склад (42,5 %).

2. Якщо розглядати наголошення ойконімів у зворотному (інверсійному) порядку, то виділяються окситонні ойконіми – наголос у яких падає на кінцевий склад (*Рівчакі См, Лемеші Чрг*), їх зафіксовано в українській мові 14,5 % та неокситонні – наголос у яких падає не на кінцевий склад (*Баранівка Жт, Купчиці Чрг*), їх зафіксовано 85,5 %. До неокситонних належать парокситони – ойконіми з наголосом на передостанньому складі (*Будіще Рв, Ярове См*), їх зафіксовано 44,5 %; пропарокситони – ойконіми з наголосом на третьому від кінця складі (*Дубровиця Чрг, Галіївка Жт*), їх зафіксовано 37,5 %; а також пропропарокситони – ойконіми з наголосом на четвертому від кінця складі (*Івдійковиця Чрг*), їх зафіксовано 3,5 %. Нами також виявлено два ойконіми (0,06 %) з наголосом на п'ятому від кінця складі – пропропарокситони (*Заболотове См, Тіхоновичі Чрг*), і вони не є характерними для української мови. Найтипівшими є неокситонні парокситони (44,5 %).

3. У залежності від якості кінцевого звука, який впливає на процес утворення відойконімних дериватів та характер морфонологічних явищ, ойконіми поділяються на консонантні – у яких кінцевим є приголосний звук (*Радовель Жт, Кузємин Жт*), їх виявлено 15,5 %, та вокалічні – у яких кінцевим є голосний звук (*Лужкі См, Куліші Жт*), їх виявлено (84,5 %). Типівшими серед ойконімів Полісся є вокалічні (84,5 %).

У консонантних ойконімах виділяється окситонний наголос (*Левків Жт, Городчін Жт*) та неокситонний (*Іванків Жт, Прибуток Жт*); у вокалічних ойконімах – окситонний наголос (*Лужкі См, Погрібкі См*) та неокситонний (*Шоломки Жт, Баранівка Жт*).

4. З поняттям різномісності наголосу тісно пов'язана акцентно-інтонаційна структура ойконімів [4: 104], яка характеризується: а) висхідним наголошенням (схема /): *Радчикі См, Лемеші Чрг* (24,5 %); б) висхідно-спадним наголошенням (схема / \): *Кучінівка Чрг, Солярка Жт* (61 %); в) спадним наголошенням (схема \): *Городчін Жт, Реві См* (14,5 %). Ойконіми *Вільськ Жт, Дич См* мають нейтральну акцентно-інтонаційну структуру, тому що є односкладовими. Найпоширенішим в ойконімах Полісся є висхідно-спадне наголошення (61 %).

5. У залежності від кількості складів ойконіми поділяються на односкладові та багатоскладові. Односкладові ойконіми малохарактерні для української мови (напр., *Вільськ Жт*). Переважна більшість ойконімів – багатоскладові:

1. двоскладові (*Криве Жт, Любар Жт*) – 15 %;
2. трискладові (*Кропівна Жт, Луциків См*) – 40,5 %;
3. чотирискладові (*Кривенкове См, Стягійлівка См*) – 32 %;
4. п'ятискладові (*Лисогубівка См, Радіонівка См*) – 9 %;

5. шестискладові (*Червоновеселе См, Новософіївка Чрг*) – 2 %.

Семискладових, восьмискладових, дев'ятискладових та десятискладових ойконімів з наголосом, віддаленим від кінця або початку, нами не виявлено. Найтипівішою для назв населених пунктів Полісся є довжина три склади (40,5 %); досить часто також трапляються чотирискладові ойконіми (32 %).

6. Ойконімам Полісся, як і іншим українським ойконімам, а також словам загальної лексики, властивий побічний наголос, який наявний у складних утвореннях: *Дубов'язівка См, Рівнолілля Чрг, Лихосілка Жт*. Але вивчення цього питання ускладнюється тим, що побічний наголос не завжди фіксується. У сучасних працях з акцентології питання побічного наголосу майже не розглядається. У складних і складноскорочених словах наводиться тільки основний наголос, а побічний, як правило, не фіксується: *високогірний, віч-на-віч, сільськогосподарський* [3: 5]. Про два наголоси в багатоскладових словах говорив ще І. І. Огієнко, який вважав, що за деяких умов побічний наголос може звучати досить сильно і тоді майже завжди дорівнює головному [8: 24]. Ю.О. Карпенко з цього приводу зауважив, що “особливо виразним стає побічний наголос у композитах, де він має не тільки фонетичну, а й генетичну природу, пор. домоуправління, мікроелемент [6: 127].

Отже, матеріал дослідження показує, що, незважаючи на різну кількість складів, належність ойконімів Полісся до простих чи складних, наголос у них тяжіє до середини слова. А саме в тому, що основна частина українських ойконімів – невеликі за довжиною слова (в основному трискладові) з наголошеним другим складом – середнім (зображуємо схематично: ОО) проявляється прагнення щодо чіткості, простоти та милозвучності в цих назвах.

З аналізом акцентних особливостей ойконімів Полісся тісно пов'язане виявлення акцентуаційних моделей. Під акцентуаційними моделями в дослідженні розуміємо акцентуаційний варіант структурного типу. Моделі зображаємо схематично, використовуючи позначення: *Ó* – склад наголошений, *О* – склад ненаголошений.

Різноманітність поданих у дослідженні акцентуаційних моделей залежить від можливої довжини ойконіма та можливих позицій наголошеного складу. Виходячи з того, що наголос в українській мові вільний, акцентуаційні моделі ойконімів різноманітні і їх кількість залежить від: кількості типів ойконімів за кількістю складів, кількості позицій, які може займати наголошений склад [7: 44]. Різноманітність акцентуаційних моделей і утворюється кількісними та якісними характеристиками набору наголошених і ненаголошених складів ойконімів.

Виявлена така система акцентуаційних моделей ойконімів Полісся:

1) односкладова з наголошеним першим складом від початку та першим складом від кінця – *Ó* – (0,5 %): *Діч См, Вільськ Жт*; 2) двоскладова з наголошеним першим складом від початку та другим складом від кінця – *ОО* – (9,5 %): *Глухів См, Ладан См*; 3) двоскладова з наголошеним другим складом від початку та першим складом від кінця – *ОÓ* – (5 %): *Артинськ Жт, Ліскі См*; 4) трискладова з наголошеним першим складом від початку та третім складом від кінця – *ÓОО* – (12,5 %): *Волосів Жт, Лісівка Жт*; 5) трискладова з наголошеним другим складом від початку та другим складом від кінця – *ООО* – (20,5 %): *Забара Жт, Іванків Жт*; 6) трискладова з наголошеним третім складом від початку та першим складом від кінця – *ООÓ* – (8 %): *Шияні См, Кударі См*; 7) чотирискладова з наголошеним першим складом від початку та четвертим складом від кінця – *ÓООО* – (2,5 %): *Гладковичі Жт, Лебедеве См*; 8) чотирискладова з наголошеним другим складом від початку та третім складом від кінця – *ОООО* – (16,5 %): *Гідівщина Жт, Болотниця Жт*; 9) чотирискладова з наголошеним третім складом від початку та другим складом від кінця – *ООÓО* – (12 %): *Андрушівка Жт, Возлякове Жт*; 10) чотирискладова з наголошеним четвертим складом від початку та першим складом від кінця – *ООÓÓ* – (0,8 %): *Болотники Чрг, Морохівці См*. Поодинокі приклади інших моделей у дану структуру не ввійшли.

Найтипівішою в системі наголошення ойконімів Полісся є акцентуаційна модель – трискладова з наголошеним другим складом від початку та другим складом від кінця – *ООО* (*Забара Жт, Іванків Жт*), вона притаманна 20,5 % ойконімів; її основні ознаки: три склади, наголос на другому складі, нефінальний наголос, неокситонний парокситонний наголос,

висхідно-спадне наголошення. Типовими також є акцентуаційні моделі:

1) чотирискладова з наголошеним другим складом від початку та третім складом від кінця – ОООО (*Гідівщина Жт, Болотниця Жт*) – 16,5 % ойконімів; її основні ознаки: чотири склади, наголос на другому складі, нефінальний наголос, неокситонний пропарокситонний наголос, висхідно-спадне наголошення; 2) трискладова з наголошеним першим складом від початку та третім складом від кінця – ООО (*Волосів Жт, Лісівка Жт*) – 12,5 % ойконімів; її основні ознаки: три склади, наголос на першому складі, нефінальний наголос (ініціальний), неокситонний пропарокситонний наголос, спадне наголошення; 3) чотирискладова з наголошеним третім складом від початку та другим складом від кінця – ОООО (*Андрюшівка Жт, Возлякове Жт*) – 12 %; її основні ознаки: чотири склади, наголос на третьому складі, нефінальний наголос, неокситонний парокситонний наголос, висхідно-спадне наголошення.

На основі виділення найтиповіших акцентуаційних моделей ойконімів підтверджуються загальні акцентно-фонетичні закономірності наголосу в ойконімах: найтиповіша довжина ойконімів Полісся – три склади, наголос в ойконімах найчастіше падає на другий склад, в зворотньому порядку – на передостанній, найтиповіший нефінальний наголос, акцентно-інтонаційна структура більшості ойконімів – висхідно-спадне наголошення.

Розглядаючи співвідношення наголосу з морфемною структурою, ми дійшли висновку, що за наголошеністю морфем в ойконімах Полісся провідною є коренева акцентуація (68 %), а префіксальна, суфіксальна та флективна – є мало поширеною.

У префіксальних безсуфіксних ойконімах з кінцевим приголосним наголос однаковою мірою може падати і на префікс (55 %), і на корінь (45 %): *Розсош См, Нехворощ Жт і Прихід Жт, Прибінь Чрг*. Префіксальні безсуфіксні ойконіми з кінцевим голосним мають в основному кореневу акцентуацію (76 %): *Прилуки Чрг, Підболоти См*. Для префіксально-суфіксальних ойконімів найтиповішим є кореневе наголошення (91 %): *Неплюєве См, Прилужжя См, Пристайлове См*. Суфіксальні ойконіми переважно мають акцентований корінь (наголос на корені – 68 %, на суфіксі – 26 %, на флексії – 6 %). Завжди або в основному наголошеними в ойконімії є суфікси -ан-и (-ян-и), -чан-и, -уват-е (-юват-е), -уват-а, -ав-а (-яв-а), -енк-о, -ечк-о, -ар (-яр), -ин-і, -ун, -єч: *Лужани (Чрг), Любар Жт, Любеч Чрг* (пор.: в ойконімії інших областей – *Монастирчани ІФ, Тернувате Од, Кудрява Вн, Горбатенко Днц, Устечко Трн*; а завжди або в основному ненаголошеними виступають суфікси -ик-и, -ин-е, -ич-, -ич-і, -ук-и (-юк-и), -ач-і, -аш-і: *Правдюки См, Головачі См, Лопатичі Жт, Лисяничі Жт* (пор.: в ойконімії інших областей – *Орлики Пл, Сухине Од, Коротич Хрк, Бабичі Зк, Петраші Чрв*). Флективне наголошення є нетиповим для ойконімів Полісся (8 %) (пор.: *Криски Жт, Лави Чрг, Лебедінці Жт, Ліпки Жт, Літки Жт і Кударі См, Погрібкі См, Рівчакі См*). Уживаються лише з флективною акцентуацією або флективна акцентуація переважає в ойконімах на -і, -ак-и (-як-и), -ук-и (-юк-и), -ов-а (-ев-а), -к-о, -ан-і, -ач-і, -аш-і: *Коржі См, Кударі См, Близнюкі Жт, Березнякі См, Новакі Жт* (пор.: в ойконімії інших областей – *Межова Днп, Олесько Лв, Копані Зп, Горбачі Лв, Лукаші Кв*). Часте наголошення флексії властиве ойконімам на -и, -к-и: *Погрібкі См, Шияні См, Рівчакі См, Кути Жт, Соломкі Чрг*. Ойконіми – складні композитні деривати в основному мають наголошений другий компонент (89 %), як і апелятиви [2, с.49]: *Красноїлля См* (пор.: в ойконімії інших областей – *Красноїлля Мк, Красноїлля Крв*), *Новоселівка См* (пор.: *Новоселівка Вн, Новоселівка Днц*), *Краснобірки Жт, Лихосілка Жт, Червоносілка Жт* (пор.: *Золотоніша Чрк, Саморукове Од*). З наголосом на першому компоненті зафіксовано 11 % ойконімів: *Вишпіль Жт, Житомир Жт, Райгородок Жт*.

Варто зазначити, що надзвичайно важливим для ґрунтового і всебічного вивчення ойконімів певної території є місцеве наголошення. Аналізуючи ойконім *Понорниця* (Коропський район Чернігівської області) в місцевому лінгвальному контексті [9: 283–287], Т.І.Поляруш звертається і до його наголошення. У місцевому мовленні, доводить дослідниця, вживається кілька варіантів ойконіма: основний, найбільш уживаний *Панорниця*, рідше вживається у мовленні старших осіб *Панарниця*, що від першого різниться наголосом та ненаголошеним [а] у другому складі. Саме таке наголошення можна вважати первинним, оскільки більшість українських топонімів на -иц(я) мають наголошений суфікс: пор. ойконім *Мала і Велика Дівіця (Чрг), Зарванія (Трн), Вербіця (Лв)*. Зміщення наголосу на основу,

припускає Т.І.Поляруш, могло відбутися до більш відомого в цих місцях ойконіма *Сосниця* та інших назв із наголосом на твірній основі. У більш сучасному варіанті *Панорниця* маємо наголошений [о], очевидно, дифтонгічного походження [9: 283–284].

Акцентологічна система поліських назв населених пунктів перебуває у стадії розвитку, динамічності, вдосконалення, вибору найраціональнішого наголошення, відмови від ускладнень, застарілих, неприйнятних наголошень. А це призводить до хитань у наголосі, а, отже, й до проблеми єдиної стійкої норми. Встановлено, що причинами появи ойконімів з подвійним, або паралельним, наголосом (*Курган См, Ріжівка Жт, Лучанки Жт*; пор.: в інших областях – *Глиб'очок Трн, Ясне Мк*) є 1) зовнішні: а) вплив територіальних діалектів; б) запозичення з інших мов; 2) внутрішні: а) дія відповідних тенденцій; б) вплив аналогії; в) збереження наголосу твірної основи; г) з'єднання двох акцентних центрів; г) місцеве наголошення. Акцентна варіантність поліських ойконімів не порушує систему наголошення, а виступає як прояв певних мовних закономірностей і зумовлена функціонуванням всієї системи української мови [1: 25].

Оскільки Полісся знаходиться на порубіжжі великих мовних зон (має вплив білоруської, польської мов та інших діалектів української мови), то, окрім автентичних рис, на цій території проявляється ще й вплив запозичень. Так, на Поліссі зафіксований наголос на другому від кінця складі (напр., *Яр'ове См, Любар Жт, С'бич См*), що зумовлене впливом польської мови – це проявляється аналогічно із загальними назвами (напр., *поляк, доцент*).

Отже, дослідивши акцентну структуру поліських ойконімів, можна стверджувати, що, по-перше, наголос у них тяжіє до середини слова; по-друге, найпоширенішими є трискладові назви з наголошеним середнім складом; по-третє, за наголошеністю морфем панівною є коренева акцентуація; по-четверте, ойконіми з паралельним наголошенням виступають як прояв певних мовних закономірностей, а генералізація одного із акцентних варіантів веде до стабілізації наголосу; по-п'яте, в місцевому мовленні може вживатися кілька варіантів ойконіма. Система наголошення ойконімів Полісся є специфічною, але при всій своїй специфічності вона підпорядковується основним акцентологічним особливостям української мови.

Як видно із проаналізованого матеріалу, поліські назви населених пунктів становлять великий інтерес і потребують подальших різнопланових ономастичних досліджень. Перспективою подальших наукових студій позначені й архаїчні структури онімів Полісся, фіксовані в сучасних говірках; перспективним також є вивчення наголошення цих назв у місцевому лінгвальному контексті, адже аналізована територія є невичерпним джерелом для ономастичних та діалектологічних досліджень, а також українознавчих студій загалом.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

Скорочення назв областей України

Вн – Вінницька, Вл – Волинська, Днп – Дніпропетровська, Днц – Донецька, Жт – Житомирська, Зк – Закарпатська, Зп – Запорізька, ІФ – Івано-Франківська, Кв – Київська, Крв – Кіровоградська, Крм – Кримська, Лв – Львівська, Лг – Луганська, Мк – Миколаївська, Од – Одеська, Пл – Полтавська, Рв – Рівненська, См – Сумська, Трн – Тернопільська, Хрк – Харківська, Хрс – Херсонська, Хм – Хмельницька, Чрв – Чернівецька, Чрг – Чернігівська, Чрк – Черкаська.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Винницький В. М. Акцентна дублетність і кодифікація (на матеріалі іменників чоловічого роду) / Василь Михайлович Винницький // Мовознавство. – 1983. – № 6. – С.25 – 36.
2. Винницький В. М. Наголос у сучасній українській мові / Василь Михайлович Винницький. – К.: Рад. шк., 1984. – 160 с.
3. Головащук С. І. Складні випадки наголошення: Словник-довідник / Сергій Іванович Головащук. – К.: Либідь, 1995. – 191 с.
4. Горпинич В. О. Відтопонімні прикметники в українській мові / Володимир Олександрович Горпинич. – К.: Вища шк., 1976. – 138 с.
5. Горпинич В. О. Словник відтопонімних прикметників і назв жителів України: В 2 т. / Володимир Олександрович Горпинич. – Т.1 – Кіровоград. – 1994. – 160 с.; Т.2 – К.: Вища шк., 1994. – 223 с.
6. Карпенко Ю. О. Фонетика і фонологія сучасної української літературної мови / Юрій Олександрович Карпенко. – Одеса, 1996. – 143 с.
7. Касевич В. Б., Шабельникова Е. М., Рыбин В. В. Ударение и тон в языке и речевой деятельности / В.Б.Касевич, Е.М.Шабельникова, В.В.Рыбин. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1990. – 244 с.

8. Огиенко И. И. Русское литературное ударение / И.И.Огиенко. – 2-е изд. – Киев, 1914. – С. 24.
9. Поляруш Т.І. Ойконім *Понорниця* в місцевому лінгвальному контексті / Тамара Іванівна Поляруш // «Волинь–Житомирщина». – Історико–філологічний збірник з регіональних проблем. – № 22(1). – 2010. – Житомир. – Вид–во ЖДУ ім. І. Франка. – С. 283–288.
10. Українська мова. Енциклопедія / Ред. кол.: В.М.Русанівський, О.О.Тараненко (співголови), М.П.Зяблюк та ін. – Вид. друге, випр. і доп. – К.: Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М.П.Бажана, 2004. – 821 с.
11. Чурганова В. Г. Очерк русской морфологии / Валерия Григорьевна Чурганова. – М.: Наука, 1973. – 239 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Лариса Гуцул – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: акцентологія ономастичної лексики, акцентуаційні моделі, відтопонімний словотвір.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ АНГЛІЙСЬКИХ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ СЛОВСПОЛУЧЕНЬ АТРИБУТИВНОГО ТИПУ У ПІДМОВІ КРЕДИТНО-БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ

Олександра ДУДА, Світлана РИБАЧОК (Тернопіль, Україна)

Стаття присвячена аналізу структурних особливостей термінологічних словосполучень атрибутивного типу у підмові кредитно-банківської справи сучасної англійської мови як одному із основних способів термінологічної номінації. Встановлено особливості семантичних зв'язків між компонентами термінологічного словосполучення у формі класифікації семантичних відносин. У межах досліджуваної субмови здійснено розподіл атрибутивних термінологічних словосполучень за ступенем смислової розкладності та за ступенем відображення в них системності понять певного термінологічного ряду.

Ключові слова: термінологічні словосполучення атрибутивного типу, семантизація, нерозкладні термінологічні словосполучення.

The paper is concerned with the study of the banking terms, which are expressed by the attributive word combinations. They are viewed as one of the major ways of terminological nomination. The classification of semantic relations between the components of the word combinations has been carried out. The grouping of the word combinations into subcategories has been completed on the basis of their semantic divisibility and the degree to which the systemic character of certain terminological notions has been reflected in them.

Key words: terminological attributive productive models, semantization, indivisible terminological attributive productive models.

Динамічні зміни, що відбуваються в економічному й політичному житті України, а саме економічний занепад, політична криза викликають необхідність переходу до такої системи ринкових відносин, які базуються на економічному суверенітеті. Останній є неможливим без докорінних змін у підході до кредитних відносин та без формування ефективної грошово-кредитної системи. Відтак, запровадження передових банківських технологій, які поширились у більшості цивілізованих країн, вимагає дослідження системних та функціональних аспектів кредитно-банківської термінології, де одним із основних способів термінологічної номінації є термінологічні словосполучення.

Основою спеціальних текстів англійської субмови кредитно-банківської справи, як і в інших субмовах, виступають терміни і термінологічні словосполучення (ТСС), котрі утворюються трьома способами: морфологічним (афіксна і безафіксна деривація, словоскладання, аббревіація); синтаксичним (процес лексикалізації словосполучень); семантичним (процес переосмислення загальноживаної лексики на основі метафоричного і метонімічного перенесень). Оскільки морфологічний спосіб номінації не може повністю задовільнити потребу у мовних знаках для виразу нових понять і їх диференціації, тому у цьому процесі велику роль відіграє процес ускладнення вже існуючих мовних комплексів, тобто синтаксичний і семантичний способи термінотворення. Останні два лінгвісти відносять до активнопіючих мовних тенденцій.

На сучасному етапі розвитку галузевих термінологій поряд із термінами-словами все частіше з'являються терміни-словосполучення різних структурних типів, котрі утворюються у процесі синтаксичного способу термінотворення. У термінознавстві до цього часу існує багато суперечливих питань щодо місця терміна в системі мови, його специфіки, функції і

щодо визначення терміна взагалі. У зв'язку з цим вихідним положенням цієї статті є наступне: "Под термином мы понимаем слово (или словосочетание) специальной сферы употребления, являющееся наименованием научного или производственно-технологического понятия и требующее дефиницию"[6: 15].

Загальну класифікацію термінів здійснюють, виходячи з їхньої морфолого-синтаксичної структури. Як правило, виділяють два основні типи термінів: 1) терміни-слова і 2) терміни-словосполучення. У лінгвістичній літературі, окрім назви терміни-словосполучення, існують інші: термінологічні словосполучення, складені терміни, термінологічні конструкції, термінологічні комплекси. Ми користуватимемось терміном термінологічні словосполучення (ТСС).

За морфологічним типом стрижневого слова ТСС у кредитно-банківській термінології (КБТ) можна поділити на: субстантивні (*forward margin*), ад'єктивні (*free of delivery*) та дієслівні (*to set controls on expenditure*). Найпоширенішою моделлю субстантивного ТСС з атрибутивним зв'язком є $n1+n2$, де $n1$ може бути розширеною групою препозитивних атрибутивних іменників: *farm mortgage bankers' association* (асоціація компаній фермерського іпотечного кредиту). До субстантивних моделей з атрибутивним зв'язком належать також конструкції: $PrI+n$ (де PrI – дієприкметник): *drawing account* – поточний банківський рахунок; $PrII+n$: *dishonored check* – чек, не прийнятий до оплати банком; $Adj+n$: *personal chattels* – рухоме майно. Атрибут у цій моделі може бути складним прикметником: *long-term commitment* – довготривала передача; *short-term performance* – короткотермінове здійснення.

Поряд із прикметниками та іменниками атрибутивний зв'язок з іменником у субстантивному ТСС можуть забезпечувати прислівники, займенники, неповні речення: *either-or choice* – вибір "або-або"; *away quotation* – котирування, яке не відповідає існуючому рівню цін на ринку; *tax-free selfgenerated funds* – новостворені фонди, звільнені від податків; *a six months rent-free period* – шестимісячний період, звільнений від орендної плати. У ролі означення може виступати числівник: *first line reserves* – валютні резерви, які входять до складу грошових резервів центральних банків; *third market* – здійснення у США угод купівлі/продажу цінних паперів на позабіржовому ринку брокерами, які не є членами біржі.

Атрибутивні компоненти у моделях з атрибутивним зв'язком виконують визначальну, диференціюючу і класифікаційну функції. Атрибутивний зв'язок передбачає строге дотримання загальної субстантивної моделі: визначальна частина ТСС+означуваний іменник. З двох існуючих у англійській мові видів атрибутивних субстантивних словосполучень – з атрибутом в препозиції і у постпозиції – продуктивнішим виявляє себе перший, оскільки саме у такій моделі простежуємо механізм мовної компресії. У результаті трансформації атрибутивної прийменникової конструкції отримуємо відповідні структурні моделі препозитивних атрибутивних словосполучень: $n1+prep+n2$: *balance of trade* – *trade balance* (торговий баланс); *account of capital* – *capital account* (рух капіталу (назва статті у балансі)). Атрибутивна конструкція з прийменником *with* трансформується у компактніший препозитивний атрибут: *ratio with acid test* – *acid test ratio* (відношення суми ліквідних активів до суми боргових зобов'язань фірми).

Означальні підрядні речення у КБТ також є джерелом трансформації у атрибутивні словосполучення із препозитивним атрибутом: *capital which was geared highly* – *highly geared capital* (капітал, сформований за рахунок облігацій); *capital which is convertible into cash* – *readily convertible capital* (вільно оборотний капітал). Згідно з вимогами лаконізму, економії мовних засобів конструкції із постпозитивними означеннями, вираженими дієприкметниковими зворотами, мають тенденцію трансформуватися у атрибутивні групи у препозиції: *property earned privately* – *self-earned private property* (приватна власність, здобута власною працею); *letter of credit advised specially* – *advised specially credit letter* (авізований акредитив, виставлений банком на певного кореспондента). Отже, атрибутивні ТСС є ефективним засобом мовної економії у сучасній англійській кредитно-банківській літературі.

За ступенем смислової розкладності і за ступенем відображення в них системності понять певного термінологічного ряду атрибутивні ТСС можна поділити на два типи: 1) нерозкладні ТСС і 2) ТСС, які зберігають самостійність кожного з компонентів. Наприклад: *beag market* – ринок, на якому спостерігається тенденція до пониження курсів і на

якому переважають спекулянти, що грають на пониження; blue chips – найпопулярніші акції, котрі мають високий курс (як правило, акції ведучих компаній); blue sky laws – американські закони, які регулюють випуск і розміщення цінних паперів з метою запобігання випуску сумнівних паперів; currency basket – "кошик валют", набір валют, середній курс яких береться за основу у встановленні розрахункової валютної одиниці (наприклад, екю). Спосіб творення цих ТСС – семантичний. Усі структури утворились внаслідок метафоризації.

Значення ТСС другого типу мотивується повністю чи частково значенням компонентів. ТСС цього типу утворені синтаксичним способом. Він є одним з основних (поряд з морфологічним) способів термінотворення і має високий ступінь продуктивності. ТСС другого типу зберігають самостійність кожного з компонентів: deficit financing – дефіцитне фінансування, bank deposit – банківський депозит, investment bank – інвестиційний банк. Семантизація ТСС усталеного типу, ускладнених дещо ідіоматичним характером взаємовідносин між компонентами, сприяє оптимізації термінологічної компетентності, спрощує процес розуміння банківської термінології, оскільки дозволяє декодувати інформацію, основними носіями якої у КБТ є терміни і ТСС.

Словосполучення другого типу не фіксуються у спеціальних фінансово-економічних словниках як самостійні одиниці. Ці ТСС характеризуються широкою валентністю у межах КБТ, ясною семантичною структурою, значення якої реалізується шляхом складання семантичних ознак окремих компонентів, можливістю переставлення складових частин чи самостійним поширенням одного з компонентів.

За своєю структурою ТСС можуть складатися з двох і більше компонентів. В залежності від кількості компонентів, що входять до складу ТСС, останні можуть бути дво-, три- і чотиричленні. П'яти- і шестичленні ТСС в текстах і документах КБТ виявлено не було.

Найчисельнішою моделлю ТСС у КБТ є модель двочленного ТСС n_1+n_2 розкладного типу: business bank – комерційний банк. У двочленних ТСС визначальний компонент може бути складним іменником чи складним прикметником, а також обидва компоненти можуть бути складними за будовою: single-establishment company – компанія, що володіє одним підприємством; extraordinary expenditures – надзвичайні витрати; bare-boat charter party – чартер на судно, зафрахтоване без екіпажа, контракт, який може бути прийнятий банком як забезпечення платежу по кредиту, наданому судновласнику.

Трикомпонентні словосполучення утворюються за різними моделями, основними серед яких є: Adj+n1+n2: active trade balance – активний торговий баланс; unfavourable trade balance – пасивний торговий баланс; Adj1+Adj2+n: callable long-term capital – довгостроковий капітал, що може бути затребуваним; Adj+PartII+n: unilateral unrequited transfers – односторонні некомерційні перекази (платежі і поступлення); PartI+Adj+n: fitting current transactions – приведені у відповідність поточні розрахунки; n+eponym+n: marine Lloyds Register – судновий реєстр Ллойда. Модель епонімних ТСС є менш чисельною у КБТ. Епонімний компонент ТСС денотує політичного діяча, особу чи відомого магната. Структурні паралелі епонімних ТСС різняться лише в морфолого-синтаксичному аспекті, що не супроводжується семантичними чи стилістичними відмінностями. Наприклад: Markov renewal process – renewal process of Markov (Марковський процес відновлення); Maxwell Stamp's composite currency unit – composite currency unit of Maxwell Stamp's (складена валютна одиниця Максвелла Стемпа).

Якщо наявність автентичної синонімії свідчить про недостатню зорганізованість терміносистеми, то морфолого-синтаксичні паралелі епонімних ТСС не суперечать головним вимогам до неї: однозначності, точності, стилістичної нейтральності. Спільність епоніма різнить морфолого-синтаксичні паралелі від так званих повних синонімів із характерним для останніх варіюванням лексичних засобів. Ці паралелі можна означити ще як морфолого-синтаксичні варіанти.

За своєю семантикою тричленні ТСС є складними фінансово-економічними поняттями, де визначальні компоненти уточнюють і виділяють важливі ознаки визначуваного терміна, роблять його однозначним для розуміння у економічному тексті, банківському документі. Серед багатоконпонентних ТСС нами виділені і чотирьохкомпонентні терміни, утворені в основному за рахунок розширення термінів більш простої структури в складну за різними

моделями. Основними серед них є: Adj+n1+n2+n3: central reserve city banks – банки, розташовані в центральних резервних містах; Adj+n+PartII+n – foreign banks earmarked balances – заброньовані кошти на рахунках в іноземних банках; Adj1+Adj2+n1+n2 – international independent investment banking – міжнародна незалежна інвестиційно-засновницька діяльність банків; Adj1+Adj2+ PartII+n: alternate derivative guaranteed deposit – сукупний похідний депозит, повернення якого гарантовано владою.

Слід відзначити, що із зростанням кількості приєднаних лівих атрибутів, термін стає громіздким і починає проявляти тенденцію перетворення у аббревіатуру. Так, наприклад, атрибутивні TCC Government National Mortgage Association (GNMA) – державна національна асоціація іпотечного кредиту; Inter-American Development Bank (IADB) – міжамериканський банк розвитку зустрічаються в кредитно-банківській літературі як у розгорненій, так і в скороченій формах.

Незалежно від кількісного складу багатоконпонентного ТСС, ядро у ньому визначає поняття, а залежні атрибути конкретизують це поняття. Вони називають відносні ознаки ядра атрибутивного словосполучення, тобто інші об'єкти, співвідносні із денотатом ядра. Семантичні відношення між компонентами атрибутивного ТСС відображають відношення денотатів у реальній дійсності. Останні дослідження виявили зрушення у вивченні ТСС атрибутивного типу в бік семантики цього мовного явища [4: 9].

Особливості семантичних зв'язків між компонентами ТСС атрибутивного типу дозволили виявити наступні чотири класи семантичних відносин: 1) клас посесивних відносин; 2) клас локативних відносин; 3) клас темпоральних відносин і 4) клас суб'єктно-об'єктних відносин.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Англо-русский экономический словарь. / [под ред. А.В.Аникина]. – М., 1977. – 678 с.
2. Бурлакова В.В. Основы структуры словосочетания в современном английском языке. / Бурлакова В.В. – Л., 1978. – 169 с.
3. Бурлакова В.В. Учение о словосочетании в трудах зарубежных лингвистов / Бурлакова В.В. – М., 1971. 233 с.
4. Волкова М.А. Атрибутивные словосочетания в семантической структуре текста / Волкова М.А. // Единицы языка в функциональном аспекте. – Тула, 1991. – С. 145-159.
5. Головин Б.Н., Лингвистические основы учения о терминах. / Головин Б.Н., Кобрин Р.Ю. – М., 1987. – 210 с.
6. Даниленко В.П. Русская терминология: опыт лингвистического описания. / Даниленко В.П. – М., 1977. – 180 с.
7. Money College Guide, 1993.
8. The World Bank annual report. – N.Y, 1995. 124 p.
9. Akhmanova O. Terminology: Theory and Method. / Akhmanova O. Agapova G. – M: Moscow State University, 2008. – 206 p.
10. Antal L. Content, Meaning and Understanding. / Antal L. – The Hague, 2001 – 63 p.
11. Bolinger D. Adjectives in English. / Bolinger D. – Lingua, 2010. – Vol.18. – P. 186-213.
12. Lehrer A. Semantic Fields and Lexical Structure. / Lehrer A. – London-N.Y., 2003. – 225p.
13. The Theory of Meaning. / [Edited by G.H.P.Parkinson] – Oxford, 2010. – 188 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Олександра Дуда – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов та професійної комунікації Тернопільського національного економічного університету.

Наукові інтереси: термінознавство, фахові мови, проблеми перекладу.

Світлана Рибачок – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов та професійної комунікації Тернопільського національного економічного університету.

Наукові інтереси: дискурсознавство, термінознавство, фахові мови.

СИСТЕМНІСТЬ ЗАПОЗИЧЕНОЇ ЛЕКСИКИ В УКРАЇНСЬКІЙ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Євгенія ЄМЕЛЬЯНОВА (Харків, Україна)

У статті досліджуються питання системності іншомовних запозичень в сучасній українській сільськогосподарській термінології на рівні лексико-семантичної парадигматики та синтагматики.

Ключові слова: українська сільськогосподарська термінологія, іншомовні запозичення, терміносистема, парадигматика, синтагматика.

The paper investigates the systemic organisation of borrowings in Ukrainian agricultural terminology. Paradigmatic and syntagmatic relations have been highlighted.

Key words: Ukrainian agricultural terminology, borrowing, terminological system, systematic organization, paradigmatics, syntagmatics.

Питання системної організації термінів-запозичень належить до найактуальніших проблем мовознавства, що зумовлюється передусім посиленням міжнародної наукової і виробничої кооперації та інтеграції, і відповідно, процесами запозичення іншомовних термінів, що виконують функцію диференціації, конкретизації, уточнення понять. У наукових розвідках останніх років запозичення іншомовних слів вважається нормальною функцією мовного життя, що набуває особливої перспективності і внаслідок цього заслуговує на серйозну увагу дослідників.

Метою розвідки є дослідження питань системної організації іншомовних запозичень в українській сільськогосподарській термінології. Сучасний стан розвитку науки і агровиробництва зумовлює постійний розвиток термінології галузі, її надзвичайну численність і гетерогенність. На сьогодні в українському термінознавстві проблеми системної організації сільськогосподарських термінів, зокрема іншомовного походження, частково розглядалися тільки в окремих підсистемах аналізованої термінології: біологічній (Л.Симоненко, Н.Кобзар), ботанічній (І.Сабадош), ветеринарній (М.Дмитрук), виноградарській (Ж.Красножан), гідромеліоративній (Л.Малевиц), екологічній (С.Овсейчик), зоологічній (О.Карабуга), термінології садівництва (Л.Костенко), органічної хімії (Н.Цимбал), терміносистемі назв городніх культур (Т.Марченко), сільського будівництва (В.Присяжнюк), тваринництва (Г.Халімоненко), термінології сільськогосподарського машинобудування (С.Стасевський), термінології загального землеробства (С.Любарський), назв сільськогосподарських угідь і процесів їх обробітку (Л.Голіченко), економіки агропромислового комплексу (Т.Кравченко). Учені підкреслюють тезу про взаємозв'язок і взаємопроникність сучасних термінологічних підсистем сільськогосподарської галузі. Переконаливий і ефективний підхід при розгляді спеціальної лексики іншомовного походження знаходимо у ґрунтовних лінгвістичних студіях Т.Кияка, І.Кочан, Т.Лещука, О.Лисенко, Т.Панько та ін. Але на сьогодні відсутні спроби спеціальних досліджень з питань іншомовних запозичень у сучасній сільськогосподарській українській термінології як цілісній системі, що разом із вищезазначеними факторами зумовлює актуальність нашої розвідки. Спираючись на попередні дослідження [4; 5], аналізовану термінологію розглядаємо як сукупність лексичних засобів, що обслуговують теорію і практику сільськогосподарського виробництва і включають крім суто сільськогосподарської загальнонаукової, загальнотехнічної і загальнолітературної лексики, яка в певному контексті набуває функцій та ознак спеціального терміна. При цьому узувальний статус аналізованих запозичень закріплений фаховою лексикографією або незалежним уживанням як мінімум у трьох україномовних фахових джерелах.

Сучасний науковий підхід, в основі якого знаходиться уявлення про системний характер словникового складу мови, дозволяє всебічно встановити зв'язок між словами і позначуваними ними явищами, з'ясувати повний обсяг значень термінів та особливості їх уживання. Однак системність терміна науковці трактують по-різному. Одні автори вбачають у ній класифікаційну сутність (В.Даниленко, І.Ковалик, О.Суперанська), на думку інших, системність терміна є подвійною: і як елемента терміносистеми, і як елемента системи загальномовної (Т.Панько, О.Реформатський, Л.Симоненко). Говорячи про системність термінів, більшість учених вважає термінологію підсистемою літературної мови. Функціональна взаємодія загальнолітературної мови і мови науки – взаємозалежна.

Головним аргументом підтвердження системності сільськогосподарської лексики Т.Марченко [8] вважає те, що у ній чітко визначаються всі ті види відношень і зв'язків, які є основними для мовної системи в цілому, а саме: 1) відношення “засоби-функції”; 2) відношення маніфестації; 3) парадигматичні відношення; 4) синтагматичні відношення; 5) відношення репрезентації (варіантності) [8: 6–7]. Підтримуючи викладені положення, важливим поняттям системності сільськогосподарських термінів іншомовного походження вважаємо також їх майже виключну належність до лексико-граматичного класу іменників, адже аналіз дозволяє стверджувати, що близько 92% запозичень є іменниками. Отже, системність іншомовного терміна виявляється не тільки у його точній співвіднесеності з науковими або виробничими поняттями, але й у мовному оформленні.

Терміносистема є наслідком упорядкованості термінології, якщо під термінологією розуміти стихійно укладену „сукупність термінів, що відбивають історично сформовані поняття будь-якої галузі науки чи техніки, взагалі спеціальної сфери людських знань чи діяльності” [7: 93]. Б.Головін підкреслює: „Терміносистема являє собою більшу чи меншу (за чисельністю) сукупність термінів, які разом обслуговують комунікативно-ситуативне завдання” [1: 4]. Цю ознаку терміносистеми вважаємо надзвичайно важливою, адже упорядкування терміносистеми відбувається під час її безперервного функціонування, яке має конкретну комунікативну спрямованість. Нам імпонує визначення термінологічної системи І.Кочан, яка розуміє під цим поняттям “класифікаційне утворення, що складається з певних термінологічних полів та взаємопов'язаних екстралінгвально й інтралінгвально елементів” [6: 20]. Терміносистему сільського господарства розуміємо як відносно упорядковану систему термінів галузі, що набуває ознак організованості поступово з розвитком мови, науки, техніки, виробництва. Як представник природно сформованих терміносистем вона не пориває генетичних зв'язків з лексикою загальнонародної мови, тому в неї наявні характерні загальномовні лексико-семантичні процеси, синтагматичні і парадигматичні відношення, зокрема полісемія, антонімія й синонімія.

Полісемія в сільськогосподарській термінології має свої особливості, хоча значна частина сучасних лінгвістів безпідставно ставлять під сумнів існування мовної полісемії, розглядаючи її як омонімію. Найбільше поширеним явищем є полісемія, яка ґрунтується на схожості функцій та ознак, а також на основі метафоричного перенесення значення загальноновживаного слова, напр.: *ремонт* – 1) виправлення пошкоджень, поламок, усунення дефектів, лагодження чогось; 2) систематичне заміщення сільськогосподарських тварин, що вибувають з господарства як необхідна умова відтворення стада; 3) *Р. садів* – насаджування молодих плодкових дерев у садах на місце тих, що загинули; 4) *Р. виноградників* – підсаджування нових виноградних рослин на місце тих, що загинули, та заміна старих, хворих, дуже ослаблених і низьковрожайних кущів, а також рослин інших сортів. Багатозначність терміна виникає через спеціалізацію загальноновживаних слів та реалізацію нових синтагматичних можливостей лексеми. Напр.: *деградація* – 1) рух назад, поступове погіршення, занепад, утрата попередніх властивостей і здобутків; 2) *біол.* спрощення будови й функцій організмів унаслідок зміни умов існування, напр., при переході від рухомого способу життя до нерухомого або від вільного до паразитичного. *Д. середовища* – погіршення природного середовища, погіршення довкілля. *Д. ґрунту* – поступове погіршення властивостей ґрунту, викликане зміною умов ґрунтоутворення внаслідок природних причин або господарської діяльності людини (направильна агротехніка, забруднення тощо) й супроводжуване зменшенням умісту гумусу, руйнуванням структури ґрунту й зниженням родючості. *Д. рослинності* – поступове погіршення, спрощення, зниження рівня організації угруповання, викликане зміною умов середовища або господарською діяльністю людини. Для аналізованої термінології є також характерним вид полісемії, який виник на основі спільності ознак з термінами інших термінологічних систем: *рафінування* - 1) очищення від сторонніх домішок деяких продуктів промисловості та сільського господарства (спиртів, металів, олій тощо); 2) перетворення цукрового піску за допомогою спеціальної обробки на рафінад.

Досить поширеним явищем є полісемія в самому термінологічному полі сільського господарства. Ряд цікавих прикладів є тому підтвердженням: *куртина* – 1) обкладена дерном

грядка для квітів та інших рослин; 2) група дерев і кущів однієї породи в мішаному лісі; 3) окрема ділянка лісу, саду; 4) ділянка, засаджена одним сортом винограду; *сортимент* – 1) сукупність сортів і видів однорідних з господарського погляду рослин, вирощуваних у певному районі; 2) різновид лісоматеріалів, порід дерева певного розміру, форми та ін.; *пудрет* – 1) висушені і подрібнені людські екскременти, що застосовують як добриво; 2) одно-дворічна рослина винограду. Таким чином, частина термінів іншомовного походження репрезентує багатопланові міжтематичні зв'язки. Це призводить, зокрема, до міжсистемної омонімії, однак практично не перешкоджає розумінню, оскільки кожна термінологічна одиниця завжди реалізується в певному контексті.

Синонімами є терміни, що в одному термінологічному полі співвідносяться з одним і тим самим понятійним або предметним денотатом і мають аналогічну дефініцію. В українській мові ряд сільськогосподарських понять має синонімічні назви, одна з яких народна, друга термінологічна, має за основу іншу мову, напр.: *жилкування* – *нервація*, *кам'яниця* – *мускардина*, *земляна груша* – *топінамбур*, *прищипування* – *пінцирування*. Аналіз дублетних пар „запозичення” – „автохтонний термін” показує, що найбільше поширення одержують терміни зі стислою формою, а також ті, що виражають відсутні в українській мові імпліцитні відтінки понять, яким бракує точного найменування. Термінологічні дублети вважаємо абсолютними синонімами. Паралельне вживання власного і запозиченого термінів розглядаємо як вияв взаємодії міжнаціонально-загального і національно- специфічного.

Терміни-дублети мають багато спільного з термінами – антонімічними конверсивами в тому розумінні, що в обох категоріях практично відсутня можливість появи середнього члена – проміжної, компромісної ланки. Якщо в перших спостерігається цілковитий збіг понять, то у випадку з термінами- антонімічними конверсивами об'єми понять є повністю протилежними. Терміни – антоніми характеризуються цілком визначеними парадигматичними властивостями: фронтальною протилежністю і розрізненням за диференційною ознакою, тісно пов'язаною з її основною дефінітивною функцією [9: 186]. На наш погляд, антонімія як одна з найважливіших системоутворюючих категорій лексики є природним явищем для термінології. При аналізі доходимо висновку, що більшість антонімічних пар ґрунтується на кореляції префіксів. Протилежні поняття виражаються чергуванням префікса з його відсутністю або за допомогою префіксів полярного значення: *баланс* – *дисбаланс*, *контрбаланс*; *емульсація* – *деемульсація*; *сортний* – *несортний*; *фіксація* – *розфіксація*. Наявні й антонімічні пари змішаного зразка, де відношення побудовані на протиставленні перших компонентів складних слів, напр., ознаки протилежності розміру виражені усіченими основами *макро-/мікро-* (*макрогранула* – *мікрогранула*). Незначна частина антонімічних пар прийшли на український ґрунт готовими дериватами: *ежектор* – *інжектор*, *екстер'єр* – *інтер'єр*. У цілому проведений аналіз свідчить про регламентований характер вираження антонімічних відношень в українській сільськогосподарській термінології. На рівні парадигматики спостерігаємо максимальну відповідність термінів: у полярних відношеннях перебувають, як правило, національні або запозичені терміни.

У сільськогосподарській термінології найпоширенішими синтагмами є відповідні моделі: сполучення іменника та прикметника або двох іменників (*землеробський трактор*, *силосний комбайн*, *фрезерування ґрунту*). Парадигматичні та синтагматичні ряди знаходимо в кожній підсистемі термінології галузі. Вони сприяють її систематичності і є невід'ємною ознакою системності.

Отже, сьогодні статус і стан сільськогосподарської термінології визначається її системністю й упорядкованістю відповідно до теоретичних засад формування сучасних галузевих терміносистем. Упорядкування аналізованої терміносистеми відбувається під час її безперервного функціонування, яке має конкретну комунікативну спрямованість. Терміни-запозичення репрезентують системну організацію аналізованої термінології на рівні парадигматики і синтагматики, що підлягає загальній організації лексичної системи мови. Питання єдності організації термінолексики у межах термінологічного поля є актуальним і потребує подальшої уваги мовознавців.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Головин Б. Н. Типы терминосистем и основания их различения / Б. Н. Головин // Термин и слово : межвуз. сб. – Горький, 1981. – С. 3 – 10.
2. Даниленко В. П. Лексико-семантические и грамматические особенности терминов / В. П. Даниленко // Исследования по русской терминологии. – М. : Наука, 1971. – С. 26 – 37.
3. Д'яков А. С. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти / Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. – К. : КМ Akademia, 2000. – 216 с.
4. Ємельянова Є. С. Галліцизми в сучасній українській сільськогосподарській термінології : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук за спец. : 10.02.01 : українська мова / Є. С. Ємельянова. – Х., 2009. – 20 с.
5. Ємельянова Є. С. Термінологія і професійна комунікативна культура фахівців аграрної сфери: монографія / Ємельянова Є.С., Амеліна С.М., Жук Л.Я.; Під заг.ред. Є.С.Ємельянової. – Х.: Щедра садиба плюс, 2013. – 260 с.
6. Кочан І. М. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами в сучасній українській мові: монографія / Кочан І. М. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2004. – 519 с.
7. Лейчик В. М. О языковом субстрате термина / В. М. Лейчик // Вопр. языкознания. – 1986. – № 5. – С. 93 – 99.
8. Марченко Т. А. Лексико-семантичні та словотвірні особливості назв городніх культур української мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. А. Марченко. – К., 2008. – 19 с.
9. Панько Т. І. Українське термінознавство / Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. – Львів : Світ, 1994. – 216 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Євгенія Ємельянова – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри мовної підготовки Харківського національного технічного університету імені Петра Василенка.

Наукові інтереси: термінознавство, порівняльне мовознавство, проблеми перекладу, методичні аспекти викладання мовних дисциплін.

ВЛАСНІ НАЗВИ ЯК БАЗА ТВОРЕННЯ ВТОРИННИХ НОМІНАЦІЙ

Сергій КАНТЕМІР (Чернівці, Україна)

У статті простежено шляхи збагачення словникового складу німецької мови. Характер та загальні тенденції творення нової семантично вмотивованої лексики розглянуто під кутом трансонімізації та деонімізації власних назв унаслідок метафоричного та метонімічного перенесення.

Ключові слова: власні назви, внутрішня форма слова, семантична вмотивованість, вторинна номінація, багатозначність, метафора, метонімія

The paper focuses on the ways of enrichment of the German language vocabulary. The nature, as well as the general tendencies of creating new semantically motivated vocabulary have been examined from the standpoint of 'trans-onymization' and 'de-onymization' of proper names as a result of metaphorical and metonymical transfers.

Key words: proper names, inner form of a word, semantic motivation, secondary nomination, polysemy, metaphor, metonymy.

Кожна мова по-різному збагачує свій словниковий склад, здійснюючи одночасно сегментацію поняттєвого континууму та символізацію окремих його ділянок у мові за допомогою матеріальних мовних знаків [5: 409]. Окрім засвоєння запозичень у результаті культурно-мовних контактів, одні мови, як відомо, прагнуть доповнити прогалини в лексиконі творенням нових слів, а інші – додаванням нових значень до вже наявних лексичних одиниць [8: 258]. Такі процеси передбачають, що між матеріальним та ідеальним (змістовим) форматом слова неодмінно має існувати деякий взаємозв'язок, який супроводжує, мотивує селекцію певної одиниці мови для вербалізації сегментів плану змісту. Інакше кажучи, зв'язок між значенням і звучанням слова здебільшого не випадковий, тобто вмотивований [4: 134]. Через те, очевидно, можна піддати сумніву відому тезу Ф. де Соссюра про виключно довільний, необґрунтований характер відношення між позначуваним і позначеним у слові як двобічній сутності і, зважаючи на синхронічний зріз мови, висловити обережне припущення про те, що впродовж філогенезу процес номінації навколишньої дійсності (позамовного предметного ряду) завжди мав бути чимось умотивований. У такий спосіб людина прагнула зафіксувати в мовній одиниці її „внутрішню форму“ – певний код, „інформаційну ДНК“, яка б забезпечувала розвиток, функціонування, зберігання й передачу з покоління в покоління слова як живої субстанції.

На думку Т. Кияка, під *внутрішньою формою* будь-якої лексичної одиниці треба розуміти „ментальний інтеріозований образ, який, потенційно абстрагуючи й відображаючи

у вигляді аперцепційного уявлення одну чи кілька суттєвих ознак денотата, може викликати й зафіксувати в пам'яті мовця обумовлена морфемна структура слова чи вислову“ [2: 29]. Проте дослідник застерігає, що навряд чи варто ототожнювати внутрішню форму словесного знака і мовну вмотивованість, яка передовсім проявляє себе „як в л а с т и в і с т ь внутрішньої форми, як р е з у л ь т а т і ї відповідності значенню“. Інакше кажучи, „внутрішні форми є лише посередниками між лексичним значенням і матеріальною мовною оболонкою, потенційно вступаючи зі значеннями у відношення гомоморфізму“ [там само: 26].

У сучасній теорії номінації не зникає інтерес до проблеми співвідношення мови, мислення й дійсності, представлені знаковою природою найменування, в якому об'єднано *поняття* (концептуальну форму мислення), *назву* (лінгвістичну форму) і *реалію*. Вивчення цього взаємозв'язку передбачає глибше розуміння ролі людського чинника в мові і законів номінації, адже і мислення, і комунікативні потреби й наміри людина реалізує через мову. Саме тому теоретики мовної номінації шукають відповіді передусім на запитання, „як дійсність, відображена в категоріях мислення, реалізується в значеннях мовних форм, як мислення і практична діяльність людей впливає на вибір мовних знаків тою чи тою спільнотою“ [1: 74].

У мовознавчій науці, слідом за С. Уллманном, розрізняють три основні типи вмотивованості значення слова: *морфологічну*, *семантичну* і *фонетичну* [див. 3; 8: 254–261], включаючи й деякі перехідні, комбінаторні випадки, як-от: фонеморфологічні трансформації (в рос. *поликлиника* > *полуклиника* (приклад В. Левицького), морфосемантична вмотивованість (нім. *Hand + Schuh* > *Handschuh*, рос. *хот-дог* > розм. рос. *до-хот-дог-яга*) тощо.

З-поміж названих різновидів умотивованості найбільшою мірою досліджено морфологічну вмотивованість [див. 2]. Як найпростіший спосіб структурування матеріальної грані словесного знака морфологічна вмотивованість ґрунтується на тому, що загальна семантика слова складається із суми його морфологічних елементів із лексичним і граматичним значенням (нім. *Tisch-ler*, укр. *су-спіль-ство*).

На відміну від морфологічної вмотивованості слова, в основу семантичної вмотивованості, як уважає В. Левицький, покладено принцип т. зв. телескопічного структурування, коли в назву одного предмета як його структурної частини входить і назва іншого предмета, тобто обидві назви пов'язує відношення абсолютної інкорпорації [5: 411]. Варто додати, що відомий український семасіолог свого часу зробив вагомий особистий внесок у сферу дослідження не тільки семантичної, а й фонетичної (іконічної) вмотивованості і фонетичного значення [див. детальніше там само: 412–429].

Попри значні здобутки та достатню глибину вивчення процесів номінації, питання вторинної номінації власних назв і надалі стимулює молодих дослідників до нових студій у лінгвістиці. У цьому зв'язку доречним було б простежити загальні тенденції творення нової семантично вмотивованої лексики на основі власних назв у німецькій мові. Матеріалом дослідження слугує вибірка з одномовного тлумачного словника Дуден [13].

Як відомо, традиційний поділ словесних знаків на власні і загальні назви полягає у розбіжностях у значеннях слів за типом знання про серійність чи індивідуальність референта. Від апелятивної лексики власна назва відрізняється насамперед тим, що, з одного боку, вона виокремлює номінований об'єкт серед інших та має тісний зв'язок із цим конкретним одиничним об'єктом. З іншого боку, власна назва маніфестує відсутність будь-якого зв'язку з поняттям, називаючи певні об'єкти всередині відомих класів предметів, які й співвідносяться з категорією поняття.

У кожній мові власні назви використовують для позначення широкого і різноманітного кола предметів і явищ, які людська мовна свідомість членує на тематичні групи; цей поділ відображено в розділах науки ономастики.

Під впливом польової методики в ономастиці підтримують думку про те, що сукупність усіх власних назв утворює специфічний ономастичний простір, центром якого є антропонімичне поле, що складається з особових власних назв. Відомий класик сучасної ономастики О. Суперанська ономастичний простір визначає як суму власних назв, які функціонують у мові певного народу для номінації реальних, гіпотетичних і фантастичних об'єктів [6: 9]. Такий простір окреслений моделлю світобачення, що існує в уявленні цього

народу в наш час, а також завжди зберігає елементи давніх епох. Будь-які розбіжності у заповненні ономастичного простору – це вияв мовної відносності, спричиненої своєрідністю концептуалізації навколишнього світу та пов'язаної із *фактором ландшафту* (тобто життєвими умовами носіїв різних мов), *фактором культури* (зокрема впливом вірувань, звичаїв і традицій національної культури певного історично усталеного типу) і *фактором глибини знань*. Інакше кажучи, мовна відносність може бути мотивована не тільки відмінностями у досвіді спілкування зі світом під впливом соціального і культурного факторів, а й глибиною досвіду. Стосовно відображення в мові глибини освоєння світу, С. Шафіков справедливо зауважує: „Концептуалізація досвіду, пов'язаного із пізнанням прихованих від безпосереднього спостереження речей, властивостей і відношень, проявляється у вигляді двох протилежних тенденцій – *концептуальної спеціалізації* та *концептуальної генералізації*“ [10: 19].

Подем в ономастиці О. Суперанська називає певну сферу співвіднесеності з назвою [7: 280]. Інший російський мовознавець В. Супрун в ономастичному полі виокремлює кілька характеристик цієї мовної структури: 1) наявність ядерно-периферійних відношень; 2) семантичну спільність, що передбачає подібну семантичну структуру слова (наявність/відсутність диференційних і потенційних сем); 3) частотність; 4) стилістичне забарвлення; 5) словотвірну активність [9: 16].

Ономастичний простір у словнику Дуден представлено різними класами власних назв, серед найчастотніших варто назвати такі:

- а) антропоніми (*Dietrich, Jakob, Johannes, Wilhelm, Don Quichotte*);
- б) різноманітні назви географічних об'єктів (*Aachen, Afrika, Bosporus, Zypern*);
- в) найменування божеств і міфічних істот (*Bacchus, Eos, Zerberus*) та ін.

Хоча завдяки асоціативному характеру людського мислення та відкритості й динамічності мовної системи різноманітні елементи мови досить легко можуть бути залучені до процесу вторинної номінації, не всі власні назви є джерелом для творення нових слів. Позначення нового предмету, на думку М. Яковенко, відбувається через несуттєві, другорядні ознаки іншого предмету, відображені в його назві. Водночас „значення зазнає зміщення і відповідне слово набуває нового узусу“ [12: 134].

Як засвідчує вибірка зі словника, внаслідок вторинної номінації власні назви можуть ставати об'єктом *трансонімізації*, тобто переходу власної назви з одного класу в інший, напр.: антропонім *Venus* ‘Венера (богиня кохання)’ > космонім (*die*) *Venus* ‘Венера (планета Сонячної системи)’; топонім ¹*Ariel* ‘Аріель (давня назва Єрусалима)’ > космонім ²*Ariel* ‘Аріель (супутник Урану)’ та ін. З іншого боку, дуже часто ця лексика зазнає *деонімізації* або *апелятивізації* [див. 11], тобто переходу власних назв у загальні, напр.: *Otto* ‘чоловіче ім'я Отто’ > *Otto* (*Normalverbraucher*) ‘пересічний споживач / громадянин’; *Colt* ‘американський промисловець і винахідник Семюель Кольт’ > *Colt* ‘револьвер’; ¹*Flora* ‘Флора (богиня квітів, весни і польових плодів)’ > ²*Flora* – 1. ‘рослинний світ (флора)’; 2. ‘визначник рослин (довідник)’; 3. ‘сукупність природних бактерій в організмі (бактеріальна флора)’ та ін.

Як бачимо, власна назва, трансформуючи своє ономастичне значення та наповнюючись апелятивним змістом, унаслідок деонімізації спроможна синтезувати у своїй семантичній структурі кілька самостійних значень, тобто вона набуває ознак полісемії або ж омонімії. Найчастіше перехід власних назв у загальні відбувається за допомогою таких способів переосмислення, як метафора і метонімія.

В основу механізму метафоричного перенесення покладено асоціативну близькість спільних ознак, властивих двом різним предметам, завдяки якій постає яскравий образ [1: 75], напр.: *Casanova* ‘Казанова (італійський авантюрист)’ > *Casanova* ‘казанова (жіночий спокусник)’. Спільною семою для цих лексем є [авантюра]. Це означає, що життя сучасного *казанови*, подібно до свого історичного прототипу, також сповнене пригод, інтриг, несподіванок і непрогнозованого розвитку подій, де кохання, актуалізоване в обох словах семою [спокуса], є менш істотне і тому відходить на другий план.

Перенесенням значення за подібністю із подальшою персоніфікацією відзначена пара *Zerberus* ‘Цербер (багатоголовий пес-охоронець брами Аїду)’ > *Zerberus* 1. ‘пес-охоронець’; 2. ‘(непривітний) сторож, охоронець при вході чи біля воріт’. Семантична трансформація

поданих лексичних одиниць відбулася на основі доміантної семи [пильний]. Крім того, у змістовій структурі полісеманта фіксуємо кілька інших ознак семантичного спектру первинної власної назви, напр.: [сердитий], [потворний] тощо.

Асоціація за суміжністю (метонімізація) також може доповнити власну назву предметно-логічним значенням, яке, як відомо, властиве апелювативній лексиці. За результатами вибірки до основних типів деонімізації через метонімічне перенесення відносимо:

а) опредметнення антропоніма – перехід назви особи в назву речі: (*Brüder*) *Mauser* > *Mauser(pistole)*, *Kalashnikov* > *Kalashnikov (automatisches Gewehr)*;

б) опредметнення топоніма – перехід географічної назви в назву реалії:

– власна назва > виріб: *Bermudas* – 1. ‘Бермуди (острови в Атлантиці)’; 2. ‘„бермуди“ (вузькі шорти до колін)’;

– власна назва > виріб / матеріал: ¹*Kaschmir* ‘Кашмір (територія Індії)’ > ²*Kaschmir* – 1. ‘кашемір (тонка шерстяна тканина)’; 2. ‘кашемірова вовна’; ¹*Havanna* ‘Гавана (столиця Куби)’ > ²*Havanna* ‘сигара з кубинського тютюну’ / ³*Havanna* ‘гаванський тютюн (сорт)’ тощо;

в) метрологізація (термінологізація) оніма – перехід власної назви в назву одиниці вимірювання: *Ampere*, *Engström*, *Hertz*, *Fahrenheit* та ін.;

г) деперсоналізація з подальшою вербалізацією: *Röntgen* > *röntgen*;

г) перехід власної назви в назву почуття: ¹*Eros* ‘Ерос (бог кохання)’ > ²*Eros* ‘чутливе кохання’;

д) інтегровані перенесення (просторова метонімія, синекдоха тощо): ¹*Washington* ‘столиця’ > ²*Washington* ‘федеральний штат’; ¹*Elfenbeinküste* ‘Республіка Кот-д-Івуар; населення Кот-д-Івуар’ < ²*Elfenbeinküste* ‘узбережжя в Західній Африці’ та багато ін.

Яскравою ілюстрацією комплексного перенесення за подібністю, суміжністю та функцією можна також вважати групу омонімів, на перший погляд утворену від власної назви *Atlas* вторинною номінацією: пор. ¹*Atlas* ‘Атлас, Атлант (титан у грецькій міфології)’; ²*Atlas* 1. ‘атлас (збірка географічних карт)’; 2. ‘атлас (комплект ілюстрацій з певної наукової галузі)’; ³*Atlas* ‘атлант (перший шийний хребець)’; ⁴*Atlas* ‘атлас (шовкова підкладкова тканина, сатин)’; ⁵*Atlas* ‘атлант (підпора у вигляді чоловічої фігури)’; ⁶*Atlas* ‘Атлас (гори в північно-західній Африці)’.

Розглянувши ці приклади у двох площинах, зокрема в номінативному та семасіологічному аспектах, ми виявили деякі диференційні та інтегральні ознаки в їхній семантиці:

1) **трансонімізацію**, тобто перехід антропоніма в топонім, який значною мірою детермінований позамовними чинниками: ¹*Atlas* > ⁶*Atlas*.

2) **деонімізацію**: ¹*Atlas* > ³*Atlas*, ¹*Atlas* > ⁵*Atlas*. Тут переосмислення власної назви та її перехід у клас апелювативів ґрунтується на асоціативному зв’язку між предметами за функціональною подібністю. Функція „опора“ репрезентована в кожному з поданих слів, напр.: титан ¹*Atlas* колись підпірав плечима небосхил, шийний хребець ³*Atlas* тримає голову, а ⁵*Atlas* підтримує складні конструкції чи балкові перекриття у будівлі.

3) **полісемію**, якій спершу передували явища *трансонімізації* та *деонімізації*: ²*Atlas*. Річ у тім, що за даними етимологічного словника Ф. Клюге поява слова ²*Atlas* у картографії насправді пов’язана не з титаном, а з міфічним правителем Атласом Мавританським, який зажив слави ерудованого знавця астрономії [14: 22]. Саме тому Г. Меркатор першу у світі картографічну збірку (*Atlas sive Cosmographicae Meditationes de Fabrica Mundi et Fabricati Figura*) назвав на його честь. Згодом атласом позначали будь-яку збірку не тільки в астрономії чи географії, а й в інших науках.

4) **метафору**: ¹*Atlas* > ⁵*Atlas*. Метафоричне переосмислення в поданих словах відбулося на основі порівняння „дужий / м’язистий, як титан“ Через те атланти в архітектурі досить часто використовують у вигляді чоловічої фігури за аналогією до могутнього титана.

5) **просторову подібність**: ¹*Atlas* > ⁶*Atlas*. Тут метонімічне перенесення за просторовою суміжністю ґрунтується на тому, що в семантиці обох власних назв є спільний змістовий елемент [розташований у західній частині території]. Інакше кажучи, міфічний Атлант

змушений був підтримувати небо на крайньому заході земної поверхні. Так само на заході північної Африки розташовані Атлаські гори.

б) **омонімію:** ¹Atlas – ⁴Atlas. Хоча атласна тканина вирізняється стійкістю і може бути підкладкою для одягу, тобто підтримувати його форму, насправді слово ⁴Atlas немає жодного стосунку до власної назви ¹Atlas, оскільки походить з арабської мови і позначає там „гладкий“.

Отже, дослідивши тенденції творення семантично вмотивованої лексики на основі власних назв у німецькій мові, можемо узагальнити:

1. Використання в мові вторинної номінації, глибоко інтегрованої в іманентні процеси семантичної деривації на рівні лексико-семантичної системи, пов'язано з тим, що людина після виникнення чи відкриття безлічі нових явищ змушена ідентифікувати та номінувати їх за допомогою обмеженого набору лексичних ресурсів, що свідчить про полісемію в номінативному аспекті.

2. Вторинні номінації відображають насамперед не об'єктивне, а образне світобачення. При цьому образно-асоціативні ознаки, які проявляються при вторинній номінації, корелюють із нагромадженням досвідом пересічних мовців про певну реалію чи внутрішню форму значення.

3. Трансонімізація та деонімізація власних назв є важливим та закономірним джерелом поповнення словникового складу німецької мови, в основі яких лежать метафоризація і метонімізація.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ван Несс С. Р. Использование вторичной номинации при создании прозвищных наименований / Светлана Рамильевна Ван Несс // Вестник ЮУрГУ. Серия : Лингвистика. – 2008. – № 16 (116). – С. 74–77.
2. Кияк Т. Р. Мотивированность лексических единиц (количественные и качественные характеристики) : монография / Тарас Романович Кияк. – Львов : Вища школа, 1988. – 161 с.
3. Левицкий В. В. Виды мотивированности слова, их взаимодействие и роль в лексико-семантических изменениях / Виктор Васильевич Левицкий // Материалы семинара по проблеме мотивированности языкового знака. – Л. : Наука, 1969. – С. 21–25.
4. Левицкий В. В. Лексикология немецкого языка / Виктор Васильевич Левицкий. – Черновцы : Книги – XXI, 2010. – 376 с.
5. Левицкий В. В. Семасиология : монография для молодых исследователей / Виктор Васильевич Левицкий. – Изд. 2, исправл. и дополн. – Винница : Нова Книга, 2012. – 680 с.
6. Суперанская А. В. Теория и методика ономастических исследований / Александра Васильевна Суперанская. – М. : Наука, 1986. – 256 с.
7. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / Александра Васильевна Суперанская. – М. : Изд-во ЛКИ, 2007. – 368 с.
8. Ульман С. Семантические универсалии / Стивен Ульман // Новое в лингвистике. – М. : Прогресс, 1970. – Вып. 5. Языковые универсалии. – С. 250–299.
9. Супрун В. И. Ономастическое поле русского языка и его художественно-эстетический потенциал / Василий Иванович Супрун. – Волгоград : Перемена, 2000. – 172 с.
10. Шафиков С. Г. Типология лексических систем и лексических универсалий : монография / Сагит Гайлиевич Шафиков. – Уфа : РИО БашГУ, 2004. – 238 с.
11. Шерстюкова Е. В. Аппелятивация имен собственных личных как способ вторичной номинации / Елена Владимировна Шерстюкова // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2011. – № 3 (10). – С. 169–171.
12. Яковенко М. В. Трансонимизация с точки зрения общей теории номинации / М. В. Яковенко // Восточноукраинский лингвистический сборник. – Донецк : Юго-Восток, 2007. – Вып. 11. – С. 133–139.
13. Duden. Deutsches Universalwörterbuch / Hrsg. von G. Drosowski. – 3. Aufl. – Mannheim / Wien / Zürich : Duden-Verlag, 1996. – 1816 S.
14. Kluge F. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. Bearbeitet von Elmar Seebold / Friedrich Kluge. – 24., durchgesehene und erweiterte Auflage. – Berlin ; New York : Walter de Gruyter, 2002. – 1023 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Сергій Кантемір – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германського, загального і порівняльного мовознавства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Наукові інтереси: семасіологія, квантитативна лінгвістика, полісемія, семантичні поля, теорія прототипів, зіставне мовознавство.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ТА НЕТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ У СУБМОВІ ДИПЛОМАТІЇ

Наталія КАЩИШИН (Львів, Україна)

У статті розглядаються проблеми функціонування терміносистеми в англомовному дипломатичному дискурсі. Здійснено аналіз основних видів термінів, які складають терміносистему дипломатії, продемонстровано їхню взаємодію, кількісні співвідношення та особливості терміносистеми дипломатичного дискурсу.

Ключові слова: дипломатичний дискурс, дипломатія, термін, термінологічне словосполучення, терміносистема, термінологічна одиниця, термінологія.

The article deals with the problems of functioning of the terminological system in English diplomatic discourse. The analysis of the main types of terms that make up the terminological system of diplomacy is performed; their interaction, quantitative correlations and peculiarities of the terminology of diplomatic discourse are demonstrated.

Key words: diplomatic discourse, diplomacy, term, terminological phrase, terminological system, terminological unit, terminology.

Значення дипломатичної комунікації у сучасному житті невпинно зростає. Вивчення мовних засобів сучасного англомовного дипломатичного дискурсу, вивчення дипломатичних текстів та дипломатичної комунікації з позиції лінгвістики сприяє інтеграційним процесам у світі. Одним з аспектів вивчення дипломатичної комунікації є дослідження функціонування терміносистеми (ТРС) в дипломатичному дискурсі (ДД).

Мова дипломатії ставала об'єктом уваги фахівців (М. С. А. Алкаді [1], Г. Бурганудін [6], С. Кемел [9], В. Кремона [7], Г. Малія [7]), однак комплексний аналіз ТРС англомовного ДД не здійснювали.

Мета статті полягає у тому, щоб системно представити ТРС дипломатії, дослідити кількісні та якісні співвідношення різних типів термінів у даній ТРС та простежити взаємозв'язок термінологічної та нетермінологічної лексики. Відсутність спеціальних досліджень у галузі ТРС дипломатії визначає актуальність роботи.

Дипломатія – це засіб здійснення зовнішньої політики держави, сукупність невійськових практичних заходів, прийомів та методів. Із поняттям дипломатії пов'язують мистецтво ведення переговорів з метою припинення, або врегулювання міжнародних конфліктів, пошуків компромісів і взаємовигідних рішень, а також розширення і поглиблення міжнародного співробітництва [1: 8]. Комунікацію між народами та культурами важко уявити без дипломатії. Існують різні види дипломатії (*Public diplomacy, Cultural diplomacy, Shuttle diplomacy*), проте будь-який її вид не можливий без ненав'язливого обговорення, виваженого діалогу у якому особливу роль відіграють терміни.

Однією із специфічних функцій дипломатичної комунікації є підтримання миру, культивування гармонії між народами. Здебільшого дипломатичні послання є багатофункціональними, хоча можуть стосуватись лише одного питання (викликати критику, встановлювати культурні зв'язки, ламати кригу, підтримувати діалог). Наведемо слова дослідника цього питання, Ф. Г. де Матос, про те, що «здійснювати комунікацію належним чином» у дипломатичному контексті означає «приносити користь не лише для дипломатії, але й для добробуту усього людства» [10: 287].

Термінологія дипломатії постійно збагачується та змінюється, особливо, якщо брати до уваги різні сфери, які можуть бути предметом обговорення у міжнародних органах та організаціях (культура, економіка, міжнародний бізнес чи політика). Цю зміну найкраще демонструють ключові терміни ДД. Як стверджують В. Кремона та Г. Малія, сьогодні в мові дипломатії такі ключові терміни, як *superpowers, blocks, polarization*, втрачають свої позиції. Особливої ваги набувають нові терміни, які позначають нові реалії та проблеми у міжнародному житті, наприклад: *ethnic cleansing, money laundering, free trade zona* [7: 303]. Найважливіше у дипломатичній комунікації – зосередження уваги на ключових словах. Важко знайти дипломатичний текст без таких термінів, як *right at law, regulatory bodies, framework, globalization, sustainable development*. Не надавши таким термінам належної уваги, можна пропустити, або невірно трактувати текст. Як результат, збільшується спектр непорозуміння та змінюється перебіг переговорів.

Незважаючи на те, що вивчення ДД набуває сьогодні міждисциплінарного характеру, дослідження дипломатичних текстів саме з позиції лінгвістики дає змогу оптимізувати дипломатичну комунікацію. Правильне визначення та розуміння ключових термінів важливе не лише з погляду трансферу інформації, вони задають тон дипломатичній комунікації, від них залежить результат переговорів. Тому таким важливим сьогодні є дослідження ТРС дипломатії.

ТРС дипломатії розуміємо як неоднорідну за складом структуру лексичних одиниць, що виражають поняття із галузі дипломатії та міжнародного життя соціуму, відображеного в текстах дипломатичної тематики. Своєю чергою, *дипломатичний термін* – це одиниця ТРС дипломатії, що називає і формує поняття дипломатії та відображає його у мові. Кожен термін не лише фіксує та зберігає професійні знання, але й слугує інструментом для подальшого вивчення та дослідження у науці [4; 8; 11]. Терміни становлять стрижень будь-якої субмови, отож передусім слід встановити межі між поняттями *дипломатична лексика* та *дипломатична термінологія*. Під дипломатичною лексикою ми розуміємо широкий спектр одиниць, які доводиться враховувати через велике різноманіття жанрів ДД та широке коло питань, які у них розглядають. Практично кожна сфера життя суспільства може бути предметом обговорення у ДД, задіюючи лексику різних субмов. Зауважимо, що, на наш погляд, субмова є частиною природної мови, що описує певну галузь і не має лексико-граматичних обмежень, окрім тих, які задані певною сферою функціонування мови і комунікативною ситуацією. Отже, субмова включає не лише термінологію і лексику, але й набір граматичних конструкцій, проте її основою завжди є термінологія.

Ми вирізняємо дипломатичну термінологію, яка, окрім поняття власне дипломатичних термінів, включає і терміни, які належать іншим ТРС (але зазнали певного впливу дипломатії, оскільки є традиційними сферами дипломатичного спілкування), у межах дипломатичної лексики (дипломатичного словника / дипломатичної субмови), де, окрім термінів, функціонують ще й інші лексичні одиниці, такі як номени та загальноновживані слова. Зауважимо, що одна і та ж мовна одиниця може входити до складу різних субмов і, як наслідок, по-різному себе проявляти. У цьому й полягає системний характер мови.

Актуальною для нашого дослідження є концепція Е. Ф. Скороходька. Її розвиває у своїх працях і Т. В. Іщенко щодо трьох груп термінів, які функціонують у межах одного тексту: інтрагалузеві, тобто спеціальні терміни певної галузі, якій належить цей текст; екстрагалузеві, тобто спеціальні терміни інших галузей та загальнонаукові, загальнотехнічні, або міжгалузеві терміни [2: 280]. Ми вважаємо, що така концепція поділу актуальна й для термінів англomовного ДД.

Отже, до *інтрагалузевих* термінів ми відносимо власне дипломатичні терміни, вузьке коло мовних одиниць, які характеризуються високим рівнем стандартизації і консервативністю. Проте ТРС дипломатії, яка розвивається і функціонує у різноманітних міждержавних документах, а також в усних жанрах ДД, таких як дипломатична промова, телефонні розмови дипломатів, не обмежується лише суто дипломатичною складовою. Можемо стверджувати, що ТРС дипломатії охоплює чимало сфер (економіка, юриспруденція, спорт, освіта, культура, екологія, торгівля тощо). Окрім власне дипломатичної термінології, до неї належать також і термінології інших субмов, однак у ДД вони проявляють себе по-іншому, ніж у тих галузях, до яких вони безпосередньо належать. Одними з найчастотніших, поряд з власне дипломатичними, у субмові дипломатії є суспільно-політичні, економічні та юридичні термінологічні одиниці. Саме вони були джерелом формування англійської дипломатичної термінології, адже є традиційними сферами дипломатичного спілкування. Вживання *екстрагалузевих* термінів є виправданим, оскільки вони відповідають дипломатичному спрямуванню, що й відображено у спрощеному трактуванні економічних, суспільно-політичних та інших реалій. Безумовно, ці терміни (*republic* (суспільно-політичний), *sanction* (юридичний), *war* (військовий), *democratic* (суспільно-політичний), *money* (економічний), *economical development* (економічний)) передусім стосуються згаданих вище галузей, де вони характеризуються вищим рівнем термінологізації, ніж у дипломатії, володіють ширшим аспектом спеціальних значень. Для

мови дипломатії ці термінологічні одиниці теж є ключовими і функціонують тут з давніх-давен, тому ми визначаємо їх як екстрагалузові терміни, що належать до субмови дипломатії.

Екстрагалузові терміни мають у ДД інші функції, ніж у власних підсистемах. Їхня головна функція – номінація, а не конкретизація поняття чи проблеми, адже певна проблема є найчастіше лише фоном, на якому здійснюється міжнародна комунікація, що й зумовлює особливі функції цього пласту термінів у ДД. Зазначена група термінів у ДД слугує для інформативних цілей. Тематичні підгрупи цих термінів залежать від тематики документа чи організації (ООН, ЮНЕСКО, Грінпіс).

Стрижнем дипломатичної лексики є власне дипломатична термінологія, найчастіше з галузі дипломатичного і консульського права, а також терміни міжнародного права та міжнародних економічних відносин. Сюди зачисляємо назви організацій, органів, процедур, посадових осіб, титулів, посад, назви документів і їхніх частин, а також такі тематичні групи термінологічних одиниць, як повні назви документів та лексика, пов'язана з головними видами дипломатичної діяльності. Наприклад: *convention, constitutional procedures, ratification, parties, chancellery, Minister of Foreign Affairs, Honorable Minister for External Affairs, forum, summit*.

Отже, дипломатичну ТРС можна представити так: 1) власне дипломатичні терміни (інтрагалузові терміни) (50,7%): *convention, summit, diplomat, ambassador, memorandum, treaty, attache, signatory powers, to inquire*; 2) суспільно-політичні терміни (11,6%): *democrat, community, health and sanitation challenges, terrorism, security issues, poverty, ideology, civil society, public trust*; 3) економічна термінологія (8,2%): *financial supervision, customs union, capital, cargo, commercial, investor, tax*; 4) юридична термінологія (4,8%): *law, sanction, impartial evidence, forum, legal, to subpoena to court, liability, fraud*; 5) військова термінологія (4,5%): *warfare, ballistic guided missile, military, martial, disarmament, belligerent, army, battlefield, weapon system, atomic, supersonic, rearm, counterterrorism*; 6) термінологія інших субмов (1,4%): *culture, education, recycling, greengrowth, climate change, carbon reduction*; 7) загальнонаукові (інтергалузові) терміни та термінологізована загальнонавчана лексика (18,9%): *conditions, implementation; to achieve, to add, growth*.

Зауважимо, що, окрім згаданих, до суспільно-політичної термінології відносимо ще й деякі терміни з групи власне дипломатичних, і цей пласт є спільним для обох ТРС. Водночас з групи загальнонаукових термінів та загальнонавчаної лексики спостерігаємо постійний перехід термінів до групи власне дипломатичних, що є доволі характерним під час поєднання лексем із цієї групи у словосполучення.

Цікавим є те, що наведені вище групи екстрагалузових термінів сьогодні уже не обмежуються лише однією ТРС. Це можна простежити на прикладі таких термінів, як *NATO, status quo, terrorism* та ін., які однаковою мірою належать і військовій, і дипломатичній, і суспільно-політичній субмові. Найбільше це стосується саме суспільно-політичної термінології. Ту її частину, яка однаковою мірою є і частиною дипломатичної субмови, пропонуємо віднести до групи інтрагалузових термінів. Таке трактування дипломатичної субмови видається логічним і дає змогу здійснити подальшу класифікацію та дослідження усіх лексичних одиниць, які описують дипломатичну галузь діяльності.

Оскільки ми виокремлюємо певну ТРС насамперед за ознакою співвіднесеності її з відповідною галуззю діяльності, можна стверджувати, що ТРС ДД становить окрему повноцінну ТРС з яскравими прикладами вживання у ній термінологічних одиниць з інших ТРС. Терміни суспільно-політичних наук, які функціонують у субмові дипломатії, є одними з найуживаніших екстрагалузових термінів ДД. Отже, терміни цієї ТРС можуть функціонувати як частина дипломатичної термінології.

Загальнонаукова (інтергалузова) термінологія становить основу термінології будь-якої предметної галузі. Цей шар лексики, як стверджує І. Кочан, застосовують в усіх галузях науки, без нього неможливий науковий виклад у різних підмовах [3: 17]. Ця термінологія володіє ширшим об'ємом значень, ніж вузькоспеціальні терміни, отож її вважають менш інформативною. Оскільки фахова лексика характеризується більшим смисловим навантаженням, то для її розуміння необхідні спеціальні знання певної галузі. Проте непоодинокими є випадки ретермінологізації, тобто переходу термінів з однієї галузі в іншу,

або із групи вузькоспеціальних у групу загальнонаукових, а також випадки детермінологізації, тобто переходу термінів у групу загальнонавжваних слів. Серед термінів ДД, що можуть переходити у розряд загальнонаукових, можемо назвати такі: *ambassador, diplomat, diplomatic, consul, modus Vivendi, status quo, vis-à-vis* та ін. Іноді терміни ДД розширюють сферу свого вживання завдяки активному відображенню проблем міжнародного характеру у ЗМІ та їхньому обговоренню у суспільстві. Однак ми не можемо стверджувати про цілковиту детермінологізацію цих термінів. У своєму спеціальному значенні терміни не змінюються, вони залишаються на своєму місці в ТРС.

Однак все ж можемо спостерігати деякі результати цього процесу. Дипломатична термінологія все-таки може слугувати також і джерелом поповнення загальнонавжваної (або загальнонаукової) лексики і навпаки. В англійській мові ДД найчастіше простежуються такі загальнонавжвані слова, як: *access, norm, system, address, change, champion, decline, head, honour, matter, way, view, road, insult, content, member*.

Наше дослідження підтверджує специфічність термінологічного апарату ДД, яка полягає у безперервному русі та взаємозв'язку лексичних одиниць, їхньому переході з однієї групи в іншу. Розрізнити та згрупувати лексику субмови ДД іноді складно. Загальнонаукова лексика відрізняється від загальнонавжваної тим, що має вищий рівень спеціалізації значення. Від термінів її відрізняє відсутність чіткої дефініції. Цей пласт лексики називають також тематичною лексикою, або «передтермінологічним етапом» смислового перетворення загальнонавжваної лексики [5: 159].

У процесі дискурсного функціонування загальнонаукова лексика, вже володіючи певним рівнем термінологічності, може брати участь у формуванні дискурсу, і є достатньо вираженою у кількісному відношенні у дипломатичній лексичній системі. Незважаючи на загальнодоступність та вживання широким колом мовців, ця лексика, часто повторюючись у текстах, що створюють ДД, володіє жанро-, стиле- та дискурсотвірним характером. У субмові дипломатії це найчастіше такі лексичні одиниці, як *international, equal, concession, dialogue, impartial*, які можуть поєднуватись у словосполучення і переходити у розряд власне дипломатичної термінології: **international** (*international activity, international affairs, international agreement, international assets, international conflict, international cooperation*); **equal** (*equal national treatment, equal numerical reductions, equal partners*); **concession** (*direct concession, foreign concession, reciprocal concessions, concession speech*); **dialogue** (*active dialogue, constructive dialogue, international dialogue, political dialogue*); **impartial** (*impartial evidence, impartial judgement*) і т. д.

Функціонування терміна «*diplomatic*» є яскравим прикладом поєднання широковживаної та спеціальної термінологічної лексики. Він може поєднуватись із загальнонауковими термінами й утворювати вузькоспеціальні дипломатичні термінологічні словосполучення: *diplomatic action, diplomatic activity, diplomatic agent, diplomatic archives, diplomatic asylum, diplomatic conduct, diplomatic efforts, diplomatic immunity, diplomatic withdrawal, diplomatic relations, diplomatic language* та ін. Ці слова та вирази, окрім дипломатичних текстів, з'являються у повідомленнях ЗМІ про зустрічі, саміти, укладені угоди. На основі цих прикладів можемо спостерігати взаємодію лексичних одиниць, а також той факт, що виокремити термін і зачислити його лише до однієї субмови надзвичайно важко, а інколи й неможливо. Передусім це стосується суспільно-політичних термінів, які, поряд з термінами економіки та права, становлять також і групу інтрагалузевих термінів.

Здійснивши аналіз взаємодії лексичних одиниць англійського ДД, ми вирішили серед них *вузькоспеціальні терміни* (дипломатичні, суспільно-політичні, економічні, юридичні), *загальнонаукові терміни* та *загальнонавжвану лексику* та дійшли до наступних висновків.

Дипломатична ТРС є відносно замкнутою, проте динамічною, має свої внутрішні закономірності і своєрідну схему для організації та впорядкування відношень між термінами та поняттями, які вони позначають. Елементи ТРС дипломатії відзначаються єдністю, або близькістю тих понять і реалій, які вони представляють. Терміни у цій ТРС обов'язково об'єднані, і ця об'єднаність та організованість є відображенням як мовних процесів, так і стану реалій і понять тієї галузі людського життя, яку фіксують ці терміни.

Дипломатична субмова включає усі лексико-семантичні одиниці, які співвідносяться з понятійною системою дипломатичних відносин. Стрижнем дипломатичної лексики є власне дипломатична термінологія. Екстрагалузеві терміни (серед яких переважають суспільно-політичні, економічні та юридичні), які функціонують в англійському ДД, відповідають дипломатичному спрямуванню. Головна їхня функція в англійських дипломатичних текстах – номінація, а не конкретизація понять, адже певна проблема є лише фоном, на якому здійснюється міжнародна комунікація. Результати дослідження вказали на особливість термінологічного апарату дипломатії, яка полягає у тісному взаємозв'язку термінів різних груп. Значною мірою цей взаємозв'язок продиктовано процесами термінологізації, ретермінологізації та детермінологізації, присутніми у цій ТРС.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алкаді М. С. А. Дипломатичний підстиль у структурі офіційно-ділового стилю мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук : спец. 10.02.02 “Російська мова” / Манур Салех Абду Алкаді. – Дніпропетровськ, 1998. – 17 с.
2. Іщенко Т. В. Термін та термінологія як об'єкти лінгвістичних досліджень / Т. В. Іщенко // Фахове видання НУЛП «Проблеми української термінології»: Всеукраїнська конф. [«Людина. Комп'ютер. Комунікація»], 5-7 травня 2010 р. – Львів : Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2010. – С. 279–283.
3. Кочан І. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами у сучасній українській мові / І. Кочан. – Львів, 2004. – 519 с.
4. Скороходько Е. Ф. Термін у науковому тексті (до створення терміноцентричної теорії наукового дискурсу) / Е. Ф. Скороходько. – К. : Логос, 2006. – 99 с.
5. Шелов С. Д. Терминология в ее отношении к другим классам специальной лексики / С. Д. Шелов // Теоретические проблемы научно-технической терминологии и практика перевода : тезисы докладов зональной научной конференции (Омск, 4–5 июня 1985). – Омск, 1985. – С. 158–160.
6. Burhanudeen H. Language of Diplomacy / Hafiza Burhanudeen // Journal of the Materials Development Association (MATSDA). – 2003. – vol. 8/1, 8/2. – P. 32–37.
7. Cremona V. A. Interpretation and Diplomacy / Vicky Ann Cremona, Helena Mallia // Language and Diplomacy. – Malta : DiploProjects, 2001. – P. 301–305.
8. Galinski Ch. New Trends in Translation-Oriented Terminology Management / Ch. Galinski, G. Budin // Scientific and Technical Translation. – Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins Publishing Co., 1993. – P. 209–215.
9. Kamel S. A. J. Language and Diplomacy / Kamel S. Abu Jaber // Language and Diplomacy. – Malta : DiploProjects, 2001. – P. 49–54.
10. Matos F. G. Applying the Pedagogy of Positiveness to Diplomatic Communication / Francisco Gomes de Matos // Language and Diplomacy. – Malta : DiploProjects, 2001. – P. 281–287.
11. Wright S. E. Handbook of Terminology Management / Sue Ellen Wright, Gerhard Budin. – Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins Publishing Co., 2001. – 549 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Кащшин – кандидат філологічних наук, асистент кафедри іноземних мов факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка.
Наукові інтереси: дипломатичний дискурс, функціонування терміносистеми в дискурсі.

ТЕРМІНИ ГІРНИЧОЇ СПРАВИ В РОМАНІ-ХРОНІЦІ АРТУРА ФУРМАНА „КРОВ І ВУГІЛЛЯ”

Олена КОЛГАН (Слов'янськ, Україна)

У статті розглянуто особливості функціонування гірничих термінів у творі А. Фурмана „Кров і вугілля”, зокрема частотність їх уживання у мові роману, а також проаналізовано співвідношення запозиченої та автохтонної лексики названої галузі знань у тканині цього прозового твору.

Ключові слова: термін, гірнича справа, частотність, термінологічні одиниці, мова роману, прозовий твір, автор, іношомовна лексема, власнеукраїнська лексема.

The peculiarities of mining terminology functioning, and in particular, the frequency of occurrence of these terms in A. Fuhman's novel "Blood and Coal" are investigated in this paper. The ratio between foreign and autochthonic mining terms has been established.

Key words: term, mining, frequency of occurrence, terminological units, novel language, prosaic work, author, a borrowing, a lexeme of Ukrainian origin.

Термінознавство початку ХХІ ст. переживає період потужного розвитку, за короткий час у якому виникла низка досліджень, присвячених дослідженню різних галузевих

терміносистем. Проблемам використання термінів у прозових творах присвячено праці Г. Городиловської [1], І. Грицай [2], В. Карпової [3], О. Шаталіної [4], Н. Яценко [5] та ін.

На жаль, особливості використання гірничих термінів у художній літературі є мало дослідженими.

Актуальність статті визначена підвищеною увагою філологів до мови українських романів.

Мета дослідження – провести лінгвістичний аналіз лексики щодо частотності вживання термінів гірничої справи у творі А. Фурмана „Кров і вугілля”.

Досягнення мети уможливлено виконанням таких **завдань**:

1) з’ясувати кількість термінів гірничої справи, ужитих у романі А. Фурмана „Кров і вугілля”;

2) визначити співвідношення іншомовних та власнеукраїнських гірничих термінів у мові названого роману.

Відповідно до мети й завдань дослідження в роботі застосовано описовий, статистичний **методи**.

У романі-хроніці „Кров і вугілля” Артура Фурмана простежуємо широке використання гірничої лексики. Автор, описуючи важку працю каторжників на шахтах у таборах особливого призначення на Воркуті, використав гірничі термінологічні одиниці для зображення побуту головних героїв і надання твору відповідного емоційного навантаження.

А. Фурман, уводячи до тла свого твору вузькогалузеві терміни, уживав їх із різною частотністю, що зумовлено темою, метою твору, творчим задумом автора. Усього нами виявлено й проаналізовано 49-ть термінів гірничої справи.

Шахта (158 разів) [Ф: 55, 60, 64, 66, 70, 79, 83, 91, 92...]. Наприклад, „А, може таки, там, на полі відплатного бою, в наших українських степах під якимось курганом чи в Донбасі, поміж фабриками і *шахтами*, які ми збудували, але які не належать нам і за які ми мусимо ще раз йти у війну проти всіх ворогів?” [Ф: 23], „Першим етапом на страсному шляху Юрія Островського є воркутська *шахта* число 8, найбільш ославлена, найстарша, найнебезпечніша *шахта* в цілій Воркуті” [Ф: 55].

Гірник (96 разів) [Ф: 21, 80, 81, 83, 85, 109, 114, 120...]. Наприклад, „Я відмовився дати наказ до страйкуючих *гірників* з копалень урану” [Ф: 21], „Склад *гірників* у ній творить багнюка „советського суспільства”: злодії, фальшивники, людодіди, члени ославленої московської організації розбійників „Чорна кішка”” [Ф: 55].

Вугілля (58 разів) [Ф: 24, 37, 78, 97, 98, 99, 123, 125, 243, 246, 253...]. Наприклад, „Кров і *вугілля* – це Воркута” [Ф: 24], „Еге ж, вони слухняні, не промишляють бандитизмом, не хуліганять, працюють, рвуть *вугілля* зубами, я сам бачив, так і рвуть зубами, як звірі!” [Ф: 70].

Шахтар (30 разів) [Ф: 80, 185, 210...]. Наприклад, „Після роздачі зброї всі бригади сядуть на здобуті авта й на поїзди і рушать звільняти табори *шахтарів*, розташовані на периферії вугільного басейну” [Ф: 185].

Штольня (27 разів) [Ф: 116, 119, 120, 121, 122...]. Наприклад, „Всі назад у *штольні*!” [Ф: 116], „Довідавшись про катастрофу, Островський покидає комбінат і сходить майже без перешкод бічним проходом у третю *штольню*” [Ф: 127].

Копальня (18 разів) [Ф: 21, 23, 38, 47, 76, 230, 246...]. Наприклад, „Це „вільнонаймані”, робітники з *копальні*, члени таємної організації руху спротиву, яка діє поза дротами табору „Кронштадтська”” [Ф: 21], „Ми оберігали *копальні* в Ауе, де добували уран для першої атомної бомби Сталіна...” [Ф: 38].

Бремсберг (10 разів) [Ф: 99, 102, 103, 109, 110, 111, 128]. Наприклад, „А мотовило для *бремсбергу* число два?” [Ф: 99], „Після чотирьох сотен кроків Григорій затримується перед входом до нечинного *бремсберга*” [Ф: 102].

Видобуток (корисної копалини) (9 разів) [Ф: 64, 98, 99, 272, 278, 288]. Наприклад, „Він без жалю казав розстріляти в тундрі тих, які, на його думку, спричинили пониження *видобутку* вугілля, страхом підігнав інших і незабаром „батьківщина не забула про нього”” [Ф: 64], „Збори для обговорення *видобутку* вугілля перетворюються у судовий трибунал” [Ф: 99].

Вибух (7 разів) [Ф: 77, 110, 209, 266, 288]. Наприклад, „Ось дещо нижче бремсберг звертає раптово на захід, там можна знайти безпечне місце, заховатися перед скельними обривками *вибуху*” [Ф: 110], „Вночі шахтою стрясає потужний *вибух*” [Ф: 209].

Помпа (8 разів) [Ф: 125, 128, 161, 209, 241, 252]. Наприклад, „Тому присилайте сюди більше *помп*” [Ф: 125]. „На дорозі до вінди Островський доходить до станції *помп*, перетвореної в тимчасову санітарну станцію” [Ф: 128].

Динаміти (7 разів) [Ф: 34, 109, 192, 203, 351]. Наприклад, „Спочатку він працював, як навіжений, без віддиху, без відпочинку, годив наставникам, мовчав і кланявся, поки добився ласки начальства шахти: його послали на науку розривати вугільні пласти *динамітом*” [Ф: 192], „Турбай сполучив пістони з набоями й починає закладати *динаміт* у просвердлені в скелі отвори” [Ф: 109].

Локомотив (6 разів) [Ф: 84, 128, 130, 260, 262, 353]. Наприклад, „Її *локомотив* зійшов з рейок і Марія жде допомоги” [Ф: 130], „Ледве він встигає переставити стрілки на вільний переїзд, як у ту саму хвилину з гуком минає його перший *локомотив*” [Ф: 128].

Вугільний басейн (5 разів) [Ф: 77, 79, 181, 185]. Наприклад, „*Вугільний басейн* Воркути схожий на овал, у південному кінці якого розташувався III-й район” [Ф: 79], „Бо це були „вороги народу”, яким припала честь заснувати місто Воркуту в далекому білому пеклі полярної ночі, і збудувати велетенський *вугільний басейн*, який на день 1-го травня 1951 року зайняв п'яте місце серед копалень Советського Союзу...” [Ф: 77].

Вентилятор (4 рази) [Ф: 161, 267, 310, 317]. Наприклад, „Ні, спершу *вентилятори* і помпи, хай шахту назавжди затопить” [Ф: 161], „Знаєш підземний хід до складу з *вентиляторам*?” [Ф: 310].

Вугільний пласт (4 рази) [Ф: 191, 192, 242, 257]. Наприклад, „У першому забої зривають *вугільні пласти*” [Ф: 191], „Одного дня під час зривання *вугільних пластів*, запалюється метановий газ, що через недбайливість „блатних”, які працюють у штольні, нагромадився у великій кількості” [Ф: 242].

Ліфт (4 рази) [Ф: 188, 205, 260, 262]. Наприклад, „Ще сімсот метрів до *ліфту*”, – думає вона з жалем” [Ф: 188], „Вгорі, біля *ліфту* стоять два вартові, що негайно готові зголосити про прихід непроханих гостей” [Ф: 205].

Залізо (3 рази) [Ф: 111, 206, 232]. Наприклад, „Вижолобину виповнено зубчастими шматками *заліза*” [Ф: 206], „Юрієві здається, що страх, який оволодів ним, перетоплюється в його тілі на шматок розжареного *заліза*” [Ф: 232].

Вибухові матеріали (3 рази) [Ф: 109, 203]. Наприклад, „Він розділює сорок набойів на всі сім отворів, сподіваючись, що кам'яна стеля не витримає нищівної сили *вибухового матеріалу* і лусне” [Ф: 109], „Хлопці переходять за Держицьким крізь сталеві двері, на яких червоними літерами виведено напис: „Увага! *Вибуховий матеріал*. Вступ суворо заборонений!”” [Ф: 203].

Мідь (3 рази) [Ф: 23, 94, 276]. Наприклад, „Шандор Імпредь має за собою п'ять років важкої праці в жадливих копальнях *міді* у Джемгаскані” [Ф: 94], „„Де ж ми зустрінемося? – думає Островський. – В копальнях Воркути, в рудниках *міді* Джемгаскану, у вапняних таборах Нової Землі чи в сибірській тайзі?” [Ф: 23].

Порода (3 рази) [Ф: 104, 123, 310]. Наприклад, „Пролізьте аж до східного виходу, потім уздовж куп порожньої *породи*, поза цех” [Ф: 310], „На тому відтинку, де кінчається коридор і починається гірська *порода*, Гуздко бачить 20 гірників, які стоять на вузькому виступі і кричать з усіх сил” [Ф: 123].

Свердло (3 рази) [Ф: 105, 106]. Наприклад, „*Свердло* вгризається в скелю, немов дикий звір зубами в живе м'ясо” [Ф: 105], „Турбай припирає мотор животом і *свердло* входить помалу в камінь” [Ф: 106].

Шнур (3 рази) [Ф: 110, 111, 118]. Наприклад, „Ще залишається тільки дочепити *шнури* до запальної машини, підшукати для себе безпечне місце й...” [Ф: 110], „Підбурюючі оклики захоплюють товпу й вона чіпляється їх, немов *шнурів*, якими можна вилізти з цього пекла на денне світло, врятуватися перед холодною, брудною смертю, що десь там за ними хлопоче своїми льодовими хвилями” [Ф: 118].

Гірничий шолом (3 рази) [Ф: 102, 104, 111]. Наприклад, „Пізно вже! – Клімов дрижить від холоду й шукає свій *гірничий шолом*” [Ф: 102], „Турбай спокійно накладає на голову *гірничий шолом*, бере до рук машину до запалювання набоїв і обережно сходить вниз бремсберга, вважаючи, щоб не посковзнутися...” [Ф: 111].

Газ (2 рази) [Ф: 55, 104]. Наприклад, „Тут постійно загрожують робітникам небезпеки: підступні прориви води, завалення стін і *гази*” [Ф: 55], „*Газ* сичить з щілин поміж гірськими пластами, зі стелі капає на Турбаїв гірничий шолом брудна вода” [Ф: 104].

Гірські породи (2 рази) [Ф: 104, 123]. Наприклад, „Тут починається дика, незаймана *гірська порода*” [Ф: 104], „На тому відтинку, де кінчається коридор і починається *гірська порода*, Гуздко бачить 20 гірників, які стоять на вузькому виступі і кричать з усіх сил” [Ф: 123].

Запальний шнур (2 рази) [Ф: 110, 111]. Наприклад, „Турбай пов’язав разом *запальні шнури* й глибоко відітхнув: ще дві- три хвилини” [Ф: 110], „*Запальний шнур* – закороткий!” [Ф: 111].

Метан (2 рази) [Ф: 99, 269]. Наприклад, „Кількість *метану* в третьому забої більша, ніж в інших” [Ф: 99], „Насамперед треба усунути нагромаджений у штольнях *метан* та налагодити можливі перебої в механічному устаткуванні” [Ф: 269].

Рудник (копальня) (2 рази) [Ф: 23, 161]. Наприклад, „– Давайте, хлопці, знищимо прокляту шахту! – Правильно, гаразд, слушно! Спершу станцію машин, а потім *рудники...*” [Ф: 161].

Вибійний молоток (1 раз) [Ф: 105]. Наприклад, „Мотор *вибійного молотка* стукотить у ритмі скоростріла” [Ф: 105].

Внутрішній шахтовий транспорт [Ф: 70]. Наприклад, „*Внутрішній шахтовий транспорт*, машиністи та інші дали все, що потрібне” [Ф: 70].

Газомір (1 раз) [Ф: 102]. Наприклад, „А *газомір*?” [Ф: 102].

Дробарка (1 раз) [Ф: 252]. Наприклад, „„Блатний” бригадир „випадково” попадає між зуби *дробарки* вугілля, і з нього не залишається майже нічого” [Ф: 105].

Кайло (1 раз) [Ф: 192]. Наприклад, „В нього завелися гроші, а мозолисті руки рідко брали лопату і *кайло*” [Ф: 192].

Карбідом (1 раз) [Ф: 142]. Наприклад, „Повітря просякнене не тільки олією до моторів, *карбідом* і потом, але й м’яким, задушливим запахом тіл потоплених людей” [Ф: 142].

Нафта (1 раз) [Ф: 78]. Наприклад, „Щойно цивілізовані люди зважилися виступити проти цієї природи, накинути їй свою волю і вирвати, зграбувати у неї її скарби: вугілля і *нафту*” [Ф: 78].

Пласт (1 раз) [Ф: 77]. Наприклад, „Їх скинено в ями, або їх роздерли на атоми вибухи підземних газів, вони згоріли живцем серед *пластів* вугілля, чи їх поховала серед заметілі пурга...” [Ф: 77].

Розсаджування (1 раз) [Ф: 110]. Наприклад, „Протягом п’ятнадцяти років невідлучного життя він вишколився на прекрасного запальника, спеціаліста в *розсаджуванні* динамітом скельної породи” [Ф: 110].

Руда (1 раз) [Ф: 310]. Наприклад, „Недалеко башти, що підіймає *руду*” [Ф: 310].

Транспортер (1 раз) [Ф: 242]. Наприклад, „Полум’я, що з забою продерлося крізь штольню до *транспортерів*, кидає Островського під вагон” [Ф: 242].

Уран (1 раз) [Ф: 21]. Наприклад, „Я відмовився дати наказ стріляти до страйкуючих гірників з копалень *урану*” [Ф: 21].

Устаткування (1 раз) [Ф: 269]. Наприклад, „Насамперед треба усунути нагромаджений у штольнях *метан* та налагодити можливі перебої в механічному *устаткуванні*” [Ф: 269].

Шлак (1 раз) [Ф: 79]. Наприклад, „III-й район – це образ справжніх найчорніших злиднів, безмежної, тоскної мелянхолії, обгорнутий з усіх боків отруйними димами, що здіймаються з гарячих гір викиненого вугільного *шлаку*” [Ф: 79].

Отже, частотність уживання автором певних лексем у творі є різною, що зумовлено метою, темою та авторським задумом Артура Фурмана. У аналізованому романі письменник надав перевагу запозиченим термінам (53 %), рідше використано власнеукраїнські лексеми

(47 %). Ця особливість, як свідчать дослідження сучасних термінологів, притаманна функціонуванню гірничої термінології в сучасній українській мові загалом.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Карпова В.Л. Термін і художнє слово / Карпова В.Л. – К.: Наук. думка, 1967. – 129 с.
2. Городиловська Г. Стилiстичне використання хiмiчної термiнологiї в художньому тексті (на матерiалi iсторичних творiв Романа Iваничука) / Галина Городиловська // Вiсник: Проблеми української термiнологiї. – Львiв: Нацiональний унiверситет „Львiвська полiтехнiка”. – 2011. – № 709. – С. 64-68.
3. Грицай I.C. Функцiонування технiчних термiнiв у текстах художнього стилю // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.xn--e1aajfpeds8ay4h.com.ua/pages/view/178> – Заголовок з екрану.
4. Шаталiна О.Ф. Функцiонування лiтературознавчої термiнологiї у творах I.Я. Франка / Шаталiна О.Ф. // Ученые записки Таврического нацiонального университета им. В.И. Вернадского. Серия „Филология. Социальные коммуникации”. – Том 22 (61). – № 3. – 2009. – С. 42-45.
5. Яценко Н. Вiйськова лексика в iсторичних романах Лiни Костенко / Н. Яценко // Дивослово, березень 2000, №3 (517). – С. 30-32.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Ф – Фурман А. Кров і вугілля / А. Фурман. – Мюнхен: Українське видавництво, 1961. – 362 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Колган – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури Донбаського державного педагогічного університету.

Наукові інтереси: термінологічна стилістика, проблеми термінологічного перекладу.

ВЛАСНІ ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ У ПІСЕННІЙ МОВІ ЛЕМКІВ

Наталія ЛІСНЯК (Київ, Україна)

У статті розглядаються власні географічні назви у пісенній мові лемків, визначаються й аналізуються особливості використання та функціонування топонімів у лемківській народній пісні.

Ключові слова: географічні назви, мотиви, народнопоетичний дискурс, образи, семантика, символи, топонім, топонімікон.

The article deals with the proper geographical names in the songs of the Lemky ethnic group. The peculiarities of functioning of place names in the Lemky's folk songs have been established.

Key words: geographical names, motifs, folk discourse, images, semantics, symbols, toponim, toponimikon.

Українська народна пісня завжди посідала особливе місце як один із чинників формування національної свідомості, усвідомлення етнічної належності. Через пісню діти, молодь пізнають світ, формують власну систему цінностей, розширюють світогляд. Саме народна пісня з юних літ здатна пробудити інтерес до народних традицій, звичаїв та обрядів, до поетичного слова. Пісня спонукає до пізнання й усвідомлення національних особливостей українського народу й самобутності його культури. Як зазначає С. Єрмоленко, «слово пісні своїм конкретно-чуттєвим змістом допомагає проникнути в природу народної моралі, етики, пізнати українську душу» [3, 117]. Відтак дослідження словникового складу українського пісенного фольклору сьогодні залишається актуальним у мовознавстві. Попри вагомі праці (Н. Данилюк, С. Єрмоленко), розвідки про мовні особливості народної пісні, науковий аналіз народнопісенної мови окремих регіонів, окремих етнографічних груп українців ще виступає суттєвою проблемою у лінгвістиці.

Мета статті – розглянути особливості використання та функціонування топонімів у лемківській народній пісні. Об'єктом аналізу обрано «Антологію лемківської пісні» [1]. З огляду на те, що топоніми можуть виступати важливим значущим компонентом будь-якого тексту, зокрема пісенного, їх значення у народнопоетичному дискурсі лемків стали предметом опису.

Ономастика народних пісень була об'єктом вивчення в розвідках Н. Колісник, С. Панцьо та ін. Якщо ономатоворчість письменника є характерною прикметною рисою його індивідуального стилю і є багатоплановою, багатовимірною, експресивною, то у народних піснях власні особові назви відзначаються експресивністю, варіативністю, узагальненням образу дівчини чи юнака. Однак, топоніми у народнопоетичних текстах поводять себе дещо по-іншому.

Народна пісня назагал не відзначається широким і різноманітним використанням топонімів. У ній не відчувається схильність до активного залучення ойконімів, оронімів та інших географічних назв у мовну канву пісні. Проте вжиті у текстах пісенного фольклору, вони відіграють важливу роль у створенні малюнку. Завдяки представленим топонімам пісні набувають виразного національного колориту, незалежно від циклу, від їх змісту. Відтак вони є характеристикою місцевості й населення того регіону, у якому створювалися і побутовали, зокрема Лемківщини. Тополексеми також передають різні людські почуття (радість, надію, тривогу, патріотизм).

За допомогою вжитих топонімів досягається відчуття конкретності та природності зображених у пісні подій чи переданих почуттів. Топонімікон у лексиконі лемківської пісні конкретизує абстрактні картини. Зображене прив'язується до конкретної місцевості, до лемківських сіл, містечок, до сусідніх чи віддалених міст, країн, з якими пов'язане життя цієї етнографічної групи українського народу.

З-поміж ужитих топонімів частотністю відзначаються ойконіми. Це назви сіл Галицької Лемківщини, зокрема: Андріївка, Боднарка, Брунари, Вапенне, Вислік, Висова, Волтушова, Кожушани, Команча, Маластів, Мисцова, Мокре, Мшана, Репедь, Розділля, Святкова, Смерековець, Тилява, Тилич, Угрин. Вони функціонують у піснях різних циклів, проте найчастіше у весільних, про кохання, емігрантських та жовнірських. Пор., напр.:

Скільки в решеті дірок є,

*Тільки у **Мокрім** дівок є [1, 64] або:*

*Шумни в **Тиляві** дівки*

І вельки парадниці [1, 198] чи:

*А в **Андріївці** молодички мають тамби солодицьки [1, 244] або:*

Орали би волоньки, орали,

*Коби мали орача з **Висови** [1, 66].*

Ойконіми, звичайно, вказують на географію поширення народної пісні. Проте вони разом з тим виконують і змістову роль. Відсилання до населеного пункту не що інше, як характеристика певної групи селян. Саме прийом експресії створює місцевий колорит, значущість традицій, звичаїв тощо у лемків («дівок багато» в Мокрім, вони «гарні й пишні» у Тиляві, в Андріївці «молодички мають солодкі уста»; працюватимуть хлопці, очевидно, були у Висові).

Ужиті ойконіми можуть мати не лише значення локальності, а й містити додаткові, увиразнювальні конотації. Так, у деяких використаних назвах сіл відчутна семантика «там, де шукають долю».

Пошуки долі, а то й перебірливість парубків у пошуках дружини засвідчують такі рядки: *Фрайречку м нашов / Гет, на верхнім кінци. // А жени не можу / В цілім **Смереківци** [1, 134];*

*Як не найду в **Розділлію**, то найду в **Бонарці**,*

Ой лем мі треба піти пару раз на танці [1, 205];

*Не є ту, не є в цілім **Розділлію** до кого слова прогвариц [1, 197].*

Отже, назви сіл виступають у значенні місця пошуку долі. Крім того, контекст пісні засвідчує наявність інших семантичних компонентів. З одного боку, це безпечність парубка й упевненість, що він у якійсь місцевості знайде собі дружину, а з другого – це ігнорування дівчат із того чи іншого села, його гордовитість чи навіть відчуття тривоги через відсутність почуття кохання.

У пісенних текстах лемків ойконіми – це своєрідні пейзажі. Опис села демонструє небайдуже ставлення горян до рідних місць, здатність помічати й оцінювати їх красу. Пор., напр.:

***Боднарка, Боднарка**, округле селечко,*

Жеби не болото – било би містечко.

***Боднарка, Боднарка** барз красне село,*

Хто до него войде, кождому весело [1, 304];

***Святкова, Святкова**, то гарде селечко [1, 419].*

Використані прикметники на позначення позитивної оцінки (*красне, гарде*) підкреслюють красу сіл. Пейзажні картини у зображенні сіл – це загалом рідкісне явище у

лемківській пісні, але все-таки ці картини, як бачимо, наявні. Словесний малюнок становить естетичний потенціал пісні, який передається здрібніло-пестливими лексемами (*селечко, містечко* та прикметниками *красне, гарде*). Як бачимо, назви населених пунктів виступають у значенні «краса довкілля». Цю семантику увиразнюють лінгвальні засоби її презентації. Ойконіми можуть позначати батьківщину і виражати почуття патріотизму у персонажів.

Любов до свого села, до маленької батьківщини передають такі пісенні рядки:

Де ми таке друге у світі найдеме?

Хоц нам ту по світах барз добрі є жити –

*О тобі, **Святкова**, не можеш забити* [1, 412].

Отже, ойконім *Святкова* демонструє високі патріотичні почуття. Тополексема *Святкова* має значення «рідний край». Цю семантику помітно увиразнюють мовностилістичні засоби: епітети (*гарде, красне*), синтаксичні конструкції (питальне речення), незвичне поєднання займенників (*таке друге*) та дієслівних форм (*не можеш забити*).

У текстах пісень простежується вживання ойконімів разом з додатковою семантикою «походження персонажа». Пор: *А я хлопець з **Кожушан*** [1, 387]; *А ти милий шугайчу з **Вапенного*** [1, 169].

В окремих піснях назва населеного пункту має значення «далеко». Пор., напр.: *Ор же Ваньцю скибу з яри, буде видно аж в **Брунари*** [1, 161]. Семантика «місця» у текстах пісень уточнюється додатковою конотацією. Пор. рядки: *Гей, буду чарувала / **По Репедю** хлопців. // Гей, вишитки вичарую / Лем єдного лшчу* [1, 277]. Як бачимо, тут прийменниково-іменникова конструкція *по Репедю* означає «по цілому селу».

Отже, олюднений простір на вербально-семантичному рівні репрезентований лемківськими ойконімами.

Використані у пісенному фольклорі лемків топоніми можуть позначати шлях поступу зазвичай воїнів (жовнірів). Наприклад: *...військо машерує До **Тернополя**. З **Тернополя** до **Турки**. З **Турки** до **Гамбурка*** [1, 452].

Маршрут просування воїнів, чи перебування у війську позначено здебільшого чужими топонімами, які мають значення «чужина». Пор.: *Кед сем ішов з **Керештурок** до **Талії**; Як єм ішов з **Будзина** до **Пешту*** [1, 446]. Назви країн в аналізованих піснях нерідко виступають на означення широкого простору.

Поле битви відтворено по-особливому символічно:

*Від **Австрії** до **Москаля** / Плине річка кривавая* [1, 448].

Репрезентована велика за обсягом територія за допомогою назв країн і зображення ріки крові є свідченням важкого бою. Зауважимо, що топонім *Москаль* виступає у значенні «Росія». Назва особи переноситься на назву країни. Таке незвичне перенесення, на нашу думку, містить негативне забарвлення. Широта території і плин кривавої річки створює жахливу зорову картину, картину тривалих боїв, у яких загинуло багато воїнів. Привертає увагу звукова організація пісенного тексту. Широкий простір, через який тече ріка крові – це своєрідний пейзаж. Плин крові передає звукове наповнення цього малюнка. У поданих рядках спостерігається незвичне римування. З незначною формальною ознакою римуються топонім і прикметник (*від Австрії до Москаля / Плине річка кривавая, -аля, -вая*). Тут бачимо відмінну ознаку. Як зазначає С. Єрмоленко, у народнопісенній мові має місце тонка стилістична «гра звуком слова і його семантикою, розширення меж поетичної словесної образності до звукових, зорових картин суміжних мистецтв музики й малярства» [3, 158].

У народнопоетичному дискурсі лемківського фольклору трапляються топоніми, які позначають географічні об'єкти України. Це назви історично-географічних територій, міст, зокрема, Галичина, Подоля, Закарпаття, Коломия, Тернопіль, Львів. Вони указують на місце дії, однак водночас свідчать про те, що територіально віддалені від материкової Батьківщини, лемки контактували з її населенням. Пор., напр., *Ишов фурман з **Подоля*** [1, 336]; *Коломию підпалили, **Коломия** горит* [1, 355]. Серед урбонімів помітно виділяється Львів, який отримує значення «винятковий», «важливий», «гарний», як і в народних піснях цього західного регіону [2, 477]. Напр., *Ой там під **Львовом**, під **красним Львовом*** [1, 57]. Справді, *Львів, Лемберк* в аналізованих піснях виступає величним, знаменитим містом, яке приваблює цим і лемків, котрі мріють поселитися у ньому. Пор.:

*А у Львові, в тім Лемберку, мальований двір,
А в тім дворі – каменця / Осідланий кінь [1, 115].*

Як бачимо, Львів означає «місце достатку». Додаткову семантичну конотацію містять такі рядки пісні, як-от: *Ой до Львова дороженька, до Львова, / Засаджена виноградом довкола. / Ишла по ній Ганусенька і там она заснула [1, 124].* Як зазначає В. Жайворонок, «виноград – символ щастя., життєвої ниви й краси новоствореної родини» [4, 86], а, отже, у поєднанні з урбанімом *Львів* указує на дорогу до щастя.

У досліджуваних піснях власними географічними назвами представлена чужа сторона, як-от: Австрія, Америка, Берлін, Будапешт, Італія, Канада, Нью-Йорк, Польща, Прага, Угорщина (Мадяр) та деякі ін. Вони відображають життєво важливі проблеми – пошуки роботи, заробітків, добра. Тому засвідчені топоніми насамперед символізують чужину. Значення «чужий край» особливо виразно виступає в емігрантських та жовнірських піснях. Пор., напр.: *Юж ходте, паробци, юж на вас час, / Юж пришли карточки з Праги по вас [1, 441]; Поїхав я на чужину у ту Гамерику [1, 446].*

Америка у народнопоетичному фольклорі лемків асоціюється з важкою роботою. Пор.: *Юж на п'ятий рочок, як я в Гамерици,
Так тяжко працюю в тій новій фабрици [1, 470].*

Однак зрідка назви країн разом з іншими словами у пісенних текстах позначають силу кохання, вірність. Напр.:

*Ой з їздив Польщу, з їздив Україну,
Але не знайшов над тебе дівчину [1, 299].*

В аналізованих піснях вживається слово-поняття *Україна*. Воно виступає у значенні «Батьківщина», «рідний край». Пор., напр.:

*Ой, поїхав з того села тай в світі загинув,
Свою рідну Україну навіки покинув [1, 448];*

*А я сиджу тай думаю,
На Вкраїну споглядаю [1, 449].*

Номен *Україна*, як зазначає Н. Данилюк, є багатозначним [2, 471]. Для лемків, які проживали віддалено від етнічної території, Україна як конкретне географічне поняття хоч і була у свідомості горян їхньою Батьківщиною, але все-таки адміністративно належали до іншої держави. І це відображено у піснях. Пор.:

*Ишов козак з України,
Тай заїхав до дівчини [1, 449];
Чи верне мій милий, / Милий чорнобривий,
З України додомоньку [1, 294].*

Як бачимо, топонім *Україна* використано з різним семантичним обсягом. В усній словесності лемків аналізована лексема може мати загальне значення «країна, край» (*А я сиджу тай думаю, на Вкраїну споглядаю*). Зазначимо, що у досліджуваних піснях у слові *Україна* домінує значення «Батьківщина, рідний край». Позитивна конотація семи «рідний край», «Батьківщина» зумовлена й ужитим поруч зі словом *Україна* якісним прикметником *рідна*, присвійним займенником *своя* (*свою рідну Україну*).

Отже, поява топонімів у текстах народної пісні спричинена можливостями народнопоетичної творчості, гнучкості української мови та її діалектів. Представлені у мові аналізованих пісень топоніми подають зорові картини, які виникають у нашій уяві. У лемківських народних піснях, як і в українських народних піснях інших регіонів, топоніми використано нечасто. Їх ужито для відтворення місця дії, підкреслення зв'язку географічної назви із зображенням події або персонажа, для локалізації оспіваного факту чи особи. Лише у деяких текстах вони у поєднанні з епітетами та іншими мовностилістичними засобами позначають красу природи, рідний край, походження, напрямок, чужину, велич тощо.

У географічних назвах, зокрема ойконімах, відбито передусім ономастичний простір Лемківщини.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Антологія лемківської пісні / [упорядник М. Байко]. – Львів, 2005. – 496 с.
2. Данилюк Н. Поетичне слово в українській народній пісні [монографія] / Ніна Олексіївна Данилюк. – Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2010. – 512 с.

3. Єрмоленко С. Мова і українознавчий світогляд / С. Єрмоленко. – К., 2007. – 443 с.
4. Жайворонок В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Лісняк – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури державного вищого навчального закладу «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана».
Наукові інтереси: актуальні проблеми сучасної топоніміки.

ДО ПИТАННЯ ФУНКЦІЮВАННЯ ІНШОМОВНИХ НОМІНАЦІЙ У МЕЖАХ ГОМЕОПАТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Тетяна ЛУКОВЕНКО (Слов'янськ, Україна)

Стаття продовжує цикл публікацій автора, присвячених вивченню української гомеопатичної термінології. У пропонованій праці розглянуто особливості функціонування іншомовних номінацій у межах досліджуваної галузі. Проаналізовано шляхи входження та ступінь освоєності запозичених лексем.

Ключові слова: термін, термінологія, запозичення.

This article continues the series of publications devoted to the study of Ukrainian homeopathic terminology. This paper deals with the functioning of foreign nominations within the studied area. The ways of borrowing and the degree of assimilation of the borrowed terms have been analyzed.

Key words: term, terminology, borrowings.

Кінець ХХ – початок ХХІ ст. ознаменувався появою значної кількості праць, присвячених дослідженню окремих термінологічних систем (О.В. Колган, І.М. Кочан, Н.В. Нікуліна, Н.І. Овчаренко, Д.П. Шапран, Н.О. Яценко та ін.). Особливе зацікавлення науковців викликає лексико-генетична організація термінологій різних галузей знань (Н.О. Гример, З.Й. Куньч, Н.А. Цимбал, О.В. Чорна та ін.). Однак увагу дослідників приділено не всій професійній термінології, зокрема малодослідженими на лінгвістичному рівні залишаються терміни гомеопатичної галузі.

Актуальність статті зумовлена необхідністю дослідження лексико-генетичного аспекту української гомеопатичної термінології.

Метою наукової розвідки є аналіз функціонування іншомовних номінацій в межах гомеопатичної термінології.

Досягнення мети уможливлено розв'язанням таких завдань:

- 1) дослідити шляхи входження запозичень до складу гомеопатичної термінології;
- 2) проаналізувати ступінь освоєності іншомовних лексем.

У праці застосовано описовий метод.

Запозичення завжди відігравали значну роль у формуванні спеціальної лексики мови й науки. Дотримуючись традиційних поглядів, під запозиченнями розуміємо "слова та їх елементи, а також вирази, засвоєні однією мовою з іншої" [СТСУМ, с. 378], та сам процес подібного засвоєння [4: 179].

Лексеми іншомовного походження складають основу гомеопатичної термінології (*гранула* – тверда лікарська форма, що готується насиченням цукрових гранул потенційованими препаратами (есенціями, настоянками, розчинами) [СГТ: 40] (з німецької мови *Granulum* "гранула" тотожне (можливо, через французьке посередництво *granule*) до лат. *grānulum* "зернятко" < *grānum* "зерно" [ЕСУМ (1: 585)]); *дистиляція* – процес очищення рідини через випаровування й наступної конденсації її парів [ТФФС: 68] (з нім. *Destillation* або франц. *distillation* "перегонка, дистиляція" від лат. *distillatio (dēstillatio)* "капання, витікання" через посередництво російської [ЕСУМ (2: 78)]); *емульсія* – рідка, нестійка лікарська форма, що погано зберігається і являє собою дисперсну систему, яка складається із взаємно нерозчинних рідин [ТФФС: 173] (з французької мови *emulsion* – "рослинне молоко, емульсія" утворено на основі лат. *ēmulsus* < *ēmulgeo* – "дою, видоюю" [ЕСУМ (2: 166)]); *модальність* – умови, що відображають динаміку симптомів хвороби та вказують на причини та час їхньої появи, зміну, посилення чи послаблення [СПГ: 31] (запозичення з французької мови; фр. *modl* "модальний" є похідним від *mode* "спосіб, модус", що тотожне до лат. *modus* "міра, об'єм, правило" [ЕСУМ (3: 495)]) та ін.)

Пласт іншомовних термінологічних одиниць об'єднує терміни-інтернаціоналізми та терміни-запозичення.

Інтернаціоналізмами традиційно вважають міжнародні терміни, які "вживаються не менше, ніж у трьох неспоріднених мовах, і мають греко-латинську основу" [3: 164]. У досліджуваній галузі функціують такі терміни-інтернаціоналізми: *абіоз* (гр. $\acute{\alpha}$ - + $\beta\acute{\iota}\omicron\zeta$ життя) – знижена життєздатність органу чи системи – англ. *abiosis*, фр. *abiose*, нім. *Abiosis* [МТ: 1]; *абсорбція* (лат. *ab-sorbēre* поглинати) – 1) поглинання (газів, рідин, світових променів, рентгенівських променів та ін.), 2) усмоктування речовин у тканинах лімфатичними й кровоносними судинами – англ. *absorption*, фр. *absorption*, нім. *Absorption* [МТ: 3]; *імунітет* (лат. *immunis* звільнений, позбавлений від будь-чого) – несприйнятливості організмом заразних хвороб та їхніх збудників (бактерій, токсинів тощо) – англ. *immunity*, фр. *immunité*, нім. *Immunität* [МТ: 204]; *інфільтрат* (лат. *in-* + *filtrum* – фільтрування) – маса клітинних елементів та ін., що проникає під час інфільтрації в тканини – англ. *infiltrate*, фр. *infiltrat*, нім. *Infiltrat* [МТ: 212] тощо.

Терміни-запозичення так само поділяємо на дві групи:

1) засвоєні слова – слова, що "увійшли в мову давно, змінилися відповідно до її духу, набули в ній громадянства" [3: 164]: *діатез* (гр. *diathesis* – схильність), *манія* (гр. *mania* – божевілля, шаленство [ЭСМТ (2: 144)]), *організм* (лат. *organismus*, від грец. *organon* – знаряддя, інструмент [ЭСМТ (3: 266)]), *резистентність* (лат. *resistentia* – супротив, протидія [ЭСМТ(3: 34)]), *сигнатура* (*signature*; лат. *signare* – означати, вказувати [ЭСМТ (3: 94)] тощо.

Д.С. Лотте запропонував такі основні критерії, за якими слово вважають засвоєним: 1) наскільки сполучення звуків цього слова відповідає узвичаєним звукосполученням певної мови; 2) наскільки морфологічна форма й окремі формальні ознаки слова відповідають загальноприйнятим у певній мові, гармонують з усією будовою слова; 3) чи наявні похідні від аналізованого слова, чи є воно відокремленим [2: 10].

2) нові слова – слова, які "увійшли в мову порівняно недавно, не заховали свої чужомовні прикмети і не змінилися під впливом мови-реципієнта" [3: 164]: *абсанс* (фр. *absence* – відсутність [ЭСМТ: 18]), *дренаж* (фр. *Drainage* – осушування [ЭСМТ (1: 368)]), *драже* (фр. *dragée* – драже [ЭСМТ (1: 367)]), *комфорт* (англ. *comfort* – спокій [ЭСМТ (2: 58)]) та ін.

Термінологіка гомеопатії багата індивідуальними запозиченнями:

– з **грецької**: *анамнез* (гр. *anamnēsis* – спогади [ЭСМТ (1: 53)]), *аномалія* (гр. *anomalía* – відхилення [ЭСМТ (1: 66)]), *бальзам* (гр. *balsamon* – ароматична смола [ЭСМТ (1: 120)]), *гомогенат* (гр. *homogenēs* – однорідний [ЭСМТ-I: 303]), *діагноз* (гр. *diagnōsis* – визначення, розпізнавання [ЭСМТ (1: 345)]), *дієта* (гр. *diaita* – спосіб життя; побут; житло; режим харчування [ЭСМТ-I: 350]), *дисперсія* (лат. *dispersion* – розсіяння [СИС: 172]), *доза* (гр. *dosis* – порція, доза), *міазми* (гр. *miasma* – забруднення [ЭСМТ(2: 174)]) і под.;

– з **латинської**: *адаптація* (лат. *adaptation* – пристосування [ЭСМТ (1: 25)]), *афект* (лат. *affectus* – душевне хвилювання, пристрасть [ЭСМТ (1: 108)]), *елімінація* (лат. *eliminare* – винести за поріг, видалити [МТ: 122]), *есенція* (від лат. *essential* – сутність [СИС: 606]), *компенсація* (лат. *compensation* відшкодування, від *compenso*, *compensatum* урівноважувати, відшкодувати [ЭСМТ (2: 57)]), *мацерація* (лат. *maceratio* – вимочування [ЭСМТ(2: 152)]), *мензурка* (лат. *mensura* – міра [СИС: 311]), *плацебо* (лат. *placebo* – подобаюсь, маю успіх [ЭСМТ (2: 332)]) і т.ін.

Певні терміни, що функціують у галузі гомеопатії, мають греко-латинське походження, зокрема: *макроелементи* (гр. *makros* – великий і лат. *elementum* – первинна речовина [ЭСМТ (2: 140)]) – хімічні елементи, що містяться в продуктах харчування, добова потреба в яких вимірюється не менше ніж десятими долями грама, *мутагенез* (лат. *mutatio* – зміна і гр. *genesis* – походження [ЭСМТ (2: 203)]) – процес виникнення мутацій, *синергізм* (*synergismus*; гр. *synergos* – той, що діє разом і лат. *syn* – разом, *ergo* – працею [МТ: 456]) – спрямований, односпрямований вплив двох чи більше лікарських засобів, що взаємно посилюють лікувальний ефект один одного тощо.

Серед термінів-запозичень гомеопатичної галузі виділяємо:

– **однокомпонентні терміни**: *лізис* (гр. lysis – розв'язування, звільнення), *мітра* (гр. mitra – пов'язаний навколо голови платок), *нокса* (лат. noxa – шкода), *паста* (лат. pastae – тісто), *синус* (лат. sinus – вигин, заглиблення), *сома* (гр. soma – тіло (тулуб з головою та шиєю, але без кінцівок)) і под.;

– **багатокомпонентні терміни**: *алкалоїди* (лат. alkali, alkali луг < араб. al-qali – рослинний попіл + гр. eidos – вид), *біогенез* (biosgenesis; гр. bios – життя + гр. genesis – походження), *інкомпенсація* (incompensatio; лат. in- – заперечення + лат. compensation – урівноваження, відшкодування), *інтоксикація* (intoxication; лат. in- – заперечення + гр. toxikon – отрута), *парабіоз* (parabiosis; гр. para – біля + гр. bios – життя + -is) тощо.

Крім термінів грецького та латинського походження, до складу гомеопатичної термінології ввійшли запозичення з англійської, німецької, французької та інших мов:

– **англійської** – *мальтоза* (англ. malt – солод [СИС: 298]), *мотивація* (англ. motivation, від motive – спонування [ЭСМТ (2: 199)]), *сенситивність* (англ. sensitivity – чутливість < лат. sensus – відчуття [ЭСМТ (3: 88)]), *стрес* (англ. stress – напруження [ЭСМТ(3: 156)]) та ін.;

– **німецької** – *апарат* (нім. Apparat < лат. apparatus – щось виготовлене [ЭСМТ (1: 76)]), *аптека* (нім. Apotheke < гр. apothēkē – склад, сховище [ЭСМТ (1: 79)]), *глицерин* (нім. Glycerin < фр. glycérine < гр. γλυκερός – солодкий [ЕСУМ: 527]) тощо.

– **французької** – *авідітет* (фр. avidité – хтивість, пристрасть [ЭСМТ (1: 21)]), *баланс* (фр. balance – ваги [СИС: 70]), *желатина* (фр. gélatine < лат. gelo – захолювати [ЭСМТ (1: 376)]); *компрес* (фр. compresse < лат. comprimere – здавлювати [ЭСМТ (2: 57)]); *локалізація* (фр. localisation < лат. localis – місцевий [ЭСМТ (2: 133)]); *маркування* (фр. marquer – відзначати [СИС: 302]), *сенсibiliзація* (фр. sensibilisation < лат. sensibilis – чуттєвий [ЭСМТ (3: 88)]), *фаза* (фр. phase < гр. phasis – поява [ЭСМТ (3: 218)]) і под.

Частина запозичених термінів, адаптувавшись в українській мові, виявляє тенденцію до словотвірної активності. Зокрема іншомовні термінологічні одиниці стали основою для творення похідних лексем та термінів-словосполучень, напр.: *гомогенізація* – *гомогенність*, *гомогенізатор*; *доза* – *дозатор*, *дозування*; *фаза* – *фаза дедиференціації*, *фаза дегенерації*, *фаза депонування*, *фаза імпрегнації*; *вітамін* – *вітамінізація*, *авітаміноз*, *вітамінна недостатність*, *вітамінні засоби*, *вітамінологія*; *екстракт* – *екстракція*, *екстрактивні речовини*, *препарат* – *гомеопатичний препарат*, *монопрепарат* та ін.

На думку Д.С. Лотте, іншомовні лексеми за характером запозичення можна об'єднати в такі групи:

1) **матеріальні буквральні запозичення** – запозичення, які "перенесені в певну мову з будь-якої мови в тому вигляді (у тій формі), у якій вони існують під час запозичення" [2: 10], напр.: *базис* (гр. basis – основа);

2) **матеріальні трансформовані запозичення** – іншомовні лексеми, процес утворення яких характеризується наявністю творчого моменту, свідомим переосмисленням чи аналогією: зміною кореня, афіксів, закінчень: *антидот* (antidota; гр. antidoton – дане проти), *дисперсія* (dispersion; лат. disperses – розсіювати), *депонування* (лат. depono – складати, відкладати), *інгредієнт* (ingredions; лат. ingredior – уходить до будь-чого), *інтермісія* (intermission; лат. intermissus – розташовувати між чимось, пропускати, перериватися), *кумуляція* (cumulatio; лат. cumulo – накопичую) та ін.

3) **терміни-кальки** – терміноодиниці, "утворені через копіювання того самого способу, яким були створені в іншій мові" [1: 130]. Напр.: *краун-ефіри*, *краун-спирти* і под.

У термінології гомеопатії простежується паралельне функціонування іншомовного й питомого термінів: *гомогенність* – *однорідність*, *дистрофія* – *переродження*, *екстракт* – *витяжка*, *резорбція* – *усмоктування*, *мацерація* – *настоювання*, *перколяція* – *витиснення*, *тинктура* – *настоянка* тощо.

Отже, основу сучасної української гомеопатичної термінології складають терміни-інтернаціоналізми та терміни-запозичення з грецької, латинської та інших західноєвропейських мов, що ввійшли до складу досліджуваної галузі через термінологізацію чи пряме запозичення.

Перспективним напрямом наукових розвідок вважаємо лексико-генетичний аспект української гомеопатичної термінології.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Колган О. В. Іншомовні номінації в українській гірничій терміносистемі / О. В. Колган // Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць / відп. ред. Л. О. Симоненко. – К. : КНЕУ, 2009. – Вип. VIII. – С. 127–131.
2. Лотте Д. С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов / Д. С. Лотте. – М. : Наука, 1982. – 149 с.
3. Панько Т. І. Українське термінознавство: підручник / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мащок. – Львів : Світ, 1994. – 216 с.
4. Ткаченко О. Б. Запозичення // Українська мова: Енциклопедія. – К. : Українська енциклопедія, 2000. – 824 с.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- МТ** – Георги Д. Арнаутов. Медицинская терминология. На пяти языках / Д. Георги. – София : Государственное издательство медицина и физкультура, 1979. – 943 с.
- ЕСУМ** – Етимологічний словник української мови / [під заг. ред. О.С. Мельничука]. – К. : Наукова думка, 1982–2005. – Т.1–5.
- ЭСМТ** – Энциклопедический словарь медицинских терминов / [гл. ред. Б.В. Петровский]. – М. : Советская энциклопедия, 1982–1984. – Т.1–3.
- СГТ** – Луковенко Т. О. Словник гомеопатичних термінів / Уклад.: Т.О. Луковенко. – Слов'янськ : Видавець Маторін Б.І., 2011. – 158 с.
- СИС** – Словарь иностранных слов / [за ред. В.В. Пчелкина]. – 18-е изд., стер. – М. : Русский язык, 1989. – 624 с.
- СТСУМ** – Сучасний тлумачний словник української мови / [за заг. ред. В.В. Дубічинського]. – Х. : ВД "ШКОЛА", 2006. – 1008 с.
- ТФФС** – Чекман И. С. Термины в фармакологии и фармации: словарь / И. С. Чекман, В. А. Туманов, Н. А. Горчакова, О. К. Усатенко. – К. : Вища школа, 1989. – 208 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Луковенко – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української мови та літератури державного вищого навчального закладу "Донбаський державний педагогічний університет".

Наукові інтереси: термінознавство.

ЕТНОЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕРМІНОСИСТЕМИ ТОРГІВЛІ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

Аліна МОРОЗ (Чернівці, Україна)

У статті досліджуються етнолінгвістичні особливості терміносистеми торгівлі на матеріалі німецької та української мов, описується становлення професійно спрямованої мови у сфері торгівлі в Німеччині й Україні та характеризуються етапи формування фахової лексики даної терміносистеми.

Ключові слова: етнолінгвістика, терміносистема, фахова мова, термін, лексична одиниця, лексема.

The article deals with the ethno-linguistic peculiarities of the trade terminological system on the material of German and Ukrainian languages, describes the establishment of the professionally oriented trade language in Germany and in Ukraine, characterizes the formation stages of the special lexicon of the given terminological system.

Key words: ethno-linguistics, terminological system, special language, term, lexical unit, lexeme.

Актуальність теми роботи зумовлена соціальною та лінгвістичною необхідністю у дослідженні проблем лексики німецької та української фахових мов торгівлі, спричиненого практичними потребами суспільства.

Мета роботи – визначити і проаналізувати етнолінгвістичні особливості досліджуваної фахової підмови. Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) визначити період закладення основ етнолінгвістики; 2) дослідити етнолінгвістичні особливості терміносистеми торгівлі німецької мови; 3) проаналізувати етнолінгвістичні особливості терміносистеми торгівлі української мови.

Об'єкт дослідження – фахова мова торгівлі німецької та української мов, **предмет** – дослідження етнолінгвістичних особливостей термінів даної фахової мови. **Наукова новизна дослідження** полягає у всесторонньому зіставному дослідженні німецької та української фахових мов торгівлі, враховує особливості термінології досліджуваної предметної галузі.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження.

У другій половині ХХ століття інтереси мовознавства перемістились у сферу мовної комунікації, що спричинило появу цілого ряду „подвійних“ дисциплін (когнітивної, психо-, соціо-, прагма-, етно- та інших лінгвістик). Етнолінгвістика – це галузь мовознавства, яка вивчає взаємодію мови та її носіїв у широкому значенні, включаючи культуру народу, середовище його проживання, історію, традиції, мистецтво, побут і так далі. С. Г. Тер-Мінасова зауважує, що цей напрямок намагається „зібрати воедино всі аспекти та вивчити глобально та всебічно загальний процес фізичного та культурного розвитку людини“ [4].

Основи етнолінгвістики були закладені у ХІХ ст. В. Гумбольдтом, який розглядав мову в тісному зв'язку з її носіями. Як зауважив науковець, саме у мові можна пізнати характер народу-носія. Основні для етнолінгвістики дві тісно пов'язані проблеми можна назвати „когнітивною“ (від лат. *cognitio* – пізнання) та „комунікативною“ (від лат. *communicatio* – спілкування). Дана галузь мовознавства близька із психолінгвістикою та соціолінгвістикою. Ці види лінгвістик мали значний вплив на дискурс-аналіз починаючи із 60-х років, оскільки вони приділяють багато уваги явищам лінгвістичної варіативності, зумовленої соціальними факторами. Доречним буде згадати дослідження Броніслава Малиновського, який довів взаємозв'язок мови та культури, зумовлений соціальною та біологічною природою людини [6].

Над дослідженням етнолінгвістичного аспекту працювало багато вчених: Е.С. Кубрякова, Л. Я. Петрова, В. Н. Телія, Г. Штейнталь.

Німецька термінологічна лексика, у тому числі й фахова лексика торгівлі, формувалася століттями. Вона розвивається й далі, постійно зазнає змін, проте одночасно вона виступає цілісною системою, яка функціонує та змінюється разом із людським суспільством.

Німецькомовні першоджерела засвідчують факти існування професійної комунікації в Німеччині від початку Х сторіччя, і пов'язані вони з історією розвитку активних торговельних відносин поміж германськими народами та римлянами. Також і наступного періоду – до ХV-ХVІ сторіч – мовленнєва комунікація у сфері економічної діяльності Німеччини проводилась переважно латиною, а до ХІХ сторіччя зазнавала потужного впливу французької мови. Самостійне становлення професійно спрямованої мови у сфері економічної діяльності в Німеччині – як предмета дослідження – розпочинається з другої половини ХІХ сторіччя, що засвідчують процеси заміни чужомовних економічних термінів на німецькомовні, а також помітне зменшення кількості засобів мовного етикету, якими була перевантажена ділова німецька мова. З часу посиленого розвитку економічних зв'язків Німеччини за урядування Отто фон Бісмарка мовленнєва комунікація у сфері економічної діяльності істотно збагачується новою економічною семантикою, а також стилістичними та риторичними засобами; з'являються нові ділові жанри, здебільшого рекламного характеру.

Перший етап активного розвитку професійно спрямованих галузей спілкування припадає на добу стрімкого економічного піднесення Німеччини, передусім від 1871 до 1933 року. Вперше від часу об'єднання Німеччини розпочинається посилена популяризація економічних знань, що відобразилося у німецькомовних виданнях з питань провадження торговельних переговорів та ділової документації, а також у засобах масової інформації економічної спрямованості (G. Bohn, F. Kluge). Прикметним у цьому періоді став 1913 рік, коли комерційні організації Німеччини випрацювали уніфіковану систему офіційного діловодства, яка вимагала від суб'єктів інституційного економічного спілкування стислого викладу та стилістичної виразності. Професійно спрямована німецька мова у сфері економічної діяльності цього періоду суттєво збагачується термінами з гуманітарних та природознавчих галузей.

Після Першої світової війни у німецькій мові відбуваються загальні значущі семантичні трансформації в лексиці, пов'язані зі збільшенням кількості лексичних різновидів для негативно-метафоричного мовного відображення економічних процесів. Активні намагання економічних інституцій Німеччини відновити свої зовнішньоекономічні зв'язки сприяли збагаченню німецької мови переважно на англійськомовні економічні терміни. Однак її серйозний розвиток унаслідок втручання націонал-соціалістської ідеології в мовну політику було перервано від 1933 року і до закінчення Другої світової війни.

Другий етап активного розвитку мовленнєвої комунікації у сфері економічної діяльності Німеччини припадає на післявоєнний період. Істотні науково-технічні зміни того часу сприяли збагаченню економічної терміносистеми широкою низкою англіцизмів.

Третій етап розвитку мовленнєвої комунікації у сфері економічної діяльності позначається активізацією мовних контактів унаслідок глобалізації та засвоєння лінгвістикою здобутків інших дисциплін.

Для сьогочасного розвитку торговельних відносин у Німеччині характерне істотне зростання обсягів мовного матеріалу, використовуваного для вдоволення комунікативних потреб мовців – учасників економічної діяльності. Сукупність комунікативних та інформаційно-комунікаційних взаємодій суб'єктів мовлення, об'єднаних спільною територією, фаховими знаннями та статусно-рольовими правилами, що визначає їхню комунікативну поведінку, позначає комунікативний простір відповідно до сфер професійної діяльності людини. Основна ділянка досліджуваного комунікативного простору – сфера діяльності галузі торгівлі Німеччини та засобів масової інформації, які відображають високий ступінь економічної освіченості сучасного німецького суспільства.

Що стосується української мови, то за висновками дослідників сучасна наукова термінологія багатьох галузей знань виникла і формувалася на донауковому етапі термінотворення [5: 12]. Питому частку терміносистеми торгівлі становлять терміни, які сформувалися ще в донауковий період у складі загальноекономічної термінології.

На ранніх етапах розвитку письменства в українській мові функціонує пласт лексики, який у пам'ятках нехудожнього тексту має термінологічні риси й протягом століть стабілізується внаслідок уживання в державних документах, функціонування в пресі, діяльності письменників та науковців і т. ін. [3: 38]. „Обмін продуктами праці широко здійснювався вже в епоху Київської Русі, тому значна кількість східно-слов'янських термінів, пов'язаних із процесами обміну, своїм корінням сягає давньоруської мови. Сюди належать слова *товар, гроші, торгівля, ціна, купівля, продаж* тощо, які пізніше, стали виразниками чітко сформованих економічних понять шляхом збагачення своєї семантики“ [2: 96]. Саме ці найдавніші лексеми в сучасній термінології торгівлі мають найбільшу системну вартість: вони входять як семантичні компоненти до значної кількості термінів торгівлі, а також за їх участю утворюється велика кількість похідних термінів для позначення вузькоспеціальних торговельних понять: *купівельне рішення, купівельна поведінка, електронна торгівля, товарний знак, торгова марка, ціновий ряд, продаж онлайн, готівкові гроші* тощо.

В українських писемних пам'ятках XIV – XVII ст. (текстах виробничого й торговельного змісту, судових актах, купчих і дарчих документах, описах та реєстрах майна тощо) вживаються слова й вирази на позначення спеціальних понять економічних відносин переважно сфери торгівлі та виробництва. Активне вживання виробничої лексики в староукраїнський період було зумовлено інтенсивним розвитком і диференціацією різних видів робіт, торговельних відносин, виникненням нових професій, особливо міських, укладанням майнових стосунків.

Інтенсивне формування української економічної термінології припадає на другу половину XIX ст. і пов'язане як з інтенсивним розвитком української економічної науки, так і з певними суспільно-політичними процесами того часу. „Розвиток промисловості, посилення класової диференціації суспільства і класової боротьби, піднесення революційного руху, поширення марксистсько-ленінських ідей на Україні з кінця XIX ст., нові наукові відкриття і загальне зростання культури народу зумовили значне поповнення лексичного складу української літературної мови“ [1: 157]. „В історії формування української термінологічної лексики в галузі економічних наук останні передреволюційні десятиліття мали велике значення. Основи цієї термінології заклалися саме в ті роки ...“ [1: 206]. У цей час з'являються наукові й науково-публіцистичні праці економічної тематики, написані новою українською літературною мовою. Економічні розвідки, матеріали про народне господарство України від 70-х років до першої Світової війни на східно-українських землях подавала земська статистика; україномовні економічні праці, незважаючи на всілякі заборони, з'являлися на сторінках журналу „Киевская старина“, виходили друком дослідження М. Зібер, С. Подолинського, П. Чубинського, М. Яснопольського та ін. Праці українських

дослідників В. Барвінського, М. Грушевського, С. Дністрянського, І. Заневича, Б. Навроцького, О. Терлецького, І. Франка та багатьох інших друкувалися в періодичній пресі, яка на той час, як слушно зауважував М. А. Жовтобрюх [1: 205], була джерелом формування економічної термінології української мови.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок.

Отже, формування основи термінології торгівлі української мови тісно пов'язане з історією розвитку загальноекономічної термінології, у складі якої виникла значна кількість лексем, використаних для номінації понять фахової мови торгівлі. У досліджуваній підмові широко використовуються традиційні, зокрема українські терміни, тобто простежується тенденція до самозбереження національної мови в умовах термінологічної експансії, наприклад, *гуртовий продаж, продаж на гурт (оптовий продаж); крамниця (магазин), крам (товар для збуту); постачання (поставка)*, разом з цим простежується вживання термінів-інтернаціоналізмів та утворення нових термінів, запозичених з інших мов, переважно з англійської (*експорт, імпорт, шопінг, онлайн-торгівля, контракт*).

Як показало дослідження, простежується чіткий взаємозв'язок між рівнем освіти, культурою та мовою. Нижні прошарки суспільства вживають у німецькій мові переважно регіональні вирази, а верхні – здебільшого літературний стандарт. Виховання та рівень культури суттєво впливають на мовні прояви.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Жовтобрюх М. А. Мова української періодичної преси (кін. XIX – поч. XXст.) / М. А. Жовтобрюх. – К. : Наук. думка, 1970. – 302 с.
2. Панько Т. І. Від терміна до системи : Становлення марксистсько-ленінської політ економічної термінології у східно-слов'янських мовах / Т. І. Панько. – Л. : Вища шк., 1979. – 148 с.
3. Панько Т. І. Українське термінознавство / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів : Світ, 1994. – 216 с.
4. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация / С. Г. Тер-Минасова. – М., 2000. – 624 с.
5. УТiС 1997 : Українська термінологія і сучасність: Матеріали II Всеукр. наук. конф. – К., 1997. – 239 с.
6. Malinowski B. The problem of meaning in primitive languages // The Meaning of Meaning / B. Malinowski. – London, 1923. – P. 451 – 511.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Аліна Мороз – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри сучасних європейських мов Чернівецького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету.

Наукові інтереси: дослідження особливостей фахової мови торгівлі німецької та української мов.

ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНІВ

**СТАРОСЛОВ'ЯНСЬКА МОВА – ЦЕРКОВНОСЛОВ'ЯНСЬКА МОВА,
СТАРОСЛОВ'ЯНІЗМ – ЦЕРКОВНОСЛОВ'ЯНІЗМ**

Тетяна НОВІКОВА (Чернівці, Україна)

У статті досліджено проблеми визначення термінів старослов'янська мова та церковнослов'янська мова, старослов'янізм та церковнослов'янізм, розглянуто їх значення в словниках, енциклопедіях української мови й в наукових розвідках українських і зарубіжних учених.

Ключові слова: старослов'янська мова, церковнослов'янська мова, староцерковнослов'янська мова, давньоцерковнослов'янська мова, українська мова, старослов'янізм, церковнослов'янізм.

The problems of defining the terms Old Slavonic language and Church Slavonic language, Old Slavonic word and Church Slavonic word have been highlighted in this paper. The investigation has been carried out on the basis of these terms definitions as given in dictionaries, the Ukrainian language encyclopedias, scholarly papers of Ukrainian and foreign researchers.

Key words: the Old Slavonic language, the Church Slavonic language, the Old Church Slavonic language, the Ancient Church language, the Ukrainian language, Old Slavonic word, Church Slavonic word.

Терміни *церковнослов'янська мова* та *старослов'янська мова* тривалий час не були чітко окреслені змістовно, часто й сьогодні вчені їх не розмежовують. Розглянемо, як трактують ці терміни сучасні українські словники.

Значення терміна *старослов'янська мова* СУМ 11 та ВТССУМ не дають, а описують лише слово *старослов'янський* – „стос. до літературно-писемної культури слов'ян епохи IX – XI ст., пов'язаний з нею” [8 (9: 662); 2: 1189].

Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів „Українська мова” С. Єрмоленко, С. Бибик та О. Тодор фіксує таке значення терміна *старослов'янська мова*: „*Старослов'янська мова* – найдавніша літературно-писемна мова слов'ян, зафіксована в пам'ятках X – XI ст. У її основі староболгарська мова, яка виникла на основі південномакедонського (солунського) діалекту. У другій половині IX ст. С. м. з грецької переклали релігійні книги брати Кирило і Мефодій. Упродовж кількох століть С. м. була конфесійною мовою східних слов'ян. Її пам'ятки (X – XI ст.) написані двома алфавітами: глаголицею і кирилицею...” [4: 173].

Ширшу характеристику терміна *старослов'янська мова* знаходимо у „Словнику лінгвістичних термінів” Д. Ганича та І. Олійника: „*Старослов'янська мова* – найдавніша літературно-писемна мова слов'ян, що належить до південнослов'янських мов. В основі старослов'янської мови лежить південномакедонський (солунський) діалект давньоболгарської мови. Виникла в IX ст. внаслідок місіонерської діяльності Кирила і Мефодія, які разом з учнями переклали старослов'янською з грецької мови християнські церковні книги” [3: 289–290].

Терміни *церковнослов'янська мова* СУМ 11 та ВТССУМ трактують так: „*Церковнослов'янська мова* – пізня старослов'янська мова (XI – XVII ст.), мова релігійної літератури в східних та південних слов'ян” [8 (11: 204); 2: 1361].

У короткому тлумачному словнику лінгвістичних термінів „Українська мова” С. Єрмоленко, С. Бибик та О. Тодор знаходимо таке визначення: „*Церковнослов'янська мова* – старослов'янська літературна мова, яка використовується як мова православної релігії. Під впливом живих народних мов мертва Ц. м. зазнавала змін, виступаючи в болгарській, українській, російській, сербській, македонській, румунській редакціях. Ці відмінності фіксуються в пам'ятках X – XI ст. Норми Ц. м. змінювалися залежно від того, куди переміщувався центр слов'янської писемності. Ц. м. як писемно-книжна мова в часи Київської Русі існувала паралельно з літературно-писемною мовою періоду Київської Русі, сформованою на народній основі” [4: 199].

„Словник лінгвістичних термінів” Д. Ганича та І. Олійника термін *церковнослов'янська мова* не фіксує.

Детальні визначення старослов'янської мови та церковнослов'янської подає енциклопедія „Українська мова”, проте в різних її виданнях характеристики цих термінів дещо відмінні. Так, В. Русанівський у першому, другому та третьому виданнях дає таке визначення старослов'янської мови, відмежовуючи її при цьому від церковнослов'янської: „*Старослов'янська мова* – перша писемно зафіксована слов'ян. літ. мова, створена Кирилом і Мефодієм на базі одного з праслов'ян. діалектів – солунського – для репрезентації слов'ян, мовою богослужб. і каноніч. книг. С. м. близька до праслов'янської мови і зберігає багато архаїзмів, утрачених ін. слов'ян. мовами. Обслуговувала переважно культові потреби. С. м. називають ще *староцерковнослов'янською*. Особливо чітко їх ототожнення настає в 11–12 ст., коли книги, написані цією першою літ. мовою слов'ян, потрапляють спочатку до сх. слов'ян, а від них знову повертаються до південних. Певний час ця мова – тепер уже просто *церковнослов'янська мова* – побутувала також у зх. слов'ян. [...] С. м., обслуговуючи різні слов'ян. народи, приймала в себе окр. місцеві лекс., фонет. й грамат. елементи, дістаючи при цьому назву церковнослов'янської. Ця мова мала певні відмінності у пд., зх. (обмежено) і сх. слов'ян” [11: 592–593; 12: 640–641; 13: 672–674]. Однак визначення терміна *церковнослов'янська мова* у першому виданні немає, простежуємо лише віднесення церковнослов'янської мови до старослов'янської: „*Церковнослов'янська мова* – див. Старослов'янська мова” [11: 719].

Проте в другому та третьому виданнях енциклопедії „Українська мова” В. Німчук вже подав дефініцію терміна *церковнослов'янська мова* – „це писемно-літ. мова слов'ян. народів, які успадкували й зберігали кирило-мефодіївську традицію як у православному (українці, росіяни, білоруси, болгары, македонці, серби), так і в римському (чехи, хорвати) обрядах, а також румунів і молдован. Виникла на основі *старослов'янської мови* під впливом

живомовних середовищ народів, які нею користувалися. Вже в кін. 9 ст. почали формуватися окремі її редакції. Виділяються редакції болгарська, македонська, сербська, східнослов'янська з українською та російською підредакціями, хорватська (глаголична), чеська та румунська [...]” [12: 782; 13: 814]. Далі автор детально зупиняється на відомих граматиках та словниках церковнослов'янської мови, описує властиві їй фонетичні риси.

Російські лінгвісти Ф. Філін та Р. Цейтлін теж вважають, що треба розрізняти старослов'янську мову як першу міжслов'янську літературну мову і церковнослов'янську літературну мову, що функціонувала паралельно з писемною мовою Київської Русі [15: 223; 16: 12].

За словами О. Соболевського, жива народна мова впливала на старослов'янську, збагачуючи її виражальні й комунікативні можливості [9: 162–177]. Пізніше, приблизно з другої половини XI ст., місцеві різновиди старослов'янської мови прийнято називати церковнослов'янською мовою болгарської, російської, сербської, київської та ін. редакцій чи ізводів (за К. Дограмаджиєвою) [5: 57; 238, с. 11]. У сучасній славистиці ця думка є досить поширеною.

В. Русанівський та В. Німчук вважають, що межа між старослов'янською та церковнослов'янською мовами стає досить виразною в XII – XIII ст., коли церковнослов'янська мова почала розвиватися з помітною орієнтацією на фонетичні, морфологічні, а частково й лексичні особливості народнорозмовної мови Київської Русі, тобто перетворилася в східнослов'янську редакцію старослов'янської мови [6: 196].

Ми використовуємо термін *церковнослов'янська мова* на позначення і старослов'янської, і церковнослов'янської мов, оскільки старослов'янську мову, слідом за М. Скаб [7: 50], розглядаємо як давньоцерковнослов'янську і погоджуємося з думкою про те, що старослов'янська мова, тобто давньоцерковнослов'янська, була першою літературною мовою слов'ян, якою володіли книжники кінця IX – XI ст. Однак чітко окреслити межі старослов'янської (давньоцерковнослов'янської) та церковнослов'янської мов сьогодні практично неможливо, оскільки старослов'янська (давньоцерковнослов'янська) відома з невеликої кількості недатованих давньоболгарських рукописів. А отже, категорично не можна твердити, що ті слова української мови прийшли зі старослов'янської, а ті – з церковнослов'янської мови. Думаємо, таке широке розуміння церковнослов'янської мови з огляду на тему нашого дослідження є виправданим.

У сучасному українському мовознавстві не визначеним чітко і дискусійним залишається термін *церковнослов'янізм*. Так, наприклад, для М. Толстого терміни *старослов'янізм* та *давньослов'янізм* були синонімами [10: 48]. І. Улуханов та О. Шимко пропонують до терміна *церковнослов'янізм* синонім *слов'янізм* [14: 101–118; 17: 78–81], однак О. Шимко використовує цю назву лише для лексем XVII – XVIII ст. М. Алефіренко пропонує розрізняти згадувані терміни, зауважуючи, що необхідно відмежовувати власне старослов'янізми від подібних до них утворень загальнослов'янського чи пізнішого походження [1: 57].

СУМ 11 та ВТССУМ пояснюють термін *старослов'янізм*, не вказуючи на час запозичення: „*старослов'янізм* – лінгв., лексичне, фразеологічне або фонетичне запозичення зі старослов'янської мови” [8 (9: 662); 2: 1189].

У короткому тлумачному словнику лінгвістичних термінів „Українська мова” С. Єрмоленко, С. Бибик та О. Тодор подано таке визначення: „*Старослов'янізми* – слова, запозичені в IX – X ст. із старослов'янської мови” [4: 173].

Розлогіше тлумачення терміна *старослов'янізм* знаходимо в словнику Д. Ганича та І. Олійника: „*Старослов'янізми* – слова, запозичені із старослов'янської мови, частина з яких утратила свої давні ознаки і сприймається як питома українська лексика, але багато старослов'янізмів зберігають свої південнослов'янські риси у фонетиці і словотворі [...], порівняно з російською мовою українська літературна мова засвоїла значно менше старослов'янізмів. Частина старослов'янізмів стала словами загальноживаними, стилістично нейтральними [...]. Деякі старослов'янізми вживаються паралельно зі словами незапозиченими, але відрізняються значеннями [...]. Більша частина старослов'янізмів використовується із стилістичною метою [...]” [3: 288–289]. Також у словнику вказано південнослов'янські риси, які збереглися у фонетиці й словотворі української мови.

У СУМ 11 та ВТССУМ спостерігаємо суто лінгвістичне пояснення терміна *церковнослов'янізм*: „*Церковнослов'янізм* – слово, сполучення звуків, граматична форма або

вислів, успадковані з церковнослов'янської мови” [8 (11: 203); 2: 1361]. Причому термін зафіксований без позначки *лінгв.*, на відміну від терміна *старослов'янізм*.

Визначення терміна *церковнослов'янізм* у словниках лінгвістичних термінів С. Єрмоленко, С. Бибик й О. Тодор та Д. Ганича й І. Олійника немає.

В енциклопедії „Українська мова” знаходимо детальну характеристику аналізованих термінів. Однак тут ще складніша ситуація, аніж із термінами *старослов'янська мова* та *церковнослов'янська мова*. Так, В. Русанівський у першому виданні енциклопедії ототожнює обидва поняття, зазначаючи: „*Старослов'янізми, церковнослов'янізми* – лексичні, фонет., фразеол. запозичення зі *старослов'янської мови*. С. входять у лексику тієї чи ін. сучас. мови як органічна частина, інші використовуються зі стилістичною метою. Були складовою частиною давньої укр. літ. мови [...]” [11: 591–592].

У другому та третьому виданнях енциклопедії визначення терміна *старослов'янізми* таке ж [12: 639–640; 13: 814], як і в першому, однак, на відміну від першого видання, термін *церковнослов'янізми* взагалі не згадано, навіть при тлумаченні поняття *старослов'янізми*, як це було у виданні першому.

Отже, традиційно у мовознавстві розмежовують *старослов'янську мову* як південнослов'янську мову IX – XI ст., яку всі слов'яни почали використовувати як літературну, та *церковнослов'янську мову* другої половини XI – XXI ст., що стала продовженням старослов'янської на різних слов'янських територіях. Вважаємо доцільним відновити термін *давньоцерковнослов'янська мова* щодо мови IX – XI ст. і включити його до ширшого поняття *церковнослов'янська мова* як ранній етап її розвитку. Відповідно *церковнослов'янізмами* вважаємо слова, які прийшли в українську мову із церковнослов'янської на різних етапах її існування з IX по XXI ст. Надалі у роботі будемо використовувати лише термін *церковнослов'янізм*. За аналогією до термінів *полонізм* (О. Ткаченко), *тюркізм* (О. Гаркавець), *чехізм* (Й. Андерш) та ін., зафіксованих в енциклопедії „Українська мова”, даємо таке визначення: *церковнослов'янізми* – це слова, запозичені з церковнослов'янської мови або за її посередництва з інших мов чи утворені за зразком церковнослов'янізмів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алефиренко Н. Старославянизмы в лексико-фразеологическом континууме восточнославянских языков / Н. Алефиренко // Зборник Матице српске за славистику свеска 56–57 (закључен је 30. децембра 1999) : електронско издање / Заједнички подухват Матице Српске, Пројекта Растко – Библиотеке српске културе на Интернету и ГИА Janus. – С. 57–69.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ „Перун”, 2003. – 1440 с.
3. Ганич Д. Словник лінгвістичних термінів / Д. Ганич, І. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.
4. Єрмоленко С. Українська мова : короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Єрмоленко, С. Бибик, О. Тодор ; за ред. С. Єрмоленко. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.
5. Матеріали IX Міжнародного съезда славистов : матеріали дискусії. – К. : Наукова думка, 1986. – 325 с.
6. Русанівський В. Співвідношення функцій давньоруської і старослов'янської мов у Київській Русі (XI – XIII ст.) / В. Русанівський, В. Німчук // Слов'янське мовознавство : матеріали IX Міжнародного з'їзду славистів. – К. : Наук. думка, 1983. – С. 185–210.
7. Скаб М. Проблема назви першої писемної мови слов'ян (рефлексії з приводу підручника Василя Сімовича „Нарис граматики староболгарської (староцерковнослов'янської) мови”) // Мовознавство : наук. записки Тернопільського нац. пед. ун-ту. – Тернопіль : ТЕРПУ, 2005. – № 1 (13). – С. 48–56.
8. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. I–XI.
9. Соболевский А. Материалы и исследования в области филологии и археологии / А. Соболевский // Сборник Отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук. – СПб., 1910. – Т. 88. – С. 1–287.
10. Толстой Н. История и структура славянских литературных языков / Н. Толстой. – М. : Наука, 1988. – 239 с.
11. Українська мова : енциклопедія / редкол. : В. Русанівський, О. Тараненко (співголови), М. Зяблюк та ін. – К. : Вид-во „Українська енциклопедія” ім. М.П. Бажана, 2000. – 752 с.
12. Українська мова : енциклопедія / редкол. : В. Русанівський, О. Тараненко (співголови), М. Зяблюк та ін. – 2-е вид., випр. і доп. – К. : Вид-во „Українська енциклопедія” ім. М.П. Бажана, 2004. – 824 с.
13. Українська мова : енциклопедія / редкол. : В. Русанівський, О. Тараненко (співголови), М. Зяблюк та ін. – 3-є вид., випр. і доп. – К. : Вид-во „Українська енциклопедія” ім. М.П. Бажана, 2007. – 856 с.
14. Улуханов И. Славянизмы в русском языке (глаголы с неполногласными приставками) / И. Улуханов. – М. : ООО „Управление технологиями”, 2004. – 268 с.

15. Филин Ф. Истоки и судьбы русского литературного языка / Ф. Филин. – М. : Наука, 1981. – 326 с.
 16. Цейтлин Р. Лексика старославянского языка : опыт анализа мотивированных слов по данным древнеболгарских рукописей X – XI вв. / Р. Цейтлин. – М. : Наука, 1977. – 336 с.
 17. Шимко Е. Славянизмы в русском и украинском литературном языках : сходство и различия (в контексте теории трех штилей М.В. Ломоносова) / Е. Шимко // Науковий вісник Ужгородського ун-ту / гол. ред. В. Барчан. – Ужгород : УжНУ, 2002. – Вип. 6 : Філологія. – С. 78–82.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Новікова – кандидат філологічних наук, асистент кафедри слов'янської філології та порівняльного літературознавства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Наукові інтереси: церковнослов'янська та релігійно-церковна лексика в українській та російській мовах, переклад церковнослов'янської та релігійно-церковної лексики.

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ З ПОЗИЦІЙ КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНОГО ПІДХОДУ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ)

Наталія ОВЧАРЕНКО (Слов'янськ, Україна)

У статті розглядаються когнітивні підстави запозичення іншомовних термінологічних одиниць українською фаховою мовою. Міжмовне запозичення термінів кваліфікується автором як процес лексичної трансплантації й аналізується в роботі на ґрунті сучасної термінології української мови.

Ключові слова: термін, термінологія, запозичення, іншомовний термін, когнітивне термінознавство, лексична трансплантація, концепт.

The cognitive grounds of linguistic borrowing of foreign terminological units by the Ukrainian professional language are considered in the article. The author qualifies the interlingual borrowing of terms as a process of lexical transplantation and examines it on the basis of the modern terminology of the Ukrainian language.

Key words: term, terminology, linguistic borrowing, foreign-language term, cognitive terminology, lexical transplantation, concept.

Поряд зі створенням термінів шляхом використання внутрішніх ресурсів української мови до найрозповсюдженіших способів побудови фахових слів справедливо відносять запозичення. Сучасні дослідження галузевих термінологічних систем української мови відзначають збільшення кількості нових запозичень і розширення функціонування неологізмів іншомовного походження. Терміни іншомовного походження, особливо на позначення понять електроніки, політології, фінансово-економічної та комерційної діяльності, в останні десятиріччя поповнили відповідні галузеві терміносистеми, сприяли формуванню нових, а звідти потрапили й у нефахове мовлення, значно розширивши словники фахівців науково-професійних галузей і пересічних користувачів мови (наприклад, популярні на сьогодні термінологічні назви іншомовного походження *вето, екзит-пол, електорат, корупція, люстрація, мажоритарний, парламент, рейтинг, саміт, спікер, стагнація* тощо). Розглядати входження іншомовних лексичних елементів в українську мову, зокрема фахову, слід у контексті загальної активізації вживання запозичень і розширення галузей використання спеціальної іншомовної термінології.

Як показує практика, висвітлення питання іншомовних запозичень включене в усі наукові студії, присвячені дослідженню термінів окремих галузей, адже терміноодиниці, створені із міжнародних елементів, а також запозичені в готовому вигляді, є повноправними складовими сучасних українських термінологічних систем. Проте аналіз термінів-запозичень здійснюється переважно в традиційному руслі. У попередніх дослідженнях ми також вивчали окремі аспекти проблеми іншомовних термінологічних запозичень [8-11 та ін.]. Мета цієї статті – розглянути специфіку термінологічних запозичень на ґрунті сучасної термінології української мови з позицій когнітивної лінгвістики.

Запозичення є неоднорідними за своєю природою. Вони відрізняються насамперед етимологією: прямі, що здійснюються безпосередньо з мови-джерела, і непрямі, які з'являються через посередництво третьої мови. Запозичені слова можуть мати національний чи інтернаціональний характер. Також розрізняють запозичення з класичних мов і з сучасних [2: 112-113]. Проте спільним у традиційному розумінні міжмовних запозичень є

універсальність цього явища для всіх рівнів мови та його лінгвістична й екстралінгвістична зумовленість.

Дослідники не відзначають суттєвої відмінності запозичення термінологічних одиниць у порівнянні з аналогічними процесами в загальноживаній мові, за винятком використання переважно писемного шляху проникнення нових лексем і можливості свідомого впливу на формування галузевих термінологій [3: 130].

Головною передумовою запозичення є білінгвізм, а вже після засвоєння іншомовного слова людиною, яка володіє обома мовами, термін стає надбанням усієї мови. В окремих випадках чужомовна одиниця стає більш популярною, ніж автохтонна назва, пор.: *бренд – торгова марка, депозит – вклад, реалізація – продаж, реципієнт – одержувач, ріелтор – агент з нерухомості* та ін. Важливим є позитивне суспільне сприйняття іншомовних засобів комунікації. Досить згадати окремі періоди радянської доби, які характеризувалися повним неприйняттям запозичень, викоріненням іншомовних слів, що вже використовувалися в українській мові, асоціювання їх із ідеологічно чужим і неприйнятним, що відповідним чином відбилося на складі лексики української мови, або прояви пуризму різних часів. Наразі спостерігається інтенсифікація міжнародних комунікативних контактів найширшого спектру, яка сприяє безпосередньому запозиченню лексики з мов інших країн, засвоєнню інтернаціональних або створених на базі англійської мови ідіолектів. Названі Л.П. Крисіним професійні «мови» (фахівців обчислювальної техніки, комерсантів, спортсменів, спеціалістів у галузі моди, музикантів, політиків, журналістів, діячів кіно, театру тощо), сприйняті носіями російської мови [6: 144], більшою чи меншою мірою є актуальними й для сучасного україномовного середовища. Цьому сприяє активна мовна діяльність у рамках міжнародних наукових і технічних проєктів, участь у міжнародних зібраннях, читання, переклад, коментування наукової та публіцистичної іноземної літератури. Таким чином, до споконвічних умов запозичень (територіальне співіснування, торгівельні, культурні контакти, суспільне ставлення до іншомовних засобів комунікації та ін.) у фахових сферах долучаються економічні й наукові зв'язки.

Причини запозичення іншомовної лексики відомі: потреба в найменуванні при появі нового поняття, розмежуванні близьких за змістом понять або необхідність у їх спеціалізації; тенденція до використання однослівних найменувань; соціально-психологічні причини (значущим фактором запозичення та швидкого, активного засвоєння чужомовного слова виступає комунікативна актуальність позначуваного поняття, адекватно сприйнятого мовним колективом); системність відповідного шару лексики, яка вже має у своєму складі слова, схожі за етимологічними характеристиками, джерелом їхнього запозичення [6: 146-147]. Т.Р. Кияк зазначає, що в процесі формування українських терміносистем важливою є орієнтація на власну лінгвістичну основу, проте наголошує при цьому, що «останнє слово залишається за споживачем, за фахівцем, ... не останню роль відіграє традиція, орієнтована на повноцінну комунікацію, взаєморозуміння між фахівцями як однієї країни, так і на міжнародному рівні» [5: 16].

Аналіз термінів у фаховій мові показує, що термінологічні найменування входять одночасно до мовної системи та системи спеціальних знань [1: 179], отже, від моменту запозичення аналізовані нами одиниці паралельно функціонують у них обох, що не може не враховуватися в дослідженні. Разом із лексемою запозичується поняття, а відтак – явище, ознака чи процес, що позначається терміном, і складові наукового чи професійного знання, досвіду, технологій.

Роль терміна не обмежується номінативною функцією. «Наукова термінологія повинна являти собою не просту сукупність слів, а систему слів або словосполучень, певним чином між собою пов'язаних» [7: 72-73], у цьому полягає одна з головних відмінностей термінології, яка має статус наукової. Терміни функціонують у фаховому мовленні як елементи термінологічної системи, її невід'ємна складова [3: 11]. Позначаючи найбільш значущі об'єкти професійної діяльності, вони виступають лінгвістичними засобами фіксації логічної моделі тієї чи іншої системи знання або діяльності і таким чином відіграють роль основних когнітивних орієнтирів у рамках цих систем. Саме системність термінології, усвідомленість і певна регульованість термінологічних запозичень дозволили кваліфікувати

процес запозичення в професійних галузях як трансплантацію лексичних одиниць із однієї мовної системи в іншу [1: 179-180].

Із позицій когнітивного мовознавства в основі мови як знакової системи лежить концептуальна картина світу, тобто система знань про світ, яка формується в свідомості людини внаслідок пізнання в процесі комунікації та діяльності, а елементами концептуальної картини світу виступають концепти [13: 40-76]. Український концептуальний простір існує в межах національної культури, у мові ж його складові закономірно відображені автохтонними мовними засобами. Контакти з іншими культурами призводять до переймання концептів із наступним їх оформленням засобами української мови. Адаптуючись, запозичення включається в галузеву парадигму знань, групуєчи навколо себе інші терміни, як, наприклад, економічний термін *спонсор*: *спонсор – заспонсорувати, проспонсорувати, спонсоризація, спонсоровий, спонсорство, спонсорський, спонсорування, спонсорувати, спонсоруєчий, спонсувати* і под. Запозичений із французької мови термін *реклама* в фаховому оточенні використовується поруч із найменуваннями *авіареклама, кінореклама, реклама газетна, реклама загальнонаціональна, реклама зовнішня, реклама інституціональна, реклама інформаційна, реклама опосередкована, реклама нагадувальна, реклама порівняльна, реклама престижна, реклама рубрикаційна, реклама-нагадування, рекламіст, рекламне агентство, рекламний агент, рекламник, рекламодавець, рекламоносій, рекламспроможність, рекламування* тощо. Таким чином, запозичення слід розуміти «як взаємодію двох концептуальних просторів, результатом якої стає запозичений концепт або концептуальна структура» [1: 181].

Спираючись на окреслене нами розуміння запозичень, легко пояснити тенденцію до заповнення лакун в термінологічних системах запозиченими термінами, спорідненими з тими, які термінологія засвоїла раніше. Не заперечують такої практики й головні засади застосування в національних терміносистемах термінів іншомовного походження (інтернаціоналізмів), зведені до кількох положень:

«1. Не слід шукати іншомовне слово, якщо в рідній мові вже функціонує звична та вмотивована лексична одиниця із тим же значенням.

2. Якщо синонім, утворений на базі ресурсів рідної мови, збігається за оцінками вмотивованості та кількістю лексичних складників з інтернаціоналізмом, то вживання першого є доцільнішим...

3. Термінологічні лакуни бажано заповнювати наявними інтернаціоналізмами.

4. У випадку неоднакових параметрів вмотивованості термінів-синонімів перевагу слід надавати більш вмотивованому термінові» [5: 18].

Людина як носій фахових знань і досвіду виконує головну роль у мовленнєвій діяльності, формує значення термінологічних одиниць, обирає відповідні мовні засоби, зокрема запозичення, які б могли адекватно інтерпретувати галузеві поняття.

Отже, застосування когнітивного підходу до вивчення термінів-запозичень дозволяє краще зрозуміти сутність сучасних термінологічних процесів.

Активізація використання іншомовних одиниць відрізняє переважно термінологічні системи нових галузей наукової і технічної діяльності, тому спостереження за динамікою запозичень (співвідношенням структури запозичених знань і досвіду з їх мовним оформленням в українській фаховій мові, вибір мови-джерела та засвоєння у процесі фахової комунікації) стане передумовою вдосконалення національної термінології. У цьому вбачаємо перспективи подальших досліджень.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Голанова Е.И. Введение в когнитивное терминоведение: учеб. пособие / Е.И. Голанова. – М.: ФЛИНТА: Наука, 2011. – 244 с.
2. Гринев С.В. Терминологические заимствования (краткий обзор современного состояния вопроса) / С.В. Гринев // Лотте Д.С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов. – М.: Наука, 1982. – С. 108-135.
3. Д'яков А.С. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А.С. Д'яков, Т.Р. Кияк, З.С. Куделько. – К.: Вид. дім «KM Academia», 2000. – 218 с.
4. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. / [за ред. С.В. Мочерного]. – Львів: Світ, 2006. – 568 с.

5. Кияк Т. Ще раз про болочі точки українського термінотворення / Т. Кияк // Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць. – Вип. V. – К.: КНЕУ, 2003. – С. 14-18.
6. Крысин Л.П. Иноязычное слово в контексте современной общественной жизни / Л.П. Крысин // Русский язык конца XX столетия (1985-1995). – М.: Языки русской культуры, 2000. – С. 142-161.
7. Лотте Д.С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов / Д.С. Лотте. – М.: Наука, 1982. – 146 с.
8. Овчаренко Н. Гетерогенні елементи термінологічної системи / Н. Овчаренко // Лінгвістичні студії: зб. наук. праць. – Вип. 12. – Донецьк: ДонНУ, 2004. – С. 266-270.
9. Овчаренко Н.І. Запозичення як чинник специфіки розвитку термінологічної лексики / Н.І. Овчаренко // Теоретичні й практичні проблеми україністики: зб. наук. праць. – Слов'янськ: СДП, 2000. – С. 34-38.
10. Овчаренко Н. Іншомовний термін у контексті сучасного українського мовлення / Н. Овчаренко // Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць. – Вип. V. – К.: КНЕУ, 2003. – С. 60-65.
11. Овчаренко Н. Статус міжнародних елементів у мінералогічній термінології / Н. Овчаренко // Функціонально-когнітивні вияви граматичних структур: зб. наук. праць. – К.: ІЗМН, 1998. – С. 111-118.
12. Політологічний енциклопедичний словник / [за ред. Ю.С. Шемшученка, В.Т. Бабкіна, В.П. Горбатенка]. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.
13. Словник української мови: В 11-ти т. – К.: Наук. думка, 1970-1980.
14. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю.С. Степанов. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1997. – 824 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Овчаренко – кандидат філологічних наук, доцент, декан філологічного факультету, завідувач кафедри української мови та літератури державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет».

Наукові інтереси: термінознавство.

ПОЗАПАРАДИГМАЛЬНІ НІМЕЦЬКІ ПРІЗВИЩА СЛОВ'ЯНЩИНИ ХХІ СТОЛІТТЯ

Руслана ПАДАЛКА, Олена РАТУШНА (Слов'янськ, Україна)

У статті розглянуто іноземні прізвища Слов'яниці. За ступенем освоєння їх розподілено на дві групи. До першої віднесено ті, які на новому мовному ґрунті набули додаткового російського чи українського слотворчого форманта відповідно до російських чи українських прізвищевих моделей, іншу групу становлять іношомовні прізвища, які зберегли семантичну, морфемну й фонематичну структуру материнської мови і в українськомовному середовищі Слов'яниці функціонують як іноземні вкраплення, як екзотизми.

Ключові слова: парадигма, антропонім, екзотизми, відіменні прізвища, відапелятивні прізвища, денотат.

This article deals with the foreign surnames in Sloviansk district of the Donetsk region. These surnames are subdivided into two groups according to the level of their assimilation. The first group includes those which gained additional Russian or Ukrainian word building affixes according to Russian and Ukrainian surnames' models; another group includes foreign surnames that haven't changed the semantic, morphemic and phonemic structure of the source language and function in Ukrainian-speaking environment of the Sloviansk district as foreign elements.

Key words: paradigm, surname, foreign element, denominative surname.

Актуальність теми дослідження. Проблема міжкультурної комунікації, що активно досліджується зараз, є досить багатоаспектною. Однією з найважливіших її складових є вище лексичних запозичень, особливо коли йдеться про прізвища [15].

Серед позапарадигмальних апелятивних прізвищ Слов'яниці початку ХХІ ст. виділено такі групи: прізвища іншомовного походження та російськомовні прізвища, так звані радянськи.

В українській антропонімній науці питання про способи творення прізвищ остаточно не розв'язане. Основним завданням є словотвірна характеристика цих слів на етапі переходу їх від індивідуальних прізвищ до класу спадкових назв, тобто прізвищ.

Об'єкт дослідження – іншомовні прізвища Слов'янського району Донецької початку ХХІ ст.

Предмет дослідження – позапарадигмальні прізвища Слов'яниці, зокрема німецького походження.

Мета дослідження – виявити антропоніми іншомовного походження, проаналізувати відіменні та відапелятивні німецькі прізвища Слов'яниці ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу. Щоб розкрити й описати словотвірну структуру прізвищ, необхідно звернутися до чинників історичних відомостей про деякі словотворчі форманти. Пристосовуючись до норм чужої мови, імена потерпають певних змін (фонетичних та фонологічних, лексичних, морфологічних, синтаксичних). В умовах білінгвізму та полімовлення можуть контактувати чи літературні мови, чи діалекти, чи одна мова у своїй літературній формі з іншою мовою, представленою у вигляді народних говірок та діалектів. Під час свідомого введення імен однієї мови в іншу можливе:

- найбільш точне наслідування іншомовної вимови та морфології;
- збереження традиційних варіантів імен.

Іноді під час переходу власних назв з однієї мови в іншу простежується коливання форм, викликане як намаганням уподібнитися, так і бажанням змінити своє традиційне задля наближення до іншомовного. Контакткування мов відбувається у вигляді взаємопроникнення мовних елементів на рівні мови й на рівні мовлення. Загалом антропооснови для слов'янських народів залишаються спільними, змінюються лише фіналії.

Оскільки Слов'янщина є частиною Донецького басейну, то в першій половині ХХ ст. дуже інтенсивно відбувалося дозаселення краю, який потребував додаткових людських ресурсів для вугільної промисловості. У Донбас було направлено потоки людей з усіх кінців колишнього Радянського Союзу, що спричинило появу у Слов'янщині значної частини іноземних прізвищ. За ступенем освоєння їх розподілено на дві групи. До першої віднесено ті іноземні прізвища, які на новому мовному ґрунті набули додаткового російського чи українського словотворчого форманта відповідно до російських чи українських прізвищевих моделей: *башлик – Башликов, бірюк – Бірюков, Вальц – Вальчук, Данц – Данчук, Дуза – Дузінський* і под. Це вже не іноземні прізвища. У них іноземна лише основа, а саме прізвище – факт, явище української чи російської психології.

Іншу групу становлять іншомовні прізвища, які зберегли семантичну, морфемну й фонематичну структуру материнської мови і в українськомовному середовищі Слов'янщини функціонують як іноземні вкраплення, як екзотизми. У мовознавстві такі слова одержали назву варваризмів – іншомовне слово, яке побутує в деяких специфічних різновидах мови [1: 70]. Із такими ознаками в Слов'янщині нині вживані:

1) єврейські прізвища: *Голда, Гохберг, Єшитейн, Лівшиц, Мельдизон, Пенкер, Пікінер, Шнейдерман*;

2) грузинські прізвища: із формантом -швілі – *Даїнішвілі, Девнашвілі, Ізрашвілі, Космашвілі, Кудхаввілі, Папіашвілі, Пачіашвілі, Самсонашвілі, Сехніашвілі, Тамашвілі*; із формантом -дзе – *Демітрадзе, Какабадзе, Квернадзе, Кабаладзе, Курчадзе, Платонадзе, Чечерідзе, Чекідзе*;

3) вірменські прізвища: із формантом -ян – *Джагарян, Озекян, Снукян, Катанджан, Кірокасян, Оганесян, Осіян, Погасян, Поповян, Саградян, Саркісян, Саруханян*; із формантом -янц – *Ракітянц, Куртянц, Мирзянц, Мусьянц, Оганянц*;

4) турецькі прізвища: *Досмухамбе, Кечеджи, Демжі, Карабет, Орудталієва, Кумчуржі*;

5) прибалтійські прізвища: *Друганіс, Калаускас, Кутоловас, Лінце, Наутс, Орбалайра, Переднікас, Пинькас, Пуолокайнен, Яканайтес*;

6) корейські прізвища: *Пак*;

7) молдавські прізвища: *Онческу, Парпауца, Попеску*;

8) болгарські прізвища: *Пенькін, Понайотов*;

9) італійські прізвища: *Кабальєро, Кріоні*;

10) латинські прізвища: *Квантоліан, Копінус*;

11) грецькі прізвища: *Карлос, Кіріакіді*;

12) узбецькі прізвища: *Керімбаєв, Сулейман*;

13) прізвища інших мов: *Касарум, Кейбал, Кая-Кзи, Ліаф, Кхаттак, Пацера, Паціора, Пічахчі, Сарафіді, дю Риво де Бово*.

Ці прізвища є позапарадигмальними, бо вони не входять до наявних парадигм на правах похідних компонентів і самі не утворюють навіть міні-парадигм. Вони узаконені юридично, зафіксовані в паспортах й інших правових документах і є єдиними й обов'язковими під час офіційної ідентифікації особи.

Зазначимо, що найбільшу кількість серед позапарадигмальних становлять прізвища німецького походження. Такі прізвища сприймалися як знак. Знак будь-якої культури має таку структуру: денотат – фрагмент, елемент чужої культури, форма – запозичене слово в комплексі його словесної форми та словесного значення, та значення – соціально закріплена асоціація між формою та денотатом. Знаки мають матеріальну форму. Коли слово стає знаком культури, то його експонує не лише лінгвістична форма, а й усі зовнішні вияви використання денотата цього слова. Особові німецькі імена належать до найбільш давніх онімів. Німецькі прізвища з'явилися значно пізніше. Походження їх починається із середньовіччя, вони розвивалися з так званих прізвиськ (*Beinamen*), які спочатку містили інформацію про походження носія імені та місце його народження (*Walter von der Vogelweide*, *Dietrich von Berne*). Багато прізвищ на якісь фізичні чи інші відмінності конкретної особи (*Friedrich Barbarossa (= Rotbart, «Рудобородий»)*, *Heinrich der Lowe ma in.*). Із плином часу це прізвисько почало передаватися спадкоємцям та закріпилося в офіційних документах [15].

Питання семантики прізвищ належить до найбільш складних у сучасній ономастичній науці. У працях українських дослідників послідовно привернуто увагу до прізвищ за семантикою твірних основ [2; 3; 5; 6; 7; 8; 12]. Такий підхід зводиться до виділення лексико-семантичних груп прізвищ за рубриками слів, що складають основи цих прізвищ. В основу покладено не лише лексико-семантичний характер твірних основ, але й історико-етнографічні та методологічні дані, які показують реальні мотиви номінації особи. Усі німецькі прізвища Слов'янщини було розподілено на дві групи: відіменні та відапелятивні. До відіменних ми віднесли лише *Friz* – від власної назви Фріц, усі інші – відапелятивні: *Eisenberg* – залізна гора, *Almen* – альпійський луг, *Bärstein* – ведмежий камінь, *Weißberg* – weiß – білий, *der Berg* – гора, *Winter* – зима, *Holz* – деревина, лісоматеріал, *Wogman* – *der Man* – людина, *die Woge* – хвиля, *Gensinger* – *die Gens* – рід, *Singer* – співак, *Guck* – *gucken* – дивитися, *Dekar* – декар, *Kreider* – *die Kreide* – крейда (крейдівник), *Kux* – частка, пай у гірничозаводському (капіталістичному) підприємстві, *Kutscher* – кучер, візниця, *Loch* – дірка, розм. тюрма, *Lugas* – можливо, від *der Lugaus* – вартова башта або *lügen* – брехати, *Meister* – майстер, спеціаліст, *Machleid* – від дієслова *machen* – робити, *das Leid* – горе, страждання, *Port* – порт, гавань, *Rack* – галка, грач, *Reingard* – можливо від *rein* – чистий, чесний, *die Garde* – гвардія, *Reuter* – *reuten* – викорчовувати, *Stellmach* – від *Stellmacher* – екіпажний майстер, *Pfeifer* – свистун, *Fischmann* – *der Fisch* – риба, *der Mann* – чоловік, людина (рибалка), *Fleischer* – м'ясник, *Friedman* – від *der Frieden* – мир, згода, *der Mann* – чоловік, людина, *Zecher* – гуляка, *Fuchsman* – від *der Fuchs* – лис, *der Mann* – чоловік, людина, *Schwarz* – чорний, *Ziegel* – цеглина, черепиця, *Schwarzkop* – *schwarz* – чорний, *der Kopf* – голова, *Schwatz* – базікання, *Schneer* – від *der Schnee* – сніг, *Schneider* – кравець, *Springer* – стрибун, *Steinbach* – *der Stein* – камінь, *der Bach* – струмок, *Steinmann* – *der Stein* – камінь, *der Mann* – чоловік, людина, *Strecker* – від *stecken* – втикати, вставляти, саджати, *Strecker* – від *strecken* – витягати, розтягувати, *Stromberg* – *der Strom* – велика річка, *der Berg* – гора, *Pliss* – від *plissieren* – плісирувати, *Blume* – квітка, *Schmiedt* – від *der Schmied* – коваль, *Dreher* – токар, *Weltmann* – *die Welt* – світ, *der Mann* – чоловік, людина, *Weiner* – *der Wein* – вино.

Висновки. Увесь антропонімкон Слов'янщини становить систему прізвищевих парадигм. За кількістю компонентів у парадигмах відапелятивні прізвища Слов'янщини умовно поділяють на міні-парадигми, міди-парадигми, максі-парадигми. Інтенсивне доселення Слов'янщини в першій половині ХХ ст. спричинило появу значної кількості іншомовних прізвищ. Іноземні лексеми є позапарадигмальними, бо вони не входять до наявних парадигм на правах похідних компонентів і самі не утворюють навіть міні-парадигм. Вони узаконені юридично, зафіксовані в паспортах й інших правових документах і єдині та обов'язкові під час офіційної ідентифікації особи. До структури основного складу найуживаніших прізвищ німецького походження увійшли апелятиви на позначення: 1) кольору; 2) виду діяльності; 3) природи; 4) процесу. У подальшому плануємо дослідити дериваційні процеси в таких прізвищах із позиції німецької граматики. Прізвищева система Слов'янського району Донецької області становить органічну складову східноукраїнського ареалу й разом з ним впливає в загальну українську антропонімну систему.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / Ахманова О.С. – М: Сов. Энциклопедия, 1969. – 607 с.
2. Булава Н.Ю. Сучасні українські прізвища північної Донеччини: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук : спец.10.02.01 / Н.Ю.Булава; Одеський національний університет ім. І.І.Мечникова. – Одеса, 2005. – 20 с.
3. Гребинник Л. В. Процесс заимствования из немецкого языка на фоне взаимодействия двух культур / Л.В.Гребинник // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. – Серия "Филология". – Том 18 (57). – 2005 г. – № 1. – С. 103-107.
4. Никонов В.А. Семантика русских фамилий / В.А.Никонов // Имя и общество. – М.: Наука, 1974. – С. 187-203.
5. Новикова Ю.М. Семантико-словотвірна структура прізвищ центральної і східної Донеччини : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. / Ю.М.Новикова. – Одеса, 2008. – 22 с.
6. Познанская В.Д. Антропонимия Юго-Восточной Украины : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. / В.Д.Познанская. – Харьков, 1983. – 19 с.
7. Редько Ю.К. Сучасні українські прізвища / Редько Ю.К. – К.: Наук.думка, 1969. – 255 с.
8. Сухомлин І.Д. З історії українських прізвищ / І.Д. Сухомлин // УМЛШ. – 1965. – №4. – С.24-28.
9. Суперанская А.В. Современные русские фамилии / Суперанская А.В., Сулова А.В. – М.: Наука, 1981. – 176 с.
10. Худаш М.Л. З історії української антропонімії / М.Л. Худаш– К.: Наук. думка, 1977. – 235 с.
11. Шайхулов А.Г. К вопросу о некоторых принципах лексико-семантической классификации антропонимов / А.Г. Шайхулов // Уровни языка и их анализ : на материале языков разных систем. – М.: Наука, 1976. – С.143-152.
12. Knoppova Miloslava. Našy a cizé pŕijmení v současně češtině / Miloslava Knoppova. – Praha. – 2002. – 256 s.
13. Wojtula-Swierzowska M. Prasłowiańskie nomen agentis / Wojtula-Swierzowska M. – Warszawa. Kraków. Gdańsk: PAN, 1974. – 159 s.
14. Gala S. Apelatymna i antroponimiczna funkcja niektórych formantów // Vogolnopolska konferencja onomastyczn / Gala S. – Poznań, 1988. – S.137.
15. mgu-familiya.ru/pf015.html

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Руслана Падалка – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури Донбаського державного педагогічного університету.

Наукові інтереси: структура та семантика антропонімів, лінгвістичні моделі перекладу.

Олена Рагушна – учитель німецької мови вищої категорії Слов'янського педагогічного ліцею.

Наукові інтереси: германізми в рекламі, лінгвістичні моделі перекладу.

З ІСТОРІЇ ПОХОДЖЕННЯ І ПОШИРЕННЯ НАЗВИ РЕМІСНИКА ДРУКАР У ПОЛЬСЬКІЙ ТА СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ

Тарас ПИЦ (Львів, Україна)

Публікацію присвячено проблемі походження і поширення німецької ремісничої назви на позначення друкаря у польській, українській, білоруській і російській мовах. Німецьке діалектне джерело встановлюється на основі співставлення й аналізу даних пам'яток німецької та слов'янських мов.

Ключові слова: ремісничі назви, запозичення, діалектна основа, німецькі діалекти, історія мови, міжмовні контакти, порівняльно-історичне мовознавство.

The paper focuses on the problem of origin and spread of the German name of printer in the Polish, Ukrainian, Belorussian and Russian languages. German dialectal source is established on the basis of comparison and analysis of written records of the German and Slavonic languages.

Key words: artisan terminology, loanword, dialectal stem, German dialects, history of language, interlingual contacts, comparative historical linguistics.

Німецьке походження назви друкаря у польській і східнослов'янських мовах не викликає сумніву. Однак, етимологи сперечаються, чи польська мова запозичила німецьке найменування ремісника, чи п. *drukarz* «спеціаліст у галузі друкарського ремесла» утворено від п. *druk* „тиснення, друкування; друкований аркуш“, що з нім. (Buch)druck [14: 99; 17: 48]. А. Баньковський виводить польську назву друкаря (*drukarz* 1528/*drukier* 1547) від дієслова *drukować* «друкувати», що з нім. *drucker* «друкар» [12: (I, 303)]. А. Каршневіч-Мазур вагається, чи *drukarz* „фахівець друкарської справи“ походить безпосередньо з нім. *Drucker* чи є похідним від п. *druk* [18: 132]. На думку інших мовознавців, п. *drukarz/drukier* є прямим запозиченням з свн. *drucker* чи нвн. *Drucker* „книгодрукар“ [24: 92; 25]. Для української назви друкаря припускається запозичення з німецької мови, можливо, через польську з нім. *Druck*

«тиснення, друкування» [5: (II, 135)], тобто: укр. друкар < п. drukarz, що з druk < нім. Druck. Натомість Я. Рудницький вважає, що укр. друкар є прямим запозиченням з нвн. Druck [20: (II, 211)]. Білоруський мовознавець А. Булика вважає, що слово друкар – полонізм (< п. drukarz) [2: 90]. Укладачі етимологічного словника білоруської мови також притримуються цієї думки, хоча й не відкидають можливість прямого запозичення з німецької мови, а також того, що це може бути дериват від друкъ. Однак, визнають, що довести самостійність утворення друкаръ у білоруській мові неможливо [11: (III, 154-155)]. Таким чином існують розходження у поглядах етимологів на те, що послужило основою для польської назви друкаря: 1) утворення назви ремісника на слов'янському ґрунті на основі: а) запозиченого іменника (п. druk < нім. Druck «тиснення, друкування»); б) запозиченого дієслова, що характеризує виконуваним ремісником дію (п. drukować); 2) безпосереднє запозичення німецького найменування друкаря. А для східнослов'янської ремісничої назви (укр., біл. друка(р)ъ, укр. друкаръ) припускається польське посередництво (п. drukarz), безпосереднє запозичення з німецької мови чи навіть самостійне утворення від нім. Druck. Нема згоди також щодо того, на якому етапі розвитку німецької мови відбулося запозичення цього слова. Так наводиться східносередньонімецький, нововерхньонімецький період, або ж вказується узагальнено, що слово німецького походження. Виходячи з цього, мету публікації вбачаємо у з'ясуванні джерела, шляху і хронології запозиченої назви друкаря у чотирьох слов'янських мовах.

Зазначимо, що вперше найменування книгодрукаря, згідно Р. Штюмпеля, задокументоване 1472 р. у судових актах міста Базель (територія нижньоалеманського діалекту) [23: 47], де у 1460-х рр. були засновані перші друкарні. Так, в одному з витягів базельських пам'яток згадується слуга і підмайстер Й. Гутенберга: It Berchtold Ruppel von Hannouw der *Trucker* emit civilegium et juravit quod moris est die Veneris proxima die S^{ti} Valentini LXXVII (Basel, бл. 1473) [23: 2]. Згідно пам'яток алеманського нарiччя, iснування паралельних форм слiв з *t* i *d* є характерним для цього діалектного масиву. Це засвідчує вживання дієприкметника *getruckt/gedruckt* у межах не лише одного міста: *gedruckt* aber gerecht suber und rein durch Hermeyster Bernhart Richel Burger zu Basel (1481) [23: 23], *Getrucket* zu Rom durch Johannem Besicken und Sigismundum Mayr (1494) [23: 50], *Gedruck* und vollendet die walfart oder bylgerung unser lieben frowen durch Lenhart ysenhuet burger zu Basel (1489) [23: 72], але й друкованих творах одного майстра друкарської справи: ... jn tütsch transferiert und gezogen, zu Basel ... *gedruckt* durch Micheln Furter endet sich seliklich Amen (1493) [23: 77-78], *Getruckt* zu Basel durch Michel Furter ... (1502, 1504) [23: 81, 82]. Отже, поруч із *trucker* вживався і *drucker*.

Також непрямє свiдчення про те, що слов'яни могли запозичити дієслово *друкувати* (а разом з тим можливо й назву друкаря) від алеманців знаходимо у П. Беринди: «дрикую: з Алманска, выбиваю албо вытискаю» [1: 33-34]. Однак, алеманський варіант назви друкаря не є єдиним на німецькомовній території і його можна розглядати як своєрідну перехідну ланку процесу запозичення тому, що м. Майнц, у якому зароджувалося книгодрукування, розташоване на території південногессенської говірки. Так, гессенські пам'ятки неодноразово засвідчують повну назву ремісника у другій половині XV ст.: Peter Scheffer von Gernsheim, *buchdrucker* (Frankfurt, 1479), Petrus Schofer von Gernsheim, unser burger und Conrad henckus *buchdruckere* (Frankfurt, 1480), die *buchdrucker* von Menze (Frankfurt, 1484), der *buchdrucker* kreme am Meyn (Frankfurt, 1499) [16: 41]. Хоча ці свідчення датуються дещо пізніше за нижньоалеманську пам'ятку, у якій задокументована коротка назва ремісника, у гессенських джерелах зафіксоване ще одне найменування ремісника з другою твірною основою *-drucker*, що спеціалізувався на друкуванні листів: Hans von Pederßheim, *briefdrucker* (Frankfurt, 1459), die *briefdruckern* (Frankfurt, 1463–1464) [16: 33]. Таким чином, другий компонент складного іменника *-drucker* має гессенську основу, але коротка форма *drucker* на позначення книгодрукаря є алеманською.

Зауважимо, що у частині алеманського нарiччя (швабському говoрi) також нотується повний варіант назви друкаря з дифтонгом *ou*: Hans *Bouchtrukker* (Reutlingen, 1493) [13: (I, 236)]. Вона нотується також на межі східнофранкського і північнобаварського діалектів: Hans *Buchdrucker* (Nürnberg, 1495) [13: (I, 236)].

Мистецтво книгодрукування поширилося з м. Майнц з дивовижною швидкістю у німецьких землях (у яких до 1500 р. налічувалось близько 300 друкарень) та сусідніх країнах: Рим (1467), Неаполь і Париж (1471), Лондон (1477), Валенсія (1474), Стокгольм (1483), Ліссабон (1489), Копенгаген (1493), Краків (1476). Однак, слов'янські пам'ятки засвідчують лише коротку назву друкаря. У польських джерелах вона документується вже у першій третині XVI ст. У переважній більшості прикладів німецький суфікс *-er* трансформується у польське *-arz*: *Impressor ... eyn drucker Drukarz Calcographus idem* (Kraków, 1528), *Calcographus ... Drukarz / który Xięgy tłoczy / á wybiá álbo drukuye* (1564) [24: 92], *Ktoby mnie niewierzył / niechże czyta drukárzow Mofkiewfkich / (ktorzy tu iuż v nas od kilka lat fa) obmowę przy Apoftole ná końcu* (Łosk, 1574), *Drukarz do Czytelnika o omylkach* (Kraków, 1575), *O Drukarza nie mówię / z tym fye zrozumieycie* (Kraków, 1586) [21: (VI, 84)], *Calcographus, eyn Buchdruecker. Pol. Drukarz* (Gdańsk, 1596), *Typographus eyn Buchdruecker. P. Drukarz* (Gdańsk, 1596) [24: 92], *Ale tu drogi drukarz i papier kosztuje* (1641) [25]. Вже наприкінці XVI ст. назва цього ремісника фіксується як особова назва: *Joannis Drukarz* (Sądeczyzna, 1578) [15: (I, 147)], *Stephanus Drukarczyk* (Kraków, 1589), *Venceslaus Drukarz* (Kraków, 1624), *Sebastianus Drukarz* (Kraków, 1639) [19: 443]. Лише один раз у польській назві друкаря німецький суфікс залишається майже без змін: ... *bo drukier nieumie by slowka ie<дне>go polsego* (Królewiec, 1547) [21: (VI, 84)], що зайвий раз підтверджує думку про запозичення польської назви ремісника безпосередньо від німецької. Не вважаємо, що п. *drukarz* є похідним від п. *druk* тому, що останнє із семою «друкарський продукт, друкований текст, книга» засвідчено вперше лише 1551 р., *drukować* – 1555, а дієприкметник *drukowany* «друкований» – 1530 р. [21: (VI, 82-83, 84-85)]. Відповідно через польську мову у східнослов'янські мови поширилася назва ремісника, що виникла ще на німецькому ґрунті. Про це свідчить не лише чіткий хронологічний шлях запозичення назви друкаря у німецьких і слов'янських пам'ятках, але й те, що звук [ż] для *-rz* остаточно утвердився лише у XVIII ст. Тобто не було фонетичних перепон для сприйняття східними слов'янами польського суфікса *-arz* як *-ар*.

Перші книги для Білорусії та України видав першодрукар білорус Ф. Скорина у Празі (Біблія 1517–1519) і Вільнюсі (молитовник «Мала подорожна книга» 1522, Апостол 1525). З 1574 р. в Острозі розпочинає діяльність І. Федоров, що як і Ф. Скорина, здобув освіту у Польщі у Ягеллонському університеті в Кракові. З 1591 у Львові починає діяти Львівська братська друкарня, з 1616 – Києво-Печерська друкарня та ін. В українських пам'ятках швидше за саму назву ремісника зафіксоване похідне від нього – друкарський: повеліть єсми имь оучинивши вар ,ста^т *дрикарьскіи*, и выдриковати сію книгу (Заблудів, 1568) [9], згодом фіксується сама назва друкаря: кгдаж єсмо до Ивана *Друкара*, справцы монастыра Дерманского для прошения справедливости ... ездили (1575) [8], пань Иван Федорович, *друкар*, до книг кгородских сознал (Луцьк, 1578), внесена была ... *дрикарна* ... которая ижь за недоста^тко^а а пото^м за сме^ртю *дрикаря* тоє^н *дрикарнн* згасла была (Львів, 1586), блгч^тивого йнока мінци, *дрикаря* ст^тых кни^т, окова^вши волочи^л, и по яма^х ... сажаль (Берестя, 1593), ... и самóму *Друкарєви* ... (Львів, 1614), ... зарáзомь ихъ до дрику дамъ и *Дрикарови* ... вытиснути назначи ... (Єв'є або Вільна), ... Тymoфеи, *друкар* ... в риньку потреби свое справовал (Луцьк, 1625), а^ндре^н *дрикар* ... выдал ... на су^кно ... зло^т 60 (Львів, 1631) [9], Семенови, зицерови, *друкарєви*, дали наборгъ кграмматичокъ (1662), Семень Ялинскій, бывший наш *друкаръ* (Чернігів, 1689), *Друкаръ* – типографъ (XVII ст.), Пишу ввршы *друкарямъ* ремесникамъ славнымъ: которые дрюкують книги православнымъ людемъ (кін. XVII ст. – поч. XVIII) [7: 832]. Найменування фахівця друкарської справи засвідчено також у білоруських пам'ятках: Якубъ, *друкаръ* (Берестя, 1566) [5: (I, 208)], Даниель Ленчицькій, міщанин и *друкар* мнста здешнего ... (1593), оу *дрикара* книги евангелицкой наоки з росказанья кз бискупа виленского побрано (Вільно, 1598), подписалса ... Самоил Рогола *друкар* братства виленского (1638–1648) [4: (IX, 86)]. Раніше за назву друкаря тут задокументований лише дієприкметник утворений від дієслова друкувати: О поправеньє статуту и абы былъ *друкованъ* (1551) [4: (IX, 86)], що може навести на думку про утворення назви ремісника від цього дієслова (біл. друковати < п. *drukować*), але не від *друокъ* (друк), що фіксується вперше бл. 1580 р. [4: (IX, 87)]. Однак, вважаємо, що йдеться радше про

паралельне запозичення білоруських слів (друк, друкувати і друкар) з польської мови (druk, drukować, drukarz).

Однак, не лише в українській та білоруській мовах поширюється німецька назва друкаря. Є свідчення про те, що дана назва ремісника згадується у російських джерелах другої половини XVII ст.: *Дано ис казны друкарю Микифору Евдокимову в наем д*нгъ пять рублевъ* (1668) [10: (IV, 365)]. Згодом її тут витісняє нова назва друкаря – типографъ.

Отже, на основі аналізу пам'яток мов встановлюємо що, слов'янські мови запозичили готову назву ремісника, що через польську мову поширилася в українській, білоруській і короткотерміново у російській мові. Діалектна основа, поширеного у слов'янських мовах варіанта найменування друкаря, є алеманською (нижньоалеманською), що виникла на основі гессенських назв ремісників, що мають другу твірну основу *-drucker*. Запозичення відбулося з ранньої нововірхньонімецької мови. Таким чином, можна стверджувати, що порівняльно-історичний аналіз пам'яток досліджуваних мов відкриває нові перспективи у дослідженні німецько-слов'янських мовних контактів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Беринда П. Лексикон словеноросійський / Підгот. тексту і вст. ст. В.В.Німчука. – К., 1961. – 271 с.
2. Булыка А. М. Лексичныя запозычанні ў беларускай мове XIV – XVIII стст. – Мінск: Навука і тэхніка, 1980. – 256 с.
3. Гістарычны слоўнік беларускай мовы / Пад рэд. А.М. Булыкі. – Мінск: Навука і тэхніка, 1985–2005. – Вып. 1–24.
4. Документы московскаго архива министерства юстиціи. – М.: Тов-во типографіи А.И. Мамонтова, 1897. – Т. 1. – 570 с.
5. Етимологічний словник української мови. – К.: Наукова думка, 1982–2012. – Т. 1–6.
6. Ісаєвич Я.Д. Друкарство і книговидання в Україні // Енциклопедія історії України. – К.: Наукова думка, 2004. – Т. 2. – с. 477–485.
7. Історичний словник українського язика / За ред. Є. Тимченка. – Харків-Київ, 1930–1932. – Т. 1–2.
8. Картоотека історичного словника українського язика. Зберігається в інституті українознавства ім. І. Крип'якевича у Львові.
9. Картоотека словника української мови XV – першої пол. XVI ст. Зберігається в інституті українознавства ім. І. Крип'якевича у Львові.
10. Словарь русского языка XI–XVII вв. – М.: Наука, 1975–2008. – Вып. 1–28.
11. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. – Мінск: Навука і тэхніка, 1978–2006. – Т. 1–11.
12. Wańkowski A. Etymologiczny słownik języka polskiego. – Warszawa: PWN, 2000. – Т. 1–2.
13. Brechenmacher J. K. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Familiennamen. – Limburg a. d. Lahn: C.A. Starke, 1957–1963. – Bd. 1–2.
14. Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. – Warszawa: Wiedza Powszechna, 1985. – 805 s.
15. Bubak J. Słownik nazw osobowych i elementów identyfikacyjnych Sądecczyzny XV–XVII w. (imiona, nazwiska, przezwiska). – Kraków, 1992. – Cz. I–II.
16. Bücher K. Die Berufe der Stadt Frankfurt a. M. im Mittelalter. – Leipzig: Teubner, 1914. – 143 s.
17. Frenzel M. Die Handwerkerbezeichnungen im Westslawischen. Diss. zur Erlangung des Doktorgrades. – Berlin, 1969. – 195 s.
18. Karszniewicz-Mazur A. Zapożyczenia leksykalne ze źródła niemieckiego we współczesnej polszczyźnie. – Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1988. – 310 s.
19. Rudnicka-Fira E. Antroponimia Krakowa od XVI do XVIII wieku: Proces kształtowania się nazwiska. – Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2004. – 608 s.
20. Rudnyckij J. An etymological dictionary of the Ukrainian language. – Winnipeg: Ukrainian Free Academy of Sciences. – 1962–1982. – Vol. I–II.
21. Słownik polszczyzny XVI wieku. – Wrocław etc: PAN, 1966–2011. – Т. I–XXXIV.
22. Stockmeyer I., Reber B. Beiträge zur Basler Buchdruckergeschichte. – Basel, 1840. – 165 S.
23. Stümpel R. Buchdrucker // Lexikon des alten Handwerks: vom späten Mittelalter bis ins 20. Jahrhundert / hrsg. von R. Reith. – 2., durchges. Aufl. – München: Beck, 1991. – S. 47–55.
24. Symanzik B. Die alt- und mittelpolnischen Handwerkerbezeichnungen: Onomasiologisch-semasiologische Studien unter Berücksichtigung wissenschaftlicher Aspekte. – Münster-Hamburg: Lit, 1993. – 439 s.
25. Vincenz A. de, Hentschel G. Wörterbuch der deutschen Lehnwörter in der polnischen Schrift- und Standardsprache: Von den Anfängen des polnischen Schrifttums bis in die Mitte des 20. Jahrhunderts [Електронний ресурс]. – Режим доступу до словника: <http://www.bis.uni-oldenburg.de/bis-verlag/wdlp/46701.html>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тарас Пиц – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: німецько-слов'янські мовні контакти.

К ВОПРОСУ ОБ ОПРЕДЕЛЕНИИ ТЕРМИНА «САКРАЛЬНЫЙ» В СОВРЕМЕННОЙ ЛИНГВИСТИКЕ

Игорь ПРОЦЕНКО (Донецк, Украина)

У статті на матеріалі латини обґрунтовано семантичну еволюцію та різницю у поняттях «священний» та «сакральний», наведено визначення цих термінів. Запропонована загальна класифікація сакральної лексики.

Ключові слова: сакральний, священний, святий, семантика, сема 'той, що відноситься до надзвичайного'

The paper is concerned with the study of semantic evolution and differences of the terms sacred and holy based on the Latin language. Definitions of the investigated terms and general classification of sacral vocabulary has been suggested.

Key words: sacral, sacred, holy, semantics, seme 'the one that relates to extraordinary'.

Изучение феномена «сакральний» на території постсоветського просторанства и в Европе началось сравнительно недавно. Сам термин появился не в клерикальном, а в научном лексиконе и используется для описания как первоначальных, языческих, верований, так и в современном религиоведении, мифологии и интерес к нему появляется только в XX веке: публикуются статьи, выходят в свет монографии, защищаются диссертации, связанные, с определением понятия «сакральное» и с особенностями его проявления в культуре разных народов [2; 3;4;5;8 и т.д.].

Понятие «сакральний» традиционно соотносят со «святой», «священний», зачастую взаимозаменяя одно другим. На первый взгляд это кажется оправданным (уже потому, что в момент зарождения и формирования языков не было нужды в разграничении значений этих лексем, все они определяли нечто «священное»). Однако при более глубоком анализе становится очевидным, что в современном мире эти слова имеют разные толкования, что обусловлено внутренней формой и историей их семантического развития.

Одна из причин разделения понятия «священний» на «сакральний» и собственно «священний» состоит в том, что многие из индоевропейских языков, как утверждает Э. Бенвенист, обладают «двумя терминами, выражающими двойственный аспект «священного»»: ср. греч. *ιερός* и *ἅγιος*; лат. *sacer* и *sanctus*; авест. *spənta* и *yaozdāta* [1: 348].

Чтобы дифференцировать и дать определения понятиям «сакральний» и «священний», обратимся к латинскому языку, в котором для номинации «священного» используются два слова *sacer* и *sanctus*, представляющие собой производные от индоевропейского корня **sak-* «освящать, святить» (ср. умбр. *sahta*; оск. *saahtum*; пал. *sato* «святой»; хет. *šaklai-* «ритуал») [14: 147].

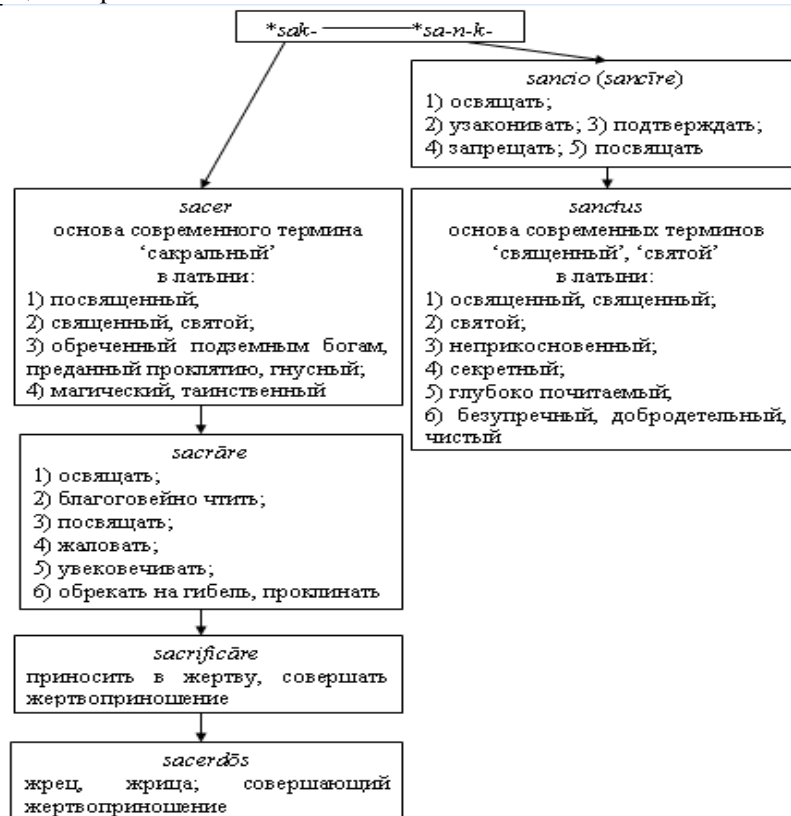
Прилагательное *sacer*, древнее **sacros* (от которого образованы современные термины «сакральний, сакральное»), «посвящённый, предназначенный; священний, святой, внушающий благоговейное уважение, великий», но и «обреченный подземным богам, т.е. преданный проклятию; магический, таинственный» [7: 891] послужило основой для появления глагола *sacrāre* «освящать, объявлять неприкосновенным, нерушимым, священным; благоговейно чтить; посвящать; пожаловать; увековечивать, обессмертить» а также «обрекать на гибель, предавать проклятию, проклинать» [7: 892]. Как видим, «священное», в этом контексте, тесным образом связано с обречением на гибель, жертвоприношением и имеет характер таинственный и магический одновременно. Теперь понятно, почему прилагательное *sacer* послужило основой для образования еще одного латинского глагола – *sacrificāre* (*sacrum* < *sacer* + *facio*) «приносить в жертву» [7: 891].

Но как случилось, что священное предполагает обязательное умерщвление? Откуда у слова со значением «делать священным» появляется сема «убить». Э. Бенвенист утверждает, что наиболее подробно эта тема освещена в мемуарах Юбера и Мосса, которые показывают, что жертвоприношение производится, чтобы с помощью ритуала соединить профанное и божественное. «Чтобы сделать животное «священным», необходимо его изъять из мира живых, нужно чтобы оно перешло порог, разделяющий два мира – в этом цель умерщвления» [1: 348]. Тот, кто совершает это обряд, на латинском языке называется *sacerdōs* (**sacro* < *sacer* + *dhōt* < **dhē* «ставить, приводить в порядок» [14: 41]), то есть, облеченный властью, которая позволяет ему *sacrificāre* «приносить жертву» [1: 348].

Лексема *sanctus* (от которой образован современный термин «священный») является причастием от глагола *sancio* (*sancīre*) ‘освящать, делать незыблемым, объявлять нерушимым; твердо устанавливать, узаконивать; подтверждать, подкреплять; запрещать; посвящать’ [7: 897], который происходит от того же корня, что и лексема *sacer* **sak-*, но с назальным инфиксом (**sa-n-k-*) [14: 148]. Этим словом, *sanctus*, назывались законы, и вместе с тем то, что санкционировано и посвящено богам: *santum est quod ab iniuria hominum defensum atque munitum est* ‘*santum* есть то, что заказано и защищено от посягательства людей’ [1: 348]. *Santum* это ни *sacra* и ни *profana*, а то, что подкреплено какой-то санкцией (*sancio*) и защищено наказанием против какого-либо попользования. То есть, глагол *sancīre* употреблялся со значением ‘делать что-нибудь нерушимым посредством закона, помещая указанное намерение под защиту богов, призвав на возможного нарушителя кару богов’ [1: 349]. Следовательно, образованное от него причастие *sanctus* обозначает то, что обнаруживает себя облеченным милостью богов и получает благодаря этому качество, поднимающее его над людьми [1: 349]. Эта лексема употребляется по отношению к людям, проявившим себя, свои способности, таланты в разных сферах жизни (герои, поэты, в том числе умершим и т.д.), к жрецам и местам, где они обитают. Со временем этот термин начинает употребляется для номинации самого божества *deus sanctus*, оракулов, людей, обладающих властью и лексема *sanctus* превращается в полный эквивалент латинского слова *venerandus* ‘почитаемый, окруженный уважением’ [7: 1063] и на этом развитие заканчивается: *sanctus* начинает обозначать нечеловеческую добродетель [1: 349].

Все вышесказанное убеждает нас в том, что в латинском языке понятие «священный» имеет двойственный характер (посвященный богам и отмеченный запятнанностью; величественное и проклятое; достойное почитания и вызывающее ужас [1: 349]), который проявляется в семантике и функционировании лексемы *sacer*, которая стала основой для термина «сакральный». Что касается слова *sanctus*, «священный» в нем не проявляется эта двойственность. Эта лексема характеризует все то, что посвящено богам, непорочное, чистое, светлое.

Схематически семантическая эволюция термина «священный» в латинском языке выглядит следующим образом:

На основе проведенного исследования предлагается дифференцировать и определять анализируемые понятия следующим образом.

Святой – “духовно и нравственно непорочный, чистый, совершенный” [6 (4: 161)], “проникнутый высокими чувствами, возвышенный, идеальный” [10: 650], то есть, обладающий уникальными божественными качествами, свойствами, близкий Богу или отмеченный Божественным присутствием.

Священный – в некоторых случаях тоже, что и святой, но означает действия или конкретные предметы, которые используются в религиозных ритуалах, посвященных Богу или Богам. То есть, священный – это выражение религиозного предназначения предмета (действия), а не его внутренних свойств, отделение его от мирского, указание на необходимость особого к нему отношения. Например, *священная утварь, священное писание* и т.д. [6 (4: 162)].

Сакральный – обозначает нечто, что относится к сверхъестественному, но не только то, что имеет отношение к божественному, возвышенному, “небесному”, но подразумевает также нечто иррационально-мистическое, что вызывает как уважение, так и страх перед тайной непознаваемого, запретного, но бесценного, чтобы его потерять, и противопоставлено вещам, понятиям, явлениям мирским, профанным.

Для фиксации сакрального смысла используются три категории слов:

- у которых сема ‘относящийся к сверхъестественному’ является ядерной: *Бог, рай, ад, ангел, демон* и т.д.;

- у которых сема ‘относящийся к сверхъестественному’ активизируется в зависимости от конкретной ситуации. Например *небо* в словаре русского языка Ожегова С.И. – ‘видимая над землей атмосфера’ [10: 365]; а в толковом словаре живого великорусского языка Даля В.И. – ‘то выспреннее пространство, гдѣ, по нашим понятіям, пребѣвають вообще души умершихъ, тотъ свѣтъ, духовный міръ; также в особенности гдѣ души праведных, окружая Господа и ангельскія сомнища Его; рай, небесное царство, противоп. адъ // Промысль, провидѣнье, высшія силы: *знать, такъ небесамъ угодно*’ [6 (2: 502)]. Этот процесс называется *сакрализация* – наделение предметов, вещей, явлений, людей священным, мистическим, волшебным содержанием;

- у которых сема ‘относящийся к сверхъестественному’ отсутствует, но они являются обязательными при описании различных культов, обрядов: *храм, церковь, алтарь*, и т.д.

Лексика, о которой идет речь, делится на группы, в которые объединены слова, описывающие различные аспекты сакральной жизни:

1. Сакральное действие:

- богослужение – совершение религиозных обрядов служителями культа [10: 52]: литургия, бдения, Крестный путь и т.д. Сила и важность слова в этом контексте бесспорна и не может вызывать никаких сомнений по определению;

- обряд – “совокупность установленных обычаем действий, в которых воплощаются какие-нибудь религиозные представления или бытовые традиции” [10: 398]. Так трактует это понятие словарь С. И. Ожегова. Однако следует отметить, что главный признак обрядов – их тесная связь с магическими (мистическими) действиями. Они совершались (совершаются) в строго определенное время года (завивание бороды, завивание березки и т.д.) или по соответствующему поводу – в важные моменты семейной и личной жизни (свадьба, похороны и т.д.) а также во время болезней, стихийных бедствий и т.д. [9: 3]. Неразрывная связь слова и действия, их функциональная направленность определяют особое значения слова при совершении обряда;

- ритуал – в словаре русского языка под редакцией С.И. Ожегова определяется как “порядок обрядовых действий при совершении какого-либо религиозного акта” [10: 627]. Но разве ритуал присутствует только в религиозных актах? Нет, любой обряд (религиозный, бытовой) предполагает определенный порядок, а значит ритуал;

- церемония – “установленный торжественный обряд, порядок совершения чего-нибудь” [10: 803] и т.д.

2. Сакральное место, то есть место для совершения сакрального действия:

- религиозного характера: *храм, монастырь, церковь, часовня* и т.д.;

- магического (мистического) характера: *Stonehenge* в Англии, *Лысая Гора* в Киеве и т.д.;

К этой группе слов относятся топонимы, называющие географические реалии (острова, горы, моря, реки, страны и т.д.), связанные с культом богов или на территории которых происходили (происходят) сакральные действия. Например, *Cyprus* 'Кипр' – место древнего культа Венеры [7: 286].

3. Сакральный предмет – все, что используется для совершения сакрального действия: утварь, одежда, продукты питания и т.д., а также все, что является необходимыми конструктивными составляющими места совершения сакрального действия. В этом случае чаще всего речь идет о вещах, принадлежащих церкви: *Престол, Напрестольный крест, лампада, кустодия*, и т.д. Конечно, нельзя не принимать во внимание и языческие реалии – жертвенный камень, элементы одежды шаманов, тех, кто вторил обрядовые действия (бусы, четки) и т.д.

4. Сакральный персонаж: *Бог, ангел, дьявол, человек* (чаще герой мифов, легенд), *животное* и т.д.

5. Сакральные тексты – содержат основы религиозного учения, описание или толкование обряда, культа и т.д. и могут быть объектом поклонения. Это уникальные памятники человеческой культуры, которые в значительной степени определяли мировоззрение и мироощущение целых народов, их системы ценностей и картины мира. Сакральные тексты – один из возможных видов мистической продукции. Будучи канонизированы, они ложатся в основу священных текстов различных религий: *Библия, Коран, Талмуд, Книга бытия* и т.п.

6. Абстрактные понятия:

- сакральное время – оно не подчиняется установленным физическим законам, предполагает особое исчисление [13: 48-74];

- сакральное пространство [13: 22-47];

- сакральные идеи;

- сакральные образы – в них идея сакрального получает иконическое выражение и претворяется в чувственно доступные формы.

Каждая группа может включать в себя элементы другой. Например, говоря о сакральном действии, обязательно будет упомянуто время, место, необходимые предметы, и, конечно, исполнители его – персонажи.

Анализ сакральной лексики может осуществляться в двух направлениях:

1. Лексико-семантический анализ указанных выше групп.

2. Анализ лексики, относящейся к определенному ритуалу.

В обоих случаях сравнительно-исторический метод исследования позволяет определить общие и дифференциальные признаки формирования и развития указанной лексики в рамках языковой картины мира разных народов.

В сферу интересов автора входят слова, называющие сакральное место. Дальнейшие исследования будут посвящены историческому анализу семантики лексем со значением 'храм' в латинском и современных романских языках.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Бенвенист Э. Словарь индоевропейских социальных терминов. Пер. с франц./ Общ. ред. Ю.С. Степанов / Э. Бенвенист. – М.: Прогресс-Универс, 1995. – 456 с.

2. Бородай С. Идея сакрального в индоевропейской перспективе. / С. Бородай. – Москва. – Режим доступа: <https://www.academia.edu/1353536>

3. Букалов А. В. Система сакральных символов на Крите как знаки древнейшей письменности: возможный протоалфавит / А.В. Букалов // Происхождение языка и культуры: древняя история человечества. Т.1. № 1. – К. С. 14 – 25. – Режим доступа: <http://language-culture-origin.socionic.info>

4. Бурмистрова Т. Н. Сакральная фитонимия: лингвокультурологический аспект / дис. канд. филол. н. / Т.Н. Бурмистрова. – Екатеринбург, 2008. – 175 с.

5. Гриненко Г.В. Сакральные тексты и сакральная коммуникация. Логико-семиотический аспект. / Г.В. Гриненко. – М.: Новый свет, 2000. – 445 с.

6. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка в 4-х т. / В.И. Даль. – М.: Русский язык, 1998.

7. Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь / И.Х. Дворецкий. – М.: Русский язык, 1976. – 1096 с.

8. Михновец Н. Г. Варианты бытования сакрального текста как факторы его устойчивости и продуктивности в русской культуре. / Н.Г. Михновец // Филологические науки. – 2006. – № 3. – С. 59 – 67.
9. Обряды и обрядовый фольклор. Отв. ред. Соколова В.К. – М.: Наука, 1982. – 279 с.
10. Ожегов С.И. Словарь русского языка / С.И. Ожегов. – М.: Советская энциклопедия, 1975. – 846 с.
11. Скаб М.В. Концептуалізація сакральної сфери в українській мові / автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д. філол. наук: спец. 10.02.01 / М.В. Скаб. – Київ.: НАН України, 2009. – 32 с.
12. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка [Электронный ресурс] / М. Фасмер. – Режим доступа: <http://etymolog.ruslang.ru>
13. Элиаде, Мирча Священное и мирское / Мирча Элиаде. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1994. – 144 с.
14. Roberts, Edward A. Diccionario etimológico indoeuropeo de la lengua española / Edward A. Roberts, Bárbara Pastor. – Madrid: Alianza, 2001. – 360 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ігор Проценко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри романських мов Донецького національного університету.

Наукові інтереси: історія романських мов, історична семантика, питання порівняльно-історичного мовознавства.

НІМЕЦЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ НАФТОГАЗОВІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Оксана РІБА-ГРИНИШИН (Івано-Франківськ, Україна)

У статті розглядаються німецькі термінологічні запозичення, які ввійшли в українську нафтогазову термінологію через посередництво третіх мов. Особливо активно ці процеси відбувалися в другій половині 16 століття. Правильне розуміння та переклад значень українських термінів нафтогазової промисловості не можливі без вивчення їхньої етимології.

Ключові слова: запозичення, термін, нафтогазова термінологія, міжмовні контакти, германізм, посередництво, фахова мова.

German loanwords that came to Ukrainian oil and gas terminology system through other languages have been investigated in the paper. These processes occurred most actively in the second part of the 16th century. Adequate comprehension and translation of Ukrainian oil and gas industry terms is impossible without their etymology research.

Key words: loanwords, a term, oil and gas terminology, interlingual relations, germanism, mediation, professional language.

Сучасний стан української фахової мови – це результат її довготривалої історії розвитку під впливом мовних та позамовних чинників. Важливим фактором функціонування мови кожного народу є мовні контакти, основним результатом яких виступають запозичення. Українсько-німецькі міжмовні контакти простежуються на протязі всієї історії розвитку української мови. Можна однозначно стверджувати, що саме лексична система найвиразніше демонструє ці взаємозв'язки. Лексичний вплив німецької мови на українську вивчали М.П. Кочерган, А. А. Потебня, І. І. Огієнко, І. В. Шаровальський, Д. Шелудько та інші. Відомою є істина, що взаємодія мов є багатоаспектна і прояви її надзвичайно різноманітні. Українську нафтогазову термінологію з погляду походження, а отже і процеси запозичень, причини їх появи, досить ґрунтовно досліджувала і досліджує Дорошенко С. М. Науковець стверджує, що дана технічна термінологія функціонує як уже сформована система, вважає, що завданням термінологів є її нормалізація та стандартизація [3 : 8].

Метою статті є аналіз і дослідження особливостей німецьких запозичень в українській нафтогазовій термінології.

Актуальність дослідження зумовлена інтересом до проблеми термінологічних запозичень, які ввійшли в українську мову через посередництво третіх мов (непрямі запозичення). Джерело запозичення залежить насамперед від традицій та моди на ту чи іншу мову залежно від епохи [4 : 113]. Іншомовне слово, проникаючи у загальну систему мови, є показником історичної доби, оскільки саме лексика відображає усі великі, а часом і незначні події у житті носіїв певної мови. На основі лексичних запозичень можна відтворити не тільки процес суспільно-історичних взаємозв'язків одного народу з іншим, а і їх характер [6].

Хронологія запозичень з німецької мови в українську простежується на різних мовних рівнях, але найвиразніше в лексиці: її тематичний склад демонструє зв'язок з певними історичними подіями, фактами в житті українського народу. Проникнення німецьких

науково-технічних лексем в українську мову у 14 – 17 ст. зумовлюється особливостями історичної долі українських земель (українські землі у складі Великого Князівства Литовського та інших держав), і слід наголосити, що особливо активно ці процеси відбуваються у другій половині 16 століття, зокрема через польське посередництво: *верстат, клапан, пломба*. Тому О. Потєбня у своїх працях звертає увагу на германізми запозичені через польську та словацьку мову. М. П. Кочерган порівнюючи українську літературну мову та південно-західні говори дійшов висновку, що у говорах німецьких запозичень значно більше. І на це є конкретні історичні причини – безпосередні контакти населення цього регіону з носіями німецької мови, стверджує вчений. Професор І. В. Шаровальський досліджуючи мовні контакти та запозичення з німецької в українську мову, робить висновок, що найбільша кількість германізмів була запозичена в 15 – 18 ст. Т. Панько розглядає запозичення в термінології як об'єктивний фактор еволюції терміносистем, однак вказує на доцільність такого чужомовного засвоєння лише тоді, якщо воно відповідає життєвим потребам і не порушує національної специфіки [7].

Наприклад: у описі процесів підготовки нафти до переробки зустрічаємо термін “тарілка” : “Відділення газу від нафти і пилу в трапі відбувається за рахунок зміни тиску і швидкості нафтового потоку, що рухається. Для поліпшення процесу сепарації суміш, що надходить у трап, розприскують, для чого в трапах установлюють грати, відбійники, тарілки й інші пристосування”. Слово “тарілка”, згідно Етимологічного словника української мови запозичене через польську мову з середньовісньонімецької [5 (5 : 523)]. Слід наголосити, що українському спеціальному значенню слова “тарілка” (назва будь-якої деталі, що має форму плескатого диска [2 : 1432]) відповідає два німецькі терміни *der Teller, der Boden*. Порівняймо: в німецькій мові - *Austauschboden / Teller: Glockenboden, Siebboden, Gitterboden, Ventilboden / Ventilteller* і в українській мові: *ковпачкова тарілка, ситчаста тарілка, решітчаста тарілка, клапанна тарілка*.

Варто також зазначити, що тарілки в якості контактних пристроїв застосовуються у ректифікаційних колонах. А термін “колона” також є запозиченням в українській мові, яке уже через російське посередництво проникло із західно-європейських мов: нім. *Kolonne* [5 (2 : 519)].

Аналіз термінологічної лексики німецького походження в українській фаховій мові нафтової промисловості дає можливість стверджувати, що більша частина фахових слів проникла в українську мову через посередництво польської, тільки незначна частина термінів появилася безпосередньо з німецької мови. Слід зазначити і те, що багато термінологічних одиниць стали уже архаїзмами, або і зовсім зникли зі словникового складу досліджуваної технічної термінології.

Наприклад: у творі І. Франка “Борислав сміється” зустрічаємо слово *кибель*, яке сам автор пояснює як: *відро, цебер* [9 (14: 472)].

Етимологічний словник української мови тлумачить *кибель* як “гірничий цебер”. Лексема через польське посередництво запозичена з німецької мови: нижньовісньонімецьке *Kübel* походить від давньовісньонімецького *kubil* [5 (2: 428)].

Досліджуючи неперевершений шедевр Івана Франка, знаходимо дуже багато цікавих прикладів використання автором німецьких запозичених слів: “Відтак накупив іще *фасок* і бочівок, в котрих після угоди мав доставити кип'ячку до свіжозбудованої *дистилярні* (до “*лютрунку*”, як говорили робітники), і прийнявся черпати і видобувати з глибини земний *скарб*” [9 (14 : 322)].

Фаса (фаска) – діжка, діжечка, – через посередництво польської мови запозичене з німецької: нижньовісньонімецьке *Faß* (давньовісньонімецьке та середньовісньонімецьке *va□* – бочка; первісно – місткість, посудина) [5 (6 : 77)].

Дистилярня – фахове слово, утворене Великим Каменярем від терміна *дистиляція*, який запозичений з німецької або французької мови через посередництво російської, німецьке *Destillation* [5 (2 : 78)].

Лютрунок (лютрувати) – очищати, рафінувати – через посередництво польської мови запозичене з німецької: середньовісньонімецьке *lüttern, lüttern*, є похідним від прикметника *luter* – чистий, без домішок, ясний, прозорий [5 (3 : 330)].

Варто зазначити, що І. Франко в питанні доцільності використання іншомовних слів в термінології дотримувався принципу поміркованого поєднання національних та інтернаціональних елементів. Він заперечував як невмотивоване запозичення іншомовних номенів, так і діаметрально протилежне явище вузько національного пуризму, вважаючи, що для всіх термінів (як власне українських, так і запозичених) необхідним є "...приноровлення їх до духу і звукових правил рідної мови", тобто їх відповідність фонетичним, дериваційним, морфологічним, синтаксичним, орфографічним і стилістичним нормам [9 (29 : 72)].

Не треба забувати також, що більшість німецькомовних термінів, які стали запозиченнями в українській науково-технічній термінології, на певному етапі свого створення, розвитку та функціонування тісно пов'язані з латинською мовою. Причин тому кілька. По-перше: на початку Нового часу західноєвропейська наука користувалася загальною латинською мовою. По-друге: латинізми і латинізовані терміни володіли пластичністю, яка була недоступна менш розвиненим, літературно менш перевіреним національним мовам. По-третє: велика гнучкість, велика здатність вступати в сполучення з іншими елементами мови і породжувати таким чином нові значення залишається і на сьогодні суттєвою ознакою цих запозичень [8 : 128].

За словами В. В. Акуленка, вплив німецької мови на українську відбувався й посилювався протягом всього періоду її становлення й розвитку як мови європейської. Німецька мова передавала сюди нові поняття та мовні форми їх втілення, сприяла підключенню української мови до мовнокультурних надбань як німецькомовної і всієї центральної Європи, так і латинської Європи античності і середньовіччя, а також французької культури рицарської та феодальної доби, Відродження, епохи абсолютизму і просвітництва, нарешті, новітньої європейської культури взагалі [1].

Проведене дослідження дозволяє зробити декілька важливих **висновків**.

1. Процес збагачення української нафтогазової термінології шляхом запозичень зумовлений економічними, науковими і культурними зв'язками одного народу, носія мови, з іншими народами, носіями інших мов.

2. Особливості німецької фахової мови нафтогазової промисловості, яка стала джерелом лексичних запозичень на етапі становлення та формування відповідної української термінології характеризують сучасний процес унормування та стандартизації, сприяючи адекватному відображенню системи спеціальних понять, які відповідають нормам літературної української мови.

3. Специфіка використання технологічних процесів та устаткування для розвідки нафтових родовищ, видобутку, транспортування та переробки нафти і газу висуває підвищені вимоги до правильного, чіткого та однозначного розуміння досліджуваної фахової термінології. Тому для правильного розуміння та перекладу значень українських термінів нафтогазової промисловості необхідним є глибоке вивчення їх етимології.

Перспективи дослідження. Німецькі запозичення у творі І. Франка "Борислав сміється" мають вагомe значення і дають цінний матеріал для з'ясування словникового складу досліджуваної української фахової мови у другій половині 19 століття. Початковий період створення даної термінології має свої особливості, які виявляються перш за все у тому, що функцію терміна виконують звичайні слова, які відображають сутність понять. Тому діахронічне вивчення української термінології нафтогазової промисловості важливе і дуже потрібне для розуміння та пояснення її синхронічного зрізу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Акуленко В. В. Німецький вплив на розвиток української мови: проблеми методології / В. В. Акуленко // Мовознавство. – 1997. – №1. – С. 12 – 19.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доп.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь: ВТФ "Перун", 2005. – 1728 с. ISBN 966-569-013-2
3. Дорошенко С. М. Формування та розвиток української термінології нафтогазової промисловості : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Світлана Михайлівна Дорошенко. – К., 2004. – 191 с.
4. Д'яков А. С. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. – К. : Academia, 2000. – 217 с.
5. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / Ред. кол. : О. С. Мельничук (гол. ред.), І. К. Білодід, В. Т. Коломієць, О. Б. Ткаченко. АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : Наукова думка, 1982 – 2012.

6. Костюк Д. В. Німецькі лексичні запозичення у прозових творах І. Я. Франка / Д. В. Костюк // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2008. – № 4. – С. 46 – 49
7. Панько Т. Концептосфера термінологічної розбудови української мови / Таміла Панько // Мовознавство. – 1994. – № 1. – С. 14 – 21
8. Татаринов В. А. История отечественного терминоведения. Класики терминоведения: очерк и хрестоматия / В. А. Татаринов. – М. : Московский Лицей, 1994. – 408 с.
9. Франко І. Я. Зібрання творів: У 50 т. / Іван Якович Франко. – К.: Наук. думка, 1976 – 1986.
10. Tymchenko Ye. Polnisch als Vermittlungssprache bei der Entlehnungen aus dem Deutschen ins Ukrainische // Tausend Jahre polnisch-deutscher Beziehungen. Sprache – Literatur – Kultur – Politik. Materialien des Millennium-Kongresses. 5 – 9. 4. 2000, Warschau / Hrsg. v. F.Grucza. – Warszawa : Graf-Punkt, 2001. – S. 318 – 325

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Оксана Ріба-Гринишин – кандидат філологічних наук, доцент кафедри філології та перекладу Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Наукові інтереси: термінологія, фахова мова, науково-технічний текст, переклад, лексикографія.

ТЕРМИНОЛОГИЯ ПОВАРЕННЫХ СОЛЕЙ В ДИАХРОНИЧЕСКОМ АСПЕКТЕ

Оксана РИЖНЯК (Кировоград, Украина)

У статті розглядаються проблеми становлення термінології найменувань кухонної солі в функціональному та структурно-семантичному аспектах в російській мові.

Ключові слова: терміносистема, лексико-семантична група, синонімічне гніздо.

The problems of table-salt terminology formation in the functional and structural-semantic aspect in the Russian language have been in the focus of this paper.

Key words: term system, lexical and semantic group, a group of synonyms.

Самое раннее упоминание о соли в древнерусской письменности относится к XI в., а сам термин соль отражается в древнерусских памятниках, различных по своему жанру, как в основном, так и переносном значениях. Историки полагают, что древние славянские и финские народы, жившие на севере и северо-востоке, издавна владели искусством выварки соли из морской воды или вод соляных озер. В результате анализа терминологической лексики памятников письменности XI-XIX вв. нами обнаружено более 100 наименований различных сортов соли.

В настоящее время за химическим соединением хлористого натрия, или так называемой столовой солью, закрепилось наименование поваренная соль. Бытует мнение, что его возникновение обусловлено использованием соли для приготовления, т.е. варки пищи [1, 6]. На наш взгляд, это название тесно связано с древним способом соледобычи, т.е. солеварением, вываркой соли из соляных растворов – рассолов: ... варить по досугу ... дасть богъ, сол... [АЮБ, II, 4, XIII или XIV], ... варити и лете и зиме... [АЮБ, I, 124, 1425 г.] и т.д. Этимология составного термина поваренная соль хорошо раскрывается в одной из работ 1827г.: Для получения изъ рассола поваренной соли подвергают оный действию жара, что по заводскому наречию значить варить соль [ГЖ, 1827 г., 6, с.127].

Первоначально поваренной называлась только выварочная соль. Впоследствии определение, связанное с технологией производства выварочной соли, перешло и на другие виды – каменную и садочную. Всякую соль, предназначенную для использования в пищу, стали называть поваренной. В.Бурнашев в “Опыте терминологического словаря...” [Бурнашев, 261] пишет: “Каменная соль – поваренная соль, находящаяся въ горахъ сливными кусками разной прозрачности и различныхъ цветовъ”. Сравните также информацию из другой работы этого времени: ... всякой другой поваренной соли, напримеръ бузуна... (бузуном называлась на Руси самосадочная озерная соль) [4, 63].

Из всех существующих способов получения поваренной соли на Руси в эпоху средневековья использовались только два: 1) выпаривание из рассолов соленых озер и морей и 2) выварка из подземных соляных растворов. Самые ранние сведения о выварочной соли встречаются в Уставной грамоте князя Святослава Ольговича Новгородскому Софийскому собору в 1137 г. Здесь определяются размеры дохода с соляных варниц 2на мори от чрена и от салги по пузу», где чрен – специальная сковородка для выварки соли из рассола, салга –

котел, используемый для этого же в Двинской области, пузо – мера соли. Первая обнаруженная нами фиксация составного названия выварочная (выварошная, вываренная) соль относится к 1634 г.: августа в 30 день взято с Веденского м. с архимарита Тихона з братьею з дву варниц с вываренной с проданной соли ... 5 р. 6 ал... [Тамож. кн., 1, 306]. Приказной староста Герасим да староста Алексѣй Мойсов явил своей мнстрьской выварошной соли в продажу девяносто пят/ь/ пуд [СлРЯ, III, 187].

Этот вид соли, полученный из морской воды, также называется морянка, словом, образованным от море с помощью суффикса -анк-: А съ нмецкіе соли и съ морянки имати тамга съ рубля по тому жь [Срезн., II, 176]. На берегу Бьлого моря ... саженью дровь вываривается до 1 пуда соли, называемою моряною. [ГЖ, 1862 г, 543], ...явилъ ладожанинъ Петръ Лукинъ Кодолниковъ семнатцат пуд соли морянки [СлРЯ, IX, 271]. Данная лексема в современном русском литературном языке отсутствует, т.к. еще в начале XX века прекратился экономически убыточный процесс выварки соли из морской воды.

Интересна группа наименований химических соединений, образующихся в процессе выварки соли: кардеха, треска, леденец, костяга. Кардеха, или чренный камень, – приставшие к стенкам чрена налеты некоторых солей, содержащихся в рассоле (соли кальция и магния). В архиве Строганова за 1567 г. сохранились сведения о спекуляции кардехой, имеющей внешние признаки соли: ... И солью въ кардехи мьсто довшивають, и въ той кардехе нынь у нихъ промыслу нть, что имь кардехе въ той чинять продажно и убытки великия [СлРЯ, IV, 275]. В.И.Даль в статье, посвященной глаголу трескаться, помещает термин треска: “в солovarн. накипь на дне чрена, запека, чренный камень” [т.4, 429].

В конце XIX в. наименования кардеха и треска обозначают соляные остатки, образующиеся в процессе выварки соли, непригодные к употреблению в пищу. Термин кардеха отмечается в документах Онежских солеваренных заводов, а треска – Новоусольских и Денвенских [ГЖ, 1856 г., 56].

В процессе солеварения образуется и так называемый леденец, т.е. спекшаяся соль: ... леденец этот, имея наружность и свойства поваренной соли, может служить предметом тайной продажи... [ГЖ, 1856 г., 56].

Как свидетельствуют материалы “Словаря русских народных говоров” [вып. 16, 319], это слово в дореволюционный период зафиксировано в речи жителей Пермской, Вологодской и Архангельской губерний.

В «Книге соляного варенья» 1662 г. в этом же значении используется наименование костяга: Дано Кондратки Домрину с Товарыши тринадцеть алтнъ двь дьнги, а за ть денги отбивали оне въ мнстрьской варницы с чрену костягу [СлРЯ, VII, 375]. В.И.Даль [II, 177] термин костяга толкует как “жесткую накипь на чрене при выварке соли, или каменистый осадок”.

До середины XVII в. выварка соли из соляных рассолов и морской воды оставалась основным способом соледобычи, и только со II половины XVII в. возрастает значение добычи самосадочной озерной соли, так называемой самосадки, или бузуна. Хотя отдельные сведения о добыче озерной соли встречаются еще в начале XVII в.: А соль гребуть в Кобыльи озере, та соль красна [СлРЯ, IV, 130]. Термин бузун зафиксирован с 1676 года: ... велено Федору Силину въ Синбирску да въ Астрахани дать 250 000 пудь соли бузуну... [РИБ, V, 323]. Это же слово встречается в словаре 1782 г.; ... соляные озера, на которыхъ происходит соль самосадка или бузунъ отъ действия солнечныхъ лучей... (Коммерческий, VI, 264). Б.Д.Гринченко в “Словаре украинского языка” указывает, что в речи жителей Радомыжского уезда слово бузун означает низший сорт соли с примесью грязи. М.Фасмер снабжает данное слово пометой “темное”, хотя еще в Академическом словаре 1789 г. отмечается, что “бузунъ” является татарским словом [САР, 1, 137]. В “Словаре русских народных говоров” это слово дается без указания места употребления. В памятниках XVIII в. в этом же значении употребляется составное наименование соль бузунная: С бузунной соли не платится пошлина [ПСЗ, IX, 484]. В словарный состав современного русского литературного языка слово бузун не вошло. Будучи этимологически не ясным, оно оказалось вытесненным наименованиями исконно русского происхождения: самосадка, самосадочная соль, озерная, бассейновая.

В месторождениях озерной соли выделяется несколько пластов, которые носят названия: новосадка (садка этого года), старосадка (садка прежних лет), корневая соль (переходная форма) и гранатка (кристаллические сростки больших размеров). В.Бурнашев [3, 456] отмечает, что термин новосадка употребляется в соляных промыслах и значение его требует специального пояснения. В.И.Даль, определяя самосадку как элтонскую озерную соль, приводит синонимы самосадная и самосадочная соль [IV, 135]. Термины самосадка и старосадка образованы сложением с помощью суффикса -к-, лексема гранатка образована суффиксальным способом от слова гранат и сохранилась до наших дней: Второй слой состоит из более крупной гранатки... (ГЖ, 1884 г., 4, с.440). Употребляемый в современной соляной промышленности термин корневая соль образован посредством суффикса -ев- от имени существительного корень в значении «основание, подошва»: ...на Владимирской пристани, съ погрузкою въ баржи... отдавалась...корневая соль... (ГЖ, 1899 г., 2. С.274).

Н.А.Бакланова считает, что добыча соли на соляных озерах Астрахани велась очень давно, еще с XV в. Различалась соль-бузун чистая, или белая (ничем не загрязненная самосадочная соль), просто бузун, растрясочная (оставшаяся в мешках), уметная и жировая [4, 86]: ... отдано Алексею Тюрину чистаго соли бузуну 177 пудь чети ..., ... приплыл с Вологды дощаником до Устюга по уметную соль [Тамож. кн., 1, 256, 1635 г.]. По мнению Н.А.Баклановой, уметной называлась соль, залежавшаяся в судне, подвергшемся крушению. На наш взгляд, прилагательное уметная образовано суффиксальным способом от слова умет, т.е. куча. Ср.: ... и мы велели им ис ходовые лодьи соли в Нижнем в умет на берег покинули... [Н.Новг., 28, 1605 г.], ... да они же, старцы, ис тех дощаников для мелей убавливали соль и под ту уметную соль купили в Архангельском м... дощаник... [Тамож. кн., 1, 284, 1635 г.]. Жировая соль получалась из рассола, в котором солилась рыба [Даль, 1, 543]: ... а на Беловолском гсдрь которая жировая соль сложена, тое соль тутошний дворянин Евонтеи Михайлович Есипов соли не отдал в продажу [Грамотки, 182. 1698 г.]. Слово жировая образовано с помощью суффикса -ов- от существительного жир, т.к. в состав такой соли входили частицы рыбьего жира.

Разнообразна группа наименований, отражающих цвет и степень загрязненности добываемой озерной соли. Самые интересные – чугунка, иловатка, каратуз и актуз.

Очень загрязненная соль с большими примесями ила в русском языке XIX в. называлась иловаткой, или иловатой солью.

Имя прилагательное иловатый, образованное суффиксальным способом от имени существительного ил, в русском языке XIX в. регулярно использовалось для обозначения различных загрязненных илом предметов: Охотская соль бывает сЪрая и иловатая. Въ мельчайшихъ кристаллахъ, на вкус горько-соленая (ГЖ, 1865г., 5, с.247).

От рассматриваемого имени прилагательного иловатый с помощью суффикса -к- образовалось разговорное имя существительное иловатка. По наружному виду раздЪляется она на иловатку, сЪрую и бЪлую (ГЖ, 1853 г., 5, с. 247).

В настоящее время в этом же значении функционирует составное наименование соль иловая, также мотивированное именем существительным ил.

На некоторых соляных промыслах дооктябрьского периода очень загрязненную иловатку черного цвета называли тюркским словом каратуз, в отличие от белой - актуз. Несмотря на то, что памятники предшествующего периода зафиксировали употребление данных терминов русскими солепромышленниками только с XIX в., можно предположить, что эти лексемы возникли в русском языке в результате заимствования из тюркских языков в ХУП-ХУШ вв – во время русского освоения соляных озер в Астраханской степи. Ср. тюрк. тус «соль», кара «черный», ак «белый».

Примеры: Куски, отбитые отъ этой соли, представляют собою массу слившихся кристалловъ, мЪстами ноздреватую, которые при ударе отдЪляются зубьями; цвЪтъ соли грязно-сЪрый и она полупрозрачна, соль, по-видимому, отличается хорошими качествами и по своему цвЪту относится къ «кара-тузь» (черной соли), которая очень ценится кочевниками за свои хорошие качества (ГЖ, 1897 г., 8, с.200). Соль берется верхняя, т.е. новосадка, толщина которой, по словам киргизовъ, лЪтомъ доходить до трехъ вершковъ,

соль бѣлого цвѣта «акъ-тузь» является не совѣмъ чистой, къ ней примѣшаны посторонніи соли и по своему качеству она гораздо ниже Хивинской (там же. С.199).

Из двух рассмотренных наименований в современной соляной терминологии сохранилась только лексема каратуз, т.к. соль актуз, содержащая большой процент примесей непищевых солей, существенного практического значения не имела.

Очень загрязненная илом соль Баскунчакского озера получила наименование чугунка, образованного суффиксальным способом от тюркизма чугун, т.к. имела темный, чугунный, цвет. Первая фиксация этой лексемы, сохранившейся до наших дней, датируется 1895г.: Продажные цѣны на Владимирской пристани колебались, въ зависимости отъ спроса и наличности у соледобывателей, чистоты соли и нѣкоторыхъ другихъ причинъ, въ предѣлахъ за 1.000 пудовъ... чугунки (корневой) 57-60 р...(ГЖ, 1895 г., 4, с.107-108). Именно в это время начинается промышленная разработка труднодоступного ранее Баскунчакского озера.

Начало промышленной эксплуатации каменной соли относится к XVIII в. Но некоторые сведения об этом встречаются значительно раньше: ... отписать ... сколько пудъ ломаной соли у целовалники ... принять [СлРЯ, VIII, 280. 1641 г.]. В Киевской ведомости 1744 г. отмечается так называемая ступочная соль [измельченная в ступках], привозимая чумаками из Коломыи: Межигорского мнтра села Евлинш Яковъ Кобченко с товарищем да при них челядников пять члвк до польского города Каламыи для покупки ступочной соли [там же V, 297].

Термин каменная соль начинает употребляться только с XIX в. До этого употреблялись синонимы рудокопная и горная: Употребительная соль троякого есть рода: а именно рудокопная, морская и которая делается изъ соляныхъ водъ чрезъ вареніе [Феофан, 91], ... рудники соляные, изъ которыхъ добываютъ соль горную [Коммерческий, IV, 204].

В памятниках более позднего периода отражены термины комовая и бороздовая, хотя возможно, что они существовали и раньше. Комовой называется соль, добываемая в виде комьев – кусков до 5 пудов (ком + -ов-), щебневой – мелкий соляной мусор (щебень), образуемый во время вырубки соляных глыб (щебень + -ев-).

Кроме уже отмеченных видов соли, на Руси издавна использовалась привозная соль. В Ипатьевской летописи повествуется о гибели 500 солеторговцев из Удеча во время наводнения [ИпЛ, 358]. В Жалованной грамоте царя Федора Ивановича говорится о привозной заморской соли: .. а людей у нихъ ходитъ с заморской солью мимо новой Колмогорской город 37 людей [Материалы, 309, 1590 г.].

Во многих памятниках при характеристике соли указывается на место ее добычи: ... а велено ему, Ивану, под пермскую соль до Москвы подрядить подрядчиковъ... [ДАИ. VI, 245, 1672 г.]. В этом же значении употребляется термин пермянка, образованный суффиксальным способом ... соль пермянку везти к Москве...[там же]. Или: Крымская соль продавалась уже два года сряду, въ меншемъ количестве (ГЖ, 1829 г., ;, с. 118); І солі кримки і бахмуткі (Гринченко, 1, с.306); ...соль. Оттуда привозимая, прогнойка,.. называлась также Запорожскою и продавалась отъ 70 до 80 коп. за пудъ (Фундуклей, №, с.508).

Наши выводы о терминологии солей и их соединений сводятся к следующему:

1. Формирование лексико-семантической группы наименования солей началось с эпохи Киевской Руси. В составе данной группы отмечались термины-слова (бузун, крупка, морянка, и др.) и терминованные словосочетания со стержневым словом соль (соль уметная, соль комовая, соль самосадочная и т.д.).

2. В сфере терминологии солей и их соединений донационального периода была широко представлена синонимичность при обозначении одного и того же понятия. В синонимическом гнезде обычно находились составные наименования (каменная соль – горная соль – рудокопная соль; соль бузун – самосадка – самосадочная соль – озерная соль – бассейновая соль).

3. Исконно русские наименования солей и их соединений производились морфологическим и синтаксическим способами словообразования. С помощью суффиксального способа образованы термины крупка, пермянка, ледянка и др. Путем словосложения произведены старосадка и новосадка, семантическим способом – термин леденец. Составные наименования построены по модели имя прилагательное + имя

существительное (поваренная соль, каменная соль, самосадочная соль и т.п.), реже имя существительное соль + имя существительное (соль бузун, соль пермянка, соль самосадка и т.д.). Число заимствований невелико (тюркизмы чугунка, каратуз и актуз).

4. Судьбы терминов исследуемой группы на современном этапе развития неодинаковы. Некоторые лексемы сохранились до нашего времени соль, самосадка, ряд терминов утратился. Отдельные наименования сохраняются в диалектах: костяга, леденец.

ПРИНЯТЫЕ СОКРАЩЕНИЯ ИСТОЧНИКОВ

ААЭ	–	Акты, собранные Археологической комиссией, Т. 1–4, СПб., 1836–1838.
АЮБ	–	Акты, относящиеся до юридического быта древней России. Т. 1–3. СПб., 1857–1887.
Бурнашев	–	Бурнашев В. Опыт терминологического словаря сельского хозяйства, фабричности, промыслов и быта народного. Т.1. СПб., 1843.
ГЖ	–	Горный журнал. СПб., 1856.
Грамотки	–	Грамотки XVII – н. XVIII в. / Под ред. С.И.Коткова. М., 1969.
Гринченко	–	Грінченко Б.Д. Словник української мови: в 4-х т. – К., 1907-1909 (переиздано фотоспособом, К., 1958).
ДАИ	–	Дополнения к актам историческим. Т.1–6, СПб., 1846.
Др.	–	Дипломатические сношения с империей Рижской, СПб., 1851.
ИпЛ	–	Летопись по Ипатьевскому списку. СПб., 1871.
Даль	–	Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. Т. 1–4. М., 1955.
Коммерческий	–	Словарь Коммерческий, переведен с фр. яз. В.Левшиным. М., 1783.
Материалы	–	Материалы по истории Карелии XII–XVI вв. Петрозаводск, 1941.
Н.Новг.	–	Нижний Новгород в XVII в.: Сборник документов. Горький, 1961.
ПСЗ	–	Полное собрание законов Российской империи. СПб., 1830.
РИБ	–	Русская историческая библиотека. Т.5. 1878.
СлРя	–	Словарь русского языка XI–XVII вв. Вып. 1–14. М., 1957–1988.
Срезн.	–	Срезневский И.И. Материалы для древнерусского словаря по письменным памятникам. Т. I–III. СПб., 1893–1912.
Тамож. Кн.	–	Таможенные книги Московского государства XVII в. М.–Л., 1950.
Фасмер	–	Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. Т. I–IV. М., 1964–1973.
Феофан	–	Феофан Картина древности соляных варниц. Калуга, 1793.
Фундуклей	–	Фундуклей. Статистические описания Киевской губернии. – СПб., 1852. – Ч.3.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Кучеров М. Поваренная соль и ее техническое использование. М., 1932.
2. Никольский Н. Кирило-Белозерский монастырь и его устройство. СПб., 1910.
3. Поваренная соль и ее растворы: Справочник. М., 1983.
4. Бакланова Н.А. Торгово-промышленная деятельность Калмыковых во II половине XVII в. // К истории формирования русской буржуазии. М., 1959.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Оксана Ріжняк – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу та загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: історія російської мови, латина.

ЩО ТАКЕ «NUMDRUM NAMES» ? (НА МАТЕРІАЛІ НАЗВ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ США)

Ольга СКЛЯРЕНКО (Одеса, Україна)

Статтю присвячено аналізу розвитку та функціонування деяких принципів номінації у топонімії США. Наведено приклади топонімії інновації у поліетнічному та полікультурному просторі США.

Дослідження виконано на матеріалі книг: Allotta R.I. *The History of Place Names in the Middle Atlantic States*; Allotta R.I. *The History of Place Names West of the Rockies*; Blevins D. *The Unusual Origins of More Than 3,000 American Place Names*; Gudde E.G. *California Place Names*; Stewart G.R. *A Concise and Selective Dictionary for the Continental United States of America*.

Виявлено численні принципи номінації географічних об'єктів, зокрема населених пунктів.

Ключові слова: принципи номінації, топоніми, ойконіми, онімізація, топонімна інновація.

The article is devoted to the analysis of the development and functioning of some main principles of name-giving in American toponymy. The examples of toponymic innovation in polyethnic and polycultural sphere of the U.S.A. are given. The research has been carried out on the basis of the books by: Allotta R.I. *The History of Place Names in the Middle Atlantic States*; Allotta R.I. *The History of Place Names West of the Rockies*; Blevins D. *The Unusual Origins of More Than 3,000 American Place Names*; Gudde E.G. *California Place Names*; Stewart G.R. *A Concise and Selective Dictionary for the Continental United States of America*.

Great variety of ways of naming geographical objects, particularly of inhabited places, has been noted.

Key words: principles of name-giving, toponyms, oikonyms, onymisation, toponymic innovation.

Часто для того, щоб зрозуміти специфіку топонімних назв, треба збагнути спосіб мислення людей взагалі і спосіб ономастичного мислення зокрема, який може бути в чомусь відмінним у різних народів.

Для американської нації властивий динамізм. Якщо людина працює багато років на одній і тій же роботі (включаючи власний бізнес), вона вважається безперспективною. Цілком нормально для пересічного американця змінювати вид занять кожні три – п'ять років. Разючою є здатність американців змінювати своє місце проживання. Численність людей, які за п'ять років бодай один раз переїхали жити на інше місце, дорівнює кількості населення всієї країни. Американцям властиве невгамовне прагнення до змін [1: 32 – 33]. Ці особливості американського менталітету відбиваються і в ономастичному мисленні. Американці не тяжіють сентиментально до старих назв, як це характерно для народів Старого Світу.

Американці полюбляють експерименти. Їхня схильність до інновацій, до нововведень спостерігається у різних сферах життя, в тому числі і в сфері ономастики. Американці провадять експерименти над словами в пошуках найбільш адекватного варіанта в плані ономастичної номінації. Вони з готовністю замінюють стару назву на нову, більш привабливу, або приймають зразу таку, яка відповідає внутрішнім ономастичним почуттям. Американцям подобається давати своїм поселенням яскраві, індивідуальні, або екзотичні назви. Часто вживані, неколоритні на їхній погляд і безликі назви інколи кваліфікуються як «*humdrum names*» (англ. *humdrum* 'банальний', 'нудний', 'одноманітний') і замінюються нестандартними назвами [10 : 57].

Мовне відчуття багатьох народів повстає проти повсякденного, звичайного, буденного. Російське слово *пошлый* походить від староруського слова *пошьль* 'старовинний', 'споконвічний'; 'колишній', 'звичайний' [7: 349], пор. англ. *common* 'загальний', 'спільний'; 'поширений', 'звичайний', 'простий', 'грубий', 'вульгарний', 'банальний' [2 : 331], пор. нім. *gemein* 'загальний'; 'простий', 'звичайний'; 'низкий', 'підлий', 'вульгарний' [4: 534], франц. *vulgaire* 'звичайний', 'заурядний'; 'вульгарний', 'пошлий' [5: 1132].

Безперечно, це мовне відчуття знаходить свій відбиток і в ономастичному мисленні. Проте на перешкоді новоутворенням стають численні чинники протилежної дії, і назви залишаються такими, якими вони є, на відміну від американських зазначених вище тенденцій.

Мешканцям н.п. Red Rock «Червона Скеля» ця назва здавалась банальною – «*humdrum*» і вони вирішили замінити її на що-небудь новеньке. У пошуках нової назви звернулись до популярного на той час анімаційного телесеріалу "Toonerville Folks" і без вагань перейменували стару назву поселення на нову, так з'явився ойконім Toonerville (CO) [10: 57]. Мешканцям невеличкого села, розташованого у лісі, дескриптивна назва Woodlandtown (MD) «Місто лісної місцевості» здавалась занадто простою, маловиразною, нецікавою, їм забажалося чогось незвичайного, і вони дали селу звучну назву Старо (MD) від французького слова *crapaud* 'жаба' на пошану численним жабам, що жили в болотах поблизу [8 : 325]. Довгу назву поселення, складену із повсякденних слів Duck Creek Cross Roads, замінили на назву головного порту Малої Азії античних віків, часу Гомера – Smyrna (DE) [8 : 296]. Апелятивна основа ойконіма Wash (CA) (1870) була полісемантичною і означала 'миття', 'умивання', 'прання', 'випрана білизна', 'помий', 'кухонні відходи', 'туалетна вода', 'болото', 'калюжа', 'струмок', 'байрак' і багато інших речей [3 : 804 – 805]. У 1905 р.

вирішили замінити назву на щось інше. На печі у крамниці, де зібралась громада для вирішення цього важливого питання, побачили торгову назву фірми, яка і стала новою назвою поселення – Clío (CA) [9 : 255]. Мешканці іншого поселення з 1869 р. кілька разів змінювали його назви, але всі вони здавались тривіальними, на зразок Station «Станція», School House Station «Станція шкільного будинку» тощо. Нарешті (в 1891 р.) знайшли назву, незрозумілу, але красиву Colma (CA) [9 : 257]. Ойконім Dinuba (CA) також не співвідноситься ні з яким словом, проте він короткий, звучний, і унікальний [9 : 270]. Назву села Nahera (VA) також утворили штучно [8: 465]. Мешканці одного поселення спочатку вибрали відантропонімну назву Marshall, з часом замінили її на Uniontown (1850), а потім винайшли ще одну – Lotus (CA) «Лотос» і пишалися нею, кажучи, що вони так само добродушно-веселі, безжурні, безтурботні як *lotus-eaters* («ті, що їли лотос», або «лотофаги») в Одисей Гомера [9 : 333]. В іншому випадку замінили першоназву Mud Springs «Брудні Ручай» на відантропонімну – San Dimas на честь «Доброго Злодія», того, що покався на хресті біля Ісуса Христа [9: 394].

Іспанська назва поселення Dulzura (CA) перекладається як «солодкість», «лагідність», «ніжність», «терплячість», реферативно пов'язана з бджільництвом, розведенням меду мешканцями [8 : 273] і своєю особистістю протистоїть безликим *humdrum names*. Кілька населених пунктів прийняли як свою назву гавайське привітання Aloha (LA, OR, WA) [12 : 11; 9 : 6].

Чимало поселень отримали індіанські назви саме під впливом імпульсу не бути *humdrum*. Назву поселення Head of the River «Голова ріки» змінили на Williamsburg, а потім на Tuckahoe (NJ), яка у різних знавців індіанських мов проходить різну етимологічну експертизу і має кілька версій тлумачень: «Місце, де боязливі олені», «Воно є круглим», «Турнепс» тощо [8 : 98]. Н.п. Chumacum, Chinook, Chuckanut, Nooksack (WA) названі за назвами невеличких індіанських племен [9 : 25, 81], а поселення Nahcotta, Taholah, Wahciacus (WA) названі за іменами індіанців [9 : 79, 115, 123]. Щоб назва не була *humdrum* «банальною», «буденною», мешканці одного поселення кілька разів змінювали її: Clealum, Kleallum, Samahma, і, нарешті, Cle Elum (WA) від індіанського слова із значенням «швидка вода» [9 : 26]. Назву поселення із значенням індіанської основи «люди острова» також декілька разів змінювали, зокрема Skywhamish, доки не зупинились на варіанті Skykomish (WA) [9 : 109]. Назву поселення Cadyville замінили на Snohomish City, а потім скоротили до Snohomish (WA) [9 : 109]. А трибалистську назву Lummi має не лише поселення, а також острів, затока, мис, річка і скелі (WA) [9 : 67]. Ойконім Olalla (WA) походить від апелятиву мовою чинук *olallie* «ягода», а ойконім Omak (WA) походить від індіанського слова *omak* із значенням «добрі ліки» [9 : 84]. Назви міст Seklu (WA) і Selah (WA) походять від індіанських слів із значеннями, відповідно, «спокійна вода» та «тиха вода» [9 : 106 – 107]. Назва поселення Castaic (CA) походить від індіанського слова із значенням «мої очі» [9 : 249].

Деякі поселенці думали, що назви з позначенням диявола є саме те, що їм треба, так з'явилося поселення Diablo (WA) (від ісп. «диявол»). Це так сподобалось мешканцям, що вони дали назви іншим географічним об'єктам поблизу зі схожою семантикою: Big Devil Mountain, Little Devil Mountain, Devil's Elbow [9 : 35]. Проте, як виявилось, бажання дати аналогічні імена було і в інших штатах. Лише в Каліфорнії зафіксовано понад 200 назв, до складу яких входить слово *devil*, на зразок Devil Gate, Devil Punchbowl, Devil Kitchen, Devil Gap, Devil Backbone [11 : 107]. Деякі з них мають незвичні комбінації слів, типу Devils Speedway, Devils Rock Garden, Devils Playground, Devils Half-Acre, Devilwater Creek, Devils Parade Ground, Devils heat Peak, Devils Nose, Devils Pulpit, Devils Head Peak [11 : 107]. Назва поселення Devils Den (CA) «Лігво диявола» є однією із них [9 : 268]. В більшості випадків хоч назви на *devil* пов'язані не з міфонімом «диявол», а орієнтуються на вторинне значення «важко приступний, тяжкий для доступу», все ж таки певним чином свідчать про номінаційні смаки номінантів.

На початку XIX ст. чиясь індивідуальна топонімна думка назвати своє скромне невеличке поселення гучним іменем якоїсь заморської країни, чи всесвітньвідомого міста, або іменем фантастично-історичної особи переросла в США у загальнонаціональну

номінаційну тенденцію і призвала до життя окремих шар так званих *екзотичних топонімів*. Багато з екзотичних топонімів мали своїм джерелом прочитані книжки, або шкільні підручники з історії чи географії: Bogota, Memphis, Hannibal, Cairo; інші назви поселень були почерпнуті з газет, з повідомлень про новини: Sebastopol, Plevna, Waterloo [12 : XXXII]. У Біблії назва столиці стародавньої Ассирії Nineveh згадується як символ жорстокості і зла. Проте це не зупинило шукачів оригінальних назв і це слово неодноразово виступає як назва поселення, пор., наприклад, Nineveh (PA, VA) [8 : 221, 467].

Інколи прагнення до унікальності назв виливається у намагання оформити буденні слова у незвичну орфографічну форму. Мешканці шахтарського селища, яке назвали тривіально New Mine «Нова шахта», вирішили зареєструвати її як Nu Mine (PA) [8 : 223]. Шахтарі іншого селища сполученню слів *our coal* «наше вугілля» надали іншу орфографію, добавили кінцеве *-a* і отримали унікальну і красиву назву – ойконім Argola (WV) [8 : 502].

Мешканці поселення Sol Duc Hot Springs (WA) можуть бути спокійними – аналогічної назви в США ще немає [9 : 110]. Поява назви н.п. Paw Paw (WV) [8 : 567] обумовлена не тим, що дерева *rawpaw* (*Asimina triloba*) ростуть у надзвичайній кількості у цьому місці, або, навпаки, одне дерево є якоюсь надзвичайною ознакою місцевості. Ця назва також аж ніяк не обумовлена іншим значенням слова *raw-paw* «непристойний», «неподобний» [3 : 126]. Незвична звукова форма була основним мотивом найменування, як і в багатьох інших випадках, пор. назви гір, долини, озера Wah Wah Mountains, Wah Wah Valley (UT), Wahtum Lake [12 : 517]. Назву поселення Nanty Glo (PA) прийняли із-за її незвичності, проте вона мала і реальну мотивацію, її запропонували емігранти із Уельсу в 1888 р. (пор. уелльське *nant-y-glo* «вугільний ручай») [8: 216]. Назви поселень Walla Walla, Wallulla (WA) походять від індіанських слів із значенням «бистрий струмок», або «вода, що швидко біжить», або просто «вода, вода» [9 : 123]. Ойконім Hoppertown замінили на індіанську назву Но-Но-Кус (NJ), яка має багато самих різних тлумачень, зокрема, «Вода, що тече», «Під скелею», «Вітер, що свистить через кору дерев», навіть такі тлумачення, як «Крик» та ін. [8 : 44].

Ономастична назва поселення Tumtum (WA), утворена як звуконаслідувальне слово, що відображає чи то биття серця, чи звуки падаючої води, також може претендувати на оригінальність [9 : 119]. Одне поселення спочатку мало назву за власником Clark's Station, потім, коли він продав частку власності, назву змінили на Clark and Moore's. Кінець-кінцем поселення отримало унікальну назву Wavona (CA), яка походить із імітації криків сови *woh-who-nau* [9 : 437].

Крім бажання, щоб назва поселення не була *humdrum* «банальною», «ординарною», потрібні були також інші мотиви, щоб ідея екзотичних назв стала загальнонаціональною. Цьому сприяв американський топонімний патріотизм, скерований на відрив від топонімної системи метрополії – Великої Британії. Цьому топонімному процесу допомогло вимога Поштового департаменту США, щоб назви не повторювались двічі в одному і тому ж штаті. Таким чином, у сучасній американській топонімії з'являються нові і нові можливості для найменування географічних об'єктів.

Не можна думати, що формування онімних систем, становлення словотворчих моделей топонімів відбувалося в минулому і нам залишається лише користуватися надбаннями наших пращурів. Мова взагалі і її топонімна система зокрема є живий організм, який не тільки функціонує, а й розвивається. У ньому безперервно виникають нові лексеми, нові словотворчі моделі. Але мова розвивається не лише сама по собі, в силу своїх чисто лінгвістичних чинників. У ній відбивається і творча діяльність її носіїв. У сфері власних імен з'являються і змінюються ономастичні смаки, ономастичний менталітет, ономастична енергія і ономастична творчість етносу, що користується даною ономастичною сферою.

Ономастичне мислення американців, намагання у будь-який спосіб дати своєму поселенню оригінальну, незвичну назву є психологічним мотивом у появі різного роду інцидентальних назв [(Докладніше про інцидентальний принцип номінації див: 6 : 208 – 212; 267 – 269)].

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Америка / Авт. В.Н. Балязин, Ю.Д. Буянов, В.В. Виноградов и др. Под общ. рук. Л.М. Геймана. – М.: Энциклопедическая Творческая Ассоциация, 1998. – 415 с. – (Серия: Энциклопедия повседневной жизни).
2. Большой англо-русский словарь: в 2-х т. Ок. 160 000 слов./ Авт. Ю.Д. Апресян, И.Р. Гальперин, Р.С. Гинзбург и др. Под общ. рук. И.Р. Гальперина и Э.М. Медниковой. – 4-е изд., испр., с дополнением. – М.: Рус. яз., 1987. Т. А – М. – 1038 с.
3. Большой англо-русский словарь: в 2-х т. Ок. 160 000 слов./ Авт. Ю.Д. Апресян, И.Р. Гальперин, Р.С. Гинзбург и др. Под общ. рук. И.Р. Гальперина и Э.М. Медниковой. – 4-е изд., испр., с дополнением. – М.: Рус. яз., 1988. Т. N – Z. – 1072 с.
4. Большой немецко-русский словарь. В. 3 т. / авт-сост. Е.И. Лепинг, Н.И. Филичева, М.Я. Цвиллинг и др.; под общ. Рук. О.И. Москальской. – 11-е изд., стереотип. – Т. 1. – М.: Рус. яз. – Медиа, 2006. – 760 с.
5. Новый французско-русский словарь / В.Г. Гак, К.А. Ганшина. – 10-е изд. стереотип. М.: Рус. яз. – Медиа, 2005. – XVI + 1160 с.
6. Скляренко Олексій, Скляренко Ольга. Типологічна ономастика: [монографія] у 5 кн. Книга перша: Лексико-семантичні особливості онімного простору / Олексій Скляренко, Ольга Скляренко Ольга. – Одеса: Астропринт, 2012. – 416 с.
7. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / М. Фасмер. – В 4 т.; – Т.3: (Муза – Сят): пер. с нем. и допол. О.Н. Трубачева / под ред. и с пред. Б.А. Ларина. – 2-е изд., стер. – М.: Прогресс, 1987. – 832 с.
8. Allotta R.I. Signposts and Settlers. The History of Place Names in the Middle Atlantic States / R. I. Allotta. – Chicago: Bonus Books, Inc., 1992. – 654 p.
9. Allotta R.I. Signposts and Settlers. The History of Place Names West of the Rockies / R. I. Allotta. – Chicago: Bonus Books, Inc., 1994. – xvi + 596 p.
10. Blevins D. The Unusual Origins of More Than 3,000 American Place Names / D. Blevins. – Nashville, Tennessee: Cumberland House, 2000. – 435 p.
11. Gudde E.G. California Place Names. The Origin and Etymology of Current Geographical Names / E.G. Gudde. – Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press. – 4th ed., rev. and enl., 1998. – xxvi + 467 p.
12. Stewart G.R. American Place-Names. A Concise and Selective Dictionary for the Continental United States of America / G.R. Stewart. – New York: Oxford University Press, 1970. – xl + 550 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Скляренко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов гуманітарних факультетів Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова.

Наукові інтереси: ономастика, етимологія, типологія.

ПОНЯТИЕ АМБИВАЛЕНТНОСТИ И ЕГО ПРЕЛОМЛЕНИЕ В ОНОМАСТИКЕ

Нина УСОВА (Горловка, Украина)

Статтю присвячено одному з теоретичних питань ономастики, пов'язаних з семантикою мовних одиниць. Пропонується альтернативний погляд на сутність і природу багатозначності імен, обґрунтовується визначення амбівалентності оніма в широкому розумінні.

Ключові слова: амбівалентність, багатозначність, власна назва, неоднозначність, онім, ономастика, інверсія, медіація.

The paper focuses on one of the theoretical problems of onomastics associated with the linguistic units semantics. An alternative view on the nature and essence of the polysemy of proper names has been suggested. The broad definition of proper names ambiguity has been substantiated.

Key words: proper name, onym, ambivalence, polysemy, ambiguity, onomastics, inversion, mediation.

Введение. В разных сферах филологии обсуждается проблема языковой семантики, которая представляет собой «продукт лингвокреативной деятельности, основанной на синергетическом взаимодействии мышления, сознания, языка и речи» [1: 5]. Амбивалентность, понимаемая как двух- или многозначность, является характерным признаком разных форм языкового общения, свойственным как спонтанному повседневному дискурсу, так и сложным текстам разных жанров. Она присуща самой природе поэтической речи, которую «живит блуждающий многосмысленный корень» [6: 69]. Р. О. Якобсон писал: «неоднозначность (ambiguity) – это внутренне присущее, неотчуждаемое свойство любого направленного на самого себя сообщения, короче – естественная и существенная особенность поэзии» [11]. Неоднозначность смыслов является одним из основных качеств не только поэтической речи, но языковых средств вообще. Актуальность исследования обусловлена и тем, что амбивалентность является одним из центральных понятий для лингвистических дисциплин.

Целью статьи является рассмотрение понятия амбивалентности с точки зрения ономастики, задачи – уточнение термина и выяснение сущности и природы амбивалентности онимов. Методология исследования опирается на взгляды Ю. А. Карпенко, который считал, что любое имя собственное (далее: ИС) имеет как минимум два значения [4]. Основным методом является комплексный лингвистический анализ, применение которого направлено на установление качественных характеристик конкретного ИС как языкового знака и неотъемлемого элемента всякого культурного кода.

1. Амбивалентность в метаязыке науки.

Термин *амбивалентность* появился в психологии в начале 20 в. и означал наличие у человека противоположных эмоций по отношению к одному и тому же объекту, одновременность двух взаимоисключающих желаний. Термин использовался для характеристики состояний людей, страдающих раздвоением личности. Существенное расширение содержания и области применения понятия осуществил психоанализ З. Фрейда, согласно которому амбивалентность – естественное, атрибутивное свойство психики человека и одно из важнейших характеристик душевной жизни людей; до определенной степени она естественна и вполне нормальна, поскольку каждое отдельное чувство и все чувства человека амбивалентны по своей природе [7; 8: 37]. Затем понятие амбивалентность распространяется в различных областях науки, употребляясь, помимо исходного, в специфических значениях в генетике, фонетике, психиатрии, религиоведении, в исследовании поведения [12; 21]; дополняясь синонимами *двусмысленность*, *внутренний разлад*, *внутреннее противоречие* (нем. *Doppelwertigkeit*, *Zwiespältigkeit*), *разорванность* [чувств и устремлений] (*Zerrissenheit*), *состояние напряжения* (*Spannungszustand*), *соединение в единстве противоположностей* (напр., *Hassliebe*) [19; 20; 22].

В последнее время понятие амбивалентности все чаще употребляется в более обобщенном значении как неоднозначность, что отразилось в параллельном использовании терминологического синонима (нем. *Ambiguität*; англ. *ambiguity*). На базе основного значения термина и активного использования его в специфических сферах сложилось понимание амбивалентности в широком смысле: «фундаментальная логическая характеристика мышления, культуры, нравственного идеала, всей человеческой жизнедеятельности, способность человека идеально и материально осваивать, осмыслять любое интересующее субъекта явление через дуальную оппозицию, постоянно искать пути формирования смысла через полюса этой оппозиции, находить смысл как фокус преодоления оппозиции, как меру снятия противоречия, соотнося их друг через друга между полюсами» [2]. Одновременно это диалектический процесс, механизм единства исключаящих друг друга полюсов дуальной оппозиции, их взаимного изменения, дополнения, взаимопроникновения, постоянного «переваривания-смысла» через каждый из полюсов [там же]. Этот взгляд на амбивалентность как неоднозначность, многозначность применим и в ономастике.

2. Амбивалентность в ономастике.

Традиционно под амбивалентностью понимают такое состояние имени, когда его содержание совмещает несовместимые, взаимоисключающие значения, задачи или функции. Когда ребенка называют, к примеру, *Федька Грязь*, т. е. неприятным по семантике, неблагозвучным именем, то преследуют цель унижить его. Но стремясь таким образом сделать носителя имени непривлекательным в глазах других, одновременно хотят отвратить от него и все, что может посягнуть на его жизнь, здоровье, красоту, благополучие. В этом умышленном 'унижении' именем просматривается намерение обратное: защитить от всяческого зла. Здесь амбивалентность имени проявляется в его взаимоисключающих функциях: унижая, оно возвышает, делая недостижимым для того, что может уничтожить или уязвить через него его носителя; вместе с основной, номинативно-идентифицирующей функцией, имя выполняет охранную функцию. Возможно, такое понимание амбивалентности ИС связано с амбивалентностью мифологических образов, поскольку нерасторжимость одного и другого очевидно просматривается в культуре многих народов (см. [3; 5; 9]).

3. Многозначность и амбивалентность.

Ю. А. Карпенко считал свойством любого ИС принципиальную полисемичность. Так, любой ойконим содержит два языковых значения: прямое – «населенный пункт» и переносное,

метонимическое – «жители этого населенного пункта». Любое личное имя, повторяющееся в лингвокультуре, тоже имеет два значения: обобщенное – «имя человека», безотносительно к конкретному лицу, и конкретизированное – имя определенного человека. В речи же, отмечал Ю. А. Карпенко, собственное имя «обладает гораздо более высокой степенью вариативности, чем в языке» [4: 221-235]. Разделяя в целом эту точку зрения, заметим, что, хотя речевой смысл ИС, конечно же, определяется лингвальными особенностями (вариативностью словообразовательных элементов, фонетической экспрессивностью), он не в последнюю очередь зависит от нелингвальных факторов. Это не только особенности личности говорящего, но временные и локальные параметры ситуации общения, другие экстралингвальные факторы, в совокупности создающие контекст.

Учитывая изложенное, *амбивалентность онимной лексики* понимается нами в широком смысле как *лексическая амбивалентность*, многозначность, которая выражается в полисемии, омонимии (омофонии, омографии) и метонимических переносах значений [19]. Можно говорить и о *контекстуальной амбивалентности*. Например, в высказывании «Мы ехали на такси от «Грузии» до «Украины» (г. Донецк) многозначность онимов возникает в контексте: формальные признаки ИС указывают на их принадлежность к хоронимам, тогда как по семантической составляющей они представляют собой эргонимы.

4. Многозначность имени в языковом континууме.

Обычное имя, например, немецкий антропоним *Hans*, имплицитно содержит многие значения и может быть истолковано в разных речевых ситуациях по-разному. 1) Мужское личное имя *Hans*, краткая форма антропонима *Johannes*. 2) Сочетание этого онима с прилагательным – *der blanke Hans* – означает 'Северное море во время шторма'. 3) Деонимизированное ИС с квалифицирующим дополнением – *Hans Liederlich*, *Hans Nimmersatt*, *Hans Supp(e)* и т. п. – выступает семантически 'полой' единицей, принимающей значение апеллятива, с соответствующими характеристиками: 'гуляка', 'обжора', 'любитель супа'. 4) Сочетание апеллятива с антропонимом – *Meister Hans* – получает значение 'палач'. 5) В выражении *ein rechter Hannes* оним означает сильную, мужеподобную особу женского пола [13]. 6) *Hans* может значить 'смерть', сочетаясь с дополнительным именем: *Hans Hune*, *Hans acht*. 7) Значение 'дурак' имеют онимные образования *Hans Dumm*, *Hans Narr*, *Hans Hänselein*, *Hans von Jene* и др. [16: 173-174; 17]. В большинстве случаев можно говорить о лексической амбивалентности, основанной на полисемии.

В случае с ИС *Minne* (гипокористика от *Wilhelmine*) к неоднозначности приводит омонимия, основанная на фонографическом сходстве с апеллятивом *Minne*, следствием чего стало смешение их смыслов. Проследим путь к радикальному изменению значений как онима, так и апеллятива. Сначала имя нарицательное *Minne* обозначало симпатию, возвышенное чувство братской или божественной любви (ср. *Minnesinger* – средневековый поэт-певец произведений рыцарской лирики). В средневековье оно стало употребляться для обозначения любви плотской, как она представлялась в примитивных текстах. В позднем средневековье значение слова все больше смещалось на сексуальный аспект, так что в конце концов сложилось табу для обозначения им благородных чувств. Женский антропоним *Minne* в 19 в. был чрезвычайно популярен, особенно среди служанок, и стал синонимом прислуги, домработницы. Историческая предыстория обусловила тот факт, что антропоним *Minne* получил пейоративное значение, и, кроме того, стал обозначать неодушевленные предметы: кофейник, хозяйственную сумку, электроприборы (*elektrische Minna*), полицейский автомобиль (*grüne Minna*), сирену воздушной тревоги (*jaulende Minna*) [14: 362-363], расстройство желудка (*schnelle Minna*, *flotte Minna*). Поскольку домашняя прислуга относилась к низшим слоям общества, не имевшим элементарного образования, часто подвергалась унижениям, грубому обращению, за этим ИС закрепились соответствующие ассоциации, ср. выражение *i-n zur Minna machen* (бесцеремонно, грубо обращаться; отчитывать; выставить дураком). Вследствие лингвальных факторов, а также из-за широкого распространения этот антропоним приобрел вместе с пейоративным значением коннотацию [глупая женщина].

5. Инверсия и медиация как формы амбивалентности онимии.

Амбивалентность предполагает свойство выступать в формах инверсии и медиации. Инверсия характеризуется абсолютизацией различных полюсов, при которой снятие

противоположности возможно лишь как абсолютизация истинности одного полюса при нивелировке другого, отождествлении смысла с одним из полюсов. Характерно стремление решать проблемы молниеносно, не задерживаясь между полюсами оппозиции, а перескакивая с одного на другой: отождествление явления, вещи, нравственного облика с добром, с прекрасным, полезным и т. д. может инверсионно перейти к противоположным оценкам, т. е. как зла, уродства, вреда. В основе этой оборотнической логики лежит представление, что отказ от одного полюса тождествен переходу к противоположному. При этом диалог полюсов сводится к смене одного монолога другим и обратно, делая невозможным их синтез. Медиация же переносит центр тяжести за рамки перехода от одного полюса сложившейся оппозиции к другому, на поиск нового сложного и противоречивого смысла, где противоположность полюсов превращается в противоречие, преодоление которого дает качественно новый результат, новый смысл, новые дуальные оппозиции [2]. Амбивалентность как неоднозначность, например, ИС *Hans/Johannes*, актуализируется во множестве содержательных значений – от возвышенного агнонима или идольного имени в полной форме до пейоративно-отрицательного, деминутивно-уничижительного, через «нулевое» значение деонимизированной единицы *Hans*, равнозначной апеллятивам ‘*Mann, Kerl*’, часто с пейоративной коннотацией ‘мужик’, ‘мужлан’. В такой ситуации имя выходит за узкие рамки *nomen proprium*, и его артикулирование функционирует как обозначение для тех лиц, имя которых не знают или не хотят называть [13]. Как деоним *Hans* составил основу субстантивных или «идиоматических композитов» [14: 39] *Fabelhans, Sparhans, Saufhans* и проч. или стал базовым компонентом для группы онимных идиоматических выражений типа *Hans Urian; Hans Adam; Hans Hasenfuß* и др. Видимо, функционирование СИ в качестве компонента фразеологизмов стало возможным благодаря «двойственной природе» имени, которая реализуется, когда в его внутренней структуре осуществляется поляризация содержательных компонентов единичное – общее, собственное – нарицательное. В основе механизма фразеологизации лежит инверсивное вытеснение в СИ индивидуализирующей функции и замещение ее классифицирующей и генерализирующей, свойственным апеллятивам.

Абсолютизация различных полюсов имени *Johannes* в контексте одной лингвокультуры находит разрешение, с одной стороны, в воплощенности антропонима в его высших ипостасях как идольного имени, обозначения для референтов из религиозно-возвышенной сферы – агнонимах, экклезионимах [15: 191], а с другой – в обозначении им безликого, отрицательно-пейоративного, грубого, приземленно-сексуального – в деонимизированном и идиоматизированном качестве. Инверсивно-логическое проявление абсолютизации полюса внутренней формы имени, противоположного возвышенному, состоит в обозначении им мужского детородного органа в выражениях *An der Nase eines Mannes erkennt man seinen Johannes; wie die Nase des Mannes, so sein Johannes; der kleine Johannes* [14: 306], а также композите *Piephans* [13]. Механизмом такого употребления онима является метонимический перенос, при котором средство номинации – популярный мужской антропоним – переносится с персоналии на атрибут мужественности. Именно инверсивность как свойство амбивалентности обеспечивает переход от возвышенной к сниженной семантике антропонима, так же как это происходит при использовании его для обозначения глупости и глупца.

Выводы. Амбивалентность ИС отображается в языковом континууме попеременным ‘проявлением’ смыслов, когда конкретное содержание востребовано ситуацией. Преодоление многозначности онима возможно только в контексте. Предпосылкой к возникновению амбивалентности онима являются этимологические и культурно обусловленные смыслы, в том числе возникающие в процессе его идиоматизации. Перспектива изучения семантики ИС включает рассмотрение амбивалентности онимии в контекстах лингвокультур.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Алефиренко Н. Ф. Семантика языкового знака в дискурсивно-когнитивном освещении / Н. Ф. Алефиренко // Новое в науке о языке. – Воронеж : Известия ВГПУ, 2006. – С. 3-7.
2. Ахиезер А. Социокультурный словарь [Электронный ресурс]. Режим доступа : <http://www.term.ru/dictionary/173/word/ambivalentnost>.

3. Иванов В. В., Топоров В. Н. Лексические и фразеологические вопросы реконструкции текстов // В. В. Иванов, В. Н. Топоров. Исследования в области славянских древностей. – М. : Наука, 1974. – С. 282-293.
4. Карпенко Ю. А. Специфика имени собственного в языке и речи / Ю. А. Карпенко // Літературна ономастика: збірник статей. – Одеса: Астропринт, 2008. – С. 221-235.
5. Лосев А. Ф. Знак. Символ. Миф. / А. Ф. Лосев. – М. : Изд-во МГУ, 1982. – 480 с.
6. Мандельштам О. Э. Заметки о поэзии // О. Э. Мандельштам. Слово и культура: Статьи. – М. : Советский писатель, 1987. – С. 68-71.
7. Новейший философский словарь. – Минск: Книжный Дом. А. А. Грицанов, 1999 [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_new_philosophy/74/АМБИВАЛЕНТНОСТЬ
8. Овчаренко В. И. Амбивалентность / Всемирная энциклопедия: Философия. – Москва: АСТ, Минск: Харвест, – Современный литератор, 2001. – С. 37.
9. Судник Т. М., Цивьян Т. В. К реконструкции одного мифологического текста вбалто-балканской перспективе / Т. М. Судник, Т. В. Цивьян // Структура текста : [сб. науч. трудов / отв. ред. Цивьян Т. В.]. – М. : «Наука», 1980. – С. 240-285.
10. Усова Н. В. Пути генезиса онима в немецком языковом пространстве / Н. В. Усова // Германистика в современном научном пространстве : Материалы I-й Международной научно-практической конференции. – Краснодар: Просвещение-Юг, 2011. – С. 91-97.
11. Якобсон Р. Лингвистика и поэтика / Р. Якобсон // Структурализм : «за» и «против» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://philologos.narod.ru/classics/jakobson-lp.htm>.
12. Das Wörterbuch der Synonyme [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://synonyme.deacademic.com/20625/Ambivalenz>
13. Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm [Электронный ресурс]. 16 Bde. [in 32 Teilbänden]. Leipzig: S. Hirzel 1854-1960. – Режим доступа : http://germazope.uni-trier.de/Projekte/WBB2009/DWB/wbgui_py?lemid=GH02512
14. Ganzer D. Deutsche Phraseologismen mit Personennamen: Lexikografischer Befund und textueller Gebrauch / Studien zur Germanistik. – Bd. 25. / D. Ganzer. – Hamburg : Verlag Dr. Kovač, 2008. – 445 S.
15. Usova N. Beitrag des Eigennamens zum lexikalischen Sprachbestand / N. Usova // Germanistik in der Ukraine. – Jh 6. – Kyjiw: Verlagszentrum der KNLU, 2011. – S. 184–194.
16. Usova N. Hansnarr, Dummrian oder Blödheini? Zum phraseologischen Gebrauch von Eigennamen / N. Usova // Германістика в Україні. Науковий журнал. – Вип. 7. – К. : КНЛУ. – 2012. – С. 172-177.
17. Usova N. Neuer Blick auf alte Namen: □Dummheit□ in den onymischen Sprachmitteln / N. Usova. // Німецька мова в українському контексті: формування мовної компетенції, контрактивні дослідження та міжкультурна комунікація: матер. XIX наук.-практич. конф. Асоціації українських германістів. – Одеса : Фенікс, 2012. – С. 205-207.
18. Usova N. Zur Ambiquitaet der Eigennamen im Sprachkontinuum / N. Usova // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції "Україна і світ: діалог мов і культур" 03-05 квітня 2013 р. – К. : КНЛУ, 2013. – С. 479-481.
19. <http://fak1-alt.kgw.tu-berlin.de/call/linguistiktutorien/semantik/semantik%20k3.html>
20. http://universal_lexikon.deacademic.com/1830/Ambiquit%C3%A4t
21. http://universal_lexikon.deacademic.com//Ambivalenz
22. http://universal_lexikon.deacademic.com/37794/Zerrissenheit

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ніна Усова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької мови Горлівського інституту іноземних мов.

Наукові інтереси: теоретичні питання ономастики та поетонімології.

МІКРОТОПОНІМИ РІВНЕНЩИНИ, МОТИВОВАНІ НАЗВАМИ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК, ОДИНИЦЬ МІРИ

Світлана ШИЙКА (Рівне, Україна)

Стаття присвячена аналізу мікротопонімів Рівненщини, мотивованих назвами земельних ділянок, одиниць міри. З'ясовано етимологію, семантику топонімійних назв, виявлено паралелі з українськими діалектними та слов'янськими відповідниками.

Ключові слова: апеллятив, власна назва, лексема, мікротопонім, мотивація, номінація, термін.

The paper is dedicated to the analysis of the Rivne region microtoponyms that were motivated by the names of plots of land and land measure units. The etymology, semantics of toponimic names, and linguistic parallels with their Ukrainian and Slavic dialectal counterparts have been established.

Key words: appellative, proper name, lexeme, microtoponym, motivation, nomination, term.

Мікротопоніми позначають малі географічні об'єкти, тісно пов'язані з суспільно-економічним буттям, духовно-культурною діяльністю населення певної території. Функціонуючи переважно в усному мовленні, часто відомі незначній кількості населення, деякі з них поступово виходять з активного вжитку і, взагалі, можуть бути втрачені. Тому

важливо зібрати, документально зафіксувати і комплексно дослідити власні географічні назви кожного регіону.

Наукові студії з української мікротопонімії останнім часом значно поживилися. Дослідженню назв мікрооб'єктів окремих територій присвятили свої наукові праці Н. Бицко, О. Василик, Н. Лісняк, Р. Ляшенко, О. Михальчук, О. Проць, Н. Сокіл, Н. Яніцька та ін.

Важливим у цьому плані є засвідчення й системне опрацювання мікротопонімікону Рівненщини як однієї з ранньозаселених західноукраїнських областей, що зберігає сліди глибокої архаїки. Походження назв дрібних географічних об'єктів краю частково досліджували Г. Аркушин, О. Кондрашова, Ю. Осінчук, Я. Пура, О. Романчук, В. Шульгач та ін.

У сфері нашої уваги деякі мікротопоніми Рівненщини, мотивовані назвами окремих земельних ділянок, одиниць міри.

ВОЛОК. ВОЛОКА. На території області засвідчено низку мікротопонімів *Волок*, *Волока*, *Волоки*. Серед них: *Волок* – поле (с. Новаки Вл) [12 (1: 139)]; болото (с. Озеро Вл), поле (сс. Країв, Оженин Ос), пасовище (с. Каноничі Вл) [7: 76]; *Волока* – орний ґрунт у вигляді полос (с. Глупанин Зд) [6 (3: 29)]; орне поле площею 24 га (сс. Корнин, Біла Криниця Рв) [6 (2: 5, 35)]; подовгувате поле з колишніми наділами до 18 га (с. Колоденка Рв) [6 (2: 31)]; *Волока* – пагорб (с. Радянське Мл) [12 (1: 139)]; болото (с. Колодязне Бр), куток села (сс. Майків Гщ, Мізоч Зд, Оженин Ос, Суховоля Вл), ліс (сс. Дерть Рк, Доротичі Ср, Лозки Вл), поле (сс. Більська Воля, Великий Жолудськ, Липне, Острівці, Стара Рафалівка Вл, Будки-Кам'янські Рк, Богуші Бр, Великий Житин Рв, Вовкові Мл, Грозів, Країв Ос, Плоска Рв), урочище (сс. Губків Гщ, Жорнів, Птича Дбн, Ясинець Дбр, Кам'яне Рк) [7: 76-77]; *Волока* – урочище (с. Богуші Бр) [12 (1: 139)]; *Волоки* (*Волок'и*) – горб (с. Квітневе Дбн), ліс (сміт Володимирець Вл), поле (сс. Більська Воля, Новаки Вл, Уїздці Зд, Великий Мидськ, Великий Стидин Кс, Пустоїванне, Срібне Рд; смт Зарічне Зр), урочище (с. Лозки Вл), пасовище (н.п. Луко Вл, Томашгород Рк) [7: 77]; *Волок'и* – поле, поділене на дуже вузькі і довгі смуги (с. Великі Цепцевичі Вл) [12 (1: 139)].

Такий рясний мікротопонімійний матеріал свідчить про те, що назви *Волок*, *Волока* здавна міцно закріпилися в лексиконі краю. Їхнє слов'янське походження не викликає сумніву. Природньо вважати, що вони виникли в результаті онімізації апелятивів **volk*, **volka* співвідносних з **velkti* 'волокти, тягти' [2 (1: 420)], **volčiti* [15: 161; 9 (1: 468)]. Семантичний розвиток термінів *волок*, *волока* в історичному плані різносторонній. Так, *волок* у давнину – 'назва місця найбільшого зближення двох судноплавних річок, де сухоходом перетягали від однієї до другої човни та вантажі' [14 (1: 729)]. В XIV ст. у Литовсько-руській державі *волока* – це 'біля 8–10, або 15–19 десятин землі' [15: 161]. В другій половині XV–XVII ст. на Україні, а також у Польщі, Литві, Білорусі *волока* – 'ділянка землі площею близько 16,8 га' [14 (1: 729)]. У Вітебській області Білорусі *волока* 'міра землі біля 20 десятин' [15: 161]. В інших слов'янських мовах спостерігаємо: рос. *волок* – 'місце найбільшого зближення двох судноплавних річок, по якому в старину перетягали (волочили) судна і вантажі із однієї річкової системи в іншу' [23 (1: 137)], блр. *волак* 'гузова лісова дорога', 'дорога по якій возили (волочили) товарний ліс' [24: 37], пол. *włoka* 'міра поля, лан', *woloka* 'переволока', болг. (діал.) *влак* 'голий, високий берег (чи корито) для спускання дерев' [8: 142], схв. (діал.) *влáка* 'продовгувата полога улоговина', 'відкрита тераса', 'площа, луг (у горах)' [15: 163], споріднено з лат. *sulkus* (< **s-wolk-os*) 'борозна' [23 (1: 137)]. М. І. Толстой зауважує, що *волока* на Поліссі географічний та метрологічний термін, а також пов'язаний з одягом [див. їхні значення 16: 161]. У досліджуваному регіоні *волока* – 'вузька смужка болота', 'ліс', 'продовгувата вузька ділянка серед поля', 'низинне, заболочене, але прохідне літом місце, заросле березою, вільхою, кущами'; *волока́* 'місце, де починається річка', 'заболочене місце, де є рівчаки, росте осока, вільха, осика'; *волоки* 'продовгувати вузькі ділянки серед поля' [19: 34-35].

Основа *волок*- продуктивна для утворення власних географічних назв. Так, зокрема, вона реалізується в ойконімах: *Волока* Вн Чн, *Червона Волока* Лг Ж, *Волока* Щч Г Біл., *Волочиськ* Вл Х та *Підволочиськ* Пд Т. Серед гідронімів засвідчені назви: *Волока́* – річки у бас. горині та Пд. Бугу [11: 119], *Волока* – річка у бас. Десни, (колиш. Калужька губ.), *Волока Борисова* –

гідронім у колишній Мінській губ. [21: 315], *Волок* – річка у Полтавській області [13: 17], *Волочок* – річка у с. Старі Соколи Івн К [4: 207], мікрогідронімів: *Волока* – струмок с. Верхня Рудня Ов Ж, старе русло с. Рудня Миколаївська Єм Ж, болото с. Рудня Повчанська Лг Ж [4: 207], *Волока Михайлів Ставок* – струмок у бас. Уборті [11: 119], *Волочик* – потік сс. Добромірка Зб Т та Терпилівка Пд Т, *Волочок* – річка (потік) сс. Скорики, Медин Пд Т [8: 143]. Апелятив *волока* відображений у низці мікротопонімів. Серед них: *Волока* – лісове урочище з весняним потоком води (с. Крупець Шс С) [17: 64]; поле (н.п. Журавники Гр В, Старий Чорторийськ, Гораймівка Мн В, Навіз Рж В, Зоря В-В В, Красувка гміна Влодава Люблінське воєводство Польщі), пагорб (н.п. Іванівка Рж В, Милуші Лц В), урочище (с. Гораймівка Мн В), ліс (с. Гута Рт В [12 (1: 139)]).

СЕРЕДНІ ГОНИ. Поле між двома сосновими посадками називають у с. Межиріч Ос *Середні гони* [6 (4: 12)]. Ця форма множини утворена шляхом лексикалізації та онімізації словосполучення, у якому опорним компонентом є мікротопонім *Гон*, а атрибутивним означенням – прикметник *середній* ‘який міститься, знаходиться в середині, між двома особами, предметами, смугами і т. ін.’ [14 (IX: 135)]. Назва *Гон* мотивована відповідним географічним терміном, похідним від дієслова *гонити* < псл. **goniti* (ітератив до **gъnati*) [22 (7: 23, 196)]. У XI–XVII ст. відоме *fiiu* ‘погоня, ділянка землі’, *fii’a* ‘одиниця вимірювання орної землі і відстані’ [23 (1: 185)]. Однак ідея руху (пор. також словен. *gon* ‘облава’, ‘охота’, чes., слов. *hon* ‘гонка’, ‘охота’, в.-луж. *hón* ‘гонка’, ‘охота’ [18 (I: 194)]), не характерна для місцевого апелятива. Вона хіба що виражена в подовгуватій формі реального об’єкта (*гон* – ‘неокреслена велика площа землі’ [6 (4: 12)]). Превалюючою виступає особливість номінації, пов’язана із значенням ‘ділянка поля’. В українській мові *гон* (*gin*) ‘старовинна народна міра довжини від 60 до 120 сажнів’ [14 (II: 122)]. Пор. також укр. діал. *gin* ‘довший бік ниви, сінокошу’, ‘така смуга, як мірити довжину’ [9 (I: 627)], *гони* ‘орна ділянка’, рос. діал. *гон* ‘відстань, яку проходить орач, не повертаючи плуга’, словен. *ogón* ‘грядка’ [16 (I: 436)], схв. *гон* ‘довжина борозни, що обробляється в один захват’, чes., слов. *hon* ‘гон’ (міра довжини) [18 (I: 194)].

На Рівненщині зафіксовано похідні назви *Гонічів* (озеро с. Тишиця Бр) [7: 96] та *Загони* (пасовище с. Озліїв Мл) [7: 155]. У мікротопонімії Тернопільської області *Середні Гони* – поле (с. Кривче Брщ Т) [1: 284], *Довгі гони* – мокра балка/яр (сmt Козова Кз Т) [1: 285]. Від апелятива **gon’a*, співвідносного з **goniti* виводить В. П. Шульгач назву річки *Гоня* – правої притоки Західного Бугу [21: 97].

СЕРЕДНЯ РУКА. У досліджуваному регіоні засвідчено мікротопоніми *Середня рука* – поле, розміщене між двома ланами за виміром так званих “рук” (с. Кошатів Зд) [6 (3: 50)], плуральну форму *Середні руки* – поля між лівобічними та правобічними ґрунтами, розділеними за напрямком рук стосовно головної польової дороги (с. Новомиськ Зд) [6 (3: 16)], які утворені шляхом онімізації відповідних лексикалізованих словосполучень, а також (мн.) *Руки* – орні ґрунти з колишніми наділами розміром руки, що мала 20 десятин землі (с. Загороща Рв) [6 (2: 22)]. В етимології опорного компонента *рука* помітні праслов’янсько-балтійські мотиви, пор. псл. *rōka* ‘рука’, д.-прус. *rancko*, лит. *rankà* ‘рука’ [3: 21]. Проте його семантика, як метрологічного терміна в сучасних тлумачних словниках української мови не відображена (для переважної більшості назв одиниць вимірювання земельних площ до XVIII ст. метрологічні значення були вторинними, тому не потрапляють до сучасних словників, а функціонують лише в розмовній лексиці [3: 475]). Звідси визначення Я. О. Пури, що *рука* – це 20 десятин землі, видається архаїчним і територіально обмеженим. У мікротопонімії України функціонують ідентичні назви: *Середня рука* – поле (сс. Лебедин Кр Чр, Білиця Ям С, Баничі Гл С, Городище Кв В, Павлівка Ів В) [17: 254; 12 (2: 332)] та *Руки* – поле (с. Лебедин Кр Чр) [17: 246].

ШНУР. Характерні особливості географічного об’єкта “вузьке” і “довге” яскраво відображені в таких назвах поля і луку: *Шнур* – довге вузьке поле, простягнуте ніби “під шнур” (с. Півче Зд) [6 (3: 113)]; *Шнури* – вузька полоска землі (с. Рисвянка Рв) [6 (2: 49)], *Шн’ури* – поле, де людям давали наділи вузьенькі, але довгі, як шнур (с. Новаки Вл) [12 (2: 507)], *Шнури* – луг, де людям давали наділи відмірені шнурком (м. Березне Бр) [12 (2: 507)]; *Шnurки* – вузькі полоси луку, котрі мали колись значення лінійних мір землі

розміром до 10 га (сс. Богдашів, Ільпінь Зд) [6 (3: 45)], “видовжені” сінокоси власників за виміром їх площі на “шнури” (с. Лючин Ос) [6 (4: 43)]. *Шнура* називають також куток с. Вичівка Зр, бо він дуже вузький і довгий [12 (2: 507)].

Мотиви номінації зазначених мікротопонімів логічно розглядати у взаємозв’язку *шнур* ‘міра довжини’, ‘міра площі’ і *шнур* ‘частина місцевості’, ‘поле, луг (частина поля, луку) певної форми і величини’. Лексема *шнур*, запозичена з німецької мови < нім. *Schnur* ‘шнур’, широко розповсюджена на слов’янському обширі в значенні ‘шнур’: рос., блр., бол. *шнур*, чес. *šňůra*, слов. *šnúra*, в.-луж. *šńóra*, н.-луж. *šńora*, словен. *šnerovec* ‘шнур’ і лише в польській мові спостерігаємо рефлекс *sznur* ‘шнур; одиниця виміру землі’ [2 (6: 449)]. В українській мові *шнур* – термін, пов’язаний з господарською діяльністю людини; термін, що вказує на низку, ряд чого-небудь; відноситься до назв одягу; міра довжини, що дорівнювала близько 45 метрам [14 (XI: 503)]. Пор. також укр. діал. *шнур* ‘міра довжини: 21 сажень’ [10 (4: 507)], *шнур* ‘мізерного розміру наділ землі’ [5: 236], блр. діал. *шнур* ‘вузька смужка землі’, ‘стара лінійна міра землі, рівна 10 прентам або 75 ліктям’ [24: 207]. У метрологічному значенні *шнур* засвідчений в архіві Південно-Західної Росії: “Тоть застѣнокъ змѣренный есть шнуромъ волочным, который шнуръ въ собѣ маеть сажонъ тридцять” (1606 р.) [3: 469]. В XVI–XVIII ст. “*шнуръ* – мірна віршовка, що використовувалася на Правобережжі України при обмірах земельних ділянок, її довжина за Литовським статутом дорівнювала 22 сажням, 2 аршинам і 9¼ вершкам (близько 49 см)” [3: 469]. Місцеві назви луку доповнюють загальномовну палітру семантики лесеми *шнур* значенням ‘міра площі’. Принагідно відзначити доречність і достовірність семантичного логічного ряду, запропонованого В. П. Шульгачем: *шнур* ‘шнурок’ → *шнур* ‘міра довжини’ (доповнивши, ‘міра площі’) → ‘ділянка землі певних розмірів’ [20: 129], який практично реалізується в походженні назв регіональних мікрооб’єктів: *шнур* ‘шнур (довгий, як шнур)’ → *шнур* ‘міра довжини, площі’ → ‘довге вузьке поле’, ‘вузька полоска землі’, ‘вузькі полоси луку, розміром до 10 га’, ‘видовжені сінокоси власників за виміром їх площі’, ‘луг, де людям давали наділи відмірені шнурком’, ‘дуже вузький і довгий куток села’.

Лексема *шнур* недостатньо рідображена у топонімії. Серед засвідчених власних назв ойконім *Шнури* (Млд М Біл); гелонім *Шнурі* (с. Люботин Лб В) [20: 128]; мікротопоніми *Шнури* – поле (с. Погорілівка Зс Чн; [шнури] н.п. Велимче Рт В, Будки, Вовчицьк Мн В, Зарудче Лб В; [шнур’і] н.п. Великий Курінь Лб В; [шнури] н.п. Огово Івс Б Біл); сінокіс (н.п. Новий Чорторійськ Мн В, [шнур’і] н.п. Хоцунь Лб В), *Шнуркі* – поле (н.п. Розничі Мн В, [шнур’кі] Піски Гр В, [шнур’к’е] Великий Обзир К-К В) [12 (2: 507)].

Насамкінець слід зауважити, що аналізовані мікротопоніми відображають топографічні особливості певної місцевості, відзначаються високим ступенем стійкості, який залежить не тільки від величини географічного об’єкта, а й від осілості населення, незначної міграції. В їхній основі лежать слов’янські праформи, або запозичення, які міцно закріпилися на теренах Славії.

СКРОЧЕННЯ НАЗВ РАЙОНІВ І ОБЛАСТЕЙ

Рівненська: Бр – Березнівський, Вл – Володимирецький, Гщ – Гощанський, Дбн – Дубенський, Дбр – Дубровицький, Зр – Зарічненський, Зд – Здолбунівський, Кс – Костопільський, Мл – Млинівський, Ос – Острозький, Рд – Радивилівський, Рв – Ровенський, Рк – Рокитнівський, Ср – Сарненський; Волинська (В): В-В – Володимир-Волинський, Гр – Горохівський, Ів. – Іваничівський, К-К – Камінь-Каширський, Кв – Ківерцівський, Лб – Любомльський, Мн – Маневицький, Рж – Рожищенський, Рт – Ратнівський; Житомирська (Ж): Єм – Ємільчинський, Лг – Лугинський, Ов – Овруцький; Київська (К): Івн – Іванківський; Тернопільська (Т): Брщ – Борщівський, Зб – Збаразький, Кз – Козівський, Пд – Підволочиський; Сумська (С): Гл – Глухівський, Шс – Шосткінський, Ям – Ямпольський; Хмельницька (Х): Влч – Волочиський; Чернігівська (Чр): Кр – Коропський; Чернівецька (Чн): Вн – Вишницький, Зс – Заставнівський; Брестська (Б Біл): Івс – Іванівський; Гродненська (Г Біл): Щч – Щучинський; Мінська (М Біл): Млд – Молодеченський.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бицко Н. Метафоричні утворення у мікрогідронімії Тернопільщини / Н. Бицко // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2012. Львів. – Вип. 56. – Ч. 1. – С. 282-289.
2. Етимологічний словник української мови : [у 7 т.] / [за ред. О. С. Мельничука]. – К. : Наук. думка, 1982–2012. – Т. 1-6.

3. Історія української мови. Лексика і фразеологія / [відп. ред. В. М. Русанівський]. – К. : Наук. думка, 1983. – 744 с.
4. Карпенко О. П. Гідронімікон Центрального Полісся / О. П. Карпенко / [відп. ред. І. М. Железняк]. – К. : Київ, 2003. – 317 с.
5. Лисенко П. С. Словник поліських говорів / П. С. Лисенко. – К., 1974. – 260 с.
6. Пура Я. О. Край наш у назвах / Я. О. Пура. – Рівне, 1991–2002. – Ч. 1-4.
7. Пура Я. О. Походження назв територіальних мікрооб'єктів Рівненщини / Я. О. Пура. – Рівне, 1990. – Т. 1. – 206 с.
8. Редька Я. П. Відбиття праслов'янської топонімійної термінології, пов'язаної з береговою лінією, в ареальній гідронімії / Я. П. Редька // *Linguistica slavica: Ювілейний збірник на пошану Ірини Михайлівни Железняк* / [відп. ред. В. П. Шульгач]. – К. : Київ, 2002. – С. 140-153.
9. Рудницький Я. Етимологічний словник української мови / Я. Рудницький. – Вінніпег, 1962–1972. – Т. I. – 968 с.
10. Словарь української мови / [упорядкув. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко]. – К. : Наук. думка, 1996–1997. – Т. 1-4.
11. Словник гідронімів України. / [редкол. : А. П. Непокупний, О. С. Стрижак, К. К. Цілуйко]. – К. : Наук. думка, 1979. – 780 с.
12. Словник мікротопонімів і мікрогідронімів північно-західної України та суміжних земель : [у 2-х т.] / [упорядкув. Г. Л. Аркушина]. – Луцьк : Вежа, 2006–2007. – Т. 1-2.
13. Стрижак О. С. Назви річок Полтавщини / О. С. Стрижак. – К., 1963. – 112 с.
14. Словник української мови : [в 11 т.] / [гол. ред. І. К. Білодід]. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. I-XI.
15. Толстой Н. И. Славянская географическая терминология. Семасиологические этюды / Н. И. Толстой / [отв. ред. С. Б. Бернштейн]. – М. : Наука, 1969. – 260 с.
16. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. / М. Фасмер; [пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачёва]. – М. : Прогресс, 1986–1987. – Т. I-IV.
17. Черепанова Е. А. Микропонимия Черниговско-Сумского Полесья / Е. А. Черепанова. – Сумы, 1984. – 458 с.
18. Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка : [в 2-х т.] / П. Я. Черных. – М. : Рус. яз., 1999. – Т. I-II.
19. Шийка С. В. Народна географічна термінологія Ровенщини: дис. ... канд. філол. наук : 10. 02. 01 / Шийка Світлана Володимирівна. – К., 2013. – Додаток А. Словник народних географічних термінів Ровенщини. – 160 с.
20. Шульгач В. П. Гелонімічний ландшафт західноукраїнського Полісся / В. П. Шульгач // *Ономастика України та етногенез східних слов'ян* / [відп. ред. І. М. Железняк]. – К., 1998. – С. 106-132.
21. Шульгач В. П. Праслов'янський гідронімічний фонд / В. П. Шульгач; [відп. ред. І. М. Железняк]. – К., 1998. – 368 с.
22. Этимологический словарь славянских языков: Праслав. лекс. фонд / [под. ред. О. Н. Трубачёва, А. Ф. Журавлёва]. – М. : Наука, 1974–2011. – Вып. 1-37.
23. Этимологический словарь современного русского языка / Сост. А. К. Шапошников : в 2-х т. – М. : Флинта : Наука, 2010. – Т. 1. – 584 с.
24. Яшкін І. Я. Беларускія геаграфічныя назвы: Тапаграфія. Гідралогія / І. Я. Яшкін. – Мінск : Навука і тэхніка, 1971. – 256 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Шийка – кандидат філологічних наук, асистент кафедри іноземних мов та українознавства Національного університету водного господарства та природокористування.

Наукові інтереси: ономастика, діалектологія.

ЯВИЩЕ ПОЛІСЕМІЇ В АВІАЦІЙНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Ірина АСМУКОВИЧ (Житомир, Україна)

У статті розглянуто явище полісемії в авіаційній термінології сучасної англійської мови. Встановлено причини та шляхи утворення багатозначних слів та виявлено особливості їх функціонування у тексті.

Ключові слова: авіаційний термін, термінологія, лексична і категоріальна полісемія, метонімія, перенесення значення.

The article covers the issue of polysemy in aviation terminology of modern English. The causes and ways of polysemantic words formation are determined and the peculiarities of their functioning in texts are established.

Key words: aviation term, terminology, lexical and categorial polysemy, metonymy, transference of meaning.

Проблема полісемії термінологічної лексики привертала увагу багатьох учених, зокрема Ю. Д. Апресяна, В. В. Виноградова, В. Г. Гака, Т. Р. Кияка, Д. С. Лотте, О. В. Суперанської

та багатьох інших [1; 2; 4; 6; 9; 13]. Вивчення багатозначних термінів окремих дисциплін є важливим як з теоретичного, так і з практичного боку, оскільки уможливорює більш чітке фіксування та впорядкування матеріалу в лексикографічних виданнях і сприяє усуненню певних непорозумінь під час застосування термінологічних одиниць фахівцями.

Необхідною передумовою спілкування фахівців (що стає складнішим у зв'язку з безперервною спеціалізацією наук) є процеси впорядкування, гармонізації та уніфікації спеціальних лексичних одиниць, зокрема, в англійській мові. Ці процеси можливі за умови чіткої систематизації окремих термінологій, опису зв'язків між окремими елементами систем та їх логічного впорядкування. **Актуальність** дослідження лексико-семантичних особливостей фахової мови авіації зумовлена соціальною та лінгвістичною необхідністю багатоаспектного дослідження формування та функціонування авіаційної термінології. З'ясування загальних і специфічних закономірностей організації авіаційної терміносистеми сприятиме впорядкуванню всієї терміносистеми, її стандартизації, дозволить прогнозувати тенденції подальшого розвитку, водночас сприятиме досягненню належного рівня мовного забезпечення зазначеної сфери, окреслить зв'язки з іншими терміносистемами.

Об'єктом нашого дослідження є авіаційні терміни сучасної англійської мови.

Під *авіаційними термінами* у роботі розуміємо слова або словосполучення на позначення спеціальних понять з області авіонавтики. Це терміни на позначення всіх видів літальних апаратів; їх конструкцій, двигунів та систем забезпечення; озброєння; видів наземного забезпечення; обслуговуючого персоналу у повітрі та на землі; понять аеродинаміки, метеорології, радіолокації, аерофотозйомки, парашутно-десантної служби та авіаційної медицини.

Предмет дослідження – особливості багатозначності у межах авіаційної термінології англійської мови. Задля реалізації поставленої **мети** – з'ясування причин появи авіаційних полісемічних термінів, виявлення семантичних процесів, що характеризують розвиток значень термінологічних одиниць, – застосуємо дефініційний аналіз, методи синтезу та аналізу на текстовому рівні.

Питання полісемії термінів є одним із принципових, дискусійних і не вирішених в термінознавстві. З одного боку, вимога однозначності терміна позбавляє його усіляких можливостей для розвитку полісемії. З іншого – термін знаходиться під впливом мовних процесів [6: 13].

Під полісемією зазвичай розуміють «вияв мовної парадигматики й асиметричного дуалізму мовного знака, наявність в однієї лексеми або одиниці будь-якого мовного рівня кількох значень (лексико-семантичних варіантів), які певним чином пов'язані одне з одним» [12: 468]. Це явище – глибоко понятійне і стосується лише тих слів, які мають чіткі зв'язки з поняттями. Однак не всіляке заново сформоване поняття обов'язково веде до утворення нового слова. Для його позначення може бути використана близька за значенням лексема, вже існуюча в даній мові, чи сполучення слів або ж елементів вказаної мови.

Полісемія, широко представлена в апелативній лексиці, реалізується в спеціальній дещо по-іншому: так, якщо в загальній лексиці це явище веде до розширення та збагачення словникового складу, то в спеціальній лексиці воно вже є небажаним, через те що порушує намагання мови зберегти однозначну відповідність між референтом і номінуючим його знаком.

Розвиток полісемантичних відношень у системі будь-якої терміносистеми є явищем неминучим, адже зміст мовного знака розвивається активніше й швидше, ніж його форма. Полісемія розглядається як сукупність семантичних зв'язків, що входять у синхронну смислову структуру терміна. Припускається, що багатозначність терміна – це природний вияв властивої лексичній системі мови тенденції до полісемії. Мабуть, саме тому В. М. Шевчук робить висновок, що однозначність – це не властивість терміна, а вимога, що до нього висувається [15: 7].

Ми поділяємо також і точку зору Т. І. Панько стосовно того, що термінологічна полісемія – як семасіологічний процес – в ході розвитку та стабілізації терміносистем піддається постійному нівелюванню та ніколи не зникає повністю [11: 21].

Значна кількість вчених ставляться до полісемії негативно. Наприклад, Д. С. Лотте був одним із перших, хто підняв проблему однозначності терміна, говорячи, що «полісемія термінів зумовлює неточність системи, ось чому особливу увагу варто звертати на видалення усіх багатозначних термінів або на закріплення за тим чи іншим з них одного значення» [9: 15].

В. Н. Толікіна висловлюється ще категоричніше: «В термінологічній системі відповідно із загальною семантичною закономірністю принципово усуваються відношення полісемії (один знак – одне поняття)» [14: 58].

Інша група вчених, однак, не заперечує полісемії термінів, вважаючи, що термінологія є частиною загальнолітературної мови і термін, як повноправна складова цієї системи, підпорядковується всім тим лексико-семантичним процесам, що й лексика загальнолітературної мови. Так, В. Г. Гак вказує на те, що багатозначність термінів частково зумовлена діяльністю людини, в процесі якої «постійно відбувається підгонка елементів мови в позначуваних ними елементах ситуації» [4: 69].

С. І. Маджасва наголошує на тому, що «терміни підпорядковуються усім тим лексико-семантичними процесам, за якими розвивається літературна мова. До цих процесів відносяться звуження і розширення значень, перенос за суміжністю чи подібністю. У зв'язку з цим полісемія терміна може існувати на рівні з однозначністю [...] і є проявом загальномовної закономірності» [10: 131].

Незважаючи на те, що в лінгвістиці побутують два протилежні погляди на полісемію мовознавці так чи інакше констатують факт її присутності у спеціальній лексиці як явища загальномовного. Це спричинено тим, що багатозначність виступає однією з форм економії мовних засобів, тому що «жодна мова не була б спроможна виражати кожен конкретну ідею самостійним словом або кореневим елементом. Конкретність досвіду безмежна, ресурси ж найбагатшої мови суворо обмежені» [9: 18].

Можна говорити про небажаність полісемії для наукових термінів як прозорих, зрозумілих, чітких найменувань понять, що забезпечують точність переданої інформації. Але її «неможливо заперечувати, оскільки вона зумовлена природою мислення і практичним досвідом людства» [5: 62].

Незважаючи на очевидні переваги однозначності термінологічних одиниць, полісемія присутня, в більшій чи меншій мірі, майже у всіх сучасних термінологічних підсистемах. Авіаційна термінологія сучасної англійської мови також не є винятком.

Аналіз досліджень з проблем полісемії дає змогу виділити три типи полісемії: внутрішньосистемну, міжсистемну, або міжгалузеву, та зовнішньосистемну [7: 362-370; 10; 13; 14], котрі є характерними для авіаційної термінології англійської мови.

Полісемія в англійській авіаційній термінології розвивається за рахунок метафоризації / метонімізації на базі основного значення терміна через об'єктивацію таких семантичних зв'язків між ЛСВ термінів авіації: процес – результат, функціональний перенос, факт / подія – результат, рід – вид, частина – ціле, рівноправні зв'язки ЛСВ через полісемантичний елемент терміна-складної одиниці. Загальномовний семантичний простір зумовлює асоціативний вибір певної лексичної одиниці для позначення спеціального поняття. Наявність спільних сем у семантиці терміна і слова, що розвиває загальномовну полісемію, забезпечує послідовність людської думки при переході від загальномовної до наукової картини світу та конденсацію інформації лексичними засобами мови.

В англійській авіаційній термінології спостерігається як лексична, так і категоріальна полісемія. Прикладами лексичної полісемії можуть виступити такі терміни: **Approach** – 1. Захід на посадку; 2. підхід (до зони аеродрому); 3. зближення (літальних апаратів у польоті). **Approach zone** – 1. Зона заходу на посадку; 2. смуга [зона] повітряних підходів. **Holding** – 1. Політ у зоні очікування; 2. витримування заданих режимів; 3. очікування команди (диспетчера). **Ramp** – 1. Місце стоянки; 2. трап. **Separate** – 1. Ешелонувати; 2. розділяти, відривати (наприклад, обшивку). **Level** – 1. Ешелон; 2. горизонтальний політ. **Lowering** – 1. Випуск шасі; 2. випуск закрилків. **Overspeed** – 1. Заброс обертів (двигуна); 2. перевищення швидкості. **Reading** – 1. Зчитування [зняття] показань (приладу); 2. прослуховування (радіосигналів).

Звичайно, наявність таких полісемічних термінів завдає труднощів при сприйнятті інформації в процесі професійної комунікації. На допомогу, у першу чергу, приходять контекстне вживання полісемантичного терміна, напр.,

(1) *Aviramp* is the world's only mobile jet bridge designed to provide access for all passengers to aircraft with gentle slopes of just 7.5° rather than using steep stairs. The innovative portable **ramp** (укр. *мпан*) removes the requirement for separate highlifts and air stairs, offering one simple cost-effective boarding solution for all passengers that is virtually maintenance free [18].

(2) The airport **ramp** (укр. *місце стоянки*) is part of an airport. It is usually the area where aircraft are parked, unloaded or loaded, refueled or boarded [19].

Як бачимо, двозначність у семантичній структурі терміна **ramp** усувається в спеціальному контексті, а саме за допомогою інших термінів – *mobile jet bridge, boarding, to park, to unload, to refuel*.

Значення полісемічного авіаційного терміна і особливо значення, яке утворилось на основі термінологічної одиниці, можна зрозуміти лише за допомогою контексту (спільна ознака, що лежить в основі значень, є при цьому допоміжним засобом), таким чином, термінологічне значення залежить від семантичного зв'язку з іншими словами. При цьому обсяг контексту, достатнього для розуміння багатозначного терміна, може бути різним, від одного речення до цілого абзацу. Це залежить саме від ступеня семантичного зв'язку багатозначного терміна з оточуючими лексемами. Таким чином, для вживання терміна вирішальним є не однозначність та точність, як характерні властивості термінологічної одиниці, а його комунікативна однозначність [16: 207].

Аналіз вживання багатозначних термінів у фахових текстах авіаційної тематики засвідчує, що між значеннями полісемічного терміна спостерігається певний зв'язок, який разом з контекстом допомагає усунути його двозначність. Цей факт дозволяє розглядати ці значення як значення одного слова. Значення багатозначного слова пов'язані між собою через схожість реалій, а також через наявність спільних сем. Функціонування полісемічних термінів у досліджуваній системі свідчить про незавершеність упорядкування терміносистеми авіаційної галузі знання.

Категоріальна полісемія представлена в авіаційній термінології англійської мови достатньо широко. Так, лексеми, наведені нижче, у своєму семному складі мають різні компоненти, що належать до різних категорій: **Call** – 1. визивати, запитувати, 2. виклик на зв'язок; (дія і процес). **Bank** – 1. кренити; 2. крен; (дія і результат). **Feather** – 1. ставити у флюгерне положення; 2. флюгерне положення; (дія і результат). **Swerve** – 1. відхилення від курсу; 2. відхилитися від курсу; (дія і процес). **Tow** – 1. буксирувати; буксирування; літальний апарат, що буксирується; (дія, процес і об'єкт дії). **Report** – 1. повідомляти; 2. повідомлення, донесення; (дія і процес). **Initial** – 1. початковий (етап заходу на посадку); 2. початок заходу на посадку; (характеристика і етап дії). **Final** – 1. кінцевий (етап заходу на посадку); 2. кінцева посадкова пряма; (характеристика і етап дії).

Дієслово **to fly** як і багато базових англійських дієслів є багатозначним в досліджуваній сфері: **to fly**: 1) летіти; 2) перевозити (доставляти по повітрю); 3) виконувати політ (завдання); 4) пілотувати; 5) експлуатувати в повітрі.

Крім того, базові дієслова виявляють велику термінотворчу активність. Так, дієслово **to fly** слугує для утворення складних термінів і різних термінологічних словосполучень: *to fly hook-up* – виконувати контактування з літаком-заправником; *to fly rendezvous* – виконувати зближення; *to fly instrument* – летіти за приладами; *to fly angles up* – летіти на великих кутах атаки; *to fly ... hours* – налітати години; *to fly with RAF* – знаходитися на озброєнні.

Поява багатозначності термінів зумовлена особливостями становлення та розвитку тієї чи іншої сфери знань, процесом семантичного розвитку самих термінів [3: 94]. Так, для авіаційної термінології, що активно використовує скорочення, характерна полісемія аббревіатур, наприклад:

CAP – 1. *civil air patrol* – цивільний авіаційний патруль [17: 80];

2. *combat air patrol* – бойовий авіаційний патруль [17: 80].

VL – 1. *vertical launch* – вертикальний старт [17: 268];

2. *vertical landing* – вертикальна посадка [17: 268].

При утворенні нового терміна потрібно враховувати, чи використовувалися його складові частини як терміни (або елементи даної термінології) в загальнотехнічній або споріднених галузевих термінологіях і який зміст у них вкладено. Термінологія авіації має прагнути до однозначності, яка конче необхідна для строгого розмежування наукових понять.

Таким чином, в результаті проведеного нами аналізу авіаційної терміносистеми ми дійшли висновку, що полісемантичні терміни в досліджуваній терміносистемі становлять приблизно 8% від загальної кількості термінологічних одиниць. Вона властива переважно для похідних термінів та складних термінологічних одиниць. Характерними для аналізованої терміносистеми є двозначні терміни (87% від загальної кількості зафіксованих багатозначних термінів). Полісемія свідчить не лише про раціональну обмеженість ресурсів термінологічного потенціалу, а й про семантичні можливості термінів як елементів терміносистеми. Проте, як показує аналіз фактичного матеріалу, багатозначність у функціональному аспекті не є показником неточності терміна. Полісемія у межах авіаційної термінології, як факт розвитку й динаміки мови, свідчить про розвиток досліджуваної термінології відповідно до загальних мовних законів. У фаховій комунікації усуненню полісемії може сприяти вживання терміна у відповідному контексті, який розкриває значення.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Апресян Ю. Д. Интегральное описание языка и системная лексикография / Ю. Д. Апресян. – М. : Языки русской культуры, 1995. – Т. 2. – 767 с.
2. Виноградов В. В. Лексикология и лексикография / В. В. Виноградов. – М.: Наука, 1977. – 312 с.
3. Воробьев В. Т. Пути развития и способы образования спортивной лексики современного немецкого языка : дис... канд. фил. наук : 10.02.04. / В. Т. Воробьев. – К., 1972. – 212 с.
4. Гак В. Г. Асимметрия лингвистического знака и некоторые общие проблемы терминологии / В. Г. Гак // Семиотические проблемы языков науки, терминологии и информатики. – М., 1971. – С. 68–71.
5. Иванов В. В. Семантические особенности медицинских терминов (на материале немецкого языка) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / В. В. Иванов. – М., 1996. – 166 с.
6. Кияк Т. Р. Лингвистические аспекты терминоведения : [учеб. пособ.] / Т. Р. Кияк. – К. : УМК ВО, 1989. – 104 с.
7. Краснопольська Н. Л. Полісемія в українській термінології менеджменту / Н. Л. Краснопольська // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острог, 2010. – С. 362–369.
8. Лейчик В. М. Терминоведение. Предмет, методы, структура / В. М. Лейчик. – М. : URSS, 2006. – 254 с.
9. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии : Вопросы теории / Д. С. Лотте. – М., 1961. – 158 с.
10. Маджаева С. И. Структурно-семантические особенности междестринской терминологии (на материале английского языка) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / С. И. Маджаева. – Астрахань, 2005. – 242 с.
11. Панько Т. І. Від терміна до системи / Т. І. Панько. – Львів : Вища школа, 1979. – 148 с.
12. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава : Довкілля-К., 2006. – 716 с.
13. Суперанская А. В. Общая терминология: Вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 248 с.
14. Толикина Е. Н. Некоторые лингвистические проблемы изучения термина / Е. Н. Толикина // Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. – М. : Наука, 1970. – С. 53–67.
15. Шевчук В. Н. Производные военные термины в английском языке / В. Н. Шевчук. – М. : Воениздат, 1983. – 231 с.
16. Roelcke Th. Das Eineindeutigkeitspostulat der lexikalischen Fachsprachensemantik // Germanistische Linguistik. – 1991. – № 19. – S. 194-208.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

17. Девнина Е. Н. Новый англо-русский и русско-английский авиационный словарь / Е. Н. Девнина [под ред. акад. И. И. Павловца]. – М. : Живой язык, 2008. – 544 с.
18. Aviaramp : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.aviramp.com/>
19. How do we define RAMP in aviation terms? : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.linkedin.com/groups/How-do-we-define-RAMP-3374071.S.111457639>
20. Longman Dictionary of Contemporary English / [Ed. by A. Gadsby]. – Barcelona : Longman dictionaries, 1995. – 1668 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Асмукович – аспірант кафедри англійської філології та перекладу ім. Д. І. Квеселевича Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: термінознавство, проблеми перекладацької еквівалентності та адекватності.

ЗАПОЗИЧЕНІ ТЕРМІНИ КОРАБЛЕБУДУВАННЯ В ГЕРМАНСЬКИХ І СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ

Лілія БЕСПАМ'ЯТНА (Севастополь, Україна)

У статті здійснюється порівняльний аналіз запозичених терміноодиниць кораблебудування в англійській, німецькій, російській та українській мовах. Дослідження виконано на матеріалі термінів кораблебудування із фахових словників та журналів та інтернет-джерел. Наведено свідчення про мови-джерела та продуктивність запозичених термінів в чотирьох мовах.

Ключові слова: запозичення, джерело, продуктивність, терміносистема, розвиток мови, термін, походження.

The article deals with the comparative analysis of the borrowed shipbuilding terms in English, German, Ukrainian and Russian. The study was carried out on the material of shipbuilding terms from special vocabularies and magazines and internet sources. The article provides information about the source language and productivity of borrowed words in four languages.

Key words: borrowed words, source, number, terminology, the development of the language, term, origin.

1. Вступ. В останні роки помітним стає дедалі більше зацікавлення вітчизняних і зарубіжних лінгвістів проблемами термінології та термінотворення. Значне місце в цих лінгвістичних дослідженнях посідає вивчення терміносистем, що виникають в результаті глобалізації, стрімкого розвитку нових наукових напрямків, нових виробничих або суспільних реалій. Глобалізація, в свою чергу, породжує розвиток інтеграційних процесів у суспільстві, що знаходить своє віддзеркалення в термінології. Відбувається взаємна інтеграція понятійно-термінологічного апарату різних сфер знань, розширюється міжнародний термінологічний фонд, поглиблюється взаємодія різномовних термінологічних систем [24: 402].

Саме цим фактом можна пояснити зростання теоретичного і практичного інтересу до професійних підсистем різних мов і терміносистем. Виникає потреба дослідження і детального аналізу елементів і конструкцій тієї чи іншої термінологічної системи, особливостей її функціонування, специфіки і рівня продуктивності її елементів. Розгляду теоретичних питань термінології присвятили свої роботи такі вчені як: І.К. Білодід, В.В. Виноградов, В.Г. Гак, Б.М. Головін, В.П. Даниленко, А.С. Д'яков, І.С. Квітко, Т.Р. Кияк та ін. Практичні проблеми певних терміносистем висвітлюють у своїх роботах О.І. Гутиряк, І.В. Котеленець, Н.Н. Крючкова, Л.В. Ярова та ін.

Специфіка тієї чи іншої професійно орієнтованої мовної підсистеми полягає в її лексичній системі термінів [2: 29].

Існують різні підходи до визначення поняття 'термін'. Під терміном, зазвичай, розуміють мовний засіб вираження спеціального поняття.

О.С. Ахманова визначає термін як «слово чи словосполучення спеціальної (наукової, технічної тощо) мови, яке створене, отримане чи запозичене для точного вираження спеціальних предметів» [1: 95-96]. В.П. Даниленко під терміном розуміє слово чи словосполучення спеціальної сфери вживання, що є найменуванням наукового чи виробничо-технологічного поняття, яке потребує дефініції [10: 15]. У пропонованій роботі термін, услід за І.С. Квітко, А.С. Д'яковим, Т.Р. Кияком, трактується як «... слово чи словесний комплекс, що вступають у системні відношення з іншими словами та словесними комплексами й утворюють разом з ними в кожному окремому випадку та в певний час замкнену систему, яка характеризується високою інформативністю, однозначністю, точністю та експресивною нейтральністю» [5: 216].

Характерною особливістю мовного словника є його постійне збагачення за рахунок нових слів і значень, які утворюються різними способами словотворення. Одним із джерел такого поповнення лексичного складу є запозичення. Вивчення запозичених одиниць дозволяє простежити складність мовних процесів, переплетіння внутрішніх та зовнішніх явищ в мові, а також визначити вплив останніх на різні ланки мовної структури [4: 3]. У ході становлення й удосконалення національної термінології важливу роль відіграють іноземні мови-джерела.

Пропонована стаття присвячена зіставному аналізу запозичених термінів кораблебудування (ТК) в англійській, німецькій, українській та російській мовах.

Розвиток суднобудування як однієї з прикладних технічних наук, зумовлює формування самостійної терміносистеми. Як усі фахові підсистеми мови, ця термінологія розвивається і функціонує як одна з підсистем лексики загальнолітературної мови та підпорядковується загальномовним законам розвитку. Терміносистема кораблебудування ще не була предметом зіставного дослідження в германських і слов'янських мовах, що зумовлює актуальність цієї роботи.

Об'єктом дослідження є термінологічні одиниці фахової мови кораблебудування, а **предметом** – субстантивні терміни кораблебудування (СТК) іншомовного походження в германських і слов'янських мовах.

Матеріалом дослідження є суцільна вибірка СТК із словників німецької, англійської, української та російської мов, Інтернет-джерел і журналів (усього 6489 одиниць). Загальний обсяг СТК-запозичень становить 508 одиниць (англ. – 98 од., нім. – 44 од., укр. – 191 од., рос. – 175 од.).

Мета дослідження полягає у зіставному аналізі запозичених СТК в англійській, німецькій, українській та російській мовах.

Досягнення даної мети передбачає вирішення таких *завдань*: 1) встановити корпус СТК-запозичень в англійській, німецькій, українській та російській мовах; 2) виявити джерела появи іншомовних СТК у зіставлюваних мовах; 3) визначити продуктивність кожної мови-джерела у формуванні ТК порівнюваних мов.

2. Іншомовні запозичення як спосіб поповнення терміносистеми кораблебудування германських і слов'янських мов.

На сьогоднішньому етапі розвитку лінгвістики не існує єдиного визначення явища запозичення, хоча питання про доцільність чи недоцільність іншомовних слів привертало до себе увагу вчених ще наприкінці XIX – початку XX ст. Саме в цей період починає формуватися загальна теорія запозичення. На думку Л. П. Крисіна, однією з головних причин відсутності єдиного визначення терміна *запозичення* є «брак досліджень, які характеризують процес лексичного запозичення, міграцію лексичних елементів з однієї лексичної системи в іншу, що, в свою чергу, пояснюється відсутністю єдності в завданнях, цілях та методах вивчення процесу запозичення» [17: 108].

Одним із перших питань про класифікацію запозичених слів поставив Д.С. Лотте, пропонуючи поділити всі запозичення на буквальні, трансформовані та оригінальні. Під трансформованими запозиченнями вчений розуміє перетворені у момент перекладу слова чи словосполучення шляхом випущення або додавання якого-небудь елемента або заміни складеного слова сполученнями. На відміну від них, запозичення «у чистому вигляді» – це слова, перенесені в мову-реципієнт у тому вигляді, в якому вони існують у вихідній мові [18: 10-14].

У нашій роботі, вслід за О.Д. Пономарьовим, під запозиченнями розуміються слова, які давно і глибоко увійшли в певну мову, підпорядкувалися всім її законам, близькі за фонетичною структурою до звукового складу слів мови-реципієнта [22: 215].

Отже, об'єктом цього дослідження є буквальні запозичення (точні кальки), які виникли шляхом транслітерації або транскрипції.

Транскрипція (фонетичний спосіб) – це таке запозичення словникової одиниці, коли зберігається її звукова форма (інколи вона може зазнавати окремих змін відповідно до фонетичних особливостей мови, з якої це слово запозичується), пор. наступні німецькі СТК-запозичення: нім. *Rohr n* 'труба' (← голл. *roer* 'труба'), *Schoner m* 'шхуна' (← англ. *schooner* 'шхуна, судно'); англійські СТК-запозичення: англ. *anchor* 'якір' (← лат. *ancora* 'якір'), *design* 'проект' (← франц. *desseign* 'проект'); українські СТК-запозичення: укр. *лацпорт* (← нім. *Lastpforte f* 'грузовой люк'), *бімс* (← англ. *beams* мн. від *beam* 'бімс'); російські СТК-запозичення: рос. *масштаб* (← нім. *Maßstab m* 'масштаб'), *ют* (← голл. *hut* 'ют').

Транслітерація – це такий спосіб запозичення, коли запозичується написання іншомовного слова, тобто літери запозиченого слова замінюються літерами мови-реципієнта. Пор. наступні німецькі СТК-запозичення: нім. *Kabine f* 'каюта' (← англ. *cabine* 'кабіна'), *Fregatte f* 'фрегат' (← франц. *frégate* 'фрегат'); англійські СТК-запозичення: англ. *pillar*

‘пілерс’ (← франц. *piler* ‘кам’яний бар’єр’), *yacht* ‘яхта’ (← норв. *jaght* ‘яхта’); українські СТК-запозичення: укр. *ахтерлюк* (← голл. *achterluik* ‘ахтерлюк’), *гвинт* (← польськ. *gwint* ‘нарізка’); російські СТК-запозичення: рос. *дунтанк* (← англ. *deep-tank* ‘глибока цистерна’), *антенна* (← франц. *antenne* ‘антена’).

Сучасна лінгвістика виробила принцип практичної транскрипції, тобто передача звучання лексичної одиниці. Практична транскрипція ґрунтується на правилах передачі графем або графічних сполучень однієї мови графемами або графічними поєднаннями іншої мови, причому на відміну від транслітерації ці правила повинні враховувати те, як графеми і графічні поєднання вимовляються в кожному конкретному випадку. Транскрипція іншомовного слова зумовлена прагненням передати, наскільки це можливо, його звукову форму, а транслітерація – письмову.

3. Іншомовні запозичення в терміносистемах кораблебудування германських та слов’янських мов. Запозичення є одним з важливих способів збагачення як мови в цілому, так і її термінологічного фонду. Запозичення спеціальної лексики – це історичний неоднорідний процес, зумовлений багатьма лінгвістичними та екстралінгвістичними причинами. До зовнішніх (екстралінгвальних) причин запозичення слів однієї мови іншою слід віднести наявність політичних, економічних, науково-технічних і культурних зв’язків між народами, авторитетність мови-джерела. Щодо внутрішніх (інтралінгвальних) законів розвитку мови, то в більшості випадків лексичне запозичення впливає з потреб суспільства в нових словах на позначення нових понять і предметів [16: 182].

3.1. Аналіз термінів кораблебудування дозволив виявити у германських і слов’янських мовах наявність іншомовних СТК із 10 мов-джерел (за винятком самих порівнюваних мов, які також можуть виступати джерелами запозичень одна для одної). Додамо, що лише три мови є джерелами запозичень для ТК усіх чотирьох проаналізованих мов, а саме: латинська, французька та голландська. У таблиці 1 наведено ці мови-джерела та кількість запозичених із них СТК.

Таблиця 1. СТК-запозичення в англійській, німецькій, українській та російській мовах (%)

Мови-джерела	Зіставлювані мови			
	Українська мова	Російська мова	Англійська мова	Німецька мова
Англійська	46 од. (24,1)	53 од.(30,3)	–	15 од.(34)
Голландська	42 од. (22)	50 од.(28,7)	2 од. (2)	11 од. (25)
Російська	32од. (16,6)	–	–	–
Французька	30 од. (15,5)	31 од.(17,7)	59 од. (60,2)	8 од. (18,2)
Німецька	24 од. (12,5)	17 од. (9,7)	4 од. (4,2)	–
Латинська	15 од. (7,8)	18 од.(10,3)	18 од. (18,3)	8 од. (18,2)
Польська	2 од. (1)	4 од. (2,3)	–	–
Італійська	1 од. (0,5)	–	–	1 од. (2,3)
Грецька	–	2 од. (1)	–	–
Норвезька	–	–	13 од. (13,3)	–
Португалька	–	–	1 од. (1)	–
Іспанська	–	–	1 од. (1)	–
Ірландська	–	–	–	1 од. (2,3)
Всього:	191 од. (100)	175 од. (100)	98 од. (100)	44 од. (100)

3.2 Найбільшу кількість запозичених слів (191 од.) і мов-джерел (8 мов) серед чотирьох мов виявляє ТК української мови, що зумовлено певними суспільними, історичними, культурними, економічними та іншими процесами розвитку України та її терміносистеми кораблебудування.

В українській мові запозичення в термінології суднобудування представлені в основному англійськими (46 од), голландськими (42 од.) та російськими (32 од.) одиницями: пор. в українській мові наступні запозичення з англійської мови: укр. *форнік* (← *forepeak* ‘крайній носовий відсік судна’), *кінгстон* (← *kingston* ‘забортний клапан’), *шельтердек* (← *shelter* ‘навіс’ + *deck* ‘палуба’). Наведемо приклади голландських запозичень в українській ТК: укр. *трюм* (← *ruim* ‘простір’), *стапель* (← *stapel* ‘стапель, елінг’), *ахтерштевень* (← *achtersteven* ‘нижня кормова частина судна’). В українській ТК існує багато запозичень з російської мови: укр. *кубрик* (← *кубрик*), *бік* (← *бок*), *матеріал* (← *материал*). Наявність в українській терміносистемі великої кількості російських запозичень пояснюється, зокрема, домінуючим положенням у радянські часи у всіх сферах життя (включаючи термінологічні системи) російської мови. Двома запозиченнями представлені польська та італійська мови: укр. *гвинт* (← польськ. *gwint* ‘нарізка, різьблення’); *торець* (← італ. *torso* ‘торс’).

3.3. Другою мовою за кількістю запозичених слів у ТК є російська мова (175 од.) з сімома мовами-джерелами. Більшість запозичень у ТК російської мови зафіксовано з англійської (53 од.), голландської (50 од.) та французької (31 од.) мов: рос. *бумс* (← англ. *beams* (множина від *beam*) ‘балка’), *дедвейт* (← англ. *deadweight* ‘повна вантажопідйомність судна’), *вельбот* (← англ. *whale* ‘човен’ + *boat* ‘кіт’); *кубрик* (← голл. *koebraug* ‘нижня палуба’), *каюта* (← голл. *kajuit* ‘каюта’), *трап* (← голл. *trap* ‘трап’); *аппарель* (← франц. *appareil* ‘в’їзд’), *траверса* (← франц. *traverse* ‘поперечина’), *каркас* (← франц. *carcasse* ‘скелет’). Було виявлено також невелику кількість запозичених одиниць з польської (4 од.) та грецької мов (2 од.): рос. *буртик* (← польськ. *wurcik* ‘буртик’); *пластик* (← грецьк. *plastike* ‘ліплення, скульптура’).

3.4. Англійська мова посідає серед порівнюваних мов третє місце за кількістю запозичених СТК (98 од.) і поступається українській та російській мовам за кількістю мов-джерел (7 мов). В англійській мові виявлено найбільшу кількість запозичень з французької (59 од.), латинської (18 од.) та норвезької (13 од.) мов: англ. *камбер* ‘вигин’ (← франц. *cambre* ‘вигин’), *design* ‘проект’ (← франц. *desseign* ‘план, проект’), *vessel* ‘судно’ (← франц. *vaisseau* ‘корабель’); *якір* (← лат. *ancora* ‘якір’), *селл* ‘секція, відсік’ (← лат. *cella* ‘кімнатка’), *тауер* ‘вежа, вишка’ (← лат. *turris* ‘вежа, високий будинок’); *скін* ‘зовнішня обшивка’ (← норв. *skinn* ‘шкура тварини’), *гіг* ‘лебідка’ (← норв. *geiga* ‘повернутися боком’), *стерн* ‘корма’ (← норв. *stjorn* ‘керування’). Поодинокими запозиченнями в англійській ТК представлені португальська та іспанська мови: англ. *танк* ‘цистерна, бак’ (← порт. *tanque* ‘резервуар’); *каракол* ‘гвинтовий трап’ (← іспан. *caracol* ‘равлик’).

3.5. Найменшу кількість запозичених слів виявлено в німецькій ТК (44 од.). Як мови-джерела виступають тут 6 мов (англійська, голландська, французька, латинська, італійська та ірландська). У німецькій ТК зафіксовані в основному запозичення з англійської (15 од.), голландської (11 од.), французької та латинської мов (по 8 од. у кожній): нім. *Bulker m* ‘балкер’ (← англ. *bulker* ‘балкер’), *Davit m* ‘шлюпбалка’ (← англ. *davit* ‘шлюпбалка’), *Kabine f* ‘каюта’ (← англ. *cabine* ‘кабіна’); *Kran m* ‘кран’ (← гол. *kraan* ‘кран’), *Mast m* ‘щогла’ (← гол. *mast* ‘щогла’), *Rohr n* ‘труба’ (← гол. *roer* ‘труба’); *Motor m* ‘двигун’ (← лат. *motor* ‘той, хто приводить в рух’), *Ventil n* ‘клапан’ (← лат. *ventilium* ‘вентиль’); *Etage f* ‘ярус (на судні)’ (← франц. *étage* ‘поверх, ярус’), *Piek m* ‘кінцева частина судна’ (← франц. *rique* ‘піка, спис’). Лише поодинокими прикладами представлені запозичення з італійської й ірландської мов: нім. *Modell n* ‘модель’ (← італ. *Modulus* ‘модель’); *Glocke f* ‘ринда’ (← ірланд. *clock(a)* ‘дзвін’).

4. Висновки

Порівняльний аналіз запозичених слів у терміносистемах кораблебудування німецької, англійської, української та російської мов дозволив зробити такі висновки:

4.1 У формуванні терміносистеми кораблебудування в зіставлюваних мовах беруть участь 10 мов-джерел. Великий вплив на становлення терміносистеми кораблебудування у всіх досліджуваних мовах мали англійська, голландська, французька та латинська мови, про що свідчить великий відсоток запозичених одиниць із цих мов (див. табл. 1).

4.2. Найбільшу кількість запозичених слів виявлено в терміносистемах кораблебудування слов’янських мов, що обумовлено певними інтра- та екстралінгвальними

чинниками. Одним із головних позамовних факторів є давній та високий рівень розвитку промислової галузі кораблебудування в Англії, Голландії і Франції.

4.3. У російській, українській і німецькій мовах відзначено найбільшу кількість запозичень з англійської мови (рос. – 53 од; укр. – 46 од; нім. – 15 од.). В англійській мові запозичення представлені в основному французькою мовою (59 од.)

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / Ольга Сергеевна Ахманова. – М.: «Сов. Энциклопедия», 1966. – 608 с.
2. Борисенко О.Л. О терминологии права (на материале английского языка) / Ольга Леонідівна Борисенко // Типологія мовних значень у діхронічному та зіставному аспектах : [зб. наук. пр.]. – Донецьк: ДонНУ, 2002. – Вип. 6. – С. 29 – 34.
3. Бодуэн де Куртэне И.А. О смешанном характере всех всех языков / Иван Александрович Бодуэн де Куртэне // Избранные труды по общему языкознанию. – М.: Изд-во акад. Наук СССР, 1963. – Т.2. – С. 342-347.
4. Величко О.В. Англо-французские заимствования в русской медицинской терминологии: автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01./ О.В. Величко – Астрахань, 2010 – 21с.
5. Волошук В. І. Терміни та топоніми як засіб творення мовної картини світу З. Ленцем. / Вікторія Івінівна Волошук // Гуманітарний вісник : [всеукр. зб. наук. пр.] : у 2 т. – Сер. Іноземна філологія. Ч 10, Т. 2. – Черкаси: ЧДТУ, 2006. – С. 215 – 218.
6. Гак В. Г. Асимметрия лингвистического знака и некоторые общие проблемы терминологии / Володимир Григорович Гак // Семиотические проблемы языков науки, терминологии и информатики: Материалы симпозиума. М. – 1971, ч.1. – С.68-72.
7. Гончаренко Л.О. З історії вивчення запозичень у німецьку мову / Людмила Олексіївна Гончаренко // Наукові праці: [зб. наук. пр.]. – Сер. Філологія. Літературознавство. Т. 70. – Миколаїв: ЧДУ імені Петра Могили, 2007. – Вип. 57. – С. 79 – 85.
8. Гребінник Л.В. Німецькі запозичення у російській мові: автореф. дис... на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.02. / Л.В. Гребінник. – Київ, 2007. – 21с.
9. Гутиряк О.І. Англійська термінологія маркетингу: структура та семантичні характеристики: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04. / О.І. Гутиряк – Київ, 1999. – 12 с.
10. Даниленко В.П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания / Валерій Петрович Даниленко. – М.: Наука, 1977. – 246с.
11. Дружбяк С.В. Термінотворча динаміка фахової економіки: структурно-семантичний та функціональний аспекти (на матеріалі лексикографічних джерел і сучасної періодики Німеччини): автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02. 04 / С.В. Дружбяк. – Київ, 2010. – 20с.
12. Жирмунский В.М. История немецкого языка / Виктор Максимович Жирмунский. – М.: Высшая школа, 1965. – 408с.
13. Кияк Т.Р. Прагматичні аспекти стандартизації української термінології // Мовознавство. – 1993. – №1. – С. 35-38.
14. Котеленець І.В. Лексико-семантична характеристика німецької терміносистеми тваринництва: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 / І.В. Котеленець. – К., 2002. – 20 с.
15. Крючкова Н. Н. Лексико-семантические, словообразовательные и структурные особенности экотерминов в русском и немецком языках: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.19 / Н. Н. Крючкова. – Краснодар, 2006. – 24 с.
16. Кришталь С.М. Сучасні проблеми українського термінознавства в галузі банківської справи / Світлана Михайлівна Кришталь // Типологія мовних значень у діхронічному та зіставному аспектах : [зб. наук. пр.]. – Донецьк: ДонНУ, 2002. – Вип. 3. – С. 181 – 187.
17. Крысин Л.П. Иноязычные слова в современном русском языке / Леонид Петрович Крысин. – М., 1968. – 209с.
18. Лотте Д. С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов / Дмитрий Семенович Лотте. – М.: Наука, 1982. – 149 с.
19. Лотте Д.С. Как работать над терминологией. Основы и методы / Дмитрий Семенович Лотте. – М.: Наука, 1968. – 76с.
20. Моисеев А.И. Основные вопросы словообразования в современном русском литературном языке / Александр Иванович Моисеев – Л.: Изд-во ЛГУ, 1987. – 204 с.
21. Огиенко И.И. Иноземные элементы в русском языке: история проникновения заимствованных слов в русский язык / Иван Иванович Огиенко. - Изд.3-е, [репр.]. – Москва : URSS : Книжный дом "ЛИБРОКОМ", 2012. – 136 с.
22. Пономарів О.Д. Сучасна українська мова. Підручник / О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін.; За ред. О. Д. Пономарева. – 2-ге вид., перероб. – К.: Либідь, 2001. – 400 с.
23. Попова Н.О. Структурно-семантичні особливості новітніх лексичних запозичень з англійської в українську мову (90-і рр.. XX ст. – початок XXI ст.): автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01./ Н.О. Попова – Запоріжжя, 2005. – 23 с.

24. Тютюнник В.Ю. Особенности синонимических отношений в русской терминологии градостроительной акустики / В. Ю. Тютюнник // Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках : междунар. науч. конф., 7-8 апр. 2011 г.: тезисы докл. – Днепропетровск: Нова ідеологія, 2011 – С. 402 – 404.

25. Ярова Л.В. Російська морська термінологія судноводіння (лінгвістичний аналіз): автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.02 / Л.В. Ярова. – Дніпропетровськ, 2000. – 21 с.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

26. Duden. Das Fremdwörterbuch, 5., neu bearb. u. erw. Auflage. / hrsg. von der Dudenredaktion. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich, Dudenverlag, 1990. – 832 S.

27. Weekley, Ernest, An Etymological Dictionary of Modern English, John Murray, 1921; reprint 1967, Dover Publications. – Режим доступу : <http://www.etymonline.com/>

27. Библик С.П., Сюта Г.М. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання. – Харків: Прапор, 2012. – 623 с.

28. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / М. Фасмер. – Москва. – Режим доступу : <http://vasmer.slovaronline.com/>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Лілія Беспам'ятна – асистент кафедри теорії та практики перекладу Севастопольського національного технічного університету, аспірантка кафедри германських мов Донецького національного університету.

Наукові інтереси: типологічна та порівняльна лінгвістика в галузі термінотворення.

НОРМАТИВНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ СТАНДАРТИЗАЦІЇ ТА ГАРМОНІЗАЦІЇ НІМЕЦЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ МАРКЕТИНГУ

Світлана ВОВЧАНСЬКА (Тернопіль, Україна)

Стаття присвячена основним проблемам стандартизації та гармонізації терміносистеми маркетингу; наводиться також алгоритм побудови термінологічного стандарту на прикладі термінології маркетингу в сучасній німецькій мові.

Ключові слова: термін, термінологія, маркетинг, стандартизація, гармонізація, термінологічний стандарт, терміносистема.

The article describes the basic problems of standardization and harmonization of marketing terminology system; the algorithm of establishing terminology standard is suggested on the example of marketing terminology in the modern German language.

Key words: term, terminology, marketing, standardization, harmonization, terminology standard, terminology system.

Постановка наукової проблеми та її значення. Динамічний науково-технічний прогрес, що супроводжувався інтенсивним термінотворчим процесом, спричинив необхідність централізовано регулювати розвиток мови, спираючись на системні закономірності її розвитку і функціонування. Процес термінотворення в багатьох сучасних європейських країнах має чітко сформульовані принципи й засади, створено спеціальні термінологічні інституції, які систематизують й стандартизують термінологічні системи.

Стандартизація термінології полягає у виборі певної термінологічної норми та затвердженні її як обов'язкового варіанту для усунення двозначності у спілкуванні. Не є винятком в цьому питанні і німецька термінологія маркетингу. Стандартизація буде успішною за умови, якщо пропонований як нормативний термін буде вмотивованим та зрозумілим для всіх фахових представників цієї галузі знань. Це й усуне наявність зайвих синонімів чи варіантів. Внаслідок продуманого цілеспрямованого термінотворчого процесу вчені прагнуть створити однотипні за семантико-словотвірними характеристиками термінологічні одиниці на позначення схожих за своєю суттю наукових понять, використовуючи однакові префікси, суфікси тощо.

Аналіз останніх досліджень. У ході дослідження основна увага була прикута до вивчення основних питань стандартизації та публікацій вітчизняних фахівців у цій галузі [1; 5; 6], які розглядали стан та перспективи розвитку вітчизняної системи стандартизації.

Проте через брак спеціальних публікацій у сфері питання розроблення термінологічного стандарту в галузі німецького маркетингу організація термінологічної роботи у даній підсистемі економіки потребує детального вивчення.

Метою статті є аналіз та дотримання основних нормативних засад функціональної стандартизації та гармонізації (на прикладі німецької термінології маркетингу). Поставлена

мета переслідує виконання таких завдань: 1) визначення поняття “стандартизація” та “гармонізація”; 2) укладання алгоритму функціонування термінології маркетингу.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження.

Термін як специфічна мовна одиниця, що називає певне наукове поняття, позначає його і вказує на його місце в системі цієї науки, підпорядковується деяким особливим вимогам, найважливіші з яких такі:

- а) “термінові притаманна властивість дефінітивності” [2:12];
- б) “термін повинен бути систематичним” [2:12];
- в) “термінології не притаманна синонімічність, яка заважає взаєморозумінню” [2:13].

Задовольняючи ці вимоги, термін має орієнтувати нас за своїми структурно-граматичними характеристиками, як суть означуваного ним поняття.

Термінотворення – це планомірний процес, що передбачає врахування наявних у певній галузі термінології системних зв’язків, це “цілеспрямований творчий процес, зумовлений взаємодією зовнішніх та внутрішніх мовних факторів” [3:161].

Стандартизація німецької терміносистеми маркетингу – це вироблення термінів-еталонів, термінів-зразків, унормування термінології в Німеччині.

Основи стандартизації термінів було закладено в Німеччині в кінці XIX - на початку XX ст., коли в багатьох терміносистемах виникла потреба впорядкувати нагромаджену термінологію, виявити межі галузевих термінологій, уточнити значення кожного терміна. Теоретичні основи стандартизації термінів розробив німецький учений В. Вюстер.

Термінологічний стандарт укладають за таким алгоритмом (на прикладі німецької термінології маркетингу):

1. систематизація понять терміносистеми маркетингу; поділ її на категорії (предмети, процеси, якості, величини тощо); розмежування родових та видових понять;
2. відбір усіх термінів галузі, взятої для стандартизації (терміни відбирають зі словників різних років видання, статей, підручників, періодики, рукописів та ін. джерел);
3. поділ термінів на групи:
 - а. вузькогалузеві терміни;
 - б. міжгалузеві;
 - в. загальнонаукові (загальнотехнічні); (стандартизації терміносистеми маркетингу повинні підлягати лише вузькогалузеві терміни);
4. відбір із групи термінів-синонімів нормативного терміна (інші терміни подають також, але з позначкою “нерекомендований”);
5. підбирання еквівалентів англійською, французькою, російською мовами з відповідних міжнародних стандартів;
6. формулювання німецькою мовою визначення (дефініції) поняття; рецензування стандарту фахівцем та мовознавцем.

Інформаційні потреби сучасного суспільства вимагають ефективного забезпечення упорядкованої інформації, в першу чергу термінологій у широкому змісті цього поняття, усіх соціальних сфер – управління, виробництва, науки, техніки. Сьогодні у рамках інформаційного вибуху спостерігається масове створення нових термінів і терміносистем. Якість термінологічного забезпечення залежить від вирішення актуальних проблем термінології, в першу чергу проблеми її впорядкування, стандартизації та уніфікації.

Стандартизація – встановлення певної форми термінологічної одиниці за визначеним поняттям і закріплення її у спеціальних (у тому числі й державних) документах. Робота із стандартизації та систематизації термінології маркетингу не втрачає своєї актуальності. Значну роль у цьому процесі відіграють термінологічні словники, які не лише відбивають стан розвитку даної терміносистеми, а й є своєрідними пропагандистами нормативної, удосконаленої, упорядкованої та уніфікованої термінології як вихідної мови, так і мови перекладу. Основною метою стандартизації німецької термінології маркетингу є встановлення однозначної та несуперечливої термінології у всіх видах документації та літератури, створення умов для ідентифікації в мові міжнародних стандартів, забезпечення взаєморозуміння між фахівцями. У зв’язку з цим особливого значення на сучасному етапі розвитку німецької термінології набуває робота з уніфікації (інтернаціоналізації), зміст якої

полягає в досягненні співвіднесення наукових і технічних понять, виражених термінами різних національних мов. При цьому тільки участь лінгвістів, які володіють декількома мовами і необхідними навичками, може забезпечити відповідність терміна встановленим міжнародним нормам. Міжнародний аспект термінологічної роботи полягає, насамперед, в уніфікації понять, побудові єдиних для різних країн раціональних класифікацій та виробленні взаємозалежних визначень, понять. Іншими словами, головним завданням сучасної міжнародної термінологічної роботи є встановлення єдиних погоджених понять, кожне з яких виражається своїм національним за формою терміном.

Насамперед потрібно уніфікувати поняття. Як відомо, завдяки широкому використанню греко-латинських елементів у термінологіях різними мовами, а також широкому запозиченню термінів інших мов нерідко зустрічаються в різних мовах терміни, написання яких однакове або аналогічне, хоча вони виражають різні поняття. Тому особливо важливо уніфікувати значення тих термінів, зовнішня або внутрішня форма яких тотожна або подібна у порівнюваних мовах (псевдоінтернаціональні терміни). Найкращим шляхом вирішення проблеми є встановлення уніфікованих систем понять. Дуже зручно, якщо не тільки поняття двома мовами, але й терміни відповідають один одному (наприклад, за відображеними ознаками, за звуковим складом термінів, написанням тощо). Одночасно дуже бажана уніфікація фонеморфологічних (графічних) оболонок і/або мотивування термінів. Терміни, що за своєю суттю є формами втілення спеціальних понять, що уточнюються за домовленістю професіоналів, незмінно прагнуть до повної інтернаціональності. Міжнародна близькість термінів більш характерна для найновіших галузей науки і техніки (типу кібернетики, ядерної фізики, обчислювальної техніки, космонавтики), поняття та терміни яких поширюються у багатьох країнах майже одночасно. Але складніше становище у старих галузях, особливо в гуманітарних науках із їхньою традиційною приблизністю та недостатньою міжнародною координацією термінів і понять (російське слово фраза, французьке *phrase* “граматичне речення”, англійське *phrase* “словосполучення”). Уніфікація (інтернаціоналізація) стосується п'ятьох елементів у термінологіях:

- 1) понять та систем понять;
- 2) опису понять, тобто дефініцій та ілюстрацій;
- 3) зовнішньої форми термінів, особливо письмової;
- 4) внутрішньої форми, тобто буквального значення складних термінів і термінів, побудованих на переносі значення;
- 5) системи запису термінів, тобто типів писемностей.

Процес формування понять і термінів у окремій мові є відмінний і залежить від багатьох чинників – соціальних, економічних, культурних і лінгвістичних. Відмінні риси паралельних систем понять з одного боку, і подібність на рівні термінів з іншого боку, спричинюють непорозуміння у міжнародному спілкуванні.

Термінологічна робота базується на поняттях, оскільки, відмінності між поняттями не завжди виявляються на рівні термінів. Подібність на рівні термінів у різних мовах необов'язково означає, що позначені цими термінами поняття тотожні. Отже, гармонізацію треба завжди починати на поняттєвому рівні і продовжувати на рівні термінів.

Поряд із стандартизацією понять важливим складовим елементом даного процесу являється також і гармонізація понять. Гармонізація понять і систем понять передбачає порівнювання та узгоджування систем понять в одній мові, поміж мовами чи поміж предметними галузями. Це ніколи не є пряме перенесення однієї системи понять, як такої, в іншу мову [4].

Перед гармонізацією понять системи маркетингу необхідно дослідити подібність і розбіжність між поняттями і системами понять, щоб визначити згармонізованість – здатність до згармонізування. Успішне згармонізування можливе, якщо предметна галузь усталена, відносно тривка та стосується конкретних об'єктів.

Певні труднощі у гармонізації виникають, якщо у предметній галузі існує кілька теоретичних підходів, або предметна галузь нова і швидко розвивається, чи предметна галузь стосується гуманітарних або соціальних наук. Щодо досліджуваної нами фахової мови

маркетингу та її термінології зокрема, можна зазначити, що дана предметна галузь є молодою, достатньо сформованою, проте перебуває в процесі динамічного розвитку.

Передумовою гармонізації понять термінології маркетингу є порівняння понять, позначених термінами в окремих мовах. Цей аналіз визначає, які ознаки понять однакові в окремих мовах, а які – відмінні у цих мовах.

Після цього аналізу фахівці предметних галузі маркетингу вирішують можливість гармонізації понять.

Процедура гармонізування понять маркетингу починається з переліку базових термінів і окреслення системи понять.

Наступним кроком є порівнювання системи понять з усіма відповідними системами понять без погляду на їх усталеність.

Порівняльний аналіз термінів понять маркетингу висвітлює такі аспекти: взаємозв'язки між поняттями, глибину структурованості та типи ознак, використаних для розроблення понять.

Аналіз понять ґрунтується на порівнянні визначень термінів. Після завершення порівняльного аналізу всіх визначень одного поняття визначають, який з пунктів – 1 чи 2 стосується даної ситуації.

1. Терміни різних мов відповідають тому самому поняттю. У цьому випадку подальші етапи не потрібні.

2. Є відмінності щодо змісту та обсягу поняття, або і того, і того. У таких випадках експерти предметних галузей повинні визначити, який з нижчезазначених пунктів стосується даної ситуації.

а) відмінність істотна: це означає, що є кілька різних понять. Кожному поняттю треба дати визначення і знайти його місце у згармонізованій системі понять.

б) відмінність неістотна: отже, потрібне тільки одне поняття. Цьому поняттю треба дати визначення послідовно в усіх мовах і йому треба знайти місце у згармонізованій системі понять.

Згармонізування термінів можливе, лише коли позначувані ними поняття практично тотожні. У процесі гармонізації термінів маркетингу дуже важливо не помилятися через зовнішню подібність термінів

Тип відповідності термінів у різних мовах ґрунтується на однакових чи подібних формах. Форми визнають однаковими чи подібними незалежно від різниці у написанні, словотворчих моделях, вимові чи абетці. Наприклад:

- а) **німецька мова:** *Produkt*
 французька мова: *produit*
 англійська мова: *product*
- б) **німецька мова:** *Katalog*
 французька мова: *catalogue*
 англійська мова: *catalog*
- в) **німецька мова:** *Produktlinie*
 французька мова: *ligne produit*
 англійська мова: *product line*

Існують також комбінації форм – відповідність термінів за формою та значенням. Наприклад:

- а) **німецька мова:** *persönlicher Verkauf*
 французька мова: *vente personnelle*
 англійська мова: *personal selling*

Висновки. Отже, проблема стандартизації та гармонізації німецької термінології маркетингу перебуває у полі зору сучасних термінознавців та лінгвістів, які вважають, що процес гармонізування термінів потрібно здійснювати переважно у предметних галузях, де міжнародна співпраця є спільною і усталеною. Згармонізування на поняттєвому рівні має випереджати згармонізування на рівні термінів. Зусилля щодо згармонізування іноді завершуються пропозиціями замінити усталену термінологію. Однак нові терміни треба все-таки вводити лише на підставі ретельного аналізу переваг і недоліків такої заміни.

Перевага інтернаціонального терміна полягає у тому, що він допомагає порозумітися різним мовним спільнотам, але, з іншого боку, може заважати спілкуватися у межах однієї мовної спільноти.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Дружок В. Деякі аспекти української стандартизованої науково-технічної термінології / Дружок В., Ярмошук Т. // Вісн. Нац. ун-ту "Львівська політехніка". – 2005. – № 538: Проблеми української термінології. – С.49-51.
2. Д'яков А.С. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти / Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. – К. : Academia, 2000. – 217 с.
3. Панько Т.І. Українське термінознавство / Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. – Л. : Світ, 1994. – 216 с.
4. Термінологічна робота. Гармонізування понять і термінів: ДСТУ ISO 860–99. – [Чинний від 1999-11-19]. – К. : Держспоживстандарт України, 2000. – 8 с.
5. Цюцюра С.В. Метрологія, основи вимірювань, стандартизація та сертифікація: Навч. Посіб. – 2-ге вид., переробл. і допов. / Цюцюра С.В., Цюцюра В.Д. – К. : Знання, 2005. – 242 с.
6. Юзьків Я. Узагальнена оцінка ситуації у сфері стандартизації та суміжних видів діяльності / Юзьків Я., Цициліано О// Стандартизація. Сертифікація. Якість. – 2008. – № 3(52). – С.25-39.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Вовчанська – викладач кафедри німецької мови навчально-наукового інституту міжнародних економічних відносин імені Богдана Гаврилишина Тернопільського національного економічного університету.

Наукові інтереси: термінознавство, німецька фахова мова маркетингу, дериватологія.

ІНШОМОВНІ ПРОПРІАЛЬНІ ОДИНИЦІ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ СКЛАДНИК ЕРГОНІМІКОНІВ СТОЛИЦЬ

Юлія ДІДУР (Одеса, Україна)

У статті розглядаються іншомовні вкраплення у ергонімікони трьох столиць – Лондона, Києва та Москви. Також тут аналізуються дані щодо мов-донорів та робиться спроба висвітлення основних ергонімотворчих процесів з огляду на поліетнічність досліджуваних міст та відповідну специфічність картини світу їх мешканців.

Ключові слова: ергонімікон, ергонім, Лондон, Київ, Москва, мова-донор, іншомовне вкраплення.

Foreign elements in the ergonymicons of three capitals – London, Kyiv, and Moscow – have been in the focus of this paper. The data on the source languages for the investigated foreign elements have been analyzed. An attempt has been made to trace the main ergonymic creative tendencies in the three capitals, taking into consideration their polyethnic composition as well as the specific world mapping of their citizens.

Key words: ergonymicon, ergonym, London, Kyiv, Moscow, source language, a foreign element.

На даному етапі нашого дослідження, яке в цілому присвячене вивченню різних аспектів функціонування ергонімів – власних назв груп людей, привернув увагу той факт, що у Лондоні, Києві та Москві існує велика кількість закладів харчування з назвами, які подаються не рідною мовою. Скажімо, історія Великобританії, яка складалася з низки завоювань цієї території Римською імперією, германськими племенами, вікінгами, норманськими військами, призвело до утворення країни з населенням з вкрай заплутаною генетичною базою. Англійська ідіома «melting pot» добре відбиває історичні процеси, які відбувалися на цій поліетнічній території. Сьогодні Лондон є однією з світових столиць з населенням в вісім з половиною мільйонів жителів [9]. За різними рейтингами він посідає місце у першій двадцятці або тридцятці великих міст світу [10]. Велика цікавість до ергонімії з одного боку, а з другого – повна відсутність комплексного аналізу походження ергонімів трьох столиць, дають змогу говорити про **актуальність** цього дослідження.

Об'єктом дослідження було обрано ергонімікони Лондона, Києва та Москви, **предметом** – іншомовні ергоніми цих міст. **Матеріалом** дослідження послуговували власні назви на позначення закладів харчування, які було обрано з рейтингів популярності, оприлюднених у ЗМІ [6; 7; 8]. Загальна кількість прикладів, які було обрано для цієї статті, 300 одиниць (по 100 ергонімів найпопулярніших закладів з кожного міста). **Метою** статті є опис іншомовних ергонімів трьох столиць зі встановленням мов-донорів та основних тенденцій щодо створення такого типу ергонімів.

Всі три столиці мають щонайменше три спільних риси: по-перше, вони мають складну, драматичну й довгу історію, по-друге, їх населення на сучасному етапі налічує мільйони

мешканців. Все це не могло не вплинути на формування їх концептуальної картини світу, яку О. О. Селіванова термінує як «представлення у свідомості інтеріоризованого людиною світу» [4: 300]. Картина світу за Гумбольдтом уособлює дух народу [4: 300] та фіксується за допомогою мовної картини світу. На думку В. А. Маслової, «мовна картина світу відбиває національну картину світу і може бути виявленою у мовних одиницях різних рівнів» [3: 51].

Англомовна етнічна картина світу, зокрема, знаходить своє втілення у онімичному просторі англійської мови, те ж саме відбувається й у інших містах. Зрозуміло, переважна кількість ергонімів належить англійській мові, наприклад, *North Road, Maze, Charlotte's Place* та багато інших (загальна кількість – 59%). Мовою високої моди та високої кухні є французька, яка за кількістю використань у аналізованих ергонімах посіла друге місце (14%), наприклад, *Galvin Bistrot de Luxe* чи *Roux at The Landau*. Італійські назви також виявилися частотними у сучасній лондонській ергонімії, що може бути зумовлено популярністю середньоземноморської кухні взагалі та італійської конкретно, наприклад, *Tinello* чи *Locanda Locatelli* (9%). Чи не найчисленнішими є китайські ергоніми, наприклад, *Hakkasan* чи *Kai*. Це може бути зумовлено великою кількістю мігрантів-китайців у столиці Великобританії, а також популярністю китайської культури й традицій, наслідком чого є 5% китайських ергонімів у Лондоні. Японські ергоніми теж зустрічаються у нашому списку, наприклад, *Umi* чи *Roka*. Загальна кількість таких назв становить 4%. Іспанські назви також виявилися частотними і складають 4% від загальної кількості ергонімів Лондона, наприклад, *Viajante* чи *Cambio De Tercio*. Індійська кухня є досить поширеною у Європі, у тому числі у Лондоні, наслідком чого є функціонування багатьох індійських ергонімів на мові хінді, на кшталт *Taayabs* чи *Rasoi Vineet Bhatia* (4%). Одна назва належить грецькій мові – ергонім *Hedone*.

Загальний стан щодо походження ергонімів міста Лондона можна унаочнити у наступній таблиці:

Таблиця 1

Мови-донори ергонімії Лондона

Місце	Мова	Кількість (%)
1	Англійська	59
2	Французька	14
3	Італійська	9
4	Китайська	5
5	Японська	4
6	Іспанська	4
7	Хінді	4
8	Грецька	1

Ергонімікон Києва демонструє дослідникам два типи іншомовних вкраплень – ті, що подаються українською мовою, та ті, що подаються іноземною. Прикладами можуть слугувати назви ресторанів: *Ле Борщ* та *Яні*, чи *Beer Point* та *Dragée*. Особливим типом ергонімів, якого не виявлено у Лондоні, є такий, що поєднує дві мови у одній назві, наприклад, *BEEF М'ясо & Вино*, *Casa del М'ясо* чи *Люди. Casual Food*. Така розбіжність викликана, на нашу думку, різницею у алфавітах: латиниця зрозуміліша мешканцям Лондона, а от не всі мешканці Києва можуть її декодувати. Саме тому у Києві українською мовою подається підказка щодо специфіки даного закладу харчування, бо ергонім має перш за все виконувати функцію інформативну, а також, для бізнесу не менш важливу, рекламну. Цікавими є два випадки подання російських слів або їх частин латиницею: *Dom* та *Утка Bar*.

Що стосується мов-донорів у структурі ергонімікону Києва, то основний загаль складають англійська та російська, наприклад, *Goodman* чи *Толстий лев* (16 та 11% відповідно). Російська мова є дуже поширеною на теренах України через спільну з Росією радянську історію, через потужний процес русифікації, через який проходила наша країна, через численні родинні зв'язки наших народів. Англійська ж мова у останні десятиріччя перетворилася на *lingua franca* сучасного світу, на мову глобалізації, ЗМІ, у тому числі Інтернету. Вона стає дедалі зрозумілішою проценту мешканців нашої країни, особливо

молодшого віку, саме через ці тенденції. Результатом є поява ергонімів англомовних, які складають 16% з досліджуваного матеріалу, наприклад, *Meat & Fish*, *Mister Cat* чи *Tarantino Grill & Wine Bar*. Всесвітня популярність італійської та французької кухонь призвела до появи досить великого кола ергонімів, на кшталт *Pizzeria Napulé*, *Quanto Costa* чи *Dragée* (7 та 2% відповідно). Новітня мода на азіатську кухню послугувала причиною появи японських та китайських ергонімів у всьому світі. Серед обраних нами ергонімів є одна така японська назва: *Tanuki*. Вона подається не ієрогліфами, а латиницею задля кращого розуміння потенційними відвідувачами.

Шляхи походження ергонімів Києва наочно представлені у наступній таблиці:

Таблиця 2

Мови-донори ергонімії Києва

Місце	Мова	Кількість (%)
1	Українська	60
2	Англійська	16
3	Російська	11
4	Італійська	7
5	Контамінація	4
6	Французька	2
7	Японська	1

Московський ергонімікон також демонструє багатомовність при значній перевазі назв, що подаються рідною мовою. Так, російськомовні ергоніми складають 65%. Серед них є такі, що повністю чи частково подаються латиницею: *Мару Vanna*, *Novikov* (4%). Друге місце посідають англомовні ергоніми, що збігається з київською тенденцією, наприклад, *Beefbar* чи *Corner Burger* (18%). Як і у двох попередніх етапах дослідження, ту саму тенденцію щодо популярності французької та італійської кухонь бачимо у московському ергоніміконі, наприклад, *Delicatessen*, *Il Forno* чи *Osteria numero Uno* (2 та 8% відповідно).

Азіатська кухня теж є популярною у Москві, через що нами знайдено 2 японські назви кафе, одна з яких подається кирилицею, а друга – латиницею: *Марукамэ* та *Zu Café*, у останньому випадку додається також англомовне слово на позначення типу закладу. Унікальними для нашого дослідження були німецьке, карибське та грузинське найменування: *Noor*, *Barbados* та *Saperavi Café*.

Загальні тенденції щодо лінгвальних уподобань ергонімоніаторів унаочнено у наступній таблиці:

Таблиця 3

Мови-донори ергонімії Москви

Місце	Мова	Кількість (%)
1	Російська	65
2	Англійська	18
3	Італійська	8
4	Контамінація	4
5	Французька	2
6	Грузинська	1
7	Німецька	1
8	Японська	1

Можемо висновувати, що ергонімікон аналізованих міст відбиває історичні та сучасні міграційні тенденції, наслідком чого стає певний космополітизм онімного простору, одночасно із збереженням культурних традицій різних етносів. Кількість мов-донорів аналізованих міст майже однакова, але у Лондоні та Москві їх трошки більше, що може бути викликаним більшою кількістю мігрантів через культурну та економічну привабливість цих міст. У той же час у ергонімії Лондона відсутні контаміновані назви, на відміну від ергонімів Києва та Москви, де потенційно можливі не тільки мовна гра, а й помилки. Передбачуваним

вважаємо той результат, що у ергоніміконах Києва та Москви за рідною мовою розташована англійська як мова сучасних глобалізаційних процесів. Проведене дослідження дозволяє краще зрозуміти природу мовної свідомості носіїв різних мов з огляду на загальні тенденції. Н. В. Уфимцева пропонує прийняти точку зору О. О. Леонтьєва, згідно з якою такі поняття, як **мовна свідомість** та **образ світу** є рівноцінними: «Образ світу (або етнічна картина світу) ... уміщує в собі всі суттєві ... знання, необхідні для адаптації кожного її члена до оточуючої природної та соціальної середовища» [5: 205]. Тож, **мовна особистість**, за Н. В. Бардіною, може бути трьох типів: **етнолінгвальною**, у якій збігається етнічна приналежність та вживані мовні елементи, **лінгвальною**, тобто такою, яка ототожнила себе на мовному рівні з іншим етносом, та **контамінаційною**, яка усвідомлено зберігає етнокультурний принцип діакритизації світу своїх предків, але користується іншим мовним кодом [1: 23]. Як це бачимо у досліджуваному матеріалі, етнолінгвальність у сучасному ергонімічному просторі переважає, наслідком чого є часте використання рідної для номінатора мови у процесі ергонімічної творчості, що добре співвідноситься з сучасними лінгвальними чинниками ергонімічної номінації, серед яких Н. В. Кутуза відмічає запозичення іншомовних лексичних одиниць [2: 128]. Подальші розвідки плануємо присвятити з'ясуванню шляхів утворення ергонімів аналізованих міст та створенню загальної класифікації ергонімів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бардіна Н. В. Мова як ознака нації: три вири проблеми / Н. В. Бардіна // Філологічні дослідження. – Одеса : ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2009. – С. 17-25.
2. Кутуза Н. В. Ономастичний статус товарних знаків та ергонімів / Н. В. Кутуза // Філологічні дослідження. – Одеса : ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2009. – С. 128-132.
3. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика: Учебное пособие / В. А. Маслова. – Минск : ТетраСистемс, 2004. – 256 с.
4. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
5. Уфимцева Н. В. Археология языкового сознания: первые результаты / Н. В. Уфимцева // Язык. Сознание. Культура. Сборник статей / Под. ред. Н. В. Уфимцевой, Т. Н. Ушаковой. – М. – Калуга : ИП Кошелев А. Б., 2005. – С. 205-216.
6. <http://www.allinlondon.co.uk/ultimaterestaurants/countdown.php?page=1>
7. http://www.afisha.ru/msk/restaurants/restaurant_list/best_in_moscow/
8. <http://www.restoran.ua/kyiv/restoran/>
9. <http://www.worldatlas.com/citypops.htm>
10. http://en.wikipedia.org/wiki/World's_largest_cities

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Дідур – здобувачка кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова, викладач кафедри іноземних мов Одеського національного економічного університету.
Наукові інтереси: ономастика, когнітивна ономастика, ергонімія.

ОСОБЛИВОСТІ ФАХОВОЇ ПІДМОВИ ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

Ростислав ДМИТРАСЕВИЧ (Львів, Україна)

У статті проаналізовано особливості фахової мови юридичної психології. Виявлено 5 страт з підстратами, які розглядаються як підмови фахової мови.

Ключові слова: фахова мова, термін, терміносистема, термінологія, підмова, психологія, юридична психологія.

The peculiarities of special language of juridical psychology are analyzed in the article. Five branches with sub-branches are defined. They are considered as sublanguages of the special language.

Key words: language for specific purposes, term, terminological system, terminology, sublanguage, psychology, juridical psychology.

Невпинний розвиток науки й техніки вносить значні зміни до мовної та концептуальної картин світу, в декілька разів примножуючи в словниковому складі мови фахову лексику. В умовах науково-технічної революції гостро зростає потреба у нових номінаціях. Саме цим пояснюється велика зацікавленість до вивчення проблем, пов'язаних з термінознавством. З-поміж багатьох галузевих термінологічних систем, які потребують негайної уваги мовознавців і термінологів, перебуває й терміносистема юридичної психології.

Англійська термінологія юридичної психології охоплює спеціальну фахову лексику, яка досі не була предметом дослідження. Юридична психологія сформувалася на стику психологічної та юридичної наук, що позначилося на якісних характеристиках її метамови та взаємодії з міжгалузевими термінами національного й інтернаціонального фонду.

Англійська термінологія юридичної психології завдяки низці властивих тільки їй ознак є для термінознавства унікальним об'єктом. Однією з таких ознак є те, що вона об'єднує терміни права як форми суспільної свідомості і терміни психології – суспільної науки. Крім того, англійська термінологія юридичної психології характеризується значно більшим розмаїттям спеціальних сфер застосування порівняно з іншими терміносистемами. Відмінною рисою термінології юридичної психології є використання термінів із багатьох наук, деякі з них юридична психологія використовує як допоміжні, інші ж є базою для вирішення психологічних проблем.

Наразі питання юридичної термінології як важливої складової англійської мови права, знаходяться у центрі уваги багатьох дослідників: Д. Мелінкоффа, Д. Крістала, Д. Дейві, П. М. Тірси, І. І. Борисенка, В. І. Карабана, І. С. Квітко, Т. Р. Кияка, А. В. Крижанівської, Е. Ф. Скороходька, О. А. Шаблія, Е.С. Мовчун та інших. Такий інтерес пояснюється тим, що власне юридичні терміни як інформативно і функціонально важлива частина мови права вимагають найбільшої уваги, бо саме словниковий склад мови реагує на зміни в суспільному житті, поповнюючись новими словами і виразами.

Проте, менш чисельними є дослідження психологічної термінології. Предметом дослідження були структура та походження української сучасної психологічної термінології [2]; шляхи формування та функціонування термінології інженерної психології у німецькій мові [6]; структурно-семантичні особливості психологічної термінології у сучасній російській мові [11]; лінгвокультурна концептосфера психологічної науки [10]; семантика, деривація та функціонування номінацій терміносфери «психологія розвитку» [9] та деякі інші. Англійська термінологія юридичної психології досліджується вперше.

Фахова мова як сукупність одиниць всіх рівнів мовної системи використовується у певній сфері спілкування [1: 34). Основними функціями фахових мов є максималізація їхньої ефективності - за рахунок стиснення інформації, скорочення обсягів, прискорення темпів передавання інформації [8: 36].

Поняття «фахова мова» (нім. «Fachsprache») вперше з'явилося у німецькій лінгвістиці. Німецький лінгвіст Лотар Хоффман визначає фахову мову як «сукупність усіх мовних засобів, які використовуються у спеціально окресленій комунікативній сфері з метою досягнення порозуміння між усіма фахівцями галузі» [12 : 48]. Найважливішим у дослідженні фахових мов є «стосунки фахових мов і національної літературної мови» [12 : 48]. Фахова мова визначається як «сукупність всіх мовних засобів, які використовуються в спеціально окресленій комунікативній сфері для досягнення розуміння між фахівцями певної галузі» [12 : 53]. Крім того, слід також враховувати, що функціонування певної мови забезпечується чітко встановленою термінологією [4 : 93]. Фахова мова – це мова, яка має словниковий склад, норми для вибору та використання загальнонавжаних лексичних і граматичних засобів. Сукупність мовних засобів – це не лише фонетичні, морфологічні й лексичні елементи та правила синтаксису, але й їхня функціональна взаємодія [12 : 34].

За рівнем абстрагування Т. Кияк умовно поділяє фахові мови на декілька видів:

- 1) "найвищий ступінь абстрагованості (символи, формули - базові теоретичні науки);
- 2) високий ступінь (експериментальні науки - комунікація між науковцями, технічними працівниками);
- 3) ступінь абстрагованості (мова з великим обсягом фахової термінології і чітко обумовленим синтаксисом - прикладні науки);
- 4) низький ступінь (мови з доволі значним обсягом фахової термінології);
- 5) дуже низький рівень абстрагованості (мови з незначною кількістю фахових термінів та незв'язаним синтаксисом: сфера споживання, торгівля)" [5].

Загальнонаціональна мова складається з окремих фахових мов. У британській та американській лінгвістиці для позначення фахово маркованої лексики використовують термін «*language for special purposes*» (LSP) – «мова спеціального призначення», який

увійшов у вжиток на кінці ХХ століття. Під спеціальним призначенням розуміють сфери суспільних відносин (наука, економіка, право, мистецтво, медицина тощо) [12].

Лінгвісти подають різні дефініції терміна «фахова мова». Фахова мова – середовище народження й розвитку термінології. Вважаємо, що «фахова мова» – це сукупність усіх мовних засобів, які використовують у конкретній сфері, щоб забезпечити взаєморозуміння комунікантів; варіант загальноновживаної мови, який слугує основою до пізнання та визначення фахових об'єктів їхнього дослідження та розуміння, а також для специфічних комунікативних потреб фаху.

Фахова мова – це засіб для оптимального порозуміння фахівців щодо проблем свого фаху; для неї характерні специфічна фахова лексика і спеціальні норми вибору, застосування і частотність загальнономовних лексичних та граматичних засобів. Вона існує не як самостійна форма прояву мови, а актуалізується у фахових текстах, які, окрім шару фахово-мовного, містять завжди і загальнономовні елементи. Фаховій мові властиві певні ознаки. Оскільки кожна з них має власні традиції, що склалися історично, тому виявляються й певні притаманні їй власні особливості, пов'язані не лише з фахом, а й з мовним вираженням. Тобто специфічна лексика фахових мов не є однорідною. У лінгвістичній літературі виділено такі **ознаки фахової мови**:

- співвідношення з певною предметною галуззю;
- специфічний набір мовних одиниць;
- вибір та використання мовних структур загальноновживаної лексики в межах фахової мови;
- дотримання норм літературної мови на рівні морфології, лексики, синтаксису й організації тексту;
- наявність писемної та усної форм;
- специфічне коло користувачів;
- обмежена порівняно з загальною мовою кількість функцій;
- базування на системі загальнонаціональної мови [7].

Усі фахові мови виконують дві основні **функції**:

- функцію позначення, найменування вузькопрофесійних спеціальних понять і систем понять (предметів, ознак, дій, процесів);
- функцію особливого найменування загальноновідомих понять, що надає цьому поняттю підвищеної виразності, експресивності, емоційності.

Фахова мова юридичної психології – це професійна мова юридичних психологів. Роль юридичного психолога в слідчих діях зводиться до 10 основних дій:

1. Salience.
2. Suspect elicitation.
3. Suspect prioritisation.
4. Offender location.
5. Linking crimes.
6. Prediction.
7. Investigative decision-making.
8. Information retrieval.
9. Evaluation of information.
10. Preparing a case [13].

Здобутки психології є корисними для слідчих дій на двох рівнях:

Psychology can contribute to these operational matters at two levels. Most significantly, investigative psychologists are able to provide substantive knowledge, based on empirical studies, and these studies can, increasingly, provide direct answers. Secondly, psychology can provide a framework for understanding the processes that police must go through in attempting to find the answers. Conceptualising these processes in familiar terms allows psychologists to suggest improvements [13].

Накладання моделі Л. Хофмана на англійську фахову мову юридичної психології дозволяє виділити п'ять страт, кожна з яких має свої підстрати, які ми розглядаємо як підмови фахової мови юридичної психології:

I. Підмова теоретичних фундаментальних наук юридичної психології.

Суміжний характер юридичної психології, зумовлений її тенденціями і тяжінням, з одного боку, до загальної психології, а з другого – до юриспруденції, спричиняє певні труднощі у формуванні її системи. Побудова системи юридичної психології за принципами загальної психології означала б не розв'язання проблеми, а коментування окремих психологічних закономірностей фрагментарними відомостями з галузі юриспруденції, тобто поширення проблем власне юридичної психології в константному і пошуковому матеріалах загальної психології.

З огляду на це система юридичної психології має бути сформована на інших принципах, що відповідають завданням становлення і розвитку науки, підпорядкованим тим її закономірностям, дослідження яких забезпечує найбільш плідний розвиток широкого кола юридичних наук. Дослідження у цій галузі знань логічно узгоджуються з усіма формами і видами правової діяльності, тому в їхню основу покладено об'єктивно існуючі комплекси правових знань.

1. Теорія психології: *psychology/ psychology and law.*

2. Теорія юриспруденції та права: *law, law enforcement, justice.*

Юридична психологія як наука вивчає психологічні закономірності у системі «людина – право» і спрямована на оптимальне виконання юридичної діяльності.

II. Підмова експериментальних наук юридичної психології.

Юридична психологія вивчає зміни психічних властивостей осіб, щодо яких здійснюється правосуддя слідчих дій і встановлення психологічного контакту, зокрема аналіз психічних особливостей особи, яка виконує функції свідка в судочинстві; вивчення закономірностей, що стосуються зміни психічних властивостей особи, яка вчинила злочин; виникнення і формування психічних властивостей особи, що сприяють протиправним діям; розвиток і формування психічних властивостей особи в процесі злочинного діяння; формування психічних властивостей особи при здійсненні різних функцій у судочинстві; зміна психічних властивостей особи, яка вчинила злочин, у процесі перевиховання; зміна і формування психічних властивостей особи у профілактичній діяльності.

Дослідження: “Psychometrics” / “Психометрія - інструментарій кількісного вимірювання індивідуально-психологічних особливостей особистості; “Psychodiagnostics” / “Психодіагностика - методи та способи визначення психологічного діагнозу; “Forensics” / “Судова експертиза”, методи та інструментарій судових експертиз.

Експерименти:

experiments for the defence/ prosecution, eyewitness testimony, psychological tests, forensic profiling, jury selection, clinical interviews, behavioral program therapy.

III. Підмова прикладних наук:

Види психології:

clinical and counseling psychology; forensic psychology, social psychology, investigative psychology, correctional psychology.

Юриспруденція:

legal aspects: criminal and civil law.

IV. Підмова матеріального виробництва:

Об'єкти інфраструктури:

prisons, hospitals, law enforcement settings, court.

V. Підмова сфери вживання.

Спеціальне мовлення як спосіб спостереження статусної дистанції між представниками різних соціальних груп, зазначаючи, що «завдання професійного мовлення – забезпечити точне і містке позначення предметного світу відповідної професії» [3 : 66-67].

Професійна мова юридичного психолога – це метамова юридичної психології, яка є комплексною наукою.

Підмова учасників:

1. psychologist – offender – victim

2. psychologist – victim.

3. psychologist – defence.

4. psychologist – prosecution.
5. psychologist – investigating officer.
6. investigating officer – offender

Offenders:

juvenile offenders, pedophiles, spousal abusers, psychopaths, terrorists, people suffering from mental disorders, sex offenders, etc.

Таким чином, фахова підмова юридичної психології має свою специфіку, яка проявляється у підмові учасників фахового спілкування у різних режимах та різному оточенні, підмові експериментальних досліджень, яка враховує психічні та психологічні особливості осіб, які залучені у професійну комунікацію.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. С. Д. Берсенева. Статистика классов слов в речи обиходно-бытового и научного стилей в немецком языке/ С.Д. Берсенева // Теория и практика лингвистического описания разговорной речи. – Горький, 1968. – 127 с.
2. Веклинець Л. М. Структура і походження сучасної української психологічної термінології : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / Леся Михайлівна Веклинець ; НАН України, Ін-т укр. мови. – К., 1997. – 226 с.
3. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс: монография. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
4. Т. Р. Кияк Проблема лингвистического упорядочивания терминологии/ Т.Р. Кияк // Лексикология. Терминоведение: сб. науч. тр. – М.: Наука, 2003. – с. 90-93.
5. Т. Р. Кияк. Мотивированность лексических единиц. Качественные и количественные характеристики: Монография. - Львов, 1988. - 162 с.
6. Клестер А. М. Пути формирования и функционирование терминологии инженерной психологии в немецком языке: Автореферат диссертации на соискание ученой степени канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки» / А. М. Клестер ; Омский гос. техн. ун-т. – Омск, 2006. – 23 с.
7. Массалина И.П. Дискурсивные маркеры в английском языке военно-морского дела / И.П. Массалина, В. Ф. Новодранова. – Калининград: Изд-во «КГТУ», 2009. – 277с
8. Морозова Г.И. Роль науки о терминах/ Г.И. Морозова// Научно-техническая терминология: науч.-реферат. сб. – М., 2000. – Вып 1. – С. 34-36.
9. Телятникова И. В. Семантика, деривация и функционирование номинаций терминосферы «психология развития» : Автореферат диссертации на соискание ученой степени канд. филол. наук : 10.02.01 «Русский язык» / И. В. Телятникова ; Федеральное агентство по образованию Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Ставропольский государственный университет». – Ставрополь, 2007. – 22 с.
10. Трещева Е. Ю. Лингвокультурная концептосфера психологической науки : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19 «Теория языка» / Елена Юрьевна Трещева ; Волгогр. гос. пед. ун-т. – Волгоград, 2011. – 193 с.
11. Хайбулина Г. Н. Структурно-семантические особенности психологической терминологии в современном русском языке : автореферат диссертации на соискание ученой степени канд. филол. наук : 10.02.01 «Русский язык» / Г. Н. Хайбулина ; Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Башкирский государственный университет». – Уфа, 2012. – 24 с.
12. Hoffmann L. Kommunikationsmittel Fachsprache: Eine Einführung. – Tubingen: Gunter Naer, 1985. – 307 S.
13. Youngs, Donna E. and Canter, David V. (2006) Introducing Investigative Psychology. In: Psychology and Law. Juta & Co ltd, Cape Town, South Africa, pp. 321-342. – Режим доступу: <http://www.iaip.org/uploads/library/key%20ip%20publications/Beyond%20Offender%20Profiling.pdf>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ростислав Дмитрасевич – асистент кафедри іноземних мов факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: англійська юридична термінологія.

МОТИВАЦІЙНІ МОДЕЛІ НОМІНАЦІЙ НА ПОЗНАЧЕННЯ ОДИНИЦЬ ВИМІРЮВАННЯ, ЯКІ ВИКОРИСТОВУВАЛИСЬ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВ)

Лілія ЖУК (Рівне, Україна)

У статті розглядаються мотиваційні моделі номінацій на позначення одиниць вимірювання, які використовувались у сільському господарстві. Дослідження виконано на матеріалі лексикографічних

та етнографічних джерел XIX ст., в українській та французькій мовах. Наведені критерії моделювання номінацій досліджуваної групи лексем в обох мовах.

Ключові слова: мотиваційна модель, лексична та структурна мотивованість, мотиватор.

The article deals with the study of motivational models denoting units of measurement that were used in agriculture. The research is based on the material lexicographical and ethnographic sources XIX century, in Ukrainian and French. The criteria modeling nominations are studied in both languages.

Key words: motivational model, lexical and structural motivation, motivator.

У контексті одиниць вимірювання можна виокремити певну кількість мотиваційних моделей, за якими відбувається розгортання семантики номінацій на позначення одиниць об'єму та площі, що використовувалися у сільськогосподарській діяльності в українській та французькій мовах. **Матеріалом нашої розвідки** стали номінації, вибрані методом суцільної вибірки з лексикографічних та етнографічних джерел XIX ст., в українській та французькій мовах. Дослідження такого характеру ще не проводилось в українському мовознавстві, що зумовлює **актуальність** роботи.

Доцільним вважаємо згадати, що мотиваційні процеси розглядалися Є.Л. Березович, О.Й.Бліновою, Н.Д. Голєвим, Т.Р. Кияком, О.О. Селівановою, С.М. Толстою, та іншими.

В колі інтересів С.М.Толстої знаходяться семантичні моделі як репрезентація регулярних мотиваційних відношень, що охоплюють цілі класи слів, або семантичні поля. Ці поля можуть бути широкими або досить вузькими, зі зворотною мотивацією, при цьому у «мотивованому» полі семантична єдність слів носить категоріальний характер, а формальне вираження відбувається через загальну семантику суфіксальної морфеми. Толстая виділяє і «предметні» поля, в котрих семантична єдність носить предметний характер і отримує формальне вираження через спільність кореневої або «ключової» морфеми; тим не менш в обох випадках можлива й повна формальна тотожність мотивуючого та мотивованого слова [7: 113-114]. Дослідниця вказує на наявність регулярних мотиваційних моделей, які пов'язують номінаційні одиниці поля географічної термінології з анатомічною, будівельною лексикою, номінаціями посуду, ткацького начиння, з різними напрямками мотивації та «паралельними» номінаціями з однією мотивацією в різних семантичних полях [7: 115-116].

Є.Л. Березович розглядає «рівень мотиваційного значення імені», зокрема на прикладі топонімів. Розглядаючи смислове наповнення власних назв в його етнокультурному аспекті, автор враховує перш за все вертикальний вимір («розгортання семантичної перспективи від семени до семантичного поля»), оскільки горизонтальний («семантичне розсіювання») носить факультативний характер [1: 61]. У вертикальному вимірі окрім наявності у власних імен конотацій, пов'язаних з міфом, Є. Березович виділяє і не міфологічні моделі мотивації топонімів. Серед них показовими є такі моделі, як «гідрооб'єкт ← їжа», «гідрооб'єкт ← напій», ситуативні моделі «поява гідрооб'єкта через пролиття напою» [1: 69-70], моделі, що позначають початкову точку шляху та завершення маршруту, числові моделі, географічний об'єкт – динаміка рис характеру людини.

У сфері мотивації Н.Д. Голєв виділяє два типи відношень: ті, що базуються на синтагматичності, та ті, що базуються на парадигматичності. За його твердженням, сфера саме синтагматично-метонімічних відношень є найширшою, бо метонімія передбачає імплікацію певних компонентів мотивуючої синтагми в мотиваті. До ряду словотворчих моделей відносяться ті, які ґрунтуються на метонімічних відношеннях не лише між предметами за суміжністю, але й між діями та ознаками. Якраз глобальність метонімічних відношень уможливило існування різних мотиваційних моделей за агентивними, обставинно-агентивними, означальними відношеннями тощо [4: 31-42].

Блінова О.Й. детально розглядає типи мотивованості слова і пропонує їх класифікацію: за способом мотивування – відносна та абсолютна (звуконаслідування), за засобом мотивування – фонетичний або звуковий, морфологічний та семантичний типи, при цьому в словах з мотивованістю морфологічного типу виділяють лексичну та структурну мотивованість, а за ступенем мотивованості – повна та часткова [3: 64-70].

Отже **метою** нашої статті є спроба виокремити та проаналізувати мотиваційні моделі творення номінацій на позначення одиниць об'єму та площі, що використовувалися у сільськогосподарській діяльності в українській та французькій мовах. Зі згаданої мети випливає конкретне завдання – віднайти спільні та відмінні риси в моделях двох мов.

У такому парадигматичному зрізі пропонуємо виокремити ті мотиваційні моделі, за якими сформувалась парадигма номінацій, що позначають одиниці вимірювання у сільському господарстві.

У обраній лексико-семантичній групі одиниць виміру звуконаслідування не є характерним в процесі утворення нових номінацій, відповідно не може йти мова про лексеми з абсолютною мотивацією, тому ми розглядаємо моделі, які відносяться до морфологічного та семантичного типу.

Модель: назва міри об'єму ← назва посудини, ємкості, що вміщує певну кількість речовини.

Для даної групи характерною є повна мотивованість, коли слова мають і лексичну, і структурну мотивованість, зокрема «лексико-семантичні варіанти слова, звучання яких повністю мотивоване через співвіднесеність з вихідною лексичною одиницею, а структурна мотивованість виражена імпліцитно за рахунок відповідної семантичної моделі, що характеризує даний тип метафоричного зв'язку» [3: 64-70].

Так, ця модель представляє низка номінацій в українській та французькій мовах. Порівняймо укр. *відро* – відро → міра рідини, малоросійське відро розділялось на 10 кварт [2: 76]; *міртук* – відро для доїння у гуцульських пастухів, ємкістю близько одного літра → міра для вимірювання молока, іноді води [5: 432; 6: 209]; *корець* – ківш → міра рідини, що дорівнює чотирьом восьмухам, та міра хлібна [2: 192]; *коробка* – корзина → хлібна міра [2: 194]; фр. *cade* «бочка» → міра ємкості, що дорівнювала 1000 літрів (від лат. *cadus* «бочка» [15 (1: 450)]; *sac* «торба» → давня міра для зерна, що дорівнювала двом *setier* (див. далі в тексті *setier*) [17: 375]; *polquin* або *poquin* «торба, сумка» → одна з найдавніших булонських мір для сипучих речовин, номінація походить з кельтської мови: *rocadh* «торба, сумка») [11: 244]; *pichet* «глечик» → міра для зерна [11: 243], міра для солі, зерна [18 (2: 111)]; *manne* «велика корзина з ручками» → одиниця міри для каштанів, квасолі, картоплі, котра вміщувала два буассо [18 (2: 10)] (словник Dictionnaire de la langue française d'Emile Littré вказує на походження лексеми від германського *manne*; пор. англ. *maund*) [15 (3: 427)].

Модель: одиниця виміру довжини ← інструмент для вимірювання

В українській та французькій мовах ця модель представлена лексико-семантичними варіантами з повною мотивацією:

Шнур – 1) мотузка, 2) міра довжини, що дорівнювала 21 сажень [5: 2920]; *різка* – 1) тонка гілка, прут, 2) міра землі, що дорівнювала 2 ½ морга [5: 2264]; *chaîne* – 1) ланцюг, 2) одиниця вимірювання довжини при межуванні, ланцюг певної відомої довжини, що використовувався для вимірювання довжин на земельній ділянці [15 (1: 537-538)]; *hate* – 1) рожень, 2) одиниця вимірювання землі, що використовувалась і для орної землі (з лат. *hasta* – жердина, спис) [13: 450]; *corde* – 1) мотузка, 2) сільськогосподарська міра довжини [18 (1: 226)]; *gaule* – 1) жердина, 2) сільськогосподарська міра довжини (з нормандськ. та пікард. *vaule*, готське *valus*, фризьке *walu* «палиця»; А.Ж. Верр'є припускає кельтське походження: бретонське *gwalen* – пруттик, лозина; корнуольське *guaylen* [18 (1: 428)]); *perche* «шест, жердина» земельна міра, одиниця виміру площі, що могла дорівнювати 18-20-22 футам залежно від області, однак при цьому 100 *perche* завжди дорівнювали одному арпану (*arpent*) (від лат. *pertica* – шест, жердина; землемірна жердина) [15 (4: 258)]; *verge* «прут, лозина» земельна міра, що дорівнювала приблизно чверть арпана; (від лат. *virga* – гілка, палка) [15 (4: 2454)].

До моделей з повною мотивацією відноситься також наступна: **назва міри ← кількість речовини, яку можна навантажити**

Терх – «в'юк на верховому коні» → міра рідини [5: 2586].

Ана «ноша віслюка» → міра вина, що дорівнювала приблизно 100 літрів [12: 11]; *charge* «вага, вантаж, тягар» → міра зерна [18 (1: 185)]; *sâoumade* «ноша віслюка» → міра зерна на Півдні (від лат. *sagma* з грецької *σαγμα* – поклада, що перевозилась на спині тварини) [15 (5: 305)].

Модель: назва міри ← частинна одиниця

Остання модель є продуктивною для обох мов, оскільки цю групу утворюють не лише деривати від лексем уже існуючих одиниць виміру, а й похідні від інших лексем.

Мотиваційною ознакою виступає морфема з семантичним значенням частинної або дольної одиниці, а структурними мотиваторами виступають переважно форманти зі зменшувальним значенням.

Десятина – десята частина → міра землі, що дорівнювала 2400 кв. сажень [5: 553]; *полумацьок* - міра сипучих речовин, що дорівнювала 0, 30743 гектолітра *Давав полумацьок вівса* [5: 1929]; *полурізка* - чверть загону, де загон дорівнював 5–6 десятин [5: 1930]; *чвертка* – міра довжини, міра сипучих речовин, міра рідини та міра землі. *Найняв він собі.... виорать чвертку* [5: 2841]; *восьмуха* – восьма частина чого небудь (земельної ділянки, кварти тощо) [5: 394]; *вісьмина* - восьма частина кварти [5: 372].

Dêteau «демо», одиниця ємкості для зерна, що приблизно дорівнює одному буассо; сема «*dêm*» - фонетичний варіант *dîme* – десятина, *prélever la dîme* (буквально - забирати одну десяту частину врожаю, десятину) [18 (1: 279)]; *demion* - в Нормандії одиниця ємкості, що дорівнювала половині літра (*demi* – половина, пів-) [15 (5: 109)]; *huitième* – восьмушка, міра ємкості для сухого зерна, дорівнювала приблизно одній восьмій гектолітра [18 (1: 486)]; *tierçon*, - одиниця міри рідини, третина від міри, дериват від *tiers* «третя частина» [15 (4: 2222)]; *quartier* – четверта частина *mine*, де *mine* – міра сипучих тіл [11: 253]; *quarteron* – міра ваги, що дорівнює четвертій частині фунту [15 (3: 1404)].

Модель: одиниця виміру площі ← площа землі, яку можна обробити за певний час

В українській мові представлена наступними лексемами: *соха* - міра орної землі у дві п'ятих частини десятини (бо для того, щоб виорати одну десятину, необхідно 2 ½ дня роботи однією сохою [5: 2467-8]; *день* – міра площі, яка вміщує близько 1600 квадратних сажень, поділяється на упруги. *Вона хоча й сирота, а ґрунтівка і хата своя, і поля день п'ять. Осн. 1862. VIII.* [5: 548]; останній номінації у французькій мові відповідає *jour* «день», одиниця площі землі, яку людина може обробити за день. Лексема *hommée* - сільськогосподарська міра для виноградників, позначала площу землі, яку одна людина може перекопати за день, в даному випадку має місце лексична мотивація («*homme*» – чоловік, людина) та структурна (формант *-ée* - суфікс, що вказує на вміст, протяжність, кількість) [18 (1: 482)].

Модель: одиниця виміру площі ← міра зерна, якою можна засіяти певну площа землі

До групи теж входять номінації з повною мотивацією, лексичною та структурною. Лексична мотивація виражена семами зі значенням певної одиниці ємкості, а структурна – наявним формантом – *ée*, суфіксом, який вказує на вміст, протяжність, кількість.

Muiée – земельна міра, що дорівнює площі землі, яку можна засіяти одним *muid*, де *muid* – міра ємкості для рідин та сипучих речовин (з лат. *modius* – модій, міра сипучих тіл) [15 (3: 673); 18 (2: 44)]; *setérée* - земельна міра у деяких провінціях, що дорівнює площі землі, яку можна засіяти одним *setier* зерна, де *setier* – давня міра ємкості для сипучих речовин, зокрема для зерна, приблизно 156 літрів [15 (4: 1925)]; *livrée* – земельна міра, що дорівнює площі землі, яку можна засіяти одним *livrot*, де *livrot* – міра зерна у Форезі [12: 94].

Модель: одиниця виміру площі ← розмір прибутку, який можна отримати з цієї площі має схожу структуру до попередньої, відрізняється лише семантичним наповненням лексичного мотиватора.

Так, *denrée* – площа землі, що давала один деньє (*denier*) прибутку [11: 241]; *livrée* – площа землі, що давала один фунт (*livre*) щорічного доходу [15 (3: 328)]; *soudée* або *soldée* - площа землі, що давала один су (*sou*) прибутку [11: 243].

Обидві моделі наявні лише у французькій мові, тобто репрезентують національно-специфічну мотивацію.

Модель: одиниця виміру довжини ← назва частини тіла.

Соматизми, тобто назви частин тіла людини, відображають уявлення людини про навколишній світ, про себе та свій організм. Тому соматичні компоненти є продуктивним компонентом при процесах вторинної номінації, а уявлення про світ відображається ніби «пропущеним» крізь призму самої людини. У обох мовах зустрічаються номінації на позначення одиниць виміру, семантичним мотиватором у яких виступає соматичний компонент, а структурна мотивація виражена як імпліцитно, так і за допомогою формантів.

Так, *ручайка* – міра льону, стільки, скільки можна взяти рукою, [5: 2358]; *piéd* «нога», одиниця довжини, що дорівнювала приблизно 12 дюймам [15 (3: 1109)]; *poignée* «жменя», площа землі, яку можна засіяти однією жменем зерна [11: 243]; *brasse* – міра соломи або сіна, позначала кількість, яку можна обхопити обома руками, від *bras* «рука» [9: 42].

Модель: одиниця виміру довжини ← результат виконання певної дії, представлена наступними контекстами:

Укр. гони, від «гонити, гнати», міра поля і взагалі площі довжиною від 60 сажень та більше [5: 465]; *долник*, від «ділити», міра рідини, що вмщувала дві восьмушки [5: 614]; *відріз*, від «відрізати» міра землі, ділянка площею три десятини [5: 352].

Фр. fauchée, від *faucher* «косити», одиниця земельної міри, що дорівнювала площі, яку косар скошує за день або поки коса не затупиться. У номінації *soiture*, що використовувалась на позначення площі землі луки чи пасовища, на результат дії вказує структурний мотиватор *-ure-*, даний суфікс несе в собі значення знаку, сліду, залишеного в результаті виконання певної дії, тобто наявна часткова мотивація. Лише етимологічний аналіз дозволяє виявити, що уся лексема несе в собі значення результату дії. Еміль Літре у словнику *Dictionnaire de la langue française* зазначає, що це площа, яку одна людина може скосити за день, та вказує на латинське походження лексеми: *seco*, *-are* різати, зрізати, дісприкметникова форма якого (*зрізаний*) у народній латині утворила перехідну лексему *secatura* - територія, на якій скошено (зрізано) траву [15 (4: 1963)].

В обох мовах зустрічаються поодинокі, нерегулярні мотиваційні процеси, що призвели до утворення нових номінацій на позначення одиниць вимірювання. Однак, саме їх спорадичність не дозволяє віднести їх до рівня моделі, хоча з точки зору семантичного наповнення вони досить цікаві та репрезентують національно-культурну специфіку мовної діяльності. Наприклад, в українській мові лексема *криж* – хрест – міра в косу сажень [5: 1144], це була міра довжини від носка правої ноги до кінця середнього пальця витягнутої лівої руки [8 (2: 89)], якщо ж провести уявну лінію від лівої ноги до кінця правої руки, то утворена фігура дійсно нагадує хрест; *картопляк* – міра картоплі, яка дорівнювала 4 четверикам [5 с.1031]; *sillon* «борозна» вживається на позначення дуже вузької ділянки орної землі, це давня земельна міра, що дорівнювала близько 20 *perches* [16: 205].

Отже, проаналізувавши мотиваційні моделі творення семантики номінацій на позначення одиниць об'єму та площі, які використовувалися у сільськогосподарській діяльності, можна стверджувати, що семантичне наповнення останніх як в українській так і французькій мовах відповідає майже однаковим критеріям моделювання: назва міри об'єму ← назва посудини з певним вмістом речовини, одиниця виміру довжини ← інструмент для вимірювання, назва міри ← кількість речовини, яку можна навантажити, назва міри ← частинна одиниця, одиниця виміру площі ← площа землі, яку можна обробити за певний час, одиниця виміру довжини ← результат виконання певної дії. Хоча нами було виявлено моделі, які зустрічаються тільки у французькій мові: одиниця виміру площі ← міра зерна, якою можна засіяти певну площу землі, одиниця виміру площі ← розмір прибутку, який можна отримати з цієї площі. Перспективним вважаємо вивчення мотиваційних моделей інших груп сільськогосподарської лексики в згаданих мовах.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Березович Е. Л. Язык и традиционная культура: Этнолингвистические исследования / Елена Львовна Березович. – М. : Индрик, 2007. – 600 с.
2. Білецький-Носенко П. Словник української мови/ АН УРСР. Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні; Підготував до випуску В.В.Німчук. – Київ: Наукова думка, 1966. – 419 с.
3. Блинова О. И. Мотивология и ее аспекты / Ольга Иосифовна Блинова. – Томск : Изд-во Томского ун-та, 2007. – 394 с.
4. Голев Н.Д. О семантических типах мотивационных отношений / Николай Данилович Голев // Вопросы словообразования в индоевропейских языках (форма и значение). – Томск: Изд-во ТГУ, 1985. – С.31-42.
5. Грінченко Б. Д. Словарь української мови/ Зібрала редакція журналу «Кієвская Старина». Упорядкував, з додатком власного матеріалу, Борис Грінченко. Томи I-IV. – Київ, 1907-1909. – 2971 с.
6. Материяли до українсько-руської етнології / Наук. т-во ім. Шевченка у Львові, Етногр. коміс.; за ред. Хв.Вовка. – Львів: З Друк. Наук. т-ва ім. Шевченка, 1901. – Том IV. – 318 с.
7. Толстая С. М. Мотивационные семантические модели и картина мира / Светлана Михайловна Толстая // Русский язык в научном освещении. – 2002, – № 1. – С. 112-128.

8. Етимологічний словник української мови : у 7 т./ АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні; редкол. О.С. Мельничук (головний ред.) та ін. – К. : Наукова думка, 1982 – 2006. – Т.1. – 1982. – 634 с.; – Т. 2. – 1985. – 573 с.; – Т. 3. – 1989. – 552 с.
9. Beauchet-Filleau H. Essai sur le patois Poitevin / Henri Beauchet-Filleau. – Niort: L.Couzot, Libraire-éditeur et Melle: Ch.Moreau imp.-libraire, 1864. – 286 p.
10. Dictionnaire du patois normand: en usage dans le département de l'Eure / [Paul Eugène Robin, Auguste Le Prevost, Antoine-François Passy, Ernest Poret Blossenville]. – Evreux: De l'imprimerie de Charles Hérissey, 1879. – 498 p.
11. Littré E. Dictionnaire de la langue française. Tomes I-V. / Emile Littré. – Paris: Librairie Hachette et Cie, 1873 – 1874. – Т.1. А-С. – 1873. – 944 p.; – Т. 2. D-H. – 1874. – 2080 p.; – Т. 3. I-P. – 1874. – 1396 p.; – Т. 4. Q-Z. – 1874. – 2628 p.
12. Chambure, E. de. Glossaire du Morvan. Etude sur le langage de cette contrée comparé avec les principaux dialectes ou patois de la France/ Eugène de Chambure. – Paris: H.Champion, Libraire, 1878. – 966 p.
13. Corblet J. Glossaire étymologique et comparé du patois picard, ancien et modern / Jules Corblet. – Paris: Dumoulin, V.Didron, Techener – 1851. – 619 p.
14. Gras L.-P. Dictionnaire du patois forézien / L.-P. Gras. – Lyon: A la librairie ancienne d'Auguste Brun, 1895. – 270 p.
15. Hombres, M. d', Charvet G. Dictionnaire languedocien-français/ M. d'Hombres. – Alais: Imprimerie et Lithographie A.Brugueirolle, 1884. – 655p.
16. Richenet F. Le patois de Petit-Noir Canton de Chemin (Jura)/ F. Richenet. – L. Bernin, Imprimeur-éditeur, 1896. – 302p.
17. Vayssier A. Dictionnaire patois-français du département de l'Aveyron / A.Vayssier. – Rodez : Imprimerie de Ve E.Carrère, Libraire, 1879. – 708 p.
18. Verrier A.-J. Glossaire étymologique et historique des patois et des parlers de l'Anjou [en 2 volumes] / A.-J. Verrier, R.Onillon. – Angers: Germain & G.Grassin, Imprimeurs-Editeurs, 1908. – Tome 1. – 528 p.; – Tome 2. – 1908 – 587p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Лілія Жук – старший викладач кафедри романо-германських та слов'янських мов Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету.

Наукові інтереси: етнолінгвістика, лінгвокультурологія, семантика.

ГІПОНІМІЧНІ ТА ПАРТИТИВНІ ВІДНОШЕННЯ В ТЕРМІНОЛОГІЇ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ

Ольга ЖУКОВА (Слов'янськ, Україна)

У статті охарактеризовано системні відношення протиставлення. Розглянуто й проаналізовано основні приклади їх реалізації на матеріалі української термінології залізничного транспорту.

Ключові слова: термін, термінологія, терміносистема залізничного транспорту, гіпонімічні відношення, партитивні відношення, класифікаційна ознака, ієрархічна структура.

In this paper systemic relations of opposition have been characterized. The main examples of their implementation on the basis of Ukrainian railway transport terminology have been considered and analyzed.

Key words: term, terminology, terminological system of railway transport, hyponymic relations, partitive relations, classification attribute, hierarchical structure.

Мова окремих галузей науки і техніки невпинно поповнюється новими термінами на позначення об'єктивної реальності, адже всі поняття еволюціонують, знаходяться в постійному розвитку й удосконаленні [6:22]. Збільшення обсягу термінологічної лексики й ускладнення термінологічних процесів спрямовують увагу науковців на проблему упорядкування термінів. Одним із аспектів цієї роботи є встановлення парадигматичних відношень між лексичними одиницями тієї чи іншої галузі знання. Теоретичні засади вивчення парадигматичних зв'язків усередині термінології описані в роботах Д. С. Лотте, В. П. Даниленко, Т. Р. Кияка, А. В. Суперанської, Н. В. Подольської, Н. В. Васильєвої, Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк та ін. Останнім часом термінологічні дослідження спрямовуються на вивчення галузевих термінологій. Так, опис і мовознавчий аналіз транспортної термінології здійснений у роботах Н. В. Нікуліної (автомобілебудування), а також М. М. Бондарчук і А. А. Романченка (авіація). Науково-технічний прогрес у галузі залізничного транспорту робить актуальним дослідження термінології цієї сфери людської діяльності. У російському мовознавстві аналізу залізничної термінології присвячено праці Л. А. Чернишової (на матеріалі російської та англійської мов) та О. В. Демішкевич (на матеріалі англійської мови). Українська термінологія залізничного транспорту ще не виступала об'єктом лінгвістичного опису.

Вивчення сучасного стану залізничної термінології передбачає встановлення системних зв'язків термінологіки цієї галузі, зокрема визначення ієрархії наукових понять. Аналіз системності термінології залізничного транспорту в поняттєвому плані передбачає окреслення принципів формування системи понять окремої галузі знання, визначення й аналіз основних системних відношень протиставлення в українській термінології залізничного транспорту. Це й становить мету нашої статті.

Кожна галузь знання оперує власними поняттями, які виражаються за допомогою термінів, однак поняття існують не ізольовано, а у відношенні з іншими поняттями. Таким чином, певна сума понять окремої предметної галузі, що пов'язані більш або менш довільно встановленими відношеннями, формує понятійну систему. За допомогою «окремих понять та їхніх систем відображаються фрагменти дійсності, які вивчаються різними науками й представляються в наукових теоріях» [13:140].

Терміни як найменування понять певної галузі знання обов'язково об'єднані й організовані, але ця об'єднаність й організованість не є їхнім іманентним мовним станом, а відображає стан реалій і понять тієї галузі людської діяльності, який зафіксовано в галузевій термінології [4:52].

Розрізняють дві категорії відношень між поняттями: логічні й онтологічні. Логічні відношення передбачають наявність ієрархії між поняттями. Вона полягає в тому, що «кожний клас є видом одного з більш високого в ієрархічному ланцюгу й родом по відношенню до класів, що розташовані нижче» [13:143].

Суттєві ознаки предметів або явищ позначаються родовим терміном (гіперонімом), а видові терміни (гіпоніми) відображають більш конкретний, специфічний вияв ознак предметів чи явищ. Таким чином, системні відношення протиставлення родо-видового характеру (гіпонімічні) виявляються між термінами, які розмежовують додаткові ознаки або характеристики загального поняття.

Диференціація понять у залузі залізничного транспорту за родо-видовими відношеннями зумовлена науково-технічним поступом. Ускладнення структури поняття, поява нових якостей тощо впливає на формування понятійних систем.

Прослідкуємо, як це відбувалося в залізничній термінології. На початковому етапі розвитку залізничного транспорту на позначення поняття «силовий тяговий засіб (локомотив), призначений для переміщення потягів рейковими шляхами залізниць» використовувався термін *паровоз*. Із застосуванням двигунів внутрішнього згорання з'являються нові поняття й терміни на їх позначення: *тепловоз*, *мотовоз*, *газотурбовоз*. Застосування електричних двигунів спричинило появу терміна *електровоз*. Використання різних джерел енергії зумовило розмежування родового поняття «*локомотив*» на два видових – *теплові локомотиви (паровози, тепловози, мотовози, газотурбовози)* та *електричні локомотиви (електровози)* [11:88].

Відомо, що гіпонімічні зв'язки засновані на відношенні подібності/ відмінності речей. Так, родове поняття «*депо*» розвинулося у позначенні цілого ряду видових понять: *депо вагонне*, *депо віялове локомотивне*, *депо вантажне*, *депо локомотивне*, *депо оборотне*, *депо основне*, *депо пасажирське*, *депо приписки*, *депо екіпірувальне*, *електровозне депо* [1:34; 2:76, 476], *депо пожежне* [14:78].

Складність і багатоплановість гіпонімічних зв'язків проявляється в тому, що внаслідок розвитку синтагмозначень гіпонім стає гіперонімом щодо інших термінів-гіпонімів. Так, гіперонім *вагон* на основі параметру «призначення» поділяється на терміни-гіпоніми *пасажирський вагон*, *вантажний вагон*. У свою чергу термін *пасажирський вагон* виступає гіперонімом для термінів *пасажирський вагон далекого прямування*, *пасажирський вагон міжобласного сполучення*, *пасажирський вагон приміського сполучення*, *вагон-ресторан*, *багажний вагон*, *поштовий вагон*, *поштово-багажний вагон* і *спеціальний пасажирський вагон*. Термін *пасажирський вагон далекого прямування* є гіперонімом для термінів *пасажирський вагон некупейний*, *пасажирський купейний вагон зі спальними жорсткими місцями*, *пасажирський купейний вагон із м'якими спальними місцями*. Термін *спеціальний пасажирський вагон* виступає гіперонімом до таких термінів-гіпонімів: *службівний вагон*, *санітарний вагон*, *вагон-клуб*, *вагон-лабораторія* тощо [11:151].

Терміни, які позначають видові поняття, містять «весь комплекс ознак, що становлять значення терміна-виразника родового поняття, плюс деякі додаткові значеннєві ознаки, що звужують об'єм їх значення» [12:192]. Пор.: термін *станція* зі значенням «роздільний пункт із колійним розвитком, що дозволяє проводити операції з приймання, відправлення і пропуску поїздів, приймання і видачі вантажів та обслуговування пасажирів, а за умови розвинених колійних пристроїв – маневрову роботу з розформування та формування поїздів і технічні операції з поїздами» [8:12] виступає гіперонімом до гіпонімів *наскрізна пасажирська станція, навантажувально-вивантажувальна станція, сортувальна станція, основна станція сітьового значення, станція пункту обороту локомотивів, проміжна станція повздовжнього типу, позакласна станція*.

Необхідно підкреслити, що для класифікації термінів за родо-видовими відношеннями визначається «не випадкова, а суттєва ознака» [3:84]. Вибір класифікаційної ознаки, або параметру, на основі якого здійснюється поділ родового поняття на видові, дозволяє організувати терміни у чітку систему. Наприклад, за класифікаційною ознакою «призначення й характер виконуваної роботи» об'єднано терміни *пасажирська станція, вантажна (товарна) станція, об'єднана станція*. У свою чергу термін *пасажирська станція* за параметром «розташування колій відносно вокзалу», об'єднує терміни *наскрізна пасажирська станція, тупикова пасажирська станція й комбінована пасажирська станція*. [8:53]. Термін *вантажна станція* за параметром «вид здійснюваних на станціях операцій» об'єднує такі терміни: *навантажувальна станція, вивантажувальна станція, навантажувально-вивантажувальна станція, перевантажувальна станція*. За ознакою «основне призначення й характер роботи» розрізняють терміни *неспеціалізована вантажна станція* та *спеціалізована вантажна станція*. За параметром «тип» термін *вантажна станція* об'єднує терміни *вантажна станція тупикового типу й вантажна станція наскрізного типу* [8:52].

У терміносистемі залізничного транспорту здебільшого спостерігається складна ієрархія термінів, пов'язаних родо-видовими відношеннями.

Е. В. Кузнецова у складі гіпонімічних відношень виокремлює інший вид протиставлення слів – частини й цілого [9:45], проте відношення між поняттями «ціле» (холонім) і «частина» (партитив) спирається на зовнішні зв'язки предметів і є міжкатегорійним [13:144]. Серед онтологічних відношень холо-партитивні або просто партитивні виділяються як одні з найголовніших.

На думку М. В. Нікітіна партитивні відношення слід поставити в один ряд із родо-видовими відношеннями, оскільки «ті й інші є глобальними», тобто «поширюють дію на весь словник і організують його у цілісні ієрархічні структури – гіпонімічні та партитивні» [10:88], але між родо-видовими відношеннями й відношеннями частини й цілого існує принципова відмінність. «Гіпонімічні відношення виявляють і відображають ієрархію й структуру загального у речах, і в них дуже підкреслений суто логічний, систематизуючий, класифікаційно-упорядкувальний аспект, що забезпечує транзитивність відношень у ієрархічних ланцюгах. У партитивних відношеннях упорядковуючий аспект відступає перед різноманітністю реальних зв'язків речей у структурі цілого» [10:92]. Наприклад, холонім *вагон* об'єднує такі партитиви: *ходовая частина, рама, кузов, автозчепний пристрій, гальмове обладнання* [7:164].

У термінології технічних галузей знання назви цілого й компонента пов'язані дуже просто – є назвами об'єктів, знарядь, процесів і їхніх частин, деталей. Нерідко зустрічається й ієрархічно складний зв'язок термінів, що відображає співвідношення понять, предметів, явищ, при якому «компонент цілого може мати свої компоненти й за відношенням до них відігравати роль цілого» [5:51]. Так, термін *стрілочний перевід* [7:133-134] є партитивом стосовно терміна *верхня будова шляху*, і, у свою чергу, виступає холонімом до термінів *стрілка, хрестовина з контррейками, з'єднувальні колійні нитки, перевідні бруси* (схеми 1, 2).

Схема 1.

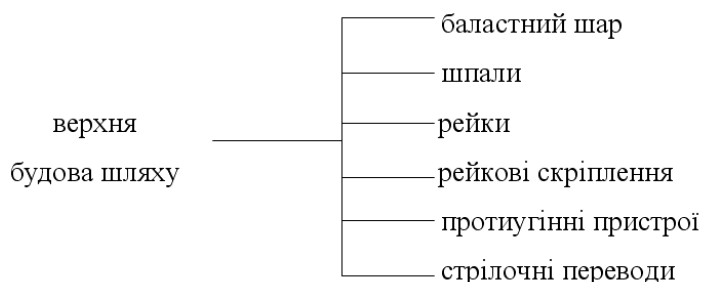
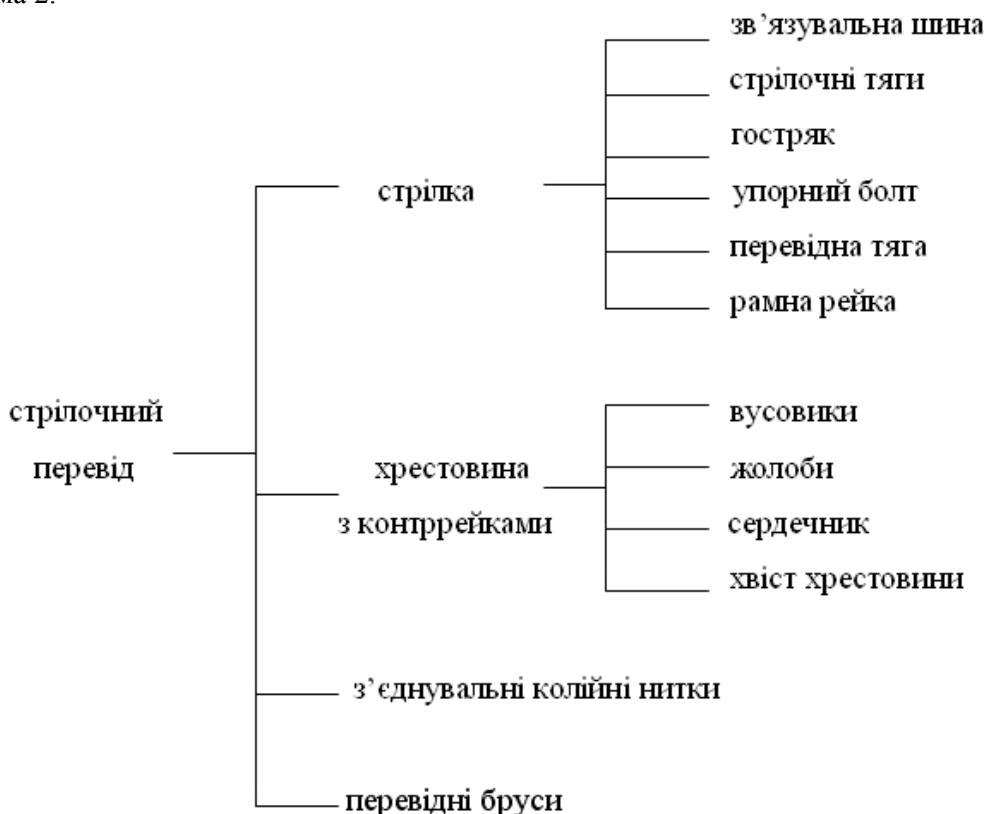

Схема 2.

Отже, у термінології залізничного транспорту терміноодинацям, пов'язаним партитивними відношеннями, властива як проста, так і складна ієрархія.

Вивчення ієрархічних зв'язків – один із етапів аналізу парадигматичних відношень у термінології залізничного транспорту, що вказує на наявність чіткої системи понять у досліджуваній галузі людської діяльності. Перспективним уявляється вивчення інших видів системних зв'язків, які знаходять вираження в різних лексико-семантичних групах залізничної термінології. Подальше дослідження структури лексико-семантичного поля термінології залізничного транспорту сприятиме упорядкуванню, уніфікації й стандартизації цієї галузевої термінології.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Боднар Б. Є. та ін. Російсько-український термінологічний словник: Вагони та вагонне господарство. Локомотиви. Словник / Укл. Б. Є. Боднар, О. О. Бочарова, В. В. Колбун. – Д. : Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту залізн. трансп. ім. акад. В. Лазаряна, 2005. – 163 с.
2. Ватуля Л. П. Російсько-український словник залізничних термінів / Л. П. Ватуля, В. С. Фоменко [за ред. Ю. В. Соболева]. – 2-ге вид., випр. та доповн. – К. : Транспорт України, 2000. – 484 с.
3. Гринев-Гриневич С. В. Терминоведение: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / С. В. Гринев-Гриневич. – М. : Издательский центр «Академия», 2008. – 304 с.
4. Даниленко В. П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко. – М. : Наука, 1977. – 246 с.

5. Исхакова Х. Ф. Структуры терминологических систем: тюрк. языки / Отв. ред. А. В. Суперанская. – М. : Наука, 1987. – 128 с.
6. Кияк Т. Р. Лингвистические аспекты терминоведения: Учеб. пособие / Т. Р. Кияк. – К. : УМК ВО, 1989. – 104 с.
7. Корнійчук М. П. Технологія галузі і технічні засоби залізничного транспорту. Частина 1 (розділи 1 – 6) : Підручник / М. П. Корнійчук, Н. В. Липовець, Д. О. Шамрай. – Друге видання, виправлене. – К. : «Дельта», 2008. – 504 с.
8. Корнійчук М. П. Технологія галузі і технічні засоби залізничного транспорту. Частина 2 (розділи 7 – 14) : Підручник / М. П. Корнійчук, Н. В. Липовець, Д. О. Шамрай. – Друге видання, виправлене. – К. : «Видавництво Дельта», 2007. – 424 с.
9. Кузнецова Э. В. Лексикология русского языка: Учеб. пособие для филол. фак. ун-тов / Э. В. Кузнецова. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Высш.шк., 1989. – 216 с.
10. Никитин М. В. Основы лингвистической теории значения: Учеб. пособие / М. В. Никитин. – М. : Высш. шк., 1988. – 168 с. (Б-ка филолога).
11. Общий курс железных дорог: Учебник для техникумов и колледжей ж.-д. транспорта / В. Н. Соколов, В. Ф. Жуковский, С. В. Котенкова, А. С. Наумов. Под редакцией В. Н. Соколова. – М. : УМК МПС России, 2002. – 296 с.
12. Панько Т. І. Українське термінознавство: Підручник / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів: Світ, 1994. – 216 с.
13. Суперанская А. В. Общая терминология: Вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. Отв. ред. Т. Л. Канделаки. – Изд. 2-е, стереотипное. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 248с.
14. Величко Г. П. Українсько-російський словник для працівників залізничного транспорту: понад 17 тис. термінів і термінологічний словосполучень / Уклад. Г. П. Величко, О. М. Величко. – К. : Транспорт України, 1997. – 412 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Жукова – аспірантка кафедри української мови та літератури державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет».

Наукові інтереси: термінознавство.

УТОЧНЕННЯ ЗМІСТОВОГО НАСИЧЕННЯ ТЕРМІНА «ДІАЛЕКТ»

Марина КОЛІСНИК (Київ, Україна)

У статті на основі аналізу змістового насичення множин, запропонованих лінгвістами трактувань терміна «діалект» визначені його провідні ознаки та синтезовано на їхній основі уточнене поняття цього лінгвістичного терміна.

Ключові слова: аналіз, діалект, природа походження, особливості функціонування, ознаки, дефініція.

The paper presents the investigation of the scholarly publications on the term 'dialect', which resulted in defining the salient features of this term and a re-visited idea of this linguistic notion.

Key words: analysis, dialect, origin, functioning peculiarities, features, definition.

Перші згадки про дослідження діалектів як об'єктів лінгвістичного пізнання прийнято відносити до XVII століття. Відомо також, що в цілому мовознавцями епохи просвітництва проблеми існування діалектів ігнорувалися, оскільки мало хто з письменників XVII-XVIII століть серйозно поставилися б до використання діалектів у літературному творі [18: 220]. Проте історично зумовлена тенденція до ідеалізації локальних різновидів мов як символів національної солідарності й територіальної цілісності, сприяла виникненню у лінгвістів зацікавленості в місцевих формах мовлення, що й привело до розвитку науки діалектології.

В останні роки у середовищі вітчизняних і закордонних лінгвістів спостерігається поширений інтерес до питання зв'язку мови із національною ментальністю та індивідуальністю її носіїв. При цьому лінгвісти європейських та низки інших країн усе частіше зосереджують свої зусилля не тільки на вивченні стандартної мови, а й на поглибленому розгляді та підтримці територіальних діалектів. Однак, не зважаючи на тривалу історію дослідження діалектів, його відомі на теперішній час визначення як лінгвістичного поняття містять певні змістові розбіжності. Це пов'язано, на нашу думку, з тим, що існуючі визначення не набувають узагальнюючого характеру, оскільки вони формулюються, здебільшого, у межах певних підходів, у площині мети конкретного дослідження та є, зазвичай, зорієнтованими на розгляд засобів різних рівнів мови. Проблема ускладнюється ще й тим, що відомі визначення є недостатніми для досягнення необхідної повноти опису результатів

конкретних досліджень особливостей функціонування діалектів Англії. Тому **метою** цієї праці є уточнення змістового наповнення визначення лінгвістичного терміна «діалект».

Звертаючись до цієї проблеми, зазначимо, що в лінгвістичних працях висвітлені певні ознаки віднесення різних форм функціонування мови до явища, яке прийнято визначати поняттям діалект. До таких ознак належать: **а) структурна** (яка вирізняє діалект за структурними особливостями від інших форм існування мови); **б) соціальна** (що характеризує певну частину суспільства, яка користується діалектом); **в) територіальна** (що вказує на географічні межі поширення діалекту) [11: 25]. Розмірковуючи над причинами виникнення та функціонування діалектів, Р.І. Аванесов зазначає, що до їхнього кола слід відносити: етнічну та національну самосвідомість індивідів, які користуються діалектами, історико-культурну орієнтацію їхньої спільноти та ступінь впливу на них літературної мови [2: 5-10]. До загальних структурних характеристик діалекту за працею [3: 175-178] доцільно відносити їхню відкритість, тобто існування спільних зі стандартною мовою компонентів та підвищену проникливість і внутрішню варіативність, що забезпечуються великою кількістю співіснуючих елементів. При цьому під типовими ознаками діалекту розуміється: 1) наявність достатнього ступеня його подібності щонайменше з однією конкретною мовою; 2) відсутність у макросоціальному середовищі мови, частиною якої він був історично; 3) відсутність офіційних дидактичних норм письмової форми та вимови діалекту [22: 64].

Використовуючи глобальний підхід до стратифікації функціонального поля «ідіому» (термін В.Г. Гака) певного соціуму, В. Г. Гак виокремлює такі його основні функції: А – усного побутового спілкування; Б – письмового неофіційного спілкування; В – офіційного спілкування у межах не відокремленої адміністративної одиниці; Г – офіційного спілкування у рамках відокремленої адміністративної одиниці – країни; Д – міжнародного спілкування. При цьому він зауважує, що функціональне поле може бути охоплено одним ідіомом (різновидом) або ж поділятися між декількома ідіомами, які доповнюють один одного. Наприклад, функціональна характеристика А – Б – В може бути притаманна територіальному діалекту, А – Б – В – Г – (Д) – національному варіанту. Ідіоми, які функціонують лише в межах А – Б або Г – Д, на думку В.Г. Гака, не можуть уважатися самостійними мовами для певного соціуму [5: 32].

Визначення поняття «діалект» з позиції функціонального підходу містяться у лінгвістичних словниках та класичних працях лінгвістів середини ХХ століття. Так у лінгвістичному енциклопедичному словнику поняття «діалект» (від грецького дієслова "говорити, висловлюватися") визначається як різновид тієї або іншої мови, який вживається у якості засобу спілкування особами, пов'язаними тісною територіальною, соціальною або професійною спільністю [10: 132]. Більш загальне визначення наводить Дж. Брук у своїй книзі «Англійські діалекти», де діалект є різновидом мови, що використовується для спілкування певною групою людей, меншою за своїм розміром, ніж група людей, що розмовляють загальноприйнятою мовою [24: 18].

Наявність спільних структурних ознак діалекту присутня у визначенні [1: 15], відповідно до якого він являє собою різновид мови, розповсюджений у якості засобу спілкування місцевих жителів на певній території і якому властива відносна єдність мовної системи. Це визначення перегукується з відомою думкою О. О. Селіванової, яка вважає діалект формою мовного існування, що використовується як засіб безпосереднього повсякденного побутового спілкування на певній обмеженій території й характеризується відносною єдністю різних мовних рівнів системи й відповідними відбитками культурних традицій [17: 125].

Дещо інша спрямованість розгляду поняття «діалект» є притаманною для англійської діалектології, яка наголошує на специфіці його усної реалізації, що позначається терміном «акцент». За таким баченням діалект трактується як різновид мови, що використовується на територіально-обмеженій мовній області та який відрізняється від стандартного варіанту наявністю певних структурних особливостей.

У випадку прояву варіативності мовного різновиду на фонетичному рівні йдеться про акцент або говір. Якщо ж різновид мови охоплює лексичний і граматичний рівні, то у такому разі прийнято говорити саме про утворення діалекту [28: 4-7].

Територіальність та структурні ознаки діалектів простежуються й у визначенні Д. Кристала, який стверджує, що вони несуть у собі особливості граматики і лексики, які вказують на географічне походження особи, а акценти містять аналогічні характеристики, але на фонетичному рівні [26: 298]. Додаючи до визначення соціальну ознаку, Дж. Біл указує на те, що діалект являє собою виразний (соціальний або територіальний) різновид мови, у якому граматика й лексика так само як і вимова відрізняються від аналогічних мовних рівнів в інших діалектах [23: 112].

Подібного підходу дотримуються й П. Траджил і Дж. К. Чемберс, які зазначають, що терміном «діалект» позначають різновиди мови, які граматично, лексично, а також фонетично відрізняються від інших [25: 5]. Разом з тим вони говорять [там само: 3] про недоречність традиційного розгляду діалектів, відповідно до якого його вважають нестандартною, низькостатусною, часто сільською формою мови, що, як правило, асоціюється із селянством, робочим класом або іншою непрестижною групою людей, зазначаючи, що діалектом користуються в ізольованих точках світу, де не існує письмової мови. Ці дослідники також заперечують підхід до діалекту, як певного відхилення від норми, порушення правильної або стандартної форми мови. Натомість вони підкреслюють доцільність розгляду діалектів мови, як підрозділів певної мови. За такого підходу будь-який мовець володіє, як мінімум, одним діалектом, позаяк стандартна англійська мова сама по собі є теж діалектом з регіональною маркованістю [26: 298] та притаманністю освіченим жителям Британських островів [27: 12].

У вітчизняній лінгвістиці диференціювання понять «діалект» та «акцент» можна знайти у праці Калити А.А. і Тараненко Л.І., у якій зазначено що термін «діалект» використовується на позначення різновиду мови, яким спілкуються люди в окремій частині країни або які належать до певного соціального класу, і який відрізняється від інших форм однієї й тієї ж мови не тільки словами та граматиною, але й вимовою [8: 48-49].

Окрім класичного визначення діалекту за ознаками його функцій і структури розглядаються також питання територіальної та/або соціальної приналежності цього мовного явища. Так у межах функціонального підходу здійснюється розгляд соціального й територіального аспектів функціонування діалектів. Вивчаючи диференціацію мови, представники Московської школи функціональної лінгвістики розрізняють два її аспекти – статичний і динамічний [7: 17-18]. Відповідно до першого мова поділяється на такі підсистеми: літературна мова, територіальні діалекти, міське просторіччя, професійні "мови", соціальні жаргони. Незважаючи на збереження ознак такої диференціації у плінні досить довгого періоду, кожна мовна система зазнає змін комунікативної функції підсистем, їхньої соціальної "ваги" й специфіки взаємодії з іншою мовною системою тощо. У цьому полягає сутність динамічного аспекту існування мовних підсистем. Під час динамічного розгляду мови враховуються такі фактори, як соціальний статус і соціальні ролі співрозмовників, комунікативні ролі мовця й адресата, стиль і жанр акту комунікації, фактор групи (родина, бригада й т.п.) і т.п. [16: с. 64].

Традиційно відмінності діалекту від стандартного варіанта мови розглядалися також на підставі географічних розбіжностей. У таких випадках, апріорі говорячи про діалект, мали на увазі територіальний діалект, розуміючи під ним різновид мови, характерний для певної території, що відрізняється від інших подібних їй варіантів фонетично, лексично і граматично. У процесах опису діалекту у лінгвогеографічній площині, його трактували як засіб спілкування населення історично сформованої області зі специфічними етнографічними особливостями, як одиницю лінгвоетнографічного поділу, що окреслюється на карті сукупністю мовних та етнографічних меж [12: 132-133]. Зрозуміло, що основним критерієм виділення цієї форми існування етномови слугував фактор територіального поширення.

З викладеного вище складається враження, що чіткий поділ діалектів на територіальні й соціальні набуває дещо штучного характеру, оскільки у реальному житті будь-якої мови ці фактори є надто переплетеними між собою. З цього приводу варто підкреслити, що, як показує лінгвістична практика, сам термін територіальний діалект пов'язується лише з діалектами, які виникли до утворення національної мови. Тому що у процесі становлення нації територіальні діалекти перетворюються на діалекти територіально-соціальні, які потім

створюють національні мови. [19: 58]. Суспільний характер має й територіальна диференціація мови. Територіальні особливості кожної мови полягають, як правило, у вимові звуків, слововживанні, граматичних формах і в синтаксичних конструкціях.

Зрозуміло при цьому, що тільки у країнах, де територіальні діалекти вважаються престижними (наприклад, Німеччина або Швейцарія) або відношення до територіальних різновидів мови є байдужим (як, наприклад, у США), вживання територіальних діалектів менше пов'язано із соціальними класами, а самі вони мають більш чистий «територіальний» характер. На відміну від цього у більшості мовних спільнот сучасні територіальні діалекти одночасно є й соціальними, оскільки на них говорять, в основному, нижчі прошарки населення. Саме за цих обставин на новітньому етапі розвитку англійської мови її певний територіальний діалект не втрачає свій основний компонент – територіальну замкненість, а отже стає маркером соціального статусу мовця [11: 31].

Цікавою з погляду виконаного нами аналізу убачається певного роду дискусія лінгвістів, яка виникла навколо намагань низки з них підвищити комунікативний статус діалекту до рівня окремої мови. Так, наприклад, О.О. Нефедова використовує для позначення діалекту термін діалектна мова й визначає його як реально існуючу в розмаїтті своїх варіантів мову, єдину комунікативну систему або абстрактну наукову побудову, що не підлягає безпосередньому спостереженню; діалектна мова тлумачиться як макросистема зі спільними для діалектів і літературної мови, а також з відмінними для них явищами або сукупністю явищ, характерних лише діалектам; діалектна мова та її потенційні комунікативні можливості [15: 4].

Схожу думку висловлює також Р.І. Аванесов. Діалектна мова визначається ним як складна система діалектних мікросистем, яким притаманні спільні та відмінні ознаки [1: 11]. Відмінні ознаки, які займають те ж саме місце у структурі діалектної мови, формують діалектне розмаїття, відповідні територіально розподілені члени якого замінюють одне одного у різних діалектних мікросистемах. Отже, діалектна мова розглядається Р.І. Аванесовим як частина спільної, певним чином налаштованої системи національної мови, полярної по відношенню до літературної мови у всіх її функціонально-стилістичних різновидах [там само: 25-27]. За таких умов, поділяючи зазначене бачення, автор праці [9: 124] наголошує, що діалект необхідно вивчати як повноцінний мовний різновид, виключивши диференційний підхід в аналізі його структури, оскільки лише таким чином можна отримати уявлення про будову та функціонування діалекту, його реакції на контакт з іншими діалектами, змістовно прогнозувати та розуміти динаміку розвитку діалекту.

Спираючись на ідею надання діалекту того ж самого лінгвістичного статусу, що й мові у її загальному онтологічному значенні, В.Б. Меркур'єва вважає [13: 20] відмінність між діалектом і мовою подібною до відмінності між конкретним і загальним. Ця конкретизація досягається введенням екстралінгвістичної характеристики у визначення діалекту, а саме: вказівкою на територіальну обмеженість його використання і на специфікацію колективу мовців [21: 13]. За Е. Сепіром у спеціальному лінгвістичному вживанні термін «діалект» має дещо інші конотації, ніж відповідне слово у звичайному функціонуванні. Для лінгвіста не існує принципової різниці між «діалектом» і «мовою», генетичні зв'язки якого, нехай і віддалені, можуть бути продемонстровані. Зазвичай термін «діалект» уживається по відношенню до форми мовлення, яка не настільки відрізняється від іншої форми мовлення, щоб їхні носії не розуміли один одного. Проте саме по собі взаєморозуміння між носіями форм мовлення – не самий важливий критерій, який цікавить лінгвіста, оскільки набагато більше його цікавить наявність і ступінь історичних взаємозв'язків, які виявляються у мовленні [18: 216].

Негативне ставлення до терміна «діалектна мова» аргументується Ф.П. Філіним на підставі її актуалізації за допомогою її варіантів і не є єдиною комунікативною системою [19: 36-43]. На противагу цьому твердженню О.Н. Мораховська зазначає, що, якщо національна мова – це система систем, яка включає в себе літературну мову, діалекти, просторіччя, жаргони, то і діалекти в їхніх системних відношеннях доцільно розглядати як систему систем, тобто як діалектну мову [14: 4].

Найменш вагомим аргументом недоречності вживання терміна діалектна мова є наявність у лінгвістиці такого поняття як «інтердіалект». Цей термін позначає міждіалектну,

переважно побутову форму існування мови, сформовану на базі одного із групи близьких йому діалектів з їхніми можливими ознаками, що служить торговельним, військовим, культурним, судовим потребам змішаного складу населення певного регіону. Інтердіалект іноді ототожнюють із койне [17: 185]. З огляду на це у донаціональний період інтердіалект основного міста країни міг ставати підґрунтям для літературної мови етносу (напр., лондонське койне для англійської літературної мови) [там само].

Відома також пропозиція щодо перегляду змісту терміна «діалектна мова» та визначенню його як сукупності мовних рис, що характерні тільки для діалектів і які не представлені в літературній мові [10]. Подекуди, порівнюючи діалектну й літературну мову, вважають, що діалектна мова являє собою явище історично мінливе, яке поєднує різні діалектні мовні форми, статус, роль та соціальні функції яких суттєво змінюються у ході розвитку загальноанглійської мови [4: 104-105]. Так чи інакше, літературна мова і діалекти неминуче пов'язані між собою складною взаємодією, ієрархічним підпорядкуванням і боротьбою, зумовленою спільними напрямками соціального розвитку епохи та країни [6: 15-16]. Тому поміж локальних варіантів мови слід розрізняти і ті, які за будь-яких умов залишаються поза межами літературної мови (просторіччя, діалекти), і ті, що в одних районах можуть втягуватися в орбіту літературної мови, а в інших – відкидатися нормою [20: 17].

Узагальнюючи результати наведеного аналізу, з погляду мінімально упередженого дослідника, ми отримуємо можливість синтезувати з опорою на інформацію з лінгвістичного енциклопедичного словника уточнене визначення поняття «діалект», згідно з яким під діалектом доцільно розуміти не домінуючий різновид будь-якої офіційної мови, вживаний, переважно, у повсякденному побутовому спілкуванні представниками окремої частини або певної територіальної одиниці країни, яких прийнято відносити до конкретного соціального класу, етнічної, національної чи іншої соціально-професійної групи людей та вважати, що причиною породження діалекту є колишня причетність прашурів цих осіб до умов і подій історико-культурного розвитку, що відбувався на тлі використання ними стародавньої або сторонньої мови і спричинив формування сталих навичок використання її фонетичного, лексичного і граматичного складу.

Нам убачається, що сформульоване таким чином визначення надає можливості лінгвісту виробити чіткі уявлення щодо лінгвістичного статусу діалекту, причин його породження та особливостей функціонування.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аванесов Р.И. Русская диалектология / Р.И. Аванесов, В.Г. Орлова. – М.: Наука, 1964. – 308 с.
2. Аванесов Р.И. Акцентная вариантность и вокализм слова / Р.И. Аванесов // Теория языка. Англистика. Кельтология. – М.: Наука, 1976. – С. 5-10.
3. Баранникова Л.И. О разграничении языка и диалекта / Л.И. Баранникова // Язык и общество. – М.: Наука, 1968. – С. 170-180.
4. Бубенникова О.А. Основные тенденции развития диалектов английского языка в современную эпоху и проблемы вариативности. / О. А Бубенникова // Актуальные проблемы лингвистики – М.: ИИЯ, 2006. – С. 104-146.
5. Гак В. Г. Проблема соотношения между родственными языками в функциональном аспекте / В.Г. Гак // Типология сходств и различий близкородственных языков. – Кишинев : Штиинца, 1976. – С. 32-40.
6. Жирмунский В.М. Национальный язык и социальные диалекты / Виктор Максимович Жирмунский. – Ленинград: Художественная литература, 1936. – 298 с.
7. Земская Е.А. Московская школа функциональной социолінгвістики: Итоги и перспективы исследований / Е.А. Земская, Л.П. Крысин. – М.: ИРЯ РАН, 1998. – 31 с.
8. Калита А. А. Concise Dictionary of Phonetic Terms / Словник фонетичних термінів (короткий) (англ. мовою) / А.А. Калита, Л.І Тараненко. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2010. – 256 с.
9. Калнынь Л. Э. Русские диалекты в современной языковой ситуации и их динамика / Л. Э. Калнынь // Вопросы языкознания. – 1997. – №3. – с. 123-132.
10. Касаткин Л.Л. Изучение диалектов русского языка – непростая задача [Электронный ресурс] / Л.Л. Касаткин, Р.Ф. Касаткина. – Режим доступа: <http://www.ras.ru/FStorage/download.aspx?Id=5cfde30e-46a8-448f-a3bc-158b40083c01>
11. Коновалов А.В. Социокультурные особенности функционирования современных британских диалектов (на материале западно-центральных диалектов): дис. ...канд. филол. наук: 10.02.19 / Коновалов Артем Владимирович. – М., 2005. – 176 с.
12. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.

13. Меркурьева В.Б. Диалект и литературный язык в немецкоязычных драмах: отношение комплементарности и изоморфизма : дис. ... доктора филол. наук: 10.02.04 / Меркурьева Вера Брониславовна. – Иркутск, 2005. – 408 с.
14. Мораховская О.Н. Системный подход к языку и диалектологии / О.Н. Мораховская // Общеславянский лингвистический атлас. – М.: Наука, 1984. – № 13. – С. 25-32.
15. Нефедова Е.А. Лексико-семантическое варьирование в пространстве диалекта: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Нефедова Елена Алексеевна. – Москва, 2008. – 402 с.
16. Потапова Р.К. Язык, речь, личность / Р.К. Потапова, В.В. Потапов. – М.: Языки славянской культуры, 2006. – 496 с.
17. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
18. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии: Пер. с англ. / Эдвард Сепир. – 2-е изд. – М.: Издательская группа "Прогресс", 2002. – 656 с.
19. Филин Ф.П. К вопросу о так называемой национальной диалектной основе русского национального языка // Вопросы образования восточнославянских национальных языков. – М., 1962. – С. 57-64.
20. Швейцер А.Д. Литературный английский язык в США и Англии / Александр Давыдович Швейцер. – М.: УРСС, 2003. – 199 с.
21. Эдельман Д.И. К проблеме «язык и диалект» в условиях отсутствия письменности / Д.И. Эдельман // Теоретические основы классификации языков мира. – М.: Наука, 1980. – С. 127-147.
22. Ammon U. Vorbereitung einer Explizit-Definition von "Dialekt" und benachbarten Begriffen mit Mitteln der formalen Logik / U. Ammon // Aspekt der Dialekttheorie. – Tübingen Niemeyer, 1983. – S. 27-68.
23. Beal J. Language and Region / J. Beal. – L. ; N.Y. : Routledge, 2006. – 117 p.
24. Brook G.L. English dialects / G. L. Brook. – N. Y.; Oxford, 1965. – 323 p.
25. Chambers J.K., Dialectology / J.K. Chambers, P.Trudgill. – Cambridge: Cambridge University Press, 2002. – 218 p.
26. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language / D. Crystal. – Cambridge: Cambridge University Press, 1997. – 489 p.
27. Hughes A. English accents and dialects: introduction to social and regional varieties of British English / A. Hughes, P. Trudgill. – L.: Arnold, 1993. – 98 p.
28. Kerswill P. Mobility and Social Class in Dialect Leveling: Evidence from New and Old Towns in England / P. Kerswill, A. Williams // Dialect and Migration in a Changing Europe / [ed. by K. Mattheier]. – Frankfurt : Peter Lang, 2006. – P. 1–13.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марина Колісник – аспірантка кафедри теорії, практики та перекладу французької мови факультету лінгвістики Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут».

Наукові інтереси: північно-східний діалект мови Англії, діалектне розмаїття Великої Британії, варіювання англійської мови.

ТОПОНИМЫ КАК СРЕДСТВО ТЕКСТОБРАЗОВАНИЯ В «ИСТОРИИ ПЕТРА» А.С. ПУШКИНА

Юлия КОСТЯНКО (Одесса, Украина)

Стаття присвячена аналізу текстоутворюючій функції топонімів в науково-історичному творі А.С. Пушкіна «Історія Петра». Визначено склад, структуру, текстоутворюючі і стилеутворюючі властивості топонімів в даному творі.

Ключові слова: топонімія, топонім, топооб'єкт, топономінації, топоніконцепт, текстотворення, стилеутворюючі властивості.

The paper is concerned with the study of the text-forming function of place names in Aleksandr Pushkin's "Peter's History". The composition, structure, text-forming, and style-forming properties of place names have been defined.

Key words: place names study, place name, place name concept, text-forming and style-forming properties.

История правления Петра Великого и личность царя-реформатора привлекали внимание А.С. Пушкина на протяжении всей его зрелой деятельности. Работа над «Историей Петра» началась в тот период, когда в миропонимании А.С. Пушкина произошла коренная переоценка жизненно важных понятий, смыслов и истории. А.С. Пушкин и Петр I – гении культуры, которые внесли существенный вклад в историю и духовное развитие русского человека.

«История Петра» – это особое, историко-исследовательское произведение; в нём время и пространство являются не только текстообразующими категориями (это свойственно разным типам текстов), но также продуцируют совокупность единиц текстообразования, в числе

которых топонимы занимают доминантное место. А.Ф. Папина относит к текстовым такие категории, как участники общения, события, время, пространство, оценка [7]. Л.А. Новиков характеризует средства текстообразования в связке с единицами стилеобразования; он пишет: «Средства текстообразования – это стилеобразующие единицы, пересечение которых образует языковую доминанту стиля» [6: 152]. Н.А. Купина считает необходимым различать факторы текстообразования, под которыми подразумеваются «причины, условия, обуславливающие отбор языковых средств; и языковые средства, обеспечивающие связность, целостность, индивидуальное своеобразие текста» [5: 39]. Время и пространство, будучи глобальными текстовыми категориями, являются в «Истории Петра» продуцентами авторской концепции в воплощении исторических событий и стилеобразующими факторами произведения.

Цель нашего исследования определяется необходимостью изучения топонимии «Истории Петра» как текстообразующего и стилеобразующего средства. В «Истории Петра» самыми частотными являются топонимы *Петербург (188)*, *Москва (148)*, *Польша (136)*, *Россия (110)*, *Швеция (68)*, *Турция (44)*, *Померания (42)*, *Англия (38)*, *Франция (32)*, *Финляндия (26)*, *Лифляндия (25)*, *Курляндия (24)*, *Украина (20)*, *Саксония (19)*, *Пруссия (18)*, *Ингрия (15)*, которые особо значимы для петровской эпохи, они являются топоконцептами, так как именно с этими объектами тесно связана жизнь, деятельность Петра I и история России: *Петербург* – город, основанный царем, *Москва* – историческая столица, центр правления и власти. Со *Швецией* Петра I связывала Северная война, в которой его союзниками были *Дания*, *Саксония* и *Польша*, а одержав победу, Петр I, таким образом, решил важную для страны задачу – расширил территорию, присоединив *Ингрию*, *Карелию*, *Эстляндию*, *Лифляндию* и получил торгово-экономический выход в Балтийское море.

Топоконцепт – это «ментальное образование, аккумулирующее знание субъекта о пространственном измерении, пучок смыслов, отражение ценностной ориентации субъекта» [3: 68]. «В качестве главной характерной черты топоконцепта выступает его способность ярко отражать культурно-ценностные представления (общие для всего народа или населения определенного региона) о конкретном географическом объекте, способность вызывать мгновенные ассоциации при упоминании данных топонимических номинаций» [4: 490]. Но для людей XXI века утрачена связь с такими топоконцептами, как *Померания*, *Лифляндия*, *Курляндия*, *Ингрия*, так как это географические объекты петровского времени, одни из которых изменили к настоящему времени свои названия, другие как самостоятельные объекты вообще сейчас не существуют. Но все же это не просто названия – это топоконцепты, в содержании которых отражены места напряженных межгосударственных интересов и отношений, в разрешении которых велика роль Петра I. Напр.: *Посольство из Курляндии намеревалось отправиться морем в Голландию...*² *Курляндия* – историческая область в западной части Латвии. В 1561–1795 годах ее большая часть составляла Курляндское герцогство. В 1795 году Курляндия вошла в Российскую империю, в составе которой была создана Курляндская губерния [10]. *Путь лежал через Лифляндию, принадлежавшую тогда Швеции*. *Лифляндия* – историческая область в северной Прибалтике, которая в целом соответствует территории современных Латвийской и Эстонской республик. По Ништадтскому мирному договору 1721 года Шведская Ливония вошла в состав Российской империи как Лифляндская губерния [11].

По сфере функционирования среди топонимов «Истории Петра» можно выделить официальные и неофициальные названия. В исследуемом произведении преобладают официальные географические названия, которые с функционально-стилистической позиции характеризуются как нейтральные, так как именно они способствуют полному и всестороннему воплощению авторской идеи, которая заключается в раскрытии пространственно-временных рамок Петровской эпохи. Среди неофициальных отметим старые названия – такие, что когда-то были официальными, но потом были заменены другими, однако продолжают использоваться. Наряду с известным и используемым в

² Все примеры приводятся из Полного собрания сочинений: В 10-ти т. / А.С. Пушкин. – М: Изд-во АН СССР, 1962 – 1966. – Т. 9. – 653 с.

пушкинское время названием *Стамбул*, в «Истории Петра» представлены названия *Константинополь* и *Царьград*. Видимо, это сделано с целью разграничения временных границ событий петровской эпохи и того времени, когда использовались прежние названия топообъектов. Напр.: *Украинцев представил государю журнал пути своему от Азова до Константинополя... Из Царьграда прибыли барон Шафиров и граф Толстой*.

В данном научном исследовании А.С. Пушкина представлен приём, который широко обнаруживается у него и в художественной практике (а впоследствии и у многих других писателей): наряду с современным официальным названием страны использовать ранее существовавшее именование, или его часть, или его перевод, или его метонимическое именование. В таком употреблении топонимов отражается, с одной стороны, содержательно-концептуальная интенция автора, с другой – собственно лингвальный функциональный параметр. Таким способом автор указывает на временные рамки бытования того или иного географического наименования. Но вычленив из текста эту информацию довольно сложно без осведомленности в исторических данных. В «Истории Петра» так презентуются, например, названия *Польши, Украины, Турции, Голландии*, некоторых городов, некоторых гидронимов.

Например, для именованія України використовуються топоніми *Україна* (20), *Україна Польська* (1), *Малая Россия* (3), *Малороссия* (12). Наименование *Україна* вперше згадується в літописі під 1187 роком. Внаслідок воно означало частину південно-західних земель Давньої Русі, Середнє Подніпров'я, територію Галицько-Волинського князівства по Західному Бугу, межувальну з Польщею, Галицьку землю по низов'ю Дністра, а потім поширилося на всі землі, де оселився український народ [12]. В кінці XVI – початку XVII століття правобережжя Дніпра іменовалося *Україною Польською*. В період XIV поч. XX століття по відношенню до українських земель використовувалося назва *Малая Россия* (Русь). *Малороссия* – назва, використовувалася в XVI столітті для позначення землі Юго-Західної Русі. *Но, узнав, что Карл пошел к Волини, Петр тот же час решился отправиться в Украину. Мазепа уверял Карла, что взятие Полтавы привлечет к нему Малороссию*.

Для именованія Польщі використані топоніми *Польша* (136), *Речь Посполитая* (7), *Республика* (1), *Речь* (1). Російське назва *Польша* від польського Polska – субстантивізоване прикметникове «польська» від ziemia polska – «земля польська», тобто «земля полян» [13]. *Речь Посполитая* – так в 1569 році називалася Федерація Королівства Польського і Великого князівства Литовського. *Республика, Речь* – це редуковані назви, які використовувалися, можливо, в розмовній мові. *Польша розділена була на дві партії: примас і Сапєги, преданні Швеції; друга – дім Огинських. Речь Посполитая обіцяла к майбутньому 1705 році виставити 21 800 кіннотців і 26 200 піхоти во всі продовження війни*.

Для именованія Балтійського моря, водного басейна розташованого в північній Європі, використані гідроніми *Балтійське море* (11), *Восточное море* (1), *Ост-Зее* (1). Назва *Балтійське море* походить від латиського baits 'білий', що може бути пов'язано з кольором піщаних берегів цього моря. По другій версії, назва утворено від латинського balteus 'пояс', і пов'язано це з тим, що це море продовжує ланцюжок морів, опоясуючих материкову Європу [8: 95]. Восточним морем (Ostsee) воно називається в Німеччині: Ost – 'східний' і see – 'море'. *Он нетерпеливо обращал взоры свои на северо-запад и на Балтийское море, коим обладала Швеция. Таким образом, Лифляндия и Эстляндия очищены от шведов, и на левой стороне Восточного моря Карл не имел уже ни одной степени земли... ...а в другом письме поздравлял его с первым развитием нашего витфлага, на Ост-зее*. Ці приклади показують територію бытованія різних назв одного і того ж об'єкта.

Таким образом, характеризуя функциональный аспект топонимии «Истории Петра», можно отметить, что А.С. Пушкин презентует номинации частотно употребляющихся топообъектов в семантико-стилистических парадигмах [2]: в тексте строятся совокупности номинаций, различающиеся по форме, происхождению, компонентам семантики. По определению Л.Н. Гуковой, Л.Ф. Фоминой семантико-стилистическая парадигма топонима – это «совокупность лексических единиц / их эквивалентов, соотносенных с одним референтом

(географическим объектом) и выполняющих функцию его именованія» [2: 132]. Данные семантико-стилистические парадигмы топонимов содержат номинации общезыкового (*Украина, Польша, Балтийское море*), хронологически ограниченного (*Украина Польская, Малая Россия, Малороссия, Речь Посполитая, Константинополь, Царьград*) и этнокультурного характера (*Цареград, Восточное море, Ост-Зее*).

Именно в сфере функционирования, синтагматически А.С. Пушкин в «Истории Петра» презентует этнонациональную сему в содержании топонимов, указывая в ряде случаев с помощью логико-дифференцирующего апеллятивного компонента принадлежность топообъекта к тому или иному классу – *мыза Левкои, местечко Чириково, Ницинская слобода, село Пушкино, деревня Коломбитель* и т.д. *Сын Шереметева Михаил Борисович у Ряпиной мызы побил неприятеля, шедшего на приступ к Печерскому монастырю, а потом, за рекою Выбовкою, под мызами Резвою и Озерецкою, напал на 600 человек под командой майора Розена*. Автор вводит в произведение логико-дифференцирующие компоненты для того, чтобы дать дополнительную информацию о данных топообъектах и дать им выделительную характеристику. К этому привлекли внимание читателей Л.Н.Гукова и Л.Ф.Фомина в словаре «Многоаспектная характеристика топонимов в творческом наследии А.С. Пушкина» [1: 13]. А именно: *мыза* – это загородный дом, дача в округе Финляндии; усадьба, хутор преимущественно в Прибалтике. *Местечко* – поселок с торгово-ремесленным населением в 18 – 20 веках в Польше, на Украине и в Белоруссии. *Слобода* – вид поселения или района города в России, Белоруссии и Украине, жители таких поселений были свободными от какой-либо государственной повинности, а *село, деревня* – собственно русские, общерусские реалии. Так синтагматически А.С. Пушкин включил в семантику топонимации этнолингвистический компонент, в котором раскрываются элементы культуры и истории народов России, Финляндии, Прибалтики, Польши, Украины, Белоруссии.

Чрезвычайно интересно и то, что А.С. Пушкин повествует не только о локализации событий, но также и об истории топонимаций. Он рассказывает, как возникали некоторые географические названия, упоминаемые им в произведении, почему они менялись, какова цель некоторых геономинаций [1: 14]. *Первый болверк взял сам на себя, другой поручил Менишкову, третий – графу Головину, четвертый – Зотову (Канцлеру, пишет Голиков), пятый – князю Трубецкому, шестой – кравчему Нарышкину. Болверки были прозваны их именами. В крепости построена деревянная церковь во имя Петра и Павла...*

В произведении много уточняющих указаний на место происходящих событий, описаний местности и расположение одного географического объекта по отношению к другому. Этот параметр презентации в словаре «Многоаспектная характеристика топонимов в творческом наследии А.С. Пушкина» называется пространственно-дифференцирующей авторской характеристикой топонимов [1: 14]. *Менишков повел фальшивую атаку на Штернианц (от Штетина в четырех милях), крепость с четырьмя тайными подкопами, и с другой стороны взял его студеным оружием.*

Композиционная организация «Истории Петра», которая охватывает в хронологическом порядке события петровского времени, определяет уникальное отражение в нем исторического времени и пространства, реализуя специфические свойства данных категорий, характерных для любого исторического произведения – непрерывность, соблюдение временного и пространственного порядка, линейность времени. Пространство и время – основные формы существования жизни, и именно они составляют центр авторской интенции в научно-исторических текстах. И при этом выражение текстовых категорий и текстового замысла автора осуществляется с помощью интенсивного привлечения топонимов, что и дает основание говорить об особой роли топообъектов и топонимаций в раскрытии идеи произведения, его стилистического колорита, а также колорита эпохи, несущего сигналы времени. И наш материал показывает, что А.С. Пушкин в «Истории Петра» представляет не только идентифицирующую функцию топонимов – он чрезвычайно разносторонне реализует как историко-информативный, так и стилистический потенциал топонимов.

БИБЛІОГРАФІЯ

1. Гукова Л.Н., Фомина Л.Ф. Многоаспектная характеристика топонимов в творческом наследии А.С. Пушкина: Словарь / Л.Н. Гукова, Л.Ф. Фомина. – Одесса: Астропринт, 2008. – 392 с.
2. Гукова Л.Н., Фомина Л.Ф. Семантико-стилистическая парадигма топонима: постановка вопроса / Л.Н. Гукова, Л.Ф. Фомина // Мова: Науково-теоретичний часопис. – Одеса: Астропринт, № 15, 2010. – С. 131 – 138
3. Дмитриева Л.М. Онтологическое и ментальное бытие топонимической системы (на материале русской топонимики Алтая): монография / Л.М. Дмитриева. – Барнаул, 2002. – 254 с.
4. Корнейко Е.А. Топоконцепты и топонимические перифразы как единицы региолекта и их лингводидактический потенциал / Е.А. Корнейко, Т.Ф. Новикова // Когнитивные факторы взаимодействия фразеологии со смежными дисциплинами: Сб. науч. тр. по итогам III междунар. науч. конф. Белгород, 19 – 21 марта 2013 г. – Белгород, 2013. – С. 489 – 493.
5. Купина Н.А. Смысл художественного текста и аспекты лингвосмыслового анализа / Н.А. Купина. – Красноярск: Изд-во Краснояр. ун-та, 1983. – 160 с.
6. Новиков Л.А. Художественный текст и его анализ / Л.А. Новиков. – М.: Русский язык, 1988. – 301 с.
7. Папина А. Ф. Текст: его единицы и глобальные категории / А. Ф. Папина. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 368 с.
8. Поспелов Е.М. Географические названия России: топонимический словарь: более 4000 единиц / Е.М. Поспелов. – М.: АСТ: Астрель, 2008. – 523 с.
9. Пушкин А.С. Полное собрание сочинений: В 10-ти т. / А.С. Пушкин. – М.: Изд-во АН СССР, 1962 – 1966. – Т. 9. – 653 с.
10. <http://dic.academic.ru/dic.nsf/es/30480/Курляндия>
11. <http://ru.wikipedia.org/wiki/Ливония>
12. http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_geo/5078/Украина
13. <http://ru.wikipedia.org/wiki/Польша>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Костянюк – аспірант, викладач кафедри російської мови Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова.

Наукові інтереси: ономастика, топоніміка.

АНГЛОМОВНИЙ КОМП'ЮТЕРНИЙ ТЕРМІН ЯК ДИНАМІЧНА ЛЕКСИЧНА ОДИНИЦЯ

Наталія ЛАЗЕБНА (Запоріжжя, Україна)

У статті розглядаються проблеми визначення поняття "англомовного комп'ютерного терміна". Проаналізовано структурно-семантичні та функціональні особливості англомовного комп'ютерного терміна.

Ключові слова: англомовний комп'ютерний термін, експресивність, процеси термінологізації.

The article deals with the problems of "English computer term" definition. Its structural, semantic and functional features have been analyzed.

Key words: English computer term, expressiveness, terminologization processes.

У сучасному світі надзвичайно важливу роль відіграють комп'ютерні технології та засоби Інтернет комунікації. Суспільство перетворюється на спільноту, яку інтегровано засобами цифрових технологій. Термінологія, так само як і загальноживана лексика англійської мови, швидкими темпами збагачується за рахунок понять, концептів сфери комп'ютерних технологій.

Актуальністю дослідження є аналіз структурно-семантичних і функціональних особливостей англомовних комп'ютерних термінів (АКТ надалі).

Об'єктом дослідження є англомовні комп'ютерні терміни.

Предметом дослідження є структурно-семантичні і функціональні особливості англомовних комп'ютерних термінів.

Метою дослідження є визначення англомовного комп'ютерного терміна як динамічної лексичної одиниці.

Матеріалом – є комп'ютерні терміни сучасної англійської мови та відповідні дискурсивні контексти.

Л. М. Алексєєва наполягає на інкорпораційній основі породження термінів, пояснюючи її так: «У нових текстах народжуються нові поняття, які, щоб бути включеними в наступні тексти, повинні компресувати до зручної форми термінологічної одиниці. За допомогою цих

термінологічних одиниць вербалізуються нові поняття, які в подальшому також компресуються» [9, с. 62]. Сутність інноваційних термінотворчих процесів в англomовному комп'ютерному текстовому просторі можна пояснити, згідно із Л. М. Алексєєвою та іншими сучасними мовознавцями: в тексті закладена методика пізнання сутності термінотворчих процесів, оскільки тільки в тексті відкривається можливість пошуку відповіді на питання, яким чином з'явився той чи інший термін. У межах комп'ютерної комунікації термін відіграє роль тієї одиниці, яка слугує для передачі когнітивної інформації, одиниці, виникнення якої викликано потребою економно вербалізувати нове, найбільш істотне знання в процесі створення англomовного комп'ютерного тексту. Таким чином, досягнення найвищого когнітивного ефекту в результаті переробки фрагмента інформації, що передається англomовним комп'ютерним текстом, забезпечується вживанням інноваційних образних та емотивних термінів.

У цьому зв'язку доречно згадати слова П. А. Флоренського про те, що термін «...є межа, якою мислення самовизначається, а тому й самопізнається, [термін] нерухомо стоїть перед думкою, він насправді є живе зусилля думки, найбільше виявлення її напруженості» [7]. Термін концентрує творче зусилля наукової думки, фіксує певний етап наукового пізнання, створює умови для ефективної наукової діяльності людини. Вважаємо, що саме термін визначає комунікативність англomовного комп'ютерного тексту, оскільки він не тільки акумулює загальну або базову для учасників комунікації інформацію, але також є мовною формою репрезентації нового наукового знання [1], [3].

Конкретно-образні характеристики є результатом буденного пізнання і складають ядро англomовного комп'ютерного терміна. Абстрактні ознаки – похідні відносно них і висловлюють спеціальні знання про об'єкти, отримані в результаті теоретичного, наукового пізнання. Вважаємо, що значення АКТ формуються в більшості випадків саме абстрактними концептуальними ознаками, стандартизованими на професійному рівні. Таким чином, підхід до вивчення термінів не тільки як елементу терміносистеми, а й як засобу мовного вираження наукового мислення в процесі комунікації має особливе значення для розробки семантики терміна і є на поточний момент найбільш перспективним у термінознавстві. Терміни закріплюють живий, динамічний, активний досвід, який ґрунтується на професійній діяльності та людській практиці. У такій термінології необхідним є особливий механізм орієнтування, який дозволить зрозуміти термін без контексту і поза межами контексту. Внутрішня форма терміна відображає особливості професійної свідомості і слугує джерелом активації метамовної діяльності спеціалістів [1: 26]. Таким чином, терміни репрезентуються як одиниці мов професійної комунікації, що співвідносяться із відповідними одиницями свідомості, яку не можна розглядати окремо від діяльності. Постає питання про межі професійного простору, всередині якого безпосередньо та природно функціонує термін, тобто про межі «побутове-професійне» [2]. Ці два рівні є опозиційними і тому комунікація на цих рівнях також протиставляє домінуючі типи мислення: чуттєво-образне мислення і вербально-логічне мислення [5], [8]. Тим самим, підґрунтям подальшого визначення англomовного комп'ютерного терміна є визначення терміна як вербалізованого результату професійного мислення, значеннєвим лінгво-когнітивним засобом орієнтації в професійному середовищі й важливим елементом професійної комунікації [4: 406].

На відміну від визначення О. О. Реформатського, який говорив про терміни як про слова, що позбавлені експресивності, надалі йде мова про органічність комп'ютерного терміна, його динамічність та здатність відображати специфіку професійної комунікації в межах англomовного комп'ютерного текстового простору. О. О. Реформатський також говорив про те, що терміни не існують самі по собі в мові [6: 84], а лише в межах певної професійної комунікації, галузі науки або техніки. Розмитість меж англomовної комп'ютерної термінології свідчить про те, що, потрапляючи до визначеної комп'ютерної термінології, англomовний комп'ютерний термін не втрачає своєї емотивно-образної оболонки. Це можна проілюструвати на прикладі комп'ютерних термінів: *daisy chain arrangement* досл. “поєднання типу гірлянда з маргариток”, перекл. “гірляндне з'єднання”, *bug* досл. “жук / вірус”, перекл. “помилка або перешкода в програмному забезпеченні”, *fog index* досл. “туманний індекс”, перекл. “індекс незрозумілості” і т. ін.

Наприклад, *daisy chain arrangement* позначає ланцюгове поєднання між декількома комп'ютерами: «...you need any optional scsi cables **daisy chain** the scsi interface allows you to ... on to the computer in what is called a daisy chain arrangement only the first scsi ... device in a daisy chain is connected to the computer each of ... scsi cables before setting up your scsi daisy chain be sure the scsi cable connectors ...» (Bio-IT World Expo, Boston).

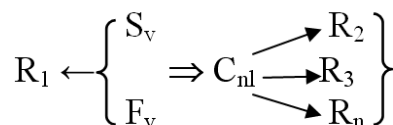
Термін *mailstorm* досл. "шторм листів" позначає надзвичайний наплив електронних листів: «There are real advantages to email, and incorporating the risk management tips into your personal and firm email routines will help you enjoy the benefits while staying safe from the "mailstrom"» ("Email: Preventing a mailstrom", The Law Society of British Columbia, October 26, 2009).

Наведемо приклади англомовних комп'ютерних термінів, утворених шляхом літерно-цифрової абрєвіації: *Y2K*, *Y10K*, *C2B2C* тощо. Наприклад, лексеми "business" (B) та "customer" (C) абрєвіуються і поєднуються із елементами чисельного позначення:

«Terms like **B2B**, **B2C** and **C2C** are the buzzwords that raise eyebrows. Little do they know that Internet models change so fast that they have 'mutated' into **B2B2C** and **C2B2C** along with the e-commerce models» (Jeff Ooi, "Digital divide saves us from the Love Bug", New Straits Times, May 15, 2000).

Образний АКТ викликає не лише поодинокую асоціацію із конкретним референтом, а і з системою асоціацій, пов'язаних як із системами відповідних референтів, так із цілими ситуаціями або контекстами в яких такі системи референтів можуть функціонувати. Образні АКТ можна розпізнати за принципом: якщо до тлумачення будь якої лексеми чи терміна можна додати слова «схожий», «подібний до», «той, що нагадує», «як», то ми маємо справу із образним словом.

Категорія образності визначається як непряме аспектуальне відображення досвіду певної мовної спільноти, що виражається на лексико-семантичному рівні. Породження та актуалізацію образного компонента АКТ можна представити у вигляді наступної схеми:

R_1 – референт 1 (об'єкт прямої номінації)

S_v – semanticum verbum

F_v – forma verbum

C_{nl} – когнітивний нелінійний корелят

R_2 – референт 2

R_3 референт 3

R_n референт n

} об'єкт непрямой /образной номінації

Схема 1. Породження та актуалізація образного компонента АКТ

Необхідно зазначити, що *експліцитний смисл* АКТ направлений на сприйняття, а не на розуміння. *Імпліцитний смисл* АКТ направлений на тлумачення, розуміння, а не лише сприйняття. Необхідно також зазначити, що комп'ютерні терміни створюються для опису фактичного досвіду із галузі інформатики, і, використовуючись задля побудови лексичної системи інформаційно-пошукових мов, вони вступають в інші стосунки й фігурують в поєднанні із іншими знаковими засобами (числові, літерні чи інші індекси, знаки-моделі тощо).

Зважаючи на всі вищезазначені особливості, можна навести розроблене визначення поняття АКТ. *Англомовний комп'ютерний термін – це лексична одиниця, що характеризується структурно-семантичною взаємозалежністю складових, у межах якої актуалізується як інформативно-фактичний, так і когнітивно-образний досвід у галузі інформатики, комп'ютерних технологій та Інтернет-комунікацій.*

Таким чином, *перспективною* подальших досліджень є визначення механізмів формування образної оболонки плану змісту та плану вираження англomовних комп'ютерних термінів в іманентному англomовному комп'ютерному текстовому просторі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Володина М. Н. Теория терминологической номинации / М. Н. Володина. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1997. – 38 с.
2. Герасимов В. И. Когнитивная парадигма языка / В. И. Герасимов, В. В. Петров // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1988. – Вып. 23. – С. 5–11.
3. Грицанов А. А. Виртуальная реальность / А. А. Грицанов // Энциклопедия постмодернизма. – Минск : Интерпрессервис Книжный Дом, 2001. – С. 121–125.
4. Ільченко О. М. Антропоцентризм комп'ютерних неологізмів: лінгвокогнітивний аспект / О. М. Ільченко // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. – Вінниця, 2003. – № 6. – С. 406–409.
5. Лейчик В. М. Терминоведение: предмет, методы, структура / В. М. Лейчик. – [3-е изд.]. – М. : Издательство ЛКИ, 2007. – 256 с.
6. Реформатский А. А. Термин как член лексической системы языка / А. А. Реформатский // Проблемы структурной лингвистики. – М. : Наука, 1979. – С. 82–133.
7. Флоренский П. А. Symbolarium (Словарь символов): [соч. в 4х т.] [Электронный ресурс] / П. А. Флоренский. – М., 1994. – Т. 2. – Режим доступа : http://philologos.narod.ru/florensky/fl_space.htm.
8. Флоренский П. А. Symbolarium (Словарь символов): [соч. в 4х т.] [Электронный ресурс] / П. А. Флоренский. – М., 1994. – Т. 2. – Режим доступа : http://philologos.narod.ru/florensky/fl_space.htm.
9. Alekseeva L. M. What is Term / L. M. Alekseeva // Russian Terminology Science. – Vienna : Termnet Publisher, 2004. – P. 62–78.
10. Bio-IT World Expo, Boston [Электронный ресурс]. Режим доступа : <http://www.bio-itworldexpo.com/>
11. Email: Preventing a mailstrom [Электронный ресурс] // The Law Society of British Columbia, October 26, 2009. Режим доступа : <http://www.lawsociety.bc.ca/page.cfm?cid=1248&t=Email:-Preventing-a-mailstrom>
12. Jeff Ooi. Digital divide saves us from the Love Bug [Электронный ресурс] // New Straits Times, May 15, 2000. Режим доступа : <http://www.highbeam.com/doc/1P1-163377361.html>
13. Schuyler M. Computers: a Disposable Commodity / M. Schuyler // Computers in Libraries. – Jan. 2005. – P. 21–32.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Лазебна – викладач кафедри теорії та практики перекладу Запорізького національного технічного університету.

Наукові інтереси: проблеми термінотворення сучасної англійської мови, текстологія, дискурсологія.

МІКРОТОПОНІМИ З ГІДРОГРАФІЧНИМИ ТЕРМІНАМИ В ОСНОВІ НА ТЕРЕНАХ ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО ОПІЛЛЯ

Ольга ЛУЖЕЦЬКА (Тернопіль, Україна)

У статті розглядається близько 210 власних найменувань місцевих мікрооб'єктів з гідрографічними термінами в основі у досліджуваному нами регіоні, у межах яких виокремлюємо декілька груп на означення водних реалій, гідролітичних характеристик ґрунту, а також певних фізичних характеристик води тощо.

Ключові слова: мікротопонім, гідронім, апелатив, гелонім, географічний термін.

The paper is concerned with the study of nearly 210 microtoponyms of the south-western Opillia region. The units under analysis include a hydrographic element in them and thus have been subdivided into some groups, among which are groups to designate water realia / hydrolytic characteristics of soil, certain physic properties of water, etc.

Key words: microtoponym, hydronym, appulative, helonym, geographical term.

Південно-Західне Опілля – історико-етнографічний регіон України, розташований у межах Івано-Франківської (територія сучасних Галицького та Рогатинського районів) та Тернопільської областей (сучасні Бережанщина і Підгаєччина) були предметом уваги дослідників історії, етнографії, лінгвістики. Вивченню ойконімії названого регіону В. Котович присвятила монографію „Походження назв населених пунктів Опілля” (Дрогобич, 2000), а антропонімія цього краю репрезентована у праці Г. Панчук „Антропонімія Опілля” (Тернопіль, 2001). Щоб завершити вивчення розрядів онімів названої території, ми обрали об'єктом нашого дисертаційного дослідження саме мікротопонімію цього краю.

Розглядаючи зібрані нами мікротопоніми Південно-Західного Опілля, поділяємо їх на відапелятивні та відонімні найменування з подальшою градацією. У межах відапелятивних мікротопонімів виокремлюємо найменування дрібних географічних об'єктів, мотивованих гідрографічними термінами. Предметом нинішньої розвідки ми обрали близько 210 власних назв мікрореалій з географічними термінами в основі, які репрезентовані на цій території.

Гідрографічна термінологія займає вагоме місце у мікротопоніміконі досліджуваного краю. Відомо, що цей своєрідний шар лексики належить до найдавніших, а в онімах характеризується великою стійкістю, й у зв'язку з цим, значною інформативністю, оскільки значення, закріплене в тополексемах, є достатньо стійким і життєвим, незважаючи на нашарування різних епох і різноманітних семантичних змін. Як пише З. Франко, «кожний топонім – це вціліла мовно-археологічна пам'ятка, в якій ми можемо тільки реставрувати семантичну, словотвірну та словозмінну структури і, відштовхуючись від них, із більшою чи меншою вірогідністю пов'язати з певною епохою як часом виникнення чи модусом топонайменування» [5: 29]. Дослідник О. Купчинський теж вважає, що одержати інформацію про географічну назву за межами лінгвістики неможливо, а сама лінгвістика є ключем для розуміння й осмислення інформації назви [4:5].

В процесі історичного розвитку стійкі найменування гідрогеографічних об'єктів могли, як відомо, в структурному плані видозмінюватися, інколи піддаватися перейменуванням або взагалі зникати. З цього приводу дослідниця З. Франко зазначає, вивчення гідронімів ускладнюється тим, що «можуть бути законсервовані віджилі слова або слова вимерлих мов, може простежуватися плінність та змінність різномовних найменувань, відбиті і деякі стадії засвоєння чужих найменувань первісним поселенням» [5: 9].

Мікрогідронімам, тобто назвам потоків, озер, ставків, криниць, джерел, боліт, така стійкість, безсумнівно, не притаманна, проте вони можуть бути матеріалом для відтворення окремих географічних апелятивів, що збагачують мовні ресурси. Загалом гідротермінологія є своєрідним фокусом, у якому збережені праобрази давніх найменувань.

Зібраний нами пропріальний матеріал дає змогу виокремити декілька груп, мотивувальною базою яких виступила гідрогеографічна термінологія на означення: а) водних реалій; б) гідролітичних характеристик ґрунту; в) температурних ознак води та інших її фізичних властивостей.

а) Найбільшими річками на обстежуваній території є ліві притоки Дністра – Золота Липа, Нараївка, Свірж, Гнила Липа, Бибелька та їх притоки, які належать до числа малих рік розчленованих рівнин. Типовим явищем в межах Бережанщини є так звані «сліпі» потоки. Вони переважно невеликих розмірів, як правило, тимчасові. Характерною їх особливістю є те, що вони зникають в карстових заглибленнях. Найбільшими серед ставків цього краю є Бережанський та Урманський стави. Є ще ставки біля сс. Потутори, Вільховець та інших населених пунктів, однак вони незначних розмірів.

Нижче детальніше розглянемо мікротопоніми, мотивовані назвами конкретних гідрооб'єктів.

Криниця. Найменування мікрореалій з гідротерміном **криниця** досить широко представлені на території Південно-Західного Опілля як у сингулярній, так і в плюральній формах, а також у прийменникових сполуках: *крн. Кирниця (Юст., Пдг.), пас. Кирнички (Слц., Пдг.), п. Кернички (Ргч., Брж.), прис./хут. Кернички (Стртн., Рог.), рив Кирнички (Всвч., Брж.; Поточ., Брж.), р. Кирнички (Кзр., Рог.), ч. с. Кирнички (Птнц., Рог.), вул. Біля Колодязя (Слц., Пдг.)*. Сюди відносимо теж назви дрібних топооб'єктів, в основі яких засвідчені антропоніми різного походження: *крн. Гантонова Кирниця (Загр.-Кнг., Рог.), крн. Грабова Керниця (Вікт., Рог.; Брн., Рог.), крн. Гречаникова Кирниця (Нвсл., Пдг.), дж. Іванова Керниця (Пкв., Рог.), крн. Тимкова Керниця (Вікт., Гал.), крн. Юськова Кирниця (Загр.-Кнг., Рог.)*. У цій місцевості побутують і мікротопоніми у формі атрибутивних сполук на позначення якісних характеристик невеликих географічних об'єктів: *п. Білі Кирниці (Трт., Брж.), крн. Зелена Керниця (Вікт., Гал.), крн. Священна Криниця (Чснк., Рог.)* тощо.

Лексема *криниця* в опільському діалекті побутує як *кирниця, керниця*, що детермінує «криницю з питною водою». Аналізований гідронім підпорядкований певній говірковій кореляції: перехід *ри* в *ир* «з діалектним варіантом *керниця*, де *ер* (*ир*) з метатезою голосного

розвинулась як відповідник до того ж давньоруського *ри, рі*» [1: 230]. Номен *кирниця* у цій місцевості вживається не тільки для ідентифікації певної гідрореалії (поточини, джерела, криниці), але й для опису тієї місцевості, де знаходиться означувана гідрореалія (поле, рів тощо). На загальноукраїнському фоні побутують такі географічні терміни як *криниця, криничка* [СНГТК 100-101], так і *кирниця, кирниця, кирничка* [СНГТК 92], як правило, з основним смисловим навантаженням – «джерело, колодязь, струмок», які в цілому відносно продуктивні в українській топонімії. Назва *криниця* походить з псл. *кънїса (krinica) «джерело; (виритий колодязь)» [ЕСУМ III 93].

Потік. Мікротопоніми, мотивовані гідротерміном **потік**, «річка, переважно невелика, струмок зі стрімкою течією» [ВТС 903], є досить поширеними на теренах досліджуваного регіону: *п. За Потоком (Тнтк., Гал.), вул. Над Потоком (Бриштн., Гал.), вул./ч.с. Потоки (Трст., Брж.), ч.с. Потік (Нрв., Брж.; Урм., Брж.), пот. Потічок (Вікт., Гал.)*. З апелятивом *потік* вживаються мікротопоніми у формі атрибутивних сполук, у яких якісні прикметники вказують на розмір та форму мікрореалій: *пот. Куций Потік (Птнц., Рог.);* якісну характеристику: *дол./уроч. Зелений Потік (Ргч., Брж.), ур-ще Сухі Потоки (Стрн., Рог.);* порядкове розташування об'єктів: *пот. Другий Потік (Брн., Гал.), пот. Перший Потік (Брн., Гал.), пот. Третій Потік (Брн., Гал.), пот. Четвертий Потік (Брн., Гал.);* температуру води: *пот. Зимний Потік (Птк., Чрч., Рог.), пот. Холодний Потік (Лпвк., Рог.)*.

Незначну групу становлять мікротопоніми у формі складених атрибутивних назв, які мають у своєму складі присвійні відантропонімі прикметники, оформлені посесивно-релятивними формантами **-ів (-ов-а, -ов-е), -ськ** тощо. Вони мотивовані переважно відапелятивними особовими власними іменами, наприклад, *пот. Мозолів Потік (Крлс., Гал.), ур-ще Парцеївський Потік (Вікт., Гал.)*. На цій території нами зафіксовано й окремі назви мікрореалій відойконімного походження: *пот. Ланівський Потік («Лани») (Лн., Маріямпл., Гал.), пот. Явецький Потік («Явче») (Загр.-Кнг., Рог.; Явч., Рог.)* тощо.

Зазначений термін виводиться із псл. **potokъ* «струмок, видолинок» і споріднений з багатьма іншими мовами, пор. рос. *поток* «низьке болотисте місце, яке висихає влітку», болг. *поток* «діл; струмок, річечка» [ПГФ 221].

Ріка. У досліджуваному регіоні виявлено ряд назв мікротериторій з географічним терміном **ріка** в основі: *вул. Зарічна (Глгч., Пдг.), п. Заріка (Плвк., Гал.), пас. Коло Ріки (Стрг., Брж.), пас. Над Ріков (Ндрч., Брж.), вул. Понад Ріку (Двр., Брж.), потік Ріка (Злв., Гал.), запл. Стара Ріка (Руд., Рог.; Ст. Мартнв., Гал.), запл. Стара Річка (Блдн., Гал.)* та ін.

Усі найменування, утворені від апелятива *ріка* (< псл. * *gęka* < **goika*), вказують переважно на територію, де протікає річка, - відносно значущий об'єкт на території села. На усіх українських теренах цей апелятив уживається з семантикою – «велика водна артерія», на відміну від потоку, який, як правило, детермінує невеликий гідрооб'єкт.

Саджівка Мікротопоніми з лексемою **саджівка** репрезентовані кількома назвами дрібних географічних об'єктів, зокрема: *місц. Саджівка (Птнц., Рог.), оз. Саджівка (Загр.-Кнг., Рог.), п./пас. Саджівка (Урм., Брж.), ур-ще Саджівки (Клнк., Гал.)* тощо. Зазначені найменування мотивовані апелятивом *саджавка, саджівка*, дем. від *саджавка* (< псл. **sadjava*) «копанка; невелике водоймище, де розводять рибу чи вимочують коноплю» [Грінч. IV 93]. Вони вказують на місце, звідки витікає річка, або на наявність в її руслі таких водоймищ.

Став. На території Південно-Західного Опілля побутує чимало назв дрібних географічних об'єктів, у базовій основі яких засвідчений гідротермін **став** не лише у монолексемній формі: *вул./ч.с. Заставок (Стрг., Брж.), ч. с. За Ставком (Бхв., Рог.), пас./п. Став (Кмрв., Гал.), запл. Стависька (Підв., Брж.), пас. Стависко (Псхв., Брж.), запл. Ставки (Курн., Брж.), ч. с. Ставок (Кмрв., Гал.; Чнк., Рог.),* але й у прийменникових сполуках, зокрема: *пас. Коло Ставку (Стрг., Брж.), п. На Ставку (Стрг., Брж.), став Над Ставом (Пкв., Рог.)*. У цьому регіоні нами виявлено окремі мікротопоніми відойконімного походження: *пот.-на Бережанський Ставок («Бережани») (Влицн., Брж.)* тощо.

На території досліджуваного краю гідрографічний апелятив **став** (<псл. **stavъ*) вживається із семантикою «штучна чи природна водойма», «мокра заболочена низина» [Дан. 90], «місце, де раніше був став» [Мар. 250].

б) Сюди відносимо назви дрібних географічних об'єктів, виникнення яких зумовлене вологістю ґрунту обстежуваної місцевості. Слід зауважити, що відапелятивні найменування, мотивовані насамперед народно-географічною термінологією, досить часто вказують не на якусь ознаку, а конкретно називають тип географічного терміна.

Болото. Мікропоніми, в основі з апелятивом **болото**, виявлені на досліджуваній території, переважно у монолексемній формі, ускладненій в окремих випадках відповідними афіксами: *пот. Болітце (Плнт., Рог.), нас. Болота (Чрч., Рог.), п./ур-ще Болото (Птнц., Рог.), пот. Болотко (Дбрнв., Рог.), потік Заболіття (Длев., Гал.; Лн., Гал.)* тощо. Гідротермін *болото* відносно продуктивний на ономастичному рівні і широко рефлексує на теренах України [Граб. 31-32; Череп. 32; СНГТК 27].

Етимологи розглядають лексему *болото* похідною від того ж кореня, що й *болоння, болонь*, який виводиться з і.-с. *bhol- / bhel* – «білий» [ЕСУМ I 227]. На думку Р. Козлової, апелятив *болото* не можна виводити від лит. *baltas* «білий», а треба пов'язувати термін *болото* (**bolto*) з праслов'янськими **bьltъ* **bьlta*, **bьlto*, деривати яких є географічними термінами [2: 58].

Вода. На теренах Південно-Західного Опілля побутує небагато мікротопонімів з гідротерміном **вода** в основі: *бол. Водники (Водн., Гал.), дж. Голодна Вода (Межигір., Гал.), крн. Чистоводдя (Вікт., Рог.)* тощо. Наявність вологої місцевості мотивує, як правило, назвотворення відповідних мікрореалій. Лексема виводиться від псл. **voda* < і.-с. **uēd-*, *uod-*, **ud* – «вода, мокрота» [ЕСУМ I 414].

Млака. Лексема **млака** представлена окремими найменуваннями мікрореалій: *нас. Млака (Злкв., Гал.), вул. Млаки (Мдн., Гал.), ур-ще Млаки (Тнтк., Гал.)* та ін. Гідротермін **млака** використовується в українському термінознавстві із смисловим навантаженням «трясовина», «заливний луг», «заболочена низина» [Мар. 236]. Лексема *млака* виводиться із праслов'янського кореня **molka* «болото», спорідненого з **moknoti* «мокнути», **mokъ* «мокрый» [ЕСУМ III 489].

Мочара. На досліджуваній території виявлено теж окремі мікропоніми, мотивовані гідротерміном **мочара**: *ч. с. Мочар (Блдн., Гал.), бол. місц.-сть Мочари (Бхв., Рог.)* тощо. Назви мікрореалій похідні від апелятива *мочар* («псл. **močarъ*) «трясовина, заболочена місцевість» [ГГ 124, 126], «мокра заболочена місцевість; трясовина; низовина з підґрунтовими водами; мокре місце між узгір'ями» [Мар. 237], «трясовина; заросле і багнисте місце» [Jugkowski 154]. Етимологія слова *мочар* сягає праслов'янського кореня **māk* «мокрый, зволожувати» [ЕСУМ III 499].

Охаба Зафіксований гелонім *Охаба* вживається для ідентифікації декількох дрібних топооб'єктів, зокрема, *оз. Охаба (Вікт., Гал.), р. Охаба (Жрв., Рог.; Чзрв., Рог.; Чрнв., Рог.)* Базовою основою мікротопоніма став апелятив *охаб, охаба* «калножа, болото; старе русло річки; гнила колода» [ЕСУМ IV 239]. Ця назва характеризує місцевість, де протікає річка та її течія.

Рудка Апелятив **рудка** став базовою основою небагатьох мікрореалій, як у формі однини, так і множини, зокрема, *пот. Рудка (Вшнв., Рог.; Чрнв., Рог.): п./ур-ще Рудки (Дбрнв., Рог.; Стртн., Рог.), поточ. Тенітицька Рудка (Тнтк., Гал.)* тощо. Лексема *рудка* мотивована загальною назвою *руда* («псл. **ruda*) «іржаве болото; заболочена низовина» [Мар. 248]; «місця, що заливаються весняною водою; заросле озеро» [Череп. 200], «іржаве багно; болотистий луг, болотистий берег» [ЕСУМ V 134].

в) Температура води та інші її фізичні характеристики рідко відображалися у власних назвах місцевих мікрореалій досліджуваного регіону.

Гнилий. Лексема **гнилий** творить такі найменування географічних мікрореалій: *вул. Гнильче (Псхв., Брж.), ур-ще Гниле (Маріямпл., Гал.), заб. місц. Гнилий Кінець (Вкрснц., Рог.), пот. Згнилий (Длев., Гал.; Лн.; Гал.)*. Назви утворені від апелятива **гнилий** («псл. **gnilь**(jь)» «гнилий; який гние» [ПГФ 96].

Як зауважує Л. Костик, продуктивність номена **гнилий** у ролі гідронімів безпосередньо обумовлюється біологічними процесами, які в них відбуваються [3:8]. В обстежуваному регіоні рідко рефлексує апелятив **гнилий** в топонімах для ідентифікації мікрооб'єктів, хоча можна припустити, що колись там був цей водний об'єкт, чи, можливо, таке найменування

отримала сумісна з ним місцевість. Етимологія слова зводиться до дієслова *гнити*, яке сягає і.-с. *ghnei-d(h) «терти, розтирати» [ЕСУМ I 536].

Студениць. Загальна назва **студениць** є базовою основою кількох найменувань дрібних географічних об'єктів, скажімо, *р. Студений Потік* (Дбрнв., Рог.; Пкв., Рог.; Птнц., Рог.; Стрн., Рог.) тощо. Ці назви мотивовані апеллятивом *студинець* («псл.*studьньсь») «джерело» [Онишк. II 262]. Загалом твірна основа *студен-* із значенням *колодязь* зустрічається в багатьох назвах на всій території України. До цього ж мікрополе основи *студен-* доволі широке, зважаючи на терміни, репрезентовані іншими слов'янськими мовами, наприклад, *студенец* (рос.), *студзень* (білорус.), *студенец* (болг.), означає «студене джерело». З цією топоосною і різним суфіксальним оформленням побутує чимало онімів для позначення різних топооб'єктів на теренах Чехії, Польщі, Болгарії тощо.

Проаналізований мікротопонімікон досліджуваного регіону віддзеркалює давній назвотворчий тип, який ґрунтується на взаємодії географічного терміна і гідроніма. Багато мікротопонімів є омонімами із загальними назвами: *потік, став, річка* тощо. В окремих онімах мікрореалій відображено діалектні варіанти вживаних на цій території лексем. Загалом нами виявлено і зафіксовано близько 210 мікротопонімів відгідрографічного походження, що складає близько 12% від усіх відапеллятивних дериватів з географічними термінами в основі.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

бол. – болото	потік – пот.
бол. місц. – болотяна місцевість	поточ. – поточина
вул. – вулиця	прис. – присілок
дж. – джерело	рів – рів
запл. – заплава	р. – річка
крн. – криниця	сінж. – сіножать
місц. – місцевість	ст-к – ставок
озеро – озеро	ур-ще – урочище
пас. – пасовище	хут. – хутір
п. – поле	ч. с. – частина села
Бхв. – Бабухів	Межигір. – Межигір'я
Блдн. – Блюдники	Ндрч. – Надрічне
Брн. – Бринь	Нрв. – Нараїв
Брштн. – Буштин	Нвсл. – Новосілка
Вшнв. – Вишнівець	Підв. – Підвисоке
Вікт. – Вікторів	Пмнт. – Помонята
Водн. – Водники	Плвнк. – Поплавники
Всвч. – Войсевичівка	Псхв. – Посухів
Влщн. – Волощина	Птк. – Потік
Вскрснц. – Воскресинці	Поточ. – Поточани
Двр. – Двірці	Пкв. – Пуків
Длев. – Делієве	Птнц. – Пуятинці
Дбрнв. – Добринів	Ргч. – Рогачин
Жрв. – Журів	Руд. – Руда
Загр. – Кнг. – Загір'я – Княгинецьке	Слц. – Сільце
Залп. – Залип'я	Ст. Мртнв. – Старий Мартинів
Злкв. – Залуква	Стрн. – Стратин
Кзр. – Козара	Стрг. – Стриганці
Комар. – Комарів	Тнтк. – Тенетники
Крлс. – Крилос	Трст. – Тростянець
Клнк. – Кукільники	Урм. – Урмань
Крп. – Куропатники	Чгрв. – Чагрів
Курн. – Кур'яни	Чрнв. – Чернів
Лн. – Лани	Чрч. – Черче
Лпвк. – Липівка	Чснк. – Чесники
Маріямпл. – Маріямпіль	Юст. – Юстинівка
Мдн. – Медина	Явч. – Явче

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. ВТС Великий тлумачний словник української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2001. – 1440 с.
2. ГГ Гуцульські говірки: короткий словник / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; уклад. Г. Гузар [та ін.]; ред. Я. Закревська. – Львів: [Б. в.], 1997. – 232 с.
3. Грінч. Словарь української мови / [упор. Б. Д. Грінченко]. – К.: Наук. думка, 1996-1997. Т. I-III. – К., 1996. Т. IV. – К., 1997.
4. Граб. Hrabec S. Nazwy geograficzne Huculszczyzny / S. Hrabec. – Kraków: Wyd-wo PAN, 1950. – 264 s.
5. Дан. Данилюк О. К. Словник народних географічних термінів Волині / О. К. Данилюк. – Луцьк: Надстир'я, 1997. – 103 с.
6. ЕСУМ Етимологічний словник української мови: в 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. – К.: Наукова думка, 1982–2006. – 5 т.
7. Мар. Марусенко Т. А. Матеріали к словарю украинских географических апеллятивов (названия рельефов) / Т. А. Марусенко // Полесье (Лингвистика. Археология. Топонимика). – М.: Наука, 1968. – С. 206-255.
8. Он. Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок: у 2 ч. / М. Й. Онишкевич. – К.: Наук. думка, 1984. Ч. I: А-Н. – 495 с. Ч. II: О-Я. – 215 с.
9. ПГФ Шульгач В. П. Праслов'янський гідронімний фонд (фрагмент реконструкції). – К., 1998. – 363 с.
10. СНГТК Громко Т. В. Словник географічних термінів Кіровоградщини / Т. В. Громко, В. В. Лучик, Т. І. Поляруш. – К.; Кіровоград, 1999. – 244 с.
11. Чер. Черепанова Е. А. Народная географическая терминология Черниговско – Сумского Полесья / Е. А. Черепанова. – Сумы: Изд-во Сумского гос. ун-та, 1984. – 274 с.
12. Jurkowski Jurkowski M. Ukraińska terminologia hydrograficzna. – Wrocław etc., 1971. – 240 s.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Железняк І. М., Корепанова І. П., Масенко Л. Т. та ін. Гідронімія України в її міжмовних і міждіалектних зв'язках. – К.: Наук. думка, 1981. – 254 с.
2. Казлова Р. М. Беларуская і славянская гідронімія. Праславянські фонд: У двух тамах. – Гомель, 2000. – Т. I. – 260 с.
3. Костик Л. Б. Гідронімія Буковини (назви непротічних вод). Автореф. ... дис. канд. філол. наук. – Івано-Франківськ, 2003. – 20 с.
4. Купчинський О. А. Найдавніші слов'янські топоніми України як джерело історико-географічних досліджень. – К. – 1981.
5. Франко З. Т. Хто ми? Звідки родом? – К. – 1990. – Серія 5. – №2 – 47 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Лужецька – викладач кафедри німецької мови навчально-наукового інституту міжнародних економічних відносин імені Богдана Гаврилишина Тернопільського національного економічного університету.
Наукові інтереси: ономастика, теоретична граматика, міжнародні економічні відносини.

КЕЛЬТСЬКИЙ ЕЛЕМЕНТ В ОЙКОНІМАХ ПІВДЕННИХ ГРАФСТВ АНГЛІЇ

Катерина МАКЕЄВА (Київ, Україна)

У статті розглянуто етимологічні особливості сучасних ойконімів південних графств Англії, важливу роль у складі яких відіграють запозичення з кельтських мов. В ойконімах кожного графства визначено лексичні запозичення та етимологічні гібриди.

Ключові слова: етимологія, ойконім, кельтський елемент, етимологічний гібрид, лексичне запозичення.

The article touches upon the etymological peculiarities of modern place-names of southern counties of England, in which Celtic borrowings play an important role. Lexical borrowings and etymological hybrids have been defined in place names of every county under investigation.

Key words: etymology, place-names, Celtic element, etymological hybrid, lexical borrowing.

Топоніміка є важливим джерелом визначення мовної, історико-культурної та етнічної своєрідності кожного народу, тому все більше й більше робіт присвячується дослідженню топонімічного прошарку лексики.

Етимологічний склад будь-якої мови є важливим елементом вивчення самотності народу-носія. Результати дослідження цієї теми можна спостерігати в працях вітчизняних вчених, таких як Н. Н. Амосової, В. П. Секирина, які досліджували поповнення англійської лексики іншомовними запозиченнями впродовж усієї історії її розвитку, причини їх появи та процеси лексичної асиміляції запозичень та їх подальший розвиток. Зарубіжні вчені-класики Т. Лаунсбері, Л. Сміт, Г. Бредлі у своїх роботах зосереджували увагу також на складі англійської мови, визначаючи чим вона завдячує іншим мовам.

Будь-яка мова користується фондами інших мовних систем, запозичуючи їх елементи. Так, англійська мова має у своєму складі більше 60 % запозичень [5: 3], найважливішими з яких у хронологічному порядку вважаються латинська, скандинавська та французька мови [1: 104]. Тим не менше, свій відбиток у лексиці залишили також кельтська, грецька та інші. Вони всі настільки пронизали систему англійської мови, що залишили свій слід навіть і у назвах географічних об'єктів.

Стаття відображає результати дослідження, проведеного на матеріалі 8000 лексичних одиниць, етимологічний склад 2000 з яких є невивченим.

Джерелами проведеного дослідження є словники The Cambridge Dictionary of English Place-Names (V. Watts), Oxford Dictionary of British Place-Names (A. D. Mills), The Concise Oxford Dictionary of English Place-Names (E. Ekwall), The Place-Names of Wiltshire (E. Ekblom), а також атлас автомобільних доріг Британії – Road Atlas Britain (2011).

Відомо, що кельти поселились на території Британії в VII ст. до н.е. Вони були представлені індоєвропейськими племенами бриттів і гаелів. В них вже існував родовий устрій, але планувався перехід до королівської влади. Важливим в плані ойконімічного дослідження ми вважаємо той історичний факт, що перші міста Британії – а саме огорожені селища – були побудовані саме кельтами [3: 8].

Незважаючи на те, що більшість вчених погоджуються з тим, що вплив кельтської мови на англійську був незначним, найбільше ця мова відобразилась на назвах населених пунктів, що свідчить про безпосередній контакт між англо-саксами та кельтами: «Заимствования из языка кельтов оказались очень немногочисленными и относятся главным образом к топонимике, т. е. к географическим названиям» [2: 219]. Головним чином з мови корінного населення Британських островів були запозичені слова, що позначають географічні назви, назви тварин та предметів домашнього вжитку. Більшість із них не стали невід'ємною частиною англійської лексики і вважаються дещо чужорідними [5: 9].

Серед факторів, що спричинили малочисельність кельтських запозичень, вчені називають почуття ненависті, яке відчували англо-сакси і кельти одне до одного та релігійні протиріччя між ними [10: 38].

Вплив кельтської мови на англійську відбувався 3 шляхами [8: 91]. Перш за все, це запозичення в германську мову ще на континенті. Окрім того, мав місце вплив кельтської культури на мову в давньоанглійський період (до та після введення християнства). Під час другої фази такі загальні іменники кельтської мови, як *afon* «river», *cumb* «valley» та *dwr* «water» вплинули на утворення топонімів. Третя хвиля впливу відбулася вже після нього [8: 92].

З нашого дослідження випливає, що кельтська мова (яка в довідниках, котрими ми користуємось, позначається *Celtic* та *Pre-Celtic* відповідно до періодизації розвитку мови) залишила свій відбиток у складі 536 ойконімах, а саме у 175 лексичних запозиченнях та 361 етимологічному гібриді. Кельтські діалекти поділяються на 2 групи: **гаельську** (Goidelic/Gaelic) та **галло-бретонську** (Brittonic/British, що скорочуються до Brit/Bret). Гаельська група включає ірландську, шотландську та менкську мови (якою розмовляють на острові Мен між Англією та Ірландією). Галло-бретонська, в свою чергу, поділяється на галльську мову (наразі мертву, якою користувалися галли – поселенці на території сучасної Франції), та британські мови, а саме: уельську (Welsh), корнську (Cornish або ж його скорочення «Co») та бретонську – мову населення Бретані на півночі Франції [11: XV; 4: 46; 9; 3: 8].

Отримані дані ми можемо представити в даній таблиці.

Таблиця 1. Розподіл ойконімів з кельтським елементом у південних графствах Англії

№ п/п	Назва графства	Лексичні запозичення	Етимологічні гібриди	Всього
1.	Беркшир	-	2	2
2.	Брістол	-	1	1
3.	Букингемшир	2	7	9

4.	Вілтшир	4	25	29
5.	Гемпшир	4	19	23
6.	Глостершир	8	18	26
7.	Девон	8	54	62
8.	Дорсет	6	34	40
9.	Кент	4	5	9
10.	Корнуолл	130	143	273
11.	Оксфордшир	-	5	5
12.	Острів Вайт	-	1	1
13.	Острови Сіллі	2	-	2
14.	Вест Сассекс	-	1	1
15.	Іст Сассекс	-	-	-
16.	Сомерсет	7	44	51
17.	Суррей	-	2	2
	Всього:	175	361	536

Найбільший вплив кельтських мов на території південних графств відмічено у **Корнуоллі** (див. табл. 1), де присутній навіть особливий діалект кельтської – Cornish. Тут маємо 273 назви: 130 ойконіми – лексичні запозичення та 143 назви – етимологічні гібриди, в структурі яких присутній кельтський елемент: *Bissoe* (Cornish *bedewen* ‘a birch-tree’), *Fraddon* (Old Cornish *frot* ‘stream’ + name-suffix *-an: ‘place of streams’), *Canworthy Water* (Cornish *carn* ‘rock-pile, tor’ + Old English *worthig* + Modern English *water*).

Крім того досить розповсюдженими кельтські лексеми є у складі назв населених пунктів графств:

Девон (62): *Gunn* (Cornish *goon* ‘downland, unenclosed pasture’), *Broadclyst* (‘great Clyst’: Old English *brad* ‘broad’ + Celtic river-name, Old English, Old Welsh **Clist*/**Clust* < British **klust*-. **kloust*- < Indo-European **kleu*- ‘to wash, to swill’);

Дорсет (40): *Pimperne* (‘house at the small hill’. Primitive Welsh **pimp*, Primitive Cornish **pimp* ‘five’ + *prenn* ‘tree’ and so ‘five trees’), *Lyme Regis* (Celtic river-name *Lyme* from the root **lim*- < Indo-European **lei*- ‘flow, water’ + Latin *rex* ‘king’);

Сомерсет (51): *Frome* (Primitive Welsh **from* < British **fram*- ‘flood, stream’ and *ffraw* ‘fine, brisk’), *Loxton* (British river-name **Losca* < Celtic **lok-sko*- ‘winding one’ + Old English *tun* ‘settlement’). Цей факт можна пояснити тим, що дані графства по-перше займають більшу площу у порівнянні з іншими, а по-друге знаходяться поряд один з одним, найближче, до Корнуоллу, що могло сприяти більш тісному контакту жителів даних регіонів з кельтами.

Менш частотним, проте не менш значущим, є цей елемент в ойконімах графств:

Вілтшир (29): *Knook* (‘small hill’ Primitive Welsh **cnucc*), *West Kennett* (Middle English *west* + river-name *Kennet* Old English **Cynete* from Brit **cunetju* of doubtful meaning);

Гемпшир (23): *Highclere* (‘high Clere’ Primitive Welsh *clær* ‘bright’), *Liss* (Primitive Welsh **lis* ‘hall’);

Глостершир (26): *Ingst* (possibly Primitive Welsh *inis* ‘island’), *Cerney Wick* (‘Cerney outlying farmstead’ place-name *Cerney* ‘the Church stream’ (Celtic river-name) + Old English *ea* ‘river’ + Old English *wic* ‘dwelling, settlement’), які також знаходяться поряд, проте вже східніше від попередньої групи графств. До того ж, графство Глостершир межує з Уельсом, на півдні якого також, як відомо, селилися кельти.

Доволі рідко кельтський елемент зустрічається серед назв населених пунктів наступних графств:

Беркширу (2): *Datchet* (unknown element + Primitive Welsh *ced (British *ceto-, Welsh coed) 'wood'), *Inkpen* (Old English *ing + Primitive Welsh penn OR Old English personal name Inga + Primitive Welsh penn);

Бристоля (1): *Avonmouth* (Old English afenmuþan from Primitive Welsh *aþon 'river' < British *abona);

Букингемширу (9): *Penn* (Primitive Welsh *penn 'hill-top'), *Chetwode* (Primitive Welsh *ced 'wood' with the addition of Old English wudu 'wood');

Кенту (9): *Eccles* (Primitive Welsh *egles 'church, Celtic Christian centre'), *Tenderden* ('woodland-pasture of the people of Thanet' unknown element + Old English ware 'dwellers' + Kentish denn 'woodland pasture, especially for swine');

Оксфордширу (5): *Dorchester* ('the Roman town Dorcic' place-name Dorcic British *Duroc, a diminutive of *duro-, 'a fort' or the root *derk-/dork- as in Breton derch, W drych 'mirror, aspect, appearance' + Old English ceaster), *Charney Bassett* (place-name Charney 'Cern island', river-name Ce(a)rn + Old English eg + unknown family Basses);

острів Вайт (1): *Carisbrook* (river-name Cary (lost Celtic river-name) 'hard, stony stream' + Old English broc 'marsh') та **Сіллі** (2): *Bryher* ('the hills': Cornish *bre + plural ending -yer), *Tresco* ('elder-bush farm' Cornish tre + *scaw 'an elder tree');

Вест Сассексу (1): *West Chillington* ('farm/settlement at/called *Ciltine' Modern English west + British cilta 'steep slope' + Old English tun 'an enclosure');

Суррею (2): *Caterham* (perhaps, 'homestead/village at the hill called *Cadeir' (= the chair from Primitive Welsh)), *Limpsfield* (Celtic place-name meaning 'elm wood' + Old English 'feld'). На території графства Іст Сассекс не було виявлено жодного ойконіму, на створення якого вплинула кельтська мова.

Важливо відмітити той факт, що кельтська мова мала значний вплив на створення гідронімів Англії [14: 480; 5: 8]. Як правило, населені пункти було вигідніше та зручніше засновувати саме біля водоймищ, що забезпечувало розвиток та задоволення потреб населення в них. Також спостерігається перенесення назви водоймища, на якому розміщено поселення, на сам ойконім. Наслідком цього є значна кількість ойконімів, назви яких містять назви рік у своєму складі, і, таким чином, в них відмічається присутність кельтського елементу. Наприклад, відгідронімічні утворення можуть бути представлені такими ойконімами: *Camelford* (Cornwall): 'ford of the River Camel' river-name Camel (Co sam + adjectival suffix *-el or diminutive suffix -ell) + Old English ford; *Burton Bradstock* (Dorset): 'Burton held by Bradenstoke' place-name Burton ('settlement on river Bride' river-name Bride (a Celtic river-name 'boiling, gushing stream' from Old Welsh *Brydi related to Cornish bredion 'to boil') + Old English tun) + place-name Bradenstoke ('the outlying farm belonging to Braydon' place-name Braydon + Old English stoc); *Wroughton* (Wiltshire): 'the settlement on the river Worf' Old English *Werf, *Weorf, *Worf 'the winding river' < British *uerb- 'turn, twist' + Old English tun.

Отже, з результатів проведеного дослідження, можемо зробити висновок, що кельтська мова і культура вплинули на творення 9,4 % ойконімів південних графств Англії. Кельти, як корінне населення Британських островів, зуміли зберегти свою самобутність, особливо на території графства Корнуолл, де виявлено 50 % ойконімів з кельтським елементом у складі із загальної кількості таких назв населених пунктів південного регіону Англії.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Амосова Н. Н. Этимологические основы словарного состава современного английского языка. – Москва, 1956 – 218 с.
2. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка / Ирина Владимировна Арнольд. – М: Издательство литературы на иностранных языках, 1959. – 352 с.
3. Иванова И. П., Чахоян Л. П. История английского языка. Учебник. Изд. 3-е. – СПб, «Авалон», «Азбука-классика», 2006. – 560 с.
4. Ильиш Б. History of the English Language. – Л.: Просвещение, 1972. – 351 с.
5. Секирин В. П. Заимствования в английском языке. – Издательство Киевского университета, 1964. – 152 с.
6. Bradley H. The making of English. – London: Macmillan Limited, 1904. – 246 p.
7. Cameron K. English Place Names. – London: BT Batsford Ltd, 1996. – 256 p.

8. Gelderen E. V. A History of the English Language. – Amsterdam: John Benjamins, 2006. – xviii, 334 p.
9. Kuter L. Celts and Celtic Languages. / L. Kuter. – Режим доступу : http://icdbl.org/breton/Celtic_Languages.pdf.
10. Lounsbury T. The History of English. – New York, H. Holt and company, 1907. – xiv, 515 p.
11. Oxford Dictionary of British Place-Names [A. D. Mills]. – Oxford: Oxford University Press, 2003. – 533 p.
12. The Place-Names of Wiltshire. Their origin and history [E. Ekblom]. – Uppsala: Appelbergs Boktryckeri A.-B., 1917. – 187 p.
13. The Cambridge Dictionary of English Place-Names [V. Watts]. – New York: Cambridge University Press, 2010. – 714 p.
14. The Cambridge History of the English Language Volume 1: The Beginnings to 1066 [Richard M. Hogg, Norman Francis Blake, R. W. Burchfield]. – Cambridge University Press, 1992 – 633 p.
15. The Concise Oxford Dictionary of English Place-Names [E. Ekwall]. – Oxford: At the Clarendon Press, 1936. – 520 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Катерина Макєєва – викладач кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови факультету лінгвістики Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут».

Наукові інтереси: ономастика, топоніміка, ойконімія, історія англійської мови, когнітивні аспекти творення власних назв.

ЛАТИНОМОВНА ХІРУРГІЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ У МІЖДИСЦИПЛІНАРНОМУ ДИСКУРСІ

Володимир МАРТИН (Львів, Україна)

У статті коротко розглядається семіозис хірургічної термінології як загалом так і у міждисциплінарному дискурсі. Наводиться визначення поняття «термін» і його відмінність від не термінів, наводиться визначення поняття «номен». Висвітлюється значення латинських термінів у хірургічній термінології.

Ключові слова: термін, хірургічна термінологія, семіозис, нетермін, номен.

The paper is concerned with the study of surgical terminology semiosis in general and interdisciplinary discourse. The definition of the notion 'term' and its difference from non-terms has been suggested. The definition of the notion 'nomen' has been presented as well. The meaning of Latin terms in surgical terminology has been highlighted.

Key words: term, surgical terminology, semiosis, non-term, nomen.

Функціонування професійної мови обумовлюється чітко окресленою термінологією. Лексичний склад дискурсу професійної мови включає як загальнонаукові лексичні одиниці та вузькоспеціальні терміни, так і професіоналізми, номенклатуру, жаргонізми та загальноповсякденну лексику. Рівень абстрактності професійної мови залежить від термінологічної насиченості. Оскільки терміни – найчастіше вживані мовні одиниці професійного тексту, основним завданням статті є розгляд значення хірургічної термінології як професійної мови у широкому розумінні – із сукупністю усіх мовних засобів, що використовуються в спеціально окресленій комунікативній сфері з метою досягнення розуміння між всіма фахівцями медичної галузі та функціональної інтерпретації змісту хірургічної термінології у вузькому розумінні.

Термінологія як наука офіційно розпочала своє існування наприкінці XIX – початку XX ст. Вперше слово «**термін**» з'явилося в 1876 році в Німеччині [12: 16]. Наукові розвідки Г. Винокура, О. Реформатського, Д. Лотте, О. Ахманової, М. Баскакова, Т. Канделакі, В. Даниленко, В. Лейчика, О. Суперанської, присвячені дослідженню «**терміна**» як лексичної одиниці, вивченню його походження та специфіки функціонування.

Слідом за Г. Винокуром під поняттям «**термін**» розуміємо «слова в особливій функції» [13: 277]. Цією функцією є функція номінації. Реформатський О., висувуючи на перший план дефінітивну функцію «**терміна**», трактує це поняття як одиницю термінологічного поля, де «термін» є однозначним, точним, позбавленим експресії, стилістично нейтральним [13: 277-278]. Таким чином було зароджено протиріччя між баченням поняття «терміна» за номінативністю як основною його функцією, з одного боку та дефінітивною функцією – з іншого. У сучасній лінгвістиці проблеми термінології постійно перебувають у центрі уваги науковців. Цими проблемами займаються Комітет наукової термінології НАНУ, відділ термінології Інституту української мови НАНУ, багато лексикологів. Новітні теоретичні

дослідження представлені в працях Л. Полюги, І. Кочан, Г. Мацюк, Л. Симоненко, О. Тараненка та ін.

Об'єктами мовознавчих досліджень у різні роки стали галузеві терміносистеми: економічна (Т. Панько, О. Покровська), психологічна (Л. Веклинець), геологічна (М. Годована), юридична (О. Сербенська), гідромеліоративна (Л. Малевич), нафтогазова (С. Дорошенко), образотворча (Б. Михайлишин), релігійна (З. Куньч), військова (Т. Михайленко, Л. Мурашко), друкарська (Е. Огар), дипломатична (Н. Поліщук), медична (І. Корнейко, Н. Місник, Т. Лепеха), та ін. Праці зазначених вище дослідників зорієнтовані на вивчення діахронічних особливостей відповідних терміносистем, їх структурно-семантичних особливостей, проблем кодифікації та специфіки функціонування.

Серед багатьох чинників, що зумовлюють необхідність подальшого детального вивчення латиномовної хірургічної термінології вирізняються насамперед два. По-перше, вітчизняна хірургічна термінологія донині ще повністю не досліджена, а по-друге, актуальною є потреба багатоаспектного системного аналізу всіх складників лексичної системи латинської мови, особливостей їх структурних взаємозв'язків та функціонування.

За останні роки з'явилось багато досліджень, присвячених лексичним одиницям латинської хірургічної термінології. А, отже, граматична, фонологічна і лексична системи мови знаходяться в центрі уваги як теоретиків, так і практиків. Вважається, що етапи та деякі лінгвістичні процеси досліджені недостатньо, епізодично, або ж спорадично. Неможливо одному досліднику дослідити етапи та процеси функціонування лексичних одиниць в певній сфері мови. У філологічній науці сьогодення необхідно розробити, дослідити і репрезентувати етапи та власне процеси функціонування лексичних одиниць мови з подальшою метою розробки та рекомендації ефективних і актуальних прийомів їхнього освоєння.

Поняття «термін» є складовою частиною поняття «термінології». Різне визначення лінгвістами поняття **термінологія** призвело до розбіжностей у розумінні концепції терміна та терміносистеми.

Розрізняють три основні напрямки сприйняття поняття **термінологія**: 1) термінологія – складова частина лексики літературної мови;

2) термінологія є автономним розділом лексики мови, що має мало спільних рис з літературною мовою;

3) термінологія – не мова, а система штучно створених знаків [11: 202].

Перш ніж розпочати дослідження латиномовної хірургічної термінології, необхідно в загальних рисах зупинитися на сутності цієї сфери людської діяльності.

Під час дослідження було встановлено, що у сучасній науці розрізняють чотири сфери термінологічних праць, які є безпосередніми об'єктами інтересу лінгвістики (див. далі табл.1.)

Таблиця 1.

Назва сфери	Основна мета та завдання
Лексикографія	Демонстрація стану терміносистем
Термінологічна праця	Створення словників шляхом підбору і систематизації матеріалу
Унормування термінології	Стандартизація взаємин між найменуваннями і поняттями
Термінологія у дискурсі	Реалізація унормування термінології

Сфери термінологічних праць

Надамо короткий коментар зазначеному вище. Лексикографія має на меті демонстрацію стану терміносистем. Кінцевою метою термінологічної праці є створення словників шляхом підбору і систематизації матеріалу, яке втілює результати діяльності у всіх сферах. Нормалізація термінології стандартизує взаємини між найменуваннями і поняттями. Вивчення термінології неодмінно призводить до втілення в практику унормування термінології. Процес унормування, як саме поняття норм у хірургічній термінології, розглядаємо паралельно із головними особливостями термінів і терміносистем за чітким визначенням розмежування вихідних понять. Говорячи про латиномовну хірургічну

термінологію, вирізняємо такі поняття: а) наука про терміни (у широкому розумінні) – «термінознавство»; б) спеціальна лексика в складі усіх слів латинської мови (зазначаємо, наприклад, «латинська хірургічна термінологія»); в) спеціальна лексика, що обслуговує окрему галузь науки або техніки, наприклад, «латиномовні хірургічні терміни» [18].

Досліджуючи питання унормування хірургічної термінології, розглядаємо спеціальну лексику в сфері її виникнення і функціонування, що безпосередньо співвідноситься із загальнотеоретичними завданнями термінознавства. При унормуванні цієї термінології, актуальності набуває вирішення низки класифікаційних проблем, визначення, наприклад, кордонів між термінами і загальноживаними словами, розходження між термінологічними і загальномовними фразеологізмами, між термінами розглянутої галузі знання і лексичними одиницями суміжних галузей і т.п.

За таких умов особливого значення набуває поділ знаків термінологічної системи на види, кожен з яких вимагає особливого підходу з погляду нормалізації термінології. Для унормування термінології принципове значення має відмежування термінів від нетермінів, оскільки нетерміни не володіють прямим мовним походженням, не мають понятійності. Особливо це відноситься до номенклатурних утворень номенів (іменникових одиниць), що також включаються до складу термінологічних словників і тому помилково зараховуються іноді лінгвістами до термінів [8: 3-3].

Науково-теоретичний термін, як феномен є обов'язковою «назвою поняття» [3: 5-6]. Крім цієї особливості термінів В. В. Виноградов виділяє дефінітивну функцію [2: 12-3], що підтверджує необхідність умотивованості термінів. При чому слід зауважити, що остання не є характерною для номенклатурних утворень (аналогічна думка висловлена у працях Т. Канделакі, О. Реформатського, Л. Д. Хаютина). Так, до номенів належать різні види устаткування, машин, типи конструкцій, марки виробів тощо. Підтверджуючи цю думку, В. М. Лейчик вважає, що «...номенклатурою може бути названа система позначень класів предметів, які входять в один однорідний ряд на основі свідомо обраних зовнішніх ознак цих предметів... Номенклатура є проміжною, сполучною ланкою в ряді номенклатурних одиниць – між термінами й іменами власними» [9: 24]. Винокур Г. також підкреслює необхідність розрізнення термінології і номенклатури, розуміючи під останньою систему абстрактних та умовних символів, єдиним призначенням якої є – надання максимально зручних шляхів для позначення предметів без прямого відношення до потреб теоретичної думки, що оперує цими речами [3: 8]. Тому припускаємо, що номені відрізняються від термінів також і своїм високим рівнем ідіоматичності, оскільки значення номенклатурних одиниць практично не знаходить свого відображення у внутрішній формі, тобто функції номенів нерідко аналогічні функціям іменників.

Про чіткий розподіл понять «термінологія» і «номенклатура» пишуть також О.С. Ахманова, Л.Д. Хаютин у книзі «Термін, термінологія, номенклатура», які вважають, що «номенклатура» входить до складу термінології, але протиставлення їхнє є доцільним. Номен виступає як відносно довільний «ярлик» предмета, конвенційно «прикріплений» представниками відповідної галузі знання, що не претендує на розкриття або хоча б часткове відображення в його формі лексичного значення. Тому розгляд номена як складного слова, що складається з двох мотивованих частин (графемної і цифрової), вважається дещо спірним. У будь-якому випадку безсумнівним вважається теза про те, що рішення проблеми нормалізації номенклатурних утворень не відноситься в цілому до компетенції лінгвістики. Норми в сфері оригінальних знаків, символів, номенклатур не мають безпосереднього зв'язку з нормами мови (не говоримо тут про норми орфографії) і встановлюються не лінгвістами, а, в першу чергу, фахівцями даної галузі науки і техніки.

Представник західнонімецької термінологічної школи, заснованої Е. Вюстером, В. Вілс, аналізуючи особливості мови науки, техніки, відзначає, що «професійна мова черпає свою функціональну релевантність, свою комунікативну енергію зі своєї нормативності, з однозначного співвідношення між понятійною сутністю і мовною реалізацією. Професійна мова за своєю природою певним чином регламентована, стандартизована, ієрархізована.

Професійна мова значною мірою знеособлена, тому вона одержує операційний характер. Вона має у своєму розпорядженні одночасно власний механізм захисту, що забезпечує

значною мірою самоврядування в понятійному контексті... З метою точності свого способу вираження професійна мова в принципі не має синонімів. Термінологічні дублети небажані, тому що вони суперечать постулатові співвідношення один до одного між позамовною понятійною сутністю і мовними найменуваннями. Професійна мова наближається в такий спосіб до статусу ідеальної мови, що уможливує не тільки надійне розуміння наукових зв'язків, але і створює оптимальні передумови для вирішення синтаксичних і семантичних проблем в області машинного перекладу».

Таким чином, термінологія, що є частиною словникового складу мови, усе-таки виявляє істотні відмінності від загальноживаної лексики. Більше того, сама термінологія диктує свої особливості як у плані різних термінологій (чи то на рівні різних мов, чи на рівні різних термінологічних сфер), так і в аспекті розрізнення окремо термінології науки і технічної термінології.

Щодо останнього аспекту, то Ж. Вінье й А. Мартен підкреслюють, що ці розходження обумовлені самими обставинами виникнення науки і техніки. Техніка з'явилася у результаті довгої серії спроб, що проводилися часто навмання, емпіричних пошуків ремісників; наука ж розвивалася своїм власним шляхом і, звільняючись від пута первісних містичних і релігійних уявлень, вона лише на початку XIX століття, завдяки своїм новим досягненням, змогла надати новий імпульс поширенню технічних знань, тому «не можна вважати те, що наука і техніка відносяться до однієї і тієї ж області мислення і мова може бути виражена тими ж лінгвістичними засобами... В усякому випадку мова використовує різні поняття і свої синтаксичні засоби».

У сучасній лінгвістиці зазначено, що для мови науки характерні єдиний семантичний план, повнота вислову і при цьому точність обумовлена певними автоматизаціями і кодифікаціями. Таким чином, відомий процес інтелектуалізації мови (виходячи з концепцій Б. Гавранека, це – визначеність і точність висловлювань, здатних виражати всю складність думок і їхній взаємозв'язок) характерний у першу чергу для мови науки і визначає все коло вимог, пропонованих до лексичних одиниць цієї мови. Отже, на відміну від повсякденної мови людей, мова науки має значно різкіше виражений кодовий характер. Глибина кодування або інформаційна ємність понять, росте в часі з розвитком наукових концепцій [10: 144].

Остання особливість характерна також дещо більше для наукових понять, теорій, які впливають на обсяг значення відповідних виражень. Дещо менше розвивається інформаційна ємність технічних термінів: при істотному розвитку поняття, що термінується, виникають терміни-синоніми, які витісняють або повинні витіснити застарілі форми.

З іншого боку вважається, що не маємо права вимагати категоричного і повсюдного розмежування термінології на терміни науки і терміни техніки. В епоху бурхливого розвитку науки і техніки ці дві сфери людської діяльності розвиваються паралельно, взаємодоповнюють, взаємозбагачують один одного, що виражається також у взаємопроникненні особливостей їхньої мови. Сьогодні можна вже більш логічно стверджувати про існування мови науки в цілому, складовою частиною якого є мова техніки. Як мова науки проявляє свої особливості в рамках усієї мови, так і технічна лексика володіє як частина мови науки деякими функціональними відмінностями, що впливають зі своєрідності вживання, виникнення і потреб сфер, які обслуговуються. Щодо відмінних рис термінів, то вище підкреслювалася також їхня однозначність і експресивна нейтральність. Але і цими властивостями терміни не можуть бути остаточно відмежовані від загальноживаних слів. Подібно до того, як не існують у загальнолітературній мові тільки багатозначні й експресивно забарвлені слова, так і в науковій і технічній мовах не всі терміни однозначні або емоційно нейтральні.

Разом з тим варто відзначити, що однозначність, наприклад, «вірніше розглядати не як факт, а як тенденцію розвитку термінології сучасних галузей знань й один із напрямків упорядкування термінологічних систем», тобто як явище бажане, але не завжди реально існуюче. Аналогічну думку можна висловити і про емоційно забарвлені терміни, хоча тут правильніше говорити не про експресивність терміна або вираження, а, швидше за все, про інтенсивність деяких семантичних складових, одного або декількох значень, які об'єктивно

входять у лексичне значення. У зв'язку з цим Є. І. Шейгал пише: «Інтенсивність як компонент значення слова неправомірно ототожнювати з експресивністю або надавати їй статус однієї із складових експресивності. Інтенсивність ознаки є лише одним з численних засобів підвищення сили впливу лінгвістичних одиниць».

Таким чином, інтенсивність можна розуміти як акцентоване представлення загальноприйнятої, загальнодоступної регулярної семи або декількох сем, що входять до складу значення і котрі об'єктивно виявляються при аналізі словникових тлумачень відповідних одиниць. У свою чергу, експресивність більш суб'єктивована, надає слову додатковий відтінок значення, нерелевантний із погляду його розкриття (як відомо, емоції зазвичай не є істотним компонентом знань).

Отже, переконаємося в тому, що терміни не ізольовані, незалежні, «обрані» одиниці загальноповиваної мови, які володіють лише їм властивими особливостями, а складають повноцінну частину загального складу мови, де властивості слів виявляються більш виразно, регламентовано, відповідаючи вимогам професійного спілкування і взаєморозуміння. Таким чином можна стверджувати про переважний характер властивості терміна в порівнянні з загальноповиваним словом, а не про повну відсутність тієї чи іншої особливості в межах сфер мови, що розрізняються; можна говорити про бажані властивості термінологічної одиниці, але не можна вважати дану одиницю неповноцінною або непотрібною лише на тій підставі, що вона не має цієї властивості, у той час як даний термін давно застосовується користувачами. З іншого боку, не слід забувати, що без практичної реалізації таких вимог усяка нормалізаторська діяльність втрачає свій зміст. Б. Н. Головін, говорячи про професійні терміни, каже: «Вимоги потрібно пред'являти не до термінів, а до людей, котрі ними користуються в науковому і навчальному спілкуванні; саме люди, вчені і викладачі, повинні, формуючи свою мову, знімати багатозначність терміна, зменшувати міру його семантичної невизначеності. І одна з задач термінознавства звернути пильну увагу на цю необхідність, сприяючи тим самим вихованню культури термінокористування серед вчених і викладачів вузів та шкіл» [6: 15]. У різних областях техніки «глататаями» термінологічної культури могли б стати також відповідальні господарські працівники, інженери, автори підручників, посібників та інших представників технічної інтелігенції, котрі достатньо добре володіють одночасно і загальною культурою рідної мови. Нарешті, активну участь у підвищенні культури мови професійного спілкування повинні взяти всі учасники комунікації, тому що «кожна людина у своїй сутності є дієвою особистістю». Але в будь-якому випадку загальні рішення питань уніфікації і стандартизації термінології знаходяться в руках лінгвістів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. / О. С. Ахманова. – М. : Советская энциклопедия, 1966. – 607 с.
2. Виноградов В. В. Русский язык: Грамматическое учение о слове. / В. В. Виноградов. – М. : Учпедгиз, 1948. – 784 с.
3. Винокур Г. О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии / Г. О. Винокур // Труды Московского института истории, философии и литературы: сборник статей по языкознанию. – М. : Высшая школа, 1981. – 120 с.
4. Винье Ж., Мартен А. Язык французской технической литературы. / Ж. Винье, А. Мартен. – М. : Высшая школа, 1981. – 120 с.
5. Гавранек Б. Задачи литературного языка и его культура / Б. Гавранек // Пражский лингвистический кружок. – М. : Прогресс, 1967. – с. 338 – 377.
6. Головин Б. Н. Роль терминологии в научном и учебном общении / Б. Н. Головин // Термин и слово. – Горький : Изд-во ГГУ, 1979. – с. 14 – 23.
7. Квитко И. С. Термин в научном документе. / И. С. Квитко. – Львов : Вища школа, 1976. – 126 с.
8. Комарова З. И. О сущности термина / З. И. Комарова // Термин и слово. – Горький : Изд-во ГГУ, 1979. – С. 3 – 13.
9. Лейчик В. М. Номенклатура – промежуточное звено между терминами и собственными именами / В. М. Лейчик // Вопросы терминологии и лингвистической статистики. – Воронеж : Изд-во ВГУ, 1974. – С. 13 – 24.
10. Налимов В. В. Вероятностная модель языка. / В. В. Налимов. – М. : Наука, 1974. – 272 с.
11. Самолисова О., Ніколаєва А. Поняття «термінологія» та деякі аспекти українського медичного термінотворення. / О. Самолисова, А. Ніколаєва. // Українська термінологія і сучасність. // Вип. VI. Київ, КНЕУ, 2005, с. 201 – 204

12. Симоненко Л. О. Біологічна термінологія формування та функціонування: навч. посібник для природничих факультетів. / Л. О. Симоненко. – Умань : РВЦ «СОФІЯ», 2006. – 104 с.
13. Стаховська Н. Термін як елемент системи мовного вираження спеціальних понять / Н. Стаховська // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. Вип. IV. – К. : КНЕУ, 2001. – с. 277–280.
14. Хаютин Т. Д. Термин, терминология, номенклатура. / Т. Д. Хаютин. – Самарканд : Изд-во САГУ, 1971. – 129 с.
15. Шейгал Е. И. Интенсивность в структуре значения слова / Е. И. Шейгал // Моск. гос. пед. иностр. языков им. М. Тореза: Сборник научных трудов. – М., 1980. – Вып. 160. – с. 37 – 50
16. Dorner F. Zur Terminologie der Terminologie & Kritisches zu den grundlegenden Fachausdrücken einer neuen Wissenschaft, 1965. – S. 103 – 122
17. Terminologie als angewandte Sprachwissenschaft & Gedenkschrift für Univ. Prof. Dr. Eugen Würster. – München. – New York. – London. – Paris, 1979. – 272 S.
18. Wills, W. Fachsprache und Übersetzen // Terminologie als angewandte Sprachwissenschaft. – München. – New York. – London. – Paris, 1979. – S. 180 – 185.
19. **Würster Eugen.** Terminologie als angewandte Sprachwissenschaft & Gedenkschrift für Univ. Prof. Dr. Eugen Würster. – München. – New York. – London. – Paris, 1979. – 272 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Володимир Мартин – викладач кафедри латинської та іноземних мов Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького.

Наукові інтереси: мовознавча характеристика та класифікація термінів в латинській хірургічній термінології, способи та прийоми передачі їх у перекладі.

КЛАСИФІКАЦІЯ АНТРОПОНІМІВ АНГЛІЙСЬКИХ, РОСІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ЛІТЕРАТУРНИХ КАЗОК ЗА ПОХОДЖЕННЯМ

Юлія МЕР'ЄМОВА (Донецьк, Україна)

У статті розглядаються оніми літературних казок, які є особливою системою власних назв. У роботі подається класифікація онімів за походженням в англійських, українських та російських авторських казках. Запропоновано результати зіставного аналізу кількісних показників онімів різних типів у трьох мовах. Виділено загальні і відмінні риси функціонування власних назв авторських казок у трьох мовах.

Ключові слова: онім, літературна казка, ономастикон, походження, поетонімологія.

The article highlights fairy tales proper names which are considered to be a special system of proper names. The classification of proper names in English, Russian and Ukrainian fairy tales according to the origin of the name is presented in the article. The contrastive analysis of quantitative characteristics of different types of proper names in the languages under consideration has been fulfilled. Common and distinctive features of proper names functioning in fairy tales have been highlighted.

Key words: proper name, literary fairy tale, the system of proper names, origin.

1. Вступні зауваження

Народні казки є джерелом створення літературних казок, арсеналом образів і художніх засобів (у тому числі ономастичних) для авторських текстів. Базою для антропонімікону казкових творів слугує реальний іменник. Наявність специфічних рис у системі іменування персонажів казок сприяло виділенню «казкової» антропонімії як ознаки жанру казки.

Як зазначає І.М. Апоненко, літературна казка «виросла» з фольклорної, виникла на ґрунті тих образних засобів, які живили казку народну, тому традиційний казковий образ став певним зразком для казки літературної, зміненої новим світоглядом, художніми прийомами, що зачепили антропонімічну систему казкового твору [2, 6]. Літературна казка, на відміну від фольклорної, відображає тенденції певного літературного напрямку, особливості ідиостилі письменника. Але «казкові» антропоніми настільки універсальні, що виступають своєрідним кодом для пізнання жанру, дозволяють безпомилково визначити належність тексту саме до казки (*Іван-царевич, Елена Прекрасная*) [2, 5].

До дослідження антропонімів у художній літературі різних періодів, жанрів звертались І.М.Апоненко, Л.О.Белей, О.Г.Горбачева, К.Б.Зайцева, В.М.Калінкін, Ю.О.Карпенко, Л.В.Литвин, І.В. Ляхова, Л.І.Перехова, О.О.Порпуліт, В.А. Ражина, О.О.Усова, Філатова О.В., І.О.Фонякова, та ін.

Актуальність даного дослідження зумовлена недостатньою вивченістю антропонімів казкового дискурсу у зіставному аспекті на матеріалі англійських, російських та українських літературних казок. У зв'язку з цим виникає необхідність у порівняльному дослідженні імен

персонажів літературних казок англійською, українською та російською мовами. **Метою** даної статті є аналіз антропонімів казкового дискурсу у зазначених мовах за походженням. **Об'єктом** дослідження послужили імена казкових персонажів в літературних казках XIX-XXI століть у трьох мовах. **Предметом** дослідження є особливості розподілення онімів літературних авторських казок за походженням. **Матеріал дослідження** отриманий методом суцільної вибірки з казок Б. Поттер, Р.Кіплінга, О.Мілна та ін. англійською мовою (39 казок, 470 власних назв), В.А. Жуковського, А.С. Пушкіна, П.П.Єршова, К.Д.Ушинського, О.М.Сомова, Л.М.Толстого, М.О.Некрасова, М.С.Салтикова – Щедрина, Л.С. Петрушевської та ін. російською мовою (56 казок, 431 власна назва) та І. Франка, М.Підгірянки, Н.Забіли, Г. Мирослави, Ю. Смаль, А. Гармаш та ін. українською мовою (55 казок, 345 власних назв).

2. Аналіз класифікації антропонімів за походженням

Було розглянуто розряд антропонімів-імен персонажів, що представляють особливий інтерес для вивчення дискурсу казки, адже являються ядром будь-якого літературного та фольклорного твору.

Литвин Л.В. пропонує таку класифікацію антропонімів з точки зору форми: реально-мовні імена та авторські новотвори, які у художньому творі набувають власної семантики або ж збагачують її за рахунок прагматико-стилістичної доміанти [6, 5] О.І. Фоякова використовує іншу класифікацію антропонімів літературних творів: 1) імена та назви реального іменника епохи, що зберігають всю суму соціально-мовних конотацій загального вживання; 2) загальноновживані імена та назви, що були перенесені на новий об'єкт; 3) напівреальні імена та назви, побудовані автором по типовій моделі; 4) відапелятивні імена та назви з промовистою внутрішньою формою, створені автором; 5) імена та назви цілком створені автором [10, 85].

У цій статті було використано класифікацію антропонімів з точки зору шляху виникнення (походження), запропоновану Л.О. Белей [3, 13], який пропонує розрізняти первинні, секундарні й терціарні антропоніми (див. таблицю).

Отже, первинні антропоніми – це авторські неологізми, більшою чи меншою мірою орієнтовані на загальнонаціональний антропонімічний узус. Характерною ознакою є те, що вони творяться у тексті літературно – художнього твору шляхом одночасної онімізації апелятива чи довільного звуко-, або буквосполучення та присвоєння їм статусу літературно-художнього антропоніму. Секундарні ж або вторинні антропоніми літературного твору запозичені автором з реальної антропонімії. Терціарні антропоніми – власні назви літературних героїв, запозичені з більш ранніх фольклорних чи літературно-художніх творів [3, 13-14].

На основі проведеного аналізу класифікації казкових персонажів за походженням можна констатувати, що в українській та англійській мовах превалюють первинні антропоніми: відповідно 81 одиниця із 145 - 55,8% та 34 одиниці з 55 - 61,8% (*Веселинка, Сніван, Дивоцар, дзитармістр Дзит, Зубило, хлопчик Зник, хлопчик Незник, хлоп Охрім, Андрій, Катруся, Максим; Remove Stiffness 'Посунута Церемонність', Teshumai Tewindrow, 'Lady-who-asks-a-very-many-questions' 'Жінка-що-задає-занадто-багато-питань', Tegumai Bopsulai, Man-who-does-not-put-his-foot-forward-in-a-hurry 'Тегумай Бопсулай, Человек-ноги-которого-никогда-не-спешат'*), а це означає, що автори цих казок частіше створюють власні назви самостійно різними способами. Однак, в російській мові, первинні антропоніми, найменування персонажів (авторські неологізми) за кількісним представленням займають друге місце – 42,2% (109 одиниць з 258): *Галантерейное обращение, Человеконенавистничество, королева Милолика, Полторы Хари, Устав Уставыч*.

Л.В. Литвин зазначає, що власні імена є переважно вмотивованими і створюються за різними моделями [6, 9]:

1) запозичення «готового» історичного чи міфологічного імені, але з авторською семантикою (*Ангелик, Чортеня*), в даних прикладах завдяки додаванню зменшувально-пестливих суфіксів *-ик, -ен* створюється нове значення. Якщо у випадку з ім'ям *Ангелик* мова йде про створення вікової категорії, але при цьому зберігається позитивна конотація, то у випадку з антропонімом *Чортеня*, яке у своїй звичній формі (*Чорт*) сприймається

негативно, то тут завдяки зменшувально-пестливому суфіксу отримує нове позитивне значення, яке вже не буде сприйматись однозначно зі знаком мінус.

2) створення вигаданих імен на основі апелювативних назв з повним або частковим відтворенням апелюватива, де конотація виникає за рахунок незвичності іменування (в укр. мові: *Зубило, хлопчик Зник, хлопчик Незник, Читанка, Українська мова, Молоток, пані Коса, Пилка, Камінь, Цвяхи, Зубило, Перший Сонячний Промінчик з Сонячного королівства, Найголовніший Жартун Найсмішнішої Країни Найвеселіших Жартунів*; в рос. мові: *Галантерейное обращение, Человеконенавистничество, королева Милолика, Полторы Хари, Устав Уставыч, Смиринномудрие, Опыт, Мздоимство, Пустомыслие; Жареный Зад*; в англ. мові: *Arithmetic 'Арифметика', Ambition 'Амбіція', Distraction 'Відволікання', Uglification 'Спотворення', Mystery 'Таємниця'*); в даному випадку імена отримують ознаки, та виконують функції, що є характерними для апелюватива, від якого вони були утворені. Така модель є найпродуктивнішою при створенні так званих «промовистих», рос. «говорящих» імен, що активно функціонують у тексті. При цьому варто відмітити цікаву особливість: в англійських та російських літературних казках переважна більшість апелювативів, які лежать в основі створення антропонімів є абстрактними поняттями (*Человеконенавистничество, Предательство, Умеренность; Drawling 'Протяжна вимова', Stretching 'Розтягування', Fainting 'Знепритомненн'*), натомість в українській мові, навпаки, конкретними (*Зубило, Пилка, Камінь, Цвяхи*).

3) створення повністю вигаданого імені, де важливу роль відіграють звукові асоціації, подвоєння складів, повторення основи, римування кількох компонентів імені, що створюють позитивні або негативні конотації (укр.: *дзигармістр Дзиг*, англ.: *Diggory Diggory Delvet 'Діггори Діггори Дельвет', Appley Daply 'Еплі Деплі', Chin-Chin 'Чін-Чін', Pig-wig 'Піг-віг', Suck-suck 'Сак-Сак', Yock-yock 'Йок – йок'*, рос.: *Аришка – Трусишка, Месяц Месяцovich та ін.*).

Проведений аналіз свідчить про те, що в російській мові автори частіше послуговуються іменами реально існуючого антропонімікону, тобто секундарними антропонімами, взятими з реального іменника (*Никита, Джузеппе, Федька, Ариша, Миша, Степан Петрович, дедко Ефим, Турчанинов, старушка Митрофановна, Катя Летемина*) – 46,1% - 119 одиниць з 258. В українських та російських казках ця група займає другу за чисельністю групу: відповідно 25,5% - 37 одиниць (*самран Петр, Іван Мазена, прихвостень Меншиков, цар Соломон, Василь, Іван*); та 36,3% - 20 одиниць (*Sam, Batsy, Miss Rose, William the Conqueror*), при чому автори активно використовують як історичні імена (рос.: *Пугачев*, укр.: *Іван Мазена*, англ.: *William the Conqueror*) для створення більш реалістичного сюжету, так і загальноновживані імена реального іменника (рос.: *Миша*, укр.: *Василь*, англ.: *Sam*), які добре відомі носіям мови, та вказують на «звичність» казкових подій.

В російській та українських мовах кількість терціарних назв майже однакова, відповідно (18,6% - 27 одиниць: *Лісова Мара, Весна, Перша Зірка, Чорт*; 11,6% - 30 одиниць: *Леший, Баба Яга, Кощей Бессмертный, королева Лир, Елена Прекрасная, Царь Горох, Робинзон*), таку схожість можна пояснити спільною міфологією, що стала основою і для більш ранніх літературних творів і для переосмислення імен в новітніх літературних казках. При цьому деякі антропоніми зустрічаються як в українських, так і в російських казках (укр.: *Царь Горох, Баба Яга, Чорт*, рос.: *Царь Горох, Баба Яга, Черт*) та ін.

Ще одна цікава особливість полягає в тому, що в англійській мові присутній тільки один терціарний антропонім (*Magician 'Маг'*), що, певно, можна пояснити нижчим рівнем явища інтерконтекстуальності (проникнення сюжетних ліній, наявність схожого ономастикону в творах різних літературних жанрів, періодів, написаних різними авторами. Для казки таке «запозичення» є особливо актуальним, літературна казка запозичує сюжети, мотиви, героїв з казки фольклорної).

Висновки:

1. У мовах дослідження відмічені три основні типи антропонімів-імен казкових персонажів: первинні, секундарні, терціарні (див. табл.).

2. В українській та англійській мовах переважають первинні вмотивовані найменування персонажів, автори цих казок частіше створюють власні назви самостійно різними

способами. У російській мові найбільше представлено секундарних антропонімів, при чому автори активно використовують як історичні імена для створення більш реалістичного сюжету, так і загальноживані імена реального іменника. Авторські неологізми за кількісним представленням займають в російській мові друге місце.

3. Для створення літературних неологізмів автори послуговуються трьома основними моделями: запозичення «готового» історичного чи міфологічного імені, але з авторською семантикою; створення вигаданих імен на основі апелятивних назв з повним або частковим відтворенням апелятива, де конотація виникає за рахунок незвичності іменування. Така модель є найпродуктивнішою при створенні так званих «примовистих» імен. Третя модель – створення повністю вигаданого імені, де важливу роль відіграють звукові асоціації, подвоєння складів, повторення основи, римування кількох компонентів імені, що створюють позитивні або негативні конотації.

4. В англійських та російських літературних казках переважна більшість апелятивів, які лежать в основі створення антропонімів є абстрактними поняттями, натомість в українській мові, навпаки, конкретними (див. табл., пункт 1).

5. Найменшою кількістю антропонімів в англійських, російських та українських літературних казках представлені терціарні антропоніми. У російській та українських мовах кількість терціарних назв майже однакова, що можна пояснити спільною міфологією, що стала основою і для більш ранніх літературних творів і для переосмислення імен в новітніх літературних казках. В англійській мові присутній тільки один терціарний антропонім що, певно, можна пояснити нижчим рівнем явища інтерконтекстуальності.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Акименко, Н.А. Лингвокультурные характеристики англоязычного сказочного дискурса: дис. канд. филол. наук / Н.А. Акименко. – Волгоград, 2005. – 193 с.
2. Апоненко І.М. Еволюція власного імені в жанрі російської казки (від народної до літературної): автореф. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук :10.02.16/ І.Н.Апоненко. – Дніпропетровськ, 2010. – 5-6 с.
3. Белей Л.О. Українська літературно – художня антропонімія кінця XVIII – XX ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук:10.02.01./Л.О.Белей.- Ужгород, 1997. – 13 -14 с.
4. Восточноукраинский лингвистический сборник: Выпуск девятый. Сборник научных трудов//Редколлегия:Е.С.Отин (отв.ред.) и др. – Донецк: Донеччина, 2004. – 58с.
5. Лінгвістичні студії: Зб.наук.праць., Випуск12/Укл. А.П.Загнітко (наук.ред) та ін. – Донецьк:ДонНУ, 1996. – 333с.
6. Литвин Л.В. Ономастична система художньої прози (на матеріалі французьких романів XIX-XX століть): автореф. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук :10.02.05/Л.В.Литвин. – Київ, 2006. – 5,9 с.
7. Мамонова, Ю.В. Когнитивно-дискурсивные особенности лексики английской бытовой сказки: автореф. дис.канд. филол. наук / Ю.В. Мамонова. – М., 2004. – 22 с.96 Вестник СамГУ. 2006. №10/2 (50)
8. Овчинникова, Л.В. Духовно-нравственный и социально-политический смысл литературной сказки / Л.В. Овчинникова // Сказка как предмет исследования: межвуз. сб. науч. статей. – Южно-Сахалинск, 1999. – С. 22-34
9. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного. – М.:Наука, 1986. - 173 - 204 с.
10. Фоякова О.И. Проблемы комплексного анализа языка и речи. – Л., - 1982. – 85с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Мер'ємова – викладач кафедри теорії і практики перекладу факультету іноземних мов Донецького національного університету.

Наукові інтереси: ономастика, актуальні проблеми ономастопоетики.

СЕМАНТИКО-МОРФОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ АНГЛОМОВНИХ ТЕРМІНІВ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА: FOREST, WOOD, SILVA

Леся МИКЛАШ (Львів, Україна)

Проведено морфологічний аналіз англійських термінів лісового господарства: forest, wood, silva; досліджено їх словотвірну структуру та змістове наповнення; проаналізовано походження лексем.

Ключові слова: термін лісового господарства, лексема, словотвірне гніздо, корінь, афіксальні способи словотворення.

The article deals with a morphological analysis of the key English forestry terms: *forest*, *wood*, *silva*; their derivative structure and meaning have been investigated; the origin of the lexemes has been established.

Key words: forestry term, lexeme, set of derived forms, root form (stem), derivation type of word formation.

Англомовна термінологія лісового господарства досі залишається мало вивченою вітчизняними мовознавцями. Першим кроком в цьому напрямку було дослідження семантичної структури загальноновживаної англомовної лексики лісотехнічного профілю В. П. Прача [6]. Німецькомовну фахову мову лісівництва досліджувала В. В. Синьо [7]. Попри актуальність цієї проблеми, англомовна фахова лексика залишається не вивченою як слід. Всебічний аналіз такої лексики може підказати шляхи творення адекватних українських відповідників. Доцільним видається проаналізувати способи формування англомовної термінології з різних точок зору – семантичної, морфологічної, синтаксичної. Без дослідження семантичної структури слова в мові-джерелі неможливо знайти адекватний український відповідник. Аналіз морфологічної структури дає змогу виокремити конкретні лексико-семантичні значення, а останні допомагають відшукати відповідні їм семантичні складники для українських термінів.

На підставі методичних настанов сучасних дослідників англійської мови [2; 5] визначено афіксальні елементи словотвору – префікси і суфікси, які модифікують значеннєві відтінки термінів як галузевих понять. Афікси суттєво впливають на значення слів, до яких приєднуються і надають їм додаткових денотативних відтінків. Префікси надають кореню відмінних смислових відтінків, а суфікси, окрім семантичного навантаження, впливають на утворення відповідних частин мови.

Мета цього дослідження – здійснити семантико-морфологічний аналіз англомовних термінів лісового господарства – лексем *forest*, *wood*, *silva*. Для цього необхідно проаналізувати словотвірну структуру цих термінів, деривативну здатність однокорінних та синонімічних лексем, їх значеннєві відтінки через призму їхньої етимології.

Огляд терміносистеми лісового господарства показує, що афіксація характерна для англомовних термінів і є одним з їх словотвірних елементів.

Розглянемо роль афіксів в утворенні термінологічних гнізд на основі коренів *forest*, *wood*, *silva*, які водночас є англомовними термінами лісового господарства.

Лексичне вираження поняття “ліс” як вкрита деревами і чагарниками територія певних розмірів залежно від щільності деревостану має кілька відповідників: *forest*, *wood*, *woods*, *woodland*. Слова *forest* і *wood* є загальноновживаними і одночасно вони – важливі одиниці англомовної терміносистеми лісового господарства. *Forest* і *wood*, так само як і українське *ліс*, можна розглядати як лексеми і морфеми. Як морфеми ці слова є коренями, що здатні творити кореневі гнізда, поєднуючись з іншими морфемами (префікс, суфікс), розширюючи в такий спосіб лексико-семантичне термінологічне поле.

Слово *forest* прийшло в англійську мову з давньофранцузької (*forès*), введене в ужиток нормандськими правителями Англії з XI ст. У французькій мові це слово утворилося з пізньолатинського *forestis*. Можливо, в пізній латині це слово було запозиченням з північних мов Європи (пор. в старогерманській мові зустрічаємо *forst*, англійській *forest*, французькій *forêt*). Словом *forestis* у *Magna Carta* позначали необроблювану територію, не обов’язково заліснену, юридично призначену для полювання феодалної знаті. Однак з часом такі мисливські угіддя охоплювали значні площі лісів і слово *forest* в кінцевому підсумку стало позначати лісисту місцевість. З XIV ст. найбільшого поширення воно набуло як юридичний термін. Зауважмо, що лексема *forest* є спорідненою зі словом *foreign* (зовнішній, сторонній, чужий, чужоземний) [10; 11].

Англомовне слово *forest* дало початок цілому гнізду термінів зі специфікою лексико-семантичних навантажень. За допомогою цього кореня утворилися нові похідні терміни, сформовані у процесі розвитку галузі за тими ж словотвірними моделями, що й загальноновживані слова.

Структуру та змістове наповнення гніздових термінів цього ряду розглянемо у табл. 1.

Таблиця 1.

Морфологічний аналіз термінологічних одиниць з коренем *forest*

№ з/п	Лексема	Способи словотвору: афікси	Частина мови	Український відповідник
1	2	3	4	5
1.	forest	–	<i>n. (ім.)</i>	ліс
2.	forested	-ed	<i>р.р. (дієприкм. пас. мин. ч.)</i>	заліснений
3.	forester	-er	<i>n. (ім.)</i>	1. лісівник; 2. лісничий, лісник
4.	forestation	-tion	<i>n. (ім.)</i>	заліснення
5.	forestry	-ry	<i>n. (ім.)</i>	1. лісова територія; 2. лісівництво; 3. лісове господарство
6.	afforest	af-	<i>v. (дієсл.)</i>	заліснювати, засаджувати лісом
7.	afforested	af- -ed	<i>р.р. (дієприкм. пас. мин. ч.)</i>	заліснений, засаджений лісом
8.	afforestation	af- -tion	<i>n. (ім.)</i>	заліснення, засадження лісом
9.	deforest	de-	<i>v. (дієсл.)</i>	зnelіснювати, вирубувати ліс
10.	deforested	de- -ed	<i>р.р. (дієприкм. пас. мин. ч.)</i>	зnelіснений, вирубаний
11.	deforestation	de- -tion	<i>n. (ім.)</i>	зnelіснення, вирубування
12.	disafforest	dis- + a-	<i>v. (дієсл.)</i>	1. виводити зі статусу лісу (<i>іст.</i>); 2. зnelіснювати
13.	disforest (заст.)	dis-	<i>v. (дієсл.)</i>	зnelіснювати, зnelіснити, вирубувати
14.	disforestation	dis- -tion	<i>n. (ім.)</i>	зnelіснення, зnelіснювання, вирубування
15.	reforest	re-	<i>v. (дієсл.)</i>	засаджувати зруби, відновлювати ліс, наново заліснювати / заліснити
16.	reforested	re- -ed	<i>р.р. (дієприкм. пас. мин. ч.)</i>	дозаліснений, заліснений, дозасаджений
17.	reforestation	re- -tion	<i>n. (ім.)</i>	відновлювання лісонасаджень, лісопоновлення

В англійській терміносистемі лісового господарства немає чіткості щодо усталеності вживання префіксів. Так, паралельно з дієсловом *deforest* (“вирубувати ліс” – *clear an area of forest or trees*) вживається *disforest*, з тим же значенням. *Disforest* також вживають як синонім до *disafforest*, чим розширюють його значення, бо це слово є дуже давнім юридичним терміном і означає щось цілком інше: *reduce a district from the legal status of forest to that of ordinary land*. Цей термінологічний паралелізм треба враховувати і не переносити його в українську фахову мову. Морфологічним відповідником для префіксів *de-* і *dis-* цілком може служити український префікс *з-* із заперечною часткою: *з + не*. Наприклад, *deforest* та *disforest* слід перекласти однаково: “зnelіснити” / “зnelіснювати”. Рідко вживане дієслово *disafforest* варто подати українською мовою описово [13].

Під час пошуку українських відповідників дуже важливо опиратися на тлумачення англійського терміна, значення якого не завжди впливає зі суми значень його

морфологічних складників. До прикладу, *afforest* = ad + forest, *reforest* = re + forest. У першому випадку йдеться про *досадження* лісу, оскільки *ad-* означає “до, в напрямку до”. Насправді, *afforest* передбачає заліснення нелісових місцин. Тоді як *reforest* – *replant with trees, cover again with forest* – можна розуміти як: 1. засаджувати лісом зруби; 2. засаджувати окремі ділянки в суцільному лісовому масиві [13].

Отже, морфологічний аналіз цього гнізда термінів показує, що семантично найважливішими елементами словотвору під час знаходження українських відповідників є префікси. Але уточнення лексичного смислу терміна повинно виходити з його словникового тлумачення мовою оригіналу. Може виявитися, що один англomовний термін матиме два, а іноді й три українські відповідники. Деяким з англomовних термінів важко, а то й неможливо знайти однозначні термінологічні відповідники в українській мові, тому їх треба передавати описово.

Частково функції кореня *forest* у словотвірній структурі англійської мови перебирає на себе інше, близьке за смисловим значенням слово саксонського походження *wood*, яке також формує синонімічний ряд лексем. Воно є питомо англійським, походючи зі староанглійської “*widu, wudu*”, і набагато давніше за *forest* [10; 12]. Під мовознавчим оглядом, *wood* та *forest* можемо вважати семантичними дублетами. Середньовічне походження цих синонімів визначає діапазон їх подальшого мовного вжитку: *wood* – як одиниця розмовної мови (просторіччя) і *forest* – як юридичний термін (книжна мова знаті).

Розглянемо морфологічний аналіз коренево споріднених термінів з коренем *wood* у табл. 2.

Таблиця 2.

Морфологічний аналіз гніздових термінів з коренем *wood*

№ з/п	Лексема	Способи словотвору (суфікс, складення основ)	Частина мови	Український відповідник
1	2	3	4	6
1.	wood woods (Am) = = wood 1.	–	<i>n. (ім.)</i>	1. ліс; сукупність дерев на невеликій ділянці землі; 2. деревина; ксилема (<i>бот.</i>)
2.	woodcutter	<i>wood+cut(t)+er</i>	<i>n. (ім.)</i>	лісоруб
3.	wooded	<i>-ed</i>	<i>adj. (прикм.)</i>	лісистий, вкритий деревами
4.	wooden	<i>-en</i>	<i>adj. (прикм.)</i>	дерев'яний, зроблений з дерева
5.	woodiness	<i>-ness</i>	<i>n. (ім.)</i>	1. лісистість; 2. дерев'яність; 3. дерев'янистість
6.	woodland	<i>wood + land</i>	<i>n. (ім.)</i>	лісиста місцевість, лісовий масив
7.	woodless	<i>-less</i>	<i>adj. (прикм.)</i>	безлісний, безлісовий
8.	woodlet	<i>-let</i>	<i>n. (ім.)</i>	гайок
9.	woodlot	<i>wood + lot</i>	<i>n. (ім.)</i>	лісова ділянка; вкрита лісом ділянка
10.	woodman	<i>wood + man</i>	<i>n. (ім.)</i>	1. лісник, лісоруб; 2. людина, що живе або працює в лісі
11.	woodranger	<i>wood + ranger</i>	<i>n. (ім.)</i>	1. об'їзник, гайовий, побережник; 2. <i>брит.</i> головний наглядач королівського парку чи лісу

12.	woosy (<i>Am</i>) = = woody.1	-у	<i>adj.</i> (<i>прикм.</i>)	лісовий, лісистий
13.	woody	-у	<i>adj.</i> (<i>прикм.</i>)	1. лісистий; 2. дерев'яний; 3. дерев'янистий, деревний

Слово *wood* належить радше до загальної лексики і має своє розвинене термінологічне гніздо. У термінології лісового господарства до лексичного гнізда з коренем *wood* відносять такі лексеми і словосполучення: *wood* (*wood fire*), *wooded* (*wooded areas*), *woodland* (*ancient woodland, mixed woodland, dense woodland*), *early wood* (весняна деревина річного шару), *latewood* (літня деревина річного шару), *shelterwood* (материнське насадження, старі культури), *woodray* (серцевинний промінь), *woodpecker* (дятел), *woodpigeon* (припутень, лісовий голуб), *woodward* (лісовий сторож, побережник), *woody plants* (деревні рослини), *woodyard* (лісовий склад), *wood science* (деревинознавство), *wood processing technology* (деревооброблення) та інші [1].

Цікавим з лінгвістичного погляду є той факт, що в мові можуть поєднуватися дві лексеми, *wood* і *forest*. У цьому контексті вартий згадки відомий усьому світу *Sherwood Forest* (Шервудський ліс) – лісисті угіддя в околицях *Sher*, де за легендою перебував Робін Гуд.

Як терміни, *forest* і *wood*, конкурують у процесі розвитку терміносистеми. Вони можуть витіснити один одного з провідних позицій у слововжитку, чи десь перетинатися у значеннях (*forested / wooded, forestless / woodless*).

Ще одним терміном, що асоціюється з поняттям “ліс”, є запозичені латинські лексеми – *silva / sylva* (ліс), *sylvan* (лісовий, що стосується лісу), *silvestris* (лісовий, дикорослий, лісистий). Англійські чоловіче і жіноче імена *Sylvester* і *Sylvia* (Сильвестр, Сильвія) є прикладом закріплення у мовному вжитку цих лексем в англійській мові. Слово *silva* закріпилося лише в офіційних назвах інституцій лісівничого спрямування: *The Silva Forest Foundation* (SFF); *The Silva Network, ProSilva Network; Silva Lining Forestry Consulting*.

У сучасних мовах існують паралельно споріднені лексеми, які запозичені через французьку з латини, зокрема в італійській: *selva* і *foresta*; іспанській і португальській: *selva* і *floresta* [10].

Семантично-синонімічні терміни мають свої сфери функціонування. Так, термін *silviculture* українською перекладають як “лісівництво” (вивчення деревостанів), тоді як *forestry* має ширше значення – “лісове господарство”, “лісова справа”. Терміну “лісознавство” можуть відповідати як *forest science*, так і *silvics*. В українській науковій мові теж вживають термін *сильватизація*, тобто “заліснення” (до прикладу, *інтенсивна сильватизація* [8: 268].

У термінології лісового господарства до лексичного гнізда з коренем *silva* відносять такі лексеми і словосполучення: *silvicultural* (лісівничий), *silvicultural selection* (лісогосподарська вибірка), *silviculturist* (лісознавець, лісогосподарник), *silvicultural system* (спосіб лісогосподарування) [1].

Висновки

На основі аналізу англійських термінів лісового господарства: *forest, wood, silva* з'ясовано, що для галузевої терміносистеми типовими є афіксальні способи словотвору.

Проаналізовано лексико-семантичне навантаження лексем з коренями *forest, wood, silva*. На підставі деривативної здатності зазначених лексем досліджено гніздо похідних термінів, утворених за питомими словотвірними моделями англійської мови. Під мовознавчим оглядом, *forest* та *wood* можемо вважати семантичними дублетами: *forest* утворює ширше гніздо лексико-семантичних значень морфемним способом, аніж *wood*. У професійному аспекті ці терміни не є взаємозамінні, кожне має свою сферу функціонування. Лексема *silva* закріпилася лише в офіційних назвах інституцій лісівничого спрямування.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Англо-український словник лісотехнічних термінів = English-Ukrainian Dictionary of Forestry and Forest engineering Terminology : Бл. 3 200 слів / Леся Миклаш, Богдан Магура за заг. ред. Ю. Бігуна. – Львів : Каменяр, 2013. – 124 с. : іл.
2. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні,

термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. – Вінниця : Нова книга, 2002. – 564 с.

3. Латинсько-український словотвірний словник / Петрова Г. В. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2010. – 880 с.
4. Латинсько-український та українсько-латинський словник. Понад 25 тис. слів / Чуракова Л. П. – К. : Чумацький шлях, 2009. – 617 с.
5. Мостовий М. І. Лексикологія англійської мови. – Харків : Основа, 1993. – 256 с.
6. Прач В. П. Семантическая структура английских общеупотребительных слов и процессы их терминологизации (на материале лексики по лесотехническим специальностям). Диссертация на соискание учёной степени кандидата филологических наук – Львов, 1990. – 221 с.
7. Синьо В. В. Лінгвістичний аналіз німецької фахової мови лісівництва. Дис... канд. наук: 10.02.04. – 2008.
8. Сучасний стан і перспективи розвитку лісової типології в Україні : матеріали Першої всеукраїнської лісотипологічної конференції [“ХІІ Погребняківські читання”], (Львів. 10-11 червня 2010 р.) / М-во освіти і науки, молоді та спорту України; НЛТУ України. Львів : РВВ НЛТУ України, 2012. – 288 с.
9. An Etymology Dictionary of the English Language by Walter Skeat. Oxford University Press Warehouse by Henry Frowde, 1888.
10. Forest [Electronic resource]. – Available from : <http://en.wikipedia.org/wiki/Forest>
11. The Oxford Dictionary of International Business / Compiled by Marker House Books Ltd. – Oxford University Press, 1998.
12. Uglow Jenny. King’s Wood – sketches from a history [Electronic resource]. – Available from : www.jennyuglow.com/?page=Akings
13. Webster’s New World Dictionary. Third College Edition. – Victoria Neufeldt. – Webster’s New World, NY, 1988.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Леся Миклаш – асистент кафедри іноземних мов Національного лісотехнічного університету України, здобувач кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: англійська термінологія лісового господарства.

ЗАИМСТВОВАНИЕ КАК ОДИН ИЗ ДИНАМИЧЕСКИХ СПОСОБОВ ПОПОЛНЕНИЯ НОВОЙ ФИНАНСОВОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

Анна МУДРЕНКО (Днепропетровск, Украина)

У статті розглядаються деякі особливості виявлення та класифікації нової запозиченої фінансової термінології кінця ХХ – початку ХХІ століття в рамках економічної терміносистеми. Проаналізовано лексичні одиниці, вибрані із сучасної мови преси методом суцільної вибірки.

Ключові слова: фінансова лексика, термінологія сфери економіки, фінанси, неологізми, запозичення, англіцизми, прямі запозичення, кальки.

The article deals with the notion of new borrowed financial vocabulary at the turn of the century, some ways of its enrichment and classification. The analyzed units have been taken from up-to-date journals.

Key words: terminology of economics, financial terminology, finance, neologisms, loanwords, Anglicism, direct borrowings, calques.

Работа посвящена исследованию новой заимствованной финансовой лексики в языке прессы. Делается попытка классификации этого пласта лексики и соотнесения его с общей системой заимствованной лексики в составе современного русского языка.

Актуальность проведенного исследования состоит в том, что рассмотрение проблем, связанных с теорией и практикой заимствований, особенно значимо в современных условиях, поскольку сегодня высказываются серьезные опасения по поводу мощного наплыва заимствований, которые могут привести к обесцениванию русского слова. Но язык – это саморазвивающийся механизм, который умеет избавляться от излишнего, ненужного [2: 67]. Языковое взаимодействие постоянно привлекает исследовательское внимание, направленное на изучение общего притока иноязычной лексики в русский язык. В целом иноязычная терминология представляет собой интереснейший лингвистический феномен, роль которого в русском языке существенна. Заимствование – один из самых динамических процессов современного русского языка, и – в связи с активными экономическими процессами в обществе – именно пласт финансовой лексики наиболее интересен в этом плане. Проблемой заимствованных слов сегодня занимаются многие исследователи (В. С. Гринев, И. А. Еловченкова, Е. А. Коновалова,

Л. П. Крысин, др.), было издано уже несколько новых словарей заимствованных слов (Е. Грубер, М. Ю. Евсеев, Ю. Е. Мачкин, Т. С. Коршунова, Т. Ю. Уш, др.), но процесс заимствования новых слов идет так быстро, что ни одно исследование, сколько бы их ни проводилось, не окажется в этой ситуации лишним. Исследователей, как правило, интересует терминология в целом, а предметом нашего изучения является финансовая терминология в рамках экономической терминосистемы. Особенность данной работы заключается в использовании материала периодической печати. Газетный дискурс, являясь функционально-стилистической подсистемой литературного языка, наиболее полно и последовательно фиксирует основной массив неологизмов, отражая своеобразную моду на новые слова. Окказионализмы ограниченной социально-профессиональной группы (финансистов), являясь подсистемой, выходящей за рамки литературного языка, отражают новые тенденции современной русской речи.

Целью исследования выбрано изучение развития и становления финансовой лексики в русском языке, а также попытка классификации новой заимствованной финансовой лексики в языке современных периодических изданий.

Для достижения данной цели ставятся и решаются следующие задачи:

- 1) изучение значения и места заимствованной лексики в системе русского языка и способов и причин заимствования новых слов;
- 2) выявление типов новых слов с финансовой семантикой, обнаруженных в современных периодических изданиях;
- 3) попытка классификации этого пласта лексики и соотнесения его с общей системой заимствованной лексики в составе современного русского языка.

На наш взгляд, одним из основных средств пополнения финансовой лексики оказывается заимствование. В современный период все острее встает вопрос о взаимовлиянии и взаимопроникновении языков и культур. Современная лингвистика рассматривает язык как сложную динамическую систему. Находясь в постоянном движении, он непрерывно развивается, совершенствуется. Наиболее ярким свидетельством динамического характера языка служит его способность обогащать свой словарный состав новыми единицами. В настоящее время заметно активизировался процесс появления новых слов. В качестве причин неологизации обычно указывают расширение международных связей, расширение и возрастающую роль средств массовой информации, научно-технический прогресс. Одним из видов неологизмов являются заимствования. Особенно интенсивно происходит заимствование англицизмов, носящее ‘лавинообразный’ характер. Активность процесса заимствования англицизмов становится настолько высокой (это особенно заметно в публицистических изданиях, где заимствованная лексика составляет довольно высокий процент от общего количества используемых слов), что это заметно любому носителю языка. Характерной особенностью речи является и то, что заимствованные словами приходят вместе с новыми «понятиями», «реалиями», «явлениями», т. е. новое в жизни общества требует и нового языка описания [12: 11]. Некоторые ученые полагают, что заимствование – явление ненормальное, засоряющее русский язык и препятствующее развитию его словообразовательных возможностей. В терминологии вопрос подобным образом не ставится, прежде всего, потому, что большинство терминов являются заимствованиями в силу экстралингвистических причин [6: 95]. Проблема заимствования возникает чаще всего в наиболее подвижной и развивающейся отрасли деятельности человека и общества. Именно к такого рода деятельности следует отнести финансовую деятельность и банковское дело. Многие заимствованные слова не имеют эквивалентов, являясь единственным наименованием соответствующих реалий. Иностранная терминологическая лексика является незаменимым средством лаконичной и точной передачи информации в текстах, предназначенных для узких специалистов. Следует учитывать и наметившуюся в наш век научно-технического процесса тенденцию к созданию международной терминологии, единых наименований, понятий, явлений современной науки, производства, что также способствует закреплению заимствованных слов, получивших интернациональный характер. В последнее время происходит ориентация на западную экономическую и банковскую системы и как результат – использование интернациональной терминологии финансистами,

банкирами, экономистами и т. д. Ввиду острой общественной актуальности обозначаемыми этими терминами явлений, и сами термины выходят за пределы профессионального словоупотребления и широко используются в печати, на радио и телевидении. В последние годы усилилась тенденция приобретать новые слова иноязычного происхождения, особенно в сфере политики, экономики и социальной жизни [3: 21].

“Займствование” – термин многозначный. В широком смысле займствованиями считают “все слова, взятые из какого-либо языка, ” и при таком понимании термин “займствование” равнозначен термину “иноязычное слово ” [8: 23]. В узком смысле займствование – это иноязычное слово, отвечающее критериям освоенности, разработанным рядом ученых. Мы придерживаемся традиционного представления о займствовании. “Займствование – это обращение к лексическому фонду других языков для выражения новых понятий, дальнейшей дифференциации уже имеющихся и обозначение неизвестных прежде терминов” [10: 125]. Поскольку в нашей работе исследуются новые слова, которые только еще начинают входить в систему современной русской лексики, то говорить об освоенности можно лишь по отношению к немногим словам. Мы выбираем слова, займствованные недавно, и, вследствие этого, их можно называть иноязычными словами с довольно низкой степенью ассимиляции.

В современных теоретических работах по иноязычной лексике одно из значительных мест занимают работы Л. П. Крысина, А. А. Леонтьева, Е. А. Земской, Л. Ферм, М. А. Брейтер, Л. А. Ивина и др.

Иноязычные слова исследуются уже достаточно давно [Л. П. Крысин, О. С. Мжельская, Е. И. Степанова, Л. П. Филин, и др.]. Однако большее внимание уделяется истории, а не современному состоянию этой части лексической системы русского языка и не новейшим вхождениям. В материалах прессы нами обнаружен ряд англицизмов, не зафиксированных словарями современного русского языка (например: *патентный тролль, бридж-кредит, кредит овернайт, онлайн-брокеридж*).

Объектом исследования стали лексемы, называющие понятия, реалии и процессы, относящиеся к финансовой сфере. Работа выполнена на материале, извлеченном методом сплошной выборки из периодических изданий таких, как “i Статус”, “Контракты”, “Деньги”, “Власть Денег”, “Бизнес”, “Эксперт”, “Корреспондент”. Выбор материала для исследования обусловлен тем фактом, что средства массовой информации, как известно, наиболее чутко и быстро реагируют на разного рода влияния и происходящие в обществе изменения, в том числе и в области лексики. Появление многих новых слов объясняется действием именно внешних (экстралингвистических) факторов развития языка. Исследование такого материала целесообразно по ряду причин. Убедительнее всего процесс пополнения словарного состава новыми словами можно проследить на страницах прессы, так как в первую очередь она освещает новые события жизни. Кроме того появление слова на страницах газет и журналов знакомит с этим словом широкие круги читателей и тем самым создает условия для закрепления его лексического значения.

Предмет исследования – типы новой займствованной финансовой лексики по сферам употребления и по языку-донору.

Существуют внеязыковые и языковые факторы займствования. Внеязыковыми факторами являются причины социально-исторического характера – разносторонние связи между народами: торгово-экономические, политические, культурные. В результате таких связей и происходит процесс перемещения слов из одного языка в другой [4: 5]. Ярким примером внеязыкового фактора займствования могут служить англицизмы в русском языке.

Под новой займствованной финансовой лексикой мы будем понимать группу обозначающих финансовые, банковские, экономические реалии слов, вошедших в активный состав языка в начале XXI века и еще не вполне освоенных языковым сознанием народа. Значение новых слов часто еще не является явным для большинства носителей языка и требует пояснения.

Проанализировав материал, можно назвать следующие наиболее актуальные причины иноязычных займствований и возникновения новых слов:

- 1) общемировая тенденция к интернационализации лексического фонда;

2) наименование новой реалии, нового предмета, нового понятия, появившегося в общественной жизни, и эти слова прочно входят в словарь делового человека именно в связи с отсутствием соответствующего наименования в языке-рецепторе (*стартап, хедж-фонд, аннуитет*);

3) стремление к замене описательного наименования названием из одного слова также относится к языковым причинам заимствования. Слова заимствуются как устным, так и письменным путем. Обычно, в другой язык переходит как слово, так и понятие, которое оно выражает (*слип* – квитанция, которую выдает банкомат; *скимминг* – установка на банкомате специального устройства, считывающего информацию с карты; *аннуитет* – схема погашения кредита; *инвойс* – счёт-фактура, счёт на отправленный товар с указанием краткой спецификации, цены, расходов и других подробностей контракта);

4) более удобное обозначение того, что прежде называлось при помощи словосочетания, т. е. необходимость выразить при помощи заимствованного слова многозначные описательные обороты (*транш* – доля платежной суммы, часть платежа, облигационного займа или международного кредита, подлежащая единовременной выплате);

5) влияние иностранной культуры, заимствование новых слов диктуется просто-напросто модой на иностранные слова, восприятие иноязычного слова как более престижного, ‘красиво звучащего’ (*кеш, медианный доход, сейлз-хауз группа*).

Иноязычные слова во многих случаях отличаются от исконных слов языка-реципиента фонетическими, морфологическими и семантическими признаками. Иноязычные слова, пришедшие в другой язык, обычно подвергаются фонетическим и семантическим изменениям. Фонетическое освоение заимствованного слова состоит в его приспособлении к звуковым законам языка-реципиента. Процесс заимствования рассматривается многими лингвистами (Е. Э. Биржакова, А. А. Войнович, Л. Л. Кутина, Ю. Ю. Сорокин и др.) как двухсторонний процесс, в котором ведущая роль принадлежит заимствующему языку. В ходе заимствования происходит не пассивное перемещение единиц из одного языка в другой, не пассивное их принятие языком-акцептором, а активный, действенный процесс усвоения системой заимствующего языка иноязычных элементов, их всестороннее преобразование и приспособление. Это – процесс, в котором реализация потребностей в отсутствующих или не полностью удовлетворяющих средствах общения осуществляется в строгом соответствии с внутренними тенденциями принимающего языка.

Заимствования в язык-акцептор вводятся двумя основными способами: путем прямого заимствования и путем калькирования. При прямом заимствовании из чужого языка берутся звуковая или графическая форма и значение слова-прототипа, слово встречается в русском языке приблизительно в том же виде и в том же значении, что и в языке-оригинале, а при калькировании только значение или семантическая структура иноязычной лексической единицы [6: 97]. Прямое заимствование является одним из наиболее продуктивных способов появления новых терминов.

Заимствования могут быть разных структурных типов (однословные, составные, сложные).

В иноязычных заимствованиях выявлены расхождения в орфографическом оформлении (например, *стартап, старт-ап; спред, спрэд; кеш, кэш; кептивный, кэптивный*), что свидетельствует о недостаточной адаптации данных слов и является характерным для использования иноязычных слов, которые находятся на стадии проникновения в язык; а также употребление слов и словосочетаний то в кавычках, то без них, что показывает их необычность, окказиональность.

Новые слова появляются по-разному: одни образуются по моделям из элементов, уже имеющихся в языке, другие заимствуются полностью. На базе заимствованных слов в русском языке также возможно образование и возникновение новых слов. В-третьих, происходят семантические преобразования и появляются новые значения, которые являются результатом переносного употребления слова, что приводит к дальнейшему развитию многозначности и расширению использования слова. Первые две группы неологизмов называются собственно лексическими, последняя группа – семантическими неологизмами [4: 16].

Говоря о финансовой лексике сегодня, мы можем распределить ее на следующие группы по сферам человеческой деятельности, откуда взяты те или иные слова в речь, по сферам преимущественного употребления:

- субъекты: предприниматели, инвесторы, должностные лица, специалисты, клиенты: *кептивний клиент, эйчар, патентный тролль, венчурный инвестор*;
- денежные средства и фонды: *цифровая валюта, кеш, секвестер, хедж-фонд, паушальный взнос, транш*;
- учреждения, компании, фирмы, биржи, банки: *аффилированная компания, стартап, департамент андеррайтинга*;
- финансовые инструменты: *фьючерс, 'форвард', 'спот', кеш-ссуда, фидуциарный депозит*;
- абстрактные существительные, обозначающие действие: *листинг, дауншифтинг, скимминг, фиксинг, онлайн брокеридж, арт-банкинг*;
- кредиты: *кредит овернайт, бридж-кредит, синдицированный кредит, кредит stand-by*;
- документы: *слип, инвойс*.

Выделяется группа аббревиатур-заимствований: BLT-акция, НДС-облигация, IPO, SMS-банкинг, POS-терминал.

Новейшие англицизмы – это главным образом существительные, легко входящие в систему склонений русского языка, что касается фонетического освоения, то наиболее характерна транскрипционная передача звукового облика слова.

Среди языков-доноров преобладает английский язык, но есть и заимствования из других языков: например французского языка (*транш*), но они не столь многочисленны. Столь активное использование английского как языка-донора обусловлено исторически сложившейся огромной ролью англоязычных стран на мировой геополитической арене и английского языка как языка международного.

Заметной причиной заимствования английских слов является также активная американская культурная экспансия.

Мы можем прийти к выводу, что заимствования являются динамическим способом пополнения лексики русского языка. Но остались неизученными иноязычные вкрапления – собственно иноязычные слова, которые в русском языке передаются посредством иноязычной графики; а также так называемые экзотизмы и варваризмы, которые выделяются на фоне семантически освоенной иноязычной лексики. Безусловно, говорить о более-менее окончательной классификации новых заимствований пока еще рано, т.к. большая часть интересующих нас слов заимствована недавно и не освоена еще вполне языковым сознанием народа. Наряду с новыми словами, функционирующими в современном языке на правах неологизмов, уже вошедших в его лексическую систему, встречается немало слов окказионального употребления, еще не освоенных в массовом употреблении, которые могут пополнить лексику языка. Какая-то часть их, возможно, не удержится в языке, уступив место исконно русским аналогам, среди нескольких конкурирующих заимствований может занять предпочтительное положение какое-либо одно, какое-то слово отомрет вместе с обозначаемой им реалией, и т.п.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Балюта Е. Г. Формування та функціонування англійських термінів сфери економіки / Е. Г. Балюта // Держава та регіони. – 2007. – № 3. – С. 12–16.
2. Брейтер М. А. Англицизмы в русском языке: история и перспективы: для иностранных студентов-русистов/ М. А. Брейтер – Владивосток: Диалог – МГУ, 1997. – 155 с.
3. Еловченкова И. А. Лексико-семантическая адаптация английских заимствований экономической тематики (на материале языка прессы начала 21 века): [английские заимствования в русском языке] / И. А. Еловченкова // Англїстика та американїстика. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2005. – Вип. 2. – С. 21–26.
4. Ивина Л. В. Лингво-когнитивные основы анализа отраслевых терминосистем (на примере англоязычной терминологии венчурного финансирования): Учебно-методическое пособие/ Л. В. Ивина. – М.: Академический Проект, 2003. – 304 с.

5. Завгороднев Ю. А. Структура та семантика англійських атрибутивних термінологічних словосполучень у підмові кредитно-банківської справи/ Ю. А. Завгороднев, О. І. Дуда// Іноземна філологія. Український науковий збірник. – Львівський національний університет імені І. Франка, 2004. – Вип. 113. – С. 129–135.
6. Коновалова Е. А. Заимствование как один из способов пополнения экономической терминологии/ Е. А. Коновалова//Филологические студии. – 2001. – № 3. – С. 95–103.
7. Конопелькина Е. А. Новые иноязычные наименования лиц в экономико-правовой сфере русского языка/ Е. А. Конопелькина // ВДУ, 2005. – № 211. – Серия: Мовознавство – С. 177–185.
8. Крысин Л. П. Иноязычные слова в современной жизни/ Л. П. Крысин//Русский язык конца XX столетия. – М.: Просвещение, 1968. – 220 с.
9. Лозовская Н. Ю. К вопросу об адаптации заимствованной терминологии подязыка экономики в русском и украинском языках/ Н. Ю. Лозовская // Восточноукраинский лингвистический сборник. – Донецк: Донецчина, 2004. – Вип. 9. – С. 179–187.
10. Мжельская О. С. Новейшие англицизмы в русском языке/ О. С. Мжельская, Е. И. Степанова//Новые слова и словари новых слов. – Л., 1983. – С. 125–135.
11. Попов Р. Н. Новые слова на газетной полосе/ Р. Н. Попов //Русский язык в школе. – 1993. – № 1. – С. 47–50.
12. Пристайко Т. С. “Чужие” среди ”своих”: заимствования-метафоры в экономической терминосфере русского языка/ Т. С. Пристайко, М. Г. Зеленцова// Русистика. – Київ, 2006. – Вип. 5–6 –С.11–15.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ганна Мудренко – викладач кафедри іноземних мов для соціально-економічних спеціальностей Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Наукові інтереси: лінгвістика, неологізми, запозичені слова в сучасній російській мові, нова економічна та фінансова термінологія.

ТЕРМІНИ-КОМПОЗИТИ ЯК СЛОВОТВОРЧИЙ ТИП МОНОЛЕКСЕМНИХ ТЕРМІНІВ ВУГЛЕВИДОБУВНОЇ ГАЛУЗІ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Дар'я САЙКО (Донецьк, Україна)

У статті досліджено терміни-композиції у сфері вуглевидобувної галузі в англійській мові. Були проаналізовані складні та складнопохідні терміни та окремо розглянуто синтаксичний тип складних термінів. Наведені основні моделі утворення термінів-композицій і встановлені найбільш продуктивні з них.

Ключові слова: монолексемний термін, словотворчий тип, термін-композиція, складний термін, складнопохідний термін, словотворчі моделі.

The paper is concerned with the study of compound terms in coal mining terminology system of the English language. Neutral, derivational and syntactic compound terms have been analysed. The research resulted in specifying the typical derivational patterns of compound term formation and defining the most productive ones.

Key words: monolexemic term, derivation type, compound term, neutral compound term, derivational compound term, derivational patterns.

Як основа паливно-енергетичної бази багатьох країн, вугільна промисловість наразі представляє інтерес не тільки для вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів, але й для лінгвістів з точки зору вивчення її терміносистеми. Сучасні проблеми реструктуризації вугільної промисловості, поява новітніх технологій, розвинені міжнародні контакти, проведення фундаментальних досліджень обумовлюють професійний інтерес до гірничої справи у галузі лінгвістики. Адже зазначені процеси та зміни у сфері вугільної промисловості відбиваються в активному використанні термінів цієї галузі, які безпосередньо вивчаються у руслі термінознавства.

Термінознавство у сучасній лінгвістиці являє собою досить актуальний напрямок. Наразі предметом актуальних досліджень є сутність терміну та його властивості, процеси термінологізації та детермінологізації, формування терміносистем, питання термінографії (О.О. Реформатський, Л.С. Лотте, Г.О. Винокур, Т.Р. Кияк, В.П. Даниленко, О.С. Ахманова, Т.Л. Канделакі, В.М. Лейчик, В.А. Татаринів, С.В. Гриньов, Б.М. Головін, Р.Ю. Кобрин, О.В. Суперанська, Н.В. Подольська, Н.В. Васильєва, та ін.). Особлива увага приділяється вивченню галузевих терміносистем, тобто сукупності термінів певної галузі науки, виробництва, економіки (С. Г. Казарина, З. І. Комарова, А. В. Милюк, Т. В. Риженкова, Г. А. Абрамова, А. Ю. Топорська та ін.)

Термін є однією з тих мовних універсалій, що важко піддається дефінюванню та має велику кількість визначень [8: 6]. Під «терміном» в роботі розуміється в роботі розуміється «окреме слово чи утворене на базі іменника підрядне словосполучення, що означає професійне поняття та призначене для задоволення специфічних потреб спілкування у сфері певної професії (наукової, технічної, виробничої, управлінської)» [5: 10].

Об'єктом дослідження є монолексемні англійські терміни у вуглевидобувної галузі. **Предмет** дослідження – особливості термінів-комполітів як словотворчого типу монолексемних термінів. Під «словотворчим типом» розуміється формально-семантична модель побудови термінів. Визначення словотворчого типу термінів здійснюється з урахуванням певних ознак, таких як похідність від певної частини мови, наявність термінотворчого форманту і способу термінотворення, а також словотвірного значення.

Метою дослідження є проведення аналізу термінів-комполітів та визначення найбільш продуктивних моделей, за якими утворюються вказані терміни.

Матеріал дослідження склала вибірка термінів та терміносполучень гірничої справи у кількості 3000 одиниць. Лексикографічне джерело представлено термінологічним словником з гірничої справи, мінералогії та споріднених термінів, виданим Гірничим управлінням Міністерства екології та природних ресурсів США.

Аналіз відібраних одиниць дозволив виділити терміни – слова (однослівні терміни) 1238 одиниць (42% від загальної кількості одиниць) і терміни-словосполучення (термінологічні сполучення), 1762 одиниці (59%). У роботі досліджуються однослівні терміни, які представлені іменниками, адже саме терміни-іменники представляють собою переважну більшість у вуглевидобувної галузі, як і в будь-якої іншої технічної галузі.

Усі однослівні терміни підрозділяються на кореневі, афіксальні і складні, або композити [3]. Т.Р. Кияк класифікує однослівні терміни наступним способом: 1) терміни – кореневі слова: а) питома непохідна лексика, б) запозичена непохідна лексика; 2) похідна лексика: а) терміни, утворені за допомогою суфіксації, б) терміни, утворені за допомогою префіксації; 3) терміни – складні слова [8: 9].

У результаті дослідження було встановлено три словотворчі типи монолексемних термінів вуглевидобувної галузі: кореневі терміни, афіксальні і складні.

В даній роботі розглядаються саме **складні терміни** або **комполіти** як словотворчий тип термінів. Творення складних слів є продуктивним засобом поповнення словникового складу мови. Як зазначає В.С. Вашунін, тенденція до утворення комполітів (складних слів), викликана насамперед «мовної економією, а також посиленням вираження, заміною невмотивованих виразів мотивованими, застарілих виразів новими та іншими причинами» [2].

Складні терміни або комполіти це терміни, що утворені з кількох корневих морфем [3]: наприклад, *crossdrift* 'квешлаг', *back-hoe* 'зворотна лопата', *airshaft* 'вентиляційний стовбур шахти', *upcast* 'вентиляційна виробка', *ropeway* 'канатна дорога'.

Межевим випадком зі складними термінами є складнопохідні, тобто утворені в результаті словоскладання і афіксації, наприклад *chatroller* 'дробільна валка', *sidecasting* 'одностороннє відвалоутворення'. Л. Блумфілд визначав складнопохідне слово як синтетично складне, тобто таке, що має компонент зі словотворчою ознакою, яка відрізняє його від самостійного слова.

Особливий статус складнопохідних слів був зазначений багатьма лінгвістами. П.М. Карашук, Г.С.Кириченко вважають, що вони формують окрему від складних слів категорію [6, 7]. Але більшість дослідників використовують термін «комполіт» у широкому значенні та позначають складні слова, не враховуючи спосіб їх утворення. Г.Л. Лук'янова дає наступне визначення складнопохідного слова: «складнопохідне слово це таке, що складається найменше з двох корневих морфем та дериваційного афікса, що відноситься до всієї одиниці» [14: 36]. Інші зазначають, що утворення складнопохідної одиниці «відбувається у результаті одночасної дії словоскладання і суфіксації» [7: 9]. Таким чином, складні і складнопохідні терміни відносяться до однієї категорії, категорії термінів-комполітів.

Одним з головних питань визначення складного слова є проблема розмежування складних слів і словосполучень, які були побудовані за моделлю іменник + іменник. Це

питання було досліджено вітчизняними та зарубіжними лінгвістами (О.І. Смирницький, О.С. Ахманова, Г. Марчанд, О. С. Кубрякова, А.Болл, А.Г.Садикова). Як вважає О.С. Кубрякова, «для того, щоб стати складним словом, мовне вираження з декількох повнозначних слів або основ має представляти собою цілісну одиницю номінації, в яку не можна вклинити інші повнозначних одиниці і які моделюються для вираження певного словотвірного значення певним формальним способом» [9: 4]. Особливо важливим в питанні про визначення складного слова стають критерії його семантичної цілісності і морфологічної цільнооформленості, які були запропоновані А.І. Смирницьким.

Для розмежування між складним терміном і терміносполученням в роботі були використані наступні комплексні критерії статусу композита: 1) асемантична цілісність складних слів; 2) їх номінативна цілісність; 3) неможливість вільного заміщення першого і другого компонентів; 4) морфологічна цільнооформленість; 5) акцентна цільнооформленість; 6) неможливість розділити компоненти складного слова; 7) володіння певного характеру смислових відносин між компонентами складного слова (атрибутивними, предикативними, обставинними, об'єктними); 8) віднесеність до тієї чи іншої частини мови; 9) можливість утворення за певними структурно-семантичними моделями; 10) здатність служити базою для утворення складних слів [11: 71-72].

Група композитів серед монолексемних термінів вуглевидобувної галузі представлена 402 одиницями (32,5% від загальної кількості). З них складні терміни налічують 306 одиниць (76%), складнопохідні – 62 одиниці (15%) та складні слова синтаксичного типу – 34 одиниці (9%). Ці композити були утворені за різними моделями, які представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

Моделі утворення термінів-композитів вуглевидобувної галузі

№ з/п	Типи термінів-композитів	Моделі	Кіл-ть од. %	Приклади
1	2	3	4	5
1.	Складні терміни	N + N	121 (39,5)	<i>clamshell</i> 'грейфер' <i>pithead</i> 'шахтний копер' <i>shothole</i> 'шпур' <i>trapdoor</i> 'вентиляційні двері, лаз'
		A + N	116 (37,9)	<i>hard-coal</i> 'кам'яне вугілля' <i>headblock</i> 'бремсберговий шків' <i>shortwall</i> 'підготовчий забій, коротка лава' <i>ironman</i> 'врубова машина'
		(V + Adv)+ conversion	32 (10,5)	<i>cleanup</i> 'зачистка забою' <i>cutout</i> 'ніша' <i>cutoff</i> 'діагональний штрек'
		(Adv + V)+ conversion	25 (8,2)	<i>outcrop</i> 'вихід поклади на поверхню' <i>throughput</i> 'пропускна здатність'
		V + N	5 (1,6)	<i>chokedamp</i> 'двоокис вуглецю' <i>chargeman</i> 'зарядник'
		(V + prep) + conversion	4 (1,3)	<i>cave-in</i> 'завал'
		V + Adv	3 (1)	<i>holdfast</i> 'анкерна плита'
Загальна кількість складних термінів			306 (100)	
2.	Складно-похідні терміни	(N + V) + ing	26 (41,9)	<i>shotfiring</i> 'підривання шпурів' <i>sidecasting</i> 'одностороннє відвалоутворення' <i>mine-drying</i> 'осушення шахти'

	(N + N) + er	21 (33,9)	<i>blockholer</i> ‘дробільник’ <i>chatroller</i> ‘дробільна валка’
	(A + N)+ er	5 (8,1)	<i>doubleheader</i> ‘машина з двома тягачами’
	(A + V) + ing	5 (8,1)	<i>backfilling</i> ‘закладка’
	(V + er)+ prep.	3 (4,8)	<i>chucker-on</i> ‘навантажувальна платформа’
	(N + V) +er	2 (3,2)	<i>checkweigher</i> ‘контрольний вагар’
Загальна кількість складнопохідних термінів:		62 (100)	
Разом:		368 (100)	

Як свідчать дані таблиці 1, найбільш продуктивними моделями, за якими будуються складні терміни вуглевидобувної галузі є моделі N + N та A + N. Складнопохідні налічують менше одиниць, ніж складні терміни (62 та 306 одиниць відповідно) та утворені переважно по моделям (N + V) + ing та (N + N) + er.

Особливу групу термінів-комполітів вуглевидобувної галузі представляють складні терміни синтаксичного типу, наприклад: *clap-me-down* ‘з'єднання похилого кріплення шахтного стовбура’, *heading-and-bench* ‘уступний забій’, *bord-and-pillar* ‘камерно-стовпова система розробки’, *cave-in-heave* ‘завал шпуру’. У досліджуваному матеріалі такі терміни налічують менше всього одиниць та представляють собою суто англійський спосіб словотворення. Г.Б. Антрушина називає ці утворення синтаксичними складними словами (syntactic compounds) [13: 45]. П. В. Царьов визначає їх як слова-фрази, які займають проміжну позицію між словами і реченнями. «За своєю структурою – це речення розповідні, питальні, наказові, за своєю ж функцією і значенням – це складні слова, які відповідно відрізняються від речень (порядком розташування, часто смислом, графічно, наявністю дефіса між словами – членами такого складного утворення)» [12: 8]. Т.А. Петрова називає синтаксичні складні слова згорнутими конструкціями [10], а Н.С. Дементьева відзначає, що «графічне оформлення дефісом багатоконпонентних лексичних одиниць слугує ознакою часткової або повної лексикалізації відокремленого словосполучення (речення)» [4: 17].

Деякі дослідники вважають складні слова синтаксичного типу компресивами, адже вони утворені «компресією словосполучень і речень у результаті синтаксичного зміщення без змін їх компонентного складу» [1: 23–24].

Проведене дослідження дає підстави зробити наступні висновки. За своїми словотворчими типами терміни вуглевидобувної галузі підрозділяються на кореневі, афіксальні і складні. Група термінів-комполітів включає в себе складні, які численно переважають, складнопохідні терміни та терміни синтаксичного типу, що налічують найменшу кількість одиниць. За кількісними даними найбільш продуктивними моделями, за якими побудовані складні терміни, є моделі N+N та A+N, складнопохідні – (N + V) + ing та (N + N) + er.

Перспективою дослідження є подальше вивчення словотворчих типів термінів вуглевидобувної галузі, зокрема афіксальних термінів, термінів-словосполучень, термінів-абревіатур, літерних умовних позначень та символів.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Арбекова Т. И. Лексикология английского языка / Арбекова Т. И. – М.: Высш. шк., 1977. – 240 с.
2. Вашунин В.С. Субстантивные сложные слова в немецком языке / В.С. Вашунин. – М.: Высш. шк., 1990. – 158 с.
3. Гринев С. В. Введение в терминоведение. / Гринев С. В. – М.: Изд-во МГУ, 1993. – 309 с.

4. Дементьева Н. С. Об активных процессах в системе словообразования в современном английском языке (на материале сложных лексических единиц, пишущихся через дефис): автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки»/Н. С. Дементьева. – М., 1972. – 18 с.
5. Д'яков А. С. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти / Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. – К.: Academia, 2000. – 217 с.
6. Карашук П. М. Словообразование английского языка: учебное пособие / Карашук П. М. – М.: Изд-во Высшая школа, 1977. – 303 с.
7. Кириченко Г. С. Механизм образования сложных слов типа long-legged и car-driver в современном английском языке: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Г. С. Кириченко. – М., 1982. – 21 с.
8. Кияк Т. Р. Лингвистические аспекты терминоведения / Кияк Т. Р. – К.: УМК ВШ, 1989. – 104 с.
9. Кубрякова Е. С. Словосложение как процесс номинации и его отличительные формальные и содержательные характеристики / Е. С. Кубрякова // Теоретические основы словосложения и вопросы создания сложных лексических единиц: [межвуз. сборн. науч. трудов] / Пятигорский гос. пед. ин-т иностр. яз. – Пятигорск, 1988. – С. 3-23
10. Петрова Т.А. Свёрнутые конструкции как тип сложных номинативных единиц в современном английском языке: дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.04 / Татьяна Анатольевна Петрова. – Иркутск, 2004. – 145 с.
11. Садыкова А.Г. Система субстантивного словосложения в тюркских и германских языках в сравнительно-типологическом аспекте: дис. ... доктора филол. наук : 10.02.20 / Аида Гумеровна Садыкова. – Казань, 2002. – 492 с.
12. Царев П. В. Сложные слова в английском языке / Царев П. В. – М.: Изд-во Москов. ун-та, 1979. – 126 с.
13. Antrushina G. B. English Lexicology / G. B. Antrushina, O. V. Afanasyeva, N. N. Morozova. – М.: Дрофа, 2001. – 288 p.
14. Lukianova G. L. Lexicology / G. L. Lukianova. – Cherkasy : Cherkasy State University, 2001. – 108 с.
15. Marchand H. The Categories and Types of Present-day English Word-Formation / H. Marchand. – Alabama: University of Alabama Press, 1966. – 379 pp.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Дар'я Сайко – викладач кафедри теорії і практики перекладу факультету іноземних мов Донецького національного університету.

Наукові інтереси: термінознавство, дослідження терміносистем, фахові мови та проблеми перекладу.

ЛЕКСИКО-ТЕМАТИЧНІ ГРУПИ В СИСТЕМІ МУЗЕЙНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Іванна ФЕЦКО (Львів, Україна)

У статті проаналізовано особливості лексико-тематичної і лексико-семантичної груп, вказано на їхні відмінності, розглянуто різні погляди науковців стосовно цих двох груп, виокремлено основні лексико-тематичні групи в складі музейної термінології.

Ключові слова: музейна термінологія, лексико-тематична група, лексико-семантична група, термін.

The paper focuses on the peculiarities of lexico-thematic and lexico-semantic groups. The differences between these two groups and various views of researchers on them have been highlighted. Major lexico-thematic groups within museum terminology have been singled out.

Key words: museum terms, lexico-thematic group, lexico-semantic group, term.

У процесі історичного розвитку мови відбувається безперервний процес пізнання, зростають потреби номінації й комунікації. Виникнення нових слів зумовлюється потребами вираження деяких нових значень або чіткішого пізнання вже відомих предметів світогляду. Хоча лексичний склад мови і виділяється значною стійкістю своїх одиниць, він постійно реагує на всі ті зміни, які відбуваються в суспільстві [11: 318].

Ідея аналізу закономірностей семантичних відношень між мовними одиницями є не новою. Думки про системний характер мови і про необхідність вивчати її як спільність висловлювали ще наприкінці XIX – на початку XX ст. О. Потєбня, Р. Мейер, М. Покровський. Оскільки термін є словом літературної мови, а термінологія однією з її підсистем, сукупність термінів кожної науки є певною множинністю елементів, що складають певну цілісність, – систему термінів, як складну єдність, що складається із взаємопов'язаних та взаємозумовлених частин – елементів, що мають визначену структуру. Зауважмо, що рівень системної організації галузевих терміносистем є вищим порівняно із системною організацією загальнолітературної лексики, тому що, по-перше, термінолексика більш структурована за певними класифікаційними особливостями, а будь-яка структура є передумовою появи системи, по-друге, системність термінології забезпечується її свідомим

формуванням, „оперативним” втручанням носіїв мови науки в організацію терміносистем [6: 119].

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вивчення лексико-тематичного складу української музейної термінології.

Метою статті є виявити відмінності між лексико-тематичною і лексико-семантичною групою, систематизувати терміни музейництва за тематичними групами.

Терміни будь-якої галузі знань традиційно розподіляють на групи. У сучасній лінгвістиці часто ототожнюють такі угруповання слів, побудовані на основі парадигматичних зв'язків, як семантична група та тематична група. Тематичні та лексико-семантичні групи слів відзначаються як подібністю, так і відмінністю. Обидві групи слів відбивають об'єктивну дійсність. І це є спільним для них. Відмінність виражається у відношеннях між словами, які об'єднані в ту чи іншу групу [2: 68].

За „Словником лінгвістичних термінів” Д. Ганича й І. Олійника, „семантична група” – це підгрупа слів у межах однієї частини мови, яких об'єднують за спільними значеннями; „тематична група” – це ряд слів, яких об'єднують за спільними родовими значеннями, тобто слова, які називають різновиди одного й того самого ряду предметів: назви квітів, птахів, мінералів [1: 55]. Ф. Філін вважає за потрібне виокремлювати „об'єднання слів, що базуються не на лексико-семантичних зв'язках, а на класифікації самих предметів і явищ” [8: 526], і називає їх тематичними словниковими групами. Якщо одне зі слів тематичної групи замінити із часом іншим, така зміна не призводить до змін у значеннях, стилістичному забарвленні слів тієї самої групи, що, як він вважає, вказує на майже повну відсутність семантичних зв'язків між словами групи [6: 119]. Під час визначення лексико-семантичної групи А. Уфимцева бере до уваги положення про те, що слова будь-якої мови, які перебувають між собою у різних лексико-граматичних відношеннях і смислових зв'язках, утворюють єдину систему. При цьому слово як основна одиниця мови володіє самостійним лексичним значенням і зв'язок окремого значення слова із семантичною системою мови відбувається за допомогою внутрішньо поєднаних різноманітних предметно-смислових й експресивно-синонімічних словесних груп [7: 132]. На думку Е. Кузнецової, лексико-семантичні групи (ЛСГ) мають загальні лінгвістичні характеристики:

1) наявність однотипних сем, які повторюються, пов'язує всі слова у межах групи окремими опозиціями; 2) наявність єдиної категоріальної лексичної семи у значеннях слів є основною парадигматичною ознакою слів однієї ЛСГ;

3) спільність слів, які належать до однієї ЛСГ, виявляється в однотипності їхніх синтагматичних характеристик [4: 75–77].

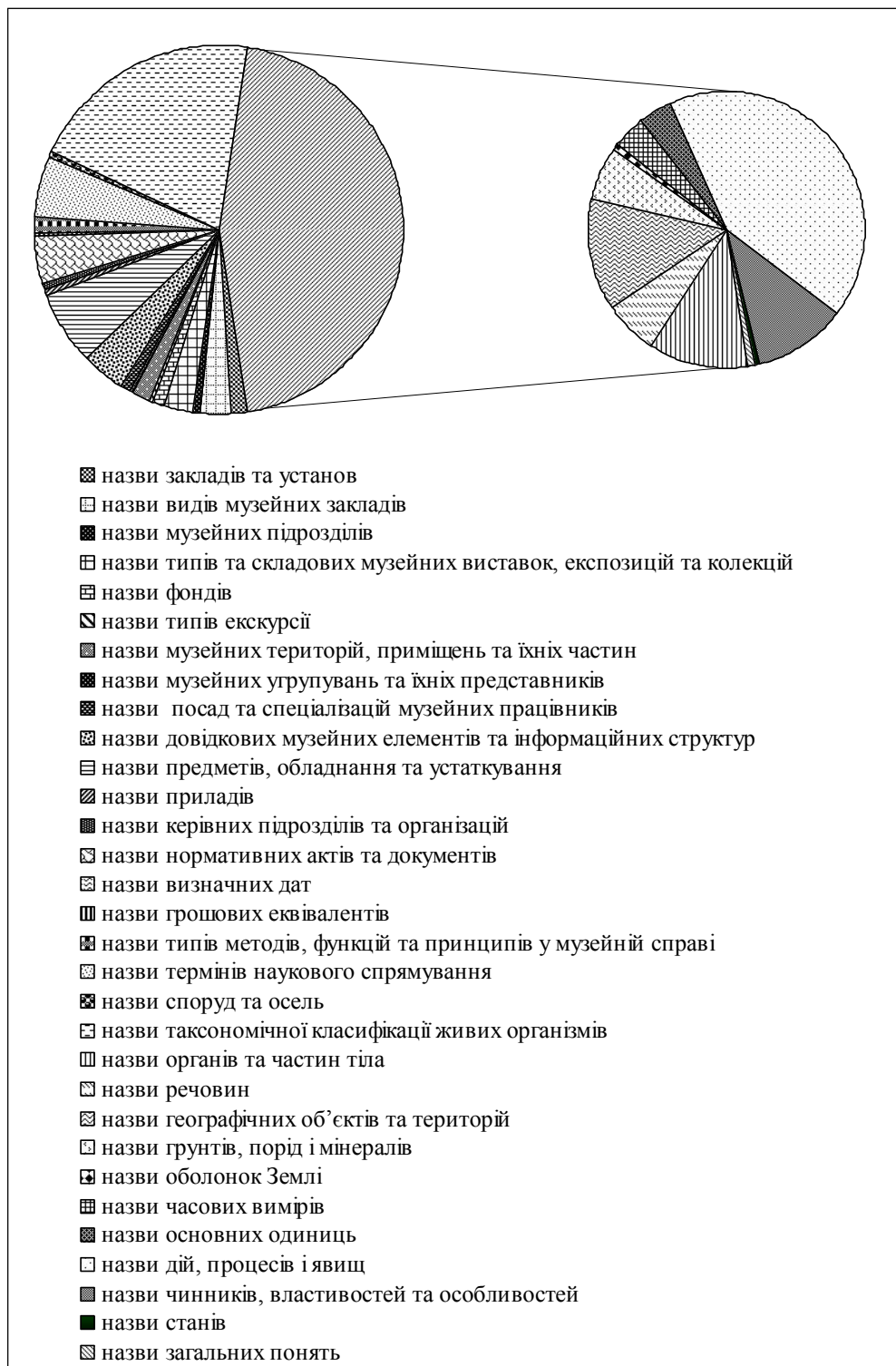
Отже, природа та характер ЛСГ виявляються саме у її парадигматичній організації. Традиційно до складу ЛСГ належать слова однієї частини мови, які виділяються спільністю однієї з дескриптивних ознак їхнього значення і можуть протиставлятися за іншими ознаками.

Тематичні групи будь-якої терміносистеми розвиваються залежно від складу й розвитку своїх членів, базових і не базових, від зникання одних і появи інших, від переходу слів з однієї групи до іншої. Руйнуються старі тематичні групи й виникає чимало нових, передусім в останній час, коли інтенсивний розвиток науки, мистецтва та техніки, а також важливі історичні зміни в суспільному житті держави призвели до появи великої кількості нових термінів. Виникнення нових слів внесло не лише кількісні зміни в лексику – воно призвело в ній до глибоких якісних змін також і в тематичному групуванні лексики. Найістотношою ознакою галузевих лексико-тематичних об'єднань слів вважають однорідність усіх елементів, які входять до складу окремої групи на основі спільної семантичної ознаки [9: 234].

Об'єднання слів у тематичну групу здійснюють на основі подібності чи спільності функцій позначуваних словами предметів та процесів в одній конкретній чи різних мовах. Дослідження таких груп обмежується особливою інвентаризацією за тим типом, який здатний наочніше групувати конкретну терміносистему, не ставлячи за мету визначити внутрішні семантичні зв'язки слів, особливості смислової структури мови в цілому [10: 176].

Будь-яка тематична класифікація лексики має до певної міри відносний характер, оскільки між виділеними групами не можна визначити чітких меж, що вказує на відкритий характер тематичної групи.

Особливо продуктивним є аналіз тематичних груп у системі термінології, де термін однієї галузі знань виражає певну систему понять, де всі частини її взаємопов'язані та взаємозумовлені.

Діаграма 1. Тематична класифікація українських музейних термінів

Отже, поширення та розвиток музейної сфери сприяли виникненню в лексичній системі мови особливих найменувань. У складі термінології музейництва можна виділити такі лексико-тематичні групи (див. діаграму 1), спираючись на екстралінгвальну природу понять, що ці терміни називають: **назви закладів та установ:** асортиментний кабінет, біосферний заповідник, ботанічний сад, віварій, дендрологічний парк, заповідник, інсектарій, колектор, кунсткамера, музей, мюнцкабінет, реставраційний заклад, серпентарій, шатцкамера та ін.; **назви видів музейних закладів:** а) **за профільними типами:** антропологічний музей, археологічний музей, синкретичний музей, ботанічний музей, воєнно-історичний музей, галерея-музей, геологічний музей, геолого-мінералогічний музей, екологічний музей, етнографічний музей, зоологічний музей, історичний музей, краєзнавчий музей, ландшафтний музей, лапідарній, літературний музей, меморіальний музей, музей історії техніки, палеонтологічний музей та ін.; б) **за юридичним підпорядкуванням:** виробничий музей, державний музей, комунальний музей, корпоративний музей, національний музей, приватний музей, церковний музей та ін.; в) **за категорією відвідувачів:** дитячий музей, дитячий музейний центр; г) **за типом об'єкта збереження:** ансамблевий музей, колекційний музей, персоналізований музей-майстерня, сайт-музей, середовищний музей та ін.; **г) за типом функціонування:** віртуальний музей, скансен та ін. Значну лексико-тематичну групу становлять **найменування музейних підрозділів:** архів музею, бібліотека музею, відділ музею, відділ фондів, екологічно-просвітницький центр, екскурсійне бюро, експозиційний відділ, лабораторія музею, редакційно-видавничий відділ, реставраційна майстерня та ін. У межах **назв типів та складових музейних виставок, експозицій та колекцій** можна виділити:

а) **назви типів музейних виставок:** виставка приватних колекцій, виставка фондів, гостьова виставка, мандрівна виставка, плакатна виставка, художня виставка та ін.; б) **назви типів експозицій:** ансамблева експозиція, валізна експозиція, вітринна експозиція, експериментальна експозиція, жива експозиція, інсценізована експозиція, інтер'єрна експозиція, інтерактивна експозиція, інтернет-експозиція, ландшафтна експозиція, настінна експозиція, образно-сюжетна експозиція, систематична експозиція та ін.; в) **назви типів колекцій:** віртуальна колекція, геральдична колекція, експозиційна колекція, еталонна колекція, історична колекція, меморіальна колекція, моніторингова колекція, навчальна колекція, науково-технічна колекція, особиста колекція, персональна колекція, систематична колекція, таксономічна колекція, тематична колекція, фондова колекція та ін. Наступна лексико-тематична група складається з термінів на позначення **назв фондів:** ботанічний фонд, геологічний фонд, ентомологічний фонд, зоологічний фонд, науково-додоміжний фонд, науково-дослідний фонд, обмінний фонд, палеоботанічний фонд, палеозоологічний фонд та ін. Тематична група на позначення термінологічних найменувань **типів екскурсій** об'єднує номінації: археологічна екскурсія, військово-історична екскурсія, етнографічна екскурсія, історико-краєзнавча екскурсія, меморіально-історична екскурсія, оглядова екскурсія, тематична екскурсія та ін. Велику тематичну групу термінів музейництва становлять найменування **музейних територій, приміщень та їхніх частин:** вступний зал, горизонтальна вітрина, експозиційне приміщення, зал-культура, кімната зразків, ландшафтна діорама, фондове приміщення, фондосховище та ін. Наступна група складається з термінів, що позначають **музейні угруповання та їхніх представників:** відвідувач віртуального музею, контингент, музейний гурток та ін. Ще одну групу термінотворень становлять **назви посад та спеціалізацій музейних працівників:** власник музею, директор музею, екскурсивод, експозиційник, експозиціонер, засновник музею, лектор-екскурсивод, музеєзнавець, музейний доглядач, реставратор, художник-експозиціонер та ін. До тематичної терміногрупи на позначення **довідкових музейних елементів та інформаційних структур** належать: анкета, буклет, географічна картотека, експлікація, етикетка, іконотека, інвентарна картка, легенда, монтажний лист, номер надходження, орієнтаційна таблиця, покажчик (індекс), топографічний шифр, фондовий список та ін. Наступну лексико-тематичну групу створюють терміни на позначення **музейних предметів, обладнання та устаткування:** аудіоматеріали, бутафорія, гальваноскопія, геральдична пам'ятка, гербарій, голограма, діорама, експозиційні меблі,

ковпак, колекційна зброя, макет, підставка, планшет, реліквія, стелаж, турнікет, шафа-гардероб та ін. Значна кількість термінів належить до групи **назв приладів**: *анемограф, анемометр, анемоскоп, комп'ютер, мікроскоп, монітор, світлотехнічна апаратура, сонцезахисний пристрій* та ін. В окрему групу варто виділити **найменування керівних підрозділів та організацій**: *всесвітній фонд охорони дикої природи (World Wildlife Fond; WWF), Вчена рада музею, Громадська рада музею, комісія із приймання експозиції, Методична рада музею, міжнародна спілка охорони природи і природних ресурсів (МСОП), міжнародний комітет з музеології, Наглядова рада, Науково-методична рада, Редакційно-видавнича рада музею, реставраційна комісія, Художня рада музею* та ін. Група **назв нормативних актів та документів** охоплює такі найменування: *акт видачі, акт внутрішньої передачі, акт звірення наявності та прийому-передачі, акт звірвання наявності фондів, акт про втрату, акт про списання, архівні матеріали, інвентарна книга, книга надходжень, міжнародний кодекс зоологічної номенклатури (МКЗН), паспорт музею, план комплектування, реставраційний паспорт, спеціальна книга, щоденник колекції* та ін. Ще в одну групу доцільно об'єднати терміни, які позначають **терміни наукового спрямування**: *аксіологія, археографія, археометрія, біогеографія, генетика, герпетологія, демографія, дендрологія, екскурсійна справа, інформатика, історична бібліографія, історична картографія, історичне музеєзнавство, криптографія, мінералогія, музеографія, стратиграфія* та ін. Серед найменувань **типів методів, функцій та принципів у музейній справі** необхідно виділити такі підгрупи: **а) назви типів методів**: *ансамблевий експозиційний метод, географічний метод побудови експозиції, ілюстративний метод побудови експозиції, колекційний метод побудови експозиції, комплексний метод комплектування, формально-типологічний метод побудови експозиції, хронологічно-стильовий метод побудови експозиції* та ін.; **б) назви функцій**: *виховна функція музею, емблематично-рекламна функція, інформаційна функція музею, комунікативна функція музею, науково-дослідна функція, функція зберігання* та ін.; **в) назви принципів**: *принцип взаємної документації, принцип вибірковості, принцип гнучкості експозиційного простору, принцип локальності, принцип науковості, принцип предметності* та ін. В межах термінології музейництва варто виділити кілька груп термінів на позначення назв у галузі природничої терміносистеми, яких зараховують до музейництва: **назви речовин**: *акритархи, біогліфи, гібереліни, делювій, дихлофос, елювій, інгібітори, каніфоль, скипидар, фуміганти, хлорофос, шліф* та ін.; **назви географічних об'єктів та територій**: *абісаль, альпінарій, арборетум, бархани, біотоп, височини, гніздова ділянка, гребені, долини, естуарій, левада, пелагіаль, тераса, шельф* та ін.; **назви ґрунтів, порід і мінералів**: *агломерат, азбест, базальт, галечник, граніт, сліпняк, ізумруд, колювій, опал, сапропель, сердолик, слюди, торф, халцедон* та ін.; **назви оболонок Землі**: *атмосфера, біосфера, літосфера, мезосфера, озоносфера, соціосфера, стратосфера, тропосфера* та ін. До групи назв на позначення **часових вимірів** належать терміни, які називають певний період часу □ елик у проміжок: *антропоген, біотрон, генеративний період, девонський період, докембрій, еоцен, карбон, мезоліт, олігоцен, палеомузейна епоха, тріасовий період (тріас), юрський період* та ін. Велику групу музейних термінів становлять найменування **таксономічної класифікації живих організмів**: *аероби, бактерії, восьмипроменеві корали, еврибійнти, земноводні (земноводяні, амфібії), однодольні, ссавці (звірі), членистоногі, чотирипроменеві корали (ругози), шкіроїди, ящірки* та ін. Окремо потрібно виділити слова, що позначають **основні одиниці**: *біогенетичний закон, домінацен, екологічна піраміда, експозиційний комплекс, одиниця обліку, тематичний комплекс, уніон* та ін.; **грошові еквіваленти**: *колекціонерська вартість, компенсаційна вартість, купівельна вартість, курсова вартість, музейна вартість, ринкова вартість* та ін.; **визначні дати**: *всесвітній день охорони навколишнього середовища, міжнародний день музеїв* та ін. Серед музейних термінів нараховуємо досить велику кількість утворень на позначення **дій, процесів і явищ**: *адаптація, акліматизація, вивітрювання, гніздування, дефектний опис, дублювання, музейний опис, преадаптація, регіональний природничо-музеологічний моніторинг, таксація, шпалерне розвішування* та ін. З-поміж термінів музейної сфери слід виокремити назви на позначення **чинників, властивостей та особливостей**: *автентичність, аналогія, валідність, експозиційність,*

життєва форма, інформативність, медіальний, музеальність, натуральний, оригінальність, реліквійність, унікальність, факультативність, художнє значення та ін.; станів: анабіоз, заціпеніння тварин, латентний стан, сенільність, стан збереження, стрес та ін. Окрему групу становлять назви загальних понять: інформація, визначення, ментафакт, номенклатура, парадигма, термін та ін.

На сучасному етапі розвитку терміносистема української мови є міцним лінгвістичним ґрунтом, на основі якої виникають, закріплюються і функціонують усі галузі наукової діяльності. Як бачимо, термінологія музейництва є важливим елементом лексичної системи мови. Вона постійно розвивається, оскільки в її межах відбувається такі явища й процеси, як уживання старих термінів у новому значенні, заміна одних термінів іншими, поява нових термінів. Лексико-тематичні групи, виділені в межах досліджуваної терміносистеми, охоплюють терміни-однослови, що належать до різних частин мови, та словосполучення, об'єднані однією чи декількома семами. Кожна з виділених лексико-тематичних груп – це відкрита мікросистема, члени якої вступають у певні зв'язки між собою. Тематична класифікація вказує на системну організацію музейної лексики. Тематичне членування української термінології музейництва дає можливість визначити місце кожного терміна в її цілісній структурі.

Музейні терміни становлять такий словник, який на сучасному етапі збагачується досить інтенсивно. Це яскраво відображає розвиток мови й суспільства. І в процесі подальшого формування цього лексичного складу справа його вдосконалення набирає дедалі більшого значення. На основі сказаного варто зробити висновок про багатство й різноманітність термінології музейництва, необхідність її детального дослідження.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.
2. Гурко О. В. Семантична структура термінологіки графічного дизайну / О. В. Гурко // Дослідження з лексикології і граматики української мови. – 2011. – Вип. 10. – С. 66–73.
3. Климишин О. С. Природничка музейна термінологія : словник-довідник / О. С. Климишин. – Львів, 2003. – 244 с.
4. Кузнецова Э. В. Лексикология русского языка : учеб. Пособие для филол. Фак. Ун-тов. – 2-е изд., испр. И доп. / Э. В. Кузнецова. – М. : Высш. Школа, 1989. – 216 с.
5. Микульчик Р. Словник-довідник термінології музейництва / Р. Микульчик, П. Слободян, Є. Діденко, Т. Рак. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2012. – 128 с.
6. Тур О. М. Лексико-тематичні групи у складі документознавчої терміносистеми / О. М. Тур // Держава та регіони. Серія : Гуманітарні науки. – 2012. – Вип. 1. – С. 119–122.
7. Уфимцева А. А. Опыт изучения лексики как системы (на материале англ. Языка) / А. А. Уфимцева. – М. : КомКнига, 2010. – 288 с.
8. Филин Ф. П. О лексико-семантических группах слов / Ф. П. Филин // Езыковедски изследованиа в чест на акад. Ст. Младенов. – София : Изд-во БАН, 1957. – С. 524–536.
9. Халіновська Л. Предметно-семантична організація авіаційної лексики / Л. Халіновська // Українська термінологія і сучасність. – К. : КНЕУ, 2005. – Вип. VI. – С. 233–235.
10. Халіновська Л. Тематичні групи на позначення назв „літальних апаратів” та „повітряних суден” в українській авіалексичі / Л. Халіновська // Українська термінологія і сучасність. – К. : КНЕУ, 2009. – Вип. VIII. – С. 176–179.
11. Шевченко Т. В. Лексико-семантична група слів на позначення шляхів сполучення в українській мові / Т. В. Шевченко // Дослідження з лексикології і граматики української мови, 2010. – Вип. 9. – С. 317–323.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Іванна Фецько – аспірант кафедри українського прикладного мовознавства філологічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: проблеми фахової термінології.

БАГАТОКОМПОНЕНТНІ ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ В УКРАЇНСЬКІЙ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИЧНІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ

Лілія ХАРЧУК (Львів, Україна)

Статтю присвячено вивченню структурної організації термінологічних словосполук української електроенергетичної термінології, виявленню найпродуктивніших моделей термінів-словосполук. Особливу увагу звернено на закономірності формування багатокомпонентних термінів-словосполук у

досліджуваній терміносистемі, визначенню найпоширеніших структурних моделей електричного участку електроенергетичних термінів.

Ключові слова: українська мова, електроенергетична терміносистема, електричний участку термінів-словосполучень, структурна модель.

The article is devoted to studying the structural organization of terminological word combinations of Ukrainian electric power engineering terminology, and revealing the most productive patterns of terms-word combinations. Particular attention is paid to the regularity of building multicomponent terms-word combinations in the terminological system under investigation, and identifying the most common structural patterns of multicomponent electric power engineering terms.

Key words: the Ukrainian language, electric power engineering terminological system, multicomponent terms-word combinations, structural pattern.

Вітчизняне термінознавство за останнє десятиліття збагатилося не тільки появою значної кількості фундаментальних праць, присвячених загальним питанням термінології (А. Д'яков, Т. Кияк, І. Кочан, З. Куделько, О. Михайлова, Л. Симоненко та ін.), а й дослідженнями окремих галузевих терміносистем, у яких описано їхню системну організацію, функціонування, способи творення і структуру термінів (Н. Ктитарова, С. Любарський, Л. Малевич, Г. Наконечна, Н. Нікуліна, О. Тур, Л. Філюк та ін.). В українському мовознавстві питання термінотворення й терміновживання постійно перебували в центрі уваги науковців. Незважаючи на велику кількість праць, пов'язаних з дериваційними процесами в термінологіях різних галузей знань, ця проблема вимагає подальшого вивчення на матеріалі малодосліджених терміносистем.

Актуальність дослідження зумовлено необхідністю вивчення структурної організації електроенергетичної терміносистеми, яка не була предметом окремого вивчення та сьогодні залишається малодослідженою на лінгвістичному рівні.

Мета статті – виявити закономірності формування полікомпонентних термінів-словосполук електроенергетичної терміносистеми. Об'єктом дослідження є полікомпонентні словосполучення електроенергетики, а предметом – їхня структурна класифікація. Реалізація поставленої мети передбачає такі завдання: проаналізувати термінологічні словосполучення електроенергетичної галузі, виявити найпродуктивніші моделі творення полікомпонентних термінів досліджуваної термінології.

У науковій літературі існують різні думки щодо термінологічних словосполук (ТСС). Одні мовознавці визначають ТСС як особливий вид ідіом, термінологічність яких зумовлена потребою в номінації наукових об'єктів (Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б.), інші науковці вважають їх традиційними словосполученнями, називаючи їх готовими одиницями мови (Л. Дубровіна), деякі лінгвісти зазначають, що термінологізована словосполучення має властивості терміна-лексми та властивості терміна-словосполучення: як термін він характеризується системністю, наявністю дефініцій, тенденцією до моносемії в межах свого термінологічного поля, відсутністю експресії, стилістичною нейтральністю [6: 14]. А. П. Коваль наголошує, що складені терміни – це стійкі словосполучення, які “вносяться у текст в готовому вигляді, а не створюються заново (це одиниці мови, а не мовлення)” [3: 293].

Як слушно зауважує Т. Кияк, “не всі явища та властивості об'єктивної дійсності можна зображати лише простими (непохідними) лексичними одиницями”, а одним із основних способів термінотворення вчений вважає утворення термінологічних словосполук [2: 107]. На думку І. Р. Вихованця, словосполучення слід поділяти на прості й ускладнені. Відповідно до цього поділу, до простих мовознавець зараховує двокомпонентні словосполучення, а ускладненими він вважає сполучення, які складаються мінімально з трьох компонентів [1: 196]. У наших попередніх дослідженнях ми виявили й проаналізували найпродуктивніші моделі дво- і трикомпонентних електроенергетичних термінів-словосполук. Аналіз української електроенергетичної термінології показав, що в ній наявні й чотири-, п'яти-, шести-, семи- та інші полікомпонентні термінологічні словосполучення. Як зазначає С. Локайчук, наявність у термінах-словосполученнях трьох чи більше компонентів свідчить про використання кількох простіших термінів або словосполук для детальнішої конкретизації поняття [12: 73]. Термінологічні словосполучення утворюються в процесі синтаксичного способу термінотворення, а залежні слова у таких багатокомпонентних терміноодиницях висвітлюють різні аспекти значення головного слова. Продуктивність багатокомпонентних термінів в електроенергетичній галузі зумовлена тим, що вони дають можливість виразити

основне поняття найточніше завдяки тому, що відповідають одразу кільком основним ознакам терміна, які виокремлено у колективній монографії “Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти” (А. С. Д’яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько): властивість дефінітивності, тобто кожен термін зіставляється з чітким окремим визначенням, що орієнтує на відповідне поняття; єдність формальної структури; відносна незалежність від контексту; точність; однозначність; експресивна нейтральність, милозвучність [2: 12].

У межах електроенергетичних ТСС ми виділили такі продуктивні словотвірні моделі:

1. **Прикметник + прикметник + прикметник + іменник**. Такі терміносполуки утворено поєднанням стрижневої двокомпонентної словосполуки (далі СС) з прикметниками з уточнювальним значенням. Наприклад, термін *опорний ізолятор* (о. і. Призначений для кріплення струмопровідних частин в електричних апаратах, розподільних пристроях електричних станцій і підстанцій, комплектних розподільних пристроях) після приєднання до нього прикметника *стрижньовий* утворює новий термін *стрижньовий опорний ізолятор* (опорний ізолятор циліндричної форми, який складається з одного чи кількох ізолювальних елементів із металевою частиною, закріпленою на кожному кінці) [11: 160], приєднанням до трикомпонентного терміна прикметника *лінійний* утворюється чотирикомпонентна терміносполука з більш конкретним значенням: *стрижньовий лінійний опорний ізолятор* (с. Л. О. і. – це ізолятор жорсткого кріплення, який складається з однієї чи кількох ізоляційних частин, складених стаціонарно на металевому фланці, призначений для жорсткого кріплення на опорі за допомогою центрального штиря чи болта, розмішеного на опорі) [11: 160]. За таким принципом утворено й інші терміносполуки цієї структурної моделі: *невдале автоматичне повторне вимикання* (СС *повторне вимикання* + *автоматичне* + *невдале*). Зазначимо, що деякі номінації *невдале автоматичне повторне вимикання*, *одноразове автоматичне повторне вимикання* внаслідок компресії перетворюються на двокомпонентний термін типу **прикметник + аббревіатура**: *невдале АПВ*, *одноразове АПВ*. Спостереження над творенням словотвірної моделі такого типу дозволяє зробити висновок, що додавання двох уточнювальних означень до двокомпонентної ТС перетворює її на чотирикомпонентну.

2. **Прикметник (дієприкметник) + іменник + прикметник + іменник**. Утворено ці терміносполуки поєднанням двох двокомпонентних структур з метою конкретизації поняття, наприклад: *відновлення напруги* (поновлення напруги до значення, що приблизно дорівнює попередньому значенню перед пониженням, спаданням чи зникненням напруги) [11: 21] + *змінний струм* (електричний струм, сила якого періодично змінюється з часом) [11: 65] = *відновлювальна напруга змінного струму* (напруга змінного струму, яка з’являється між виводами одного полюса комутаційного апарата в перехідному режимі безпосередньо після згасання в ньому дуги) [11: 21]. *Гранична похибка* (найбільше або найменше допустиме значення величини, указаної в специфікації) + *електричне реле* (апарат, призначений для стрибкоподібних заданих видозмін в одному чи кількох вихідних електричних колах при дотриманні певних умов у вхідних електричних колах) [11: 47] = *гранична похибка електричного реле* (максимальне значення похибки, на яке можна чекати за однакових заданих умов для даного електричного реле і заданої кількості перевірок) [11: 31]. За цією моделлю побудовано також і такі термінологічні одиниці, як *відкритий стан безконтактного апарата*, *відносна похибка електричного реле*, *власна частота коливального контура*, *вмикальна здатність комутаційного апарата*, *електричне реле активної потужності*, *електричний опір ідеального резистора*, *енергетичний коефіцієнт корисної дії*, *ідеальне джерело електрорушійної сили*, *мнемонічна схема електричної мережі*, *номінальна напруга електричної мережі*, *однополярна лінія постійного струму* тощо. Серед термінів цієї моделі виявлено як безприйменникові, так і прийменникові терміносполуки: *електричне реле з нормованим / ненормованим часом*; *електричне коло із зосередженими параметрами / із розподільними параметрами*; *електрична мережа з компенсованою нейтраллю*, *електрична мережа із заземленою нейтраллю*, які належать до тематичних гнізд з опорними іменниками “*реле*”, “*коло*”, “*мережа*”.

3. Структурну модель **прикметник + іменник + іменник + іменник** репрезентовано такими терміносполуками: *післяварійний режим роботи енергосистеми*, *еквівалентні*

коливання напруги мерехтіння, електричне реле напрямку струму, електричний заряд системи тіл, захищена довжина шляху спливу, множинне пошкодження місця перетинання, навантажний резерв потужності енергосистеми тощо. В основу таких терміносполук покладено двочленні та тричленні терміни, а кожен новий компонент, виражений іменниками у родовому відмінку однини / множини або прикметником, конкретизує складне наукове поняття. Компоненти таких терміносполук можуть поєднуватись різними видами зв'язку як між собою, так і під час творення нового поняття. Наприклад, у терміносполуці *електричне реле зсуву фаз СС електричне реле* поєднано узгодженням, а компонента-конкретизатор (*зсув фаз*) поєднана керуванням. Під час творення чотирикомпонентного терміна ці словосполуки також поєднуються керуванням. Стрижневою словосполукою терміна *післяаварійний режим роботи енергосистеми* є трикомпонентна словосполука *режим роботи енергосистеми*, де слова поєднуються керуванням. Після додавання шляхом узгодження прикметника-конкретизатора *післяаварійний*, з'явився новий термін-словосполука *післяаварійний режим роботи енергосистеми* із цілісним значенням: “режим роботи енергосистеми, що визначає її стан безпосередньо після усунення аварійних умов” [11: 141].

4. **Іменник + іменник + прикметник + іменник (безприйменникова або прийменникова модель).** Такого типу словосполуки утворено двома способами. Перший спосіб передбачає поєднання стрижневого компонента, вираженого сполученням двох іменників з уточнювальним компонентом у вигляді сполучення прикметника з іменником, який конкретизує другий іменник у СС: *коефіцієнт несиметрії* (який?) *зворотної послідовності, випробовування ізоляції* (як?) *у зволоженому стані, коефіцієнт захисту* (від чого?) *від блискавкових імпульсів, рівень захисту* (від чого?) *від блискавкового імпульсу*; у словосполуці *регулювання напруги з постійним / зі змінним потоком* після СС опущено слово “трансформатор”, що виявляється у тлумаченні цих термінів, оскільки вони позначають “регулювання напруги трансформатора”. Другий спосіб передбачає модель, в якій до стрижневої словосполуки, вираженого іменником з узгодженим прикметником, додається уточнювальний компонент у вигляді двох іменників, що стоять у препозиції до СС, наприклад: *відхилення уставки комутаційного апарата, діапазон уставки комутаційного апарата, зміна стану електричного реле, полюс мережі постійного струму*.

5. **Іменник + іменник + іменник + іменник (безприйменникова або прийменникова модель):** *сполучення обмоток трансформатора зіркою, тангенс кута втрат конденсатора, зсув фаз між напругою та струмом*. У такому типі словосполук подекуди важко виявити СС, оскільки тут може бути поєднано кілька термінів, які у свою чергу належать до різних тематичних груп електроенергетичної термінології, а поєднуючись в одну словосполуку, вони набувають нового лексичного значення. Наприклад, у терміносполуці *графік навантаження енергоустановки споживача* можна виділити такі самостійні терміни: *графік* (наочне зображення кількісної залежності різних явищ, процесів тощо) + *(електричне) навантаження* = *графік навантаження* (графіком навантаження називається залежність зміни навантаження електроенергетичної системи в часі, тобто потужності споживача або сили струму в мережі у функції часу) + *енергоустановка* (е. – комплекс взаємопов'язаного устаткування та споруд, призначених для виробництва або перетворення, передавання, розподілу або споживання енергії) [11: 59] + *споживач (енергії)* = *графік навантаження енергоустановки споживача* (крива змін у часі навантаження енергоустановки споживача) [11: 34], тобто цю термінологічну словосполуку було утворено поступовим нашаруванням термінологічних одиниць.

В українській електроенергетичній термінології трапляються також і такі малопродуктивні моделі, як **прикметник + прикметник + іменник + іменник**: *еквівалентна місячна тривалість переривання, найбільша робоча напруга конденсатора, основна резонансна частота конденсатора, симетричне багатофазне джерело напруги*; **іменник + прикметник + іменник + іменник (безприйменникова або прийменникова модель)**: *густина електричного струму провідності / зміщення, дефіцит наявної потужності енергосистеми, коефіцієнт корисного використання енергії, показник статичної стійкості енергосистеми, структура встановленої потужності*

електростанції, фаза багатофазної системи кіл, вартість недоданої електроенергії у кіловатах; **іменник + прикметник + прикметник + іменник**: енергомісткість валового внутрішнього продукту, комірka електричної відкритої підстанції. Ці словосполучення покликані, насамперед, повністю покривати поняттєве поле певного структурного елемента електроенергетичної терміносистеми, тому із нагромадженням ознак збільшують склад компонентів. За моделлю **іменник + числівник + іменник + іменник** утворилися окремі терміни тематичного гнізда назв випадкових змін, що порушують нормальний режим роботи електроенергетичної системи, наприклад: *пошкодження між однією фазою й землею, пошкодження між двома фазами й землею*. Терміни *схема з двома / з трьома вимикачами на приєднання* належать до тематичного гнізда з опорним іменником “схема”. Словотвірну модель **дієслівна форма + іменник + прикметник + іменник** можна ілюструвати такими терміносполуками: *витримувана напруга промислової частоти, відновлювана напруга змінного струму, вмикальна здатність комутаційного апарата, діюча величина електричного реле; увімкнений резерв потужності енергосистеми*, де стрижневою словосполукою є трикомпонентний термін, а прикметник конкретизує характеристику того чи того електроенергетичного поняття. Моделі **іменник + прислівник + дієприкметник + іменник**: *випробування штучно забрудненої ізоляції*; **прислівник + прикметник + іменник + іменник**: *економічно доцільний потенціал енергоощадності* мають поодинокі приклади застосування.

Аналіз української електроенергетичної термінології показав, що в ній наявні п’яти-, шести-, семи- та інші полікомпонентні термінологічні словосполучки. Це зумовлено прагненням до якнайточнішої, детальної номінації наукових понять. Як і в охарактеризованих вище моделях, базою для полікомпонентних термінів слугують дво- і трикомпонентні словосполучки.

Компоненти п’ятиелементних терміносполук можуть поєднуватись між собою по-різному: із підрядним зв’язком окремих елементів: *вимкнене положення контактів контактного апарата, власна відновлювана напруга змінного струму, гранична вмикальна здатність електричного реле, гранична основна похибка електричного реле, графік тривалості навантаження енергоустановки споживача, динамічна характеристика навантаження електроенергетичної системи, діюче значення синусоїдного електричного струму, замикальне вихідне коло електричного реле, максимальна сила струму самоліквідного пошкодження тощо*. У цих синтаксичних конструкціях прикметники (дієприкметники) виконують уточнювальну функцію для трикомпонентних термінів. Часом творення нового терміна відбувається і за участю прийменників: *автоматичне повторне вмикання з витриманням часу; джерело напруги з 90-градусним зсувом фаз*. Під час творення терміносполук цієї моделі відбувається поєднання кількох СС, наприклад: *джерело напруги + зсув фаз + композит 90-градусний; власна відновлювана напруга + змінний струм; динамічна характеристика навантаження + електроенергетична система тощо*.

Шести- та семикомпонентні термінологічні словосполучки переважно є прийменниковими: *вимірювальне електричне реле з незалежною витримкою часу, одинарний ланцюговий підвіс із двома контактними проводами, діапазон уставок за характеристичною величиною вимірювального електричного реле*. Зафіксовано також, що іменники у словосполучках можуть поєднуватись і сурядним зв’язком: *місце розташування ліній електропереєсилання і телекомунікаційних ліній із взаємовпливом*, де кожен компонент є окремою термінологічною одиницею.

Розширення синтаксичної структури у полікомпонентних термінологічних словосполучках призводить до поглиблення семантичного наповнення терміна, уточнення його лексичного значення, наприклад: *схема розподільних зладод вищої напруги головних понижувальних підстанцій з роз’єднувачем (або із запобіжником; з відокремлювачами та короткозамикачами); граничне значення діючої величини електричного реле щодо термічної стійкості у тривалому (або короткочасному) режимі роботи*.

Отже, аналіз українських електроенергетичних термінів-словосполук засвідчив, що синтаксичний спосіб термінотворення посідає вагоме місце серед інших способів творення термінів і організовує специфічну ланку електроенергетичної терміносистеми. Внаслідок

інтенсивного розвитку галузі підмова електроенергетики активно поповнюється багатокомпонентними термінологічними одиницями на позначення нових понять або для вдосконалення чи уточнення вже наявних. Складені електроенергетичні терміни є синтаксичними конструкціями, утвореними з чотирьох чи більшої кількості повнозначних слів на основі підрядного зв'язку. Виявлено, що лише у небагатьох полі компонентних терміносполуках іменники можуть поєднуватись сурядним зв'язком.

Хоча в електроенергетичній терміносистемі переважають дво- і трикомпонентні аналітичні найменування, але велику частку термінів складають і полікомпонентні термінологічні словосполучення. Вони характеризуються семантичною цілісністю, точністю відбиття змісту, позначуваного в терміні. Наявність великої кількості складених термінологічних одиниць зумовлена насамперед прагненням якнайточніше відобразити суть поняття. Утворення багатокомпонентних термінів-словосполук супроводжується переоформленням і ускладненням синтаксичної моделі. Термінологічні словосполучення можуть формуватись як за допомогою термінологізації загальноживаних слів, так і поєднанням окремих термінів, нашаруванням термінологічних одиниць. Незручність використання багатокомпонентних термінів в електроенергетиці усувають за допомогою абрєвіації. Для полегшення професійної комунікації значну частину багатокомпонентних термінів-словосполук вживають як повні або часткові абрєвіатури.

Кількісно найбільшу частку серед полікомпонентних терміносполук електроенергетичної термінології становлять моделі “прикметник + прикметник + (прикметник + іменник)”, “прикметник (дісприкметник) + іменник + прикметник + іменник”, “прикметник + іменник + іменник + іменник”. Їх зараховуємо до термінологічних словосполук, оскільки вони становлять єдине поняття й мають чітко сформульоване та зафіксоване у словниках значення. Зазначимо, що номінативні терміносполучення зафіксовано не тільки у спеціальній електроенергетичній літературі, а й у професійному мовленні.

Номінацію понять за допомогою термінів-словосполук вважаємо одним із основних способів сучасного термінологічного словотвору в царині електроенергетичної терміносистеми. Подальшою перспективою для досліджень вважаємо аналіз семантичного наповнення полікомпонентних словосполук електроенергетичної термінології.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: [підручник] / І. Р. Вихованець. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
2. Д'яков А. С. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько – К.: Вид. Дім „КМ Academia”, 2000. – 218 с.
3. Коваль А. П. Науковий стиль сучасної української літературної мови: структура наукового тексту / А. П. Коваль. – К.: Вид-во Київ.ун-ту, 1970. – 307 с.
4. Маліновський А. А. Основи електроенергетики та електропостачання: Підручник / А. А. Маліновський, Б. К. Хохулін. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Львів: Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, 2009. – 436 с.
5. Нікуліна Н. В. Становлення сучасної української термінологічної системи автомобілебудування та ремонту транспортних засобів : Автореф. Дис ... канд. Філол. Наук: 10.02.01 / Н. В. Нікуліна. – Х., 2005. – 20 с.
6. Місник Н. Аналітичні терміни у складі термінології клінічної медицини / Н. Місник // Українська термінологія і сучасність: зб. Наук. Пр. – Вип. IV – К.: КНЕУ, 2001. – С. 193 – 194
7. Олійник М. Й. Основи використання електричної енергії: Навч. Посібник: У 2 ч. / М. Й. Олійник, В. Г. Турковський. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2008. – Ч.1. – 168 с.
8. Панько Т. І. Українське термінознавство: Підручник /Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів: Світ, 1994. – 215 с.
9. Російсько-український науково-технічний словник (30000 слів) / [Перхач В., Кінаш Б.]. – Львів, 1997 – 456 с.
10. Середа М. С. Електричні мережі та системи: Підручник / М.С. Сєгеда. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. – 488 с.
11. Українсько-російсько-англо-французький тлумачний словник основних термінів з енергетики та електротехніки. – Х.: Віровець А. П. “Апостроф”, 2012. – 264 с.
12. Локайчук С. М. Терміни-словосполучення в сучасній українській археологічній науці. – Режим доступу: <http://esnuir.eunu.edu.ua/bitstream/123456789/68/1/Lokajchuk.pdf>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Лілія Харчук – викладач кафедри української мови Національного університету «Львівська політехніка». *Наукові інтереси:* термінознавство, культура сучасної української літературної мови, стилістика.

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛЕКСИЧНОЇ СЕМАНТИКИ	3
ПИТАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ СЕМАНТИКИ	3
<i>ВАСИЛЬ БЯЛИК</i> . ЗНАЧЕННЯ НЕОЛОГІЗМУ: СЕМІОТИЧНИЙ АСПЕКТ	3
<i>ОЛЕНА МАТЕРИНСЬКА</i> . ВПЛИВ КАТЕГОРИЗАЦІЇ ВІДНОШЕНЬ МІЖ ЧАСТИНОЮ ТА ЦІЛИМ НА СЕМАНТИКУ МЕРОНІМІВ У НІМЕЦЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ.....	8
<i>ВАЛЕРІЙ МИХАЙЛЕНКО</i> . DYNAMIC SEMANTICS OF THE “SCHOOL” LEXEME IN INTERCULTURAL SPACE.....	16
<i>АЛЕКСАНДР ПЕТРОВ</i> . СУБПОЛЕ С ЯДРОМ «УНИЧТОЖИТЬ» В РУССКОМ ЯЗЫКЕ.....	21
<i>ВЛАДИМИР ПРОХОРОВ</i> . ГНЕЗДОВОЕ ОПИСАНИЕ СИНОНИМИИ	26
<i>ІННА БЕРКЕЩУК</i> . КОГНІТИВНІ АСПЕКТИ ПОЛІСЕМАНТИЧНИХ ЛЕКСЕМ	31
<i>ОЛЕНА ГЛАДКА</i> . ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ АРХІСЕМИ «ГОРЕ» В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ.....	34
<i>ЯРОСЛАВА ГРИГОШКІНА</i> . ПОЛІСЕМІЯ НАЙМЕНУВАНЬ ЖИТЛОВИХ БУДІВЕЛЬ У РІЗНОСТРУКТУРНИХ МОВАХ.....	40
<i>АЛЛА ГУТНІКОВА</i> . ОСОБЛИВОСТІ ПРИКМЕТНИКІВ У ДРУКОВАНИХ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТАХ	45
<i>ТЕТЯНА КАПІТАН</i> . ДО ПИТАННЯ ПРО ПОРІВНЯННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ	49
<i>ЮЛІЯ КОЗИНА</i> . СЕМАНТИКА ГРАМАТИЧНОЇ ФОРМИ НАЗВ ІСТОТ/НЕІСТОТ У ПЕРЕНОСНОМУ ЗНАЧЕННІ	53
<i>ТЕТЯНА ЛУЧЕЧКО</i> . СЕМАНТИЧНИЙ КОМПОНЕНТ РУХУ В ОБРАЗІ СОНЦЯ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ЗАГАДОК).....	59
<i>АННА ЛЯШУК</i> . ЮКСТАПОЗИТИ ЯК ПРОДУКТИВНІ ЛЕКСИЧНІ ІННОВАЦІЇ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	62
<i>АННА МАЛЮГА</i> . СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАЙМЕНУВАНЬ АТМОСФЕРНИХ ОПАДІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ, ІСПАНСЬКІЙ, УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ.....	66
<i>ОЛЬГА МІЗИНА</i> . СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛЬОВІ ВЛАСТИВОСТІ СКЛАДНОНУЛЬСУФІКСАЛЬНИХ АД’ЕКТИВІВ З ПЕРШИМ ЧИСЛІВНИКОВИМ ТА ДРУГИМ ІМЕННИКОВИМ КОМПОНЕНТОМ ІЗ СЕМОЮ «СОМАТИЧНЕ ПОНЯТТЯ»	72
<i>ОЛЕНА МОСІЄНКО</i> . ФУНКЦІОНАЛЬНІ ТА СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ КВАНТИФІКАТИВНИХ НОМІНАТИВНО-РЕФЕРЕНЦІЙНИХ ОДИНИЦЬ У ГАЗЕТНИХ ТЕКСТАХ.....	77
<i>ВАЛЕНТИНА ПАРАЦУК</i> . ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ЕТНОЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО ТИПАЖУ AUSTRALIAN PERSON/ АВСТРАЛІЄЦЬ	81
<i>ОЛЕНА ПАХОМОВА</i> . ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗОВИХ ДІЄСЛІВ У АНГЛІЙСЬКОМУ МОЛОДІЖНОМУ ДИСКУРСІ	87
<i>МАРТА ПЕТРИШИН</i> . ПАРАМЕТРИЧНІ ПРИКМЕТНИКИ ГОМЕРІВСЬКОГО ЕПОСУ: ПЕРЦЕПТИВНИЙ І НЕПЕРЦЕПТИВНИЙ ЗМІСТ	90
<i>ІРИНА ПОКРОВСЬКА</i> . ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕЛІГІЙНОЇ ЛЕКСИКИ В ЗАГОЛОВКАХ ТВОРІВ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ	94
<i>ІРИНА РЕШЕТАРОВА</i> . ЕВФЕМІЗМИ ТА ДИСФЕМІЗМИ ЯК ПРОЯВ ЕМОЦІЙНОСТІ ЛЮДИНИ...97	97
<i>ЛЕСЯ СЛУЖИНСЬКА</i> . РОЛЬ СИНОНІМІВ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ	100
<i>ЯНА СНІСАРЕНКО</i> . ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ ЛЕКСИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПОЛІТЕМ ПЕРЕДВИБОРЧИХ КАМПАНІЙ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ.....	104
<i>НАТАЛЯ ЧЕРНИШЕНКО</i> . ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕНОСНИХ ЗНАЧЕНЬ ОРНІТОНІМІВ У НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ.....	108
<i>ОКСАНА ЧОРНОУС</i> . ЛЕКСИЧНІ ПОМИЛКИ В ТЕКСТАХ СУДОВИХ РІШЕНЬ.....	114
<i>ЯНА БЕЧКО</i> . ПРОБЛЕМА ВЗАЄМОВІДНОШЕННЯ МІЖ ЦІЛІСНИМ ЗНАЧЕННЯМ ФРАЗЕМ І ЗНАЧЕННЯМИ ЇХ КОМПОНЕНТІВ	118
<i>МИКОЛА ВЕРЕЗУБЕНКО</i> . РОЛЬ ШЕСТИ- І СЕМИВАЛЕНТНИХ ІТЕРАТИВНИХ ПРЕДИКАТИВ У ПОБУДОВІ СИНТАКСИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ У НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ.....	122
<i>ТЕТЯНА ТАРАНУХА</i> . СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА ГРАМАТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СУБСТАНТИВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ РИС ХАРАКТЕРУ ЛЮДИНИ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ	125

<i>СЛИЗАВЕТА ШАВЕЛАШВИЛІ. СЛОВО ЯК ЦЕНТРАЛЬНА ОДИНИЦЯ В СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ.....</i>	129
<i>ДИАНА АБЖЕЛИЕВА. КОЛОРАТИВНИЙ ПРИЗНАК В СТРУКТУРЕ ОРНИТОНИМОВ (НА МАТЕРИАЛЕ РУССКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОВ).....</i>	132
<i>НАТАЛІЯ БОГУШЕВСЬКА. ДІАХРОНІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ НОМІНАЦІЙ, АКТУАЛІЗОВАНИХ У МОВІ ЗМІ НІМЕЧЧИНИ 2000-2010 РР.....</i>	136
<i>ЮЛІЯ ГАЙДЕНКО. АСОЦІАТИВНІСТЬ ЯК УНІВЕРСАЛЬНА ВЛАСТИВІСТЬ КОМУНІКАТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СЛОВА.....</i>	141
<i>НАТАЛІЯ ГРИГОРЕНКО. ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ПОНЯТТЯ ЗВОРУШЕННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ.....</i>	145
<i>ІРИНА ГРИЦАЙ. ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ЛЕКСИКИ У ТЕЛЕВІЗІЙНИХ ЗМІ (НА ПРИКЛАДІ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИХ ПЕРЕДАЧ TOP GEAR I MUTHBUSTERS).....</i>	148
<i>ОЛЕНА МОРОЗЕНКО. СЕМАНТИКА ОЦІННИХ ПРИКМЕТНИКІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....</i>	152
<i>КАТЕРИНА МІКРЮКОВА. БУДОВА ТА АНАЛІЗ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ «МІСТО».....</i>	157
<i>ЛАРИСА САНДІЙ. МЕТАФОРА ЯК ПРОВІДНИЙ МЕХАНІЗМ АНГЛОМОВНОЇ АКТУАЛІЗАЦІЇ ФЕНОМЕНУ «ЕКОНОМІКА ЗНАНЬ».....</i>	161
<i>ІРИНА ХОДИКІНА. ВІДОБРАЖЕННЯ ТОПОНІМІВ «БЕРДЯНСЬК» І «АЗОВСЬКЕ МОРЕ» В ОНОМАСТИЧНОМУ ПРОСТОРІ БЕРДЯНСЬКИХ ПОЕТІВ.....</i>	165
<i>ОЛЬГА БЕРДІНА. КРИТЕРІЇ ФОРМУВАННЯ КОРПУСУ ДІЕСЛІВ З ГРАДУАЛЬНОЮ СЕМАНТИКОЮ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....</i>	169
<i>КРИСТІНА ГРІНЕВСЬКА. ПАРАМЕТРИЧНІ ПРИКМЕТНИКИ З СЕМАНТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ «БІЛЬШЕ НОРМИ» В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ.....</i>	174
<i>НАДІЯ ЗАСАНСЬКА. ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ МІКРОПОЛІВ КРИЗА ДОВІРИ / CRISIS OF CONFIDENCE В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ (НА МАТЕРІАЛІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ІНТЕРНЕТ-ДЖЕРЕЛ).....</i>	177
<i>МАЙЯ КІРЛАШ. ГІПОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК СИСТЕМОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ОДИНИЦЬ ФАХОВОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ ЛЕКСИКИ МЕТАЛУРГІЙНОЇ ГАЛУЗІ).....</i>	183
<i>КАТЕРИНА КИРИЧОК. ДІЕСЛОВА КАУЗАЦІЇ СТАНУ НАТХНЕННЯ В НІМЕЦЬКІЙ, ФРАНЦУЗЬКІЙ, АНГЛІЙСЬКІЙ, РОСІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ.....</i>	186
<i>ОЛЬГА КИСЕЛЕВА. СЕМАНТИЧЕСКИЕ АКТАНТЫ ГЛАГОЛОВ ОШИБОЧНОГО ДЕЙСВТИЯ В АНГЛИЙСКОМ, РУССКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ.....</i>	192
<i>ВАЛЕНТИНА КОВТУН. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ГРУПА ПРИКМЕТНИКІВ, ЯКІ ВІДНОСНО ВКАЗУЮТЬ НА ВІК ЛЮДИНИ В ДІАЛЕКТНОМУ ТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ СХІДНОСЛОБОЖАНСЬКИХ ГОВІРОК).....</i>	195
<i>ОКСАНА ЛИТВИН. РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ГІПЕР- ТА ГІПОНІМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ В АНГЛОМОВНИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ ПРАЦЯХ.....</i>	200
<i>МАРІАННА МАСЛЮК. ВИБІР TERTIUM COMPARATIONIS ПРИ КОНТРАСТИВНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ АНТИФРАЗИСНИХ ІМПЛІКАТУР.....</i>	203
<i>ІРИНА НАВРОЦЬКА. ОМОНІМІЯ ЯК РЕЗУЛЬТАТ РОЗПАДУ СЕМАНТИЧНОЇ ЄДНОСТІ ПОЛІСЕМІЧНОГО ІМЕННИКА.....</i>	207
<i>ОКСАНА ОВЕРЧУК. ЛЕКСИКО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТУ ВЕБ-КОМЕНТАРІВ (НА МАТЕРІАЛАХ САЙТУ YOUTUBE).....</i>	211
<i>АЛЕНА ПРОСЯНА. ЦВЕТОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РЫБ В РУССКИХ И УКРАИНСКИХ ГОВОРАХ ОДЕСЩИНЫ.....</i>	215
<i>ВАЛЕНТИНА СЕМБИРЦЕВА. УСТОЙЧИВЫЕ И СВОБОДНЫЕ СРАВНЕНИЯ КАК ИСТОЧНИКИ ОБРАЗНОСТИ (НА МАТЕРИАЛЕ МОТИВАЦИОННОГО ПОЛЯ «МИФОЛОГИЧЕСКИЕ ПЕРСОНАЖИ»).....</i>	219
<i>ВАЛЕРІЯ СЕРЕБРЯКОВА. АСОЦІАТИВНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ У ДОСЛІДЖЕННІ ПОЕТОНІМІВ.....</i>	222
<i>АНАСТАСІЯ ФЕДОРОВА. ПРО ДЖЕРЕЛА ЛЕКСЕМ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ «(КРОВНА) ПОМСТА» У ГЕРМАНСЬКИХ, СЛОВ'ЯНСЬКИХ ТА ІРАНСЬКИХ МОВАХ (ІСТОРИКО-СЕМАСІОЛОГІЧНИЙ ЕТЮД) II*.....</i>	225
<i>ОКСАНА ХРИСТЯ. ПОЕТОНІМИ ХУДОЖНЬОГО СВІТУ ДНІПРОВОЇ ЧАЙКИ.....</i>	230
<i>ОЛЕНА ЩЕРБАК. ДЕТЕРМІНОВАНІ ТА НЕДЕТЕРМІНОВАНІ НОМІНАТИВНО-РЕФЕРЕНЦІЙНІ ОДИНИЦІ У НІМЕЦЬКОМОВНИХ ІНТЕРНЕТ-НОВИНАХ.....</i>	233
<i>ІРИНА ЯБЛОНСЬКА-ЮСИК. СЕМАНТИЧНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ВІДДІЄСЛІВНИХ СИНОНІМІВ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ ПРЕСИ).....</i>	238

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ СЛЕНГУ	243
<i>МИХАЙЛО ГАВРИШ</i> . ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО СКЛАДУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ).....	243
<i>ТЕТЯНА ГАРЛИЦЬКА</i> . БРИТАНСЬКИЙ СЛЕНГ ЯК ЧАСТИНА МОВИ МІСТА: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ	248
<i>СВІТЛАНА ЧОРНА</i> . ДО ПИТАННЯ ПРО АНГЛІЙСЬКИЙ СЛЕНГ ТА ЙОГО ВХОДЖЕННЯ В НІМЕЦЬКУ МОЛОДІЖНУ СУБКУЛЬТУРУ	252
<i>СЕРГІЙ ЛЕЖНЬОВ, ВАЛЕНТИНА ЯНСОН</i> . СТУДЕНТСЬКИЙ СЛЕНГ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)	255
<i>АНАСТАСІЯ НАРОЛЬСЬКА</i> . МІСЦЕ АНГЛОМОВНИХ АРГОТИЗМІВ У НЕЛІТЕРАТУРНОМУ ШАРІ ЛЕКСИКИ ТА ПРОБЛЕМА ЇХ ВІДТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ	258
<i>МАРІЯ СТОЛЯР</i> . ФУНКЦІЇ МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОГО ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ)	262
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО СКЛАДУ МОВИ	267
<i>ОЛЬГА КЛИМЕНКО</i> . ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА МОДИФІКАЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	267
<i>ОЛЕНА БАЛАБАН</i> . СЕМАНТИКА ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ В АНГЛОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ	270
<i>АЛЛА СЕРДЮК</i> . ОСОБЛИВОСТІ ФРАНЦУЗЬКИХ ПАРЕМІЙ ІЗ КОМПОНЕНТОМ «НАЗВА СВЯТА»: ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ	274
<i>ІННА ЖИВИЦЬКА</i> . АД'ЕКТИВНІ ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ АНГЛІЙСЬКОЇ Й УКРАЇНСЬКОЇ МОВ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ КОМПОНЕНТОМ-ЗООНІМОМ)	277
<i>ТЕТЯНА ЗДІХОВСЬКА</i> . ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ З ТЕМПОРАЛЬНО-ЛОКАТИВНОЮ СЕМАНТИКОЮ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ УЛАСА САМЧУКА ТА БОГДАНА ЛЕПКОГО)	282
<i>ЮРІЙ КОВАЛЮК</i> . АМЕРИКАНСЬКА ІДІОМАТИКА КРИЗЬ ПРИЗМУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ	286
<i>ПОЛИНА ПРОХОРОВА</i> . РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЗМАМИ НЕМЕЦЬКОГО ЯЗЫКА	290
<i>МАРІЯ БАРАНЯК</i> . СЕМАНТИЧНІ ВИДИ КАУЗАТИВІВ У ПАРЕМІОЛОГІЧНИХ ТЕКСТАХ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ	293
<i>ЮЛІЯ БІЛОУС</i> . ВЕРБАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ МЕТАФОРІЧНОГО ТА МЕТОНІМІЧНОГО ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ СОМАТИЗМУ З БАЗОВИМ КОМПОНЕНТОМ «DER KOPF»	298
<i>ОКСАНА ГОРДІЙ</i> . ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПОЛЕ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ЕКСПРЕСИВІВ І КОМУНІКАТИВІВ	301
<i>КСЕНІЯ ДВОРОВА</i> . СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКИХ ПРИСЛІВ'ІВ ПРО КОХАННЯ	307
<i>АНДРІЙ ЄВЧУК</i> . КІЛЬКІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВЖИВАННЯ БАГАТОЗНАЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ГАЗЕТ І ЖУРНАЛІВ)	311
<i>ІРИНА ЗАПУХЛЯК</i> . ОЦІННИЙ ТА ЕМОТИВНИЙ КОМПОНЕНТИ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ	315
<i>ДАРИНА ІГНАТЕНКО</i> . ФРАЗЕОЛОГІЗМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ІНТЕНСИВНОГО ВИКОНАННЯ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ГЕРМАНСЬКИХ ТА СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ	321
<i>ІННА ЛАКОМСЬКА</i> . СПЕЦИФІКА АКТУАЛІЗАЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ БІБЛІЙНОГО ПОХОДЖЕННЯ У МАС-МЕДІА (НА МАТЕРІАЛІ ГАЗЕТНИХ ЗАГОЛОВКІВ)	327
<i>ОКСАНА ЛАПІНІНА</i> . ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИКИ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ З ГАСТРОНОМІЧНИМ КОМПОНЕНТОМ	333
<i>ОЛЕНА РЕШЕТОВА</i> . СОМАТИЧНІ ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ	337
<i>ТЕТЯНА ТОНЕНЧУК</i> . СЕМАНТИКО-ГРАМАТИЧНІ, СТРУКТУРНІ, ЕТИМОЛОГІЧНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОМАТИЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	340
<i>ВИКТОРИЯ ХОХЛОВА</i> . ЕТНОКУЛЬТУРНЕ ІСТОЧНИКИ ПРОИСХОЖДЕНИЯ АНГЛИЙСКОЙ И УКРАИНСКОЙ ТОПОНИМИЧЕСКОЙ ФРАЗЕОЛОГИИ	346

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОНОМАСТИКИ ТА ТЕРМІНОТВОРЕННЯ	351
<i>ТЕТЯНА НІКОЛАЄВА</i> . ТАРАСУ РОМАНОВИЧУ КИЯКУ – 70.....	351
<i>ІРИНА ВАКУЛИК</i> . БІНОМІАЛЬНІ ТА ТРИНОМІАЛЬНІ НАЗВИ БОТАНІЧНОЇ Й ЗООЛОГІЧНОЇ НОМЕНКЛАТУР.....	352
<i>ДМИТРО ВАСИЛЕНКО</i> . РОЗВИТОК АНГЛОМОВНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ПІД ВПЛИВОМ НОВІТНІХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	355
<i>ТАТЬЯНА ВОЛОДИНА</i> . ТЕРМИН В НЕМЕЦЬКОЇ ЛИНГВІСТИЧЕСКОЇ ТРАДИЦІЇ.....	358
<i>ІРИНА ВОЛОЩУК, ГАЛИНА УСИК</i> . МОВНІ ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ СУЧАСНОЇ АНГЛОМОВНОЇ ВОЄННОЇ МАРКОВАНОЇ ЛЕКСИКИ ТА ТЕРМІНОЛОГІЇ: ШЛЯХИ УТВОРЕННЯ.....	363
<i>ГАННА ВОЛЧАНСЬКА</i> . МІКРОТОПОНІМІЯ СЕЛА МИРОНІВКИ.....	368
<i>ТЕТЯНА ГРОМКО</i> . ЮРИДИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ ПРИ ВИВЧЕННІ КУРСУ «УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ».....	373
<i>ЛАРИСА ГУЦУЛ</i> . ОЙКОНІМІЯ ПОЛІССЯ В АКЦЕНТУАЦІЙНОМУ ВИСВІТЛЕННІ.....	375
СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ АНГЛІЙСЬКИХ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ АТРИБУТИВНОГО ТИПУ У ПІДМОВІ КРЕДИТНО-БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ.....	381
<i>ОЛЕКСАНДРА ДУДА, СВІТЛАНА РИБАЧОК</i> (ТЕРНОПІЛЬ, УКРАЇНА).....	381
<i>ЄВГЕНІЯ СМЕЛЬЯНОВА</i> . СИСТЕМНІСТЬ ЗАПОЗИЧЕНОЇ ЛЕКСИКИ В УКРАЇНСЬКІЙ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	385
<i>СЕРГІЙ КАНТЕМІР</i> . ВЛАСНІ НАЗВИ ЯК БАЗА ТВОРЕННЯ ВТОРИННИХ НОМІНАЦІЙ.....	388
<i>НАТАЛІЯ КАЩИШИН</i> . ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ТА НЕТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ У СУБМОВІ ДИПЛОМАТІЇ.....	393
<i>ОЛЕНА КОЛГАН</i> . ТЕРМИНИ ГІРНИЧОЇ СПРАВИ В РОМАНІ-ХРОНІЦІ АРТУРА ФУРМАНА „КРОВ І ВУГІЛЛЯ”.....	397
<i>НАТАЛІЯ ЛІСНЯК</i> . ВЛАСНІ ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ У ПІСЕННІЙ МОВІ ЛЕМКІВ.....	401
<i>ТЕТЯНА ЛУКОВЕНКО</i> . ДО ПИТАННЯ ФУНКЦІЮВАННЯ ІНШОМОВНИХ НОМІНАЦІЙ У МЕЖАХ ГОМЕОПАТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	405
<i>АЛІНА МОРОЗ</i> . ЕТНОЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕРМІНОСИСТЕМИ ТОРГІВЛІ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ).....	408
<i>ТЕТЯНА НОВІКОВА</i> . ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНІВ СТАРОСЛОВ'ЯНСЬКА МОВА – ЦЕРКОВНОСЛОВ'ЯНСЬКА МОВА, СТАРОСЛОВ'ЯНІЗМ – ЦЕРКОВНОСЛОВ'ЯНІЗМ.....	411
<i>НАТАЛІЯ ОВЧАРЕНКО</i> . ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ З ПОЗИЦІЙ КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНОГО ПІДХОДУ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ).....	415
<i>РУСЛАНА ПАДАЛКА, ОЛЕНА РАТУШНА</i> . ПОЗАПАРАДИГМАЛЬНІ НІМЕЦЬКІ ПРИЗВИЩА СЛОВ'ЯНЩИНИ ХХІ СТОЛІТТЯ.....	418
<i>ТАРАС ПИЦ</i> . З ІСТОРІЇ ПОХОДЖЕННЯ І ПОШИРЕННЯ НАЗВИ РЕМІСНИКА ДРУКАР У ПОЛЬСЬКІЙ ТА СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ.....	421
<i>ІГОРЬ ПРОЦЕНКО</i> . К ВОПРОСУ ОБ ОПРЕДЕЛЕНИИ ТЕРМИНА «САКРАЛЬНЫЙ» В СОВРЕМЕННОЙ ЛИНГВИСТИКЕ.....	425
<i>ОКСАНА РІБА-ГРИНИШИН</i> . НІМЕЦЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ НАФТОГАЗОВІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	429
<i>ОКСАНА РИЖНЯК</i> . ТЕРМІНОЛОГІЯ ПОВАРЕННИХ СОЛЕЙ В ДІАХРОНИЧЕСКОМ АСПЕКТЕ.....	432
<i>ОЛЬГА СКЛЯРЕНКО</i> . ЩО ТАКЕ «NUMDRUM NAMES»? (НА МАТЕРІАЛІ НАЗВ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ США).....	436
ПОНЯТИЕ АМБИВАЛЕНТНОСТИ И ЕГО ПРЕЛОМЛЕНИЕ В ОНОМАСТИКЕ.....	440
<i>СВІТЛАНА ШИЙКА</i> . МІКРОТОПОНІМИ РІВНЕНЩИНИ, МОТИВОВАНІ НАЗВАМИ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК, ОДИНИЦЬ МІРИ.....	444
<i>ІРИНА АСМУКОВИЧ</i> . ЯВИЩЕ ПОЛІСЕМІЇ В АВІАЦІЙНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	448
<i>ЛІЛІЯ БЕСПАМ'ЯТНА</i> . ЗАПОЗИЧЕНІ ТЕРМИНИ КОРАБЛЕБУДУВАННЯ В ГЕРМАНСЬКИХ І СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ.....	453
<i>СВІТЛАНА ВОВЧАНСЬКА</i> . НОРМАТИВНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ СТАНДАРТИЗАЦІЇ ТА ГАРМОНІЗАЦІЇ НІМЕЦЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ МАРКЕТИНГУ.....	458
<i>ЮЛІЯ ДІДУР</i> . ІНШОМОВНІ ПРОПІАЛЬНІ ОДИНИЦІ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ СКЛАДНИК ЕРГОНІМІКОНІВ СТОЛИЦЬ.....	462

<i>РОСТИСЛАВ ДМИТРАСЕВИЧ. ОСОБЛИВОСТІ ФАХОВОЇ ПІДМОВИ ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ).....</i>	465
<i>ЛІЛІЯ ЖУК. МОТИВАЦІЙНІ МОДЕЛІ НОМІНАЦІЙ НА ПОЗНАЧЕННЯ ОДИНИЦЬ ВИМІРЮВАННЯ, ЯКІ ВИКОРИСТОВУВАЛИСЬ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВ).....</i>	469
<i>ОЛЬГА ЖУКОВА. ГІПОНІМІЧНІ ТА ПАРТИТИВНІ ВІДНОШЕННЯ В ТЕРМІНОЛОГІЇ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ</i>	474
<i>МАРИНА КОЛІСНИК. УТОЧНЕННЯ ЗМІСТОВОГО НАСИЧЕННЯ ТЕРМІНА «ДІАЛЕКТ».....</i>	478
<i>ЮЛІЯ КОСТЯНКО. ТОПОНИМИ КАК СРЕДСТВО ТЕКСТООБРАЗОВАНИЯ В «ИСТОРИИ ПЕТРА» А.С. ПУШКИНА</i>	483
<i>НАТАЛІЯ ЛАЗЕБНА. АНГЛОМОВНИЙ КОМП'ЮТЕРНИЙ ТЕРМІН ЯК ДИНАМІЧНА ЛЕКСИЧНА ОДИНИЦЯ</i>	487
<i>ОЛЬГА ЛУЖЕЦЬКА. МІКРОТОПОНИМИ З ГІДРОГРАФІЧНИМИ ТЕРМІНАМИ В ОСНОВІ НА ТЕРЕНАХ ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО ОПІЛЛЯ</i>	490
<i>КАТЕРИНА МАКЕСВА. КЕЛЬТСЬКИЙ ЕЛЕМЕНТ В ОЙКОНІМАХ ПІВДЕННИХ ГРАФСТВ АНГЛІЇ.....</i>	495
<i>ВОЛОДИМИР МАРТИН. ЛАТИНОМОВНА ХІРУРГІЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ У МІЖДИСЦИПЛІНАРНОМУ ДИСКУРСІ.....</i>	499
<i>ЮЛІЯ МЕР'ЄМОВА. КЛАСИФІКАЦІЯ АНТРОПОНИМІВ АНГЛІЙСЬКИХ, РОСІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ЛІТЕРАТУРНИХ КАЗОК ЗА ПОХОДЖЕННЯМ.....</i>	504
<i>ЛЕСЯ МИКЛАШ. СЕМАНТИКО-МОРФОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ АНГЛОМОВНИХ ТЕРМІНІВ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА: FOREST, WOOD, SILVA</i>	507
<i>АННА МУДРЕНКО. ЗАИМСТВОВАНИЕ КАК ОДИН ИЗ ДИНАМИЧЕСКИХ СПОСОБОВ ПОПОЛНЕНИЯ НОВОЙ ФИНАНСОВОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ</i>	512
<i>ДАР'Я САЙКО. ТЕРМІНИ-КОМПОЗИТИ ЯК СЛОВОТВОРЧИЙ ТИП МОНОЛЕКСЕМНИХ ТЕРМІНІВ ВУГЛЕВИДОБУВНОЇ ГАЛУЗІ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....</i>	517
<i>ІВАННА ФЕЦКО. ЛЕКСИКО-ТЕМАТИЧНІ ГРУПИ В СИСТЕМІ МУЗЕЙНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ</i>	521
<i>ЛІЛІЯ ХАРЧУК. БАГАТОКОМПОНЕНТНІ ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ В УКРАЇНСЬКІЙ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИЧНІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ.....</i>	526

СВІДОЦТВО ПРО ВНЕСЕННЯ СУБ'ЄКТА ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ
ДО ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРУ ВИДАВЦІВ,
ВИГОТІВНИКІВ І РОЗПОВСЮДЖУВАЧІВ ВИДАВНИЧОЇ ПРОДУКЦІЇ
Серія ДК № 1537 від 22.10.2003 р.

Підп. до друку 27.01.2014. Формат 60×90/16. Папір офсетн. Друк різнограф.
Ум. др. арк. 54,2. Наклад 300. Зам. № 7419.

РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧИЙ ВІДДІЛ
*Кіровоградського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка*
25006, Кіровоград, вул. Шевченка, 1
Тел.: (0522) 24-59-84.
Факс.: (0522) 24-85-44.
E-Mail: mails@kspu.kr.ua